

39-21
L. ANNAEVS

SENECA

A

M. ANTONIO. MVRETO
CORRECTVS. ET. NOTIS

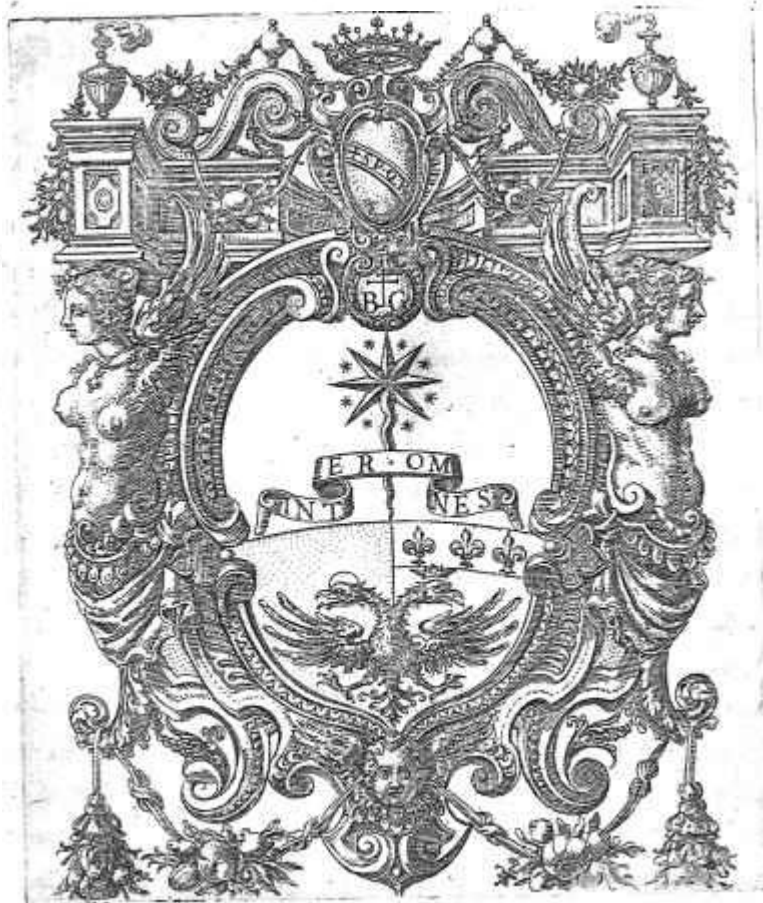
ILLVSTRATVS

AD. MATTHAEVM. CONTARELLVM

TT. S. STEPHANI. IN. MONTE. CAELIO

S. R. E. PRESB. CARDINALEM

CVM PRIVILEGIO.

SVPERIORVM PERMISSV.

ROMAE, *Apud Bartholomaeum Graßium.*

CIO. IO. XXCV.

1. The first part of the report
describes the general situation
of the country and the
state of the economy.
2. The second part of the report
describes the state of the
economy and the state of the
economy.

THE
OFFICE OF THE
SECRETARY OF THE
TREASURY
WASHINGTON, D. C.

FRANCISCVS·BENCIVS
SACERDOS·SOCIETATIS·IESV
MATTHAEO·CONTARELLO
CARDINALI·AMPLISS.

S. P. D.

ANTONIVS MVRETVS, cuius morte incredibilem sane plagam acceperunt studia litterarum: quo erat acerrimo iudicio in deligendis scriptoribus, qui erant legendi; ac studio, in assidue pervolutandis ijs, quos semel delegerat: L. Annaeum Senecam tanti faciebat, ut eum non modo ut sapientissimum, quod omnes fatentur, verumetiam ut disertissimum, quod negant nonnulli, laudaret auctorem. Ab hoc enim ille non tantum praecepta vivendi, sed etiam ornamenta eloquendi peti posse dicebat. Nimirum eius orationem pressam quidem esse ac subtilem, sed concinnam, ac splendidam plenissimamque gravitatis: sententias enim ipsas ita frequentes, ut aequent prope numerum verborum; verba autem ita inter sese apta & cohaerentia, ut nullum mouere loco possis, substituendi alterius gratia, quin corrumpatur; nullum tollere, quin concidat oratio. Ex quo, idem profitebatur, ab eius se lectione meliorem quidem semper, & ad humana despicienda paratiorem; sed tamen ornatorem etiam, & ad dicendum, scribendumque instructiorem discedere. Hinc saepe illum in manibus habebat, sedulo evoluebat, & cupiebat, eundem ut fructum ex eo perciperent homines eruditi, quam emendatissimum ipsorum in manus pervenire. Multas enim insedisse intelligebat in Seneca maculas, & librorum incuria, & temporum longinquitate, multa subesse menda, ut ad perfecte eum intelligendum, & illae eluendae, & haec corrigenda esse viderentur. Et nouerat sane aliquot in eo perpurgando atque illustrando, viros doctos, nec sine labore, & cum laude, versatos: quibus etiam gratias agebat: sed, ut in agro multis vndique dumetis, ac vepribus septo, non mirum esse addebat, si superessent aliqua, in quibus ipse euellendis operam poneret; non ignarus, fore ut multa etiam posterorum industriae relinquerentur. Ergo quantum sollertia, doctrinaque poterat (erat enim is, quod constat inter omnes, ut & de locis auctorum corruptis recte iudicaret, & de emendandis acute coniceret,) qua ingenio auctore, qua adiutoribus codicibus perantiquis, quibus utebatur plurimis, conabatur afferre lucem rebus obscurioribus: ut videlicet Senecae auctores suo vel adiuuaret labore, vel incitaret exemplo. Cum

igitur

igitur non paucos annos in eo opere, studioque consumpsisset, idque percrebuisset multorum sermonibus, non defuerunt, qui agerent, & coram, & per litteras, cum viro humanissimo, ut profferret tandem aliquando, quod tulerat diu; nec tam diu pergeret, & sibi, & alijs inuidere: sibi quidem gloriam, alijs vero utilitatem per magnam, cum pari voluptate coniunctam: quamquam illud ipsum, quod dicebant de gloria, hominem minime permouebat, vel quid contentus ea esset, quā erat antea consecutus, vel quod aetate ingrauescente, vir Christianus, & pius, utpote iam sacerdotio praeditus, quod diligenter colebat, de aeterna illa ac solida cogitans, quam exspectabat à Deo, breuem hanc, & inanem, quae tribuitur ab hominibus, gloriam, despiciendam putaret. Plus ponderis habebat sperata aliorum utilitas, cui pro virili parte consulebat: etsi hanc etiam aperte praedicebat (si velles credere homini res suas extenuanti) aut nullam omnino, aut parvam certe, atque exiguam futuram. Sed vicerunt tamen iteratae ac iustae multorum preces. Plurimum etiam tua apud eum potuit, Cardinalis illustrissime, auctoritas, cui Senecam ipsum ope sua correctum, & scholijs illustratum, multis iam annis ante desponderat. quod differre diutius non debuit. Quippe non solum ob veterem beneuolentiam, & integritatem morum tuorum, quibus eum tibi perpetuò deuinxisti, id est, ob virtutem tuam, sed ob multa etiam beneficia, quae abs te accepisse praedicabat, tantum se tibi debere gloriabatur, nullum ut tibi honorem tribuere non debitum posset. Cuius rei utriusque, etsi domi suae, quam emerat honestissimam, extat testimonium, in geminis quae poni iussit Amplitudinis tuae insignibus; curandum etiam putauit, ut publice appareret, ac posteritas omnis intelligeret, eum maximis tuis muneribus cumulatum, illud habuisse semper in animo, ut quandoquidem tibi referre gratiam quantam vellet, non poterat, haberet saltem quantam maximam posset. Ita, Senecae emendationem, iam pridem, ut dicebam, inchoatam, & paene perfectam proferre coepit in lucē, ut in tuo nomine appareret. Cui emendationi, ut hoc interea non omittam, addidit quidem breues notas, & paucas ad finem librorum singulorum, quae videbantur tum magis illustres, tum etiam necessariae: sed multa, quae nemo negabit, si hanc editionem contulerit cum alijs, coniecta verissime, propterea praetermisit, quod ea tum leuia esse ac minuta, tum verò aperta, & rata omnibus futura, iudicaret. Neque enim, ut praemonui, hac in re honori velificabatur suo, sed commodo aliorum. Vtinam vir summus, quod erat exorsus, ac prope ad exitum perduxerat, conficere totum, & pertexere potuisset: perpauca in Seneca desiderarentur. Verum vixdum absoluerat Naturales quaestiones, cū à Deo, ut speramus, euocatus ad diuina contemplanda, humana deseruit. Sed nolo augere dolorem retractando. Muretus quidem ipse talis fuit, ac tantus in omni genere humanitatis, ut eius eruditionem & eloquentiam, magis iam sint intellecturi homines carendo, ut fit in rebus bonis, quàm antea intelligebant, fruendo. In Naturalibus igitur quaestionibus defecit Muretus. Quod tamen cum fateor, nolim censeat quispiam actum penitus fuisse in hoc volumine, de ijs, quae sequuntur, id est de Seneca rhetore, quem philosophi patrem constat fuisse: itemque de ludo illo admodum festiuo, quem Cassius Dio, ioculari sane nomine, ἀπορολογικὴ δῶσις appellat. Nam complures lacunas, quae erant in Controuersijs, etsi non omnes, (quis enim hoc mortali-

lium

lium praestet ?) expleuit ex codice multae aetatis & fidei, de bibliotheca Vaticana, quæ ut deferret domum, eoq. commodè vteretur, interprete Sirleto Cardinali optimo, sanctissimus permisit Pontifex GREGORIUS : qui etiam cum ab eo, anno superiore, multis precibus Muretus iam affecta valetudine, & publice docendo fessus (annos enim unum & viginti Romae docuit) missionem impetrasset, quod iam sibi viuere diceret velle, & perpolire quae habebat informata, ut Senecam, & gestu, & voce ostendit, Senecae sibi edendi consilium mirifice probari. Ludus verò tametsi multo melior exisset viuentē Mureto, tamen & propter operis breuitatem, & propter multa, quae inter versus interiecta, & ad extremam libri oram adscripta inuenisse se affirmant ij, quibus mandatum est, ut exhiberent operis, quae erant excudenda; non magnam admodum iacturam factam existimo: ita accipientes quod datum est, gratiam, opinor, habebimus, quod fecit; quod omisit, ignoscemus: & in altero quidem non minus eum fecisse arbitrabimur, quam fecerunt alij; in altero verò non plus potuisse facere, quam vita pateretur. Certe quidquid est, in hoc quoque intelligent aequi rerum existimatores, quaecumque umquam litteris mandauit Muretus, commendari eruditorum omnium lectione debere. Huic quidem operi summa accedet auctoritas, tum quod prodijt extremum à magnitudine illius ingenij immortalis, tum quod cum tibi destinatum nuncupetur ab eius herede fratris filio, exit ornatum amplitudine nominis tui. Et cupiebat sane adolescentulus eximia indole virtutis, atque ingenij, ut ad se intelligit non magis hereditatem patrui, & similitudinem nominis, quam factorum imitationem pertinere, ab hoc officio ducere commendationem ineuntis aetatis: sed quoniam nec tuae nescius dignitatis, & conscius imbecillitatis suae, recusabat tollere onus, quod perferre non posset, suo quasi iure, hoc est, patrui nomine, à quo mihi fuit moriente commēdatus, rogauit me, atque obsecrauit, suas ut partes susciperem, atque hoc tibi à patruo quidem debitum, à se vero munus, offerrem: quamquam ab utroque debitum: cum quae abs te in Muretum maiorem profecta sunt officia, pluraque in minorem redundarint. Quod equidem praestiti non inuitus, quoniam eadem opera & obsequebar iusta postulanti; & meis etiam Superioribus, Patribus Societatis IESU, qui plurimum se tibi debere profitentur, me rem gratam facturum omnibus arbitrabar. Accipe igitur à Mureto iuniore, praestantissimum, grauissimumq. scriptorem Senecam, summi illius Mureti opera castigatum, CONTARELLE Cardinalis: quem etsi cum leges, recordaberis, Mureto seniori Senecam prope necem attulisse, illud tamen erit solatium, quod cum in omni aetate reretur manibus omnium, & tuae erga Muretos humanitatis fama numquam consenescet; & ipsorum erga Amplitudinem tuam pietatis nec commemoratio intermittetur, nec memoria deletur. Vale.

S E N E C A E . L I B R O R V M

E L E N C H V S .

De beneficijs, ad Ebucium Liberalem, libri vij.	pag. 1
Epistolae, ad Lucilium, cxxiv.	7
De prouidentia, liber vnus,	224
Excerpta quaedam e libris Senecae,	233
De ira, ad Nouatum, lib. iij.	230
De clementia, ad Neronem Caesarem, lib. ij.	261
De vita beata, ad Gallionem fratrem, lib. i.	282
De tranquillitate animi, ad Serenum, lib. i.	293
Quod in sapientem non cadat iniuria, ad Serenum.	302
De breuitate vitae, ad Paulinum, lib. i.	313
De consolatione, ad Polybium, lib. i.	322
De consolatione, ad Marciam, lib. i.	329
De consolatione, ad Heluiam matrem, lib. i.	341
Naturalium quaestionum, ad Lucilium, lib. vij.	350
Controuersiarum, ad Nouatum Senecam, & Melam filios, lib. x.	418
Suasoriarum, lib. i.	614
Claudij Caesaris Apocolocynthosis.	527

THE NATIONAL LIBRARY OF MEDICINE
WASHINGTON, D.C.

THE NATIONAL LIBRARY OF MEDICINE
WASHINGTON, D.C.

M. ANTONII MVRETI
TVMVLVS.

HIC MARCI CAROS CINERES ROMA INCLYTA SERVAT
 QVOS PATRIA OPTASSET GALLIA HABERE SIN
 STAT COLLE HORTORVM TVMVLVS STAT PROXIMVS ASTRIS
 QVÆ PROPIVS PVRO CONTIGIT ILLE ANIMO
 TV SACROS LATICES LACRYMANS ASPERGE VIATOR
 ET DIC HEV LINGVÆ HIC FVLMINA FRACTA IACENT

L. A N N A E I S E N E C A E A D E B V C I V M L I B E R A L E M D E B E N E F I C I I S

Liber Primus

EMENDATVS ET BREVIBVS NOTIS ILLVSTRATVS

A M. ANTONIO MURETO.

C A P. I.

INTER multos ac varios errores temere inconsulteque viuentium nihil propemodum, optime Liberalis, dixerim nocentius, quàm quòd beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim, vt male collocata, male debeantur, de quibus non redditis, sero querimus. ista enim perierunt, cū darentur. Nec mirum est, inter plurima maximaque vitia, nullum esse frequentius, quàm ingrati animi. Id euenire ex pluribus causis video. Prima illa est, quòd non eligimus dignos, quibus tribuamus: sed nomina facturi, diligenter in patrimonium & vasa debitoris inquirimus: semina in solum effertum & sterile non spargimus: beneficia sine vilo delectu magis proijcimus, quàm damus. Nec facile dixerim, vtrum turpius sit infirmari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum vltro refertur: decoquere vero scdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandum fidem facultatibus, sed animo. Reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cum sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia alias graues exprobratores exactoresque sumus, alias leues, & quos paulo post muneris sui paeniteat, alias queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantum postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrum contentus fuit, aut leuiter rogari, aut semel? Quis non, cū aliquid à se peti suspicatus est, frontē adduxit, vultū auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de industria non inuenientibus exitum, occasionē petendi abstulit, & varijs artibus properantes necessitates elusit? In angusto vero comprehensus, aut distulit, id est timide negauit, aut promisit: sed difficulter, sed subductis supercilijs, sed malignis, & vix exeuntibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbe iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molestia careret, dedit? Errat, si quis sperat responsurum sibi, quem dilatione lassauit, expectatione torsit. Eodem animo beneficium debetur, quod datur: & ideo non est negligenter dandum. Sibi enim quisque debet, quod à negligente accepit. Nec tarde quidem: quia quum in omni officio magni aestimetur dantis voluntas, qui tarde fecit, diu noluit. Vtique non contumeliose. Nam cum ita natura comparatum sit, vt altius iniuriæ, quam merita descendant, & illa cito defluant, has tenax memoria custodiat: quid expectat qui offendit, dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius signoscit. Non est autem quòd tardiores faciat ad benemerendum, turba ingratorum. Nam primum (vt dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effusa benignitate sacrilegi, negligentisque eorum, deterrent. Vtuntur natura sua, & cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes inuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur. Demus beneficia, non feneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cum daret. At male cessit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt: tamen & educamus & ducimus. Adeoque aduersus experimenta pertinaces sumus, vt bella victi, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficijs decet: quæ si quis non dat quia non recipit, dedit vt reciperet, bonamque ingratorum facit causam, quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet. Quam multi indigni luce sunt: & tamen dies oritur. Quam multi, quòd nati sunt, queruntur: tamē natura sobole nouā gignit. ipsosque qui non fuisse mallēt, esse patitur. Hoc & magni animi, & boni propriū est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque bonum quaerere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? Tunc est virtus, dare beneficia: non vique reditura, quorum à viro egregio statim fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet: vt si spes mihi praecidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quàm non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. Qui beneficium non reddit, non magis peccat, quàm qui non dat. citius.

*Beneficia in vulgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, vt semel ponas bene.*

*Leuementi
in terrenis
fructuato
Sterile non
afficiamus: i
beneficij sen-
tu scilicet ve-
runt conu-
diamo argi-
gittiamo.
Molti ingrati
troiamo, ma
piu' spai ne
facciamo.
Che deu' aspet-
targi, alui che
nelli atto d'ob-
bligargi aluino
l'offendere?
Diam i bene-
fici non pre-
stiamo: ad
ajutam.
Sed collorant
bene mal-
tificio, for-
che mal-
viam per-
duti.*

In prio-

C A P. II.

IN priore versu vtrumque reprehendas. Nam nec in vulgus effundenda sunt, & nullius rei, minime beneficiorū, honesta largitio est. quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia. in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens versus mirificus est, qui vno bene posito beneficio, multorum amissionū damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & verius sit, & magnitudini bene facientis aptius, ut illum horremur ad danda, etiam si nullum bene positurus est. Illud etiam falsum est, Perdenda sunt multa. Nullum perit. quia qui perdit, computauerat. Beneficiorum simplex ratio est. tantum eroga tu: si redder aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, ut darem. Nemo beneficia in kalendario scribit: nec avarus exactor ad horam & diem creditorem appellat. Nunquam illa vir bonus cogitat, nisi admonitus à reddente. Alioquin in formam crediti transeunt. Turpis feneratio est, beneficium expensum ferre. Qualiscunque priorum euentus est, persevera in alios conferre. Melius apud ingratos iacebunt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquādo gratos poterit efficere. Ne cessaveris dare: opus tuum perage, & partes boni viri exequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium praecceptis salutaribus adiuvā.

C A P. III.

Officia etiam ferae sentiunt. Nec vllum tam immanisvetum animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui vertat. Leonum ora à magistris impune tractantur. Elephantorum feritatem vique in feruile obsequium demeretur cibis. Adeo etiā quae extra intellectum atque aestimationē beneficij sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus est aduersus vnum beneficium: aduersus alterum non erit. duorum oblitus est: tertium etiam eorum quae exciderunt, memoriam reducet. Is perdidit, qui cito se perdidisse credidit. At qui instat & onerat priora sequentibus, etiam ex duto & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduersus multa oculos attollere. Quocunque se vertit, memoriam tui fugiens, ibi te videat. Beneficijs tuis illum cinge quorū quae vis, quaeue proprietates sit, dicā, si prius illa, quae ad rem non pertinent, transilire mihi permittens: Quare tres Gratiae, & quare sorores sint, & quare manibus implexis, quare ridentes, quare iuuenes: & quare virgines, soluta ac pellucida veste. Alij quidem videri volunt vnam esse, quae det beneficium: alteram, quae accipiat: tertiam, quae reddat. Alij tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, simul & accipientium reddentiumque. Sed vtrumlibet ex istis iudica verum: quid ista nos iuuat sciencia? Quid ille confertis manibus in se redeuntium chorus: Ob hoc, quia ordo beneficij per manum transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur. & totius speciem perdit, si vsquam interruptus est: pulcherrimus si cohaesit, & vices seruauit. Ideo ridentes: quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse & qui dant, & qui accipiunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines: quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta, in quibus nihil esse alligati decet, nec astricti. Solutis itaque tunicis vtuntur, pellucidis autem, quia beneficia conspici volunt. Sit aliquis vsque eo Graecis mancipatus, ut haec dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quae nomina illis Hesiodus imposuerit, cur Aeglen maximā natu appellauerit, mediā Euphrosynen, tertiam Thalian. Horū nominum interpretationem, & prout cuique visum est, desleat, & ad rationem aliquam conatur perducere: cum Hesiodus puellis suis, quod voluit nomen imposuerit. Itaque Homerus vni mutauit, Pasitheatē appellauit, & in matrimoniū produxit, ut scias illas Vestales non esse. inueniā alium poetā, apud quem praecingantur, & spissis auro Phrygianis prodeat. Ergo & Mercurius vnā stat: non quia beneficia oratio cōmendat, sed quia pictori ita visū est. Chrysippus quoque, penes quē subtile illud acumen est, & in imam penetrans veritatem, qui rei agendaē causa loquitur, & verbis non ultra, quā ad intellectū satis est, vtiur, totum librum suum his ineptijs replet, ita ut de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficij pauca admodum dicat. Nec his fabulas, sed haec fabulis inserit. Nam praeter ista quae Hecaton scribit, treis Chrysippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias esse. Aetate autem minores quā Horas, sed meliuscula facie, & ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere. Eury-nomen enim dictam, quia late patentis patrimonij sit, beneficia diuidere: tanquam matri post filias soleat nomen imponi, aut poetae vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriae loco audacia est: & cuicumque nomen non potest reddere, imponit: ita poetae non putant ad rem pertinere, verum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quemque vocari iubent, quod belle facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud quid in censum detulerunt. Proximus enim poeta suum illas ferre nomen iubet. Hoc ut scias ita esse, ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud Hesiodum Charis est, apud Homerum verò Mūsa.

C A P. IIII.

SED ne faciā, quod reprehendo, omnia ista, quae ita extra rem sunt, ut nec circa rem quidem sint, relinqū. Tu modo nos tuere, si quis mihi obiecerit, quod Chrysippū in ordinem coegerim, magnū mehercule virum, sed tamen Graecum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in se saepe replicatur. etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc vero quod acumen est? De beneficijs dicendum est, & ordinanda res, quae maxime societatem humanam alligat. Danda lex vitae, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat. Ne liberalitatem, quam nec deesse oportet, nec superflua, haec ipsa obseruatio restringat, dum temperat. Docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum

ipsis certamen proponere, eos, quibus obligati sunt re, animo non tantum aequare, sed vincere. Quia
 33 qui referre gratiam debet, nunquam consequitur, nisi praecessit. Hi decendi sunt nihil imputare: illi
 plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficijs beneficia vincendi, sic nos adhortatur
 34 Chrysippus, ut dicat verendum esse, ne quia Charites Iouis filiae sunt, parum se grate gerere, sacrilegiū
 35 sit & tā bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quae beneficentior, gratiorque aduer-
 sus bene merentes fiam, per quae obligantium, obligatorumque animi certent, ut qui praestiterint, obli-
 uiscantur, pertinax sit memoria debentium. Ista vero ineptiae potius relinquuntur: quibus aures oble-
 ctare propositum est, & dulcem fabulamnectere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis re-
 tinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, serio loquantur, & magnis viribus agant: nisi for-
 36 te existimas leui ac fabuloso sermone, & anilibus argumentis prohiberi posse rem perniciosissimam, be-
 neficiorum nouas tabulas.

CAP. V.

37 **S**ED quemadmodum superuacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum, quid accepto
 beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consularium, alius sa-
 cerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium ina-
 38 nu tangi: animo cernitur. Multum interest inter materiam beneficij, & beneficium. Itaque nec aurum,
 nec argentum, nec quicquam eorum quae a proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuens vo-
 luntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur, possideturque, solum notant: contra,
 illud quod in re carum atque pretiosum est, parui pendunt. Haec quae tenemus, quae aspicimus, in qui-
 39 bus cupiditas nostra haeret, caduca sunt. Auferre ea nobis, & fortuna, & iniuria potest. Beneficium ve-
 ro, etiam amissō eo quod datum est, durat. Est enim recte factum, quod irritum nulla vis efficit. Ami-
 cum a piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit, non beneficium, sed vsum be-
 neficij mei sustulit. Ex naufragio raptos, vel ex incendio liberos reddidi. Hos vel morbus, vel aliqua for-
 tuita iniuria eripuit. Manet etiam sine illis, quod in illos datum est. Omnia itaque, quae falsum benefi-
 cij nomen usurpant, ministeria sunt, per quae se voluntas amica explicat. Hoc quoque in alijs rebus eue-
 nit, ut aliubi sit species rei, aliubi ipsa res. Imperator aliquem torquibus, murali & cinica donat. Quid
 habet per se corona preciosum? Quid praetexta? Quid fasces? Quid tribunal & currus? Nihil horū ho-
 nor est, sed honoris insigne. Sic nō est beneficiū id, quod sub oculos venit, sed beneficij vestigiū & nota.

CAP. VI.

Quid est ergo beneficium? Beneuola actio tribuens gaudium, capiensque tribuendo, in id quod fa-
 cit, prona, & sponte sua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, sed qua mente. Quia be-
 neficium non in eo, quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Magnum autem
 esse inter ista discrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium vique bonum est. Id autem quod
 fit aut datur, nec bonum nec malum est. Animus est, qui parua extollit, sordida illustrat, magna & in
 precio habita dehonestat. Ipsa, quae appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali. Id refert,
 quod illa rector animus impellat, a quo forma datur rebus. Non est ergo beneficium ipsum quod nume-
 ratur, aut traditur. Sicut nec in victimis quidem, licet opimae sint, auroque praefulgant, dorum est ho-
 40 nos, sed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac litula religiosi sunt, mali rursus
 non effugiunt impietatem, quamuis aras sanguine multo cruentauerint.

CAP. VII.

SI beneficia in rebus, non in ipsa benefaciendi voluntate consisterent, eo maiora essent, quo maiora
 sunt, quae accipimus. Id autem falsum est. Nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parua
 magnifice: qui Regum aequauit opes animo: qui exiguum tribuit, sed libenter: qui paupertatis suae obli-
 tus est, dum meam respicit: qui non voluntatem tantum iuuandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere
 se putauit beneficium, cum daret: qui dedit tāquam non recepturus, recepit tanquam non dedisset: qui
 occasionem qua prodesset, & occupauit & quaeiuit. Contra, ingrata sunt, ut dixi, licet re ac specie ma-
 gna videantur, quae danti aut extorquentur, aut excidunt. Multoque grātius venit, quod facili, quam
 quod plena manu datur. Exiguum est quod in me contulit, sed amplius non potuit. At id quod dedit,
 magnum est: sed dubitauit, sed distulit, sed cum daret, gemit, sed superbe dedit, sed circumtulit, & pla-
 cere ei, cui praestabat, noluit, ambitioni dedit, non mihi.

CAP. VIII.

41 **S**Ocrati cum multa multi pro suis quisque facultatibus offerrent: Aeschines pauper auditor, Nihil
 inquit, dignum te quod dare tibi possim, inuenio: & hoc modo pauperem me esse sentio. Itaque do-
 no tibi quod vnum habeo, Me ipsum. Hoc munus rogo quaecumque est, boni consulas, cogitesque alios
 cum multum tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus
 dederis, nisi forte paruo te aestimas? Habebo itaque curae, ut te meliorem tibi reddam quam accepi. Vi-
 cit Aeschines hoc munere Alcibiadis parem diuitijs animum, & omnium iuuenum opulentorum
 munificentiam.

CAP. IX.

Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias paupertatis. Vide-
 tur mihi dixisse: Nihil egisti fortuna, quod me pauperem esse voluisti. Expediā nihilominus di-
 gitum

Se già non
 pensi che
 contribuzi
 da sua la
 confuato
 di uantuzi
 u voglia ut
 se non e si
 pua far
 argire a un
 errore dan-
 nissimo, qua
 e questo, che
 non si abba-
 no a scriuere
 sul libro del
 dare i bene-
 ficij ricevuti.
 Non l'oro di
 qua e l'argen-
 to o che che
 altro ingli
 amio si ri-
 care e il be-
 neficio, sibbe-
 ne la solia
 voluntate del
 donatore.
 Il beneficio,
 altro non e
 che una cor-
 tepe ed amo-
 revole ragione
 la quale ar-
 riuata al piace-
 re e ne piglia
 arreandolo,
 e quel che
 fa il fa vo-
 lontieri u
 con animo
 di per se pro-
 nto e disposto.
 Gli e l'animo
 che da la for-
 ma alle azioni.

gnum huic viro munus: & quia de tuo non possum, de meo dabo. Neque est quod existimes illum vile sibi fuisse, qui pretiū se sui fecit. Ingeniosus adolescens inuenit quemadmodū Socratem sibi daret. Nō quanti quaeque sint, sed a quali dentur, perspicendum. Callidus non difficilem aditum praebet immo dica cupientibus: spesque improbas nihil re adiuturus verbis fouet. At eius peior est opinio, qui lingua asper, vultu grauis, cum inuidia fortunam suam explicauit. Colunt enim, detestanturque felicem & si potuerint, eadem facturi, odere facientem. Coniugibus alienis nec clam, sed aperte quidam ludibrio habitis, suas alijs permiscere. Rusticus, inhumanus, ac maleuolus, & inter matronas abominandae conditionis est, si quis coniugem in sella prostare vetuit, & vulgo admissis inspectoribus vehi vndique perspicuam. Si quis nulla se amica fecit insignem, nec alienae vxori aemulum praestat, hunc matronae humilem, & sordidae libidinis, & ancillariolum vocant. Hinc decentissimum sponsalium genus est adulterium: & in consensu vidui caelibatus, nemo vxorem duxit, nisi qui abduxit. Nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere, suam timere, nullum aliud vereri malum: non parcere iniurijs, perturbare imbecilliores, vi, ac metu premere. Nam prouincias spoliari, & nummarium tribunal, audita vtriusque licitatione alteri addici, non mirum: quando quae emeris, vendere, gentium ius est.

C A P. X.

SED longius nos impetus euehit, prouocante materia. Itaque sic finiamus, ne in nostro saeculo culpa subsidat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimus; hoc posterī nostri queretur, euersos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas, & in omne nefas labi. At ista stant loco eodem, stabuntque, paululum dumtaxat vltro aut citro mota: vt fluctus quos aestus accedens longius extulit, recedens interiore littorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quā in alia peccabitur, abrumperque fraenos pudicitia: nunc conuiuiorū vigebit furor, & foedissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formae cura, corpore prae se ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpet male dispensata libertas: nunc in crudelitatem priuatam ac publicā ibitur, bellorumque ciuiliū insaniam, qua omne sanctum ac sacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit. Non stant vno loco vitia: sed mobilia & inter se dissentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Ceterum idem semper de nobis pronuntiare debemus, malos esse nos, malos fuisse, inuius adiciam, & futuros esse. Erunt homicidae, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix vllum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue, tanquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tanquam leuissimo, si admissum est. Haec est enim iniuriae summa. Beneficium perdidisti. Saluum est tibi ex illo, quod est optimum. Dedisti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potissimum beneficia conferamus, qui grate respōsuri erunt: ita quaedam, etiam si de illis male sperabitur, faciemus, tribuemusque, nō solum si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tanquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine vilo meo incommodo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam. Indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

C A P. XI.

SEquitur vt dicamus, quae beneficia danda sint, & quemadmodum. Primo demus necessaria, deinde vtilia, deinde iucunda, vtriusque mansura. Incipiendum est autē a necessarijs. Aliter enim ad animum peruenit, quod vitam continet: aliter, quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse aestimator, quo facile cariturus est, de quo dicere licet: Non desidero. meo contentus sum. interim non redere tantum libet quod acceperis, sed abijcere. Ex his quae necessaria sunt, quaedam primum obnunt locum, sine quibus non possumus viuere: quaedam secundum, sine quibus non debemus: quaedam tertiam, sine quibus nolumus. Prima huius notae sunt, hostium manibus eripi, & tyrannicae irae, & proscriptioni, & alijs periculis. quae varia & incerta humanam vitam obsident. Quicquid horum discusserimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis: & laenociniū est muneri, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quēquam seruare, quā possumus: vt muneri nostro timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem viuere, sed vt mors potior sit: tanquam libertas & pudicitia, & mens bona. Post haec habebimus coniunctione, ac sanguine, vsuque, & consuetudine longa, cara: vt liberos, coniuges, penates, ceteraque, quae vsque eo animus sibi applicuit, vt ab illis quā a vita diuelli grauius existimet. Subsequuntur vtilia, quorum varia & lata materia est. Hic erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modū habendi parata. Hic erit honor & processus ad altiora tendentium. Nec enim vtilius quicquā est, quā sibi vtilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his videamus, vt opportunitate grata sint, vt non vulgaria, quaeque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc aetatem habent, aut quae etiam si natura pretiosa non sunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maxime voluptati futurum sit, quid frequenter occursurum habenti, vt toties nobiscum, quoties cum illo sit. Vtriusque cauebimus, ne munera superuacua mittamus: vt feminae aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studijs ac litteris dedito retia. Aequē ex contrario circumspiciamus, ne dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus, sicut ebrioso vina, & valetudinario medicamentā. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo vitium accipientis agnoscitur.

CAP. XII.

Si arbitrium dandi penes nos est, praecipue mansura quaeremus, vt quam minime mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, vt quod acceperint, etiam si non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit: vbi ante oculos est, & obliuisci sui non sinit, sed auctore suum ingerit & inculcat. Eo quidē magis duratura quaeramus, quia nunquā admonere debemus. Ipsa res euanescentem memoriam exciter. Libentius donabo argentum factum, quā signatum. Libentius statuas, quā vestem, & quod vsus brevis deterat. Apud paucos post rem manet gratia. Plures sunt apud quos nō diutius in animo sunt donata, quā in vsu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo. Exeret, haereat amico meo, & conuiuat. Nemo tam stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut venationem iam munere edito mittat, & vestimenta aestiua bruma, hiberna solitio. Sit in beneficio sensus communis, tempus, locum, personas obseruet: quia momentis quaedam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quā cuius copia abundat? quod diu quaerit, nec inuenit, quā quod vbique visurus est? Munera non tam pretiosa, quā rara, & exquisita sint, quae etiam apud diuitē sui locum faciunt: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itura in fastidium, delectant, si prouenerem maturius. Illa quoque non erunt sine honore, quae aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij.

CAP. XIII.

Alexandro Macedoni, cum victor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthij per legatos gratulati sunt, & ciuitate illum sua donauerunt. Cum risisset Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis: Nulli, inquit, ciuitatem vnquam dedimus alij quā tibi & Herculi. Libens accepit delatum honorem, & legatos inuitatione, aliaque humanitate prosecutus, cogitauit, non qui sibi ciuitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriae deditus, cuius nec naturam, nec modum nouerat. Herculis Libe rique vestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens, vbi illi defecerant, ad socium honoris sui respexit à dantibus, tanquam caelum, quod mente vanissima complectebatur, teneret: quia Herculi aequabatur. Quid euim simile habebat vaesanus adolescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi vicit: orbem terrarum transiit, non concupiscendo, sed vindicando. Quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marisque pacator? At hic à pueritia latro, gentiumque vastator, tam hostium perniciēs, quā amicorū, qui summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus, oblitus, non ferocissima tantum, sed ignauissima quoque animalia timeri, ob virus malum.

CAP. XIII.

Ad propositum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se stabularij aut cauponis hospitem iudicat, nec conuiuiam dantis epulū, vbi dici potest: Quid enim in me cōtulit? Nempe hoc quod in illum, & vix bene notum sibi, & in illū etiam mimiciū ac turpissimū hominem. Nunquid enim me dignū iudicauit? Morbo suo morem gessit. Quod voles gratum esse, rarū effice. Quis patitur sibi imputari vulgaria? Nemo haec ita interpretetur, tanquam reducam liberalitatem, & fraenis arctioribus reprimam. Illa vero, in quantum libet, exeat: sed eat, non erret. Licet ita largiri, vt vnusquisque etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet. Nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quā speret se propius admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed vitro. Accepi quod ille: sed ego intra breue tempus, cum ille diu meruisset. Sūt, qui idem habeant: sed non eisdē verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cū rogasset: ego, cum rogarer. Ille accepit: sed facile redditurus, sed cuius senectus & liberorum orbitas magna promittebat. Mihi plus dedit, quamuis idem dederit: quia sine spe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter multos se diuidit, vt nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habeant aliquid, quo se ceteris praeferant. Ego verò beneficijs non obiciam moras. Quo plura maioraque fuerint, plus afferent laudis. Adsit tamen iudicium. Neque enim cordi esse cuiquam possunt, forte ac temere data. Quare si quis existimat nos, cum ista praecipimus, benignitatis fines introrsus referre, & illi minus laxum limitem aperire, ne perperam monitiones nostras exaudiat, quam enim virtutem magis veneramus? cui magis stimulos addimus? quibus verò tam conuenit haec adhortatio, quā nobis, societatem humani generis sancientibus?

CAP. XV.

Quid ergo est? cum sit nulla honesta vis animi, etiam si a recta voluntate inceptit, nisi quam virtutem modus fecit, veto liberalitatem nepotari. Tūc iuuat accepisse beneficium, & supinis quidem manibus, vbi illud ratio ad dignos perducit, quod non quilibet casus & consilij indigēs impetus defert: quod ostentare libet, & inscribere sibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quāto gratiora sunt, quantoque in partem interiorē animi nunquam exitura descendunt, cum delectant, cogitantem magis a quo, quā quid acceperis? Crispus Passienus solebat dicere, quorundam se iudiciū male, quā beneficium: quorundam beneficium malle, quā iudicium. & subiiciebat exempla: Malo, aiebat, diui Augusti iudiciū: malo Claudiij beneficium. Ego vero nullius puto expetendum esse beneficiū, cuius vile iudicium est. Quid ergo? Non erat accipiendū à Claudio quod dabatur? Erat: sed sicut a fortuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta diuidimus? Non est beneficiū, cui deest pars optima, datū esse iudicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec recta voluntate donata est, non magis beneficiū est, quā thesaurus. Multa sunt autem, quae oportet accipere, nec debere

M. ANTONII MURETI AD
PRIMUM LIBRUM SENECAE
DE BENEFICIIS NOTAE.

INTER varios.] Magna hominum pars casu potius, quam ratione aut consilio vivere videtur, & nullo certo fine sibi proposito, huc atque illuc vagari. Cum tamen & res ipsa clamet, & sapientissimi homines, Isocrates in epistola ad Iasonis liberos, Aristoteles libro primo ad Nicomachum, & alij iam pridem monuerint, vitam plenam errorum ac perturbationum fore, nisi habeamus certum aliquid quo tendamus, & ad quod omnia dirigamus. Et hoc est, quod poeta satyricus exclamat.

Est aliquid, quod tendis, & in quod dirigis arcum:

An passim sequeris coruos testa que lutoque?

Non igitur mirum est, vitam temere inconsulteque viventium multis ac varijs erroribus agitari: quorum nullum nocentiorum esse ait Seneca, quam quod beneficia neque dare scimus neque accipere. Beneficiorum enim vicissitudine vita maxime continetur.

Ista enim perierunt.] Qui latine sermonis periti intelligentesque sunt, quos quotidie pauciores esse quam credideram animaduerto, facile sentiunt, vocem ista huic loco non convenire. Vetus liber meus habet: Istum enim. Lego, Iam tum enim.

Nomina facturi.] Pecuniam faeneraturi.

Vasa.] *τὰ σκεύη*. ita vocantur bona omnia quae non sunt soli.

Inquirimus.] Melius in quibusdam veteribus libris, Anquirimus.

De quo queri reuera.] Iam pridem docui legendum, Decoquere vero.

Reddit enim beneficium qui libenter debet.] id est, qui cum alia ratione gratiam referre non possit, voluntate saltem & confessione gratus est. Pertinet huc nobilis ille Ciceronis locus ex oratione pro Plancio. Dissimilis est pecuniae debitus & gratiae. Nam qui pecuniam dissolvit, statim non habet id quod reddidit: qui autem debet, aes retinet alienum. Gratiam autem, & qui refert, habet: & qui habet, eo ipso quod habet, refert. De quo disputantur quaedam apud Agellium capite quarto libri primi.

Multos experimur ingratos.] Deprehendimus. cum tamen eius rei nulla in nobis culpa sit. Sed plures facimus ipsi.

Exprobatores exactoresque.] Beneficium autem qui sine causa exprobrat, quod beneficium fuerat, iniuriam facit: qui exigit, ostendit, non beneficium fuisse, sed creditum.

Alias leues.] Et sic ostendimus, nos, id quod fecimus, fecisse *ἀποβελύτους*.

Alias queruli.] *φιλάπτοι, μενέμωτοι*, & statim quirantes atque ingratum vocantes, si is qui nobis gratiam debet, ullam vel leuissimam bene de nobis merendi occasionem praetermiserit.

Aut leuiter rogari aut semel.] Vetus autem dictum est, nihil carius emi, quam quod precibus emendū est.

Suspiciatus est.] Eleganter in hoc hominum genus Martialis.

Durum est Sexte negare cum rogeris.

Quanto durius antequam rogeris?

Aut distulit, aut timide negavit.] Legendum e libro veteri, Aut distulit, id est, timide negavit. Etenim qui differt, genere quodam negat, sed aperte negare non audet. Saepe autem ingenui homines aperte ac simpliciter negantem facilius ferunt. Martialis.

Mutua te centum sestertia Phoebe rogavi.

Cum mihi dixisses: Exigis ergo nihil,

Inquiris, dubitas, cunctaris: meque diebus

Teque decem crucias. Iam, rogo, Phoebe nega.

Idem.

Primum est, ut praestes, si quid te Cinna rogabo.

Illud deinde sequens, ut cito Cinna neges.

Diligo praestantem: non odi Cinna negantem.

Sed tu nec praestas, nec cito Cinna negas.

A nolente.] Legendum, a neglegente.

Ab hac tam effusa liberalitate.] Liber vetus, benignitate.

Cunctanterque illos ipsos.] Ineptus aliquis locum hunc de industria deprauarit necesse est. Rectissime enim erat in alijs, Et cuncta interque illa ipsos.

Quibus turpe est.] Emenda ex veteri libro. Quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet.

Ipsosque qui non fuisse mallent esse patitur.] Puto, sublata negatione, legendum, Ipsosque qui fuisse mallent. Fuisse autem est, amplius non esse, perisse, ut in illo, fuimus Troes, fuit Ilium. & in illo Plautino, Ita sibi

tibi pæne fuit Phronesium. Sic quos significare volebant mortuos, vixisse dicebant.

10 Tunc est virtus.] Alij, Nunc est virtus. quod non damno. Meus liber vetus habet, Haec est virtus.

11 Qui beneficium non reddit non magis peccat quam qui non dat citius.] Vox Citius redundat, & sententiam corrumpit. Neque enim hic de beneficio citius aut serius dando, sed simpliciter de dando reddendoque agitur. Aut igitur delenda est, aut, quod magis puto, pro Citius legendum, Attius: Ut duos versus, quos statim subicit, Attij esse intelligamus.

22 In Priore versu.] Aristoteles libro primo rhetoricorum de sententiarum usu disputans, tradit, nobiles & vulgo celebratas sententias interdum evertendas & confutandas esse: quod veteres & saepe & eleganter factitarunt: nostra aetas, ut alia, ita hoc quoque vel exercitationis vel ornamenti genus neglexit: postquam, ut bene viuendi, sic benedicendi praecepta tenere quàm exercere maluimus. Sic Cicero reprehendit verbum illud Euripidis, quo vitam humanam fortuna non sapientia regi dixerat: sic praeceptum Biantis, ut ita amari mus tanquam osuri: ita odissemus, tanquam amaturi. Sic Sophocles principio Trachiniarum illam Solonis sententiam, non posse ante mortem cuiusque de felicitate aut infelicitate ipsius liquido iudicari. Sic Plutarchus illam Epicuri, ita viuendum esse sapienti, ut lateret: aliasque permultas. Sic Seneca plurimas: ut hoc loco versus, ut mea quidem opinio fert, Attij, qui tamen ad beneficentiam cohortari videbantur.

23 Illud enim.] legendum ex vetere libro, Illud etiam.

24 Tantum eroga.] Ex eodem, Tantum eroga tu: unde alij fecerant, erogatur.

25 Creditorem appellat.] Iampridem monui, capite primo libri duodecimi variarum lectionum, legendum hic. Debitorem. neque cuiquam dubium puto esse, quin ita legendum sit.

26 Alioqui formam.] Liber vetus, Alioquin in formam. quae recta scriptura est.

27 Salutaribus.] Idem liber, salubribus. Sed haec, quae neque de sententia, neque de orationis elegantia quidquam mutant, multa me de industria omisurum esse profiteor. Persequantur haec, qui grandes libros conscribere amant. Ego mea omnia cuperem in vnam paginam posse concludere.

28 Memoriam suam fugiens.] Idem liber, memoriam tui.

29 Virgines.] Alia olim ratione iocans dixi, apud quendam, qui nemini vnquam gratiam reddebat, vere virgines esse Gratiarum: nihil enim parere.

Πρὸς τοὺς αἰσχρολογεῖν. Τίς τὸν γὰρ εἰδὼν.
Αὐτὰρ ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος ἄλλου χάρις.

30 Et spissis prodeant.] Legendum, Et spissis anro Phrygianis prodeant: monui pridem capite 1. libri 12 Variarum lectionum.

31 Non quia Beneficia ratio commendat vel oratio.] Legendum, Non quia beneficia oratio commendat. cetera delenda. Error natus aut ex varietate scripturae, aut ex haesitantia librarij. Consimilia multa indicavi capite 16. lib. 15. Variar. lectionum.

32 Si aliquid in censum detulerunt.] Lege, si aliud quid. Deferre autem in censum, idem est quod deducere in censum, apud iuris auctores. l. 64. D. de acquir. rer. dominio.

33 Et magnum ipsis certamen.] Pro Ipsi liber vetus habet, Ipsi. Mutandus ordo litterarum, ut legamus Sibi.

34 Ad hanc honestissimam contentionem.] Respexerit fortasse ad illud Hesiodi, ἀγὰρ δὲ δῖος ἦν ἡ βροτοῖσιν.

35 Parum se grate.] Vide quae scripsi libro 12. Var. lectionum.

36 Beneficiorum nouas tabulas.] Ut quicumque beneficia quamlibet magna ac multa acceperunt, nihil debere se putent.

37 Hoc primum nobis esse discendum.] Totum illud, nobis esse discendum, delendum videtur. In alijs, Dicendum, aequae male.

38 Non potest beneficium manu tangi, sed animo geritur.] Lege, Non potest beneficium manu tangi: animo cernitur.

39 Amisso eo per quod datum est.] Articulus Per abest a vetere libro.

40 Farre ac fitilla.] Ita legendum, non, ut ante me, farre ac fitilli, docui iampridem in varijs lectionibus. & extitit tamen postea vnus ex istis, qui, ut scurrae olim fana, ita ipsi aliena scripta ventris causa circumeunt, qui hoc sublegere sibi que vindicare voluerit. Mirabilem & miserabilem animi & paruitatem & prauitatem.

41 Aeschines pauper auditor.] Cuius pater botulis & ifitijs faciendis victitaret.

42 Non quanta quaeque sunt.] Lege, Non quanti quaeque sint.

43 Coniugibus alienis.] Non est dubium, quin hoc loco multa desint. Neque scriptor nullus est in quo plures aut faediores lacunae, quàm in Seneca, reperiantur. Origo mali haec fuit. Describebatur fere ab hominibus pijs & religiosjs, qui ad populum sacras contiones habebant: ad quas magno eis usui erat, propter sententias crebras, acutas, efficaces, & magnam partem cum religione nostra congruentes. Ut autem alijs grauioribus studijs occupati, describebant non totos semper libros, sed excerpta potius quaedam, quae ita continuabant inter se, ac si apud ipsum quoque Senecam continuata legerentur, cum tamen multa saepe omissa essent. Hoc ego ex multorum vetustorum Senecae codicum inter se collatione ita manifesto deprehendi, ut liquido confirmare posse videar.

44 In sella prostare.] Videbantur enim per urbem ita tenuibus ac pellucidis vestibus indutae, ut prope totae paterent. Horatius. Cois tibi cernere pæne est Ut nudam.

45 Ancillariolum.] Ancillarum amoribus deditum. Sic apud Martialem mulier infantaria, quae delectatur infantibus; Et quod mireris magis, infantaria non est. Tale est apud Capitolinum, mulierarius. apud Martialem mulier

mulier leſticariola, quae ſeruis leſticarijs faciebat copiam ſui.

In conſenſu.] *Alij libri, conſenſu.*

Iam rapta ſpargere.] *Ouidius.*

Quaerere vt abſumant, abſumpta requirere certant.

Atque ipſae vitijs ſunt alimenta vices.

Habebitur aliquando ebrietati honor.] *Hoc quidem iam imperante Tiberio contigerat: de quo Suetonius.* 48
*Postea princeps in ipſa publicorum morum correptione cum Pomponio Flacco & L. Piſone noctem continuum-
 que biduum epulando potandoque conſumpſit: quorum alteri Syriam provinciam, alteri praefecturam urbis con-
 feſtim dedit, codicillis quoque iucundiſſimos & omnium horarum amicos profeſſus, et paulo poſt. Ignotiſſimum
 quaeſturae candidatum nobiliſſimis antepoſuit, ob epotam in conuiuiis, propinante ſe, vini amphoram.*

Post rem manet.] *Antea inepte legebatur, Post remanet. Sed ego talia emendanda puto, oſtentanda non* 49
puto. Puſilli animi eſt tanta in his rebus ἀριβολογία.

Corinthij.] *Memoriae lapſus. Non enim hoc de Corinthijs, ſed de Megarenſibus proditum eſt: & ita legi-* 50
*tur in excerptis quibuſdam e Plutarcho. Ως θαυρὸν Αλεξάνδρῳ πολιτείαν μετὰ τῆς ἀφ' ἧς ἐξέλιπον τῆς
 μένου τῶν ποσειδῶν ἀντιπρὸς, ἐπεί τιν' ἐκείνους, ὅτι μόνον ἀξίον τῶν πολιτείαν ἡρακλέους, καὶ μετ' ἐκείνων ἀντιπρὸς ἀφ' ἧς ἐξέλιπον τοῦ
 δὲ θαυμάσιον δέξασθαι, τὸ πῶτον ἐν τῇ πανίῳ πείθεσθαι.*

Etiā mimicum.] *Ita mutare auſus ſum in ambigua veteris libri ſcriptura: cum antea legeretur, inimicum.* 51

Morbo ſuo morem geſſit.] *Integer locus eſt: quem tamen, quidam, emendandi ſpecie, per ipſum non ſtetit,* 52
quin deprauaret. Morbos vocabant vitioſas animi affectiones. Catullus.

Quodcunque, agit renidet, hunc habet morbum.

Vide quae ſcripſi capite ſecundo libri 12. V ar. leſt.

LIBER SECVNDVS.

C A P. I.

INSPICIAMVS, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc ſuper eſt, quemadmodum dandum ſit beneficium: cuius rei expeditiſſimam videor moſtraturus viā. ſic demus, quomodo vellemus accipere. Ante omnia libenter. cito, ſine vlla dubitatione. Ingratum eſt beneficium, quod diu inter manus dantis haeſit, quod quis regre dimittere viſus eſt; & ſic dare, tanquam ſi ſibi praeſuperet. Etiam ſi quid morae interuenit, euitemus omni modo, ne deliberaſſe videamur. Proximus eſt neganti, qui dubitauit, nullamque meretur gratiam. Nam cum in beneficio iucundiſſima ſit tribuentis voluntas, qui nolentem ſe tribuiſſe ipſa cunctatione teſtatur eſt, non dedit, ſed aduerſus ducentem, male tenuit. Multi autem ſunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Graſtiſſima ſunt beneficia, parata, facile occurrentia, vbi nulla mora fuit, niſi in accipientis verecundia. Primum eſt, antecedere deſiderium cuiuſque: proximum, ſequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurrat, & ſuffundatur rubore, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus ſuum. Non tulit gratis, qui cum rogaret, accepit. Quoniam quidem, vt maioribus noſtris, grauiſſimis viris, viſum eſt, nulla res carius conſtat, quā quae precibus empta eſt. Vota homines parcius facerent, ſi palam facienda eſſent. Adeo etiam deos, quibus honeſtiſſime ſupplicamus, tacite malumus & intra noſmetipſos precari.

C A P. II.

MOleſtum verbum eſt, oneroſum, & demiſſo vultu dicendum, Rogo. Huius facienda eſt gratia amico, & cuiunque, quem amicum ſis promerendo facturus. Properet licet: ſero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiuſque voluntas, & cum intellecta eſt, neceſſitate grauiſſima liberanda eſt. Illud beneficium iucundum, victurumque in animo ſcias, quod obuiam venit. Si non contigit praeuenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: ſed certiores facti, ſtatim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipſa feſtinatione approbemus. Quemadmodum in aegris opportunitas cibi ſalutaris eſt, & aqua tempeſtue data remedij locum obtinuit: ita quāuis leue & vulgare beneficium ſit, ſi preſto fuerit, ſi proximam quamque horam non perdidit, multum ſibi adiicit, gratiamque pretioſi, ſed lentī & diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non eſt dubium, quin libenter faciat. Itaque laetus facit, & induit ſibi animi ſui vultum.

C A P. III.

Ingentia quorundam beneficia, ſilentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatem & triſtitiā, corripit, cum promitterent vultu negantium. Quanto melius, adijcere bona verba rebus bonis, & praedicatione humana benignaque commendare quae praefteſ. Vt illum caſtiget, quod tardior in rogando fuit, adijcias licet familiarem querelam: Iraſcor tibi, quod cum aliquid delideraſſes, non olim ſcire me voluiſti, quod tam diligenter rogavi, quod quēquam adhibuiſti. Ego verò gratulor mihi, quod experi-

ri ani-

ri animum nostrum libuit: postea quicquid desiderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, ut animum tuum pluris aestimet, quàm illud quicquid est, ad quod perendum venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, ubi ille qui discessit, dicet sibi: Magnum hodie lucrū feci. Malo quòd illum talem inueni, quam si multiplicatum hoc ad me alia via peruenisset. Huic animo nunquam parem referam gratiam.

CAP. IIII.

AT plerique sunt, qui beneficia asperitate verborum, & supercilio in odium adducunt, eo sermone vsi, ea superbia, ut impetrassè paeniteat. Aliae deinde post rem promissam sequuntur morae. Nihil autem est acerbius, quàm ubi quod impetrasti, rogandum est. Repraesentanda sunt beneficia: quae à quibusdam accipere difficilius est, quàm impetrare. Hic rogandus est, ut admoneat: ille, ut sumat. Sic vnum munus per multorum teritur manus, ex quo gratiae minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illū rogandus est. Haec itaque curae habebis, si grate aestimari quae praestabis voles, ut beneficia tua illibata & integra ad eos, quibus promissa sunt, perueniant, sine vlla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat. Nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest, ut non tuam minuat.

CAP. V.

Nihil aequè amarum quàm diu pendere. Aequiore quidam animo ferunt praecidi spè suam, quàm trahi. Placis quae autem hoc vitium est, ambitione praua differendi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiae potentiae ministri sunt, quos delectat superbiae tuae longum spectaculum: minusque se iudicant posse, nisi diu multumque singulis quid possint ostendant. Nihil confestim, nihil semel faciunt. Iniuriae illorum praecipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit: Quid? tu non intelligis, tantum te gratiae demere, quantum morae adijcis? Inde illae voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis: Et, Nihil est tanti. Malo mihi iam neges:
 3 ubi in taedium adductus animus incipit beneficium odisse, dum expectat. Potest ob id ingratus esse? Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quae trahit poenam: & misericordiae genus est, cito occidere, quia tormentum vltimum finem sui secum affert, quod antecedit tempus maxima venturi supplicij pars est: ita maior est muneris gratia, quo minus diu pendit. Est enim bonarum etiam rerum sollicita expectatio. Et cum plurima beneficia remedium alicuius rei afferant, qui aut diutius torqueri patitur,
 4 quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium est libenter facientis, cito facere. Qui tarde dedit, & diem extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus & argumentum amicae voluntatis, Tarde velle, nolentis est.

CAP. VI.

In omni negotio Liberalis, non minima portio est, quomodo quicque aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitum interest, utrum excussio lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. Gladius idem & stringit, & transforat: quàm pressio articulo venerit, refert. Idem est quod datur: sed interest, quomodo detur. Quàm dulce, quàm pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus qui dedit: si dedisse, dum dat, oblitus est. nam corripere eum, cui cum maxime aliquid praestes, demencia est, & inferere contumeliam meritis: Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quicquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

CAP. VII.

Fabius Verrucosus beneficium ab homine duto aspere datum, panem lapidosum vocabat, quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Caesar rogatus à nepote M. Aillio praetorio, ut aeri alieno succurreret: edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cum edita essent, scripsit, nepoti iussisse se pecuniam solui. Adiecta contumeliosa admonitione, effecit, ut nec aes alienum haberet, nec beneficium. Liberavit illum à creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tiberius secutus est. puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. Ista fortassè efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates, pudore reprimendas. Beneficium vero danti, tota alia sequenda est via.

CAP. VIII.

Omnigenere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc vero non est beneficium dare, reprehendere est: ut in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiā. Ne principi quidem satis decorum est, donare ignominiae causa. Tamen si inquietudinem Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot postea, qui idem rogarent, inuenti sunt. omnes iussit reddere in senatu, aeris alieni causas, & ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas: censura est, auxiliū est, principale tributum est. Beneficium non est, cuius sine rubore meminisse non possum. Ad iudicem missus sum, ut impetrarem, causam dixi.

CAP. IX.

Praeciipiunt itaque omnes auctores sapientiae, quaedam beneficia palam danda, quaedam secreto. Palam, quae consequi gloriosum est: ut militaria dona, & honores, & quicquid aliud notitia pulchrius

chrius fit. Rursus quae non producant, nec honestiorem faciunt, sed occurrunt infirmitati, egestati, ignominiae, tacite danda sunt: ut nota sint solis, quibus profunt. Interdum & ipse qui iuuatur, fallendus est: ut habeat, nec a quo acceperit, sciat.

CAP. X.

A Rce silaus, ut aiunt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, aegro autem, & ne hoc quidē 7
confitenti, deesse sibi in sumptum ad necessarios usus, cum clam succurrendum iudicasset, pul-
uino eius ignorantis sacculum subiecit, ut homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inueniret po-
tius quam acciperet. Quid ergo? ille nesciet a quo acceperit? primum nesciat, si hoc ipsum beneficij
pars est. Deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quae intelligat & illius auctorem. Denique ille
nesciet accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si faenerare cogitas. Sed si dare quo
genere accipienti maxime profuturum erit, contentus eris te teste. Alioquin non benefacere de-
lectat, sed videri bene fecisse. Volo, inquis, sciat. Debitorem quaeris. Volo utique sciat. Quid, si illi uti-
lius est nescire, si honestius, si gratius, non in aliam partem abibis? Volo ut sciat. Ita tu hominem non ser-
uabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate. Sin
adiuvari illum & oportet, & pudet, si quod praestamus, offendit, nisi absconditur: beneficium in acta nō
mitto. Quid? ego illi sum indicaturus me dedisse: cum inter prima praecepta, ac maxime necessaria sit, 8
ne vnquam exprobre, immo ne admoneam quidem? Haec enim beneficij inter duos lex est. Alter sta-
tim obliuisci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum, & premit frequens meritorum com-
memoratio.

CAP. XI.

L ibet exclamare, quod ille triumphali proscriptione seruatus à quodam Caesaris amico exclama-
uit, cum superbiam eius ferre non posset: Redde me Caesari. Quousque dices: Ego te seruavi, ego
te eripui morti: istud, si meo arbitrio memini, vita est: si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti, ut
haberes, quem ostenderes. Quousque me circumducis? quousque obliuisci fortunae meae non finis? Se-
mel in triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus. Qui admonet, repetit. Non est in-
standum, non est memoriae reuocandum: nisi ut aliud dando, prioris admoneas. Ne alijs quidem narra-
re debemus. Qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicitur enim, quod illi vbique iactanti be-
neficium suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cū respondisset, Quando? Sæpe quidem, inquit,
& multis locis: id est quoties & vbicunque narraſti. Quid opus est te loqui? quid alienum occupare of-
ficium? Est qui istud facere honestius possit: quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipse non narras. In-
gratum me iudicas, si istud te tacente, nemo sciturus est. Quod adeo non est committendum, ut etiam
si quis coram nobis narrabit, ei respondendū sit: Dignissimus quidē ille est maioribus beneficijs, quae
ego magis velle me scio praestare, quam posse. Et haec ipsa non verniliter, nec ea figura, qua quidam
reijciunt, quae magis ad se volunt attrahere. Deinde adiicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod
sparsit, si labores suos destituet in semine. Multa cura sata producantur ad segetem. Nihil in fructum
peruenit, quod non a primo vsque ad extremum aequalis cultura prosequitur. Eadem beneficiorum est
condicio. Nunquid vlla maiora possunt esse, quam quae in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta 10
sunt, si in infantia deferantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum
condicio est: nisi illa adiuueris, perdes. Parum est dedisse, fouenda sunt. Si gratos vis habere quos obli-
gas, non tantum des oportet beneficia, sed & ames. Praecipue, ut dixi, parcamus auribus. Admonitio tac-
dium facit, exprobatio odium. Nihil aequè in beneficio dando vitandū est, quam superbia. Quid opus
arrogantia vultus? quid tumore verborum? Ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio. Res loquen-
tur, nobis tacentibus, Non tantum ingratum, sed iniustum est beneficium, superbe datum.

CAP. XII.

C Caesar dedit vitā Pompeio Penno, si dat, qui non aufert: deinde absoluto & agenti gratias, porre- 11
xit osculandū sinistrum pedem. Qui excusant eum, negant id insolentiae causa factum: aiunt soc-
culum auratum, immo aureum margaritis distinctum ostendere eum voluisse. Ita proſus: quid hic con-
tumeliosum est, si vir consularis aurum, & margaritas osculatus est, & alioquin nullam partem in cor-
pore eius electurus, quam purius oscularetur? Homo natus in hoc, ut mores liberae ciuitatis Persica ser-
uitute mutaret, parum iudicauit, si senator senex summis vsus honoribus, in conspectu principum sup-
plex sibi, eo more iacisset, quo victi hostes victoribus iacuerunt. Inuenit aliquid infra genua, quo liber-
tatem detruderet. Non hoc est rempub. calcare: Et quidē, dicet aliquis (nam potest ad rem pertinere) si-
nistro pede. Parum enim foede, furioseque insolens fuerat, qui de capite consularis viri soccatus audie-
bat, nisi in os senatoris ingessisset imperator pigros suos.

CAP. XIII.

O Superbia magnae fortunae. O stultissimum malum: ut à te nihil accipere iuuat. ut omne benefi-
cium in iniuriam conuertis. ut te omnia nimia delectant. ut te omnia dedecent, quoque altius te
subleuasti, hoc depressior es, ostendisque te non agnoscere ista bona, quibus tantum inflaris. Quicquid
das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantopere te supinet, quid vultum habitumque oris per-
uertat, ut malis habere personam, quam faciem. Lucunda sunt, quae humana fronte, leni, placidaque tri-
buuntur: quae cum daret mihi superior, non exultauit supra me, sed quā potuit, benignissimus fuit,
descen-

descenditque in æquum, & detraxit muneri suo pompam. obseruauit idoneum tempus, vt in occasione potius, quàm in necessitate succurreret. Vno modo persuadebimus, ne beneficia insolentia perdant, si ostenderimus non ideo videri maiora, quia tumultuosius data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam posse maiores videri. Vanam esse superbiam magnitudinem, & quae in odium etiam amanda perducit.

CAP. XIV.

SVnt quaedam nocitura impetrantibus: quae non dare, sed negare, beneficium est. Aestimabimus itaque vtilitatem potius, quàm voluntatem petentium. Saepe enim noxia concupiscimus, nec dispicere quam perniciofa sint licet: quia iudicium interpellat affectus. Sed cum subsedit cupiditas, cum impetis ille flagrantis animi, qui consilia fugat, cecidit, detestamur perniciosos malorum munerum auctores. Vt frigidam aegris negamus, & lugentibus, ac sibi iratis ferrum, aut amantibus, quicquid contra se viurus ardor petit: sic ea, quae nocitura sunt, impense ac submisit, nonnunquam etiam miserabiliter rogantibus perseuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quae non tantum accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum, sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit, de se, non de me queratur. Falsum est: immo de te, & merito quidem: cum ad mentem bonam redierit, cum accessio illa, quae animum inflammabat, se remisit. Quid ni eum oderit, à quo in damnum, ac periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogantium, saeva bonitas est. Quaemadmodum pulcherrimum opus est, etiam inuitos, nolentesque seruare: ita rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. Beneficium demus, quod vltro magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulterae sciam: ne in societatem turpis facti, aut consilij veniam. Si potero, reuocabo: sin minus, non adiuuabo scelus. Siue illum ira, quo non debebat, impellit, siue ambitionis calor abducit a tutis: non committam, vt possit quandoque dicere, Ille amando me occidit.

CAP. XV.

SAepe nihil interest inter amicorum munera, & hostium vota. Quicquid illi accidere optat: in id horum intempestiua indulgentia impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quàm (quod euenit frequentissime) vt nihil intersit inter odium & beneficium? Numquam in turpitudinem nostram reditura, tribuamus. Cum summa amicitia sit, amicū sibi aequare, vtrique simul consulendum est. Dabo egenis: sed vt ipse non egeam. Succurram perituro: sed vt ipse non pereat: nisi si futurus ero magni hominis, aut magnae rei merces. Nullum beneficium dabo quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam vt qui quod dedit, imputat, gratiam destruit: ita qui quantum det, ostendit, munus suum non commendat, sed exprobrat. Respicendae sunt cuique facultates suae, viresque: ne aut plus praestemus, quàm possumus, aut minus. Aestimanda est eius persona, cui damus. Quaedam enim minora sunt, quàm vt exire à magnis viris debeant: quaedam accipiente minora sunt. Vtriusque itaque personam confer tecum. Inter illa quae donabis, examina, nunquid aut danti graue sit, aut paucum. Nunquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

CAP. XVI.

VRbem cuidam Alexander donabat vaesanus, & qui nihil animo nisi grande conciperet. Cum ille cui donabatur, seipsum mensus, tanti muneris inuidiam refugisset, dicens non conuenire fortunae suae: Non quaero, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur: & regia: cum sit stultissima. Nihil enim per se quenquam decet. Refert quid, cui, quando, quare, vbi, & cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal, si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarum ac dignitatum ratio. Et cum sit vtriusque virtutis modus, aequè peccat quod excedit, quàm quod deficit. Liceat istud sane tibi, & te in tantum fortuna sustulerit, vt congiaria tua vrbes sint: quas quanto maioris animi fuit non capere quàm spargere? est tamen aliquis minor, quàm vt in sinum eius condenda sit ciuitas.

CAP. XVII.

AB Antigono Cynicus petijt talentum. Respondit, plus esse, quàm quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. Respondit, minus esse, quàm quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. In denario regem, in talento Cynicum respexit: cum posset & denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam regi. Vt sit aliquid manus, quàm quod Cynicus accipiat, nihil tam exiguum est, quod non honeste regis humanitas tribuat. Si me interrogas, probò. Est enim intolerabilis res, poscere nummos, & contemnere. Indixisti pecuniae odium: hoc professus es. hanc personam induisti. agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Aspicienda ergo non minus sua cuique persona est, quàm eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo Chryssippi nostri vii similitudine de pilae lusu: quam cadere non est dubium, aut mitrentis vitio, aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, vbi inter manus vtriusque, apte ab vtroque & iactata & excepta versatur. Necessè est autem lusu, aliter illam collutori longo, aliter breui mittit. Eadem beneficiij ratio est, nisi vtriusque personae, dantis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibat, nec ad illum peruenit, vt debet. Si cum exercitato & docto negotium est, audacius pilam mittemus. vtriusque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigide, nec tam excusse, sed languidius, & in ipsam eius dirigentes manum, remitte occurremus. Idem faciendum est in beneficijs.

Quidam

Quosdam doceamus, & satis iudicemus, si conantur, si audent, si volunt. Facimus autem plerumque ingratos, & ut sint, fauimus; tanquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit: ut in dignis laudibus propositum est, collatorem traducere, cum damno scilicet ipsius laus, qui non potest, nisi consentitur, extendi. Multi sunt tam pravae naturae, ut malint perdere quae praestiterunt, quam videri recepisse, superbi & imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, ut illi quoque partes suae consent, & fauere, ut gratia sibi referri possit, benigne omnia interpretari, gratias agentem, non aliter quam si referat: audire, praebere se facilem, ad hoc, ut quem obligavit, etiam exolui velit. Male audire solet fenerator, si acerbe exigit: aequae si in recipiendo tardus, ac difficilis moras quaerit. Beneficium tam recipiendum est, quam non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquam exigit: reddi gaudens est, bona fide quid praestitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit.

C A P. XVIII.

Quidam non tantum dant beneficium superbe, sed etiam accipiunt: quod non est committendum. Nam enim transeamus ad aliam partem, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quodcumque ex duobus constat officium, tantumdem ab utroque exigit. Qualis pater esse debeat, cum inspexeris, scies non minus operis illic superesse, ut dispicias, qualem esse oporteat filium. Sunt aliquae partes mariti, sed non minores vxoris. Inuicem ista quantum exigunt, praestant, & parem desiderant regulam: quae, ut ait Hecaton, difficilis est. Omne enim honestum in arduo est, etiam quod vicinum honesto est. Non enim tantum fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce, per totam viam eundem est. Minima maximaque ex huius consilio gerenda sunt: quomodo haec suaferit, dandū. Haec autem hoc primum censēbit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipimus? Ut breuiter tibi respondeam: ab his, quibus dedisse vellemus. Nam etiam maiore dilectu quaerendum est, cui debeamus, quam cui praestemus. Nam, ut non sequantur villa incommoda (sequuntur autem plurima) graue tormentum est debere, cui nolis. Contra iucundissimum est ab eo accepisse beneficium, quē amare etiam post iniuriam possis. Illud vero homini verecundo & probō miserrimū est, si eum amare oportet, quem non iuuat. Totiens admonēam necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quicquid oportet, iuuat, qui animū in potestate habent, & legem sibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt, seruant: sed de imperfectis hominibus, honesta sequi volentibus, quorum affectus saepe contumaciter parent. Itaque eligendus est, a quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quaerendus beneficii quam pecuniae creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi: & si reddidi, solutus sum ac liber. At illi plus soluendum est: & nihilominus etiam relata gratia, cohaeremus. Debeo enim, cum reddidi, rursus incipere: moneturque amicitia non recipere indignum. Sic est beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum est & inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus suum fastidire te, iniuriam iudicaturus est. Non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratae habentem. Quid faciam? Parum dignus est, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, vim maiorem & meum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrij tui est, utrum velis, an non, id apud te ipse perpendes. Si necessitas tollit arbitrium, scies te non accipere, sed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim, effice, ut possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. Non refert quid sit, quod datur, nisi a volente volenti detur. Si seruasti me, non ideo seruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit, non ideo numeratur inter salubria. Quaedam profunt, nec obligant.

C A P. XIX.

Tiberius quidam tyranni gladio diuisit, qui ad eum occidendum venerat. Non ideo illi tyrannus gratias egit, quod rem, quam medicorum manus reformidauerant, nocendo sanauit. Vides non esse magnum in ipsa re momentum. Quoniam non videtur dedisse beneficium, qui malo animo profuit. Causa enim beneficium est, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro spectauimus, qui vnum ē bestiarijs agnitum, cum quondam eius fuisset magister, protexit ab impetu bestiarum. Non ergo est beneficium, ferae auxilium? Minime: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. Quia non est beneficium, accipere cogi. Non est beneficium, debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitriū mei, deinde beneficium.

C A P. XX.

Disputari de M. Bruto solet, an debuerit accipere a D. Iulio vitam, cum occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, alias tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in alijs, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse: qui aut regis nomen extulit, cum optimus ciuitatis status sub rege iusto sit: aut tibi sperauit libertatem futuram, vbi tam magnum praemium erat & imperandi, & seruiendi: aut exultauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari, amissis pristinis moribus: futuramque ibi aequalitatē ciuili iuris, & statuas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an seruirēt, sed cui. Quanta vero illum aut rerum naturae, aut vrbis suae tenuit obliuio, qui vno interempto, de futuro credidit alium, qui idem vellent: cum Tarquinius esset inuentus post tot reges ferro ac fulminibus occisos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficii iniuria venerat. Non enim seruauit is, qui non interfecit, nec beneficium dedit, sed missionem.

CAP. XXI.

Illud magis venire in disputationē potest aliquam, quid faciendū sit captiuo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis & infamis ore promittit. Patiar me ab impuro seruari? Seruatus denique, quam illi gratiam referam? Viuam cum obsceno? Non viuam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam. Accipiam autem tanquam creditum, non tanquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitia, quae similes iungit, non descendam. Nec seruatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciam reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, a quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est. ideo non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio, regem sibi est facturum inimicum. Inimicus sim, si cum ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non facio, ut sine illo periclititer. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcefilai, quem ait à filiofamilias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recepit: quod maluit non accipere, quam reddere? Quae est enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, utamur Graecini Iulij viri egregij, quem C. Caesar occidit ob hoc vnum, quod melior vir erat, quam esse quenquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam a Fabio Perfico missam, non accepit. Et obiurgantibus his, qui non aestimabant mittentem, sed missa, quod repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, a quo propinationem accepturus non sum? Cumque illi Rebilus consularis, homo eiusdem infamiae, maiorem summam misisset, instaretque, ut acciperet: Rogo, inquit, ignoscas: & a Perfico non accepi.

CAP. XXII.

Vtrum hoc munera accipere est, an senatum legere? Cum accipiendum iudicauerimus, hilares accipiamus, profitētes gaudium: & id danti manifestum sit, ut fructū praesentem capiat. Iusta enim causa laetitiae est, laetum amicum videre: iustior, fecisse. Grate ad nos peruenisse indicemus, effusis affectibus: quod non ipso tantum audiente, sed vbique testemur, Qui grate beneficium accepit, primā eius pensionem soluit.

CAP. XXIII.

Sunt quidam, qui nolunt nisi secreto accipere: testem beneficij & conscium vitant: quos scias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eū, cui datur, ita accipienti adhibenda contio est. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidā furtive agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia, sed insitiandi genus. Ingratus est, qui remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores aduocari, nec chirographum dare. Idem faciunt, qui dant operam, ut beneficium in ipsos collatum, quam ignotissimum sit. Verentur palam ferre, ut sua potius virtute, quam alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officijs sunt, quibus aut vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem subeunt ingratorum.

CAP. XXIIII.

Alij pessime loquuntur de optime meritis. Tutius est quosdam offendere, quam demeruisse. Argumentū nihil debentiū, odio quaerunt. Atqui nihil magis praestandū est, quam ut memoria nobis meritorum haereat, quae subinde refricanda est: quia nec referre potest gratiā, nisi qui meminit, & qui meminit, iam refert. Nec delicate accipiendum est, nec submisit & humiliter. Nā qui negligens est in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat, quid faciet, cum prima eius voluptas refrixerit? Alius accipit fastidiose, tanquam qui dicat: Non mihi opus est: sed quia tam valde vis, faciam tibi mei potestatem. Alius supine, ut dubiū praestanti relinquat, an fenserit. Alius vix labra diduxit, & ingrator, quam si tacuisset, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impensius, & illa adiicienda: Plures quam putas, obliasti. Nemo enim non gaudet beneficium suum latius patere. Nescis quid mihi praestiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quam aestimas. Statim gratus est, qui se onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero. Illud certe non desinam ybique confiteri, me referre non posse.

CAP. XXV.

Nullo magis Caesarem Augustum demeruit, & ad alia impetranda facilem sibi reddidit Furnius, quam quod cum patri Antonianas partes secuto, veniam impetrasset, dixit: Hāc vnam Caesar habeo iniuriam tuam. effecisti ut viuerem, & morerer ingratus. Quid est tam grati animi, quam nullo modo sibi satisfacere, nec ad spem quidem exaequandi vnquam beneficij accedere? His atque eiusmodi vocibus id agamus, ut voluntas non lateat, sed aperiatur, ut luceat. Verba cessent licet, si quemadmodū debemus affecti sumus, conscientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit, illum velut in certamen cursus compositum, & carceribus inclusum, opperiri debere suum tempus, ad quod velut dato signo profiliat. Et quidem magna illi celeritate opus est, magna contentione, ut consequatur antecedentem.

CAP. XXVI.

Videndum est nunc, quid maxime faciat ingratos. Aut nimius sui suspectus, & insitum mortalitati vitium, se suaque mirandi: aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus a primo. Nemo non benignus est
B sui

sui iudex. Inde est, ut omnia meruisse se existimet, & in solutum accipiat, nec satis suo pretio se aestimatum putet. Hoc mihi dedit: sed quam sero, sed post quot labores? Quanto consequi plura potuissem, si illum aut illum, aut me colere maluissem? Nō hoc speraueram. In turbam coniectus sum, tam, exiguo dignum me iudicauit, honestius praeteriri fuit.

C A P. XXVII.

CN. Lentulus augur, diuitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (Hic quater milies sestertium suum vidit, proprie dixi: nihil enim amplius quam vidit) ingenij fuit tam sterilis, quam pusilli. Cum enim esset avarissimus, nummos citius emittebat, quam verba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cum omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem, sub honore nobilitatis laborantem, princeps iam ciuitatis, & pecunia, & gratia, subinde de Augusto solebat queri, dicens a studijs se abductum. Nihil tantum in se congestum esse, quantum perdidisset, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque diuus Augustus praestiterat, quod illum deriu ac labore irritio liberauerat. Non patitur auaritia quonquam esse gratum. Nunquam enim improbae spei, quod datur, satis est. Eo maiora cupimus, quo maiora venerunt: multoque concitior est auaritia, in magnarum opum congestu collocata, ut flammae infinito acrior vis est, quo ex maiore incendio emicuit. Aequo ambitio non patitur quonquam in ea mensura honorum conquiescere, quae quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: sed queritur, quod non est ad praetura usque perductus. Nec haec grata est, si deest consulatus. Ne hic quidem satis est, si vnus est. Ultra, se cupiditas porrigit, & felicitatem suam non intelligit: quia non vnde venerit, respicit, sed quod tendat. Omnibus his vehementius & importunius malum est inuidia, quae nos inquietat, dum comparat. Hoc mihi praestitit: sed illi plus, sed illi maturius: & deinde nullius causam agit, contra omnes sibi fauet.

C A P. XXVIII.

Quanto est simplicius, quanto purius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quam a seipso aestimari. Plus accipere debuissim, sed illi facile non fuit plus dare. In multis diuidentia liberalitas erat. Hoc mirum est. Boni consulamus, & animum eius grate excipiendo enocemus. Parum fecit, sed saepius facit. Illum mihi praetulit, & me multis. Ille non est mihi par virtutibus, nec officijs, sed habuit iuam venerem. Querendo non efficiam, ut maioribus dignus sim, sed ut datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt. Quid ad res? quam raro fortuna iudicat? Quondam querimur, malos esse felices. Saepe quae agellos pessimi cuiusque transferat, optimorum virorum segetem grandio percussit. Fert sortem suam quisque, ut in ceteris rebus, ita in amicitijs. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit. Nullum tam angustum, quod non bonus interpret extendat. Nunquam deerunt causae querendi si beneficia a deteriore parte spectaueris.

C A P. XXVIII.

Vide quam iniqui sint diuinorum munerum aestimatores, etiam quidam professi sapientiam. Querunt, quod non magnitudine corporis aequemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quod solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior vrsis, mollior fibris: quod sagacitate nos narium canes vincant, quod acie luminum aquilae, spatio aetatis corui, multa animalia nandi facilitate. Et cum quaedam ne coire quidem in idem natura patiatur, ut velocitatem corporum & vires pares animalibus habeamus: ex diuersis ac dissidentibus bonis hominem non esse compositum, iniuriam vocant: & in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt, quod non bona valetudo, & vitijs inextinguibilis data sit, quod non futuri scientia, Vix sibi temperant, quin eorumque impudentiae prouehantur, ut naturam oderint, quod infra Deos sumus, quod non in aequo illis stetimus. Quanto satius est ad contemplationem tot, tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secundas fortiri, quod terrenis praefecerunt. Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est: Quicquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus aestimator fortis humanae, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora animalia subiugum miserimus, quanto velociora consequamur: quam nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium est, sideribus velociorem, quorum post multa saecula futuros cursus antecedit. Tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias aceruatarum. Circumeas licet cunctas: & quia nihil totum inuenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quae tibi dari velles. Ita bene aestimata naturae indulgentia, confitearis necesse est, in delicijs te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dii immortales, habentque. Et qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos collocauerunt. Magna accepimus, maiora non cepimus.

C A P. XXX.

Haec, mi Liberalis, necessaria credidi, ut dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficijs erat, cum de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam inter cetera, huius detestabilis vitij audacia. Cui enim respondebit grate, quod munus existimabit magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se a dijs negat, quam quotidie ab illis petit? Quicunque ergo gratos esse docet, & hominum causam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quod quisquam

quam excusationem mentis ingratae ab infirmitate atque inopia, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quando superioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile est, si avarus es, sine impendio: si iners, sine opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, cū quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

CAP. XXXI.

HOC ex paradoxis Stoicae sectae minime mirabile, ut mea fert opinio, aut incredibile est, eū qui libenter accepit beneficium, reddidisse. Nam cum omnia ad animum referamus, fecit quisque, quantum voluit. Et cum pietas, fides, iustitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit, etiam si illi manum exerere non licuit, gratus potest esse homo etiam voluntate. Quotiens quod proposuit quis consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? Prodesse ei cui dat, & voluptati sibi esse. Si quod voluit, effecit, peruenitque ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit, tulit, quod petiit. Non enim sibi inuicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Bene nauigauit, qui, quem destinauit portum, tenuit. Teli iactus certae manus peregit officium, si petita percussit. Beneficium qui dat, vult excipi grate. Habet quod voluit, si bene acceptum est. Sed sperauit emolumentum aliquod. Non fuit hoc beneficium, cuius proprium est nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optima rei condicio est. Ut gratus sim, ad fortunam mitter. Si illa inuita respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? Non quicquid potero, & faciam, & reddam, temporum rerumque occasionem sequar, & eius implere sinum cupiam, a quo aliquid accepi? Sed malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse grato licet.

CAP. XXXII.

QVI accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummauit officium suum. Restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, pilam scite ac diligenter excipere, sed non dicitur bonus lusor, nisi qui apte & expedite remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est. Quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo. Explicari itaque totum decet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideo non bonum lusorem dicam, qui pilam, ut oportebat, exceperit, si per ipsum mora, quo minus remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed & partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hoc refellere. existimemus ita esse, desit aliquid lusui, non lusori. Sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datae, cui par alia debetur, non animo. Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit, effecit.

CAP. XXXIII.

Beneficium mihi dedit. accepi non aliter, quam ipse accipi voluit. Iam habet, quod petit: & quod vnum petit, ego gratus sum. Post haec usus mei relict, & aliquod ex homine grato commodum. Haec non imperfecti officij reliqua pars est, sed perfecti accessio. Facit Phidias statuam. Alius est fructus artis, alius artificij. Artis est, fecisse quod voluit: artificij, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum, etiam si non vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. Vnus conscientiae: hunc absoluto opere percepit. Alter famae. Tertijs utilitatis: quem allatura est, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficij fructus primus ille est conscientiae. Hunc percepit, qui quod voluit, munus suum pertulit. Secundus est famae. Tertijs eorum, quae praestari inuicem possunt. Itaque cum benigne acceptum est beneficium, is qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem bene accipiendo perfolui.

CAP. XXXIII.

Quid ergo? Retulit gratiam, qui nihil fecit: Plurimum fecit, bono animo bonum retulit: & quod est amicitiae, ex aequo. Post deinde aliter beneficium, aliter creditum soluitur. Non est quod expectes, ut solutionem tibi ostendam. res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamuis primo contra opinionem pugnet tuam, si te commodaueris mihi, & cogitaueris res esse plures, quam verba. Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed aliunde commodatis. Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis. Canem, & venaticum, & marinum, & fidus. Quia non sufficimus, ut singulis singula assignemus: quotiens opus est, mutuamur. Fortitudo est virtus, pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus superuacuos: aut ars re familiari moderate utendi: parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti: cum infinitum intetis, inter modum & angustias. Haec alia sunt natura: sed effecit inopia sermonis, ut & hunc & illum parcum vocemus, ut & ille fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrrens. Sic beneficium, & actio dicitur beneficij, & ipsum quod datur per illam actionem: ut pecunia domus, praetexta. Vnum utrique nomen est: vis quidem ac potestas longe alia.

CAP. XXXV.

Itaque attēde. Iam intelligis, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud beneuole excipimus. Illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, & volumus reddere. Voluntati voluntate satisfacimus, rei rem debemus. Itaque quamuis remissum

se illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit, iubemus tamen aliquid simile ei, quod accepit reddere. A consuetudine quaedam, quae dicimus, abhorrent. Deinde alia via ad consuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere sapientem: & tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: & tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Infamire omnes stultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. His ipsis quos vocamus infanos, suffragium & iurisdictionem committimus. Sic dicimus eum, qui beneficium bono animo accepit, gratiam retulisse: nihilominus illum in aere alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cum reddiderit. Exhortatio est illa, non infitatio beneficij. Ne timeamus, neve intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, & fama defensa, detractae sordes, spiritus, & libertas potior spiritu, & quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum ostendam? Hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quod accipias, sed quod reddas, debiturus. Non adibis tam magnae rei periculum, ut casus ingratus facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates. ne despondeas animum, ne laborum, ac longae seruitutis expectatione deficias. Non differo te. de praesentibus fiat. Nunquam eris gratus, nisi statim sis. Quid ergo facies? Non arma sumenda sunt: & fortasse erunt. Non maria emerienda. Fortasse etiam ventis minantibus solues. Vis reddere beneficium? Benigne accipe. retulisti gratiam: non ut soluisse te putes, sed ut securior debeas.

LIBRI SECVNDI FINIS.

 M. ANTONII MURETI AD
 SECVNDVM LIBRVM SENECAE
 DE BENEFICIIS NOTAE.

PTIMVM est.] *Lego, Primum est. atque ita legendum, ostendit id quod subiungitur. Proximum sequi.*

Os concurrat.] *Frustra quidam emendare conati, legendum putarunt, Corruat. Concurrere os, & confundi pro eodem dicitur. Concurrit igitur os ijs, quibus multo sanguine concurrente suffunditur, quasi natura ipsa obtendente velum quoddam pudoris.*

Potes ob id ingratus esse?] *Lego, Potes. ut neget Seneca, posse quemquam ob tale beneficium, cuius longa expectatione tortus est, ingratum videri, etiam si nullam pro eo gratiam referat. Quis enim, quod tortus sit, gratiam se debere ullam puet?*

Aut gaudere beneficio suo tardius.] *Lego, Qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. Manus autem beneficio suo afferre eleganter dicitur is, qui ipsemet beneficij sui gratiam extinguit.*

Sed infinitum interest.] *Male antea legebatur, In infinitum.*

A nepote M. Allio.] *Nepotem vocat decoctorem, ut in illo Horatiano, ventres lamna candente nepotum Diceret vrendos. Quod autem hic refertur, ad id videlicet tempus pertinet, quo Tiberius paucorum senatorum inopiam subleuauit. Qua de re ita Suetonius. Paucorum senatorum inopia sustentata, ne pluribus opem ferret, negauit se alijs subuenturum, nisi senatui iustas necessitatum causas probassent. Meminit & Tacitus libro secundo: quorum tamen neuter id quod hic de Allio dicitur, narrat.*

Arcefilaus.] *Apellem Chium fuisse, quem hoc modo Arcefilaus adiuuit, e Plutarcho didicimus, qui hanc ipsam historiolum exponit enucleatius in commentario, quo docet quomodo quis adulatorem internoscere possit ab amico.*

Quid? Ego illi.] *Alij, Quidni ego illi. quae tantula deprauatio totam Senecae sententiam peruertebat.*

Qui dedit beneficium, taceat: narret qui accepit.] *Hac de re festiuissimum extat epigramma Martialis.*

Quae mihi praestiteris, memini, semperque tenebo.

Cur igitur taceo Postume? tu loqueris.

Incipio quoties alicui tua dona referre.

Protinus exclamat: Dixerat ipse mihi.

Non belle quaedam faciunt duo. sufficit vnus

Huic operi. si vis, ut loquar, iple tace.

CAP. II.

D Enique ad reddendam gratiam, & virtute opus est, & tempore, & facultate, & aspectu fortunæ. Qui meminit, sine impendio gratus est. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem: qui non praestat, nullum habet quo lateat patrocinium. Nunquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longe proiecit, ut extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quæ in usu sunt, & manum quotidie, tactumque patiuntur, nunquam periculum sitis adveniunt: illa quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, ut supernacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt vetustate: ita quicquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriae nunquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non saepe reipexit.

CAP. III.

Praeter hanc causam aliae quoque sunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium ac potissima, quod nouis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id quod est, sed in id quod appetimus, intenti. Quicquid enim domi est, vile est. Sequitur autem, ut ubi quod acceperis leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amauimus aliquem & suscepimus, & fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quam diu nobis placebant ea quæ consecuti sumus. Deinde irrupit in animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, ut mortalibus inos est, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quicquid ante apud nos beneficium vocabatur. Nec ea intuemur, quæ nos alijs praeposuerunt, sed ea sola quæ fortuna praecedentium ostendat. Non potest autem quisquam & inuidere, & gratias agere. Quia inuidere, querentis & maesti est: gratias agere, gaudentis. Deinde quia nemo nostrum nouit, nisi id tempus quod cum maxime transit. Ad praeterita rari animum retorquent. Sic fit, ut praeceptores, eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam relinquimus. Sic fit, ut in adolescentiam nostram collata pereant: quia ipsa nunquam retractatur. Nemo quod fuit tanquam in praeterito, sed tanquam in perduto ponit. Ideoque caduca memoria est futuro imminuentium.

CAP. IIII.

HOC loco reddendum est Epicuro testimonium, qui assidue queritur, quod aduersus praeterita finis ingrati; quod quaecunque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluprates numeremus: cum certior nulla sit voluptas, quam quæ iam eripi non potest. Praesentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere. Furura pendent, & incerta sunt. Quod praeteriit, inter tuta sepositum est. Quomodo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem vitam suam transiit? Praesentium intuitus, ac praeteritorum memoria gratum facit. Memoriae minimum tribuit, qui quis spei plurimum.

CAP. V.

Quemadmodum, mi Liberalis, quaedam res semel perceptae haerent, quaedam ut scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi continetur) Geometriam dico & sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita beneficia quaedam magnitudo non patitur excidere, quaedam minora, sed numero plurima, & temporibus diuersa, effluunt. Quia (ut dixi) non subinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium. Nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit, nemo non deditum se & deuotum professus est, & si quod aliud humiliter verbum, quo se oppigneraret, inuenit. Post exiguum tempus iidem illi verba priora quasi sordida, & parum libera euitant: perueniunt deinde eo, quod, ut ego existimo, pessimum quisque, atque ingratus peruenit, ut obliuiscantur. Adeo enim ingratus est, qui oblitus est, ut gratus sit, cui beneficium in mentem venit.

CAP. VI.

HOC tam inuisum vitium, an impunitum esse debeat, quaeritur: & an haec lex, quæ in scholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda sit, qua ingrati datur actio, quæ videtur aequa omnibus. Quid ni? cum vrbes quoque urbibus, quæ praestitere exprobrent, & maioribus collata, a posteris exigant. Nostri maiores, maximi illi viri, ab hostibus tantum res repetierunt. Beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Medorum gente non est in vlla data aduersus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandum non fuisse: quia aduersus malefici omnes consensimus, & homicidij, veneficij, parricidij, violatarum religionum, aliubi atque aliubi diuersa poena est, sed ubique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, ubique improbat. Neque absolvimus illud: sed cum difficilis esset incertae rei aestimatio, tantum odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad vindices deos mittimus.

CAP. VII.

Rationes autem multae mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium pars optima beneficii perit, si actio, sicut certae pecuniae, aut ex conducto, aut ex locato datur. Hoc enim speciosissimum est, quod dedimus vel perdituri, quod totum permisimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditum: deinde cum res honestissima sit, referre gratiam, definit esse honesta, si necessaria est. Non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quam eum, qui depositum reddidit, aut quod debebat, citra iudicium soluit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus: gratum animum, & beneficium.

Quid

Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat: aut in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adijce nunc quod huic vni legi omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? Omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quae in alios contulere, dilutant. Praeterea quaecumque, in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior videtur condicio causae bonae, si ad iudicem, quam si ad arbitrium mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit: huius libera, & nullis astricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adicere, & sententiam suam, non prout lex, aut iustitia suadet, sed prout humanitas aut misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantumcunque sit, refert, quam benigne illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Saepe & qui reddidit quod accepit, ingratus est: & qui non reddidit, gratus. De quibudam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest. Vbi fecisse, aut non fecisse pronuntiandum est: ibi prolatis cautionibus, controuersia tollitur. Vbi vero inter disputantes ratio ius dicit: ibi animi coniectura capienda est. Vbi id, de quo sola sapientia decernit, in controuersiam incidit, non potest ad haec sumi iudex ex turba selectorum, quem census in album, & equestris hereditas milit.

C A P. VIII.

ITaque non haec parum idonea res visa est, quae deduceretur ad iudicem, sed nemo huic rei satis idoneus iudex inuentus est: quod non admiraberis, si excusseris, quid habitutus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi reum exisset. Donauit aliquis magnam pecuniam: sed diues, sed non sensurus impendium. Donauit alius: sed toto patrimonio celsurus. Summa eadem est: beneficium idem non est. Etiam nunc adijce. Hic pecuniam pro addicto pendit: sed cum illam domo protulisset. Ille dedit eadem: sed mutuum sumpsit, aut rogauit, & se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est: & hunc, qui accepit, ut daret? Tempore quaedam magna fiunt, non summa. Beneficium est donata possessio, cuius fertilitas laxare possit annonam. Beneficium est, vnus in fame panis. Beneficium est, donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrant. Beneficium est, arenisbus siti, & vix spiritum per siccas fauces ducentibus monstrare fontem. Quis inter se ista comparabit? Quis expendet? Difficilis est sententia, quae non rem, sed vim rei quaerit. Eadem licet sint, aliter data, non idem pendunt. Dedit mihi hic beneficium: sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbius me quam solebat, aspexit: sed tam tarde dedit, ut plus praestiturus fuerit, si cito negasset. Horum quomodo iudex inibi aestimationem, cum sermo & dubitatio, & vultus meriti gratia destruant?

C A P. VIII.

Quid quod quaedam beneficia vocantur, quia nimis concupiscuntur: quaedam non sunt ex hac vulgari nota, sed maiora, etiam si minus apparent? Beneficium vocas, dedisse potentis populi ciuitatem, in quatuordecim gradus deduxisse, & dedidisse capitis reum: quid vilia fuisset? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remedijs rescivisse, ut lugenit? & quos desiderabat volente sequi, ad vitae consilium reduxisse? Quid assedisse aegro, & cum valitudo eius ac salus momentis constaret, excipisse idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Haec quis aestimabit? quis similibus beneficijs iubebit beneficia pensari? Donauit tibi domum: sed ego tuam supra te ruere praedixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnavit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam sibi silentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

C A P. X.

Dies praeterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniae creditae. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendatur ingratus. Maxima beneficia probationem non habent. Saepe intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, ut ne demus beneficia sine teste? Quam deinde poenam ingratissimum constituamus? Vnam omnibus, cum disparia beneficia sint? Inaequalem & pro cuiusque beneficio maiorem aut minorem? Age, intra pecuniam versabitur taxatio: quid quod quaedam beneficia vitae sunt, & maiora vita? His quae pronuntiabitur poena? Minor beneficio? Iniqua est. Par & capitalis? Quid inhumanius, quam cruentos esse beneficiorum exitus?

C A P. XI.

Quaedam, inquit, priuilegia parentibus data sunt. Quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum condicionem lucrauimus, quia expediebat liberos tolli. Sollicitandi ad hunc laborem erant incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige ipse tecum. Si deceptus es, quaere dignum, adiua. In liberis tollendis nihil iudicio tollentium licet: tota res voti est. Itaque ut aequiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia condicio est parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique sunt. Nec est periculum, ne dedisse se illis mentiantur. In ceteris quaeri debet, non tantum an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt: & quia vtile est iuuentuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineatur. Deinde de om-

de omnium parentum vnum erat beneficium. Itaque aestimari semel potuit. Alia diuersa sunt & dissimilia, infinitis inter se intervallis distantia. Itaque sub nullam regulam cadere potuerunt: cum aequius esset omnia relinqui, quàm omnia aequari.

C A P. XII.

Quaedam magno dantibus constant: quaedam accipientibus magna sunt: sed gratuita tribuentibus: quaedam amicis data, quaedam ignotis. Plus est, quamuis idem detur, si ei detur, quem nollis a tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille solatia. Inuenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius, quàm habere in quo calamitas acquiescat. Inuenies rursus, qui dignitati suae, quàm securitati, consuli malit: est qui plus ei debere se iudicat, per quem tutior est, quàm ei per quem honestior. Proinde ista maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex aut ad haec, aut ad illa inclinatus animo. Praeterea creditorem mihi ipse eligo. Beneficium saepe ab eo accipio, a quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inficio, & si sciisset, non accepturo, impositum est: non vocabis eum, qui utcumque acceptum non reddidit?

C A P. XIII.

Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem postea fecit iniuriam. Vtrum vno munere ad patientiam omnium iniuriarum astringor: an perinde erit ac si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse insequentis iniuria rescidit? Quomodo deinde aestimabis, vtrum plus sit quod accepit, an id quo laesus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec infitatores eorum afficiendo poena. Sed illud quoque tibi e contrario occurrat. Multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculù causae dicendae adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores. Nemo enim libenter dat inuitis: sed quicumque ad benefaciendum bonitate inuitatus est, & ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris, nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officij, cui diligenter cautum est.

C A P. XIII.

Deinde pauciora erunt beneficia, sed veriora. Quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt, ut circumspectius donaremus, circumspectius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des considera. Nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi iudicē. Nulla lex te in integrum restituet. Solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, & magnifica sunt. Pollues illa, si materiam litium feceris. Aequissima vox est, & ius gentium prae se ferens, Redde quod debes. Haec turpissima est in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, inquam, debet, dignitatem, securitatem, sanitatem. Reddi maxima quaeque non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantae rei dignitatem, si beneficium mercem facimus. Non est incitandus animus ad auaritiā, ad querelas, ad discordiam: sua sponte in ista fertur. Quantum possumus refistamus, & querendi occasiones amputemus.

C A P. XV.

Vtinam quidem persuadere possemus, ut pecunias, creditas tantum à volentibus acciperent. Vtinā nulla stipulatio emptorem venditori obligaret: nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur: fides potius illa seruaret, & aequum colens animus. Sed necessaria optimis praetulerunt, & cogere fidem quàm spectare malunt. Adhibentur ab utraque parte testes. Ille per tabulas plurium nomina interpositis pararijs facit. Ille non est interrogatione contentus, nisi rem manu sua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiae publicae confessionem. annulis nostris plus quàm animis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? In quid imprimunt signa? Nempe ne ille neget accepisse se, quod accepit. Hos incorruptos viros & vindices veritatis existimas? At his ipsis statim non aliter pecuniae committentur. Ita non honestius erat à quibusdam fidem falli, quàm ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deest auaritiae, ut beneficia sine sponfore non demus. Generosi animi & magnifici est, iuuare & prodesse. Qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam fordidissimam redigimus?

C A P. XVI.

Plures, inquit, ingrati erunt, si nulla aduersus ingratum datur actio. Immo pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde non expedit notum omnibus fieri, quàm multi ingrati sint. Pudorem enim rei tollet multitudo peccantium, & desinet esse probri loco commune maledictum. Nunquid iam vlla repudio erubescit, postquam illustres quaedam ac nobiles feminae, non consulum numero, sed maritorum annos suos computant, & exeunt matrimonij causa, nubunt repudijs? Tā diu istud timebatur, quàm diu rarum erat. Quia vero nulla sine diuortio acta sunt, quod saepe audiebant, facere didicerunt. Nunquid iam vllus adulterij pudor est, postquam eo ventum est, ut nulla virum habeat, nisi ut adulterum irriter? Argumentum est deformitatis pudicitia. Quam inuenies tam miseram, tam fordidam, ut illi satis sit vnum adulterorum par? nisi singulis diuisit horas, & non sufficit dies omnibus? nisi ad alium gestata est, apud alium mansit? Infruita & antiqua est, quae nescit matrimonij vocari vnus adulterium. Quemadmodum horum delictorum iam euauit pudor, postquam res latius euagata est: ita ingratos plures efficies & audaciores, si numerare se coeperint.

CAP. XVII.

Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? Quid malignus? Quid avarus? Quid impotens? Quid crudelis? Impunita tu credis esse, quae iniusta sunt? Aut vllum supplicium grauius existimas publico odio? Poena est, quod non audet ab vilo beneficium accipere, quod non audet vili dare, quod omnium designatur oculis, aut designari se iudicat, quod intellectu optima rei ac dulcissimae amisit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum: cuius aures morbus obstruxit: non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes ingratorum omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficii conscientia: deniq. satis haec ipsa poena magna est, quod rei (vt dicebam) iucundissimae fructum non percipit. At quem iuuat accepisse, aequali perpetuaque voluptate fruitur: & animum eius a quo accepit, non rem intuens gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest vtriusque vita: cum alter tristis sit & sollicitus, qualis esse infirmitas ac fraudulentus solet: apud quem non parentum, qui debet, honor est, non educatoris, non praeceptorum: alter laetus, hilarius, occasionem referendae gratiae expectans, & ex hoc ipso affectu gaudium grande percipiens, nec quaerens quomodo decoquat, sed quemadmodum plenius vberiusq. respondeat, non solum parentibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si a seruo suo beneficium accepit, aestimat non a quo, sed quid acceperit.

CAP. XVIII.

Quamquam quaeritur a quibusdam, sicut ab Hecatore, an beneficium dare seruus domino possit. Sunt enim qui ita distinguant, Quaedam beneficia esse, quaedam officia, quaedam ministeria. Beneficium esse, quod alienus det. Alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filij, vxoris, & earum personarum, quas necessitudo suscitatur, & ferre opem iubet. Ministerium esse serui, quod condicio sua eo loco posuit, vt nihil eorum quae praestat, imputet superiori. Propter ea seruos qui negat dare aliquando beneficium, ignarus est iuris humani. Refert enim cuius animi sit, qui praestat, non cuius status. Nulli praeclusa virtus est omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, seruos, reges, & exules. Non eligit domum, nec censum: nudo homine contenta est. Quid enim erat tui aduersus repentina, quid animus magnus promitteret sibi, si certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino, nec regi quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quisque teneatur imperio, si summo tenetur? Nam si seruo, quo minus in nomen meriti perueniat, necessitas obest, & patiendi vltima timor: id mihi istud obstat, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam quamquam sub dispari titulo, paria in illos ligent. Atqui dant regibus suis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Potest seruus iustus esse, potest fortis, potest magnanimus: ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc virtutis est, adeoque dominis serui beneficia possunt dare, vt ipsos saepe beneficia sua fecerint. Non est dubium, quin seruus beneficium dare possit cuilibet: quare ergo non & domino suo possit?

CAP. XVIII.

Quia non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum suum obligat. Peregrinantem sequitur, aegro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamen ista quae alio praestante beneficia dicerentur, praestante seruo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare. Seruus autem non habet negandi potestatem. Ita non praestat, sed paret. Nec id se fecisse iactat, quod non facere non potuit. Etiam sub ista lege vincam, & eo perducam seruum, vt in multa liber sit. Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem seruum pro salute domini sui sine respectu sui dimicantem, & confossum vulneribus, reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram sua morte quaerentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem, vt secreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis terribus minis, nullis cruciatibus victum, aueruisse quantum potuit, suspiciones quaerentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia seruus est? Vide ne eo maius sit quo rarius est exemplum virtutis in seruis: eoque gratius, quod cum fere iniusta imperia sint, & omnis necessitas grauis, commune seruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non est, quia a seruo profectum est: sed ideo maius, quia deterere ab illo nec seruitus quidem potuit.

CAP. XX.

Erat, si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere. Pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt & adscripta dominis: mens quidem sui iuris, quae adeo libera & vaga est, vt ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo utatur, & ingentia agat, & in infinitum comes caelestibus exeat. Corpus itaq. est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emitur, hoc venditur. Interior illa pars incipio dari non potest. Ab hac quicquid venit, liberum est. Non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur. Contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

CAP. XXI.

Quaedam sunt quae leges nec iubent, nec vetant facere: in his seruus materiam beneficii habet. Quamdiu praestatur, quod a seruis exigi solet, ministerium est: vbi plus quam quod seruo necessarium est,

se est, beneficium. Vbi in affectum amici transit, definit vocari ministerium. Est aliquid quod dominus praestare seruo debeat, ut cibaria, vestiarius. Nemo hoc dixit beneficium. At indulgit, liberalius eduxit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit, beneficium est. Idem e contrario fit in persona serui. Quicquid est quod seruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate praestatur, beneficium est: si modo tantum est, ut hoc vocari poterit, quolibet alio praestante.

C A P. XXII.

Seruus (ut placet Chrysippo) perpetuus mercenarius est. Quemadmodum ille beneficium dat, vbi plus praestat quam quod operis locauit: sic seruus vbi beneuolentia erga dominum fortunae suae modum transiit, & altius aliquid ausus, quod etiam feliciter nato decori esset, & spem domini antecessit, beneficium est intra domum inuentum. An aequum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, irascimur, non haberi gratiam, si plus debito solitoque fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? Vbi dici potest, Quid si nolle? Vbi vero id praestat, quod nolle licuit, voluisse laudandum est. Inter se contraria sunt, beneficium & iniuria. Potest dare beneficium domino, si a domino iniuriam potest accipere. At qui de iniurijs dominorum in seruos, qui audiat, positus est, qui & saeuitiam & libidinem, & in praebendis ad victum necessarijs auaritiā compescat. Quid ergo? Beneficium dominus a seruo accipit? Immo homo ab homine. Denique quod in illius potestate fuit, fecit. Beneficium domino dedit. Ne a seruo acciperis, in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, & dissimilia, & quaedam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, seruauit petiturum, & hoc si parum est, pereundo seruauit. Alius mortem domini adiunxit, alius decepit.

C A P. XXIII.

Claudius Quadrigarius in duo & vicesimo annalium tradidit, cum obsideretur Adrumerum, & iam ad summam desperationem ventum esset, duos seruos ad hostem transfugisse, & operae pretium fecisse. Deinde vrbe capta, passim discurrente victore, illos per nota iuenerat ad domum in qua seruierant, praecurrisse, & dominam suam ante se egisse, & querentibus quae nam esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros summa cura celasse, donec hostilis ira consideret. Deinde ut satius miles ad Romanos mores cito redijt, illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit vtrumque euestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitae necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari, Aliter enim seruata munus notae & vulgaris clementiae habuisset: sic seruata, nobilis fabula, & exemplum dominarum fuit. In tanta confusione captae ciuitatis, cum sibi quisque consuleret, omnes ab illa praeter transfugas fugerunt. At hi, ut ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, a victoribus ad captiuam transfugerunt, personam parricidarum ferentes, quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non est seruilis animi, egregium factum fama sceleris emisse. C. Vertius praetor Marforum ducebatur ad Romanum imperatorem, Seruus eius gladium militi ipsi, a quo trahebatur, eduxit, & primum dominum occidit. Deinde Tempus est, inquit, me & mihi consulere: iam dominum manumisi: atque ita se vno ictu transegit. Da mihi quenquam, qui magnificentius dominum seruauerit.

C A P. XXIIII.

Corsinium Caesar obsidebat. Tenebatur inclusus Domitius. Imperauit medico, eidemq. seruo suo, ut sibi venenum daret. Cum tergiuersantem videret: Quid cunctaris, inquit, tanquam tua in potestate totum istud sit: mortem rogo armatus. Tum ille promisit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cum sopitus esset, accessit ad filium eius. Iube me, inquit, adseruari, dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & seruatus a Caesare est. Prior tamen illum seruus seruauerat.

C A P. XXV.

Bello ciuili proscriptum dominum seruus abscondit: & cum annulos eius sibi aptasset, ac vestem induisset, speculatoribus occurrit: nihil se deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicem porrexit. Quanti viri est, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides, dominum mori nolle: in publica crudelitate mirem inueniri, in publica perfidia fidelem? cum praemia proditoris ingentia ostendantur, praemium fidei, mortem concupiscere?

C A P. XXVI.

Nostri saeculi exempla non praeteribo. Sub Tiberio Caesare fuit accusandi frequens, & paene publica rabies, quae omni ciuili bello grauius togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium. Nihil erat tutum. Omnis saeuendi placebat occasio. Nec iam reorum expectabatur euentus, cum esset vnus. Cenabat Paulus praetorius in conuiuium quodam, imaginem Tiberij Caesari habens, ectypam, & eminente gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc verba quaesiero, quemadmodum dicam illum matellam sumptisse. Quod factum simul & Maro ex notis illius temporis vestigatoribus notauit. At seruus eius cui necebebantur insidiae, ei ebrio anulum extraxit. Et cum Maro conuiuas testaretur, admotam esse imaginem obscenis, & iam subscriptionem componeret, ostendit in manu sua seruus anulum. Si quis hunc seruum vocat, & illum conuiuiam vocabit.

CAP. XXVII.

SVB diuo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta. Rufus vir ordinis senatorij inter cenam optauerat, ne Caesar saluus rediret ex ea peregrinatione quā parabat: & adiecereat, idem omnes & tauros, & vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primum diluxit, seruus qui cenanti ad pedes steterat, narrat quae inter cenam ebrius dixisset. Hortatur eum, vt Caesarem occupet, atque ipse se deferat. Vfus consilio, descendenti Caesari occurrit. Et cum malam mētem habuisset se pridie iurasset, id vt in se & filios suos recideret, optauit, & Caesarem vt ignosceret sibi, rediretque in gratiam secum, rogauit. Cum dixisset se Caesar facere: Nemo, inquit, credet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaueris: petitque non saluandam a propitio summam: & impetrauit. Caesar, ait: Mea causa dabo operam, ne vnquam tibi irascar. Honeste Caesar quod ignouit, quod liberalitatem clementiae adiecit. Quicumque hoc audiuerit exemplum, necesse est Caesarem laudet, sed cum seruum ante laudauerit. Non expectas, vt tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat. Nec tamen gratis. Pecuniā pro libertate eius Caesar numerauit.

CAP. XXVIII.

Post tot exempla non est dubium, quin beneficium aliquando à seruo dominus accipiat. Quare potius persona rem minuat, quā personam res ipsa coloneat: Eadem omnibus principia, eademque origo. Nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiae suae longo ordine ac multis stemmatum illicata flexuris in parte prima aedium collocant, noti magis quā nobiles sunt. Vnus omnium parens mundus est, siue per splendidos, siue per sordidos gradus: ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non est, quod te isti decipiant; cum maiores suos recensent. Vbicunque defecit nomen illi, illico deum fingunt. Neminem desperis, etiam si circa illum obsoleta sunt nomina, & parum indulgente adiuta fortuna: siue libertini ante nos habentur, siue serui, siue exterarum gentium homines. Erigite audacter animos: & quicquid in medio sordidi iacet, trāsilite. Expectat vos in summo magna nobilitas. Quid superbia in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia à seruis indignemur accipere, & sortem eorum spectamus, obliui meritorū? Seruum tu quenquam vocas, libidinis & gulae seruus, & adulterae, immo adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quenquam? Quo tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus? Quid te penulati isti in militum & quidem non vulgarem cultum subornati? Quid, inquam, te isti efferrunt ad ostium alicuius ostiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium a seruo tuo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est? Quae est tanta animi discordia? Eodem tempore seruos despicias & colis. Imperiosus intra limen atque impotens, humilis foris: & tam contemptus, quā contemnens. Neque enim vlli magis abiiciunt animos, quā qui improbe tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quā qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXVIII.

Dicenda haec fuerunt ad contundendam insolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumque ius beneficij dandi a seruis, vt a filiis quoque vindicaretur. Quaeritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quā acceperint. Illud conceditur, multos filios maiores potentioresque extitisse, quā parentes suos, aequē illud meliores fuisse. Quod si constat, potest fieri, vt meliora tribuerint: cum & fortuna illis maior esset, & melior voluntas. Quicquid, inquit, est, quod dat patri filius, utique minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio vincitur, cuius beneficium est ipsum, quod vincitur. Primum quaedam initium ab alijs trahunt, & tamen initijs suis maiora sunt. Nec ideo aliquid non est maius eo à quo cœpit: quia non potuisset in tantum procedere, nisi coepisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina omnium rerum causa sunt: & tamen minimae partes sunt eorum, quae gignunt. Aspice Rhenum, aspice Euphratem, omnes denique indyctos amnes. quid sunt, si illos illic vnde effluunt aestimes? Quicquid est quo timentur, quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle radicem. nemora non surgent; nec tanti montes vestientur. Aspice trabes, siue proceritatem aestimes, altissimas, siue crassitudinem spatiumque ramorum, latissime fustas, quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa vrbis moenia: tamen quae in firmamentum totius operis iacta sunt, latent. Idem in ceteris euenit. Principia sua semper sequens magnitudo obruit. Nō potuissē quicquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset. Sed non ideo quicquid consecutus sum minus est eo, siue quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quae consilio ac manu gero, facere potuissē, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili ac militari industria merui: nunquid tamen ideo maximis operibus praeferes nutricis officium? At quid interest, cum aequē siue nutricis beneficio, quā siue patris, non potuerim ad vltiora procedere?

CAP. XXX.

Quod si initio meo quicquid iam possum debeo, cogita non esse initium mei patrem, ne auum quidem. Semper enim erit vltius aliquid, ex quo originis proximae origo descendat. Atqui nemo dicitur plus debere ignotis, & vltra memoriam potius maioribus, quā patri. Plus autem debeo, si hoc ipsum quod genuit me pater meus, maioribus ius debet. Quicquid praestitit patri, etiam si magnum est

infra

infra aestimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Isto modo etiam si quis patrem meum aegrum ac moriturum sanauerit, nihil praestare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. Non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit, aestimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum virium, meae voluntatis. Illud quod natus sum, per se intueri quale sit. Animaduertis exiguum & incertum, & boni malique communem materiam, sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideo maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem, & ad summam prouexi dignitatem, & principem urbis suae feci: nec tantum rebus à me gestis nobilitaui, sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minus, quam gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quicquid humanos ad se animos rapit, congeffi: & cum supra omnes stare, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. Sed si ad bene viuendum minima portio est viuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiā foedissimis commune est, noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficijs, etiam si non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuū vici, cum ego dederim sentienti, sentiens me dare: cum vitam tibi non voluptatis meae causa, aut certe per voluptatem dederim: cum tanto maius sit retinere spiritum, quam accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.

CAP. XXXI.

EGO vitam dedi statim illa vsuro: tu nescituro, an viuerem. Ego vitam dedi, mortem timentis: tu vitam dedisti, ut mori possem. Ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? Si exposuisses, nempe iniuria erat genuisse quo quidem colligo, minimum esse beneficium, patris matrisque concubitus: nisi accesserint alia, quae prosequerentur hoc initium muneris, & alijs officijs ratū facerent. Non est bonum viuere, sed bene viuere. At bene uiuo. Sed potui & male. Ita hoc tantum est tuum, quod uiuo. Si vitam imputas mihi per se, nudam, egentem consilij, & id ut magnum bonum iactas, cogita te mihi imputare muscarum ac vermium bonum. Deinde, ut nihil aliud dicam, quam bonis artibus me studuisse ut cursum ad rectum iter vitae dirigerem, si bene uiuo, ipso beneficio maius quam quod dederas, recepisti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

CAP. XXXII.

ALUIT me pater, si idem praesto, plus reddo: quia non tantum ali se, sed a filio ali gaudet, & maiore ex animo meo, quam ex ipsa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantū meum perueniunt. Quid si quis intantum processit, ut aut eloquentia per gentes enotesceret, aut iustitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasque natalium suorum clara luce discuteret: non inaeestimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem & Gryllū, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios nosset? Sophroniscum Socrates expirare non patitur. Ceteros enumerare longum est, qui viuunt ob nullam causam aliam, quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit posteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippae pater, ne post Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus, qui tot in urbe maxima opera excitauit, quae & priorem magnificentiam vincerent, & nulla postea vincerentur? Vtrum Octavius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum umbra adoptiui patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma ciuilia, vidisset securae paci praesidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se, potuisse illum virum in domo sua nasci. Quid nunc ceteros persequar, quos iam consumpsisset obliuio, nisi illos filiorum gloria e tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quaerimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quam a patre acceperat: sed an possit aliquis maiora reddere. Etiam si quae retuli exempla, nondum satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum supermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum vlla aetas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinē exuperare non possunt, plura in vnum congeffa superabunt.

CAP. XXXIII.

SERUAUIT in bello patrem Scipio, & praetextatus in hostes equum concitauit: parum est, quod ut perueniret ad patrem, tot pericula, tot maximos duces cum maxime prementia contempsit, tot oppositas difficultates, quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit, quod annos suos transfiliuit. Adijce, ut idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentium eripiat: ut alterum illi consulatum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, ut pauperi raptas belli iure opes tradat, & quod est militaribus viris speciosissimum, diuitem illum spolijs etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adijce ut prouincias, & extraordinaria imperia continet: adijce ut dirutis maximis urbibus, Romani imperij sine aemulo ad ortus occasusque venturi defensor & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adijciat. Dic Scipionis patrem: haud dubium est, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipsi urbi nescio, vtrum maius praestidium asserens, an decus.

CAP. XXXIIII.

DEINDE, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transfulisse. Licet tibi in quantum velis extendere beneficia filij, cum paternum munus & simplex sit, & facile, nec danti volun-

voluntarium. Quid necesse est multis? Dedit etiam quibus dedisse se nescit. In quo consortem habet, in quo spectavit legem patriam, praemia patrum, domus ac familiae perpetuitatem, omnia potius quam eum cui dabat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an maius aliquid dederit quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quicquid facis, quicquid praestare illi potes. Et praeceptoris mei, quod institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen qui tradiderunt illa, transcendimus, utique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamvis sine illis nemo quicquam assequi posset, non tamen quantumcunque quis assecutus est, infra illos est. Multum inter prima ac maxima interest. Nec ideo prima maximorum imitari sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

C A P. XXXV.

IA M tempus est quaedam ex nostra (ut ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliquid melius, potest vinci. Pater dedit filio vitam, est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum qui dedit alicui vitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quam dedit. Pater autem vitam dedit. Potest ergo, si saepius periculo mortis liberatus a filio fuerit, maius beneficium accipere, quam dedit. Qui beneficium accipit, maius accipit, quo magis eo indiget. Magis autem indiget vita qui vivit, quam qui natus non est, ut qui ne indigere quidem omnino possit. Maius ergo beneficium accipit pater, si vitam a filio accepit, quam filius a patre, quod natus est. Patris beneficia vinci a filiis beneficijs non possunt. Quare? quia vitam accepit a patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. Non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest. solet enim & medicus vitam dare: nec nautae, si naufragum sustulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficiū dedit, quod multorum beneficijs adiuuandū esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quam accepi. Pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quae illam tuerentur. Filius patri si dedit vitam, dedit eam, quae nullius desideraret auxilium, in hoc, ut permaneret. Ergo maius beneficium accepit a filio ipater, qui vitam accepit, quam illi dederat.

C A P. XXXVI.

HAEC non destruunt parentum venerationē, nec deteriores illis liberos faciunt, immo etiam meliores. Natura enim gloriosa est virtus, & anteire priores cupit. Alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. Id si patribus idem volentibus contigerit (quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono vincimur) unde certamen tam opabile, unde tantam felicitatem parentibus, ut fateatur se ipsos filiorum beneficijs impares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem damus liberis: & illos segniores ad referenda gratiam facimus, quibus stimulos adicere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuvenes. proposita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupaverunt. Sumite modo animū, qualē decet, & deficere nolite. ut vincatis optate. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam saepe iam partam ex parentibus, iubant.

C A P. XXXVII.

Vicit Aeneas patrem, ipse eius in infantia leue tutumque gestamen, gravem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se urbis ruinas ferens, cum complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret: tulit illum per ignes, & quid non pietas potest? pertulit, colendumque inter conditores Romani imperij posuit. Vicere Siculi iuvenes, cum Aetna maiore vi peragitata, in urbes, in agros, in magnā insulae partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. Disfessile creditum est ignes, & vtrinq. flamma recedente limitem ad apertum, per quē transcurrerent iuvenes dignissimi, qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus: qui cum ingenti proelio superasset hostē, praemium belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cū possis. Vicit patrē Imperiosum T. Manlius: qui cum ad tempus relegatus esset a patre, ob adolescentiam brutam ac hebetē, ad tribunal plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoque tempore quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis inuisti, & bene meruisse se de iuvene, cuius exilium pro gravissimo crimine inter alia Manlio obiciebat: nactus adolescēs secretum, stringit occultatum sinu ferrum, & Nisi iuras, inquit, te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, utro modo pater meus accusatorem non habeat. Iuravit tribunus: nec fefellit, & causam accusationis remissae conationi reddidit. Nulli alij licuit impune tribunal in ordinem redigere.

C A P. XXXVIII.

ALia ex alijs exempla subeunt eorū, qui parentes suos periculis eripuerūt, qui ex infimo ad summū protulerunt, & e plebe acervum. ignobili nunquam tacendos saeculis dederunt. Nulla vi verborū, nulla ingenij facultate exprimi potest, quantum opus sit, quā laudabile, quāque nunquam a memoria hominum exiturum, posse hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi imperio eorum, siue aequum, siue iniquum fuit, obsequentem submissumque me praebui: ad hoc vnum contumax fui, ne beneficijs vincerer. Certate obsecro vos, & fusi quoque restituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincuntur. Quid eo adolescente praeclarius, qui sibi ipsi dicere potuit, neque enim fas est alteri dicere: Patrem meum de beneficijs vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus ubique praedicabit, a filio suo se beneficijs victum? Quid autem est felicius, quam sibi cedere?

LIBRI TERTII FINIS.

C M. ANTO.

M. ANTONII MURETI AD
TERTIVM LIBRVM SENECAE
DE BENEFICIIS NOTAE.

VITIOSI oculi sunt qui lucem reformidant, caeci qui non vident.] *Vox oculi abest a libro vetere: & ita scriptum est Vitiosi ut aliquid erasum esse appareat. Caecos quoque oculos nusquam alibi legi. Puto igitur totum hunc locum ita legendum esse, Lusitiosi sunt qui lucem reformidant, caeci qui non vident.*

Ab hostibus tantum res repetierunt.] *Ineptissime legebant alij, Ab hostibus tantum accepierunt. Res repeti solitas per factiales, antequam cuiquam populo bellum indiceretur, norunt, quicunque prius moribus labris hanc historiam Romanam attigerunt.*

Excepta Medorum gente.] *Ita hunc locum emendandum esse docui capite tertio libri duodecimi variarum lectionum.*

Gratum hominem.] *Legendum puto, Gratum animum.*

Praeterea quaecumque.] *Huius loco quomodo medicina facienda sit alij fortassis acutiores videbunt. mihi nihil, quod satis placeat, in mentem venit.*

Ex turba selectorum.] *Ita vocabantur decuriae quaedam iudicum: quos praetor ad res iudicandas selegebat. Horatius.*

Vnum ex iudicibus selectis obijciebat.

Erant & aliae decuriae Nongentorum, & Tribunorum aerarii.] *Vide Plinium capite secundo libri 33.*

Exisset.] *Sorte ductus esset. Conijciebantur enim in urnam iudicum nomina deinde, qui exierant, iudicabant.*

Pudorem enim rei.] *Pertinet huc dictum Platonis in Archibium, ὅτι ἐπιδέδεικεν ἐν τῇ πόλει, τὸ ἐμολογεῖν πορνὴς εἶναι.*

Infrumta & antiqua est.] *Infrumta est insulsa. Sic in libro de vita beata. Alterum infrumti animi est, alterum timidi & pusilli. Sic in sacris litteris. Animo irreuerenti & infrumto ne tradas me domine. Legitur haec vox & apud Macrobius. Antiquam quoque dicit Simplicem, minime malam, ἐν δὲ δα.*

Quaquam quaeritur.] *Totam hanc disputationem, de servis, num dominis beneficia tribuere possint, partim ex hoc Senecae loco, partim ex epist. 47. partim ex Valerio consarcinatam Macrobius libro primo Saturnaliorum pro sua vendidit. Sed & ex Agellio & e Plutarchi Sympotiacis tam multa, nullo pudore, in septimum librum Saturnaliorum suorum traustulit, ut appareat, eum factitasse eandem artem, quam plerique hoc saeculo faciliunt, qui ita humani a se nihil alienum putant, ut alienis, aequae utantur ac suis.*

Propterea servos.] *Ita legendum, non, ut in alijs, Praeterea.*

Pars melior eius excepta est.] *Libera est. Vocabulum sumptum a diuisione agrorum in qua excepta & subsidia dicebantur, quae nemini adtributa & assignata erant: ideoque dominum non habebant.*

Quam quod operis locauit.] *Atqui dominus opus, mercenarius operat locat. Puto igitur legendum, Quam ad quod operas locauit.*

Drumentum.] *Macrobius, Grumentum. Male uterque. Lege, Adrumentum. Nomen est urbis in Africa.*

Exemplum duarum urbium fuit.] *Quarum, quae so, duarum urbium? An stultum est id quaerere, quod inuestigare non potest? Itaque qui hoc viderent nihil esse, fecerunt, Exemplum Grumentinae urbis fuit. Sed neque hi locum correxerunt, & quod quidem in ipsis fuit, viam ceteris ad eum corrigendum obstruxerunt. Neque tamen quidquam emendatu facilius fuit, si paulo attentius considerassent. Vetus enim liber illud Urbium non habuit: sed hoc tantum modo Exemplum duarum fuit: ex quo facile videri potest, scriptum fuisse visitato Compendio Exemplum duarum fuit: id est, exemplum dominarum fuit. Potuit enim ceteras dominas exemplo suo admonere, ne saeuitiam & crudelitatem in servos exercerent.*

Cluentius praetor marforum.] *Hic a Macrobio in vulgatis libris ita vocatur: Sed in vetere Macrobio probi & eruditi viri Hercules Ciofani. Vetiùs dicitur, quod & verum puto.*

In publica crudelitate mitem.] *Alij omnes, item, vnius litterulae detractioe venustatem sententiae corruptentes.*

Excultam.] *Libet vetus, Ectupam: quo nihil rectius. ἐκ τῆς πύλης.*

Subscriptionem.] *Ita plane legendum, non, Proscriptionem. Subscriptores qui dicerentur, e diuinatione Ciceronis & ex Asconio notum est.*

Seruus qui cenanti ad pedes steterat.] *De hac consuetudine dixi quaedam capite sexto libri decimi sexti variarum lectionum.*

Id ut in se & filios suos recideret.] *De hac quoque dixi capite quarto libri duodecimi.*

Vbicunque defecit.] *Alij partim Fecit legebant, partim Fulcit. Vtrumque inepte. Sed talia multa piget in censum deferre.*

CAP. I.

EX omnibus quae tractauimus, Ebuci Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (vt ait Salustius) cū cura dicendū, quā quod in manibus est: An beneficiū dare, & inuicem gratiam referre, per se res expetendae sint. Inueniuntur qui honesta in mercedem colant, quibusq. non placeat virtus gratuita: quae nihil habet in se magnificū, si quicquam habet venale. Quid enim est turpius, quā aliquem computare, quanti vir bonus sit: cum virtus nec lucro inuitetur nec absterreatur damno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, vt cuncta in se impendere iubeat, ac saepius in vltro tributis sit? Calcat vtilitatibus ad illam eundem est quocunque vocauit, quocunque misit, sine respectu rei familiaris, interdum etiam sine vlla sanguinis sui parsimonia vadēdum, nec vnquam imperium eius detrectandū. Quid consequar, inquit, si hoc fortiter, si hoc grate fecero? Quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: si quid forte obueuerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficiū autem honestum est, non potest alia eius condicio esse, cum eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, saepe & abunde probatum est.

CAP. II.

IN Hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata, & vmbatica turba, in conuiuium suo philosophantium, apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deseruit, illas supra se videt. Non est, inquit, voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? de re tota, & de potestate eius ambigitur. Non est virtus, si sequi potest. Primae partes eius sunt. ducere debet, imperare, summo loco stare. Tu illam iubes signum petere? Quid, inquit, tua refert? Et ego sine virtute nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem, quā sequor, cui me mancipavi, remota illa, improbo & damno. De hoc vno disputatur, vtrum virtus summi boni causa sit, an ipsa summum bonum. Vt hoc vnum quaeratur, ordinis tantum existimas mutationem? Ista vero confusio est, & manifesta caecitas, primis postrema praeferre. Non indignor, quod post voluptatem ponitur virtus, sed quod omnino cum voluptate confertur. Contemptrix eius & hostis est, & longissime ab illa resiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis magis, quā isti effeminato bono inferenda.

CAP. III.

HAEC, mi Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis est, & turpissimum id causa vilius alterius rei dare, quā vt datum sit. Nam si recipiendi spe tribueremus, locupletissimo cuique, non dignissimo, daremus. Nunc vero diuiti importuno pauperem praeferimus. Non est beneficium quod fortunam spectat. Praeterea si vt prodessemus, sola nos inuitaret vtilitas, minime beneficia distribuere deberent, qui facillime possent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dij vero tot munera, quae sine intermissione diebus ac noctibus fundunt, non darent. In omnia enim illis natura sua sufficit, plenosque & tutos, & inuiolabiles praestat. Nulli ergo beneficiū dabunt, si vna dandi causa est, se intueri ac commodum suum. Istud non est beneficium, sed foenus: circumspicere, non vbi optime ponas, sed vbi quaestuosissime habeas, vnde facillime tollas. Quod cū longe a diis remotum sit, sequitur vt liberales sint. Nam si vna beneficij dandi causa sit vtilitas, nulla autem ex nobis vtilitas deo speranda est, nulla deo dandi beneficij causa est.

CAP. IIII.

SCio quid hoc loco respondeatur. Vtique non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri, sauerus a mundo, aliud agit, aut (quae maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quā iniuriae tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & vndique sublatis in caelum manibus vota facientū priuata ac publica. Quod profecto non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent alloquendi furda numina, & inefficaces deos, nisi nossent illorum beneficia nunc vltro oblata, nunc oratibus data, magna, tēpestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est itaque tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in poenam genitus, vt non tantam deorū munificentiam senserit? Ipsos illos, complorantes sortem suam, & querulos circumspice, inuenies non ex toto beneficiorum caelestium expertes: neminem esse ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parum autem id quod nascentibus ex aequo distribuitur? Vt quae sequuntur inequali dispēsa mensura transeamus, parum dedit natura, cum se dedit?

CAP. V.

NON dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quae possides? quae das? quae negas? quae seruas? quae rapis? Vnde haec innumerabilia, oculos, aureis, & animū mulcentia? Vnde illa luxuriam quoque, instruens copia? Neque enim necessitatibus tantum modo nostris prouisum est, vq. in delicias amamur. Tot arbuta, non vno modo frugifera, tot herbae salatares, tot varietates ciborum, per totum annum digestae, vt inertī quoque fortuita terrae alimenta praeberent. Iam animalia omnis generis, alia in sicco solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa, vt omnis rerum naturae pars tributum ali quod nobis conferret. Flumina haec amoenissimis flexibus campos cingentia, illa praebitura commercij

cijs viam, vasto & nauigabili cursu vadentia: ex quibus quaedam statim diebus mirabile incrementum trahunt, ut anhela & feruente subiecta coelo loca subita vis aestiui torrentis irriget. Quid medicorum venarum torrentium venae? Quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

--- Te Lari maxime, teque

Fluuiis, & fremitu assurgens Benace marino.

C A P. VI.

SI pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te diceres beneficium. immensa terrarum late patens spatia negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videretur) impleuerit, beneficium vocabis. tot metalla defodit, tot flumina emisit in aera, super quae decurrunt sola, aurum vehentia, argenti, aeris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarum in summa terra signa disposuit. negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat, & tectum nitidius, auro, aut coloribus sparsum, num mediocriter munus vocabis? Ingens tibi domicilium, sine ullo incendij aut ruinae metu struxit, in quo vides non tenues crustas, & ipsa qua secantur lamina graciliores, sed integras lapidis pretiosissimi moles, sed totas, variae distinctaeque materiae, cuius tu paruula frustra miraris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens. negas te vllum munus accepisse? Et cum ista quae habes magno aestimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? Vnde istam, per quam actus vitae tuae disponis, atque ordinas, lucem? Vnde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? Vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis ultra satietatem laceffentia? Vnde haec irritamenta iam lassae voluptatis? Vnde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dices,

--- Deus nobis haec omnia fecit:

Namque erit ille mihi semper deus. illius aram

Saepe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.

Ille meas errare boues, ut cernis, & ipsum

Ludere quae vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boues, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus vbique passim vagantibus pabulum praestat, qui pascula hibernis aestiua substituit, qui non calamo tantum cantare, & agreste atque inconditum carmen ad aliquam tantum oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo catus edituros committens est. Neque enim nostra ista quae inuenimus dixeris, non magis, quam quod crescimus, quam quod ad constitutum tempus sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad surgentem iam aetatem, & in robustiorem gradum transeuntem pubertas, & ultimus ille dies fugienti vitae terminum ponens. Inrita sunt nobis omnium aetatum, omniumque artium semina, magisterque, ex occulto Deus producit ingenia.

C A P. VII.

Natura, inquit, haec mihi praestat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo. Quid enim aliud est natura, quam Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerumstrarum compellare. & Iouem illum optimum ac maximum rite dices; & tonantem & statotem: qui non (ut historici tradiderunt) ex eo quod post votum susceptum, acies Romanorum fugientium stetit, sed quod stant beneficio eius omnia, statotem, statilioque est: hunc eundemque & fatum si dixeris, non mentieris. Nam cum fatum nihil aliud sit, quam series implexa causarum, ille est prima omnium causa, ex qua ceterae pendent. Quaecumque voles illi nomina proprie aptabis, vim aliquam effectumque caelestem continentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

C A P. VIII.

Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri putant. Liberum patrem: quia omnium parens sit, quod ab eo primum inuenta seminum vis est, consuetudo per voluptatem. Hercules: quia vis eius inuicta sit, quumque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura. Mercurius: quia ratio penes illum est, numerusque & ordo, & scientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. Nihil ab illo vacat. Opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratiissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturae. Quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est utrumque, nec distat. Officium si quod a Seneca accepisses, Annaeo te diceres debere, vel Lucio, non creditorum mutares, sed nomen. Quoniam siue praenomen eius, siue nomen dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam voca, fatum, fortunamque, omnia eiusdem Dei nomina sunt, varie videntis sua potestate. Et iustitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona sunt. Quicquid horum tibi placuit, animus placet.

C A P. VIII.

SED ne in aliam disputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert sine spe recipiendi. Quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quicquam conferre possumus. Ergo beneficium per se expectanda res est. vna speratur in eo accipientis utilitas. Ad hanc accedamus, sepelitis commodis nostris. Dicis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus. Quia ne agricolae quidem semina arenis committunt. Nostram utilitatem in beneficijs dandis sequimur, quemadmodum in arando

arando ferendoque. Neque enim ferere per se res expetenda est. Praeterea quaeritis cui dandum sit beneficium: quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expetenda res esset. quocunque loco, & quocunque modo daretur, beneficium erat. Honestum propter nullam aliam causam, quam propter usum sequimur. Tamen si nihil aliud sequendum est, quaerimus quid faciamus & quando, & quemadmodum: per haec enim constat. Itaque cum eligo cui dem beneficiū, id ago, ut beneficium sit. Quia si turpi datur, nec honestum esse potest, nec beneficium.

CAP. X.

Depositū reddere, per se res expetenda est: non tamen semper reddam. Nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest, vtrum infitior, an palam reddam. Intuebor utilitatē eius, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam. Videbo quādo dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum est. Non est autem beneficium, nisi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honesti comes est. Quā saepe hominum, donationem suam inconsultam obiurgantium, hanc audimus vocem, Mallem perdidisse, quā illi dedisse. Turpissimum genus perdendi est inconsulta donatio: multoque grāuius male dedisse beneficium, quā non recepisse. Aliena enim culpa est, quod non recepimus: quod cui daremus, non elegimus, nostra. In electione nihil minus, quā hoc quod existimas, spectabo, a quo recepturus sum. Eligo enim cum qui gratus, non qui redditurus sit. Saepē autē & non redditurus gratus est, & ingratus, qui reddidit. Ad animū tendit aestimatio mea. Ideo locupletem, sed indignum praeteribo: pauperi virō bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus: & cum omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluntatem, non gloriam. Vni placere contentus, in hoc dabo, ut quod oportet faciat. Quod oportet autem, non est sine electione: quae qualis futura sit, interrogas?

CAP. XI.

Eligam virum integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non avarum, non tenacem, beneuolum. Hunc vero cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiā possit, ex sententia res gesta erit. Si utilitas me & sordida cōputatio liberalem facit, si nulli profum, nisi ut inuicem ille mihi profit, non dabo beneficium proficiscenti in diuersas longinquasque regiones, non dabo abfuturo semper, non dabo sic affecto, ut spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse deficiens. Non enim habeo tempus recipiendi. Atqui ut scias, rem per se expetendam esse, benefacere, aduenis modo in nostrum delatus portum, & statim abituris succurrimus. Ignoto naufrago nauem qua reuehatur, & damus & instruimus. Discedit ille, vix satis noto salatis auctore, & nunquam amplius in conspectum nostrum reuersurus, debitores nobis deos delegat, precaturque, ut illi pro se gratiam referant. Interim nos iuuat sterilis beneficii conscientia. Quid cum in ipso vitae fine constituti sumus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? Quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus a nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quā ubi remotis utilitatibus, solum ante oculos honestum sterit, tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa deprauat spes ac metus, ac incertissimum vitium, voluptas. Vbi mors intercluit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum iudicem misit, quaerimus dignissimos, quibus nostra tradamus. Nec quicquam cura sanctiore componimus, quā quod ad nos non pertinet.

CAP. XII.

Et mehercule tunc magna voluptas subit cogitantem, Hunc ego locupletiozem faciam: huius dignitati adiectis opibus aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia, nisi recepturi, intesta moriendum sit. Dicis, inquit, beneficium, creditum insolubile esse. creditum autem non est res per se expetenda. Cum creditum dicimus, imagine & translatione utimur. Sic enim & legem dicimus iusti iniustique regulam esse: & regula non est res per se expetenda. Ad haec verba demonstrandae rei causa descendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam creditum, Vis scire? adijcio insolubile, cum creditum nullum non solui aut possit, aut debeat. Adeo beneficium utilitatis causa dandum nō est, ut saepe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum sit. Sic latronibus circumuentum defendo, ut tuto transire permittatur: reum gratia laborantem tueor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi detraxero sordes, sub accusatoribus ipsdem fortasse sumpturus, cū abire in partem alterā possim, & securus spectare aliena certamina: spōdeo pro iudicato, & suspensum amici bonis libellū dericio, creditoribus eius me obligaturus: ut possim seruare proscriptum, ipse proscriptionis periculū adeo. Nemo Tusculanum aut Tiburtinum emere paratus, salubritatis causa, & aestiui secessus, quoto anno empturus sit disputat: cum emerit, tuendum est. Eadem in beneficijs ratio est. Nam cum interrogaueris, quid reddat, respondebo, bonam conscientiam. Quid reddit beneficium? Dic tu mihi, quid reddat iustitia quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia, si quicquam praeter ipsas petis.

CAP. XIII.

Mundus in quid incessum absoluit? in quid sol diem extendit & contrahit? Omnia ista beneficia sunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium est, circumagere rerum ordinem; quomodo solis loca mutare, ex quibus oriatur, in quae cadat, & haec salutaria nobis facere sine prae-

mio: ita viri officium est inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? Ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas est, inerti otio assuefacere corpusculum, & securitatem soporis similissimam appetere, & sub densa vmbra latitare, tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, & cibis potionibusque intra hortorum latebras, corpora ignavia pallentia saginare: nobis voluptas est, dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores leuent: vel periculosa, dum alios a periculis extrahant: vel rationes nostras aggrauatura, dum aliorum necessitates & angustias laxent. Quid mea interest, an recipiam beneficia? Etiam cum recepero, danda sunt. Beneficium, eius commodum spectat cui praestatur, non nostrum: alioquin nobis, non illi, damus. Itaque multa quae summam vtilitatem alijs afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator vrbibus prodest, medicus aegris, mango venalibus: sed omnes isti quia ad alienum commodum pro suo veniunt, non obligant eos, quibus profuant.

CAP. XIII.

NON est beneficium quod in quaestum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam, auctio est. Non dicam pudicam, quae amatorem ut incenderet reppulit: quae aut legem, aut virum timuit, ut ait Quidius:

Quae quia non licuit non dedit, illa dedit.

Non immerito in numerum peccantium refertur, quae pudicitiam timori praestitit, non sibi. Eodem modo qui beneficium ut reciperet dedit, non dedit. Ergo & nos beneficium damus animalibus, quae aut vsum, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbutis quae colimus, ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritia laborent? Nemo ad agrum colendum ex aequo & bono venit, nec ad ullam rem, cuius extra ipsam fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara, nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, & augere nouis ac recentibus vetera: & non habens propositum, quanto ei qui praestat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est, se amare, sibi parcere, sibi acquirere? Ab omnibus istis vera beneficij dandi cupido auocat. Ad detrimentum, iniecta manu, trahit, & vtilitates relinquit, ipso benefaciendi opere laetissima.

CAP. XV.

NVnquid dubium est, quin contraria sit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetendum. Illic turpitudine contra omnia praemia in scelus hortantia valet: ad hoc inuitat honesti per se efficax species. Non metiar, si dixerō, neminem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, ut non libentius eum videat, in quem multa congescit: cui non causa sit iterum dandi beneficij, semel dedisse. Quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quam saepe dicentem audias: Non sustineo illum deferere, cui dedi vitam, quem e periculo eripui. Rogat me ut causam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid faciam? Iam illi semel, iterumque affui. Non vides inesse isti rei propriam quandam vim, quae nos beneficia dare cogit? Primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset praestandi, aliquid ei praestamus ob hoc, quia praestitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit vtilitas, ut & inutilia tueri ac fouere persequeremur, sola beneficij caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quam liberis prauis.

CAP. XVI.

Idem isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia vtile. quod non esse ita, minore opera probandum est. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per se rem expetendam esse, ijdem etiam hoc colligemus. Fixum est illud, a quo in cetera probationes nostrae exeunt, honestum ob nullam aliam causam, quam quia honestum sit, coli. Quis ergo controuersiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominem, sibi ipsi inutilem? Quid autem cum tibi narratur de eo, qui aduersus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id feres? vtrum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam vilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto, nequam hominem existimas: cui poena, non cui curatore opus sit. Quod non accideret, nisi gratum esse, per se expetendum, honestumque esset. Alia fortasse minus dignitatem suam praefereunt, & an sint honesta, interprete egent: hoc expositum est, pulchriusque, quam ut splendor eius dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam aequaliter in omnium animos receptum, quam referre bene meritis gratiam?

CAP. XVII.

AD hoc, dic mihi, quae causa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus est. Ambitio? Et quae iactatio est soluisse, quod debebas? Metus? nullus ingrato. Huic enim vni rei non posuimus legem, tanquam satis natura cauisset. quomodo nulla lex amare pariter, indulgere liberis iubet. Superuacuum est, enim, quo natura imus impelli. Quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem cum nascitur trahit: ita ne ad hoc quidem, ut honesta per se petat. Placet suapte natura: adeoque gratiosa virtus est, ut insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis est, qui non beneficus videri velit: qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet: qui non ipsis quae impotentissime fecit, speciem aliquam induat recti? velit quoque ijs videri beneficium dedisse, quos laesit? Gratijs itaque agi sibi ab his quos afflixere patiuntur: bonosque se ac liberales fingunt, quia praestare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam

riā quaerere, & nequitiam abdere, cuius fructus concupiscitur, ipsa vero odio, pudorique est: nec quisquam tantum a naturali lege deficiuit, & hominem exuit, ut animi causa malus sit. Dic ergo cuilibet ex istis qui rapto viuunt, an ad illa quae latrocinij & furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari, & transeuntes percutere quaestus est, potius illa inuenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiae praemijs sine nequitia frui malit. Maximum hoc habemus naturae meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum praemittit. etiam qui non sequuntur illam, vident.

C A P. XVIII.

VT scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil aequae concordiam humani generis dissociat, ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis iuuamur officijs? Hoc vno instructior vita, contraque incursionibus subitas munitior est beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? praeda animalium & victimae, ac villissimus & facilissimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est: quaecumque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt. Hominem imbecillitas cingit: non unguis vis, non dentium, terribilem ceteris fecit. Nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quae illum obnoxium ceteris, validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si didiceretur, rerum potitur. societas illi dominium omnium animalium dedit. Societas terris genitum, in alienae naturae transmissit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Haec morborum impetus arciuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Haec fortes nos facit, quod licet contra fortunam aduocare. Hanc tolle, & unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. Tolleretur autem, si efficies, ut ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quam multi sunt enim, quibus ingratis esse tuto licet? Denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

C A P. XVIII.

DEos nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria. Nec quisquam amat quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. Omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, proiecisti ipsum extra mundum. Hunc igitur septum ingenti quodam & inexplicabili muro, diuisumque a contactu & a conspectu mortalium, non habes quare verearis. nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio intervallo huius & alterius caeli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium euitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quam parentem: grato, ut opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi, & istae mcae tuae forte ac temere conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiam, singularemque naturam. Ut concedam tibi: nempe hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus. Est aliquid per se expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit. Id est honestum. Quid est autem honestius, quam gratum esse? Huius virtutis materia tam late patet, quam vita.

C A P. XX.

SED in est, inquit, huic bono etiam utilitas aliqua. cui enim virtuti non ineest? sed id propter se expeti dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? Ut haec res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? Si quis intelligit, adeo per hoc se nihil consecuturum, ut multa etiam ex reposito acquisitoque perdenda sint, num libens in detrimenta descendit? Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum videt, qui sperat cum reddit. Ingratum voco, qui aegro affidet, quia testamentum facturus est, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quae facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obuersatur spes, si captator est, & hamum iacit: ut aues quae laceratione corporum aluntur, lassae morbo pecora, & casura e proximo speculantur, ita hic imminet morti, & circa cadaver volat. Gratus animus ipsa virtute propositi sui capitur.

C A P. XXI.

VIS scire hoc ita esse, nec illum utilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. Dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. Hic fortasse ostentare se potest: habet quod iacet, quod proferat. Dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conscientiam occlusus est. Quae illi contingere potest utilitas ex affectu latenti? Atqui hic etiam si ultra facere nil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quicquid ultra desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt. Nec minus canendi peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non finit. Volo referre gratiam, post hoc aliquid superest, non ut gratus, sed ut solutus sim. Saepe enim & qui gratiam retulit, ingratus est: & qui non retulit, gratus. Nam ut omnium aliarum virtutum, ita huius ad animum tota aestimatio redit. Hic si in officio est, quicquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus, vel etiam alligatis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatae scientiae nihil deest, etiam si quid obitat quo minus se utatur: ita gratus est, etiam qui vult tantum, nec habet huius voluntatis suae ullum alium, quam se testem. Immo amplius adiciam. Est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpretis opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quam ipsam conscientiam? quae

quae etiam obruta delectat, quae contioni ac famae reclamatione, & in se omnia reponit, & cum ingentem ex altera parte turbam contra sentientium aspexit, non numerat suffragia, sed vna sententia vincit. Si vero bonam fidem perfidiae supplicij affici videt, non descendit e fastigio, sed supra poenam suam consistit.

C A P. XXII.

Habeo, inquit, quod volui, quod petii. Non paenitet nec paenitebit, nec vlla iniquitate me eo fortuna perducet, ut hanc vocem audiam. Quid mihi volui? quid mihi nunc prodest bona voluntas? Prodest & in equuleo, prodest & in igne. qui si singulis membris admoueat, & paulatim viuum corpus circumueat; licet ipsum corpus plenum bona conscientia stillet, placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamuis dictum iam, reducatur. Quid est quare grati velimus esse, cum morimur? quare singulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam nostram memoria decurrente, ne cuius officij videamur oblitus? Nihil iam superest, quod spes porrigatur. in illo tamen cardine positi, abire e rebus humanis quam gratissimi volumus. Est videlicet magna in ipso opere merces rei, & ad alliciendas mentes hominum ingens honesta potentia: cuius pulchritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior est vita melioribus, & securior innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserum, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intueri, an ad istam virtutem, quae saepe tuto ac facili aditur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obfessum iter, fueris iturus.

C A P. XXIII.

NON ideo per se non est expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhaeret. Fere enim puerissima quaeque multis & aduenticijs comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa praecedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium, circuitus solis ac lunae, vicibus suis temperet; quin alterius calore alantur corpora, terrae relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis tristitia frangatur: alterius tepore efficaci & penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad huius cursum fecunditas humana respondeat, quin ille annum obseruabilem fecerit circumactu suo, haec mensem, minoribus se spatijs flectens? ut tamen detrahas ista, non erat ipse sol idoneum oculis spectaculum, dignusque adorari, si tantum praeteriret? Non erat digna suspectu luna, etiam si otiosum sidus transcurreret? Ipse mundus quoties per noctem ignes suos fudit, & tantum stellarum innumerabilium refulsit, quem non intentum in se tenet? Quis sibi illa, cum miratur, prodesse cogitat? Aspice ista tacito superne caelo labentia, quemadmodum velocitatem suam sub specie stantis, atque imminuti operis abscondant. Quantum ista nocte, quam tu in numerum ac discrimen demum obseruas, agitur? Quanta rerum turba sub hoc silentio euoluitur? quantam fatorum seriem certus limes adducit? Ista quae tu non aliter, quam in decorem sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quod existimes septem sola discurrere, cetera haerere. Paucorum motus comprehendimus: innumerabiles vero, longinque a conspectu nostro seducti dii, eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique obscuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantae molis aspectum, etiam si te non regat, non custodiat, non foueat, generetque, ac spiritu suo riget?

C A P. XXIII.

Quemadmodum haec cum primum usum habeant, & necessaria vitaliaque sint, maiestas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis illa grati animi, multum quidem praefert, sed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur, a quo inter vtilia numeratur. Gratus est, quia expedit: ergo & quantum expedit. Non recipit sordidum virtutis amatorem. Solutum ad illam sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, sed timo impensas, timeo periculum, vereor offensam: faciam potius, quod expedit. Non potest eadem ratio & gratum facere, & ingratum. Ut diuersa illorum opera, ita inter se diuersa proposita sunt. Ille ingratus est, quamuis non oporteat, quia expedit. Hic gratus est, quamuis non expediat, quia oportet.

C A P. XXV.

Propositum est nobis secundum rerum naturam viuere, & deorum exemplum sequi. Dij autem quodcumque faciunt, in eo nihil praeter ipsam faciendi rationem sequuntur: nisi forte existimas illos fructum operum suorum ex fumo extorere, & turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant, quantis imbribus repente deiectis, solum molliant, vasaque fontium arentes redintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine villo ad ipsos perueniente commodo faciunt. Haec quoque nostra ratio, si ab exemplari suo non aberrat, feruet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat vllum venale esse beneficium. Gratuitos habemus deos. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratas beneficia. Nam & sceleraris sol oritur, & piratis patent maria.

C A P. XXVI.

HOC loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse. Permite mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur. Duos ex constitutione Stoica accipe ingratos. Alter ingratus, quia stultus est. Stultus, etiam malus est. qui malus est, nullo vitio caret. Ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, auaros, luxuriosos, malignos: non quia ista omnia

omnia singulis magna & nota vitia sunt, sed quia esse possint: & sunt, etiam si latent. Alter est ingratus, qui a vulgo dicitur, in hoc vitium natura propensus. Illi ingrato, qui sic hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. Nulli enim dare poterit, si tales homines submouerit. Huic ingrato qui beneficiorum fraudator est, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam captatori. Quis decoctori pecuniā credet, aut depositum committet ei, qui iam pluribus abnegauit? Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: & hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta & vniuersa vitia circumstant. Dicitur timidus proprie natura, etiam ad inanes sonos pauidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia natura pronus est. Alius in auaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinat.

C A P. XXVII.

ITaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides, cui iustitia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? Et Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus, sic omnia vitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultū nullo vitio vacare, nec audacem quidem timoris absoluimus: ne prodigum quidem auaritia liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo similem: sic qui stultus est, non tam acria & concitata habet omnia, quam quidam quaedam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis extant. Hunc natura ad auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus est: aut si nondum deditus, ita formatus, ut in hoc illum mores sui ferant. Itaque ut ad propositum reuertar, nemo non ingratus est, qui malus est. Habet enim omnia nequitiae semina. Tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. Huic ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiae consulit, qui illā contumelioso & saepe repudiato collocauit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum gestorum damnato, patrimonij sui curam mandauerit: quomodo dementissime testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatores: sic pessime beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

C A P. XXVIII.

DII quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis parauerant. Contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satiū est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quam bonis deesse propter malos. Ita, quae refers, diem, solem, hiemis aestatisque cursus, & media veris, autumnique tempora, imbres, & fontium haustus, ventorum statos flatus pro vniuersis inuenerunt: excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indignis. Frumentum publicū tam fur quam periurus & adulter accipiunt, & sine delectu morum, quisquis ciuis est, cum aliquid est, quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex aequo boni ac mali ferunt. Deus quoque quaedam in vniuersum humano generi dedit, à quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, ut ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis. Commune autem bonum erat patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quaedam in medio ponuntur. Tam bonis quam malis conduntur vrbes. Monumenta ingeniorū, & ad indignos peruentura publicauit editio. Medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remedium salutarium nemo suppressit: ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum aestimationem, quae separatim tanquam digno dantur, non in his quae promiscue turbam admittunt. Multum enim refert, vtrum aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidae fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores & domi ferrum exercentes murus ab hoste defendit. Legum praesidio qui plurimum in illas peccauerunt, protegentur. Quaedam non poterant certis contingere, nisi vniuersis darentur. Non est itaque quod de istis disputes, ad quae publice inuitati sumus. Illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debet, ei quem ingratus sciam, non dabo.

C A P. XXVIII.

ERgo, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, uel viam erranti monstrabis? An haec quidem facies, sed nihil donabis? Distinguae istud: certe tentabo distinguere. Beneficium est opera utilis: sed non omnis opera utilis beneficium est. Quaedam enim tam exigua sunt, ut beneficij nomen non occupent. Duae res coire debent, quae beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo. Quaedam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipei aeris abiecti, aut ignis accendendi factam potestatem? Et interdū ista plus prosunt, quam maxima. Sed tamen vilitas sua illis, etiam ubi tempore facta sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat: ut eius causa faciam, ad quem volebam peruenire beneficium: dignumque eum iudicem: & libens id tribuam, percipientisque ex munere meo gaudium. Quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, sed negligenter tanquam parua: & non homini damus, sed humanitati.

C A P. XXX.

ALiquando daturum me etiam indignis quaedam non negauerim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas induit, sed nouis praetulit. Non sine ratione sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos iuuat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat.

sis cadat. Ciceronem filium quae res consulem fecit, nisi pater? Cinnam nuper quae res ad consulatū recepit ex hostium castris? Quae Sextum Pompeium, aliosque Pompeios, nisi vnius viri magnitudo? tanta quidem, ut satis alte omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Persicum, cuius osculum etiam impuri vitabant, sacerdotem non in vno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hostium incurfioni pro rep. vnam domum obiecerant? Haec debemus virtutibus, ut non praesentes solum illas, sed etiam ablatas e conspectu colamus. Quomodo illi iidem egerunt, ut non in vnam aetatem proderent, sed beneficia sua etiam post ipsos relinquerent ita & nos non vna aetate grati simus. Hic magnos viros genuit, dignus est beneficijs, qualiscunque est, dignos dedit. Hic egregijs maioribus ortus est: qualiscunque est, sub vmbra suorum lateat. Ut loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum luce resplendant.

C A P. XXXI.

EXcusare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim solemus dicere: Quid sibi voluit prouidentia, quae Aridaeum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum est, & fratri. Quare C. Caesarem orbi terrarum praefecit, hominem humani sanguinis audissimum, quem non aliter fluere in conspectu suo iubebat, quam si ore excepturus esset? Quid ergo tu illi hoc datū existimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauoque, & ante hos alijs non minus claris viris, etiam si priuati patresque alijs vitā exegerunt. Quid tu cum Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiantem exceptare? Nunquid enim ipse dissimulabat? Nunquid purus videri volebat? Referam dictum eius in se, quod circumferri memini, & ipso praesente laudari. Pollioni A sinio iacenti, obscoeno verbo vsus, dixerat se facturum id quod pati malebat. & cum Pollionis attractiorem vidisset frontem: Quicquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palam obscoenum, ad fasces, & ad tribunal admisisti? Nempe dum veterem illum Scaurum senatus principem cogitas, indigne fers sobolem eius iacere.

C A P. XXXII.

DE OS videre est, ut alios indulgentius tractent, propter parentes auosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longaequentium posterorū indolem. Nota est enim illis operis sui series, omnium illis rerū per manus suas iturarum. Scientia in aperto semper est: nobis ex abdito subit. Et quae repentina putamus, illis prouisa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorū non fuerunt, quia pro summo imperio habuerunt iustitiam, abstinentiam, quia non remp. sibi, sed se reip. dicauerunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proauus eorum fuit: qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione ciuili, quoniam ita expediebat reip. **vinci quā vincere** maluit. Referri illi gratia tam longo spatio non potuit. In illius respectum, iste populo praesideat: non quia scit aut potest, sed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis est, aspectu foedus, & ornamenta sua traducturus. Iam me homines accusabunt, caecum & temerarium dicent, nescientem quo loco, quae summis ac excellentissimis debentur, ponam. At ego scio, alij me istud dare, alij olim debitum soluere. Vnde isti norunt illum gloriae sequentis fugacissimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt, numquam bonum suum à publico distinguunt? Vbi, inquis, iste, aut quis est? Apud me istae expensarum acceptorumque rationes dispunguntur. Ego quid cui debeam, scio. alijs post longam diem repono, alijs in antecessum: prout occasio, & reip. aeneae vtilitas tulit.

C A P. XXXIII.

Ingrato ergo aliquando quaedam, sed non propter ipsum dabo. Quid si, inquit, nescis, vtrum gratus sit, an ingratus? Expectabis donec scias, an dandi beneficij tempus non amittes? Expectare longum est. Nam (ut Plato ait) difficilis humani animi coniectura est. Non expectare, temerarium est. Huic respo debimus, nunquā expectare nos certissimam rerū cōprehensionem: quoniam in arduo est veri exploratio, sed ea ire, qua ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium. Sic ferimus, sic nauigamus, sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus: cum omnium incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur ferenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur quā ratio, non qua veritas trahit. Expecta, ut nisi bene cessura non facias, & nisi comperta veritate nihil moueris. relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia me in hoc aut in illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse.

C A P. XXXIII.

Mltra, inquit, interuenient, per quae & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat. Fallaces enim sunt rerū species, quibus credimus. Quis negat? Sed nihil aliud inuenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi vestigijs sequenda est. Certiora non habeo. Haec ut quā diligentissime aestimem, operam dabo, nec cito illis assentiar. Sic enim in proelio potest accidere, ut telum meū in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta, & hosti, tanquam meo, parcam. Sed hoc & raro accidet, & non vitio meo: cui propositum est hostem ferire, ciuem defendere. Si sciam ingratum esse, nō dabo beneficium. At obrepit, at imposuit. Nulla hic culpa tribuentis est: quia tanquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, & postea ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis sciens, peccas: das enim cui non debes, si negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promissisti. Secta vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum, nunquā sapientem facti sui paenitere, nec vnquā emendare

dare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quae erant, cum sumeret. Ideo nunquam illum paenitentia subit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quàm quod factum est: nihil melius constitui, quàm quod constitutum est. Ceterum ad omnia cum exceptione veniet, si nihil inciderit quod impediat: ideo omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia praesumit animo, posse aliquid interuenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere. Sapiens utramque partem eius cogitat. Scit quantum liceat errori, quàm incerta sint humana, quàm multa consilijs obstant. Ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, consilijs certis incertos euentus, Exceptio autem, sine qua nihil destinat, nihil aggreditur, & hic illum tuetur.

C A P. XXXV.

Promisi beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim si quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare iusserit: Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quae vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiae crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quae erant promittente me, non praestitero promissum. Alioquin quicquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi aduocationem: postea apparuit per illam causam praepudicium in patrem meum quaeri. Promisi me peregre vna exiturum: sed iter infestari latrocinij nuntiatur. In rem praesentem venturus fui: sed aeger filius, sed puerpera vxor tenet. Omnia esse debent eadem, quae fuerunt cum promitterem, ut promittentis fide teneas. Quae autem maior fieri mutatio potest, quàm si te malum virum & ingratum comperi? Quod tanquam digno dabam, indigno negabo, & irascendi quoque causam habebam deceptus.

C A P. XXXVI.

Inspiciam tamen, & quantum sit de quo agitur. Dabit mihi consilium promissae rei modus. Si exiguum est, dabo: non quia dignus es, sed quia promisi. Nec tanquam munus dabo, sed verba redimam, & aurem mihi peruellam. Damno castigabo promittendi temeritatem. Ecce ut doleat, ut postea consideratius loquaris: quod dicere soleamus, linguarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Maecenas ait) ut centies obiurgandus sim. Inter sese enim utrumque comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseverare: est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum sit, attendendum. Si leue, connueamus. Si vero magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negauerim, quàm semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non tantum quod temere promisi, retinebo, sed quod non recte dedi, repetam. Demens est, qui perstat in errore.

C A P. XXXVII.

Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus vtile expertus operam, subinde ex praeda aliquid illi virtutis causa donauerat, & hominem venalis animae crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est. Quod ut Macedoni illi nuntiatum est, accurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, affectum semianimemque recreauit, diebus triginta impensa sua curauit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam. videre tantum mihi Imperatorem meum contingat. Narravit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit, & protinus petijt, ut sibi praedia cuiusdam donaret. Ille quidam erat hospes eius, is ipse, a quo receptus erat, a quo sanatus. Multa interim reges, in bello praefertim, opertis oculis donant. Non sufficit homo iustus vnus tot armatis cupiditatibus. Non potest quisquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? Quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cum illum induci in bona quae petebat iussit. Expulsus bonis suis ille, non ut rusticus iniuriam tacitus tulit, contentus quod non & ipse donatus esset: sed Philippo epistolam strictam, ac liberam scripsit: qua accepta ita exarsit, ut statim Pausaniae mandaret, ut bona priori domino restitueret. Ceterum improbiissimo militi, ingratiissimo hospiti, auidissimo naufrago, stigmata inscriberet, ingratum hospitem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inscriberentur illae litterae, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo & naufrago similem, in id in quo iacuerat ipse littus expulerat. Sed videbimus, quis modus poenae seruandus fuerit. Auferendum utique fuit, quod summo scelere inuaserat. Quis autem poena eius moueretur, qui id commiserat, propter quod nemo miserari miseros posset?

C A P. XXXVIII.

Dabit tibi Philippus quia promisit, etiam si non debet, etiam si iniuriam, etiam si scelus facturus est, etiam si vno facto praeclusurus est naufragis littora: Non est leuitas, a cognito & damnato errore discedere: & ingenue fatendum est: Aliud putavi: deceptus sum. Haec vero superbae stultitiae perseverantia est: Quod semel dixi, qualecunque est, fixum ratumque sit. Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum littorū reliquisset, quae naufragio ceperat, non ne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te litteras istas oculis inscribendas, durissima fronte circumferre. Ostende quàm sacra res sit mensa hospitalis. Praebe in facie tua legendum istud decretum, quo cauetur, ne miseros recto iuuare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quàm si illam in aes incidissem.

C A P.

Quare ergo inquit, Zeno vester, cum quingentos denarios mutuos cuidam promississet, & illum parum idoneum comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseveravit credere, quia promiserat? Primum alia condicio est in credito, alia in beneficio. Pecuniae etiam male creditae exactio est. Et appellare debitorem ad diem possum, & si foro cessërit, portionem feram. beneficium & totum perit, & statim. Praeterea hoc mali viri est, illud mali patrisfamiliae. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, credere perseverasset. Quingenti denarii sunt. illud quod dici solet, in morbo consumat. fuit tanti, non revocare promissum suum. Ad cenam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit: non quidem si nives cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim: sed non si febricitavero. Sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum iubebis, si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio, si potero, si debebo. Si haec ita erunt, effice, ut idem status sit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem. Delituere leuitas non erit, si aliquid interuenit noui. Quid miraris, cum condicio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia praesta: & idem sum. Vadium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes datur actio, Deserentem vis maior excusat.

Idem etiam illa in quaestione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium utique reddendum sit. Animum praestare gratum debeo: ceterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diuiti reddam? Utique cum quidam recipere beneficium, iniuriam iudicent, & beneficia subinde alijs beneficijs onerent. Quid amplius in horum personam possum, quam velle? Nec enim ideo beneficium nouum reiicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur: & praebebo me amico meo exercendae bonitatis suae capacem materiam. Qui noua accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. Quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille praestitit mihi, nempe cum occasionem haberet, cum facultatem. Vtrum bonus vir est, an malus? Apud bonum virum, bonam causam habeo: apud malum non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, ut referre gratiam, etiam inuitis his quibus refertur, properemus, & instemus cedentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestiue remittunt, & nihil se debere testantur. Reiiciendi genus est, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cum possum, quando plus mihi detracturus ero, quam illi collaturus: si ille non erit sensurus ullam accessionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abcessurum erit. Qui festinat utique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et ut breuiter dicam, qui nimis cito cupit soluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus est.

LIBRI QVARTI FINIS.

M. ANTONII MVRETI AD
QVARTVM LIBRVM SENECAE
DE BENEFICIIS NOTAE.

In vltro tributis sit.] Fateor me non satis intelligere, quae sint vltro tributa. Neque mihi vlllo modo satisfaciunt quae de eis scripsit Turnebus capite vicesimo nono libri primi aduersarij. Amamur.] Nemo non videt, quanto hoc melius sit, quam quod antea legebatur, armamur. Quibus beneficia Demus.] Male alij. Debeamus. Praeterea quaeritis beneficium.] Locus deprauatus. Fortassis legendum: Praeterea quaeritis quomodo detis beneficium.

Propter ipsum.] Inepte emendant, Propter vsum. Turpissimum genus damni.] Sic liber vetus. Insulse antea, Turpissimum genus dandi. Sic enim & legem dicimus.] Alij, Scimus. Vtrum melius sit, dubitaturum neminem arbitror. Suspensum amici bonis libellu deicio.] Hoc faciebant, qui a se amicum absentem defendi profitebantur. Cicero pro Quintio. Libellos Sex. Alfenus procurator P. Quintij, familiaris & propinquus Sex. Naeui deiecit. Iniecta manu.] Verbum iuris, quo significatur prebentio & vindicatio pro domino. Ut libentius eum videat.] Corrumpebant sententiam huius loci, qui interueiebant negationem. Superuacuum est enim in quod natura imus impelli.] Foede in alijs libris deprauatus erat hic locus: cum ita le-

ita legeretur. Superuacuum est, inquit, in naturae ius impelli. Haec non libens adnumero: sed interdum tamen id facere cogor, ne quis maleuolus pauca me praestitisse dicat.

Vilissimus & facillimus sanguis.] In veteri erat. Bilissimus. Vnde isti belli emendatores fecerant, Bel-
lissimus.

Proiecisti ipsum extra mundum.] Inepte in alijs, Extra metum. In intermundijs deorum sedem esse dicebat Epicurus.

Et tutior est vita.] Comprehensionem hanc iam ante deprauatam ab alijs, magis etiam deprauauit Erasmus qui vti-
nam a Seneca abstinuisset manus. Minore negatio placraque restituerentur.

Ciceronem filium.] Ciceronem filium cum Augusto consulem fuisse auctor est Plutarchus. ἐπὶ μὲν τοῖς
τέλει καὶ τελείων αὐτῶν, καὶ τῶν αὐτῶν, εἶλετο συναρῶντα τὸ Κικέρωνος τὸν υἱόν.

Aridaeum.] Male in alijs Arrbidaeum, frater fuit Alexandri magni, sed ignobili matre ortus.

Mamercum Scaurum.] Insignis & abominanda hominis turpitudine. Merito igitur Tacitus tum opprobrium
maiorum vocat.

Vnde vos scitis.] Vetus liber, Vnde isti nos. Delenda omnia. Librarius per errorē redierat ad id quod paulo
anteceffit. Vnde isti norunt. Deinde animaduerso errore, non deleuit tamen ea quae frustra geminauerat.

Conscientia nostra.] Legendū, Scientia vestra. Inducit autē, suo more, quendā aduersus Stoicos loquentē.

Eadem lex.] Sic melius, quā, vt antea, Eadem res.

Aurem mihi perueliam.] Ipse me admonebo, vt postea cautior sim, minusque facilis ad promittendum. Vir
gilius, Cynthia aurē Vellit & admonuit. Hic ipse libro sequenti Sine tu, loquar mecū: & Ego mihi aurē peruellā.

Linguarium dabo.] Non probari mihi quod Turnebus de hac voce sensit, simulque quomodo eam intelli-
gendam putem, scripsi capite quinto libri xij. variarum Lectionum.

Demens est qui fidem praestat errori.] Vox. Fidem. abest a veteribus libris. Legendum videtur, De-
mens est, qui perstat in errore.

LIBER QUINTVS.

CAP. I.

N prioribus libris videbar consummasse propositum, cum tractassem, quemadmodum
dandum esset beneficium, & quemadmodum accipiendum. Hi enim sunt huius officij
fines. Quicquid ultra moror, non seruiō materiae, sed indulgeo: quae quod ducit, se-
quendum est, non quo inuitat. Subinde enim nascetur, quod laceſſat aliqua dulcedine
animum, magis non necessarium, quā superuacuum. Verum quia ita vis, perseuerem-
us, peractis quae rem continebant, scrutari etiam ea, quae sunt his connexa, verū non
cohaerentia: quae quisquis diligenter inspicit, nec facit operae pretium, nec tamen perdit operam. Tibi
autem homini natura optimo, & ad beneficia propenso. Liberalis Ebuci, nulla eorū laudatio satissacit.
Neminem vnquam vidi tam benignum, etiam leuissimorum officiorum aestimatorem. Iam bonitas tua
eō vsque prolapsa est vt tibi dari putes beneficium quod vlli datur. Paratus es, ne quem beneficii paeni-
teat pro ingratu dependere. Ipse vsque eō abes ab omni iactatione, vsq; eo statim exonerare cupis quos
obligas, vt quicquid in aliquem confers, velis videri non praestare, sed reddere. Ideoque plenius ad te sic
data reuertuntur. Nam fere sequuntur beneficia non reposcentem: & vt gloria fugientes magis ac magis
sequitur, ita fructus beneficiorū gratius respondet illis, per quos etiā esse ingratu licet. Per te vero non
est mora, quo minus beneficia qui acceperunt, vltro repetant: nec recusabis conferre alia, & suppressis
dissimulatisque plura ac maiora adijcere. Propositum optimi viri, & ingentis animi est, tam diu ferre
ingratu, donec feceris gratu. Nec te ista ratio decipiet. Succumbunt vitia virtutibus, si illa non cito
odisse properaueris.

Illud vtiue vnice tibi placet, velut magnifice dictum: Turpe est beneficijs vinci. quod an sit verum,
non immerito quaeri solet: longeque aliud est, quā mente concipis. Nunquam enim in rerum ho-
nestarum certamine superari turpe est, dummodo arma non proijcias, & victus quoque velis vincere.
Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandē fortunā: quae opti-
morum quoque consiliorum duntaxat exitus temperat. Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiā
si illam alius gradu velociori antecessit: non vt in certaminibus ad spectaculum editis meliorem palma
declarat: quanquam in illis quoque saepe deteriorem praetulit casus. Vbi de officio agitur, quod vterq;
à sua parte esse quā plenissimum cupit, si alter plus potuit, & ad manū habuit materiam sufficientem
animo suo, si illi, quantum conatus est, fortuna permisit, alter autem voluntate par est, etiam si minora
quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere: & toto in hoc intentus est animo: hic
non magis victus est, quam qui in armis moritur: quem occidere facilius hostis potuit, quā auertere.
Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, vt vincatur. Nunquam enim succumbet, nun-
quam renuntiabit. ad vltimum vsque diem vitae stabit, paratus, & in hac statione morietur, magna se
accepiſſe prae se ferens, paria voluisse.

CAP. III.

Lacedaemonij vetant suos pancratio aut cestu decernere, vbi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor metam prior contingit, velocitate alium, non animo, antecessit. Luctator ter abiectus perdidit palmam, non tradidit. Cum inuictos esse Lacedaemonij ciues suos magno aestimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non iudex, non per se ipse exitus, sed vox cedentis, & tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus suis custodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus praestat, ne vniquam vincantur: quoniam quidem etiam inter superantia animus inuictus est. Ideo nemo C C C. Fabios victos dicit, sed occisos. Et Regulus captus est à Pœnis, non victus: & quisquis alius saeuientis fortunae vi ac pondere oppressus, non submittit animum. In beneficijs idem est. Plura aliquis accepit, maiora, frequentiora: non tamen victus est. Beneficia fortasse beneficijs victa sunt, si inter se data & accepta computes. Si dantem & accipientem comparaueris, quorum animi & per se aestimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, vt etiam cum alter multis vulneribus confossus est, alter leuiter quidem saucius, pares exisse dicantur, quamuis alter videatur inferior.

CAP. IIII.

Ergo nemo vinci potest beneficijs: si scit debere, si vult referre, si quod rebus non potest, animo aequat. Hic, quàm diu in hoc permanet, quàm diu tenet voluntatem, gratum animum signis approbat: quid interest, ab vtra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum accipere possum. Tecum stat fortuna: mecum bona voluntas. Tamen tam par tibi sum, quàm multis armatissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaque beneficijs vincitur: quia tam gratus est quisque, quàm voluit. Nam si turpe est beneficijs vinci, non oportet à praepotentibus viris accipere beneficium, quibus gratià referre non possis. A principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & imparia datis accepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari, & quorum illa excellens potentia per animorum consensum ministeriumque constat. Sunt quidam extra omnem subducti cupiditatem, qui vix vllis humanis desiderijs continguntur: quibus nihil potest praestare ipsa fortuna. Necesse est à Socrate beneficio vincar. Necesse est à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regijs opibus. Nonne ille tunc merito & sibi & ceteris, quibus ad dispiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. Plus enim erat, quod hic nollet accipere, quàm quod ille posset dare.

CAP. V.

Non est turpe, ab his vinci. Neque enim minus fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committis: nec ideo ignis minus vrere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, inuictaeque aduersus dura naturae diuidendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficijs, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunae magnitudo, aut eximia virtus aditum rediturus ad se beneficijs clausit. A parentibus fere vincimur. Nam tam diu illos odio habemus, quàm diu graues iudicamus, & quàm diu beneficia illorum non intelligimus. Cum iam aetas aliquid prudentiae collegit, & apparere coepit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quae non amabantur, admonitiones, seueritatem, & inconsultae adolescentiae diligentem custodiam, rapiuntur nobis. Paucos vsque ad verum fructum à liberis percipiendum perduxit aetas. Ceteri liberos onere senserunt. Non est tamen turpe, vinci beneficijs à parente. Quid ni non sit turpe, cum à nullo turpe sit? Quibusdā enim & pares & impares sumus. Pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortuna, quae si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanquam victo erubescendum est. Non est turpe, non assequi, dummodo sequaris. Saepe necesse est ante alia beneficia petamus, quàm priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debemus. Quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus: sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. Nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quae non sunt in nostra potestate.

CAP. VI.

Alexander Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se beneficijs victum. Non est quod nimius animi Macedonas, & Graecos, & Caras, & Persas, & nationes districtas sine exercitu suspiciat, ne hoc sibi praestitisse regnum, à Thraciae angulo porrectum vsque ad litus incogniti maris, iudicet. Eadē re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, a quo victus est. Quid ni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanae superbiae tumens, vidit aliquem, cui nec dare quicquam posset, nec eripere? Archelaus rex Socratem rogauit, vt ad se veniret, dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum venire, a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Primum in ipsius potestate erat, non accipere. Deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiā? Et quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem vitae ac mortis peritum, vtriusque fines tenentem? Si regem in luce media errantem ad rerum naturam admisisset, vsque eo eius ignarum, vt quo die solis defectio fuit, regiam cluderet, & filium (quod in luctu ac rebus aduersis moris est) tonderet? Quantum fuisset beneficium,

nescium, si timentem e latebris suis extraxisset, & bonum animum habere iussisset, dicens: Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum luna humiliore currens via, infra ipsum solem, orbem suum posuit, & illum obiectu sui abscondit: quae modo partes eius exiguae, si in transcurso strinxit, obducit: modo plus tegit, si maiorem partem sui obiecit: modo excludit totius aspectum, si recto libramento inter solem terrasque media successit. Sed iam ista sidera, huc & illo diducet velocitas sua. iam recipient diem terrae, & hic ibit ordo per saecula, quae dispositos ac praedictos dies habent, quibus sol intercurso lunae veteretur omnes radios effundere. Paulum expecta. iam emerget, iam istam velut nubem relinquet, iam exolutus impedimentis, lucem suam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum docuisset regnare: parum scilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, si illud dare potuisset Socrati. Quare ergo hoc Socrates dixit: Vt facetus, & cuius per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maxime potentium, maluit illi vafre negare, quam contumaciter ac superbe. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne coereretur accipere quae nolleret. Timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicit aliquis: Negaret, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentem, & omnia sua magno aestimari volentem. Nihil ad rem pertinet, utrum dare aliquid regi nolis, an accipere à rege. In aequo utranque ponit repulsam. Et superbo fastidiri acerbius est, quam non timeri. Vis scire, quid vere noluerit? Noluit ire ad voluntariam seruitutem, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

C A P. VII.

Satis (vt existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficijs vinci: quod qui quaerit, scit non solere homines sibi ipsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à seipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare, an debeat referre sibi gratiam. quod vt videretur quaerendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, &. De nullo queri possum alio quam de me: Ego mihi irascor, &, Ego à me poenas exigam. &, Odi me. multa praeterea huiusmodi, per quae vnusquisque de se tanquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Praeterea quae si in alium contulisset, beneficia vocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quod si ab altero accepisset, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus, quod non minus turpe est, quam in se fordidum esse, & in se durum ac saeuum, & sui negligentem? Tam alieni corporis leno male audit, quam sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena sublequens verba, paratus ad falsa laudator: non minus placens sibi, & se suspiciens, &, vt ita dicam, assentator suus. Vitia non tantum cum foris peccant, inuisa sunt, sed cum in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui imperat sibi, quam qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrij, regere, quam animum suum continere, & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit: quare Socrates non agit, quod ipse se docuit? M. Cato ait: Quod tibi deest, à te ipso mutuare. Quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quibus consuetudo nos diuidit. Dicere solemus: Sine tu, loquar tecum: &, Ego mihi aurem peruellam. Quae si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere: quomodo obiurgare se, sic & laudare: quomodo damno sibi esse, sic & lucro potest. Iniuria & beneficium contraria sunt. Si de aliquo dicimus, Iniuriam sibi fecit: poterimus dicere, Beneficium sibi dedit. Nemo sibi debet. Natura prius est, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat. Debitor non est sine creditore, non magis quam maritus sine vxore, aut sine filio patet.

C A P. VIII.

Aliquis dare debet, vt aliquis accipiat. Non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quomodo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & tranferat. quomodo nemo, quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tanquam patrono ponit, quomodo si aeger cum cura sua conualuit, mercedem à se non exigit: sic in omni negotio, etiam cum aliquis probe fecerit, non tamen debebit referre gratiam sibi, quia non habebit, cui referat. Vt concedam aliquem dare sibi beneficium: dum dat, & recipit. Vt concedam aliquem à se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) versura fit, & velut lusorium nomen statim transit. Neque enim alius dat quam qui accipit, sed vnus atque idem. Hoc verbum Debere, non habet nisi inter duos locum. Quomodo ergo in vno consistit, qui se obligando liberat? Vt in orbe ac pila nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, & quae sequebantur praecedunt, & quae occidebant oriuntur, omnia quomodocunque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine existima fieri. cum illum in multa mutaueris, vnus est. Caecidit se: iniuriarum cum quo agit non habet. Alligauit & clausit: de vi non tenetur. Beneficium sibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quicquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quicquam potest, quod quo excedat non habet, sed eodem reuoluitur, vnde discedit. Quid simile, inquit, habet hoc exemplum propositae quaestioni? Dicā Puta te ingratum esse. non peribit beneficium. habet illud, qui dedit. Puta te recipere nolle. apud te est, antequam redditur. Non potes quicquam amittere. Quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra te ipsum orbis agitur. accipiendo das, dando accipis.

C A P. IX.

Beneficium, inquit, sibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falsum est,

ex quo pendent sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturae suae parer, à qua ad caritatem sui compositus est: unde illi summa cura est nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi donat: nec clemēs, qui sibi ignoscit: nec misericors, qui malis suis tangitur. Quod alijs praestare liberalitas est, clementia, misericordia: sibi praestare, natura est. Beneficium res voluntaria est: at prodesse sibi, necessarium est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis vnquam laudatus est, quod sibi ipsi fuisset auxilio: quod se eripuisset latronibus? Nemo sibi beneficium dat, non magis quàm hospitium. Nemo sibi donat, nō magis quàm credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat. Inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quomodo ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gratiam referret, beneficium det? Quomodo enim discernere poterit, vtrum det sibi beneficium, an reddat, cum intra eundem hominem res geratur? Liberaui me periculo. beneficium mihi dedi. Iterum me periculo libero. do beneficium, an reddo? Deinde vt primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod sequitur, non concedam. Nam etiā si damus, nō debemus. Quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Deben-di locus non est, quia sine vlla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri. Debet nemo, nisi alteri. Reddit nemo, nisi alteri. Id intra vnum non potest fieri, quod toties duos exigit.

C A P. X.

Beneficium est, praestitisse aliquid vtiliter. Verbum autem, Praestitisse, ad alios spectat. Nunquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? Quia venditio alienatio est, & rei suae, iurisque sui in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, à se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi aliquid. Duo contraria in vnum coeunt, vt idem sit dare, & accipere. Sed etiamnum multum interest, inter dare, & accipere. Quidni? cum ex diuerso ista verba posita sunt. Atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inrer dare & accipere. Paulo ante dicebam, quaedam ad alios pertinere, & sic esse formata, vt tota significatio illorum discedat à nobis. Frater sum, sed alterius. Nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. Quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod iungitur sine altero non est. Si & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Idem ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit, non magis quàm sibi fauet, quàm suarum partium est. Diutius hoc & pluribus exemplis licet prosequi. Quid ni? cum inter ea sit habendum beneficium, quae secundam personam desiderant. Quaedam cum sint honesta, pulcherrima, summae virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona fides colitur. Num quis ergo dicitur sibi fidem praestitisse?

C A P. XI.

Veni o nunc ad vltimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui soluit pecuniam. Nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quàm consequitur, qui beneficium à se accepit. Beneficium & gratiae relatio, vltro citroque ire debent. Intra vnum hominem nō est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodest ei, à quo consecutus est aliquid. Qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiae, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest. Et quis vnquam ingratus hoc noluit facere? immo quis non ingratus fuit, vt hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autē, Ago gratias mihi, quod illam vxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos: & vt factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, & cum datum est, non reddi. Qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit. Ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quod alteri vt aliquis prodesset, vtilitatis interim suae oblitus est: quod alteri dedit ablaturus sibi. Hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spē inducit, vt dicat: Hic homo colendus est, illi beneficium dedi. dabit & mihi. Beneficiū est, quod quis non sua causa dat, sed eius cui dat. Is qui sibi beneficium dat, sua causa dat. Non est ergo beneficium.

C A P. XII.

Videor tibi iam illud quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo, qui operae pretium facit; immo totam operam bona fide perdere. Expecta. etiam hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cum euaseris, nihil amplius assecutus eris, quàm vt eas difficultates effugas, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operose soluere, quos ipse vt solueres, feceris? Sed quemadmodum quaedam in oblectamentum ac iocum sic alligantur, vt eorum solutio imperito difficilis sit: quae ille, qui implicuit, sine vilo negotio separat: quia commissuras eorum & mores nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem: tentant enim acumen animorū & intentionem excitant: ita haec quae videntur callida & insidiosa, securitatem, torporem ac segnitiam ingenijs auferunt, quibus modo campus in quo vagentur, sternendus est, modo scabri aliquid & confragosi obijciendū, per quod erepāt, & solícite vestigiū faciant. Dicitur nemo ingratus esse. Id sic colligitur. Beneficiū est quod prodest: prodesse autē nemo homini malo potest, vt dicitis Stoici: ergo beneficiū nō accipit malus: itaq. nec ingratus est. Etiamnū beneficiū honesta & probabilis res est. Apud malū nulli honestae

neſtae rei aut probabili locus eſt: ergo nec beneficio: quod ſi accipere non poteſt, nec reddere quidem debet. Et ideo non ſit ingratus. Etiamnum, vt dicitis: Bonus vir omnia recte facit. Si omnia recte facit, ingratus eſſe non poteſt. Bonus beneficium reddit; malus non accipit. Quod ſi eſt, nec bonus quiſquam ingratus eſt, nec malus. Ita ingratus in rerum natura eſt nomen, & hoc inane. Vnum eſt apud nos bonum, honeſtum. Id peruenire ad malum non poteſt. Deſinit enim malus eſſe, ſi ad illum virtus intrauerit. Quamdiu autem malus eſt, nemo illi dare beneficium poteſt: quia bona malaque diſſentiunt, nec in vnum eunt. Ideo nemo illi prodeſt: quia quicquid ad illum peruenit, id prauo uſu corrumpit. Quemadmodum ſtomachus morbo vitiatuſ, & colligens bilem, quoſcunque accepit cibos mutat, & omne alimentum in cauſam doloris trahit: ita animuſ caecus, quicquid illi commiſeris, id onuſ ſuum, & perniciem, & occaſionem miſeriae facit. Feliciffimis itaque opulentiffimiſque plurimum aeſtuſ ſubeſt, minuſque ſe inueniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuantur. Ergo nihil poteſt ad malos peruenire, quod proſit: immo nihil quod non noceat. Quaecunque enim illis contigerunt, in natutam ſua vertunt. extra ſpecioſa, profuturaque ſi meliori darentur, illis peſtifera ſunt. Ideo nec beneficium dare poſſunt: quoniam nemo poteſt, quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII.

Sed quamuis haec ita ſint, accipere tamen malus poteſt, quae beneficijs ſimilia ſint: quibus non reddituſ, ingratus erit. Sunt animi bona, ſunt corporis, ſunt fortunae. Illa à ſtulto ac malo ſubmouentur. Ad haec admittitur, quae & accipere poteſt, & debet reddere: & ſi non reddit, ingratus eſt. Nec hoc ex noſtra conſtitutione tantum. Peripatetici quoque, qui felicitatiſ humanae longe lateque terminoſ ponunt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. Haec qui non reddit, ingratus eſt. Nobis itaque beneficia eſſe non placet, quae non ſunt animum factura meliorem: commoda tamen illa eſſe, & expendenda, non negamus. Haec & vira bono dare malus poteſt, & accipere a bono: vt pecuniam, veſtem, honoreſ, & vitam. Quae ſi non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocaſ, eo non reddito, quod negaſ eſſe beneficium? Quaedam etiam ſi vera non ſint, propter ſimilitudinem eodem vocabulo comprehenſa ſunt. Sic pyxidem & argenteam & auream dicimus. Sic illitteratum non ex toto rudem, ſed ad litteraſ altioreſ non perductum. Sic qui male veſtituſ & pannofuſ vidit, nuduſ ſe vidiffe dicit. Beneficia iſta non ſunt: habent tamen beneficij ſpeciem. Quomodo iſta ſunt tanquam beneficia, ſic & ille tanquam ingratus eſt, non ingratuſ. Falſum eſt, quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficij ſpecie ſeſellit, tam ingratus eſt, quam veneficuſ, qui ſaporem cum venenum crederet, miſcuit.

CAP. XIII.

CLeantes vehementiuſ agit. Licet, inquit, beneficium non ſit quod accipit, ipſe tamen ingratus eſt: quia non fuit reddituruſ, etiam ſi accepiffet. Sic latro eſt, etiam antequam manuſ inquinet: quia ad occidenduſ iam armatuſ eſt, & habet ſpoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipſum quod accipit, beneficium non erat, ſed vocabatur, Sacrilegi dant poenaſ, quamuiſ nemo uſque ad deoſ manuſ porrigat. Quomodo, inquit, aduerſuſ malum ingratus eſt quiſquam, cum malo dari beneficium non poſſit? Ea ſcilicet, ratione, quia accipit ab illo aliquid ex hiſ, quae apud imperitoſ bona ſunt: cui tamen eſt maluſ, ipſe quoque in ſimili materia gratuſ eſſe debet: & illa qualiacunque ſunt, cum pro boniſ acceperit, pro boniſ reddere. Aſ alienuſ habere dicitur, & qui aureoſ debet, & qui corium forma publica percuſſuſ: quale apud Lacedaemonioſ fuit, quod uſuſ numeratae pecuniae praefat. Quo genere obligatuſ eſ, hoc fidem exolve.

CAP. XV.

Quid ſint beneficia, an & in hanc ſordidam humilemque materiaſ deduci magnitudo nominis clari debeat: ad voſ non pertinet: ad alioſ ſpectat verum. Voſ ad ſpeciem veri componite animuſ: & dum honeſtuſ dicitis, quicquid eſt id, quod nomine honeſti iactatur, id colite. Quomodo inquit, nemo per voſ ingratus eſt, ſic ruruſ omneſ ingratuſ ſunt. Nam (vt dicitis) omneſ ſtulti mali ſunt. Qui autem habet vitium vnuſ, habet omnia. Omneſ autem ſtulti & mali ſunt. Omneſ ergo ingratuſ ſunt. Quid ergo? non vndique humano generi conuiciuſ ſit? non publica querela eſt, beneficia periſſe, & pauciſſimoſ eſſe, qui de benemerentiſ non inuicem peſſime mereantur? Nec eſt quod hanc tantuſ noſtram murmuratiōem puteſ, pro peſſimo prauoque numerantiuſ, quicquid citra recti formulam cecidit. Ecce neſcio quae, non ex philoſophoruſ domo clam, ſed ex medio conuentu, populuoſ gentefque damnatura vox mittitur.

Non hoſpeſ ab hoſpitiſ tutuſ,
Non ſocer a genero, fratruſ quoque gratia rara eſt:
Imminet exitio vir coniugiſ, illa mariti.

Hoc iam ampliuſ eſt. Beneficia in ſceluſ verſa ſunt: & ſanguini eoruſ non parcitur, pro quibuſ ſanguis fundenduſ eſt. Gladio ac veneniſ beneficia ſequimur. Ipſi patriae manuſ afferre, & ſaciſ ſuiſ illam premere, potentia ac dignitaſ eſt. Humili ſe ac depreſſo loco putat ſtare, quiſquiſ non ſupra rem publicā ſtetit. Accepi ab illa exercituſ in ipſam couertuntur, & imperatoria contio eſt. Pugnatē cōtra coniugeſ, pugnare contra liberoſ. Aſ, focuſ, penateſ, armiſ inceſſite. Qui ne triumphaturi quidem intrare urbē iuſſu ſenatuſ deberetiſ, quibuſque exercituſ victorem reducentibuſ curia extra muroſ praebetur.

retur, nunc ciuibus caesis, perfusi cruore cognato, urbem subrectis intrate vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas, & ille victor, pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

C A P. XVI.

Ingratus est Coriolanus: fero & post sceleris paenitentiam pius, posuit arma, sed in medio partitio posuit. Ingratus Catilina, parum est illi capere patriam, nisi euerterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans alpes accitus hostis, vetera & ingenua odia, satiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani perfoluerint. Ingratus, C. Marius, ad consulatum a caliga perductus: qui nisi Cimbricis caedibus Romana funera aequauerit, nisi ciuilis exitij, & trucidationis non tantum dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum mutatam, ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L. Sylla: qui patriam durioribus remedijs quam pericula erant, sanauit. Qui cum a Praenestina arce usque, ad Collinam portam per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in urbe proelia, alias caedes: legiones duas, quod crudele est, post victoriam, quod nefas, post fidem, in angulum congestas contrucidauit, & proscriptionem commentus est: Dij magni, ut qui ciuem Romanum occidisset, impunitatem, & pecuniam, tantum non ciuicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaserat, hanc gratiam reipublicae reddidit, ut in possessionem eius aios quoque induceret, quasi potentiae suae detracturus inuidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum prouincias ut eligat, distribuit, dum ita trium viris R. P. diuidit, ut tamen in sua domo duae partes essent, eo redegit populum R. ut saluus esse non posset, nisi beneficio seruitutis. Ingratus ipse Pompeij hostis ac victor, qui a Gallia Germaniaeque bellum in urbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, castra in circo Flaminio posuit, propius quam Porsennae fuerat. Tépauit quidem ius crudelitatemque victoriae. Quod dicere solebat, praestitit: neminem occidit nisi armatum. Quid ergo est? Ceteri arma cruentius exercuerunt, satiat tamen aliquando abiecerunt. Hic gladium cito condidit, nunquam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, quem in re caesum pronuntiauit, interfectoresque eius, in prouincias & imperia dimisit: patriam vero proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam, post tot mala destinauit, ne Romanis quidem regibus: ut quae Achaeis, Rhodijs, & plerisque urbibus claris ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet.

C A P. XVII.

Deficiet dies enumerantem ingratos usque in vltima patriae exitia. Aequum immensum erit, si percurrere coepero, ipsa respublica quam ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit, quamque non minus saepe peccauerit, quam in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit: Scipionem dimisit, exulauit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quicquid victor Catilina fecisset. Rutilius innocentiae pretium tulit in Asia latere. Catoni populus Romanus praeturam negauit, consulatum pernegauit. Ingrati publice sumus. Se quisque interroget. Nemo non aliquem queritur ingrati sunt. At qui non potest fieri, ut omnes querantur, nisi querendum est de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt. Tantum? Et cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adijce, & ambitiosi omnes sunt, & impij omnes. Sed non est quod irascaris. Ignosce illis. omnes insaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, ut dicam, Quam ingrata sit iuuentus vide. Quis non patri suo supremum diem, ut innocens sit, optat? ut moderatus, expectat? ut pius, cogitat? Quotus quisque uxoris opumque mortem timet, ut non computet? Cui rogo litigatoris defensor, tam magni beneficii ultra res proximas memoria durauit? Illud in confesso est. Quis sine querela moritur? Quis extremo die dicere audeat:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi?

Quis non recusans, quis non gemens exit? At qui hoc ingrati est, non esse contentum praefato tempore. Semper pauci dies erunt, si illos numeraueris. Cogita, non esse summum bonum in tempore. Quantumcunque est, boni consule. Ut prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beator vita, sed longior. Quanto satius est, gratum aduersus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, sed suos benigne aestimare, & in lucro ponere. Hoc me dignum iudicauit Deus. Hoc satis est. Potuit plus: sed hoc quoque beneficium est. Grati sumus aduersus deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos, qui nobis aliquid praestiterunt: grati etiam aduersus eos, qui nostris praestiterunt.

C A P. XVIII.

In infinitum, inquis, me obligas, cum dicis, & nostris. Itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, ut dicis, & patri eius dat. Primum vnde quo, quaero. Deinde illud vtiue mihi determinari volo, si & patri beneficium datur, nunquid & fratri: nunquid & patruo: nunquid auo: nunquid uxori, & focero? Dic mihi, ubi debeam desinere: quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero: si domum tuam ardentem restinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficium non dabo? Si seruum tuum seruauero, tibi imputabo. Si filium tuum seruauero, non habebis beneficium meum?

C A P. XVIII.

Dissimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: & qui domum meam quo minus ruat fulcit, praestat mihi. Ipsa enim domus sine sensu est. Debitor me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idem de seruo dicam.

mei

mei mancipij res est, mihi seruat. Ideo ego pro illo debeo. Filius ipse beneficij capax est. Itaque ille accipit: ego beneficio laetor. Contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi: Filij bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? Felicior futurus est, si saluum habuerit filium: infelicior, si amiserit? Quid ergo? Qui & felicior sit à me, & infelicitatis maximae periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit. Quaedam enim in alios conferuntur, sed ad nos vsque permanant. Ab eo autem exigi quicquid debet, in quem confertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamuis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cuius commodum non & proximis tangat, nonnunquam etiam longius positos. Non quaeritur, quod beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed ubi primo collocetur. A reo tibi ipso & à capite repetitio est. Quid ergo: oro te: non dicis, filium mihi donasti, & si hic perisset, victurus non fui? Pro eius vita beneficium non debes, cuius vitam tuae praefers? Etiamnum cum filium tuum seruauis, ad genua procumbis, dijs vota soluis, tanquam ipse seruatus. Illae voces exeunt tibi: Nihil interest, mea an me seruaueris, quos seruasti: immo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium? Quia & si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, non tamen ego debuero. Quia etsi filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio: non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At peruenit ad me summa ex incolumitate eius voluptas, summa utilitas, & orbitatis grauissimum vulnus effugi. Non quaeritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederis. Prodest enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod nunquam datur, nisi à volente. Tu autem non vis patri, sed filio dare: & interim, ne nosti quidem patrem. Itaque cum dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium eius seruando? contra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non noui, quem non cogitavi? Et quid, quod aliquando euenit, ut patrem oderis, filium serues? beneficium ei videberis dedisse; cui tunc inimicissimus eras, cum dares? Sed ut dialogorum altercatione seposita, tanquam iurisconsultus respondeam, mens spectanda est dantis. beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sic pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet & ipse praestare aliquid: non tanquam soluendi necessitatem habeat, sed tanquam incipiendi causam. Repeti à patre beneficium non debet. Si quid pro hoc benigne facit, iustus, non gratus est. Nam illud finire non potest: si patri do beneficium, & matri, & auo, & anunculo, & liberis, & affinis, & amicis, & seruis, & patriae. Vbi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplebilis subit: cui difficile est modum imponere, quia paulatim surrepit, & non desinit serpere. Illud solet quaeri. Fratres duo dissident, si alterum seruo, an deum beneficium ei, qui fratrem inuisum non perisse moleste laturus est. Non est dubium, quin beneficium sit, etiam inuito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

C A P. XX.

Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontem & asperam habent, quemadmodum secare & vrere ut sanes, & vinctis coercere. Non est spectandum an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus nummus, quem barbarus & ignarus formae publicae reiecit. Beneficium & odit & accipit, si modo id prodest, si is qui dabit, ut prodesset dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, quem illi expedit habere. Hunc occidi, non est beneficium, quamuis ille dicat esse, & gaudeat. Infidiosissime nocet, cui gratiae aguntur pro iniuria. Video. Prodest aliqua res, & ideo beneficium est: nocet, & ideo non est beneficium. Ecce, quod nec profit, nec noceat, dabo: & tamen beneficium est. Patrem alicuius in solitudine exanimem inueni, corpus eius sepeliui. nec illi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio sollempni & necessario per me functus est. Praestiti patri eius, quod ipse praestare voluisset, nec non & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiae & humanitati dedi, ut quodlibet cadauer absconderem: sed si corpus agnouit, si filio tunc hoc praestare me cogitavi. At si terram ignoto mortuo inieci, nullum habeo huius officij debitorem, in publicum humanus. Dicit aliquis, Quid tanto pere quaeris, cui dederis beneficium, tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant esse repetendum, & has causas afferunt. Indignus etiam repetenti non reddet. dignus etiam per se referet. Praeterea si bono viro dedisti, expecta: ne iniuriam illi facias appellando, tanquam non fuisset sua sponte redditurus. Si malo viro dedisti: fer. Beneficium verbo ne corruperis, creditum faciendo. Praeterea lex quod non iussit repeti, vetuit. Vera sunt ista. quam diu me nihil vrget, quam diu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quam repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum vxor deducitur, si patriae salus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati. Nouissime recipiendi beneficij necessitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde cum bono viro beneficium do, sic do, tanquam nunquam repetiturus, nisi necesse fuerit. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit.

C A P. XXI.

Multa legem non habent, nec actionem: ad quae consuetudo vitae humanae, lege omni valentior, dat adiut. Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico praestare. Quae lex ad id praestandum nos quod alicui promissimus, alligat? Querat tamen cum eo, qui arcanum

sermonem non continuerit, & fidem datam, nec seruata, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditū facis. Minime. Non enim exigo, sed repeto: & ne repeto quidem, sed admoneo. Ne vltima quidem necessitas in hoc aget, vt ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum sit. Qui tam ingratus est, vt illi non sit satis admoneri, eum transibo, nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo faenerator quosdam debitores nō appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, quod pereat: sic ego quosdam ingratos palam ac pertinaciter praeteribo, nec ab vilo beneficium repetam, nisi à quo non ablaturus ero, sed recepturus.

C A P. XXII.

Multi sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quam grati, nec tam mali quam ingrati, segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam, qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule sciri hoc te desiderare, alioquin vltro obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes. memini quid mihi praestiteris. Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quencunq. potuero pecare prohibeo, multo magis amicum, & ne peccet, & ne in me potissimū peccet. Alterum illi beneficiū do, si illum ingratum esse non patior: nec dure illi exprobrabo quae praestiti, sed quā potero mollissime, vt potestatem referendae gratiae faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus, si emendari illum sperauero posse. Nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quod si admonitionis quoque suggillationem ingratis remittimus, sequiore ad reddēda beneficia faciemus. Quosdam vero sanabiles & qui fieri boni possint, si quid illos remorderet, perire patiemur admonitione sublata, qua & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

C A P. XXIII.

Quidam vt expergiscantur non ferendi, sed commouendi sunt. Eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non cessat, sed languet. Hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere. Iniuria est enim, si in hoc non repetis, vt ingratus sim. Quid si ignoro, quid desideres? Quid si occupationibus districtus, & in alia vocatus, occasionem non obseruauit? Ostēde mihi quid possim, quid velis. Quare desperas, antequam tentas? Quare properas & beneficium & amicum perdere? Vnde scis nolim, an ignorem, an animus, an facultas delit mihi? Experire. Admonebo ergo, nō amare, non palam: sine conuicio: sic, ut se redisse in memoriam, non reduci putet.

C A P. XXIIII.

Causam dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam paulo violentior aduersus vicinos suos, & causa premebatur. Meministi, inquit, Imperator, in Hispania talum te torfisse circa Sucronem? cū Caesar meminisse se dixisset: Meministi quoque, inquit, sub quadam arbore minimum umbrae spargente, cum velles residere feruentissimo sole, & esset asperimus locus, in quo ex rupibus acutis, vnica illa arbor eruperat, quendam ex commilitonibus penulam suam subtrauisse. Cum dixisset Caesar: Quid ni meminerim? & quidem siti confectus, quia impeditus ire ad fontem proximum non poterā, repere manibus volebam, nisi commilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset. Potes ergo inquit, Imperator, agnoscere illum hominem, aut illam galeam? Caesar ait, se non posse galeam agnoscere, hominem pulchre posse: & adiecit, puto ob hoc iratus, quod se à cognitione media ad veterem fabulam abduceret: Tu vtique ille non es. Merito, inquit, Caesar me non agnoscis, nam cum hoc factum est, integer eram. postea ad Mūdā in acie oculus mihi effossus est, & in capite lecta ossa. Nec galeam illam si videres agnosceres. Machaera enim Hispana diuisa est. Vetuit illi exhiberi negotium Caesar: & agellos, in quibus vicinalis via, causa rixae ac litium fuerat, militi suo donauit.

C A P. XXV.

Quid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confederat? quem fortuna ingens, exercitus disponentē, non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum & paratum. Ad quod tamen vt sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius causa, à quo repetam. Tiberius Caesar inter initia dicenti cuidam, Meministi, antequam plures notas familiaritatis veteris profferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc nedum esset repetendum beneficium, optanda erat obliuio. Auersabatur omnium amicorum & aequalium notitiam, & illam solam praesentem fortunam suam aspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat veterem amicum. Magis tempestiue repetendum est beneficium, quā petendum. Adhibenda verborum moderatio, vt nec ingratus possit dissimulare. Tacendum & expectandum, si inter sapientes viueremus: & tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, sed admonent. Dijs quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia, & aras religiose cultas, quo obsequentes faciat. & parent. Moneri velle ac posse, secunda virtus est. Huc illuc fraenis leniter motis flectēdus est animus, paucis sui rector optimus. proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine vsu, quā lumen à dijs immissum ad ministeria sua euocat. Instrumenta cessant, nisi illa in opus suum

suum artifex mouerit. Inest interim animis voluntas bona: sed torpet, modo delicijs ac situ, modo officij inficitia. Hanc vtilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed vt magistri puerorum discen-
tium patienter ferre offensiones memoriae labentis. Quae, quemadmodum subiecto vno aut altero
verbo, ad contextum reddendae orationis adducta est, sic ad referendā gratiā admonitione reuocāda est.

LIBRI QVINTI FINIS.

M. ANTONII MURETI AD QVINTVM LIBRVM SENECAE

DE BENEFICIIS NOTAE.

IN superioribus libris.] *Opinor legendum. Quattuor superioribus libris. Sed illud, Quat-
tuor. ita scriptum fuisse IV. inde datam errori causam.*

Dependere.] Soluere. Inde Actio de bene depenso.

*Si illa concito odise properaueris.] Nihil velim temere affirmare. Sed pro Concito, le-
gendum putem, Non cito.*

*Aut omnino non reddidit.] Alij, aut omnia. Sed haec veterum librorum scriptura est,
& quidem perspicue melior.*

Si scit debere.] Particulam, Si alij omnes omiserant, & locum male distinxerant.

Alexander macedonum Rex.] Eadem gloriatio Scipionis.

Cui nemo ciui neque hostis

Quiuit pro factis reddere opraepretium.

Id ex ipso vocabulo apparet.] Male alij, Idem, pro Id ex.

Quidni? cum inter ea.] In alijs, Quid? cum inter ea. quomodo deprauatur sententia.

Illā a stulto ac malo submoventur.] Voces duas ab alijs interiectas, deleui, vt redundantes.

Commoda & expetenda.] εὐχρησὶ καὶ ἀπορρησὶ. Voces Stoicorum propriæ.

Cui tamen et si malus est.] De hac voce scripsi capite xvij. libri xi. Var. le Et.

Ad alios spectat verum.] In alijs omnibus editionibus ita de formatus erat hic locus, vt non intelligeretur.

*Non ex philosophorum domo clamat.] Cum in vetere libro scriptum viderem, Clamet, ausus sum vnā
litteram addere, & edendum curavi, Clam, set: neque dum me illius mutationis piget.*

*Romana funera.] Ita melius iudicaui, quā, vt vulgo editum erat, Omnia funera. Paulo post etiam, vbi
legebatur Exilij, malui. Exitij.*

Durioribus remedijs quam pericula erant.] Videtur respexisse ad illum apud Graecos nobilem versum.

Τὸ φάρμακόν σου τὴν νόσον μέζω ποιεῖ.

Vltra res proximas.] Ita dicit res, vt cum dicimus res prolatas, aut ad res redire.

Praefato tempore.] προειρημένω. ab eadem enim origine est fatum.

*At si terram ignoto mortuo inieci.] Hoc inter praecipua humanitatis officia numerabant. Virgilius. aut
tu mihi terram Inieci. Horatius. Licebit, Iniecto ter puluere curras.*

*Si malo viro dedisti flerem.] Sunt qui legant, Si malo viro dedisti fle rem, quo nihil stultius. Quando
enim cuiquam auctor esset Seneca, vt fleret? Ego, ex tritis tribus litteris, lego, Si malo viro dedisti, fer.*

Ne esset mihi opus auxilio hominis ingrati.] Alij omnes omiserant vocem. Opus.

Ne vltima quidem necessitas.] Male alij, Nam vltima quoque.

LIBER SEXTVS.

CAP. I.

QVAEDAM, Liberalis virorum optime, exercendi tantum ingenij causa quaeruntur, & sem-
per extra viam iacent: quaedam & dum quaeruntur, oblectamento sunt, & quaesita vsui.
Omnium tibi copiam faciam. Tu illa, vt cunque tibi visum erit, aut peragi iubeto, aut ad
explicandum ludorum ordinem induci. His quoque si abire protinus iusseris, non nihil
actum erit. Nam etiam quod discere superuacuum est, prodest cognoscere. Ex vultu igitur
tuo pendebo, prout ille suaserit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam.

CAP.

CAP. II.

AN beneficiū eripi possit, quaesitū est. Quidam negant posse. Non enim res est, sed actio: quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui nauigat, aliud ipsa nauigatio. Et quāuis aeger non sit sine morbo, non tamen idem est aeger & morbus. Ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad vnum- quenque nostrum beneficio peruenit. Illud incorporale est, irritum non fit: materia illius huc & illuc iactatur, & dominū mutat. Itaque tu tuum eripis. ipsa rerum natura reuocare quod dedit non potest. Beneficia sua interrupt, non rescindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amisit oculos, tamen vidit. Quae ad nos peruenerunt, ne sint, effici potest: ne fuerint, non potest. Pars autem beneficij & quidem certissima est, quae fuit. Nonnunquam vsu beneficij longiore prohibemur, beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura aduocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia, & mancipiū, & quicquid est, in quo haesit beneficij nomen. Ipsum vero stabile & immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP. III.

EGregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poetam, cum fortunam suam transeuntem alio videat, & sibi nihil relictum, praeter ius mortis, id quoque, si cito occupauerit, exclamare: Hoc habeo quodcumque dedi. O quantum habere potuit, si voluisset. Hae sunt diuitiae certae, in quacunque sortis humanae leuitate, vno loco permanens: quae quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiā. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ista quae vos tumidos, & supra humana elatos, obliuisci cogunt vestrae fragilitatis, quae ferreis claustris custoditis armati, quae ex alieno sanguine rapta vestro defenditis, propter quae classes cruentaturas maria deducitis, propter quae quassatis vrbes, ignari, quantum telorum in aduersos fortuna comparet, propter quae ruptis toties affinitatis, amicitiae, collegij foederibus, inter contententes duos terrarum orbis elusus est, non sunt vestra: in depositi causa sunt, iam iamque ad alium dominum spectantia. aut hostis illa, aut hostilis animi successor inuadet. Quæris quomodo illa tua facias: dono dando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para, honestiores illas non solum, sed tutiores facturus. illud quod suspicis, quo te diuitem ac potentem putas, quādiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi sunt. cum donasti, beneficium est.

CAP. IIII.

Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus: ergo ereptum est. Multa sunt, propter quae beneficium debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed uxorem meam per vim stupro violauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam, soluit me debito: & si plus laesit, quàm ante profuerat, non tantum gratia extinguatur, sed vliscendi querendique libertas sit, vbi in comparatione beneficij praeponderauit iniuria. ita non auferitur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, ut illos auersari & eiurare ius fasque sit? Nunquid ego illi abstulerunt, quae dederant? Minime sed impietas sequentium temporum commendationem omnis prioris officij sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficij gratia: & efficitur, non, ne habeam, sed ne debeam. Pecuniam aliquis mihi credidit: sed domum meam incendit. pensatum est creditum damno. nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic: quia aliquid benigne aduersus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa superbe, contumeliose, crudeliter, eo loco me posuit, ut perinde liber aduersus eum sim, quasi non accepissem. Vim beneficij suis attulit. Colonum suum non tenet, quamuis tabellis manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui succidit arbusta: non quia recepit, quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor saepe damnatur vbi plus ex alia causa abstulit, quàm ex credito petit. Non tantum inter creditorem & debitorem iudex fedet qui dicat, Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, agellum quem non emeras possides: aestimatione facta, debitor discede, qui creditor veneras. Saepè etiam beneficium manet, nec debetur, si secuta est dantem paenitentia, si miseram se dixit, quod dedisset, si cum daret suspirauit, vultum obduxit, perdere se credidit, non donare: si sua causa, aut certe non mea dedit: si non desijt insultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeatur: sicuti quaedam pecuniae, de quibus ius creditori nō dicitur, debentur, sed non exiguntur.

CAP. V.

INter beneficia quoque & iniurias ratio confertur. Dedisti beneficium: iniuriam postea fecisti. Et beneficium gratia debetur, & iniuriae vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi poenam. Alter ab altero absoluitur. Cum dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidisse, sed aliud pro illo. Reddere enim est, rem pro re dare. Quid nunc cum omnis solutio non idem reddat, sed tantundem. Nam & pecuniam dicimus reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & verbis perfecta solutio sit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorū istae acutae ineptiae sunt, qui hereditatem negant vsucapi posse, sed ea quae in hereditate sunt: tanquam quicquam aliud, sit hereditas quàm ea quae in hereditate sunt. illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, & postea fecit iniuriam, utrum & benefi-

cium

cium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotij habere, vt beneficium iniuria tollatur, beneficium iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestra schola iuris sit vos sciatis. Separatur actio- nes, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Confunditur formula. si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

CAP. VI.

Quae proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraque sua via it: depositum habet suam actionem propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli legi subiectum est: me arbitro vitur: licet me comparare inter se quantum pro fuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pronuntiare, vtrum plus debeat mihi, an debeam. In illis nihil est nostrae potestatis: eundem est, quā ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatio ne facta inter se beneficij & iniuriae, videbo an etiam ultro mihi debeat. Quomodo si quis scriptis nostris, alios superne imprimat versus, priores litteras non tollit, sed abscondit: sic beneficiū superueniens iniuriam apparere non patitur.

CAP. VII.

Vltus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeam. Vide ris mihi dicere:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.

Littus ama. ----

Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existimas, illo transeamus, an ei debeat aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, vt distinctio statim subsecuta ostenderet vtrumque quaeri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit: & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quam vt vlla in hoc verba impendenda sint. Et haec quaestio facile expeditur, & si qua similis huic moueri potest, si rotiens illo cogitationem nostram conuerterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piscosa & amoena pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quam odium, si immodicus superfluxit, tardeque recessit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & secundus aspiret: nec utilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed velle. Ideo nec mutis animalibus quicquam debetur. Et quam multos e periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus. Et quam multos aestu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, vtrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit: cum vtrique velle defuerit? Quid autem interest, vtrum me iubeas nauis, aut vehiculo, aut lanceae debere beneficium: an ei qui aequae quam ista propositum benefaciendi nullum habuit, sed profuit casu?

CAP. VIII.

Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideo remedia sunt, & in flumen alicui cecidisse frigore magno, causa sanitatis fuit: quomodo quorundam, flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animum in aliam curam auertendo suspectas horas fefellit: nec ideo quicquam horum etiam si saluti fuit, salutare est: sic quidam nobis profunt, dum nolunt: immo quia nolunt, non tamen ideo illis beneficium debemus. Quid si perniciofa illorum consilia fortuna deflexit in melius, an existimas me debere ei quicquam, cuius manus cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Saepe testis dum aperte peierat, etiam veris testibus abrogauit fidem, & reum velut factione circumuentum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa quae premebat, potentia eripuit: & iudices quem damnaturi erant causa, damnare gratia noluerunt. Non tamen hi beneficium dederunt, quamuis profuerint. Quia telum quo missum sit, non quo peruenierit, quaeritur. Et beneficium ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus dum contraria dicit, & iudicem superbia offendit, & vnum testem temere dimittit, causam meam erexit. Non quaero an pro me errauerit, quia contra me voluit.

CAP. IX.

Nempe vt gratus sim, velle debeo idem facere quod ille. Vt beneficium daret, velle debuit. Nam quid est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut respersus, aut quo noller, impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelae eximat, cum in re sit iniuria, quam nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. Et amicū & inimicū voluntas facit. Quam multos militiae morbus eripuit? quosdam ne ad ruinam domus suae occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus peruenirent, quidam naufragio consecuti sunt. Nec his tamē beneficium debemus: quoniam extra sensum officij casus est, nec inimico cuius nos lis exercuit, dum vexat ac detinet. Non est beneficium, nisi quod à bona voluntate profiscitur, nisi illud agnoscat, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum nescit, nihil illi debeo. Profuit cum vellet nocere, imitabor ipsum.

CAP.

CAP. X.

AD primum illum reuertamur. ut gratiam referam, aliquid facere me vis: ipse ut beneficium mihi daret, nihil fecit. Ut ad alterum transeamus, vis me huic gratiam referre, ut quod a nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapsus est? Ut beneficium tibi debeam, parum est voluisse te dare: ut non debeam, satis est, noluisse. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: sed quod beneficium non esset, si optimae ac plenissimae voluntati fortuna deesset, id aequè beneficium non est, nisi fortunatam voluntas antecessit. Non enim profuisse te mihi oportet, ut ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

CAP. XI.

Cleanthes exemplo eiusmodi vitur: Ad quaerendum, inquit, & accersendum ex academia Platonē, duos pueros mihi. Alter totam porticum perscrutatus est, alia quoque loca in quibus illum inueniri posse sperabat, percurrit, & domum non minus lassus quàm irritus redijt. Alter apud proximum circulatorum resedit, & dum vagus atque erro vernaculis congregatur & ludit, transeuntem Platonem, quem non quaesierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in se erat, quod iussus est fecit: hunc feliciter inertem castigabimus. Voluntas est, quae apud nos ponit officium: cuius vide quae conditio sit, ut me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse, animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo: quod consummar & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi pecuniam credere, sed non credidit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid praestare: nam & ille voluit mihi. Ceterum si benigniore fortuna usus praefutero, beneficium dederò, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debet referre: huic initium à me fiet numerandi.

CAP. XII.

Intelligo iam quid velis querere. Non opus est te dicere, vultus tuus loquitur. Si quis sua causa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? Hoc enim saepe te conquerentem audio, quod quaedam homines sibi praestant, alijs imputant. Dicam, mi Liberalis: sed prius hanc quaestiunculam diuidam, & rem aequam ab iniqua separabo. Multum enim interest, utrum aliquis beneficium nobis det sua causa, an nostra: an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & aestiuum pabulum prospicit: eo loco quo qui captiuos suos ut commodius vaeneant, pascit, & opimos boues saginat ac defricat, quo lanista, qui familiam suam summa cura exercet atque ornat. Multum (ut ait Cleanthes) à beneficio distat negotiatio.

CAP. XIII.

Rursus non sum tam iniquus, ut nihil ei debeam, qui cum mihi utilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, ut sine respectu sui mihi consulat: immo etiam opto, ut beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit: dummodo id qui dabat duos intuens dederit, & inter me seque diuiderit. Licet id ipse ex maiore parte possideat, si modo me in consortium admisit, si duos cogitauit, ingratus sum, non solum iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summae malignitatis est, non vocare beneficium nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi qui beneficium dat sua causa, respondebo. Quare potius te mihi profuisse dices, quàm me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratū, quàm si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero. nihil debebis mihi, cum te seruitute ac vinculis liberauero? Atqui mea id causa faciam. Aduersus hoc respondeo. Aliquid istic tua causa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis: mea, quod eligis. tibi enim ad utilitatem tuam satis est, quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quod redimis me, sed quod eligis. poteras enim & alterius redemptione idem consequi quod mea. Utilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Praefers me alijs: hoc totum mea causa facis. Itaque si praetorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decem autem soli captiui essemus, nemo quicquam tibi deberet ex nobis, quia nihil haberes quod cuiquam imputares, à tua utilitate seductum. Non sum iniquus beneficij interpret: nec dederò illud mihi tantum dari, sed & tibi.

CAP. XIII.

Quid ergo, inquit, si in sortem nomina vestra conijci iussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? immo deberem, sed exiguum. Quid sit hoc dicam. Aliquid mea causa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis. quod nomen meum exijt, sorti debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunae debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunae debere potui. Illos ex toto praeteribo, quorum mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod vndique in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum. viuere non possum nisi emerò: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessariū fuerit, aestimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem: in quo inuehendo mercator non cogitauit, quantum auxilij allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi non debeo.

CAP. XV.

Isto modo, inquit, ne medico quidem debere te, nisi mercedulam dices: nec praeceptor, quia aliquid nume-

numeraueris. Atqui omniū horum apud nos magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respo-
detur, quaedam pluri esse, quā emuntur. Emis à medico rem inaeſtimabilem, vitam ac valetudinem
bonam: à bonarum artium praeceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretiū, sed
operae soluitur, quod deseruiunt, quod à rebus suis auocati nobis vacant, Mercedem non meriti, sed oc-
cupationis suae ferunt. Aliud tamen dici potest verius, quod statim ponam, si prius quomodo istud re-
felli possit, ostendero. Quaedam, inquit, pluri sunt quā vaenierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro
illis, quamuis empta sint, debes. Primum quid interest quanti sint, cum de pretio inter euentem & ven-
dentem conuenerit? Deinde nō vaenijt illud suo pretio, sed tuo. Pluri est, inquit quā vaenijt. Sed plu-
ris vaenire non potuit. Pretium autem cuiusque rei pro tempore est. Cum bene ista laudaueris: tū sunt
quanto pluri vaenire non possunt. Praeterea nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde etiam si plu-
ris ista sunt, non tamen vllum istic tuum munus est, vt non ex vsu effectiue, sed ex consuetudine & an-
nona aestimetur. Quod tu pretium ponis traijcienti maria, & per medios fluctus, cū e terrae conspectu
recessit, certam secanti viam, & prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus iubenti subito vela
stringi, armamenta demitti, paratos ad incursum procellae, & repentinum impetum stare? Huic tamen
tantae rei praemium vectura persoluit. Quanti aestimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in fri-
gore balneum, aut ignem? Scio tamen quanti ista consecuturus diuersorium subeam. Quantum nobis
praestat, qui labentem domum fulcit? & agentem ex imo rimas, insulam incredibili arte suspendit? Cer-
to tamen & leui pretio fultura conducitur. Murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incurſio-
nibus praestat. Notum est tamen, illas turres pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus
faber quid in diem mereat.

CAP. XVI.

Inſinitum erit, si latius exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo: qua-
re medico & praeceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medi-
co ac praeceptore in amicum tranſeunt, & nos non arte quā venduat, obligant, sed benigna & familiari
voluntate. Itaque medico qui nihil amplius quā manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, po-
nit, sine vllō affectu facienda vitandaue praecipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicū
vidit, sed tanquam imperatorem. Ne praeceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulo-
rum habuit, si non putauit dignum propria & peculiari cura, si nunquam in me direxit animum, & cum
in medium effunderet, quae sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeatur multum?
non quia pluri est quod vendiderunt quā emimus, sed quia nobis ipsis aliquid praestiterunt. Ille plus
impēdit, quā medico necesse est. Pro me, nō pro fama artis, extimuit. Non fuit contentus remedia mō-
strare, sed admouit. Interea sollicitus affedit, ad suspecta tempora occurrit. Nullum ministerium oneri
illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus excepit. In turba multorum inuocantium, ego
illi potissima cura fui. Tantum alijs vacauit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tanquam
medico, sed tāquam amico obligatus sum. Alter rursus in docendo & laborem & taedium tulit, praeter
illa quae praecipientibus in commune dicuntur, aliqua instillauit ac tradidit, hortando bonam indo-
lem erexit, & modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus discussit desidiā. Tum ingenium
latens & pigrum, iniecta (vt ita dicam) manu, extraxit, nec quae sciebat, maligne dispensauit, quo diutius
esset necessarius, sed cupijt si posset vniuersa transfundere. Ingratus sum, nisi illum inter gratissimas
necessitudines diligo.

CAP. XVII.

Sordissimorum quoque artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adijcimus, si nobis
opera illorum enixior visa est: & gubernatori, & opifici vilissimae mercis, & in diem se locanti co-
rollarium aspersimus. In optimis vero artibus quae vitam aut conseruant, aut excolunt, qui nihil se plus
existimat debere quā pepigit, ingratus est. Adijce, quod talium studiorum traditio miscet animos, hoc
cum factum est, tam medico quā praeceptori pretium operae soluitur, animi debetur.

CAP. XVIII.

Plato cum flumen naue transisset, nec ab illo quicquam portitor exegisset, honori hoc suo datum
credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paulo post, cum alium atque
aliud gratis eadem transueheret sedulitate, negauit illi iam apud Platonem positum officium. Nam vt
tibi debeam aliquid, pro eo quod praestas, debes non tantum mihi praestare, sed tanquam mihi. Nō po-
tes ob id quenquam appellare, quod spargis in populum. Quid ergo? Nihil debetur pro hoc? Nihil tan-
quam ab vno, cum omnibus soluam, quod tibi cum omnibus debeo.

CAP. XIX.

Negas, inquit, vllum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum tulit? Nego.
Aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim sua causa, aut vtiue non mea. Ad summam,
ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dare: sed aut reip. aut viciniae, aut ambitioni suae praestat: &
pro hoc aliud quoddam commodum expectat, quā quod à singulis recepturus est. Quid ergo, inquit,
si princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine linguli de-
bebunt? Quid ni debeant? Debebunt autem non tantquam proprium beneficium, sed tanquam publi-
ci partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo vniuersis proderat, noluit mihi

proprie ciuitatem dare. nec in me direxit animam. Ita quare ei debeam qui me sibi non substituit, cum facturus esset, quod fecit? Primum cum cogitauit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitauit prodesse. Eram enim Gallus: & me, etiam si non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoque illi non tanquam proprium debebo, sed commune. Vnus e populo, non tanquam pro me soluam, sed tanquam pro patria conferam.

C A P. XX.

Si quis patriae meae pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc aes alienum profitebor, aut candidatus, aut reus: ad exoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic istius muneris quod vniuersis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me. & mihi quidem, sed nesciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circuitu longo peruenit. Propter me factum debet esse quod me obliget. Isto, inquit, modo nec Lunae, nec Soli quicquam debes. Non enim propter te mouentur. Sed cum in hoc moueantur, vt vniuersa conseruent, & pro me mouentur. Vniuersorum enim pars sum. Adijce nunc, quod nostra & horum condicio dissimilis est. Nam qui mihi prodest, vt per me proficit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum utilitatis suae fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis profunt, non in hoc tamen profunt, vt per nos profint sibi. Quid enim nos illis conferre possumus?

C A P. XXI.

Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint. illis autem non licet non moueri. Ad summam, consistent, & opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non potest nolle. Immo magnum argumentum est firmæ voluntatis, ne mutare quidem possit. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. Ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet. non potest autem non facere quod debet. Praeterea multum interest, vtrum dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. Desinant inquit velle. Hoc loco ubi occurrat, Quis tam demens est, vt eam neget voluntatem esse cui, non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium: cum ex diuerso nemo aequè videri debeat velle, quàm cuius voluntas vsque eo certa est, vt aeterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

C A P. XXII.

Agedum, inquit, si possunt, resistent. Hoc dicis. Omnia ista ingentibus interuallis diducta, & in cuiusmodi vniuersi disposita, stationes suas deserant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam diuinā labantur, contextusque velocitatis citatissimae, in tot saecula promissas vices in medio itinere destituant, & quae nunc eunt alternis redeuntque opportunitis libramētis, mundum ex aequo temperantia, repentinò concremētur incendio, & ex tanta varietate soluantur, atque eant in vnum omnia. Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos sorbeat. Est tanti, vt tu coarguaris. Ista tibi profunt etiam inuito, euntque ista tua causa: etiam si maior illis alia, ac prior causa est.

C A P. XXIII.

Adijce nunc, quod non externa cogunt deos. sed sua illis in legem aeterna voluntas est. statuerunt quae non mutarent. Itaque non possunt videri facere aliquid, quamuis nolint: quia quicquid de finire non possunt, perseverare voluerunt. Nec vñquam primi consilij deos paenitet. Sine dubio illis desciscere in contrarium non licet. Sed non ideo, quia vis sua illos in proposito tenet, ex imbecillitate permanent: sed quia non licet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. In prima autem illa constitutione, cum vniuersa disponent, etiam nostra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non possunt videri sua tantum causa decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunae, & cæteris caelestibus beneficium: quia etiam si potiora illis sunt, in quae oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuuant. Adijce, quod destinato iuuant. Ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, sed hac quae accipimus, accepturos scierunt: & quanquā maius illis propositum sit, maioriq. actus sui fructus, quàm seruare mortalia: tamen in nostras quoque utilitates à principio rerum praemissa mens est, & is ordo mundo datus, vt appareat curam nostri non inter vltima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem, & multi non vt gignerent coierunt. Dij nō possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus, & alia vtilia prouiderint, nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa genuerant. Cogitauit enim nos ante natura, quàm fecit. Nec tam leue opus sumus, vt illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quam non intra homines, humani imperij condicio sit. Vide in quantum corporibus vagari liceat, quae non coercuit sine terrarum, sed omnem in partem sui misit. Vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint deos, aut quaerant, & mente in altum data diuina comitentur. Scias, non esse hominem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum natura nihil habet quo magis gloriatur aut certe cui gloriatur. Quantus iste furor est, controuersiam dijs muneris sui facere? Quomodo aduersus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio non potest, qui negat ab his accepisse se, à quibus

quibus cum maxime accipit, qui & semper daturi sunt, & nunquam recepturi? Quanta autem peruer-
sitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti benignus est; & continuationem ipsam, seriem-
que beneficij, argumentum vocare necessario dantis? Nolo tibi habeat. Quis illum rogat: & omnes alias
impudentis animi voces his astrue. Non ideo de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum
negas peruenit, cuiusque beneficiorum, vel hoc maximum, quod etiam querenti daturus est.

CAP. XXIII.

Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam, parentes ad salubrium rerum patientiā
cogant? Plentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fouent: & ne membra libertas imma-
tura detorqueat, in rectum exitura constringunt, & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore no-
lētib. Ad vltimum audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parum sequitur, coactam
applicant. Adolescentibus quoque, ac iam potentibus sui, si remedia, metu aut intemperantiā reiiciūt,
vis adhibetur, ac seruitus. Itaque beneficiorum maxima sunt, quae à parentibus accipimus, dum aut ne
scimus, aut nolumus.

CAP. XXV.

His ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diuer-
so nimis grati, qui aliquid incommodi precari solent his quibus obligati sunt, aliquid aduersi, in
quo affectum memorem accepti beneficij approbent. An hoc recte faciant, & pia voluntate, quaerit-
ur: quorum animus similis est prauo amore flagrantibus, qui amicae suae optant exilium, vt desertam
fugientemque comitentur: optant inopiam, vt magis desideranti donent: optant morbum, vt affideant:
& quicquid inimicus optaret, amantes vouent. Fere idem itaque exitus est odij & amoris infani. Tale
quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optant, quae detrahant, & ad beneficiū iniuria veniunt:
cum sanctius sit vel cessare, quam per scelus officio locum quaerere. Quid si gubernator à Dijs tempe-
states infestissimas, & procellas petat, vt gravior ars sua periculo fiat? Quid si imperator deos oret, vt ma-
gna vis hostium circumfusa castris, fossas subito impetu compleat, & vallum trepidante exercitu con-
uellat, & in ipsis portis, infesta signa constituat, quo maiore cum gloria rebus lapsis, profligatisque suc-
currat? Omnes isti beneficia sua detestabili via ducunt, qui deos contra eum aduocant, cui ipsi affuturi
sunt, & ante illos sterni, quam erigi volunt. Inhumana ista, & peruerse grati animi natura est, cōtra eū
optare, cui honeste deesse non possis.

CAP. XXVI.

Non nocet illi votum meum, inquit, quia simul opto & periculum & remedium. Hoc dicis, non-
nihil te peccare, sed minus quam si sine remedio periculū optares. Nequitia est: vt extrahas, mer-
gere: euertere, vt suscites: vt emittas, includere. Non est beneficium, iniuriae finis: nec vnquam id detra-
xisse meritum est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quam sanes. Potes inire gra-
tiam, si quia vulneratus sum, sanas: non, si vulneras, vt sanandus sim. Nunquam cicatrix, nisi collata vul-
neri, placuit: quod ita coisse gaudemus, vt non fuisse malle. Si hoc ei optares, cuius nullum benefi-
cium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

CAP. XXVII.

Simul, inquit, vt possim ferre illi opem, precor. Primum, vt te in media parte voti tui occupem, iam
ingratus es. Nondum audio quid illi velis praestare. scio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi &
metum, & maius aliquod imprecari malum, vt ope indigeat. Hoc contra illū est. Optas vt tua indigeat
ope. Hoc pro te est: non succurrere vis illi sed soluere. Qui sic properat, ipse solui vult, non soluere. Itā
quod vnum in voto tuo honestum videri poterat, turpe & ingratum est, nolle debere. Optas enim, non
vt tu facultatem habeas referendae gratiae, sed vt ille necessitatem implorandae. Superiorem te facis, &
quod nefas est, bene meritum ad pedes tuos mittis. Quanto satius est, honesta voluntate debere, quam
per malam rationem soluere? Si infitiareris quod acceperas, minus peccares: nihil enim nisi quod dede-
rat, amitteret. Nunc vis illum subijci tibi iactura rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, vt
infra beneficia sua iaceat. Gratum te reputabo: coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas,
quod inter gratum & inimicum potest diuidi: quod non dubites aduersarium & hostem fecisse, si ex-
tra taceantur? Hostes quoque optauerunt capere quasdam vrbes, vt seruarent: & vincere quosdā vt igno-
scerent. Nec ideo non hostilia vota: in quibus quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Deniq. qua-
lia esse iudicas vota, quae nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt, succedere? Pessime cum eo
agis, cui vis à dijs noceri, à te succurri: inique cum ipsis dijs. Illis enim durissimas partes imponis, tibi
humanas. Vt tu pro sis, dij nocebunt. Si accusatorem submitteres, quem deinde remoueres, si aliqua illū
lite implicares, quam subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret. Quid interest, vtrum istud frau-
de tenetur, an voto? Nisi quod potentiores illi aduersarios quaeris. Non est quod dicas: Quam enim il-
li iniuriam facio? Votum tuum aut superuacuum est, aut iniuriosum: immo iniuriosum, etiam si irritū.
Quicquid non efficis, dei munus est: iniuria vero, quicquid optas. Sat est, Tibi non aliter debemus ira-
sci, quam si feceris.

CAP. XXVIII.

Si vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, vt tutus esses. Primum certum mihi optas periculum
sub incerto auxilio. Deinde vtrumque certum puta: quod nocet, prius est. Praeterea tu condicionem
voti tui nosti. me tempestas occupauit, portus ac praesidij dubium. Quantum existimas tormentum,
E 2 etiam

etiam si accepero, eguisse? etiam si seruatus fuero, trepidasse? etiā si absolutus fuero, causam dixisse? Nul-
lius metus tam gratus est finis, vt non grator sit solida & inconcussa securitas. Opta vt reddere mihi be-
neficium possis, cum opus erit, non vt opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

C A P. XXIX.

Q Vanto hoc honestius votum est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam
desideret. Sequatur illum materia, qua tam benigne vtatur largiendo iuuandoque, vt nun-
quam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum paenitentia. Naturam per se pronam ad huma-
nitatem, ad misericordiam & clementiam irritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere con-
tingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. Tam aequali in eum for-
tuna indulgentia perseueret, vt nemo in illum possit esse, nisi conscientia, gratus. Quanto haec iustiora
vota sunt, quae te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet re-
ferre gratiam prosperis rebus? Quam multa sunt, per quae quidquid debemus, reddere etiam felicibus
possumus? Fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis, & sine adulatione iucundus, aures, si de
liberare velit, diligentes, tuta, secretae, conuictus familiaritas. Neminem tam alte secunda posuerunt,
vt non illi eo magis amicus desit, quia nihil absit.

C A P. XXX.

I Sta tristis, & omni voto submouenda occasio, ac procul repellenda. Vt gratus esse possis, iratis dijs o-
pus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es. Propo-
ne in animo tuo carcerem, vincula, sordes, seruitutem, bellum, egestatem. Hae sunt occasiones tui voti. si
quis tecum contraxit, per ista dimittitur. Quin potius eum potentem esse vis, cui plurimum debes, &
beatum? Quid enim (vt dixi) vetat te referre, etiam summa felicitate praeditis gratiam? cuius plena tibi
occurreret & varia materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solui? Ne te inuisū distringam:
Omnia sane exclusit opulenta felicitas: monstrabo tibi, cuius rei inopia laborent magna fastigia, quid
omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsa-
que consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet à consensu
concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in praeceptis agat extincta libertas, & fides
in obsequium seruale submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque, sed adulandi
certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandissime fallat? Ignorauere
vires suas, & dum se tam magnos quam audiunt, credunt, attraxere superuacua, & in discrimen rerum
omnium peruentura bella: vtilem & necessariam rupere concordiam: secuti iram, quam nemo reuoca-
bat; multorum sanguinem hauserunt, fufuri nouissime suum, dum vindicant inexplorata pro certis, fle-
ctique non minus existimant turpe quam vinci, & perpetua credunt, quae in summum perducta maxi-
me nutant. Ingentia super se casura regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa scaena & vanis & cito dif-
fluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non aduersi expectare debuisse, ex quo nihil veri
audire potuerunt.

C A P. XXXI.

C Vm bellum Graeciae indiceret Xerxes, animum tumentem, oblitumque quam caducis confideret,
nemo non impulit. Alius aiebat, non laturos nuntium belli, & ad primam aduentus famam, ter-
ga versuros. Alius, nihil esse dubij, quin illa mole non vinci solū Graecia, sed obrui posset: magis veren-
dum, ne vacuas desertasque vrbes inuenirent, & profugis hostibus vastae solitudines relinquerentur, nō
habituris, vbi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam sufficere, angusta esse classibus
maria, militi castra, explicandis equestribus copijs campestria, vix patere caelum satis ad emittenda om-
ni manu tela. Cum in hunc modum multa vndique iactarentur, quae hominem nimia aestimatione
sui furem concitarent, Demaratus Lacedaemonius solus dixit, ipsam illam qua sibi placeret multitu-
dinem indigestam & grauem, metuendam esse ducenti: non enim vires, sed pondus habere: immodica
nunquam regi posse: nec diu durare, quicquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones
obiecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium milia trecenti morabuntur, haerebunt in ve-
stigio fixi, & commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent. Tota illos Asia non mouebit
loco. Tantas minas belli, & paenae totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt.
Cum te mutatis legibus suis natura transmiserit, in semita haerebis, & aestimabis futura damna, cum
computaueris quāti Thermopylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cum scieris posse retine-
ri. Cedent quidem tibi pluribus locis velut torrentis more ablau, cuius cum magno terrore, prima vis
defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum est quod dicitur, maiore
belli apparatus esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed haec res
contra nos est. Ob hoc ipsum te Graecia vincet, quia non capit. Vti toto te nō potes. Praeterea, quae vna
rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac
firmare labantia. Multo ante vinceris, quam victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exerci-
tum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam ma-
gnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, vt alia quiescant, ex ipsa magnitudine
sua causa. Acciderunt quae Demaratus praedixerat. Diuina atque humana impellentem, & mu-
tantem quicquid obstitit, trecenti stare iusserunt: stratusque per totam passim Graeciam Xerxes
intelle-

intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore quàm damno miserior, Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, & permisit petere quod veller. petit ille, vt Sardis maximam Asiae ciuitatem curru vectus intraret, rectam capite tiam gerens. id solis datum regibus. Dignus fuerat praemio antequam peteret: sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi.

CAP. XXXII.

Diuis Augustus filiam intra pudicitiae maledictum impudicam relegauit, & flagitia principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legē de adulterijs tulerat, filiae in stupra placuisse, quotidianum ad Marfiam concursum: cum ex adultera in quaestuariam versa, ius omnis licentiae sub ignoto adultero peteret. Haec non tam vindicanda principi quàm tacenda (quia quarundam rerum turpitudine etiam ad vindicantem redit) parum potens irae publicauerat. Deinde cum, interposito tempore, in locum irae, subiisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quae tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, saepe exclamauit: Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Maecenas vixisset. Adeo tot haberi millia hominum, duos reparare difficile est. Caesae sunt legiones, & protinus scriptae. Fracta classis, & intra paucos dies natauit noua. Saeuitum est in opera publica ignibus: surrexerunt meliora consumptis. Tota vita, Agrippae & Maecenatis vacauit locus. Quid putem? defuisse similes qui assumerentur, an ipsius vitiū fuisse, qui maluit queri, quàm quaerere? Non est quod existimemus, Agrippam & Maecenatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenij mos est, in praesentium contumeliam, amissā laudare, & his virtutem dare vera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est.

CAP. XXXIII.

Sed vt me ad propositum reducam, vides quàm facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo humanarum opum positis: dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volunt. Plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret. Da consilium vtile. Quaeris quid felici praestare possis? Effice, ne felicitati suae credat, vt sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illū contuleris, si illi semel stultam fiduciam permanens semper potētae excusseris, docuerisque mobilia esse quae dedit casus, & maiore cursu fugere quàm veniunt: nec his portionibus, quibus ad summa peruenit, retro iri: saepe inter fortunam maximam & vltimam nihil interesse? Nescis quātum sit pretium amicitiae, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum sed saeculis raram, quae non aliubi magis deest, quàm vbi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiae, magno aestimare introitum, a tactum sui liminis, pro honore dare, vt ostio suo propius affideas, vt gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quae receptos quoque excludunt.

CAP. XXXIIII.

A pud nos primi omnium Gracchus, & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum vniuersis. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, neutros veros. Amicum vocas, cuius disponitur salutatio, aut potest huius tibi patere fides, qui per fores maligne apertas non intrat, sed illabitur? Huic peruenire vique ad distingendam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis, Aue, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio urbem cōcutit, scito, etiam si animaduerneris obsessos ingenti frequentia vicos, & commeantium in vtrāq. partem cateruis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, nō in atrio quaeritur. Illo recipiendus est, illic retinendus, & in sensibus recondendus. Hoc doce, gratis es. Male de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto, si rebus tuis superuacuis. Quemadmodum te & in dubijs, & in aduersis, & in laetis sapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduersa fortiter, laeta modeste: ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris, multa nihilominus, vt non optes, in tanta varietate, quae tibi materiam exercendae fidei praebeant, incidunt. Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum partem ipse ferat, quamvis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque discutiatur: quod est ingrati, se illi praefert, & tanti aestimat illum miserum esse, vt ipse gratis sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim se vult, & graui sarcina liberare. Multum interest, vtrum properes referre gratiam, vt reddas beneficium, an vt ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodum aptabit, & idoneum illi venire tēpus vult. Qui nihil aliud quàm ipse liberari vult, quacumque ad hoc cupiet peruenire: quod est pessimae voluntatis.

CAP. XXXV.

Ista nimia festinatio ingrati est. id apertius exprimere non possum, quàm si repetiuero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo?

Quocunque modo mihi laborandū est, ne isti obligatus sim. Si optares ut illi solueres de suo, multū a-belle videreris à grato. hoc quod optas, iniquius est. Execraris enim illum, & caput sanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo ut existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si captiuitatem, si famem, ac metum imprecareris. At quid interest, utrum vox ista tua sit an votum? Sanus aliquid horum opta. I nunc, & hoc esse gravi puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non vique in odium, sed tantum ad infitiationem beneficij perueniret.

C A P. XXXVI.

Q Vis piū dicet Aeneas, si patriam capi voluerit, ut captiuitate patrem eripiat? Quis Siculos iuue-nes, ut bona liberis exempla monstraret, si optauerunt ut Aetna immensa ignium vi supra solitū ardens, daret ipsis occasionem exhibendae pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum ut finiret, perseuerare maluit. Nihil Decijs, quod morte patriam seruauerunt, si prius optauerant, ut deuotioni fortissimae locum vltima rerum necessitas faceret. Grauiissima infamia est medici, opus quaerere. Multi quos auxerant morbos, & irritauerant, ut maiore gloria sa-narent, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

C A P. XXXVII.

C Ailistratum aiunt, ita certe Hecaton auctor est, cum in exilium irēt, in quod multos simul cum illo seditiosa ciuitas, & impemperanter libera expulerat, optante quodam, ut Atheniensibus necessitas restituendi exules esset, abominatum talem reditum. Rutilius noster animosius. Cum enim quidam illum consolaretur, & diceret instare arma ciuilia: breui futurum, ut omnes exules reuerterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, ut mihi peiorem reditum, quā exitum optares? Malo, ut patria exilio meo erube-scat, quam reditur maereat. Non est istud exilium, cuius neminem non magis quam damnatum pudet. Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt cla-de communi, quia satius erat duos vnico malo affici, quam omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat: qui etiam si bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium extinxisse quod feceris. In quibusdam ciuitatibus impium votum sceleris vicem tenuit.

C A P. XXXVIII.

D Emades certe Athenis cum qui necessaria funeribus venditabat, damnauit, cum probasset magnum lucrum optasse: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quæri tamen solet, an merito damnatus sit. Fortasse optauit, non ut multis venderet, sed ut care: ut paruo sibi constarent quæ venditurus esset. Cum constet negotiatio exempto & vendito, quare votum eius in vnā partem trahis, cum lucrum ex vtraque sit? Praeterea omnes licet, qui in ista negotiatione sunt damnati: omnes enim idē volunt, idē intra se optant. Magnam hominum partem damnabis. Cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat. Agricola annonae caritas erigit. Eloquens captat pretium ex litium numero. Medicis grauis annus in quaestu est. Institores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat. Nulla tempestate, nullo igne laedantur tecta: iacebit opera fabrilis. Vnius votū deprehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum testamentorum artē professi sunt, non putas eadem habere quæ designatores & libtinarios vota? Illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiūt. Illorum damno nemo viuit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo non tantum ut accipiant; quod turpi seruitute meruerunt, sed etiam ut tributo graui liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatū est in vno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen istorū tam nota sunt vota, quā impunita. Denique se quisque consulat, & in secretum pectoris sui recedat, & inspicat quid tacitus optauerit. Quā multa sunt vota, quæ etiam sibi fateri pudet: quā pauca, quæ facere coram teste possumus.

C A P. XXXVIII.

Sed non quicquid reprehendendum, etiam damnandum est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est, male vtentis bona voluntate, & in id incidentis, quod euitat. Nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hic ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me saluus, honestus, tutus esse non possit. Tam miser sit, ut illi beneficij loco sit quicquid redditur. Circumue-niant illum domesticæ insidiae, quas ego possum solus opprimere. Instet potens inimicus, & grauis, infesta turba, nec inermis, & creditor vrgeat & accusator.

C A P. XXXX.

Vide quā sis aequus. horum optares nihil, si tibi beneficium nō dedisset. Ut alia taceam, quæ grauiora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certe delinquis, quod non expectas inum cuiusque rei tempus, quod aequè peccat, qui non sequitur, quā qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non vtiq̃ reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingrator es, qui desiderare me cogis? Expecta. Quare subsidere apud te munus meum non vis? Quare obligatus moleste fers? Quare quasi cum acerbo feneratori signare rationem parē properas? Quid mihi negotium quaeris? Quid in me deos immittis? Quomodo exigeres, qui sic reddis?

C A P.

CAP. XLI.

ANte omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia secure debere, & occasiones reddendorum obseruare, non manu facere. Hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obaeratum se iudicare? Quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum reuertatur: opto hilaris accipias. si necessitas alterutri nostrum imminet, fatoque quodam datum est, ut aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum. Nulla mora in Turno ostendam hunc animum, cum primum tempus aduenit. Interim dii testes sunt.

CAP. XLII.

Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu prendere, verentis & aestuantis, ne in illo officio sis tardior. Non decet gratum animum sollicitudo, sed contra, summa fiducia sui: & ex conscientia veri amoris, dimissa omnis anxietas. Tam cum vitio est recipere quod non debes, quam, non dare quod debes. Hoc beneficii primum dati sit ius, ut recipiendi tempus eligat qui dedit. At vereor, ne homines de me sequi loquantur. Male agit, qui famae, non conscientiae gratus est. Duos istius rei indices habes: te, quem non potes fallere, & illum, quem potes. Quid ergo si nulla interueniat occasio? semper debebo? debebis: sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Paenitet accepti beneficii, quem nondum redditi piget. Quare qui tibi dignus visus est, a quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII.

IN magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurimum sinum ad domum replere: cum ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto maius ac difficilius interdum sit capere, quam fundere. Nam ut nihil alteri detraham, quoniam utrumque vbi virtute sit, par est, non minoris est animi beneficium debere, quam dare. Eo quidem operosius hoc quam illud, quo maiore diligentia custodiuntur accepta, quam dantur. Ideo non est trepidandum, quam cito reponamus, nec properandum intempestiue: quia aequè delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quam qui suo cessat. Positum est illi apud me, nec illius nomine, nec meo timeo. Bene illi cautum est. Non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: immo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Praestat esse in utrumque facilem: si vult recipere beneficium, referamus, reddamusque laeti: illud apud nos custodiri mauult. quid thesaurum eius eruimus? quid custodiam, recusamus? Dignus est, cui utrumque volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tamquam quae non ducere, sed sequi debeat.

LIBRI SEXTI FINIS.

M. ANTONII MURETI AD
SEXTVM LIBRVM SENECAE
DE BENEFICIIS NOTAE.

Extra viam.] Ita vetus liber, non, ut vulgo, Extra vitam.

Ne fuerint non potest.] Μὴν γὰρ αὐτῷ ἔγι δὲ δὲ σὺ πρὸς τὴν.

Ἀφύνητα πρὸς τὴν, δὲ αὐτῷ ἢ πρὸς τὴν. Ait Agatho.

*Hoc habeo quodcumque dedi.] Egregia vox: ad quam illustrandam valde pertinet ea, quae Cyrus & fecisse & dixisse narratur libro octauo *πρὸς τὴν*, ut Croesum doceret, optime pecunias apud amicos deponi: neque illos eis tutiores ac fideliores esse thesauros. sed & Alexandri Magni quiddam simile memoratur: & Alfonsus Siciliae Rex interrogatus, quid seruaret sibi, qui tam multis tam multa donaret. Ea inquit, ipsa quae dono. cetera enim in meorum numero non habeo. Extat & sci-
tum in primis & elegans in eadem sententiam Martialis Epigramma.*

Callidus effracta nummos fur auferet arca.

Prosternet patrios impia flamma lares.

Debitor vsuram pariter sortemque, negabit.

Non reddet sterilis femina iacta seges.

Dispensatorem fallax spoliabit amica.

Mercibus exstructas obruet vnda rates.

Extra

Extra fortunam est, quicquid donatur amicis.

Quas dederis, solas semper habebis opes.

Qui creditor veneras.] Post haec verba in alijs omnibus editionibus sequebantur haec, Inter beneficia quoque & iniurias ratio confert. quae leuiter emendata, & mota loco non suo, paulo inferius in suam sedem restitui. Dicit autem non potest, quam multa in optimis quibusque scriptoribus huius generis peccata sint.

Reddere enim est rem pro re dare.] Subfrigida vocabuli notatio: quales frequentissimae sunt apud Stoicos, & Stoicorum hac in re imitatos veteres Romanos iurisperitos. Talis est & illa Ciceronis, fidem ex eo dictam, quia fiat quod dictum est: illae iurisperitorum, testamentum, quod sit testatio mentis: & mutuum, quod fiat ex meo tuum: & similes.

Delegatione.] Delegare dicitur, qui pro se alium debitorem volenti creditori substituit. Verbis autem perfectam solutionem vocare videtur accepti lautionem.

Acutae ineptiae.] Inepte acutus hoc loco videri Seneca ipse posset, si haec ex persona sua diceret. Nec enim ignotum esse cuiquam qui ius civile primoribus labris attigerit, potest, aliud esse hereditatem, aliud re hereditarias: eamque non ineptam & futilem, sed veram & utilem esse distinctionem. Neque sane eius est, qui beneficium a re quae tribuitur, tam acute distinguit, non eodem acumine videre, a rebus hereditarijs differre ac distingui hereditatem. Sed Liberalem loquentem inducit, qui, ut homo neque in iure civili, neque in philosophia valde exercitatus, & hanc & illam distinctionem ut nimis subtiliter excogitatam, & in verbis tantum, ut ipse quidem putabat, positam, reiciebat.

Contribuere.] Hae sunt, quae compensationes dicuntur. Modestinus. Compensatio est debiti & crediti inter se contributio. l. 1. De compens.

Vultus tuus.] Eruditius aliquis hoc loco notam apposuerat ex Quintiliano his verbis. Notat hoc Quintilianus, quod ex consuetudine scholae declamatoriae fingimus interdum manifesto falsa. facit hoc & alias frequenter Seneca. Quam notam cum valde probarem, praetermittendam non esse ratus sum. locus Quintiliani est capite primo libri VI.

Vnum testem temere dimittit.] id est, vnius testis sponte gratiam facit, causae suae nimium fidens. Pincianus locum hunc corruerat.

Quaedam homines sibi praestant, alijs imputant.] Hoc est, quod vere negat Pamphilus Terentianus ingenui hominis esse: ideoque id se facere nolle profitetur.

Ego, Charine, neutiquam esse id officium ingenui puto,

Cum is nil promereat, postulare id gratiae apponi sibi.

Quos perambulat.] Proprie locutus est. nam & inde & inde dicuntur medici, qui perambulant urbem, aegrotorum curandi gratia. Alij sunt quos circumforaneos Cicero vocat.

Sed tanquam imperatorem.] Putavi olim legendum, Non tanquam amicus, sed tanquam imperator. Nam iubere & imperare verba sunt medicis usitata. Terentius.

Quod iussi ei dare bibere & quantum imperavi,

Date. & paulo post..

Non imperabat coram, quid facto opus esset puerperae.

Vbi autem aegroti medicis quorum viuunt opera, imperare dicantur, non sane facile reperias. Vnus, quod sciam, locus est Alfeni, de operis libertorum, vbi ita legitur. Medicus, quod putaret, si liberti sui medicinam non facerent, multo plures imperantes sibi habiturum, postulabat, ut sequerentur se, neque opus facerent. Quo ex vno loco quod Franciscus Duarenus colligit inualuisse hanc loquendi consuetudinem apud auctores Latinos, ut medici mei ego imperator dicar, crederem, si testes in eam rem aliquos produceret. Nunc illo tantum Alfeni loco nititur, & hoc Senecae: quem etsi homo eruditus Pincianus affirmat in omnibus vetustis libris eodem modo ut editus est legi: ego tamen vnum habeo, quo me donauit vir probus & eruditus, mihi quae insigniter carus Antonius Constantinus, in quo sine ulla liturae suspitione ita legitur. Quia me non tanquam amicum, sed tanquam quemlibet alium vidit. Quae scriptura non sane reijcienda est. Quemlibet enim alium dicit, οὐκ ὡς φίλον, ἀλλὰ ὡς πολλόν.

Non securus excepit.] Ita idem ille liber melius, quam ut in alijs, Audiuit.

Et alia utilia.] Ab alijs libris vocum similitudo vltimam extriuerat.

Quorum animus similis est prauo amore flagrantibus.] Tales esse & eos qui flagitioso puerorum amore flagrant, ostendit & Socrates apud Platonem in Phaedro: cupere enim, eos quos amant, & animo esse remisso ac diffuensi, atque auerso ab omni honestate: & corpore languido atque effeminato: & bonis externis parum commode instructos, ut eos sibi obnoxios habeant. Itaque concludit pueros non secus amari ab eiusmodi impuris hominibus, quam agnos a lupis. ὡς λύκοι ἀγα φίλους, ὡς πῦρ ἀ φιλοῦσιν ἐφασκεῖ.

Ipse solui.] Male antea in alijs, Ipsum solui.

Cum bellum Graeciae indiceret Xerxes.] Hanc historiam elegantissime exponit Herodotus libro septimo.

Rectam capite tiaram gerens.] Quod hic dicitur, id solis regibus licuisse, testatur & Xenophon libro secundo anabaseos.

Nisi qui non dicebat sibi.] Fateor me non perspicere, quid sit, quod Demaratus negatur sibi verum dixisse. Nam quod quidam exponit Sibi, id est, commodo suo, nugae agunt. In libro Constantini totus hic locus ita legitur: Quam miserabilis gens, in qua vix vnus inuentus est, qui verum regi diceret. Quae scriptura plane perspicua est: fortassis etiam vera.

Quotidianū ad Marfyā concursum.] *Marsyae statuam in foro fuisse notum est, & haud procul ab ea agi solitas causas. Eam interdum coronabant, qui dicendo placuerant, & deserti visi, popularem plausum iulerant. At Iulia eam coronari iubebat ab ijs, quos in illa nocturna palaestra valentissimos colluctatores experia esset. Eam filiae turpitudinem, aliasque eiusdem generis Augustus epistola complexus, eam epistolam per quaestorem in senatu recitari absente se voluit. Ea de re Plinij verba sunt libri xxi. capite tertio. Apud nos exemplum licentiae huius non est aliud, quā filia Diui Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsyam, litterae illius dei gemunt. Quem Plinij locū emendatione egere arbitratus est Laeuinus Torrentinus libro secundo commentariorum in Suetonium, legendumque hoc modo. Litterae illius describunt. Ego autem, quod bona venia viri optimi & eruditissimi, mihi que amicissimi dictum sit, vulgatam scripturam retinendam arbitror, multorum ipsam quoque veterum codicum testimonio fultam. Deum enim vocat Augustum ipsum, πάλαι εὐδοκῶ δεῖν τε. Sic de eodem libri septimi capite xlv. In summa Deus ille, caelumque nescio adeptus magis an meritis, herede hostis sui filio excessit. Eius litteras dicit gemere, quod ita dolenter scriptae erant, ut ingemiscere quodammodo viderentur.*

Primi omnium C. Gracchus.] *In alijs omissum praenomen historiam dubiam relinquebat.*

Aue.] *Liber vetus, Habe. & constat ex Quintiliano, eam illorum temporum & scribendi & pronuntiandi consuetudinem fuisse.*

Eloquentiae exceptat pretium litium numerus.] *Locus manifesto corruptus. liber vetus sic habet. Eloquens exceptat pretium litium numeros. Ut fortasse legendum sit. Eloquens captat pretium ex litium numero.*

Ex quo propter amicitiam rei plurimum est.] *Pintianus. Cum quo propter rem amicitiae plurimū est. Ego pro Rei, lego Spei, cetera retineo.*

Quoniam vtrumq. vbi ex virtute fit, par est.] *Stoici, ut omnia peccata, sic omnia recte facta paria esse dicebant: neque maiorem esse fortitudinem in vulneribus pro patria excipiendis, quam in morsu pulicis fortiter ferendo: neque maiorem temperantiam, si quis a virgine formosa, & in ipso aetatis flore constituta, quam si ab infirmi & capulari vetula abstineret: dum vtrumque ex virtute fieret. Auctor Plutarchus.*

LIBER SEPTIMVS.

CAP. I.

Onum, mi Liberalis, habeas animum:

In manibus terrae. Non hic te carmine longo,

Atque per ambages & longa exorsa tenebo.

Reliquias hic liber cogit. Exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quicquid superest, cum tibi superfuerit. Si voluissē lenocinari mihi, debuit paulatim opus crescere, & ea pars in finem referuari, quam quilibet etiam satius appeteret. Sed quicquid maxime necessarium erat, in primum statim congeffi: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, vbi dicta sint quae regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenij inuenta. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam si maximis comparatur, solet, plus prodesse, si pauca praecepta sapiētia teneas, sed illa in promptu tibi & in vsu sint, quā si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexusque perdidicit, quorum vsus sub aduersario rarus est, sed qui in vno se, aut altero bene, & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus spectat: nec enim refert, quā multa sciat, si scit quantum victoriae satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licet nescias, quae ratio Oceanum effundat ac reuocet: quare septimus quisque annus aetati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet proportionem suam, sed vltima in angustias coeant, & columnarum nouissima interualla iungantur: quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum iungat, vtrum vnus concubitus spargatur in duos, an toties concepti sint: cur pariter natis fata diuersa sint, maximisque rerum spatijs distent, quorum inter ortus minimum interest, non multum tibi nocebit transisse, quae nec licet scire, nec prodest. Inuoluta veritas in alto later. Nec de malignitate naturae queri possumus: quia nullius rei difficilis inuentio est, nisi cuius hic vnus inuentae fructus est, inuenisse. Quicquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit, nec auida spe infinita complectitur, sed didicit à se petere diuitias: si deorum hominumque formidinem eiecit, & scit non multum esse ab homine timendum, à Deo nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perductus est, ut illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecrauit, & quacunque vocat illa, planum putat: si sociale animal est, & in commune genitus, mundum ut vnam domum

domum spectat, & conscientiam suam dijs aperit, semperque tanquam in publico viuit: si se magis veritus quàm alios, subductus illis tempestatibus; in solido ac sereno stetit, consummauit scientiam vtilem atque necessariam. Reliqua oblectamenta otij sunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad haec quoque excurrere, cultum non robur ingenijs afferentia.

C A P. II.

HAec Demetrius noster vtraque manu tenere proficientem iubet, nec vsquam dimittere, immo affigere, & partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perducere, ut sua sponte occurrant salutaria, & vbique ac statim desiderata praesto sint, & sine mora vlla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque nec malum esse vllum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitae opera distribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigit: miserrimosque mortalium iudicet, in quantiscunque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inertis otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est & brevis: fastidit obiecta: quo auidius hausta est, citius in contrarium recidens, cuius subinde necesse est aut paeniteat, aut pudeat. In qua nihil est aut magnificum, aut quod naturam hominis dijs proximi deceat. Res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu foeda. Illa est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere, & ea quae hominum inter se rixantium ambitus concutit, & ea quae intolerabilis ex alto venit, ubi de dijs fama creditum est, vitijque illos nostris aestimauimus. Hanc voluptatem aequalem, intrepidam, nunquam sensuram sui taedium percipit hic quem deformamus cum maxime, qui, ut ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, praesentibus gaudet, ex futuro non pendet. Nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in dubium, suo contentus. Nec illum existimes paruo esse contentum, omnia illius sunt. Non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quanquam in litore maris rubri steterat plus deerat quàm quàm venerat. Illius ne ea quidem erant, quae tenebat, aut vicerat, cum in Oceano Onesicritus praefectus classibus praemissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quaereret. Non satis apparebat inopem esse, qui extra naturae terminos arma proferret? qui se in profundum, inexploratum & immensum, auiditate caeca prorsus immiteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premar? Tantum illi deest, quantum cupit.

C A P. III.

Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna irritauit implendo. Cyrum & Cambysem, & totum regni Persici stemma perense. Quem inuenies: cui modum imperij satietas fecerit? qui non vitam in aliqua vltius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est. Quicquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur. Nec interest, quantum in id quod inexplabile est, congeras. Vnus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metanda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda praesidia, non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dii immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est: ita hic officia sua, quauis latissime pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus eius optimusque infra se videt. Derideas licet: ingentis spiritus res est, cum Orientem Occidentemque lustraueris animo, quo etiam remota, & solitudinibus interclusa penetrantur, cum tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissime fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Haec omnia mea sunt. Sic fit, ut nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

C A P. IIII.

Hoc ipsum, inquis, volui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi, quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt? Nam id quoque quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti: cui quicquid datur, de suo datur. Atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quicquam amico donare potest: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. Sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisque in rem suam dominium habeat. Iure civili omnia regis sunt. Et tamen illa quorum ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos dominos descripta sunt & vnaquaeque res habet possessorem suum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam possumus: nec donare illi de suo dicimur. Ad reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos proprietates. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini priuata terminatione distinguunt, & totus ager huius aut illius reipublicae est: pars deinde suo domino quaeque censetur. Ideoque donare agros nostros reip. possumus, quamuis illius esse dicantur. Quia aliter illius sunt, aliter mei. Nunquid dubium est, quin seruus cum peculio, domini sit? Dat tamen domino suo munus. Non enim ideo nihil habet seruus, quia non est habiturus, si dominus illum habere noluerit. Nec ideo non est munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiam si nolisset. Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia sapientis esse, inter nos conuenit) illud quod quaeritur colligendum est, quomodo liberalitatis materia aduersus eum super sit, cuius vniuersa esse contendimus. Omnia patris sunt, quae in liberorum manu sunt. Quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt: tamen dijs po-

dijs posuimus donum, & stipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum nō est, si tuum est. Potest enim idem esse meum & tuum. Is, inquis, cuius prostitutae sunt, leno est. Omnia autem sapientis sunt, inter omnia autem & prostitutae sunt: ergo & prostitutae sapientis sunt. Leno autem est, cuius prostitutae sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum vetant emere, dicunt enim: Nemo rem suam emit: omnia autem sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum sumere, quia nemo vsuram pro pecunia sua pendit. Innumerabilia sunt, per quae cauillantur, cum pulcherrime quid à nobis dicatur intelligant.

C A P. V.

E Nimvero sic omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat. Quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet: singuli dominio. Tempus istius probandae rei venit. Interim hoc huic quaestioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meū est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei, cuius est totum, posse donari. Conduxi domum à te. In hac aliquid tuum, aliquid meum. Res tua est: vsus rei tuae, meus est. Itaque nec fructus tanges, collo tuo prohibente, quamuis tua in possessione nascantur: & si annona carior fuerit, aut fames,

Heu frustra spectabis aceruum,

In tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quanquam sis dominus, intrabis: nec seruum tuum, mercenarium meum abduces: & abs te rhedam si conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permiserō. Vides ergo posse fieri, ut aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

C A P. VI.

In omnibus istis quae modo retuli, uterque eiusdem rei dominus est. Quomodo: quia alter rei dominus est, alter vsus. Libros dicimus esse Ciceronis. Eosdem Dorus librarius suos vocat: & utrunque verum est. Alter illos tanquam auctor sibi, alter tanquam emptor asserit: ac recte utriusque dicuntur esse. Vtriusque enim sunt, sed non eodē modo. Sic potest T. Lilius à Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti, quod viritum meum est, licet illius sint omnia. Nam cum regio more cuncta possideat, singularum autem rerum in vnumquenque proprietas sit sparsa: & accipere munus, & debere, & emere, & conducere potest. Caesar omnia habet, fiscus eius priuata tantum, ac sua: & vniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione imperij quaeritur. Nam id quoque quod tanquam alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens vniuersa animo possidet, iure ac dominio sua.

C A P. VII.

Bon modo omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modo neminem. Cum omnes de saxo deicturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atque in vsu suum vertit, sacrilegus est. Omnia autem deorum sunt. Quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt. Ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cum effringi templa, & expilari impune capitolium iubet: dicit, nullum sacrilegium esse. Quia quicquid sublatum est ex eo loco qui deorum erat, in eum tranfertur locus, qui deorum est. Hic respondetur: Omnia quidem deorum esse, sed non omnia dijs dicata. In his obseruari sacrilegium, quae religio numini adscripsit. Sic & totum mundum deorum esse immortalium templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen à sacris profana discerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen fani impositum est, quae sub caelo & cōspectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus deo quidem non potest facere, quem extra iūctum sua diuinitas posuit: sed tamen punitur, quia tanquam deo fecit. Opinio illum nostra ac sua obligat poenae. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, & si quocunq. transtulit, quod surripuerat, intra terminos est mundi: sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi non ex his, quae vniuersa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quae vicissim ei seruiunt. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc nolet habere, & si poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus imperator emisit, cum illi ob virtutem & bene gestam Rempublicam tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuisset: Non est, inquit, vobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quam vni ciui. Quanto maioris viri putas, respuisse hoc munus, quam meruisse? Multi enim imperatores, fines alij abtulerunt, sibi nemo constituit.

C A P. VIII.

Ergo cum animum sapientis intuemur potentem omnium, & per vniuersa dimissum, omnia illius esse dicimus: quum ad hoc ius quotidianum, si ita res tulerit, capite censebitur. Multum interest, possessio eius animi magnitudine aestimetur, an censu. Haec vniuersa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chrysippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia in laudem vetustorum inuidia non obstat. Paulo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, nostris tulisse temporibus, ut ostenderet nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo corripī posse: virum exactae (licet neget ipse) sapientiae, firmaeque in his quae proposuit constantiae. Eloquentiae vero eius, quae res fortissimas deceat, non concinnatae, nec in verba sollicitae, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequenti. Huic non dubito, quin prouidentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum saeculo nostro, aut conuicium deesset.

CAP. IX.

Demetrio si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, at- firmaverim repudiaturum, dicturumque: Ego vero me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in illā faecem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quae nec daturus quidem acciperem: quoniam multa video, quae me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quae gentium oculos, regumque perstringunt. Volo intueri pretia sanguinis, animarumque vestrarum. Prima mihi luxuriae spolia proponere: siue illa vis per ordinem expādere, siue (vt est melius) in vnum acervum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinē, & foedissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus pretijs emptas, in quibus ipsa illa, quae placet varietas, subditis medicamentis, in similitudinem veri coloratur. Video istic mensas, & aestimatū lignum senatoris censu, eo pretiosius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torfit. Video istic cry stallina, quorum accendit fragilitas pretium. Omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video murrhina pocula. parum scilicet luxuria magno fuerat, nisi quod vomant, capacibus gemmis inter se propinarēt. Video vniones, non singulos singulis auribus comparatos: iam enim exercitatae aures oneri ferendo sunt. Iunguntur inter se, & insuper alij binis superponuntur. Non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonia, auribus singulis pependissent. Video sericas vestes, si vestes vocandae sunt, in quibus nihil est quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit. Quibus sumptis, mulier parum liquido nudam se non esse iurabit. Haec ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, vt matronae nostrae, ne adulteris quidem, plus sui in cubiculo quā in publico ostendant.

CAP. X.

Quid agis avaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum est? Omnia ista quae retuli, in maiore honore pretioque sunt. Nec volo tuas opes recognoscere, laminas vtriusque materiae, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule terra quae quicquid vile futurum nobis erat protulit, ista defodit, & merfit, & vt noxijs rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrū ex iisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut instrumentum in caedes mutuas deesset, aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit. Video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones, vacua habendi simulacra, vmbas quaedam avaritiae laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? Quid fenus, & kalendarium, & vltura, nisi humanae cupiditatis extra naturam quaelita nomina? Possum de rerum natura queri, quod aurum argentumque, non interius absconderit, quod non illis maius quā quod detrahi posset pondus iniecerit. Quid sunt istae tabulae, quid computationes, & venale tēpus, & sanguinolentae centesimae? Voluntaria mala ex constitutione nostra pēdentia, in quibus nihil est, quod subijci oculis, quod teneri manu possit, inanis avaritiae somnia. O miserum si quem delectat sui patrimonij liber magnus, & vasta spatia terrarum colenda per vinctos & immensi greges pecorum per prouincias ac regna pascendi, & familia belicosis nationibus maior, & aedificia priuata laxitatem urbium magnarum vinctia. Cum bene ista, per quae diuicias suas disposuit ac fudit circumspexerit, superbumque se fecerit, si quicquid habet, ei quod cupit compareret, pauper est. Dimitte me, & illis diuitijs meis redde. Ego regnum sapientiae noui magnum, securum. Ego sic omnia habeo, vt omnium sint.

CAP. XI.

Itaque cum C. Caesar illi ducenta donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem summam iudicās, qua non accepta gloriaretur. Dij deaeque, quam pauxillo illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere. Reddendum egregio viro testimonium est. Ingentem rem ab illo dici audiui, cum miraretur dementiam eius, quod se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

CAP. XII.

Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt. Aequē nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sint, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium iam efficiam, vt quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare: quia hoc consortium solum inter sapientes est, inter quos amicitia est. Ceteri non magis amici sunt, quā socij. Deinde pluribus modis communia sunt. Equestria omnium equitum Romanorū sunt. in illis tamen locus meus sit proprius, quem occupauī. Hoc si cui cessi, quamuis illi cōmunire cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quaedam quorundam sub certa condicione sunt. Habeo in equestribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem, in hoc tantum vt spectem. Propterea nō mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere est mihi liberum: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quicquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. Vt illo nolente non possum. Derides me, inquis. Si quod amici est, meum est,

est, liceat mihi vendere. Non licet. Nam nec equestria, & tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accepi, sed certe non minus habes.

CAP. XIII.

NE te traham longius, Beneficium maius esse non potest, ea per quae beneficium datur, possunt esse maiora & plura, in quae se beneuolentia effundat, & sic sibi indulgeat, quemadmodum amatores solent: quorum plura oscula, & complexus arctiores non augent amorem, sed exercent. Haec quoque quae venit quaestio profligata est in prioribus. Itaque breuiter perstringetur. Possunt enim in hanc quae data sunt alijs argumenta transferri. Quaeritur, an qui omnia fecit, ut beneficium redderet, reddiderit. Ut scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, ut redderet. Apparet ergo, non esse id factum, cuius faciendi occasionem non habuit. Ut creditori suo pecuniam non soluit is, qui ut solueret, ubique quaesivit, nec inuenit. Quaedam eius condicionis sunt, ut effectum praestare debeant: quibusdam pro effectum est, omnia attentasse, ut efficerent. Si omnia fecit ut sanaret, peregit medicus partes suas. Etiam damnato reo, oratori constat eloquentiae officium, si omni arte usus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, ut beneficium redderet. obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere. Gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Praeterea huic intentus semper, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curae, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quam cui cito referre gratiam contigit.

CAP. XIII.

DEbitoris exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quaesisse, nisi soluit. Illic enim stat acerbis super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur: hic benignissimus, qui te cum cursantem & sollicitum atque anxium viderit, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Desine tibi molestus instare. Omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis, si me quicquam amplius desiderare iudicas. Plenissime ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi, reddidisse beneficium dices illum; qui sic gratiam retulit. Eodem ergo loco est, qui reddidit, & qui non reddidit. Contra nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficii, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? At hic diebus noctibusque se lassauit, & omnibus alijs renuntiavit officijs, huic uni imminens, & opperiens, ne qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendae gratiae abiecit, & hic qui nunquam ab illa recessit. Iniquus es, si rem à me exigis, cum videas animum non desuisse. Ad summam, puta, cum captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis, nauigasse hieme tam saeua, per infesta latrocinij littora, emensum quicquid periculi afferre potest etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cum quos nemo non fugiebat ego quaererem, tandem ad piratas perueni. & iam te alius redemerat. negabis me gratiam retulisse? etiam si in illa nauigatione pecuniam, quae salutis tuae contraxeram, naufragus perdidit, etiam ubi in vincula quae detrahare tibi volui, ipse incidi: negabis me retulisse gratiam? At mehercle Athenienses, Harmodium & Aristogitonem tyrannicidas vocant: & Mucij manus in hostili ara relictas, instar occisi Porfennae fuit. Et semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis enituit. Plus praestitit, qui fugientes occasiones securus est, & alia atque alia caprauit, per quae referre gratiam posset, quam is quem sine vilo sudore gratum prima fecit occasio.

CAP. XV.

DVas, inquit, res ille tibi praestitit, voluntatem & rem. Tu quoque illi ditas debes. Merito istud dices ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam. Huic, vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere. Vtrumque enim praestat, quantum in se est. Deinde non semper numero numerus aequandus est. Aliquando una res pro duabus valet. Itaque in locum rei succedit tam propensa voluntas, & cupida reddendi. Quod si animus sine te ad referendam gratiam non valet, nemo aduersus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. Dijs, inquit, nihil aliud praestare possumus. Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nil aliud praestare possum, quid est quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos conféro?

CAP. XVI.

SI tamen quid sentiam quaeris, & vis signare responsum: Hic beneficium recepisse se iudicat: ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat: ille se teneat. Hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omni quaestione propositum sit nobis bonum publicum. Praecludendae sunt excusationes ingratis, ad quas refugere possint, & sub quibus infortium suum regere. Omnia feci. Fac etiam nunc. Quid tu tam imprudens iudicas maiores nostros fuisse, ut non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? Nullam excusationem receperunt, ut homines scirent fidem utique praestandam. Satijs enim erat à paucis etiam iustam excusationem non accipi, quam ob omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti ut redderes. Hoc illi satis sit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, si enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est:

ita tu ingratus es, nisi ei, qui voluntatem bonam in solum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec tesseris: occasiones reddēdi nihilominus quaeras. Redde illi, quia repetit: huic, quia remittit. illi, quia malus: huic, quia non malus. Ideoque non est quod ad te hanc quaestionem iudices pertinere: an quod beneficium quis à sapiente acceperit, reddere debeat, si ille desinit esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum, quod a sapiente accepisses, & etiam malo redderes creditum. quid est, cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid à sano accepisses, aegro non redderes: cum plus temper imbecillo amico debeamus? Et hic aeger est animo, adiuetur, featur. Stultitia morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

C A P. XVII.

DVo sunt beneficia. Vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum & verum beneficium. Alterum vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiscunque est debeam reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habent scelera leges suas. Melius istos iudex, quam ingratus, emendat. Nemo te malum, quia est, faciat. Malo beneficium projiciam, bono reddam. Huic, quia debeo: illi, ne debeam.

C A P. XVIII.

DE altero beneficii genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, nec reddere quidem nisi sapienti possum. Puta enim me reddere, ille non potest recipere. Non est iam huius rei capax. Scientiam vtendi perdidit. Quid si me remittere manco pilā iubeas? Stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Vt respondere ab ultimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam si accipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem: liberari tantum, si reddo, possum. Ille vti illo non poterit, viderit, penes illum erit culpa, non penes me.

C A P. XIX.

Reddere, est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro, reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, est id quod debeas, ei cuius est, volenti dare. Hoc vnum mihi praestandum est. Vt quidem habeat, quod a me accepit, iam vltioris est curae. Non tutelam illi, sed fidem debeo: multoque satius est, illum non habere, quam me non reddere. Et creditori statim in macellum laturo, quod accepit, reddam. Etiam si mihi adulteram cui numerem, delegauerit, soluam: & si nummos quos accipiet, in sinum suum discinctum fundet, dabo. Reddendum enim mihi est: non seruandum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficii accepti, non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, saluum sit. Ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti. Reddam bono, cum expediet: malo, cum petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim à sapiente: stulto reddis. Immo reddo illi quale nunc potest accipere: nec per me fit deterius, sed per illum. Id quod accepi, reddam. Cui si ad sapientiam redierit, reddam quale accepi: dum malus est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantum malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficium quod acceperas, reddes? Mutationem sapientis tantam natura non patitur. Nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat. Nunquam in tantum virtus exstinguitur, vt non certiores animo notas imprimat, quam vt illas eradat vlla mutatio. Feræ inter nos educatae cum in siluas eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinae retinent: tantumque à placidissimis absunt, quantum à veris feris & nunquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui vnquam haesit sapientiae. Altius infectus est, quam vt ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, vtrum iste ferus sit animo tantum, an & in perniciem publicam excurrat. Proposuisti enim mihi Apollodorum & Phalarin tyrannum, quorum si naturam habet intra se malus, quid ni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius? Si vero sanguine humano non tantum gaudet & pascitur, sed & supplicij omnium aetatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec ira, sed auaritia quadam saeuiendi furit, si in ore parentum filios iugulat, si non contentus simplici morte, distorquet, nec vrit solum perituros, sed excoquit, si ara eius cruore semper recenti madet: parum est huic beneficium non reddere. Quicquid erat, quo mihi cohaereret, intercisit iuris humani societas abscidit. Si praestitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriae meae inferret: quicquid meruerat perdidisset, & referre illi gratiam scelus haberetur. si non patriam meam impugnat, sed suae grauis est, & sepositus à mea gente, suam exagitat, abscidit nihilominus illum tanta prauitas animi: etiam si non inimicum, inuisum mihi efficit: priorque mihi ac potior eius officij ratio est, quod humano generi, quam quod vni homini debeo.

C A P. XX.

Sed quamuis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, vt nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi seruandum modum credam, vt si beneficium illi meum neque vires maiores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine perniciē publica possit, reddam. Seruabo filium eius infantem. Quid hoc beneficium obest cuiquam eorum quos crudelitas eius lacerat? Pecuniam quae satellitem stipendio teneat, nō subministro. Si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquā id, quo luxuria eius instruitur: militē & arma nō suggerā. Si pro magno petet munere artifices scaenae, & scortā, & quae feritatem eius

eius emolliant, libens offeram. Cui triremes & cerasas non mitterem, luforias & cubicularas, & alia ludibria regum in mari lasciuientium mittam. Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit, eadem manu beneficium omnib. dabo, illi reddam: quando ingenijs talib. vitae exitus remedium est: optimumq. est obire ei, qui ad se nunquam rediturus est. Sed haec rara nequitia est, & semper portenti loco habita fuit, ut hiatus terrae, & de cauernis maris ignium eruptio. Itaq. ab illa recedamus. De his loquamur, quae detestamur sine horrore. Huic homini malo, quem inuenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse, quod in me non est, redeat domum bonus an malus. Quam diligenter istud excuterem, si non redderem, sed darem: Hic locus fabulam poscit.

C A P. XXI.

Pythagoricus quidam emerat à futore phaecasia, rem magnam, non praesentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam redditurus: & cum clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? futor ille quem quaeris, elatus combustus est. Quod nobis fortasse molestum est, qui in aeternum nostros amittimus: tibi minime, qui scis futurum, ut renascatur. iocatus in Pythagoricum. At philosophus noster treis aut quatuor denarios (non inuita manu) domum retulit, subinde concuties. Deinde cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: Ille tibi viuit, tu redde, quod debes. Deinde per clostrum quae se commissura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inseruit, ac misit, pœnas à se exigens improbae cupiditatis, ne alieno assuesceret.

C A P. XXII.

Quod debes, quare cui reddas. Et si nemo poscet, ipse te appella. Malus an bonus sit, ad te non pertinet. Redde & accusa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diuisa sunt. Illi obliuio imperata est, tibi ineminisse mandauimus. Errat tamen, si quis existimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit, obliuisci oportere, excutere nos illi memoriam rei praesertim honestissimae. Quaedam praecipimus ultra modum, ut ad verum & suum redeant. Cum dicimus, Meminisse non debet: hoc volumus intelligi, praedicare non debet, nec iactare, nec grauis esse. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnib. circulis narrant. Hoc sobrij loquuntur, hoc ebrij non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Ut haec nimia & exprobratrix memoria subsideret, obliuisci eum qui dedit, iussimus, & plus imperando quam praestari poterat, silentium suauimus.

C A P. XXIII.

Quoties parum fiducia est in his, quib. imperas, amplius est exigendum quam satis est, ut praestetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole excedit, ut ad verum mendacio veniat. Itaq. ille cum dixit,

Quis candore niues anteirent, cursibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: ut crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, violentior anae:

ne hoc quidem se persuasurum putauit, aliquem tam immobilem esse, quam scopulum. Nunquam tantum sperat hyperbola, quantum audet: sed incredibilia affirmat, ut ad credibilia perueniat. Cum dicimus, Qui beneficium dedit, obliuiscatur: hoc dicimus, similis sit oblito. Memoria eius non appareat, nec incurrat. Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: saepe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitore. Quid ergo? occasionem ignorantem non ostendam? necessitates illi meas non detegam, quare nescisse se aut mentiatur, aut doleat? Interueniat aliquando admonitio, sed vere cunda, quae non poscat, nec in ius vocet.

C A P. XXIII.

Socrates amicis audientibus: Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Neminem poposcit, omnes admonuit, à quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni esset? Quantum enim erat, quod Socrates accipiebat? At multum erat, fuisse, à quo Socrates acciperet. Non illos castigare mollius potuit. Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post haec quisquis properauerit, sero dat. Iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores repetere prohibemus: non ut nunquam fiat, sed ut parce.

C A P. XXV.

Aristippus aliquando delectatus vnguento: Male, inquit, istis effeminatis eueniat, qui rem tam bel lam infamauerunt. Idem dicendum est: Male istis improbis, & importunis beneficiorum suorum quadruplatoribus eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos sustulerunt. Ego tamē utar hoc iure amicitiae, & beneficium ab eo repetam, à quo petissem, qui alterius beneficii loco accepturus est, potuisse reddere. Nunquam, ne querens quidem, dicam:

--- Eiectum littore egentem.

Excepi, & regni de mens in parte locatus.

Non est ista admonitio, non conuicium est. Hoc est in odium beneficia perducere. Hoc est efficere, ut ingratum esse, aut liceat, aut iuuat. Satis, abundeque est, submissis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam

Dulce meum. ---

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris? eiectum littore egentem excepisti.

CAP. XXVI.

Sed nihil, inquit, profecimus: dissimulat, oblitus est. Quid facere debeam? Quæris rem maxime necessariam, & in qua hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati ferendi sint. Placido animo, mansueto, magno. Nunquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus offendat, ut non tamen dedisse delectet. Nunquam in has voces iniuria impellat: Vellem non fecisse. Beneficij tui etiam infelicitas placeat. Semper illum paenitebit, si te ne nunc quidem paenitet. Non est, quod indigneris tantquam aliquid noui acciderit: magis mirari deberes, si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse: alium ignorantia officij, alium pigritia, alium occupatio. Aspice quemadmodum immensæ hominum cupiditates hient semper & poscant. Non miraberis ibi neminem reddere, ubi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmæ voluntatis ac solidæ, ut tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini feruit, alius lucri totus est, cuius summam non vinctes. alius inuidia laborat, alius caeca ambitione, & in gladios ruente. Adijce torporem mentis ac senium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusque perpetuos. Adijce aestimationem sui nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitentium, quid leuitatem semper alio transilientem loquar? Huc accedat temeritas praeceps, & nunquam fidele consilium daturus timor, & mille errores, quib. voluimus: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, & publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, quæ consequi posse spes non fuit.

CAP. XXVII.

Inter affectus inquietissimos, rem quietissimam, fidem quæris? Si tibi vitæ nostræ vera imago succurret, videberis tibi videre captae cum maxime ciuitatis faciem, in qua, omisso pudoris, rectique respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur. Soluta legibus scelera sunt. Nec religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices textit, vllum impedimentum est ruentium in praedam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacra rapit, hic effringit, hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruina veniit. Hic sine caede populatur, hic spolia cruenta manu portat. Nemo non fert aliquid ex altero. In hac auaritia generis humani, ne tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem. Si indignaris ingratos esse, indignare luxuriosos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare aegros deformes, senes pallidos. Est istud graue vitium, est intolerabile, & quod dissociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: Sed usque eo vulgare est, ut illud nec qui queritur quidem effugerit.

CAP. XXVIII.

Cogita tecum, an quibuscunque debuisti, gratiam retuleris, an nullum vnquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comiteretur. Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quæ in iuuenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quaedam perdidimus, quaedam proiecimus, quaedam e conspectu nostro paulatim exierunt: à quibusdam oculos auertimus. Ut excussem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria, & rerum turbæ non sufficit. Necessè est quantum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, ut minima apud te nutricis esset auctoritas, quia beneficium eius longius aetas sequens posuit. Sic factum est, ut praeceptoris tibi non esset vlla veneratio, sic euenit, ut circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quæsturae suffragator excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu inuenies. Inique publico irasceris crimini, stulte tuo. Ut absoluaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, utique peiorem exprobando. Non est, quod frontem eius indures. sine, si quid est pudoris re fidui, seruet. Saepe dubiam verecundiam vox conuiciantis clarior rupit. Nemo id esse quod etiam videtur, timet. Deprehensus pudor amittitur.

CAP. XXIX.

Perdidi beneficium. Nunquid quæ consecrauimus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si male respondit, bene collocatū. Non est ille, qualem sperauimus. Simus quales fuimus nos, ei dissimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficij, non bene dati signum est. Quantum possumus, causam eius apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignorauit: fortasse facturus est. Quaedam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum. Nutriamus fidem languidam.

CAP. XXX.

Perdidi beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora. perdidisti, sed cum dares. Nunc palam factum est. Etiam in his quæ videntur in perditio, moderatio plurimum profuit. Ut corporum ita animorum molliter vitia tractanda sunt. Saepe quod explicauit mora, pertinacia trahentis abruptū est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quæ ratio est exacerbare eum, in quem magna contuleris, ut ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrociniū sibi nostra infamia quaerat? Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. Subest aliquid. Nemo non superioris dignitatē querendo,

querendo, etiam si non inquinauit, asperfit. Nec quisquam fingere contentus est leuia, cum magnitudine mendacis fidem quaerat.

CAP. XXXI.

Quanto illa melior via, qua seruatur illa species amicitiae, & si reuerti ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tam duri, infestique aduersus diligenda animi est, ut etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque coepit debere, quod impune non soluit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. Quid faciam? Quod dii omnium rerum optimi auctores, qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseverant. Alius illis obijcit negligentiam nostri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum suum proijcit, & ignauos, hebetesque sine luce, sine ullo opere destituit. Alius solem cui debemus, quod inter laborem quietemque tempus diuisimus, quod non tenebris immergi confusionem aeternae noctis effugimus, quod annum cursu suo temperat, & corpora alit, fata euocat, percoquit fructus, saxum aliquod, aut fortuitorum ignium globum, & quiduis potius quam deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant dii beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed aequali tenore bona sua per gentes, populosque distribuunt, vnam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras: maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hiemes, aestatesque interuentu lenioris spiritus molliunt, errorem labentium animarum placidi ac propitij ferunt. Imitemur illos. Demus, etiam si multa in irritum data sint. Demus nihilominus alijs, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cum penates ignis absumpsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & vrbes haustas saepius eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi male cadentia iterum tentare libuisset.

CAP. XXXII.

Ingratus est, non mihi fecit iniuriam, sed sibi. Ego beneficio meo, cum darem, usus sum. Nec ideo pigrius dabo, sed diligentius. Quod in hoc perdididi, ab alijs recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cuta cultuque sterilitatem soli vincam. Perijt mihi beneficium: iste omnibus. Non est magni animi, dare & perdere: hoc est magni animi, perdere & dare.

LIBRI VLTIMI FINIS.

M. ANTONII MURETI AD
SEPTIMUM LIBRUM SENECAE
DE BENEFICIIS NOTAE.

On seruet portionem suam.] Fortassis legendum, proportionem.

Proficientem.] τὸν ἀεὶ κρῖνοντα propria vox Stoicae disciplinae.

Quem deformamus.] De formare est ἡ τροπή, Vtitur hoc verbo & Cicero eodē sensu.

Inter nos conuenit.] alij inepte, Inter duos conuenit.

Romanus Imperator.] Vide quae scripsi capite XVII. libri XIX. Variarum Lectionum.

Equestris.] Ita vocat quattuordecim illos gradus, in quibus, spectandi causa sedere nisi equitibus Romanis, lege Roscia non licebat,

Ne te traham longius.] Perspicuum est multa hoc loco deesse: in quibus hoc disputabatur, posset ne beneficium aliud alio maius esse. Concludit autem Seneca conuenienter disciplinae Stoicorum, beneficia quidem ipsa neque maiora, neque minora esse posse: paria enim sunt omnia κατὰ τὴν φύσιν sed materiam beneficij posse esse aut maiorem aut minorem.

Athenienses Harmodium & Aristogitonem tyrannicidas vocant.] quanquam non tyrannum ipsum, sed tantum fratrem illius interfecerunt. Vide Thucydidem libro sexto.

Immo reddo illi.] Locum hunc, ut alios sanequam multos, deprauauerat Erasmus.

Apollodorus aut Phalaris.] Hos coniungit etiam libro secundo de ira. Et Phalaris quidem vulgo notus est: Apollodorus non item. Meminit illius Plutarchus in commentario quo docet, Philosophum vel maxime cum principibus verbis disputare debere, his verbis. τοὺς δ' Ἀπολλοδώρου τὸν τυράννου, καὶ Φαλαρίδος, καὶ Διογυῆος φίλους, καὶ συνήθους ἀπετυμάνειζον, ἐπὶ βλάβει, καὶ ἐν ἐπιμέλειαν. Meminit & Suidas ubi de Hieronymo tyranno disserit, quo ait neque Phalarin, neque Apollodorum, neque alium fuisse ullum tyrannum sauiorem.

Si ara eius est cruor & semper recenti madet.] Non dubito quin legendum sit, Si ara eius cruore semper recenti madet. Sed tamen quia coniectura tantum frētus ita iudico, aliorum iudicium facere malui.

Cui triremes & cerasas.] Ita plane legendum, non, ut antea, Cerasas, Multis nauibus de nominibus ani-

malium imponebant nomina, ceraſtas, priſtes, tigres, centauros, cercuros, alia eiufmodi.

Cubiculatas.] Ita expreſſit thalamegos. Suetonius Graecam appellationem retinere maluit.

Eadem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam.] Hoc dicit: eum interficiam. Conſceleratis enim hominibus duo tantum bona evenire poſſe docet Plato: ut aut corrigantur, aut moriantur. Illo fit, ut boni eſſe incipiant: hoc, ut peccare deſinant.

Phaecaſia.] genus calceamenti ruſtici. Heſychius.

Per cloſtrum.] per ſeram. Cloſtrum ſeu clauſtrum, a claudendo, ut hauſtrum ab hauriendo. Plautus.

Bene vale anime mi: nam ſonitum & crepitum clauſtrorum audio.

Virgilius. Illi indignantes magno cum murmure montis

Circum clauſtra fremunt.

Hoc enim dicit, eos fremere circa ipſos obices portarum, ſi qua exitus detur, erumpere cupientes.

Non eſt iſta admonitio, non. conuicium eſt.] Sic Cicero. Non ſunt haec ab indulgentia noſtra, non. habent radices ſuas. Alij inepte ſcripſerunt, Immo.

Ut etiam vitiatus.] Corrupta vox, quam quomodo emendem, non habeo.

Saxum aliquod.] Anaxagorae ea ſtultitia fuit, qui dicebat ſolem eſſe *μῦθον διάνοιαν*.

Fortuitarum ignium globum.] Epicuri deliramentum, conuenire ignes, & ardoris ſemina, Quae faciunt ſolis noua ſemper lumina gigni. Lucretius libro quinto.

L. ANNÆI SENECAE

AD LUCILIVM

EPISTOLAE.

Epistola I.

LA fac, mi Lucili: vindica te tibi, & tempus quod adhuc aut auferebatur, aut surripiebatur, aut excidebat, collige & serua. Persuade tibi hoc sic esse vt scribo, quaedam tempora eripiuntur nobis, quaedam subducuntur, quaedam effluunt. Turpissima tamen est iactura, quae per negligentiam fit: & si volueris attendere, magna vitae pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agētibz. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem aestimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus. magna pars eius iam praeterijt. quicquid aetatis retro est, mors tenet. Fac ergo mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere: sic fiet, vt minus ex crastino pendeas, si hodie no manum inieceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt: tempus tantum nostrum est. In huius rei vnus fugacis ac lubricae possessionem natura nos misit, ex qua nos expellit quicumque vult. sed tanta stultitia mortalium est, vt quae minima & vilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi, cum impetrare patiantur: nemo se iudicat quicquam debere, qui tempus accepit: cū interim hoc vnum est, quod ne gratus quidem potest reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista praecipio. Fatebor ingenue: quod apud luxuriosum, sed diligentem, euenit. Ratio mihi constat impēsa. Non possum dicere, me nihil perdere: sed quid perdam, & quare, & quemadmodum, dicam: causas paupertatis meae reddam. Sic euenit mihi, quod plerisque non suo vitio ad inopiam reductis, omnes ignoscunt, nemo succurrit. Quid ergo est? Non puto pauperem, cui quantulumcumque superest, sat est. Tu tamen malo serues tua, & bono tempore incipias. Nam, vt visum est maioribus nostris: Sera parsimonia in fundo est. Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet.

Epistola II.

EX his quae mihi scribis, ex his quae audio, bonam spem de te concipio. non discutis, nec locorum mutationibus inquietaris. Aegri animi ista iactatio est. Primum argumentum compositae mentis existimo, posse consistere, & secum morari. Illud vide, ne ista lectio multorum auctorum & omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum & instabile. Certis ingenijs immorari & innutrirī oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui vbiq; est. In peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, vt multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est ijs, qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim & properantes transmittūt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil aequē sanitatem impedit, quā remedium crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo medicamenta tentantur. Non coalescit planta, quae saepe transfertur. nihil tam vtile est, quod in transitu proficit. Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cum legere non possis quantum habueris, sat est habere quantum legas. Sed modo inquis, hunc librum euoluere volo, modo illum. Fastidientis stomachi est, multa degustare: quae vbi varia sunt & diuersa, inquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege: & si quādo ad alios diuertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie aduersus paupertatem, aliquid aduersus mortem auxiliij compara, nec minus aduersus ceteras pestes. Et cū multa percurreris, vnū excerpe, quod illo die concoquas. Hoc ipse quoq; facio: ex pluribus quae lego, aliquid apprehēdo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurū nactus sum. Soleo enim & in aliena castra transire, nō tanquam transfuga, sed tanquam explorator. Honeſta, inquit, res est, laeta paupertas. Illa vero non est paupertas, si laeta est. Cui enim cum paupertate bene conuenit, diues est. nō qui parū habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis iaceat, quantum pascat, aut feneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit diuitiarum modus, quaeris? Primus habere quod necesse est, proximus, quod sat est.

Epistola III.

Epistolas ad me perferendas tradidisti, vt scribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia non soleas nec ipse quidem hoc facere. Ita eadem epistola illum & dixisti amicum, & negasti. Itaque sic priore illo verbo quasi publico vsus es, & sic illum amicum vocasti, quomodo omnes candidatos, bonos viros dicimus, quomodo obuios, si nomen non succurrit, dominos salutamus. Hoc abierit. Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantumdem credis quantum tibi,

*Or' è chi intenda che
parli di simuore? In
questo i' illudiamo che
cacciamo tempo i' vani
la morte, & la qua-
riamo dentro all' au-
venire: ma gran
parte di essa oia
traspasce: tutti gli
anni che la viviamo
si diſtrono, per l'uni-*

*Un primo indizio
d' anima ben dispo-
sto gli è, credo, il
poter trovare pace
in ferma dimora
& vivere suo sty-*

*Soglio passare
negli altrui accam-
pananti, non come
diſertori ma come
spia.*

tibi, vehementer erras, & non satis nosti vim verae amicitiae. Nullum habet maius malum occupatus homo & bonis suis obfessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est. Tu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam iudicandum. Isti vero praepostere officia permiscunt, qui contra praecepta Theophrasti, cum amauerint iudicant, & non amant cum iudicauerint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit, cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere quam tecum. Tu quidem ita viue, ut nihil committas, nisi quod committere etiam inimico possis. sed quia interueniunt quaedam, quae consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaueris, aures velati al facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & alijs ius peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo, quare verba coram amico retraham? Quid est, quare me coram illo non purem solum? Quidam quae tantum amicis committenda sunt, obuijs narrant, & in quassibet aures, quicquid illos vrit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, & si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est. Vtrumque enim vitium est, & omnibus credere, & nulli: sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. Sic virosque reprehendas, & eos qui semper inquieti sunt, & eos qui semper quiescunt. Nam illa tumultu gaudens, non est industria, sed exagitatae mentis concursatio: & haec non est quies, que motum omnem molestiam iudicat, sed dissolutio & languor. Itaque hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mandabitur. Quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido esse quicquid in luce est. Inter se ista miscenda sunt, & quiescenti agendum, & agenti quiescendum est. Cum rerum natura delibera, illa dicet tibi, se & diem fecisse & noctem.

Epistola IIII.

Perseuera ut coepisti, & quantum potes propera: quo diutius frui emendato animo & composito possis. Frueris quidem etiam dum componis, etiam dum emendas: alia tamen illa voluptas est, quae percipitur ex contemplatione mentis ab omni laebe purae & splendidae. Tenes utique memoria, quantum senseris gaudium, cum praetexta posita, sumpsisti virilem togam, & in forum deductus es. Maius expecta, cum puerilem animum deposueris, & te in viros philosophia transcripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est grauius, puerilitas remanet: & hoc quidem peius est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium. Illi leuia, hi falsa formidant: nos vtraque. Proface modo, & intelliges, quaedam ideo minus timenda, quia multum metus auferunt. Nullum magnum malum, quod extremum est. Mors ad te venit, timenda erat, si tecum esse posset. Necessè est, aut non perueniat, aut pertransseat. Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptum animae. Non vides, quam ex friuolis causis contemnatur? Alius ante amicae fores laqueo pependit, alius se praecipitavit à tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret: alius ne reduceretur e fuga, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutem hoc effecturam, quod effecit nimia formido? Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat: qui inter magna bona multos consules numerat. Hoc quotidie meditare, ut possis aequo animo vitam relinquere: quam multi sic complectuntur & tenent, quomodo qui à torrente rapiuntur, spinas & aspera. Plerique inter mortis metum, & vitae tormenta miseri fluctuant: & viuere nolunt, & mori nesciunt. Fac itaque tibi iucundam vitam, omnem pro illa sollicitudinem deponendo. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem praeparatus est animus. Nullius autem rei facilius amissio est, quam quae desiderari amissa non potest. Ergo aduersus omnia quae accidere possunt etiam potētissimis, adhortare te & indura. De Pompeij capite pupillus & spado tulere sententiam. De Crasso crudelis & insolens Parthus. Caius Caesar iussit Lepidum Decimo tribuno praebere ceruicem: ipse Cherea praestitit. Neminem eo fortuna prouexit, ut non tantum illi minaretur, quantum permiserat. Noli huic tranquillitati cōfidere. momento mare vertitur, eodē die vbi luferunt nauigia forbētur. Cogita posse & latronem & hostem ad mouere ingulo tuo gladium. Ut potestas maior absit, nemo non seruus habet in te vitae necisque arbitrium. Ita dico, quisquis vitam suam contēpsit, tuae dominus est. Recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidijs perierūt, aut aperta vi, aut dolo: & intelliges, non pauciores seruorum ira cecidisse, quam regum. Quid ad te itaque, quam potēs sit quem times, cum id propter quod times, nemo non possit? At si forte in manus hostium incideris, viator te duci iubebit, eo nempe quo duceris. Quid te ipse decipis, & hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico, ex quo natus es, duceris. Haec & huiusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam vltimam horam placidi expectare, cuius metus omnes alias inquietas facit. Sed ut epistolae finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit, & hoc quoque ex alienis hortulis sumptum est. Magnae diuitiae sunt, lege naturae composita paupertas. Lex autem illa naturae, scis quos nobis terminos statuit: Non esurire, non sitire, non algere. Ut famem sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminib. nec supercilium graue, & contumeliosam etiam humanitatem pati. Non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, & expositum. Ad superuacua sudatur. Illa sunt quae togam conterunt, quae nos senescere sub tentorio cogunt, quae in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod sat est.

Epistola V.

Quod pertinaciter studes, & omnibus omisissis, hoc vnum agis, ut te quotidie meliorem facias, & probo & gaudeo: nec tantum hortor, ut perseueres, sed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorum

more

more qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias aliqua, quae in habitu tuo, aut genere vitae notabilia sint. Asperum cultum, & intonsum caput, & negligentiorē barbam, & indictum argento odium & cubile humi positum, & quicquid aliud ambitionem peruersa via sequitur, deuota. Satis ipsum nomē philosophiae, etiam si modeste tractetur, inuidiosum est. Quid si nos hominum consuetudini coeperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conueniat. Non splendeat toga: ne forte quidem. Non habeamus argentum, in quod solidi auri celatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoque caruisse. Id agamus, ut meliorem vitam sequamur quam vulgus, non ut contrariam. Alioqui quos emendari volumus, fugamus, & à nobis auertimus. Illud quoque efficitur, ut nihil imitari velint nostri, dum timent ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum communem, humanitatem & congregationem, à qua professionis dissimilitudo separabit. Videamus ne ista per quae admirationem parare volumus, ridicula & odiosa fiant. Nempe propositum nostrum est, secundum naturam viuere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, & faciles odisse munditias, & squallorem appetere, & cibis non tantum vilibus uti, sed taetris & horridis. Quemadmodum delicatas res desiderare, luxuriae est: ita vilitas & non magno parabiles fugere, dementiae est. Frugalitatem exigit philosophia, non poenam. Potest autem esse non incompta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores & publicos. Suspiciant omnes vitam nostrā, sed & agnoscant. Quid ergo? Eadem faciemus, quae ceteri? Nihil inter nos & illos intererit: Plurimum. Dissimiles esse nos vulgo, sciat, qui inspexerit propius. qui domum intrauerit, nos potius miretur quam suppellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic vitur quemadmodum argento. nec ille minor est, qui sic argento vitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse diuitias. Sed ut huius quoque diei lucellum tecum communicem, apud Hecatonem nostrum inueni, cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. Desines, inquit, timere, si sperare desieris. Dices, quomodo ista tam diuersa pariter sunt? Ita est, mi Lucili: cum videantur dissidere, coniuncta sunt. Quemadmodum eadem catena & custodiam & militem copulat, sic ista quae tam dissimilia sunt, pariter incedunt. Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire. Vtrumque pendentis animi est, utrumque futuri expectatione solliciti. Maxima autem vtriusque causa est, quod non ad praesentia aptamur, sed cogitationes in longinqua praemittimus. Itaque providentia, maximum bonum condicionis humanae, in malum versa est. Ferae pericula quae vident, fugiunt: cum effugere, securae sunt. Nos & veturo torquemur, & praeterito. Multa bona nostra nobis nocent. Timoris enim tormentum memoria reducit, prouidentia anticipat. Nemo tantum praesentibus miser est.

Epistola VI.

Questa lettera non è l'epistola modica, ma è una lettera stoica.

Intelligo, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari: nec hoc promitto iam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quid ni multa habeam quae debeant corrigi, quae extenuari, quae attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod vicia sua, quae adhuc ignorabat, videt. Quibusdam aegris gratulatio fit, cum seipsum aegros esse senserunt. Cuperem itaque tecum communicare tam subitam mei mutationem: tunc amicitiae nostrae certiorē fiduciam habere coepissem, illius verae, quam non spes, non timor, non vilitatis suae cura diuellit, illius, cum qua homines moriuntur, pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non amico, sed amicitia caruerunt. Hoc non potest accidere, cum animos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. Quid ni non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere communia, & quidem magis aduersa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi singulos dies videam. Mitte, inquis, & nobis ista, quae tam efficacia expertus es. Ego vero cupio in te omnia transfundere, & in hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me vlla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi vni sciturus sum. Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enuntiem, reiciam. Nullius boni sine socio iucunda possessio est. Mitte tam itaque ipsos tibi libros: & ne multum operae impendas, dum passim profutura sectaris, imponam notas, ut ad ea ipsa protinus quae probo & miror, accedas. Plus tamen tibi viuā vox & conuictus, quam oratio, proderit. In rem praesentem venias oportet. Primum quia homines amplius oculis quam auribus credunt: deinde quia longum iter est per praecepta, breue & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. Vitae eius interfuit, secreta perspexit, obseruauit illum, an ex formula sua viueret. Plato & Aristoteles, & omnis in diuersum itura sapientium turba, plus ex moribus quam ex verbis Socratis traxit. Metrodorum, & Hermachum, & Polyenum, magnos viros non schola Epicuri, sed contubernium fecit. Nec in hoc te accerso tantum; ut proficias, sed ut pro sis. Plurimum enim alter alteri conferemus. Interim quia diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectauerit, dicam. Quaeris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi coepi. Multum profecit. nunquam erit solus. Qui sibi amicus est, scito hunc amicum omnibus esse.

Epistola VII.

Quid tibi vitandum praecipue existimem, quaeris? Turbam. Nondum illi te tuto commiseris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Nunquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui, turbatur: aliquid ex his quae fugavi, redit. Quod aegris euenit, quos longa imbecillitas usque adeo affecit, ut nunquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut

Il rege ved. re
la capigliatura
incarta, la barba
negatta, il giuoco
odio al danaro
l'aver per letto
un canile e chori
che altro per
l'ora e per di mudi
torna ad ambi
giosa e peripia
darsi dal vero
agosto e vitare.
Dista il nome
di filosofo a uer
ghia l'invidia, an
che quando si na
scorda nella mo
destia dagli altri.
Che sarà poi se
noi vorremmo par
tirci affatto dei
costumi dei molti?

E quanto modesto
è il commento d'un
quarto di vialto
ad meglio, l'accon
geri de vizi propri
che da prima
ignorava.

La via de' pre
celti è lunga, bre
ve quella degli or
saggi ad efficacia.

Cominciò ad essere
amico di maestro.
Gli è già molto
innanzi, non sarà
mai solo. Amico
di tutti, perché
di sé modesto.

È di quelli che qua
do noi cominciamo
a guarire de vizi
di hanno lingua
tenuti gli amici
inprimis nostri, come agli
inferni che per lunga infermità
non si indeboliti che non si possono
mutare di luogo ad altro luogo
far la mela. (Trad. del 300)

*Mente più contraria
a buoni costumi, quan-
to l'aver frequentato
te agli spettacoli:
i vizi per la via
del ditto più faci-
mente negli animi
s'ingenerano.*

*La ragione adotta
da S. di Sostitui-
gia spesso il retor-
fo dubitare della
sincerità del filo-
sofo.*

*Un solo uomo mi vale
per un popolo intero:
un popolo per un
uomo solo.*

*Che ti fa se molti
l'intendono? I tuoi
beni devono essere
in te medesimo:
Falsa solitudine.*

*Corraggia l'ultima
sentenza*

*Guida: Tuggito quan-
to al volgo piace,
cio' che dal caso vi-
viene... Quai che
incedete doni del-
la fortuna, sono
agguati... Ingan-
revoli benefici
re quali anche se
per questa via
soddi che gli ste-
diani possono
e invece li porre-
dono.*

*Tanta che in te
niente s'ha d'um-
nità, quanto
l'animo, al qual se a grande, ogni altra cosa è vile.*

imprimat, aut nescientibus allinit. Vtique quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. Nihil vero est tam damnosum bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia surrepunt. Quid me existimas dicere? Avarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? immo vero crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus expectans, & sales. & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contra est. quicquid ante pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis, mera homicidia sunt, nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi, nunquam frustra manum mittunt. Hoc plerique ordinarijs paribus & postulaticijs praeferunt. Quid ni praeferant? non galea, non scuto repellitur ferrum. Quò munimenta? Quo artes? Omnia ista moris morae sunt. Mane leonibus & vrsis homines, meridie spectatoribus suis obijciuntur. Interfectores inter se iubentur obijci, & victorem in aliam detinent caedem. exitus pugnantium mors est: ferro & igne res geritur. Haec fiunt, dum vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: quid ergo meruit? ut suspendatur. Occidit hominem. quia occidit ille, meruit, ut hoc pateretur: tu quid meruisti miser, ut hoc spectes? Occide, vre, verbera. Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & multos ictus nudis & obuijs pectoribus excipiunt. Intermissum est spectaculum? interim iugulantur homines, ne nihil agatur. Age ne hoc quidem intelligitis, mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite dijs immortalibus gratias, quòd eum docetis esse crudelem, qui non potest discere. Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti. Facile transitur ad plures. Socrati, Catoni, & Laelio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrum, qui cum maxime concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum aut luxuriae, aut avaritiae multum mali facit. Conuictor delicatus paulatim eneruat & emollit. Vicinus diues cupiditatem irritat: malignus comes, quamuis candido & simplici, rubiginem suam affricuit. Quid tu accidere his credis, in quos publice factus est impetus? Necesse est aut imiteris, aut oderis. Vtrumque autem deuitandum est: ne vel similis malis fias, quia multi sunt: neue inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in te ipsum quantum potes: cum his versare, qui te mellorem facturi sunt. Illos admittite, quos tu potes facere meliores. Mutuo ista fiunt: & homines dum docent, discunt. Non est ergo quòd te gloria publicandi ingenij producat in medium, ut recitare istis velis, aut disputare: quòd facere te vellem, si haberes isti populo idoneam mentem. Nemo est qui intelligere te possit. Aliquis fortasse vnus aut alter incidet: & hic iple formandus tibi erit. instituendusque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? nò est quòd timeas, ne operam perdideris: tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim, communicabo tecum quae occurrerunt mihi egregie dicta circa eundem fere sensum tria: ex quibus vnum haec epistola in debitum soluet: duo in antecessum accipe. Democritus ait: Vnus mihi pro populo est, & populus pro vno. Bene & ille quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quaereretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturae: Satis sunt, inquit mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus. Egregie hoc tertium. Epicurus cum vni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Haec inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteris theatrum sumus. Ista mi Lucili, condenda in animum sunt, ut contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es quem multi intelligunt? introrsus bona tua spectent.

Epistola VIII.

TV me, inquis, vitare turbam iubes, secedere, & conscientia esse contentum? vbi illa praecepta vestra, quae imperat in actu mori? Quid ego tibi videor interim sedere? in hoc me recedisti, & fores clausi, ut prodesse pluribus possem. Nullus mihi per otium dies exit: partem noctium studijs vindico: non vaco somno, sed succumbo, & oculos vigilia fatigatos, cadentemque in opere detineo. Secessi non tantum ab hominibus, sed etiam a rebus, & primò a meis. Posterorū negotiū ago: illis aliqua quae possint prodesse, conscribo: salutare admonitiones, velut medicamentorum vtilium compositiones, litteris mando, esse illas efficares in meis vlcibus expertus: quae etià si per sanata non sunt, terpere desierunt. Rectum iter quòd sero cognoui, & lassus errando, alijs monstro. Clamo, Vitae quaecumque, vulgo placent, quae casus attribuit: ad omne fortuitum bonum, suspiciosi pauidique subsistite. Et fera, & piscis spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunae putatis? insidiae sunt. Quisquis nostrum vitam agere vitam vult, quantum plurimum potest, ista viscata beneficia deuittet: in quibus hoc quoque miserrimi fallimur, quòd habere nos putamus. habemur: In praecipitia cursus iste deducit. Huius eminentis vitae exitus: cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, cum coepit transuersos agere felicitas. Aut rectus sta, aut semel fuge. Qui hoc faciunt, non euerit fortuna, sed ceruulat & allidit. Hanc ergo sanam & salubrem formam vitae teneto, ut corpori tantum indulgeas, quantum bonae valetudini satis est. Durius tractandum est, ne animo male pareat: cibus famem sedet, potio sitim extinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit aduersus infesta corpori. Hanc vtrum cespes erexerit, an varius lapis gentis alienae, nihil interest. Scito hominem tam bene culmo quam auro tegi. Contemne omnia, quae superuacuis labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te praeter animum nihil esse mirabile, cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quam cum ad vaticinium aduocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem & manum commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana diuinaque simul tra-

tractant. sed iam finis faciendus est, & aliquid, ut institui, pro hac epistola dependendum. id de meo non fiet. adhuc Epicurum compilamus, cuius hanc vocem hodierno die legi. Philosophiae seruias oportet, ut tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui se illi subiecit & tradidit. statim circumagitur. nec enim ipsum philosophiae seruire, libertas est. Potest fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam nostrorum. quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse non publicas? Quam multa poetae dicunt, quae à philosophis aut dicenda, aut dicta sunt: Non attingam tragicos aut rogatas nostras. Habent enim hae quoque aliquid seueritatis, & sunt inter comoedias & tragoedias mediae. Quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet? quam multa Publij, non exalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? Vnum eius versum qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem quae modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostris habenda.

Alienum est omne quicquid optando venit.

Hunc versum à te dici non paulo melius, & astrictius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non praeteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum. de tuo tibi.

Epistola IX.

AN merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc obijcitur Stilponi ab Epicuro, & his quibus summum bonum visum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere à me dicitur vno verbo scite voluerimus, & impatiētiam dicere. Poterit enim contrarium ei quod significare volumus, intelligi. Nos enim eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum: accipietur is qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos & illos interest. Noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit: illorum ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum: sed tamen & amicū habere vult, & vicinum, & contubernalem, quamuis sibi ipse sufficiat. Vide quā sit se contentus. aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquiae illi suae satisfaciunt: & erit immutato corpore & amputato tam laetus, quā integro fuit. Quae sibi desunt non desiderat: sed non deesse mauult. Ita sapiens se contentus est, nō ut velit esse sine amico, sed ut possit: & hoc quod dico posuit, tale est. amissum aequo animo fert: sine amico quidem nunquam erit, in sua potestate habet, quā cito reparat. Quomodo si perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet: sic & hic faciendarum amicitiarum artifex, substituet alium in locum amissi. Quaeris quomodo amicum cito facturum sit: dicā si illud mihi tecum conuenerit, ut statim tibi soluam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton ait: Ego tibi monstrabo amatorium, sine medicamento, sine herba, sine vilius veneficae carmine. Si vis amari, ama. Habet autem non tantum amicitiae usus veteris & certae magnam voluptatem, sed etiam initium & comparatio nouae. Quod interest inter metentem agricolam, & serenē: hoc inter eum qui parauit amicum, & qui parat. Attalus philosophus dicere solebat, iucundius esse amicū facere quam habere: quomodo artificii iucundius est pingere, quā pinxisse. Illa in opere suo occupata sollicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non aequè delectatur qui ab opere perfecto remouit manum. Iam fructu artis suae fruatur: ipsa fruebatur arte cum pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior. Nunc ad propositum reuertamur. Sapiens etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult: si ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ob hoc quod Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, ut habeat qui sibi aegro assideat, succurrat in vincula coniecto vel inopi: sed ut habeat aliquem, cui ipse aegro assideat, quem ipsum circumuentum hostili custodia liberet. Qui se spectat, & propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum coepit, sic definit. Parauit amicum aduersus vincula laturum opem: cum primū crepuerit catena discedet. Hae sunt amicitiae, quas temporarias populus appellat. Qui causa utilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit. Hac re florentes amicorum turba circumfledit: circa euerfos ingens solitudo est: & inde amici fugiunt, ubi probantur: hac re ista tot nefaria exempla sunt aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodeuntium. Necesse est initia inter se, & exitus congruat. Qui amicus esse coepit, quia expedit, placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si vllum in illa placeat pretium praeter ipsam. In quid igitur amicum paro? Ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exilium sequar, cuius me morti opponam & impendam. Ista quam tu describis, negotiatio est, non amicitia, quae ad commodum accedit, quae quid consecutura sit, spectat. Non dubie habet aliquid simile amicitiae, affectus amantium. Possis dicere illam esse insanam amicitiam. Nunquid ergo quisquam amat lucri causa? nunquid ambitionis aut gloriae? Ipse per se amor omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formae, non sine spe mutuae caritatis accendit. Quid ergo? ex honestiori causa coit turpis affectus? Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda. nam si propter seipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui seipso contentus est. Quomodo ergo ad illam accedit? Quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, uec varietate fortunae

*Fatti seruo dalla
suspensione vera
libertà: vuoi conge-
guire.*

Nostro non è ciò ch' al desio consegua.

*Fra la nostra e la
loro opinione questa
è il diuizio: che il
nostro sapiente vince
ogni dolore, ma il sen-
tire il loro nol sente
neppure.*

*Il saggio è pago di se
stesso, non perche
voglia, ma perche
può vivere sereno
amico.*

*Attalo filosofo, gli
è più dolce l'acqui-
sto d'un amico che
il possesso, come
più diletto viene
al pittore dal dipin-
gere che dall'aver
dipinto. Compinto
l'opera gode il fru-
to dell'arte sua:
nell'assequito go-
dono dell'arte sua
stessi.*

*Intorno a fortuna
ti gran turba d'ami-
ci: n' mirari è l'op-
ta la solitudine —
Costa v'è qual cosa
si simile all'amici-
tà nell' affetto de-
gli amanti: questo
il diresti un'amici-
zia pazzia. Il ve-
ro amore, ogni altro
con se spregiando, ac-
cende gli animi nel
ben dire della bellezza.
Voi, non sapete oppor-
tarvi a mutua carità.*

Perterritus. Detrahit amicitiae maiestatem suam, qui illam parat ad casus. Se contentus est sapiens, domini Lucili, perperam plerique interpretantur. Sapientem undique submouent, & intra eum suam con-
gunt. Distinguendum est autem, quid & quatenus vox ista promittat. Se contentus est sapiens ad beate
vivendum, non ad viuendum. Ad hoc enim multis illi rebus opus est, ad illud tantum animo satis, &
erecto, & despiciente fortunam. Volo tibi Chrylippi quoque distinctionem indicare. Ait sapientem
nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse. Contra, Stulto nulla re opus est, nulla enim re scit
viti, sed omnibus eget. Sapienti & manibus, & oculis, & multis ad quotidianum usum necessarijs opus est,
sed eget nulla re egere enim necessitatis est. Nihil autem necesse sapienti est. Ergo quamvis seipso con-
tentus sit, amicis illi opus est: hos cupit habere quam plurimos: non ut beate viuat: viuet enim etiam si-
ne amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quaerit: domi colitur: ex se totum est.
incipit fortunae esse subiectum, si quam partem sui foris quaerit. Qualis tamen futura est vita sapientis
si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in navigatio-
ne longa retentus, aut in desertum litus eiectus? qualis est Iouis cum resolutio mundo, & dijs in vnum
confusus, paulisper cessante natura, acquiescit sibi, cogitationibus suis traditus. tale quiddam sapiens fa-
cit. In se reconditur, secum est: quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus
est: & ducit uxorem, se contentus: & liberos tollit, se contentus: & tamen non viuet, si fuerit sine homi-
ne victurus. Ad amicitiam fert illum nulla utilitas sua, sed naturalis irritatio. Nam ut aliarum nobis rerum
innata dulcedo est, sic amicitiae. Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis.
Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum
appetentes faciat. Nihilominus cum sit amicorum amantissimus, cum illos sibi comparet, seipae praeferat,
omne intra se bonum terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epistola
insequitur. Hic enim capta patria, amissis liberis, amissa vxore, cum ex incendio publico solus, & tamen
beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio urbium Poliorcetes fuit, nunquid perdi-
disset. Omnia, inquit, bona mea mecum sunt. Ecce vir fortis ac strenuus. ipsam hostis sui victoriam vi-
cit. Nihil, inquit, perdidit. dubitare illum coegit, an vicisset. Omnia mea mecum sunt. Iustitia, virtus, tem-
perantia, prudentia, hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quaedam, quae
per medios ignes, sine noxa corporum transeunt: quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum & ruinas &
ignes, illaesus & indemnis euasit? Vides quanto facilius sit totam gentem, quam vnum virum vincere.
Haec vox illi est communis cum Stoico. aequae & hic intacta bona per concrematas vrbes fert. Se enim
ipso contentus est, hoc felicitatem suam sine designat. Ne existimes nos solos generosa verba iactare, &
ipse Stilponis obiurgator Epicurus, similem illi vocem emisit, quam tu boni consule: etiam si hunc die
iam expunxi. Si cui, inquit, sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est
Vel si hoc modo tibi melius enuntiari videtur, id enim agendum, ut non verbis seruiamus, sed sensibus:
Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licet imperet mundo. Ut scias autem hos sensus communes ef-
se, natura scilicet dictante, apud poetam comicum inuenies:

Non est beatus, esse se qui non putat:

Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videtur malus? Quid ergo, inquis, si beatum se dixerit ille
turpiter diues, & ille multorum dominus, sed plurimum seruus, beatus sua sententia fiet? Non quid dicat:
sed quid sentiat, refert: nec quid vno die sentiat, sed quid assidue. Non est autem quod verearis, ne ad in-
dignum res tanta perueniat. Nisi sapienti sua non placent, omnis stultitia laborat fastidio sui.

Epistola X.

Sic est, non muto sententiam, fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam vnum. Non habeo cum
quo te communicatum velim, & vide quo iudicium meum abeat. Audeo te tibi credere. Crates, vt
aiunt, huius ipsius Stilponis auditor, cuius mentionem priori epistola feci, cum vidisset adolescentulum
secreto ambulanti, interrogauit, quid illic solus faceret. Mecum, inquit, loquor. cui Crates: Cane, in-
quit, rogo, & diligenrer attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem timentemque custodire sole-
mus, ne solitudine male utatur. Nemo est ex imprudentibus, qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia
agitant: tunc aut alijs, aut ipsis futura pericula struunt. Tunc cupiditates improbas ordinant: tunc quic-
quid aut metu, aut pudore animus caelabat, expromit: tunc audaciam acquir, libidinem irritat, iracundiam
instigat. Denique, quod vnum solitudo habet commodum, nihil vlli committere, non timere indicem,
perit stulto. Ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, immo quid spondeam mihi. spes enim incer-
ti boni nomen est. Non inuenio cum quo te malim esse, quam tecum. Repeto memoria, quam magno
animo quaedam verba proieceris, quam roboris plena. Gratulatus sum protinus mihi, & dixi: non a sum-
mis labris ista venerunt, habent haec voces fundamentum, iste homo non est vnus e populo. ad salutem
spectat. Sic loquere, sic viue. Vide ne te vlla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet dijs gratiam fa-
cias, alia de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quid ni-
tu ista vota saepe facias? Audacter deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed vt more meo cum ali-
quo munusculo epistolam mittam, verum est, quod apud Athenodorum inueni: Tunc scito esse te omni-
bus cupiditatibus solum, cum eo perueneris, vt nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam. Nunc
enim quanta dementia est hominum? Turpissima vota dijs insulant: si quis admouerit aurem, con-
fargione praegitescunt, & quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc praecipi salubriter possit: Si
tu in palatio. Quanta infanti a la domo, & de gli uomini d'oggi, che ragazzini volti assumano, e
all'orecchio degli dei, se alcuno gli appellasse, tacerebbero: ed espongono agli dei, che
non vogliono che gli uomini sappiano. Solamente proleto vivi agli uomini, come se di-
ti vedea, e parla con dio, come se gli uomini s'addivano.

*Il sommo bene non
più di fuori
i suoi mezzi: nell'in-
terno dell'anima
vive e cresce, e tut-
to in sé medesimo
comincia ad essere
oggetto alla fortuna
e alla sventura: qual-
che porzione di sé
stesso.*

*Sorto meco tutti i miei
beni. Ecco non for-
te e valoroso: vin-
te la vittoria stessa
del suo nemico. Oh! lo-
dare, perdersi, e con-
tra lui a dubitare
la sventura stessa.*

*Non uerò sospetto
che un sì gran bene
tocchi a chi non ne
è degno. Solo il sapien-
te è contento di sé:
il mortale dagli altri
si è di sé stesso modo
viziato.*

*Athenodoro: spera
d'essere da ogni par-
te libero, quando
si pervenuto a tale
di non aver nulla
da chiedere a dio,
che tu non possa
fargliene preghiera
za in palatio. Quanta
infanti a la domo, &
de gli uomini d'oggi,
che ragazzini volti
assumano, e all'orecchio
degli dei, se alcuno
gli appellasse, tace-
rebbero: ed espongo-
no agli dei, che non
vogliono che gli
uomini sappiano.
Solamente proleto
vivi agli uomini,
come se di ti
vedea, e parla
con dio, come
se gli uomini
s'addivano.*

viue cum hominibus, tanquam Deus videat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

Epistola XI.

Locutus est mecum amicus tuus bonae indolis: in quo quantum esset animi, quantum ingenij, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum ad quem respondebit: non enim ex praeparato locutus est, sed subito deprehensus. Vbi se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix potuit excutere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam cum se confirmauerit, & omnibus vitijs exuerit, sapientem quoque sequetur. Nulla enim sapientia, naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quicquid infixum & ingentum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quam fatigatis & aestuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Haec nec disciplina, nec usus vnquam excutit: sed natura vim suam exercet, & illos vitijs sui etiam robustissimos admonet. Inter haec & ruborem esse scio, qui grauissimis quoque viris, subitus offunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons: nihilominus veteranos & senes tangit. Quidam nunquam magis quam cum erubuerint, timendi sunt, quasi omnem verecundiam effuderint. Sylla tunc erat violentissimus, cum faciem eius sanguis inuaserat. Nihil erat mollius ore Pompeij, nunquam non coram pluribus erubuit, vtique & in contionibus. Fabianum cum in senatum testis esset inductus, erubuisse meminisse: & hic mire illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed à nouitate rei: quae in exercitatos etsi non concutit, mouet naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam vt quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati & mobilis, & cito in os prodeuntis. Haec, vt dixi, nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quaecunque attribuit condicio nascendi, & corporis temperatura, cum multum se diuque animus composuerit, haerebunt. Nihil horum vitari potest, non magis quam accersi. Arrifices scaenici, qui imitantur affectus, qui metum & trepidationem exprimunt, qui tristitiam repraesentant, hoc indicio imitantur verecundiam: dei ciunt vultum, verba submittunt, figunt in terram oculos & deprimunt, ruborem sibi exprimere non possunt, nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil aduersus haec sapientia promittit, nihil proficit: sui iuris sunt, iniussa veniunt, iniussa discedunt. Iam clausulam epistola poscit. Accipe, & quidem vilem & salutarem, quam te affigere animo volo. Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, vt sic tanquam ille spectante viuamus, & omnia tanquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus praecepit: custodem nobis & paedagogum dedit: nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat. A liquem habeat animus, quem vereatur, cuius auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non aspectus tantum, sed etiam cogitatus emendat. O felicem, qui sic aliquem vereri potest, vt ad memoriam quoque eius se componat, atque ordinet. Qui sic aliquem vereri potest, cito erit verendus. Elige itaque Catonem, si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Laelium, elige eum cuius tibi placuit & vita, & oratio, & ipsius animum ante te ferens & vultus, illum semper tibi ostende, vel custodem, vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, praua non corriges.

Epistola XII.

Quocunque me verto, argumenta senectutis meae video. Veneram in suburbanum meum, & querbar de impensis aedificij dilabentis. Ait villicus, non esse negligentiae suae vitium: omnia se facere, sed villam veterem esse. Haec villa inter manus meas creuit. Quid mihi futurum est, si iam putria sunt aetatis maeae saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi, nullas habent frondes. quàm nodosi sunt, & retorridi rami? quàm tristes & squalidi trunci? Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curam suam: sed illas vetulas esse. Quod inter nos dictum sit, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. Conuersus ad ianuam: Quis est, inquam, iste decrepitu, & merito ad ostium admotus? foras enim spectat. Vnde istum nactus es? quid te delectauit, alienum mortuum tollere? At ille: Non cognoscis me? inquit. Ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre: ego sum Philofiti villici filius, deliciolum tuum. Profecto, inquam, iste delirat. Pupulus, etiam deliciolum meum factus est. Profectus potest fieri, dentes illi cum maxime cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, quocunque aduerteram, apparuit. Complectamur illam, & amemus. Plena est voluptatis, si illa scias vti. gratissima sunt poma, cum fugiunt. Pueritiae maximus in exitu decor est, deditos vino potatio extrema delectat: illa quae mergit, quae ebrietati summam manum imponit. Quod in se iucundissimum hominis voluptas habet, in finem sui differt. iucundissima est aetas deuexa iam, non tamen praeceps: & illam quae in extrema tegula stantem, iudico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quàm dulce est, cupiditates fugasse ac reliquisse. Molestum est, inquit, mortem ante oculos habere. Primum ista tam iuueni ante oculos debet esse, quàm seni. Non enim citamur ex censu. Deinde nemo tam senex est, vt improbe vnum diem speret. Vnus autem dies gradus est vitae, tota aetas partibus constar, & orbis habet circumductos maiores minoribus. Est aliquis, qui omnes complectatur & cingat, hic pertinet à natali ad diem extremum. Est alter, qui annos adolescentiae excludit. Est qui totam pueritiam ambitu suo astringit. Est deinde ipse annus, in se omnia continens tempora, quorum

Magis gli e tempo di cercar una chiassa in quella lettera: Eutela ed utile in vero e salutare: Iodipi. Iusta ben aduentu. nel cuore. Dobbiamo eleggere un uomo virtuoso, e tenerlo sempre innanzi agli occhi, accio noi viviamo alla sua presenza, e tutte le opere nostre siano fatte, com' egli le vede. ... fram parte e' peccati. si torrebbe, se all'atto del peccato, avessimo presente sempre qualche testimonio. C'è bisogno d'illuno, o guida o esempio, per cui si componano i nostri costumi.

Non siamo citati innanzi alla morte secondo il numero degli anni che abbiamo.

rum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore praecingitur cingulo. angustissimum habet dyrum; sed & hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideo Heraclitus, cui cognomen Scoti- non fecit orationis obscuritas: Vnus inquit, dies par omni est. Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem esse horis; nec meretur. Nam si dies tempus est vigintiquattuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse: quia nox habet quod dies perdidit. Alius ait, parem esse unum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non in vno die inuenias, lucem & noctem, & alternas mundi vices, Planiora facit ista nox alias contractior, alias productior. Itaque sic ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, & consummet atque expleat vitam. Pacuvius qui Syriam usu suam fecit, cum vino & illis funereis epulis se sepelisset: quasi sibi parentaret, sic in cubiculum ferebatur à coena, ut inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur; *βελωτε, βελωτε*. nullo non se die exulit. Hoc quod ille ex mala conscientia faciebat, nos ex bona faciamus, & in somnum ituri, laeti, hilaresque dicamus.

Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi.

*Continuero a ista
Epicuro, & qui dicit
giurano in Julia pa-
rola alui, & non
quidam & dicit dicit
si dicit, & dicit dicit
sappiano dicit dicit
pauisane sententia
non comini.*

Craetinum si adiecerit Deus, laeti recipiamus. Ille beatissimus est, & securus sui possessor, qui craetinum sine sollicitudine expectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum surgit. Sed iam debeo epistolā clu- dere. Sic, inquit, sine vilo ad me peculio veniet? Noli timere: aliquid secum feret. quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac voce praeclarius, quam illi trado ad te perferendam? Malum est in necessitate viuere. sed in necessitate viuere, necessitas nulla est, Quid ni nulla sit? patent undique ad libertatem viae multae breues, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest. Calcare ipsas necessitates licet. Epicurus, inquit, dixit: quid tibi cum alieno? Quod verum est, meum est, perseverabo Epicurum ti- bi ingerere: ut isti qui in verba iurant, nec quid dicatur aestimant, sed a quo, sciant, quae optima sunt esse communia.

Epistola XIII.

Multum tibi esse animi scio, nam etiam antequam instruerem te praeceptis salutarib. & dura vin- centibus, satis aduersus fortunam placebas tibi, & multo magis, postquam cum illa conseruisti manum, viresque expertus es tuas: quae nunquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cum multae difficultates hinc & illinc appaernerint, aliquando vero & proprius accesserint. Sic verus ille animus, & in alienum non venturus arbitrium probatur. Haec eius obrussa est. Non potest athleta magnos spiri- tus ad certamen adferre, qui nunquam fuggillatus est. Ille qui fudit sanguinem suum, cuius dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus aduersarium toto tulicq; corpore, nec proiecit animum proiectus, qui quoties cecidit contumacior resurrexit, cum magna spedes descendit ad pugnam. Ergo, ut similitudinem istam prosequar, saepe iam fortuna supra te fuit: nec tamen tradidisti te, sed subtilisti, & acrior constitisti. Multum enim adiicit tibi virtus lacessita. Tamen si tibi videtur, accipe à me au- xilia, quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quae nos terrent, quam quae premunt: & saepius o- pinatione quam re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, sed hac submissiore. Nos enim dicimus omnia ista quae gemitus mugitusq; exprimunt, leuia esse & contemnenda. Omittamus haec magna ver- ba, sed, dii boni, vera. Illud tibi praecipio, ne sis miser ante tempus: cū illa quae velut imminetia expa- uisti, fortasse nunquam ventura sint, certe nondum venerint. Quaedam enim nos magis torquent quam debeant: quaedam ante torquent quam debeant: quaedam torquent cum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut praecipimus. Primum illud, quia res in controuersia est, & litē contestatam habemus, in praesentia differatur. Quod ego leue dixerō, tu grauissimum esse contendes. Scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, vtrum ista suis viribus va- leant an imbecillitate nostra. Illud praesta mihi, ut quoties circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias cogites, & cum patientia tua deliberes, ac te ipse interro- ges, qui tua optime nosti: Quid est quare isti me cōplorent: quid est quod trepidant, quod contagiū quo- que mei timeant, quasi transire calamitas possit? Est aliquid istic mali: an res ista magis infamis est quā mala? Ipse te interroga: Nunquid sine causa crucior, & maereo, & quod non est malum facio? Quo- modo inquit, intelligam, vana sint, an vera, quibus angor? Accipe huius rei regulam, Aut praesentibus tor- quemur, aut futuris, aut vtrisque. De praesentibus facile est iudicium. si corpus tuum liberum est, sanū est, nec vllus ex iniuria dolor est: videbimus quid futurū sit, hodie nihil negotij habet. Atenim futurum est. Primum dispice, an certa argumenta sint venturi mali. Placunque enim suspicionibus laboramus, & illud nobis illa quae conficere bellum solet fama: multo autem magis singulos conficit. Ita est, mi- Lucili, cito accedimus opinioni: nō coarguimus illa, quae nos in metum adducunt: nec excutimus, sed trepidamus: & sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulvis motus fuga pecorum, exiit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparfa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant. vera e- nim modum suum habent, quicquid ex incerto venit, coniecturae & licentiae pauentis animi traditur. Nulli itaq; tam perniciosi, tam irreuocabiles, quam lymphatici metus sunt. Ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. Inquiramus itaque rem diligenter. Verisimile est, aliquid futurum mali. Non statim ve- rum est. Quam multa non expectata venerunt, quam multa expectata nusquam comparuerunt? Etiam si futurum est, quid iuuat dolori suo occurrere? Satis cito dolebit cū venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus. Multa interuenient, quibus vicinum periculum vel prope admotū,

aut

aut subsistat, aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium ad fugam patuit: quosdam molliter ruina deposuit: aliquando gladius ab ipsa ceruice reuocatus est: aliquis carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala fortuna leuitatē. Fortasse erit, fortasse non erit: interim dū nō est, meliora propone. Nunquam nullis apparentibus signis, quae mali aliquid pronuntient, animus sibi falsas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiae significationis detorquet in peius, aut maiorem sibi offensam proponit cuius quā est, & cogitat non quantum iratus ille sit, sed quantum liceat irato. Nulla autem causa vitae est, nullus miseriarum modus, si timetur quantum potest. Hic prudentia profit, hic robore animi euidentem quoque metum respue. Si minus, vitio vitium repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his quae timentur, ut non certius sit, & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem ac metum examina: & quoties incerta erunt omnia, tibi faue, crede quod mauis: si plures habebit sententias metus, nihilominus in hanc partem potius inclina, & perturbare te define. Ac subinde hoc in animo uolue, maiorem partem mortalium cum illi nec sit quicquam mali, nec pro certo futurū sit, aestuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi cum coeperit impelli, nec timorē suum redigit ad verum. Nemo dicit, Vanus auctor est: aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expauescimus dubia pro certis, non seruamus modum rerum, statim in timorem venit scrupulus. Pudet me sic tecum loqui, & tam leuibus te remedijs refocillare. Alius dicat, Fortasse hoc non veniet: tu dic, Quid porro si veniet? Videbimus utrum veniet: fortasse pro me veniet: & mors vitam honestabit. Cicuta magnum Socratem fecit. Catoni gladium assertorem libertatis extorque. magnam partem detraxeris gloriae. Nimium diu te cohortor, cum tibi admonitione magis quā exhortatione opus sit. Nō in diuersum te à natura tuam ducimus. natus es ad ista, quae dicimus. Eo magis bonum tuum auge & exorna. Sed iam finem epistolae faciam, si illi signum suum impressero: id est, aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandaue ro. Inter cetera mala, hoc quoque habet scultitia, semper incipit viuere. Considera quid vox ista significet, Lucili virorum optime: & intelliges quā foeda sit hominum leuitas, quotide noua vitae fundamēta ponentium, nouas spes etiam in exitu inchoantium. Circumspice tecum singulos, occurrent tibi senes, qui se cum maxime ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent. Quid est autem turpius, quā senex viuere incipiens? Non adijcerem auctorem huius vocis, nisi esset secretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quae mihi & laudare, & adoptare permisi.

Epistola XIII.

Fateor inquitam esse nobis corporis nostri caritatem. Fateor nos huius gerere tutelam: nec nego indulgendum illi: seruiendum nego. Multis enim seruiet, qui corpori seruit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, nō tanquā propter corpus viuere debeamus, sed tanquam non possimus sine corpore. Huius nos nimius amor timoribus inquietat, sollicitudinibus onerat, contumelijs obijcit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur eius diligentissime cura: ita tamen, ut cum exiget ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, euitemus incommoda quoque, non tantum pericula: & in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli: quorum tria, ni fallor, genera sunt. Timeatur inopia, timentur morbi, timentur quae per vim potentioris eueniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quā quod ex aliena potentia impendit. Magno enim strepitu & tumultu venit. Naturalia mala quae retuli inopiae atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quicquam terroris incutiunt. Ingens alterius mali pompa est, ferrum circa se & ignes habet, & catenas & turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, & cruces, & eculeos, & vincum, & adactum per medium hominem, qui per os emergat, supitem, & distracta in diuersum actis curribus membra, illam tunicam, alimentis ignium & illitam & intexam, quicquid aliud, praeter haec, commenta saecuitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius & varietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumēta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientia resistissent): ita ex his, quae animos nostros subigunt & domant, plus proficiunt, quae habent quod ostendant. Illae pestes non minus graues sunt, famem dico & sitim, & praecordiorum suppurationes, & febrem viscera ipsa, torrentem: sed latent. Nihil habent quod intendent, quod praeferrant. Haec, ut magna bella, aspectu paratuque vicerunt. Demus itaque operam, abstinemus offensas. Interdum populus est, quem timere debeamus: interdum, si ea ciuitatis disciplina est, ut plurima per senatū transigantur, gratiosi timeantur in eo viri: interdum singuli, quibus potestas populi & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaque sapiens nunquam potentium iras prouocabit: immo declinabit, non aliter quā in nauigando procellam. Cum peteres Siciliam, traiecisti fretum. temerarius gubernator contemnit austri minas. Ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, & in vertices cogat. Non sinistrum petit litus, sed id, quo propior Charybdis maria conuoluit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui aestus sit, quae signa deat nubes, & longe ab illa regione verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cauens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo eam fugere: quia quae quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo à vulgo tuti esse possimus. Primum nihil inde concupiscamus, unde rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quam

minimum sit in corpore tuo spoliolum. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum uenit, aut admodum pauci: plures computant quàm oderunt. Nudum latro transmittit: etiam in obfessa uia pauperi pax est. Tria deinde ex praecepto ueteri praestanda sunt, ut uitentur: Odium, inuidia, contemptus. Quo modo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, uerendumque, ne in contemptum nos inuidiae timor transferat: ne dum calcari nolumus, videamur posse calcari. Multis timēdi attulit causas, timeri posse. Vndique nos reducamus, non minus contemni quàm suspici nocet. Ad philosophiam ergo cōfugiendū est. Hae litterae nō dico apud bonos, sed apud mediocriter malos, infularū loco sunt. Nam forensis eloquentia, & quaecunque alia populum mouent, aduersarium habent: haec quieta, & sui negotij, contemni non potest, cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos honor est. Nunquā in tantum conualecet nequitia, nunquam sic contra virtutes coniurabitur, ut non philosophiae nomen venerabile & sacrum maneat. Ceterū philosophia ipsa tranquille modesteque tractanda est. Quid ergo, inquis? Videtur tibi M. Cato modeste philosophari, qui bellum ciuile sententia sua reprimat, qui furentium principum armis medius interuenit, qui alijs Pompeium offendentibus, alijs Caesarē, simul laceffit duos: Potest aliquis disputare, an illo tempore capeffenda fuerit sapienti res publica. Quid tibi vis M. Cato? iam non agitur de libertate: olim pessundata est. Quaeritur utrum Caesar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi cum ista contentione? Nullae partes tuae sunt: dominus eligitur. Quid tua, uter vincat? melior vincere non potest. potest esse peior qui victus fuerit, non potest melior, qui vicerit. Vltimas partes attingi Catonis: sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam ruinam reipublicae admitterent. Quid aliud quam vociferatus est Cato, & misit irritas voces, cum modo per populi leuatus manus, & obrutus sputis, extra forum traheretur, modo e senatu in carcerem duceretur? Sed postea uidebimus, an sapienti opera perdenda sit. Interim ad hos te uoco, qui à republica exclusi, secesserunt ad colendam uitam, & humano generi iura condenda, sine ulla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores: nec populum in se vitae nouitate conuertet. Quid ergo? Vtique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quàm homini temperanti bonam valetudinem: & tamen facit temperantia bonam valetudinem. Perit aliqua nauis in portu: sed tu quid accidere in medio mari credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes: quis negat? Nocentes tamen saepius. Ats ei constat, qui per ornamenta percussus est. Denique initium omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia in potestate nostra sunt: de euentu fortuna iudicat, cui de me sententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid aduersi: non damnatur latro, cum occidit. Nunc ad quotidianam stipem manū porrigis: aurea te stipe implebo. Et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum vsus fructusque eius tibi esse gratior possit. Is maxime diuitijs fruitur, qui minime diuitijs indiget. Ede, inquis, auctorem. Ut scias quam benignissimus, propositum est aliena laudare. Epicuri est, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid interest, quis dixerit? Omnibus dixit. Qui eget diuitijs, timet pro illis. Nemo autem sollicito bono fruitur. Adiciere illis aliquid studet, dum de incremento cogitat: oblitus est vsus. rationes accipit, forum cōterit, kalendarium versat, fit ex domino procurator.

Epistola XV.

MOs antiquis fuit, vsque ad meam seruatus aetatem, primis epistolae verbis adijcere: Si vales, bene est. Recte & nos dicimus: Si philosopharis, bene est. Valere enim hoc demum est. Sine hoc, aeger est animus. Corpus quoque etiam si magnas habet vires, non aliter quàm furiosi aut phrenitici validum est. Ergo hanc valetudinem praecipue cura, deinde & illam secundam: quae non magno tibi constabit, si volueris bene valere. Stulta est enim, mi Lucili, & minime conueniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi ceruicem, ac latera firmandi. Cum tibi feliciter sagina cesserit, & tori creuerint, nec vires vnquam opimi bouis, nec pondus aequabis. Adijce nunc, quod maiore corporis sarcina animus eliditur, & minus agilis est. Itaque quantum potes circumscribe corpus tuum, & animo locum laxa. Multa sequuntur incommoda huic deditos curae. Primum exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit, & inhabilem intētionē ac studijs acrioribus reddit. Deinde copia ciborum, subtilitas animi impeditur. Accedunt pessimae notae mancipia in magisterium recepta, homines inter oleū & vinum occupati, quibus ad votum dies est actus, si bene desudauerunt, si in locum eius quod effluxit, multum potionis alterius, ieiuno gutture ingesserunt. Bibere & sudare, vita cardiaci est. Sunt exercitationes & faciles & breues, quae corpus & sine mōra laxent, & tempori parcant: cuius praecipua ratio habenda est. Cursus, & cum aliquo pondere manus motae, & saltus, vel ille qui corpus in altum leuat, vel ille qui in longum mittit, vel ille (ut ita dicam) saliaris, aut (ut contumeliosus dicam) fullonijs. Quodlibet ex his elige, vsu fit facile. Quicquid facies, cito redi à corpore ad animum: illum diebus ac noctibus exerce. Labore modico alitur ille. Hanc exercitationē non frigus, non aestus impedit, ne fectus quidem. Id bonum cura, quod vetustate fit melius. Neque ego te iubeo semper imminere libro aut pugillaribus. Dandum & aliquod interuallum animo: ita tamen ut non resoluatur, sed ut remittatur. Gestatio & corpus concutit, & studio non officit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contempleris: quam veto te per gradus & certos modos attollere, deinde deprimere. Quod si velis

deinde

deinde quemadmodum ambules discere, admittes istos, quos noua artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis obseruet, & intantum procedet, in quantum eius audaciam patientiae lenitate produxeris. Quid ergo? à clamore protinus & à summa contentione vox tua incipiet? Vsq. adeo naturale est, paulatim incitari, ut litigantes quoque à sermone incipiant, ad vociferationem transeant. Nemo statim Quiritū fidem implorat. Ergo utcumque tibi impetus animi suaserit, modo vehementius fac vitij conuicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur & latus. Modesta, cum receperis illam, reuocariſque, descendat, non decadat: moderatoris sui temperamentum habeat, nec indocto & rustico more defauiat. Non enim id agitur, ut exerceatur vox, sed ut exerceat. Detraxi tibi non pusillum negotium. mercedula, & munus gratum, ad haec beneficia accedet. Ecce insigne praeceptum. Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur. Quis haec, inquis, dicit? Idem qui supra. Quam tu nunc vitam dici existimas stultam? Babae & Ixionis? Non ita est. nostra dicitur: quos caeca cupiditas in nocitura, certe nunquam satiatura praecipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui non cogitamus quā iucundum sit nihil poscere, quā magnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pendere. Subinde itaque, Lucili, quā multa sis consecutus, recordare. Cum aspexeris quot te antecedant, cogita quot sequantur. Si vis gratus esse aduersus deos, & aduersus vitam tuam, cogita quā multos antecesseris. Quid tibi cum ceteris? Te ipse antecessisti: finem constitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista insidiosa bona, & sperantibus meliora quā assecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando & impleant. Nunc haurientium sitim concitant, & inuitant speciosi apparatus. Quod futuri temporis incerta fors voluit, quare potius à fortuna impetem, ut det, quā à me ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanae? Congeram? in quid? laborem? Ecce hic ultimus dies. ut nō sit, prope ab ultimo est.

Epistola XVI.

Liquere tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beate vivere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiae studio: & beatam vitam perfectā sapientia effici, tolerabilem, etiam inchoata. Sed hoc quod liquet, firmandum, & altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, ut proposita custodias, quā ut honesta proponas. Perseuerandum est, & assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, quod bona voluntas est. Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis. Intellego enim te multum profecisse. Quae scribis, vnde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam. iam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias volo. Non est quod tibi cito & facile credas. Excute te, & varie scrutare, & observa. Illud ante omnia vide, utrum in philosophia, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum. Non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, ut aliqua oblectatione consumatur dies, ut dematur otio nausea. Animum format & fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda & omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum, & per anticipata fluctuantium dirigit cursum. sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quae consilium exigunt, quod ab hac petendū est. Dicit aliquis: Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam & mutari certa non possunt, & nihil praeparari potest aduersus incerta, si aut consilium meum Deus occupauit, decreuitque quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quicquid est ex his, Lucili, vel si omnia haec sunt, philosophandum est: siue nos inexorabili lege fata constringunt, siue arbiter Deus vniuersi cuncta disponit, siue casus res humanas sine ordine impellit & iactat, philosophia nos tueri debet. Haec adhortabitur, ut Deo libenter pareamus, ut fortunae contumaciter resistamus: haec docebit ut Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit iuris nostri, si prouidentia in imperio est, aut si factorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita dominantur. Illo nunc reuertor, ut te moneam & exhorter, ne patiaris animi tui impetum delabi & refrigescere. Constitue illum, & contine, ut habitus fiat quod est impetus. Iam ab initio, si bene te noui, circumspicis ecquid haec epistola munusculi attulerit. excute illam, & inuenies. Non est quod mireris animum meum. adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quicquid bene dictum est ab ullo, meum est. Sic quoque quod ab Epicuro dictum est: Si ad naturam viues, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam diues. Exiguum natura desiderat, opinio immensum. Congeratur in te, quicquid multi locupletes possederunt. ultra priuatum pecuniae modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura vestiat, & eo deliciarum opumque perducatur, ut terram marmoribus abscondas, & non tantum habere tibi liceat. sed calcare diuitias. Accedant statuae & picturae, & quicquid ars vlla luxuriae laborauit. maiora cupere ab his discas. Naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. Via eunti aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te à vanis: & cum voles scire, quod petis utrum naturalem habeat, an caecam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longe progressio, semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse.

Epistola XVII.

Proijce omnia ista, si sapias: immo ut sapias: & ab bonam mentem magno cursu ac totis viribus tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide, Moratur inquis. me res familiaris. sic illam disporre volo, ut sufficere nihil agēti possit, ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cū haec dicis, nō

videris vim ac potentiam eius de quo cogitas boni nosse: & summam quidem rei peruides, quantum philosophia prosit, partes autem nondum satis subtiliter dispicis: nec dum scis quantum ubique nos adiuvet: quemadmodum & in maximis (ut Ciceronis utar verbis) opituletur, & in minima descendat. Mihi crede, aduoca illam in consilium: suadebit tibi, ne ad calculos sed eas. Nempe hoc quaeris, & hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? Multis ad philosophandum obstitere diuitiae: paupertas expedita est, secuta est. Cum classicum cecinit, scit non se peti: cum aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat, quaerit. Si nauigandum est, non perstrepunt portus, nec vnus comitatu iniqua sunt littora, non circumstat illam turba seruorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes, quam impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est, desiderijs instantibus satisfacere. Quid est ergo, quare tu hanc recuses contubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes: Quantum sat est, nondum habeo: si ad illam summam peruenero, tunc me totum philosophiae dabo. Atqui nihil prius quam hoc parandum est, quod tu differs, & post cetera paras. Ab hoc incipiendum est. Parare, inquis, unde viam, volo. Simul & parare disce. Si quid te vetat bene viuere, bene mori non vetat. Non est quod paupertas nos a philosophia reuocet, ne egestas quidem: toleranda est, enim ad hoc properantibus vel fames, quam tolerauere quidam in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiae praemium, quam in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc maius est, quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis, nec dei timor? Et quidem vel esurienti ad ista veniendum est. Perpeffi sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu foedam tulerunt famem. Haec omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum. Licet ad philosophiam etiam sine viatico peruenire. Ita est, cum omnia habueris, tunc & sapientiam habere voles. Haec erit vltimum vitae instrumentum, & (ut ita dicam) additamentum. Tu vero, siue aliquid habes, iam philosophare, unde epim scis, an iam nimis habeas? siue nihil, hoc prius quaere, quam quicquam. At necessaria deerunt. Primum deesse non poterunt, quia natura minimum petit. Naturae autem se sapiens accomodat. Sed si necessitates vltimae inciderint, iamdudum exiliet vita, & molestus sibi esse desinet. Si vero exiguum fuerit & angustum, quo possit vita produci, id boni consulat, nec ultra necessaria sollicitus aut anxius, ventri & scapulis suum reddet, & occupationes diuitum, concursationesque ad diuitias euntium, securus laetusque ridebit, ac dicet: Quid in longum ipse te differs? expectabis ne fenoris quaestum, aut ex merce compendium, aut tabulas beati senis, cum fieri possis statim diues? Repraesentat opes sapientia: quas cuiunque fecit superuacuas, dedit. Haec ad alios pertinent: tu locupletibus propior es. Sacculum muta, nimis habes, inest omni sacculo, quod sat est. Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te male instituissem. Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere, tibi valedicere non licet gratis. Quid istuc? ab Epicuro mutuum sumam. Multis parasse diuitias, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Non hoc miror. Non est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. Illud quod paupertatem grauem fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodum nihil differt, vtrum aegrum in ligneo lecto, an in aureo colloques: quocumque illum transuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert, vtrum animus aeger in diuitijs, an in paupertate ponatur. malum suum, illum sequitur.

Epistola XVIII.

December est mensis, quo maxime ciuitas desudat. Ius luxuriae publice datum est: ingenti apparatu sonant omnia: tanquam quicquam inter Saturnalia nunc intersit, & dies rerum agendarum. Adeo nihil interest, ut non videatur mihi errasse, qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendum, vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum, an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius coenandum & exuendam togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solebat, voluptatis causa ac festorum dierum vestem mutamus. Si te bene noui, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse pullatae turbae voluisses, nec per omnia dissimiles: nisi forte his maxime diebus animo imperandum est, ut tunc voluptatibus solus abstineat, cum in illas omnis turba procubuit. Certissimum argumentum firmitatis suae capit, si ad blanda & in luxuriam trahentia nec ir, nec abducitur. Hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo, siccum ac sobrium esse. Illud temperantius, non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus: & eadem, sed non eodem modo, facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem. Ceterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, ut ex praecepto magnorum virorum tibi quoque praecipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo dura atque horrida veste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur? In ipsa securitate animus ad difficilia se praeparat, & contra iniurias fortunae, inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine villo hoste, vallum iacit, & superuacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem inuitati, prope ad inopiam accesserunt, ne vnquam expauescerent, quod saepe didicissent. Non est nunc quod existimes me ducere te ad modicas coenas & pauperum cellas, & quicquid aliud est, per quod luxuria diuitiarum taedio

*Se non che forse
in questi giorni deve
il sario con più fermo
consiglio signoraggiar
se stesso, ed astenersi
agli solo dai diletti
quando gli altri vi
si affuffano.*

taedio ludit. Grabatus ille verus sit, & sagū, & panis durus ac sordidus. Hoc triduo & quadriduo fer, inter dū pluribus diebus: ut nō lusus sit, sed experimentū. Tunc mihi crede, Lucili, exultabis, dupondio satur, & intelliges ad saturitatē non opus esse fortuna: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiā irata. Nō est tamen quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa milia seruorum, multa milia pauperum faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies nō coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quā aliquando experiri. Exerceamur ad palum: & ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si scierimus quam non sit graue pauperes esse. Certos habebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus maligne famem exingueret, visurus an aliquid deesset ex plena & consummata voluptate, vel quantum deesset, & an dignum, quod quis magno labore pensaret. hoc certe in his epistolis ait, quas scripsit, Charino magistratu, ad Polyænum. Et quidem gloriatur, non toto asse se pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu victu saturitatē non putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem, non illa leuis & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis & certa. Non enim iucunda res est aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis, sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunae iniquitas possit. Liberaliora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste qui occisurus est pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua spē descendere, quod nec ad extrema quidem reductis timendum sit: hoc est prae occupare tela fortunae. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, & aliquos dies destina, quibus secedas à tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

*Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo. ———*

Nemo alius est Deo dignus, quā qui opes contempsit: quarum possessione tibi non interdico: sed efficere volo, ut illas intrepide possideas: quod vno consequeris modo, si te etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi, si illas tanquam exituras semper aspexeris. Sed iam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo tibi Epicurum. ab illo fiet numeratio. Immodica ira gignit insaniam. Hoc quā verum sit, necesse est scias, cum habueris seruum & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quā ex odio: non minus inter seria, quā inter lusus & iocos. Nec interest, ex quā magna causa nascatur, sed in qualem perueniat animum. Sic ignis non refert quā magnus, sed quo incidat. Nam etiam maximum solida non receperunt: rursus arida, & corripi facilia, scintillam quoque fouent usque in incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis irae exitus, furor est: & ideo ira vitanda est, non moderationis causa, sed sanitatis.

Epistola XIX.

Exulto quotiens epistolas tuas accipio. implent enim me bona spe: iam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quā quod pro ipso rogaturus sum: si potes, subduc te istis occupationibus. si minus, eripe. Satis multum temporis sparsimus, incipiamus in senectute vasa colligere. Nunquid inuidiosum est: in freto viximus. moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod nec iactare debes, nec abscondere. Nunquam enim usque eo te abigam, generis humani furore damnato: ut latebram tibi aliquam parari ad obliuionem velim. Id age ut otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto, quibus integra sunt & propria consilia: an velint vitam per obscurum transmittere. tibi liberum nō est. In medium te protulit ingenij vigor, scriptorum elegantia, clarae & nobiles amicitiae. Tanta notitia te inuasit. licet in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monstrabunt: tenebras habere nō potes. Sequetur pristinae lucis multum, quocunque fugeris. Quietem potes vindicare, sine vilius odio, sine desiderio, aut morsu animi tui. Quid enim relinques, quod inuitus relictū à te possis cogitare: cliētes? quorum nemo te ipsum sequitur, sed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur: nunc praeda. Mutabūt testamenta destituti senes? migrabit ad aliud limen saluator? non potest paruo res magna constare. Aestima vtrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam tibi quidem senescere contigisset intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna misisset. Tulit te longe à conspectu vitae salubris rapida felicitas. prouincia & procuratio, & quicquid ab istis promittitur. Maiora deinde officia te excipient, & ex alijs alia. Quis exitus erit? quid expectas, donec desinas? habere quod cupias? Nunquam erit tempus. Qualem dicimus esse feriem causarum, ex quibus nequitur fatum, talem dicimus esse cupiditatum. Altera ex fine alterius nascitur. In eam demissus es vitam, quae nunquam tibi miseriarum terminum, ac seruitutis ipsa factura sit. Subduc ceruicem iugo. semel illam incidi, quam semper premi, satius est. Si te ad priuata retuleris, minora erunt omnia, sed affatim implebunt. At nunc plurima & vndique ingesta non satiant. Vtrum autem mauis, ex inopia saturitatem, an in copia famem? Et auida felicitas est, & alienae auiditati exposita. Quandiu tibi satis nihil fuerit, ipse alijs non eris. Quomodo inquis, exibo: utcunque. Cogita quā multa temere pro pecunia, quam multa laboriose pro honore tentaueris. Aliquid & pro otio audendum est, aut in ista solitudine procuratorum, & deinde vrbano officiorum senescendum in tumultu, ac semper nouis fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla vitae quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere velis: fortuna tua non vult. Quid si illi etiā nunc permiseris crescere: quantum ad successum accesserit, accedet ad metum. Volo tibi hoc loco re-

ferr

*Ubi dicitur di o quatio
o pui pui gra-
to e puerio lecto,
non per uianle
ma per pueria.
Ubi dicitur intenderai
che d'istumasi
non e' a' biogno
d'una gran forza.
na: eia non puo
eua tanto d'egna-
ta non noi la na-
gari cio' che ha
necuri ta' richiede.*

ferre dictum Maecenatis. Vera in ipso eculeo docuit. Ipsa enim altitudo attonat summa. Si quaeris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inscribitur. hoc voluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti vili potentia, ut sit tibi tam ebrius sermo? Ingeniosus vtr ille fuit, magnum exemplum Romanae eloquentiae daturus, nisi illum enervasset felicitas, immo castrasset. Hic te exitus manet, nisi iam contrahas vela, nisi (quod ille sero voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Maecenatis sententia parem facere rationem: sed movebis mihi controuersiam, si te noui, nec voles quod debeo in aspero & probro accipere. Vt se res habet, ab Epicuro versura facienda est. Ante, inquit, circumspectum est, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Nam sine amico visceratio, leonis ac lupi vita est. Hoc non continget tibi, nisi secesseris: alioquin habebis conuiuias, quos ex turba salutatum nomenclator digesserit. Errat autem, qui amicum in atrio quaerit, in conuiuium probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est, quod beneficia sua efficaciam iudicat, ad conciliandos amicos: cum quidam, quo plus debent, magis oderint. Leue aes alienum debitorem facit: graue inimicum. Quid ergo? Beneficia non parant amicitias? Parant, si accepturos licuit eligere, si collata, non sparsa sunt. Itaque dum incipis esse mentis tuae, interim hoc consilio sapientum vtere, ut magis ad rem existimes pertinere, quis, quam quid acceperit.

Epistola XX.

SI vales, & te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo. Mea enim gloria erit, si te istinc vbi sine spe exundi fluctuaris, extraxero. Illud autem mi Lucili, te rogo atque hortor, ut philosophiam in praecordia ima demittas, & experimentum tui profectus capias, non oratione, nec scripto: sed animi firmitate, & cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus, & assensionem coronae captantibus, aliud his, qui iuuenum otiosorum aures disputatione varia, aut volubili detinent. Facere docet philosophia, non dicere: & hoc exigit, ut ad legem suam quisque viuatur, ne orationi vita dissensat, ut ipsa inter se vita vnus, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est & officium sapientiae, & iudicium, ut verbis opera concordent, ut & ipse vbique par sibi idemque sit. Quis hoc praestabit? Pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper vno iturum gradu, sed vna via. Obserua itaque nunquid vestis tua domusque dissensat: nunquid in te liberalis sis, in tuos sordidus: nunquid cenes frugaliter, aedifices luxuriose. Vnam semel ad quam viuas regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exaequa. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris, & extendunt. Vitium est haec diuersitas, & signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiamnum dicam unde sit ista inconstantia, & dissimilitudo rerum consiliorumque. Nemo proponit sibi quid velit, nec si proposuit, perseverat in eo, sed transiit: nec tantum mutat, sed redit, & in ea quae deseruit ac damnavit, renouitur. Itaque ut relinquam definitiones sapientiae veteres, & totum complectar humanae vitae modum, hoc possum contentus esse. Quid est sapientia? Semper idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiuculam non adiciam, ut rectum sit quod velis, Non potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt. In totum nulli velle aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, & in contrarium vertitur. Itaque plerisque agitur vita per lulum. Preme ergo quod coepisti: & fortasse perduceris aut ad summum, aut eo quod summum nondum esse solus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbae familiarium? Turba ista cum a te pasci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa veros certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc vnum amanda paupertas, quod a quibus ameris ostendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiat. Huc ergo cogitationes tuae tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, ut contentus sis temetipso & ex te nascetibus bonis. Quae potest esse felicitas deo propior? Redige te ad parua, ex quibus cadere non possis: idque, ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolae huius: quod statim conferam. Inuideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificenior (mihi crede) sermo tuus in grabato videbitur & in panno. non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur. Ego certe aliter audio quae dicit Demetrius noster, cum illum vidi nudum, quanto minus quam stramentis incubantem? Tunc enim non praeceptor veri, sed testis est. Quid ergo? Non licet diuitias in sinu positas contemnere? quid non liceat? Et ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multum diuque miratus, quod ad se venerint, ridet, suasque audit magis esse quam sentit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus est ille qui in diuitiis pauper est: sed securior, qui caret diuitiis. Nescio, inquis, quomodo iste paupertatem laturus sit, si in illam inciderit. Nec ego Epicuri angelus scio, an pauper iste contempturus sit diuitias, si in illas inciderit. Itaque in utroque mens aestimanda est, in spectandumque, an ille paupertati indulgeat, an hic diuitiis non indulgeat. Alioquin leue argumentum est bonae voluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati, sed malle. Ceterum magnae indolis est, ad ista non properare tanquam ad meliora, sed praeparare tanquam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia, cum vero multo ante meditatus accesseris, iucunda quoque. Inest enim illis, sine qua nihil est iucundum, securitas. Necessarium ergo iudico id, quod tibi scripsi magnos viros saepe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad veram: quod eo magis faciendum est, quod delictis permaduimus, & omnia dura ac difficilia iudicamus. Potius excandus e somno, & vellicandus est animus, admonendusque naturam nobis minimum constituisse. Ne-

mo nascitur diues: quisquis exit in lucem, iussus est lacte & panno esse contentus. Ab his inijs nos regna non capiunt.

Epistola XXI.

Cum istis negotium tibi esse iudicas de quibus scripseras? Maximum negotium tecum habes: tu tibi molestus es. Quid velis, nescis: melius probas honesta, quam sequeris. Vides ubi sit posita felicitas, sed ad illam peruenire non audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna haec esse existimas, quae relicturus es: & cum proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transurus es, retinet te huius vitae, à qua recessurus es, fulgor, tanquam in sordida & obscura casurum. Erras, Lucili: ex hac vita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cum haec certam originem habeat, ac suam, ille niteat alieno, hoc inter hanc vitam & illam. Haec, quia fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim umbram faciet quisquis obstiterit: illa vero suo lumine illustris est. Studia te tua clarum & nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. cum Idomeneo scriberet, & illum à vita speciosa, ad fidem stabilemque gloriam reuocaret, rigidae tunc potentiae ministrum, & magna tractantem. Si gloria, inquit, tangeris, notio rem te epistolae meae facient, quam omnia ista quae colis, & propter quae coleris. Nunquid ergo mentitus est? Quis Idomeneae nosset, nisi Epicurus illum suis litteris incidisset? Omnes illos megistanas & satrapas, & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus perebatur, obliuio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolae non sinunt. nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Caesar pronepos. inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum aperuisset. Profunda supra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput exerent, & in idem quandoque silentium abitura obliuioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habeo apud posteros gratiam, possum tecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam aeternam promisit, & praestat.

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,

Nulla dies umquam memori vos eximet aeuo.

Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum

Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Quoscumque in medium fortuna protulit, quicumque membra ac partes alienae potentiae fuerant, horum gratia vixit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio: nec ipsis tantum habetur, sed quicquid illorum memoriae adhaesit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur ut Pythoclea locupletem non publica, nec ancipiti via faciat. Si vis, inquit, Pythoclea diuitem facere, non pecuniae adiiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est. Et apertior ista sententia est, quam ut interpretanda sit, & disertior quam ut adiuuanda. Hoc unum te admoneo, ne istud tantum existimes de diuitijs dictum, quocumque transfuleris, idem poterit. Si vis Pythocleam honestum facere, non honoribus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythocleam esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythocleam senem facere, & implere vitam, non annis adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est quod Epicuri esse iudices, publicae sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. Cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere sententiam, & sequor. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, ut istis qui ad illa confugient, spera mala inducti, qui velamentum se ipsos suorum vitiorum habituros existimant, probem, quocumque ierint, honeste esse viuendum. Cum adierint hos hortulos, & audierint inscriptum hortulis, Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est: paratus erit istius domicilij custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoque large administrabit: & dicet: Ecquid bene acceptus es? Non iritant, inquam, hi hortuli famem, sed extinguunt: hec maiorem ipsis portionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac voluptate consenui. De his tecum desiderijs loquor, quae consolatio nem non recipiunt, quibus dandum est aliquid ut deficiant. Nam de illis extraordinarijs quae licet differre, licet castigare & opprimere, hoc unum commonefaciam, ista voluptas non naturalis est, non necessaria: huic nihil debes. Si quid impendis, uoluntarium est. Venter praecepta non audit, poscit, appellat. Non est tamen molestus creditor, paruo dimittitur: si modo das illi quod debes, non quod potes.

Epistola XXII.

Iam intelligis educendum esse te ex istis occupationibus speciosis & malis: sed quomodo id consequi possis, quaeris. Quaedam non nisi à praesente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi aut balnei tempus eligere, uena tangenda est. Vetus prouerbum est, Gladiatorem in arena capere con silium. Aliquid aduersarij nultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis inuenientem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in uniuersum, & mandari potest, & scribi. Tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur. Illud autem quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit, cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum praesentis, sed uigilantis est, occasionem obseruare properantem. Itaque hanc circumspice: hanc si uideris, prende: & toto impetu, totis uiribus id age, ut te istis officijs exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo autem ex ista

vita

uita tibi, aut e uita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum uia, ut quod male implicuisti, soluas potius quam abrupas: dummodo si alia soluendi ratio non erit, vel abrupas. Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quam semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, contētus esto negotijs, in quae descendisti, vel quod uideri mauis, incidisti. Non est quod ad ulteriora nitaris. aut perdes excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quae dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare fortunae ferenti. Nunquid offenderis, si in consilium non uenio tantum, sed aduoco? & quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero. Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi. Idomeneo scribitur: quem rogat, ut quantum potest fugiat & properet, antequam aliqua vis maior interueniat, & auferat libertatem recedendi. Idem tamen subiicit, nihil esse tentandum, nisi cum apte poterit tempestiueque tentari. Sed cum illud tempus diu captatum uerit, exiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem uerat, & sperat etiam ex difficillimis salutarem exitum: si nec properemus ante tempus, nec celsamus in tempore. Puto nunc & Stoicam sententiam quaeris, non est quod quisquam illos apud te temeritatis infamet. cautiore quam fortiores sunt. Expectas forsitan, ut tibi haec dicantur? Turpe est cedere oneri, luctare cum officio, quod semel recepisti. Non est vir fortis & strenuus, qui laborem fugit: uerum ubi crescit illi animus ipsa rerum difficultate. Dicentur tibi ista, si operae praeium habebit perseverantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendum ue erit: alioquin fordido se & contumelioso labore non conteret, nec in negotijs erit negotij causa. Ne illud quidem quod existimas eum facturum, faciet, ut ambitiosis rebus implicitus, earum semper aestus ferat. Sed cum uiderit breuia in quibus uolatur, incerta ancipitia, referet pedem, nec uertet terga, sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes euadere, si occupationum praemia contempseris. Illa sunt quae nos morantur & detinent. Quid ergo? Tam magnas spes relinquam? Ab ipsa messe discedam? Nudum erit latus? Incomitata lectica? Atrium vacuum? Ab his ergo inuiti homines recedunt, & mercedem miseriarum amant, ipsas execrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica queruntur: & si uerum affectum eorum inspicias, non oderunt sed litigant. Excute istos, qui quae cupiere, deplorant, & de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt. Videbis uoluntariam esse illis in eo moram, quod aegre ferre ipsos & misere, loquuntur. Ita est, mi Lucili, paucos seruitus, plures seruitutem tenent. Sed deponere illam in animo est, & libertas bona fide placuit: in hoc autem unum aduocationem petis, ut sine perpetua solitudine id tibi facere contingat, quid ni te tota cohors Stoicorum probatura sit? Omnes Zenones & Chrysippi moderata, & honesta, & uera suadebunt. Sed si propter hoc tergieris, ut circumspicias, quantum feras tecum, & quam magna pecunia instruas omnium, nunquam exitum inuenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem uitam propitius dijs, sed non sic, quo modo istis propitij sunt, quibus bono ac benigno uultu mala magnifica tribuerunt, hoc uno excusati, quod ista quae vrunt, quae excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolae signum. resoluenda est, ut cum sollempni ad te munusculo ueniat, & aliquam magnificam uocem secum ferat. & ecce occurrit mihi nescio utrum uerior, an eloquentior. cuius? inquis. Epicuri. Adhuc enim alienas sarcinas adorno. Nemo non ita exit e uita tanquam modo intrauerit. Quemcumque uis occupa, adolescentem, senem, medium. inuenies aequae timidum mortis, aequae inscium uitae. nemo quicquam habet facti. In futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista uoce delectat, quam quod exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quam quomodo natus est, exit e uita. Falsum est, peiores morimur quam nascimur. Nostrium istud, non naturae uitium est. Illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc est? Sine cupiditatibus uos genui, sine timoribus, sine superstitionibus, sine perfidia, ceterisque pestibus. quales intra stis, tales exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quam nascitur. Nunc uero trepidamus, cum periculum accessit: non animus nobis, non color constat: lacrimae nihil profuturae cadunt. Quid est turpius, quam in ipso limine securitatis esse sollicitum? Causa autem haec est, quod inanes omnium bonorum sumus, quorum in fine uitae desiderio laboramus. Non enim apud nos pars eius ulla sub sedit, transmissa est, & effluxit. Nemo quam bene uiuat, sed quandiu, cutat: cum omnibus possit contingere, ut bene uiuant: ut diu, nulli.

Epistola XXIII.

Putas me tibi scripturum, quam humane nobiscum hiems egerit, quae & remissa fuit, & breuis: quam malignum uer sit, quam praeposterum frigus, & alias ineptias uerba quaerentium. Ego uero aliquid quod & mihi & tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi ut te exorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod sit, quaeris? ne gaudeas uanis. Fundamentum hoc esse dixi, etiam culmen est. Ad summa peruenit, qui scit quod gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Sollicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat, licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illud nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac mi Lucili: disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoueo, qui spes, dulcissima oblectamenta, deuitandas existimo. Immo contra. nolo tibi unquam deesse laetitiam. Volo illam tibi domi nasci. Nascitur, si modo intra reipsum sit. Ceterae hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leues sunt: nisi forte tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & super omnia erectus. Mihi crede, res seueras est uerum gaudium. An tu existimas quenquam soluto uultu, & ut isti delicati loquuntur, hilari

oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub fraeno? meditari dolorum patientiam? Haec qui apud se versat, in magno gaudio est, sed parum blando. In huius gaudij possessio, ne esse te volo. Nunquā deficiet, cum semel vnde petatur inueneris. Leuium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, assidue plenius responsura fodienti. Haec quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfusoriam voluptatem: & quodcunque inuēcticiū gaudiū est, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, & quod plus pateat introrsus. Fac oro te, Lucili carissime, quod vnuū potest te praestare felicem. dilige & conculca ista, quae extrinsecus splendent, quae tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum specta, & de tuo gaude. Quid est autem hoc, de tuo? Te ipso & tui optima parte. Corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quam magnam. Vanas suggerit voluptates, breues: paenitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in contrariū abituras. Ita dico, in praecipiti est voluptas, ad dolorem vergit, nisi modum teneat. Modum autem tenere in eo difficile est, quod bonū esse credideris. Veri boni auiditas tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut vnde subeat: dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consilijs, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitae & continuo tenore vnam prementis viam, Nam illi qui ex alijs propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quicquam certum mansurumve possunt, suspensi & vagi? Pauci sunt, qui consilio se suasque disponant: ceteri eorum more quae fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia leuior vnda detinuit, ac mollius vexit, alia vehementior rapuit, alia proxime ripam, cursu languescēte deposuit, alia torrens impetus deiecit in mare. Ideo constituendum est, quid velimus, & in eo perseuerandum. Hic est locus soluendi aeris alieni. Possum enim vocem tibi Epicuri qui reddere, & hanc epistolam liberare. Molestum est, semper vitam inchoare. aut si hoc modo magis sensus potest exprimi. Male viuunt, qui semper viuere incipiunt. Quare, inquis? desiderat enim explanationem ista vox. Quia semper illis imperfecta vita est. Non potest autem stare paratus ad mortē, qui modo incipit viuere. Id agendum est, vt satis vixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur cum maxime vitam. Non est quod existimes paucos esse hos. propemodum omnes sunt. Quidam viuere tunc incipiunt cum desinendum est. si hoc iudicas mirum, adijciam quod magis admireris. Quidam ante viuere desierunt, quam inciperent.

Epistola XXIII.

Sollicitum te esse scribis de iudicij euentu, quod tibi furor inimici denūtiat: & existimas me suaserū vt meliora tibi ipsi proponas, & acquiescas spei blandae. Quid enim necesse est mala accersere, & satis cito patiēda cum venerint, praesumere, ac praesens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum. Sed ego alia te ad securitatem via ducam. Si vis omnem sollicitudinem exuere, quicquid vereris ne eueniat, euenturum vtique propone, & quodcunque illud est malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa. intelliges profecto aut non magnum aut non longum esse quod metuis. nec diu exempla quibus confirmeris, colligenda sunt. Omnis illa aetas tulit. In quamcunque partem rerum, vel ciuiliū, vel externarum memoriam miseris, occurrent tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Nunquid accidere tibi, si damneris, potest durius, quam vt mittaris in exilium? vt ducaris in carcerem? nunquid vltra quicquam corpori timendum est, quam ut pereat? Singula ista constitue, & contemptores eorum cita, qui non quaerendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tanquam nihil illi molestum esset aliud, quam quod male iudicaretur. Exilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter. Alter, ut rediret, Reipub. praestitit: alter reditū suum Syllae negauit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputauit, & exire (cum essent qui promitterent fugam) noluit, remansitque, ut duarum rerum grauissimarum hominibus merum demeret, mortis & carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est vri. quanto acerbius si id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec ullis praeceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantū robore instructum, poenas, à se irriti conatus exigentem. Spectator distillantis in hostili foculo dextrae stetit, nec ante remouit nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. Facilius Porfena Mucio ignouit, quod uoluerat occidere, quam sibi Mucius quod non occiderit. Decantatae, inquis, in omnibus scholis fabulae istae sunt. Iam mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem? Vltima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio (duo haec in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum vt vellet mori, alterum vt posset) compositis ergo rebus, vt cunque componi fractae atque vltimae poterant, id agendum existimauit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut seruare contingeret, & stricto gladio, quem vsque in illum diem ab omni caede purum seruauerat: Nihil, inquit, egisti fortuna omnibus conatibus meis obstando. non pro mea adhuc, sed pro patriae libertate pugnavi: nec agebam tanta pertinacia, vt liber, sed vt inter liberos viuerem. nunc quoniam deploratae sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus: quo obligato à medicis, cum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, iam non tantum Caesari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, & generosum illum contemptoremque omnis potentiae spiritum non emisit, sed eiecit. Non in hoc exempla haec nunc congero, vt ingenium exerceam, sed vt te aduersus id quod

id quod maxime terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero non tantum fortes viros hoc momentum efflandae animae contemplisse, sed quosdam ad alia ignavos, in hac re exaequalle animum fortissimorum: sicut illum Cn. Pompeij focerum Scipionem, qui contratio in Africam vento relatus, cum teneri navem suam videret ab hostibus, ferro se transuerberavit, & quaerentibus ubi Imperator esset: Imperator inquit, bene se habet. Vox haec illum parem maioribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, & quidem Catonis, mori? Non reuoco te ad historias, nec ex omnibus saeculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo. Respice ad haec nostra tempora, de quorum languore ac delicijs querimus. Omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunae, omnis aetatis, qui mala sua morte praeciderunt. Mihi crede, Lucili, adeo mors timenda non est, ut beneficio eius nihil anteferendum sit. Securus itaque inimici minas audit: & quamvis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra causam valent, & quod aequissimum est spera, & ad id te quod est iniquissimum, compara. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque maiusculis pueris euenit. Illi quos amant, quibus assueverunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expauescunt. Non hominibus tantum, sed & rebus persona demenda est & reddenda facies sua. Quid mihi gladios & ignes ostēdis, & turbam carnificum circa te frementium? Tolle istam pompam sub qua lates, & stultos territis. mors est, quam nuper seruus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? Quid tu singulis articulis, singula machinamenta, quibus extorqueantur aptas, & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone ista quae nos obstupefaciunt. iube conticescere gemitus & exclamationes, & vocum inter lacerationem elisarum acerbiter. Nempe dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis delicijs perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Levis est, si ferre possum: brevis est, si ferre non possum. Haec in animo voluta, quae saepe audisti, saepe dixisti: sed an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba. Hoc enim turpissimum est, quod nobis obijci solet, verba nos philosophiae, non opera tractare. Quid tu? Nunc primum tibi mortem imminere scisti, nunc exilium, nunc dolorem? In haec natus es. Quicquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certe fecisse. Nunc admoneo, ut animum tuum non mergas in istam solitudinem. Hebetabitur enim, & minus habebit vigoris, cum exurgendum erit. Abduc illum à priuata causa ad publicam: dic mortale tibi, & fragile corpusculum esse, cui non ex iniuria tantum aut ex potentioribus viribus denuntiabitur dolor, sed ipsae voluptates in tormenta vertuntur. Epulae crudelitatem afferunt: ebrietates neruorum torporem tremoremque: libidines, pedum, manum, articulorum omnium deprauationes. Pauper fiam? Inter plures ero. Exul fiam? ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? Quid enim? Nunc solutus sum? Ad hoc me natura graue corporis mei pondus astrinxit. Moriar? Hoc dicis, desinam aegrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, ut Epicuream cantilenam hoc loco persequar, & dicam vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volui, nec saxum humero Sisyphi trudi in aduersum, nec vilius viscera & renasci posse quotidie, & carpi. Nemo tam puer est, ut Cerberum timeat & tenebras, & laruarum habitum nudis ossibus cohaerentium. Mors nos aut consumit, aut emittit. Emissis meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat: bona pariter malaque submota sunt. Permite mihi referre hoc loco tuum versum, si prius admonuero, ut te iudices non alijs scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitae; & tunc quoque cum crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolecentiam; usque ad hesternum, quicquid transijt temporis, periit. Hunc ipsum quem agimus diem, cum morte diuidimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quicquid ante defluxit: sic vltima hora qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam peruenimus, sed diu venimus. Haec cum descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, nunquam tamen acrior, quam ubi veritati commodas verba, dixisti:

Mors non vna venit, sed quae rapit, vltima mors est.

Malo te legas, quam epistolam meam. Apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectes. Quaeris quid huic epistolae infulerim, quod dictum alicuius animosum, quod praeceptum utile. Ex hac ipsa materia quae in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos, qui mortem concupiscunt, quam eos qui timent, & ait: Ridiculum est, currere ad mortem taedio vitae, cum genere vitae, ut currendum esset ad mortem, effeceris. Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, cum vitam tibi inquietam feceris metu mortis? His adjicias & illud eiusdem notae licet, tantam hominum imprudentiam esse, immo dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem. Quicquid horum tractaueris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitae patientiam. In vtrumque monendi ac firmandi sumus, & ne nimis amemus vitam, & ne nimis oderimus. etiam cum ratio suadet finire, non temere, nec cum procurfu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet euita, sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupa-

occupauit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, ut ad alia, sic etiam ad moriendum inconsculta animi inclinatio: quae saepe generosos atque acerrimae indolis viros corripit, saepe ignauos iacentesque. Illi cōtemnunt vitam, hi grauantur. Quosdam subit eadem faciendi videndique satietas, & vitae non odium, sed fastidium, in quod prolabimur, ipsa impellente philosophia, dum dicimus: Quousque eadem? Nempe expergiscar, dormiam, fatiabor, esuriam, algebo, aestuabo: nullius rei finis est: sed in orbem nexa sunt omnia: fugiunt ac sequuntur: diem nox premit, dies noctem: aetas in autumnum desinit, autūno hiems instat, quae vere compefcitur. Omnia transeunt, ut reuertantur. Nihil noui video, nihil noui facio. Fit aliquando & huius rei nausea. Multi sunt, qui non acerbum iudicent viuere sed superuacuum.

Epistola XXV.

Quod ad duos amicos nostros pertinet, diuersa via eundē est. Alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Utar libertate tota: non amo illum, nisi offendo. Quid ergo? inquis. Quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice aetatem eius iam duram & intractabilem, non potest reformari, tenera finguntur. An profecturus sis nescio, malo successum mihi, quam fidem deesse, nec desperaueris, etiam diutinos aegros posse sanari, si contra intemperantiā steteris, si multa inuitos & facere coegeris & pati. Nec de altero quidem satis fiducia habeo, excepto eo quod adhuc peccare erubescit, nutriendus est hic pudor: qui quandiu in animo eius durauerit, aliquis erit bonae spei locus. Cum hoc veterano parcius agendum puto, ne in desperationem sui veniat, nec vllum tempus aggrediendi melius fuit, quam hoc, dum interquiescit, dum emendato similis est. Alijs haec intermissio eius imposuit, mihi verba non dat, expecto cum magno fenore vitia reditura, quae nunc scio cessare, non deesse. Impendam huic rei dies: & utrum possit aliquid agi, an non possit, experiar. Tu nobis te, ut facis, fortem praesta, & sarcinas contrahe. Nihil ex his quae habemus, necessarium est, ad legem naturae reuertamur. Diuitiae paratae sunt. Aut gratuitum est quo egemus, aut vile, Panem & aquam natura desiderat, nemo ad haec pauper est: intra quae quisquis desiderium suum clausit, cum ipso Ioue de felicitate contendat, ut ait Epicurus: cuius aliquam vocem huic epistolae inuoluam. Sic fac, inquit, omnia, tanquam spectet aliquis. Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, & habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis iudices. Hoc quidem longe magnificentius est, sic viuere tanquam sub alicuius boni viri, ac semper praesentis, oculis. Sed ego etiam hoc contentus sum, ut sic facias quaecunque facies, tanquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Cum iam profeceris tantum, ut sit tibi etiam tui reuerentia, licebit dimittas paedagogum. Interim te aliquorum auctoritate custodi. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Laelius, aut cuius interuentu perditum quoque homines vitia supprimerent, dum te efficias eum corā quo peccare non audeas. Cum haec effeceris, & aliqua coeperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi permittere: quod idem suadet Epicurus. Tunc praecipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba. Dissimilem te fieri multis oportet. Dum tibi tutum non est à te recedere: circumspice singulos. Nemo est cui non satius sit, cum quolibet esse quam secum. Tūc praecipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba, si bonus vir, si quietus, si temperans es; alioquin in turbam tibi à te recedendum est. Istic enim malo viro propius es.

Epistola XXVI.

Modo dicabam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam vereor, ne senectutem post me relinquerim. Allud iam his annis, huic corpori vocabulum conuenit: quoniam quidem senectus lassae aetatis, non fractae nomen est. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago. Non sentio in animo aetatis iniuriam, cum sentiam in corpore, tantum vitia, & vitiorum ministeria senuerunt. Viget animus & gaudet, non multum sibi esse cum corpore: magnam partem oneris sui deposuit, exultat, & mihi facit controuersiam de senectute. Hunc aut esse florem suum. Credamus illi, bono suo vtatur. Ire in cogitationem iuuat, & dispicere, quid ex hac tranquillitate ac modestia morum sapientiae debeam, quid aetati: & diligenter excutere, quae non possim facere, quae nolim: possim ne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Quae enim querela est, quod incommodum, si quod debet desinere, defecit? Incommodum summum est, inquis, minui & deperire, & ut proprie dicam, liquefcere. Non enim subito impulsus ac prostratus sumus. Carpimur: singuli dies aliquid subtrahunt viribus. Et quis exitus est melior, quam in finem suum natura soluente dilabi? Non quia aliquid mali est ictus, & e vita repentinus excessus: sed quia lentis haec via est, subduci. Ego certe, velut appropinquet experimentum, & ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me obseruo & alloquor. Nihil est, inquam, adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus. leuia sunt ista & fallacia pignora animi, multisque inuoluta lenocinijs. Quid profecerim, morti crediturus sum. Non timide itaque componor ad illum diem, quo remotis strophis ac fucis, de me pronuntiaturus sum, utrum loquar fortia, an sentiam: nunquid simulatio fuerit & mimus, quicquid contra fortunam iactaui verborum contumacium. Remoue existimationem hominum, dubia semper est, & in partem vitamque diuiditur. Remoue studia: totam vitam tracta, mors de te pronuntiatura est. Ita dico, disputationes & litterata colloquia, & ex praeceptis sapientum verba collecta, & eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi, Est enim oratio etiam timidissimis audax. Quid egeris, tunc apparebit, cum animam ages. Accipio condicionem, non reformido iudicium. Haec mecum loquor, sed tecum quoque me locutum puta. Iunior es. Quid refert? Non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco

mors expectet. Itaque tu illam omni loco expecta. Finire iam volebam: & manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sagmata: & huic epistolae viaticum dandum est. Puta me nō dicere, unde sumpturus sim mutuum. Scis cuius arca utar. Expecta pusillum, & de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: Meditare vtrum commodius sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam. Hic patet sensus. Egregia res est, mortem condiscere. Supernacuum forsitan putas id discere, quo semel utendum est? Hoc est ipsum, quare meditari debeamus. Semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. Meditare mortem. **Qui hoc dicit, meditari libertatem iubet. Qui mori didicit, seruire dedidicit.** Supra omnem potentiā est: certe extra omnem. Quid ad illum carcer, & custodia, & claustra? Liberum ostium habet. Vna est catena quae nos alligatos tenet, amor vitae: qui vt non est abiiciendus, ita minuendus est: vt si quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quo minus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere.

Epistola XXVII.

T V me, inquis, mones, iam enim te ipse monuisti, iam correxisti: ideo aliorum emendationi uacas. Non sum tam improbus, vt curationes aeger obeam: sed tanquam in eodem valetudinario iaceā, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tanquam mecū loquar. in secretum te meum admitto, & te adhibito, mecum exigo. Clamo mihi ipse, Numera annos tuos: & pudebit eadem velle, quae volueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi citra diem mortis praesta: moriantur ante te vitia. Dimitte istas voluptates turbidas, magno luendas. Non venturae tantum, sed praeteritae nocent. Quemadmodum scelera etiam si non sint deprehensa cum fierent, sollicitudo non cum ipsis abit: ita improbarum voluptatum, etiam post ipsas paenitentia est. Non sunt solidae, nō sunt fideles, etiam si non nocent, fugiunt. Aliquod potius bonum mansurum circumspecte, nullum autē est, nisi quod animus ex se sibi inuenit. Sola virtus praestat gaudium perpetuum, securum: etiā si quid obstat, nubium modo interuenit, quae infra feruntur, nec vnquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudiū peruenire contingeret? Non quidem cessatur adhuc, sed non festinatur. Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigilare, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud litterarum genus adiutorium admittit. Clauisius Sabinus memoria nostra fuit diues, & patrimonium habebat liberum & ingenuum. Nunquam vidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tā mala erat, vt illi modo nomen Vlixis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam bene nouerat, quā paedagogos nostros nouimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperam, quā ille Troianos & Achiuos persalutabat, Nihilominus eruditus volebat videri. Hāc itaque compendiarium excogitauit: magna summa emit seruos, vnum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum. Nouem praeterea Lyricis, singulos assignauit. Magno emisit illum nō est quod mireris. Non inuenerat: faciendos locauit. Postquam haec familia illi comparata est, coepit conuiuias suos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus subinde cum peteret versus, quos referret, saepe in medio versu excidebat. Suasit illi Satelliū Quadratus, stultorum diuitum adrosor, & quod sequitur, arrisor, & quod duobus his adiunctum est, derisor, vt Grammaticos haberet analectas. Cum dixisset Sabinus, centenis milibus sibi constare singulos seruos: Minoris, inquit, totidem scrinia emisisses, Ille tamen in ea opinione erat, vt putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. Idem Satelliū illum hortari coepit, vt luctaretur, hominem aegrum, pallidum, gracilem. Cum Sabinus respondisset, Et quomodo possum? vix viuo. Noli, obsecro, inquit, istud dicere. Non vides quā multos seruos ualentissimos habeas? Bona mens nec commendatur, nec emitur: & puto si uenalis esset, non haberet emptorem. At mala quotidie emitur. Sed accipe iam quod debeo, & uale. Diuitiae sunt, ad legem naturae composita paupertas. Hoc saepe dicit Epicurus aliter atq. aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nūquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt.

Epistola XXVIII.

H Oc tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem nouam, quod peregrinatione tam longa & tot locorum uarietatibus, non discussisti tristitiam grauitatemque mentis. Animum debes mutare non coelum. Licet uastum traieceris mare, licet (vt ait Virgilius noster.) Terraeque urbesque recedāt, sequentur te quocunque perueneris, uitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodesse, cum te circumferas? Praemit te eadem causa quae expulit. Quid terrarum iuuare nouitas potest? Quid cognitio urbium, aut locorum? In irritum cedit ista iactatio. Quae- ris quare te fuga ista non adiuet? tecum fugis. Onus animi deponendum est. Non ante tibi ullius placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster uatis inducit, iam cōcitatae & instigatae, multumque habentis in se spiritus, non sui.

Bacchatur vates, magnum si pectore possit

Excussisse Deum. ---

Vadis huc & illuc, ut excutias insidens pondus, quod ipsa iactatione incommodius fit. sicut in naui one ra immota minus urgent: inaequaliter conuoluta citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quicquid facis, contra te facis, & motu ipso nocet tibi. Aegrum enim concutis. At cum istud exemeris malū, omnis mutatio loci iucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariae angulo colloceris, hospitalis tibi illa qualiscunq. sedes erit. Magis quis veneris, quā quod, interest: & ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasionē viuendum est: Nō sum vni angulo natus: patria

patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil adiuuari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum taedio migras. Prima enim quaeque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinarius, sed erras & ageris, ac locum ex loco mutas: cum illud quod quaeris, bene vivere, omni loco positum sit. Num quid tam turbidum fieri potest, quam forum? Ibi quoque licet quiete vivere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectum quoque & viciniam fori procul fugiam. Nam ut loca graui, etiam firmissimam valetudinem tentant, ita bonae quoque menti, necdum adhuc perfectae, & conualescenti, sunt aliqua parum salubria. Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum, magno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non eligeret: & malet in pace esse, quam in pugna. Non enim multum prodest vitia sua proiecisse, si cum alienis rixandum est. Triginta, inquis, tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum eius infringere. Quid interest, quot domini sint? Seruitus vna est. Hanc qui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est. Tempus est desinere, sed si prius portorium soluero. Initium est salutis, notitia peccati. Egregie mihi hoc dixisse videtur Epicurus. Nam qui peccare se nescit, corrigi non vult. Deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam virijs gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? Ideo quantum potes te ipsum coargue: inquire in te: accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, nouissime deprecatoris: aliquando te offende.

Epistola XXIX.

DE Marcellino nostro quaeris, & vis scire quid agat. Raro ad nos venit, nulla alia ex causa quam quia audire verum timet: à quo periculo iam abest: nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideo de Diogene, nec minus de alijs Cynicis, qui libertate promiscua vsi sunt, & obuios quosque monuerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim si quis surdos obiurget, aut natura morbo-ve mutos? Quare, inquis, verbis parcam? Gratuita sunt. Non possum scire an ei profuturus sim, quem admoneo. Illud scio, alicui me profuturum, si multos admonuero. Spargenda est manus: non potest fieri, ut non aliquando succedat, multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non existimo faciendum magno viro. diluitur eius auctoritas, nec habet apud eos satis ponderis, quos posset minus obsolescentia corrumpere. Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare. Non est ars, quae ad effectum casu venit. Sapientia ars est, certum petat: eligat profecturos: ab his quos desperauit, recedat: non tamen cito relinquat, sed in ipsa desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego nondum despero, etiamnum seruari potest: sed si cito illi manus porrigitur. Est quidem periculum, ne porrigentem trahat, magna in illo ingenij vis est, sed iam tendentis in prauum. Nihilominus adibo hoc periculum, & audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet, aduocabit illas facetias, quae risum euocare iugentibus possunt: & in se primum, deinde in nos iocabitur: omnia quae dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, & obijciat philosophis congiaria, amicas, gulam. Ostendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula: ostendet mihi lepidum philosophum Aristonem, qui in gestatione dissiuebat: hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cuius seesta cum quaereretur, Seaurus ait: Vtique Peripateticus, non est. De eodem cum consuleretur Iulius Graecinus, vir egregius, quid sentiret: Non possum, inquit, ubi dicere. nescio enim quid de gradu faciat: tanquam de essedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philosophiam honestius neglexissent, quam vendunt, in faciem ingeret. Constitui tamen contumelias perpeti. Moueat ille mihi risum: ego fortasse illi lacrimas mouebo: aut, si ridere perseverabit, gaudebo, tanquam in malis, quod illi genus insaniae hilare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa. obserua. videbis eisdem intra exiguum tempus accerrime ridere & accerrime rabere. Propositum est aggredi illum, & ostendere quanto pluris fuerit, quum multis minoris videretur. Vitia eius etiam si non excidero, inhibebo. non desinent, sed intermittentur: fortasse autem & desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum, quoniam quidem grauius affectis, sanitatis loco est bona remissio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis, unde quo euaseris, & ex eo suspicaris, quousque sis euasurus, compone mores tuos, attolle animum, aduersus formidata consiste, numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne videatur stultus, si quis multitudinem timeat, eo loco, per quem transitus singulis est? Aequae ad tuam mortem multis aditus non est, licet illa multi minentur. Sic istud natura disposuit, Spiritus tibi tam vnus eripiet, quam vnus dedit. Si pudorem haberes, vltimam mihi pensionem remississes. Sed ne ego quidem me sordide geram, in fenore aeris alieni, & tibi quod debeo impingam. Nunquam volui populo placere. Nam quae ego scio, non probat populus: quae probat populus, ego nescio. Quis hoc? inquis: tanquam nescias cui imperem, Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet virtus? Malis artibus popularis fauor quaeritur: similem te illis facias oportet. Non probabunt, nisi agnouerint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quam qualis alijs. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata, & omnibus praeferenda, artibus rebusque philosophia praestabit? scilicet ut malis tibi placere, quam populo: ut aestimes iudicia, non numeres: ut sine metu deorum hominumque viuas: ut aut vincas mala, aut finias. Ceterum si te videro celebrem secundis vocibus vulgi, si intrante te clamor, plausus, & pantomimica ornamenta obstre-

puerint, si tota ciuitate te feminae puerique laudauerint: quid ni ego tui miserear, cum sciam quae via ad istum fauorem ferat?

Epistola XXX.

BAssum Aufidium, virum optimum, vidi quassum, aetati oblectantem. Sed iam plus illum degrauat, quam quod possit attolli. Magno senectus & vniuerso pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis & exsucci fuisse: diu illud continuit, & vt verius dicā concinnauit, subito defecit. Quemadmodum in naue quae sentinā trahit, vni rimae aut alteri obstititur: vbi plurimis locis laxari coepit & cedere, succurri non potest nauigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri potest: vbi tanquam in putri aedificio omnis iunctura dilabitur: & dū alia excipitur, alia discinditur, circumspectandum est quomodo ex eas. Bassus tamen noster alacer animo est: hoc philosophia praestatin quocunque corporis habitu fortem, in conspectu mortis hilarem, laetumque, nec deficientem, quāuis deficiat. Magnus gubernator & scisso nauigat velo, & si exarmanit, tamen reliquias nauigij aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster: & eo animo vultuque, finē suū spectat, quo alienum spectare, nimis securi esse putares. Magna res est haec, Lucili, & diu discenda, cum adueniat hora illa inenitabilis, aequo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt. Desinit morbus, incendium extinguitur, ruina quos vi debatur oppressura deposuit: mate quos hauserat, eadem vi qua sorbebat, eiecit incolumes: gladium miles ab ipsa perituri ceruice reuocauit. Nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem, Huic vni intercedi non potest. Nullo genere homines mollius moriuntur, sed nec diutius. Bassus noster videtur mihi prosequi se, & componere, & viuere tamquam superstes sibi, & sapienter ferre discidium sui. Nam de morte multa loquitur, & id agit sedulo, vt nobis persuadeat, si quid incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis: nec magis in ipsa quicquam esse molestiae, quam post ipsam. Tam demens autem est qui timet quod non est sensurus, quam qui timet quod non est passurus. An quisquam hoc futurum credit, vt per quam sit, vt nihil sentiat, ea sentiat? Ergo, inquit, mors adeo extra omne malum est, vt sit extra omnem malorum metum? Haec ego scio & saepe dicta, & saepe dicenda, sed neque cum legerem, aequae mihi profuerunt, neque cum audirem his dicentibus, qui negabant timenda à quorum metu aberant. Hic vero plurimum auctoritatis habuit, cum loqueretur de morte vicina. Dicam enim quid sentiam. Puto etiam fortiozem eum esse qui in ipsa morte est, quam qui circa mortem est. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit, non vitandi inenitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus iugulum aduersario praestat, & errantem gladium sibi attemperat. At illa quae in propinquo est, vtiue ventura, desiderat lentam animi firmitatem, quae est rarior, nec potest nisi à sapiente praestari. Libentissime itaque illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset eius natura, uelut propius inspectae, iudicantem. Plus, vt puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis reuixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus. Accessus mortis quam perturbationem afferat, optimae hi tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem & viderunt & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. Is ait, tam stultum esse qui mortem timeat, quam qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutem. Viuere noluit qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc itur: quam ideo timere dementis est, quia certa expectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet aequam & inuictam. Quis queri potest, in ea condicione se esse, in qua nemo non est? Prima enim pars aequitatis, est aequalitas. Sed nunc superuacuum est, naturae causam agere: quae non aliam voluit legem nostram esse quam suam. Quicquid composuit, resoluit: & quicquid resoluit, componit iterum. Iam vero si cui contigit vt illum senectus leniter emitteret, non repente auulsam vitae, sed minutatim subductum, ne ille gratias agere dijs omnibus deberet, quod satius ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est. Vides quosdam optantes mortem, & quidem magis quam rogari solet vita. Nescio vtros existimem maiorem nobis animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiantur: quoniam illud ex rabie interdum ac repentina indignatione fit: haec ex iudicio certo tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus: mortem venientem nemo hilares excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat, Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me causis frequentius venisse, vt scirem an illum toties eundem inuenirem: nunquid cum corporis viribus minueretur animi vigor: qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitorum laetitia, cum septimo spatio palmae appropinquant. Dicebat quidem ille Epicuri praeceptis obsequens, primum sperare se, nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu: si tamen esset, habere aliquantulum in ipsa breuitate solatij. Nullum enim dolorem longum esse qui magnus est. Ceterum succursurum sibi etiam in ipsa distractione animae corporisque, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitare autem se, quin senilis anima in primis labris esset, nec extinguendus est. Ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit. Libenter haec, mi Lucili, audio, non tanquam noua, sed tanquam in rem praesentem perductus. Quid ergo? non multos spectavi abruptantes vitam: immo vero vidi, Sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vitae, & admittunt illam, non attrahunt. Illud quidem aiebat tormentum nostra nos sentire opera, quod tunc trepidamus, cum prope à nobis esse credimus mortem. A quo enim prope non est, parata omnibus?

omnibus locis omnibusque momentis? Sed consideremus, inquit, tunc cum aliqua causa moriendi videtur accedere, quanto aliae propiores sint quae non timentur. Hostis alicui mori minabatur: hanc cruditas occupauit. Si distinguere voluerimus causas metus nostri, inueniemus alias esse, alias videri. Non mortem timemus, sed cogitationem mortis: ab ipsa enim semper tantundem absumus. Ita si timenda mors est, semper timenda est. Quod enim tempus morti exemptum est? Sed vereri debeo, ne tam longas epistolas peius quam mortem oderis: itaque finem faciam. Tu tamen mortem ut nunquam timeas, semper cogita.

Epistola XXXI.

Agnosco Lucilium meum, incipit quem promiserat exhibere. Sequere illum impetum animi, quoad optima quaeque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non desidero maiorem melioremque te fieri quam moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupauerunt. Tantum effice, quantum conatus es: & illa quae tecum in animo tulisti tracta. Ad summam, sapiens eris, si clauderis aures, quibus ceram parum est obdere. Firmiori spissamento opus est, quam vsum in socijs Vlixem ferunt. Illa vox quae timebatur, erat blanda, non tamen publica. At haec quae timenda est, non ex vno scopulo, sed ex omni parte terrarum circumsonat. Praeteruehere itaque non vnum locum infidiosa voluptate suspectum, sed omnes vrbes: surdum te amantissimis praesta. Bono animo male precantur. Et si vis esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his quae optantur eueniat. Non sunt ista bona, quae in te isti volunt congeri: vnum bonum est, quod beatæ vitæ causa, & firmamentum est, sibi fidere. Hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor, & in eorum numero habitus quae neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest, ut vna res modo mala sit, modo bona: modo leuis & perferenda, modo expauescenda. Labor bonum non est. Quid ergo est bonum? Laboris contemptio. Itaque in uanum operosos culpauerim: rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac frigare permiserint, admirabor & clamabo, Tanto melior surge, & respira: & cliuuium istum vno, si potes, spiritu exupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quod ex illo vereri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes & in totum, iam per maxima acto viro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus est? Fac te ipse felicem, facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta est virtus: turpia quibus malitia coniuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est: nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri: quemadmodum sine adiutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aere frigidum: ita honesta & turpia virtutis & malitiæ societas efficit. Quid ergo est bonum? rerum scientia. Quid malum est? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex pro tempore quaeque repellat aut eliget. Sed nec quae repellit timet, nec miratur quae eligit, si modo magnus illi & inuictus animus est. Submitti te ac deprimi voto, laborem si non recules, parum est. Posce. Quis, ergo, inquis, labor friuolus & superuacuus est? In quem humiles causae vocauerint, non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quae se ad dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? Non est viri, timere sadorem. Huc & illud accedat, ut perfecta virtus sit aequalitas ac tenor vitæ per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, & ars, per quam diuina & humana noscantur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, isto peruenitur? Non per Appenninum Graiumue montem, nec per deserta Candauiae, nec Syrtis tibi, nec Scylla, aut Charybdis adeundae sunt: quae tamen omnia transisti procuratiunculae pretio. Tutum iter est, iucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quae si non deserueris, par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet. Deus nihil habet. Praetexta non faciet. Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia. Nemo nouit Deum: multi de illo male existimant & impune. Non turba feruorum lecticam tuam per itinera urbana ac peregrina portantium. Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. Ne forma quidem, & vires beatum te facere possunt, nihil horum non patitur vetustatem. Quaerendum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari, quo nil melius possit optari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quam in libertinum, quam in seruum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? Nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata. Subtilire in caelum ex angulo licet. Exurge modo, & te quoque dignum Finge Deo: finges autem non auro, non argento. Non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos, cum propitij essent, fictiles fuisse.

Epistola XXXII.

Inquiro in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, vbi & cum quibus moreris. Verba dare non potes, tecum sum. Sic viue, tanquam quid facias auditurus sim: immo tanquam visurus. Quaeris, quid me maxime ex his quae de te audio, delectet? Quod nihil audio, quod placetque ex his quos interrogo, nesciant quid agas. Hoc est salutare, non conuersari cum dissimilibus, & diuersa cupientibus. habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si sollicitantium turba circumbeat. Quid ergo est? non timeo ne immutent te, timeo ne impedian. Multum autem nocet & qui moratur, utique in tanta breuitate uitæ: quam breuiorem inconstantia facimus, aliud eius subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Præpera ergo Lu-

cili carissime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, si à tergo hostis instaret, si equitem aduentum suspicareris, ac fugientium premere uestigia. Fit hoc, premeris, accelera, & euade, perduc te in tutum, & subinde considera, quàm pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde expectare securum reliquam temporis sui partem, in possessione beatæ vitæ positum: quæ beator non fit, si longior. O quando videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris, & crassini negligens, & in summa tui satietate. Vis scire, quid sit quod faciat homines auidos futuri? Nemo sibi contigit. Optauerunt tibi alia parentes tui: sed ego tibi contra, omnium tibi eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, ut te locupletent. Quicquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, ut vagis cogitationibus, agitata mens, tandem resistat, & certa sit: ut placeat sibi, & intellectis ueris bonis, quæ simul intellecta sunt, possidentur, ætatis adiectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus, est & exauكتورatus ac liber, qui uiuit uita perfecta.

Epistola XXXIII.

Desideras his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas uoces nostrorum procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati, totus contextus illorum uirilis est. Inæqualitatem scias esse, ubi quæ eminent notabilia sunt. Non est admirationi una arbor, ubi in eandem altitudinem tota silua surrexit. Eiusmodi uocibus referta sunt carmina, refertæ historiæ. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes. publicæ sunt, & maxime nostræ. Sed in illo magis annotantur, quia raræ interueniunt, quia insperatæ, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine molitiem professio. Ita enim plerique iudicant. Apud me uero Epicurus est & fortis, licet manuleatus sit. Fortitudo, & industria, & ad bellum præpta mens: tam in Persas quàm in alte cinctos cadit. Non est ergo quod exigas excerpta & repetita. Continuum est apud nostros, quicquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inuenturum cum intrauerit, præter illa quæ in fronte suspensa sunt. Ipsi permitimus unde uelint sumere exemplar. Putas nos uelle singulares sententias ex turba separare? Cui illas assignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chrysippo, an Panaetio, an Posidonio? Non sumus sub rege, sibi quisque se vindicat, apud istos quicquid dicit Hermachus, quicquid Metrodorus, ad unum refertur. Omnia quæ quisquæ in illo contubernio locutus est, unius ductu & auspicijs dicta sunt. Non possumus, inquam, ex tanta rerum æqualium copia, licet tentemus, aliquid educere.

Pauperis est numerare pecus.

Quocunque miseris oculum, id tibi occurrit quod eminere posset, nisi inter paria legeretur. Quare depone istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum virorum. Tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineameta sui ingenij opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. Nec recuso quo minus singula membra, dummodo in ipso homine, consideres. Non est formosa mulier, cuius crus laudatur aut brachium, sed illa cuius uniuersa facies admirationem singulis partibus abstulit. Si tamen exegetis, non tam mendice tecum agam, sed plena manu fieri. Ingens eorum turba est passim iacetium. Sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, & inter se connexa sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & extrinsecus auscultantibus. Facilius enim singula insidunt circumscripta, & carminis modo inclusa. Ideo pueris & sententias ediscendas damus, & has quas Graeci Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus potest: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare flosculos turpe est, & fulcire se notissimis & paucis uocibus, & memoria stare. Sibi iam innitatur, dicat ista, non teneat. Turpe est enim seni aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zeno dixit, tu quid? Hoc Cleanthes, tu quid? quousque sub alio moueris? Et impera, & dic, quod memoriae tradatur: aliquid & de tuo profer. Omnes itaque istos nunquam auctores, semper interpretes, sub aliena umbra latentes, nihil puto habere generosi, nunquam auctores aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud est, meminisse: aliud, scire. Meminisse, est rem commissam memoriae custodire. At contra scire, est, & sua facere quæque, nec ab exemplari pendere, & toties ad magistrum respicere. Hoc dicit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid inter sit inter te & librum. Quousque disces? iam & præcipe. Quid est, quare audiam, quod legere possum? Multum, inquit, uia uox facit. Non quidem hæc, quæ alienis uerbis commendatur, & actuarij vice fungitur. Adijce nunc, quod illi qui nunquam tutelæ suæ sunt, primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non à priore desciiuit: deinde in ea re sequuntur, quæ adhuc quæritur. Nunquam autem inuenietur, si contenti fuerimus inuentis. Præterea qui alium sequitur, nihil sequitur, nihil inuenit, immo nec quaerit. Quid ergo? non ibo per priorum uestigia? Ego uero utar uia ueteri: sed si propiorem inuenero, hanc muniam. Qui ante nos ista mouerunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus ueritas, nondum est occupata. Multum ex illa etiam futuris relictum est.

Epistola XXXIII.

Cresco & exulto, & discussa senectute recalesco, quoties ex his quæ agis & scribis, intelligo quantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fetu gregis sui capit uoluptatem, si alumnus suum nemo aliter inuenietur quàm ut adolescentiam illius suam iudicet: quid enenire credis his, qui ingenia educauerunt, & quæ tenera formauerunt, adulta subito uident? Afferro te mihi, meum opus es. Ego cum uidissem indolem tuam, inieci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lente ire passus sum, sed subinde incitavi: &

nunc

nunc idem facio. Sed iam currentem hortor & inuicem hortantem. Quid aliud, inquis, adhuc volo? In hoc plurimum est. Non sic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat. pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseveraueris & incubueris, & id egeris, ut omnia facta dictaque tua inter se congruant ac respondeant sibi, & una forma percussa sint. Non est huius animus in recto, cuius acta discordant.

Epistola XXXV.

Cum te tam obnixe rogo ut studeas, meum negotium ago, habere amicum volo: quod contingere mihi (nisi pergas excolere te, ut coepisti) non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? haec inter se diuersa sunt: immo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non utique amicus est. Itaque amicitia semper prodest. Amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. Ego quidem percipio iam fructum, cum mihi fingi vno nos animo futuros, & quicquid aetati meae vigoris abscessit, id ad me ex tua, quanquam non multum abest, rediturum. Sed tamen re quoque ipsa laetus esse volo. Venit ad nos ex his quos amamus etiam absentibus gaudium: sed id leue & euanidum. Conspectus, & praesentia, & conuersatio aliquid habet viuae voluptatis: utique si non tantum quem velis, sed qualem velis videas. Affer itaque te mihi in gens munus: & quo magis instes, cogita me senem esse, te mortalem. Propere ad me, sed ad te prius. profice, & ante omnia hoc cura, ut conites tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum sit, observa an eadem velis hodie quae heri. Mutatio voluntatis indicat animum natum aliubi, atque aliubi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur quod est fixum & fundatum. Istud sapienti perfecte contingit, aliquatenus & proficienti prouectoque. Quid ergo interest? Hic commouetur quidem, non tamen transit, sed suo loco mutatur: ille nec commouetur quidem.

Epistola XXXVI.

Amicum tuum hortare, ut istos magno animo contemnat, qui illum obiurgant, quod umbram & otium petierit, quod dignitatem suam destituerit, & cum plus consequi posset, praetulerit quietem omnibus. Quam utiliter negotium suum gesserit, quotidie illis ostendet. Hi quibus inuidetur, non desinent transire. Alij elidentur, alij cadunt. Res est inquieta, felicitas. Ipsa se exagitat, mouet cerebrum, non vno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat: illos mollit, & totos resoluit. At bene aliquis illam fert, sic quomodo vinum. Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui a multis obsidetur. Sic ad illum, quemadmodum ad lacum, concurritur, quem exhauriunt & turbant. Nugatoriū & inertem vocant. Scis quosdam peruerse loqui, & signare contraria. Felicem vocabant. Quid ergo? Erat? Ne illud quidem curo, quod quibusdam nimis horridi animi videtur & taetrici. Ariston aiebat, malle se adolescentem tristem, quam hilarem & amabilem turbare. Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & asperum visum est: non pati aetatem, quod in dolio placuit. Sine eum triste appellent, & inimicum processibus suis, bene se dabit in vetustate ipsa tristitia: perseveret modo colere virtutem, perbibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed haec quibus tingendus est animus. hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquid est, quo non sit discendum? Minime. Sed quemadmodum omnibus annis, studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpis & ridicula res est elementarius senex. Iuueni parandum, seni vtendum est. Facies ergo rem vtilissimam tibi, si illum quamoptimum feceris. Haec aiunt beneficia esse expetenda tribuendaque, non dubiae primae sortis, quae tam prodest dare quam accipere. Denique nihil illi iam liberum est. Spondit. Minus autem turpe est creditori, quam spei bonae decoquere. Ad illud aes alienum soluendum, opus est negotianti nauigatione prospera, agrum colenti vbertate eius quam colit terrae, & caeli fauore. Ille quod debet, sola potest voluntate persolvere. In mores fortuna ius non habet. Hos disponat: ut quam tranquillissimus ille animus ad perfectum veniat, qui nec ablatum sibi quicquam sentit, nec adiectum, sed in eodem habitu est, quocumque res cadunt. Cui siue aggeruntur vulgaria bona, supra res suas eminet: siue aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet. Si in Germania, protinus puer tenerum hastile vibraret. Si auctorum nostrorum temporibus fuisset, equitare, & hostem cominus percutere didicisset. Haec singulis disciplina gentis suae suadet & imperat. Quid ergo huic meditandum est? quod aduersus omnia tela, quod aduersus omne hostium genus bene facit, mortem contemnere: quae quin habeat in se aliquid terribile, ut & animos nostros (quos in amoris sui natura formauit) offendat, nemo dubitat: nec eum necesse esset in id comparari & acui, in quod instinctu quodam voluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conseruationem sui. Nemo discit, ut, si necesse fuerit, aequo animo in rosa iaceat: sed in hoc duratur, ut tormentis non submittat fidem, ut, si necesse fuerit, stans, etiam aliquando fanticus, pro vallo peruigilet, & ne pilo quidem incumbat: quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, cuius sit incommodum. Quod si tanta cupiditas longioris aevi te tenet, cogita nihil eorum quae ab oculis abeunt, & in rerum naturam, ex qua prodierunt ac mox processura sunt reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Sed postea diligentius docebo, omnia quae videntur perire, mutari. Aequo animo debet rediturus exire. Obserua orbem rerum in se remeantium. Videbis in hoc mundo

mando nihil extingui, sed vicibus descendere ac resurgere. Aestas abit, sed alter annus illam adducit: hiems cecidit: referent illam sui menses. Solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum ille discurfus, quicquid praeterierit, repetit. pars caeli leuatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc vnum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non praestet, ad quam stultitia perducit.

Epistola XXXVII.

Quod maximum vinculum est ad bonam mentem, promissisti virum bonum. Sacramento rogatus es. Decipit si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem: Nolo te decipi. Eadem honestissimi huius & illius turpissimi auctoramenti verba sunt, vti virgis ferroque necari. Ab illis qui manus arenae locant, & edunt ac bibunt, quae per sanguinem reddant, cauetur ut ista vel inuiti patiantur. à te, ut volens libenterque patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare. Tu neque submittes, nec vitam rogabis. Recto tibi inuictoque moriendum est. Quid porro prodest, paucos dies aut annos lucrificare? Sine missione nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? Effugere non potes necessitates: potes vincere. Fiat via, & hanc tibi viam dabit philosophia. ad hanc te confer, si vis saluus esse, si securus, si beatus. Denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non poterit. Humilis res est stultitia, abiecta, sordida, seruilis, multis affectibus & saeuissimis subiecta. Hos à graues dominos, interdum alternis vicibus imperantes, interdum pariter, dimittit à te sapientia, quae sola libertas est. Vna ad hanc fert via, & quidem recta. Non aberrabis, vade cer to gradu. Si vis tibi omnia subijcere, te subijce rationi. multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodum aggredi debeas. non incidēs rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat quomodo quod vult coeperit velle. Non consilio adductus vilo. sed impetu impactus est. Non minus saepe fortuna in nos incurrit, quam nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri: & subito in medio turbine rerum stupentem quaerere. Huc ego: quemadmodum veni?

Epistola XXXVIII.

Merito exis, ut hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo. Disputationes praeparatae & effusae audiēte populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonū consiliū est. Consilium nemo clamore dat. Aliquando vtendū est & illis, ut ita dicā, contionibus; vbi qui dubitat, impellendus est. Vbi vero nō hoc agendum est, ut velit discere, sed ut discat, ad haec submissiora verba veniendum est. Facilius intrant, sed haerent. Nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt: quod quamuis sit exiguum, cum occupauit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimis in maximos actus diffunditur. Idem facit ratio: non late patet, si aspicias: in opere crescit. Pauca sunt quae dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, conualescunt & exurgunt. Eadem est, inquam, praeceptorum condicio, quae seminum. Multum efficiunt, & si angusta sunt: tantum, ut dixi, idonea mens rapiat illa, & in se trahat. Multa inuicem & ipsa generabit, & plus reddet, quam acceperit.

Epistola XXXIX.

Commentarios quos desideras, diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego vero componam: sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam haec quae nunc vulgo breuiarium dicitur. Olim cum Latine loqueremur, summarium vocabatur. Illa res discenti magis necessaria est: haec scienti. Illa enim docet, haec admonet. Sed vtriusque rei tibi copiam faciam. Tu à me, non est quod illum aut illum exigas. Qui notorem dat, ignotus est. Scribam ergo quod vis, sed meo more. Interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum. Haec ipsa res expergisci te coget. Si videris quam multi tibi laborauerint, concupisces & ipse ex illis vnus esse. Habet enim hoc in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenij virum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis quam quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit. Ponet se extra ius ditionemque fortunae. Secunda temperabit, aduersa comminuet, alijs admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quam nimia. Illa enim vtilia sunt: at haec eo quod superfluum, nocent. Sic segetem nimia sternit vbertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non peruenit nimia fecunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit: qua non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vtuntur. Quis hostis in quenquam tam contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suae sunt? quorum impotentiae atque infanae libidini ob hoc vnum, possis ignoscere, quod quae fecere, patiuntur. Nec immerito hic illos furor vexat. Necesse est in immensum exeat cupiditas, quae naturalem modum transijit. Illa enim habet suum finem: inania, & ex libidine orta sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas. superuacua quo redigis? Voluptatibus utiq. se immergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: & ob hoc miserrimi sunt, quod eo perueniunt, ut illis quae superuacua fuerant, facta sint necessaria. seruiunt itaque voluptatibus suis, nō fruuntur: & mala sua, quod malorum vltimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, vbi turpia non solum delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, vbi quae fuerant vitia, mores sunt.

Epistola XL.

Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. Nam quo vno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, ut non protinus una simus. Si imagines nobis amicorum absentium iunctae sunt, quae memoriam renouant, & desiderium absentiae, falso atque inani solatio leuantur: quanto iucundiores sunt litterae quae vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolae impressa praestat: agnoscere. Audisse te scibis, Serapionem philosophum, cum istuc applicuisset, solere magno cursu verba conuoluere, quae non effundit, sed premit & vrget. Plura enim veniunt, quam quibus vox una sufficiat. hoc non probo in philosopho, cuius pronuntiatio quoque sicut vita debet esse composita. Nihil autem ordinatum est, quod praecipitur & properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, & sine intermissione in morem niuis superueniens, oratori data est, at lenis & melle dulcior seni profluit. Sic itaq. habe, ut istam vim dicendi rapidam atq. abundantem, aptiorem esse circulanti iudices, quam agenti rem magnam ac seriā, docentique. Aequae stiles illam nolo, quam currere. Nec extēdat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas minus intentum auditorem habet, taedio interruptae tarditatis. Facilius tamē insidit quod expectatur, quam quod praeretur. Denique tradere homines discipulis praecepta dicuntur. Non traditur quod fugit. Adijce nunc, quod quae veritati operam dat oratio, incōposita debet esse & simplex. Haec popularis nihil habet veri: mouere vult turbam, & inconsultas aures impetu rapere. tractandam se non praebet: aufertur. Quomodo autē regere potest, quae regi nō potest? Quid quod haec oratio, quae sanādis mentibus adhibetur, descendere in nos debet? Remedia nō profunt, nisi immorentur. Multum praeterea habet inanitatis & vani: plus sonat quam valet. Lenienda sunt quae me exterreant, cōpescenda quae irritant, discutienda quae fallunt: inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horum raptim potest fieri? Quis medicus aegros in transitu curat? Quid quod ne voluptatem quidem ullam habet, talis verborum sine delectu ruentium strepitus? Sed ut placeat quae fieri posse non crederes, cognouisse satis est, sic istos qui verba exercuerunt, abunde est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari velit, quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata & admissa est, nec potest reprimi? Quemadmodum per procliuē currentium, non ubi visum est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac longius quam voluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiae: quae ponere debet verba, non proijcere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando & insurget? Quid nō? sed salua dignitate morum: quam violenta ista & nimia vis exiit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit vnda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irreuocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis: tum quoque cum illum aut ostentatio abstulerit, aut effectus impotens sui? tantum festinet atque ingerat, quantum aures pati possunt. Recte ergo facies, si non videris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quaerunt: & ipse malueris aliquando si necesse est, vel iuxta P. Viniciū dicere: qui cum quaereretur, quomodo diceret, Afellius ait, tractim. Nam Geminus Varius ait: quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria verba non potest iungere. Quid nō malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam insulsus interuenerit, qui illi singula verba vellenti: tamquam dictaret, non diceret, ait: Dic, vel nunquam dicas. Nam Q. Haterij cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo. Nunquam dubitauit, nunquam intermisit: semel incipiebat, semel desinebat. quaedam tamen & nationibus puto magis aut minus conuenire. In Graecis hanc licentiam tuleris. Nos etiam cum scribimus, interpungere consueuimus. Cicero quoque noster, à quo Romana eloquentia extitit, gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & aestimat, & praebet estimandum. Fabianus vir egregius & vita & scientia, &, quod post ista est, eloquentia quoque, disputabat expedite magis, quam concitate: ut posset dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio, non exigo, ut oratio eius sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quam si te pudere desierit. Perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobseruatus ille cursus feret, quae reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salua verecundia. Praeterea exercitatione opus est quotidiana, & à rebus studium transferendum est ad verba. Haec autem etiam si aderunt, & poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. Nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior conuenit, ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum haec erit: tardiloquum te esse iubeo.

Epistola XLI.

Facis rem optimam, & tibi salutarem, si, ut scribis, perseveras ire ad bonam mentem: quam stultum est optare, cum possis a te impetrare. Non sunt ad caelum eleuandae manus, nec exorandus aedituus ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat. Prope est à te Deus. tecum est. intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum obseruator & custos: hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam nisi ab illo adiutus exurgere? Ille dat consilia magnifica, & erecta. In quoquoque virorum bonorum, Quis deus, incertum est: habitat deus. Si tibi occurrit vetustis arboribus, & solitam altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum caeli densitate ramorum aliorum alios protegetium submouens, illa proceritas silvae, & secretum loci, & admiratio umbrae, in aperto tam densae atque continua

Epistola XLII.

Epistola

Epistola XLIII.

Quomodo hoc ad me peruenierit, quaeris, quis mihi id te cogitare narrauerit, quod tu nulli narraueras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis, tantus sum, ut possim excitare rumorem? Non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quicquid inter vicina eminet, magnum est illic ubi eminet, Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illam aut tollit, aut deprimat. Naui quae in flumine magna est, in mari paruula est. Gubernaculum quod naui alteri magnum, alteri exiguum est. Tu nunc in prouincia, licet contemnas ipse te, magnus es. Quid agas quemadmodum coenes, quemadmodum dormias, quaeritur, scitur. Eo tibi diligentius viuendum est. Tunc felicem te esse iudica, cum poteris in publico viuere, cum te parietes tui tegent, non abscondent: quos plerumque circumdatos nobis iudicamus, non ut tutius uiuamus, sed ut peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores aestimes nostros, vix quemquam inuenies, qui possit aperto ostio viuere. Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit. Sic uiuimus, ut deprehendi sit, subito aspici. Quid autem prodest recondere se, & oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam aduocat, mala etiam in solitudine anxia atque sollicita est. Si honesta sunt quae facis, omnes sciāt: si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias? O te miserum, si contemnis hunc testem.

Epistola XLIIII.

Iterum tu mihi te pusillum facis, & dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam, cum possis te eximere vulgo, & ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud est in philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit. Omnes si ad primam originem reuocentur, a dijs sunt. Eques Romanus, es & adhuc ordinē tua te perduxit industria. At mehercules multis quattuordecim gradus sunt clausi. Non omnes curia admittit. Castra quoque quos ad laborem & periculum recipiunt, fastidiose legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc sumus nobiles. Nec rejicit quemquam philosophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit. Cleanthes aquam traxit, & rigando hortulo locauit manus. Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit. Quid est quare desperes his te posse fieri parem? Omnes hi maiores tui sunt, si te illis geris dignum. Geres autem, si hoc protinus tibi persuaferis, a nullo te nobilitate superari. Omnibus nobis totidem ante nos sunt, nullius non origo ultra memoriam iacet. Plato ait, Neminem regem non ex seruis esse oriundum, neminem non seruū ex regibus. Omnia ista longa varietas miscuit, & sursum deorsum fortuna versauit. Quis ergo generosus? Ad virtutem bene a natura compositus. Hoc vnum est intuendum. Alioqui si ad vetera reuocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu vsque in hoc tempus perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series. Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. Nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem: cui ex quacunque conditione supra fortunam licet surgere. Puta itaque te non esse equitem Romanum, sed libertinum: potes hoc consequi, ut solus sis liber inter ingenuos. Quomodo, inquis. Si mala bonaque non populo auctore distinxeris. Intuendum est, non unde veniant, sed quo eant. Si quid est quod beatam vitam potest facere, id bonum est suo iure: deprauari enim in malum non potest. Quid est ergo in quo erratur? Cum omnes beatam vitam optent, quod instrumenta eius pro ipsa habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cum summa beatae vitae sit solida tranquillitas, & eius inconcussa fiducia, sollicitudinis colligunt causas, & per insidiosum iter vitae non tantum ferunt sarcinas sed trahunt. Ita longius ab effectu eius quod petunt semper abscedunt, & quo plus operae impendunt, hoc se magis impediunt: feruntur retro. Quod euenit in labyrintho properantibus: ipsa illos velocitas implicat.

Epistola XLV.

Librorum istic inopiam esse quereris. Non refert quā multos, sed quam bonos habeas. Lectio certa prodest, varia delectat. Qui quo destinauit, peruenire vult, vnam sequatur viam, non per multas vagetur. Non ire istud, sed errare est. Vellem, inquis, magis libros mihi quā consilium dare. Ego uero quoscunque habeo mittere paratus sum, & totum horreum excutere: me quoque isto si possem, transferrem, & nisi mature te finem officij sperarem impleturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & fabulosum istud fretū deterrire potuisset. Transnataissem ista, non solum traiecissem, dummodo te complecti possem, & praesens aestimare quantum animo creuisses. Ceterum quod libros meos tibi mitti desideras, non magis ideo me disertum puto, quam formosum putarem, si imaginem meam peteres. Indulgentiae scio istud esse, non iudicij: & si modo iudicij est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescunque sunt, tu illos sic lege, tamquam verum quaeram adhuc, non sciam, & contumaciter quaeram. Non enim me cuiquam mancipaui, nullius nomen fero: multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid & meo vindico. Nam illi quoque non inuenta, sed quaerenda nobis reliquaerunt: & inuenissent forsitan necessaria, nisi & superflua quaesissent. Multum illis temporis verborum cauillatio eripuit, & captiosae disputationes, quae acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguam significationem verbis alligamus, deinde dissoluimus: ac tantum nobis vacat iam viuere, iam mori scimus. Tota illo mente pergendum est, ubi prouideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum similitudines distinguas, quibus nemo vnquam nisi dum disputat captus est? Res fallunt, illas discerne. Pro bonis mala amplectimur. Optamus contra id quod optauimus: pugnant vota nostra cum votis, consilia cum consilijs. Adulatio quam similis est amicitiae? Non imitatur tantum illam, sed vincit

vincit & praeterit: apertis & propitijs auribus recipitur, & in praecordia ima descendit, eo ipso gratiosa quo laedit. Doce quemadmodum hanc similitudinem dignoscere possim. venit ad me pro amico blandus inimicus. vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt. Temeritas sub titulo fortitudinis latet. Modestio vocatur ignavia. pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur. his certas notas imprime. Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non est tam stultus, ut frontem suam tentet: nec rursus tam ineptus aut hebes, ut non habere se nesciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaseris. Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo praestigiatorum acetabula & calculi, in quibus fallacia ipsa delectat. Effice, ut quomodo fiat intelligam. perdidisti usum. Idem de istis captionibus dico: quo enim nomine potius sophismata appellem? nec ignorantem nocent, nec scientem iuvant. Si vis utique verborum ambiguitates diducere, hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluit: sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, & excelsum, & mirabilia calcantem; qui neminem videt, cum quo se commutatum velit; qui hominem ea sola parte aestimat, qua homo est: qui natura magistra utitur, ad illius leges componitur, sic vivit, quomodo illa praescripsit: cui bona sua nulla vis excutit; qui mala in bonum vertit, certus iudicij, inconcussus, intrepidus: quem aliqua vis movet, nulla perturbat; quem fortuna, cum in eum quod habuit telum nocentissimum, vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, & hoc raro. Nam cetera eius tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more dissulant: quae incussa tectis, sine ullo habitatoris incommodo crepitat, ac soluitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse pseudomenon appellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, si acutus es, redige, Necessaria iudicat, quorum magna pars superuacua est: etiam quae non est superuacua, nihil in se momenti habet in hoc, ut possit fortunatum beatumque praestare. Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. At proijcimus bonum, si hoc nomen pani aut polentae damus, & ceteris sine quibus vita non ducitur. Quod bonum est, utique necessarium est: quod autem necessarium est non statim bonum est: quoniam quaedam necessaria sunt, eadem vilissima. Nemo usque eo dignitatem boni ignorat, ut illud ad haec in diem utilia demittat. Quid ergo? non eo potius curam transferes, ut ostendas omnibus, magno temporis impendio quaeri superuacua, & multos transisse vitam, dum vitae instrumenta conquirunt? Recognosce singulos: considera uniuersos. nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quaeris? Infinitum. non enim vivunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita praecurreret: nunc vero cunctantes quasi aliena transcurrit, & ultimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolae modum excedam, quae non debet sinistram manum legentis implere, in alium diem hanc litem cum dialecticis deferam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus, Non & hoc.

Epistola XLVI.

Librum tuum quem mihi promiseras, accepi, & tanquam lecturus ex commodo adaperui, ac tantum degustare volui. Deinde blanditus est ipse, ut procederem longius: qui quam disertus fuerit, ex hoc intelligas licet. brevis mihi visus est cum esset nec mei, nec tui temporis, sed qui primo aspectu aut T. Liuij, aut Epicuri posset videri: tanta autem dulcedine me tenuit & traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerem. Sol me inuitabat, fames admonebat, nubes minabantur. tamen exhausti totum. Non tantum delectatus, sed gauisus sum. Quid ingenij iste habuit? quid animi? dicere, quid impetus, si interquiesceret, si interuallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed tenor, compositio virilis & sancta. Nihilominus interueniebat dulce illud & loco lene. Gravis & rectus es. hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia. Ideo eligenda est fertilis, quae capiat ingenium, quae excitet. De libro tuo plura scribam, cum illum retractaui: nunc vero parum mihi sedet iudicium: tanquam audierim illa non legerim. Sine me & inquirere. Non est quod verearis. verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longe mentiatur: nisi quod etiam ubi causa sublata est, mentimur & consuetudinis causa.

Epistola XLVII.

Libenter ex his qui a te veniunt cognoui, familiariter te cum seruis tuis vivere. hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. Serui sunt? immo homines. Serui sunt? immo contubernales. Serui sunt? immo humiles amici. Serui sunt? immo conserui, si cogitaueris tantundem in utrosque licere fortunae. Itaque rideo istos, qui turpe existimant cum seruo suo coenare. Quare? nisi quia superbissima consuetudo coenantem dominum stantium seruorum turba circumdedit. Est ille plus quam capit, & ingenti auiditate onerat distentum ventrem, ac desuetum iam ventris officio, ut maiore opera omnia egerat, quam ingessit. At infelicibus seruis mouere labra, ne in hoc quidem, ut loquantur, licet. virga murmur omne compefcitur: & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus: magno malo vlla voce interpellatum silentium luitur: nocte tota ieiuni, mutique perstant. Sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicem, periculum imminens in caput suum auertere. In conuiuijs loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdem arrogantiae proverbum iactatur: Totidem esse hostes, quot seruos. Non habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia & inhumana praetereo, quod nec tamquam hominibus quidem, sed tamquam iumentis abutimur: qui cum ad coenandum discumbimus, alius sputa detergit, alius reliquias

*Ti' giovo' pure la
materia del libro.
E pero' e' da eleggere
materia abbondante
che scampi l'ingegno
e lo commova.
Non e' vero, che
e' giungo, rimessa
la ragione, noi men-
tiamo per usanza.*

*San' c'he no' serui?
Anzi sono uomini.*

reliquias remulentorum subditus colligit, alius pretiosas aues scindit: pectus & clunes certis ductibus circumferens eruditam manum in frustra excutit. Infelix qui huic vni rei viuunt, ut altitia decenter secet: nisi quod inferior est, qui hoc voluptatis causa docet, quam qui necessitatis, discit. Alius vini minister in muliebrem modum ornatus, cum aetate luctatur. Effugit pueritia: sed retrahitur. Iamque militaris habitus glaber districtis pilis, aut penitus euulsis, tota nocte peruigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem diuidit, & in cubiculo vir, & in conuiuium puer est. Alius cui conuiuarum censura permessa est, perstat infelix, & expectat, quos adulatio, & intemperantia aut gulae, aut linguae reuocet in crastinum. Adjice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, quid ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. Cum his coenare non sustinet, & maiestatis suae diminutionem putat, ad eandem mensam cum seruo suo accedere. Dij melius, quod ex istis dominos habent. Stare ante limen Callisti dominum suum vidi, & eum qui illi impeggerat titulum, qui inter reijcula mancipia produxerat, alijs intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus ille in primam decuriam coniectus, in qua vocem praeco experitur: & ipse illum inuicem apologauit: & ipse non iudicauit. domo sua dignum. Dominus Callistum vendidit: sed domino quam multa Callistus? Vis tu cogitare istum, quem seruum tuum vocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui caelo, aequae spirare, aequae viuere, aequae mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quam ille te seruum. Mariana clade quam multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicientes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem caesae fecit. Contemne nunc eius fortunae hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, & de usu seruorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi, & contumeliosissimi sumus. Haec tamen praecepti mei summa est: Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velles viuere. Quoties in mentem venerit, quantum tibi in seruum liceat: veniat in mentem, tantumdem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona aetas est. forsitan habebis. Nescis qua aetate Hecuba seruire coeperit, qua Croesus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? Viue cum seruo clementer. Comiter quoque & in sermonem admittite, & in consilium, & in conuiuium. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatiorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eosdem deprehendam, alienorum seruorum osculantes manum. Ne illud quidem videtis, quam omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint? Dominum, patrem familiae appellauerunt: seruos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, quo non solum cum seruis domini vincerentur, sed utique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam rempublicam esse iudicauerunt. Quid ergo? Omnes seruos ad mouebo mensae meae? Non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operae reiecturum, ut puta illum mulionem, & illum bubulcum. Non ministerijs illos aestimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam coenant tecum, quia digni sunt, quidam, ut sint. Si quid enim in illis ex sordida conuersatione seruale est, honestiorum conuiuius excutiet. Non est, mihi Lucili, quod amicum tantum in foro & in curia. quaeas si diligenter attenderis, & domi inuenies. Saepe bona materia cessat sine artifice. Tenta, & experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum eius ac fraenos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex conditione, quae vestis modo nobis circumdata est, aestimat. Seruus est? sed fortasse liber animo. Seruus est: hoc illi nocebit: alijs non nocebit. Ostende quis non sit. Alius libidini seruit, alius auaritia, alius ambitioni, omnes timori. Dabo consularem aniculae seruientem. Dabo ancillulae diuitem. Ostendam nobilissimos iuuenes mancipia Pantomimorum. Nulla seruitus turpior est, quam voluntaria. Quare non est quod fastidiosi te deterreant, quo minus seruis tuis hilarem te praestes, & non superbe, superiorem. Colant potius te, quam timeant. Dicit nunc aliquis, me vocare ad pileum seruos, & dominos de fastigio suo deijcere: quod dixi, colant potius dominum, quam timeant. Ita ne, inquit, prorsus colant tanquam clientes, tanquam salutatores? Hoc qui dixerit, obliuiscetur, id dominis parum esse quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissime ergo te facere iudico, quod timeri a seruis tuis non vis, quod verborum castigatione vteris. Verberibus multa admonentur. non quicquid nos offendit, & laedit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciae, ut quicquid non ex voluntate respondit, iram prouocet. Regum nobis induimus animos. Nam illi quoque obliti & virium suarum, & imbecillitatis alienae, sic exardescunt, sic lacuiunt, quasi iniuriam acceperint: a cuius rei periculo illos fortunae suae magnitudo iuuissimos praestat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant querendo. acceperunt iniuriam, ut facerent. Diutius te morari nolo. Non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores: placent sibi, & permanent, levis est malitia, saepe mutatur: non in melius, sed in aliud.

*Ep. de seruis, non per
se libero d. i. i. i. i.*

Epistola XLVIII.

AD epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam, citcumspicere. Nam tu quoque, qui consulis, diu an consuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit, ut soluas quaestionem quam ut proponas? Vtiq. cum aliud tibi expediat, aliud mihi. iterum ego tamquam Epicureus loquor.

I Mihi

*Se sed videri vivere
a te sterna e convivere
che tibi viva a) altrui
Xevsi con grande
sollicitudine e volu-
gione coltiva nel quel-
la società che tut-
ti ne convengono,
ed inizia a diven-
ire legge comune
all'intera umana
famiglia.*

Mihi vero idē expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi quicquid agitur ad te pertinens, meū est. Confortium rerum omnium inter nos facit amicitia: nec secundi quicquam singulis est, nec aduersi. In commune viuitur. Nec potest quisquam beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad vilitates suas conuertit. Alteri viuas oportet, si vis tibi viuere. Haec societas diligenter & sancte obseruanda est, quae nos omnes omnibus miscet, & indicat aliquid esse commune ius generis humani: plurimum ad illam quoque (de qua loquebar) interiorē societatem amicitiae colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili virorum optime, mihi ab istis subtilibus praecipi malo, quid amico praestare debeam, quid homini, quā quot modis amicus dicatur, & homo quā multa significet. In diuersum ecce sapientia & stultitia discedunt. cui accedo? in vtram ire partem iubet? Illi homo pro amico est, huic amicus non est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico. Tu mihi verba distorques, & syllabas digeris. Scilicet nisi interrogationes vasserimas struxero, & conclusione falsa à vero nascens mendacium adstruxero, non potero à fugiendis petenda secer- nere. Pudet me, in re tam seria senes ludimus. Mus syllaba est: mus autem caseum rodit: syllaba ergo caseum rodit. Pūta nunc me istud non posse soluere: quod mihi ex ista sententia periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quan- do si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi forte acutior est illa collectio: Mus syllaba est. syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias, in hoc supercilia sub- duximus? in hoc barbam demisimus? hoc est quod tristes docemus & pallidi? Vis scire, quid philoso- phia promittat generi humano? Consilium. Alium paupertas vrit, alium diuitiae vel alienae torquent, vel suae. Ille malam fortunam horret, hic se felicitati suae subducere cupit: hunc homines male ha- bent, illum dii. Quid mihi lusoria ista proponis? non est iocandi locus. ad miseros aduocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, aegris, egentibus, intentae securi subiectum praestantibus ca- put, pollicitus es. Quo diuertes? quid agis? hic cum quo ludis, timet. Succurre, quisquis eloquen- tior es, pereuntium poenis. Omnes vndique ad te manus tendunt, perditae vitae, perituraeque auxi- lium aliquod implorant, in te spes opesque sunt, Rogant vt ex tanta illōs volutatione extrahas, vt dis- iectis & errantibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic quid natura necessarium fecerit, quid su- peruacuum, quā faciles leges posuerit, quā iucunda sit vita, quā expedita illas sequentibus, quā acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quā naturae crediderunt. Quid istorum cupi- ditates demit? quid temperat? Disputationes istae vtiā tantum non prodescent. Nocent. Hoc ti- bi, cum vōles, manifestissimum faciam, & comminui & debilitari generosam indolem in istas argu- tias coniectam. Pudet dicere contra, fortunam militaturis, quae porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bonum itur: per istud philosophiae sunt nigrae, & turpes, infamesque etiam ad album sedentibus, exceptiones. Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quā vt formula cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum praetor, sic hos philosophia in integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti, effecturo- ros vos, vt non magis auri fulgor, quā gladij perstringat oculos meos, vt ingenti constantia, & quod omnes optant, & quod omnes timent calcem, ad Grammaticorum elementa descenditis? Quid dicitis? sic itur ad astra? hoc enim est quod philosophia mihi promittit, vt me parem Deo faciat. ad hoc inuita- tus sum, ad hoc veni, fidem praesta. Quantū potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exeeptionibus & prae- scriptionibus philosophorum. Aperta decent & simplicia bonitatem. Etiam si multum superesset aeta- tis, parce iam dispensandum erat, vt sufficeret necessarijs. Nūc quae dementia est, superuacua discere in tanta temporis egestate?

Epistola XLIX.

E Si quidem, mi Lucili, supinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur; tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria euocant, nec ex- tinctam memoriam reddunt, sed quiescentem irritant: sicut dolorem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut seruuli familiaris admonitio, aut vestis, aut domus renouat. Ecce Campania, & maxime Neapolis, ad Pompeiorum tuorum conspectum incredibile est, quam recens desiderium tui fecerit. To- tus mihi in oculis es: cum maxime a te discedo: video lacrimas combibentem, & affectibus tuis inter ipsam coercionem exeuntibus non satis resistentem. Modo amisisse te videor. Quid enim non modo est, si recorderis? Modo apud Sotionem philosophum puer sedi, modo causas agere coepi, modo de- sij velle agere, modo desij posse. Infinita est velocitas temporis, quae magis apparet respicientibus. Nam ad praesentia intentos fallit: adeo praecipitis fugae transitus levis est. Causam huius rei quaeris? quic- quid temporis transijt, eodem loco est: pariter aspicitur, vna iacet: omnia inde in profundum cadunt, & alioquin non possunt longa interualla esse in ea re; quae tota brevis est. Punctum est quod viuimus, & adhuc puncto minus: sed hoc minimum specie quadam longioris spatij natura diuisit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adolescentiam, aliud inclinationem quandam ab adolescentia ad senectutē, aliud ipsam senectutē. In quā angustū quot gradus posuit? Modo te profecutus sum: & ta- men hoc modo, aetatis nostrae bona portio est: cuius breuitatē aliquando futurā cogitemus. Nō solebat mihi tā velox tēpus videri. Nunc incredibilis cursus apparēt: siue quia admoueri lineas sentio, siue quia attendere coepi & computare damnum meum: eo magis utiq. indignor, aliquos ex hoc tempore (quod sufficere

*Infinita e la velocità
del tempo, e più
rapido pare a chi
indietro si rivolge
col pensiero.*

sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit) in superuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, si duplicetur sibi aetas, habiturum se tempus quo legat Lyricos eodem modo Dialecticos. Tristius inepti sunt. Illi ex professo lasciuiunt: hi agere se ipsos aliquid existimant. Nec ego nego prospicienda ista, sed prospicienda tantum, & à limine salutanda, in hoc vnum, ne verba nobis dentur, & aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea quaestione, quam subtilius est contempnere, quam soluere? Securi est, & ex commodo migrantis minuta conquirere. Cum hostis instat à tergo, & mouere iussus est miles, excutit necessitas quicquid pax otiosa collegerat. Non vacat mihi verba dubie cadentia confectari, & vafriciam in illis meam experiri.

Aspice qui coeant populi, quae moenia clausis

Ferrum acuant portis.

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. Demens omnibus merito viderer, si cum saxa in munimentum murorum senes feminaeque congererent, cum iuuentus intra portas armata signum eruptionis expectaret, aut posceret, cum hostilia in portis tela vibrarent, & ipsum solum suffossionibus & cuniculis tremere, sederem otiosus, & eiusmodi quaestiuunculas ponens: Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes: aliaque ad exemplum huius acutae delirationis concinnata. Atqui aequè licet demens tibi videar, si istis impendero operam. Et nunc obsideor. tunc tamen periculum mihi obfesso externum immineret, murus me ab hoste fecerneret. Nunc mortifera mecum sunt. Non vaco ad istas ineptias. Ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit vita: aduersus haec me doce: aliquid affer, ne mortem fugiam, vita me non effugiat. Exhortare aduersus difficilia, de aequanimitate: aduersus ineuitabilia, angustias temporis mei laxa: doce non esse positum bonum vitae in spatio eius, sed in vsu: posse fieri, immo saepe fieri, ut qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergisci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reuerti: dic redeunti, Potes non exire. Erras, si in nauigatione tantum existimas minimum esse, quo a morte vita diducitur. In omni loco aequè tenue intervallum est. Non ubique se mors tam prope ostendit: ubique tam prope est. Has tenebras discute: & facilius ea trades, ad quae praeparatus sum. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, sed quae perfici posset. De iustitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia utraque, & illa cui alieni corporis abstinentia est, & hac cui sui cura. Si me nolueris per deum ducere, facilius ad id quo tendo, perueniam. Nam (ut ille ait Tragicus) Veritatis simplex oratio est. Ideoque illam implicare non oportet. nec enim quicquam minus conuenit, quam subdola ista calliditas, animis conantibus magna.

Epistola L.

Epistolam tuam accepi post multos menses, quam miseras. superuacuum itaque putavi, ab eo qui afferebat, quid ageres, quaerere. Valde enim bonae memoriae est, si meminit: & tamen spero te sic iam viuere, ut ubicunque eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quam ut meliorem te ipse quotidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intelligas tua vitia esse, quae putas rerum? Quaedam enim locis & temporibus adscribimus. At illa, quocunque transferimus, secutura sunt. Harpasten vxoris meae fatuam, scis hereditarium onus in domo mea remansisse. Ipse enim auerissimus ab istis prodigijs sum. si quando fatuo delectari volo, non est mihi longe quaerendus. me rideo. Haec fatua subito delisse videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram. nescit esse se caecam: subinde paedagogum suum rogat, ut migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Caeci tamen ducem quaerunt: nos sine duce erramus, & dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romae potest viuere. Non ego sumptuosus, sed vrbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitae: adolescentia haec facit. Quid nos decipimus? Non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos aegrotare nescimus. Si curari coeperimus, quando tot morbos, tantasque aegritudines discutimus? Nunc vero ne quaerimus quidem medicum: qui minus negotij haberet, si adhiberetur ad recens vitium. Sequerentur teneri & rudes animi, recta monstrantem. Nemo difficulter ad naturam reducit, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. At mehercules, turpe est magistrum huius rei quaerere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est, &, ut verum dicam, ne labor quidem magnus est: si modo, ut dixi, ante animum nostrum formare incipimus, & corrigere, quam indurescat prauitas eius. sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamvis flexa, reuocabis. Curuatas trabes calor explicat, & aliter natae, in id finguntur, quod vsus noster exigit: quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentior? Quid enim aliud est animus, quam quodam modo se habens spiritus? Vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quod te impediatur, quo minus de nobis bene speres, quod malitia iam nos tenet, quod diu in possessione nostri est. Ad neminem ante bona mens venit, quam mala. Omnes praeoccupati sumus. Virtutes discere, vitia dediscere: sed eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel traditi boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus. Contraria

*La morte m'indaga,
la vita fuggo.
Inguami del
può cadere del
di lungamente
il suo poco vivere.*

*Alleggerissimo lo sono
in queste traversie:
quando io mi voglio
distendere d'un paglio
non ho da cadere
molto lontano: e
il mio stato.*

enim mala in alieno haerent. Ideo expelli & extirpari possunt. Fideliter sedent, quae in locum suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia inimica & infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptae exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita initium ad illas eundi arduum: quia hoc primum imbecillae mentis atque aegrae est: formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, ut incipiat. Deinde non est acerba medicina: protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: philosophia pariter & salutaris & dulcis est.

Epistola LI.

Quomodo quisque potest, mi Lucili: tu istuc habes Aetnam, illum nobilissimum Siciliae montem; quem quare dixerit Messalla unicum, siue Valgius (apud utrumque enim legi) non reperio, cum plurima loca euomant ignem, non tantum edita, quod crebrius euenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia. Nos utcumque possumus, contenti fumus Baijs: quas postero die, quam attigeram, reliqui: locum ob hoc deuitandum, cum habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? vlli loco indicendum est odium? minime. Sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probi viro magis conuenit quam alia, nec vllum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professio: sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, nunquam Canopum eligeret, quamuis neminem Canopus esse frugi vetet. Ne Baias quidem. Diuerforium vitiorum esse coeperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis soluitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, & comestiones nauigantium, & symphonicarum cantibus perstreptantes lacus, & alia quae velut soluta legibus luxuria, non tantum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, ut irritamenta vitiorum quam longissime profugiamus. Indurandus est animus, & à blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Vim Hannibalis hiberna soluerunt: & indomitum illum niuibibus atque Alpibus virum eneruauerunt fomenta Campaniae. Armis vicit, vitijs victus est. Nobis quoque militandum est: & quidem genere militiae, quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandae sunt in primis voluptates: quae (ut vides) saeua quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus stagnis? quid cum sudatorijs, in quae siccus vapor corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat. Si faceremus quod fecit Hannibal, ut interrupto cursu rerum, omissoque bello, fouendis corporibus operam daremus, nemo non intempestiuam desidiā, victori quoque, nedum vincenti periculosam, merito reprehenderet. Minus nobis quam illis Punica signa sequentibus licet. Plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseuerantibus. fortuna mecum bella gerit. Non sum imperata facturus. Iugum non recipio, immo quod maiore virtute faciendum est, excutio. Non est emolliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati. Idem sibi in me iuris esse vult & ambitio, & ira. Inter tot affectus distrahar, immo discerpar. libertas proposita est: ad hoc praemium laboratur. Quae sit libertas, quaeris? Nulli rei seruire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam in aequum deducere. quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, cum in manu mors sit: His cogitationibus intentum, loca seria sanctaque eligere oportet. Effeminat animos amoenitas nimia: nec dubie aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio. Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero ungula est. In molli palustrique pascuo saginata cito subteruntur. Et fortior miles ex confragoso venit. Segnis est urbanus & verna. Nullum laborem recusant manus, quae ad arma ab aratro transferuntur. In primo deficit puluere ille vnctus & nitidus. Seuerior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Litterni honestius Scipio quam Baijs exulabat. Ruina eius non est tam molliter collocanda. Illi quoque ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transfudit, C. Marius, & Cn. Pompeius, & Caesar, extruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longeque subiecta. Aspice quam positionem elegerunt, quibus aedificia excitauerunt locis, & qualia. scias non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas vnquam fuisse in Utica Catonem, ut praeternauigantes adulteras dinumeraret, & aspiceret tot genera cymbarum varijs coloribus picta, & fluitantem toto lacu rosam, ut audiret canentium nocturna conuicia? nonne manere ille intra vallum maluisset, quam vnā noctem inter talia duxisse? Quid ni malit, quisquis vir est, somnum suum classico quam symphonia rumpi? Sed satis diu cum Baijs litigauimus, nunquam satis cum vitijs: quae oro te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine: nam illis quoque nec finis est, nec modus. Projice quaecunque cor tuum lapiant: quae si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis reuellendum erat. Voluptates praecipue exturba, & inuisissimas habe, latronum more, quos Philetas Aegyptij vocant. In hoc nos amplectuntur, ut strangulent.

Epistola LII.

Quid est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, & eo vnde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quicquam semel velle? fluctuamus inter varia

*Uti conuenit scilicet
figgere i dilecti.*

*Chi vuol sudare,
affaticarsi.*

*Latino non dice
inimico che ne ar-
rendere.*

varia consilia: nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper. Stultitia, inquis, est: cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa reuellemus? Nemo per se satis valet, ut emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine ullius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos viam. Hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui seipsum protulerunt: quosdam indigere ope aliena, non ituros si nemo praecesserit, sed bene secuturos. Ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed secundae fortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidem contempseris hominem, qui alieno beneficio esse saluus potest: & hoc multum est, velle seruari. Praeter haec adhuc inuenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad rectum compelli que possunt: quibus non duce tantum opus sit, sed adiutore, & ut ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quaeris huius exemplar, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. Quamvis enim ad eundem finem vterque peruenierit: tamen maior est laus idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo aedificia excitata esse, ambo paria, aequae excelsa, aequae magnifica: alterum dura area accepit, illic protinus opus creuit: alterius fundamenta lapsa, in mollem ac fluidam demissa humum: multumque laboris exhaustum est, dum peruenitur ad solidum. Apparet in altero, quicquid factum est: alterius magna pars & difficilius latet. Quaedam ingenia facilia & expedita: quaedam manu (quod aiunt) facienda sunt, & in fundamentis suis occupanda. Itaque ego illum felicior dixerim, qui nihil negotij secum habuit. Hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturae suae vicit, & ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. Hoc durum & laboriosum nobis datum scias, licet. Imus per obstantia. Itaque pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium. Quem, inquis, inuocabo? hunc aut illum. Tu vero etiam ad priores reuertere qui vacant. Adiuuare nos possunt non tantum qui sunt: sed & qui fuerunt. Ex ijs autem qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate praecipiant, & communes locos voluunt, & in priuato circulantur: sed eos qui vira docent, qui cum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo: qui docent quid vitandum sit, nec vnquam in eo quod fugiendum dixerint deprehenduntur. Eum elige adiutorem, quem magis admireris cum videris, quam cum audieris. Nec ideo te prohibuerim hos quoque audire, quibus consuetudo est admittere populum, ac differere: si modo hoc proposito in turbam prodeunt ut meliores fiant faciantque meliores: si non ambitionis hoc causa exercet. Quid enim turpius philosophia captante clamores? Nunquid aeger laudat medicum secantem? Tacete, fauete, & praebete vos curationi. Etiam si exclamaueritis, non aliter audiam, quam si ad tactum vitiorum vestrorum ingemiscatis. Testari vultis attendere vos mouerique rerum magnitudinem sane liceat. Ut quidem iudicetis & feratis de meliore suffragium, quid ni non permittam? Apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat. Nunquid ergo existimas, statim illis & loqui & laudare licuisse? Quanta autem dementia eius est, quem clamores imperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? Quid laetaris, quod hominibus ijs laudaris, quos non potes ipse laudare? Disserebat populo Fabianus: sed audiebatur modeste. Erumpebat interdum magnus clamor laudantium: sed quem magnitudo rerum euocauerat, non sonus inoffensae ac molliter lapsae orationis. Interfit aliquid inter clamorem theatri & scholae. Est aliqua & laudandi licentia. Omnia rerum omnium, si obseruetur, iudicia sunt: & argumentum morum ex minimis quoque licet capere. Impudicum & incessus ostendit, & manus mota, & vnum interdum responsum, & relatus ad caput digitus, & flexus oculorum. Improbum risus, infans vultus habitusque demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis quisque sit, scies, si quemadmodum laudetur, aspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat, & super ipsum caput mirantium turba consistit. Non laudatur ille nunc, si intelligas, sed conclamatur. Relinquantur istae voces illis artibus, quae propositum habent placere populo: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando iuuenibus, sequi impetum animi. Tunc autem hoc ex impetu facient, cum silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, & animos adulescentium extimulat. Ad rem commoueantur, non ad verba composita. Alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in praesenti. Desiderat enim propriam & longam executionem, quemadmodum populo differendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse philosophiam, non erit dubium, postquam prostituta est: sed potest in penetrabilibus suis ostendi, si modo non institorem, sed antistitem nacta est.

Epistola LIIII.

Quid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est ut nauigare: Solui mari languido: erat sine dubio caelum graue sordidis nubibus, quae fere aut in aquam aut in ventum resoluuntur: sed putauimus tam pauca millia à Parthenope tua usque Puteolos surripere posse, quamuis dubio & imminente caelo. itaque quo celerius euaderem, protinus per altum ad Nesidia direxi, praecisurus omnes sinus. Cum iam eo processissem, ut mea nihil interesset, utrum irem, an redirem, primum aequalitas illa quae me corruerat, periit. Nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Coepi gubernatorem rogare, ut me in aliquo litore exponeret. Aiebat ille, aspera esse & importuosa, nec quicquam se aequae in tempestate timere quam terram. Peius autem vexabar, quam ut periculum mihi succurreret. Nausea enim me segnis haec & sine exitu torquebat, quae bilem mouet, nec effundit. Institi itaque gubernatori, & illum vellet nollet coegi ut peteret litus. Cuius ut viciniam attigimus, non expecto

*Nei tempestante
frai diuina operanti,
nullo uoglio
con animo libero,
risoluto, costante.*

*Quanto è più mol-
to, uolere. inuocare.*

vt quicquam ex praeceptis Virgilij fiat, Obuertant pelago proras, aut anchora de prora iaciatur: sed memor artificij mei veteris, mitto me in mare, quomodo psychrolutam decet, gausapatus. Quae putas me passum dum per aspera erepo, dū viam quaero, dū facio? Intellexi non immerito nautis terrā timeri. Incredibilia sunt quae tulerim: cum me ferre non possem. Illud scito, Vlixem non fuisse tam irato mari natum, vt vbique naufragia faceret. Nauseator erat. At ego quocunque nauigare debuero, vicesimo anno perueniam. Vt primum stomachum (scis non cum mari nauseam effugere) collegi, vt corpus vnctione recreauim, occoepe mecum cogitare, quanta nos vitiorum nostrorum sequeretur obliuio, etiam corporaliū, quae subinde admonent sui, nedum illorum quae eo magis latent, quo maiora sunt. Leuis aliquē motiuncula decipit: sed cum creuerit, & vera febris exarserit, etiam duro & perpeffito confessionem extorquet. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimulamus, & aut talum extorfisse nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio & incipiēte morbo, quaerimur nomē: qui vbi ad talaria coepit tendere, necesse est podagram fateri. Contra euenit in ijs morbis, quibus afficiuntur animi: quo quis peius se habet, minus sentit. Nō est quod mireris, Lucili carissime. Nam qui leuiter dormit, & species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat. Grauis somnus etiam somnia extinguit, animumque altius mergit, quā vt vti vllō intellectu sinat. Quare vitia sua nemo confitetur? Quia etiam nunc in illis est. Somnium narrare, vigilantis est: & vitia sua confiteri, sanitatis indicium est. Expergiscamur ergo, vt errores nostros coarguere possimus. Sola autem nos philosophia excitabit, sola somnum excutiet grauem. Illi te totum dedica: dignus illa es, illa te digna est. Ite in cōplexū alter alterius: omnibus alijs te nega, fortiter, aperte. Non est quod precatio philosopheris. Si aeger esses, curam intermisisses rei familiaris, & forētia tibi negotia excidissent: nec quenquā tanti putares, cui aduocatus in causam descenderes. Toto animo id ageres, vt quam primum morbo liberareris. Quid ergo? Non & nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, & vaca bonae menti. Nemo ad illam peruenit occupatus. Exercet philosophia regnum suū: dat tempus, non accipit. Non est res subficiua. Ordinaria est, domina est: adest, & iubet. Alexāder cuidam ciuitati, partem agrorum & dimidium rerum omnium promittenti, Eo, inquit, proposito veni in Asiam, non vt id acciperē quod dedidissetis; sed vt id haberetis quod reliquissetem. Itidem philosophia rebus omnibus: Non sum id tempus acceptura, quod vobis superfluerit: sed id habebitis, quod ipsa erogauero. Totā huc conuertere mentem, huic asside, hanc cole: ingens interuallum inter te & ceteros fiat. Omnes mortales multo antecedes, non multo te dii antecedent. Quid inter te & illos interfuturum sit, queris? Diutius erunt. At mehercule magni artificis est, clausisse totum in exiguo. Tantum sapienti sua, quantum Deo omnis aetas patet. Est aliquid, quo sapiens antecedit Deum. Ille naturae beneficio, non suo sapiens est. Ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, securitatem Dei. Incredibilis vis philosophiae est, ad omnem fortuitam vim retundendam. Nullum telum in corpore eius sedet: munita est solidaque: quaedam defatigat, & velut leuia tela laxo sinu excludit, quaedam discutit, & in eum vsque qui miserat respuit.

Epistola LV.

Longum mihi commeatum dederat mala valetudo: repente me inuasit. Quo genere? inquis. prorsus merito interrogas: adeo nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum: quem quare Graeco nomine appellē, nescio. Satis enim apte dici suspirium potest. Breuis autem valde & procellae similis impetus est: intra horam fere desinit. Quis enim diu expirat? Omnia corporis aut incommoda aut pericula per me transierunt. Nullum mihi videtur molestius. Quid nū? Aliud enim quicquid est, aegrotare est: hoc est, animam agere. Itaque medici hanc meditationē mortis vocant. Facit aliquando spiritus ille, quod saepe conatus est. Hilarem me putas haec tibi scribere, quia effugi? Si hoc fine quā si bona valetudine delector, tam ridicule facio, quā ille, quisquis se vicisse putat, cum vadimonium distulit. Ego vero & in ipsa suffocatione nō desij cogitationibus laetis ac fortibus acquiescere. Quid hoc est? inquā. tā saepe mors experitur me? faciat. At ego illā diu expertus sum. Quando, inquis? Antequam nascerer. Mors est, non esse. Id quale sit, iā scio: hoc erit post me quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est, & fuisse antequā prodiremus in lucē. A tqui nullā sensimus tūc vexationem. Rogo nō stultissimū dicas, si quis existimet lucernae peius esse cum extincta est, quā antequā accēderetur? Nos quoque & accendimur & extinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Vtrinque vero alta securitas est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem iudicamus sequi, quum illa & praecesserit & secutura sit. Quicquid ante nos fuit, mors est. Quid enim refert, vtrum non incipias, an desinas? vtriusque rei hic est effectus, non esse. His & huiusmodi exhortationibus tacitis (nam verbis locus non erat) alloqui me non desij: deinde paulatim suspirium illud, quod esse iam anhelitus coeperat, interualla maiora fecit, & retardatum est, ac remansit. Nec adhuc, quamuis desierit, ex natura fuit spiritus. Sentio haesitationem quandam eius & moram. Quomodo volet, dum modo non ex animo suspirem. hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: iam praeparatus sum: nihil cogito de die. Illū lauda & imitare: quem non piget mori, cum iuuat viuere. Quae enim virtus est, cum ei jciaris exire? tamen est & hic virtus. Eijciur quidem, sed tanquam exeam. Et ideo nunquam ei jciur sapiens: quia ei jci, est inde expelli, vnde inuitus recedas. Nihil inuitus facit sapiens. necessitatem effugit: quia vult quod ipsa coactura est.

Epistola LVI.

A Gestatione cum maxime venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambularem, quantum sedi. labor est enim, diu ferri: ac nescio an eo maior, quia contra naturam est: quae pedes dedit, ut per nos ambularemus: oculos, ut per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciae: & quod diu nolimus, posse desuimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus, ut siue bilis infederat fauibus, discuteretur, siue ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio, quam profuisse mihi sensi. Ideo diutius vehi perseveravi, inuitante ipso littore, quod inter Cumas & Seruilij Vatie villam curuatur, & hinc mari, illinc lacu, velut angustum iter clauditur. Erat enim à recenti tempestate maris spissius. Fluctus autem illud (ut scis) frequens & concitatus exaequat, longior tranquillitas soluit, cum arenis, quae humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere coepi, an aliquid illic inuenirem, quod mihi bono posset esse, & direxi oculos in villam, quae aliquando Vatie fuit. In hac ille praetorius diues, nulla alia re quàm otio notus, consenuit, & ob hoc vnum felix habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Asinij Galli, quoties Seiani odium, deinde amor merferat, (aeque enim offendisse illum, quàm amasse, periculosum fuit) exclamabant homines: O Vatia solus scis viuere. At ille latere sciebat, non viuere. Multum autem intest, utrum, vita tua otiosa sit, an ignaua. Nunquàm aliter hanc villam Vatia viuo praeteribam, quàm ut dicerem: Vatia hic situs est. Sed adeo, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & venerabile, ut etiam si quid illi simile est, mendacior placeat. Otiosum enim hominem seductum existimat vulgus & securum, & se contentum, sibi quae viuere: quorum nihil ulli contingere, nisi sapienti, potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi viuere. Ille enim (quod est primum) scit viuere. Nam qui res & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegauit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu obliuit, ille si bi non uiuit, sed (quod est turpissimū) ventri, somno, libidini. Non continuo sibi uiuit, qui nemini. Adeo tamen magna res est constantia, & in proposito suo perseverantia, ut habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere: frontem enim eius tantum noui, & exposita: quae ostendit etiam transeuntibus. Speluncae sunt duae magni operis, laxo atrio pares, manufactae: quarum altera solem non recipit, altera usque in occidentem torretur. Platanona medius riuus & à mari & ab Acherusio lacu receptus Euripi modo diuidit, alendis piscibus (etiam si assiduo exhauriatur) sufficiens. Sed illi, cum mare patet, parcitur: cum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Baias trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. Has laudes eius ipse noui: nunc esse villam totius anni credo. Occurrit enim Fauonio, & illum adeo excipit, ut Baijs neget. Non stulte videtur elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum pigrum iam & senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari & amoena maestos, vidi in media solitudine occupatis si miles. Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quod in Campania non es: quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conuersari cum amicis absentibus licet: & quidem quoties velis, quandiu velis. magis hac voluptate, quae maxima est, fruimur, dum absumus. Praesentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando vna loquimur, ambulamus, confidemus, cum diducti sumus, nihil de his quos modo vidimus, cogitamus: & ideo aequo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam praesentibus abest. Pone hic primum noctes separatas: deinde occupationes utrinque diuersas, deinde studia secreta, suburbanas profectioes: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est. hic autem nunquam abest: quemcumque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cena, mecum ambula. In angusto viueremus, si quicquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, cum maxime audio: adeo tecum sum, ut dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere.

Epistola LVII.

Peream, si est tam necessarium quàm videtur silentium in studia seposito. Ecce varius clamor undique me circumsonat. supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera vocum, quae in odium possunt aures adducere: cum fortiores exercentur, & manus plumbo graues iactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos & acerbissimas respiraciones: cum in aliquem alipten inerem, & hac plebeia vnctione contentum incidi, audio crepitum illius manus humeris: quae prout plana peruenit, aut concaua, ita sonum mutat. Si vero pilicrepus superuenerit, & numerare coeperit pilas, actum est. Adijce nunc scordalum, & furem deprehensum, & illum cui vox sua in balneo placet. Adijce nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsae aquae sono saliant. Praeter istos, quorum, si nihil aliud, rectae voces sunt, alipilum cogita, tenuem & stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem, nec vnquam tacentem, nisi dum velit alas & alium pro se clamare cogit. Iam libarij varias exclamaciones, & botularium, & crustularium, & omnes popinarum institores, mercem sua quadam & insignita modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter clamores tam varios, tam dissonos, constat: cum Chrysippum nostrum assidua salutatio perducit ad mortem. At mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quàm fluctum aut deiectionem aquae. Quamuis audiam cuidam genti hanc vnā fuisse causam, urbem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox auocare videtur, quàm crepitus.

Illa enim animum abducit, hic tantum aures implet ac verberat. In ijs quae me sine auocatione circumstrepunt, effedas transcurrentes pono, & fabrum inquilinum, & ferrarium vicinum, aut hunc qui ad metam sudantem tubas experitur & tibias, nec cantat, sed exclamat. Etiam molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde, quam qui continuatur. Sed iam me sic ad omnia ista duravi, ut audire vel pausarium possim, voce acerbissima remigibus modos dantem. Animum enim cogo sibi intentum esse, nec auocari ad externa. omnia licet foris resonent, dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixentur cupiditas & timor, dum auaritia luxuriaque non diffideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

Omnia noctis erant, placida composita quiete.

Falsum est, nulla placida quies est, nisi quam ratio composuit. Nox exhibet molestiam non tollit, & solitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta sunt, quam dies. Illa tranquillitas vera est, in quam bona mens explicatur. Aspice illum, cui somnus laxae domus silentio quaeritur, cuius aures ne quis agitet sonus, omnis seruorum turba conticuit, & suspensum, accedentium propius, vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque illuc, somnum inter aegritudines leuem captans: quae non audit, audisse se queritur. Quid in causa putas esse? animus illi obstreperat: hic placandus est, huius conspicienda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si iacet corpus. Interdum quies inquieta est. Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quoties nos male habet inertia sui impatiens. Magni imperatores cum male parere militem vident, aliquo labore compescunt, & expeditionibus detinent. Nunquam vacat lasciuire districtis: nihilque tam certum est quam otij vitia negotio discuti. Saepe videmur taedio rerum ciuiliu, & infelicis atque ingratae stationis paenitentia secessisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor & lassitudo coniecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim excisa desijt, sed fatigata, aut etiam abiecta, rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quae videtur aliquando cessasse: deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in media parsimonia voluptates non damnatas, sed relictas petit: & quidem eo vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leuiora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, cum ex abdito erumpunt, ac vim suam proferunt. Et auaritiam itaque & ambitionem, & cetera mala mentis humanae, tunc perniciosissima scias esse, cum simulata sanitate subsidunt. Otiosi videmur, & non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contempsimus, ut paulo ante dicebam, nulla res nos auocabit, nullus hominum auiumque concentus interrompet cogitationes bonas, solidasque & iam certas. Leue illud ingenium, nec se adhuc reduxit in trorsus, quod ad vocem ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid sollicitudinis, & concepti pauoris, quod illum curiosum facit, ut ait Virgilius noster:

Et me quem dudum non vlla injecta mouebant

Tela, nec aduerso glomerati ex agmine Graij,

Nunc omnes terrent aures, sonus excitat omnis

Suspensum, & pariter comitique onerique timentem.

Prior ille sapiens est, quae non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non urbis impulsae fragor territat. Hic alter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expauescens, quem una quaelibet uox pro fremitu accepta deiecit, quem motus leuissimi exanimant. Timidum illum sarcinae faciunt. Quemcunque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, uidebis illum comitique onerique timentem. Tunc ergo te scito esse compositum, cum ad te nullus clamor pertinebit: cum te nulla uox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono uaria circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere conuicio? fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo, sed experiri & exercere me uolui. Quid necesse est diutius torqueri: cum tam facile remedium Vlixes socijs etiam aduersus Sirenas inuenerit?

Epistola LVIII.

Cum Baijs deberem Neapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum nauem experirer. sed tantum luti tota uia fuit, ut possem uideri nihilominus nauigasse. Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. A ceromate nos haphae excepit in Crypta Neapolitana. Nihil illo carere longius, nihil illis faucibus obscurius, quae nobis praestant, non ut per tenebras videamus, sed ut ipsas. Ceterum etiam si locus haberet lucem, puluis auferret, in aperto quoque res grauis & molesta: quid illic, ubi in se volutatur, & cum sine ullo spiramento sit inclusus, in ipsos a quibus incitatus est recidit? Duo incommoda inter se contraria simul pertulimus. eadem via, eodem die, & luto, & puluere laborauimus. Aliquid tamen mihi illa obscuritas, quod cogitare dedit. Sensi quendam ictum animi, & sine metu mutationem, quam insolitae rei nouitas simul ac foeditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, ne dum a perfecto absim, sed de illo in quem ius fortuna perdidit: huius quoque ferietur animus, mutabitur color. Quaedam enim sunt, mihi Lucili, quae nulla virtus effugere potest: admonet illam natura mortalitatis suae. Itaque & vultum adducet ad tristitiam, & inhorrescet ad subita, & caligabit, si vastam altitudinem in crepidine eius constitutus despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum videre non possunt: quidam ad vulneris noui quidam ad veteris & purulenti tractationem inspectionemque concidunt & linquuntur animo: alij gladium facilius recipiunt, quam vident.

uident. Senti ergo (ut dicebam) quandam non quidem perturbationem, sed mutationem. Rursus ad primum conspectum redditae lucis alacritas incogitata redijt & iniussa. Illud deinde mecum loqui coepi, quàm inepte quaedam magis ac minus timeremus, cum omnium idem finis esset. Quid enim interest, utrum supra aliquem uigiliarium ruat, an mons, an turris? Nil inuenies. Erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamuis utraque mortifera aequè sit. Adeo non effectus, sed efficientia timor spectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant animam hominis magno pondere extriti permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber. Ego vero non facio. Qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi: nam circa id diffugit, quo urgetur: quemadmodum aer verberare aut ictu non laeditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui cessit refunditur: sic animus qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suae per ipsa quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini etiam cum laissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reductus: sic animo qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo quaerendum est, an possit immortalis esse. Hoc quidem certum habet, si superstes est corpori, propter hoc illud nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quicquam noxium aeterno est.

Epistola LVIII.

Quanta verborum nobis paupertas, immo egestas sit, nunquam magis quàm hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quae nomina desiderarent, nec haberent: quaedam vero cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc quem Graeci oestrum vocant, pecora peragentem, & totis saltibus dissipantem, aulicum nostri vocabant, hoc Virgilio licet credas.

Et lucum Silari iuxta ilicibusque virentem.

Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo

Romanum est, oestrum Graeci vertere vocantes,

Asper, acerba sonans, quo tota exterrita siluis

Diffugiunt armenta. ----

Puto intelligi istud verbum interisse. Ne te longe differam, quaedam simplicia in usu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi.

---- Stupet ipse Latinus,

Ingentis genitos diuersis partibus orbis

Inter se coisse viros, & cernere ferro.

quod hunc decernere dicimus. Simplicis illius verbi usus amissus est. Dicebant antiqui, si iusso, id est, si iussero. Hoc nolo mihi credas. sit fides Virgilio.

Cetera quae iusso mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim: sed ut ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Attium verborum, litus occupauerit: cum apud hunc quoque, qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, tibi ista vult praeparatio? quo spectat? Non celabo te. cupio, si fieri potest propitijs auribus tuis, essentiam dicere: tamen minus, dicam & iratis. Ciceronem auctorem huius verbi habeo, puto locupletem. Si recentiore quaeris, Fabianum, disertum & elegantem, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidae. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur *οὐσία*, res necessaria, naturam, continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo uti. nihilominus dabo operam ut ius à te datum parcissime exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguae nostrae conuicium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris vnam syllabam esse, quam mutare non possim. Quae haec sit, quaeris? *τὸ δὲ*. Duri tibi videbor ingenij: in medio positum esse posse sic transferri, ut dicam, Quod est. Sed multum interesse video. cogor verbum pro vocabulo ponere. Sed id si necesse est, ponam, Quod est. Sex modis hoc à Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si ante indicauero, esse aliquod genus. Nunc enim primum illud genus quaerimus, ex quo ceterae species suspensae sunt, à quo nascitur omnis diuisio, quo vniuersa comprehensa sunt. Inuenietur autem, si coeperimus singula retro legere. sic enim perducemur ad primum. Homo species est, ut Aristoteles ait. Equus species est, canis species. ergo commune aliquod quaerendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo genus esse coepit omnium horum, quae modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quaedam quae animam habent, nec sunt animalia. Placet enim satis & arbutis animam inesse. Itaque & viuere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia & animalia in hac forma sunt, & fata. Quedam anima carent, ut saxa. Itaque aliquid erit animantibus, antiquius, scilicet corpus. hoc sic diuidam, ut dicam corpora omnia aut animata esse, aut inanima. Etiamnum est aliquid superius: quàm corpus. Dicimus enim quaedam corporalia esse, quaedam incorporalia. Quid ergo erit ex quo haec deducantur? Illud cui nomen modo parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, ut dicamus: Quod est aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, & ut ita dicam, generale. Cetera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam homo genus est. Ha-

ber

Seneca ait: ap. poena d' introducere per l'uso filosofico la voce, essentia. Sed greco τὸ δὲ sup. pline la periphrasi. Quod est. d' uocabo. lo Eni q' sapientia barbare.

bet enim in se nationum species, Graecos, Romanos, Parthos: colorum, albos, nigros, flavos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque quae multa continet, in genus cadit: quae sub alio est, in speciem. Illud genus quod est generale, supra se nihil habet. Initium rerum est. omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, cum sit rerum omnium capax. Quod est, in has species diuido, ut sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo diuido? ut dicam aut animantia sunt, aut inanimata. Rursus animantia quemadmodum diuido? ut dicam, quaedam animam habent, quaedam tantum animam: aut sic: quaedam impetum habent, incedunt, transeunt: quaedam solo affixa, radicibus aluntur & crescunt. Rursus animalia in quas species secō? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur: sed quare videatur, subiiciam. In rerum (inquiunt) natura quaedam sunt, quaedam non sunt. Et haec autem quae non sunt, rerum natura complectitur, quae animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, & quicquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem coepit, quamvis non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi promisi, reuertor, quomodo quaecunque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud quod est, nec visu nec tactu, nec illo sensu comprehenditur: cogitabile est: quod generaliter est: tanquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, ut Cicero & Cato. Animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species eius, equus & canis. Secundum ex his quae sunt, ponit Plato, quod eminet & exuperat omnia. Hoc aut per excellentiam esse. ut poeta communiter dicitur. omnibus enim versus facientibus, hoc nomen est. sed iam apud Graecos in unius notam cessit. Homerum intelligas, cum audieris poetam. Quid ergo hoc est? Deus scilicet maior ac potentior cunctis. Tercium genus est eorum quae proprie sunt: innumerabilia haec sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quae sunt, interrogas? Propria Platonis suppellex est. Ideas vocat, ex quibus omnia quae fiunt, & ad quas cuncta formantur. Hae immortales, immutabiles, inuiolabiles sunt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum quae natura sunt exemplar aeternum. Adijciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturae te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens quem operi suo imponat. Ita illa quae me docet & instruit facies, a qua petitur imitatio, Idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum: ad quae quodcunque fieri ab illa debet exprimitur. Quantum locum habet *idos*, Quid sit hoc *idos*, attendas oportet: & Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem. Nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paulo ante pictoris imagine utebar. Ille cum redere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgilij facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, *idos* est. Quid inter sit, quaeris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, & operi imposita. Alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statuae: haec est *idos*, Habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figuravit: haec Idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem? *Idos* in opere est: Idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum quae communiter sunt: haec incipiunt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est quae quasi sunt, tanquam inane, tanquam tempus. Quaecunque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quae esse proprie putat. Fluunt enim, & assidua diminutione atque adiectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuuenis. Nemo est mane, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more. quicquid vides currit cum tempore. Nihil ex his quae videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heracletus: In idem flumen bis non descendimus. Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quam in homine. Sed nos quoque non minus velox cursus praeteruehit: & ideo admiror dementiae nostrae, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur: cum omne momentum, mors prioris habitus sit. Vis tu timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi fluida materia & caduca, & omnibus obnoxia casibus. Mundus quoque, aeterna res & inuicta, mutatur, nec idem manet. Quamvis enim omnia in se habeat quae habuit, aliter habet quam habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille caelator oculos diu intentos ac fatigatos, remittit atque auocat, & ut dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblecta mentis reficere. sed ipsa oblectamenta opera sint: ex his quoque si observaueris, inuenies, quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere: ex omni vacatione, etiam si a philosophia longissime auersa est, eruere aliquid conor, & utile efficere. Quid de istis capiam, quae modo tractauimus, remotis a reformatione morum? Quomodo meliorem me facere Ideae Platonicae possunt? Quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimam? vel hoc ipsum, quod omnia ista quae sensibus seruiunt, quae nos accendunt & irritant, negat Plato ex ijs esse quae vere sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tempus aliquam faciem ferunt, nihil horum stabile nec solidum est. & nos tamen cupimus tamquam aut semper futura aut semper habituri. imbecilli fluidique per intervalla consistimus. Mittamus animum ad illa quae aeterna sunt mi remur in sublime volitantes rerum omnium formas, Deumque inter illa versantem & providentem, quemadmodum quae immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat a morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia aeterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent. Haec conseruat artifex, fragilitatem materiae vi sua vincens. Con-

Quel genere che
è più universale
molto più sopra di
sé: e il più proprio
della cosa: tutto è
a lui subordinato.
(Quarta sentenza)
cioè della tecnica
d' Aristotele: Hegel
ha rinviata, oggi
è di moderno
Aristotele J.
Platone dall'analisi
che Seneca fa della
sua dottrina, spiega
dunque. Egli dunque
ammetterà l'uso
verale aristotelico:
l'anima si pensa
ma non cade sotto
i sensi - 2.º l'idea
del perfetto: l'ente
per sé. 3.º Le idee
sono esemplari
e sono vere, reali,
che natura prima.
4.º Le immagini, o ri-
produzioni, copie
dell'idea. La copia
è nell'opera, l'idea
fuori e prima del-
l'opera. 5.º La copia
quasi propria, che
nomini: son gli
esseri del volgo:
cioè che comunmen-
te si pensa, che
si vede. 6.º Della
cosa che quasi sono
il vano, il tempo.

Come mi possono rendere migliore le idee di Platone? Che ne apprendere io per contenere, temna-
le mie cupidità? Altman questo, che Platone non mette queste cose che vogliono i nostri sentimenti
e ne irritano ed infiammano nel numero di quelle che hanno un essere vero. Se l'idea
il pensiero di Dio è immortale in questa vita che il tempo rapisce nel suo partito.

remnamus omnia, quae adeo pretiosa non sunt, ut an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quam nos sumus, providentia periculis eximit, posse tandem aliquatenus nostra quoque providentia longiorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates. quibus pars maior perit, potuerimus regere & coercere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, & illi nomen latitudo pectoris fecerat: sed navigationes ac pericula multum detraxerunt viribus: parsimonia tamen, & eorum quae aviditatem evocant modus, & diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus causis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiae suae beneficio contigisse, quod natali suo decessit, & annum vnum atque octogesimum implevit, sine vlla deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolauerunt defuncto, amplioris fuisse sortis quam humanae rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem novem novies multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa & sacrificium remittere. Potest frugalitas producere senectutem: quam ut non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. Iucundum est esse secum quam diutissime, cum quis se dignum quo frueretur; effecit. Itaque de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finem non opperiri, sed manufacere. Prope est à timente, qui fatum segnis expectat: sicut ille vitra modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, & faciem quoque exsorbet. De hoc tamen quaeremus, pars summa vitae, virum faex vitae haec sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam: si modo mens sine iniuria est, & integri sensus animum iuvant, nec defectum & praemortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. At si inutile ministerijs est corpus, quid ni oporteat educere animum laborantem? & fortasse paulo ante quam debet, faciendum est, ne cum fieri debeat, facere non possis: & cum maius periculum sit male vivendi, quam cito moriendi, stultus est qui non exiguam temporis mercede, magnae rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit. Multis iners vita sine usu iacuit sui. Quanto deinde crudelius iudicas, aliquid ex vita perdidisse, quamvis finiendae? Noli me inuitus audire, tanquam ad te iam pertineat ista sententia: sed quid dicam aestima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi referuabit: totum autem ab illa parte meliore. At si coeperit concutere mentem, si partes eius conuellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam: pro filiam ex aedificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, dumtaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem. sic mori vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne propter quod vivitur. Imbecillus est & ignavus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris causa vivit. Sed in longum exeo. Est praeterea materia quae ducere diem possit. Et quomodo sine vitae imponere poterit, qui epistolae non potest: Vale ergo: quod libentius quam mortis meras lecturus es.

Epistola LIX.

Magnam ex epistola tua percepi voluptatem: permittē enim mihi, uti verbis publicis; nec illa ad significationem Stoicam reuoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sane: ponere tamen illam solemus ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, & voluptatem (si ad nostrum alium verba dirigimus) rem infamem esse, & gaudium nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, suis bonis viribusque fidentis. vulgo tamen sic loquimur, ut dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu; aut ex nuptijs, aut ex partu vxoris percepisse: quae adeo non sunt gaudia, ut saepe initia futurae tristitiae sint. Gaudio autem iunctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque cum dicit Virgilius noster: Et mala mentis gaudia; diserte quidem dicit, sed parum proprie: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quod voluit, expressit: significauit enim homines, malo suo laetos. tamen ego non immerito dixeram, cepisse me magnam ex epistola tua voluptatem. Quamuis enim ex iusta causa imperitus homo gaudeat, tamen affectum eius impotentem, & in diuersa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam & immodicam. Sed ut ad propositum reuertar, audi quid me in epistola tua delectauerit. habes verba in potestate. non effert te oratio, nec longius quam destinaſti, trahit. Multi sunt, qui ad id quod non proposuerant scribere, alicuius verbi decore placentis vocentur; quod tibi non euenit: pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum vis, & plus significas quam loqueris. Hoc maioris rei indicium est. apparet animum quoque nihil habere superuacui, nihil tumidi. Inuenio tamen translationes verborum, ut non temerarias, ita non indecoras, ut quae periculum sui fecerint. Inuenio imagines: quibus si quis nos uti vetat, & poetis illas solis iudicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter & demonstrandae rei causa eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem causa qua poetis, sed ut imbecillitatis nostrae adminicula sint, & ut discentem & audientem in rem praesentem adducant. Sextum ecce cum maxime lego, virum acre, Graecis verbis, Romanis moribus philosophantem. mouit me imago ab illo posita: ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni parte suspectus est, pugnae paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas vndique expandat, ut ubicumque infesti aliquid oritur, illic parata praesidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant: quod in exercitibus his, quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, ut imperium ducis simul omnes copiae sentiant, sic dispositae, ut signum ab vno datum, peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextius ait.

*Platone visse 81
anno. m. l. i. p. o
del Magi.*

*Nec sal inuidio.
Moris per sotranſi.
ad dolore qui e
un esset vido.*

*Io propi gran ditto
della lettera tua:
l'ignavia usare la
parola conueni,
e non me la viderin
gere alla signific.
d'agni Strini.*

*Tu hai le parole
in tua ballata, ne
il discorso ti traspor-
ta o sorpassa più
in là di quello che
avevi deliberato
di scrivere.*

illi enim saepe hostem timere sine causa, tutissimumque illis iter, quod suspectissimum fuit. Nil stulti-
 tia pacatum habet. Tam superne illi metus est, quam infra. Vtrunque trepidat latus. Sequuntur pericula
 & occurrunt, ad omnia pauper, im parata est, & ipsis terretur auxilijs. Sapiens autem ad omnem incursum
 munitus & intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si incertum faciat, pe-
 dem referet. Interritus & contra illa ibit, & inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in istis
 vitijs iacimus. elui difficile est. Non enim inquinati sumus, sed infecti. he ab alia imagine ad aliam tran-
 scamus, hoc queramus, quod mecum saepe dispicio, quid ita nos stultitia tā pertinaciter teneat. Primo quia
 non fortiter illam repellimus: nec toto ad salutem impetu nitimur: deinde quia illa quae à sapientib. vi-
 ris reperta sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leuiterque tam magnae rei insisti-
 mus. Quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis sit, aduersus vitia discere, qui quantum à vi-
 tijs vacat, discit? Nemo nostrum in altum descendit. summa tantum decerpimus: & exiguum temporis
 impendisse philosophiae, satis abundeque occupatis fuit. Illud praecipue impedit, quod cito nobis pla-
 cemur: si inuenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos agnoscimus. Nec sumus mo-
 dica laudatione contenti: quicquid in nos adulatio sine pudore cōgessit, tanquam debitum prendimus:
 optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cum sciamus illos saepe mentiri. Adeoque in-
 dulgemus nobis, ut laudari velimus in id, cui contraria cum maxime facimus. Mitissimum ille se in ip-
 sis supplicijs audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libinibus temperantissimum. Sequitur
 itaque, ut ideo mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cum iam in India vagaretur
 & gentes ne finitimis quidem satis notas, bello vastaret, in obsidione cuiusdam vrbs dū circuit muros,
 & dū imbecillissima moenium quaerit, sagitta ictus, diu perferere, & incoepa agere perseverauit. Dein-
 de cum, represso sanguine, sicci vulperis dolor cresceret, & crus equo suspensum paulatim obtorpuisset,
 coactus ablitere, Omnes, inquit, iurant me Iouis esse filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat.
 Idem nos faciamus: cum pro sua quenque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis
 prudentem esse. Ego autem video quam multa inutilia concupiscam, nocitura optem. ne hoc quidem
 intelligo, quod animalibus satietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus: quantum capia
 adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem. Sapiens ille est, qui plenus
 gaudio, hilari & placidus, inconcussus, cum dijs ex pari viuit. Nunc ipse te consule: si nunquam mae-
 stus es, nulla spes animum tuum futuri expectatione sollicitat, si per dies noctesq. par & aequalis animi
 tenor erecti & placentis sibi, est, peruenisti ad humani boni summam. Sed si appetis voluptates, & vndi-
 que, & omnes, scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio deesse. ad hoc cupis peruenire, sed
 erras, qui inter diuitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudium, id est, inter sollicitudines
 quaeris? Ista quae sic petis, tanquam datura laetitiam ac voluptatem, causae dolorum sunt. Omnes, in-
 quam, illi tendunt ad gaudium: sed vnde stabile magnumque consequantur, ignorant. Ille ex cōuiuijs
 & luxuria. Ille ex ambitione, & circumfusa clientium turba. Ille ex amica, alius ex studiorum liberalium
 vana ostentatione, & nihil sanantibus litteris. Omnes istos oblectamenta fallacia & breuia decipiunt, si-
 cut ebrietas, quae vnius horae hilarem insaniam, longi tēporis taedio pensat: sicut plausus & acclama-
 tionis secundae fauor, qui magna solitudine & partus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sa-
 pientiae effectum, gaudij aequalitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super lunam.
 Semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse. quia nunquam sine gaudio est. Gaudium
 hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi foris, nisi iustus, nisi tēperans.
 Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? Non magis quam praedam nacti leones. Cum fatigau-
 erunt se vino & libidinibus, cum illos nox inter vina defecit, cum voluptates angusto corpori ultra quam
 capiebat ingestae suppurare coeperunt, tunc exclamant miseri Virgilianum illum versum.

Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem

Egerimus nostri. ---

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tanquam supremam, agunt. Illud gaudium,
 quod deos deorumque aemulos sequitur, non interruptitur, non desinit. desineret, si sumptum
 esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrij quidem alieni est. Quod non dedit fortu-
 na, non eripit.

Epistola LX.

Q Veror, litigo, irascor. Etiamnum optas quod tibi optauit nutrix tua, aut paedagogus, aut mater.
 Nondum intelligis, quantum mali optauerint. O quam inimica nobis sunt vota nostrorum, eo
 quidem inimiciora; quo cessere felicius. Iam non admiror, si omnia nos à prima pueritia mala sequun-
 tur. inter execrationes parētum creuimus. Exaudiant dii quandoque nostram vocem gratuitam. Quous-
 que poscemus aliquid Deos, quasi nondum ipsi alere nos possimus? Quā diu sationibus implebimus
 magnarum vrbiū campos? quā diu nobis populus metet? quā diu vnius mensae frumentum mul-
 ta nauigia, & quidem non ex vno mari, subuehent? Taurus paucissimorum iugerum pascuis impletur:
 vna filua elephantis pluribus sufficit: homo & terra pascitur, & mari. Quid ergo? tam insatiabilem no-
 bis natura alium dedit, cum tam modica corpora dedisset, ut vastissimorum edacissimorumque anima-
 lium auaritiam vinceremus? Minime. Quantulum est enim quod naturae datur? Paruo illa dimittitur.
 Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (ut ait Sallustius) ventri oboc-
 dientes, animalium loco numeremus, non hominum: quosdam vero ne animalium quidem sed mor-
 tuorum.

*Il gaudio, che gli be-
 a quello che li imita-
 no, gustano, non
 interrompe non
 men minus falli-
 tate se fosse
 prius d'altrove.*

tuorum. Viuit is, qui se vititur. Qui vero latitant & torpent, sic in domo sunt, quasi in conditio. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt.

Epistola LXI.

Definamus quod volumus velle. Ego certe id ago senex, ne videar eadem velle, quae puer volui. In hoc vnum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, haec cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, vt mihi instar totius vitae, sit dies. Nec me hercules tanquam vltimum rapio, sed sic illum aspicio, tanquam esse vel vltimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam cum maxime scribentem mors euocatura sit. Paratus exire sum, & ideo fruor vita: quia quàm diu futurum hoc sit, minimi pendo. Ante senectutem curavi, vt bene viuerem: in senectute, vt bene moriar. Bene autem mori, est libenter mori. Da operam, ne quid vnquam inuitus facias. quicquid necesse est, futurum est. Repugnanti, non volenti necessitas est: in volente necessitas non est. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbissimam seruitutis effugit, facere quod nolit. Non qui iussus aliquid facit, miser est: sed qui inuitus facit. Itaque sic animum componamus, vt quicquid res exiger id velimus, & in primis finem nostri sine tristitia cogitemus: ante ad mortem quàm ad vitam prae- parandi sumus. Satis instructa vita est: sed nos instrumentorum eius audi sumus. Deesse nobis aliquid videtur, & semper videbitur. Vt satis vixerimus, nec anni nec dies faciunt, sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat: mortem plenus expecto.

Epistola LXII.

Mentiuntur, qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum uideri uolunt. Simulant occupationes, & augent, & ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, uaco: & ubicunque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo: nec confector perdendi temporis causas: & quocunque constitui lo- co, ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo salutare uerso. Cum me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror quibus me tempus aliquod congregauit, aut causa ex officio nata, sed cū optimo quoque. sum: ad illos in quocunque loco, in quocunque saeculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, uirorum optimum, mecum circumfero, & relictis conchyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quid ni admirer? uidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Breuissima ad diuitias per contemptū diuitiarum uia est. Demetrius autem noster sic uiuit, non tanquam contempserit omnia, sed tanquam alijs habenda permiserit.

Epistola LXIII.

Molestes fers decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamen aequo dolere te nolo. Illud, ut non do- leas, uix audeo exigere: etsi esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi iam multum supra fortunam elato? Illum quoque ista res uellicabit, sed tantum uellicabit. Nobis autem ignosci po- test prolapsis ad lacrimas, si non nimiae decurrerunt, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant. Lacrimandum est, non plorandum. Duram tibi legem uideor ponere: cum poetarum Graecorum maximus ius flendi dederit in unum dumtaxat diem: cum dixerit, etiam Nioben de cibo cogitasse. Quaeris unde sint lamentationes, unde immodici fletus? Per lacrimas argumenta desiderij quaerimus: & dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. O infelicem stultitiam. Est aliqua & doloris ambitio. Quid ergo? Inquis. obliuiscar amicos? Breuem illi apud te memoriam promit- tis, si cū dolore mansura est. Iam istam frontem ad risum quaelibet fortuita res transferet. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcet, quo etiam acerrimi luctus residunt. Cum primum te obseruare desieris, imago ista tristitiae discedet. Nunc ipse custodis dolorem tuū, sed custodienti quo- que elabitur: eoque citius, quo est acrior, desinit. Id agamus, vt iucūda fiat nobis amissorū recordatio. Ne- mo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen illud fieri necesse est, ut cum aliquo nobis morsus, amissorū quos amauimus nomen occurrat, hic quoque morsus habet suā uoluptatē. Nam, ut dicere solebat Attalus noster: Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo in uino nimis ueteri ipsa nos amaritudo delectat: quomodo poma quaedam sunt suauiter aspera: cū ue- ro interuenit spatium, omne quod angebat extinguitur, & pura ad nos uoluptas uenit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerunt retractatio, nō sine acerbitate quadam iuuat. Quis autem negauerit, haec acria quoque, & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio. mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est. habui enim illos tanquam amissurus: amisi tanquam habeam. Fac ergo mi Lucili, quod tuam aequitatem de- cet. Desine beneficium naturae male interpretari. abstulit, sed dedit. Ideo amicis auide fruamur, quia, quamdiu contingere hoc possit incertum est. Cogitemus quàm saepe illos reliquerimus, in aliquam pe- regrinationem longinquam exituri: quàm saepe eodem morantes loco, non uiderimus. intelligemus plus nos temporis perdidisse in uiuis. Feras autem hos, qui cum negligentissime amicos habeant, miser- rime lugent: nec amant quemquam, nisi quum perdididerunt. Ideoque tunc effusius maerent, quia veren- tur ne dubiū sit an amauerint. fera indicia affectus sui quaerunt. Si alios habemus amicos, male de his & meremur & existimamus: quia parum valent in vnus elati solatium: si non habemus, maiorem ipsi no- bis iniuriam fecimus, quàm à fortuna accepimus. Illa vnum abstulit: nos quenquam non fecimus. Dein- de ne vnum quidem amauit, qui plus quàm vnum amare non potuit. Si quis despoliatus, amissa vnica tunica, complorare se malit, quàm circumspicere quomodo frigus effugiat, & aliquid inueniat

*se medesimo. Ma
edoro che l'affettione
infradimanda: in
giogio. videro nelle
uoluto uenire in un
sepolcro: uenire in un
marmo. Ma non
ad limitarsi in un
sepolcro: la propria mor-
te anti- ipso.*

*Componiamo l'animo
nostro per modo che
si preda il mal di che
i danti richiedono.
Ma abbiamo visto
che non gli amari-
gioni se il danno,
ma l'animo ben dispo-
ste che il mal di non
si ma stesso.*

*breve via alla ricchez-
za e il disprezzo
della ricchezza.*

*Non siam affetti
gli occhi alla perdita
del amico, ma
non si uisitano per
nel dolore. Lacrime,
non pianto.*

*Che dunque? Dime-
trio l'amico?
certo non al lungo tal
uini ricordarsi di lui
se intendi serbare
memoria di quando
dura il dolore. Qui
piacida corda e fortui-
tal ricondurre il viso
nel nostro labbro.*

*Allegro rifare l'amico
che piangerlo. Sa-
pienza di malin.*

quo regat scapulas, nonne tibi videatur stultissimus? Quem amabas, extulisti. quaere quem ames. Sati-
us est amicum reparare, quam flere. Scio peritum iam hoc esse quod adiecturus sum. non tamen ideo
praetermittam, quia ab omnibus dictum est. Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore
inuenit. Turpissimum autem est in homine prudente remedium maioris, lassitudo maerendi. Malo
relinquas dolorem, quam ab illo relinquaris. quamprimum id facere desiste, quod, etiam si voles, diu fa-
cere non poteris. Annum feminis ad lugendum constituere maiores, non ut tamdiu lugerent, sed ne diu-
tius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex illis muliercu-
lis dabis, vix retractis à rogo, vix à cadavere reuulsis, cui lacrimae in totum mensem durauerint? Nulla
res citius in odium venit, quam dolor: qui receptus, consolator inuenit, & aliquos ad se adducit: inue-
ratus vero deridetur. nec immerito. aut enim simulatus, aut stultus est. Haec tibi scribo, is qui Annaeum
Serenum carissimum mihi tam immodice fleui, ut (quod minime velim) inter exempla sim eorum
quos dolor vicit. hodie tamen factum meum damno, & intelligo maximam mihi causam sic lugendi
fuisse, quod nunquam cogitaueram, mori eum ante me posse. Hoc vnum mihi occurebat, minorem
esse, & multo minorem: tamquam ordinem fata seruarent. Itaque assidue cogitemus, tam de nostra
quam omnium quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui: Minor est Serenus meus. quid ad
rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest. quia non feci, imparatum subito fortuna per-
cussit: nunc cogito omnia & mortalia esse, & incerta lege mortalia. Hodie fieri potest, quicquid vn-
quam potest. Cogitemus ergo, Lucili carissime, cito nos eo peruenturos, quo illum peruenisse maere-
mus. Et fortasse (si modo sapientium vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus pe-
risse, praemissus est.

*Pensiamo uelut
curioso, che prae-
noi andremo in dove
e' ito l'amico che
piangiamo. E forse
che per il vero e' io
che dicono sapienti
dovetur accipere et
tra il sapiente un altro
soggiorno? quasi che
noi facciamus est
to, e mandando innanzi*

*Leggendo l'istio, di
vive egli e robusto
e libero: egli e piu
che uomo.*

*Il rataggio della
sapientia possi-
me a' postea acco-
scito, migliorato.*

*Molto uelut a fare
e restata tutavia:
anche a quello che
risorsa dopo mille
secoli, non fara tol-
to il modo d'aggia-
guarsi qualesa.*

Epistola LXIII.

Visti heri nobiscum. Potes queri, si heri tantum: ideo adieci, nobiscum: mecum enim semper es.
Interuenerant quidam amici, propter quos maior fumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum
culinis, & terrere vigilis solet: sed hic modicus, qui hospites venisse significaret. Varius nobis sermo
fuit, ut in conuiuio, nullam rem usque ad exitum adducens, sed aliunde alio transiliens, lectus est dein-
de liber Q. Sextij Patris, magni, si quid mihi credis, viri, &, licet negent, Stoici. Quantum in illo, di-
boni, vigoris est, quantum animi? hoc non in omnibus philosophis inuenies. Quorundam scripta clarum
habent tantum nomen: cetera ex sanguine sunt. Instituunt, disputant, caquillantur. Non faciunt animum,
quia non habent. Cum legeris Sextium, dices: Viuit, viget, liber est, supra hominem est, dimittit me ple-
num ingentis fiduciae. In quacunque positione mentis sim, cum lego hunc (fatebor tibi) liber omnes
casus prouocare, libet exclamare. Quid cessas fortuna? congregere. paratum vides. Illius animum induo,
qui quaerit ubi se experiatur, ubi virtutem suam ostendat;

Spumantemque dari pecora inter inertia votis

Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem,

Libet aliquid habere quod vincam, cuius patientia exercear. Nam hoc quoque egregium Sextius habet,
quod & ostendet tibi beatae vitae magnitudinem, & desperationem eius non faciet. Scies illam esse in
excelsis, sed volenti penetrabilem. hoc quidem virtus tibi ipsa praestabit, ut illam admireris, & tamen
speres. mihi certe temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiae. Non aliter illam in-
tueor obstupescit, quam ipsum interim mundum, quem saepe tanquam spectator nouus video. Ve-
neror itaque inuenta sapientiae, inuentoresque. Adire tanquam multorum hereditatem iuuat. Mihi ista
acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patrem familiae: faciamus ampliora quae accepimus.
maior ista hereditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec ulli
nato post mille saecula praeccludetur occasio aliquid adhuc adijciendi. Sed etiam si omnia à veteribus
inuenta sunt: hoc semper nouum erit, usus, & inuentorum ab alijs scientia & dispositio. Puta relicta nobis
medicamenta, quibus sanarentur oculi. Non opus est mihi alia quaerere. haec tantum morbis &
temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conleuatur. hoc palpebrarum crassitudo tenua-
tur. hoc vis subita & humor auertitur. hoc acuitur visus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas
singulis modum. Animi remedia inuenta sunt ab antiquis: quomodo autem admoueantur, aut quando,
nostri operis est quaerere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt. Suspiciendi ta-
men sunt, & ritu deorum colendi. Quid ni ego magnorum virorum & imagines habeam, incitamenta
animi, & natales celebrem? Quid ni illos honoris causa semper appellem? Quam venerationem prae-
ceptoribus meis debeo, eandem illis praeceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt.
Si consulem videro aut praetorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam, equo desiliam, caput ad-
aperiam, semita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem vtrumque, & Laelium Sapientem, & Socratem
cum Platone, & Zenonem, Cleanthemque in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego
vero illos veneror, & tantis nominibus semper assurgo.

Epistola LXV.

Hesternum diem diuisi cum mala valetudine: antemeridianum illa sibi vindicauit: postmeridia-
num mihi cessit. Itaque lectione primum tentavi animum. Deinde cum hanc recepisset, plus illi
imperare ausus sum, immo permittere. aliquid scripsi, & quidem intentius, quam soleo, dum cum materia dif-
ficili cotendo, & vinci nolo: donec interuenerunt amici, qui mihi vim afferrent, & tanquam aegrum intem-
peran-

perantem coercerent. In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quae in lite est: te arbitrum adegimus: plus negotij habes quam existimas. Triplex causa est, dicunt, ut scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: causam & materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moueat. Causa autem, id est ratio, materiam format, & quocunque vult versat: ex illa varia opera producit. Esse debet ergo unde aliquid fiat, deinde à quo fiat. hoc causa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturae: itaque quod de vniuerso dicebam, ad haec transfer quae ab homine faciendae sunt. Statua & materiam habuit, quae pateretur artificium: & artificem, qui materiae daret faciem. Ergo in statua materia aes fuit, causa artifex. Eadem condicio rerum omnium est. ex eo constant quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet vnam causam esse, id quod facit. Causam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda opifex. Tertia forma, quae vnicuique operi imponitur, tanquam statuae. Nam hanc Aristoteles Idos vocat. Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc, aperiam. Aes prima statuae causa est: nunquam enim facta esset, nisi fuisset id ex quo ea funderetur, ducereturue. Secunda causa artifex est: non potuisset enim aes illud in habitum statuae figurari, nisi accessissent peritae manus. Tertia causa est forma: neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, nisi haec illi esset impressa facies. Quarta causa est; faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum? quod inuitauit artificem, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si venditurus fabricauit: vel gloria, si laborauit in nomen, vel religio, si donum templo parauit. Ergo & haec causa est propter quam fit. An non putas inter causas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset? His quintam Plato adiicit exemplar, quam ipse Ideam vocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, vtrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos: an intus, quod sibi ipse concepit & posuit, Haec exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerosque vniuersorum quae agenda sunt, & modos mente complexus est. plenus his figuris est, quas Plato Ideas appellat immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipsa autem humanitas ad quam homo effingitur, permanet, & hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur. Quinq. ergo causae sunt, ut Plato dicit: Id ex quo, id à quo, id quo, id ad quod, id propter quod. Non uisissime id quod ex his est, tanquam in statua (quia de hac loqui coepimus) id ex quo, aes est: Id à quo, artifex est: Id quo, forma est, quae aptatur illi: Id ad quod, exemplar est; quod imitatur is qui facit: Id propter quod, faciendi propositum est. Id quod ex istis est, ipsa statua. Haec omnia mundus quoque (ut ait Plato) habet. Faciens: hic Deus est: ex quo fit, haec materia est: forma: haec est habitus, & ordo mundi quem videmus. Exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit propositum, propter quod fecit. Quæris, quid sit propositum Deo? Bonitas. ita certe Plato ait. quae Deo faciendi mundum causa fuit: bonus est, bona fecit; bono nulla cuiusquam boni inuidia est. Fecit itaq. quam optimum potuit. Fer ergo iudex sententiam, & pronuntia, quis tibi verisimillimum videatur dicere, non quis verum dicat. Id enim tam supra nos est, quam ipsa veritas. Haec quae ab Aristotele & Platone ponitur, turba causarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si quocunque remoto quid effici non potest, id causam iudicant, esse faciendi, pauca dixerunt. ponant inter causas tempus, nihil sine tempore potest fieri. ponant locum, si non fuerit ubi fiat aliquid, ne fiet quidem. ponant motum, nil sine hoc nec fit nec perit: nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nunc primam & generalem causam quaerimus, haec simplex esse debet. Nam & materia simplex est. Quaerimus, quid sit causa: Ratio faciès, id est, Deus. Ita enim quae nunc retuli, non sunt multae & singulae causae, sed ex vna pendunt, ex ea quae facit. Formā dicis causam esse: hanc imponit artifex operi. pars est, non causa. Exemplar quoque non est causa, sed instrumentum causae necessarium. Sic necessarium est exemplar artifice, quomodo scalprum, quomodo lima. sine his procedere ars non potest, non partes tamen haec artis, aut causae sunt. Propositum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causa est. ut sit causa, non est efficiens causa, sed superueniens. Hae autem innumerabiles sunt. nos de causa quaerimus generali. Illud vero non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum & consummatum opus causam esse. multum enim interest inter opus & causam operis. Aut fer sententiā: aut (quod facilius in eiusmodi rebus est) nega tibi liquere, & nos reuerti iube. Quid te, inquis, delectat tempus inter ista contere, quae tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, & me prius scrutor. Deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, ut existimas, perdo. Ista enim omnia si non conciduntur, nec in hanc subtilitatem inutilem distrahantur, attollunt & leuant animum, qui graui sarcina pressus, explicari cupit, & reuerti ad illa quorum fuit. Nam corpus hoc animi pondus ac poena est: premente illo vrgetur: in vinculis est, nisi accessit philosophia: & illum respirare rerum naturae spectaculo iussit, & à terrenis dimisit ad diuina. Haec libertas eius est, haec euagatio: subducit interim se custodiae in qua tenetur, & caelo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quae oculos defatigat, si malignum & non praeclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant: sic animus in hoc tristi & obscuro domicilio clusus, quoties potest, apertum petit, & in rerum naturae contemplatione requiescit. Sapiens affectatorque sapiētiaē adhaeret quidē in corpore suo, sed optima sui parte abest, & cogitationes suas ad sublimia intendit, & velut sacramento rogatus, hoc quod viuunt stipendium putat, &

(Di che si quæstionar
in questi giorni)

Di che si componde
questi esemplari del
la casa, e la natura
di tutti gli esseri
e de' loro effetti, e
i vari loro modi ab-
bacia nel pensiero:
egli è pieno di quel-
le figure che Platone
dicea: Genominal, im-
mortali, immutabili,
infatigabili. Gli uomini
passano, ma l'umanità
s'è in sé, ed è sempre
l'uomo si crea, per-
dura.

Qual fine ebbe
Di nel fare il mondo:
Egli è buono, quindi:
fare cose buone:
il buono non è in-
vido del bene.

Cardianno qual
fin la vera causa
e che sia - Dio,
ragione operante.

Lo spirito è prigio-
ne, e la filosofia
non gli dà vera am-
piezza, e non lo condusse
a respirare in un'ar-
gola spaziosa che
la natura gli me-
rita, liberando lo
dalle cose terrene
alle celesti.

ita formatus est, ut illi nec amor vitae, nec odium sit, patiturque mortalia, quamuis sciat ampliora superesse. Interdices mihi inspectione rerum naturae, ac toto abductum rediges in partem? Ego non quaeram, quae sint initia vniuersorum, quis rerum formator, quis omnia in vna massa, & materia inerti conuoluta discreuerit: Non quaeram, quis sit artifex huius mundi, qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit, quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, nimia deformitate latentibus faciem diuiserit: unde lux tanta fundatur: ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista non quaeram: ego nesciam unde descenderim: semel haec mihi videnda sint, an saepe? Nesciam quo hinc iturus sim: quae sedes expectet animam solutam legibus seruitutis humanae: Veras me caelo interesse, id est, iubet me viuere capite demisso: Maior sum, & ad maiora genitus, quam ut mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter aspicio, quam vinculum libertati meae circumdatum. Hoc itaque oppono fortunae, in quo resistat: nec per illud ad me vllum transire vulnus sino. Quicquid in me potest iniuriam pati, hoc est in hoc obnoxio domicilio: animus liber habitat: nunquam me caro ista compellet ad metum, nunquam ad indignam bono simulationem, nunquam in honorem huius corpusculi mentiar. Cum visum fuerit, distrahā cum illo societatem: & nunc tamen dum haeremus, non erimus aequis partibus socij: animus ad se omne ius ducet. Contemptus corporis sui, certa libertas est. Ut ad propositum reuertar, huic libertati multum conferet & illa, de qua modo loquebamur, inspectio: Nempe vniuersa ex materia & ex Deo constant. Deus ista temperat, quae circumfusa rectorem sequuntur, & dūcem. Potentius autem est quod facit, quod est Deus, quam materia patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet; hunc in hominē animus: quod est illic materia, id nobis corpus est. Seruiant ergo deteriora melioribus: fortes simus aduersus fortuita: non contremiscamus iniurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors quid est? aut finis est, aut transitus, nec desinere timeo, idem est enim quod non coepisse: nec transire: quia nusquam tam anguste ero.

Epistola LXVI.

Clarum condiscipulum meum vidi post multos annos: non puto expectas ut adijciam senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem & cum corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura gessit, & talem animum male collocauit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta, & ad cetera contemnenda a contemptu sui venit. Errare mihi visus est qui dixit:

Gratior est pulchro veniens e corpore virius.

Nullo enim honestamento eget: ipsa & magnum sui decus est, & corpus suum consecrat. Certe Clarum nostrum coepi intueri: formosus mihi videtur, & tam rectus corpore quam est animo. Potest ex cetera vir magnus exire: potest & ex deformi humilique corpusculo, formosus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, ut approbet virtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos, fecisset: nunc quod amplius est facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Clarus mihi videtur in exemplar editus: ut scire possemus, non deformitate corporis foedari animum, sed pulchritudine animi corpus ornari. Quamuis autem paucissimos vna egerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram, & ad te mittam. Hoc primo die quaesitum est, quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum condicio est. Quaedam (ut nostris videtur) prima bona sunt: tanquam gaudium, pax, salus patriae. Quaedam secunda, in materia infelici expressa: tanquam tormentorum patientia, & in morbo grani temperantia. Illa bona directo optamus nobis: haec, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: tanquam modestus incessus & compositus, ac probus vultus, & conueniens prudenti viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt, cum alia optanda sint, alia auerfanda? Si volumus ista distinguere, ad primum reuertamur, & consideremus id quale sit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura pretia rebus imponens, toti se inferens mundo, & in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusque intentus, ex aequo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter inuictus, neutri se fortunae submittens, supra omnia quae contingunt acciduntque eminens, pulcherrimus cum decore, cum uiribus sanus ac siccus, imperturbatus, intrepidus, quem nulla uis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimant. Talis animi uirtus est, haec eius facies, si sub unum ueniat aspectum, & semel tota se ostendat. Ceterum multae eius species sunt, quae pro uitae uarietate & pro actionibus explicantur: nec minor fit aut maior ipsa. Decreescere enim summum bonum non potest, nec uirtuti ire retro licet: sed in alias atque alias qualitates conuertitur, ad rerum quas actura est habitum figurata: quicquid attingit, in similitudinem sui adducit & tingit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intrauit disposuitque, condecorat: quicquid tractauit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaque vis eius & magnitudo ultra non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil inuenies rectius recto, non magis quam uerius uero, quam temperato temperatius, omnis in modo est uirtus, modus certa mensura est. Constantia non habet quo procedat, non magis quam fiducia, aut ueritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? Nihil. Aut perfectum non erat, cui accessit. Ergo ne uirtuti quidem: cui si quid adijci potest, defuit. Honestum quoque nullam accessionem recipit: honestum est enim propter quod illa quae retuli. Quid porro decorum & iustum, & legitimum? non eiusdem esse formae putas, certis terminis comprehensum? Crescere posse, imperfectae rei signum est: bonum omne in eadem cadit leges: iuncta est priuata & publica utilitas, tā mehercules, quam inseparabile est, lau-

*Che c'è la morte? O
termina dell'essere
o passaggio: c'è
al tutto d'entrare non
tema: gli è la stessa
che non aver mai com-
minato: passato ad
altra vita, nemeno, che
non mai mi troverò
più angustato pri-
gione.*

est, laudandum petendumque. Ergo virtutes inter se pares sunt, & opera virtutum, & omnes homines quibus illa contingere. Satorum vero animaliumque virtutes, cum mortales sint, fragiles, caducaeque, & incertae, exiliunt residuntque: & ideo non eodem pretio aestimantur. Vna inducitur humanis virtutibus regula: vna enim est ratio recta, simplexque. Nihil est diuino diuinius, caelesti caelestius. Mortalia eminent, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur. Itaque illis in tam incerta sorte inaequalitas est. Diuinorum vna natura est. Ratio autem nihil aliud est, quam in corpus humanum pars diuini spiritus mersa. Si ratio diuina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne diuinum est. Nullum porro inter diuina discrimen est: ergo nec inter bona. Paria itaque sunt gaudium, & fortis atque obstinata tormentorum perpassio. In vtroque enim eadem est animi magnitudo: sed in altero remissa, & laxa, in altero pugnax & intenta. Quid? tu non putas, parem esse virtutem eius qui fortiter hostium moenia expugnat, & eius qui obsidionem patientissime sustinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit & comprimit, cogitque inuictas manus in exitium ipsas sui verti: & magnus ille obsessorum animus, qui scit nihil esse clausum, cui mors aperta est, & incomplexu libertatis expirat. Aequae reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, libertas, constantia, aequanimitas, tolerantia: omnibus enim istis vna virtus subest, quae animum rectum & indeclinabilem praestat. Quid ergo? nihil interest inter gaudium, & dolorum inflexibilem patientiam? Nihil, quantum ad ipsas virtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus virtus vtraque ostenditur. In altero namque naturalis animi remissio ac laxitas, in altero contra naturam dolor. Itaque media sunt haec, quae plurimum interualli recipiunt. Virtus in vtraque par est. Virtutem materia non mutat: nec peiorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris & laeta. Necessesse est ergo aequalia sint bona vtraque: quia nec hic potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus. duo vero, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam si quae extra virtutem posita sunt, aut minuere illam, aut augere possunt, desinit vnum bonum esse quod honestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam: quia nihil honestum est, quod ab inuito, quod à coacto fit. Omne honestum voluntarium est. Admisce illi pigritiam, querelam, tergiversationem, metum, quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse, quod non est liberum. Nam quod timeret, seruit. Honestum omne securum est, tranquillum est. Si recusat aliquid, si complorat, si malum iudicat, perturbationem recipit, & in magna discordia volutatur. Hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui honeste aliquid facturus est, quicquid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putat. Omne honestum iniustum, incoactumque est, sincerum, & nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco responderi possit. Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, vtrum aliquis in gaudio sit, an in equuleo taceat, & tortorem suum lasset. Poteram respondere quod Epicurus ait, Sapientem si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dulce est, & ad me nil pertinet. Quid miraris, si ego paria bona dico, vnus in conuiuium iacentis, alterius inter tormenta fortissime stantis: cum (quod incredibilius est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quaeratur electio, alterum petam, alterum vitabo. Illud secundum naturam est, hoc contra. Quamdiu sic aestimantur, magno inter se dissident spatio. Cum vero ad virtutem ventum est, vtraque par est, & quae per laetitia procedit, & quae per tristitia. Nullum habent momentum vexatio & dolor, & quicquid aliud incommodi est: virtute enim obruitur. Quemadmodum minora lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, iniurias, virtus magnitudine sua elidit atque opprimit, & quocumque affulserit, ibi quicquid sine illa apparet, extinguitur: nec magis ullam portionem habent incommoda, cum in virtutem inciderint, quam in mari nimbus. Hoc ut scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine vlla cunctatione percurreret: stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseverabit: nec quid passurus, sed quid facturus sit, aspiciet: & se honestae rei tanquam bono viro credit: vilem illam sibi iudicabit, tutam, prosperam. Eundem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus, pauper, aut exul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte virum bonum, diuitijs abundantem, ex altera nihil habentem, sed in se omnia: vterque aequae bonus vir erit, etiam si fortuna dispari vtetur. Idem (ut dixi) in rebus iudicium est, quod in hominibus. Aequae laudabilis est virtus in corpore valido ac libero posita, quam in morbo ac vincto. Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, si corpus illaesus tibi & integrum fortuna praestiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum. Alioqui hoc erit, ex seruorum habitu dominum aestimare. Omnia enim ista in quae dominium casus exercet, seruilis sunt, pecunia, & corpus, & honores: imbecilla, fluida, mortalia, possessionis incertae. Illa rursus libera & inuicta opera virtutis, quae non ideo magis appetenda sunt, si benignius à fortuna tractantur, nec minus, si aliqua rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est. Non, puto, magis amares virum bonum locupletem, quam pauperem: nec robustum & lacertosum, quam gracilem, & languidi corporis. Ergo ne rem quidem magis appetes hilarem aut pacatam, quam distractam & operosam. & si hoc est, magis diliges ex duobus aeq. bonis viris nitidum & vinctum, quam puluerulentum & horrentum. Deinde hucusque peruenies, ut magis diligas integrum omnibus membris & illaesium, quam debilem aut luscum. Paulatim fastidium tuum illo usque procedet, ut ex duobus aequae iustis ac prudētibus comatum & crispulum malis, quam recaluastrum. Vbi par est in vtroque virtus, non comparet aliarum rerum inaequalitas. Omnia enim alia non partes, sed accessiones sunt. Nam quis tam iniquam censuram

inter suos agit, ut filium sanum quam aegrum magis diligat: procerumue & excelsum, quam breuem & modicum: Fetus suos non distinguunt ferae, & se in alimentum pariter omnium sternunt. Aues ex aequo partiuntur cibos. Ulixes ad Ithacae suae saxa sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna est, amat, sed quia sua. Quorsum haec pertinent: ut scias, virtutem omnia opera sua, velut fetus suos, iisdem oculis intueri, aequae indulgere omnibus, & quidem impensius, laborantibus. Quoniam quidem etiam parentum amor, magis in ea quorum iniferetur, inclinatur. Virtus quoque opera sua quae videt affici & premi, non magis amat, sed parentum bonorum more, magis complectitur ac fouet. Quare non est ullum bonum altero maius: quia non est quicquam apto aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere, Hoc magis par est alicui quam illud: ergo nec honesto honestius quicquam est. Quod si par omnium virtutum natura est, tria genera bonorum in aequo sunt. Ita dico, in aequo est, moderate gaudere, & moderate dolere. Laetitia illa non vincit hanc animi firmitatem sub tortore gemitus deuorantem. Illa bona optabilia sunt, haec mirabilia. Vtraque nihilominus paria: quia quicquid incommodi est velamento maioris boni tegitur. Quisquis haec imparia iudicat, ab ipsis virtutibus auertit oculos, & exteriora circumspicit. Bona vera idem pendunt, idem patent: falsa multum habent vani. Itaque speciosa & magna contra visentibus, cum ad pondus reuocata sunt fallunt. Ita est, mi Lucili, quicquid vera ratio commendat, solidum & aeternum est, firmat animum, attollitque, semper futurum in excelsu. Illa quae temere laudantur & vulgi sententia bona sunt, instant inanibus laetos. Rursus ea quae timentur tanquam mala, iniiciunt formidinem mentibus, & illas non aliter quam animalia species periculi agitant. Vtraque res ergo sine causa animum & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec haec metu digna est: sola ratio immutabilis & iudicii tenax est. Non enim seruit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo & virtus quae non aliud est, quam recta ratio. Omnes virtutes rationes rectae sunt. Si rectae sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cum similes rationi sint, similes & inter se sunt: pares autem actiones inter se esse dico, quae rectae sunt, & honestae. Ceterum magna habebunt discrimina, variante materia: quae modo latior est, modo angustior, modo illustis, modo ignobilis: modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod optimum est, par est: tanquam viri boni, omnes pares sunt, quia boni sunt: sed habent differentias aetatis: alius senior, alius iunior. habent corporis: alius formosus, alius deformis est. habent fortunae: ille diues, hic pauper est: ille gratus, potens, vrbibus notus & populis: ignotus hic plaerisque, & obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non iudicat: quid vile sit, quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem praesentem perductus est: nec futuri prouidus est, nec praeteriti memor: quid sit consequens nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contextitur, & vnitas vitae in perfectum iura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum: aliena & externa pro vilibus habet: & ea quae neque bona sunt, neque mala, accessiones minimas ac leuissimas iudicat. omne illi bonum in animo est. Ceterum quaedam prima existimat, ad quae ex proposito venit, tanquam victoriam, bonos liberos, patriae salutem: quaedam secunda, quae non apparent nisi in rebus aduersis: tanquam aequo animo pati morbum magnum, exilium: quaedam media, quae nihilo magis secundum naturam sunt, quam contra naturam: tanquam prudenter ambulare, compositae sedere. Non enim minus secundum naturam est, sedere, quam aut stare aut ambulare. Duo illa superiora diuersa sunt. Prima enim secundum naturam sunt, gaudere liberorum pietate, patriae incolumitate. Secunda contra naturam sunt, fortiter ob stare tormentis, & sitim perpeti, morbo vrente praecordia. Quid ergo? aliquid contra naturam bonum est? Minime. Sed illud aliquando contra naturam est, in quo bonum illud existit. vulnerari enim & subiecto igne tabescere, & aduersa valetudine affligi, contra naturam est: sed inter ista seruare animum in fatigabilem, secundum naturam est. Et ut, quod volo, exprimam breuiter, materia boni aliquando contra naturam: at bonum nunquam: quoniam bonum sine ratione nullum est: sequitur autem ratio naturam. Quid est ergo ratio? naturae imitatio. Quid est summum hominis bonum? ex naturae voluntate se gerere. Non est, inquit, dubium, quin felicior pax sit nunquam laceffita, quam multo reparata sanguine. Non est, dubium inquit, quin felicior sit inconcussa valetudo, quam ex grauibus morbis & extrema minitantibus. in tutum vi quadam & patientiaeducta. Eodem modo non erit dubium, quin maius bonum sit gaudium, quam obnoxius animus ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium. Minime: illa enim quae fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: aestimantur enim utilitate fumentium. Bonorum unum propositum est, consentire naturae. Hoc in omnibus par est. Cum alicuius in senatu sententiam sequimur, non potest dici: Ille magis assentitur quam ille. ab omnibus in eandem sententiam itur. Idem de virtutibus dico: omnes naturae assentiuntur. Idem de bonis dico: omnia naturae assentiuntur. Alter adolescens decessit, alter senex, aliquis praeter hos infans, cui nihil amplius contigit, quam prospicere vitam. Omnes hi aequae fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam passa est procedere, aliorum in medio flore praecidit, aliorum interruptit principia. Alius inter coenandum solutus est, alterius continuata mors somno est, aliquem concubitus extinxit. His oppone ferro transsossos, aut exanimatos serpentum morsu, aut fractos ruina, aut per longam neruorum contractionem extortos minutatim. Aliquorum melior dici, aliquorum peior potest exitus: mors quidem omnium par est: per quae venit, diuersa sunt, id in quod desinunt, vnum est. mors nulla maior aut minor est: habet enim eundem in omnibus.

omnib. modum, finisse vitam. Idem tibi de bonis dico: hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia & acerba: illud fortunae indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit: vtrunque aequae bonum est, quamuis illud plana emolliuerit, hoc aspera. Idem finis omnium est. bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationemque comitantur. virtus aequat inter se, quicquid agnoscit. Nec est quod hoc inter nostra placita mireris. apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur: ut corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. Haec bona non crescunt, si plena sunt. Quo enim crescat, quod plenum est? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam potest? Animus constat sibi, & placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmodum serenitas caeli non recipit maiorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata, sic hominis corpus animumque curantis, & bonum suum ex vtroque necsentis, perfectus est status, & summam voti sui inuenit, si nec aestus animo est, nec dolor corpori. Si qua extra blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed ut ita dicam, condiunt & oblectant: absolutum enim illud humanae naturae bonum corporis & animi pace contentum est. Dabo apud Epicurum tibi etiamnum simillimam huic nostrae diuisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quae malit contingere sibi: ut corporis quietem, ab omni incommodo liberam, & animi remissionem, bonorum suorum contemplatione gaudentis. Alia sunt, quae quamuis nolit accidere, nihilominus & laudat & comprobatur: tanquam illam, quam paulo ante dicebam, malae valetudinis, & dolorum grauissimorum perpeffionem, in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo: ait enim se vesicae & exulcerati ventris tormenta tolerare, vltiorem doloris accessionem non recipientia: esse nihilominus sibi illum beatum diem: beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo & apud Epicurum sunt haec bona, quae malles non experiri, sed quia ita res tulit, & amplexanda & laudanda & exaequanda summis sunt. Non potest dici hoc non esse par maximis bonis, quod beatae vitae clausulam imposuit, cui Epicurus extrema voce gratias egit. Permite mihi, mi Lucili, virorum optime, aliquid audacius dicere. si vlla bona maiora esse alijs possent, haec ego quae tristia videntur, mollioribus illis & delicatis praetulissem. Maius est enim perfringere difficilia, quam laeta moderari. Eadem ratione fit, scio, ut aliquis felicitatem bene & calamitatem fortiter ferat. Aequae fortis esse potest, qui pro vallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus: & qui succis poplitibus in genua se excepit, nec arma dimisit. Maeste virtute esto, sanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. Itaque haec magis laudauerim bona exercitata & fortia, & cum fortuna rixata. Ego dubitem quin magis laudem truncam illam & retorridam manum Mucij, quam cuiuslibet fortissimi saluam? Stetit hostium flammatarumque contemptor, & manum suam in hostili foculo distillantem perspectauit, donec Porfenna, cuius poenae fauebat, gloriae inuidit, & ignem inuito eripi iussit. Hoc bonum quid ni inter prima numerem, tantoque maius putem, quam illa secura & intentata fortunae, quanto rarius est hostem amissa manu vicisse, quam armata? Quid ergo? inquis, hoc bonum tibi optabis? Quid ni? hoc enim, nisi qui potest & optare, non potest facere. An potius optem, ut malacissandos articulos exoletis meis porrigam, ut muliercula, aut aliquis in mulierculam ex viro versus, digitulos meos ducat? Quid ni ego feliciorum putem Mucium, qui sic tractauit ignem, quasi illam manum tractatori praestitisset? In integrum restituit, quicquid errauerat. Confecit bellum inermis ac mancus, & illa manu trunca reges duos vicit.

Epistola LXVII.

VT à communibus initium faciam, ver aperire se coepit: sed iam inclinatum in aetatem, quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides est: saepe enim in hiemem reuoluitur. Vis scire quam dubium adhuc sit? nondum me commito frigido aeri: adhuc rigorem eius infringo. Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est, mi Lucili, iam aetas mea contenta est suo frigore: vix media regelatur aestate. Itaque maior pars in stramentis degitur. Ago gratias senectuti, quod me lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agam? Quicquid debebam nolle, non possum. Cum libellis mihi plurimus sermo est. Si quando interueniunt epistolae tuae, tecum esse mihi videor: & sic afficior animo, tanquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaque & de hoc quod quaeris, quasi colloquar tecum: quale sit, vna scrutabimur. Quaeris an omne bonum optabile sit. Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, & magno animo vri, & patienter aegrotare, sequitur ut ista optabilia sint. Nihil autem video ex istis voto dignum. Neminē certe adhuc scio eo nomine votum soluisse, quod flagellis caesus esset, aut podagra distortus, aut equuleo longior factus. Distingue, mi Lucili, ista: & intelliges esse in his aliquid optandum. Tormenta abesse à me velim: sed si sustinenda fuerint, ut me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. Quid ni ego malim non incidere bellum? sed si inciderit, ut vulnera, ut famem, & omnia quae bellorum necessitas fert, generose feram, optabo. Non sum tam demens, ut aegrotare cupiam: sed si aegrotandum fuerit, ut nihil intemperanter, nihil effeminate faciam, optabo. Ita non incommoda optabilia sunt, sed virtus qua perferuntur incommoda. Quidam ex nostris existimant, omnino asperorum fortem tolerantiam non esse optabilem, sed nec abominandam quidem: quia voto purum bonum peti debet, & tranquillum, & extra molestiam positum. Ego dissentio. Quare? primum quia fieri non potest, ut aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit. deinde si virtus optabilis est, nullum autem sine virtute bonum, & omne bonum optabile. Deinde etiam, si tormentorum fortis patientia optabilis non est: etiamnum interrogo, Nonne fortitudo optabilis est? Atqui pericula contemnit & prouocat. Pulcherri-

cherrima pars eius, maximeque mirabilis illa est, non cedere ignibus, obuiam ire vulneribus. Interdum tela ne vitare quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est, & tormenta patienter ferre optabile est: nec tamen ideo solummodo ferre tormenta optabile est. Hoc enim, fortitudinis pars est. Sed se para ista, ut dixi, nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto fortiter, quod est virtus. Quis tamen vnquam hoc sibi optauit? Quaedam vota aperta & professa sunt, cum particulatim fiunt: quaedam latent, cum vno voto multa comprehensa sunt. Tanquam opto mihi vitam honestam: vita autem honesta actionibus varijs constat. In hac est Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutilij exilium, calix venenatus, qui Socratem transtulit e carcere in caelum. Ita cum optauim mihi vitam honestam, & haec optauim, sine quibus interdum honesta non potest esse.

--- O terque quaterque beati,

Quae ante ora patrum, Troiae sub moenibus altis

Contigit oppetere.

Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fatearis? Decius se pro rep. deuouit, & in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paternae virtutis aemulus, conceptis sollemnibus ac iam familiaribus verbis, in aciem confertissimam incurrit, de hoc sollicitus tantum, ut literet, optabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum sit memorabilem mori, & in aliquo opere virtutis? Cum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus utitur fortasse, cum vna in promptu sit, & maxime appareat patientia. Ceterum illic est fortitudo: cuius patientia & perpassio, & tolerantia, rami sunt. Illic est prudentia, sine qua nullum initur consilium: quae suadet, quod effugere non possis, quam fortissime ferre. Illic est constantia: quae dei tui loco non potest, & propositum nulla vi extorquente dimittit. Illic est indiuiduus ille comitatus virtutum. Quicquid honeste fit, vna virtus facit, sed de consilij sententia. Quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam si ab vna fieri videtur, optabile est. Quid? tu existimas ea tantum optabilia esse, quae per voluptatem & otium veniunt? quae excipiuntur foribus ornatis? Sunt quaedam tristes voluptates, sunt quaedam vota, quae non gratulantium coetu, sed adorantium venerantiumque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optasse, ut ad Poenos perueniret? Indue magni viri animum, & ab opinionibus vulgi secede paulisper: cape quantum debes virtutis pulcherrimae ac magnificentissimae speciem, quae nobis non fertis, sed sudore & sanguine colenda est. aspice M. Catonem, sacro illi pectore purissimas manus admoventem, & vulnera parum demissa laxantem. Vtrum illi tandem dicturus es, Vellem quae velles, & Molestes fero, an, Feliciter, quod agis? Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam, & sine vllis fortunae incursionibus mare mortuum vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denuntiatione & incursum firmitatem animi tui tentes: sed in otio inconcussio iacere, non est tranquillitas, malicia est. Attalus Stoicus dicere solebat: Malo me fortuna in castris suis, quam in delicijs habeat. torqueor, sed fortiter bene est, occidit, sed fortiter bene est. Audi Epicurum, dicet, Et dulce est. Ego tam honestae rei ac seuerae nunquam molle nomen imponam. Vror, sed inuictus. Quid ni optabile sit, non quod vrit me ignis, sed quod non vincit? Nihil est virtute praestantius, nihil pulchrius: & bonum est, & optabile, quicquid ex huius geritur imperio.

Epistola LXVIII.

Consilio tuo accedo: absconde te in otio, sed & ipsum otium absconde. Hoc te facturum, Stoicorum etiam si non praecepto, at exemplo licet scias: sed ex praecepto quoque facies. Id tibi, cum voles approbabo. Nec ad omnem Remp. mittimus, nec semper, nec sine vlllo fine. Praeterea cum sapienti Remp. ipso dignam dedimus, id est, mundum, non est extra Remp. etiam si secesserit. immo fortasse relicto vno angulo, in maiora atque ampliora transit, & caelo impositus, intelligit, cum sellam aut tribunal ascenderit, quam humili loco sederit. Depono hoc apud te: nunquam plus agere sapientem, quam cum in conspectum eius diuina atque humana venerunt. Nunc ad illud reuertor, quod suadere tibi coeperam, ut otium tuum ignotum sit. Non est quod inscribas tibi philosophiam. Atque etiam aliud proposito tuo nomen impone: valetudinem, & imbecillitatem vocato, & desidiam. Gloriari otio, iners ambitio est. Animalia quaedam, ne inueniri possint, vestigia sua circa cubile ipsum confundunt. Idem tibi faciendum est. alioqui non deerunt qui persequantur. Multi aperta transeunt, condita & obstrusa rimantur. furem signata sollicitant. Vile videtur quicquid patet: aperta effractarius praeterit. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque: in secreta irrumperere cupit. Optimum itaque est, non iactare suum. Iactandi autem genus est, nimis latere, & a conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus est, ille multis annis non transit domus suae limen. Conuocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit. Cum secesseris, non est agendum hoc, ut de te homines loquantur, sed ut ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? Quod homines de alijs libentissime faciunt. De te apud te male existima. Assuesce & dicere verum, & audire. Id autem maxime tracta, quod in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corporis vitia. Itaque alius vomitu leuat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent: in cetera negligentes, huic, a quo saepe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi causariae partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? vlcus meum curo. Si ostenderem

derem tibi pedem turgidum, liuidam manum, aut contracti cruris aridos nervos, permitteres mihi vno loco iacere, & fouere morbum meum. Maius malum est hoc, quod non possum tibi ostendere, In petore collectio & vomica est. Nolo laudes, nolo dicas. O magnum virum. contempsit omnia, & damnatae humanae vitae furoribus fugit. Nihil damnaui nisi me: non est quod proficiendi causa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilij speras. Non medicus sed aeger hic habitat, Malo illa, cum discesseris, dicas: Ego istum beatum hominem putabam & eruditum: erexeram aures. destitutus sum, nihil vidi, nihil audiui quod concupiscere, ad quod reuerterer. Si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quam inuideas. Otium, inquis, Seneca mihi commendas? ad Epicureas voces dilaberis. Otium tibi commendo, in quo maiora agas & pulchriora, quam quae reliquisti. Pulsare superbas potentiorum fores, digerere in litteram senes orbos, plurimum in foro posse, inuidiosa potentia ac breuis est, & si verum aestimes, sordida. Ille me gratia forensi longe antecedit. Ille stipendijs militaribus & quaesita per hoc dignitate. Ille clientum turba. Huius turbae par esse non possum, huius gratiae. Tanti est ab hominibus vinci, dum a me fortuna vincatur. Vtinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus tibi: vtinam de vita beata non in conspectu mortis ageremus. sed nunc quoque non moremur. Multa enim quae superuacua esse & mimica credituri fuimus rationi, nunc experientiae credimus. Quod facere solent qui serius exeunt, & volunt tempus celeritate reparare, calcar addamus. haec aetas optime facit ad haec studia. Iam despumauit, iam vitia primo feruore adolescentiae indomita lassauit. non multum superest vt extinguat. Et quando, inquis, tibi proderit istud, quod in exitu discis, aut in quam rem? in hanc, vt exeam melior. Non est tamen quod existimes, vllam aetatem aptiorem esse ad bonam mentem, quam quae se multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit, quae ad salutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc est breuis huius boni tempus. quisquis senex ad sapientiam peruenit, annis peruenit.

Epistola LXIX.

Mutare te loca, & in alium de alio transilire nolo. Primum, quia tam frequens migratio. instabilis animi est. coalescere otio non potes, nisi desinas circumspicere & errare. Vt animum possis continere, prius corporis tui fugam siste. Deinde plurimum remedia continuata proficiunt. Interrumpenda non est quies, & vitae prioris obliuio. Sine dediscere oculos tuos: sine aures assuescere sanioribus verbis. quoties processeris, in ipso transitu aliqua quae renouent cupiditates tuas, tibi occurrent. quemadmodum ei, qui amorem exuere conatur, euitanda est omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim facilius quam amor recrudescit: ita qui deponere vult desideria rerum omnium, quarum cupiditate flagrauit, & oculos & aures ab his quae reliquit, auertat. Cito rebellat affectus: quocumque se verterit, pretium aliquod praesens occupationis suae aspiciet. Nullum sine auctoramento malum est. Avaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac varias voluptates: ambitio purpuram & plausum, & ex hoc potentiam, & quicquid potentia potest. Mercede te vitia sollicitant. hic tibi gratis viuendum est. Vix effici toto saeculo potest, vt vitia tam longa licentia tumida subigantur & iugum accipiant. nedum, si tam breue tempus per interualla discindimus. Vnam quamlibet rem vix ad perfectum adducit assidua vigilia & intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare. exerce te, vt mortem & excipias, & si ita res suadebit, accersas. Interest nihil, an illa ad nos veniat, an ad illam nos, Illud imperitissimi cuiusque verbum falsum esse ipse tibi persuade: Bella res est, mori sua morte. Illud praeterea tecum licet cogites: Nemo nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tempore. Nam quod relinquis, alienum est.

Epistola LXX.

Post longum interuallum Pompeios tuos vidi. in conspectum adolescentiae mae reductus sum. quicquid illic iuuenis fecerat, videbar mihi facere adhuc posse, & paulo ante fecisse. Praenauiamus, mi Lucili, vitam & quemadmodum in mari, vt ait Virgilius noster,

----- *Terraeque vrbesque recedunt.*

sic in hoc cursu rapidissimi temporis primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quicquid est illud inter iuuenem & senem medium, in vtriusque confinio positum: deinde ipsius senectutis optimos annos. Nonissime incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementissimi? Portus est, aliquando petendus, nunquam recusandus. In quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui cito nauigauit. Alium enim, vt scis, venti segnes ludunt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo taedio lassant: alium pertinax flatus celerrime perferit. Idem euenire nobis puta. alios vita velocissime adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus: alios maceravit & coxit: quae, vt scis, non semper retinenda est. Non enim viuere bonum est, sed bene viuere. Itaque sapiens viuut, quantum debet, non quantum potest. Videbit ubi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus. Cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta, & tranquillitatem turbantia, emittit se: nec hoc tantum in necessitate vltima facit, sed cum primum illi coeperit suum spectare esse fortuna, diligenter circumspicit, nunquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an citius. Non tanquam de magno detrimento timet. Nemo multum ex stillicidio potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut male, ad rem pertinet. bene autem mori, est effugere male viuendi periculum. Itaque effeminatissimam vocem illius Rhodij existimo, qui cum in caueam coniectus esset a tyranno, & tanquam ferum aliquod animal ale-

retur,

retur, suadenti cuidam ut abstineret cibo: Omnia, inquit, homini dum vivit speranda sunt. Ut sit hoc verum, non omni pretio vita emenda est. Quaedam, licet magna, licet certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem in eo qui vivit omnia posse fortunam, potius quam cogitem in eo qui scit mori, nihil posse fortunam? Aliquando tamen, etiam si certa mors instabit, & destitutum sibi supplicium sciet, non commodabit poenae suae manum. Stultitia est, timore mortis mori. Venit qui occidat. Expecta, quid occupas? quare suscipis alienae crudelitatis procuracionem? Vtrum inuides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam, & inedia potius quam veneno mori. triginta tamen dies in carcere & in expectatione mortis exegit: non hoc animo tanquam omnia fieri possent, tanquam multas spes tam longum tempus reciperet, sed ut praeberet se legibus, ut fruendum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stultius, quam mortem contemnere, venenum timere? Scribonia grauis foemina, amita Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi, quam nobilis, maiora sperantis, quam aut illo saeculo quisquam sperare poterat, aut ipse vlllo, cum aeger à senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus obsequijs, omnes enim necessarii deseruerant impie, iam non reum, sed funus, habere coepit consilium, utrum conscisceret sibi mortem, an expectaret. Cui Scribonia: Quid te, inquit, delectat alienum negotium agere? Persuasit. Manus sibi attulit, nec sine causa. Nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si vivit, alienum negotium agit. Non possis itaque de re in vniuersum pronuntiare, cum mortem vis externa denuntiat, occupanda sit, an expectanda. Multa enim sunt, quae in utramque partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera simplex & facilis est, quid ni huic injicienda sit manus? Quemadmodum nauim eligam nauigaturus, & domum habitaturus, ita mortem utique qua sum exiturus è vita meliorem. Praeterea quemadmodum non utique melior est longior vita, sic peior utique mors longior. In nulla re magis, quam in morte, morem animo gerere debemus. Exeat quàm impetum cepit: siue ferrum appetit, siue laqueum, siue aliquam potionem venas occupantem, pergat, & vincula seruitutis abrumpat. Vitam & alijs approbare quisque debet, mortem sibi optima est, quae placet. Stultae haec cogitantur. Aliquis dicet me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temere, aliquis fuisse aliquod genus mortis animosius. Vis tu cogitare id in manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet? Hoc vnum intueri, ut te fortunae quam celerrime eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo male existiment. Inuenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitae suae negent, & nefas iudicent ipsum interemptorem sui fieri. Expectandum esse exitum, quem natura decreuit. Hoc qui dicit, non videt se libertati viam claudere. Nil melius aeterna lex fecit, quam quòd vnum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego expectem vel morbi crudelitatem, vel hominis, cum possim per media exire tormenta, & aduersa discutere? Hoc est vnum, cur de vita non possimus queri, neminem tenet. Bono loco res humanae sunt, quòd nemo nisi vitio suo miser est. Placet vivere, non placet: licet eo reuerti unde venisti. Ut dolorem capitis leuares, sanguinem saepe emisisti: ad extenuandum corpus vena percutitur. Non opus est vasto vulnere diuidere praecordia. scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via: & puncto securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros inertesque? Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo, etiam inter iniurias detinet. Vis aduersus hoc corpus liber esse? Tanquam migraturus habita: propone tibi quandoque hoc contubernio carendum. fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem, omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in superuacuum, aduersus paupertatem praeparatus est animus: permansere diuitiae, ad contemptum nos doloris armauimus: nunquam a nobis exiget huius virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. ut fortiter amissorum desideria patere, praecipimus nobis: omnes quos amabamus, superstites fortuna seruauit. huius unius rei usum qui exigit dies, veniet. Non est quod existimes, magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo seruitutis humanae claustra perumperent, non est quòd iudices, hoc fieri nisi à Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, manu extraxit: cum vilissimae sortis homines ingenti impetu in tutum euaserint, cumque commodo mori non licuisset, nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere: obuia quaeque rapuerunt, & quae natura non erant noxia, vi sua tela fecerunt. Nuper in ludo bestiariorum vnus e Germanis cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus, nullum aliud illi datur sine custode secretum. Ibi lignum id quod ad emundanda obscena adhaerente sponsia positum est, totum in gulam farsit, & ui praeclusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit mortis contumeliam facere. ita prorsus, parum munde, & parum decenter. Quid est stultius, quam fastidiosè mori? O uirum fortè, o dignum, cui fati daretur electio. quàm fortiter ille gladio usus esset. quàm animosè in profundam se altitudinem maris, aut abscessae rupis immisisset? Vndique destitutus inuenit, quemadmodum & mortem sibi deberet, & telum: ut scias ad moriendum nihil aliud in mora esse, quam uelle. Existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuique uisum erit, dum hoc constet, praefereendam esse spurcissimam mortem seruituti mundissimae. Quoniam coepi fordidis exemplis uti, perseverabo. plus enim à se quisque exiget, si uiderit hanc rem etià à contemptissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, & alios, quos audire cum admiratione consueuimus, supra imitationem positos putamus. Iam ego istam uirtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario, quàm in ducibus belli ciuili ostendam. Cum aduheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tanquam somno premente nutaret,

caput usque eo demisit, donec radijs infereret, & tamdiu se in sedili suo tenuit, donec cervicem circum-
actu rotæ frangeret. eodem vehiculo quo ad poenam ferebatur, poenam effugit. Nihil obstat, erumpere
& exire cupienti. In aperto nos natura custodit. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mol-
lem. Cui ad manum plura sunt, per quæ sese asserat, is delectum agat, & qua potissimum liberetur con-
sideret. Cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit noua.
Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque man-
cipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excitentur, & intentissimas custodias fallant. Ille vir magnus est, qui
mortem sibi non tantum imperauit, sed inuenit. Ex eodem tibi munere plura exempla promisi. Secundo
Naumachiae spectaculo vnus e barbaris lanceam, quàm in aduersarios acceperat, totam iugulo suo im-
merfit. Quare, inquit, non omne tormētum, omne ludibrium iam dudum effugio? Quare ego mortem
armatus expecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discūt homines, quam
occidere. Quid ergo? quod animi perdit, noxiosque habent, non habebunt illi, quos aduersus hos ca-
sus instruxit longa meditatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus,
finem eundem. Nihil autem interesse, vnde incipiat quod venit. Eadem illa ratio monet, vt, si licet, mo-
riaris sine dolore. Sin autem non potest, fac quemadmodum potes, & quicquid obuenerit ad vim afferē-
dam tibi, inuadas. Iniuriosum est rapto viuere; at contra pulcherrimum, mori rapto.

Epistola LXXI.

SVbinde me de rebus singulis consulis, oblitus vasto nos mari diuidi. cum magna pars consilij sit in
tempore, necesse est euenire, vt de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cum iā con-
traria potior est. Consilia enim rebus aptantur: res nostrae feruntur, immo voluntur. Ergo consilium
sub die nasci debet: & hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod aiunt, nascatur. Quemadmodum
autem inueniatur, ostendam. Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, voles scire, ad summum
bonum & propositum totius vitae respice. Illi enim consentire debet quicquid agimus. non disponer
singula, nisi cui iam vitae suae summa proposita est. Nemo, quamuis paratos habeat colores, similitudi-
nem reddet, nisi iam constet quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitae omnes delibera-
mus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui sagittam vult mittere: & tunc dirigere, & mo-
derari manu telum. Errant consilia nostra, quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum pe-
tat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia viuimus casu. Quibusdam
autem euenit, vt quaedam scire senesciant: quemadmodum quaerimus saepe eos, cum quibus stamus.
ita plaerunque finem summi boni ignoramus appositum. nec multis verbis, nec circuitu longo, quid
sit summum bonum colliges. digito, vt ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum.
Quid enim ad rem pertinet in particulas illud diducere, cum possis dicere: Summum bonum est,
quod honestum est: & quod magis admireris, Vnum bonum est, quod honestum est. Cetera falsa &
adulterina bona sunt. Haec si persuaferis tibi, & virtutem adamaueris (amare enim parum est) quic-
quid illa contigerit, id tibi, quaecunque alijs videbitur, faustum felixque erit: & torqueri, si modo iac-
ueris ipso torquente securior: & aegrotare, si non maledixeris fortunae, si non cesseris morbo. Om-
nia denique quae caeteris videntur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, si super illa eminueris,
hoc liqueat, nihil esse bonum, nisi honestum: & omnia incommoda suo iure bona vocabuntur, quae
modo virtus honestauerit. Multis videmur maiora promittere, quàm recipit humana condicio. non
immerito. ad corpus enim respiciunt. reuertantur ad animum, iam hominem Deo metientur. Erige te,
Lucili virorum optime, & relinque istum ludum litterarium philosophorum, qui rem magnificentis-
simam ad syllabas vocant. qui animum minuta docendo diminuunt & conterunt. fies similis illis,
qui inuenerunt ista, non qui docent, & id agunt vt philosophia potius difficilis quam magna videatur.
Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui totam philosophiam reuocauit ad
mores, hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaque distinguere. Vt sis beatus, inquit, & te
alicui stultum videri sine. quisquis volet tibi contumeliam facere, faciat, tu tamen nihil patieris,
si modo tecum erit virtus. Si vis, inquit, beatus esse, si fide bona vir bonus, sine contemnat te ali-
quis. Hoc nemo praestabit, nisi qui omnia bona exaequauerit: quia nec bonum sine honesto est, & hone-
stu in omnibus par est. Quid ergo? nihil interest inter praeturā Catonis, & repulsam? Nihil interest virū
Pharſalica acie Cato vincatur, an vincat? Hoc eius bonū, quo victis partibus nō potest vinci, par erat illi
bono, quo victor rediret in patriam, & componeret pacem? Quid ni par sit? eadem enim virtute & ma-
la fortuna vincitur, & ordinatur bona. virtus autem non potest maior aut minor fieri. Vnius staturae est.
Sed Cn. Pompeius amittet exercitum: sed ille pulcherrimus reip. praetextus optimates, & prima acies
Pompeianarum partium, senatus ferens arma, vno proelio profligabuntur: & tam magni ruina imperij,
in totum dissiliet orbem. aliqua pars eius in Aegypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cader. ne hoc
quidem miserae Reip. continget, semel ruere. Omnia licet fiant, iubam in regno suo, non locorum noti-
tia adiuet, non popularium pro rege suo virtus obstinatissima. Vt censum quoque fides malis fracta
deficiat, & Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat. olim prouisum est, ne quid Cato detri-
menti capiat. Victus est tamen. Et hoc numera inter repulsas Catonis. Tam magno animo feret aliquid
sibi ad victoriam, quàm ad praeturam obtulisse. Quo die repulsus est, ludit: qua nocte periturus fuit, le-
git. Eodem loco habuit, praetura & vita excedere. omnia quae acciderent, ferenda esse persuaferat sibi.

Quid

*Ogni qual volta vuoi
sapere che sia dal
fuggire e che dal
seguire guardati
al sommo bene, al
fine di tutta la vita.
A questo devi esser
concorda tutto ciò che
operiamo. Et non
potrai disporre la
agione che parti da
ti, se già non hai
divisato la somma
di tutta la vita. -
Questo può la
fortuna nel viver
nostro, se chi vi-
uamo a caso.*

*È perché non sarà
eguale? Non ueni
medesimo virtù e
vincere la contraria
fortuna e la pro-
spere di regolar.*

*Costa l'esser grande
la d'animo compor-
tarsi ciò che v'oppo-
ne alla vittoria e il
rispetto della statura.
Ma di una qualità
si fu negato, giacché
la notte in cui lo
vera morte lesse.*

Quid ni ille mutationem Reip. forti & aequo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non caelum, non totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur. Non semper tenebit hunc ordinem: sed illum ex hoc cursu aliquis dies deiiciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, extingui. Quaecunque vides supra nos currere, & haec quibus innixi atq. impositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent. Nulli non senectus sua est. Inaequalibus ista spatijs eodem natura demittit. quicquid est, non erit, nec peribit, sed resoluetur. Nobis solui perire est. Proxima enim intuemur: ad vltiora non prospicit mens hebes, & quae se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortemque per vices ire, & composita dissolui, dissoluta componi: in hoc opere aeternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque Cato cum aeuum animo percurreret, diceret: Omne humanum genus, quodque est, quodque erit, morte damnatum est. omnes quae vltquam rerum potiuntur vrbes, quaeque alienorum imperiorum magna sunt & decora, vbi fuerint, aliquando quaeretur, & vario exitij genere tollentur: alias destruent bella: alias desidia, paxque ad inertiam versa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscedet, aut in subitam cauernam confidentis soli lapsus abducat. Quid est ergo, quare indignier, aut doleam, si exiguo momento publica fata praecedo? Magnus animus Deo pareat: & quicquid lex vniuersi iubet, sine cunctatione patiat. aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter diuina mansurus: aut certe sine vilo futurus incommodo, naturae suae remiscebitur, & reuertetur in totum. Non est ergo M. Catonis maius bonum honesta vita, quam mors honesta: quoniam non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem: quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem. Habet numeros suos, plena est. Non est itaque quod mireris paria esse bona, & quae ex proposito sumenda sunt, & quae subita res tulit. Nam si hanc inaequalitatem receperis, vt fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis: & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quam fecerat, retractantem: calamitosissimum omnium Regulum, fidei poenas etiam hostibus seruatae pendentem. Atqui nemo hoc dicere ne ex mollissimis quidem, ausus est. Negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academicus veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Si beatus est, in summo bono est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet: si modo illi virtus inest, si illam aduersa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. Manet autem. Virtutem enim intelligo animosam & excellam: quam incitat, quicquid infestat. Hunc animum quem saepe induunt generosae indolis iuuenes, quos alicuius honestae rei pulchritudo percussit, vt omnia fortuita contemnant, profecto sapientia infundet, & tradet: persuadebit vnum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intēdi posse, non magis quam regulā, qua rectum probari solet. Quam si flectes, quicquid ex illa mutaueris, iniuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus: & haec recta est. Flexuram non recipit: rigida est: amplius intēdi non potest. Haec de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rector ipsa non potest fieri, nec quae ab illa quidem fiunt, alia alijs rectiora sunt. Huic enim necesse est respondeant: ita paria sunt. Quid ergo: inquis, iacere in conuiuio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? Illud licet magis admireris. Iacere in conuiuio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est: si illud turpiter, hoc honeste fit. bona ista aut mala, non efficit materia, sed virtus. Haec vbicunque apparuit, omnia eiusdem mensurae ac pretij sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum aestimat ex suo, quod dicam paria bona esse aduersa fortiter portantis, & prospera honeste iudicantis: quod dicam paria bona esse eius qui triumphat & eius qui ante currum vehitur inuictus animo. Non putant enim fieri, quicquid facere non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si vri, uulnerari, occidi, alligari iuuat? aliquando etiam libet. Luxurioso frugalitas poena est, pigro supplicij loco labor est, delicatus miseretur in dustris, desidiosus studere torqueri est. Eodem modo haec, ad quae omnes imbecilli sumus, dura atq. intoleranda credimus, obliui quam multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi & enerues. Magno animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse, quod nostrum est. Sic quaedam rectissima, cum in aquam demissa sunt, speciem curui prae fractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert. Animus noster ad vera perspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & ingenio vegetum, diceret fortunatiorem sibi videri, qui omnia rerum aduersarum onera rigida ceruice sustollit, quam qui supra fortunam extat. Non mirum est, in tranquillitate non concuti. Illud mirare, ibi extolli aliquem, vbi omnes deprimuntur: ibi stare, ubi omnes iacent. Quid est in tormentis, quid est in alijs quae aduersa appellamus, mali: ut opinor, succidere mentem, & incuruari, & succumbere: quorum nihil sapienti uiro potest euenire. Stat rectus, sub quolibet pondere. Nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quae ferenda sunt, displicet. Nam quicquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur: vires suas nouit: scit se esse oneri ferendo. Non educo sapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullum sensum admittente, submoueo. Memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis: haec mordetur, uritur, dolet. Altera rationalis: haec inconcussas opiniones habet, intrepida est, & indomita. In hac positum est summum illud hominis bonum, quod antequam impleatur, incerta mentis uolutatio est: cum uero perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaq. inchoa-

tus ad summa procedens, cultorque virtutis, etiam si appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim cessabit, & remittere aliquid ex intentione mentis. nondum enim incerta transgressus est, etiam nunc versatur in lubrico. beatus vero, & virtutis exactae, tunc se maxime amat, cum fortissime expertus est: & metuenda ceteris, si alicuius honesti officij pretia sunt, non tantum fert, sed amplectatur, multoque audire mauult, Tanto melior, quam, Tanto felicior. Venio nunc illo, quod me vocat expectatio tua: ne extra rerum naturam vagari virtus nostra videatur. & tremet sapiens, & dolebit, & expallesceat: hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo est origo calamitatis? vbi illud malum verum est? illic scilicet, si ista animum distrahunt, si ad confessionem seruitutis adducunt, si illi paenitentiam sui faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. At multi professi sapientiam, leuissimis nonnunquam minis exterriti sunt. Hoc loco nostrum vitium est, qui quod dicitur de sapiente, exigimus & a proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quae laudo, nondum persuadeo: etiam si persuasissem, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, ut ad omnes casus procurrerem. Quemadmodum lana quosdam colores semel ducit, quosdam nisi saepius macerata & recocta non perbibit: sic alias disciplinas ingenia cum acceperere, protinus praestant: haec nisi alte descendit, & diu sedit, animum non colorauit, sed infecit. nihil ex his quae promiserat, praestat. Cito hoc potest tradi, & paucissimis verbis, vnum bonum esse virtutem: nullum certe sine virtute: & ipsam virtutem in parte nostri meliorem, id est rationali positam. Quid erit haec virtus? iudicium verum & immotum: ab hoc enim impetus veniet mentis, ab hoc omnis species quae impetum mouet, redigetur ad liquidum. Huic iudicio consentaneum erit, omnia quae virtute contracta sunt, & bona iudicare, & inter se paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona. His pretium quidem erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter se intervallis distabunt, alia maiora, alia minora erunt. Et in ipsis sapientiam sectantibus magna discrimina esse fateamur necesse est, alius iam in tantum proficit, ut contra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter: cedunt enim nimio splendore praestricti: alius in tantum, ut possit cum illa conferre vulum, si iam peruenit ad summum, & fiduciae plenus est. Imperfecta necesse est labent, & modo prodant, modo sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem, nisi ire & niti perseverauerint: si quicquam ex studio & fideli intentione laxauerint, retro eundem est. Nemo profectum ibi inuenit, vbi reliquerat. Instemus itaque, & perseveremus, plus quam profligauimus, restat: sed magna pars est profectus, velle proficere. *Huius rei conscius mihi sum. volo, & tota mente volo.* Te quoque instinctum esse, & magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus, ita demum vita beneficium erit: alioqui mora est, & quidem turpis inter foeda versantibus. Id agamus, ut nostrum omne tempus sit. Non erit autem, nisi prius nos nostri esse coeperimus. Quando continget contemnere vtramque fortunam? quando continget omnibus oppressis affectibus, & sub arbitrii adductis, hanc vocem emittere: *vici. Quem vicerim, quaeris? Non Persas, nec extrema Medorum, nec si quid ultra Dacas bellicosum iacet: sed auaritia, sed ambitione, sed metu mortis, qui victores gentium vici.*

Epistola LXXII.

Quod quaeris a me, liquebat mihi, si reminiscerer: sed diu non reuerentiam memoriam meam. Itaque non facile me sequitur, quod euenit libris situ cohaerentibus, hoc euenisse mihi sentio: explicandus est animus, & quaecumque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, ut parata sint quoties usus exegerit. Ergo hoc in praesentia differamus: multum enim operae, multum diligentiae poscit. Cum primum longiorem eodem loco sperauero moram, tunc in manus sumam. Quaedam enim sunt, quae possis & in cilio scribere: quaedam lectum, & orium, & secretum desiderant. nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, & quidem totis: nunquam enim non succedent occupationes nouae. serimus illas: itaque ex vna exeunt phures: deinde ipsi nobis dilationem damus. Cum hoc peregero, toto animo incumbam: & si hanc rem molestam composuero: studio me dabo. Non cum vacaueris, philosophandum est: omnia alia negligenda, ut huic assideamus: cui nullum tempus satis magnum est, etiam si a pueritia usque ad longissimos humani aeni terminos vita protenditur. Non multum refert, utrum omittas philosophiam, an intermittras. Non enim vbi interrupta est manet, sed eorum more, quae intenta dissiliunt, usque ad initia sua recurrit, quod a continuatione sua discessit. Resistendum est occupationibus: nec explicandae, sed submouendae sunt. Tempus quidem nullum est parum idoneum studio salutari. atque multi inter illa non studere, propter quae studendum. Incidet aliquid quod impediatur, non equidem eum, cuius animus in omni negotio laetus atque alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur laetitia. Sapienti vero contextitur gaudium: nulla rupitur causa, nulla fortuna: semper & ubique tranquillum est. Non enim ex alieno pender, nec fauorem fortunae, aut hominis expectat: domestica illi felicitas est. *exiret ex animo, si intraret, ibi nascitur.* Aliquando extrinsecus, quo admonemur mortalitatis, interuenit: sed id leue, & quod summam cutem stringat. Aliquo, inquam, incommodo affligitur. maximum eius illud bonum est fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque eruptiones quaedam pustularum, & vlcuscula, nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatae sapientiae vitium, & vlcuscula, nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatae sapientiae vitium, & alium procedentis, quod inter sanum & ex morbo graui ac diutino emergentem, cui sanitatis loco est leuior accessio. Hic, nisi attendit, subinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapiens recidere non potest, neuior accessio. Hic, nisi attendit, subinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapiens recidere non potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus bona valetudo est: quam medicus etiam si reddiderit non praestat. Saepe ad eundem quem excitauerat, aduocatur. Apimus semel in totum sanatur. Dicam

Etiam quomodo intelligas sanum. si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit omnia vota mortalium, omnia beneficia quae dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum. Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est. Cui quid abscedere non potest, id perpetuum est: cuius perpetua futura laetitia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhiat, vltro citroque fluunt. Nihil dat fortuna mancipio: sed haec quoque fortuita tunc delectant, cum illa ratio temperauit ac miscuit. haec est etiam quae externa commendat, quorum audius usus ingratus est. Solebat Atralus hac imagine viuere: Vidisti aliquando canem, missa à domino frustra panis aut carnis aperto ore captantem? quicquid exceperit, protinus integrum deuorat; & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis. quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine vlla voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attentum. Hoc sapientia non euenit: plenus est, etiam si quid obuenit, secure excipit, ac reponit: laetitia fruitur maxima, continua, sua. Habet aliquis bonam voluntatem: habet profectum, sed cui multum desit à summo: hic deprimatur alternis, & extollitur, ac modo in caelum alleuatur modo defertur ad terram. Imperitis ac rudibus nullus praecipitationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt inane, sine termino. Adhuc est genus tertium eorum, qui sapientiae alludunt: quam non quidem attigerunt, in conspectu tamen, & ut ita dicam, sub ictu habent: hi non concutiuntur, ne defluunt quidem. nondum in sicco, iam in portu sunt. Ergo cum tam magna sint inter summos imosque discrimina, cum medios quoque sequatur fructus suos, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi, non debemus occupationibus indulgere: excludendae sunt. si semel intrauerint: in locum suum alias substituent. Principijs illarum obstemus. melius non incipient quam desinent.

Epistola LXXIII.

Errare mihi videntur, qui existimant philosophiae fideliter deditos cōtumaces esse ac refractarios, & cōtemptores magistratuū ac regum, eorumve per quos publica administrantur. E contrario enim nulli aduersus illos gratiores sunt: nec immerito. Nullis enim plus praestant, quam quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi, quibus ad propositum bene viuendi aditum confert securitas publica, necesse est auctorem huius boni; ut parentem colant: multo quidem magis quam illi inquieti, & in medio positi; qui multa principibus debent, sed multa & imputant: quibus nunquam tam plene occurrere vlla liberalitas potest, ut cupiditates illorum quae crescunt, dum implentur, exsatiat. Quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. Nec vllum habet malum cupiditas maius, quam quod ingrata est. Adijce nunc, quod nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat, sed à quibus vincatur, aspiciat: & illis non tam iucundum est, multos post se videre, quam graue, aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis: quia incipit semper à fine. At ille vir sincerus ac purus, qui reliquit securiam, & forum, & omnem administrationem. Reip. ut ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, solusque illis gratuitum testimonium reddit, & magnam rem nescientibus debet. Quemadmodum praeceptores suos veneratur ac suspicat, quorum beneficio illis se vitij exuit: sic & his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verum alios quoque: rex viribus suis protegit, quis negat? Sed quemadmodum Neptuno plus debere se iudicat ex his qui eadem tranquillitate vsi sunt, qui plura & periculosiora illo mari uexit: & animosius à mercatore quam à vectore soluitur votum, & ex aplis mercatoribus effusus gratus est, qui odores ac purpuras & auro pensanda portabat, quam qui vilissima quaeque & saburrae loco futura congererat: sic huius pacis beneficiū ad omnes pertinēs, altius ad eos peruenit, qui illa bene vtuntur. Multi enim sunt ex his togatis quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut alijs vitij, quae vel bello rumpenda sunt: nisi forte tam iniquum putas esse sapientem, ut nihil vitij se debere pro communibus bonis iudicet? Soli lunae quae plurimum debeo: & non vni mihi oriuntur anno, temperantique annum Deo priuatum obligatus sum, quamuis non in meum honorem descripta sint. Stulta avaritia mortalium possessionem proprietatemque discernit, nec quicquam suum credit esse, quod publicum est. At ille sapiens nihil iudicat suum magis, quam cuius illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos. Socium efficit etiam quod ex minima portione commune est. Adijce nunc, quod magna & vera bona non sic diuiduntur, ut exiguum in singulos cadat: ad vnumquemque tota perueniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est. Epulum & visceratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes. At haec indiuidua bona, pax & libertas, tam omnium tota, quam singulorum sunt. Cogitat itaque sapiens, per quem sibi horum usus fructus contingat, per quem non ad arma illum, nec ad seruandas vigilias, nec ad tuenda moenia, & multiplex belli tributum publica necessitas vocet: agitque gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia praecipue, bene debere beneficia, bene soluere. Interdum autem solutio est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se debere ei, cuius administratione ac providentia contingit illi pingue otium, & arbitrium sui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Meliboe, Deus nobis haec otia fecit. *Namq. erit illi mihi semper Deus.*

Stilla quoque, otia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est. *Ille meas errare boues (ut cernis) dixit.*

Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti.

quanti æstimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili, & te in cælū compendiaro voco. Solebat Sextius dicere, Iouem plus non posse quàm bonum virum. Plura Iupiter habet quæ præstet hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior: non magis quàm inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris, cui maius speciosiusque nauigium est. Iupiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus est. Sapiens nihilo se minoris æstimat, quod virtutes eius spatio breuiore clauduntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus, qui senior decessit, non est beator eo, cuius intra pauciores annos terminata virtus est: sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiam si vincit ætate. Non est virtus maior, quæ longior. Iupiter omnia habet: sed nempe alijs tradidit habenda. Ad ipsum hic vnus vsus pertinet quod vtendi etiam omnibus causa est. Sapiens tamen æquo animo omnia apud alios videt, contemnitque, quàm Iupiter: & hoc se magis suspicit, quod Iupiter vti illis non potest, sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, & clamanti, Hac itur ad astra, hac secundum frugalitatem, hac secundum temperantiam, hac secundum fortitudinem. Non sunt dii fastidiosi, non inuidi: admittunt, & ascendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad deos ire? Deus ad homines venit, immo (quod propius est) in homines uenit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt: quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & parua his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac palustris necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus.

Epistola LXXIII.

E Pistola tua delectauit me, & marcentem excitauit: memoriam quoque meam, quæ iam mihi segnis ac lenta est, euocauit. Quid ni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatae uitæ hæc persuasione, vnum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscripsit, intra se Felix est. Nā qui alia bona iudicat, in fortunæ venit potestatem, alieni arbitrij fit. Hic amissis liberis maestus, hic sollicitus ægris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis. Illum videbis alienæ vxoris amore cruciari, illum suæ. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt quos honor ipse vexet. Illa vero maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam expectatio mortis exagitat undique impendens. Nihil enim est, vnde non subeat. Itaque vt in hostili regione versantibus, huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda ceruix, nisi hic timor è pectore eiectus est, palpitantibus præcordijs viuatur. Occurrent acti in exilium, & euoluti bonis: occurrent (quod genus egestatis grauissimum est) in diuitijs inopes: occurrēt naufragi, similiaue naufragis passi, quos aut popularis ira, aut inuidia, perniciosum optimis telū, inopinantes securusque dissecit, procellæ more, quæ in ipsa sereni fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt. Nam vt illic quisquis ab igne propior stetit, percussio similis obstupuit: sic in his per aliquam uim accidentibus vnū calamitas opprimit, ceteros metus: paremque passis tristitiam facit, pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. quemadmodum aues etiam inanis fundæ sonus territat, ita nos non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. Non enim beatum est, nisi quod intrepidum. Inter suspecta male viuatur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis & inexplicabilem fecit. Vna hæc via est ad tuta vadenti, & externa despicere, & honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut vllum præter illam bonum, ad hæc quæ a fortuna sparguntur, sinum expandit, sollicitus missilia eius expectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, & in hunc mortalium coetū honores, diuitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate diuisa, alia magno detrimento eorum in quos deuenerant prensa: ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt, quædam quia nimis captabantur, amissa, & dum auide rapiuntur, excussa sunt. Nulli vero etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti durauit in posterum. Itaque prudentissimus quisque cum primum induci videt munuscula, à theatro fugit, & scit magno parua constare. Nemo manum conferit cum excedente: nemo exeuntem ferit. Circa primum rixa est. Idem in his euenit, quæ fortuna defu per iactat. Aestuas miser, dstringimur, multas habere cupimus manus: modo in hūc, modo in illū respicimus. nimis tarde nobis mitti videntur, quæ cupiditates nostras irritant, ad paucos peruentura, expectata omnibus. Ire obuiam cadentibus cupimus: gaudemus si quid inuasimus: inuadēdiq. aliquos spes vana delusit: vilē prædam magno aliquo incōmodo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaq. ab istis ludis, & demus raptoribus locum. Illi spectent bona ista pendentia, & ipsi magis pēdeant. Quicūq. beatus esse constituit. vnum esse bonum putet, quod honestum est. Nam si vllum aliud existimat, primum male de prouidentia iudicat: quia multa incommoda iustis viris accidunt: & quia quicquid nobis dedit, breue est & exiguum, si compares mundi totius æuū. Ex hac deploratione nascitur, vt ingrati diuinorum interpretes simus. Querimus, quod non semper, & quod pauca nobis, & incerta, & abitura cōtingant. Inde est quod nec viuere, nec mori volumus. Vitæ nos odium tenet, timor mortis. Nutat omne consilium, nec implere nos vlla felicitas potest. Causa autē est, quod non peruenimus ad illud bonū imensum & insuperabile, vbi necesse est resistat voluntas nostra: quia vltra summum non est locus. Quaeris, quare virtus nullo egeat: præsentibus gaudet, non concupiscit absentia. Nihil non illi magnū est, quia satis. Ab hoc discede iudicio: non pietas constabit, non fides: multa vtranque præstare cupienti

pienti patienda sunt, ex his quae mala appellantur: multa impendenda sunt ex his, quibus indulgemus tamquam bonis. Perit fortitudo, quae periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quae non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quae pro maximis vulgus optat: perit gratia & relatio gratiae. Aestimatur labor, si quicquam pretiosius fide nouimus, si non optima spectamus. Sed ut illa praeteream, aut ista bona non sunt quae vocantur, aut homo felicius Deo est. Quoniam quidem quae parata nobis sunt, non habet in usu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quicquam ex his hominem inescantibus, & vili voluptate ducentibus pertinet. Ergo aut quod incredibile est, bona Deo defunt, aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse, quae Deo defunt. Adijce quod multa quae bona videri volunt, animalibus quam homini pleniora contingunt. Illa cibo avidius vtuntur: Venere non aequae fatigantur. Virium illis maior est, & aequabilior firmitas. Sequitur ut multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt; fruuntur voluptatibus, quas & magis capiunt & ex facili sine ullo pudoris, aut paenitentiae metu. Considera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo Deus ab homine vincitur. Summum bonum in animo constituamus. obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessima transit, & transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostrae in carne ponenda. Bona illa sunt vera, quae ratio dat: solida ac sempiterna quae cadere non possunt, nec decrescere quidem aut minui. Cetera opinione bona sunt: & nomen quidem habent commune cum veris: proprietas in illis boni non est. Itaque commoda vocentur, & ut nostra lingua loquar, producta: ceterum sciamus principia nostra esse non partes, & sint apud nos, sed ita ut meminerimus extra nos esse. Etiam si apud nos sint, inter subiecta & humilia numerentur, propter quae nemo se attollere debeat. Quid enim stultius, quam aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non haereant: si abducantur, sine vlla nostri laceratione discedant. Utamur illis, non gloriemur: & utamur parce, tanquam depositis apud nos, & abituris, Quisquis illa sine ratione possedit, non diu tenuit. Ipsa enim felicitas se, nisi temperat, premit: si fugacissimis bonis credidit, cito deseritur, & ut non deseratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem mollior licuit: ceteri cum his inter quae eminere labuntur, & illos degrauant ipsa quae extulerant. Ideo adhibebitur prudentia, quae modum illis ac parsimoniam imponat: quoniam quidem licentia opes suas praecipitat atque vrget: nec vnquam immodica durauit, nisi illa moderatrix ratio compefecit. Hoc multarum tibi urbium ostendet euertus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt, & quicquid virtute erat partum, intemperantia corruit. Aduersus hos casus muniendi sumus. Nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est. Intus instruiamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? Nihil indignetur sibi accidere, sciatque illa ipsa quibus laedi uidetur, ad conseruationem uniuersi pertinere & ex his esse, quae cursum mundi officiumque consummant. Placeat homini, quicquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaeque miretur, quod non potest uinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua ualentius nihil est, casum doloremque & iniuriam subigit. Ama rationem: huius te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in uenabula impingit feras, quas feritas & inconsultus impetus praeflat indomitas. Iuuenilia nonnunquam ingenia cupido gloriae in contemptum tam ferri quam ignium misit. Species quosdam atque umbra uirtutis in mortem uoluntariam trudit. Quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior: tanto uehementior per metus ipsos & pericula exibat. Nihil agitis, inquit, quod negatis ullum esse aliud ab honesto bonum. Non faciet uos haec munitio tutos a fortuna, & immunes. Dicitis enim inter bona esse liberos pios; & bene moratam patriam, & parentes bonos; horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit uos obsidio patriae, liberorum mors, parentum seruitus. Quid aduersus hos pro nobis responderi soleat ponam. Deinde tunc adijciam, quid praeterea respondendum putem. Alia condicio est in his, quae ablata in locum suum aliquid incommodi substituant: tamquam bona ualētudo uitiata in malam transfertur: acies oculorum extincta, caecitate nos afficit: Non tantum uelocitas perit poplitibus incis, sed debilitas pro illa subit. hoc periculum non est in his, quae paulo ante retulimus. Si amicum bonum amisit, non est mihi pro illo perfidia patienda: nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde non amicorum ille aut liberorum interitus, sed corporum est. Bonum autem vno modo perit, si in malum transit, quod natura non patitur: quia omnis uirtus & opus omne uirtutis incorruptum manet. Deinde etiam si amici perierunt, etiam si probati respondentelque voto patris liberi, est quod illorum expleat locum. Quid sit, quaeris? quod illos bonos fecerat, uirtus. Haec nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, deliderium omnium tollit: sola satis est. Omnium enim bonorum uis & origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens interceptiatur atque abeat, si fons ex quo fluxerat, saluus est? Non dices uirum iustiorē saluis liberis, quam amissis, nec ordinatiorē, nec prudentiorē, nec honestiorē: ergo nec meliorem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorē, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miseriorē. quādiu salua fuerit uirtus, non senties quid abscesserit. Quid ergo? Non est beator & amicorum & liberorum turba succinctus? Quid ni non sit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur: in suo modo permanet: utcumque fortuna se gessit, siue illi senectus longa contigit, siue citra senectutē finitus est, eadē mensura summi boni est, quāuis aetatis diuersa sit. Vtrum maiore an minorem circulum scribas, ad spatium eius pertinet, non ad formā: licet alter diu manserit, alterū statim obduxeris, & in eū in quo scriptus est puluerem solueris, in eadē uterque forma fuit. Quod rectū est, nec magnitudine aestimatur, nec numero, nec teni-

nec tempore: non magis produci, quā contrahi potest. Honestam vitam ex centū annorum numero in quantum voles corripe, & in vnum diem coge, aequae honesta est. modo latius virtus funditur, regna, vrbes, prouincias temperat: fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque dispensat officia: modo arcto sine circundatur paupertatis, exilij, orbitatis: non tamen minor est, si ex alio fastigio in priuatū, ex regio in humilem subducitur, ex publico & spatio iure in angustias domus vel anguli coit. Aequae magna est, etiam si in se recessit, vndique exclusa. Nihilominus enim magni spiritus est & erecti, exactae prudentiae, indeclinabilis iustitiae. Ergo aequae beata est. Beatū enim illud in vno loco positū est, in ipsa mente, stabile, grande, tranquillū, quod sine scientia diuinorū humanorumque non potest effici. Sequitur illud, quod me respondurum esse dicebam. Non affligitur sapiens liberorū amissione, non amicorum. eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam expectat. Non magis hanc timet, quā illā dolet. Virtus enim conuenientia constat: omnia opera eius cum ipsa concordant, & congruunt. Haec concordia perit, si animus, quem excelsū oportet esse, luctu aut desiderio submittitur. In honesta est omnis trepidatio & sollicitudo, & in vilo actu pigritia. Honestum enim securum & expeditum est, interritum est, in procinctu stat. Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? non & color eius mutabitur, & vultus eius agitur, & artus refrigescunt? & quicquid aliud, non ex imperio animi, sed in consulto quodam naturae impetu geritur? Fateor: sed permanebit illi persuasio eadem, nihil illorum malum esse, nec dignum, ad quod mens sana deficiat. Omnia quae facienda erunt, audacter facit & propte. Hoc enim stultitiae proprium quis non dixerit, ignaue & contumaciter facere quae facit, & alio corpus impellere, alio animum, distrahi que inter diuersissimos motus? Iam propter illa ipsa quibus extollit se miraturque, contempta est, & ne illa quidem quibus gloriatur, libenter facit. Si veto aliquod timetur malum, eo perinde dum expectatur quasi venisset vrgetur: & quicquid ne patiatur timet, iam metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris signa praecurrunt, quaedam enim segnitia neruis inest, & sine labore vilo lassitudo & oscitatio & horror membra percurrens: sic infirmus animus multo antequam opprimatur malis quatitur. Praesumit illa & ante tempus cadit. Quid demētius autem quam angere futuris, nec se tormento referuare, sed accersere sibi miseras, & admoerere, quas optimum est differre, si discutere non possis? Vis scire, futuro neminem debere torqueri? quicumque audierit post quinquagesimum annum sibi patienda supplicia, non perturbatur, nisi si medium spatium transierit, & se in illam saeculo post futuram solitudinem immiserit. Eodem modo fit, vt animos libenter aegros, & captantes causas doloris, vetera atque oblitterata contristent. & quae praeterierunt, & quae futura sunt, absint, neutra sentimus. Non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor.

Epistola LXXV.

Minus tibi accuratas à me epistolas mitti quereris. Quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putare de loqui? Qualis sermo meus esset, si vna sederemus; aut ambularemus, illaboratus & facilis, tales esse epistolas meas volo, quae nihil habeant accersitum, nec fictum. Si fieri posset, quid sentiam, ostendere quā loqui mallet. Etiam si disputarem, nec supplerem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem vocem, sed ista oratoribus reliquissēm, contentus sensus meos ad te pertulissēm, quos nec exornassem, nec abiēcissēm. hoc vnum plane tibi approbare vellem, omnia me illa sentire quae dicerē: nec tantum sentire, sed amare. Aliter homines amicam, aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam sancto & moderato, satis apparet affectus. Non mehercules ieiuna esse & arida volo, quae de rebus tam magnis dicentur. Neque enim philosophia ingenio renuntiat. multum tamen operae impendi verbis non oportet. Haec sit propositi nostri summa: quod sentimus, loquamur: quod loquimur, sentiamus. Concordet sermo cum vita. Ille promissum suum impleuit, qui & cum videas illum, & cum audias, idem est. Videbimus qualis sit, quantus sit. Vnus sit. Non delectent verba nostra, sed profint. Si tamen contingere eloquentia non sollicito potest, aut si parata est, aut paruo constat, assit, & res pulcherri mas prosequatur, talis, vt res potius quam se ostendat. Aliae artes ad ingenium totae pertinent: hic animi negotium agitur. Non quaerit aeger medicum eloquentem, sed sanantem: sed si ita competit, vt idem ille qui sanare potest, compte de his quae facienda sunt differat, boni consulet. non tamen erit, quare gratuletur sibi, quod inciderit in medicum etiam disertum. Hoc enim tale est, quale si peritus gubernator etiam formosus est, Quid aures meas scalpis? Quid oblectas? Aliud agitur. Vrendus, secandus, abstinendus sum. Ad haec adhibitus es: curare debes morbum veterem, grauem, publicum. Tantum negotij habes, quantum in pestilentia medicus. Circa verba occupatus es? Iamdudum gaude, si sufficis rebus. quando multa discas? quādo quae didiceris affiges tibi, ita ut excidere nō possint? quando illa experieris? Nō enim ut cetera memoriae tradidisse satis est. In opere tentada sunt. Nō est beatus qui scit illa, sed qui facit. Quid ergo? infra illū nullū gradus sunt? statim ad sapientiā praeceptus est? Non existimo. Nā qui proficit, in numero quidem stultorū est, magno tamen intervallo ab illis diducitur: inter ipsos quoque proficientes sunt magna discrimina. n tres classes (vt quibusdam placet) diuiduntur: primi sunt, qui sapientiam nondum habent, sed iam in uicinia eius constiterunt, tamen etiam quod prope est extra est. Quis sint hi, quaeris? qui omnes iam affectus ac vitia posuerunt: quae erant complectenda didicerūt: sed illis adhuc inexperta fiducia est: bonum suum nondum in usu habent. Iam tamen in illa quae fugerūt, recidere non possunt. Iā ibi sunt, ubi non est retro lapsus: sed hoc illis de se nondum liquet, & quod in quadam epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum

confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicant iam effugisse morbos, animi affectus nondum, & adhuc in lubrico stare: quia nemo sit extra periculum malitiae, nisi qui totam eam excussit. Nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, saepe iam dixi. Nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inueterata uitia, & dura, ut auaritia, ut ambitio nimia, postquam haec animum implicuerunt, & perpetua esse mala eius coeperunt. Ut breuiter finiam, morbus est iudicium in prauo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quae leuiter expetenda sunt, vel, si mauis, ita finiamus. Nimis imminere leuiter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus sunt motus animi improbabilis, subiti & concitati, qui frequentes neglectique fecere morbum: sicut distillatio una, nec adhuc in morem adducta, tussim facit, assidua & vetus phthisin. Itaque qui plurimum proficere, extra morbos sunt, affectus adhuc sentiunt, perfecto proximi. Secundum genus est eorum, qui & maxima animi mala & affectus deposuerunt, sed ita, ut non sit illis securitatis suae certa possessio: possunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus extra multa & magna vitia est, sed non extra omnia. Effugit auaritiam, sed iram adhuc sentit. Iam non sollicitatur libidine, sed habet etiam ambitionem: iam non concupiscit, sed adhuc timet: & in ipso metu ad quaedam satis firmus est, quibusdam cedit: mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscum agetur, si in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturae, magnaque & assidua intentione studij, secundus occupatur gradus: sed nec hic quidem contemnendus est color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum: aspice, quàm nullum sit nefas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publice priuatimque peccetur. intelliges satis nos consequi, si inter pessimos non sumus. Ego vero, inquis, spero me posse & amplioris ordinis fieri. Optauerim hoc nobis, magis quàm promiserim. praeoccupati sumus: ad virtutem contendimus, inter vitia districti: pudet dicere; honesta colimus quantum vacat. At quàm grande praemium nos expectat, si occupationes nostras & mala tenacissima abrupimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum non esse, deos malos non esse. Tam imbecillum est, quod nocet, quàm cui nocetur. Optima, & noxa carentia expectant nos, si ex hac aliquando faece in illud euadimus sublime & excelsum: tranquillitas animi, & expulsi erroribus absoluta libertas. Quaeris, quae sit ista? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in seipsum habere maximam potestatem. Inestimabile bonum est, suum fieri.

Epistola LXXVI.

Inimicitias mihi denuntias, si quicquam ex his quae quotidie facio ignoraueris. Vide quàm simpliciter tecum viuam: hoc quoque tibi committam. Philosophum audio, & quidem quintum: iam diem habeo, ex quo in scholam eo, & ab octaua disputantem audio. Bona, inquis, aetate. Quid ni bona? Quid autem stultius, quàm quia diu non didiceris, non discere? quid ergo? Idem faciam quod trofili & iuuenes? Bene mecum agitur, si hoc vnum senectutem meam dedecet. Omnis aetatis homines haec schola admittit: in hac senescamus: hanc ut iuuenes sequamur. In theatrum senex ibo, & in circū deferar, & nullum par sine me depugnabit: ad philosophum ire erubescam? Tam diu discendum est, quàm diu nescias, & si prouerbio credimus, quàm diu viuas. Nec ulli hoc rei magis conuenit, quàm huic: tam diu discendum est quemadmodum viuas, quàm diu viuas. Ego tamen hic aliquid & doceo. Quaeris quid doceam? Etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani. Quoties scholam intraui, praeter ipsum theatrum Neapolitanorum (ut scis) transeundum est. Metronactis petentibus domum. Illud quidem, factum est: & hoc ingenti studio, quis sit pithaules bonus, iudicatur. Habet tibicen quoque Graecus & praeco concursum. At in illo loco, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent: & hi plerisque videntur nihil boni negotij habere quod agant: inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. Aequo animo audenda sunt imperitorum conuicia: & ad honesta vadenti contemnendus est iste contemptus. Perge, Lucili. & propera, ne tibi accidat quod mihi. ut senex discas: immo ideo magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaueris. Quid expectas? Nulli sapere casu obtigit. Pecunia veniet ultro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortasse ingerentur tibi: virtus in te non incidet, ne leui quidem opera aut paruo labore: sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo. Vnum enim est bonum quod honestum. In illis nihil inuenies veri, nihil certi, quaecunque famae placent. Quare hoc vnum sit bonum, quod honestum, dicam, quoniam me parum exsecutum priore epistola iudicas, magisque hanc rem tibi laudatam quàm probatam putas: & ut in arctum, quae dicta sunt, contraham: Omnia suo bono constant. uitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas ceruum. Quare fortia dorso iumenta sint, quaeris? quia eorum hic vnus est usus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere & inuadere. Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio: hac antecedit animalia, deos sequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum est: cetera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet? & leones. formosus est? & pauones. uelox est? & equi. non dico, in his omnibus vincitur. Non quaero quid in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet? & arbores: habet impetum & motum voluntarium? & bestiae & vermes: habet vocem? sed quanto clario-
rem canes, acutior aquilae, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque luscinae? Quid in homine pro-

proprium? Ratio, haec recta & consummata, felicitatem hominis impleuit. Ergo si omnis res cum bonū suum perfecit, laudabilis est, & ad finem naturae suae peruenit, homini autem suum bonum ratio est, si hanc perfecit, laudabilis est, & finem naturae suae attingit. haec ratio perfecta, virtus vocatur, eademque honestum est. Id itaque vnum bonum est in homine, quod vnum hominis est. Nunc enim nō quaerimus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quā ratio, haec erit vnum eius bonum, sed pensandum cum omnibus. Si sit aliquis malus, puto improbabitur: si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine proprium solumque est, quo & probatur, & improbat. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, diuitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit: improbis illum. Item si quis nihil quidem illorum quae retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, & aorum proauorumque serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. Ergo est vnum bonum hominis: quod qui habet: etiam si alijs destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac rejicitur. Quae condicio rerum, eadem & hominum est. Naui bona dicitur, non quae pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum est, nec cuius tutela ebore celata est, nec quae fiscis ac opibus regijs pressa est: sed stabilis, & firma, & iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, & consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur: sed cui & ad secandum subtilis acies, & mucro munimentū omne rupturus. Regula non quā formosa, sed quā recta sit, quaeritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum feneret, à quā multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto, quā pellucido poculo bibat, sed quā bonus sit. Bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturae uoluntatem accommodata. Haec vocatur virtus: hoc est honestum & vnicum hominis bonum. Nam cum sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit. Hoc autem vñ hominis bonum est, quo vno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quae à virtute profecta contractaque sunt, idest opera eius omnia. Sed ideo vnum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonū est, quicquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem animum, & excelsiorem, & ampliorem: facit virtus: nam cetera quae cupiditates nostras irritant, deprimunt quoque animum & labefaciunt: & cum videntur attollere, inflant, ac multa vanitate deludunt. Ergo vnum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitae honesti ac turpis respectu temperantur: ad haec faciendi & non faciendi ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam. Vir bonus quod honeste se facturum putauerit, faciet, etiam si laboriosum erit: faciet, etiam si damnosum erit: faciet, etiam si periculosum erit. Rursus quod turpe erit, non faciet, etiam si pecuniam affert, etiam si voluptatem, etiam si potentiam. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe inuitabitur. Ergo si honestum vtiue secuturus est, turpe vtiue vitaturus: & in omni actu vitae spectaturus haec duo: nullum aliud bonum quam honestum, nec aliud malū quā turpe. Si vna indeprauata virtus est, & sola permanet tenoris sui, vnum est bonum virtus: cui iam accidere vt non sit bonum, non potest. Mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur, sapientia in stultitiam non reuoluitur. Dixi, si forte meministi, concupita vulgo, & formidata inconsulto impetu plerosque calcasse. inuentus est qui flammis imponeret manum: cuius risum non interrumperet tor tor: qui in funere liberorum lacrimā non mitteret: qui morti intrepidus occurreret. amor, ira, cupiditas, pericula depoposcerunt. Quod si hoc potest brevis obstinatio animi, aliquo stimulo excitata: quanto magis virtus quae non ex impetu, nec subito, sed aequaliter valet: cui perpetuū robur est? Sequitur, vt quae ab inconsultis saepe contemnuntur, à sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Vnum ergo bonū ipsa virtus est, quae inter hanc fortunam & illam superba incedit, cum magno utriusque contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse praeter honestum, nulla non uirtus laborabit. Nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt: & ueritati, quae sine ratione non est. Quaecumque autem opinio ueritati repugnat, falsa est. Virum bonū concedas, necesse est summae pietatis erga deos esse, Itaque quicquid illi acciderit, aequo animo sustinebit. Sciet enim id accidisse lege diuina, qua uniuersa procedunt. Quod si est, unum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positum est & parere diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortē suā, sed patienter excipere fatū, & facere imperata. Si vllū aliud est bonū quam honestum, sequetur nos auaritia vitae, auaritia rerū vitā instruentium, quod est intolerabile, infinitū, vagum. Solum ergo bonū est honestum, cui modus est. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quam deorum, si ea bona sunt, quorum nullus diis vsus est, tanquam pecunia & honores. Adice nūc, quod si modo solutae corporibus animae manent, felicior illis status restat, quam est dum versantur in corpore. Atqui si ista bona sunt, quibus per corpora vtimur, emissis erit peius: quod contra fidem est, feliciores esse liberis & in vniuersum datis, clausas & obseffas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea quae tam homini contingunt quam mutis animalibus, & muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset vllum aliud bonum quam honestum. Haec quamuis latius executus essem priore epistola, cōstrinxi, & breuiter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animū alleues & teipsum interroges: si res exegerit, vt pro patria moriaris, & salutem omnium ciuium tua redimas, an porrecturus sis ceruicem, non tantum patienter, sed etiam libenter

benter. Si hoc facturum es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, ut hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit. Pro Rep. morieris, etiam si non statim facturum hoc eris, cum scieris tibi esse faciendum. interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore breui ac exiguo capitur: & quamuis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplantio futuri operis iuuat: & vir fortis & iustus cum mortis suae pretia ante se posuit, libertatem patriae, salutem omnium pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, & periculo suo fruitur, Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maximum & ultimum praestat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa quae dehortentur. Dic, Factum tuum matura sequetur obliuio: & parum grata existimatio ciuium respondebit tibi. Ista omnia extra opus meum sunt. ego ipsum contempler: hoc esse honestum scio. Itaque quocunque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo vnum bonum est, quod non tantum perfectus animus, sed generosus quoque & indolis bonae sentit: cetera leuia sunt, mutabilia. Itaque sollicite possidentur, etiam si fauente fortuna in vnum congesta sunt: dominis suis incumbunt graui, & illos semper premunt, aliquando & elidunt. Nemo ex istis quos purpuratos vides, felix est, non magis quam ex illis quibus sceptrum & chlamydem in scaena fabulae assignant. cum praesente populo elati incesserunt, & cothurnati, simul exierunt, excalceantur, & ad staturam suam redeunt. Nemo istorum quos diuitiae honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. Quare ergo magnus videtur? Cum basi illum sua metiris. Paruus pumilio, licet in monte constiterit. Colossus magnitudinem suam seruabit, etiam si steterit in puteo. Hoc laboramus errore: sic nobis imponitur: quod neminem aestimamus eo quo est, sed adijcimus illi & ea quibus adoratus est. Atqui cum voles veram hominis aestimationem inire, & scire qualis sit, nudum inspicere. ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunae mendacia: corpus ipsum exuat: animum intueri, qualis quantusque sit, alieno an suo magnus. si erectis oculis gladios micantes videt, & si scit sua, nihil interesse utrum anima per os, an per iugulum exeat, beatum voca. Si cum illi denuntiata sunt corporis tormenta, & quae casu veniunt, & quae potentioris iniuria, si vincula & exilia, & vanas humanarum formidines mentium, securus audit, & dicit,

---- *Non vlla laborum*

O virgo noua mi facies inopinane surgit.

Omnia praecepi, atque animo mecum ipse peregi.

Tu hodie ista denuntias: ego semper denuntiaui mihi. hominem paraui ad humana. praecogitati mali molis ictus venit. At stultis & fortunae credentibus, omnis videtur noua rerum & inopinata facies. Magna autem pars est apud imperitos mali, nouitas. Hoc ut scias, ea quae putauerunt aspera, cum affluere, patiuntur. Ideo sapiens affluere futuris malis: & quae alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: Nesciebam hoc mihi restare. Sapiens scit sibi omnia restare. quicquid factum est, dicit, Sciebam.

Epistola LXXVII.

S. V. B. Hodie nobis Alexandrinae naues apparuerunt. quae praemitti solent & nuntiare secuturae clas sis aduentum: tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniae aspectus est. Omnis in pilis Puteolorum turba consistit, & ex ipso genere velorum Alexandrinas, quamuis in magna turba nauium, intelligit. Solis enim licet supparum intendere, quod in alto omnes habent naues. Nulla enim res aequae adiuvat cursum, quam summa pars veli. illinc maxime naus urgetur. Itaque quoties uentus increbuit, maiorque est quam expedit, antemna submittitur. Minus habet uirium status ex humili. Cum intrauere Ca praes & promontorium, ex quo,

Alta procelloso speculatur vertice Pallas

ceterae velo iubentur esse contentae: supparum Alexandrinarum insigne est. In hoc omnium discursu properantium ad litus, magnam ex pigritia mea sensi voluptatem, quod epistolas meorum accepturus, non properaui scire, quis illic esset rerum mearum status, quid afferrent. Olim iam nec perit quicquam mihi, nec acquiritur. Hoc etiam si senex non essem, fuerat sentiendum. Nunc uero multo magis, quia quantulumcumque haberem, tamen plus iam mihi superesset viatici, quam uiae: praesertim cum eam uiam sumus ingressi, quam peragere non est necesse. Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris. Vita non est imperfecta, si honesta est. Vbicunque desines, si bene desinis, tota est. Saepe autem & fortiter desinendum est, & non ex maximis causis. Nam nec hae maximae sunt, quae nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optime noueras, adolescens quietus & cito senex, morbo, & non infamabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, coepit deliberare de morte. conuocauit complures amicos. unusquisque aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suasset: aut quia adulator & blandus, id consilium dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, & ut uerbis illum quibus laudari dignus est, laudem, uir fortis ac strenuus, uidetur mihi optime illum cohortatus. Sic enim coepit: Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de re magna deliberes. Non est res magna, uiuere. omnes serui tui uiuunt, omnia animalia. Magnum est, honeste mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu iam idem facias. Cibus, somnus, libido. Per hunc circulum curritur. Mori uelle non tantum prudens, & fortis aut miser, sed etiam fastidiosus potest. Non opus erat sua fore illi, sed adiutore. Serui parere nolebant. Primum detraxit illis metum, & indicauit tunc familiam periculum

riculū adire, cū incertū esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioquin tā mali exēpli esse prohibere dominum, quā occidere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum coena peracta reliquiae circumstantibus diuiduntur: sic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitae ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, etiam cum de suo fieret. Minutas itaq. summulas distribuit flentibus seruis, & illos vltro cōsolatus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine. Triduo abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculum iussit. Solium deinde illatum est, in quo diu iacuit, & calida subinde suffusa paulatim defecit, vt aiebat, non sine quadam voluptate, quam afferre solet lenis dissolutio animi, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam excessi non ingrati tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamuis enim mortem sibi consciuerit, tamen mollissime excessit, & vitæ elapsus est. Sed ne inutilis quidem hæc fabella fuerit. Sæpe enim talia exempla necessitas exigit. Sæpe debemus mori: nec volumus: morimur, nec volumus. Nemo tam imperitus est, vt nesciat sibi quandoq. moriendum: tamen cum prope accesserit, tergiuersatur, tremit, plorat. Nonne tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleuerit quoddam ante annos mille non vixerat? Aequè stultus est, qui flet, quod post annos mille non viuet. Hæc paria sunt: Nō eris, nec fuisti. Vtrunq. tempus alienum est. In hoc punctum coniectus es: quod vt extendas, quousq. extendes? Quid fles? quid optas? Perdis operam.

Desine fata Deum flecti sperare precando.

rata & fixa sunt, atq. magna & æterna necessitate ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi nouum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus. hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series inuicta, & nulla mutabilis ope illigat ac trahit cūcta. Quātus te populus mortuo sequetur, quantus comitabitur? Fortior, vt opinor, esses, si multa millia tibi cōmorerentur. Atqui multa millia hominum & animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam varijs generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando peruenturum ad id, ad quod semper ibas? Nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorum virorum me tibi iudicas relaturum? Puerorum referam. Lacon ille memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, Non seruiam, sua illa Dorica lingua, & verbis fidem imposuit. Vt primum iussus est fungi serui & contumelioso ministerio, afferre enim vas ob scenū iubebatur, illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est: & seruit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quā per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiā puerile est? Puta te nolle sequi, ducis. Fac tui iuris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, vt dicas, Non serui? Infelix, seruis hominibus, seruis rebus, seruis vitæ. Nam vita, si moriendi virtus abest, seruitus est. Ecquid habes propter quod expectes? Voluptates quæ te morantur ac retinent, cōsumpsisti: nulla tibi noua est: nulla non iā odiosa ipsa satietate. quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centū per vesicā tuā an mille amphoræ transeāt. saccus es. quid sapiat ostreum, quid nullus, optime nosti. nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum referuauit. Atqui hæc sunt, à quibus inuitus diuelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? Tanti enim illam putas, vt tardius coenes? solem, si posses, extingueres. Quid enim vnquam fecisti luce dignum? confitere non curiae te, non fori, non ipsius naturæ rerum desiderio, tardiorē ad moriendum fieri. Inuitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times, at quomodo illam media oblectatione contemnis? Viuerē & vis, scis enim, mori times. Quid porro ista vita non mors est? Caesar, cum illum transeuntem per Latinam viam, vnus ex custodiarum agmine demissa vsque in pectus veterē barba, rogaret mortem: Nunc enim, inquit, viuis? Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est. Mori times? nunc enim viuis? Sed ego, inquit, viuere volo, qui multa honeste facio. Inuitus relinquo officia vitæ, quibus fideliter & cū industria fungor. Quid? tu nescis vnum esse ex vitæ officijs & mori? Nullum officium relinquis. Non enim certus numerus quem debeas explere, finitur. Nulla vita est non brevis. Nam si ad naturam rerum respexeris, etiā Nestoris & Statiliae brevis est, quæ inscribi monumento suo iussit, annis se nonagintanovem vixisse. Vides aniculum gloriari senectute longa. quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimū implere? Quomodo fabula, sic vita: non quā diu, sed quā bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. quocunq. voles, desine: tantum bonam clausulam impone.

Epistola LXXVIII.

VExari te destillationibus crebris ac febriculis, quæ longas destillationes & in consuetudinem adductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis: quod inter initia contempsisti. Poterat adhuc adolescentia iniurias ferre, & se aduersus morbos contumaciter gerere: deinde succubui, & eo perductus sum, vt ipse destillarem. Ad summam maciem deductus, sæpe impetū caepi abruptendæ vitæ. patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitavi enim, non quam fortiter ego mori possem, sed quam ille fortiter desiderare me posset. Itaque imperavi mihi vt viverem. aliquando enim & viuere, fortiter facere est. Quæ mihi tunc fuerint solatio, dicam: si prius hoc dixero, hæc ipsa quibus acquiescebam, medicinae vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: & quicquid animi erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra salutis fuerunt. Philosophiæ acceptū fero quoddam surrexi, quoddam conualui: illi vitæ debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonā valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigilijs, sermonibus alleuabar, Nihil aequè, Lucili virorū optime, aegrum reficit atque adiuuat, quā amicorū affectus: nihil aequè expectationem mortis ac

metum

*Io credo che tu
terresti fosse? so-
pra tutti gli nomi-
ni chi si dovesse
per non essere
vivuto mille anni
addietro. Così a
folle chi si duole
per non vivere da
ora a mille anni.
Quarta cosa son qua-
li. Tu non sarai, né
fatti. L'un tempo
e l'altro non è tuo.
Tu sei contratto in
questo present, il quale
e. tu allunghi, di-
quando l'allungherai?
Che desideri tu e di-
che piangi? Inutil
fatica. Capiti di para-
re che i decreti de-
gli dei si mutano
per preghiera. Son
fermi ad immutabi-
li. In grande e per-
petua necessità sta tra
voti. Tu andrai oue
tutte le cose vanno.
Una vicenda inuita
e per nian consiglio
mutabile. Inge-
ad appi strae ogni co-
sa. La te salute
virtu di morire, la
vita e un viaggio
La vita è come
favola. per la quale
non è dal por mente
quanto sia lunga
ma come bella.*

metum surripit. Non iudicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos: non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Haec mihi dederunt voluntatem adiuuandi me, & patiendi omne tormentum. alioqui miserrimum est, cum animū moriendi proieceris, non habere viuendi. Ad haec ergo remedia te confer. medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit. Ne indulgeas otio, ad quod vergit iners validudo: ut legas clarius, & spiritum, cuius iter & receptaculum laborat, exerceas: ut nauiges, & viscera molli iactatione concutias: qui his cibis vtaris: vinum quando virium causa aduoces, quando intermittas, ne irriter & exasperet tussim. Ego tibi illud praecipio, quod non tantum huius morbi, sed totius vitae remedium est. Contemne mortem. Nihil triste est, cum huius metum effugimus. Tria haec in omni morbo graua sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte satis dictum est. hoc vnum dicam, non morbi hunc esse sed naturae metum. multorum mortem distulit morbus: & saluti illis fuit, videri perire. Morieris non quia aegrotas, sed quia viuis. Ista te res & sanatum manet. cum conualueris, non mortem, sed validudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum reuertamur. magnos cruciatus habet morbus, sed hos tolerabiles interualla faciunt. Nam summi doloris intentio inuenit finem. Nemo potest valde dolere, & diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, ut dolorem aut tolerabilem aut breuem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus. Nervi, articuli, & quicquid aliud exile est, acerrime saeuit, cum in arcto vitia concepit. Sed cito hae partes obstupefcunt, & ipso dolore sensum doloris amittūt: siue quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius, vim suam qua viget, admonetque nos, perdit: siue quia corruptus humor cum desijt habere quod confluat, ipse se elidit, & his quae nimis impleuit, excurit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarū dolor, ne uorumque interquiescit, cum illa quae torquebat hebetauit: omnium istorum prima verminatio vexat, impetus mora extinguitur, & finis dolendi est obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur: non minus mehercule quam capitis ipsius. Sed quo incitator est, eo citius in alienationem stuporemque conuertitur. Hoc itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est quod imperitos in vexatione corporis male habet: non assueuerunt animo esse contenti: multum illis cum corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum deducit à corpore, & multum cum meliore & diuina parte versatur: cum hac querula ac fragili, quantum necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire. Haec prima abstinentia graua sunt: deinde cupiditas relanguescit, ipsis per quae cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde morosus est stomachus: inde quorum fuit auiditas, odium est. desideria ipsa moriuntur. Non est autem acerbum carere eo, quod cupere desieris. Adijce, quod nullus non intermittitur dolor, aut certe remittitur. Adijce, quod licet & cauere venturum & obistere imminenti remedij. Nullus enim non signa praemittit, utique qui ex solito reuertitur. Tolerabilis est morbi praesentia, si contempleris id quod extremū minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi grauiora, & te querelis onerare. leuis dolor est, si nihil illi opinio adiecerit. Contra si exhortari te coeperis, ac dicere, Nihil est, aut certe exiguum est. duremus. iam desinet. leuem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt. non ambitio tantum ad illam respicit & luxuria, & auaritia. Ad opinionem dolemus. tam miser est quisque, quam credit. Detrahendas praeteritorum dolorum conquestiones puto, & illa verba: Nulli vnquam fuit peius. Quos cruciatus, quanta mala pertuli? Nemo me surrecturum putauit. Quoties deploratus sum à meis, quoties à medicis relictus? In equuleum impositi non sic distrahuntur. Etiam si sunt vera ista, transferant. Quid iuuat praeteritos dolores retractare, & miserum esse, quia fueris? Quid, quod nemo non multum malis suis adijcit, & sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse iucundum est. Naturale est, mali sui fine gaudere, Circumcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & veteris incommodi memoria. hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus difficultatibus dicat:

Ma qu'è graue? Che?
Ma non potè par
sofferire così leggieri?

--- Forsan & hae olim meminisse iuuabit.

Ma breue dolor fuit
della diu. uol. l'una
o fia spento o ci
spagnerà. Che dif.
pergerà? E dal uento
meno o più? Ma
o l'altro è final
di dolore.

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, si cesserit. vincet, si se contra dolorem suum intenderit. Nūc hoc pleriq. faciūt, attrahunt in se ruinam, cui obstandum est. istud quod premit, quod impendet, quod urget, si subducere te coeperis, sequetur & grauius incumbet: si contra steteris, & obniti volueris, repellitur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt: ferunt tamen omne tormentum gloriae cupiditate: nec tantum quia pugnant, ista patiuntur, sed ut pugnent: exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoq. euincamus omnia, quorum praemium non corona, nec palma est, nec tubicen praedicationi nominis nostri silentium faciens, sed virtus & firmitas animi & pax in ceterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. Dolorem grauem sentio. Quid ni sentias, si illum muliebriter tuleris? Quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti & auerso. Sed graue est. quid? nos ad hoc fortes sumus, ut leuia portemus? Vtrum vis, longum esse morbum, an concitatum & breuem? Si longus est, habet intercapedinem, dat refectioni locum: multum temporis donat. necesse est ut exurgat & desinat. Breuis morbus ac praeceps alterutrum faciet aut extinguetur, aut exstinguet. Quid autem interest, non sit, an non sim? In vtroque finis dolendi est. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes auertere animum, & à dolore discedere. Cogita quid honeste quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea, quae maxime miratus es, sparge.

tunc tibi fortissimus quisque & victor doloris occurrat. Ille qui dum varices exsecandas praeberet, lege-
re librū perseveravit, Ille qui nō desijt ridere, cū ob hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta crudeli-
tatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Quicquid vis, nunc, licet dicas, destil-
lationes, & vim continuae tussis egerentem viscerum partes, & febrem praecordia ipsa torrentem, & fi-
rim, & artus in diuersum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma, & equuleus, & lamina, & vulneribus
ipsis intumescens, quod illa renouaret & altius vrgeret impressum. inter haec tamen aliquis non
gemit: parum est. non rogauit: parum est. non respondit: parum est. risit, & quidē ex animo. vis tu possi
hoc dolorē deridere? sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omnibus abduxit officijs. Corpus tuū va-
letudo tenet, non animus. Itaque cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impedit. Si animus ti-
bi esse in vsu solet, suadebis, docebis, audies, discēs, quaeres, recordaberis. Quid porro: nihil agere te cre-
dis, si temperans aeger sis? Ostendes morbum posse superari, vel certe sustineri. Est, mihi crede, virtuti e-
tiam in lectulo locus. Non tantum arma & acies dant argumēta alacris animi, indomitique terroribus.
& in vestimentis vir fortis apparet. Habes quod agas. bene luctare cum morbo. si nihil te coegerit, si ni-
hil exorauerit, insigne prodīs exemplum. O quam magna erat gloriae materia, si spectaremur aegri. Ipse
te specta, ipse te lauda. Praeterea duo sunt genera voluptatum: corporales morbus inhi-
bet, non tamen tollit, immo, si verum aestimes, incitat. magis iuuat bibere sitientem. gravior est esurienti cibus. Qui-
quid ex abstinentia contigit, auidius excipitur. Iilas vero animi voluptates, quae maiores certioresque
sunt, nemo medicus aegro negat: has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuum blandimenta
contemnit. O infelicem aegrū. quare? quia non vino niuem diluit: quia non rigorem potionis suae, quā
capaci scypho miscuit, renouat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperiun-
tur: quia non circa coenationem eius tumultus coquorum est, ipsos cum obsonijs focos transferentium:
hoc enim iam luxuria commenta est. Ne quis intepescat cibus, ne quid palato iam calloso parum ferue-
at, coenam culina prosequitur. O infelicem aegrū. edet quantum concoquat: non iacebit in cōspectu
aper, vt vilis caro, à mensa relegatus, nec in repositorio eius pectora auium, totas enim videre fastidium
est, congesta ponentur. Quid tibi mali factum est? Coenabis tanquam aeger: immo aliquando tanquam
sanus. Sed omnia ista facile perferemus, sorbitionem, aquam calidam, & quicquid aliud intolerabile vi-
detur delicatis & luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem desina-
mus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognouerimus. Ita demum nec vita tae-
dio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res, varias, magnas, diuinas
percententem. in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturam peragranti nunquam in
fastidium veritas veniet: falsa satiabunt. Rursus si mors accedit & vocat, licet immatura sit, licet mediā
praecidat aetatem, perceptus longissimae fructus est. Cognita est illi ex magna parte natura, scit tempo-
re honesta non crescere. his necesse est videri omnem vitam breuē, qui illam voluptatibus vanis & ideo
in finitis metiuntur. His te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris vacando. veniet aliquod tem-
pus, quod nos iterum iungat ac misceat: quantumlibet sit illud, longum faciet scientia vtendi. Nam, vt
Posidonius ait, vnus dies hominum eruditorum plus pater, quā imperiti longissima aetas. Interim te-
ne hoc mordicus: aduersis non succumbere, laetis nō credere, omnem fortunae licentiam in oculis
habere: tanquam quicquid potest facere, factura sit. Quicquid expectatum est diu, leuius accedit.

Epistola LXXIX.

EXpecto epistolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliae totius quid tibi noui ostenderit, &
omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxum esse, & quidem non terribile. nau-
gantibus optime scio. Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero. Et si forte obseruaue-
ris, (dignum est autem vt obserues) fac nos certiores, vtrum vno tantum vento agatur in vortices, an om-
nis tempestas aequae mare illud contorqueat: & an verum sit, quicquid illo freti turbine arreptum est,
per multa millia trahi conditum, & circa Tauromenitanum littus emergere. Si haec mihi perscripse-
ris, tunc tibi audebo mandare, vt in honorem meum Aetnam quoque ascendas: quam consumi, & sen-
sim subsidere, ex hoc colligunt, quod aliquanto longius nauigantibus solebat ostendi. Potest hoc acci-
dere, non quia montis altitudo defecit, sed quia ignis euauit, & minus vehemens ac largus effertur, ob
eamdem causam fumo quoque per diem segniore. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui de-
uoretur quotidie minui, nec ignem non manere eundem: qui non ipse ex se est, sed in aliqua inferna val-
le conceptus exaetuat, & alibi pascitur, in ipso monte nō alimentum habet, sed viam. In Lycia regio no-
tissima est, Ephestion incolae vocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine vlllo nascentium dam-
no ignis innoxius circuit. Laeta itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantum vi re-
missa ac languida refulgentibus. Sed reseruemus ista, tunc quaesituri, cum tu mihi scripseris, quantum
ab ipso ore montis niues absint, quas ne aestas quidem soluit: adeo tutae sunt ab igne vicino. Non est
autem, quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo mandaret tibi,
donec Aetnam describas in tuo carmine, & hunc sollem nem omnibus Poetis locum attingas: quē quo-
minus Ouidius tractaret, nihil obstitit, quod iam Virgilius impleuerat. nē Seuerum quidem Cornelium
vterque deterruit. Omnibus praeterea feliciter hic locus se dedit: & qui praecefferant, non praeripiuisse
mihi videntur quae dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, vtrum ad consumptam materiam
an ad subactam accedas. Crescit in dies, & inuenturis inuenta non obstant. Praeterea condicio optima
est vlti.

est ultimi. Parata verba inuenit, quae aliter instructa nouam faciem habent: nec illis manus iniicit tanquam alienis. Sunt enim publica. Iurisconsulti negant quicquam publicum vñ capi. Aut ego te non no ui, aut Aetna tibi saluam mouet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit: quae tanta in te est, vt videaris mihi retracturus ingenij tui vires, si vincendi periculum sit, tanta tibi priorum reuerentia est. Inter cetera hoc habet boni sapientia. Nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur. dum ad summum perueneris, paria sunt. Non est incremento locus. Itatur. Numquid sol magnitudini suae adijcit? Numquid luna vltra quam solet procedit? Maria non crescunt: mundus eundem habitum ac modũ seruat. Extollere se, quae iustam magnitudinem impleuere, non possunt. Quicunque fuerint sapientes, pares erunt & aequales: habebit vnusquisque ex his proprias dotes. Alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior. Illud de quo agitur, quod beatũ facit, aequale erit in omnibus. An Aetna tua possit sublabi, & in se rueret, an hoc excelsum cacumen & conspicuum per vasti maris spatia deterat assidua vis ignium, nescio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet. Haec vna maiestas deprimi nescit, nec proferri vltra, nec referri potest. Sic huius, vt caelestium, stata magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere. iam multum operis effectum est: immo si verum fateri volo, nõ multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis gloriatur, qui suspicentur diem, quibus sol per caliginem splendet? licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cum emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus caelo suo fuerit, cum receperit locum quem occupauit sorte nascendi. Sursum vocant illum initia sua. Erit autem illic etiam antequam hac custodia exsoluatur, cum vitia disiecerit, purusque ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. Hoc nos oportet agere, Lucili carissime, in hoc ire impetu toto: licet pauci sciant, licet nemo videat. Gloria, vmbra virtutis est: etiam inuitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando vmbra antecedit, aliquando sequitur, ita gloria aliquando ante nos est, vñ tandemque se praebet, aliquando in auerso est, maiorque quo serior, vbi inuidia secessit. Quamdiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratem fama. Quamdiu Catonem ciuitas ignorauit? respuit: nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutilij innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset iniuriam: dum violatur, effulsit. Nunquid non sorti suae gratias egit, & exilium suum complexus est? De his loquor, quos illustrauit fortuna, dum vexat. Quam multorum profectus in notitiam euasere post ipsos? quam multos fama non exceperit, sed eruit? Vides Epicurum, quam opere non tantum eruditiores, sed haec quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque iam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori, grata commemoratone cecinisset, hoc nouissime adiecit, nihil sibi & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Graecia non ignota solum habuisset, sed paene inauditos. Numquid ergo non postea quam se deserat, inuentus est? Nunquid non opinio eius emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epistola confitetur, se & Epicurum non satis emicuisse: sed post se & Epicurum, magnum paratumque nomẽ habituros, apud eos qui voluissent per eadem ire vestigia. Nulla virtus latet: & latuisse, non ipsius est dānum. Veniet qui conditā, & saeculi sui malignitate compressam dies publicet. Paucis natus est, qui populum aetatis suae cogitat. Multa annorum millia, multa populorum superueniẽt. Ad illa respice. etiā si omnibus tecum viuẽtibus silentium liuor indixerit, venient qui sine offensa, sine gratia iudicent. Si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet ac frequentabit. Nulli non virtus & viuo & mortuo retulit gratiam, si modo illam bona securus est fide, si se non exornauit & pinxit, sed idem fuit, siue ex denuntiato videbatur, siue imparatus ac subito. Nihil simulatio proficit, paucis imponit leuiter extrinsecus inducta facies: veritas in omnem partem sui semper eadem est. Quae decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.

Epistola LXXX.

Hodierno die non tantũ meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphaeromachiam auocauit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit, quae hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium, non alleuatur velum. licebit vni uadere, quod magis necessarium est per se eunti, & suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? facio, sed permitto mihi & inuenire aliquid, & mutare, & relinquere. Non seruiio illis, sed assentior. Magnum tamen uerbum dixi, qui mihi silentium promittebam; & sine interpellatore secretum. Ecce ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quã multi corpora exerceant, quã ingenia pauci: quantus ad spectaculum non fidele & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo: quã imbecilli animo sint, quorum laceptos humerosque miramur. Illud maxime reuoluo, mecum, si corpus perducì exercitatione ad hanc patientiã potest, quae & pugnos pariter & calces non vnius hominis ferat, quae solem ardentissimum in feruentissimo puluere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quãto facilius animus corroborari possit, vt fortunae ictus inuictus excipiat, vt proiectus, vt conculcatus exsurgat. Corpus enim multis eget rebus, vt valeat. Animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa portione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi contingeret virtus sine apparatu, sine impensa. Quicquid facere te potest bonũ tecum

tecum est. Quid tibi opus est ut sis bonus? velle. Quid autem melius potes velle, quàm eripere te huic servituti, quae omnes premit, quam mancipia quoque condicionis extremae, & in his sordibus nata, omni modo exuere conantur? peculium suum, quod comparauerunt ventre fraudato, pro capite numerant. Tu non concupisces quancumque ad libertatem peruenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque in tabellas vanum conijcitur nomen libertatis: quam nec qui emunt habet, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum: à te petas. Libera te primum metu mortis. illa nobis primum iugum imponit. Deinde metu paupertatis. Si vis scire quàm nihil in illa mali sit, compara inter se pauperem & diuitum vultus. Saepius pauper & fidelius ridet. nulla sollicitudo in alto est, etiam si qua incidit cura, velut nubes levis transiit: horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut grauis & suppurata tristitia: & quidem grauior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter aerumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Saepius hoc exemplo mihi vtendum est: nec enim villo efficacius exprimitur hic humanae vitae mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui in scaena elatus incedit, & haec resupinus dicit,

Ex impero Argis regna mihi liquit Pelops,

Qua Ponto ab Helles atq. ab Ionio mari

Vrgetur Isthmos:

feruus est, quinque modios accepit, & quinque denarios: Ille qui superbus, atque impotens, & fiducia vrium tumidus ait.

Quod nisi quieris Menelae, hac dextra occides:

diurnum accipit, in coenaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delictos lectica suspendit. Omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaueris. Equum empturus, solui iubes stratum, detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem inuolutum aestimas? Mangones, quicquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: siue crus alligatum, siue brachium aspiceres, nudari iuberis, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiae Sarmatae ve regem insigni capitis decorum? si vis illum aestimare, totumque scire qualis sit, fasciam solue. multum mali sub illa latet. Quid de alijs loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse confidera. Nunc qualis sis, alijs credis.

Epistola LXXXI.

Quereris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunae, aut diligentiae tuae gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia. Ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeat potius, quàm non dentur. Et post malam segetem ferendum est. Saepè quicquid perierat assidua infelicitis soli sterilitate, vnius anni restituit vberitas. Est tanti, ut gratum inuenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficijs manum, ut non saepe fallatur. Aberrent, ut aliquando haereant, Post naufragium maria tentantur: feneratorum non fugat à foro decoctor. Cito inertio onosa vita torpebit, si relinquendum est quicquid offendit. Te vero benigniorem haec ipsa res faciat. Nam cuius rei euentus incertus est, id, ut aliquando procedat, saepe tentandum est. Sed de isto satis multa in ijs libris locuti sumus, qui de Beneficijs inscribuntur. Illud magis quaerendum videtur, quod non satis (ut existimo) explicatum est: An is qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, & nos debito soluerit. Adjice si vis & illud: Multo plus postea nocuit, quàm ante profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quaeris, alterum ab altero absoluet. & dicet: Quamuis iniuria praeponderet, tamen beneficijs donetur, quod ex iniuria superest. plus nocuit, sed prius profuit. Itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt quàm ut admoneri debeas, quaerendum esse, quàm libenter profuerit, quàm inuitus nocuerit: quoniam a nimo & beneficia & iniuriae constant. Noli beneficium dare. Victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum, sed à quali profectum sit voluntate, perpenditur. Nunc coniectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficij prioris excessit, iniuria est. Vir bonus utrosque calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat: beneficio adjicit, iniuriae demit. Ille alter remissior iudex, què esse me malo, iniuriae obliuisci debet, officij meminisse. Hoc certe, inquam iustitiae conuenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuriae talionem aut certe malam gratiam. Verum erit istud, cum alius iniuriam fecerit, alius beneficium dederit. Nam si idem est, beneficio vis iniuriae extinguitur. Nam cui, etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia laedenti, plus quàm venia debetur. Non pono vtrique par pretium: pluris aestimo beneficium quàm iniuriam. Non omnes sciunt referre beneficium. Potest etiam imprudens, & rudis, & vnus è turba, utique dum prope est ab accepto, reddere beneficium, & pensare: ignorat autem quantum debeat. Vbi sapienti notum est, quanti res quaeque taxanda sit. Nam ille de quo loquebar modo, stultus, etiam si bonae voluntatis est, aut minus quàm debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quod referendum est, effundit atque abiicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est: & consuetudo sermonis antiqui, quaedam efficacissimis & officia docentibus notis signat. Sic certe solemus loqui: Ille illi gratiam retulit. Referre est vltro quod debeas afferre. Non dicimus, Gratiam reddidit. Reddunt enim, & qui reposcuntur, & qui inuiti, & qui vbilibet, & qui per

*Il povero ride più
di un o più spag.
so, non alun d'el-
licitudine del prope-
do. E se alun pen-
siero gli sopraggiunge,
tutto pallo e' tra me-
moro di pueri e
leggero.
Finto d'el loro al-
legrezza: il dolore
più grave. Che l'el-
volta loro d'vittato
d'esser tristi nel
pallo, e in mezzo
alle angosce che
danno gli rodono
sono a' tristi a far
fanno viso d' allegro.
d'esser d'oro ricorrendo
a questa similitudine.
nella ven' ha di più
efficace per esprimere
e questa comedia
dell'umana vita
nella quale d'ogni
la parte che si
male rappresentiam.
Grand'hai a com-
perare un cavallo
gli' levi la coperta
che sotto non abbia
qualche magagna:
o perché fai d'ime-
dell'uomo, quale
d'una nostra avi-
suppato ne' suoi
passi umani?*

aliū. Non dicimus, Reposuit beneficium, aut soluit: nullum enim nobis placuit, quod aeri alieno conuenit, verbum. Referre, est ad eum à quo acceperis, ferre. Haec vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellauit. Sapiens omnia examinabit secum, quantū acceperit, à quo, quando, ubi, quemadmodum, Itaq. negamus quenquā scire gratiā referre, nisi sapientem. Non magis quā beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens: hic scilicet qui magis dato gaudet, quā aliū accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quae videmur inopinata omnib. dicere, *magis* Graeci vocant: & ait, Nemo ergo scit praeter sapientem referre gratiā? ergo nec quod debet creditori suo, reponere quisquam scit aliū? nec cum emit aliquam rem, pretium venditori persolvere? Sed ne nobis fiat inuidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait, solum sapientem referre gratiam scire. Deinde idem admiratur, cum dicimus. Solus sapiens scit amare, solus sapiens amicus est. Atqui & amoris & amicitiae pars est, referre gratiam. immo hoc magis vulgare est, & in plures cadit, quā vera amicitia. Deinde idem admiratur quod dicimus fidem nisi in sapiente non esse: tanquam non ipse idem dicat. An tibi uidetur fidem habere, qui referre gratiam nescit? Delinant itaque infamare nos, tanquam incredibilia iactantes: & sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque vtcunque scit, & quemadmodum potest referat, scientia illi potius quā voluntas desit. Velle non discitur. Sapiens intra se omnia comparabit. Maius enim aut minus fit (quamuis idem sit) tempore, loco, causa. Saepe enim hoc non potuere diuitiae in domū infusae, quod opportune dati mille denarij. Multum enim interest, donaueris, an succurreris: seruauerit illum tua liberalitas, an instruxerit. Saepe quod datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, vtrum aliquis quod dederat, sumpserit, an beneficium acceperit, vt daret? Sed ne in eadem quae satis scrutati sumus, reuoluamur, in hac comparatione beneficij & iniuriae vir bonus iudicabit quidem quod erit aequissimum, sed beneficio fauebit, in hanc erit partem procliuior. Plurimum autem momenti persona solet asferre in rebus eiusmodi. Dediisti mihi beneficium in seruo, iniuriam fecisti in patre: seruasti mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quae procedit omnis collatio, prosequetur. Et si pusillum erit quod interfit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, si id donari salua pietate ac fide poterit, remittet, id est, si ad ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei haec est: Facilis erit in commutando: patietur plus imputari sibi: inuitus beneficium per compensationem iniuriae soluet: in hanc partem inclinabit, huc verget, vt cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentius accipit quam reddit. Quanto hilarior est qui soluit, quā qui mutuatur: tanto debet laetior esse, qui se maximo aere alieno accepti beneficij exonerat, quā qui cum maxime obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidem praeter sortem extra ordinem numerant, beneficiorum autem vsum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora: tantoque plus soluendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine vsura. Itaque huius quoque rei habebitur ratio. cum conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt, vt quā gratissimi simus. Nostrum enim hoc bonum est, non quemadmodum iustitia, vt vulgo creditur, ad alios pertinens: maxima pars eius in se redit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet adiungere adiutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem reuertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec vlla miseria contingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad praemium. Recte facti, fecisse merces est. Gratus sum: non vt aliū mihi libentius praestet, priori irritatus exemplo, sed vt rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum: non quia expedit, sed quia iuuat. Hoc vt scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi vt videar ingratus, si reddere beneficium non aliter quā per speciem iniuriae potero, aequissimo animo ad honestum consilium per mediam infamiam tendam. Nemo mihi videtur plaris aestimare virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quā qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, vt dixi, maiore tuo quā alterius bono gratus es. Illi enim vulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malitia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est, rem vsitatam reddidisti, inaeestimabilem consecutus es, conscientiam grati: quae nisi in animum diuinum, fortunatumque non peruenit. In contrarium autem huic affectum summa infelicitas vrget. Nemo si ingratus est, non miser erit: non differo illum, statim miser est. Itaque ingrati esse vitemus, non aliena causa, sed nostra. Minimum ex nequitia leuissimumque ad alios redundat: quod pessimum ex illa est, & (vt ita dicam) spississimum, domi remanet, & premit habentem: quemadmodum Attalus noster dicere solebat, Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit. Illud venenum quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent. non est huic simile: hoc habentibus pessimum est. Torquet ingratus se, & macerat: odit quae accepit, quia redditurus est, & extenuat: iniurias vero dilatat atque augeat. Quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, haerent iniuriae? At contra sapientia exornat omne beneficium, ac sibi ipsi commendat, & se assidua eius commemoratione delectat. Malis vna voluptas est, & haec brevis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longū gaudiū manet, ac perenne. Non enim illū accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est, & assiduū, illa contēnit, quibus laesus est: nec obliuiscitur per negligentiam, sed volēs. Nō verū omnia in peius, Sed nec quaerit cui imputet casū, & peccata hominū ad fortunā potius refert.

Non

Non calumniatur verba, nec vultus: quicquid accidit, benigne interpretando leuat: nec offensae potius quam beneficii meminit: quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet: nec mutat animū aduersus bene meritos, nisi multum malefacta praecedant, & manifestum etiam conuiuenti discrimen est: tunc quoque in hoc duntaxat, ut talis sit post maiorem iniuriam, qualis ante beneficiū. Nam cum beneficio par est iniuria, aliquid in animo beneuolentiae remanet. Quemadmodum reus sententijs paribus absoluitur, & semper quicquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus sapientis, ubi paria maleficijs merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: & hoc facit, quod qui post tabulas nouas soluunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contemplerit ista, propter quae vulgus insanit. Si referre vis gratiam, & in exilium eundum est, & effundendus sanguis, & suscipienda egestas, & ipsa innocentia saepe maculanda, indignisque obijcienda rumoribus. Non paruo sibi constat homo gratus. Nihil carius aestimamus, quam beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius, cū accepimus. Quae res, quid sit quod obliuionem acceptorum nobis faciat? Cupiditas accipiendorum. Cogitamus nō quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt à recto diuitiae, honores, potentia, & cetera, quae opinione nostra cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus aestimare res: de quibus non cum fama, sed cū rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, praeter hoc, quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur, sed concupiscuntur, quia laudata sunt: & cum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credidimus, sic & in hoc fidem populo demus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc vrbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt. In hoc bonis malisque conueniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: diuitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet humanae malo vitae repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non inuenit. In tanta iudiciorum diuersitate, referendam bene merentibus gratiam, omnes vno tibi, quod aiunt, ore affirmabunt: in hoc tam discors turba consentiet, cum interim iniurias pro beneficijs reddimus. Et prima causa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo perductus est furor, ut periculosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. Nam quia putat turpe, non reddere, non vult esse cui reddat. Tibi habe quod accepisti. Non repeto: non exigo. Profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, quam beneficii violati pudere.

Epistola LXXXII.

DEsij iam de te esse sollicitus. Quem, inquis, deorum sponsores accepisti? eum scilicet qui neminē fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est. potest fortuna tibi iniuriam facere, quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, qua coepisti: & in isto te vitae habitu compone, placide, nō molliter. Male mihi esse malo, quā molliter. Male nunc sic excipe, quemadmodū à populo solet dici, dure, aspere, laboriose. Audire solemus sic quorundam vitam laudari, quibus inuide tur: Molliter viuit, hoc dicunt malus est. Paulatim enim effeminatur animus, atque in similitudinē otij sui & pigritiae, in qua iacet, soluitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium, & conditium. Quid ergo, inquis, non satius est vel sic iacere, quā istis officiorum vorticibus volutari? Vtraque res letalis est, & contractio, & torpor. Puto, aequè qui in odoribus iacet, mortuus est, quā qui rapitur vno. Otium sine litteris mors est, & hominis viui sepultura. Quid denique prodest secessisse, tanquam non trans maria nos solitudinum causae persequantur? Quae latebra est, in quam non intret metus mortis? Quae tam munita, & in altum subducta vitae quies, quam non dolor terret? Quocunque te abdideris, mala humana circumstrepent. Multa extra sunt, quae circumueunt nos, quae aut fallant, aut vrgeant. Multa intus, quae etiam in media solitudine exaestuunt. Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis laceffitum non transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, ut putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, nisi haerentem sibi. Itaque quantum possumus, ab illa resiliamus: quod sola praestabit sui naturaeque cognitio. Sciat quo iturus sit, unde ortus: quod illi bonum, quod malum sit: quid petat, quid deuiter: quae sit illa ratio, quae appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatem mansuescit insania, timorum saeuitia compescitur. Haec quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed cum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna verba excidunt: cum tortor poposcit manum, cum mors proprius accessit. Possis illi dicere: Facile prouocabas mala absentia. Ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: Ecce mors, contra quam multa animose locutus es: sonant flagella, gladius micat.

Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo.

Faciet autem illud firmū assidua meditatio: si non verba exercueris, sed animū: si contra mortē te praeparaueris: aduersus quā nō exhorrabitur, nec attollet, qui cauillationibus tibi persuadere tentauerit, morē malum nō esse. Liber enim, Lucili virosum optime, ridere ineptias Graecas, quas nondū, quamuis mirer, excussi. Zeno noster hac collectione vititur. Nullū malū gloriosum est: mors autē gloriosa est: mors ergo non est malum. Profecisti liberatus sum metu. Post haec non dubitabo percutere ceruicem. Non vis feuerius loqui, nec morituro risum mouere? Non mehercule facile tibi dixerim, vtrum ineptior fuerit,

fuerit, qui se hac interrogatione iudicauit mortis metum extinguere, an qui hoc tamquā ad rem pertineret, conatus est soluere. Nam & ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quod mortem inter indifferentia ponimus, quae *ἀδιάφορα* Graeci vocant. Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens. Haec interrogatio vides ubi obrepit. mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est: & cum dicit, indifferens nihil gloriosum est, concedo tibi, ita ut dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa indifferentia: indifferentia autem esse dico, nec bona, nec mala, tanquam morbum, dolor em, paupertatem, exilium, mortem: nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incuruat. Laudatur non exilium, sed qui hoc non doluit. Laudatur non dolor, sed ille quem nihil coegit dolor. Nemo mortem laudat, sed cum cui mors ante abstulit animum, quā conturbauit. Omnia ista per se nō sunt honesta, nec gloriosa: sed quicquid virtus ex illis adiit, tractauitque, honestum & gloriosum facit. illa in medio posita sunt. Interest, vtrum malacia illis an virtus manum admouerit. Mors enim illa quae in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est & erubescenda. Hic est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras peteret, ad exonerandum ventrem secessit, & euocatus ad mortem, iussusque praebere ceruicem: Praebebo, inquit, ita viuam. Quae dementia est fugere, cum retro ire non possis? Praebebo, inquit, ita viuam. paene adiecit, vel sub Antonio. O hominem dignum, qui vitae dederetur. Sed, ut coeperam dicere, ut des ipsam mortem nec malum esse, nec bonum, Cato illa honestissime vsus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit, Cubiculum lucidum dicimus. hoc idem obscurissimum est nocte. Dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quae à nobis indifferentia ac media dicuntur, diuitijs, viribus, formae, honoribus, regno: & contra, morti, exilio, malae valetudini, doloribus, quaeque alia aut minus aut magis pertinuimus: aut malitia, aut virtus dat boni vel mali nomen. Massa per se nec calida nec frigida est. In fornacem coniecta concaluit. In aquam remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quod honestum est. Id est virtus, & animus externa contemnens. Est & horum, Lucili, quae appellamus media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo utrum capillos pares habeas. Mors inter illa est, quae mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conseruandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis, quia uidetur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assueuimus rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod haec iam nouimus: illa ad quae transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis praeterea tenebrarū metus est, in quas adductura mors creditur. Itaq. etiā si indifferens mors, non tamen inter ea est, quae facile negligi possint. Magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum eius accessumque patiat. Mors contemni debet, magis quam solet. multa enim de illa credimus. Multorum ingenijs certatum est ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci

*Ossa super recubans antro semesa cruento,
Aeternum latrans exangues territat umbras.*

Sed etiam cum persuaseris ista fabulas esse, nec quicquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Aequae enim timent, ne apud inferos sint, quā ne nusquam. His aduersantibus quae nobis infudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quid nī gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanae? quae nunquam ad virtutem exurget, si mortem malum esse crediderit: exsurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id quod malum iudicat. pigre veniet, & cunctanter. Non est autem gloriosum, quod ab inuito & tergiuersante fit. Nihil facit virtus quia necesse est. Adijce nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus animus incubuit atque affuit, cui nulla parte sui repugnauit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu fit, aut spe bonorum, ad quae peruenire tanti sit, deuorata vnus mali patientia. Dissident inter se iudicia facientis. Hinc est, quod iubeat proposita perficere: illinc, quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa fuget. Igitur in diuersa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordī animo decreta peragit: non timeat quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc e pectore est: alioquin haesitabit impetum moratura suspicio. Trudetur in id, quod inuadendum est. Nostri quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram & falsam, quae illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos arificij veternotissimi nodos: totum genus istud exturbandum iudico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus aliud respondet, aliud putat. Pro veritate simplicius agendum est: contra metum fortius. Haec ipsa quae voluntur ab illis, soluere malum & expendere, ut persuadeam, non ut imponam. In aciem educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturū, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reip. bellū in vnam transferentes domū. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes, nec reditum. Ille locus illis sepulcrum futurus est. Quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam, obiectis corporibus excipiant: & vita potius quam loco cedat? Dices, quod malum est, gloriosum non est. Mors gloriosa est: mors ergo non malum. O efficacem contionem. Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronib. & itans mori? At ille Leonidas quā fortiter illos allocutus est?

est? Sic, inquit, commilitones prandete, tanquam apud inferos coenaturi. Non in ore creuit cibus, non haesit in faucibus, non elapsus est manibus. Alacres illi & ad prandium processerunt, & ad coenā. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est: Ire commilitones illo necesse est: redire non est necesse. Vides quā simplex & imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones nostrae fortiolem facere, quem erectiolem possunt? Frangunt animum, qui nunquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus quā cum aliquid grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. Quomodo illos docebis malum non esse? Quomodo opiniones totius aevi, quibus protinus infantia imbuitur, euincas? Quod auxilium inuenies? Quid dices imbecillitati humanae? Quid dices quo inflammati in media pericula irruant? qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenij viribus obnixam contra te persuasionem humani generis auertes? Verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. Serpentem illum in Africa saeuum, & Romanis legionibus bello ipso terribiliolem, frustra sagittis fundisq. petierunt. Ne Python quidem vulnerabilis erat, cum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, & quicquid humanae torferant manus, rejiceret. molaribus demum fracta saxa est. & aduersus mortem tu tam minuta iacularis? Subula leonem excipis. Acuta sunt ista quae dicis. Nihil est acutius arista. Quaedam inuilia & inefficacia, ipsa subtilitas eddit.

Epistola LXXXIII.

Singulos dies tibi meos, & quidem totos, indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas quod abscondam. Sic certe viuendum est, tanquam in cōspectu viuamus: sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit, & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? Nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationibus mediis interuenit. Sic interuenit dico, tanquam aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribam. obseruabo me protinus: & quod est vtilissimum, diem mecum recognoscā. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id raro: quid fecerimus, non cogitamus. Atqui consilium futuri ex praeterito venit. Hodiernus dies solidus est. Nemo ex illo quicquam mihi eripuit: totus inter stratum lectionemque diuisus est. Minimum exercitationi corporis datum: & hoc nomine ago gratias senectuti. non magno mihi constat. cum me moui, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est Progymnasios meos quaeris? vnus mihi sufficit, Earinus, puer (vt scis) amabilis: sed mutabitur. Iam aliqū teneriolem quaero. Hic quē ait, nos eandem crīnē habere, quia vtrique dentes cadunt, sed iam vix illum asequor currentem, & intra paucissimos dies non potero. vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum interuallum fit, inter duos itinere diuerso euntes, eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum, iam enim aetas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quaeris? Quod raro cursoribus euenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis quā exercitatione in frigidam descēdi. Hoc apud me vocatur parum calda. Ille tantus Psychrolutes, qui kalendis Ianuarijs, in Euripū saltabam, qui anno nouo quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginē desilire, primum ad Tiberim transuli castra: deinde ad hoc solū, quod cum fortissimus sum, & omnia bona fide sunt, sol temperat, non multum mihi ad balneum superest. Panis de inde siccus, & sine mensa prandium: post quod non sunt lauandae manus. Dormio minimum. Consuetudinem meā nosti Breuissimo somno vtor, & quasi interiungo, satis est mihi vigilare desisse. Aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua & vniuersa voce feriuntur aures maeae. Nec cogitationem meam excutiant, nec interrumpunt quidem. fremittum patientissime fero: multae voces, & in vnum confusae, pro fluctu mihi sunt, aut vento siluam verberante, & ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adiecerim, dicam. Superest ex hesternis mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes leuissimas & perplexas fecerunt, quae, vt sint verae, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, vir maximus, huius sectae fortissimae ac sanctissimae conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo cōmittit: viro autem bono cōmittit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, vnam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem cōmittit: viro autem bono committit: ergo vir bonus non dormit. Quo vno modo potest, Posidonius Zenonis nostri causam agit: sed ne sic quidem, vt existimo, agi potest. Ait enim ebrium duobus modis dici: altero, cū aliquis vino grauis est, & impos sui: altero, si solet ebrius fieri, & huic obnoxius vitio est. Hunc à Zenone dici qui soleat fieri ebrius, non qui sit, Huic autem neminem commissurum arcana, quae per vinum eloqui possit, quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. Potest & qui ebrius est, tunc primum esse, nec habere hoc vitium: & qui ebriosus est, saepe extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari verbo isto solet: praesertim cum ab homine diligentiam professio ponatur, & verba examinante. Adice nunc, quod si hoc intelligit Zeno, & nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quaesuit locum fraudi: quod faciendum non est,

non est, ubi veritas quaeritur. Sed sane hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. Cogita enim quàm multis militibus, non semper sobrijs, & imperator, & tribunus, & centurio, tacenda mandauerit. De illa C. Caesaris caede, illius dico qui superato Pompeio Rempublicam tenuit, tam creditum est Tillio Cimbro, quam C. Cassio. Cassius tota vita aquam bibit. Tillius Cimber & nimius erat in vino, & scordalus. in hanc rem iocatus est ipse: Ego, inquit, quemquam feram, qui vinum ferre non possum? Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit & vinum male credi, & sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Intruenda est enim vita exemplis illustribus. Non semper confugiamus ad vetera. L. Piso, urbis custos, ebrius ex quo semel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuium exigebat: usque in horam sextam fere dormiebat: hoc erat eius matutinum. Officium tamen suum, quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. Huic & diuus Augustus dedit secreta mandata, cum illum praeponeret Thraciae quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam, cum multa in urbe & suspecta relinqueret & inuisa, puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis praefectum, virum grauem, moderatum, sedmersum vino, & madentem: adeo, ut ex senatu aliquando, in quem e conuiuium venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quae committenda ne misistis quidem suis iudicabat. nullum Cosso aut priuatum secretum, aut publicum elapsum est. Itaque declamationes istas de medio remoueamus. Non est animus in sua potestate, ebrietate deuinctus. Quemadmodum multo dolia ipsa rumpuntur, & omne quod in imo iacet, in summam partem vis caloris eiecit: sic vino exaestuante, quicquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem, quod suum alienumque est, pariter effundunt. Sed quamuis hoc soleat accidere, ita & illud solet, ut cum his quos scimus libentius bibere, de rebus necessarijs deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinijs loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. Quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, & vitia eius exponere? quae etiam tolerabilis homo vitauerit, nedum perfectus ac sapiens: cui satis, est sitim extinguere: qui etià si quando orta est hilaritas, aliena causa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an sapientis animus nimio vino turbetur, & faciat ebrijs solita. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic quam turpe sit, plus sibi ingerere quàm capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quàm multa ebrijs faciant, quibus sobrijs erubescant: nihil aliud esse ebrietatem, quàm voluntariam insaniam. Ex- tende in plures dies illum ebrium habitum: nunquid de furore dubitabis? Nunc quoque non est minor, sed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clytū carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit, & intellecto facinore, mori voluit, certe debuit. Omne vitium ebrietas & intendit, & detegit: obstantem malis conatibus verecundiam remouet. Plures enim pudore peccandi, quàm bona voluntate, prohibitis abstinent. Vbi possedit animum nimia vis vini, quicquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed prodit. tunc libidinosus ne cubiculū quidem expectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas saeuo, malignitas liuido. omne vitium detegitur & prodit. Adijce illam ignorantiam sui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circum-agentem totam domum: stomachi tormenta, cum efferuescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamē utcumque tolerabile est, dum illi vis sua est. Quid cum somno vitatur, & quae ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Haec acerrimas gentes, bellicosasque, hostibus tradidit: haec multorum annorum pertinaci bello defensa moenia patefecit: haec contumacissimos, & iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: haec inuictos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot proelia, tot hiemes, per quas, victa temporum locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi, & ille Herculeus ac fatalis scyphus condidit. Quae gloria est, capere multum? Cum penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusauerint, cum superstes toti conuiuium fueris, cum omnes viceris virtute magnifica, & nemo tam vini capax fuerit, vinceris à dolio. M. Antonium, magnū virum & ingenij nobilis, quae alia res perdidit, & in externos mores ac vitia nō Romana traiecit, quàm ebrietas; nec minor vino Cleopatrae amor, Haec illum res hostem reipublicae, haec hostibus suis imparem reddidit, haec crudelem fecit, cum capita principum ciuitatis coenanti referrentur, cum inter apparatusissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptionum recognosceret, cum vino grauis, siceret tamen sanguinem. Intolerabile erat quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod haec in ipsa ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crudelitas sequitur. violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radij solis offensionem: ita ebrietates continuae efferant animos. Nam cum saepe apud se non sint, consuetudine insaniae durata vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem ostende, rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba istas, quae voluptates vocantur, ubi transcenderint modum poenas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiam, si temulentus sit: licet

fit: licet colligas, nec veneno poto moriturum, nec opio sumpto dormiturum, nec elleboro accepto quicquid in visceribus haerebit, eieciatur, deieciaturque. Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium?

Epistola LXXXIV.

Itinera ista quae segnitiam mihi excutiant, & valitudini meae prodesse iudico, & studiis. Quare valitudinem adiuuent, vides. cum pigrum me, & negligentem corporis, litterarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studiis quare prolint, indicabo. A lectionibus recessi, Sunt autem, vt existimo necessariae. Primum, ne sum me vno contentus: deinde, vt cum ab alijs quaesita cognouero, tum & de inuentis iudicem, & cogitem de inueniendis. Alit lectio ingenium: & studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus. Altera res contristabit, & vires exhauriet: de stylo dico: altera soluet ac diluet. Inuicem hoc illo commutandum est, & alterum altero temperandum: vt quicquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes (vt aiunt) debemus imitari, quae vagantur, & flores ad mel faciendum idoneos carpunt: Deinde quicquid attulere, disponunt, ac per fauos digerunt: & vt Virgilius noster ait,

---- liquentia mella

Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, vtrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quae collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutant. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt inueniri apud Indos mel in arundinum folijs, quod aut ros illius caeli, aut ipsius arundinis humor, dulcis & pinguior gignat. In nostris quoque herbis vim eandem, sed minus manifestam & notabilem poni, quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura & dispositione in hanc qualitatem verti, quae ex terribilissimis viuentium florentiumque decerpserint, non sine quodam, vt ita dicam, fermento quo in vnum diuersa coalescunt. Sed ne ad aliud, quam de quo agitur, abducatur, nos quoque apes debemus imitari, & quaecunque ex diuersa lectione congeessimus, separare, melius enim distincta seruantur. Deinde adhibita ingenij nostri cura & facultate, in vnum saporem varia illa libamenta confundere: vt etiam si apparuerit vnde sumptum sit, aliud tamen esse quam vnde sumptum est, appareat: quod in corpore nostro videmus sine vlla opera nostra facere naturam. Alimenta quae accepimus, quamdiu in sua qualitate perdurant, & solida innatant stomacho, onera sunt. At cum ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires & in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, praestemus: vt quaecunque hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena sint: sed concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Assentiamur illis fideliter, & nostra faciamus: vt vnum quiddam fiat ex multis: sicut vnus numerus fit ex singulis, cum minores summas & dissidentes computatio vna comprehendit. Hoc faciat animus noster. Omnia quibus est adiutus, abscondat: ipsum tantum ostendat, quod effecit. Etiam si alicuius in te comparebit similitudo, quam admiratio tibi altius fixerit, similem esse te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago res mortua est. Quid ergo? non intelligitur cuius imiteris orationem? cuius argumentationem? cuius sententias? Puto aliquando ne intelligi quidem posse, si magni viri: nec enim omnibus quae ex quoque velut exemplaria traxit, formam suam impressit, vt in unitatem illam competant. Non vides quam multorum uocibus chorus constet? unus tamen ex omnibus sonus redditur. aliqua illic acuta est, aliqua grauis, aliqua media. accedunt uiris feminae: interponuntur tibiae: singulorum illic latent uoces: omnium apparent. De choro dico, quem ueteres philosophi nouerant. In comessationibus nostris plus cantorum est, quam in theatris olim spectatorum fuit. cum omne uias ordo canentium impleuit, & cauea aeneatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibiarum genus organorumque consonuit, fit concentus ex dissonis. Talem animum esse nostrum uolo, ut multae in illo artes, multa praecepta sint, multarum aetatum exempla, sed in unum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? assidua intentione. si nihil egerimus, nisi ratione suadente. hanc si audire uolueris, dicet tibi: Relinque ista iamdudum, ad quae discurritur. Relinque diuitias, aut periculum possidentium, aut onus. Relinque corporis atque animi uoluptates. molliunt & eneruant. Relinque ambitum. tumida res est, uana, uentosa. nullum habet terminum: tam sollicita est, ne quem ante se uideat, quam ne se post alium laborat inuidia, & quidem duplici. Vides autem quam miser sit is, cui inuidetur, si & inuidet. Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa, rixa salutantium, limina? multum habent contumeliarum, ut intres: plus, cum intraueris. Praeteri istos gradus diuitum, & magno aggestu suspensa uestibula. Non in praerupto tantum istuc stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimaeque res & simul amplissimas pete. Quaecunque uidentur eminere in rebus humanis, quamuis pusilla sint, & comparatione humillimorum extent, per difficiles tamen & arduos nos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis uia est. At si conscendere hunc uerticem libet, cui se fortuna submisit, omnia quidem sub te quae pro excelsissimis habentur, aspicias, sed tamen uenies ad summa per planum.

Epistola LXXXV.

Perperceram tibi, & quicquid nodosi adhuc supererat, praeterieram, contentus quasi gustum tibi dare, eorum quae à nostris dicuntur, vt probetur virtus ad explendam beatam uitam sola satis efficax. lubes me, quicquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad traditionem nostram excogitarum, compre-

*In mi vero agno
d'entrar in
battaglia che
tutti gli
u gli uomini
armato d'una
lesina.*

comprehendere: quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumen-
torum genere non delectari. Pudet in aciem descendere pro dijs hominibusque susceptam, subula arma-
tum. Qui prudens est, & temperans est, & constans. Qui constans est, & imperturba-
tus est. Qui imperturbatus est, sine tristitia est. Qui sine tristitia est, beatus est. Ergo prudens beatus est,
& prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondet,
vt imperturbatum, & constantem, & sine tristitia, sic interpretentur, tamquam imperturbatus dicatur,
qui raro perturbatur & modice, non qui nunquam. Item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obno-
xius tristitiae, nec frequens, nimiusve in hoc vitio. Illud enim, humanam naturam negare, alicuius ani-
mum immunem esse tristitiae, non his tollunt affectus, sed temperant. Quantulum autem sapienti damus, si
imbecillimis fortior est, & maestissimis laetior, & effraenatissimis moderatior, & humillimis maior?
Quid si miretur velocitatem suam Ladas, ad claudos debilesque respiciens?

*Ille vel intacta segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras laessisset aristas,
Vel mare per medium fluctu suspensa tumentis,
Ferret iter, celeres nec tingeret aequore plantas.*

Haec est pernicitas per se aestimata, non quae tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum vo-
ces, leuiter febricitantem? non est bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, sapiens imperturbatus
dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Falsum
est. Non enim diminutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationem. nulla debent esse, non
parua. Nam si vlla sint, crescent, & interim impediunt. Quomodo oculos maior & perfecta suffusio ex-
caecat, sic modica turbat. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & velut torrente quodam
auferetur: praesertim cum illi non vnum, sed vniuersum affectuum coetum relinquis, cum quo colluctetur.
plus potest quamuis mediocrium turba, quam vnius magni violentia. Habet pecuniae cupiditatem,
sed modicam: habet ambitionem, sed non concitatam: habet iracundiam, sed placabilem: habet incon-
stantiam: sed minus vagam ac mobilem: habet libidinem, non insaniam. Melius cum illo ageretur, qui
vnum vitium integrum haberet, quam cum eo, qui leuiora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest,
quam magnus sit affectus. quantuscunque est, parere nescit, consilium non accipit. quemadmodum ra-
tioni nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite, natura enim illorum est furda
suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicunque sint. Tigres, leonesque nunquam fe-
ritatem exuunt, aliquando submitunt: & cum minime expectaueris, exasperatur toruitas mitigata.
Nunquam bona fide vitia masescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipiet quidem affectus. si inuita ratione
coeperint, inuita perseuerabunt. Facilius est enim, inuita illorum prohibere, quam impetum regere. Fal-
sa est vtiue ista mediocritas & inutilis, eodemque loco habenda, quo si quis diceret modice insanien-
dum, modice aegrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum. facilius sustu-
leris illa, quam rexeris. Nunquid dubium est, quin vitia mentis humanae inueterata & dura, quae mor-
bos vocamus, immoderata sint: vt auaritia, vt crudelitas, vt impotentia, vt impietas? ergo immoderati
sunt & affectus: ab his enim ad illa transiunt. Deinde si das aliquid iuris tristitiae, timori, cupiditati, ce-
terisque moribus prauis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaq;
crescunt, prout magnas habuerint minoresve causas, quibus concitentur. maior erit timor, si plus quo
exterreatur, aut propius, aspexerit: acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes euocauerit. Si in no-
stra potestate non est, an sint affectus, ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum
caulis suis crescent, tantique erunt, quanti fient. Adijce nunc, quod ista quantumuis exigua sint, in ma-
ius excedunt. Nunquam perniciofa seruant modum. Quamuis leuia initia morborum, serpunt: & aegra
corpora, minima interdum mergit accessio. Illud vero cuius dementiae est, credere, quarum rerum ex-
tra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrij terminos? Quomodo ad id si-
niendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui? cum facilius sit excludere, quam admissa com-
primere. Quidam ita distinxerunt, vt dicerent, Temperans ac prudens positione quidem mentis, & ha-
bitu tranquillus est, euentu non est. nam quantum ad habitum mentis suae, non perturbatur, nec constri-
ngitur, nec timet: sed multae extrinsecus causae incidunt, quae illi perturbacione afferant. Tale est quod
volunt dicere, Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando: & timidum quidem non esse,
timere tamen aliquando: id est, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, vsu frequenti
timor transit in vitium. & ira in animum admissa, habitum illum ira carentis animi rexit, Praeterea si
non contemnit venientes extrinsecus causas, & aliquid timet, cum fortiter eundem erit aduersus tela,
ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibat, & animo recedente. Non cadit autem in sapientem
haec diuersitas mentis. Illud praeterea iudico obseruandum, ne duo quae separatim probanda sunt, mi-
sceamus. Per se enim colligitur, vnum bonum esse quod honestum: per se rursus, ad vitam beatam
satis esse virtutem. Si vnum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beate viuendum suffi-
cere virtutem: e contrario non remittetur, si beatum sola virtus facit, vnum bonum esse quod honestum
est. Xenocrates & Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse, non tamen vnum bonum esse,
quod honestum est. Epicurus quoque iudicat, cum virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem no-
satis

*Non mai di buo-
na fede i viri
si maruo spume
e poi se la ra-
gione e potente
e vigoroso, la
passioni non
si disturba
nemmeno, e
suo mal grado
si svegliano,
mal grado suo
perseverano.
Che gli e più
agevole impe-
dirne i principij
che frenarne
l'impeto.*

fatis esse ad beatam vitam: quia beatum efficiat voluptas, quae ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim negat vnquam virtutem esse sine voluptate. Ita si ei iuncta semper est, atque inseparabilis, & sola satis est, habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur beatum quidem futurum vel sola virtute: non futurum autem perfecte beatum: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexuperabile: quod si est, perfecte beata est. Si deorum vita nihil habet maius aut melius: beata autem vita diuina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. Praeterea si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eademque est & beata, & beatissima. Nunquid dubitas, quin beata vita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, summum beata est. Quemadmodum summum, adiectionem non recipit (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quae sine summo bono non est. Quod si aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cum summum bonum intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus quam alius, sequitur, ut hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quam suam, beatus autem nihil suae praefert. Vtrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quam quod est malit: aut id illum non malle, quod illo melius est. Vtique enim quo prudentior est: hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnum potest, immo qui debet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam vnam esse. In optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in aequo est longa & brevis, diffusa & angustior: in multa loca, multasque partes distributa, & in vnum coacta. Qui illam numero aestimat, & mensura & partibus, id illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quod plena est, finis, ut puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus. Quid refert? uterque iam satur est. Hic plus bibit, ille minus, quid refert? uterque non sitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus. Nihil interest: si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas, non est beatus, non potest nomen immipui. Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum haec interrogatio est. Aduersus hanc sic respondere conantur, falsam nos rem & controuersam pro confessa inducere, eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo? inquit, fortis imminetia mala non timebit? Istud dementis alienatique, non fortis est. Ille vero, inquit, moderatissime timet, sed in totum extra metum non est. Qui haec dicunt, rursus in idem reuoluuntur, ut illis virtutum loco sint minora vitia. Nam qui timet quidem, sed rarius & minus, non caret malitia, sed leuiore vexatur. Atenim dementem puto, qui mala imminetia non extimescit. Verum est quod dicit, si mala sunt: sed si scit mala illa non esse, & vnam tantum turpitudinem malum iudicat, debet secure pericula aspicere, & alijs timenda contempnere: aut si stulti & amentis est, mala non timere: quo quis prudentior est, hoc timebit magis. Ut vobis, inquit, videtur, praebebit se periculis fortis. Minime. Non timebit illa, sed virabit. cautio illum decet, timor, non decet. Quid ergo? inquis, mortem, vincula, ignes, alia tela fortunae non timebit? Non: scit enim illa non esse mala, sed videri: omnia ista humanae vitae formidines putat. Describe captiuitatem, verbera, catenas, egestatem, & membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per iniuriam: & quicquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numera. Ista timidus timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte veniendum est? Quaeris, quid sit malum? Cedere his quae mala vocantur, & illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contempnimus, quae nobis iugum imponunt. Non dubitarent quid conueniret forti viro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio. Scientia est distinguendi quid sit malum, & quid non sit: diligentissima in tutela sui fortitudo est, & eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur ceruicibus viri fortis, si pars subinde alia atque alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit, si ex intervallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur, & per siccata viscera, recens demittitur sanguis, non timere istum tu dices, non dolere? Ille vero dolet: sensum enim hominis nulla exuit virtus: sed non timet: inuictus ex alto dolores suos spectat. Quaeris, quis tunc animus illi sit? qui aegrum amicum adhortantibus. Quod malum est, nocet: quod nocet, deteriorem facit. Dolor & paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita aduersus hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri, quibus Peripateticus: Ergo, inquit, & sapientem deteriore faciet paupertas & dolor, & quicquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impediet. Hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris condicio, & sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, non utique quod tentat efficere, sed omnia recte facere. Gubernatori propositum est utique nauem in portum perducere. Artes ministrae sunt: praestare debent, quod promittunt. Sapientia domina rectrixque est. Artes seruiunt virae, sapientia imperat. Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem vlla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promittit, sed utilem operam, & nauis regendae scientiam. haec eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere, Neptune nunquam hanc nauem, nisi rectam: arti satisfacit. tempestas

*De condicione
ho qui dicitur
necesse dicitur
vita beata non
appartengere al
perido dicitur pro
ma allo stato ot
tremundano. Quin
di tutto il di, ergo
sigitur entro un
sospirio.*

*Nonne per virtutem
i vici non graui
di.*

*De multitudine
dicitur al sapiente
non il timore.*

*Sciret in liber
ta, se non sup
primere. pro regim
to quod de uiso
dicitur imponere
no il giogo.*

pestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo inquis, non nocet gubernatori ea res quae illum tenere portum vetat: quae conatus eius irritos efficit? quae aut refert illum, aut detinet, & exarmat? Non tanquam gubernatori, sed tanquam nauiganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat. Tranquillo enim, ut aiunt, quilibet gubernator est. Nauigio ista obsunt, non rectori eius, quae rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt nauem, quae ipse quoque vector est: alteram propriam, quae gubernator est. Tempestas tanquam vectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est, ad eos quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos quos curat. Sapientia commune bonum est, & eorum cum quibus uiuit, & proprium ipsius. Itaque gubernatori fortasse nocetur, cuius ministerium alijs promissum tempestate impeditur. Sapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab alijs tempestatibus vitae. Non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est: tunc maximus, cum illi fortuna se opposuit, tunc ipsius sapientiae negotium agit: quam diximus & alienum bonum esse, & suum. Praeterea ne alijs quidem tunc prodesse prohibetur, cum illum aliquae necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda res publica sit: at illud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas. per totam vitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad utroque casus aptus est: bonorum rector est, malorum victor. Sic, inquam, se exercuit, ut virtutem tam in secundis quam in aduersis exhibeat, nec materiam eius, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quicquam aliud quod imperitos auertit & praecipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? Vult. Non ex eborè tantum Phidias sciebat facere simulacra: faciebat ex aere: si marmor illi, si adhuc viliores materiam obtulisses, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in diuitijs explicabit: si minus, in paupertate: si poterit, in patria: si minus, in exilio: si poterit, imperator: si minus, miles: si poterit, integer: si minus, debilis. quamcunque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certe sunt domitores ferarum, qui saeuissima animalia & ad occursum exterrita hominem, docent pati iugum: nec asperitatem excussisse contenti, usque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur Tigridum suos custos. Elephantem mimus Aethiops iubet subsidere in genua, & ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exilium, & cetera horrenda: cum ad hunc peruenire, mansueti sunt.

*Il sapiente è
maestro nulli
che di domare
i dolori.*

Epistola LXXXVI.

In ipsa Scipionis Africani villa iacens haec tibi scribo, adoratis manibus eius & ara, quam sepulcrum esse tanti viri suspicor: animum quidem eius in caelum, unde erat, redisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit (hoc enim & Cambyfes furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque magis in illo admirabilem, cum reliquit patriam, quam cum defendit. Aut Scipio Romae deesse debebat, aut Romae libertas nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis, aequum inter omnes ciues ius sit, utere sine me beneficio meo patria. causa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Exeo, si plus quam tibi expedit, creui. Quid ni ego admirer hanc magnitudinem animi? in exilium voluntarium secessit, & ciuitatem exonerauit. Eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se Liternum recepit, tam suum exilium Reip. imputaturus, quam Hannibalis. Vidi villam structam lapide quadrato, murum circumdatum siluae, turres quoque in propugnaculum villae vtrique subrectas. Cisternam aedificijs ac viridibus subditam, quae sufficere in usum vel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua. Non videbatur maioribus nostris caldum, nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluabat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, terramque (ut mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis & pretiosis orbibus refulserunt, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt, nisi illis vndique operosa & in picturae modum variata circumlitio praetextitur, nisi vitro absconditur camera, nisi Thalys lapis, quondam rarum in aliquo spectaculo templo, piscinas nostras circumdedit, in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus, nisi aquam argentea epistomia fuderunt. Et adhuc plebeias fistulas loquor: quid cum ad balnea libertinorum peruenimus? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustentium, sed in ornamentum positarum impensae causa? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum peruenimus, ut nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimae sunt rimae, magis quam fenestrae, muro lapideo exstructae, ut sine iniuria munimenti, lumen admitterent. At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi & lauantur simul & colorantur, nisi ex solio agros & maria prospiciunt. Itaque quae concursum & admirationem habuerant cum dedicarentur, haec in antiquorum numerum reijciuntur, cum aliquid noui luxuria commenta est, quo ipsa se obrueret. At olim & pauca erant balnea, nec villo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, & in usum, non in oblectamenta reperta? Non suffundebatur aqua, nec recens semper velut

velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quàm perlucida sordes deponerent. Sed, dii boni, quàm inuabat illa balnea intrare obscura, & gregali tectorio inducta, quae scires Catonem tibi aedilem, aut Fabium Maximum, aut ex Cornelij aliquem manu sua temperasse? Nam hoc quoque nobilissimi aediles fungebantur officio, intrandi ea loca quae populum receptabant, exigendique munditias, & vilem ac salubrem temperaturam, non hanc quae nuper inuenta est, similis incendio, adeo quidem ut conuietum in aliquo scelere seruum, viuum lauari oporteat. Nihil mihi videtur iam interesse, ardeat balneum, an caleat. Quantae nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat, quod non in multa luce decoquebatur, & spectabat, ut in balneo concoqueret? O hominem calamitosum, nescit viuere. Non pacata aqua lauabatur, sed saepe turbida, & cū plueret vehementius, paene lutulenta. Nec multum eius intererat, an sic lauaretur: veniebat enim, ut sudorem illic ablueret, non ut vnguentum. Quas nunc quorundam futuras voces credis? non inuideo Scipioni: vere in exilio vixit, qui sic lauabatur. Immo si scias, non quotidie lauabatur. Nam, ut aiunt qui prius mores urbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluabant, quae scilicet sordes opere collegerant: ceterum toti nudinis lauabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet immundissimos fuisse. Quid putas illos oluisse? Militiam, laborem, virum. Postquam munda balnea inuenta sunt, spurciores sunt. Descripturus infamem, & nimis notabilem delicijs Horatius Flaccus, quid ait?

Pastillos Rufillus olet. ----

Dares nunc Rufillum, perinde esset, ac si hircum oleret, & Gorgonij loco esset, quem idem Horatius Rufillo opposuit. Parum est sumere vnguentum, ni bis die terq. renouetur, ne euanescat in corpore. Quid, quod odore tanquam suo gloriantur? Haec si tibi nimium tristia videbuntur, villae imputabis: in qua di dicit ab Aegialo diligentissimo patrefamiliae (is enim nunc huius agri possessor est) quamuis vetus arbutum posse transferri. Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non oliuetum alteri ponit. Quod vidi, hoc dico: illud arboretum trimum aut quadrimum fastidienti fructus autumno deponere, te quoque proteget illa quae

Tarda venit seris factura nepotibus umbram,

ut ait Virgilius noster: qui non quid verissime, sed quid decentissime diceretur, aspexit, nec agricolas docere voluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuit reprehendere, ascribam:

Vere fabis satio est, tunc te quoque medica putres

Accipiunt sulci, & milio venit annua cura.

An vno tempore ista ponenda sint: & an vtriusque verna sit satio, hinc aestimes licet. Iunius mensis est quo tibi scribo, iam proclius in Iulium. Eodem die vidi fabam merentes, milium serentes. Ad oliuetū reuertor, quod vidi duobus modis dispositum. Magnarum arborum truncos circumcisis ramis, & ad vnum redactis pedem, cum scapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illae pependerant. Hoc fimo tinctum in scrobem demisit: deinde terram non agcessit tantum, sed calcavit & pressit. Negat quicquam esse hac (ut ait) pisatione efficacius, videlicet frigus excludit & ventū. minus praeterea mouetur: & ob hoc nascentes radices prodire patitur, ac solum apprehendere, quas necesse est teneras adhuc, & precario haerentes, leuis quoque reuella agitatio. parum autem arboris antequam obruat radix, ex omni enim materia quae nudata est, ut ait, exeunt radices nouae. Non plures autem super terram eminere debet truncus, quàm tres aut quattuor pedes: statim enim ab imo vestietur: nec magna pars, quemadmodum in oliuetis veteribus, arida & retorrída erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse nouellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paulo tardius surgunt: sed cum tanquam à planta processerint, nihil habent in se horridum, nec triste. Illud etiam nunc vidi, vitem ex arbutis suo annosam transferri: huius capillamenta quoque (si fieri potest) colligenda sunt, deinde liberalius sternenda vitis, ut etiam ex corpore radicescat. Et vidi non tantum mense Februario positas, sed & iam Martio exacto tenent, & complexae sunt non suas vltimos. Omnes autem istas arbores, quae (ut ita dicam) grandis copiae sunt, ait aqua adiuvandas cisternina: quae si prodest, habemus pluuiam in nostra potestate. Plura te docere non cogito: ne quemadmodum Aegialus noster me sibi aduersarium parauit, sic ego parem te mihi.

Epistola LXXXVII.

Naufragium, antequam nauim ascenderem, feci: quomodo acciderit, non adjicio, ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum esse falsum, nec tam mirabile quàm prima facie videtur, cum volueris approbabo, immo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, quàm multa haberemus superuacua, & quàm facile iudicio possemus continere, quae si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. Cum paucissimis seruis, quos vnum capere vehiculum potuit, sine vllis rebus, nisi quae corpore nostro continebantur, ego & Maximus meus biduum iam beatissimum agimus. Culcitra in terra iacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera stragulum, altera opertorium facta est. De prandio nihil detrahi potuit, paratum fuit non magis hora, nusquam sine caricis, nusquam sine pugillaribus. Illae, si panem habeo, pro pulmentario sunt: si non, pro pane: quotidie mihi annum nouum faciunt, quem ego faustum & felicem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui nunquam maior est, quàm vbi aliena seposuit: & fecit sibi pacem, nihil timendo: fecit sibi diuitias, nihil concupiscendo.

Un'altra volta si gittata nel pavimento ed io nella solletta. Di due

mantelli, l'altro mi corico. Dell'altro mi copro. . . Essi mi assistono agui di legio-

ne dell'anno nuovo, rano agui fausto e felice da' buoni pensieri e dalla grandezza dell'a-

nimo.

Come disse Virgilio nostro, il quale si studio piuttosto di parlare con eleganza che con verità, e non si dà pensiero d'insegnar gli agricoltori: ma di recar diletto a' lettori.

Appresi in questo viaggio quanto a via di soverchio nel vivere nostro, e come agevole si sarebbe il dispreziare quei comodi de' quali, quando la necessitate ce li toglia, non sentiamo il difetto.

scendo. Vehiculum in quod impositus sum, rusticum est. Mulae viuere se ambulando testantur, mulio exalceatus non propter aetatem. Vix a me obtineo, ut hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc peruersa recti verecundia: quoties in aliquem comitatum lautiolem incidimus, inuitus erubescit: quod argumentum est, ista quae probo, quae laudo, nondum habere certam sedem & immobilem. Qui fordido vehiculo erubescit, pretioso gloriabitur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: Infantis, erratis, stupetis ad superuacua, neminem aestimatis suo. Cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia. Nam haec quoque iam expensa fertis. Late possidet, sed multum debet: habet domum formosam, sed alienis nummis paratam: familiam nemo cito speciosiorē producet, sed nominibus non respondet. Si creditoribus soluerit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprii quisque habeat. Diuitem illum putas, quia aurea suppellex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus prouincijs arat, quia magnus kalendarij liber euoluitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum inuidiose in desertis Apuliae possideret: & cum omnia dixeris, pauper est. quare? quia debet. quantum, in quis? omnia: nisi forte iudices interesse, vtrum aliquis ab homine, an à fortuna mutuum sumpserit. Quid ad rem pertinent mulae saginatae, vnius omnes coloris? Quid ista uehricula caelata?

---- Instrati osiro alipedes, pictisque tapetis.

Aurea pectoribus demissa monilia pendent.

Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.

*Chi della povera
lettiga vergogna an-
dra fastoso dell'e-
legante.*

*Voi siete edotti d'ap-
prezzare un villo
non da quel che
possiede, ma da ciò
che gli rimane, che
pagati che avrete
i suoi debiti. Fate
il medesimo se gio-
diti che portate
sopra uomini: es-
minate quanto cia-
duno abbia di proprio.*

*Questi ornamenti
non possono far
migliore né il pa-
drono né la mula.*

*H. B.
Quel che segue
è una specie di
sospetto sull'idea
del Bene.*

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (quem tam Romano populo hercule profuit nasci quam Scipionem: alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit) cantelio vehebatur, & hippoperis quidem impositis, ut secum vtilia portaret. O quam cupe rem illi nunc occurrere aliquem ex his trosculis in via diuitibus, cursores & Numidas, & multum ante se pulueris agentem. Hic sine dubio cultior, comitatorque quam M. Cato videretur: hic inter illos apparatus delicatos, qui cum maxime dubitat, vtrum se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat saeculi decus, imperatorem triumphalem Censorium (& quod super omnia haec est) Catonem, vno caballo esse contentum, & ne toto quidem. Partem enim sarcinae ab utroque latere dependentes occupabant. Ita non omnibus obesis mannis & asturconibus & toilitarijs praeferres vnicum illum equum ab ipso Catone defrictum? Video non futurum finem in ista materia ullum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaque conticescam, quantum ad ista: quae sine dubio talia diuinavit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellauit impedimenta. Nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi red dere ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitae beatæ contēdimus. Quod bonum est, bonos facit. Nam & in arte musica quod bonum est, facit musicum. Fortuita bonū nō faciunt: ergo non sunt bona. Aduersus hoc sic respondent Peripatetici, ut quod primū proponimus, falsū esse dicant, Ab eo, inquit, quod est bonum, nō utique fiunt boni. In musica est aliquod bonū, tanquā tibia, aut chorda, aut organū aliquod aptatum ad vsus canendi: nihil tamen horum facit musicum. Hic respondebimus. Non intelligitis quomodo posuerimus quod bonū est musico. Nō enim id dicimus quod instruit musicū, sed quod facit. tu ad suppellectilem artis, non ad artem venis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id utique musicum faciet. Etiamnum facere id planius volo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur: altero, quo effectus musici adiuuatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent instrumenta, tibiae, & organa, & chordae, ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis. uti forsitan non potest arte, Hoc non est aequè duplex in homine. idem enim bonum & hominis & vitae. Quod contemptissimo cuique contingere ac turpissimo potest, bonum non est. Opes autem & lenoni, & lanistae contingunt: ergo non sunt bona. Falsum est, inquit, quod proponitur. Nam in grammatica & in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istae artes non sunt magnitudinem animi professae, non consurgunt in altum, nec fortuita saltidiūt. Virtus extollit hominem, & supra cara mortalibus collocat: nec ea quae bona, nec ea quae mala vocantur, aut cupit nimis, aut expauescit. Chelidon, vnus ex Cleopatrae mollibus patrimonium grande possedit. nuper Natalis. tam improbae linguae quam impurae, in cuius ore feminae purgabantur, & multorum heres fuit, & multos habuit heredes. Quid ergo? vtrum illum pecunia purum effecit, an ipse pecuniam conspurcauit? quae sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus supra ista consistit, suo aere censetur: nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina & gubernatio non interdicit sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse: potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere rem non quamlibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: immo in accessione eius venit quod habet. Quis pleno sacculo vllum pretium ponit, nisi quod pecuniae in eo conditae numerus effecit? Idē euenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum & appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemptissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam nunquam bonum dicam. habet illam cicada, habet pullex. Ne quietem quidem, & molestia vacare, bonum dicam. Quid est otio-

est otiosius verme? Quaeris, quae res sapientem faciat? quae Deum. Des oportet illi aliquid diuinum, aliquid caeleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorē patitur. Vide

Quid quaeque ferat regio, & quid quaeque recuset.

Hic segetes, illic veniunt felicius vnae:

Arborei fetus alibi, atque iniussa virescunt

Gramina. nonne vides croceos ut Tmolus odores,

India mittit ebur, molles sua tura Sabaei?

At Chalybes nudi ferrum.---

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si inuicē alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum & ipsum suam habet sedem: non nascitur ubi ebur, nec ubi ferrum. Quis sit summi boni locus, quaeris? Animus. hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. Bonum ex malo non fit. diuitiae fiunt ex avaritia: diuitiae ergo non sunt bonum. Non est, inquit, verum, bonum ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. Itaque malum quidem est sacrilegium & furtum: sed ideo, quia plura mala facit quàm bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, sollicitudine, tormentis & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium faciat malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest, quàm sacrilegium, furtum & adulterium inter bona haberi? Prorsus persuasimus. Quàm multi furto non erubescunt, quàm multi adulterio gloriantur? Nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adjice nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & recte factum vocabitur: nostra enim actio est: quod nullius mortalium cogitatio recipit, ergo bona nasci ex malo non possunt. Nam si, ut dicitis, ob hoc vnum sacrilegium malum est, quia multum mali affert: si remiseris illi supplicia, si securitatem sponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificē aut ad carcerem differs. statim puniuntur cum facta sunt, immo dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quàm ficus ex olea. ad semen nata respondent. bona degenerare non possunt. Quē admodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris aduersus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse vndecunque sumptam, non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiam si ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem vrna & aurum est, & vipera. Si aurum ex vrna sustuleris, quia illic & vipera est, non ideo mihi vrna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, cum & viperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non qua turpe & sceleratum est sacrilegium, sed qua lucrum habet. quemadmodum in illa vrna vipera malum est, non aurum quod cum vipera iacet, sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur. Dissimillima vtriusque rei condicio est. Illic aurū possum sine vipera tollere: hic lucrum sine sacrilegio facere non possum. lucrum istud non est appositum sceleri, sed immixtum. Quod dum consequi volumus, in multa mala incidimus: id bonum non est. Dum diuitias consequi volumus, in multa mala incidimus. ergo diuitiae bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio vestra. vnam, dum diuitias consequi volumus, in multa nos mala incidere. In multa autem mala incidimus, & dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum nauigat studij causa, naufragium fecit: aliquis captus est. Altera significatio talis est: Per quod in mala incidimus, id bonum non est. Huic propositioni non erit consequēs, per diuitias nos, aut per voluptates in mala incidere: aut si per diuitias in multa mala incidimus, non tantum bonum diuitiae non sunt, sed malum sunt. Vos autem illas dicitis tantum, bonum nō esse. Praeterea, inquit, cōceditis diuitias habere aliquid vñus. Inter cōmoda illas numeratis. Atqui eadē ratione ne cōmodum quidē erunt: per illas enim multa nobis incōmoda eueniūt. His quidam hoc respondent. Erratis, qui incommoda diuitijs imputatis. Illae neminem laedunt. aut sua cuiq. nocet stultitia, aut aliena nequitia. Sic, quemadmodum gladius, qui neminē occidit, occidētis telū est. Nō ideo diuitiae tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. Posidonius (ut ego existimo) melius: qui ait diuitias esse causam malorum, non quia ipsae faciant aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim causa efficiens quae protinus necesse est noceat: alia praecedens. hanc praecedentem causam diuitiae habent. Inflant animos, superbiam pariunt, inuidiam contrahunt, & vsq. eo mentē alienāt, ut fama pecuniae nos etiam nocitura delectet. Bona autē omni carere culpa decet. pura sunt, non corrumpūt animos, non sollicitant: extollunt quidē & dilatāt, sed sine tumore. Quae bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiae audaciam. Quae bona sunt, magnitudinē animi dant: diuitiae insolentiā. Nihil autē aliud est insolentia, quàm species magnitudinis falsa. Isto modo, inquis, etiā malum sunt diuitiae, non tantū bonū non sunt. Essent malū, si per se nocerent, si (ut dixi) haberēt efficientē causam: nunc praecedentē habent, & quidē non irritantem tantum animos, sed attrahentē. Speciem enim boni ostendunt verisimilē, ac plerisque credibilem. Habet virtus quoq. praecedentem causam ad inuidiam: multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiam inuidetur: sed nec ex se hanc causam habet, nec verisimilem. Contra enim verisimilior illa species hominum animis obijcitur à virtute, quae illos in amorem & admirationem vocet. Posidonius sic interrogandum ait: Quae neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatē, non sunt bona: diuitiae autem, & bona valetudo, & similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiam nunc hoc modo intendit: Quae neque magnitudinem animo

*Perchi, qual caral
facia sapiente l'm
mo? Cio' che il fa
dio. Bisogna che
tu gli conceda al-
cunche di celeste
di magnifico.---*

*Chiedi, qual sia la
sede del sommo Be-
ne? L'animal que-
sto se non è pura
e santa non cape
dio.*

dant, nec fiduciam, nec securitatem, contra autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt: à fortuitis autem in haec impellimur: ergo non sunt bona. Haec, inquit, ratione ne commoda quidem ista erunt. Alia est commodorum condicio, alia bonorum. Commodum est, quod plus usus habet quam molestiae. Bonum sincerum esse debet, & ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest: sed quod tantum prodest. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum. Sed commodum dicitur à maiore sui parte aestimatum: bonum ad vnum sapientem pertinet. Inuiolatum esse oportet. Bonum animum habe. Vnus tibi nodus, sed Herculeus, restat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus diuitiae fiunt: ergo diuitiae bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt. Peripatetici & fingunt illam, & soluant. Ait autem Posidonius, hoc sophisma per omnes dialecticorum scholas iactatum, sic ab Antipatro refelli. Paupertas non per positionem, sed per detractionem dicitur, vel (ut antiqui dixerunt) per orbationem: Graeci dicunt *κατὰ σέπην*. non quòd habeat, dicitur, sed quòd non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri potest: diuitias multae res faciunt, non multae inopiae. Aliter quam debes, paupertatem intelligis. Paupertas est, non quae pauca possidet, sed quae multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest. Facilius quod volo exprimerem, si Latinum verbum esset, quo *στενεία* significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non video quid aliud sit paupertas, quam parui possessio. De isto videbimus, si quando valde vacabit, quae sit diuitiarum, quae paupertatis substantia. Sed tunc quoque considerabimus, nunquid satius sit paupertatem permulcere, diuitijs demere supercilium, quam litigare de verbis, quasi iam de rebus iudicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolendis diuitijs fertur. his interrogationibus suaseri aut dissuaseri sumus: his effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum, & causam imperij sui, requirat ac laudet? diuitias autem suas timeat? ut cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in urbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari gentium spolia. quod vnus populus eripuerit omnibus, facilius vni ab omnibus eripi posse. Haec satius est suadere, & expugnare affectus, non circumscribere. Si possumus, fortius loquamur: si minus apertius.

Epistola LXXXVIII.

DE liberalibus studijs quid sentiam, scire desideras. Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad aes exit. Meritoria artificia sunt, haecenus vilia, si praeparant ingenium, non detinent. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest. rudimenta sunt nostra, non opera. Quare liberalia studia dicta sint vides, quia homine libero digna sunt. ceterum vnum studium vere liberale est, quod liberum facit. Hoc sapientiae studium est, sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla & puerilia sunt. An tu quicquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studijs quaerendum iudicauerunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis versatur, & si latius euagari vult, circa historias. Iam ut longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam sternit? Syllabarum enarratio, & verborum diligentia, & fabularum memoria, & uersuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem fraenat? Ad geometriam transeamus, & ad musicam: nihil apud illas inuenies, quod veteri timere, ueteri cupere: quae quisquis ignorat, alia frustra scit. Videndum utrum doceant isti virtutem, an non: si non docent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi sunt. Vis scire quam non ad docendam virtutem confederint? aspice quam dissimilia inter se omnium studia sint. At qui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum illum faciant, virtutem solam probantem, & voluptates refugientem, & ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem: modo Epicureum, laudantem statum quietae ciuitatis, & inter conuiuia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modo Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt. Ista enim iter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse. nempe sapiens factus est, antequam carmina vlla cognosceret. ergo illa discamus, quae Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quaerere, utrum maior aetate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quam scire, an minor Hecuba fuerit, quam Helena: & quare tam male tulerit aetatem. Quid, inquam, annos Patrocli & Achillis inquirere ad rem existimas pertinere? Quaeris, Vlixes ubi errauerit potius, quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, utrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlixis mala impellit. non deest forma quae sollicitet oculos, non hostis: hinc monstra efferat, & humano cruore gaudetia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot uarietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad haec tam honesta vel naufragus nauigé. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, an uerba saeculo suo dederit, an Vlixem illum esse quem uidebat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia & quantum in ea bonum: in corpore, an in animo posita sit. Ad musicum transeo, doces me, quomodo inter se acutae ac graues uoces consonent, quomodo neruorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec

*Con troppo di fasto si
ostentano le spoglie
di tante genti: ciò
che un populo solo
a tutti ha rapito,
può esser con mag-
giore facilità da
tutti i popoli ad
un solo ridotto.*

*Del resto sol uno
studio è verum.
liberale, questo
che ci fa liberi.*

nec, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint modi flebiles. monstra potius, quomodo inter aduersa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifundia. potius doceat. quomodo metiar quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & auaritiae commodare digitos. potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes. non esse feliciorum, cuius patrimonium tabularios lassat, immo quam superuacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes diuidere, si nescio cum fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si istem me facit vicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis: at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, & auito expellor. Quid? Ante auum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus isto, sed colonus intraisti. Cuius colonus es? Si bene tecum agitur, heredis. Negant iuriscōfulti quicquam vīcupi, quod publicum est. Publicum est hoc quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem: scis rotunda metiri, in quadratum redigis quamcumque acceperis formam: interualla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum, dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis quae recta sit linea: quid tibi prodest, si quid in vita rectum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui caelestium notitia gloriatur.

Frigida Saturui quo sese stella receptet,

Quos ignis caeli Cyllenius erret in orbes.

Hoc scire quid proderit? ut sollicitus sim, cum Saturnus & Mars ex contrario stabunt, aut cum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno. Potius hoc discam, ubicunque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo factorum, & ineuitabilis cursus. Per statas vices remeant. Effectus rerum omnium aut mouent, aut notant. Sed siue quicquid euenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? siue significant, quid refert providere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si vero solem ad rapidum stellasque sequentes

Ordine respicias, nunquam te craftina fallit

Hora, nec insidijs noctis capiere serenae.

Satis abundeque prouisum est, ut ab insidijs tutus essem. Nunquid me craftina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti euenit. Ego quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo. totum expecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed nec sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio & non utique casura. Utique secunda expecto, malis paratus sum, in illo feras me necesse est non ad praescriptum euntem. Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quam statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriae ministros, Aequae luctatores, & totam oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studiis liberalibus: aut & vnguentarios recipiam, & cocos, & ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te liberale habent isti ieiuni vomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie & verno sunt? An liberale studium istud esse iuuentuti nostrae credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt, hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebat, quod discendum esset iacentibus. Sed nec hae nec illae docent, aluntve virtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum eius fraeno temperare, affectibus effraenatissimis abstrahi? Quid prodest multos vincere lustratione vel cestu, ab iracundia vinci? Quid ergo? nihil liberalia nobis cōferunt studia? ad alia multum, ad virtutem nihil. Nam & hae viles ex professo artes quae manu constant, ad instrumenta vitae plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem praeparant. Quemadmodum prima illa, ut antiqui vocabant, litteratura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox percipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quattuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt vulgares & sordidae, sunt ludicrae, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quae manu constant, & ad instruendam vitam occupatae sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludicrae sunt, quae ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacite in sublime crescentia, & alias ex inopinato voluptates, aut dehiscētibus quae cohaerebant aut his quae distabant sua sponte coeuntibus, aut his quae eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subdita (quia causas non nouere) mirantium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus simile, hae artes quas *ἐκδιδέσκειν* Graeci, nostri liberales vocant. Solae autem liberales sunt, immo (ut dicam verius) liberae, quibus curae virtus est. Quemadmodum, inquit, est aliqua pars philosophiae naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic & haec quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Cum ventum est ad naturales quaestiones, geometriae testimonio statur. Ergo eius quam adiuvat, pars est? Multa adiuvant nos, nec ideo partes nostrae sunt: immo si partes essent, non adiuuarent. Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis praestat geometriae ministerium. Sic philosophiae necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriae pars est, nec illa philosophiae. Praeterea utraque fines suos habet. Sapiens enim causas natura-

lium & quaerit & nouit, quorum numeros mensuraeque geometres persequitur & supputat. Qua ratio ne constent caelestia, quae illis sit vis, quae natura, sapiens scit: cursus & recursus & observationes, per quas descendunt & alleuantur, ac speciem interdum stantium praebent, cum caelestibus stare non liceat colligit mathematicus. Quae causa in speculo imagines exprimat, scit sapiens. Illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnum esse solem philosophus probabit: quantus sit, mathematicus, qui visu quodam & exercitatione procedit: sed ut procedat, impetranda illi quaedam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus à solo excitat. Mathematica (ut ita dicam) superficialia est, in alieno aedificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad ulteriora perueniat; si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris. Quae tractatu caelestium crescunt, trahuntque aliud ex alio. Vna re consummatur animus, scientia bonorum ac malorum immutabili, quae soli philosophiae competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quaerit. Singulas lubet circumire virtutes. Fortitudo contemptrix timedorum est: terribilia, & sub iugum libertatem nostram mittentia, despicit, prouocat, frangit. Nunquid ergo haec liberalia studia corroborant? Fides sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur praemio. Vre, inquit, caede, occide, non prodam: sed quo magis secreta quaeret dolor, hoc illa altius condam. Nunquid liberalia studia hos animos facere possunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alia dispensat, & ad sanum modum redigit, nec unquam ad illas propter ipsas venit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quantum velis, sed quantum debeas, sumere. Humanitas vetat superbum esse aduersus socios, vetat avarum: verbis, rebus, affectibus commem se, facilemque omnibus praestat: nullum alienum malum putat, bonum autem suum id maxime, quod alicui bonum futurum est, amat. Nunquid liberalia studia hos mores praecipunt? non magis quam simplicitatem, ac modestiam, ac frugalitatem, ac parsimoniam: non magis quam clementiam, quae alieno sanguini tanquam suo parcat, & scit homini non esse homine prodige utendum. Cum dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad virtutem non perueniri, quemadmodum negatis illa conferre virtuti? quia nec sine cibo ad virtutem peruenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil paui conferunt, quamuis non fiat naus sine lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis veniri ad sapientiam posse: quamuis enim virtus discenda sit, tamen non per haec discitur. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum, qui litteras nescit: cum sapientia non sit in litteris? Res tradit, non verba: & nescio an certior memoria sit, quae nullum extra se subsidium habet. Magna & spatiosa res est sapientia: vacuo illi loco opus est: de diuinis humanisque discendum est, de praeteritis, de futuris, de caducis, de aeternis, de tempore: de quo vno vide quam multa quaerantur. Primum, an per se sit aliquid deinde, an aliquid ante tempus sit, si tempus cum mundo coepit, an & ante mundum quia fuerit aliquid, fuerit & tempus. Innumerabiles quaestiones sunt de animo: unde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quandiu sit: an aliunde alio transeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas, aliasque coniectus, an non amplius quam semel seruiat, & emissus vagetur in toto: utrum corpus sit, an non sit: quid sit facturus, cum per nos aliquid facere deserit: quomodo libertate sua usus, cum ex hac effugerit cauea: an obliuiscatur prius, & illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublimem secessit. Quamcumque partem rerum humanarum diuinarumque comprehenderis, ingenti copia quaerendorum ac discendorum fatigaberis. Haec tam multa, tam magna, ut habere possint liberum hospitium, superuacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus. Laxum spatium res magna desiderat. Expellantur omnia: totum pectus illi vacet. A tenim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui superuacua visu sibi comparat, & pretiosarum rerum pompam in domo explicat: non putas eum, qui occupatus est in superuacua litterarum suppellectile? Plus scire velle quam sit satis, intemperantiae genus est. Quid, quod ista liberalium artium confectio molestos, verbosos, intempestiuos, sibi placentes facit, & ideo non discantes necessaria, quia superuacua didicerunt? Quattuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam multa superuacua legisset. In his libris de patria Homeri quaeritur, in his de Aeneae matre vera; in his libidiniosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: & alia, quae erant dediscenda, si scires. I nunc & longam esse vitam nega. Sed ad nostros quoque peruenieris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impedio temporum, magna alienarum aurium molestia, latitatio haec constat: O hominem litteratum. Simus hoc titulo rusticiore contenti: O virum bonum. Itane est: annales euoluam omnium gentium, & quis prima carmina scripserit, quaeram: quantum temporis inter Orpheum inter se & Homerum, cum fastos non habeam, computabo: & Aristarchi notas quibus aliena carmina compunxit recognoscam: & aetatem in syllabis conteram? Itane in geometriae puluere haerebo? Adeo mihi praeceptum illud salutare excidit: Tempori parce? Haec sciam, ut quid ignorem? Appion grammaticus qui sub C. Caesare tota circumlatus est Graecia, & in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat: Homerum utraque materia consummatam, & Odyssaea, & Iliade, principium adiecit operi suo, quo bellum Troianum complexus est. Huius rei argumentum afferebat, quod duas litteras in primo versu posuisset ex industria librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult

vult scire. Nunc cogita, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio priuata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus. metire aetatem tuam. tam multa non capit. de liberalibus studiis loquor. Philosophi quantum habent superuacui, quantum ab usu recedentis? Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, & coniunctionum ac praepositionum proprietates descenderunt, & inuidere grammaticis, inuidere geometris. Quicquid in illorum artibus superuacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, ut diligentius sciant loqui, quam viuere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, & quam infesta veritati sit. Protagoras ait, de omni re in vtramque partem disputari posse, ex aequo: & de hac ipsa, an omnis res in vtramque partem disputabilis sit. Nauliphanes ait, ex his quae videntur esse, nihil magis esse, quam non esse. Parmenides ait, Ex his quae videntur, nihil esse in vniuersum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonij versantur, & Megarici, & Eretrici, & Academici, qui nouam induxerunt scientiam, nihil scire. Haec omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem conijce. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiae eripiunt. Satiusest superuacua scire, quam nihil. Illi non praeferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagorae credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium. Si Nauliphani, hoc vnum certum est, nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil est praeter vnum. Si Zenoni, ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quae nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, vtrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

Epistola LXXXIX.

Rem vtilem desideras, & ad sapientiam properanti vtiue necessariam, diuidi philosophiam, & in gens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vt nam quemadmodum vniuersi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, similitum mundo spectaculum. Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his, quae nunc magna, magnorum ignorantia credimus. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit à nobis aspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. Sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam velociter obit, quam caelum acies nostra. Nobis autem, quibus pererrum penda caligo est, & quorum visus in proximo deficit, singula quaeque ostendi facilius possunt, vniuersi nondum capacibus. Faciam ergo quod exis, & philosophiam in partes, non in frustra, diuidam. Diuidi enim illam, non concidi, vtile est. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quicquid in maius creuit, facilius agnoscitur, si discessit in partes, quas (ut dixi) innumerabiles esse, & paruas non oportet. Idem enim vitij habet nimia, quod nulla diuisio. Simile confuso est, quicquid usque in puluerem sectum est. Primum itaque, sicut videtur tibi, dicam, inter sapientiam & philosophiam quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanae. Philosophia sapientiae amor est & affectatio. Haec ostendit, quo illa peruenit. Philosophia unde dicta sit, apparet: ipso enim nomine fatetur. Quidam sapientiam ita finierunt, ut dicerent eam diuinorum & humanorum scientiam. Quidam ita: Sapientia est, nosse diuina & humana, & horum causas. Superuacua mihi videtur haec adiectio, quia causae diuinorum humanorumque partes sunt. Philosophiam quoque fuerunt, qui aliter atque aliter definirent. Alii studium illam virtutis esse dixerunt, alij studium corrigendae mentis. A quibusdam dicta est appetitio rectae rationis. Illud quasi constet, aliquid inter philosophiam & sapientiam interesse. Neque enim fieri potest, ut idem sit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multum inter avaritiam & pecuniam interest, cum illa cupiat, haec concupiscatur: sic inter philosophiam & sapientiam. Haec enim illius effectus & praemium est. Illa venit, ad hanc itur. Sapientia est, quam Graeci σοφία vocant. Hoc verbo quoque Romani utebantur, sicut philosophia nunc quoque vtuntur. Quod & togatae tibi antiquae probabunt, & inscriptus Dossenni monumento titulus:

Hospes resiste, & sophiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris, quamuis philosophia studium virtutis esset, & haec peteretur, illa peteret, tamen non putauerunt illas distrahi posse. Nam nec philosophia sine virtute est, nec sine philosophia virtus est. Philosophia studium virtutis est, sed per ipsam virtutem. Nec virtus autem esse sine studio sui potest, nec virtutis studium sine ipsa. Non enim quemadmodum in his, qui aliquid ex distante loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum itinera quae ad vrbes perducunt, extra ipsas sunt. ad virtutem venit per ipsam. Cohaerent ergo inter se philosophia virtusque. Philosophiae tres partes esse dixerunt & maximi, & plurimi auctores: Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animum, secunda rerum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit, & structuram, & argumentationes, ne pro vero falsa surrepant. Ceterum inuenti sunt & qui in pauciora philosophiam & qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt, Ciuilem: quia quandam propriam exercitationem desideret, & circa aliam materiam occupata sit. Quidam adiecerunt his partem, quam Graeci διοικητική vocant, administrandae rei familiaris scientiam. Quidam & de generibus vitae locum separauerunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philosophiae putauerunt esse, Naturalem atque Moralem: Rationalem remouerunt. Deinde cum ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum,

*Per lo studio della
parti si viene più
facilmente a co-
gnizione del tutto.*

*Faro quel che mi
chiedi, dividerò
la filosofia in parti
che non in fram-
menti, che il di-
uiderla è utile
non il tritarla.
Sì è difficile ad
un modo il com-
prenderla i mini-
mi ad i massimi.
Si non dividerò
punto, ad il diuide-
re troppo enim.
Tuttavia mi pare
ugualmente viziosa.
Cio che è ridotto
in polvere somi-
gliar a ciò che è
confuso.*

quem de iudicio & regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: sed eam accessionem esse naturalis partis existimant. Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt, & contenti fuerunt moralibus. Sed hi quoque quae remouent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia diuidunt: vt vna sit de fugiendis & expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de causis, quinta de argumentis. Causae rerum ex naturali parte sunt, argumenta ex rationali, actiones ex morali. Aristo Chius non tantum superuacuas esse dixit naturalem & rationalem, sed etiam contrarias. Moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet, sustulit, & paedagogi esse dixit, non philosophi: tanquam quicquam aliud sit sapiens, quam humani generis paedagogus. Ergo cum triperita sit philosophia, moralem eius partem primum incipiamus disponere. Quam in tria rursus diuidi placuit: vt prima esset inspectio suum cuique distribuens, & aestimans quanto quidque dignum sit, maxime vtilis. Quid enim est tam necessarium, quam pretia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim est, vt quanti quidque sit, iudices. Secundum, vt impetum ad illa capias ordinatum temperatumque. Tertium, vt inter impetum tuum, actionemque contineat, vt in omnibus istis tibi ipsi consentias. Quicquid ex his tribus defuerit, turbat & cetera. Quid enim prodest, intus aestimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressile, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores, nec scias quando quidque, & vbi, & quemadmodum agi debeat? Aliud est enim, dignitates & pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refrænare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, vbi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur, perinde remissus acriorue, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiae in duo scinditur: Corporalia, & incorporalia. Vtraque diuiduntur in suos, vt ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primum, in ea quae faciunt, & quae ex his gignuntur. Gignuntur autem elementa, Ipse elementi locus, vt quidam putant, simplex est: vt quidam, in materiam & causam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Superest vt rationalem partem philosophiae diuidamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem diuisa. Hanc *διαλεκτική*, illam *ἐν τελεῖ* placuit vocari. Haec verba curat, & sensus & ordinē. *διαλεκτική* in duas partes diuiditur: in verba, & significationes: id est, in res quae dicuntur, & vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur vtriusque diuisio. Itaque hoc loco finem faciam;

--- Et summa sequar fastigia rerum.

Alioqui si voluero facere partium partes, quaestionum liber fiet. Haec, Lucili virorum optime, quo minus legas non deterreo: dummodo quicquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas, publicasque quantum potes vexas: & istis dicentibus, Quousque eadem? responde, Ego debeo dicere. Quousque eadē peccabitis? Remedia ante vultis, quam vitia desinere. ego vero eo magis dicā, & quia recusatis, perseverabo. Tunc incipit medicina proficere, vbi in corpore alienato dolorē tactus expressit. Dicam etiam inuitis profutura. Aliquando aliqua ad vos nō blanda vox veniet: & quia verum singuli audire non vultis, publice audite. Quousque fines possessionū propagabitis? Ager vni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousque arationes uestras potrigetis, ne prouinciarū quidem satione contenti circumscribere praediorum modum? Illustrium fluminū per priuatum decursus, & amnes magni, magnarumque gentiū termini, usque ad ostiū à fonte, uestri sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundijs uestris maria cinxistis, nisi trans Hadrianum, & Ioniū, Aegaeumque uester uillicus regnet. Nisi insulae, ducum domicilia magnorū, inter uilissima rerū numerentur. Quam vultis, late possidete. Sit fundus, quod aliquando imperiū vocabatur. Facite uestrū quicquid potestis, dum plus sit alieni. Nunc uobiscum loquor, quorum aequae spatiosae luxuria, quam illorum auaritia diffunditur. Vobis dico; quousque nullus erit lacus, cui non uillarum uestrarū fastigia immineant? nullum flumen, cuius non ripas aedificia uestra praetexant? Vbicunque scatebunt aquarum calentium uenae, ibi noua diuersoria luxuriae excitabuntur. Vbicunque in aliquem sinum littus curuabitur, uos protinus fundamenta iacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus. Omnibus licet locis tecta uestra splendeant, alicubi imposita montibus, in uastum terrarum marisque prospectū, alicubi ex plano in altitudinem montiumeducta, cum multa aedificaueritis, cum ingentia, tamen & singula corpora estis, & paruula. Quid profunt multa cubicula? In uno iacetis. Non est uestrum, ubicunque non estis. Ad uos deinde transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium uarijs generibus cum magno labore persequitur. Nullis animalibus, nisi ex fastidio, pax est. Quantulum enim ex istis epulis, quae per tot comparatis manus, fello uoluptatibus ore libatis? Quantulum ex ista fera periculose capta, dominus crudus ac nauseans gustat? Quantulum ex tot conchylijs, tam longe aduectis, per istum stomachum inexplebilē labitur? Infelices etiam, quod non intelligitis, uos maiorem famem habere, quam uentrem. Haec alijs dic: ut dum dicis, audias ipse. Scribe: ut dum scripseris, legas: omnia ad mores, & ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non vt plus alijs scias, sed ut melius.

Epistola XC.

Q Vis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod uiuimus: philosophiae, quod bene uiuimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quam Dijs, quanto maius beneficium est bona vita, quam vita pro certo deberetur, nisi ipsam Dij philosophiam tribuissent: cuius scien-

tiam

tiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, & prudentes nasceremur, sapientia quod in se optimū habet perdidisset, quod inter fortuita non est. Nunc enim hoc in illa pretiosum atq. magnificum est, quod non obuenit, quod illam sibi quisque debet, quod non ab alio petitur. Quid haberes, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset? Huius opus vnum est, de diuinis humanisque verum inuenire: ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum consertarum, & inter se cohaerentium. Haec docuit colere diuina, humana diligere, & penes Deos imperium esse, & inter homines consortium: quod aliquandiu inuiolatum mansit, antequam societatem auaritia distraxit, & paupertatis causa etiam his quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eandem habebant & ducem, & legem, commissi melioris arbitrio. Naturae est enim, potiorib. deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora praesunt, aut vehementissima. Non praecedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit. Elephantorum gregem excelsissimus ducit. Inter homines pro summo est optimus. Animo itaque rector eligebatur. Ideoq. summa felicitas erat gentium: in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se nisi quod debet, non putat posse. Illo ergo saeculo quod aureum perhibetur, penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. Hi continebant manus, & infirmiores à validiorib. tuebantur. Suadebant, dissuadebantque, & vtilia atque inutilia monstrabant. Horū prudentia, ne quid deesset suis, prouidebat. Fortitudo arcebat pericula, beneficentia augebat, ornabatq. subiectos. officium erat imperare non regnum. Nemo quantum posse a duersus eos experiebatur, per quos coeperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut cautio: cum bene imperanti bene pareretur, nihilque rex maius minari male parentib. posset, quam vt abiret e regno. Sed postquam surreptentibus vitijs, in tyrannidem regna versa sunt, opus esse coepit legibus, quas & ipsas inter initia tulere sapientes. Solon, qui Athenas aequo iure fundauit, inter septem aevi sapientia notos. Lycurgum si eadem aetas tulisset, sacro illi numero accessisset octauus, Zaleuci leges Charondaeque laudantur. Hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagorae tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quae florenti tunc Siciliae, & per Italiam Graecie ponerent. Haec tunc Posidonio assentior: artes quidem à philosophia inuentas, quib. in quotidiano vsu vita vititur, non concesserim, nec illam fabricae asseram gloriam. Illa, inquit, sparsos & casulis tectos, aut aliqua rupe suffossa, aut exesae arboris trunco, docuit tecta moliri. Ego vero philosophiam iudico, non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium, & vrbes prementium, quam viuaria piscium in hoc clausa, vt tempestatum pericula non adiret gula, & quamuis acerrime pelago saeuiente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos pisciū greges saginaret. Quid ais? Philosophia docuit homines habere clauem & seram? & quid aliud erat, auaritiae signum dare? Philosophia haec cum tanto habitantium periculo imminetia tecta suspendit? Parum enim erat fortuitis regi, & sine arte, & difficultate naturale sibi inuenire aliquod receptaculum. Mihi crede, felix illud saeculum ante architectonas fuit. Ista nata sunt, iam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere, & ferro per designata corrente, certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis sci debeant fissile lignum.

Non enim tecta coenationum epulas receptura parabantur: nec in hunc vsū pinus aut abies deferetur longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus, vt ex illa lacunaria auro graui penderent. Furcae vtrinque suspensae fulciebant casam: spissatis ramalibus, ac fronde congesta, & in procliuē disposita, de cursu imbribus quamuis magnis erat. Sub his tectis habitauere securi. Culmus liberos textit. Sub marmore atque auro seruitus habitat. In illo quoque dissentio à Posidonio, quod ferramenta fabrilia excoctata à sapientibus viris iudicat. Isto enim modo dicat licet, sapientes, per quos,

Tunc laqueis captare feras, & fallere visco

Inuentum, & magnos canibus circumdare saltus.

Omnia enim ista sagacitas hominum, non sapientia inuenit. In hoc quoque dissentio, sapientes fuisse, qui ferri metalla & aeris inuenerunt, cum incendio siluarum adusta tellus, in summo venas iacentes liquefacta fudisset. Ista tales inueniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis quaestio mihi videtur, quam Posidonio: Vtrum malleus in vsu esse prius, an forcipes coeperint. Vtraque inuenit aliquis exercitati ingenij, acuti, non magni, nec elati, & quicquid aliud corpore incuruato, & humum spectante quaerendum est. Sapiens facilis victo fuit. Quid ni, cum hoc quoque saeculo esse quam expeditissimus cupiat? Quomodo oro te conuenit, vt Diogenem mireris, & Talum? Vter ex his sapiens tibi videtur, qui ferram commentus est: an ille, qui cum vidisset puerum caua manu bibentem aquam, fregit protinus exemplum e perula calicem, hac obiurgatione sui: Quam diu homo stultus superuacuas sarcinas habuit? qui se complicuit in dolio, & in eo cubitauit? Hodie vtrum tandem sapientiore putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat, qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccit, versatilia coenationum laquearia ita coagmentat, vt subinde alia facies atque alia succedat, & toties tecta, quoties fercula mutantur: an eum, qui & alijs & sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperauerit? Posse nos habitare sine marmorario fabrico, posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere vsibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his, quae terra posuit in summo? Quae si audire humanum genus voluerit, tam superuacuum

cuū sciet sibi coquū esse, quā militem. Illi sapientes fuerūt, aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequere naturam: illa noluit esse districtos: ad quaecūq. nos cogebat instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? Nunquid non pelles ferarum, & aliorum animalium à frigore satis abunde defendere queunt? Non corticibus arborum pleraeque gentes tegunt corpora? Non auium plumae in vsum vestis conferuntur? Non hodieque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac murium, quae tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt? Opus est tamen calorem solis aestiui vmbra crassiore propellere. Quid ergo? Non vetustas multa abdidit loca, quae vel iniuria temporis, vel alio quolibet casu excavata in specum recesserunt? Quid ergo? Non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu, & vili obliterunt luto, deinde stipula alijsque siluestribus operuere fastigium, & pluuijs per deuexa labentibus, hiemem transiere securi? Quid ergo? Non in desolo latent Syrticae gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, vt cum omnibus alijs animalibus facilem actum vitae daret, homo solus non posset sine tot artibus viuere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil aegre quaerendum vt possit vita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia faciliū fastidio fecimus. Tecta tegumenta & fomenta corporum & cibi & quae nunc ingens negotium facta sunt, obuia erant, & gratuita, & opera leui parabilia. Modus enim omnium, prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisque conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura quod poscit. A natura luxuria defciuit, quae quotidie seipsam incitat, & tot saeculis crescit, & ingenio adiuuat vitia. Primo superuacua coepit concupiscere, inde contraria, nouissime corpori animum addixit, & illius deferuire libidini iussit. Omnes istae artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut strepit, corporis negotium gerunt: cui omnia olim tanquam seruo praestabantur, nunc tanquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinae sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium mollesque cantus & infractos. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens. Iam rusticitatis & miseriae est, velle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat à vero. Ecce Posidonius, vt mea fert opinio, vnus ex ijs, qui plurimum philosophiae contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus, rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen insertum, quod duritiam vtrinque comptimentis tramae remolliat, spata coire cogantur, & iungi, textricum quoque artem à sapientibus dixit inuentam, oblitus postea repertum hoc subulius genus, in quo

Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo.

Inferitur medium radijs subtemen acutis,

Quod lato feriunt insecti pectine dentes.

Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua nō dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? Transit deinde ad agricolas, nec minus facunde describit proscissum aratro solum, & iteratum, quo solutior terra facilius pateat radicibus: tum sparsa semina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreste increbrescat, quod necet segetem. Hoc quoque opus ait esse sapientium: tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorū noua inueniant per quae fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his artibus, sed in pistrinum sapientem submittit. Narrat enim quemadmodum rerum naturam imitatus, panem coepit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, & quicquid excidit, ad eosdem dentes lingua refertur: tunc vero salinae miscetur, vt facilius per fauces lubricas transeat. Cum peruenit in ventrem, aquiliculi feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis morum alterius expectat. Deinde vtriusque attritu grana franguntur, & saepius reteruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua sparsit, & assidua tractatione perdomuit, finxitque panem: quem primo cinis calidus, & feruens testa percoxit. Deinde furni paulatim reperti, & alia genera, quorum feruor seruiret arbitrio. Non multum absuit, quin sutrinum quoque inuentum à sapientibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio commenta est. Hominis enim non sapientis inuenta sunt, tam mehercules quam nauigia, quibus amnes, quibusque maria transimus, aptatis ad excepiendum ventorum impetum velis, & additis à tergo gubernaculis, quae huc atque illuc cursum nauigij torqueant: & exemplū à piscibus tractum est, qui cauda reguntur, & leui eius in vtrunque momento velocitatem suam flectūt. Omnia haec quidem, inquit, sapiens inuenit: sed minora, quā vt ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit. Immo non ab alijs excogitata ista sunt, quā à quibus hodieque curantur. Quaedā nostra de mum prodisse memoria scimus: vt speculariorum vsum, perluciente testa, clarum transmittentium lumen: vt suspensuras balneorum, & impressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima simul & summa foueret aequaliter. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leue formatas, quibus porticus & capacia populorum tecta suscipimus? Quid verborum notas, quibus quamuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguae manus sequitur? Vilius morum mancipiorum ista commenta sunt. Sapientia altius sedet, nec manus edocet, animorum

morum magistra est. Vis scire, quid illa eruerit, quidve effecerit? Non indecoros corporis motus, nec varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, aut in transitu formatur in vocem: non arma, nec muros, nec bella. Vtilia molitur, paci fauet, & genus humanum ad concordiam vocat. Non est inquam instrumentorum ad vsus necessarios opifex. Quid illi tam paruula assignas? Artificem vides vitae, alias quidem artes sub dominio habet. Nam cui vita, illi vitae quoque ornamenta feruiunt. Ceterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo vias aperit. Quae sint mala, quae videantur, ostendit: vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem solidam: inflatam vero, & ex inani speciosam reprimat: nec ignorari sinat, inter magna quid interit & tumida: totius naturae notitiam, ac suae tradit. Quid sint dii, qualesque, declarat: quid inferi, quid lares & genij. Quid in secundam numinum sortem animae perpetuae, ubi consistant, quid agant, quid possint, quid velint. Haec eius initamenta sunt, per quae non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste referatur: cuius vera simulacra, veraque facies cernendas inentibus protulit: nam ad spectacula tam magna hebes visus est, ad initia deinde rerum redit, & aeternam rationem toti inditam, & vim omnium seminum singula proprie figurantem. Tum de animo coepit inquirere, vnde esset, ubi, quamdiu, in quot membra diuisus. Deinde à corporalibus se ad incorporalia transtulit, veritatemque & argumenta eius excussit. Post haec, quemadmodum discernerentur vitae ac necis ambigua. In vtraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam; se, ut Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inuentu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo vsu iudicaturus, ponenda non sumeret: Anacharsis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. Dein quia apud Homerum inuenitur figuli rota, mauit videri versus falsos esse, quam fabulam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse auctorem contendere: & si fuit, sapiens quidem hoc inuenit, sed non tanquam sapiens, sicut multa sapientes faciunt, qua homines sunt, non qua sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, quàm velox est, non qua sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarum ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. Haec inuenta sunt, postquam sapientem inuenire desuimus. Democritus, inquit, inuenisse dicitur fornicem, ut lapidum curuatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necessè est enim ante Democritum & pontes & portas fuisse, quarum fere summa curuantur. Excidit porro vobis eundem Democritum inuenisse, quemadmodum ebur poliretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdum conuerteretur, quae hodieque coctura inuenti lapides coctiles colorantur. Ista sapiens licet inuenerit non qua sapiens erat, inuenit. Multa enim facit, quae ab imprudentissimis aut aequè fieri videmus, aut peritius, aut exercitatus. Quid sapiens inuestigauerit, quid in lucem protraxerit, quaeris? Primum veram naturam, quam non ut cetere animalia oculis secutus est, tardis ad diuina. Deinde vitae legem, quam ad vniuersa direxit: nec nosse tantum, sed sequi docuit deos, & accidentia non aliter excipere, quàm imperata. Vetuit parere opinionibus falsis, & quanti quidque esset, vera aestimatione perpendit: damnauit mixtas paenitentiae voluptates. Et bona semper placitura laudauit, & palam fecit, felicissimum esse, cui felicitate opus non est: potentissimum esse, qui se habet in potestate. Non de ea philosophia loquor, quae ciuem extra patriam posuit, extra mundum deos, quae virtutem donauit voluptati: sed de illa, quae nullum bonum putat, nisi quod honestum est, quae nec hominis, nec fortunae muneribus deleriri potest: cuius hoc pretium est, quae nec hominis, nec fortunae muneribus deleri potest: cuius hoc pretium est, non posse pretio capi. Hanc philosophiam fuisse illo rudi saeculo, quo adhuc artificia deerant, & ipso vsu discebant vtilia, non credo: sicut ante fortunata tempora, cum in medio iacerent beneficia naturae promiscue vtenda, antequam auaritia atque luxuria dislociaueret mortales, & ad rapinam ex consortio discurrere, non erant illi sapientes viri, etiam si faciebant facienda sapientibus. Statum quidem generis humani, non aliud quicquam suspexerit magis: nec si cui permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probauerit, quàm quod apud illos fuisse memoratur, apud quos nulli subigebant arua coloni,

Nec signare quidem, aut partiri limite campum

Fas erat: in medium quaerebant, ipsaque tellus

Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: sufficebat illa ut patens in tutelam omnium: haec erat publicarum opum secunda possessio. Quid ni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? Irrupit in res optime positas auaritia: & dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, & in angustum ex immenso redacta, paupertatem inulit, & multa concupiscendo, omnia amisit. Licet itaque velit nunc concurrere & reparare quod perdidit, licet agros agris adiciat, vicinum vel pretio pellat agris, vel iniuria, licet in propinquarum spatium fura dilaret, & possessionem vocet, per sua longam peregrinationem, nulla nos finium propagatio eo reducet, vnde discessimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus, vniuersum habebamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in vsus populorum non diripientium larga. Quicquid natura protulerat, id non minus inuenisse, quàm inuentum monstrare alteri, voluptas erat: nec aut ulli superare poterat, aut deesse. inter cōcordes diuidebatur. Nondum valentior imposuerat infirmiori manū, nondum auarus abscondendo quod sibi iaceret, alium necessarijs quoque excluderat. Par erat alterius ac sui cura. Arma cessabant, incruentaeque humano sanguine manus, odium omne in feras verterant.

Illi quos aliquod nemus densum à sole protexerat, qui aduersus saeuitiam hiemis, aut imbris, vili receptaculo tuti sub fronde vivebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura versat, & accerrimis excitat stimulis: mollem somnum illis dura tellus dabat. Non impendebant caelata laquearia: sed in aperto iacentes sidera superlabebantur, & insigne spectaculum noctium, mundus in praeceps agebatur, silentio tantum opus ducens: tam interdum illis quam noctu patebat prospectus huius pulcherrimae domus. Libebat intueri signa, ex media caeli parte vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. Quid ni iuuaret vagari inter tam late sparsa miracula? At vos ad omnem tectorum pauoris sonum, & inter picturas vestras si quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant domos instar vrbiū. Spiritus ac liber inter aperta flatus, & leuis vmbra rupis aut arboris, & perlucidi fontes, riuique non opere, nec fistula, nec vllō coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes, & prata sine arte formosa, inter haec agreste domicilium, rustica positum manu. Haec erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem. Nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamuis egregia illis vita fuerit, & carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo nomen est. Non tamen negauerim fuisse alti spiritus viros, & vt ita dicam, à dijs recentes. Neque enim dubium est quin meliora mundus nondum effectus ediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior: ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem. Ars est, bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides imitatarum faece quaerebant, parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, vt homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. Nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum, adhuc non eruebatur. Quid ergo? Ignorantia rerum innocentes erāt. Multum autem interest, vtrum peccare aliquis nolit, an nesciat. Deerat illis iustitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat similia quaedam rudis vita. Virtus non contingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summum assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur: & in optimis quoque, antequam erudias, virtutis materia, non virtus est.

Epistola XCI.

Liberalis noster nunc tristis est, nuntiato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Mouere hic casus quemlibet possit, nedum hominem patriae suae amantissimū. Quae res efficit, vt firmitatem animi sui quaerat, quam videlicet ad ea quae timeri posse putabat, exercuit. Hoc vero tam inopinatum malum, paene inauditum, non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. Multas enim ciuitates incendium vexauit, nullam abstulit. Nam etiam vbi hostili manu in tecta ignis immissus est, multis locis deficit: & quamuis subinde excitetur, raro tamen sic cuncta depascitur, vt nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix vnquam tam grauis & perniciosus fuit motus, ut tota oppida euerteret. Nunquam denique tam infestum ulli exarsit incendium, ut nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera quae singula illustrare urbes singulas possent, una nox strauit, & in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat? ubique armis quiescentibus, cum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunum quod ostendebatur in Gallia, quaeritur. Omnibus fortuna quos publice afflixit quod passuri erāt, timere permisit. Nulla res magna, non aliquod habuit ruinae suae spatium. In hac vna nox interfuit inter urbem maximam & nullam. Denique diutius illam tibi perisse, quam periit, narro. Haec omnia Liberalis nostri affectum inclinant, aduersus sua firum & erectum. nec sine causa concussus est. Inexpectata plus aggrauat. Nouitas adijcit calamitatibus pondus: nec quisquam mortalium non magis quod etiam miratus est, doluit. Ideo nihil nobis improuisum esse debet. In omnia praemittendus est animus: cogitandumque, non quicquid solet, sed quicquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna cum voluit, & florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur & quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? Non vna via, semper, ne tota quidem incurrit. Modo nostras in nos manus aduocat, modo suis contenta viribus, inuenit pericula sine auctore. nullum tempus exceptum est. in ipsis voluptatibus causae doloris oriuntur. Bellum in media pace confurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt, Ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates. hibernisq. maiores agitur aestiua tranquillitas: sine hoste paui mur hostilia: & cladis causas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas inuenit. Inuadit temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos poena, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Quicquid longa series multis laboribus, multa Dei indulgentia struxit, id vnus dies spargit ac dissipat. Longam morā dedit malis properantibus, qui diem dixit, horam, momentumque temporis, euertendis imperijs sufficere. Esset aliquod imbecillitatis nostrae solatium: rerumque nostrarum, si tanta celeritate repararentur cuncta, quanta finiuntur. Nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum: nihil priuatim, nihil publice stabile est: tam hominum quam vrbiū fata voluuntur. Inter placidissima terror existit, nihilque extra tumultuantibus causis, mala vnde minime expectabantur, erumpunt. Quae domesticis bellis steterant regna, quae externis, impellente nullo ruunt. Quota quaeque felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus aduersus ea, quae possunt euenire, firmandus. Exilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. Potest te patriae, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abijcere, potest hoc ipsum, in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos fortis humanae condicio ponatur: nec quantum frequenter euenit, sed quantum plurimum potest euenire, praesumamus animo,

animo, si nolumus opprimi, nec ullis inusitatis velut nouis obstupefieri. In plenum cogitanda fortuna est. Quoties Asiae, quoties Achaiae vrbes vno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia deuorata sunt? Cyprum quoties vastauit haec clades? Quoties in se Paphus corruit? Frequenter nobis nuntiati sunt totarum urbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nuntiantur, quanta pars omnium sumus? Consurgamus itaque aduersus fortuita: & quicquid inciderit, sciamus non esse tam magnam, quam rumore iactetur. Ciuitas arsit opulenta, ornamentumque prouincialium, quibus & inserta erat, & excepta, vni tamen imposita, & huic non altissimo monti. Omnium istarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaia clarissimarum urbium iam fundamenta consumpta sint, nec quicquam extet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atque industria posita vertit dies. Fuga montium diffundunt, totae desedere regiones. Operta sunt fluctibus, quae procul à conspectu maris stabant. Vastauit ignis colles, per quos elucebat: erosunt & quondam altissimos vertices, solatia nauigantium, ac speculas, ad humilem arenam deduxit. Ipsius naturae opera vexantur. & ideo aequo animo ferre debemus urbium excidia. Casura omnia extant: omnibus exitus manet: siue interna vi flatuque praecclusi venti, pondus, sub quo tenentur, excusserint: siue torrentium in abdito vis obstantia effregerit: siue flammarum violentia compaginem soli ruperit: siue vetustas, à qua nihil tutum est, expugnauerit minutatim: siue grauitas caeli eiecerit populos, & situs deserta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum est. Hoc vnum scio, omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt: inter peritura viuimus. Haec ego atque eiusmodi solatia admoueo Liberali nostro, incredibili quodam patriae suae amore flagranti: quae fortasse consumpta est, ut in melius excitaretur. Saepe maiori fortunae locum fecit iniuria. Multa ceciderunt, ut altius surgerent, & in maius. Timagenes felicitati urbis inimicus aiebat, Romae sibi incendia ob hoc vnum dolori esse, quod sciret meliora resurrectura quam arsisent. In hac quoque vrbe verisimile est certaturos omnes esse, ut maiora certioraque quam amittere restituantur. Sint utinam diuturna, & melioribus auspicijs in aeuum longius condita. Nam huic coloniae ab origine sua centesimus annus est, aetas ne homini quidem extrema. Deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate conualuit. Quae tamen grauissimos casus intra spatium humanae pertulit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamque sortis suae, & sciat nihil inausum esse fortunae. Aduersus imperia illam idem habere iuris, quod aduersus imperantes: aduersus vrbes idem posse, quod aduersus homines. Nihil horum indignandum est. In eum intrauimus mundum, in quo his legibus viuatur. Placet? pare, non placet? quacunque vis exi. Indignare, si quid in te inique proprie constitutum est. Sed si haec imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum fato reuertere, à quo omnia resoluuntur. Non est quod nos tumultis metiaris, & his monumentis, quae viam disparia pretextunt. Aequat omnes cinis, impares nascimur, pares morimur. Idem de urbibus, quod de urbium incolis dico. Tam Ardea capta, quam Roma est. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi vero ad finem mortalium ventum est: Discede, inquit, ambitio: omnium quae terram premunt, siremps lex esto. Ad omnia patienda pares sumus. Nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander Macedonum rex discere Geometram infelix coeperat, sciturus quam pusilla terra esset, ex qua minimum occupauerat. Ita dico infelix ob hoc, quod intelligere debebat falsum se gerere cognomen. Quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa, quae tradebantur, subtilia, & diligenti intentione discenda: non quae percipere posset vaesanus homo, & trans oceanum cogitationes suas mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui praeceptor: Ista, inquit, omnibus eadem sunt, aequae difficilia. Hoc puta rerum naturam dicere. Ista de quibus quereris, omnibus eadem sunt: nulli dari faciliora possunt: sed quisquis volet, sibi ipsi illa reddet faciliora. Quomodo? aequanimitate. Et doleas oportet, & sitias, & esurias, & senescas, & si tibi longior contigerit inter homines mora, & aegrotas, & perdas aliquid, & pereas. Non est tamen quod istis qui te circumstrepunt credas. Nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum. Ex consensu istis metus est. Sic mortem times, quomodo famam. Quid autem stultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noster solet dicere, eodem loco sibi esse voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, sursum isti an deorsum sonent? Quanta dementia est vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuisistis sine causa, sic & illa, quae nunquam timeretis, nisi fama iussisset. Nunquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aspersus? nec morti quidem haec apud nos noceat: & haec malam molitionem habet. Nemo eorum qui illam accensant, expertus est. Interim temeritas est, damnare quod nescias. At illud scis, quam multis utilis sit, quam multos liberet tormentis, egestate, querelis, supplicijs, taedio. Non sumus in ullius potestate, cum mors in nostra potestate sit.

Epistola XCII.

PVto, inter me teque conuenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo esse partes ministras, per quas mouemur alimurque, propter ipsum principale nobis datas. In hoc principali est aliquid irrationale, est & rationale. Illud huic seruit. Hoc vnum est, quod alio non refertur: sed omnia ad se perfert. Nam illa quoque diuina ratio omnibus praeposita est, ipsa sub nullo est. Et haec autem nostra eadem est, quia ex illa est. Si de hoc inter nos conuenit, sequitur ut de illo quoque conueniat, in hoc vno positam esse beatam vitam, ut in nobis ratio perfecta sit. Haec enim sola non submittit animum,

stat

stat contra fortunam. In quolibet rerum habitu, seruata seruat. Id autem vnum bonum est, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit, tenet summa, & ne vlli quidem, nisi sibi, innixus. Nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vult constare fortuna, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata vita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo peruenitur? si veritas tota perspecta est, si seruatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec vnquam ab illa recedens, amabilis simul, mirabilisque. Denique, vt breuiter tibi formulam scribam, talis animus sapientis esse vi ri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in ijs erit beata vita, sine quibus non est. Et quid stultius, turpiusve, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nequere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque inter magnos sectae huius auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, sole non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adijci velis, quam hesychian vocant Graeci, aut voluptatem. Horum alterum vtrunque recipi potest. Vacat enim animus molestia, liber ad conspectum vniuersi, nihilque illum auocat à contemplatione naturae. Alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adijcimus rationali irrationale, honesto inhonestum. Magnam vitam facit titillatio corporis? Quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac dijs secundo, mutis aggregetur animal pabulo natum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alteram animosam, ambitiosam, impotentem, positam in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam. Illam effraenatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt. Hanc necessariam beatae vitae putauerunt, eneruem & abiectam. Huic rationem seruire iusserunt, & fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Praeterea mixtum, portentosumque, & ex diuersis animalium congruentibus membris. Nam, vt ait Virgilius noster in Scylla,

*Prima hominis facies & pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrinx,
Delphinum caudas vtero commissa luporum.*

Huic tamen Scyllae fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis? Primam hominis pars, est ipsa virtus. Huic committitur futilis caro, & fluida, & receptandis tantum cibis habilis, vt ait Posidonius. Virtus illa diuina in lubricum desinit, & superioribus eius partibus venerandis atque caelestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa vtrunque alta quies nihil quidem ipsa animo praestabat, sed impedimenta remouebat. Voluptas vltro dissoluit, & omne robur emollit. Quae inuenietur tam discors inter se iunctura corporum? Fortissimae rei inertissima asstruitur, seuerissimae parum seria, sanctissimae intemperans vsque & indigesta. Quid ergo, inquit, si virtutem nihil impeditura sit bona valetudo, & quies, & dolorum vacatio, non petes illa? Quid ni petam? Non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, & quia bono à me iudicio sumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc vnum, bene eligi. Nam cum vestem qualem decet sumo, cum ambulo vt oportet, cum coeno quemadmodum debeo: non coena, aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum, seruandi in quaque re rationi conuenientem modum. Etiam nunc adijciam: Mundae vestis electio appetenda est homini. Natura enim homo mundum & elegans animal est. Itaque non est bonum per se munda uestis, sed munda vestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: quia actiones nostrae honestae sunt, non ipsa quae aguntur. Quod de veste dixi, idem de corpore me existima dicere. Nam hoc quoque natura, vt quandam vestem, animo circumdedit. velamentum eius est. Quis autem vnquam vestimenta aestimauit arcula? Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. Ego de corpore quoque idem tibi respondeo. Sumpturum quidem me, si detur electio, & sanitatem & vires. Bonum autem futurum, iudicium de illis meum, non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus. Summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi & naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui virtutem habet, non potest: beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, vt valetudine, & membrorum integritate. Quod incredibilius videtur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod leuius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest uirtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. Minus enim interualli à beato ad beatissimum restat, quam à misero ad beatum, An quae res tantum ualet, ut ereptum calamitatibus inter beatos locet: non potest adijcere quod superest, vt beatissimum faciat? In summo deficit cliuo? Commoda sunt in uita, & incommoda: utraque extra nos. Si non est miser uir bonus, quamuis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatissimus, & si aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere usque ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducitur a beatissimo. Sed tam sine commodis beatissimus est, quam non est sub incommodis miser. An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui? Paulo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis. Claritate enim eius quic-

quicquid sine eo lucet, absconditur. Sed quaedam, inquit, soli quoque obstant. At solis vis & lux integra est, etiam inter opposita: & quamuis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius aspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum interest, utrum aliquid obstat tantum, an impediatur. Eodem modo virtuti opposita nihil detrahunt. Non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan non aequè apparet ac nitet: sibi eadem est, & more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque aduersus virtutem possunt calamitates, & damna, & iniuriae, quod aduersus solem potest nebula. Inuenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero usum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoque fallitur, Exaequat enim fortuita virtutibus, & tantundem tribuit honestis, quantum honestate carentibus. Quid autem foedius, quid indignius, quam comparare veneranda contemptis? Veneranda enim sunt, fides, iustitia, pietas, fortitudo, prudentia. E contrario vilia sunt, quae saepe contingunt pleniora vilissimis, crus solidum, & lacertus, & dentes, & horum sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens cui corpus molestum est, nec miser habebitur, nec beatus, sed in medio relinquetur, vita quoque eius nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem tam absurdum, quam sapientis vitam appetendam non esse? Aut quid tam extra fidem, quam esse aliquam vitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in peiorem transferendi statum, nec interpellandi quidem optimum. Frigidum, inquit, aliquid & calidum nouimus. Inter utrunque tepidum est, Sic aliquis beatus est, aliquis miser: aliquis nec miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingesserem, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet nouissime calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantumcumque ad miseras adiecero, miser non erit, quemadmodum dicitis. Ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. Huic adijcio caecitatem, non fit miser. Adijcio debilitatem, non fit miser. Adijcio dolores continuos & graues: non fit miser. Quae tam multa mala in miseram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest, ut dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. Quare enim qui labi coepit, alicubi subsistat? Quare res non patitur illum ad imum deuolui, retinet in summo. Quid ni non possit beata vita rescindi? Nec remitti quidem potest: & ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit, sapiens non est beatior qui diutius vixerit, quem nullus auocauit dolor, quam ille qui cum mala fortuna saepe luctatus est? Responde mihi: Nunquid & melior est, & honestior? Si haec non sunt, nec beatior quidem est. Rectius viuatur, oportet, ut beatius viuatur: si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quae ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat, breuitatem aevi, & dolorum, & corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. Quid est in virtute praecipuum? Futuro non indigere, nec dies suos computare. In quantolibet tempore bona aeterna consummat. Incredibilia nobis haec videntur, & supra humanam naturam excurrentia. Maiestatem enim eius ex nostra imbecillitate metimur, & vitij nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non aequè incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? Atqui haec vox in ipsa officina voluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc & vltimum diem ago, Epicurus: cum illum hinc vrinae difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: cum apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres & humillimae mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, immo incredibilius. Non video enim quomodo non in infimum agatur, è fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum praestare debet: aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci: aut vincatur oportet, aut vincat. Dijs, inquit, immortalibus solis, & virtus & beata vita contingit. Nobis vmbra quedam illorum bonorum, & similitudo. Accedimus ad illa, non peruenimus. Ratio vero dijs hominibusque communis. Haec in illis consummata est, in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, ut aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem, & non foedum aspectum corporis, sed habitu manentem suo, aetatis praeterea longius spatium. Per hanc potest non paenitenda agitare, ut imperfecto viro. Huic malitiae vis quaedam inest, qua animum habet mobilem, ad praua: ille agit carens malitia, & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur. Cuicumque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animusq. in corpore praesens,

hic deos aequat, illo tendit originis suae memor. Nemo improbe eo conatur ascendere, unde descendere. Quid est autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? Totum hoc quo continemur, & vnum est, & Deus, & socij eius sumus, & membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in caelum, ita animus, cui in quantum vult, licet porrigi, in hoc à natura rerum formatus est, ut paria dijs velit, & sic utatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in caelum. Redit, cum hoc iter ad quod natus est, vadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacere tenebris dignissima, non hoc aestimat splendore, quo imperorum verberant oculos, & auerterunt à caelo, ex quo illa secreuit cupiditas nostra

& effodit. Scit inquam, alibi positas esse diuitias, quam quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturae inducere, ut suorum Oriens Occidensque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat; cum opibus suis diuites superne despiciat: quorum nemo tam laetus est suo quàm tristis alieno. Cum se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris necessarii, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subijcit. Nemo liber est, qui corpori seruit. Nam ut alios dominos, quos nimia pro illo sollicitudo inuenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo aequo animo exit, modo magno profilit: nec quis deinde reliquijs eius futurus sit exitus, quaerit. Sed ut ex barba capillos detonsos negligimus, ita ille diuinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an ferae distrahant, an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, quàm secundas ad editum infantem. Vtrum proiectum aues differant, an consumatur

canibus data praeda marinis,

quid ad illum? Qui tunc quoque, cum inter homines est, nullas minas timet: vllasne timebit post mortem minas eorum, quibus vsque ad mortem timeri parum est? Non conteret, inquit, me, nec vncus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio, foeda visuris. Neminem de supremo officio rogo. Nulli reliquias meas commendo, ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. Quem saeuitia proiecerit, dies condet. Diserte Maecenas ait:

Nec tumulum curo, sepelit natura relictos.

Alte cinctum putes dixisse. Habuit enim ingenium & grande & virile, nisi illud ipse discinxisset.

Epistola XCIII.

IN epistola qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tanquam & potuisset diutius viuere, & debuisse, aequitate tuam desideravi: quae tibi in omni persona, in omni negotio superest, in vna re deest, in qua omnibus. Multos inueni aequos aduersus homines: aduersus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum. Quare ille in medio cursu raptus est? Quare ille non rapitur? Quare senectutem & sibi & alijs grauem extendit? Vtrum obsecro te, aequius iudicas, te naturae, an tibi parere naturam? Quid autem interest quam cito exeas, vnde utique exeundum est? Non ut diu viuamus, curandum est: sed ut satis. Nam ut diu viuas, fato opus est: ut satis, animo. Longa est vita, si plena est. Impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit, & ad se potestatem suam transtulit. Quid illi octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? Non vixit iste, sed in vita moratus est, nec sero mortuus est, sed diu. Octoginta annis vixit. Interest, mortem eius ex quo die numeres. At ille obiit viridis: sed officia boni ciuis, boni amici, boni filij executus est. In nulla parte cessauit. licet eius aetas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. Immo octoginta annis fuit: nisi forte sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores viuere. Obsecro te mihi Lucili, hoc agamus, ut quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actum illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc inter sit vegetum contemptoremque fortunae, functum omnibus vitae humanae stipendijs, atque in summum bonum euectum & illum cui multi anni transmissi sunt? Alter post mortem quoque est, alter ante mortem, periit. Laudemus itaque, & in numero felicum reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit vnus e multis. & vixit, & vixit. Aliquando sereno usus est: aliquando ut solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quaeris, quamdiu vixerit? Vixit ad posteros vsque, transiit, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere reculauerim: nihil tamen ad beatam uitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptavi quem ultimum mihi spes auida promiserat: sed nullum non tanquam ultimum aspexi. Quid me interrogas, quando natus sim? An inter iuniores adhuc censear? Habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse perfectus, sic & in minore temporis modo potest esse vita perfecta. Aetas inter externa est, quamdiu sim, alienum est: quamdiu uir bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne uelut per tenebras aeuum ignobile emetiar, ut agam uitam, non ut preteruehar. Quaeris quod sit amplissimum vitae spatium? Vsque ad sapientiam uiuere. Qui ad illam peruenit, attingit non longissimum finem, sed maximum. Ille uero gloriatur audacter, & dijs agat gratias, interque eos sibi & rerum naturae imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi uitam reddidit, quàm acceperat. Exemplar boni viri posuit, qualis quantusque esse ostendit. Si quid adiecisset, fuisset simile praeterito. Et tamen quousque uiuimus? omnium rerum cogitatione frui sumus. Scimus à quibus principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas uices annum reuocet, quemadmodum omnia quae usquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo uadere: praeter terram nihil stare, cetera continua uelocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna praetereat: quare tardior uelociorem post se relinquit: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quae causa inducat noctem, quae reducat diem. Illuc eundum est, ubi ista propius aspicias. nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti & iam inter illos fui: animumque illo meum misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare. Aequè magnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. Non tam multis uixit annis, quàm potuit. Et paucorum uersum liber est, & quidē laudandus, atque utilis. Annales Tamulij scis quàm non decori sint, & qui nocentur. Aequè est uita quorundam longa,

longa, & quod Tamulij sequitur annales. Nunquid feliciorum iudicas eum, qui summo die muneris, quam eum qui medio occiditur? Nunquid aliquem esse tam cupidum vitae putas, ut iugulari in spoliario quam in arena malit? Non maiore spatio alter alterum praecedimus. Mors per omnes it. Qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo sollicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet, quamdiu vites, quod euitare non possis?

Epistola XCIII.

EAm partem philosophiae, quae dat propria cuique personae praecepta, nec in vniuersum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat aduersus uxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo seruos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostram utilitatem vagantes reliquerunt: tanquam quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius totius vitae complexus est. Sed Aristo Stoicus e contrario hanc partem leuem existimat, & quae non descendat in pectus vique. At illa non habentem praecepta, plurimum ait proficere, ipsaque decreta philosophiae, constitutionem esse summi boni, quam qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse praecepit. Quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum captat, & manum format, ad dirigenda quae mittit: cum hanc vim ex disciplina & exercitatione percepit, quocumque vult, illa vitur. Didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcumque voluerit. Sic qui se ad totam vitam instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum, non quomodo cum uxore aut cum filio viueret, sed quomodo bene viueret. In hoc est, & quomodo cum uxore ac liberis uiuat. Cleanthes vtilem quidem iudicat & hanc partem, sed imbecilem nisi ab vniuerso fluit, nisi decreta ipsa philosophiae & capita cognouit. In duas ergo quaestiones locus iste diuiditur. Vtrum utilis, an inutilis sit: & an solus virum bonum possit efficere, id est, vtrum superuacuum sit, an omnes faciat superuacuos. Qui hanc partem videri volunt superuacuum, hoc aiunt. Si quid oculis oppositum moratur aciem, remouendum est. illo quidem non abiecto operam perdidit, qui praecepit, Sic ambulabis, illo manum porrigens. Eodem modo ubi aliqua res obcaecat animum, & ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit qui praecipit, Sic viues cum patre, sic cum uxore. Nihil enim proficient praecepta, quamdiu menti error obfuscat. si ille discutitur, apparebit quid cuique debeat officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficias. Pauperi, ut agat diuitem, monstras. Hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tamquam satur faciat. Fixam potius medullis famem detrahe. Idem tibi de omnibus vitijs dicam. ipsa remouenda sunt, non praecipendum, quod fieri illis manentibus non potest. Nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris, nec avarus, quomodo vtendum pecunia sit, exaudiet: nec timidus, quomodo pericula contemnat. Efficias oportet, ut sciat pecuniam nec bonum, nec malum esse. Ostendas illi miserrimos diuites. Efficias, ut quicquid publice expauimus, sciat non esse tam timendum, quam fama circumfert, nec dolorem quoque nec mortem. Saepe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui leuius facit sibi, quicquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest, nec qui extenditur magnus esse, nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter excipienda, quae nobis mundi necessitas imperat. His decretis cum illum in conspectum suae condicionis adduxeris, & cognouerit beatam vitam esse, non quae secundum voluptatem est, sed secundum naturam: cum virtutem vnicum bonum hominis adamauerit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, diuitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic coena: hoc viro, hoc feminae, hoc marito, hoc caelibus conuenit. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. Haec paedagogus puero, haec auia nepoti praecipit: & irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum litterarium intraueris, scies ista, quae ingenti supercilio philosophi iactant, in puerili esse praescripto. Vtrum manifesta demum, an dubia praecipies? Non desiderant manifesta monitores: praecipienti dubia non creditur. Superuacuum est ergo praecipere. Id adeo sic discite. Si id mones quod obscurum est & ambiguum, probationibus addiuuandum erit. Si probaturus es, illa per quae probas, plus valent, satisque per se sunt. Sic amico vtete, sic ciue, sic socio. Quare? quia iustum est. Omnia ista mihi locus de iustitia tradit. Illic inuenio aequitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci. Non esse iustum, cui quicquam in hac virtute placet, praeter ipsam. Haec cum persuasi mihi, & perbibui, quid ista praecepta proficiunt, quae eruditum docent? Praecepta dare scienti, superuacuum est: nescienti, parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi praecipiat, sed etiam quare. Vtrum inquam, veras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? Qui non habet, nihil a te adiuuabitur. aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. Qui habet exactum iudicium de fugiendis petendisque, scit quid sibi faciendum sit, etiam te tacente. Tota ergo pars ista philosophiae submoueri potest. Duo sunt, propter quae delinquimus. Aut inest animo prauis opinionibus malitia contracta: aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa procliuus est, & cito specie quo non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut curare mentem aegram, & vitijs liberare: aut vacantem quidem, sed ad peiora pronam, praeoccupare. Vtrumque decreta philosophiae faciunt. Ergo tale praecipendi genus nihil agit. Praeterea si praecepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim date debemus foeneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturum

*Tali cose comanda
l'ajo al fanciullo,
l'auola al nipote,
ed il maestro al suo
discepolo. Ma che
l'uomo non si deve
curare.*

In matrimonio praecipias, quomodo viuat cum vxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum ea, quae alicuius matrimonium experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem, & foecundam inter prouectiorem, & puellā, inter matrem & nouercam? Omnes species complecti non possumus. Atqui singulae propria exigunt. Leges autem philosophiae breues sunt, & omnia alligant. Adijce nunc, quod sapientis praecepta finita esse debent, & certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt. Sapientia rerum terminos nouit. Ergo ista pars praeceptiua submouenda est: quia quod paucis promittit, praestare omnibus non potest. Sapientia autem omnes tenet. Inter infaniam publicam, & hanc quae medicis traditur, nihil interest: nisi quod haec morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera causas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso praecepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in priuato, erit ipso quem monebit infanior. Bilis nigra curanda est, & ipsa furoris causa remouenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est. ipse discuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. Haec ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primum aduersus illud quod ait, si quid obstat oculo, & impedit visum, debere remoueri. Fateor, huic non esse opus praeceptis ad videndum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat. Natura enim videmus: cui vsum sui reddit, qui remouet obstantia. Quid autem cuique debeat officio, natura non docet. Deinde cuius curata infusio est, is non protinus cum visum recepit, alijs quoque potest reddere. Malitia liberatus, & liberat. Non est opus exhortatione, nec consilio quidem: ut colorum proprietates oculus intelligat. à nigro album, etiam nullo monente, distinguat. Multis contra praeceptis eget animus, ut videat quid agendum sit in vita. Quamquam oculos quoque aegros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: à tenebris primo ad umbrosa procede, deinde plus aude, & paulatim claram lucem pati assuesce. Non est quod post cibum studeas, non est quod plenis oculis, ac tumentibus imperes. Afflatum & vim frigoris in os occurrentis euita: alia eiusmodi, quae non minus quam medicamenta proficiunt. Adijcit remedijs medicina consilium. Error, inquit, est causa peccandi. Hunc nobis praecepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficacia praecepta non esse ad auertendam prauam animi persuasionem: sed non ideo, ne alijs quidem adiecta proficiunt. Primum memoriam renouant. Deinde quae in vniuerso consilijs videbantur, in partes diuisa diligentius considerantur. Aut tu isto modo licet & consolationes dicas superuacuas, & exhortationes. Atqui non sunt superuacuae. Ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, praecipere aegro, quid facere tanquam sanus debeat: cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt praecepta. Quid quod habent aegri sanique quaedam communia, de quibus admonendi sunt? tanquam ne auide cibos appetant, ut lassitudinem vitent. Habent quaedam praecepta communia pauper & diues. Sana, inquit, auaritiam, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut diuitem, si cupiditas vtriusque confidet. Quid quod aliud est, non concupiscere pecuniam: aliud, uti pecunia scire? cuius auari modum ignorant, etiam non auari vsum. Tolle, inquit, errores. superuacua praecepta sunt. Falsum est. Puta enim auaritiam relaxatam: puta astrictam esse luxuriam, reuerenti fraenos injectos, ignauiae subditum calcar. etiam remotis vitijs, quid & quemadmodum debeamus facere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones admotae grauibz vitijs. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur alijs in remedium, alijs in leuamentum. Ne ipsa quidem vniuersae philosophiae vis, licet tota in hoc vires suas aduocet, duram iam & veterem animis extrahet pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? Plurimum. Interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Plaeraque ante oculos posita transimus. Admonere, genus adhortandi est. Saepe animus etiam aperta dissimulat. Ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatiniū Calui repetenda sententia est: Factum esse ambitum, scitis: & hoc vos scire, omnes sciunt. Scis amicitias sancte colendas esse: sed non facis. Scis improbum esse, qui ab vxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor vxorum. Scis ut illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: & non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriam. Non enim reposita illa esse oportet, sed in promptu. Quaecunque salutaria sunt, saepe agitari debent, saepe versari: ut non tantum nota sint nobis, sed etiam parata. Adijce nunc, quod aperta quoque apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quae praecipis, probationes adijcere debebis. Ergo illae, non praecepta proficiunt. Quid quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest: sic quomodo iurisperitorum valent responsa, etiam si ratio non redditur? Praeterea ipsa quae praecipuntur, per se multum habent ponderis: vtrique si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiā coartata. Sicut illa Catoniana: Emas, nō quod opus est, sed quod necesse est. Quod non opus est, alle carum est. Qualia sunt illa, aut reddita oraculo, aut similia: Tempori parce, Te nosce. Nunquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit versus?

Iniuriarum remedium est obliuio.

Audentes fortuna iuuat.

Piger sibi ipse obstat.

Aduocatum ista non quaerunt, affectus ipsos tangunt, & natura vim suam exercere proficiunt. Omnia

nium honestarum rerum semina animi gerunt, quae admonitione excitantur: non aliter quam scintilla flatu leui adiuta, ignem suum explicat. Erigitur virtus, cum tacta est & impulsæ. Præterea quaedam sunt quidem in animo, sed parum prompta, quae incipiunt in expedito esse, cum dicta sunt. Quaedam diuersis locis iacent sparsa, quae contrahere inexercitata mens non potest. Itaque in vnum conferenda sunt, & iungenda, ut plus valeant, animumque magis alleuent. Aut, si præcepta nihil adiuuant, omnis institutio tollenda est. Ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenij esse mobilis & erecti, alium tardi & hebetis. Vtique alius alio ingeniosior est. Ingenij vis præceptis alitur & crescit, nouasque persuasiones adiicit innatis, & deprauata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuuabunt vitij obligatum? Hoc scilicet, vtilis liberetur. Non enim extincta in illo indoles naturalis est, sed obscurata & oppressa. Sic quoque tentat resurgere, & contra praua nititur. Nacta vero praesidium, & adiuta præceptis, conualescit: si tamen illam diutina pestis infecit, non enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiae toto impetu suo connixa, restituet. Quid enim interest inter decreta philosophiae & præcepta, nisi quod illa generalia præcepta sunt, haec specialia? Vtraque res præcipit: sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honesta decreta, hic ex superuacuo monetur. Minime. Nam hic quoque doctus quidem est facere, quae debet, sed haec non satis perspicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed imperitia inueniendi, quid quaeque res exigit. Habemus interdum compositum animum, sed residem & inexercitatum ad inueniendam officiorum viam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis & malis: in locum autem earum veras reponere: & nihil habebit admonitio, quod agat. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed non ista tantum. Nam quamuis argumentis collectum sit, quae bona, quae mala sint: nihilominus habent præcepta partes suas: & prudentia, & iustitia officijs constant: officia præceptis disponuntur. Præterea ipsum de bonis malisque iudicium confirmatur officiorum executione, ad quam præcepta perducunt. Vtraque enim inter se consentiunt: nec illa possunt praecedere, ut non haec sequantur, & haec ordinem sequuntur suum. Vnde apparet illa praecedere. Infinita, inquit, præcepta sunt. Falsum est. Nam de maximis ac necessarijs rebus non sunt infinita: Tenuis autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, personae. Sed his quoque dantur præcepta generalia. Nemo, inquit, præceptis curat insaniam, ergo nec malitiam quidem. Dissimile est. Nam si insaniam sustuleris, sanitas reddita est. Si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur dispositus rerum agendarum: & ut sequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisque sententiam. Illud quoque falsum est, nihil apud insanos proficere præcepta. Nam quemadmodum sola non profunt, sic curationem adiuuant. Et denuntiatio, & castigatio insanos coercuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta. Leges, inquit, ut faciamus quod oportet, non efficiunt. Et quid aliud sunt, quam minis mixta præcepta? Primum omnium ob hoc illae non persuadent, quia minantur. At haec non cogunt, sed exorant. Deinde leges à scelere deterrent: præcepta in officium adhortantur. His adijce, quod leges quoque proficiunt ad bonos mores: utique si non tantum imperant, sed docent. In hac re dissentio à Posidonio. Non probò, quod Platonis legibus adiecta principia sunt. Legem enim breuè esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur, velut emissæ diuinitus vox sit. Iubeat, non disputer. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quam lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fecisse. Non disco, sed pareo. Proficiunt, itaque malis moribus uti videbis ciuitates vsas malis legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem: nec ideo inutilis, & formandis animis inefficax est. Quid autem philosophia, nisi vitae lex est? Sed putemus non proficere leges: non ideo sequitur, ut ne monitiones quidem proficiant. Aut sic & consolationes nega proficere, dissuasionesque, & adhortationes, obiurgationes, & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt, per ista ad perfectum animi statum peruenitur. Nulla res magis animos honesta induit, dubiosque & in prauum inclinantes reuocat ad rectum, quam bonorum virorum conuersatio. Paulatim enim descendit in pectora: & vim præceptorum obtinet, frequenter audiri, aspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium iuuat: & est aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim quemadmodum proficit, sicut illud intelligam, profuisse. Minuta quaedam, ut ait Phaëdon, animalia, cum mordent, non sentiuntur, adeo tenuis illis & fallens in periculum vis est. tumor indicat morsum, & in ipso tumore, nullum vulnus apparet. Idem tibi in conuersatione virorum sapientium eueniet. non deprehendes quemadmodum aut quando tibi proficit, profuisse deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? Aequè præcepta bona, si saepe tecum sint, profutura, quam bona exempla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque simulachra ex vicino cernentibus, & alicuius oraculi opperientibus vocem. Quis autem negauerit, feriri quibusdam præceptis efficaciter etiam imperitissimos? velut his brevissimis vocibus, sed multum habentibus ponderis: Nihil nimis.

Auarus animus nullo satiatur lucro.

Ab alio expectes: alteri quod feceris.

Haec cum istu quodam audimus, nec vlli licet dubitare, aut interrogare, Quare? adeo etiam sine ratione ipsa veritas ducit. Si reuerentia fraenat animos, aut vitia compescit: cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio: cur admonitio non faciat, etiam nisi nudis præceptis vtiur? Illa vero efficacior est, & altius penetrat, quae adiuuat ratione, quod praecipit, quae adijcit, quare quidque faciendum

*L'anima chiude
in se la natura
semi d'ogni opera
oncedo l'ammoniz.
li videtur come
un liare soffo la
favilla che si spira
ga in viva fiamma
la prece d
nulla giuana tutte
pettino ad amma-
tramenti non da
torcia e tenerci
contenti della natura
sola.*

*Quid sit virtus haec duo
partes la. contemplationem
n. del. vero. c. l. p.
para. in philosophia
nihil. in la. cond. in
plagione. la. la. la.
particulari. in forma
le. a. in.*

dum sit, & quis facientem oboedientemque praeceptis fructus expectet. Si imperio proficitur, & admonitione proficitur. Atqui proficitur imperio. ergo & admonitione. In duas partes virtus diuiditur, in contemplationem veri, & actionem. Contemplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem & exercet, & ostendit recta actio. Acturo autem si prodest qui suadet, & qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, & admonitio necessaria est. Duae res plurimum roboris animo dant, fides veri, & fiducia. Vtramque admonitio facit. Nam & creditur illi, & cum creditum est, **magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur. Ergo admonitio** non est superuacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos ciuilia bella claros potentescq. fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiae: Nam concordia paruae res crescunt, discordia maximae dilabuntur. Haec se aiebat, & fratrem, & amicum optimum factum. Si eiusmodi sententiae familiariter in animum receptae formant eum: cur non haec pars philosophiae quae talibus sententijs constat, idem possit? Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione. Et discas oportet: & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiae profunt, sed etiam praecepta, quae affectus nostros velut edicto coercent & obligant. Philosophia, inquit, diuiditur in haec, scientiam & habitum animi. Nam illam qui didicit, & facienda ac vitanda percipit, nondum sapiens est, nisi in ea quae didicit, animus eius transfiguratus est. Tertia pars ista praeciendi ex vtroque est, & ex decretis & ex habitu. Itaque superuacua est ad implendam virtutem, cum duo illa sufficiant. Isto ergo modo & consolatio superuacua est, nam haec quoque ex vtroque est: & exhortatio, & suasio, & ipsa argumentatio. Nam & haec ab habitu animi compositi validiq. proficiscitur. Sed quamuis ista ex habitu animi veniant, optimus animi habitus & ex his est, & ex illis. Deinde istud quod dicis, iam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanae. Ad hoc autem tarde peruenitur. Interim etiam imperfecto, sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis via. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quae iam eo perduxit animum, vt moueri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingenijs necessarium est aliquem praecire: Hoc vitabis, hoc facies. Praeterea si expectat tempus quo per se sciat, quid optimum factu sit. interim errabit, & errando impediatur, quo minus ad illud perueniat, quo possit se esse contentus. Regi ergo debet, dum incipit posse se regere. Pueri ad praescriptum discunt, digiti illorum tenentur, & aliena manu per litterarum simulacra ducuntur. Deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chirographum. Sic animus noster dum eruditur ad praescriptum, iuuatur. Haec sunt per quae probatur, hanc philosophiae partem superuacuam non esse. Quaeitur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. Huic quaestioni suum diem dabimus. Interim omisis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo aduocato, qui contra populi praecepta praecipiat? Nulla ad aures nostras vox impune perfertur. Nocent qui optant, nocent qui execrantur. Na & horum imprecatio falsos nobis metus inserit, & illorum amor male docet bene optando. Mittit enim nos ad longinqua bona, & incerta & errantia, cum possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. Trahunt in prauum parentes, trahunt serui. Nemo errat vni sibi, sed dementia spargit in proximos, accipitque inuicem. Et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit. dum facit quisque peiorem, factus est. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaque est ingens illa nequitia, congesto in vnum, quod cuique pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, & aures subinde peruellat, abigatque rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim, si existimas nobiscum vitia nasci. superuenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quae nos circumsonant, compescamus. Nulli nos vitio natura conciliat. Nos illa integros ac liberos genuit. Nihil quidem quod auaritia nostram irritaret, posuit in aperto. Pedibus aurum & argentum subiecit, calcandumque ac premendum dedit, & quicquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus nostros erexit in caelum, & quicquid magnificum mirumque fecerat, videri a suspicientibus voluit: ortus occasusque, & properantis mundi volubilem cursum, interdiu terrena aperientem, noctu caelestia: tardos siderum incessus, si compares toti: citatissimos, si cogites, quanta spatia nunquam intermissa velocitate circumeant: defectus solis & lunae inuicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, siue per ordinem subeunt, siue subditis causis mota profiliunt, vt nocturni ignium tractus, & sine vllo ictu sonituque fulgores caeli fatiscantis, columnaeque ac trabes, & varia simulacra flammarum, Haec supra nos natura disponit. Aurum quidem & argentum: & propter ista nunquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem propter quae pugnaremus, extulimus. Nos & causas periculorum nostrorum, & instrumenta, dissecto terrarum pondere eruimus. Nos fortunae mala nostra tradidimus: nec erubescimus summa apud nos haberi, quae fuerant ima terrarum. Vis scire quam falsus oculos tuos decipit fulgor? Nihil est istis, quamdiu merfa & inuoluta coeno suo iacent, foedius, nihil obscurius. quid ni? quando per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur. nihil est illis dum fiunt, & a faece sua separantur, informius. Denique ipsos opifices intueri, per quorum manus sterile terrae genus & informe perpurgatur, videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos, quam corpora: & in possessore eorum, quam in artifice plus est sordium. Necessarium itaque est admoneri, & habere aliquem aduocatum bonae mentis, eque tanto fremitu, tumultuque falsorum veram denique audire vocem. Quae erit illa vox? Ea scilicet quae tibi tantis clamoribus ambitiosis exsurdato, salubria insusurret verba: quae dicat, Non est quod inuideas istis, quos magnos felicesq. populus vocat. Non est quod tibi compolitae

mentis habitum & sanitatem plausus excurat. Non est quod tibi tranquillitatis tuae fastidium faciat ille, sub illis fascibus, purpura cultus. Non est quod felicitem eum iudices, cui submouetur, quam quælector semita deijcit. Si vis exercere tibi utile, nulli autem graue imperium, submoue vitia. Multi inueniuntur, qui ignem inferant urbibus, qui inexpugnabilia saeculis, & per aliquot aetates tuta prosterant, qui aequum arcibus aggetem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quassent: multi sunt, qui ante se agant agmina, & tergis hostium graues insistent, & ad mare magnum perfusi caede gentium veniant: sed hi quoque, ut vincerent hostem, cupiditate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit, sed nec ipsi ambitioni, crudelitati quæ resistere. Tunc cum agere visi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deuastandi, & ad ignota mittebat. An tu putas sanum, qui à Graeciae primum cladibus, in qua eruditus est, incipit, qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacedaemona seruire iubet. Athenas tacere. Non contentus tot ciuitatum strage quas aut vicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco projicit, & toto orbe arma circumfert: nec subsistit vnquam lassata crudelitas, immanium ferarum modo, quae plus quam exigit fames, mordent. Iam in vnum regnum multa regna coniecit. Iam Graeci Persaeque eundem timent, iam etiam à Dario liberae nationes iugum accipiunt. ire tamen vult ultra Oceanum solemque: indignatur ab Herculis Liberieque vestigijs victoriam flectere. Ipsi naturae vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter, quam in praeceps deiecta pondera, quibus eundi finis est, iacuisse. Ne Cn. quidem Pompeio externa inire bella aut domestica, virtus aut ratio suadebat: sed insanus amore magnitudinis falsae, modo in Hispaniam & Sertoriana arma, modo ad cogendos piratas ac maria pacanda vadebat. Hae praetexantur causae ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam, quid in Septentrionem, quid in Mithridatem & Armeniam, & omnes Asiae angulos traxit? Infinita scilicet cupido crescendi: cum sibi vni parum magnus videretur. Quid C. Caesarem in sua fata pariter ac publica immisit? gloria & ambitio, & nullus supra ceteros eminendi modus. Vnum ante se ferre non potuit, cum resp. supra se duos ferret. Quid tu C. Marium semel cōsulem (vnum enim consulatum accepit, ceteros rapuit) cum Theutonicos Cimbrosque concideret, cum Iugurtham per Africae deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marius ducebat ambitio. Isti cum omnia concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta conuoluunt, sed ipsi ante voluntur, & ob haec maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui fraenum est. Ideoque cum multis fuerunt mali, pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quod credas quenquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia ista exempla, quae oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum virtus, quae mendacia contra verum placentia extirpet, quae nos à populo, cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. Haec est enim sapientia, in naturam conuerti, & eo restitui, vnde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insaniae reliquisse, & ex isto coetu inuicem noxio procul abisse. Hoc ut esse verum scias, aspice, quanto aliter vnusquisque populo viuat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiae, nec frugalitatem docent rura: sed vbi testis ac spectator abscessit, vitia subdunt, quorum monstrari & conspici, fructus est. Quis eam quam nulli ostenderet, induit purpuram? Quis posuit secretam in auro dapem? Quis sub alicuius rusticae arboris proiectus umbra, luxuriae suae pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem & familiarium sed apparatus vitiorum suorum pro modo turbae spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium in quae insanimus, admirator & conscius. Ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotentia scaenam desiderant. Sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio urbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet paruo diuitem, & vsu opes merientem. Contra illos qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat traditū litteris, & animū ab externis ad sua reuersum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto inuidioso fastigio suo tremantes & attonitos, longaque aliam de se opinionem habentes, quam ab alijs habetur. Nam quae alijs videntur excelsa, ipsis praerupta sunt. Itaque exanimantur, & trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suae praeeptum. Cogitant enim varios casus, & in sublimi maxime lubricis: tunc appetita formidant, & quae & illos graues alijs reddit, grauior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene & sui iuris. odio est fulgor, & fuga iam a rebus adhuc stantibus quaeritur: tunc demum videas philosophantes metu, & aegrae fortunae sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint, bona fortuna, & mens bona, ita melius in malis sapimus. secunda rectum auferunt.

Epistola XCV.

P Etis à me, vt id quod in diem suum dixerà debere referri, repraesentè & scribam tibi, an haec pars philosophiae, quam Graeci *παραγγελία* vocant, nos praeceptiuam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negauero. Eo magis promitto, & verbum publicum perire non patior. Postea noli rogare quod impetrare nolueris. Interdum enim obnixè petimus id quod recusaremus, si quis offerret. Haec siue leuitas est, siue vernilitas, punienda est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator historiam ingentem attulit, minutissime scriptam, arctissime plicatam, & magna parte perfecta: Desinam, inquit, si vultis. Acclamatur, Recita, recita,

Eglino videro:
loro nemici, ma
furmo vinti del
l'ambizioso. Re,
sua porta contra-
stata all'anni
loro vittoriosi, ma
neppure essi impe-
vano vederli al-
lor condotti ad al-
l'orgoglio. Agitati
e quasi stupiti, quin-
to al suo orgoglio,
del proprio disgra-
tiazia le copolanti
Tavola del l'in-
felice Alessandro
e lo cacciava in
ignota contrade:

La solitudine
non è per quel
proprio di lui ma-
està di contrade.
Stanni; ma il cuore
lo vola in ogni parte
per amare: ma gran-
do il tedio non lo
spettatore non è
presente, i vigili
che amano mostri
si a dar naffi occhi
s'appiattano. Chi
sarebbe persona
se non fosse il mostro
Chi vorrebbe per
oculto e naffi
d'oro.
Inventivo all'
notte paffi e
il sapere non
ed ammirato.

recita, ab his qui illum obmutescere illico cupiunt. Saepe aliud volumus, aliud optamus: & verum ne dijs quidem dicimus, sed dii aut non exaudiunt, aut misereantur. Ego me, omilla misericordia, vindicabo, & ubi ingentem epistolam impingam: quam tu si inuitus leges, dicito: Ego mihi hoc contraxi. reque inter illos numera, quos vxor magno ducto ambitu torquet: inter illos, quos diuitiae per summum acquiratae sudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti discruciant, & ceteros malorum suorum compotes. Sed ut, omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionib. rectis: ad actiones rectas praecepta perducunt. Ergo ad beatam vitam praecepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas praecepta perducunt, sed cum obsequens ingenium est. Aliquando frustra admouentur, si animum opiniones obsident pravae. Deinde etiam si recte faciunt, nesciunt facere se recte. Non potest enim quisquam nisi ab initio formatus, & tota ratione compositus, omnes exsequi numeros, ut sciat quando oporteat, & in quantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter, sed respiciet, sed haesitabit. Si honesta, inquit, actio ex praeceptis venit, ad beatam vitam praecepta abunde sunt. Atqui est illud, ergo & hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum praeceptis. Si aliae, inquit, artes contentae sunt praeceptis, contenta erit & sapientia. Nam & haec ars vitae est. Atqui gubernatorem facit ille qui praecipit, Sic moue gubernaculum, sic vela submitte, sic secundo vento vtere, sic aduerso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. Alios quoque artifices praecepta confirmant. Ergo non hoc idem poterunt artifices viuendi? Omnes istae artes circa instrumenta vitae occupatae sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhihent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor. At haec quae artem vitae professae est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest. Discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quam dissimilis sit harum artium condicio, & huius? In illis excusatus est voluntate peccare, quam casu: in hac maxima culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit soloecismum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere aegrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quam si se intelligere dissimulat. At in hac arte viuendi, turpior volentium culpa est. Adijce nunc, quod artes quoque pleraeque, immo ex omnibus liberalissimae, habent decreta sua, non tantum praecepta, sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Aesclepiadis, alia Themisonis. Praeterea nulla ars contemplatiua sine decretis suis est, quae Graeci vocant *δύμματα*: nobis vel decreta licet appellare: vel scita, vel placita, quae in geometria & in astronomia inuenies. Philosophia autem & contemplatiua est, & actiua: spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis, ac dissuadere contenta. Magna me vocant, supraque vos posita.

*Nam tibi de summa caeli ratione deumque
Differere incipiam, & rerum primordia pandam,
Vnde omnis natura creet res, auget, aliatque,
Quoque eadem rursus natura perempta resoluit.*

ut ait Lucretius. Sequitur ergo, ut cum contemplatiua sit, habeat decreta sua. Quid, quod facienda quoque nemo rite obibit, nisi is, cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi possit? Quos non seruabit, qui mera, praecepta acceperit. Imbecilla sunt per se, & ut ita dicam, sine radice, quae partibus dantur. Decreta sunt quae muniant, quae securitatem nostram, tranquillitatemque tueantur, quae totam vitam, totamque rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiae & praecepta, quod inter elementa & membra. Haec ex illis dependent: illa & horum causas sunt & omnium. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud quam facienda & vitanda praecepit. Et tunc longe meliores erant viri. Postquam docti prodierunt, boni defuerunt. Simplex enim illa & aperta virtus in obsecram & solertem scientiam versa est, docemurque disputare, non viuere. Fuit sine dubio, ut dicitis, vetus illa sapientia, cum maxime nascens rudis, non minus quam ceterae artes, quarum in processu subtilitas creuit. Sed ne opus quidem adhuc erat remedijs diligentibus. Nondum in tantum nequitia surrexerat, nec tam late se sparserat. Poterant vitijs simplicibus obstare remedia simplicia. Nunc necesse est tanto operosiora esse munimenta, quanto valentiora sunt quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum, quibus sifteretur fluens sanguis, vulnera coirent paulatim. Deinde in hanc peruenit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotij habuisse, firmis adhuc, solidisque corporibus, & facili cibo, nec per artem, voluptatemque corrupto. Qui postquam coepit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quaeri, & inuentae sunt mille conditurae, quibus auaritia excitaretur: quae desiderantibus, alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor, & neruorum vino madentium tremor, & miserabilior ex cruditatibus quam ex fame macies, Inde incerti labantium pedes, & semper qualis in ipsa ebrietate titubatio. Inde in totam cutem humor admissus, distensusque venter, dum male assuescit plus capere, quam poterat. Inde suffusio luridae bilis, & decolor vultus, tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, neruorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? Quid oculorum auriumque tormenta, & cerebri aestuantis verminationes, & omnia per quae exoneramur, internis vlcerebus affecta: Innumerabilia praeterea febrium genera, aliarum impetu subeuntium, aliarum tequi peste repentium, aliarum

aliarum cum horrore & multa membrorum quassatione venientium? Quid alios referam innumera-
biles morbos, supplicia luxuriae? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se delicijs soluerant, qui
sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut
venatu, aut tellure versata. excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil
opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis atque pyxidibus. Simplex erat ex sim-
plici causa valetudo. multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quantum rerum per vnā gulam
transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix. Necessē est itaque inter se tam diuersa
dissideant, & hausta male digerantur, alijs alio nitentibus. Nec mirum, quod inconstans variusque ex
discordi cibo morbus est. & illa ex contrarijs naturae partibus in eundem compulsa redundant. Inde
tam nullo aegrotamus genere, quā viuimus. Maximus ille medicorum, & huius scientiae conditor,
feminis nec capillos destuere dixit, nec pedes laborare. Atqui hae iam & capillis destituuntur, & pedi-
bus aegrae sunt. Non mutata feminarum natura, sed vita est. Nam cum virorum licentiam aequaue-
rint, corporum quoque uirilium uitia aequauerunt. Non minus peruigilant, non minus potant, &
oleo & mero viros prouocant. Aequē inuitis ingesta visceribus per os reddunt, & vinum omne vomitu
remitiuntur: aequē niuem rodunt, solatium stomachi aestuantis. Libidine vero, nec maribus quidem
cedunt, pati natae. Dij illas deaeque male perdant: adeo peruersum cōmentae genus impudicitiae, vi-
ros ineunt. Quid ergo mirandum est, maximum medicorum ac naturae peritissimum, in mendacio pre-
hendi, cum tot feminae podagricae caluaeque sint? Beneficium sexus sui, vitijs perdiderunt: & quia fe-
minam exuerunt, damnatae sunt morbis virilibus. Antiqui medici nesciebant dare cibum saepius, & vi-
no fulcire venas cadentes: nesciebant saniem emittere, & diutinam aegrotationem balneo sudoribus
que laxare: nesciebant crurum vinculo, brachiorumque, latentem vim, & in medio sedentem, ad extre-
ma reuocare. Non erat necesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum essent periculorum paucis-
sima. Nunc vero quam longe processerunt mala valetudinis? Has vsuras voluptatum pendimus, ultra
modum fasque concupitarum. Innumerabiles esse morbos miraris? coquos numera. Cessat omne stu-
dium: & liberalia professi, sine ulla frequentia, desertis angulis praesident. In rhetorum ac philosopho-
rum scholis solitudo est. At quā celebres culinae sunt, quanta nepotum focos iuuentus premit?
Transeō puerorum infeliciū greges: quos post transacta conuiuia, aliae cubiculi contumeliae expe-
ctant. Transeō agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, vt eadem omnibus leuitas sit, ea-
dem primae mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis cui rectior est coma, crispulis mi-
sceatur. Transeō pistorum turbam, transeō ministratorum, per quos signo dato ad inferendam coe-
nam discurretur. Dij boni, quantum hominum unus uenter exercet. Quid tu illos boletos, uoluptarium
uenenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiam si praesentanei non furant? Quid tu illam aesti-
uam niuem non putas callum iecinoribus obducere? Quid illa ostrea, inertissimam carnem, coeno sagi-
natam, nihil existimas limosae grauitatis inferre? Quid illud Sociorum garum, pretiosam malorum
piscium saniem, non credis urere falsa tabe praecordia? Quid illa purulenta, & quae tantum non ab ip-
so igne in os transferuntur, iudicas sine noxa, in ipsis uisceribus extinguī? Quā foedi atque pestilen-
tes ructus sunt, quantum fastidium sui, exhalantibus crapulam veterem. Scias putrescere sumpta, non
concoqui. Memini fuisse quondam Aesopi nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem
ducere, properans in damnum suum popina congesserat: ueneriae spondylique, & ostrea catenus cir-
cumcisa, qua eduntur, interuenientib. distinguebantur echinis, torti, distracti sine ullis ossibus nulli
constrauerant. Piget esse singula, coguntur in vnum sapores. In coena sit, quod fieri debet saturo in
ventre. Expecto iam vt manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque
ossa, & dentium opera coquum fungi? Graue est luxuriari per singula. omnia semel & in eundem sapo-
rem versa ponantur. Quare ego ad vnā rem manum porrigam? Plura veniant simul. Multorum fercu-
lorum ornamenta coeant & cohaereant. Sciant protinus hi, qui iactationem ex istis peti & gloriam aie-
bant, non ostendi ista, sed conscientiae dari. Pariter sint, quae disponi solent, iure vno perflua. Nihil in-
terfit, ostrea echinis, spondyli perturbati nullis concoctique ponantur. Non esset confusior vomentiū
cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diuer-
si, multiformes: aduersus quos & medicina armare se coepit multis generib. multis obseruationibus.
Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior inter minora peccantes, & leui quoque cura medi-
cabiles. Aduersum tantam morum euerfionem, omnia conanda. Et vtinam sic denique lues ista vincere-
tur: Non priuatim solum, sed publice furimus. Homicidia compescimus, & singulas caedes. Quid bel-
la, & occisum gentium gloriosum scelus? Non auaritia, non crudelitas modum nouit: & ista quamdiu
furtim & à singulis fiunt, minus noxia, minusque monstrosa sunt. Ex senatusconsultis plebisque scitis
scelera exercentur, & publice iubentur, vetita priuatim. Quae clam commissa capite lucent, eadem
quia palam fecere laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno,
bella gerere, gerendaque liberis tradere: cum inter se etiam mutis ac feris pax sit? Aduersus tam po-
tentem explicitumque late furem, operosior philosophia facta est, & tantum sibi virium sumpsit,
quantum his, aduersus quae parabatur, accesserat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, &
perentes delictiorem cibum. non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, à quo paululum
discesserat.

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ab omni parte quaeritur. Nullum intra se manet vitium. In auaritiam praeceps luxuria est. honestatis obliuio inuasiit. Nihil turpe est, cuius placet pretium. Homo, sacra res, homo iam per lulum & iocum occiditur: & quem erudiri ad inferenda accipiendaeque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur: fati que spectaculi in homine mors est. In hac ergo morum peruersitate, desideratur solito vehementius aliquid, quod mala inueterata discutiat. Decretis agendum est, ut reuellatur penitus falsorum recepta persuasio. His si adiunxerimus praecepta, consolationes, adhortationes, poterunt valere, per se inefficaces sunt. Si volumus soluere obligatos, & malis quibus iam tenentur, auellere, discant quid malum, quid bonum sit. Sciant omnia praeter virtutem mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. Quemadmodum primum militiae vinculum est religio, & signorum amor, & deferendi nefas: tunc deinde facile cetera exiguntur mandanturque ad iusiurandum adactis: ita in his quos velis ab beatam vitam perducere, prima fundamenta iacienda sunt, & insinuanda virtus. Huius quadam superstitione teneantur: hanc ament: cum hac viuere velint, sine hac nolint. Quid ergo? Non quidam sine institutione subtili euaserunt probi, magnosque profectus assecuti sunt, dum nudis tantum praeceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, & salutaria in transitu rapuit. Nam ut dii immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi, & pars naturae eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam fortiti indolem, in ea quae tradi solent, perueniunt sine longo magisterio: & honesta complexi sunt, cum primum audierunt. Vnde ista tam rapacia virtutis ingenia, vel ex se fertilia? At illis aut hebetibus & obtusis, aut mala consuetudine obfessis diu, rubigo animorum effricanda est. Ceterum ut illos in bonum pronos, citius educit ad summa, & hos imbecilliores adiuuabit, malisque opinionibus extraher, qui illis philosophiae placita tradiderit: quae quam sint necessaria, licet videas. Quaedam insident nobis, quae nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec haec audacia reprimi potest, nec illa inertia sulcari, nisi causae eorum eximantur, falsa admiratio, falsa formido. Haec nos quandiu possident, dicas licet: Hoc patri praestare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus: tentantem auaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadebit uimor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum usque sudorem: sed deliciae vetabunt. Sciet in uxorem grauissimum esse genus iniuriae, habere pellicem: sed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare praecepta, nisi prius amoueris obstantia praeceptis: non magis quam proderit arma in conspectu posuisse, propiusque admouisse, nisi uoluntatis manus expediuntur. Ut ad praecepta quae damus, possit animus ire, soluendus est. Putemus aliquem facere quod oportet, non faciet assidue, non faciet aequaliter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu vel exercitatione exhibunt recta: sed non erit in manu regula, ad quam exigantur: cui credat recta esse quae facit, Non promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde praestabunt tibi fortasse praecepta, ut quod oportet facias: non praestabunt, ut quemadmodum oportet: & si hoc non praestant, ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus, concedo. Sed id parum est: quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est coena sumptuosa flagitiosius, & equestrem censum consumente? Quid tam dignum censoria nota, si quis, ut isti ganeones loquuntur, sibi haec & genio suo praestet? & tricies tamen HS adijciales coenae frugalissimis viris constiterant. Eadem res si gulae datur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed impena solemnis est. Mullum ingentis formae (quare autem non pondus adijcio, & aliorum gulam muto? quatuor pondo & ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Caesar missum sibi, cum in macellum deferri & venire iussisset: Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius. Ultra spem illi coniectura processit. Licitati sunt. Vicit Octavius: & ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque millibus HS emisisset piscem, quem Caesar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octauio fuit turpe, non illi qui emerat, ut Tiberio mitteret. quanquam illum quoque reprehenderim. Admiratus est rem, qua putauit Caesarem dignum. Amico aegro aliquis affidet, probamus. At hoc si hereditatis causa facit. Vultur est, cadauer expectat. Eadem & turpia sunt, & honesta. Refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeste fient, si honesto nos addixerimus, idque vnum in rebus humanis bonum iudicauerimus, quaeque ex eo sunt: cetera in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio ad totam pertinens vitam. Hoc est quod decretum voco. Qualis haec persuasio fuerit, talia erunt quae agentur, quae cogitabuntur. Qualia autem haec fuerint, talis vita erit. In particulas suasisse, totum ordinati parum est. M. Brutus in eo libro, quem *περὶ τῆς ἀρετῆς* inscripsit, dat multa praecepta & parentibus & liberis & fratribus. haec nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo referat. Proponamus oportet finem summi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat, veluti nauigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cursus. Vita sine proposito uaga est. Quod si utique proponendum est, incipiunt necessaria esse decreta. Illud, puto, concedes, nihil esse turpius dubio, & incerto ac timido, pedem modo referente, modo producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximantur quae reprehendunt animos ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo sint dii colendi, solet praecipi. Accendere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus: quoniam nec lumine dii egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus affidere templorum. humana ambitio istis officiis capitur. Deum colit, qui nouit. Vetemus lintea & strigiles Ioui ferre, & speculum tenere Iunoni. Non quaerit ministros

Deus.

Deus. Quid nisi ipse humano generi ministrat. Vbiq̃ue & omnibus praesto est. Audiat licet, quemadmodum se gerere in sacrificijs debeat, quàm procul relinire à molestis superstitionibus. nunquam satis profectum erit, nisi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem. Quae causa est dijs beneficiendi? natura. Errat, si quis putat illos nocere velle. Non possunt, nec accipere iniuriam queunt, nec facere. Laedere etenim laedique coniunctum est. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculosos quidem fecit. Primus est deorum cultus, deos credere. Deinde, reddere illis maiestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla maiestas est. Scire, illos esse qui praesident mundo, qui vniuersa vt sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent. Ceterum castigant quosdã, & coercent, & irrogant poenas, & aliquando specie mali puniunt. Vis deos propitiare? conus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. Ecce altera quaestio, quomodo hominibus sit vtendum. Quid agimus? quae damus praecepta? Vt parcatur sanguini humano? Quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo manuetus homini est. Praecipimus vt naufrago manum porrigat, errantem vt viam monstrat, cum esuriente panem suum diuidat? Quando omnia quae praestanda sunt ac vitanda, dicam, cum possim breuiter, hanc formulam humani officij tradere? Omne hoc quod vides, quo diuina atque humana conclusa sunt, vnum est, membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cùm ex iisdem & in eadem gigneret. Haec nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit. Illa aequum iustumque composuit. Ex illius constitutione miserius est nocere, quàm laedi. Ex illius imperio paratae sunt iuuantis manus. Iste versus & in pectore & in ore sit:

Homo sum, humani nihil a me alienum puto.

Habeamus in commune, quòd nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quae caesura, nisi inimicem obstarent, hoc ipso sustinetur. Post deos hominesque, dispiciamus quomodo rebus sit vtendum. In superuacuum praecepta iactauimus, nisi illud praecesserit, qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de diuitijs, de gloria, de ignominia, de patria, de exilio. Aestimemus linguam, fama remota: & quaeramus quid sint, nò quid vocentur. Ad virtutes trāseamus. praecipiet aliquis, vt prudentiam magni aestimemus vt fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: iustitiam, si fieri potest, propius etiam quàm ceteras nobis applicemus. Sed nihil agitur, si ignoramus, quid sit virtus: vna sit, an plures: separatae, an annexae, an qui vnam habet, & ceteras habeat: quomodo inter se differant. Non est necesse fabro de fabrica quaerere, quod eius initium, quis vsus sit, non magis quàm parietomimo de arte saltandi. Omnes istae artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam. Virtus & aliorum scientia est, & sui: discendum de ipsa est, vt ipsa voluntas discatur. actio recta nò erit, nisi recta fuerit voluntas. Ab hac enim est actio. Rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit. Ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi nò erit in optimo, nisi totius vitae leges perceperit, & quid de quoque iudicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immutabile certumque iudicium adeptus. Ceteri decidunt subinde, & reponuntur, & inter omnia appetitaque alternis fluctuantur. Causa huius iactationis est, quòd nihil liquet incertissimo regimine vtentibus, fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non peruenitur: continet vitam. Bona & mala, honesta & turpia, iusta & iniusta, pia & impia, virtutes vsusque virtutum, rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, sagacitas sensuum, haec omnia aestimatorem desiderant, quanti quidque in censum deferendū sit. Falleris enim, & plures quaedam quàm sunt, putas: adeoque falleris, vt quae maxima inter vos habentur, diuitiae, gratia, potentia, testertio nummo aestimanda sint. Hoc nescis, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se aestimantur, inspexeris. Quemadmodum folia virere per se non possunt, ramum desiderant, cui inhaereant, ex quo trahant succum: sic ista praecepta si sola sunt, marcent: infigi volunt. Praeterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa quo tolluntur. Quid enim dicunt? praeceptis satis vitam explicari, superflua esse decreta sapientiae, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est, tam hercule, quàm si nunc ego dicerem recedendum esse à praeceptis, & in haec sola studium conferendum: hoc ipso quo negarem curanda esse praecepta, praeciperem. Quaedam admonitionem philosophiae desiderant, quaedam probationem: & quidem multa ita inuoluta sunt, vix summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariae sunt, & decreta, quae veritatem argumentis colligunt. Quaedam aperta sunt, quaedam obscura. Aperta, quae sensu comprehenduntur: obscura, quae extra haec sunt. Ratio autem non impletur manifestus. Maior eius pars pulchriorque in oculo est. Occulta probationem exigunt, probatio non sine decretis est, necessaria ergo decreta sunt. Quae res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio, sine qua omnia in animo, natant. Necessaria ergo sunt decreta, quae dant animis inflexibile iudicium. Denique cum monemus aliquem, vt amicum eodem habeat loco quo se, vt ex inimico cogit et posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium, adiungimus iustum & honestum. Iustum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio. Ergo haec necessaria est, sine qua nec illa sunt. Sed vtraque iungamus. Namque & sine radice iuuitiles rami sunt, & ipsae radices his quae genuere adiuuantur. Quantum utilitatis manus habeat, nescire nulli licet, aperte iuuat. Cor, illud quo manus viuunt, ex quo impetū sumunt, quo mouentur, latet. Idem dicere de praeceptis possum, aperta sunt: decreta vero sapientiae in abdito. Sicut sanctiora sacro-

ra sacrorū tantum initiati sciunt, ita in philosophia, arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur. At praecepta, & alia huiusmodi, profanis quoque nota sunt. Posidonius non tantum praeceptionē (nihil enim nos hoc verbo uti prohibet) sed etiam suasionem, & consolationem, & exhortationem necessariam iudicat. His adijcit causarum inquisitionem, quam cur aetiologian dicere non audeamus, cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo iure ita appellent, non video. Ait vtilem futuram esse descriptionem cuiusque virtutis. Hanc Posidonius aetiologian vocat: quidam *χρηστησιμων* appellant, signa cuiusque virtutis & vitij ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminantur. Haec res eandem vim habet, quam praecipere. Nam qui praecipit, dicit: Illa facies, si voles temperans esse. Qui describit, ait, Temperans est, qui facit illa, qui illis abstinet. **Quaeris, quid intersit? Alter praecepta virtutis dat, alter exemplar.** Descriptiones has, & (ut publicanorum utar verbo) *εικονισμους*, ex usu esse confiteor. Proponamus laudanda: inuenietur imitator. Putas vtile tibi dari argumenta, per quae intelligas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignauo. Quanto hoc vtilius est, excellentis animi notas nosse, quas ex alio in se tranferre permittitur?

*Contiuuo pecoris generosi pullus in aruis
Alius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus inire viam, & fluuios tentare minaces:
Audet, & ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus: illi ardua ceruix,
Argutumque caput, breuis aluus, obesaque terga:
Luxuriatque toris animosum pectus.
--- tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & fremit artus,
Collectumque premens voluit sub naribus ignem.*

Dum aliud agit Virgilius noster, describit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim, si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum ciuiliū impavidus, & primus incessens admotos iam exercitus alpibus, ciuilique se bello ferens obuium, non alium illi assignauerim vultum, non aliū habitū: altius certe nemo ingredi potuit, quā qui simul contra Caesarem Pompeiumque se sustulit, & alijs Caesarianas opes, alijs Pompeianas fouentibus, vtrumque prouocauit, ostenditque aliquas esse reip. partes. Nā parū est in Catone dicere: Nec vanos horret strepitus. Quid ni, cū veros vicinosque nō horreat? Cum contra decē legiones & Gallica auxilia, & mixta barbarica arma ciuilibus, vocē liberā mittat, & Remp. hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in seruitutem casura, quā itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quantū in publica trepidatione fiducia est: Scit se vnū esse, de cuius statu non agatur: nō quaeri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorū gladiorumque contemptus. Libet admirantem inuictā constantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: Luxuriatque toris animosum pectus. Proderit non tantum quales esse soleant boni viri, dicere, formamque eorum & lineamenta deducere, sed quales fuerint, narrare, & exponere Catonis illud vltimum ac fortissimum vulnus, per quod liber amisit animam: Laelii sapientiam, & cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisque egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, cum in publicum sternerentur, haedinasque pro stragulis pelles, & ante ipsius Iouis cellam proposita conuiuia uasa fictilia. quid aliud est, paupertatem in Capitolio consecrare? Ut nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inferam, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non coena. O quā ignorant homines cupidi gloriae, quid illa sit, aut quemadmodum petenda. Illo die populus Romanus multorū supellectilem spectauit, unius miratus est. Omnium illorum aurum argentumque fractum est, & millies conflatum. At omnibus saeculis Tuberonis fictilia durabunt.

Epistola XCVI.

T Amen tu indignaris aliquid, aut quereris: & non intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc unum, quod indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto uiro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura putet miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Male ualeo? pars fati est. Familia decubuit? foenus offendit? domus crepuit? Damna, uulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri. hoc parum est. debuit fieri. decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cum maxime detego: in omnibus quae aduersa uidentur & dura, sic formatus sum. Non pareo Deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil unquam mihi incidet, quod tristis excipiam, quod malo vultu: nullum tributum inuitus conferam. Omnia autem ad quae gemimus, quae expauescimus, tributa uitae sunt. Horum, mi Lucili, nec speraueris immunitatem, nec petieris. Vesicae te dolor inquietauit. Epulae fuerunt parum dulces, detrimenta continua: propius accedā, de capite timui. Quid tu nesciebas haec te optare, cum optares senectutem? Omnia ista in longa uita sunt, quomodo in longa uia & puluis & lutum & pluuia. Sed uolebam uiuere, carere tamen incommodis omnibus. Tā effeminata uox uirum dedecet. Videris quemadmodum hoc uotum meum excipias. Ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dii, neque deae faciant, ut te fortuna in delicijs habeat. Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, utrum uelis uiuere in macello, an in castris. Atqui uiuere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, & per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt,

& expe-

*Se a ma lo chiedi,
io parlo dell'uomo
e per questo è infelice
e che parlo, la natura
della cosa non
della infelice.
Non obbedire a Dio
ma a lui in accordo.
Il uero non moro
da necessitate, ma
in consiglio.
La vita, o uita
Lucilio è una
bandiera.*

& expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorū. Isti quos publica quies, alijs laborantibus molliter habet, Turdilli sunt, tuti contumeliae causa.

Epistola XCVII.

ERras, mi Lucili, si existimas nostri saeculi esse vitium, luxuriam & negligentiam boni moris, & alia quae obijcit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum. Nulla aetas vacauit à culpa. Et si aestimare licentiam cuiusque saeculi incipias, pudet dicere: Nunquā apertius quàm coram Catone peccatum est. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium; quod cum Caesaris vxore in operto commiserat, violatis religionibus sacrificij, quod pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, vt picturae quoque masculorū animalium contegantur. Atqui dati iudicibus nummi sunt, & quod hac etiamnum pactione turpius est, stupra insuper matronarū, & adolescentulorū nobilium salarij loco exacta sunt. Minus crimine, quàm absolutione, peccatum est. Adulterij reus adulteria diuisit: nec ante fuit de salute securus, quàm similes sui iudices suos reddidit. Haec in eo iudicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. ipsa ponam verba Ciceronis, quia res fidem excedit. Accersiu it ad se, promissit, intercessit, dedit. Iam vero, o dij boni, rem perditam, etiam noctes certarum mulierum atque adolescentulorum nobilium perductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non vacat de pretio queri, plus in accessionibus fuit. Vis seueri illius vxorem? dabo illam. Vis diuitis? huius quoque tibi praestabo concubitus. Adulterium vbi feceris, damna. Illa formosa quam desideras, veniet; illius tibi noctem promitto, nec differo. Intra comperendinationem fides promissi mei stabit. Plus est distribuere adulteria, quàm facere. Illud est matribus familiae denuntiare, hoc illudere. Hi iudices Clodiani à senatu petierant praesidium quod non erat nisi damnaturis necessarium: & impetrauerant. Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo: Quid vos, inquit, praesidium à nobis petebatis? An, ne nummi vobis eriperentur? Inter hos tamen iocos impune tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno, qui damnationem peius effugit, quàm meruit. Quicquam fuisse corruptius illis moribus credis, quibus libido non sacris inhiberi, non iudicij poterat? quibus in ea ipsa quaestione, quae extra ordinem senatusconsulto exercebatur, plus quàm quae rebatur admissum esse? Quaerebatur, an post adulterium aliquis posset tutus esse. apparuit, sine adulterio tutum esse non posse. Hoc inter Pompeiū & Caesarē, inter Ciceronē Catonēmq. commissum est: Catonem inquam illum, quo sedēte negatur populus permisisse sibi postulare Florales iocos nudarum meretricum. Credis spectasse tunc seuerius homines quàm iudicasse? & fient, & facta sunt ista, & licentia vrbium, aliquando disciplina metuque, nunquam sponte confidet. Non est itaque quod credas, nunc plurimum libidini permissum esse, legibus minimum. Longe enim frugalior haec iuuentus, quàm illa, est, cum reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: cum stuprum committeretur rei iudicandae causa: cum Clodius ijsdem vitijs graciosus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipsa causae dictione. Credat hoc quisquam? qui damnabatur vno adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine dux, sine comite procedit: non prouum iter est tantum ad vitia, sed praeceps. Et, quod plerosque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata, artificibus pudori sunt, offenduntque: errantem in vita peccata delectant. Non gaudet nauigio gubernator euerio, non gaudet aegro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit. At contra omnibus crimen suum voluptati est. Laetatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate: laetatur ille circūscriptione furtoque: nec ante illi culpa, quàm culpa fortuna displicuit. Id praua consuetudine, euenit. Alioqui vt scias subesse animis, etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi, omnes peccata dissimulant, & quamuis feliciter cesserint, fructu illorum vtuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire vult, & conspici. Iplas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto. Potest nocenti contingere vt lateat, latendi fides non potest. Aut si hoc modo melius hunc explicari posse iudicas sensum: Ideo non prodest latere peccantibus, quia latendi etiam si facultatem habent, fiduciam non habent. Ita est, tuta scelera esse possunt: secreta non possunt. Hoc ego repugnare segetae nostrae, si sic expediatur, non iudico. Quare? quia prima & maxima peccantium est poena, peccasse. Nec vllum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris in scelere supplicium est. Sed nihilominus & haec & illa secundae poenae premunt ac sequuntur, timere semper & expauescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? Quare non semper illam in suspenso relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro, vbi dicit nihil iustum esse natura, & crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit. Hic consentiamus, mala facinora conscientia flagellari, & plurimum illi tormentorum esse, eo quod perpetua illam sollicitudo vrget ac verberat, quod sponsores securitatis suae non potest credere. Hoc enim ipsum argumentum Epicuri est, natura nos à seelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor est. Multos fortuna liberat poena, metu neminem. Quare? quia infixi nobis eius rei auersatio est, quam natura damnauit. Ideo nunquam fides latendi fit etiam latentibus, quia coarguit illos conscientia, & ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa scelera legem & iudicem effugiunt, & scripta supplicia, nisi illa naturalia & graua de praesentibus soluerent, & in locum paenitentiae timor cederet.

*Caro è: possono i de-
titi essere del segreto
diffusi, ma non si ueni-
La prima la poe-
gra a pena del
peccato se è l'avar-
peccato.
La fortuna molti-
libera dal castigo, dal
rimorso, niuno. Per-
che? Perché noi non
corri a fatto l'odio
di: quello opere
che la natura con-
danna.*

Epistola XCIII.

NVnquam credideris felicem quenquā, ex felicitate suspensum, fragilibus innititur, qui aduenticio laetus est, exibat gaudium quod intrauit. At illud ex se ortum, fidele, firmumque est, & crescit, & ad extremum usque profequitur. Cetera quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo non vni ac voluptari esse possunt? Quis negat? Sed ita, si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quae fortuna intruetur, ita fructifera ac iucunda fiunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum suarum potestate est. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicant tribuere fortunam. Materiam dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud nos in malum bonūque exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in vtrunque partem ipse res suas ducit, beataeque ac miserae vitae sibi causa est. Malus animus omnia in malum vertit, etiam quae specie optimi venerant. Rectus atque integer corrigit praua fortunae, & dura atque aspera, ferendi scientia mollit: idemque & secundae grate excipit modesteque & aduersa constanter atque fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra vires suas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, & extra minas fortunae positum, nisi certus aduersus incerta est. Siue alios obseruare volueris (liberius enim inter aliena iudicium est) siue te ipsum fauore seposito: & senties hoc & confiteberis, nil ex his optabilibus & caris vtile esse, nisi te contra leuitatem casus, rerumque casum sequentium instruxeris: nisi illud frequenter & sine querela inter singula clama dixeris: *Dus aliter visum est*. Inno mehercule, ut carmen fortius ac iustius repētam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam cogitabas eueniret: *Dij melius*. Sic composito nihil accidet, sic autem componetur, si quid humanarum rerum varietas possit, cogitauerit, antequam senserit. Si & liberos, & coniugem atque patrimonium sic habuerit, tanquam non vtrique semper habiturus, & tanquam non futurus ob hoc inferior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miseriae miser, qui sollicitus est, ut ea quibus delectatur, ad extremum usque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet, & expectatione futuri, praesentia, quibus frui poterat, amittet. In aequo est autem dolor amissae rei, & timor amittendae. Nec ideo praecipio tibi negligentiam. Tu vero metuenda declina, & quicquid consilio prospici potest, prospice. Quodcumque laetum est, multo ante quam accidat, speculari & auerte. In hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, & ad tolerandum omnino obfirmata mens. Potest fortunam cauere, qui potest ferre. Certe in tranquillo non tumultuatur. Nil est nec miserius nec stultius, quam semper timere. Quae ista dementia est, malum suum antecedere? Denique, ut breuiter includam, quod sentio, & istos satageos, ac sibi molestos describam tibi, tam intemperantes in ipsis miserijs sunt, quam ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet, quam necesse sit. Eadem enim infirmitate dolorem non aestimat, qua non expectat. Eadem intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi crescere debere quaecumque contigerunt, non tantum durare: & obliuiscuntur quo humana iactantur, sibi vni fortuitorum constantiam sponder. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea epistola, qua sororem, amisso optimae indolis filio, alloquitur: Mortale est omne mortalium bonum, de his loquitur bonis, ad quae concurritur. Nam illud verum bonum non moritur: certum est sempiternumque, sapientia & virtus: hoc vnum contingit immortalibus. Ceterum tam improbi sunt, tamque obliui quo eant, quo illos singuli dies trudent, ut mirentur aliquid se amittere, amissuri vno die omnia. Quicquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est. Nihil firmum infirmo, nihil fragili aeternum & inuictum est. Tam necesse est perire quam perdere: & hoc ipsum, si intelligimus, solatium est, aequo animo perdere, quod peritum est. Quid ergo aduersus has amissiones auxilij inuenimus? Hoc, ut memoria teneamus amissa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis percipimus. Habere, eripitur: habuisse, nunquam. Peringratus est, qui cum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, usum fructumque apud nos relinquit, quem nos iniquitate deliderij perdimus. Dic tibi, Ex istis quae terribilia videntur, nihil est inuictum. Singula vicere iam multi: regnum Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adam Cato. Et nos vincamus aliquid. Rursus ista, quae ut speciosa & felicia trahunt vulgum, a multis & saepe contempta sunt. Fabricius diuitias imperator reiecit, censor notauit: Tubero paupertatem & se dignam & Capitolio iudicauit, cum scitilib. in publica coena usus, ostendit debere his hominem esse contentum, quibus dii etiamnum vterentur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus ut remp. deberet capeffere, latum clauum diuo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari posset, & eripi posse. Nos quoque, aliquis ex his faciamus animose, Simus inter exempla. Quare deficimus? Quare desperamus? Quicquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animum, sequamurque naturam, a qua aberranti cupiendum timendumque est, & fortuitis seruiendum. Licet reuerti in viam, licet in integrum restitui. Restituamur, ut possimus dolores, quocumque modo corpus inuaserint, perferre, & fortunae dicere: Cum viro tibi negotium est, quare quem vincas. His sermonibus, & his similibus, lenitur illa vis vlcis: quam opto mehercules mitigari, & aut sanari, aut stare, & cum ipso senescere. Sed securus de ipso sum, de nostro damno agitur, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse vitae plenus est, cui adijci nihil desiderat sua causa, sed eorum, quibus utilis est. Liberaliter facit quod viuit. Alius iam hos cruciatus finisset, hic tam turpe putat mortem fugere, quam ad mortē confugere. Quid ergo non si suadebit, exibat? Quid ni exeat? si nemo iam eo vii poterit? si nihil aliud quam dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philoso-

philosophiam in opere discere, & ad verum exerceri: videre quid homo prudeus animi habeat contra mortem, contra dolorem: cum illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, à faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquid dolori resistere, an mors magnos quoque animos admodum subinittere. Quid opus est verbis? In rem praesentem eamus: nec mors illum contra dolorem facit fortiolem, nec dolor contra mortem. Contra utrumque sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec taedio doloris libenter moritur. hunc fert, illam expectat.

Epistola XCIX.

E Pistolam quam scripsi Marullo, cum filium paruulum amisisset, & diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putavi leniter illum debere tractari, cum obiurgatione esset, quàm consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum vulnus male ferenti, paulisper cedendum est. Exsatiat se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigentur, & discant quaedam etiam lacrimarum ineptias esse. Solatia expectas? conuicia accipe. Tam molliter tu fers mortem filij? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertae spei, paruulus: pusillum temporis periit. Causas doloris conquirimus, & de fortuna etiam inique queri volumus, quasi non sit iustas querendi causas praebitura. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere etiā aduersus solida mala, nedum ad istas umbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris causa. Quod damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, ut magis gauderes quod habueras, quàm maereris quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantumve gauisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non superuacuum tantum, sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, periit opera? Totannis, tanta coniunctione vitae, tam familiari studiorum societate nihil actum est? Cum amico effers amicitiam, & quid doles amisisse, si habuisses non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Notum est quod praeteriit tempus: nec quicquam est loco tutiore, quàm quod fuit. Ingrati aduersus perceptra spe futuri sumus: quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in praeterita transitorium sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum praesentibus laetus est. Et futura & praeterita delectant: haec expectatione, illa memoria, sed alterum pender, & non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est, certissimo excidere? Acquiescamus his, quae iam hausimus, si modo non perforato animo hauriebamus, & transmittente quicquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iuuenes sine lacrimis extulerint: qui in senatum, aut in aliquod publicum officium à rogo redierint, & statim aliud egerint: nec immerito. Nam primum superuacuum est dolere, si nihil dolendo proficias. Deinde iniquum est queri de eo, quod uni accidit, & omnibus restat. Deinde desiderij stulta cōquestio est, ubi minimū interest inter amissum & desiderantē. Eo itaq. aequiore animo esse debemus, quod quos amissimus sequimur. Respicere celeritatem rapidissimi temporis: cogita breuitatem huius spatij, per quod citatissimi currimus. Obserua hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis interuallis distinctum, etiam ubi maxima videntur. Quem putas perisisse, praemisus est. Quid autem dementius, quam cum idem tibi iter emetiendum sit, flere eum, qui antecessit? Flet aliquis factum, quod non ignorauit futurum: aut si mortem in homine non cogitauit, sibi imposuit. Flet aliquis factū, quod aiebat non posse non fieri. Quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem condicio deinxit. Cui nasci contigit, mori restat. Interuallis distinguimur, exitu aequamur. Hoc quod inter primum diem & ultimum iacet, varium, & incertum est. Si molestias aestimas, etiam puero longum: si velocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricum & fallax, & omni tempestate mobilius. Iactantur cuncta, & in contrarium transeunt, iubente fortuna: & in tantavolutione rerum humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo vno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo, qui vita defungitur. Ad eum transeamus qui consenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vastitatem, & vniuersum complectere: deinde hoc, quod aetatem vocamus humanam, compara immenso: videbis quàm exiguum sit quod optamus, quod extendimus. Ex hoc quantum lacrimae, quantum sollicitudines occupant, quantum mors, antequam veniat optata, quantum valetudo, quantum timor, quantum tenebris aut rudes aut inutiles anni. Dimidium ex hoc edormitur. Adijce labores, luctus, pericula: & intelliges etiam in longissimā vita, minimum esse quod viuatur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum, cui cito reuerti licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita, nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiolem. Potuit euadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari, sed (quod iustius timetur) potuit fieri pluribus similis. Aspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria proiecit. aspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent mutuo impudici: quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo in ligni flagitio dies exit, plus timeri quàm sperari potuisse manifestum erit. Non debes itaque causas doloris accerfere, nec leuia incommoda indignando cumulare. Non hortor, ut nitaris & vrgēas. Non tamen male de te iudico, ut tibi aduersus haec totam putem virtutem aduocandā. Non est dolor iste sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit, si puerum nutriti adhuc quam patri notiorum animo forti desideras. Quid? nunc ego duritiam suadeo, & in funere ipso erigere vultum volo, & animum ne contrahi quidem patior? Minime. inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum ipsidem

oculis, quibus ipsos videre, nec commoueri ad primam familiarium diuisionem. Puta autem me vetare. Quaedam sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrimae, & animum profusae leuant. Quid ergo est? Permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil vero maerori adiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quam dolor. Quotus quisque sibi tristis est? Clarius, cum audiuntur, gemunt: & taciti quietique, dum secretum est, cum aliquos viderint, in fletus novos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt: quod potuerant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos ut in alijs rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurium exempla componi, nec quid oporteat, sed quid soleat, aspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, & in hac re, sicut in omnibus, inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo: impium vocat, & efferatum. Videt aliquem collabentem, & corpori affusum: effeminatum ait, & eneruem. Omnia itaque ad rationem reuocanda sunt. Stultius vero nihil est, quam famam captare tristitiae, & lacrimas approbare: quas iudico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas. Dicam quid intersit, cum primum nos nuntius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus è complexu nostro in ignem transiturum, lacrimas naturalis necessitas exprimit: & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem premit & expellit. Hae lacrimae per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliae sunt quibus exitu damus, cum memoria eorum quos amisimus, tractatur: & inest quiddam dulce tristitiae: cum occurrunt sermones eorum iucundi, conuersatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi uelut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non est itaque, quod lacrimas propter circumstantes affidentesque aut contineas, aut exprimas, nec cessant, nec fluunt vnquam tam turpiter, quam finguntur. Eant sua sponte. Ire autem possunt placidis atque compositis. Saepe salua sapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturae obsequi, grauitate seruata. Vidi ego in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scaena. Nihil erat, nisi quod veris dabatur affectibus. Est aliquis & dolendi decor. hic sapienti seruandus est: & quemadmodum, in ceteris rebus ita & in lacrimis aliquid sat est. Imprudentium ut gaudia, sic dolores exundauere. Aeque animo excipe necessaria. Quid incredibile, quid nouum euenit? Quam multis cum maxime funus locatur, quam multis vitalia eruuntur, quam multi post luctum tuum lugent? Quoties cogitaueris puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utique perducit ad senectutem. vnde visum est, dimittit. Ceterum de illo frequenter loquere, & memoriam eius quantum potes, celebra: quae ad te saepius reuertetur, si erit sine acerbitate ventura. Nemò enim libenter tristi conuersatur, nedum tristitiae. Si quos sermones eius, si quos quamuis paruuli iocos cum voluptate audieras, saepius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Oblivisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. Sic aues, sic ferae fetus suos diligunt, quarum concitatus est amor, & paene rabidus, sed cum amissis torus extinguitur. Hoc prudentem virum non decet. Meminisse perseveret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiae voluptatem, hanc ipsam captandam in eiusmodi tempore. Ipsa Metrodori verba subscripsi. De quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid enim turpius, quam captare in ipso luctu voluptatem, immo per luctum & inter lacrimas quoque quod iuuat quaerere? Hi sunt qui nobis obijciunt nimium rigorem, & infamant praecepta nostra duritia, quod dicamus dolorem in animum aut admittendum non esse, aut cito expellendum. Vtrum tandem est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amisso amico dolorem, an voluptatem in ipso dolore aucupari? Nos quod praecipimus, honestum est. Cum aliquid lacrimarum affectus effuderit, & ut ita dicam, despumauerit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miscendam ipsi dolori voluptatem. Sic consolamur crastulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus expirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare maerorem. Vtrum honestius dolor animo submouetur, an voluptas ad dolorem quoque admittitur? admittitur, dico? captatur, & quidem ex ipso. Est aliqua inquit, voluptas cognata tristitiae. Illud nobis licet dicere: vobis quidem non licet. Vnum bonum nostris voluptatem, vnum malum dolorem. Quae potest inter bonum & malum esse cognitio? Sed puta esse. Nunc potissimum eruitur: & ipsum dolorem scrutamur an aliquid habeat iucundum circa se & voluptarium. Quaedam remedia alijs partibus corporis salutaria, velut foeda & indecora, adhiberi alijs nequeunt: & quod alibi prodesset sine damno verecundiae, id fit inhonestum loco vulneris. Non te pudet luctum voluptate sanare? Senerius ista plaga sananda est. Illud potius admone, nullum mali sensum ad eum qui perit, peruenire. Nam si peruenit, non perijt. Nulla, inquam, eum res laedit, qui nullus est. Viuit, si laeditur. Vtrum putas illi male esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex eo, quod est. Effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. Illud quoque dicamus ei, qui deflet ac desiderat in aetate prima raptum: Omnes quantum ad breuitatem aevi, si vniverso compares, & iuuenes & senes in aeque sumus. Minus enim ad nos ex omni aetate venit, quam quod minimum esse quis dixerit, quo-

rit: quoniam quidem minimum aliqua pars est. Hoc quod viuimus proximum nihilo est: & tamen ob dimentiam nostram late disponitur. Haec tibi scripsi, non tanquam expectaturus esses remedium à me tam seruum. liquet enim mihi te locutum tecum, quicquid lecturus es: sed ut castigarem illam exiguum moram, qua à te recessisti, & in reliquum exhortarer, contra fortunam tolles animos, & omnia eius tela, non tanquam possent venire, sed tanquam utique essent ventura, prospiceres.

Epistola C.

Fabiani Papirij libros, qui inscribuntur ciuiliū, legisse te cupidissime scribis, sed non respondisse expectationi tuae. Deinde, oblitus de philosopho agi, compositionem eius accusas. Puta esse quod dicis: & effundi verba, non fingi. Primum habet ista res suam gratiam: & est decor proprius orationis leniter lapsae. Multum enim interesse existimo, vtrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc quoque quod dicturus sum ingens differentia est. Fabianus mihi non effundere videtur orationem, sed fundere. Adeo larga est, & sine perturbatione, non sine cursu tamen, veniens. illud plane fatetur & praefert, non esse se tractatam, nec diu tortam, sed ita, ut eius esse credamus. Mores ille, non verba composuit: & animis scripsit ista, non auribus. Praeterea ipso dicente non vacasset tibi partes intueri: adeo te summa rapuisset, & fere quae impetu placent, minus praestant ad manum relata. Sed illud quoque multum est, primo aspectu oculos occupasse, etiam si contemplatio diligens inuentura est, quod arguat. Si me interrogas, maior ille est qui iudicium abstulit, quam qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse: scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio sollicita philosophum non decet. Vbi tandem erit fortis & constans, vbi periculum sui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus. Itaque nihil inuenies fordidum. Electa verba sunt, non captata, nec huius saeculi more contra naturam suam posita & inuersa, splendida tamen: quamuis sumantur è medio: sensus honestos & magnificos habent, non coactos in sententiam, sed altius ductos. Videbimus, quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non huius recentis politurae. Cum circumspexeris omnia nullas videbis angustias inaneis. Desit sane varietas marmorū: & concisura aquarū cubiculis interfluentium, & pauperis cella, & quicquid aliud luxuria, nō contenta decore simplici, miscet. Quod dici solet, domus recta est. Adijce nunc, quod de compositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comptam: quidam vsque eo aspera gaudent, ut etiam quae mollius casus explicuit, ex industria dissipent, & clausulas abrum pant, ne ad expectatū respondeant. Lege Ciceronē. Cōpositio eius una est: pedē seruat, curata, lenta, & sine infamia mollis. At contra Pollionis Asinij salebrosa & exiliens, & vbi minime expectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quae ad certum modum, & ad vnum exemplar astricta sunt. Humilia praeterea tibi videri dicis omnia, & parum erecta: quō vitio carere eum iudico. Non sunt humilia illa, sed placida. Sunt enim tenore quieto, compositoque formata nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimuli que quos quaeris, & subiti ictus sententiarum. Sed totum corpus vide, quamuis non sit comptum, honestum est. Non habet oratio eius dignitatem. Affer quem Fabiano possis praeponere. Dic Ciceronem, cuius libri ad philosophiam pertinentes, paene totidem sunt, quot Fabiani. Cedam. sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam. sed ut respondeam: In re tanta eminere est, & post duos esse. Nomina adhuc Liuium. Scripsit enim & dialogos, quos non magis philosophiae annumerare possis, quam historiae: & ex professo philosophiam continentes libros. Huic quoque dabo locum. Vide tamen, quā multos antecedit, qui à tribus vincitur, & tribus eloquentissimis. Sed non praestat omnia. Non est fortis oratio eius, quamuis elata sit: non est violenta, nec torrens, quamuis effusa sit: non est perspicua, sed pura. Desideras, inquis, contra vitia aliquid aspere dici, contra pericula animose, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi. Sine aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile. Vis illum assidere pusillae rei, verbis? Ille rerum se magnitudini addixit: eloquentiam, velut umbram, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula circumsecta, nec in se collecta, nec omne verbum excitabit ac punget. Fateor. exhibunt multa, nec ferient, & interdum otiosa praeterlabetur oratio: sed multum erit in omnibus locis, & ingens sine taedio spatium. Denique illud praestabit, ut liqueat tibi, illum sensisse, quae scripsit. Intelliges actum hoc, ut tu scires quid illi placeret, non ut ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, & ad bonam mentem. Non quaeritur plausus. Talia esse scripta eius non dubito, etiam si magis reminiscor quā teneo: haeretque mihi color eorum, non ex recenti conuersatione familiariter, sed summatim, ut solet, ex veteri notitia. Cum audirem certe illum, talia mihi videbantur, non solida, sed plena, quae adolescentem indolis bonae attollerent, & ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi. Quae mihi adhortatio videtur efficacissima, Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum, in vniuersum magnificus.

Epistola CI.

Omnis dies, omnis hora, quā nihil simus ostendit, & aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitus, cum aeterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quaeris. Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum & officiosum, noueras. ex tenui principio se ipse promouerat, & iam illi decliuus erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas, quā incipit. Pecunia quoque circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic

etiam Senecio diuitijs imminerebat, ad quas illum duae res ducebant efficacissimae, & quaerendi, & custodiendi scientia, quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summae frugalitatis, non minus patrimonij quam corporis diligens, cum me ex consuetudine mane vidisset, cum per totum diem amico grauius affecto, & sine spe iacenti, usque in noctem assedisset, cum hilaris cenasset, genere valetudinis praecipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officijs functus, decessit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinques inexpertum genus quaestus, accesserat, in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurentis pecuniae impetu, raptus est.

Infere nunc Meliboeae pyros, pone ordine vites.

quam stultum est aetatem disponere. ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est spes longas inchoantium. Emam, aedificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam & plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere. Id quoque quod tenetur, per manus exit: & ipsam quam premimus oram, casus incidit. Voluitur tempus rata quidem lege, sed per obscurum. Quid autem ad me, an naturae certum sit, quod mihi incertum est? Nauigationes longas, & pererratis littoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus, militiam, & castrensiu laborum tarda manupretia, procurationes, officiorumque per officia processus: cum interim ad latus mors est: quae quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena, nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, haesura. Quid autem est stultius, quam mirari id villo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, ubi illi inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrum, quam prope versetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extremum ventum sit. Nihil differamus. Quotidie cum vita paria faciamus. Maximum vitae vitium est, quod imperfecta semper est, quod etiam aliquid ex illa differtur. Qui quotidie vitae suae summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, & cupiditas futuri exedens animum. Nihil est miserius dubitatione venientium, quorsum euadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale, collecta mens inexplicabili formidine agitur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? Vno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est praefens. Vbi vero, quicquid mihi debui, reddi non est, ubi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem & saeculum, quicquid deinceps dierum rerumque venturum est, ex alto prospicit, & cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitasque casuum perturbabit, si certus sis aduersus incerta? Ideo, mi Lucili, propera viuere: & singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viuentibus, proximum quodque tempus elabitur, subitque audivitas, & miserrimum atque miserrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Maecenatis turpissimum votum: quo & debilitatem non recusat, & deformitatem, & nouissime acutam crucem, dummodo inter haec mala spiritus prorogetur.

Debilem facito manu,

Debilem pede, coxa:

Tuber adstrue gibberum,

Lubricos quate dentes.

Vita dum superest, bene est.

Hanc mihi vel acutam,

Si das sustineo crucem.

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur, & tanquam vita petitur, supplicij mora. Contemptissimum putarem, si viuere vellet usque ad crucem. Tu vero, inquit, me debiles licet, dum spiritus in corpore fracto & inutili maneat: depraues licet, dum monstruoso & distorto, temporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam sensuro crucem subdas. est tanti, vulnus suum premere, & patibulo pendere districtum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicij finem. est tanti, habere animam, ut agam. Quid huic optes, nisi deos faciles? quid sibi vult ista carminis effeminati turpitudine? quid timoris demississimi pactio? quid tam foeda vitae mendicatio? Huic putas vnquam recitasse Virgilium,

Usque adeone mori miserum est?

Optat vltima malorum: & quae pati grauissimum est, extendi ac sustineri cupit. qua mercede? scilicet vitae longioris. Quid autem huius viuere est? Diu mori. Inuenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & toties per stillicidia amittere animam, quam semel exhalare? Inuenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam prauus, & in foedum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multae moriendi causae etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium esse naturae, quod necesse est mori. Multi peiora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, ut diutius uiuant, & liberos ad stuprum manu sua tradere, ut contingat lucem videre, tot consciam scelerum. Excutienda vitae cupido est: discendumque nihil interesse quando patiaris, quod quandoque patiendum est: quam bene viuas referre, non quam diu: saepe autem in hoc esse bene, ne diu.

Epistola CII.

Quomodo molestus est iucundum somnium videnti qui excitat: aufert enim voluptatem, etiam si falsam, effectum tamen veri habentem: sic epistola tua mihi fecit iniuriam. reuocauit enim me cogitationi

gitationi aptae traditum, & iturum, si licuisset, ulterius. Iuuabat de aeternitate animarum quaerere, immo mehercule credere. Credebam enim facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis quam probantium. Dabam me spei tantae. Iam eram fastidio mihi, iam reliquias aetatis infractae contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionem omnis aevi transiturus, cum subito experrectus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdidici, quod repetam, si te dimiserō, & redimam. Negas me epistola prima totam quaestionem explicuisse, in qua probare conabar id, quod nostris placet, claritatem quae post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non soluissē, quod opponitur nobis. Nullum, inquit, bonum ex distantibus. Hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quaestionis est, loci alterius: & ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodē pertinentia distuleram. Quaedam enim, ut scis, moralibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem recta ad mores pertinentem tractavi, Nunquid stultum sit ac superuacuum, ultra extremum diem curas transmittere. An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius, qui nullus est. An ex eo quodcunque erit, sensuri simus aliquid fructus, antequam percipi possit. Haec autem omnia ad mores spectant. Itaque suo loco posita sunt. At quae à dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt: & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quae dicunt persequar, deinde singulis occurram. nisi aliquid praedixero, intelligi non poterunt quae refellentur. Quid est, quod praedicere velim? Quaedam continua esse corpora, ut hominem: quaedam composita, ut nauē, domum, omnia denique quorum diuersae partes iunctura in vnum sunt coactae: quaedam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohaerent, natura diducti & singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc praedicere velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. Vno enim spiritu vnum bonum contineri ac regi debet, vnum esse vnius boni principale. Hoc si quando desideraueris, per se probatur. Interim ponendum fuit, quo nostra tela nitatur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse. Claritas autem ista, bonorum virorum opinio est. Nam quomodo fama non est vnius sermo, nec infamia vnius mala existimatio: sic nec claritas, vni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes & praestantes viri debent, ut claritas sit. Haec autem ex iudicijs plurium efficitur, id est, distantium: ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est, à bonis bono reddita: laus oratio: oratio vox est aliquid significans. Vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quicquid vir bonus facit, bonum est. Nam & plaudit, & sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quam sternutamentum aut rissim. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, vtrum laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si affirmetis meum esse, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum qui laudamur. Atqui hoc quaerebatur. Respondebo nunc singulis cursim. Primum, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam nunc quaeritur, & pars utraque sententias habet. Deinde claritas non desiderat multa suffragia: potest & vnius boni viri iudicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus vnus iudicat. Quid ergo, inquit, & fama erit vnius hominis existimatio, & infamia vnius. malignus sermo? Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo. Consensum enim multorum exigit. Diuersa horum condicio est, & illius. Quare? Quia si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. Omnes enim si me cognouerint, idem sentient. Par illis idemque iudiciū est: aequae vero sentitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famam non est satis vnius opinio. Illic idem potest vnius sententia, quod omnium: quia omnium si rogentur, vna erit. Hic diuersa dissimilium iudicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia inuenias, leuia, suspecta. Putas tu posse sententiam vnam omnium esse? Nō est vnius vna. Illis placet verum. Veritatis vna vis, vna facies est. Apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Nunquam autem falsis constantia est. Variantur & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quam vox est. Vox autem bonum non est. Cum dicant claritatem laudem esse bonorum, à bonis redditam, iam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignum laude, laudatus est. Praeterea aliud est laus, aliud laudatio. Haec & vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebre, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, ut dixi, ad animum refertur laus, non ad verba, quae conceptam laudem egerunt, & in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse iudicat. Cum Tragicus ille apud nos ait, Magnificum esse laudari à laudato viro: laude digno, ait. Et cum aequae antiquus poeta ait, Laus alit artes: non laudationem dicit, quae corrumpit artes. Nihil enim aequae & eloquentiā, & omne aliud studium auribus deditum vitiauit, quam popularis assensio. Fama utique vocem desiderat, claritas non. potest enim extra vocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantum inter tacenteis, sed etiam inter reclamanteis. Quid intersit inter claritatem & gloriam, dicam. Gloria multorum iudicijs constat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono à bonis reddita, vtrum laudati an laudantis? Vtriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit, & benefecisse gaudeo, & gratos me inuenisse virtutum interpretes laetor. Hoc plurium bonum est, quod grati sunt, sed & meum. Ita enim animo compositus sum, ut aliorum bonum, meum iudicem: utique eorum quibus ipse sum

sum boni causa. Est illud laudantium bonum. Virtute enim geritur. Omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque, utriusque bonum est, merito laudari: tam mehercule, quam bene iudicasse iudicantis bonum est, & eius, secundum quem iudicatum est. Numquid dubitas, quin iustitia & habentis bonum sit, & eius cui debitum soluit? Merentem laudare, iustitia est: igitur utriusque bonum est. Cauillatoribus istis abunde respondimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, argutias ferere, & philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere. Quamto satius est, ire aperta via & recta, quam sibi ipsi flexus disponere, quos cum magna molestia debeas relegere. Neque enim quicquam aliud istae disputationes sunt, quam inter se perite caprantium lusus. Dic potius, quam naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes & cum Deo terminos patitur. Primum humilem non accipit patriam, Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiam nunc frequentius incolis, latius tectis solum. Illi patria est, quodcumque superne vniuersa circuitu suo cingit. Hoc omne conuexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aer humanis diuina secernens etiam coniungit, intra quod disposita tot numina in actus suos excubant. Deinde arctam aetatem sibi dari non sinit. Omnes, inquit, anni mei sunt. Nullum saeculum magnis ingenijs clusum est, nullum non cogitationi peruium tempus. Cum venerit dies ille qui mixtum hoc diuini humanique fecernat, corpus hoc, ubi inueni, relinquam: ipse me Dijs reddam: nec nunc sine illis sum, sed graui terrenoque detineor. Per has mortalis aevi moras, illi meliori vitae, longiorique praeluditur. Quemadmodum nouem mensibus nos tenet maternus uterus, & praeparat non sibi, sed illi loco in quem uidemur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturae sumimur partum. Alia origo nos expectat, alius rerum status. Nondum caelum nisi ex interuallo pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice. Non est animo suprema, sed corpori. Quicquid circa te iacet rerum, tanquam hospitalis loci sarcinas specta. Transendum est. Excutit redeuntem natura, sicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris. Immo etiam ex eo, quod in vitam attulisti, pars magna ponenda est. Detrahetur tibi haec circumiecta, nouissimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro & suffusus sanguis, discurrensque per totum: detrahentur ossa neruique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quem tanquam extremum reformidas, aeterni natalis est. Depone onus. Quid cunctaris, tanquam non prius quoque relicto, in quo latebas corpore, exieris? Haeres & reluctaris. tum quoque magno nisu matris expullus es. Gemis, ploras: & hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci. rudis & imperitus omnium veneras: ex maternorum viscerum calido mollique fomento emissum, afflauit aura liberior. Deinde offendit durae manus tactus, tenerque adhuc, & nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est nouum separari ab eo cuius ante pars fueris: aequo animo membra iam superuacua dimitte, & istud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? Ita solet fieri. Percunt semper uelamenta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? Istis operatus es. Veniet qui te reuelat dies, & ex contubernio foedi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, subuola: ab alijs, nisi quae etiam necessarijs cohaerebunt, alienus. Jam hinc, altius aliquid, sublimiusque meditare. Aliquando naturae tibi arcana reagentur, discutietur ista caligo, & lux undique clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot fideribus inter se lumen miscntibus. Nulla serene umbra turbabit: aequaliter splendet omne caeli latus. Dies & nox, aeris infimi uices sunt. Tunc in tenebris uixisse dices, cum totam lucem totus aspexeris, quam nunc per angustissimas oculorum vias obscure intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi uidebitur diuina lux, cum illam suo loco uideris? Haec cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait. Illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & aeternitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. Quid ni non timeat, qui mori sperat: si is quoque qui tandiu animum iudicat manere, quandiu retinetur corporis uinculo, solutum, totum spargi, id agit, ut etiam post mortem uilis esse possit? Quamuis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque refertur

Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona profint. scies magnorum uirosum, non minus praesentia, esse utilem memoriam.

Epistola CIII.

Quid ista circumspicis, quae tibi possunt fortasse euenire, sed possunt & non euenire? incendium dico, ruina, aliaque, quae nobis incidunt, non insidiantur. Illa potius uide, illa deuota, quae nos obseruant, quae captant, rari sunt casus, etiam si graues, naufragium facere, uehiculo euertere. Ab homine homini quotidianum periculum. Aduersus hoc te expedi, hoc intentis oculis intueri. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequam surgat, Crepant aedificia, antequam corruant: praenuntiat fumus incendium. Subita est ex homine perniciēs: & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt uulubus credis: hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum perniciosior est primus incursum, quos transire non queunt. Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas misit. Aut fame, aut timore coguntur ad pu-

ad pugnam. Homini perdere hominem liber. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit: ut cogites, quod sit hominis officium. Alterum intueri, ne laedaris: alterum ne laedas. Commodis omnium laeteris, mouearis incommodis: & memineris quae praestare debeas, quae cauere. Sic viuendo quid consequeris? Non, ne noceant: sed, ne fallat. Quantum autem potes, in philosophiam secede. illa te sinu suo proteget. In huius sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Ipsam autem philosophiam non debebis iactare. Multis fuit periculi causa, insolenter iactata, & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alij exprobrat, non abhorreat à publicis moribus: nec ita agat, ut quicquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine inuidia.

Epistola CIIII.

IN Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? immo febrem, & quidem surreptentem. Iam manū mihi iniecerat: protinus itaque parari vehiculum iussi, Paulina mea retinēte. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perseveraui. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui cum in Achaia, febrem habere coepisset, protinus nauem ascendit, clamitans non corporis esse, sed loci morbum. Hoc ego Paulinae mae dixi, quae mihi valetudinem meam commendat. Nam cum sciam spiritum illius in meo verti: incipio ut illi consulam mihi consulere: & quum me fortiolem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium aetatis amitto. Venit mihi in mentem in hoc senē & adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet: impetrat illa a me, ut me indulgentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus, & interdum etiam si premunt causae, spiritus in honorem suorum vel cum tormento reuocandus, & in ipso ore retinendus est, cum bono viro viuendum sit, non quamdiu iuuat, sed quamdiu oportet. Ille qui non uxorem non amicum tanti putat, ut diutius in vita commoretur, qui perseverat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus, ubi utilitas suorum exigit, nec tantum sibi velit mori, sed & si coepit, intermittat, & suis se commodet. Ingentis animi est, aliena causa ad vitam reuerti: quod magni viri saepe fecerunt. Sed hoc quoque summae humanitatis existimo, senectutem suam, cuius maximus fructus est, securior sui tutela, & vitae usus animosior, attentius conseruare, si scias alicui tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet praeterea in se non mediocrem ista res gaudium & mercedem. Quid enim iucundius, quam uxori tam carum esse, ut propter hoc tibi carior fias? Potest itaque Paulina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quaeris ergo, quomodo mihi consilium profectionis cesserit? Ut primum grauitatem urbis excessi, & illum nidorem culinatum fumantium, quae motae quicquid pestiferi vaporis obruerant, cum puluere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi. Quantum deinde adiectum putas viribus, postquam vineas attigi? In pascuum emissus, cibum meum inuasi. Repetui ergo iam me. non permanisit marcor ille corporis dubij, & male cogitantis. incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi praestet animus, qui secretum & in occupationibus medijs, si volet, habebit. At ille qui regiones eligit, & otium captat, ubique quo distringatur inueniet. Nam Socratem quaerenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Non immerito hoc tibi euenit: tecum enim peregrinabar. O quam bene cum quibusdam ageretur, si à se aberrarent. Nunc primi seipsum sollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodest mare trajicere, & vrbes mutare? Si vis ista, quibus vrgeris, effugere, non alibi sis oportet, sed alius. Puta uenisse te Athenas, puta Rhodon. Elige arbitrio tuo ciuitatem. Quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? Tuos afferes: Diuitias iudicabis bonum? Torquebit te paupertas, & (quod est miserrimum) falsa. Quamuis enim multū possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis deficere, quanto vinceris. Honores iudicabis bonū? Male te habebit ille consul factus, ille etiam relictus: ringeris, quoties aliquem in fastis saepius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit. Maximum malum iudicabis mortem: cum illa nihil sit mali, nisi, quod ante ipsam est, timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones. Vanis semper agitareris. Quid enim proderit, euasisse tot vrbes Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes? Ipsa pax timores subministrabit. Ne tutis quidem habebitur fides, consternata semel mente: quae ubi consuetudinem paucioris improvidi fecit, etiam ad tutelam salutis tuae inhabilis es. Non enim vitat, sed fugit: magis autem periculis patemur auersi. Grauius malum iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: cum interim hoc tam ineptum erit quam flere, quod arboribus amoenis, & domum tuam ornantibus decidant folia. Quicquid te delectat, aequae viret. Aliud alio die casus excutiet. Sed quemadmodum frondium iactura facilis est, quia renascuntur: sic istorum quos amas, quosque oblectamenta vitae putas esse, damnum, quia reparantur, etiam si non renascantur. Sed non erunt iidem. Ne tu quidem idem eris. Omnis dies, omnis hora te mutat: sed in alijs rapina facilius apparet: hic latet, quia non ex aperto fit. Alij auferuntur: at ipsi nobis furto subducimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia vulneribus appones, sed ipse tibi feres sollicitudinum causas, alia sperando, alia desperando? Si sapias, alterum alteri misceas: nec speraueris sine desperatione, nec desperaueris sine spe. Quid per se prodesse peregrinatio cuiquam potuit? Non voluptates illa temperauit, non cupiditates refrœnauit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit, non iudicium dedit, non excussit errorem, sed ut puerum ignota mirantem, ad breue tempus rerum aliqua nouitate detinuit. Ceterum inconstantiam mentis, quae cum maxime aegra est, lacerat, mobiliorem leuioremque reddit ipsa iactatio. Itaque quae petierant cupidissime loca, cupidius deserunt,

& auium

& auium modo tranſuolant, citiusque quàm venerant; abeunt. Peregrinatio notitiam dabit gentium, nouas tibi montium formas ostendet, inuſitata ſpatia camporum, & irriguas perennibus aquis valles, & alicuius fluminis ſub obſeruatione naturam, ſiue, vt Nilus, æſtiuo incremento tumet, ſiue, vt Tigris, eripitur ex oculis, & actò per occulta curſu, integrae magnitudini redditur, ſiue, vt Maeander, poetarum omnium exercitatio & ludus, implicatur crebris anfractibus, & ſaepe in vicinum alueo ſuo admotus, antequam ſibi influat, ſeſcitur: ceterum neque meliorem faciet, neque ſaniorcm. Inter ſtudia verſandum eſt, & inter auctores ſapientiae, vt quaerita diſcamus, nondum inuenta quaeramus. Sic eximendus animus ex miſerrima ſeruitute in libertatem. Quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendū, quid neceſſarium, quid ſuperuacuum, quid iuſtum, quid honeſtum ſit, non erit hoc peregrinari, ſed errare. Nullam tibi opem feret iſte diſcurſus. Peregrinaris enim cum affectibus tuis, & mala te tua ſequuntur. Vtinam quidem ſequerentur, longius abeſſent: nunc ſers illa, non ducis. Itaque vbique te premunt & paribus incommodis vrunt. Medicina aegro, non regio, quaerenda eſt. Fregit aliquis crus, aut extorſit articulum? non vehiculum nauemque conſcendit, ſed aduocat medicum, vt fracta pars iungatur, vt luxata in locum reponatur. Quid ergo animum tot locis fractum & extortum credis locorum mutatione poſſe ſanari? Maius eſt iſtud malum, quàm vt geſtatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem. Nulla ars loco diſcitur. Quid ergo? Sapientia res omnium maxima in itinere colligitur? Nullum, mihi crede, iter eſt, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus ſiſtat. Aur ſi quod eſſet, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu iſta vrgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum geſtaris cauſas. Fugam tibi non prodeſſe miraris? tecum ſunt quae fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe: & deſideria ſaltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. Si vis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem ſana. Haerebit tibi auaritia, quamdiu auaro ſordidoque conuixeris. Haerebit tumor, quamdiu cum ſuperbo conuerſaberis. Nunquam ſaeuitiam in tortoris contubernio pones. Incendent libidines tuas adulterorum ſodalitia. Si velis vitijs exui, longe à vitiorum exemplis recedendum eſt. Auarus, corruptor, ſaeuus, fraudulentus, multū nocituri ſi prope te fuiſſent, intra te ſunt. Ad meliores tranſi. Cum Catonibus viuere, cum Laelio, cum Tuberonibus: quod ſi conuiuere etiam Graecis iuuat, cum Socrate, cum Zenone verſare. Alter te docebit mori, ſi neceſſe erit: alter, antequam neceſſe erit. Viue cum Chryſippo, cum Poſidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorumque notitiam. Hi iubebunt in opere eſſe: nec tantum ſcite loqui, & in oblectationem audientium verba iactare, ſed animum indurare, & aduerſus minas erigere. Vnus eſt enim huius vitae fluctuantis & turbidae portus, euentura contemnere, ſtare ſidenter, aperte tela fortunae aduerſo pectore excipere, non latitantem, nec tergiuerſantem. Magnanimos nos natura produxit: & vt quibuſdam animalibus ferum dedit, quibuſdam ſubdolum, quibuſdam pauidum, ita nobis glorioſum & excelſum ſpiritus, quaerentem vbi honeſtiſſime, non vbi tutiſſime viuat, ſimillimum mundo: quē quantum mortalibus paſſibus licet, ſequitur aemulaturque. Profert ſe, laudari & aſpici geſtit. Dominus omnium eſt, ſupra omnia eſt. Itaque nulli ſere ſi ſubmirat: nihil illi videtur graue, nihil quod virum incuruet.

Terribiles viſu formae, letumque labosque,

Minime quidem, ſi quis rectis oculis intueri illa poſſit, & tenebras perſumpere. Multa per noctem habitata terrori, dies vertit ad riſum.

Terribiles viſu formae letumque labosque.

egregie Virgilius noſter. Non re dixit terribiles eſſe, ſed viſu: id eſt, videri, non eſſe. Quid inquam, in iſtis eſt tam formidabile, quam fama vulgavit? Quid eſt, obſecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt iſti, qui non putant fieri poſſe quicquid facere non poſſunt, & aiunt nos loqui maiora, quàm quae natura humana ſuſtineat. At quanto ego de illis melius exiſtimo. ipſi quoque haec poſſunt facere, ſed nolunt. Denique quem vnquam iſta deſtituere tentantem? cui non faciliora apparuerit in actu? Non quia difficilia ſunt, non audemus: ſed quia non audemus, difficilia ſunt. Si tamen exemplum deſideratis, accipite Socratem perpeſſicum ſenem, per omnia aſpera iactatum, innictum fame & paupertate, quam grauiorem illi domeſtica onera faciebant, & laboribus quos militares quoque pertulit, & quibus ille domi exercitus, ſiue vxorem eius ſpectes moribus ſeram; lingua petulantem, ſiue liberos indociles, & matri quàm patri ſimiliores. Sic fere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis ſaeuiore. Viginti & ſeptem annis pugnatum eſt: poſt ſinita arma, triginta tyrannis noxae dedita eſt ciuitas, ex quibus plerique inimici erant. Nouiſſima damnatio eſt ſub grauiſſimis criminibus impleta, obiecta eſt & religionum violatio, & iuuentutis corruptela, quā immittere in deos, in patres, in remp. dictus eſt. Poſt haec carcer, & venenum. Haec uſque eo animum Socratis non mouerunt, vt ne vultum quidem mouerint. Illam mirabilem laudem, & ſingularem, uſque ad extremum ſeruauit: non hilariorem quicquam, non triſtiorcm Socratem vidit: aequalis fuit in tanta inaequalitate fortunae. Vis alterum exemplum? Accipe hunc M. Catonem recentiorcm, cum quo & infeſtius fortuna egit, & pertinacius. Cui cum omnibus locis obſitiſſet, nouiſſime & in morte, oſtendit tamen virum fortem poſſe inuita fortuna viuere, inuita mori. Tota illi aetas aut in armis eſt exacta ciuilibus, aut in aetate concipiente iam ciuile bellum. Et hunc licet dicas non minus quàm Socratem in ſeruitute viſiſſe: ni ſi forte Cn. Pompeium & Caefarem & Craſſum putas libertatis ſocios fuiſſe. Nemo mutatum Cato-

nem, toties mutata Rep. vidit: eundem se in omni statu praestitit. In praetura, in repulsa, in accusatione, in prouincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa Reip. trepidatione cum illinc Caesar esset decem legionib. pugnacissimis subnixus, hinc tot externarum gentium praesidijs: hinc Cn. Pompeius, satis vnus aduersus omnia. Cum alij ad Caesarem inclinarent, alij ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas & Reip. partes. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem & omnem erectum ad res novas vulgum: hic optimates & equestrem ordinem, quicquid erat in ciuitate sancti & lecti: duos in medio relictos, remp. & Catonem, Miraberis, inquam, cum animaduuerteris

Attriden, Priamumque, & saeuum ambobus Achillem.

Vtrumque enim improbat, vtrumque exarmat. Hanc fert de vtroque sententiam. Ait se, si Caesar vicerit, moriturum: si Pompeius, exulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea sibi & victo & victori constituerat, quae constituta esse ab hostib. iratissimis poterant? Perijt itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africae solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? & in collibus arentibus, sine vllis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricae tulit, & quoties aquae fuerat occasio, nouissimus bibit. Vides honorem & notam posse contemni? Eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? & Pompeium & Caesarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi vt alterum demereretur, simul prouocauit. Vides tam mortem posse contemni quam exilium? & exilium sibi indixit & mortem, & interim bellum, Possumus itaque aduersus ista tantum habere animi. libeat modo subducere iugo collum. In primis autem respuendae sunt voluptates: eneruant, & effeminant, & multum petunt. multum autem a fortuna petendum est. Deinde spernendae opes: auctoramenta sunt seruitutis. Aurum & argentum, & quicquid aliud felices domos onerat, relinquatur, Non potest gratis constare libertas: Hanc si magno aestimas, omnia paruo aestimanda sunt.

Epistola CV.

Qvae obseruanda tibi sint, vt tutior viuas, dicam. Tu tamen sic audias censeo ista praecepta, quomodo si tibi praeciperem, qua ratione bonam valetudinem in Ardeatino tuereris. Considera, quae sint quae hominem in perniciem hominis instigant, inuenies spem, inuidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeo leuissimum est contemptus, vt multi in illo remedij causa delituerint. Quem quis contemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contempto, pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens praeteritur: cum stante pugnatur. Spem improborum vitabis, si nihil habueris quod cupiditatem alienam & improbam irriter, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiam si parum nota sunt. Sic vero inuidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere. Odium autem ex offensa sic vitabis, neminem lace ssendo gratuito, a quo te sensus communis tuebitur. fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud ne timearis, praestabit tibi & fortunae medio critas, & ingenij lenitas: cum te esse homines scient quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua & facili sit, & certa. Timere autem tam domi molestum est, quam foris: tam a seruis, quam a liberis. Nulli non ad nocendum satis virium est. Adjice nunc, quod qui timetur, timet. Nemo potuit terribilis esse secute. Contemptus superest: cuius modum in sua potestate habet, qui illum sibi adiunxit: qui contemnitur, quia voluit, non quia debuit. Huius incommodum & artes bonae discutiunt, & amicitiae eorum, qui apud aliquem potentem potentes sunt: quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quam periculum constet. Nihil tamen aequè proderit, quam quiescere, & minimum cum alijs loqui, plurimum secum. Est quaedam dulcedo sermonis quae irrepit & blanditur, & non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit, loquetur. Qui rem non tacuerit non tacebit auctorem. Habet vnusquisque aliquem cui tantum credit, quantum ipsi creditum est. Vt garrulitatem suam custodiat, & contentus sit vnus auribus, populum faciet. Sic quod modo secretum erat, rumor est, Securitatis magna portio est, nihil iniqui facere. Confusam vitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec vlllo tempore vacant. Trepidant enim cum fecerunt. Haerent. Conscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat poenas, quisquis expectat: quisquis autem meruit, expectat. Tutum aliqua res in mala conscientia praestat, nulla securum. Putat enim se, etiam si non deprehenditur, posse deprehendi: & inter somnos mouetur, & quoties alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi oblitteratum videtur, non satis rectum. Nocent habuit aliquando latendi fortunam, nunquam fiduciam.

Epistola CVI.

Tardius rescribo ad epistolas tuas, non quia distri ctus occupationibus sum: hanc excusationem caue audias. Vaco: & omnes qui volunt, vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit quare non protinus rescriberem tibi, de quo quaerebas? Veniebat in contextum operis mei: tuis enim me moralem philosophiam velle complecti, & omnes ad eam pertinentes quaestiones explicare. Itaque dubitavi vtrum differrem te, an, donec suus isti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem. Humanius visum est, tam longe venientem non detinere. Itaque & hoc ex illa serie rerum cohaerentium excerptum, & si qua erunt huiusmodi, non quaerenti tibi vltro mittam. Quae sint haec, interrogas? Quae scire magis iuuat, quam prodest: si-

cut hoc

cut hoc de quo quaeris, an corpus bonum sit. Corpus est. facit enim. Quod facit, corpus est. Bonum, agitat animum, & quodammodo format & continet: quae ergo propria sunt corporis. Et corporis bona sunt corpora: corpora ergo sunt & quae animi sunt. Nam & hic corpus est. Bonum hominis necesse est corpus sit, cum ipse corporalis. Mentior, nisi & quae alunt illud, & quae valetudinem eius vel custodiunt vel restituunt, corpora sunt. Ergo & bonum eius corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, ut aliud quoque de quo non quaeris, infulciam: tanquam ira, amor, tristitia, si dubitas, vide an vultum nobis mutant, an frontem altringant, an faciem diffundant, an ruborem euocent, an fugent sanguinem. Quid ergo? tam manifestas corpori notas credis imprimi, nisi à corpore? Si affectus corpora sunt, & morbi animorum, & auaritia, crudelitas, indurata vitia, & in statum inemendabilem adducta: ergo & malitia, & species eius omnes, malignitas, inuidia, superbia. Ergo & bona: primum quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia praestabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? Quantam intentionem prudentia? Quantam modestiam & quietem reuerentia? Quantam serenitatem letitia? Quantum rigorem seueritas? Quantam remissionem hilaritas? Corpora ergo sunt, quae colorem habitumque corporum mutant, quae in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona sunt, & quicquid ex illis est. Nunquid est dubium, an id quo quid tangi potest, corpus sit? Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res, ut ait Lucretius. Omnia autem ista quae dixi, non mutant corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnum, cui tanta vis est, ut impellat & cogat & retineat & iubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet? Non audacia impellit? Non fortitudo immittit, & impetum dat? Non moderatio refrænât ac reuocat? Non gaudium extollit? Non tristitia abducit? Denique, quicquid facimus, aut malitiae, aut virtutis gerimus imperio. Quod imperat corpori, corpus est. Quod vim corpori affert, corpus. bonum corporis corporale est. bonum hominis, & corporis bonum est: itaque corporale est. Quoniam, ut voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te video. Laterunculis ludimus, in superuacuis subtilitas teritur. Non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: immo simplicior. Paucis opus est ad mentem bonam litteris. Sed nos ut cetera in superuacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic litterarum quoque, intemperantia laboramus. Non vitae, sed scholae discimus.

Epistola CVII.

Vbi illa prudentia tua? Vbi in dispiciendis rebus subtilitas? Vbi magnitudo? Tam pusilla te agunt? serui occupationes tuas, occasionem fugae putauerunt. Si amici deciperent, habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit: & ita vocentur, quota pars abesset rebus tuis? Desunt illi qui & operam tuam conterebant, & te alijs molestum reddebant. Nihil horum insolitum, nihil inexpectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico, aut in quineris luto. Eadem vitae condicio est, quae balnei, turbae, itineris: quaedam intermittuntur, quaedam incident. Non est delicata res, viuere. Longam viam ingressus es. & labaris oportet, & arietes, & cadas, & laeseris, & exclames: O mors, id est, mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. Praeparetur animus contra omnia. Sciat se venisse vbi.

Lucius & vtrices posuere cubilia curae,

Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes. Contemnes autem, si saepe cogitaueris, & futura praesumpseris. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, & duris quoque si praemeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam leuissima expauit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit. Et quia omnia nouitate grauiora sunt, haec cogitatio assidua praestabit, ut nulli sis malo tiro. Serui te reliquerunt. Alium compilauerunt, alium accusauerunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium calcauerunt, alium veneno, alium criminatione petierunt. Quicquid dixeris, multis accidit, deincepsque accidet. Multa & varia sunt quae in nos diriguntur. Quaedam in nos fixa sunt, quaedam vibrant, & cum maxime veniunt, quaedam ad alios peruentura, nos constringunt. Nihil miremur eorum ad quae nati sumus: quae ideo nulli querenda, quia paria sunt omnibus. Ita dico paria sunt. nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. Aequum autem ius est, non quo omnes vsi sunt, sed quod omnibus latum est. Imperetur aequitas animo, & sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit, algendum est. aestas calores refert. aestuandum est. intemperies caeli valetudinem tentat. aegrotandum est. Et fera nobis loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Alium aqua, alium ignis eripiet. Hanc rerum condicionem mutare non possumus. Id possumus, magnum sumere animum, & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturae consentiamus. Natura autem hoc quod vides regnum mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt. Turbantur maria, cum quieuerunt. Flant inuicem uenti. Noctem dies sequitur. Pars caeli confurgit, pars mergitur. Contrariis rerum aeternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est: haec sequatur, huic pareat: & quaecunque sunt, debuisse fieri putet: nec uelit obiurgare naturam. Optimum est pati, quod emendare non possis: & Deum, quo auctore cuncta proueniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deferamus hunc operis pulcherrimi cursum, cui, quicquid patimur, intextum est: & sic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo

naculo moles ista dirigitur, quomodo Cleanthes noster versibus disertissimis alloquitur: quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur, Ciceronis viri disertissimi exemplo. Si placuerint, boni confules: si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum.

Duc me parens, celsique dominator poli,

Quocunque placuit, nulla parendi mora est.

Assum impiger, fac nolle, comitabor gemens:

Ducunt volentem fata, nolentem trabunt.

Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Sic viuamus, sic loquamur, paratos nos inueniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit. At contra ille pusillus ac degener, qui oblectatur, & de ordine mundi male existimat, & emendare mauult deos, quàm se.

Epistola CVIII.

ID de quo quaeris, ex his est, quae scire, tantum eo, ut scias pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter properas, nec vis expectare libros, quos cum maxime ordine continentes tota moralem philosophiae partem, statim expediam. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te video, regenda sit, ne ipsa se impediat. Nec passim carpenda sunt, nec auide inuadenda vniuersa, per partes peruenitur ad totum. Aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quàm cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. bonum tantum habere animi: capies, quantum voles, Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Haec nobis praecipere Attalū meminī, cum scholam eius oblideremus, & primi veni remus, & nouissimi exiremus: ambulantes quoque illum ad aliquas disputationes euocaremus, nō tantum paratum discantibus, sed obuiū. Idem, inquit, & docenti & discenti debet esse propositum: ut ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni ferat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior, Redibit autē. Ea enim philosophiae vis est, ut non solum studentes, sed etiam conuersantes iuuet. Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur. Qui in vnguentaria taberna refederunt, & paulo diutius commorati sunt, odorem securi loci ferunt. Et qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesse etiam negligentibus. Attende quid dicam, negligentibus. non repugnantibus. Quid ergo? Non nouimus quosdam, qui multis apud philosophiam annis perfederint, & ne colorem quidem duxerint? Quid ni nouerim? Pertinacissimos quidem, & assiduos: quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos voco. Quidam veniunt ut audiant, non ut discant: sicut in theatrum voluptatis causa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diuersorium otij sit. Non id agunt ut aliqua illic vitia deponant, ut aliquam legem vitae accipiant, ad quam mores suos exigant, sed ut oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus veniunt, non ut res excipiant, sed verba: quae tam sine profectu alieno dicant, quàm sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, & transeunt in affectum dicentium, alacres vultu & animo: nec aliter concitantur, quàm solent Phrygij tibicinis sono semiuiui & ex imperio furentes. Rapiunt illos instigatque rerum pulchritudo, non verborum inanum sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunā contumaciter, iuuat protinus quae audias facere. Afficiuntur illi, & sunt quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam quam conceperant mentem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus. Cum irritator accessit, tūc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quae publice agnoscimus, & consensu vera esse testamur?

Desunt inopiae multa; auaritiae omnia.

In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, & vitijs suis fieri cōuicium gaudet. Quanto magis hoc iudicas euenire, cum à philosopho ista dicuntur, cum salutaribus praeceptis versus inferuntur, efficacius eadē illa demissuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleanthes) quemadmodū spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias tractum, patientiore nouissime exitu effudit: sic sensus nostros clariiores carminis arcta necessitas efficit. Eadem negligentius audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu soluta oratione dicuntur. vbi accessere numeri, & egregium sensum astrinxere certi pedes, eadem illa sententia velut lacerto excussa torquetur. De contemptu pecuniae multa dicuntur, & longissimis orationibus hoc praecipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent esse diuitias. Eum esse locupletem, qui paupertati suae aptus est, & paruo se diuitem fecit. Magis tamē feriuntur animi, cum carmine eiusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.

Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.

Cum haec atque eiusmodi audimus, ad confessionem veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniae indicunt. Hunc illorum affectum vbi videris, vrge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis, & cauillationibus, & ceteris acuminis irriti ludicris. Dic

Quanto l'utile della scuola di filosofia?

Molto manca al bisogno: all'auarizia tutto.

Si come il sofista mutasi in suono stratto e forzato, dopo girarsi in istretto e lungo strumento, esce per largo passaggio, così le nostre sentenze, ova siano appoggiate alle leggi del vero, più belle.

cris. Dic in avaritiam, dic in luxuriam. Cum profecisse te videris, & animos audientium affeceris, instat vehementius. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium versa. Facillime enim tenera concitantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leuiterque corruptis inicit manum veritas, si aduocatum idoneum nata est. Ego certe cum Attalum audirem, in vitiis, in erroribus, in mala vitae perorantem, saepe misertus sum generis humani, & illū sublimem altiolemque humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat: sed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. Cum vero commendare paupertatem coeperat, & ostendere, quicquid vsum excederet, pondus esse superuacuum & graue ferenti: saepe exire e schola pauperi libuit. Cum coeperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mentem, puram mentem; non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam superuacuis: libebat circumscribere gulam & ventrem. Inde mihi quaedam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad ciuitatis vitam reductus, ex bene coeptis pauca seruaui. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renuntiatum est. Haec enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, & se ultra quam capiunt farcientibus, facile descensura, facile reditura. Inde in omnem vitam vnguento abstinemus: quoniam optimus odor in corpore est nullus. Inde vino caret stomachus. Inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanite sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt. Ita tamen, ut quorum abstinentiam interrupti, modum seruem, & quidem abstinentiae proximiorē, nescio an difficiliorē: quoniam quaedam abscinduntur facilius animo, quam temperantur. Quoniam coepi tibi exponere, quam tum maiori impetu ad philosophiam iuuenis accefferim, quam senex pergā, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagorae iniecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abstinuisset; quare postea Sextius. Dissimilis utriusque causa erat, sed utriusque magnifica. Hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse credebat, & crudelitatis consuetudinem fieri, ubi in voluptatem esset adducta laceratio. Adjiciebat, contrahendam materiam esse luxuriae. Colligebat, bonae valetudini contraria esse alimenta varia, & nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, & aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Videbimus per quas temporum vices, & quando pererratis pluribus domicilijs, in hominem reuertatur: interim sceleris hominibus ac parricidij metum fecit, cum possint in parentis animam insciji incurrere; & ferro morsuue violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Haec cum exposuisset Sotion, & impleisset argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi? & migrationem esse, quam dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus ferisue aut aqua meris illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? Nec tantum caelestia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire, & animos per orbem agi? Magni ista crediderunt viri. Itaque iudicium quidem tuum sustine. Ceterum omnia tibi in integro serua. Si vera sunt ista, abstinuisset animalibus innocentia est: si falsa, frugalitas est. Quod istic crudelitati tuae damnum est? Alimenta tibi leonum & vulturum eripio. His instinctus, abstinere animalibus coepi: & anno peracto non tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. Agiliorem mihi animum esse credebam: nec tibi hodie affirmauerim, an fuerit. Quaeris, quomodo desierim? In Tiberij Caesaris principatum iuuentae tempus inciderat. alienigenarum gentium sacra monebantur. Sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redij: nec difficulter mihi, ut inciperem melius coenare, persuasit. Laudare solebat Attalus culcitram, quae resisteret corpori. Tali utor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. Haec retuli, ut probarem tibi, quam vehementes haberent tirūculi impetus primos ad optima quaeque, si quis exhortaretur illos, si quis impelleret. Sed aliquid praecipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non viuere: aliquid discientium, qui propositum adferunt ad praeceptores suos, non animum excolendi, sed ingenium. Itaque quae philosophia fuit, facta philologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

--- Fugit irreparabile tempus.

Vigilandum est, nisi properamus, relinquimur. Agit nos, agiturque velox dies. insciji rapimur. Omnia in futurum disponimus, & inter praecipitia lenti sumus. Sed ut obseruet, quoties Virgilius de celeritate temporum dicit, hoc uti verbo illum, Fugit.

*Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
Prima fugit. subeunt morbi, tristisque senectus,
Et labor, & durae rapit inclementia mortis.*

Ille qui ad philosophiam spectat, haec eadem quo debet, abducit. Nunquam Virgilius, inquit, dies di citare, sed fugere, quod currendi genus concitatissimum est: & optimos quosque primos rapi. Quid ergo cessamus nos ipsi concitare, ut velocitatem rapidissimae rei possimus aequare? Meliora praeteruolant, deteriora succedunt. Quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, grauissimum quodque turbidumque subsidit: sic in aetate nostra, quod est optimum, primum est. Id exhaustiri in alijs

alij potius patimur, ut nobis faciem referuamus Inhaereat istud animo, & tamquam missum oraculo placeat:

Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi

Prima fugit. ---

Quare optima? quia restat quod incertum est. Quare optima? Quia iuvenes possumus discere, possumus facilem animum, & adhuc tractabilem, ad meliora conuertere: quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingenij, & exercendis per opera corporibus. Quod superest, legnius & languidius est, & propius à fine. Itaque toto hoc agamus animo, & omissis ad quae diuertimus, in rem unam laboremus: ne hanc temporis perniciosissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relictum demum intelligamus. Primus quisque tamquam optimus dies placeat, & redigatur in nostrum. Quod fugit, occupandum est. hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit. Ideo optimum quaeque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper una ponere morbos & senectutem, non mehercule immerito. Senectus enim insanibilis morbus est. Praeterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristitem illam vocat.

--- Subeunt morbi, tristisque senectus.

Non est quod mireris, ex eadem materia suis quemque studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quaerit. canis leporem, ciconia lacertum. Cum Ciceronis libros de Rep. prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiae deditus: alius alio curam suam mittit. Philoſophus admittitur, contra iustitiam dici tam multa potuisse. Cum ad hanc eandem lectionem philologus accessit, hoc subnoſcat. duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruij matre dubitatur. Anci pater nullus. Numae nepos dicitur. Praeterea notat eum quem nos dictatorem dicimus, & in historiis ita nominari legitimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodieque id extat in Auguralibus libris, & testimoniū est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. Aequae notat, Romulum perisse solis defectione. Prouocationem ad populum etiam à regibus fuisse. Id esse in Pontificalibus libris putat & Fenestella. Eosdem libros cum grammaticus explicuit, primum, Reaple, dici ab Cicerone, id est, re ipsa in commentarium refert: nec minus seipse, id est, se ipse. Deinde transit ad ea, quae consuetudo saeculi mutauit: tanquam quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ipsa calce, eius interpellatione reuocati: hanc quam nunc in circo metam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus, & in primis illos de Africano scriptos:

--- Cui nemo ciuis neque hostis

Quiuit profectis reddere operae pretium.

Ex eo se ait intelligere, apud antiquos auxilium significasse operam, ait enim, neminem potuisse Scipioni neque ciuem, neque hostem reddere operae pretium. Felicem deinde se putat, quod inuenerit, unde visum sit Virgilio dicere:

--- Quem super ingens

Porta tonat caeli, ---

Ennium hoc ait Homero surripuisse: Ennio Virgilium. Est Ennij apud Ciceronem in his ipsis de rep. hoc epigramma.

Si fas endo plagas caelestium ascendere cuiquam:

Mi soli caeli maxima porta patet.

Sed ne & ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum dilabar, illud admoneo, auditionem philosophorum, lectionemque ad propositum beatae vitae trahendam: non ut verba prisca aut ficta capremus, & translationes improbas figurasque dicendi, sed ut profutura praecepta, & magnificas voces, & animosas, quae mox in rem transferantur. Sic ista discamus, ut quae fuerunt verba, sint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quam qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter viuunt, quam viuendum esse praecipunt. Exempla enim seipſos inutilis disciplinae circumferunt, nulli non vitio quod insequuntur, obnoxij. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse praeceptor, quam gubernator in tempestate nauſcabundus. Tenendum est, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eripienda sunt vento vela. Quid me potest adiuuare reſtor nauigij attonitus & vomitans? Quanto maiore putas vitam tempestate iactari, quam vllam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quae dicunt, quae turba audiente iactant, aliena sunt. dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysippus, & Posidonius, & ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare possint sua esse, monstrabo. Faciant quae dixerint. Quoniam quae volueram ad te perferri, iam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam. & in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam: ne ad spinosam, & auribus erectis curiosisque audiendam, lassus accedas.

Epistola CIX.

AN sapiens sapienti proſit, ſcire deſideras. Dicimus plenum omni bono eſſe ſapientem, & ſumma adeptum. Quomodo prodeſſe aliquis poſſit ſummum bonum habenti, quaeritur. Proſunt inter ſe boni. exercent enim virtutes, & ſapientiam in ſuo ſtatu continent. deſiderat vterque aliquem, cū quo conferat, cum quo quaerat. Peritos luctandi, vſus exercet. Muſicum, qui paria didicit, monet. Opus eſt &

sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se mouet, sic mouetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? Impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum monstrabit. Praeter haec, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit, quae inuenerit. Semper enim sapienti restabit quod inueniat, & quo animus eius excurrat. Malus malo nocet: facit peiorem, iram, metum incitando, tristitiae assentiendo, voluptates laudando. Et tunc maxime laborat mali, ubi plurimum vitia miscuere, & in vni collata nequitia est. Ergo ex contrario bonus bono proderit. Quomodo inquis? Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuae tranquillitatis crescet vtriusque laetitia. Praeterea quarundam illi rerum notitiam tradet. Non enim omnia sapiens scit: etiam si sciret, breuiores vias rerum aliquis excogitare possit, & has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur, Proderit sapienti sapiens: non scilicet tantum suis viribus, sed ipsius quem adiuvat. Potest quidem ille etiam relictus sibi; explicare partes suas. Vtetur propria velocitate: sed nihilominus adiuvat, etiam, qui currentem hortatur. Non prodest tantum sapiens sapienti, sed sibi ipsi. Obijcies. Detrahe illi vim propriam, & ille nihil agit. Isto modo dicas licet, non esse in melle dulcedinem. Nam ipse ille qui est, esse debet ita aptatus lingua palatoque ad huiusmodi gustum, ut ille tali sapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet vtrunque talem esse, ut & ille prodesse possit, & huic profecturo idonea materia sit. In summum, inquit, producto calorem calescere superuacuum est: & in summum producto bonum superuacuum est, quod profit. Nunquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quaerit? Nunquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens. Satis enim vitae instructus, satis armatus est. Qui in summo est calore, ei non opus est adiecto, ut summum teneat. Ipse se, inquit, calor continet. Ad haec respondeo. Primum multum interest inter ista quae comparas. Calor enim vnus est: prodesse varium est. Deinde calor non adiuvatur adiectione caloris ut caleat. Sapiens non potest in habitu suae mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admittit, cum quibus virtutes suas communicet. Adijce nunc, quod omnibus inter se virtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui virtutes alicuius pares sui amat, amandasque inuicem praestat. Similia delectant: utique ubi honesta sunt, & probare ac probari sciunt. Etiamnum. Sapientis animum perire mouere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem mouere rationaliter non potest, nisi homo. Quomodo ergo ad rationem mouendam ratione opus est: sic ut moueatur ratio perfecta, opus est ratione perfecta. Prodesse dicuntur, & qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in usus vitae cara aut necessaria. In his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animum secundum naturam mouere virtute sua, aut eius qui mouebitur. Hoc non sine ipsius quoque qui proderit bono fiet. Necesse est enim, alienam virtutem exercendo, exerceat & suam. Sed ut remoueas ista, quae aut summa bona sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Invenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est: quia natura bonum omne carum est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est, ex hac quaestione, argumenti causam in alteram transeant. Quaeritur enim, an deliberaturus sapiens, in consilium, aliquem sit aduocaturus: quod facere illi necessarium est, cum ad haec civilia & domestica venit, & (ut ita dicam) mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo aduocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquando sapienti. Suadebit enim. Sed in illis quoque magnis ac diuinis, ut diximus, communiter honesta tractando, & animos cogitationesque miscendo, utilis erit. Praeterea secundum naturam est & amicos complecti, & amicorum actu, ut suo proprioque laetari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quae in exercendo se, usu valet. Virtus autem suadet praesentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare, & intendere animum. Facilius intendet explicabitque, qui aliquem sibi assumptum. Quaerit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia iuuerit. Aiunt homines plus in alieno negotio videre, quam in suo. Hoc illis euenit, quos amor sui excaecat, quibusque dispectum utilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, & extra metum positus. Sed nihilominus quaedam sunt, quae etiam sapientes in alio, quam in se diligentius vident. Praeterea illud quod dulcissimum honestissimumque est, idem velle atque idem nolle, sapiens sapienti praestabit. Egregium opus pari iugo ducet, Persolui quod exegeras, quanquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiae voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quam acumen exercere. Toties enim illo reuertor: Quid ista me res iuuat? Fortiorem faciet, iustior, temperatior? Nondum, exerceri vacat. Adhuc medico mihi opus est. Quid me doces scientiam inutilem? Magna promissi: exigua video. Dicebas intrepidum fore, etiam si circa me gladij micarent, etiam si mucro tangeret iugulum. Dicebas securum fore, etiam si circa me flagrarent incendia, etiam si subitus turbo toto nauem meam mari raperet. Haec mihi praesta tu, ut voluptatem, ut gloriam contemniam: postea docebis implicita solvere, ambigua distinguere, obscura perspicere. Nunc doce, quod necesse est.

Epistola CX.

EX Nomentano meo te saluto, & iubeo te habere mentem bonam, hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos & fluentes, quisquis sibi se propitiavit. Sepone in praesentia, quae quibusdam placent. Vnicuique nostrum paedagogum dari Deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notae, ex eorum numero quos Quidius ait, de plebe deos. Ita tamen hoc seponas volo, ut memineris maiores nostros, qui

qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse. Singulis enim & genium & lunonem dederunt. Postea videbimus, an tantum dijs vacet, ut priuatorum negotia procurent. Interim illud scito, siue assignati sumus, siue neglecti, & fortunae dati, nulli te posse imprecari quicquam grauius, quàm si imprecatus fueris, ut se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignum poena putaueris, optes, ut infestos deos habeat. Habet, inquam, etiam si videtur eorum fauore produci. Adhibe diligentiam tuam, & intueri, quid sint res nostrae, non quid vocentur, & scies plura mala contingere nobis, quàm accidere. Quoties enim felicitatis causa, & initium fuit quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradu sibi struxit in praeceps, & aliquem iam eminentem alleuauit etiamnum, tanquam ibi adhuc staret, unde tuto caderet? sed ipsum illud cadere non habet in se mali quicquam, si exitum spectes, ultra quem natura neminem deijcit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, & illud, unde felix ejcitur & illud unde infelix emittitur. Nos vtraque extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapias, omnia humana condicione metire: simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum astringo? Non est quod quicquam timendum putes. Vana sunt ista quae nos mouent, quae attonitos habent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit, sed merum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere, iam apparebit quàm breuia, quàm incerta, quàm tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est.

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia caecis

In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero, stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti. non timeamus in luce, omnia nobis fecimus tenebras, nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incursumus, nec ob hoc resistimus, aut circumspicius pedem ponimus. Vides autem quàm sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, ut longius reuocandi simus: & cum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire persequeramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Vno autem modo potest, si quis hanc humanorum diuinorumque notitiam acceperit: si illa se non perfuderit, sed infecerit: si eadē quamuis sciat, retractauerit, & ad se saepe retulerit: si quaesierit quae sint bona, quae sint mala: quibus hoc sit falso nomen ascriptum: si quaesierit de honestis, de turpibus, de prouidentia. Nec intra haec humani ingenij sagacitas sistitur. Prospicere & ultra mundum libet, quo feratur, unde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac diuina contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertraximus, ut auaritiae seruiret, ut relicto mundo terminisque eius & dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, & quaereret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblati. Quicquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non expectauit inquisitionem nostram: ultro dedit: nocitura altissime pressit. Nihil nisi de nobis queri possumus. Ea quibus periremus, nolente rerum natura & abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famae, ceteris aeq. vanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor ut facias? Nihil noui: nec enim nouis malis remedia quaeruntur. Sed hoc primum, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi vbique occurrent: superuacua & semper, & toto animo quaerenda sunt. Non est autem quod te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeam suppellectilem. Quae est enim virtus, superuacua contemnere? Tunc te admirare, cum contempseris necessaria, Non magnam rem facis, quod viuere sine regio apparatu potes: quod non desideras miliarios apros, nec linguas phoenicopterorum, & alia portenta luxuriae iam tota animalia fastidientis, & certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panem: si tibi persuaseris: herbas, vbi necesse est, non pecori tantum, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tanquam recepta seruantem. sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quicquid acceperit? Delectant te disposita, quae terra marique capiuntur. Alia eo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam: alia, si diu pasta & coacta pinguescere, fluunt, ac vix saginam continent suam. Delectat te nidus horum, arte quaesitus. At mehercule ista sollicitate scrutata, varietate condita, cum lubierint ventrem, vna atque eadem foeditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? Exitum specta. Attalum memini cum magna admiratione omnium haec dicere: Diu mihi, inquit, imposuere diuitiae. Stupebam, vbi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat. Existimabam similia esse quae laterent, his quae ostenderentur: sed in quodam apparatu vidi totas opes vrbs, caelatas ex auro & argento, & his quae pretium auri argentique vicerunt, exquisitos colores, & vestes ultra non tantum nostrum, sed ultra finem hostium aduectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges, hinc feminarum, & alia quae res suas recognoscēs summi imperij fortuna protulerat. Quid hoc est, inquam, aliud quam irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi vult, ista pecuniae pompa? Ad discendam auaritiam conuenimus. At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quàm attuleram. Contemphi diuitias, non quia superuacuae, sed quia pusillae sunt. Vidistine, quàm intra paucas horas ille ordo, quamuis lentus dispositusque, transierit? Hoc totam vitam nostram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Accessit illud quoque. Tam superuacuae mihi visae sunt habentibus quàm fuerant spectan-

tibus. Hoc itaq. ipsi mihi dico, quoties tale aliquid praestrinxerit oculos meos, quoties occurrit dominus splendida, cohors culta seruorum, lectica formosis imposita calonibus: Quid miraris? quid stupes? Pompa est. Ostenduntur istae res, non possidentur: & dum placent, transeunt. Ad veras potius te conuerte diuitias: disce paruo esse contentus: & illam vocem magnus atque animosus exclama: Habeamus aquam, habemus polentam, Ioui ipsi de felicitate controuerfiam faciamus. Faciamus, oro te, etiam si ista defuerint. Turpe est, beatam vitam in auro & argēto reponere: aequè turpe est in aqua & polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quaeris, quod sit remedium inopiae? Famem fames finit. Alioqui quid inter est, magna sint, an exigua, quae seruire te cogunt? Quid refert quantum sit, quod tibi possit negare fortuna? Haec ipsa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit. Liber est autem, non in quem parum licet fortunae, sed in quē nihil. Ita est: nihil desideres, oportet, si vis Iouem prouocare, nihil desiderantem. Haec nobis Attalus dixit: natura omnibus. Quae si voles frequenter cogitare, id ages, vt sis felix, non vt videaris: & ut tibi videaris, non alijs.

Epistola CXI.

Quid vocentur Latine sophismata, quaesisti à me. Multi tentauerunt illis nomen imponere, nulum haesit: videlicet quia res ipsa non recipiebatur à nobis, nec in vsu erat, nomini quoque reputatum est. Aptissimum tamen uidetur mihi, quo Cicero usus est. Cauillationes uocat: quibus quisquis se tradidit, quaestiunculas quidem uafrae nectit: ceterum ad uitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens firmitas, plenus fiducia, inexuperabilis, & maior aduenti. Quod in magnis euenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus. Cum accesseris, tunc manifestum fit quàm in arduo summa sint. Talis est, mi Lucili, uetus & rebus, non artificijs philosophus. In edito stat admirabilis, celsus, magnitudinis verae. Non exurgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio statum adiuuant, longioresque quam sunt, videri volunt. Contentus est magnitudine sua. Quid ni contentus sit eo usque creuisse, quo manum fortuna non porrigit? Ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, siue secundo cursu vita procedit, siue fluctuatur per aduersa ac difficilia. Hanc constantiam cauillationes istae, de quibus paulo ante loquebar, praestare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: & philosophiam à fastigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc, cum voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum: dulcedinem quandam sui faciunt, & animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cum tantā rerum moles vacet, cum vix tota vita sufficiat, vt hoc vnum discas, vitam contemnere. Quid regere? inquis: Secundum opus est. Nam nemo illam bene rexit, nisi qui contempserat.

Epistola CXII.

Cvpio mehercule amicum tuum formari, vt desideras, & institui: sed valde durus capitur, immo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, & consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. Non quaelibet insitionem vitis patitur. si vetus & exesa est, si infirma gracilisque, aut non recipiet furculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturamque transibit. Itaque solemus supra terram praecidere: vt, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterum repetita infra terram inferatur. Hic de quo scribis & mandas, non habet vires. Indulset vitis, simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. Non dico illum mentiri tibi, putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria. cito tamen redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vitā suā. Non negauerim. Quis enim non offenditur? Homines vitā suā & amant simul, & oderunt. Tunc itaq. de illo feramus sententiam, cum fidē nobis fecerit, inuisam sibi esse luxuriam. Nunc illis male conuenit.

Epistola CXIII.

Desideras tibi scribi à me, quid sentia de hac quaestione iactata apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, ceteraeque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate efficimus, Lucili carissime, vt exercere ingenium inter irrita videamur, & disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, & quid nostris videatur, exponam. Sed me in alia sententia profiteor esse. Quae sint ergo quae antiquos mouerint, dicam. Animum constat animal esse: cum ipse efficiat, vt simus animalia, & cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quàm animus, quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid. Agi autem nihil sine impetu potest. Si impetum habet, qui nulli est, nisi animali: animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quid nunc habet seipsam. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quae cogitamus, quaeque mente complectimur. Sequitur, vt multa animalium millia habitent in his angustijs pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quaeris, quid aduersus ista respondeatur? Vnaquaeque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? Dicam, si mihi accommodaueris subtilitatem & intentionem tuam. Singula animalia singula esse non possunt. Ego & animal sum & homo, non tamen duos esse dices. Quare? quia separari esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, vt duo sint. Quicquid vnum multiplex est, sub vna cadit naturam: itaque vnum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum, duo tamen non sumus.

Quare?

Quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, cum per se stabit. Vbi vero alterius membrum erit, non poterit videri aliud: Quare? Dicam: quia quod aliud est, suum oportet esse, & proprium, & totum, & intra se absolutum. Ego in alia esse me sententia professus sum. Non enim tantum virtutes animalia erunt, si hoc recipitur: sed opposita quoque illis vitia & affectus, tanquam ira, timor, luctus, suspicio. Ultra res ista procedet, omnes sententiae, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum est. Non enim quicquid ab homine fit, homo est. Iustitia quid est? inquit. Animus quodammodo se habens. Itaque si animus animal est, & iustitia. Minime. Haec enim habitus animi est, & quaedam vis. Idem animus in varias figuras conuertitur, & non toties animal aliud est, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal est. Si iustitia animal est, si fortitudo, si ceterae virtutes. Vtrum desinunt animalia esse subinde, ac rursus incipiunt, an semper sunt? Desinere virtutes non possunt: ergo multa animalia, immo innumerabilia in hoc animo versantur. Non sunt, inquit, multa: quia ex vno religata sunt, & partes vnius ac membra sunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est Hydrae, multa habentis capita, quorum vnumquodque per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis caput. Ceterum ipsa vnum animal est. Nemo in Chiamaera leonem esse animal dixit, aut draconem. Hae partes erant eius. partes non sunt animalia. Quid est quod colligas iustitiam animal esse? Agit, inquit, aliquid, & prodest: quod autem agit aliquid, & prodest, impetum habet: quod autem impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet. suum autem non habet, sed animi. Omne animal donec moriatur, id est quod coepit: homo donec moriatur, homo est: equus item, & canis: transire enim in aliud non possunt. Iustitia, id est, animus quodammodo se habens, animal est. Credamus? Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modo iustitia erat: tenetur in priore animali: in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse coepit, perseverandum est. Praeterea vnus animus duorum animalium esse non potest, multo minus plurium. Si iustitia, fortitudo, temperantia, ceteraeque virtutes animalia sunt: quomodo vnum animus habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. Non potest vnum corpus plurium animalium esse: hoc & ipsi fatentur. Iustitiae quod est corpus? Animus. Fortitudinis quod est corpus? Idem animus. Atqui vnum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, iustitiae habitum induit, & fortitudinis, & temperantiae. Hoc tene-ri posset, si quo tempore iustitia esset, fortitudo non esset. quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc vero omnes virtutes simul sunt. Ista quomodo erunt singula animalia, cum vnus animus sit, qui plus quam vnum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis. Iustitia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quam disputandum est. Nullum animal alterius pars est. Circumspice omnium corpora, nulli non & color proprius est, & figura sua, & magnitudo. Inter cetera, propter quae mirabile diuini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in tanta copia rerum nunquam in idem incidit. etiam quae similia videntur, cum contuleris, diuersa sunt: Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum: tot animalia, nulli similitudo cum altero conuenit. Vtique aliquid interest. Exegit à se, vt quae alia erant, & dissimilia essent, & imparia. Virtutes, vt dicitis, omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, vt homines, vt dij: aut irrationalia, vt pecora. Virtutes utique rationales sunt, atqui nec homines sunt, nec dij, ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi primum specie alicuius rei irritatum est: deinde impetum cepit, deinde assensio confirmauit hunc impetum. Quid sit assensio, dicam. Oportet me ambulare. tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi, & approbaui hanc opinionem meam. oportet me sedere, tunc demum sedeo. haec assensio in virtute non est. Puta enim prudentiam animal esse. quomodo assentietur? Oportet me ambulare. hoc natura non recipit: prudentia enim ei cuius est prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem non habet. Quod assensionem non habet, rationale animal non est. Virtus si animal est, rationale est: rationale autem non est, ergo nec animal. Si virtus animal est: virtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patre seruare, bonum est: & sententiam prudenter in senatu dicere, bonum est: & iuste decernere, bonum est. Ergo & patrem seruare, animal est: & prudenter dicere, animal est. Eousque res excedet, vt risum tenere non possis. Prudenter tacere, & coenare bene, bonum est: ita & tacere & coenare, animal est. Ego me hercule titillare non desinam, & ludos mihi ex istis subtilibus ineptijs facere. Iustitia & fortitudo si animalia sunt, certe terrestria sunt. Omne animal terrestre alget, esurit, sitit. Ergo iustitia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. Quid porro non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia, hominis, an equi, an ferae? Si rotunda illis, qualem Deo, dederint formam: quaeram, an & avaritia, & luxuria, & dementia aeque rotundae sint: sunt enim & ipsae animalia. Si has quoque rotundauerint, etiamnum interrogabo, an prudens ambulationi animal sit, nec ne: confiteantur necesse est. Deinde dicant, ambulationem esse animal, & quidem rotundum. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex scripto loqui, sed meae sententiae esse: inter Cleanthem & discipulum eius Chrysippum non conuenit quid sit ambulatio. Cleanthes ait, spiritum esse à principali usque in pedes permissum: Chrysippus, ipsum principale quod est. Ergo cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet, & ista tot animalia, quorum mundus ipse non potest capere, derideat?

deae? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poeta est & orator, & tamē vnus: sic virtutes istae animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus & iustus, & prudens, & fortis, ad singulas virtutes quodam modo se habens. Sublata est quaestio, conuenit nobis. Nam & ego interim fateor, animus animal esse: postea visurus, quam de ista re sententiam feram. Actiones eius animalia esse nego. Alioquin & omnia verba erunt animalia, & omnes versus. Nam si sermo prudens bonum est: bonum autem omne animal est, sermo ergo animal est. Prudens versus bonum est: bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. Itaque,

Arma virumque cano,

animal est: quod non possunt rotundum dicere, cum sex pedes habeat. Textorium, inquis, totum mehercule istud est, quod cum maxime agitur, dissilio risu: cum mihi propono soloecismum animal esse, & barbarismum, & syllogismum, & aptas illis facies, tanquam pictor, assigno. Haec disputamus, attractis supercilijs, fronte rugosa. Non possum hoc loco dicere illud Caecilianum: O tristes ineptias: ridiculae sunt. Quia itaque potius aliquid, vtile nobis ac salutare tractamus, & quaerimus quomodo ad virtutes venire possimus. quae nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullū animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita conualuit, & omnes casus antequā exciperet, meditando praedomuit. Quid est fortitudo? Munimentum humanae imbecillitatis inexpugnabile. Quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitae obsidione perdurat. Vtitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonij nostri sententiam referre volo: Non est quod vnquam fortunae armis putes esse te tutum. Tuis pugna contra ipsam, fortuita non armant. Itaq; contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidē Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quicquid gentium vsq; in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque. Sed ipse modo occiso amico, modo amisso, iacebat in tenebris, aliās scelus, aliās desiderium suum maerens, victor tot regum atque populorum, irae tristitiaeque succubuit. Id enim egerat, vt omnia potius haberet in potestate, quā affectus. O quā magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt mittere: felicissimosque se iudicant, si multas per milites prouincias obtinent, & nouas veteribus adiungunt, ignari quod sit illud ingens paratumque regnum. Imperare sibi, maximum imperium est. Doceat me, quā sacra res sit iustitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaue, sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat. Me iustum esse gratis oportet. Parum est, adhuc illud persuadeat sibi, Me in hanc pulcherriam virtutem vitro etiam impendere iubeor; vt tota cogitatio à priuatis commodis, quam longissime auersa sit. Non est quod spectes, quod sit iustae rei praemium maius quā iustum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paulo ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quā multi aequitatem tuam nouerint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriae. Non vis esse iustus sine gloria. At, mehercules saepe iustus esse debetis cum infamia. Et tunc si lapis, mala opinio bene parta deletat.

Epistola CXIII.

Quare quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio, quaeris: & quomodo in quaedam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, vt aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, & in morem cantici ducta. Quare alias sensus audaces, & fidem egressi placuerint, alias abruptae sententiae, & suspiciosae, in quibus plus intelligendum est, quā audiendum. Quare aliqua aetas fuerit, quae translationis iure vteretur inuerecunde. Hoc quod audire vulgo soles, quod apud Graecos in prouerbum cessit, talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem vniuscuiusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciuitatis laborauit, & se in deliciis dedit, argumentum est luxuriae publicae, orationis lasciuiā: si modo non in vno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, grauis, temperans, ingenium quoque siccum ac sobrium est. Illo vitiatō, hoc quoque affatur. Non vides, si animus languet, trahi membra, & pigre moueri pedes: si ille effeminatus est, in ipso incessu apparere molliem? si ille acer est & velox, concitari gradum? Si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est? Ab illo fingitur, illi parer, inde legem petit. Quomodo Maecenas vixerit, notius est, quā vt narrari nunc debeat. Quomodo ambulauerit, quā delicatus fuerit, quā cupierit videri, quā vitia sua latere noluerit. Quid ergo? Nō oratio eius aequae soluta est, quā ipse discinctus? Non tam insignita illius verba sunt, quā cultus, quā comitatus, quā domus, quā vxor? Magni ingenij vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione diffunderet. Videbis itaque eloquentiam ebrij hominis inuolutam, & errantem, & licentiae plenam. Mecoenas in cultu suo. Quid purius amne, siluisque ripa comantibus? Vide vt alueum lintribus arent, verſoque vado remittant hortos. Quid si quis femina cirro crispat, & labris columbatur? Incipitque suspirans, vt cernice laxa feratur, nemo tyranni, irremediabilis factio rimantur, epulis, lagaenaque tētant domos, & saepe mortem exigunt. Genium festo vix suo testem, tenuis cerei fila & crepacem mola focum materaut vxor inuestiunt. Non statim haec cum legeris, hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis tunicis in vrbe semper incesſerit? Nam etiam cum absens partibus Caesaris fungeretur, signum à discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico coetu sic apparuerit, vt pallio velaretur caput, exclusis vtrinque auribus, non aliter quā in Mimo diuites fugitiui solent? Hunc esse

cui

cui cum maxime ciuilibus bellis strepentibus, & sollicita vrbe & armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viti quàm ipse? Hunc esse, qui vxorem millies duxit, cum vnam haberet? Haec verba tam improbe structa, tam negligenter abiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt mores quoque non minus novos & prauos & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec vlla alia re, quid posset, quàm licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corripit, istis orationis portentosissimae delicijs. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istae ambages compositionis, hoc verba transuersa, hoc sensus magni quidem saepe, sed eneruati dum exeunt, cuius manifestum facient, motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. Vbi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit. Deinde suppellectili laboratur, deinde in ipsas domos impenditur cura, vt in laxitatem ruris excurrant, vt parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, vt tecta varientur auro, vt lacunaribus pauimentorum respondeat nitor: deinde ad coenas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate, & soliti ordinis commutatione captatur: vt ea quae cludere coenam solent, prima ponantur, vt quae aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cum affluens animus fastidire, quae ex more sunt, & illi pro sordidis solita sunt, etiam in oratione quod nouum est, quaerit: & modo antiqua verba atque exoleta reuocat & profert: modo fingit, & ignota deflectit: modo id quod nuper increbruit, pro cultu habetur: audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus praecedant, & hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, & audienti suspensionem sui fecerit. Sunt qui illos detineant, & porrigant. Sunt qui non vsque ad vitium accedant: necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti, sed qui ipsum vitium ament. Itaque vbicunque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque à recto descivisse, non erit dubium. Quomodo conuiuiorum luxuria, quomodo vestium, aegrae ciuitatis indicia sunt: sic orationis licentia (si modo frequens est) ostendit animos quoque, à quibus verba exeunt, procidisse. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantum à corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non iudicijs distant. Hoc magis mirari potes, quòd non tantum vitiosa, sed & vitia laudantur. Nam illud semper factum est. Nullum sine venia placuit ingenium. Da mihi quemcumque vis magni nominis virum. dicam, quid illi aetas sua ignouerit, quid in illo sciens dissimulauerit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quosdam quibus profuerint. Dabo, inquam, maximae famae, & inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, vt illas secum tractura sint. Adjice nunc, quòd oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam ciuitatis, quae nunquam in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno saeculo petunt verba. Duodecim tabulas loquuntur. Gracchus illis & Crassus & Curio nimis culti & recentes sunt. Ad Appium vsque & ad Coruncanium redeunt. Quidam contra, dum nihil nisi tritum & vstratum volunt, in sordes incidunt. Vtrunque diuerso genere corruptum est, tam mehercules, quàm si vellent splendidis vti, ac sonantibus, & poeticis, necessaria & in vsu posita vitare: tam huc dicam peccare, quàm illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: ille & crura, hic nec alas quidem vellit. Ad compositionem transeamus. quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam prae fractam & asperam probant, disturbant de industria, si quid placidius effluxit, nolunt sine salebra esse iuncturam, virilem putant, & fortem, quae aurem inaequalitate percutiat. Quorundam non est compositio: modulatio est: adeo blanditur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, & diu expectata vix ad clausulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, deuexa, & molliter desinens, nec aliter quàm solet, ad morem suum pedemque respondens? Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillae sunt, & pueriles, aut improbae, & plus ausae quàm pudore saluo licet sed si floridae sunt, & nimis dulces, si in vanum exeunt, & sine effectum, nihil amplius quàm sonant. Haec vitia vnus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est. Ceteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Sallustio vigente, amputatae sententiae, & verba ante expectatum cadentia, & obscura breuitas fuere pro cultu. Arruntius vir rarae frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, & in illum genus nitens. Est apud Sallustium. Exercitum argento fecit. id est, pecunia parauit. Hoc Arruntius amare coepit. Posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam nostri fecere. Alio loco, Hiero rex Syracusanorum, bellum facit. Et alio loco: Quae audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Gustum tibi dare uolui. Tonus his contextitur liber. Quae apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, & paene continua, nec sine causa: ille enim in haec incidebat: at hic illa quaerebat. Vides autem quid sequatur, vbi ali cui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius, Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punici ait, Repente hiemauit tempestas. Et alio loco, cum dicere vellet frigidum annum fuisse, ait: Totus hiemauit annus. Et alio loco: Inde sexaginta onerarias leues, praeter militem & necessarios nautarum, hiemante Aquilone misit. Non desinit omnibus locis hoc verbum infalcire. Quodam loco Sallustius dicit: Inter arma ciuilia, aequi boni famas petit. Arruntius non temperauit: quominus primo statim libro poneret, ingentes esse famas de Regulo. Haec ergo & huiusmodi vitia, quae alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriae, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu aestimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quod uides istos sequi, qui aut uellunt barbam, aut interuallunt: qui labra pressius tondent & abradunt, seruata & submissa cetera parte: qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucens togam,

togam, qui nolunt facere quicquam, quod hominum oculis transire liceat. Irritant illos, & in se aduertunt. Volunt vel reprehendi, dum conspiciantur. Talis est oratio Maecenatis, omniumque aliorum, qui non casu errant, sed scientes, volentesque. Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titubat, quam mens cessit oneri, & inclinata vel prodita est: ita ista oratio, (quid aliud quam ebrietas?) nulli molesta est, nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virilis est. Si ille procubuit, & cetera sequuntur ruinam.

--- Rege incolumi, mens omnibus una est.

Amisso, rupere fidem.

Rex noster est animus. Hoc incolumi, cetera manent in officio, parent & obtemperant. Cum ille paulū vacillauit, simul nutant. Cum vero cessit voluptati, artes quoque eius, actusque marcent, & omnis ex languido fluxoque conatus est. Quoniam hac similitudine, vsus vsū, perseuerabo. Animus noster modo rex est, modo tyrannus. Rex, cum honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum. Vbi vero impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile, ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantq. qui initio quidem gaudent, ut solet populus, largitione nocitura frustra plenus, & quae non potest haurire, contrectat. Cū vero magis ac magis vires morbus exedit, & in medullas neruūq. descendere deliciae, conspectu eorū, quibus se nimia auiditate inutilem reddidit, laetus, pro suis voluptatibus habet spectaculū alienarū, subministrator libidinum, testisque, quarum sibi vsū ingerendo abstulit: nec illi tam gratum est abundare iucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatus per gulam ventremque transmittit: non cum omni exoletorum feminarumq. turba conuolutatur: maeretq. quod magna pars suae felicitatis exclusa corporis angustiis, cessat. Nunquid enim, mi Lucili, hic furor est, quod nemo nostrum mortalem se cogitat? quod nemo imbecillum? immo quod nemo nostrum vnum esse se cogitat? Aspice culinas nostras, & concursantes inter tot ignes coquos nostros. Vnum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Aspice veteraria nostra, & plena multorum saeculorum vindemijs horrea. Vnum putas videri ventrem, cui tot consulū, regionumque vina conduuntur? Aspice quot locis vertatur terra, quot milia colonorum arent, fodiant. Vnum putas videri ventrem, cui & in Sicilia, & in Africa seritur? Sani erimus, & modica concupiscemus, si vna quisque se numeret: metiatur simul corpus, sciatque, nec multū capere, nec diu posse. Nihil tamen aequè tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio breuis aevi, & huius incerti. Quicquid facies, respice ad mortem.

Epistola CXV.

Nimis anxium esse te circa verba & compositionem, mi Lucili, nolo. Habeo maiora quae cures. Quaere quid scribas, non quemadmodum. & hoc ipsum, non ut scribas, sed ut sentias: ut illa quae senteris, magis applices tibi, & veluti signes. Cuiuscunque orationem videris sollicitam & politam, scito animum quoque nō minus esse pusillis occupatū. Magnus ille remissius loquitur, & securius. Quaecunque dicit, plus habent fiduciae, quam curae. Nosti complures iuvenes, barba & coma nitidos, de capfula totos: nihil ab illis speraueris forte, nihil solidum. Oratio vultus animi est: si circumtonsa est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum uirile concinnitas. Si nobis animum boni uiri liceret inspicere, o quam pulchrā faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentē uideremus: hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia, prudentiaque lucentibus. Praeter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitaeque, & (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum affunderent. Tum prouidentia, tum elegantia, & ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dij boni, decoris illi, quantum ponderis, grauitatisque adderent? quanta esset cum gratia auctoritas? Nemo illum amabilem, qui non simul uenerabilem diceret. Si quis uiderit hanc faciem altiore fulgentioreque, quam cerni inter humana consuevit, nonne uelut numinis occursum obstupefactus resistat, & ut fas sit uisū, tacitus precetur? Tum auocante ipsum uultus benignitate productus, adoret ac supplicet: & diu contemplatus extantem, supraque mensuram solitorum inter nos aspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus uiuido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilij nostri uocem uerens atque attentus emittat:

*O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat.*

Sis felix, nostrumque leues quaecunque laborem.

Aderit, leuabitque, si colere eam uoluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia & recta uoluntate. Nemo non, inquam, amore eius arderet, si nobis illam uidere contingeret. Nunc enim mulra obstrigillant, & aciem nostram aut splendore nimio percutiunt, aut obscuro retinent. Sed quemadmodum uisus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, & repurgari: sic & nos, si aciem animi liberare impedimentis uoluerimus, poterimus perspicere uirtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, & humilitate, & infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamuis sordido obiectam. Rursus aequè malitiam, & aerumnosi animi ueternum perspicimus: quamuis multis circa diuinarum

tiarum radiantium splendor impediat, & intuentem, hinc honorum, illinc magnarum potestatum falsa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quàm contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio est. Parentibus quippe, nec minus fratribus praeferunt paruo aere empta monilia. Quid ergo inter nos & illos interest, vt Aristò ait, nisi quod nos circa tabulas & statuas insanimus, carius inepti? Illos reperti in littore calculi leues, & aliquid habentes varietatis delectant: nos ingentium maculae columnarum: siue ex Aegyptijs arenis, siue ex Africæ solitudinibus aduectæ, porticum aliquam vel capacem populi coenationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cum sciamus quale sit, quod absconditur. oculis nostris imponimus. Et cum auro tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus? Scimus enim sub illo auro foeda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue praetenditur: omnium istorum quos incedere altos vides, bracteata felicitas est. Inspice, & disces sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Haec ipsa res tot magistratus; tot iudices detinet, quæ magistratus & iudices facit, pecunia quæ ex quo in honore esse coepit, verus rerum honor cecidit. Mercatoresque & venales inuicem facti, quaerimus, non quale sit quid, sed quanti. Ad mercedem pij sumus, ad mercedem impij. Honeſta, quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transiuri, si plus scelerata promittant. Admirationem nobis parentes auri argenti-que fecerunt: & teneris infusa cupiditas altius sedit, creuitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc conuenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Dijs velut rerum humanarum maximum, cum grati videri volunt, consecrant. Denique eo mores redacti sunt, vt paupertas maledicto probroque sit, contempta diuitibus, iniusta pauperibus. Accedunt deinde carmina poetarum, quæ affectibus nostris faciem subdant, quibus diuitiæ velut vnicum vitæ decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur Dijs immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis.

Clara micante auro.

Eiusdem currum aspice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summae

Curuatura rotæ, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt saeculum, aureum appellant. Nec apud tragicos defunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

Sine me vocari pessimum, vt diues vocer.

An diues, omnes quaerimus: nemo, an bonus.

Non quare, & vnde: quid habeas; tantum rogant.

Vbi que tanti quisque, quantum habuit, fuit.

Quid habere nobis turpe sit, quaeris: nihil.

Aut diues opto viuere, aut pauper mori.

Bene moritur, qui, dum moritur, lucrum facit.

Pecunia ingens generis humani bonum,

Cui non voluptas matris, aut blandæ potest

Par esse prolis, non sacer meritis parens,

Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,

Merito illa amores caelitus atque hominum mouet.

Cum hi nouissimi versus in tragoedia Euripidis pronuntiati essent, totus populus ad eiſciendû & actorem & carmen consurrexit vno impetu, donec Euripides in medium ipse profuit, petens, vt expectarent, viderentque quem admirator auri exitû faceret. Dabat in illa fabula poenas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. Nulla enim auaritia sine poena est, quamuis satis sit ipsa poenarum. O quantum lacrimarum, o quantum laborum exigit: quàm misera desideratis, quàm misera partis est. Adijce quotidianas sollicitudines, quæ pro modo habendi quemque discruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quàm quaeritur. Quantum damnis ingemiscunt, quæ & magna incidunt, & maiora videntur. Denique vt nihil illis fortuna detrahat, quicquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines & diuitem vocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? Tu illos esse conditionis peioris existimas, quàm qui habent & miseriam & inuidiam? Vtinam qui diuitias appetituri essent, cû diuitibus deliberarent. Vtinam honores petaturi, cum ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statû. profecto vota mutassent: cum interim illi noua suscipiunt, qui priora damnauerant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiam si cursu venit, satisfaciât. Queruntur & de consilijs, & de processibus suis: maluntque semper, quæ reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia praeſtabit, quo equidem nihil maius existimo. Nunquam te paenitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, nõ perducunt te apte verba contexta, & oratio fluens leniter. Eant vt volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinionum securus, & ob ipsa quæ alijs displicent, sibi placens: qui profectum suum vita aestimet, & tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet.

Epistola CXVI.

Vtrum satius sit, modicos habere affectus, an nullos, saepe quaesitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut vtilis possit vlla mediocritas morbi.

morbi. Noli timere: nihil eorum quae tibi non vis negari, eripio: facilem me, indulgentemque praebebo rebus, ad quas tendis, & quas aut vitae necessarias, aut viles, aut iucundas putes. Detrahā vitium. Nam cum tibi cupere interdixero, velle permittam: ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut voluptates illas magis sentias. Quid ni? Ad te magis peruenturae sunt, si illis imperabis, quam si seruiēs. Sed naturale est, inquis, ut desiderio amici torquear. da tempus lacrymis, tam iuste cadentibus, naturale est opinionibus hominum tangi, & aduersis contristari. Quare non permittas mihi hunc tam honestum malae opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non initium est yre secundum, & exorabile, sed ob hoc latius funditur. Non obtinebis ut desinat, si incipere permiseris. Imbecillus est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, & vires dum procedit, parat: excluditur facilius: quam expellitur. Quis negat omnes affectus à quodam quasi naturali fluere principio? Curam nobis nostri natura mandauit. Sed huic ubi nimium induleris, vitium est. Voluptatem natura necessarijs rebus admiscuit, non ut illā peteremus, sed ut ea sine quibus nō possumus viuere, gratiora nobis illius faceret accessio. Si suo veniat iure, luxuria est. Ergo intra tibus resistamus: **quia facilius, ut dixi, nō recipitur quam exeunt.** Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte. sed illud aliquatenus longe producit, nec ubi vis, accipit finem. Sapienti non sollicitè custodire se tutum est. & lacrimas suas & voluptates ubi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, opimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panaetius respondisse adulescentulo cuidam quaerenti, An sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, videbimus: mihi & tibi, qui adhuc à sapiente longe absumus, non est committendum ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi. Siue enim nos respexit, humanitate eius irritamur, siue contempsit, **superbia accendimur. Aequae facilitas amoris, quam difficultas nocet. Facilitate** capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscijs nobis imbecillitatis nostrae, quiescamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formae, nec adulationi, nec vllis rebus blande trahentibus. Quod Panaetius de amore quaerenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, à lubrico recedamus. In sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura praecipitis. Nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum. Concupiscemus, sed temperate. Ira scemur, sed placabimur. Scis quare non possumus ista? Quia nos posse non credimus. Immo mehercules, aliud est in re. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo utamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in causa est: non posse praetenditur.

Epistola CXVII.

MUltum mihi tibiq. negotium concinnabis, & dum nescis, in magnam me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quaestiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire à nostris, salua gratia, nec consentire salua conscientia possum. Quaeris, an verum sit, quod Stoicis placet, Sapientiam bonū esse, sapere bonum non esse. Primum exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonū est facit. Quicquid facit, corpus est. Quod bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, ut prosit. si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt. Sequitur, ut necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putant eiusdem conditionis esse. Incorporale est & accidens alteri, id est, sapientiae: itaque nec facit quicquam, nec prodest. Quid ergo, inquit, non dicimus, Bonum est sapere? dicimus, referentes ad id, ex quo pender, id est, ad ipsam sapientiam. Aduersus hos quid ab alijs respondeatur, audi, antequam ego incipio secedere, & in alia parte considerare. Isto modo, inquit, nec beate viuere bonum est. Velint nolint, respondendum est, beatam vitam bonum esse, & beate viuere bonum non esse. Etiamnum quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere? Ergo expetenda res est sapere. si expetenda res est, bonum est. Coguntur nostri verba torquere, & vnam syllabam expetendo interponere, quam sermo noster inferi non sinit. Ego illam, si pateris, adiungam. Expetendum est, inquit, quod bonum est: ad expetendum quod bono contingit: quod, cum bonum consecuti sumus, non petitur tanquam bonum, sed petito bono accedit. Ego non idem sentio, & nostros iudico in hoc descendere: quia iam primo vinculo tenentur, & mutare illis formulam non licet. Multum dare solemus praesumptioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri: tanquam deos esse, inter alia sic colligimus, quod omnibus de dijs opinio insita est: nec vlla gens vsquam est adeo extra leges, moresque proiecta, ut non aliquos deos credat. Cum de animarum aeternitate differimus, non leue momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Vtor hac publica persuasione. Neminem inuenies, qui non putet & sapientiam bonum, & sapere. Non faciam quod victi solent, ut prouocem ad populum. Nostris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, utrum extra id cui accidit est, an in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est, quam illud cui accidit. Nihil enim accidere sine tactu potest. Quod tangit, corpus est. Si extra est, postquam acciderat, recessit. Quod recessit, motum habet: quod motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud cursum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non fortis alterius. Si ualetudo indifferens est: & valere indifferens est. Si forma indifferens est: & formosum esse indifferens est. Si iustitia bonum est: & iustum esse bonum est. Si turpitudine malum est: & turpem esse malum est. Tam mehercules quam

quàm si lippitudo malum est, & lippire malum est, Hoc ut scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, ut quibusdam utrumque vnum videatur atque idem. Sed illud libenter quae fierim: Cum omnia aut bona sint, aut mala, aut indifferentia, sapere in quo numero sit. Bonum negant esse, malum utique non est: sequitur, ut medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quam bono potest: tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, ut sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiae. Hoc ergo quod vocas sapere, utrum facit sapientiam, an patitur? siue facit illud, siue patitur, utroque modo corpus est. Nam & quod sit, & quod facit, corpus est. si corpus est, bonum est. Vnum enim deerat illi, quominus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam & sapere, cum in utrolibet eorum & alterum sit. Nunquid enim quenquam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? Nunquid quenquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici vereres ista distinguunt: ab illis diuisio usque ad Stoicos venit. Qualis sit haec, dicam. Aliud est ager: aliud, agrum habere. Quid ni? Cum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia: aliud, sapere. Puto concedes duo esse haec, id quod habetur, & eum qui habet. Habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta: ars enim vitae est. Sapere quid est? Non possum dicere mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterum, quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturae corporum tanquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum enuntiatiui corporum. Hi habent proprium quiddam, & à corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulans: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui & oculos & animū intendi. Dico deinde, Cato ambulat. non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enuntiatiuum quiddam de corpore: quod alij effatum vocant, alij enuntiatum, alij edictum. Sic cum dicimus sapientiā, incorporale quiddam intelligimus. Cum dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, utrum illud dicas, an de illo. Putemus in praesentia ista duo esse: nondum enim quid mihi videatur, pronuntio: quid prohibet, quo minus aliud quid sit sed nihilominus bonū? Dicebas paulo ante, aliud esse agrū: aliud habere agrum. Quid ni? in alia enim natura est qui habet, in alia quod habetur. Illa terra est, hic homo est. At in hoc de quo agitur, eiusdem naturae sunt utraque, & qui habet sapientiā, & ipsa quae habetur. Praeterea illic aliud est quod habetur, alius qui habet: hic in eodem est & quod habetur, & qui habet. Ager iure possidetur: sapientia natura. ille ab alienari potest, & alteri tradi, haec non discedit à domino. Non est itaq. quod cōpares inter se dissimilia. Coepere dicere, posse ista duo esse, & tamē utraq. bona. Et sapientiā, & sapientē duo esse: & utrumq. bonū esse cōcedis. Quomodo nihil obstat, quo minus & sapientia bonū sit, & habens sapientiā: sic nihil obstat, quo minus & sapientia bonū sit, & habere sapientiā, id est, sapere. Ego in hoc volo sapiens esse, ut sapiā. Quid ergo? Non est id bonum, sine quo nec illud bonum est. Vos certe dicitis, sapientiam, si sine usu detur, accipiendam non esse. Quis est usus sapientiae? Sapere: hoc est in illa pretiosissimū: quo detracto, superuacua fit. Si tormenta mala sunt, torqueri malū est: adeo quidē, ut illa non sint mala, si quod sequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectae mētis est: sapere, usus perfectae mētis. Quomodo potest usus eius bonū non esse, quae sine usu bonū non est? Interrogo te, an sapientia sit expetenda. Fateris. Interrogo, an usus sapientiae sit expetendus. Fateris. Negas enim te illā recepturū si uti ea prohibeatis. Quod expetendū est, bonū est. Sapere, sapientiae usus est: quomodo eloquentiae, loqui: quomodo oculorū, videre. Ergo sapere, sapientiae usus est. Usus autē sapientiae expetendus est. Sapere ergo expetendū est. Si expetendū est, bonū est. Olim ipse me damno, qui illos imitor dū accuso, & verba apertae rei impendo. Cui enim dubiū potest esse, quin si aestus malū est, & aestuare malū sit? Si algor malū est, malum sit algere? Si vita bonum est, & viuere bonū est. Omnia ista circa sapientiā, non in ipsa sunt. At nobis in ipsa commorandum est, etiam si quid euagari libet, amplos habet illa spatiososq. secessus. De deorū natura quaeramus, de siderum alimento, de his tam varijs stellarū discursibus: an ad illarum motus nostra moueantur corpora, an corporibus omnium, animiq. illinc impetus veniat. An & haec quae fortuita dicuntur certa lege constricta sint, nihilque in hoc mundo repentini, aut expers ordinis volutetur. Ista iam à formatione morū recesserunt: sed leuant animum, & ad ipsarum quas tractant rerum magnitudinē attollunt. Haec vero de quibus paulo ante dicebam, minuūt & deprimunt, nec ut putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certe inutili, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? Quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse, hoc non esse? Temere me geram, subibo huius voti aleam. Tibi sapientia, mihi sapere contingat: pares erimus. Potius id age, ut mihi viam monstres, qua ad ista perueniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem studijs firmem: quemadmodum quae me extranuersio ferunt aguntque, procul à me repellam. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo istas calamitates remoueam, quae ad me irruerunt: quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram aerumnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno: quomodo vltimum & necessarium vitae terminum non expectem, sed ipsemet, cum uisum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quàm optare mortem. Nam si vis viuere, quid optas mori? si non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? Nā ut quam

doque moriaris, etiam inuito positum est: ut cum voles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet. Turpissimum his diebus principium disertis mehercules viri legi: Ita, inquit, quamprimum moriar. Homo demens, optas rem tuam. Ita quamprimum moriar. Fortasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in mora est? Nemo te tenet, euade qua visum est. Elige quamlibet rerum naturae partem, qua tibi praebere exitum iubeas. Haec nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur: Aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causa viuendi sunt, quam viae mortis. Ita quamprimum moriar. Quamprimum istud, quod esse vis? quem illi diem ponis? Citius fieri quam optas, potest. Imbecillae mentis ista sunt verba, & hac detestatione misericordiam captantis. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, & salutē. Si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Haec, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Haec est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quaestiones tibi fortuna posuit. nondum illas soluisti. Iam cauillaris. Quam stultum est, cum signum pugnae acceperis, ventilare. Remoue ista lusoria arma: decretorijs opus est. Dic qua ratione nulla animū tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic sit. Negemus, sapere bonum esse: ut hoc totum studium derideatur, tanquam operatum superuacuis. Quid si scires etiam illud quaeri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubij est, oro te, an nec messēm futuram iam sentiant horrea, nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut vliro robore intelligat? Aegro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis quam currentem luctantemque, post multos secuturum sensus otium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurū est? Nam quod bonum est, vti que prodest. Nisi praesentia, prodesse non possunt. Si non prodest, bonum non est vti que: si prodest, iam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, iam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quam si dixerō, futurum est? Nondū enim venisse apparet, quod venit. Ver secuturum est: scio nunc hiemem esse, Aestas secutura est: scio aestatem non esse. Maximū argumentum habeo nondum praesentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed interim nō sapio. Si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo, Futurum est, ut sapiam. ex hoc licet nondum me sapere intelligas. Non possum simul & in illo bono, & in hoc malo esse. Duo ista non coeunt, nec apud eundem sunt vna bonum & malum. Transcurramus solerti sumas nugas, & ad illa quae nobis aliquam opem sunt latura, propereinus. Nemo qui obitetricem parturienti filiae sollicitus accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit. Nemo qui ad incendium domus suae currit, tabulam laterunculariam perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi vndique nuntiantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obsidium patriae, & bonorum direptio. Adijce istis naufragium, motusq. terrarum, & quicquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus nihil aliud quam animum oblectantibus vacas? Quid inter sapientiam & sapere interfit, inquiris? Nodos nectis ac soluis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis detur. ut aliquid ex illo vacet perdere: & vide quam multa etiam diligentissimis pereant. Aliud valetudo sua cuique abstulit, aliud suorum: aliud necessaria negotia, aliud publica occupauerunt. Vitam nobiscum diuidit somnus. Ex hoc tempore tam angusto, & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in vanum? Adijce nunc, quod alluescit animus delectare se potius quam sanare: & philosophiam oblectamentum facere, cum remedium sit. Inter sapientiam & sapere quid interfit, nescio. Scio mea non interesse, sciam ista, an nesciam. Dic mihi, cum quid inter sapientiam & sapere interfit, didicero, sapiam? Cur ergo potius inter vocabula me sapientiae detines, quam inter opera? Fac me fortiorem, fac me securiorem fac fortunae parem, fac superiores. Possum autem superior esse, si fecero omne quod disco.

Epistola CXVIII.

EXigis à me frequentiores epistolas. Rationes conferamus. soluendo non eris. Conuenerat quidem, ut tua priora essent, tu scriberes, ego rescriberem. Sed non ero difficilis. bene credi tibi scio. itaque in antecessum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir. disertissimus facere Atticum iubet, ut etiam si rem nullam habebit, quod in buccam venerit, scribat. Nunquam potest deesse quod scribam, ut omnia illa quae Ciceronis implent epistolas, transeam: quis candidatus labore, quis alienis, quis suis viribus pugnet, quis consulatum fiducia Caesaris, quis Pompeij, quis aperte petat: quam durus sit fenerator Caecilii, à quo minoris centesimis propinqui nummum mouere non possunt. Sua satius est mala quam aliena tractare: se excutere, & videre, quam multarum rerum candidatus sit, & non suffragari. Hoc est mi Lucili, egregiū, hoc securū ac liberū, nihil petere, & tota fortunae comitia transire. Quam putas esse iucundū, tribus vocatis, cum candidati intenti suis pendeant, & alius nummos pronuntiet, alius per sequestrem agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes attoniti, vocem preconis expectant, stare otiosum, & spectare illas nundinas, nec e mentem quicquam, nec vendentem. Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui non praetoria, aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alij honores annuerialios petūt, alij perpetuas potestates, alij bellorum euentus prosperos triumphosque: alij diuitias, alij matrimonia ac liberos, alij salutem suam suorumque. Quanti animi res est, solū nihil petere, nulli supplicare, & dicere: Nihil mihi tecum fortuna. non facio mei tibi copiam. Scio apud te Catones repelli, Vatinius fieri. Nihil rogo. Hoc est priuatam facere fortunam. Libet ergo haec inuicē scribere, & hanc integrā semper egerere materiam,

teriam, circumspicientibus tot millia hominum inquieta: qui ut aliquid pestiferi consequantur, per mala mutantur in malum, petuntque, mox fugienda, aut etiam fastidienda. Cui enim affecuto satis fuit, quod optanti nimium videbatur? Non est, ut existimant homines, auida felicitas, sed pusilla. Itaque neminem satiat. Tu ista credis excelsa, quia longe ab illis iaces. Ei vero qui ad illa peruenit, humilia sunt. Mētor, nisi adhuc quaerit ascendere. Istud quod tu summum putas, gradus est. Omnes autem male habet ignorantia veri, tanquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala esse, aut inania, aut minora quam sperauerint, adepti ac multa passi vident: maiorque pars miratur ex interuallo fallentia, & vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nobis quoque eueniat, quaeramus quid sit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finiuit hoc alius alio modo. Alius illud aliter expressit. Quidā ita finiunt: Bonum est, quod inuitat animos, quod ad se vocat. Huic statim opponitur: Quid si inuitat quidem, sed in perniciem? Scis quam multa mala blanda sint. Verum, & verisimile, inter se differunt ita. Quod bonum est, vero iungitur: non est enim bonum, nisi verum est. At quod inuitat ad se, & allicit facie, verisimile est, subrepat. sollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt: Bonum est, quod appetitionem sui mouet, vel quod impetum animi tendentis ad se mouet. Et huic idem opponitur. Multa enim impetum animi mouent, quae petuntur petendum malo. Melius illi qui sic finierunt: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam mouet: & ita demum petendum est, cum coepit esse expetendum. Iam & honestum est: hoc enim perfecte est petendum. Locus ipse me admonet, ut quid inter sit inter bonum honestumque, dicam. Aliquid inter se habent mixtum & inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest: & honestum utique bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonum, quo beata vita completur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale est. Sunt quaedam neque bona, neque mala: tanquam militia, legatio, iurisdictio. Haec cum honeste administrata sunt, bona esse incipiunt, & ex dubio in bonum transeunt. Bonum societate honesti fit, honestum per se bonum est. Bonum ex honesto fluit, honestum ex se est. Quod bonum est, malum esse potuit. Quod honestum est, nisi bonum esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum est, quod secundum naturam est. Attende quid dicam. Quod bonum est, & secundum naturam est: non protinus quod secundum naturam est, & bonum est. Multa quidem naturae consentiunt: sed tam pusilla sunt, ut non conueniat illis boni nomen. Leuia enim sunt, & contemnenda. Nullum nec minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum est, bonum non est. Cum bonum esse coepit, non exiguum est. Vnde aliquid cognoscitur bonum? Si perfecte secundum naturam est. Fateris, inquis, quod bonum est, secundum naturam esse. Haec eius proprietas est. Fateris & alia secundum naturam quidem esse, sed bona non esse. Quomodo ergo illud bonum est, cum haec non sint? quomodo ad aliam proprietatem peruenit, cum utrique praecipuum illud commune sit, secundum naturam esse? ipsa scilicet magnitudine. Nec hoc nouum est, quaedam crescendo mutari. Infans fuit, factus est pubes: alia eius proprietas fit: ille rationalis est, hic rationalis. Quaedam incremento non tantum in maius exeunt, sed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod maius sit. Vtrum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in utroque proprietas vini est. Exiguum mellis pondus, & magnum, sapore non differt. Diuersa ponis exempla. In istis enim eadem qualitas est: quamuis augeantur, manent. Quaedam amplificata in suo genere, in sua proprietate perdurant: quaedam post multa incrementa, vltima demum vertit adiectio, & nouam illis, aliamque quam in qua fuerant, condicionem imprimit. Vnus lapis fecit fornicem. Ille qui latera inclinata cuneauit, & interuentu suo vinxit. Summa adiectio quare plurimum facit, vel exigua? Quia non auget, sed implet. Quaedam processu priorem exuunt formam, & in nouam transeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, & magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum coepit vocari, quod longe aliud factum est quam fuit, cum magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitauimus: nouissime crescente difficultate, insecabile inuentum est. Sic ab eo quod vix & aegre mouebatur, processimus ad immobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, & bonum fecit.

Epistola CXIX.

Quoties aliquid inueni, non expecto donec dicas, In commune, ipse mihi dico. Quid sit quod inuenierim, quaeris? Sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri diues celerrime possis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te diuitias compendiaria ducam. Opus erit tamen tibi creditore. Ut negotiari possis, aes alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetae nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo. Catonianum illud: A te mutuum sumes. Quantulumcunque est, satis erit, si quicquid deerit, id à nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, interest, utrum non desideres, an habeas. Summa rei in utroque est eadem: Non torqueris. Nec illud praecipio, ut aliquid naturae neges. Contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed ut quicquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esurio: edendum est. Vtrum hic panis sit plebeius, an siligineus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult sed refrigeretur alieno, ad naturam sit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa niue clusero, ut rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc vnum iubet, situm extinguere. Vtrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum, an Tiburtinus calix, an manus concaua, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & superuacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quaeque tendatur manus: ipsa mihi commendabit, quod-

cunque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectauerit, quaeris? Videtur mihi egregie dictum: Sapiens diuitiarum naturalium est quaesitor acerrimus. Inani me inquis, lance muneris. Quid est illud inane? Iam ego paraueram fiscos. Circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem. quod publicum agitare, quas accerferem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, cum diuitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiae suae beneficio, non fortunae. Ideo ergo illum non iudicas diuitem, quia diuitiae eius desinere non possunt? Vtrum malis habere multum, an satis? Qui multum habet, plus cupit, quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod numquam diuiti contingit, finem. An has ideo non putas esse diuitias, quia propter illas nemo proscriptus est? Quia propter illas nulli venenum filius, nulli vxor impegit? Quia in bello tutae sunt? Quia in pace otiosae? Quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? Plus Iupiter non habet. Nunquam parum est, quod satis est. Nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium & Indos, pauper est Alexander Macedo: quaerit quod saum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit nouas, & ut ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturae satis est, homini non est. Inuentus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est caecitas mentium, & tanta initiorum suorum unicuique, cum processit, obliuio. Ille modo ignobilis anguli non sine controuersia dominus, de tanto sine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecunia diuitem fecit: immo contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quaeris, quae sit huius rei causa? Plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his, quorum nomina cum Crasso Licinoque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, & quicquid habet, & quicquid sperat, simul computet. Iste, si mihi credis, pauper est, si tibi, potest esse. At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed ut scias quam difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid & superuacui. At excaecant populum, & in se conuertunt opes, si numeri multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus lecta, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos & populo & fortunae subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso diuitiarum nomen inuasit occupata paupertas, sic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. Econtrario dicere debemus. Febris illum tenet. Eodem modo dicendum est, diuitiae illi tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quam hoc quod nemo monetur satis: ut omnia naturalibus desiderijs metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut paruo. Tantum miscere vitia desiderijs noli. Quaeris quali meta, quali argero, quam paribus ministerijs & leuibus afferat cibus. Nihil praeter cibum natura desiderat.

Num tibi, cum fauces erit sitis, aurea quaeris

Pocula? num esuriens fastidis omnia, praeter

Paucem rhombumque?

Ambitiosa non est fames: contenta desinere est. Quo desinat, non nimis curat. Infelicitis luxuriae ista tormenta sunt. Quaerit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat, quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat, quemadmodum sitim prima potione sedatam reuocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu ministretur. Nam si pertinere ad te iudicas, quam crinitus puer, & quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura praestitit praecipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt superuacua delectum. Hoc parum decens, illud parum lautum, oculos hoc meos laedit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis viuendi iura descripsit, ut salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt & in promptu: delicijs omnia misere ac solcite comparantur. Vtatur ergo hoc naturae beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quicquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

Epistola CXX.

E Pistola tua per plures quaestiunculas vagata est, sed in vna constitit, & hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique prima notitia peruenerit. Haec duo apud alios diuersa sunt, apud nos tantum diuisa. Quid sit hoc, dicam. Bonum putant esse aliqui, quod vile est. Itaque hoc & diuitijs, & equo, & vino, & calceo nomen imponunt. Tanta est apud illos boni vilitas, & adeo usque ad sordida descendit. Honestum putant, cui ratio recti officij constat: tanquam pie curatam patris senectutem, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex vno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est: quod honestum est, utique bonum. Superuacuum iudico adijcere, quid inter ista discriminis sit, cum saepe dixerim. Hoc vnum dicam. Nihil nobis bonum videri, quo quis & male uti potest. Vides autem, diuitijs, nobilitate, viribus quam multi male vtantur. Nunc ergo ad id reuertor, de quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestique notitia peruenerit. Hoc nos docere natura non potuit, Semina nobis scientiae dedit, scientiam non dedit. Quidam aiunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui specie casu occurrisse. Nobis videtur observatio collegisse, & rerum saepe factarum inter se collatio per analogiam nostro intellectu & honestum & bonum iudicante. Hoc verbum cum latini grammatici ciuitate donauerint,

ego

ego damnandum non puto, nec in ciuitatem suam redigendum. Vtar ergo illo non tantum tanquam recepto, sed tanquam vſitato. Quae ſit haec analogia, dicam. Noueramus corporis ſanitatē. ex hac collegimus eſſe aliquā & animi. Noueramus corporis vires: ex his collegimus eſſe & animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obſtupefecerant: haec coepimus tanquam perfectā mirari. Suberant illis multa vitia, quae ſpecies alicuius conſpici facti fulgorque celabat. Haec diſſimulaui mus, Natura iubet augere laudanda. Nemo non gloriā vltra verum tulit. Ex his ergo ſpeciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, maiuſque regno iudicauit, regias opes poſſe contemnere. Idem medico Pyrrhi promittente venenum ſe regi daturū, monuit Pyrrhum, cauetet inſidias. eiufdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati ſumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promiſſa flexiſſent, boni exempli tenacem: quod diſſicillimum eſt, in bello innocentem: qui aliquod eſſe crederet etiam in hoſtes neſas: qui in ſumma paupertate qua ſibi decus fecerat, non aliter refugit diuitias quā venenum. Viue, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium non poſſe corrumpi. Horatius Cocles ſolus impleuit pontis anguſtias, adimique à tergo ſibi reditum, dummodo iter hoſti auferretur, iuſſit: & tam diu reſtitit prementibus, donec reuulſa ingenti ruina tigna ſonuerunt. Poſtquam reſpexit, & extra periculū eſſe patriam periculo ſuo ſenſit: Veniat ſi quis vult, inquit, ſic euntem ſequi: deditque ſe in praeceps: & non minus ſolicitus in illo rapido alueo fluminis, vt armatus, quā vt ſaluus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus redijt, quā ſi ponte veniſſet. Haec & huiuſmodi facta imaginem nobis oſtendere virtutis. Adijciam quod mirum fortāſſe videatur. Mala interdum ſpeciem honeſti obtulerunt, & optimū ex contrario nituit. Sunt enim, vt ſcis, virtutibus vitia conſinia, & perditis quoque ac turpibus recti ſimilitudo eſt: Sic mentitur prodigus liberalem: cum plurimum interſit, vtrum quis dare ſciat, an ſeruare neſciat. Multi, inquam, ſunt, Lucili, qui non donant, ſed proijciunt. Non voco ego liberalem, pecuniae ſuae iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Haec nos ſimilitudo coegit attendere, & diſtinguere ſpecie quidem vicina, re autē plurimum inter ſe diſſidentia. Dum obſeruamus eos quos inſignes egregium opus fecerat, coepimus annotare, quis rē aliquam generoſo animo feciſſet, & magno impetu, ſed ſemel. hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum, animo ſe paupertatem ferentem, humiliter infamiam. factum laudauimus, contempſimus virum. Alium vidimus aduerſus amicos benignum, aduerſus inimicos temperatum, & publica & priuata ſanctē ac religioſe adminiſtrantem: non deeſſe ei & in his quae toleranda erant, patientiam, & in his quae agenda, prudentiam. Vidimus vbi tribuendum eſſet, plena manu dātem: vbi laborandum, pertinacem & obnoxiū & laſſitudinem corporis animo ſubleuantem. Praeterea idem erat ſemper & in omni actu par ſibi, iam non conſilio bonus, ſed more eo perductus, vt non tantum recte facere poſſet, ſed niſi recte, facere non poſſet. Intelleximus in illo perfectam eſſe virtutem: hanc in partes diuiſimus. Oportebat cupiditates reſraenari, metus comprimi, facienda provideri, reddenda diſtribui. Comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iuſtitiam, & ſuum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Oſtēdit illam nobis ordo eius, & decor, & conſtantia, & omnium inter ſe actionum concordia, & magnitudo ſuper omnia efferens ſe. Hinc intellecta eſt illa beata vita ſecundo deſluens curſu, arbitrij ſui tota. Quomodo ergo hoc ipſum nobis apparuit? dicam. Nunquam vir ille perfectus adeptuſque virtutem, fortunae maledixit. Nunquam accidentia triſtis excepit, ciuem eſſe ſe vniuerſi & militem credens, labores velut imperatos ſubiijt. Quicquid inciderat, non tanquam malum aſpernatus eſt, & in ſe caſu delatum, ſed quaſi delegatum ſibi. Hoc qualecunque eſt, inquit, meum eſt. aſperum eſt. durum eſt. in ipſo nauemus operam. Neceſſario itaque magnus apparuit, qui nunquam malis ingemuit, nunquam de fato ſuo queſtus eſt, fecit multis intellectum. ſuit, & non aliter quā in tenebris lumen eſſuſit, aduertitque in ſe omnium animos, cum eſſet placidus & lenis, & humanis diuiniſque rebus pariter aequus. Habebat perfectum animum, ad ſummam ſui adductus, ſupra quam nihil eſt niſi mens Dei, ex qua pars & in hoc pectus mortale deſluxit: quod nunquam magis diuinum eſt, quā vbi mortalitatem ſuam cogitat, & ſcit in hoc natum hominem, vt uita deſungeretur: nec domum eſſe hoc corpus, ſed hoſpitiū, & quidem breue hoſpitiū: quod relinquent dum eſt, ubi te grauem eſſe hoſpiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum eſt animi ab altiori venientis ſede, ſi haec in quibus verſatur, humilia iudicat, & anguſta, ſi exire non metuit. Scit enim quo exiturus ſit, qui vnde venerit, meminit. Non videmus quā multa nos incommoda exagitēt, quā male nobis conueniat hoc corpus. Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus quaerimur. Alias nerui noſ, alias pedes vexant. Nunc deiectio, nunc deſtillatio. Aliquādo ſuper eſt ſanguis, aliquando de eſt. Hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire ſolet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre ſortiti, nihilominus aeterna proponimus, & in quātum poteſt aetas humana pro tendi, tantum ſpe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid ſtultius poteſt? Nihil ſatis eſt morituris, immo morientibus. Quotidie enim propius ab vltimo ſtamus, & illo vnde nobis cadendū eſt, hora nos omnis impellit. Vide in quanta caecitate mens noſtra ſit. Hoc quod futurum dico, cum maxime ſit, & pars eius magna iam facta eſt. Nam quod viximus tempus eo loco eſt, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui vltimum timemus diem: cum tantumde in mortem ſinguli conferant. Non ille gradus laſſitudinem facit, in quo deſicimus, ſed ille proſtitetur. Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit noſ illa, non corripit. Ideo magnus animus,

conscijs sibi melioris naturae, dat quidem operam, ut in hac statione, qua positus est, honeste se atque industrie gerat, Ceterum nihil horum quae circa ipsum sunt, suum iudicat, sed ut commodatis vitut, peregrinus & properans. Cum aliquem huius videremus constantiae, quid ni subiret nos species non vitatae indolis? Vtique si hanc, ut dixi, magnitudinem veram esse ostendebat. Qualitatis verae tenor permanet, falsa non durat. Quidam alternis Vanijs, alternis Catones sunt. Et modo parum illis seuerus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi & contentus vili Tubero. Modo Licinum diuitijs, Apicium coenis, Maecenatem delicijs prouocant. Maximum indicium est malae mentis, fluctuatio, & inter simulationem virtutum, amoremque vitiorum, assidua iactatio.

habebat saepe ducentos,

*Saepe decem seruos: modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna loquens: modo, sit mihi mensa tripes, &
Concha salis puri, & toga quae defendere frigus,
Quamuis crassa, queat. decies centena dedisses
Huic parco paucis contento. quinque diebus
Nil erat in loculis.*

Omnes isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius: nunquam eundem, nec similem quidem sibi. Adeo in diuersum aberrat. Multos dixi: prope est ut omnes sint. Nemo non quotidie & consilium mutat, & votum: modo uxorem vult habere, modo amicam: modo regnare vult: modo id agit, ne quis sit officiosior seruus: modo dilatat se usque ad inuidiam: modo subsidit, & contrahitur infra humilitatem vere iacentium: nunc pecuniam spargit, nunc rapit. Sic maxime coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, & (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnam rem puta vnum hominem agere. Praeter sapientem autem nemo vnum agit. Ceteri multiformes sumus: modo frugi tibi videbimur & graues, modo prodigi & vani. Mutamus subinde personam, & contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo à te exige, ut qualem institueris praestare te, talem usque ad exitum serues. Effice ut possis laudari: si minus, ut agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: Hic quis est? Tanta mutatio est.

Epistola CXXI.

Litigabis, video: cum tibi hodiernam quaestiunculam, in qua satis diu haesimus, exposuero. Iterum clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclamanti tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Posidonium & Archidemum. Hi iudicium accipient, deinde dicam. Non quicquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiam si non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quaedam illos corrigunt & ordinant, quaedam naturam eorum & originem scrutantur, cum quaeritur, quare hominem natura produxerit, quare praetulerit animalibus ceteris, longe me iudicas mores reliquisse? falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid homini sit optimum, inueneris? nisi naturam eius inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi, quid vitandum sit, cum didiceris quid naturae tuae debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. Superstitionem mihi excute, doce leue esse vanumque, hoc quod felicitas dicitur: vnam illi syllabam facillime accedere. Desiderio tuo satis faciam, & ad virtutes exhortabor, & vitia conuerberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, non desistam persequi nequitiam, & affectus efferratissimos inhibere, & voluptates ituras in dolorem compescere, & votis obstrepere. Quid ni? Cum maxima malorum optauerimus, & ex gratulatione natum sit quicquid obloquimur. Interim permitte mihi ea, quae paulo remotiora videntur, excutere. Quaerebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suae sensus. Sensum autem esse ex eo maxime apparet, quod membra apte & expedite mouent, non aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili. Rector nauis scit gubernaculum flectere. Pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat, & inter ceteram opusque facili vultu ac manu com meat. Sic animal in omnem usum sui mobile. Mirari solemus scaenae peritos, quod in omnem significationem rerum & effectuum parata illorum est manus, & verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars praestat, his natura. Nemo aegre molitur artus suos, nemo in usu sui haesit. Ad hoc edita protinus faciunt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia apte mouebunt: quia si aliter mouerint, dolorem sensura sunt. Ita, ut vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas mouet: quod est falsum. Tarda enim sunt, quae necessitate impelluntur. Agilitas spontaneus motus est. Adeo autem non adigit illa ad hoc doloris timor, ut in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare vires suas coepit: cadit, & cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit, exercuit. Animalia quaedam tergi durioris inuersa tamdiu se torquent, ac pedes exerunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum sentit supinata testudo. Inquieta est tamen desiderio naturalis status: nec ante definit niti, quater se, quam in pedes constitit. Ergo omnibus, constitutionis suae sensus est, & inde membrorum tam expedita tractatio: nec vllum maius indicium habemus, cum hac illa ad viuendum venire notitia, quam quod nullum animal

animal ad vsum sui rude est, Constitutio est, inquit, vt vos dicitis, principale animi quodam modo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum & subtile, & vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, vt istam finitionem magnae parti rogatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaque infans ille, quid sit constitutio, non nouit: constitutionem suam nouit: & quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Praeterea ipsam constitutionem suam crasse intelligit, & summatim, & obscure. Nos quoque animi habere nos scimus: quid sit animus, vbi sit, qualis sit, & vnde, nescimus. Qualis ad nos peruenit animi nostri sensus, quamuis naturam eius ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suae sensus. Necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt. Necesse est sensum eius habeant, cui parent, à quo reguntur, Nemo nō ex nobis intelligit esse aliquid, quod impetus suos moueat: quid sit illud, ignorat. Et conatum sibi esse scit: quid sit, aut vnde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus principalis partis suae sensus est, non satis dilucidus, non expressius. Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni suae conciliari. hominis autem constitutionem rationalem esse: & ideo conciliari hominem sibi, non tanquam animali, sed tanquam rationali, Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cum rationalis nondum sit? Vnicuique aetati sua constitutio est. Alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suae conciliatur. Enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. Nam & illa herba, quae in segetem frugemque ventura est, alienam constitutionem habet tenera, & vix eminens sulco: aliam cum conualuit, & molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum constitit: aliam cum flauescit, & ad aream spectat, & spica eius induruit: in quamcunque constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est aetas infantis, pueri, adolescentis, senis. Ego tamen idem sum, qui & infans fui, & puer, & adolescens. Sic quamuis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suae eadem est, Non enim puerum mihi aut iuuenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suae conciliatur, quae tunc infanti est, non quae futura iuueni est. Neque enim si aliquid illi maius in quod transeat restat, non hoc quoque in quo nascitur, secundum naturam est. Primum sibi ipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? Mihi. Ergo mei curam ago. Dolorem refugio. Pro quo? Pro me. ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Haec animalibus inest cunctis: nec inseritur, sed innascitur. Producit foetus suos natura, non abiicit. Et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque vt in prioribus dixi, tenera quoque animalia è materno utero vel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt, & mortifera deuitant: umbram quoque transuolantium reformidant, obnoxia aubus rapto viuentibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere, aut salutaris, aut mortiferae rei potest? Primum quaeritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo apparet, quod nihil amplius si intellexerint, faciant. Quid est quare pauonem, quare anserem gallina non refugiat, quum tanto minorem, & ne notum quidem sibi, accipitrem fugiat? Quare pulli selem timent, canem non timent? Apparet illis inesse sciendam noēituri, non experimento collectam. Nam antequam possint experiri, cauent. Deinde, ne hoc casu exitimes fieri, nec metunt alia quam debent, nec vnquam obliuiscuntur. Huius tutelae & diligentiae aequalis est, illis à pernicioso fuga. Praeterea non fiunt timidiora viuendo. Ex quo quidem apparet, non vsum illa ad hoc peruenire, sed naturali amore salutis suae. Et tardum est & varium, quod vsum docet. Quicquid natura tradit, & aequale est omnibus. & statim. Si tamen exigis, dicam, quomodo omne animal perniciose intelligere conetur. Sentit se carne constare. Itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo vri, quo obteri possit. Quae sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suae quicque: & quae iuuant, illa petit, laesura formidat. Naturales à contrarijs aspernationes sunt. Sine vlla cogitatione, sine consilio sit, quicquid natura praecipit. Non vides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? Quanta diuidui laboris obeundi concordia? Non vides quam nulli mortalium imitabilis sit illa araneae textura? Quanti operis sit, fila disponere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currētia ex denso rara, quae minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. Videbis aranearū pares telas, par in fauis angulorū omnium foramen. Incertum est & inaequale, quicquid ars tradit, ex aequo venit quod natura distribuit. Haec nihil magis quam tutelam sui, & eius peritiam tradidit. Ideoque etiam simul incipiunt, & discere & viuere. Nec est mirum cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit, ad permanendum in conciliatione & caritate sui. Non poterant salua esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturum erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes vilitatem sui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque & brutis quamuis in cetera torpeant, ad viuendum solertia est. Videbis quae alijs inutilia sunt, sibi ipsa non deesse.

Epistola CXXII.

Detrimentum iam dies sensit: resiliuit aliquantulum: ita tamen, vt liberale adhuc spatium sit, si quis cum

cum ipso, ut ita dicam, die surgat, officiosior, meliorque, quam si quis illum expectat, ut luce prima exeat. Turpis qui alto sole semisomnis iacet. cuius vigilia medio die incipit. & adhuc multus hoc an telucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque peruertunt: nec ante diducunt oculos helterna graues crapula, quam appetere nox coepit. Qualis illorum condicio dicitur, quos natura (ut ait Virgilius) pedibus nostris subditos e contrario posuit,

*Nosque ubi primus equis oriens astitit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina resper.*

Talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eadem vrbe antipodes, qui, ut M. Cato ait, nec orientem vnquam solem viderunt, nec occidentem. Hos tu existimas scire, quemadmodum videndum sit, qui nesciunt quando? Et hi mortem timent, in quam se viui condiderunt, tam infaufti ominis, quam nocturnae aues sunt. Licet in vino vnguentoque tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidem fercula distinctis, totum peruersae vigiliae tempus diducant, non conuiuantur, sed iusta sibi faciunt. Mortuis certe interdum parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus vitam. Huius & officium & argumentum actus est. Circumscribatur nox, & aliquid ex illa in diem transferatur. Aues quae conuiuijs comparantur, ut immotae facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine vlla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus inuadit, & super membra iners sagina succrescit. Ita istorum corpora qui se tenebris dicauerunt, foeda visuntur. Quippe non speciosior illis, quam morbo pallentibus color est: languidi, & euanidi alben, & in viuus caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: tanto plus tenebrarum in animo est. Ille in se stupet, ille caligat, inuidet caecis. Quis vnquam oculos tenebrarum causa habuit? Interrogas, quomodo haec animo prauitas fiat, auersandi diem, & totam uitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant. Omnia debitum ordinem deserunt. hoc est luxuriae propositum, gaudere peruersis: nec tantum discedere à recto, sed quamlongissime abire. Deinde etiam e contrario isti non videntur tibi contra naturam uiuere, qui ieiuni bibunt, qui uinum recipiunt inanibus uenis, & ad cibum ebrii transeunt? At qui frequens hoc adolescentium uitium est, qui uires excolunt, in ipso paene balnei limine, inter nudos bibunt, immo potant, ut sudorem quem mouerunt potionibus crebris ac feruentibus, subinde distingant. Post prandium aut coenam bibere, uulgare est. Hoc patres familiae rustici faciunt, & uerae uoluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod libere penetrat ad neruos. Illa ebrietas iuuat, quae in uacuum uenit. Non videntur tibi contra naturam uiuere, qui commutant cum feminis uestem? Non uiuunt contra naturam, qui expectant, ut pueritia splendeat tempore alieno? Quid fieri uel crudelius, uel miserius potest? Nunquam uir erit, ut diu uirum pati possit: & cum illum contumeliae sexus eripuisse debuerat, ne aetas quidem eripiet? Non uiuunt contra naturam, qui hieme concupiscunt rosam? fomentoque aquarum calentium, & calorum apta mutatione, bruma liliū, florem uernū exprimunt? Non uiuunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt, quorum siluae in tectis domorum ac fastigijs nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent? Non uiuunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt, nec delicate natate ipsi sibi uidentur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cum instituerunt omnia contra naturae consuetudinem uelle, nouissime in totum ab illa desciunt. Lucet somni tempus est. Quies est, nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit, tempus est coenae. Non oportet id facere, quod populus. Res sordida est, trita ac uulgari uia uiuere. Dies publicus relinquatur. proprium nobis ac peculiare mane fiat. Isti uero mihi defunctorum loco sunt. Quantulum enim à funere absunt, & quidem acerbo qui ad faces & cereos uiuunt? Hanc uitam agere eodem tempore multos meminimus. Inter quos & Atilium Butam praetorium, cui post patrimonium ingens consumptum, Tiberius paupertatem confitenti; Sero inquit, exspectatus es. Recitabat Motanus Iulius carmen, tolerabilis poeta, & amicitia Tiberij notus & frigore. Ortus & occasus libentissime inferebat. Itaque cum indignaretur quidam illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: Nunquid liberalius possum agere? Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum. Cum hos versus recitasset:

Incipit arduos Phoebus producere flammis,

Spargere se rubicunda dies, iam tristis hirundo

Argutis reditura cibos immitere nidis,

Incipit, & molli partitos ore ministrat:

Varus eques Romanus L. Vinicij comes, coenarum bonarum affectator, quas improbitate linguae merebatur, exclamauit: Incipit Buta dormire. Deinde cum subinde recitasset:

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt,

Iam dare sopitis nox nigra silentia terris

Incipit:

Idem Varus inquit: Quid dicit? Iam nox est: ibo, & Butam salutabo. Nihil erat notius hac eius vita in contrarium circumacta, quam, ut dixi, multi eodem tempore egerunt. Causa autem est ita uiuendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuuat obuium, & grauis malae conscientiae lux est: & omnia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut paruoempta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Praeterea luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum uiuunt, volunt.

volunt. Nam si tacetur, perdere se putant operam. Itaque male habent, quoties non faciunt quod exci-
ret famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent. Ut inter istos nomen inuenias, opus est nō tan-
tum luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata ciuitate fabulas vulgaris nequitia non in-
uenit. Pedonem Albinouanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habitas-
se se supra domum Sp. Anij. Is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam no-
ctis flagellorum sonos: quaero quid faciat. Dicitur rationes accipere. Audio circa horam sextam noctis
clamorem concitatum: quaero quid sit. Dicitur vocem exercere. Quaero circa octauam horam noctis,
quis sit ille sonus rotarum. velle gestari dicitur. Circa lucem discurretur. Pueri vocantur, cellarij, coqui
tumultuantur. Quaero quid sit. Dicitur mulsum & alicā poposcisse, à balneo exisse. Excedebat, inquit,
coena eius diem: minime. Valde enim frugaliter viuebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro
dicentibus illum quibusdam auarum & sordidum: Vos, inquit, illum & lychnobium dicetis. Nō debes
admirari si tantas inuenis vitiorum proprietates: varia sunt, & innumerabiles habent facies. Compre-
hendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est, multiplex prauī, & quantumuis nouas decli-
nationes capit. Idem moribus euenit naturam sequentium. Faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias
habent: ab his distorti plurimum, & omnibus & inter se dissident. Causa tamen praecipua mihi videtur
huius morbi, vitae communis fastidium. Quomodo cultu se à ceteris distinguunt, quomodo elegantia
coenarum, mundicijs vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dispositione: nolunt solita
peccare, quibus peccandi praemium infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui, ut ita dicam, retro viuunt.
Ideo, Lucili, tenenda nobis vita est, quam natura praescipit, nec ab illa declinandum. Illam sequen-
tibus, omnia facilia & expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam
remigantibus.

Epistola CXXIII.

In tenere confectus incommodo magis, quam longo, in Albanum meum nocte multa perueni. Nihil
habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni
consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit graue, quod leuiter excipias: quam indignan-
dum nihil, nisi ipse indignando astruas. Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet
arriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Expecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi & fili-
gineū fames reddet. Ideo non est ante edendū, quam illa imperet. Expectabo ergo: nec ante edam, quā
aut bonū panem habere coepero, aut malū fastidire desiero. Necessarium est, paruo assuescere. Multae
difficultates locorū, multae temporū etiā locupletibus & instructis ac regibus octauā prohibet & occur-
runt. Quicquid vult, habere nemo potest, illud potest, nolle quod non habet: rebus oblati hilaris vi.
Magna pars libertatis est, bene moratus venter, & cōtumeliae patiens. Aestimari non potest, quantā vo-
luptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibi ipsa acquiescit. Non vnctiones, non balneum, non vllum
aliud remedium quam temporis quaero. Nam quod labor contraxit, quies tollit. haec qualiscunq. coe-
na adijciali iucundior erit. Aliquando enim experimentum animi sumptū subitū: hoc est, simplicius &
verius. Nam ubi se praeparauit, & indixit sibi patientiam, non aequè apparet, quantum habeat verae fir-
mitatis. Illa sunt certissima argumenta, quae ex tempore dedit, si non tantum aequus molesta, sed placi-
dus aspexit, si non excanduit, non litigauit, si quod dari deberet, ipse sibi non desiderando supplēuit, &
cogitauit, aliquid consuetudini suae, sibi nihil deesse. Multa quam superuacua essent, non intelleximus,
nisi cum deesse coeperunt. Vtebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. Quam mul-
ta autem paramus, quia alij parauerunt: quia apud plerosque sunt? Inter causas malorum nostrorū est,
quod viuimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur. Quod si pauci face-
rent, nollemus imitari: cum plures facere coeperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: &
recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus est. Omnes iam sic peregrinantur, ut illos Numida-
rum praecurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedit. Turpe est, nullos esse, qui occurrentes via deij-
ciant, qui honestum hominem venire magno puluere ostendant. Omnes iam mulos habent, qui crystal-
lina & murrina & caelata magnorum artificum manu, portent. Turpe est, videri, eas te habere sarcinas,
quae tuto concuri possint. Omnium paedagia oblita facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem lae-
dat. Turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret. Horum
omnium sermo vitandus est. Hi sunt, qui vitia tradunt, & alio aliunde transferunt. Pessimum genus ho-
minum videbatur, qui verba gestarent. Sunt quidam qui vitia gestant. Horum sermo multum nocet.
Nam etiam si non statim officit, semina in animo relinquit, sequiturque nos etiam cum ab illis discesse-
rimus, resurrectorum postea malum. Quemadmodum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in au-
ribus modulationem ac dulcedinem cantus, quae cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic
adulatorum & praua laudantium sermo diutius haeret quam auditur: nec facile est, animo dulcem so-
num excutere. prosequitur & durat, & ex interuallo recurrit. Ideo claudendae sunt aures malis vocibus,
& quidem primis. Nam cum initium fecerunt, admissaeque sunt, plus audent. Inde ad haec peruenitur
verba. Virtus, & philosophia, & iustitia, verborum inanium crepitus est. Vna felicitas est bona vita: face-
re omnia libere, frui patrimonio: hoc est viuere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies, & irre-
parabilis vita decurrit. Dubitamus quod iuuat facere, & aetati non semper voluptates decerpit, in-
terim dum potest, dum poscit, ingerere? Quid iuuat frugalitate vltro mortem praecurrere, & quicquid
illa abla

illa ablatura est, iam sibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicae moueat inuidiam. Quotidie sobrius prodis: sic coenas, tanquam ephemeridem patri approbaturus. Non est istud viuere, sed alienae vitae interesse. Quanta dementia est, heredi suo procurare, & tibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. Istos tristes & superciliosos alienae vitae censores, suae hostes, publicos paedagogos, assis ne feceris. Nec dubitaue- ris, bonam vitam, quam opinione bonam malle. Hae voces non aliter fugiendae sunt, quam illae, quas Ulixes nisi alligatus, praeteruehi noluit. Idem possunt, abducunt à patria, à parentibus, ab amicis, à virtu- tibus, & in turpem vitam miseris turpius illidunt. Quanto satius est, rectum sequi limitem, & eo se per- ducere, ut ea demum sint tibi iucunda, quae honesta? Quod assequi poterimus, si fecerimus duo esse ge- nera rerum, quae nos aut inuitent, aut fugent. Inuitent, ut diuitiae, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda & arridentia. Fugent, labor, mors, dolor, ignominia, victus astrictior. Debemus itaque exerceri, ne haec timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, & ab inuitantibus recedamus, aduersus petentia concitemur. Non vides quam diuersus sit ascendentium habitus, & descendentium? Qui per- pronum eunt, resupinant corpora: qui in arduum, incuruant. Nam si descendas, pondus suum in prio- rem partem dare: si ascendas, retro abducere, cum vitio, Lucili, consentire est. In voluptates descēditur: in res asperas & duras subeundum est. Hic impellamus corpora, illic refrānemus. Hoc nunc me existi- mas dicere, eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem laudant, qui doloris metum, per se formidabilis rei, incutiunt. Illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicae sectae hor- tantur ad vitia. Hoc enim iactant, solum sapientem & doctum esse amatorem. Solus apte ad hanc artem aequae combibendi & conuiuandi sapiens est peritissimus. Quaeramus, ad quam usque aetatem iuue- nes amandi sint. Haec Graecae consuetudini data sint. Nos ad illa potius aures dirigamus. Nemo est ca- su bonus: discenda virtus est. Voluptas humilis res & pusilla est, & in nullo habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quam minima & contemptissima aduolat. Gloria vanum & volatile quiddā est, auraeque mobilius. Paupertas nulli malum est, nisi repugnanti. Mors malum non est. Quid queris? Sola ius aequum est generis humani. Superstitio error infans est: amandos timet, quos colit, violat. Quid enim interest, utrum deos neges, an infames? Haec discenda, immo ediscenda sunt. non debet ex- cufationes vitio philosophia suggerere. Nullam habet spem salutis aeger, quem ad intemperantiam me- dicus hortatur.

Epistola CXXIII.

Possum multa tibi veterum praecepta referre,

Ne refugis, tenuisque piget cognoscere curas.

Non refugis autem, nec vlla te subtilitas abigit. Non est elegantiae tuae, tantum magna sectari. Sicut il- lud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, & tunc tantum offenderis, ubi summa subtilita- te nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quaeritur, utrum sensu an intellectu compren- datur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus & infantibus non esse. Quicumque voluptatem in summo ponunt, sensibile iudicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bo- no sensus iudi carent, nullam voluptatem reiiceremus. Nulla enim non inuitat, nulla non delectat. Et econtrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. Praeterea non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui im- probamus gulae ac libidini deditos, & contemnimus illos qui nihil viriliter aufuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est iudiciis boni ac mali, parent? His enim tradidisti appetitionis & fugae arbitriū. Sed videlicet ratio isti rei praeposita est, quemadmodum debeat de vita, quemadmo- dum de virtute, de honesto, sic & de bono maloque constitui. Nam apud istos vilissimae parti datur de meliore sententia, ut de bono pronuntiet sensus, obtusa res & hebes, & in homine quam in alijs anima- libus tardior. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior ad hoc nulla acies quam oculorum & intentior daretur, bonum malumque dignoscere. vides in quanta ignorantia verita- tis versetur, & quam humi sublimia ac diuina proiecerit, apud quem de summo bono maloque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu com- prehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata vita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. Nempe nos à manifestis beatam vitam sui initium capere dicimus. Dicimus bea- ta esse, quae secundum naturam sunt. Quid autem secundum naturam sit, palam & protinus apparet, sicut quid sit integrum. Quid est secundum naturam? quod contingit & protinus nato, non dico bonū, sed initium boni. Tu summum bonum voluptatem infantiae donas, ut inde incipiat nascens, quo con- summatus homo peruenit. Cacumen radice loco ponis. Si quis diceret illum in materno utero iacen- tem uixq. incoeptum, tenerum, & imperfectum, & informem, iam in aliquo bono esse, aperte uideretur errare. Atqui quantulum interest inter eum qui cum maxime uitam accipit, & illum qui maternorum viscerum latens onus est? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, aequae maturus est: quia non magis infans adhuc boni capax est, quam arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non est? quia nec ratio. Ob hoc in infante quoque non est: nam & huic deest. Tunc ad bonum perueniet, cum ad rationem peruenierit. Est aliquod irrationale animal. Est aliquod nō- dum rationale. Est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum. Ratio illud secum affert. Quid ergo

Ergo inter ista quae retuli distat? Nunquam erit bonum in eo quod irrationale est. In eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum non potest: in imperfecto iam potest esse bonum, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet aetate inuenitur: & tantū abest ab infantia, quantum à primo vltimum, quantum ab initio perfectum: ergo nec in vtero modo coalescente corpusculo est. Quid ni non sit: non magis quam in semine. Vt si dicas, aliquod arboris, aut sati bonum: hoc non est in prima fronde, quae emissa cum maxime prorumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente: nec cum folliculo se exerit spica mollis, sed cum frumentum aetas & debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est. Quod autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac rectus, alia subiiciens sibi, se nulli. Hoc bonum adeo non recipit infantia, ut pueritia non speret, adolescentia improbe speret. Bene agitur cum senectute, si illuc longo studio, intentoque peruenit, ubi & hoc & bonum, & intelligibile est: Dixisti, inquit, aliquod bonum esse arboris, aliquod herbae. Potest ergo esse aliquod & infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? inquis. hoc quod secundum naturam cuiusque est. Bonum quidem cadere in mutum animal nullo modo potest. Felicius meliorisque naturae est. Nisi ubi rationi locus est, bonum non est. Quattuor hae naturae sunt, arboris, animalis, hominis, & Dei. Haec duo quae irrationalia sunt, eandem naturam habent. Illa diuersa sunt, quod alterum immortale, alterum mortale est. Ex his ergo vnius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis, Cetera in sua natura perfecta sunt, non vere perfecta, à quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod secundum vniuersam naturam perfectum est. Vniuersa autem natura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse. In quo non potest beata vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur. Beata autem vita bonis efficitur. In muto animali non est quo beata vita efficitur. Ergo in muto animali bonum non est. Mutum animal sensu comprehendit praesentia: praeteritorum reminiscitur, cum id incidit, quo sensus admonetur: tanquam equus reminiscitur viae, cum ad initium eius admotus est. In stabulo quidem nulla viae, quamvis saepe calcatae, memoria est. Tertium vero tempus, id est futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum videri perfecta natura, quibus vsus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat: praeterito, praesente, & futuro. Animalibus tantum quod breuissimum est in transcurso datum, praesens: praeteriti rara memoria est, nec vnquam reuocatur, nisi praesentium occursu. Non potest ergo perfectae naturae bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & fata. Nec illud nego, ad ea quae videntur secundum naturam, magnos esse mutis animalibus impetus & concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquam autem aut inordinatum est bonum, aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbate & indisposite mouentur? Dicerem illa perturbate & indisposite moueri, si natura illorum ordinem caperet. Nunc mouentur secundum naturam suam. Perturbatum enim id est, quod esse aliquando & non perturbatum potest. Sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse. Mutis animalibus talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum: sed quale? Nec bonum absolute, nec virtus, nec perfectum. Haec enim rationabilibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quo nunc pertineat ista disputatio, quaeris, & quid animo tuo profutura sit. dico. Et exercet illū, & acuit, & utique aliquid actūrum occupatione honesta tenet. Prodest autem & quod moratur ad praua properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si te à mutis animalibus separe, si cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis & exerce? Pecudibus istas maiores ferisque natura concessit. Quid excolis formam? Cum omnia feceris, à multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? Cum illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum nodo vinxeris, vel ut Scythae solent, sparseris: in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formosior. Cum te ad velocitatem paraueris, par lepusculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuū? Quod hoc est? animus scilicet emendatus ac purus, aemulator Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens. Quod ergo in te bonum est? Perfecta ratio. Hanc tu ad summum finem euoca, in quantum potest plurimum crescere. Tunc beatum esse te iudica, cum tibi ex te gaudium omne nascetur. Cum in his quae homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inueneris, non dico quod malis, sed quod velis. Breuē tibi formulam dabo; qua te metiaris, qua perfectum esse iam sentias. Bonum tunc habebis tuum, cum intelliges infelicissimos esse felices.

Epistolarum finis.

M. ANTONII MURETI AD SENECAE EPISTOLAS NOTAE.

EPISTOLAS Senecae stulta librariorum *sempia* diuiserat in libros duos & viginti: quam diuisionem, cum antiqui nullius codicis auctoritate ac testimonio niti, illi ipsi, qui eam retinere fateantur, cur retinere, causam nullam esse duxi. Ne epistolarum quidem aut ordo aut numerus in omnibus libris idem. quin etiam cum quodam loco unam epistolam lacerassent in duas, auxerant earum numerum: fecerantque centum viginti quinque, quas non plus centum viginti quattuor esse, in plerisque veteribus libris diserte adnotatum est. Sed utinam non & grauiora peccassent. Nam eius quidem generis errata nihil de summa utilitate quae e Senecae libris percipi potest imminuit. Quod additis, omis, mutatis multis vocibus, multas praeclaras sententias corrupissent, id vero ferendum non erat. Itaque ei malo, quantum vires tulere, mederi sedulo conatus sum. Plura fortasse sanabit alius, & hoc nouo more, pauca a se reperta omnibus quae alij notauerint anteponet. Blemnos, fatuos, fungos dicet fuisse prae se alios omnes, & si quid aliud mimica ista, quae nuper nata est, eloquentia suggererit: in qua diserte dicere est contumelias dicere: & orator, non ille ex Catonis regula, vir bonus dicendi peritus, sed homo audax & impudens in maledicendo exercitatus. Seruiant sane & obsequantur ingenio suo: & dum alienam stultitiam exagitare sibi videntur, ostendant suam. Nos, quicquid possumus, in commune conferamus: ne, si istorum vocibus a studio utilitatis publicae absterreamur, ipsum Senecam frustra legisse videamur.

Ad Epistolam primam.

ITa fac mi Lucili. Antiqui breues quasdam sententias, quibus multum sapientiae paucis verbis adstrictum contineretur, ad deum referebant auctorem. Eiusmodi fuerunt, Nosce te ipsum: Deum sequere: Ne quid nimis: eiusdemque generis aliae. Fuit & haec in nobilissimis atque omnium sermone celebratissimis, Tempori parte. Mentio eius apud Ciceronem libro tertio de finibus, apud hunc nostrum epistola, ut a me quidem numerantur nonagesima quarta, et ab alijs, nonagesima quinta: apud Clementem Alexandrinum stroma te primo: apud Stobaeum *λογος γ'*. alios. Et quod ait princeps medicorum, vitam esse breuem, artem vero longam, non de medendi modo arte, sed & de sapientia quae viuendi ars est, multo etiam verius dici potest, Zenonis est, nulla re ita nos egere, ut tempore. Nos autem ridicule de vitae breuitate querimus: partem eius multo maximam sine fructu effluere patimur. & cum mortem nobis imminere sentimus, si quis se triduum aut quatrimum ad vitam nobis adiecturum profiteatur, omnia dare ac profundere parati sumus: cum saepe integros menses atque annos ita nobis eripi passi simus, ut si ex pleno ac redundanti & superfluenti aliquid nulli pretij largiremur. At Theophrastus *πανεχὴς εὐχρη, πολυτέλης ἀνάλωμα εἶναι τὸν χρόνον*. Hoc igitur sapientissimum praeceptum hac prima epistola pertrahat & Lucilio commendat Seneca.

Aut auferebatur.] ab amicis potentioribus, qui, omnibus omis, quasi pro imperio operam sibi dari volunt.

Aut furripiebatur.] Clanculum, quasi ex insidijs.

Aut excidebat.] per incuriam ac negligentiam tuam.

Persuade tibi.] Eandem sententiam mutato tantum orationis genere repetit, ut alius in animo infigat.

Male agentibus.] ut ea quae aleae, quae libidini, quae ventri atque abdomini, quae sectandis potenti-
bus datur.

Nihil agentibus.] ut euenit ijs qui otio atque ignauia marcent.

Aliud agentibus.] negligenter ac languide omnia tractantibus & quiduis potius cogitantibus, quam id quod agunt.

Mortem prospicimus.] tanquam procul distantem: cum tamen illa assidue supra caput immineat.

Manum inieceris.] Verbum iuris: ut & id, quo statim vitur, in possessionem mittere.

Dum differtur vita, transcurrit.] *Ημεῖς οὐκ ἐκ γήρως δὲ ζωὴν τὴν ἐκδιδόντες*. duxisse fertur Theophrastus.

Et hoc est, quod & si longe alio sensu, dixit Marcialis.

Sera nimis vita est crastina. viue hodie.

Horatius autem vere & serio. sapere ande.

Incipe viuendi qui recte prorogat horam.

Rusticus expectat, dum defluat amnis. at ille

Labitur & labetur in omne volubilis aeuum.

Cum impetrare.] Multo hoc melius, quam quod antea legebatur, Cum perire.

Cui quantulumcunque superest sat est.] Quamuis igitur mihi, aetate iam ad senium inclinata, superesse non multum potest: pauper tamen mihi non videor, cum id ipsum quod superest, quantulum est, mihi satis esse ducam.

Bono tempore.] *mature.*

Sera parsimonia.] *Hesiodum est. δέλη δ' ἐπὶ πλεονεξίᾳ φεῖδω.*

Non enim tantum minimum.] *Citantur ex Antiphane versus quidam, quibus ait vitam nostram similem esse vini. ubi enim paulum superest, acescere.*

Σφόδρ' ὅτιν ἡμεῖς ὁ βίος οἶνω παροσφερίσ.

Οἷον ἢ τὸ λοιπὸν μικρὸν ὄζος γίνεται.

Hic noster epistola centesima octava. Meliora praeteruolant: deteriora succedunt, quemadmodum ex amphora primum quod est sincerissimum effluit, grauissimum quodque turbidumque subsidit: sic in aetate nostra quod est optimum, primum est.

Ad Epistolam II.

EXijs quae mihi scribis.] *Quidam sunt qui vno loco diutius consistere non possunt: & crebram locorum mutationem ad curas ac molestias animi deponendas vtilem esse opinantur. Eos notat principio huius epistolae: & Lucilio, quod ex eo numero non sit, gratulatur. Prope autem idem argumentum est epistolae XXVIII. Tum etiam in ratione studiorum, illam per varios scriptores circumcursionem reprehendit: satiusque esse docet, paucos, sed eosdem optimos ac probatissimos deligere, quos saepe relegendo in succum ac sanguinem conuertas tuum. Addit ad extremum elegans dictum Epicuri, quod eo die apud illum notauerat.*

Ad Epistolam III.

EPistolas.] *Familiariter reprehendit Lucilium, quod amici nomine ita usus esset, ut vulgus solet: docetque eum demum esse vere ac proprie amicum, quicum omnia nostra aequae ac nobiscum communicare possumus: cum tamen vulgo omnes quibuscum aliqua nobis vel levis intercedit necessitudo, amicos vocare soleamus. Hanc quoque duplicem huius nominis acceptionem Socrates notans dicere interdum solebat, ὃ φίλοι, & δέσιφοίλος.*

Dominos.] *Visitata iam tum erat illa consuetudo dominos vocandi, quos colerent, aut quorum nomina non succurrerent. Idque potentiores ambiebant, ut domini a tenuioribus vocarentur: & nisi id fieret, moleste ferebant. Martialis.*

Mane salutavi, vero te nomine, casu:

Nec dixi dominum Caeciliane meum.

Quanti libertas constet mihi tanta, requiris?

Centum quadrantes abstulit illa mihi.

Idem.

Cum te non nossem, dominum regemque vocabam.

Idem.

Cum voco te dominum, noli tibi Cinna placere.

Saepe etiam seruum sic refaluto meum.

Seneca epistola CIIII. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis. Notum est & epigramma graecum non sane valde boni poetae Palladae.

Ὦ φίλος πῆ λάβη, δόμνε φράτερ αὐτὸς εἶπεν.

Ὦν δὲ λάβη μηδὲν, τὸ φράτερ εἶπε μόνον.

Ὦντα γὰρ καὶ τὰ ῥήματα αὐτὰρ ἔγραψε

οὐκ ἐδέλω δόμνε, εἰ γὰρ ἔχω δόμεναι.

Errat & ille.] *Vsq̄ue ad illa verba. Tu vero omnia, delenda sunt quae interiecta sunt omnia, ut inuecta huc ex Epistola XIX.*

Theophrasti.] *cuius est, ὅπ δ' εἰ κριναντα φιλεῖν, ἀλλ' ὃ φιλοῦντα κρίνεν.*

Multi fallere docuerunt, dum timent falli.] *Pertinet huc illud Liuiianum. Vult sibi quisque credi: & habita fides, ipsam plerumque obligat fidem.*

Ad Epistolam IV.

Perseuera.] *Monet, ut urgeat studium philosophiae: assuefaciatque se ad contemptum & mortis, & rerum in vita superuacaneorum.*

In viros.] *Ita legendum ex vetere libro, non, ut ante, In virum. In viros autem transcribebantur, qui incipiebant per se censerī, iamque res suas libere tractare atque administrare poterant. Id Athenis vocabant Ἀνζαρχικὸν γραμματεῖον. de quo ita Harpocraton. Ἀνζαρχικὸν γραμματεῖον, εἰς ὃ ἐπεγράνοντο οἱ τελεθύντες ἑστῶτες, οἱς ἐξέω ἢ ἢ τὰ παρῶν οἰκονομεῖν.*

Illi leuia, hi falsa formidant: nos vtraque.] *Lucretius.*

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia caecis

In tenebris metuunt: Sic nos in luce timemus

Interdum nihilo quae sunt metuenda magis, quam

Quae pueri in tenebris, pauitant finguntque futura.

Proface modo.] *προσέκωφαν ἐπ' ἀρετῇ. Ita melius, qudm, ut antea, Prospice.*

Lepidum.] *qui aduersus ipsum aut coniurarat, aut coniurasse infimulabatur: ut colligo ex his Suetonij verbis. Reliquis sorores nec cupiditate tanta, nec dignatione dilexit: ut quas saepe exoletis suis prostravit. quo facilius eas in causa Aemilij lepidi condemnauit, quasi adulteras, & insidiarum aduersus se conscias.*

Duci.] *Verbum, duci interdum simpliciter poni pro eo quod est, ad mortem duci, iam pridem docui libro primo commentariorum in Catilinas. Ita autem eo frequentissime vitur Seneca. Huius igitur*

loci sententia est, etiam si hostis nos in suam potestatem perductos duci iubeat, non alio tamen duci iussurum quā quo natura ipsa nos ducit. Quod in extremo huius epistolae legebatur, Cui cum paupertate bene conuenit, Diues est, tralatum huc erat ex epistola secunda Itaque hinc deleri iussi.

Ad Epistolam V.

Quod pertinaciter studes.] Reprehendit consuetudinem quorundam, qui ut se philosophiae deditos esse, vel ostenderent vel persuaderent, inonso capillo, impexa barba, adducto supercilio, incultu & sordibus, & asperitate vitae insignes esse cupiebant. Cuius generis ne nostris quidem temporibus exempla desunt. Irridet & Horatius quosdam, qui eodem prope modo poetarum nomen aucupabantur.

Nanciscetur enim nomen pretiūque poetae,

Si tribus Anticyris caput insanabile, nunquam

Tonfori Licino commiserit.

Addit in extremo, quasi pro corollario, elegantem sententiam Hecatonis de naturali quadam metus & spei coniunctione.

Conspici.] Conspicui esse & differre a ceteris notabili aliquo discrimine. Hi sunt qui in sacris litteris dicuntur facere omnia *αὐτὸς τὸ θεῶν τοῖς ἀνθρώποις*.

Cubile humi positum.] *χαυδάλαι*

Ambitionem peruersa via sequitur.] Non enim sapientia solum, sed saepius etiam ambitio sub sordido pallio latet: neque ulli homines sitientiores gloriae sunt, quā qui eam, fugientium specie, persequuntur. Inde Plato Diogeni cynico, qui se Platonis fastum calcare diceret, Calcas, inquit, sed alio fastu. Et Aristoteles sordidum ac neglectum Lacædaemoniorum vestitum ad arrogantiam refert. De dicto Hecatonis quod sequitur, pluribus verbis disputauit cap. VI. lib. XII. variarum lectionum.

Ad Epistolam VI.

Intelligo Lucili.] Gratulatur sibi apud Lucilium, quod se quotidie progressus ad virtutem aliquos facere sentiat: quia de re extat perelegans commentarius Plutarchi. Tum docet intinam & adsiuam honorū consuetudinem multo esse omnibus praeceptis efficaciorē.

Quibusdam aegris. Nonnunquam enim ita deiectae ac prostratae sunt vires, ut aegrotus ipse aegrotare se non sentiat: quo nihil letalius. Tunc igitur spes aliqua salutis affulget, cum qui ita affectus erat, morbum suum sentire incipit.

In diuersum itura.] Ab eo enim profeminatae sunt philosophorum quasi familiae: & ut ex Apennini iugo fluminum, sic ex varijs eius multiplicibusque sermonibus sapientum diuortia extiterunt: ut est apud Ciceronem libro tertio de Oratore.

Plus ex moribus quam ex verbis Socratis.] Aristides quidem vel ex ipso aspectu ac contactu Socratis mirificam se quandam vilitatem percipere solitum esse profietur his verbis. Ego enim, o Socrates, nihil unquā a te didici, ut & ipse nosti. proficiebam autem, quoties tecum vna eram: etiam si tantum vna in domo essemus, quanquam non in eodem cubiculo: magis tamen, si quando in eodem etiam cubiculo. Et tum quoque magis, si in te dicente u intuerer, quā si oculos aliam ullam in partem dirigerem: multo autem maxime ac plurimū proficiebam, si quando proxime te sederem, tangeremque te, & haererem tibi. Haec, ut potui, expressi e Platonis Theage in extremo.

Ad Epistolam VII.

Quid tibi vitandum.] Monet vitandam esse turbam, vitanda spectacula: vitandam denique consuetudinē etiam singulorum, praeterquam eorum, qui nos meliores efficere aut meliores a nobis effici possunt.

Interfectores interfectis iubentur obici.] Magnum videlicet periculum erat, ne qui mane interfecti erāt, meridie resurgerent pugnaturi aduersus interfectores suos. Vetus liber habebat, Interfectis. Deleui quattuor postremas litteras ut esset Inter se.

Sed latrocinium fecit aliquis.] Non enim fere solebant exhiberi, ac produci, nisi qui scelere aliquo mortem meriti essent.

Quare tam timide.] Solebat populus eos gladiatores odisse, eisque irasci, qui parum animose ferrum reciperent, mortique parum libenter occurrerent. Cicero pro Milone. Etenim si in gladiatorijs pugnis & in infimi generis hominum condicione atque fortuna timidos & supplices, & ut viuere liceat obsecrantes etiam odisse solemus: fortes & animosos & se acriter ipsi mori offerentes seruare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam eflagitant: quanto hoc magis in fortissimis ciuibz facere debemus?

Plagis.] id est, ait quidam, retibus. Ineptissime. Plagis enim, id est, ictibus agebantur in vulnera: cum essent, qui timidos ac refugientes sequerentur a tergo, ac verberarent, cogerentque etiam inuitos ruere in ferrum.

Mala exempla.] Principes enim talibus spectaculis docentur crudelitatem, quam in nos postea exercent. Eū docetis esse crudelem.] Neronem dicere videtur, qui primis temporibus longissime aberat ab omni crudelitate.

Vnus mihi pro populo.] *ἓς ἐπὶ πᾶσι*.

Ad Epistolam VIII.

Tu me, inquis.] Videri poterat Seneca disciplinae suae conditoribus contraria docere, cum Lucilio auctor esset, ut se a rebus agendis abduceret, vitaretque omnium prope consuetudinem: otiumque. ac solitudinem amaret. Zeno enim & Chrysippus & ceteri Stoicorum duces suadebant, capeffendam esse remp. neque sapienti esse

esse in otio consensendum. At Seneca neque se id sibi consilij capere ait, neque cuiquam dare, ut se desidiaae atque ignaviae tradat: tantum, ne nos improborum, quae maxima multitudo est, exempla transuersos agant, sedendum esse, & excolendum in otio animum, omiſſa aliarum rerum omnium cura: intereaque commendanda ac consignanda litteris sapientiae praecepta: quod qui faciunt, multo eorum vita humano generi fructuosior est, quam si forensibus negotijs intenti, leuium & nihil ad beatam vitam pertinentium rerum tractatione tempus omne consumerent.

Quid? ego tibi videor interim sedere? Inepte in alijs legebatur, Quod ego tibi videor interim suadere. Sed ego talia plerumque tacitus praetermitto. Quid enim lectoris interest, scire, quis primus ita emendauerit? Relinquamus haec adolescentulis, qui unam aut alteram litteram corrigere, putant esse idem, quod olim vince-re Olympia. Ego quae scribo, non gloriolae meae causa scribo, sed utilitatis alienae.

Posterorum negotium ago,] quibus fortasse scripta mea profutura sunt. Non minus autem, immo vero plus etiam, humano generi profunt homines eruditi, qui in bibliothecas suas abditi, serunt, ut ait vetus poeta, arbores quae alteri saeculo profunt, quam si, vulgi more, in tractandis haud magni momenti negotijs industriam suam exercerent. Quae de re ita scriptam est apud Vegetium libro secundo de re militari. Cato ille maior, cum & armis inuictus esset, & exercitum saepe duxisset, plus se reip. credidit profuturum, si disciplinam militarem conferret in litteras. Nam vnus aetatis sunt quae fortiter fiunt: quae vero pro utilitate publica scribuntur, aeterna sunt.

Suspiciosi.] Sunt qui e veteri libro legant, Subsidiosi. Cum meus aperte haberet, Suspiciosi, nihil mutandum censui.

Infidiae sunt.] Hinc fortasse sumpserit Martialis.

Qui potes infidias dona vocare tuas.

Habemur.] Talibus enim muneribus nos fortuna quasi quibusdam compedibus victos tenet.

Aut rectis saltem aut temet fruire.] Ita vulgati libri, nullo, ut opinor, idoneo sensu. Vnus e meis, aut rectus statim aut semel fugere. Conieci legendum. Aut rectus sta, aut semel fuge.

Cernuat.] Quasi ludentis in morem dei cit. In glossario est Cernulat: *κοιτίζω*. Cernuare igitur, & cernulare, idem. Tres voces, quae paulo supra haec legebantur, Qui hoc faciunt, non sunt in veteribus libris.

Circumagitur.] Ritus quidam erat manumittendi. Persius.

Verterit hunc dominus: momento temporis exit.

Marcus Dama.

Ad Epistolam IX.

AN merito.] Explicat, quomodo sapiens, etiam si se ipso contentus sit, amico tamen indigeat. Pro corollario addit, ut solet, sententiam Epicuri.

ΑΠΛΘΕΙΑΝ.] Vide quanto opere laboret homo disertissimus, ut unam vocem Graecā exprimat. Απλθεια est status animi ad eam firmitatem ac duritiam perducti, ut ne sentiat quidem ea, quibus ceteri turbari solent. Sed si quis pro eo impatientiam aut impatientem animum dixerit, periculum est, ne is intelligatur, qui nihil ferre ac tolerare possit: quod vel maximum vitium fuerit. Sic cum inestimabile usitate dicatur, quod ita magnum est, ut aestimari non queat: apud Ciceronem tamen Stoicorum placita latine interpretantem, inaeſtimabile est, quod nulli pretij est, quod nulla aestimatione dignum est.

Si vis amari, ama.] Videor alicubi legisse epigramma quoddam hoc argumento: cuius haec clausula est, Marce ut ameris ama. Neque tamen ubi legerim, memini. Non alienus hinc est Theocriti versiculus,

Σπέρχεται τοῖς φιλέοντες, ἢ ἂν φιλέητε, φιλήει.

Quisquis amatur, amet: ut & ipse, ubi amarit, ametur.

Qui sibi aegro adfideat.] His enim & similibus de causis amicos sapienti parandos monebat Epicurus. Hor.

At si aliquis casus lecto te affixit, habes qui

Adfideat, fomenta paret, medicum roget, ut te

Suscitet, ac reddat natis, carisque propinquis.

Qui illam parat ad casus.] Id est, qui pro varietate casuum, modo amicus esse, modo ab amicitia recedere cogitat. Ita melius, quam, ut in alijs libris Ad bonos casus,

Volo tibi Chrysippi.] Ut quod hic ex Chrysippo adfertur, plane intelligatur: sciendum est, non idem esse apud Stoicos egere & indigere id est: *δεῖν* & *ἐδεῖν*. Nam egere eum dicunt, qui ita caret aliqua re, ut angatur animo, & eius desiderium ferre non possit. Indigere autem eum modo, qui caret re aliqua, quae uti scit, quaeque utilis esse ei potest. Hoc posito, colligebant, sapientem nulla re egere, quibusdam indigere: stultum contra multis rebus egere, nulla indigere. Nam sapienti quidem nihil abest, quod impotenter desideret, aut cuius absentiam non aequo animo ferat. quippe qui possit aequissimo animo etiam e vita, si ita res ferat, discedere. Indiget tamen interdum quibusdā rebus, ut victu, ut vestitu, ceterisque eiusdem generis, quibus, si eorum copia fuerit, recte utetur. *μὴνός ποῦν ἐκείνων χεῖραν ἔχει*. neque enim hoc latine tam rotunde aut tā apte ad intelligendū exprimi potest. At stultus multis rebus perpetuo eget: insatiabiles enim sunt cupiditates: neque tamen vlla earum indiget: neque enim vlla re uti scit: neque quidquā ei est utile. Haec attigit utique Cicero libro primo Tusculanarū: sed *ἐν δὲ τοῖς εἰρημαῖς*, non pro cetera sua elegantia & perspicuitate dicendi. Plutarchus multo melius in libro de communibus notionibus aduersus Stoicos: qui haec irridet quidem, neque fortassis immerito, sed efficit tamen, ut intelligantur.

Qualis est Iouis.] Stoici Iouem, seu naturam ac principium aliarum omnium rerum, ignem esse dicebant.

eius enim partem aliquam crassiores effectam, verti in animalem ac spirabilem naturam: ex eius porro densioribus partibus, aquam, & ex aqua effici terram. statim autē temporibus omnia illa denuo inflammari & ignescere: ita ut & animi & dii alij omnes interirent, Iupiter solus maneret, conuersis in se omnibus. Hanc ἐκπύρωσιν, id est conflagrationem vocabant. Laertius in Zenone ὅς ἐστι, de summo illo deo loquitur, ἀφ' ὧν τὰς ἐξ αὐτοῦ γινώσκουσιν, ὅτι τὰς διακοσμήσεις, ἀλλοίωσιν εἰς ἐαυτὸν τὴν ἀπασαν εἰσαν, καὶ πάλιν ἐξ αὐτοῦ γινώσκουσιν. Exponitur idem & irridetur a Plutarcho in libro de communibus notionibus: & ab hoc nostro ad ipsum finem consolationis ad Marciam. Ait igitur, sapientem ita victurum in solitudine, si res ferat, ut Iouem, exiguo illo tempore, quo conuersis in se omnibus, paulisper a generatione cessat. Hanc opinionem ab Heraclito Stoici duxerant.

Ad amicitiam.] Epicurei aperte profitebantur, amicitias suo quemque commodo aut sua voluptate metiri: ita ut ne filios quidem patribus caros esse dicerent, nisi propter voluptatem fructumque, quem ex eis aut caperent, aut se capturos esse sperarent. Melius Stoici, non solum naturalem esse caritatem in filios, verum etiam hominem animal esse natura congregabile, & appetens societatis: esseque hominem quemlibet natura alteri earum: atque ab ipsa natura cognationem quandam esse inter omnes nos constitutam. Gratuitam itaque esse bonorum & sapientium amicitiam, non ulla mercede euocatam. Merito igitur ait Plutarchus, ad hunc versum olim tota theatra exclamasse.

Μισοῦν γὰρ ἀνθρώπους πρὸς ἀνθρώπων φίλῃ,

Hominem ut amet, mercede quisquam adducitur?

Sed, si vera fatenda sunt, laudantur in theatris, quae domi negliguntur: hominumque magna pars hac in re Stoicos laudat, Epicurum sequitur. Fuisse quosdam & e Stoicis, qui hac quidem in re ab Epicuro non abhorrerent, ostendit Cicero libro secundo de finibus. Sed locus ille Ciceronis mirifice deprauatus est: qui quomodo emendandus videatur, docui in ijs, quos iam pridem conscriptos, propediem, si Deus volet, editurus sum, variarū lectionū libris.

Suilpon.] Quod hic de Suilpone Zenonis magistro dicitur, apud Laertium quoque his verbis relatum est. ἀλλὰ καὶ Ἀντιόχου ὁ Ἀντιόχου καὶ ταλαίων τὴν μέγα, τὴν τε οἰκίαν αὐτοῦ φυλαχθῆναι, καὶ πάντα τὰ ἀπαρτίζοντα, ἀρτυροσύνῃσι δὲ θύραις. ὁ δὲ καὶ βαλομένων παρ' αὐτοῦ τῆς ἀπολαύσεως ἀναγεφύλῃ λαβεῖν, ἐφ' ἡμῶν τῆς ἰδίας ἀπολαύσεως. πᾶσι δὲ γὰρ μὴδὲν ἐξεννοχέειν, τὸν τε λόγον ἔχειν, καὶ τὴν δὴ τῆς οἰκίας.

Ad Epistolam X.

Scilicet.] Solitudinem proficientibus, neque satis adhuc confirmatis, vtilem esse: stultis, ut alia omnia, noxiam. Ad postremum addit pulcherrimum praeceptum, de ijs quae a Deo petenda sunt.

Turpissima vota.] Hanc ipsam hominum stultitiam his versibus exagitat Horatius.

Vir bonus, omne forum quem spectat, & omne tribunal,

Quandocunque deos vel porco vel bone placat:

Iane pater, clare, clare, cum dixit, Apollo,

Labra mouet metuens audiri, pulchra Lauerna

Da mihi fallere: da sanctum iustumque videri:

Noctem peccatis, & fraudibus obijce nubem.

Ad Epistolam XI.

Locus est.] De amico quodam Lucilij bene sperare se ostendit: quem tamen, ne tum quidem cum ad sapientiam perueniret, pudorem, qui in eo plurimus erat, depositurum esse censet: idque ei cum multis magni viris esse commune. Addit in extremo praeceptum Epicuri longe vtilissimum ijs qui se ab omni turpitudine abducere cupiunt. Proponere eos sibi debere magnam aliquam & spectatum virum, de quo semper cogitent, quem sibi semper ante oculos suos subijciant, quem interesse omnibus actionibus suis putent. Ita fore, ut nihil vel in solitudine faciant, quod non eo praesente facere auderent. Simile argumentum epistolae XXV.

Ad Epistolam XII.

Quocunque me verti.] Urbanissime narrat, quemadmodum, cum ad villam suam venisset, multa senectutis suae argumenta deprehenderit. Addit vnumquemque nostrum quotidie ad mortem paratū esse debere. Pueritiae maximus in exitu decor est.] Ideo Sappho Ouidiana ad Phaonem.

O nec adhuc iuuenis, nec iam puer.

Sed & Homerus illam primae lanuginis aetatem gratissimam esse ait.

Πρώτον ὁππνίτη, τὸ πρὸς χαρῆς αὐτῇ ἦν.

Ex censu.] Ex aetate in libris enim censualibus etiam aetas cuiusque notabatur.

Hae sunt, quas παιδογενεσίως Modestinus vocat.

Syriam vsu suam fecit.] Cum diutissime ei praesuerit, ita volente Tiberio, qui ut quemque cuique provinciae praefecerat, ita fere ibi consensescere cogebat.

Ad Epistolam XIII.

Multum tibi.] Multa vtilia & salubria remedia proponit, aduersus metum earum rerum, quae opinionione potius, quam re, formidabiles sunt: quaeque & accidere & non accidere possunt.

Sed, dii boni, vera.] Ita dictum ut ab Ouidio,

Oculi, di magni, trans mare digna peti.

Intentionem vocis.] Haec quoque inter vtilia exercitationis genera numeratur a medicis: de qua, ne per plures libros vagari necesse habeas, vide quae scripsit summus medicus, mihi quoque vetere amicitia coniunctissimus, Hieronymus Mercurialis libro sexto aris gymnasticae.

Per gradus.] Intelligit eam, quam veteres vocabant minuritionem. Vide Plutarchi. ὕμνημα.

Babae & Ixionis.] Homines fuisse dicuntur illis temporibus notae fatuitatis.

Si quid satis esse posset.] Respexerit fortassis ad hos versus Lucilij.

Nam si quod satis est homini, id satis esse potest:

Hoc sat erat. nunc, cum hoc non est, qui credimus porro

Diuitias vllas animum mi explere potesse?

Cum aspexeris quot te antecedant.] Hoc quoque reprehendit Horatius, quod nemo avarus fortunas suas per se aestimet,

Neque se maiori pauperi orum

Turbae comparet: hunc atque hunc superare laboret.

Sapientissime autem praecipiebat Phauorinus, homini de bonis suis cogitanti, inspiciendos eos, qui minus bonorum haberent: de malis, eos quos plura & grauiora premerent. ita facile fore quemq. sua sorte contentum. Verba ipsius haec sunt. τὸν δ' οὐ μὲν ὅτι δέλοντα χεῖν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἀπορῶν εἰς τοὺς ἐλάττω ἀγαθὰ κερήμενος, ἐν δὲ τοῖς κακοῖς, εἰς τοὺς μέλλον δυσχρῆντας.

Ad Epistolam XVI.

Liquere tibi.] Animum non leuiter tingendum philosophiae praeceptis, sed penitus inbuendum. Dissoluit deinde argumentū, quo quidam contendebant, siue fato administrarentur omnia, ut Stoici, seu casu ac temere euenirent, ut Epicurei tradebant, inutilem esse philosophiam. Postremo exponitur egregium dictum Epicuri de cupiditatibus terminandis.

Ad Epistolam XVII.

Roiice omnia ista.] Nihil esse cur philosophandi tempus differat paupertatis metu; quae non modo incommodi nihil affert, sed etiam commoda plaerunque est vere atque ex animo philosophari cupientibus.

Ad Epistolam XVIII.

December.] Quomodo sapientiae studio deditus gerere se debeat, certis quibusdam diebus, quibus totae ciuitates, quasi laxandorum: animorum causa publice insanunt: ut fiebat olim Romae mense Decembri: nunc parte quadam mensis Februarij. Addit, certos quosdam dies sumendos esse, quibus experiamur quomodo paupertatem ferre possimus. Concludit postremo epistolam dicto quodam Epicuri de vicinitate irae & insaniae.

Ducere te ad modicas coenas.] Ita quidam veteres libri. Meus, Ducere te ad moneas coenas. Dubitauimus legendum sit, Ad Timoneas coenas. Ut hoc nomine significaret durum, asperum, & solitarium victum, qualis fuisse dicitur Timonis, cum e maximis opibus ad summam inopiā redactus, & ab omnibus destitutus esset.

Charino magistratu.] χεῖν ἀρχόντος. Ita enim significabant annum Athenienses, ex nomine τοῦ ἐπὶ τῶν μέσων, ut Romani ex nomine consulum ordinariorum.

Seruū & inimicum.] Hae voces mihi suspectae sunt.

Ad Epistolam XIX.

Exulto.] Lucilio suadet, non ut in latebras & solitudinem, sed ut, relictis curis, & inanibus honorum titulis in otium se conferat.

In ipso equuleo.] id est, ut opinor, cum ipsa sua felicitate torqueretur. Fortassis etiam in equuleo eum fuisse dicit toto illo triennio ante mortem, quo dormire nunquam potuit.

In aspero & probo.] Asperi nummi sunt recentes. veteres enim longo vsu deteri ac leuari solent. Urbane igitur dictum Maecenatis, quod modo attulerat, quasi nummum asperū ac probum esse ait: quem tamen non sperat fore, ut Lucilius in solutum accipiat: sed aliquam vetustiore sententiam postulet pro solito epistolae epimetro. Subiicit igitur aliam ab Epicuro. Quod hic somniauit Erasmus de Aspero & Probo grammaticis, ita ineptum est, ut laboraturus sit, si quis velit quidquam ineptius excogitare.

Ad Epistolam XX.

Si vales.] Re & vita, non verbis philosophandum: & contemnendā paupertatē ei qui serio philosophari velit.

Iuuenum otiosorum aures.] Quis putasset quemquam vsque eo stultum fore, ut hoc loco, pro Otiosorum, legeret Occisorum? & tamen ea scriptura omnes libros occupat.

Ad Epistolam XXI.

Cum istis.] Non esse timendam obscuritatem ijs, qui relictis speciosis honorum titulis, ad philosophandum se conferunt. Famam enim & duraturam ad posteros gloriam nulla re magis, quā scriptis & familiaritate eruditorū hominū cōparari. Adijcit ex Epicuro, quanti momenti sit in omnē vitā terminatas habere cupiditates.

Si vis Pythoclea.] Ipsa Epicuri verba haec sunt. Εἰ βέλτε πλείονα τινα ποίησαι, μὴ χεῖν ἁπάντων ἀρετῶν, τῇ δὲ διαδομῇ ἀφαιρῆσαι.

Ad Epistolam XXII.

Iam intelligis.] Quomodo expedire & explicare se debeat is qui multorum negotiorum procuratione districtus est, cum se ad philosophiam conferre meditatur.

Ad Epistolam XXIII.

Pvtas me tibi scripturum.] Solum sapientem vero ac solido gaudio frui. Plaerosque homines ante viuere desinere, quam incepterint.

Ad Epistolam XXIII.

Sollicitum te esse scribis.] Praeclara epistola, qua Lucilio euentum iudicij cuiusdam metuenti, primum ostendit, quam stultum sit, torquere se expectatione eius rei, quae an euentura sit nescias. Deinde ostendit efficacissima remedia aduersus ea omnia, quorum expectatione homines perterrefieri solent.

Timorem tuum taxa.] *Aestima, adhibito iudicio, quanti sit id, quod metuis.*

Quam ut pereat?] *Hic oscitantia librariorum, omissae sunt aliquot voces. Legendum enim hoc modo. Quam ut vratur? Quam ut pendeat?*

Excarnificandi particulatim hominis?] *In alijs quibusdam libris, Articulatim. Vtra verior scriptura sit, haud facile dixerim.*

Levis est, si ferre possum.] *E naribecijs Epicuri sumptum. Si grauis, brevis, longus, si levis. Epicurus autem illo Aeschyli sumpsit.*

Θάρσ', πένου γὰρ ἄκρον ἐκ ἑχέ' χρένον.

Confide, summus non habet tempus dolor.

Quotidie morimur.] *Saepe tractatur hic locus a Seneca. Tractatur & a Plutarcho pereleganter in libro περὶ τῆς ἐν Δελφοῖς, Cuius verba ad scribam. Αλλ' ἡμεῖς ἐνα φοβούμεθα γελοιῶς θάνατον, ἥδη τοσούτους τεθνηκότας, καὶ θνήσκοντες. οὐ γὰρ μόνον, ὡς Ἡρόκλητος ἔλεγε, πρὸς θάνατον, ἀλλ' ἡρώεπις, καὶ ἄλλος θάνατος ὕδατι ἡρώεπις, ἀλλ' ἔτι παρ' ἑσέρον ἐπ' ἀνθρώπων ἰδοῖς αὖ. Φθείρεται μὲν ἀκμάζων, γινόμενα γέροντος, ἐφ' ὅσον δὲ ὁ νέος εἰς τὸν ἀκμάζοντα, καὶ ὁ πῦς εἰς τὸν νέον, εἰς δὲ τὸν πῦρα τὸ κήπων. ὅ, τε χθὲς εἰς τὸν σήμερον τέθνηκεν, ὁ δὲ σήμερον εἰς τὸν αὔριον ἀποθνήσκει.*

Mors non vna venit.] *Alij Mors non vltima venit: quo modo & sententia corrumpebatur, & versus.*

Obiurgat Epicurus. *Ab hac disciplina fortassis duxit Martialis hoc praeceptum.*

Summum ne metuas diem, nec optes.

Timore mortis cogantur ad mortem.] *Idem Martialis.*

Hostem dum fugeret, se Fannius ipse peremit.

Hic, rogo, non furor est, ne moriari, mori?

Quousque eadem?] *Hanc ipse alibi vocem rabidarum deliciarum vocat. Sunt quos vitae taedium ac fastidium capiat: cum omnia perpetuo tanquam in orbem volui, & alia alijs succedere videant. Varietatem requirere se aiunt: sine qua molesta & insuauia sunt omnia. Extat inter τὸς νεκρικοὺς Samosatensis Sophistae, dialogus quidam Chironis & Menippi, qui mihi valde videtur huc pertinere.*

Diem nox premit.] *Horatius.*

Truditur dies die:

Nouaeq. pergunt interire lunae.

Ad Epistolam XXV.

Quod ad duos amicos.] *Duorum Lucilij amicorum vnus adolescentis, alterius senicris non idem ingenij esse ait, neq. eadem rationem vtriusq. corrigendi. Tum ex Epicuri schola sumit, quo cohortetur Lucilij, ut, naturae praescripto parens, assuescat paulo esse contentus. Addit ex eodem, omnia proficienti, tanquam sub oculis grauis alicuius & seueri viri, agenda esse.*

Tenera finguntur Horatius.

Fingit equum tenera docilem ceruice magister.

& Plato ait iuuenes κνέινους ἔχ.

Panem & aquam.] *Euripides.*

Ἐπει π' δ' αἱ βροτοῖσι, πάλιν δοῖν μόνον,

Δήμητρος ἀκτῆς, πόματός δ' ὕδρηός,

Cum ipso Ioue,] *Sic epistola CX. Habeamus aquam, habeamus polentam. Ioui ipsi de felicitate controuersiam faciamus. Epicurus ipse apud Laertium. καὶ μὴ καὶ ὕδωρ πλὴν ἀκροτάτῳ ἀποδίδωσιν ἡ δολύ. Stobaeus Επίκρατος ὁ γαργήτιπος κέκεργε κέγων, ὃ δ' ἄλγρον ἐχ' ἱκανόν, τά τ' ἔχ' ἐδ' ἱκανόν. ἔλεγε δὲ ἐτοίμως ἔχειν καὶ τὸ Διὶ ὕδωρ. ἀδαιμονίας ἀγωνίζεσθαι, μὴ δ' ἀνέχων καὶ ὕδωρ.*

Ad Epistolam XXVI.

Modo dicebā tibi.] *Decrepitum iam esse se, non senem: & vigere tamen animo, neque vllō mortis metu teneri.*

Ad Epistolam XXVII.

TV me, inquis, mones.] *Ferendus nō videtur, qui ea vitia in alijs reprehendit, quibus & ipse obnoxius est: & ut, Graeci prouerbio dicūt, Alijs medetur, vlcibus ipse scatens. Ne igitur in hanc reprehensionē incurrat Seneca, ne ue nimium sibi sumat, si se iam a vitijs liberum profiteatur: ait se non ut medicum agere cū Lucilio, sed cum eo de communibus morbis loqui, & remedia, si qua habet, cum illo communicare. Inserit historiam longe incundissimam de Caluio quodam Sabino: & ad finem addit ex more dictum Epicuri.*

Quam paedagogos nostros nouimus.] *nos; qui iam senes sumus, quibus omnis paedagogorum memoria excidit.*

Ad Epistolam XXVIII.

Hoc tibi foli.] *Nihil adiuuari mutatione regionum eos, qui secum vitia sua circumferunt. Hoc praeceptū saepe inculcat Horatius. Addit in fine egregiam Epicuri sententiam.*

Animum debes mutare non caelum.] *Horatius.*

Caelum non animum mutant, qui trans mare currunt.

Graeci hoc suauius. τὸν τόπον ἢ τὸν τόπον.

Bene viuere omni loco positum. Horatius.

naibus atque

Quadrigris petimus bene viuere. quod petis, hic est,

Est Vlubris: animus si te non deficit aequus.

Ad Epistolam XXIX.

DE Marcellino nostro.] *Marcellinum, hominem ingeniosum & urbanum, non esse quidem facilem ad corrigendum: nequedum tamen se de illo omnem spem abiicisse, & tentaturum omnia. Addit ad finem dictum Epicuri, non esse optandum philosophanti, ut populo placeat.*

Ad edendas operas.] *Quasi de liberto, auctorato uel aliquo locutus est.*

Et acerrime rabere.] *Ita plane legendum, non, ut Erasmus inepte voluerat, rudere. De hoc autem verbo dixi capite XIX. libri IX, variarum lectionum.*

Vnde quo.] *ἐξ ὧν εἰς ὧν, ut dicebat Iphicrates.*

Popularis fauor.] *Etiā in lenioribus artificibus, placere populo, signum olim habitum esse κακοτεχνίας, scribit Athenaeus.*

Ad Epistolam XXX.

Bassum Aufidium.] *Assum scribit, quasso quidem corpore, sed firmo tamen animo, mortis appropinquantis metu nullo affici. Inde sumpta occasione, de contemptu mortis, & quomodo se quisque ad eam parare debeat, disserit.*

Et componere.] *Verbum usitatum in mortuis. Horatius.*

Omnes composui felices. nunc ego resto.

Confice.

Septimo spatio.] *Septies enim currebant. Propertius.*

Septima quāmetāmetā triuerit ante rota.

Ad Epistolam XXXI.

Agnosco Lucilium meum.] *Solam virtutem bonum esse. Vinci ac strigare.] Strigare est dare aliquid spatij equis in superando cliuo ad interquiescendum ac recipiendum spiritum.*

Nihil sine aere frigidum.] *Haec sententia Stoicorum erat, omnium corporum aera frigidissimum esse. Vide Plutarchum περὶ τῆς ἀφύτου ψυχῆς. Balbus apud Ciceronem secundo de natura deorum. Ipse vero aer, qui natura est maxime frigidus, minime est expers caloris. Quo in loco operae pretium est cognoscere Lambini temeritatem, vel exempli causa, ut intelligatur, quantum ei fidei haberi debeat. Qui cum in omnibus libris constantissime ita scriptum videret, ignoraretq. illam quam dico, Stoicorum sententiam, deleta voce Frigidus, substituit Humidus & in notis suis ita scripsit. Sic legendum est, vel libris omnibus inuitis. mirum quin dixerit, Ipso Cicerone inuito: aut, ipsa veritate reclamante. Non ut habent, Frigidus. Eant nunc qui negant, multum huic homini debere Ciceronem. Non enim hoc tantum loco, sed innumerabilibus alijs eandem illi operam inuitis omnibus libris praestitit.*

Laborem si non recuses, parum est. posce.] *Mirifici homines sumus, quicunque corrigendis veterum libris operam damus. Quod damnamus in alijs, ipsi saepe numero admittimus. Ne longius abeamus: ego ipse qui modo correctorem Ciceronis reprehendebam, eidem culpa affinis deprehendor. Certe enim in omnibus, quos vidi, libris scriptum erat, Laborem si non recuses, parum est posse. Vapulemus igitur ambo, si ambo deliquimus.*

Deus ille maximus potentissimusq. ipse vehit omnia.] *Dicas hunc hominem legisse id quod de Deo in sacris litteris scriptum est, Portans omnia verbo virtutis suae.*

Ad Epistolam XXXIII.

ODorifera.] *Est qui legat, Oculifera. idque se ex libro vetere facere dicat. Non damno.*

Ad Epistolam XXXV.

Propera ad me.] *In alijs, Propterea ad me. Coniecturam meam veterem libri veteris auctoritas comprobauit.*

Ad Epistolam XXXVI.

AMicum tuum.] *Adolescens quidam, Lucili, videtur, hortatu, sese ad philosophiae studium contulerat: quo nomine reprehendebatur a multis: ut semper optima quaeque plurimis displicent. Monet Lucilium, quemadmodum illum adducere debeat ad contemnendas eiusmodi stultas reprehensiones, & ad id quod suscepit, urgendum.*

Ariston aiebat.] *Simillimum huic Attij poetae dictum extat libro xij. noctium Atticarum, capite 11.*

Perbibere.] *Verbum Horatianum. Nunc perbibe puro*

Pectore uerba puer, nunc te melioribus offer.

Veniet iterum qui nos in lucem reponat dies.] *Stulta opinio, quae tamen illis temporibus multorum animos occuparat. Saepè fuisse nos in hac vita: sed oblitos esse: redituros eosdem post aliquot annorum millia: sed rursus omnium oblitos: idque saepius factum esse: saepius factum iri. Haec admonere nos debent, quanto opere aujferantur a vero homines summis ingenijs praediti, nisi aura eis diuinae lucis affulserit. Magna gratia praepotenti Deo, qui nos a talium errorum caligine per filium liberauit.*

Ad Epistolam XXXVII.

VRi virgis ferroq. necari.] *Verba erant eorum qui in magistrorum, id est, lanistarum verba iurabant, seque eis auctorabant. Horatius.*

Quid

Quid refert, vri virgis ferroq. necari.

Auctoratus eas.

Ad Epistolam XXXIX.

Q Vi notorem dat.] *Notorem dicit, quem vſitatus dicimus cognitorem.* Petronius. At ego ne mea quidem veſtimenta ab officio recepiſſem, niſi notorem dediſſem.

Ad Epistolam XL.

Q Vod frequenter.] *De Serapione quodam pſeudophiloſopho ſcribit: qui quaſi contiones habebat ad populum, in quibus nihil aequae cauebat, quam ne vſquam haefitare atq. inſiſtere videretur. Prouoluebat verbis: namquam interrupto impetu, non illud laborans, vt qui audiebant meliores fierent, ſed vt ipſe promptus in dicendo ac copioſius haberetur. Tale diſputandi genus ait circulatoribus magis qudm philoſophis conuenire. Huius ipſius viij exempla, vel maxime illuſtria notauit in quibuſdam maximarum rerum ad populum interpretibus: quorum oratio, quae, non compta ac calamitra, ſed grauitatis, auctoritatis, maietaſtis ac ſanctimoniae plena eſſe deberet, tota papauere ac ſeſam. o ſparſa eſt, & ex mellius verborum contexta globulis: ita vt ad eos, non tanquam ad vitae magiſtros, aut vitiorum correctores, ſed tanquam ad comoedos aut hiſtriones eatur. Stant illi: & cum frontem bis terue perfricauerunt, barbamque permulſerunt, biante & mirificum aliquid ac deſiderio expectante plebe, plebis autem nomine etiam quosdam ex optime veſtiis comprehendendo, laxant habenas linguae, & ſimiliter cadentia, ſimiliterque deſinentia coaceruantes, paria paribus, contraria contrarijs oppoſuentes, multa etiam ſemel ſuo ordine dicta, ſurſum verſum, aut alias variato ordine repetentes: eaque in re memoriam pueriliter oſtentantes, atque haec ſaltatricularum in morem, geſticulatorijs neque vnquam quietis manibus adiuuantes, arguere multa, multa quibus riſum excutiant, dicunt: nunquam interim aut ſibi aut auditoribus reſpirandi facultate permiſſa: quibus omnibus rebus admirationem imperitis: cordatis & intelligentibus nauſeam ac ſtomachum commouent. Hos igitur novos Serapiones cuperem hanc epistolam cum cura legere, & inſpicere num cui vitio affines ſint eorum, quae hic a Seneca reprehenduntur. Proſuerit eiſdem legere & ea, quae ſuper eadem re, apud ſcriptorem noſtrum Aſticarum a Muſonio diſputantur: quae & ipſa ſubijciunt. Muſonium inquit, philoſophum ſolitum dicere accepiſimus: Cum philoſophus hortatur, monet, ſuadet, obiurgat, aliud ne quid diſciplinatum diſſerit: tum qui audiunt, ſi de ſummo & ſoluto pectore obuias vulgatasque laudes effuſiunt, ſi clament etiam, ſi geſtiunt, ſi vocum eius feſtiuitatibus, ſi modulis verborum, ſi quibuſdam quaſi frequentamentiſ orationis mouentur, ex agitantur, & geſtiunt: tum ſcias, & qui dicit, & qui audit fruſtra eſſe: neque illic philoſophum loqui, ſed tibi-cinem canere. Animus inquit, audientis philoſophum, ſi quae dicuntur, vilia ac ſalubria ſunt, quaeque & errorum atque vitiorum medicinas ferunt, laxamentum atque otium prolixè laudandi non habet. Quiſquis ille eſt qui audit, niſi ille eſt plane deperditus, inter ipſam philoſophi orationem & perhorreſcat neceſſe eſt, & pudeat tacitus, & paeniteat, & gaudeat, & admiretur: varios adeo vultus diſparileſque ſenſus gerat, perinde vt eum conſcientiamque eius affecerit vitiarumque animi partium aut ſincerarum, aut aegrarum philoſophi pertractatio.*

Namque echerij.] *Emendauit, Namq. Haterij. De hoc autem vide praefationem patris Senecae in quartum librum declamationum.*

Nos etiam cum ſcribimus.] *Omnia ſcribebant veteres iſ litterarum formis, quas hodie maiuſculas vocamus. Neque vlla ſere erant inter ſingulas voces interualla. Punctis interiectis vocem a voce diſtinguebant, hoc modo.*

Quamquam, te, marce fili.

Ad Epistolam XLI.

F Acis rem optimam.] *In omnibus bonis viris quiddam in eſſe diuini. Hominem ſuis ac proprijs bonis, non externis, aeſtimandum eſſe.*

Quam ſtultum eſt optare.] *Impietatis & ſtultitiae plena haec ſententia Stoicorum fuit. Audiebant ſummo omnium gentium conſenſu deos bonorum datores vocari. Ipſi autem praeter virtutem, bonam mentem, rationem perfectam, & talia nihil in bonis habendum eſſe ducebant. & ea diuinitus dari negabant. ſibi ea quemque ſuis viribus parare dicebant. Itaque ſi ſibi conſtare vellent, deos nullius boni datores eſſe dicerent, neceſſe erat. Dari qui dem ab eis ea quae ipſi praepoſita aut producta vocarent: opes, imperia, vires corporis, & ſimilia: vera bona non dari. Hac ſtultitia imbutus Horatius, ita cecinit.*

Haec ſatis eſt orare Iouem, qui donat & aufert:

Det vitam, det opes: aequum mi animum ipſe parabo.

Immo vero, nugator, iſte aequus animus vel maximum Dei donum eſt: neque obtingere tibi niſi diuino beneficio, poteſt. Nobis certum atque exploratum eſt, fontem eſſe omnium bonorum Deum. Hic ipſe philoſophus, tanta viſ veritatis eſt, fateitur paulo poſt, à Deo dari magnifica & erecta conſilia: neque poſſe quenquam, niſi ab eo adiutum, ſupra fortunam exſurgere.

Quis Deus incertum eſt.] *Versus e metamorphoſi Ouidiana.*

Ad Epistolam XLII.

I Am tibi.] *Non facile credendum, quenquam virum bonum eſſe. Multis ad malefaciendum non animum deeſſe, ſed vires.*

Ad Epistolam XLV.

L ibrorum.] *Libris non multis opus eſſe, ſed bonis. & in ſtudijs non ſubtilia quaerenda eſſe, ſed vtilia. Praeſtigiatorum acetabula & calculi.] Hi ſunt quos Graeci pſephopraetas vocant, frequentiffimum etiam hodie circulatorum genus, qui celeritate quadam ac dexterritate manuum, e pluribus acetabulis, quae in menſa*

mensa exponunt, efficiunt, ut quos calculos sub vno ab eis conditos putares, eos statim sub alio ostendant: ita ut calculi illi ex vno acetabulo in aliud transisse videantur. Quod autem Seneca cum eorum ludo dialecticorum argutus ineptias comparat, Arcefilai est. Is enim dicebat, τοῖς διαλεκτικοῖς εὐκάνει τοῖς ἡγεμονικαῖς, οἱ πρὸς ἑαυτοὺς ἀφελίζονται. Stobaeus λόγος π'.

Perdidi vsum.] Neque enim amplius delectat, cum, quomodo fiat, intelligimus.

Et hoc solum curantibus, non & hoc.] id est, nihil fere aliud curantibus, quam molestissimos & spinosissimos syllogismos ex repugnantibus: qui fere ita conformari solent: Non & hoc & illud. Hoc autem est, non igitur illud.

Ad Epistolam XLVII.

L Ibenter.] Reprehendit quorundam superbiam in seruos: & Lucilium laudat, quod cum suis familiariter vivat. Multa ex hac epistola impudenter compilavit. Macrobius libro primo Saturnaliorum. Quanto autem maiore odio digni sunt, qui hodie ingenuis hominibus non aliter vivuntur ac servis?

Sic fit ut isti de domino loquantur.] neque ullam maiorem voluptatem capiant, quam cum eis absentibus aut male dicunt, aut male precantur. Vt ille in vetere comoedia.

μᾶλα γὰρ ἐποτρύνειν δοκῶ,

ὅταν κατεχόμεναι καὶ δεῖται τῆς δεσποτῆ.

Totidem esse hostes quot seruos.] Catonis est.

Callisti.] Hic Claudij libertus erat. Dominum autem dicit, non Claudium, sed priorem.

Ad Epistolam XLVIII.

A D epistolam.] Hanc epistolam lacerarant in duas: & posterioris principium fecerant ab illis verbis: Mus syllaba est. ego rursus membra diuulsa coniunxi.

Alium paupertas vrit.] In alijs, Alium mors vocat, alium paupertas vrit. Inepte. neque enim quidquam est, quod respondeat illi mēbro, Aliū mors vocat: neq. vero esse quidquā potest. Non enim vocat mors τὸν μὲν, τὸν δ' ἄλλο: sed omnes ex aequo. Est autem operae scire, quomodo locus hic corruptus fuerit: ut si qua similia incidere, facilius animadvertantur. Librarius, aliud agens, ita scripserat. Alium mors, alium paupertas vrit. deinde cum videret, duas illas voces, Alium mors, vacare: neque tamen eas delere vellet: sedulo enim cauebat, ne quid, quod scripssissent, deleurent: addidit notulam, & ad marginem scripsit, Vacat. quo significaret, illud Aliū mors vacare ac redundare. Secuti alij stultiores librarij non tantum duas illas supernuacaneas voces retinuerunt, sed ex illo Vacat, quod erat ad marginē fecerunt, Vocat. Ita duplicatus & propagatus error. Peccata in hoc genere in scriptis veterum multa reperiet, si quis paulo attentius considerabit.

Ad Epistolam XLIX.

E St quidem.] In tanta breuitate vitae, totum tempus, ommissis inutilibus, ad vtilia conferendum.

Admoueri lineas.] Id est, me ad finem ipsum propius accedere, sumptum a ludo duodecim siue scriptorum siue scruporum. ubi enim alter collusorum ad vltimam lineam, quae & hiera, id est, sacra dicebatur, calculos suos promouerat, necesse erat ludum finire: & eum vinci, cui iam quo proferret ulterius non erat. Quod si idem utrique contigerat, dicebantur hieran facere: & tunc neutrius victoria erat. Ab eodem ludo sumptum est illud Horatii,

Mors vltima linea rerum est.

Plutarchus. πελάταιων, ὡς περ τῶν ἀφ' ἑξῆς, ἐπάρυσιν ἡμῶν τὸ γινέσθαι intelligit enim τὴν ἡφον τῶν ἀφ' ἑξῆς γερμῶν. In ludo astragalorum ἑξῆς γερμῶν vocabatur media ex quinque: qua de re vide Pollucem libro IX.

Veritatis simplex oratio est.] Euripideum.

Ἀπλὸς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἐστίν.

Ad Epistolam L.

E Pistolam tuam.] Peccare in eo plerosque homines, quod vitia sua rebus ad scribunt. Tenera facilius quidem corrigi: sed tamen inueterata quoque pertinaci studio emendari iuxta illud Horatii.

Inuidus, iracundus, iners, inosus, amator,

Nemo adeo ferus est, ut non mitemcere possit,

Si modo culturae patientem cominodet aurem.

Harpasten.] Simile quiddam notavi in amico quodam meo, homine eruditissimo: qui cum aetate, est enim octogenario maior, surdaster effectus sit: hoc tamen in se vitium non agnoscit: sed vere ac serio conqueritur, pessimam consuetudinem inuoluisse: homines multo summissius loqui, quam solebant, ita ut videantur vereri ne intelligantur.

Non dediscitur virtus.] Dogma Stoicum, virtutem non amitti: de quo, alio loco fortassis pluri bus differemus.

Ad Epistolam LI.

Q uomodo.] Vitanda esse ea loca in quibus periculum est, ne animi eneruentur, & effementur.

Canopum.] Et tota Aegyptus, & in ea praecipue Canobus omnium libidinum atque impuritatum domicilium fuit. Audiebantur illic noctes & dies turpissimi & obscenissimi cantus virorum & mulierum, qui quasi iniitiandi causa, eo ex Alexandria per fossam lytribus rehebantur. Strabo. Ἀπὸ πάντων δ' ὅσιν ὁ γὰρ παννυχιστῶν ὄχλος, ὅς ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ πέντων τῇ διώρυγῃ. πάντα γὰρ ἡμέρα καὶ νύξ πάντες οἱ ἐν ταῖς πόλεσιν καὶ τοῖς ἀγροῦσι καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Canopum an Canobum dicat, nihil interest.

Vim Hannibalis hiberna fregerunt.] Ita conirci legendum: cum in alijs esset, vina Hannibalem hiberna fregerunt.

Philetas.] quasi tu dicas, basiatores. Male alij, Philistas.

Ad Epistolam LIII.

Memor artificij mei veteris.] Solebat enim frigida lauari: & alicubi ait, se quotannis Kalendis Ianuarij ipsis solere in aquam virginem desilire.

Est aliquid quo sapiens antecedit deum.] Impia & intolerabilis arrogantia Stoicorum: qui non satis esse ducebant sapientem suum cum Deo ex aequo componere nisi etiam anteponerent.

Ad Epistolam LIV.

Longum Mihi.] Ait se asthma, quo crebro laborabat, mortis admoneri: eam autem a se negligi. Antequam nascerer.] Sic & Seneca tragicus.

Quaeris, quo iaceas post obitum loco?

Quo non nata iacent.

Sed multo satius est timere mortem, quam tam impia opinione metum ipsius discutere. Quid autem est, quod se hic Seneca innuit putare, nihil ex homine superesse post mortem: cū alibi tam aperte profiteatur, bonorum virorum animos, morte obita, in caelum ferri, atque illic beatissime viuere? Nimirum certum ac stabile esse nihil potest, nisi quod vero ac solido fundamento nititur: ideoque semper veterum philosophorum, de Deo, de animorum immortalitate, & similibus iudicia fluctuarunt. Socrates ipse paulo post moriturus, de animorum immortalitate dubitabat. Magnū igitur in nos ac singulare beneficium Dei, qui harum rerum veritatem ipsius aeternae veritatis voce nobis patefacere dignatus est.

Illum tu lauda.] Haec non cohaerent cum superioribus: ita ut multa deesse constet.

Ad Epistolam LVI.

Peream.] Nimis delicatos esse, qui, nisi in altissimo silentio, operam studijs posse a se dari negant. Interdum autem non tam externa nobis, quam ipsum sibi animum obstrepere, cui nisi pacato ac composito, vera contingere tranquillitas non potest.

Pilicrepus.] Qui pilas crepat, aut crepante pila lusitat: quod facere solebant paulo ante balneum, vel dum hypocausta & sudationes calescerent: qui si plures, quam essent manus & vices numerarat, maximus excitabatur clamor ab aduersarijs. Ita Turnebus capite IIII. libri VII. aduersariorum. At Mercurialis pilicrepos fuisse ait, qui sphaeris pice oblitis curabant ne ignis balneorum extingueretur. &c.

Scordalum.] Vide Turnebum eo ipso, quem modo citauimus, loco.

Furem.] balnearium.

Alipilum.] eum qui alas vellit ac depilat.

Alium pro se.] eum cui vellit alas.

Cum Chrysippum nostrum.] Tales videlicet salutatores fuisse oportet, quales Sebosum & Arrium describit Cicero libro secundo epistolarum ad Atticum.

Caidam genti.] Vide hunc ipsum capite II. libri IIII. naturalium questionum.

Metam sudantem.] In decima regione urbis erat: quam vocabant templum Pacis.

Ad Epistolam LVII.

Aceromate nos haphe excepit.] Vtrumq. ab athletis sumpsit. Ceroma unguentum est e cera: haphe, puluis quo inspergebantur luctaturi.

Ad Epistolam LVIII.

Qvanta verborū.] Primum ostendit magnam esse latini sermonis egestatem. Deinde docet eos inepte facere, qui linguā per se inopē contrahere potius, quā amplificare, nituntur. Tum ingreditur ad id ex quo ei huius conuestionis nata occasio est: & Platonica quaedam de ente, de essentia, de genere, ac specie & idea explicans, ostendit, multa noua vocabula necessario procudenda esse ei qui de philosophia latine disserere instituit. Postremo demonstrat, ex ijs quoque disputationibus, quae non alio referri ac dirigi quā ad acuendum & exercendum ingenium videntur, aliquid tamen, quod ad instituendam vitam moresque formandos pertineat elici posse.

Paupertas immo egestas.] Plus est egestas quam paupertas. Sic epistola XVII. Non est quod paupertas nos a philosophia reuocet: ne egestas quidem. Martialis,

Non est paupertas Nestor habere nihil. Lucretius.

Propter egestatem linguae & rerum nouitatem.

Et cernere ferro.] Hanc scripturam & agnoscit & confirmat Seruius. Sunt tamen qui ex veteribus libris contendant legendum Decernere. At Seruius posteritatem hoc modo legere coepisse ait. Et desipit, si quis plus tribuit ulli libro, qui hodie reperiatur, quam aut Seruii testimonio aut Senecae.

Essentiam dicere.] Primus ut opinor, hunc locum emendauit: cum ante me alij omnes nullo sensu, legerent:

Quid sentiam dicere. Vide quae scripsi capite ultimo lib. XV. variarum lectionum.

Etiā ad nostrum fastidium.] Iam enim plaerique nonnulla Ciceronis, ut parum nitida & parum exposita fastidiebant. Idque & ex multis Senecae locis, & ex dialogo de oratoribus, qui Tacito tribuitur, facile perspicitur potest.

Via.] Stulte putauit Perionius, pro vsu dici posse naturam. Neque nego esse quaedam, in quibus huic interpretationi locus esse possit. Sed certe aliter dicenda est in disputationibus philosophicis uia, & aliter

aliter οὐς. Neque satis aptum est, quod in scholis tritum est, substantia. Vbi enim haec subtiliter distinguenda sunt, aliud est ὑπαρξίς, et aliud εἶς, aliud εἶδ, aliud ὑπαρξεν. Substantia autem est ὑπαρξίς. Denique εἶς a nullo modo melius latine dici potest quam essentia.

TO ON.] Ut essentiae, sic entis nomine uti necesse habent, qui latine philosophari volunt. Neque vero ita de fungi queunt, ut pro ente dicant id quod est: alioqui in magnas saepenumero se induent difficultates. Idem accidit ijs, qui possibile et impossibile dicere, saltem in disputationibus philosophicis, reformidant: cum Plato, Aristoteles, Epicurus, Zeno in lingua infinitis partibus copiosiore innumerabilia tamen vocabula fingere necesse habuerint. Equidem, ut de meo sensu libere atque ingenue fatear, multa puto ab istis delicatis, in S. Thoma, in Iohanne Scoto, alijsque eiusmodi eruditissimis hominibus irrideri, quae et necessaria sunt, et talia, ut si quis ea vetustis illis temporibus protulisset, magnam ei gratiam omnes philosophiae studiosi habituri fuisse videantur. Nos dum teneris auribus videri volumus, tenera nobis ac puerilia esse ingenia, neque verae ac solidae eruditionis capacia ostendimus.

Illud cui nomen.] Facit ens genus, quod diuidatur in corporale et incorporale. Accipit igitur ens pro essentia. Nam entis quidem longe aliae sunt et apud Platonem et apud Aristotelem diuisiones.

Hoc ergo genus est primum.] ἡρώτατον. at speciale, ὁ ἥρος ὄν, εἶδος εἶδ δῶαται. ὑπάλληλον peripatetici vocant.

Homo genus est.] immo vero εἶδος εἰδωτάτων. Neque sunt hae diuersae hominum species, Graecus, Romanus, Partbus: aut albus, niger, flauus: neque singuli homines specie sed numero tantum, differunt. Ac fatendum est, esse in his Senecam paulo crassiores. Nondum valde mambus hominum terebantur Aristotelis scripta, e quibus solis accurata et exquisita harum rerum tractatio peti poterat.

Stoici volunt superponere.] Notandum est voluisse Stoicos, esse aliud quoddam genus ipso ente superius.

Primum genus Stoicis quibusdam videtur + sed quare videatur subijciam.] Post verbum Videtur, deest nomen eius generis, quod quidam e Stoicis ipso ente superius esse volebant. Quodnam autem id fuisse dicemus? Diuinae difficile est. Neque sane eiusmodi res est, in qua peruectiganda torquere se quisquam diutius debeat. Proponam tamen coniecturam meam: ut de ea ab alijs indicetur. Suspicor igitur, genus illud ente superius fuisse τὸ πῖ: id est, aliquid: atque ita Stoicos illos dixisse: esse aliquid ὄντος ὄν, id est, quod reuera esset: aliquid autem, quod reuera quidem non esset, sed animo tamen ac cogitatione informaretur: quales sunt centauri, tragelaphi, chimerae et similia. Diuidi igitur. τὸ πῖ καὶ εἶς τὸ ὄν καὶ εἶς τὸ μὴ ὄν: atque ita esse superius: quoniam et entia complectitur et non entia. In hanc suspicionem adducor ex loco quodam Platonis in Sophista, ubi quiddam ab hoc non valde abhorrens dicere videtur. Sed haec coniectura modo est: de qua quisque, ut volet iudicabit.

Commodum haec scripseram, cum ad me, tanquam caelo delapsus, homo et nobilitate generis et multarum rerum cognitione, et virtute praestans, Antonius Franciscus Neapolites Panormitanus, summus amicus meus, veniret: quem ego hos totos octo annos non videram. Is post illa communia, quae in amicis, quos longo intervallo videmus, visitata sunt. Afferro, inquit, tibi libros veteres duos, in quibus plaeraque Senecae scripta, sunt: quibus tu, cui eius scriptoris editionem iam in manibus esse audio, arbitrari tuo viaris licet Tu vero, inquam, et si aduentus tuus mihi per se iucundissimus est, nihil, quo is gratior ac iucundior fieret, adferre potuisti. Sed sunt ne in eis epistolae ad Lucilium? Sunt, inquit. Quaesio igitur, inspiciamus, ecquid tuus iste liber adimere mihi molestissimum scrupulum, quo nunc cum maxime torqueor, possit. Nec mora: hunc ipsum locum inspeximus: eumque in veteribus illis membranis ita scriptum deprehendimus. Primum genus Stoicis quibusdam videtur quiddam. quare videatur, subijciam. quae scriptura et perspicue vera est, et coniecturam illam meam non absurdam neque alienam fuisse demonstrat.

Nunc ad id.] Ait apud Platonem ens sex modis dici. Vno modo ens est τὸ ὄντιν, id est, quod sub sensum non cadit, sed mente tantum ac cogitatione comprehenditur. Secundo ens vocatur id quod supra alia omnia entia est. ἐπέκεινα τῶ ὄντος, ἐπὶ ὧν αὐτὸ τ' ἄλλα πάντα. Id est, Deus. Solus enim Deus vere est πρὶν πᾶσι τῶν εἰδῶν. Itaque ipse de se in libris diuinis: Ego sum qui sum. Tertio entia vocantur Ideae. Quarto τὰ εἶδη. Quinto, ea quae etiam vulgo esse dicuntur: id est, ea quae cernimus ac tangimus. Sexto ea quae non sunt, sed quasi sunt, ut inane, ut tempus, ut motus. Haec duo postrema genera non satis proprie esse dicuntur.

Videtur autem species eius.] Immo ne equus quidem aut canis videtur, sed hic equus et hic canis.

Poeta.] εἰωθῶτων ἥδ' ἀνθρώπων, ait Galenus, τὰ πρωτόγοντα ἥδ' ἐν τῷ ἥρως, τῶ τῷ ἥρως ἀποστροφῇ ἐν ὀνόματι. Cicerone in topicis. Homerus, propter excellentiam, commune poetarum nomen, effecit apud Graecos suum. Plutarchus in symposiacis. πολλὰν ὄντων ποιητῶν, ἵνα τὴν κρείττον ἐξ ἐρατῶς ποιητῶν καλέμεν.

Quae proprie sunt.] Plato in Timaeo ait ideas nunquam fieri, semper esse: corporea autem omnia nunquam esse, semper fieri.

Omnia quae fiunt.] Liber vetus Siculus. Omnia quae videmus fiunt.

Quodcunque fieri.] Idem liber. Quicquid fieri.

Ante opus.] Idea est, τὸ καὶ δόλε τὸ περὶ πολλῶν. εἶδος τὸ καὶ δόλε τὸ ὅτι πολλῶν.

In idem flumen.] Plato Cratilo, λέγει πρὸς Ἡράκλειτον, ὅτι πάντα ῥεῖ, καὶ οὐδὲν μένει. καὶ ποταμὸς ῥοῇ ἀπειχόμενος τὰ ὄντα, λέγει, ὡς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν ἐκ αὐτῶν ἐμβαίνει.

Vis tu timere.] Liber Siculus, Vis tu non timere: quod mihi melius et bene latine loquentium consuetudini congruentius videtur.

Inuenies.] Liber Siculus, Sumes.

Ex omni vacatione.] Puto legendum, Ex omni tractatione.

A Philosophia.] *moralis*. hanc enim ἐξαιρέτως philosophiam vocant.

Nihil horum stabile, nec solidum.] Idem liber. Nihil horum stabile, nihil solidum.

In sublime.] Idem, In sublimi.

Quia materia prohibebat.] *Impie* stulta veterum opinio, Deum voluisse quidem a primo omnia immortalia facere, sed non potuisse, propter materiae vitium. Quasi non, ut cetera omnia, ita materiam condiderit ac procreavit Deus. Recte Lactantius. Idem materiae fictor est, qui & rerum materia constantium.

Contemnamus omnia.] Primum praeceptum, quod e superiori disputatione ducitur. Ea quibus homines vulgo superbiunt, aurum, gemmae, possessiones, non modo magni pretij non sunt, sed ne sunt quidem: ut Platoni videtur. Contemnenda igitur sunt: solaque immortalia & aeterna curanda.

Illud simul cogitemus.] Alterum praeceptum. Mundus per se caducus est: sed Dei providentia conservatur. Ergo corpus quoque nostrum, quod suapte natura fluxum fluidumque est, adhibita cura & providentia aliquatenus conservari potest.

Et illi nomen.] Cum prius Aristocles auito nomine diceretur. Plarys graece, latus. Quod autem hic de Platone dicitur, eum sibi vitam moderatam vivendi ratione produxisse, idem fere de Herodico Selymbriano memoriae proditum est & a Platone ipso, & ab Aristotele, & a Plutarcho. Et Galenus quiddam de se non absimile narrat. Eiusdem rei luculentissimum maximeq. commemorabile exemplum vidi olim Patau, Aloisium Cornelium Venetum, hominem splendidissimo genere natum, eundemque amoenissimo ingenio, & suavissimis moribus praeditum: cuius etiam libellus extat de commodis quae ex parca & moderata vivendi ratione capiuntur. Is cum anno fere quadragesimo ita profligata valetudine esset, ut a medicis prope depositus ac desperatus, mortem potius quam vitam ad breue aliquod tempus aegre extracturus videretur, ita vitam instituire coepit, ut cibum ad pondus, potum ad mensuram sumeret, neque unquam ne tantulo quidem modum quem ipse sibi praescripserat excederet, modicis corporis exercitationibus uteretur, curas omnes procul ab se ablegaret, animum sermonibus amicorum, alijsque honestis oblectationibus hilararet: quibus rebus id consecutus est, ut & morborum expers viveret, & diu medicis suis superstes ad extremam senectutem pervenerit.

Ex aedificio putrido ac ruenti.] Sumptus, ut opinor, e dicto quodam Gorgiae Leontini, de quo haec leguntur. Τοπίας ὁ πῖτον ἥδη γρηῃος ἀσθενέων, ἐρωτῶντες, εἰ ἡδύως ἀποδύναται, ἡκιστα, εἴπεν. ὡς περὶ δὲ ἐν συμποσίου καὶ πέοντος οὐκ ἔστι, ἀσθενέας ἀπαλλάττομαι.

Mortis meras.] Id est meras de morte disputationes, quales sunt hae meae. Mortis, est quarti casus, numeri pluralis.

Ad Epistolam LIX.

M Agnam.] Cum se ex epistola Lucilij magnam voluptatem cepisse dixisset, per occasionem exponit, quid inter se gaudium & voluptas e Stoicorum praescripto differant. Tum persequitur id quod instituerat, ostenditque quid se potissime in epistola Lucilij delectauerit. Ad extremum docet, qualis sit vita sapientis: quamque unusquisque nostrum severe de se iudicare, & assentatoribus minime credere debeat.

Gaudium nisi sapienti non contingere.] Hoc est quod dicebat Afranius.

Gaudebit sapiens, laetabuntur ceteri.

Tralationes verborum.] Quid tralatio & imago intersit, petendum ex Aristotele libro tertio rhetoricorum, e Demetrio δὲ ἐρμηνείας, Fabio, libro octavo, & alijs rhetoricis.

Apud quos non captabatur.] Ita ut constet eos illis usus non esse ad petendum populi plausum.

Parabolis referti.] Tales esse solebant Syrorum & Palaestinorum sermones: ut & S. Hieronymus monet, & res ipsa loquitur.

Ad Epistolam LX.

Q Veror.] Et hanc & duas quae proxime sequuntur, puto non epistolas esse sed fragmenta epistolarum.

Ad Epistolam LXIII.

M Olestes fers.] Liber Siciliensis pro his duabus vocibus habet, Grauter fero: quod mihi sine controuersia melius videtur: & si librum illum citius habuissem, viique scripturam illam sequutus essem.

Ipsa nos amaritudo delectat.] Inde est illud Catulli.

Minister vetuli puer falerni,

Ingere mi calices amariores.

Ad Epistolam LXV.

H Esternum.] Disputationem quandam sibi cum amicis fuisse de causis rerum, de quibus, expositis sententijs inter se dissidentibus Platonis, Aristotelis, Stoicorum, Lucilium arbitrum facit.

Ad Epistolam LXVI.

C Laranum.] Primum Clarani exemplo qui & senex erat & deformi ac distorto corpore, docet satis magnum esse ipsius per se virtutis decorem: neque eam aut pulchritudine corporis cohonefari, aut deformitate foedari. Deinde exponit sermonem quandam a se cum Clarano habitum: quomodo, cum triplex quaedam bonorum distinctio sit, bona tamen omnia sint paria. Ad postremum, bona quaedam, quae vulgo minus optabilia videntur, sibi aut visum iri omnium maxime optabilia, si tale vllum in bonis discrimen esse posset.

Vt adijciam senem.] Hoc enim satis vel ex eo intelligi potest, quod condiscipuli fuimus.

Male collocavit.] Ita dictum, ut Galbae ingenium male habitare.

Quomodo possint paria bona esse.] In alijs Tria bona esse. Sed res ipsa clamat legendum esse, paria.
Ergo virtutes inter se pares sunt.] Virtus rectum est. Rectum non recipit incrementum. Ergo ne virtus quidem. Si virtus incrementum non recipit, ne ea quidem quae a virtute manant. Est autem illud. Et hoc igitur. Quo fit ut recte facta omnia paria sint. Stoica sunt haec: ut et peccata omnia paria esse.

In equuleo taceat.] non indicet confcios: nihil eorum prodat, propter quae torquetur. Melius hand dubie, quam, ut in alijs, laceat.

In perfectum itura.] Liber Siciliensis, Per rectum itura, quod melius puto.

In quo bonum illud existit.] Idem liber, consistit.

Cum alicuius in Senatu sententiam sequimur.] Idem liber, Cum alicuius Senatus sententiam sequitur. melius videtur.

Ad Epistolam LXVII.

VT a communibus.] Paucis quibusdam de senectutis suae imbecillitate praemisissis explicat quaestionem, sint ne bona omnia optabilia: et ea etiam quae talia non videntur, talia tamen esse concludit.

Quod me lectulo affixit.] Sic apud Horatium.

Aut alius casus lecto te affixit.

ubi cum quidam contra omnium librorum fidem, legere vellet, affixit: obiecto sibi a me hoc Senecae loco, respondere ausus est, Senecam apud se tanti non esse. Ego hominis stultitiam risu et silentio excepi.

Distigue mi Lucili ista.] Brevis et expedita mihi distinctio videtur ea, quae traditur ab Aristotele, libro septimo politicorum: bona quaedam simpliciter optabilia esse, quaedam ex τὸ κατὰ φύσιν. Bonum et optabile simpliciter est, nullum facinorosum esse in civitate: sed si qui sint: hoc posito, bonum et optabile est, poenas ab eis exigi. Sic non aegrotare, simpliciter bonum et optabile est: sin aliter euenerit, morbum magno et forti animo ferre. Eadem ceterorum omnium ratio est.

Vellem quae velles.] De hoc loco tradidi quaedam iam pridem capite octavo libri noni variarum lectionum: quae alij postea, credo, ut sibi probari ostenderent, venditarunt pro suis.

Ad Epistolam LXVIII.

Consilio tuo.] Sectandum quidem otium, sed non ostentandum.

Etiam si non praecepto, at exemplo.] Stoicorum enim principes, et si remp. sapienti capeffendam esse dicebant, ipsi tamen ad eam nunquam accesserunt. Atque hoc nomine in primis eos reprehendit Plutarchus, quod eorum cum vita pugnet oratio.

Nec ad omnem.] non enim ad eam quae ita deprauata est, ut neque sanari, neque corrigi queat.

Nec semper.] Dandum enim temporis aliquid etiam quieti et studijs.

Nec sine vlllo fine.] ὅς γὰρ ἀδελφικῆς, ἔγωγε πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ τῶν πρὸς αὐτὴν. Romae Senator a sexagesimo anno non cogeatur, a septuagesimo ne citabatur quidem. Et tum Plato tum Aristoteles valde senibus mandanda sacerdotia dicunt, ut non satis iam idoneis ad aliorum munerum procuracionē. qua de re celebratus est apud Graecos versiculus.

Ἐργα νέων, βελαιὶ δ' ἀνδρῶν, δ' χαὶ δὲ γερόντων.

Praeterea.] Sapiens mundum ipsum sibi patriam esse ducit. Ergo ne tunc quidem cum in rerum caelestium contemplatione defixus est, a rep. sua recedit: sed tunc denique partem illius optimam et nobilissimam tractat.

Recesserit.] Liber vetus, Secefferit.

Quam humili loco federit.] Descendere videtur sapiens, cum sellam curulem conscendit. omissa enim rerū sublimium tractatione, se ad inferiora demittere cogitur. Hac de re extat pulcherrimum nobilissimi philosophi Themistij epigramma, quo, cum consul ab impio Iuliano creatus esset, cohortatur seipsum, ut relictis vanis illis honorum insignibus, conscendat denuo ad studium sapientiae. Descendisse enim se, cum in sellam et tribunal conscendisse visus est.

Ἀντὺρος αἰδέεσθαι τὸν ἑμὸν, εἰς πόδων ἡλδὲς

Ἀντὺρος ἀργυρέτης, αἰχρὸς ἀπειρέσιον.

Ἡδὲ καὶ τὸ κρείσσον. ἀνὰ βῆδ' ἐ' ἥμου μέγα χεῖρον.

Δεῦρ' ἀνὰ βῆδ' καὶ τὸ. νῦν γὰρ αὖ κατέβης.

Hoc tam pulchrum epigramma, qui tribuerunt Palladae, nimis honorifice de insulsi hominis ingenio indicant.

Quali causariae partes.] Ita dictum ut causarios milites dixit Liuius.

Ad Epistolam LXX.

Post longū interuallum.] Effluere vitā nobis non sentientibus. Stultū esse, de vitae breuitate cōqueri. Mortē expectandā quidem aequo animo: sed si res ita postulet, adsciscendam: et interdum eligendum mollissimū illius genus: interdum quodcumque se obtulerit occupandum. Hoc postremum ex illa stulta Stoicorum sapientia est, qua putabant multa euenire posse, propter quae sapiens mortem sibi consciscere deberet. Vellem, Seneca aut ab illa insania abfuisset, aut saltem in ea commendanda parcior ac moderatior fuisset.

Praenauigamus.] in quibusdam veteribus Praeternauigamus, quod mihi quidem magis arripet.

Abcondimus.] Nauticum verbum hoc quoq. Virgilius.

Protinus aerias Phaeacum abscondimus arces.

Emittisse.] *Stoicum loquendi genus* ἐξάγειν εαυτὸν. ἃ' λόγος ἐξάγειν.

Stultitia est.] *Martialis.* *Hic, rogo, non furor est, ne mori, mori?*

Scribonia.] *Hanc historiam accurate explicat Tacitus libro secundo annalium ab excessu D. Augusti.*

Ad Epistolam LXXI.

S Vbinde me.] *A certo iudicio de fine bonorum nasci certam regulam iudicandi in rebus singulis, quid petenda fugiendum ve sit. Virtutes omnes, itemq. omnes actiones quae cum virtute coniunctae sunt, inter se pares esse, aequae laudabiles, aequae expetendas. Summi enim nullam esse accessionem: nec summum esse quod accessionem ullam recipiat.*

Non semper tenebit hunc ordinem.] *Plato in politico ait, caelum, solem, sidera, non semper eodem modo, sed interdum in has, interdum in contrarias partes moueri: atque adeo, ubi nunc occidit sol, inde olim ortum esse, unde nunc oritur, ibi occidisse. Haec opinio & Hipparchi nobilis mathematici fuit.*

Omnes hos fertiles campos.] *Hoc Aristotelem est: ubi nunc est mare, aliquando continentem & fuisse & fore: ipsiusq. terrae faciem ac situm in temporis diuturnitate mutari. Et certe multa talium mutationum vestigia extant.*

Ad Epistolam LXXVII.

S V. B. Hodie nobis.] *Antea male legebatur subito: cuiusmodi vitio etiam duo loci in epistolis ad Atticum laborabant, iam pridē correcti ab Iacobo Bonafide Tolosate: quamuis eam gloriolam alij sibi postea iniuste & inepte vindicarunt. His autem notis significabant id quod plerumque in principio epistolarum ponebatur. Si vales bene.*

Tunc familiam periculum adire.] *Id est seruos qui sub eodem tecto fuissent, Ex senatusconsulto Siliano. Nestoris.] Qui vixit ad nonaginta annos: non, ut latini putarunt, ad trecentos. Quia interdum est annorum triginta.*

Statiliae.] Vide Plinium libri septimi capite LXXXIII.

Ad Epistolam LXXXVIII.

V Erminatio.] *Ita vocant primum quasi morsum ex orientis doloris.*

Nam ut Polidonius ait.] Ex hoc dicto Posidonij est, ut puto, quod ait Cicero quinto Tusculanarum, vnum diem bene & ex philosophiae praeceptis actum esse paene toti immortalitati anteponendum. Verius multo ante illos & magnificentius dixerat vates diuino spiritu afflatus: Melior est dies vna in atrijs tuis super millia.

Ad Epistolam LXXX.

A D sphaeromachian.] *De hoc ludo Statius in praefatione quarti silvarum, Sed & Sphaeromachias spectamus, & pilaris ludio admittitur. Videat qui volet, Pollucem libro nono, aut potius Mercurialem.*

Non alleuatur velum.] Velum dicit, quod cubiculorum foribus praetendi solet. Leuatur autem, cum omnibus patet aditus ad dominum. Inde est in libris iuris, leuato velo, quod ineptissimus quidam paroemiographus ut prouerbiū accepit.

Vni vadere.] Certe libri ueteres habent vno. sed ego neutrum satis intelligo.

Suppurata.] ὑπὸ πυλῶ.

En impero argis.] Atreus, ut opinor, in uetere tragoedia ita loquens inducebatur. Versum autē hunc emendauit ex uetere libro Siculo, nam in ceteris erat acephalus.

Quinque modios accepit & quinq. denarios.] Puto hoc seruorum mensuram demensum fuisse.

In coenaculo.] Ibi enim habitabant pauperes. Sic iocans Plautinus Iupiter ita de se ait.

In superiore qui habito coenaculo.

Equum empturus solui iubes stratum.] Si quis equum empturus, eum instratum tantum inspiciat, nummos suos profundere, seq. ipse in laqueos induere velle videatur. Diligenter enim inspiciendae sunt singulae partes, ne quid vitij lateat. Ideoq. ita cecinit Horatius.

Regibus hic mos est, ubi equos mercantur, apertos

Inspectiunt.

At quidam, qui quasi artem facitabat recta deprauandi, opertos, non apertos, legere uoluit, ut ostenderet nihil esse tam stultum, quod ipse, si semel aduassset non pro recto ac uero defendere auderet.

Ad Epistolam LXXXI.

D Ecoctor.] *Ita unus uetus liber, melius, opinor, quam, ut alij, coactor.*

Vtiq. dum prope est ab accepto.] Ita emendauit, auctoribus duobus uetustis libris.

Ignorat autem quantum debeat.] Ita liber Antonij Constantini. at sculus Ignorat autem quantum pro eo debeatur.

Ad Epistolam LXXXII.

M Ale mihi esse malo quam molliter.] *Liber Siculus male tibi, quod uerius puto.*

Hoc dicunt, malus est.] Ita ueteres libri, quibus usus sum: non, ut alij, mollis.

Vitaeq. res letalis est.] alij Detestabilis. Secutus sum librum Constantini.

Hic est enim Brutus.] Ad D. Brutum haec pertinere arbitror, qui, ut ait Velleius, fugiens ia hospitis cuiusdam nobilis uiri, nomine Capeni, domo, ab ijs quos miserat Antonius, iugulatus est. ad M. quidem Brutum pertinere nullo modo possunt.

Multo-

Multorum ingenijs.] Plato quoque libro tertio de rep. grauius reprehendit poetas, quod talibus commentis mortem, satis suapte sponte terribilem, terribiliorem etiam effecerint.

Tu ne cede malis sed contra audentior ito.] Addiderant quidam hemistichium

Quam tua te fortuna sinet. Sed hoc neque apud Virgilium, neque in veteribus Senecae libris legitur, & plane ineptum est.

Ad Epistolam LXXX.

Progymnastios.] Liber vetus meus Progymnastos. Vtraque vox mihi aequae incognita, sed legendum Progymnastias. Ita enim a Platone & Xenophonte vocari syngymnastas, id est eos, qui una cum aliquo exercentur, auctor est Pollux.

Psychrolutes.] Ita vocantur, qui frigida corpus abluunt.

kalendis Ianuarijs.] Quo tempore frigus maxime viget. Sed Kalendis Ianuarii, quod reliquo anno facere meditabantur, id, quasi omnis causa delibabant. Ouidius.

Quisque suas artes ob idem delibat agendo,

Nec plus quam solitum testificatur opus.

Ad Tiberim.] Tanquam paulo minus frigidum, quam est aqua virgo.

Interiungo.] Ita veteres libri, non ut vulgati, Interiungilo. Interiungere autem dicuntur, qui sub meridiem equos soluunt, ut interquiescant. Horatius pro eodem dicit iter diuidere.

Hoc iter ignaui diuifimus, altius ac nos]

Praecinctis vnum.

& ab eadem metaphora Varro diem diuidere. Seneca libro primo de tranquillitate vitae. Quidam medio die interiunxerunt, & in pomeridianas horas aliquid leuioris operae distulerunt. Martialis.

Interiungere quaeris ad Camoenas.

Hieran fecimus.] Ad mediam in stadio lineam, quae hiera dicebatur, ambo aequae fessi peruenimus: & ita neuter vicit.

Tillio Cimbro. Ita plane legendum, non, ut in alijs, Illi Cimbro.

Scordalus.] Hic locus manifesto confutat allatam a Turnebo huius vocis expositionem.

L. Piso.] Suetonius in Tiberio. Postea princeps in ipsa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco & L. Pisone noctem continuumque biduum epulando potandoque consumpsit: quorum alteri Syriam provinciam, alteri praefecturam urbis confestim detulit. De Thracia ab eo domita & diligentia in custodienda urbe Vel leius libro secundo. Atrox in Thracia bellum ortum, omnibus eius gentis nationibus in arma accensis, L. Pisonis, quem hodieque diligentissimum atque eundem lenissimum securitatis urbanae custodem habemus, virtus compressit. Certe debuit.] Male in alijs eruit.

Ad Epistolam LXXXV.

Peperceram.] Multa colligit, quibus Stoici probabant, virtutem solam satis esse ad bene beatque viuendum: & aliter sententiarum opiniones breuiter refutat. Multa de hac Stoicorum sententia apud Ciceronem in libris de finibus & quinto Tusculanarum leguntur. Sed extat & summi peripatetici Alexandri Aphodisiensis eruditissimus commentariolus, in quo accurate aduersus hanc gloriosam & magnificam Stoicorum sententiam disputatur.

Gustum dare.] Loquendi genus eorum proprium, qui quae esui ac bibiti sunt, venalia habent, ea enim licitatoribus gustanda dare consueverunt. Euripides. *χρῆμα τὸ ὄντι καλόν.*

Quicquid est interrogatorium.] Id est syllogismorum. Qui enim ἐπερωτικῶς disputabunt, ut mathematici, quasi pro suo iure sumebant ea ex quibus efficerent quod volebant: nihil laborantes, concederentur sibi ab aduersario, an minus. At qui dialectice interrogabant, & ijs utebantur quae sibi concessa essent: ut perpetuo facit apud Platonem Socrates. Hodie cum verus dialectices usus ab ijs maxime ignoratur, qui eam docent, consuetudo illa sublata est. Sed ex eo interrogationes vocabant syllogismos dialecticos. Itaque Lucianus false, ut solet, irridens philosophastrum quendam, qui aggressus historiam scribere, omnia syllogismis intexuerat, ita scribit. *ἐν αὐτῇ μὲν ὅτι διδύκει τῇ πρώτῃ θεωρῶσα συνήρῳ τὴν ἀναμνήσκοντα. & paulo post. εἰτα μὲν μικρὸν ἄλλος συλλογισμὸς, εἰτα ἄλλος, & ἄλλος ἐν ἑκάστῃ χήματι συνήρῳ τὸ ἀντὶ τὸ θεωροῦμεν.*

Qui prudens est & temperans est.] Huiusmodi sunt, quae breuia & consuetaria Stoicorum Cicero vocat.

Huic collectioni.] Ad verbum expressit nomen συλλογισμοῦ

Ladas.] Ineptissime alij Laudans. Ladae pernicitas celebratior est, quam ut de ea plura huc congeri debeant.

Apyrina.] Vide Plinium capite VI. libri XXII. sic & apoda dicuntur, non quod nullos omnino habeant pedes, sed quod insigniter paruos.

Sed omnis plus potest quamuis mediocrium turba.] Otiosae voces, sed omnis. Itaque eas deleui. In veteri libro orat, sed omnia. Error librarij fuit, praepropere respicientis ad id quod paulo post sequitur, leuiora quidem, sed omnia. Sic erratum est apud Ciceronem libro quinto de finibus, in extremo: ubi vulgo ita legitur. Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putas oportere? quanti quidque sit, aliter doctos & indoctos? Sed cum constiterit inter doctos, quanti res quaeque sit, & cetera. Omnino enim verba illa, quanti quidque sit, per errorem tralata sunt in locum superiorem ex ijs quae paulo post sequuntur, quanti res quaeque sit. Itaque delenda sunt.

Plus potest quamuis mediocrium turba.] Conuenit cum illo Homérico.

Συμπερὶ δ' ἀστὴν πλάττειν ἀνδρῶν ἢ μάλα δύστην.

Aegra corpora minima interdum mergit accessio. Non absimile est, quod dixit Sophocles de corporibus senum.

Συμπερὰ παλαιὰ σώματα διναίται ῥοπή.

Retexit.] *texturam illius dissoluit.*

Itaq. in aequo est & longa & brevis.] *Tam enim felix est, qui punctū tēporis felix est, quā qui saeculū. τὸ γὰρ ἀγαθὸν οὐ χρόνος αὐξέει περὶ γινόμενος, ἀλλὰ καὶ ἀκέραιος πρὸς ὅρας ῥύηται φρόνιμος, καὶ ἐνὶ περὶ δ' ἀμεινίαν ἀπολείπει. ὁ δὲ πάλιν τὸ πν αἰὼνα χρόνον τῇ ἀφ' ἧς καὶ μακρίως ἐν αὐτῇ καταβιβάτω.*

Neptune.] *Verba sunt gubernatoris Rhodij, fatentis, navim quidem, cui ipse praeerat, a Neptuno posse mergi: sed se tamen utique praestitutum, ne id culpa sua contigisse videatur.*

Ad Epistolam LXXXVI.

A Ut Romae libertas.] *Videbatur enim Romae non esse ἰσονομίαν, si Scipio, propter rerum gestarum magnitudinem, ne adduci quidem posset ad causam dicendam, neque accusantibus tribunis respondere dignaretur, sed ab eis impune populum ad grates dñs agendas auocaret, ut fecerat.*

Viridibus.] *Ita vocabant prata & arboreta.*

Ad Balnea Libertinorum.] *Salte & aculeate dictum. Ad tantas enim opes Libertini sub Claudio peruerant, ut prae eis ipsi principes civitatis egeni viderentur.*

Pisatione.] *Et pinto & piso, pro eodem dicebant: ut mensam & mesam: mensam & meselem: Hortensium & Hortesium.*

Ad Epistolam LXXXVII.

N On magis hora.] *Quid haec verba sibi velint, plane non assequor. In vno librorum meorum est. Sine magis hira. Cogitabam si forte legendum esset, sine magiro, ut prandium dicat coqui opera nihil eguisse: coquum autem ipsum Graeco nomine appellauerit. Nam & fere Graeci erant.*

Annum novum.] *Kalendis enim Ianuarij, ut alia, sic caricas inter se misitabant, easq. ominis causa esitabant. Quidius primo fastorum.*

Quid vult palma sibi, rugosaq. carica, dixi,

Et data sub niueo condita mella cado?

Omen, ait, causa est: ut res sapor ille sequatur.

Et peragat coeptum dulcis ut annus iter.

Vtrum se ad gladium.] *ad pugnandum inter gladiatores, an inter bestiarios. Nam eo corruptelae ventura erat, ut multi tunc etiam honesto loco nati, adesis patrimonijs, operas ad talia suas locarent.*

Defricum.] *Libri veteres partim Defricum, habent partim Detricum. Neutram scripturam damnare ausim.*

Cui contigit habere rem non quamlibet.] *Id est rem minime vulgarem. ἀεὶ γὰρ πῶς ἐστὶ τὸ πρῶτον. Hūc non quemlibet. Id est scito eum quoque ipsum minime vulgarem esse. καὶ τὸ πρῶτον.*

Ad Epistolam LXXXVIII.

D E liberalibus studijs.] *Liberalia studia vocabantur Romae, quae apud Graecos ἐγκύκλια μαθήματα id est, certa quaedam, quae omnes fere ingenui & honesto loco nati, non illi quidem accurate & exquisitè perdiscere, sed delibare tamen modice ac degustare consueverant. Nam & grammaticis operam dabant, a quibus rectam orationis structuram & syllabarum modum cognoscerent, historicorumq. ac poetarum intelligentia inbuerentur: & geometrian, musicen, arithmeticeq. quidam & picturam discebant, & praeterea ludandi, equitandi, aliarumq. corporis exercitationum magistros habebant. De illis igitur studijs uniuersè pronuntiat Seneca, nihil esse in eis suapte vi expetendum: eatenus tantum utilia esse, quatenus iuuenes nondum grauiorū ac solidiorum capaces praeparant, & instruunt ad studium sapientiae: quod vere ac merito vnum ex omnibus liberale vocari potest, cum eo in vno ea vis sit, ut homines a taeterrima vitiorum ac cupiditatis seruitute eximat.*

Quod ad aes exit.] *Fateor, me ex his verbis nullam idoneam & huic loco congruentem sententiā elicere posse. Sed & pro eo quod statim sequitur meritoria, libentius legerim militaria.*

Nisi forte tibi Homerum.] *Placuitq. veterum videri volebant omnem philosophiam, omnesq. philosophorum disciplinas ab Homero, tanquam a fonte fluxisse. At Seneca hoc ipsum argumento esse ait, eū philosophum non fuisse, quod apud eum diuersarum maximeq. inter se dissidentium opinionum semina reperiuntur.*

Virtutem solam.] *Nam quod Ulixes patriam illam suam tanquam nidulum, in asperrimis saxis positam tibi facit, ut ab eius studio ac cupiditate ne immortalitate quidē a Circe & a Calypsone proposita auocari queat, id ita interpretantur: ut Ithacae nomine virtutem accipiant, prae qua vna sapienti viro alia omnia contemnenda sint.*

Modo Epicureum.] *Ut cum Ulixem ita loquentem facit.*

Οὐ γὰρ ἐγὼ γὰρ πῶς μὲν τέλος χαριέστερον εἶναι.

Ἡ δὲ τὰν εὐφροσύνην μὲν ἔχῃ καὶ δῆμον ἀπαντα

Δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκούοντα δοιδῶν

Ἡμεῖς δ' ἐξείης, καὶ δὲ πάλιν πρῶτα

Σιτῶ καὶ κρείων, μέθυ δ' ἐν κρατῆρος ἀφύσσων

Οἶνον δὲ φορέησι, καὶ ἐγχείν δεπάσαν.

Τοῦτο πῶς καὶ ἄλλισιν ἐνὶ φρεσὶν εἴδεται εἶναι.

Modo Peripateticum.] *Ut cum saepe opes & prosperos successus in bonis numerat. deosq. ipsos vocat ὁπῆρας ἐσόν.*

Vtrum maior aetate fuerit Homerus an Hesiodus.] *Alij enim aequales fuisse, alij hūc, illum alij antiquiorem esse dicunt. Vide Agellium libri III. capite XI. & libri XVII. capite XXI.*

An mi-

An minor Hecuba fuerit quam Helena.] *Nam grandiore fuisse Helenam puto. Sed ut quae Iouis filia esset, melius ferebat aetatem.*

Patrocli & Achillis.] *Uulgo putant iuniorem fuisse Patroclum. Sed vide quae super hac re collegit Politianus capite XLV. Miscellaneorum.*

Vtrum inter Italiam.] *Certum est tamdiu errare non potuisse in hoc nobis cognito mari. Dicebant igitur quidam eum errasse in mari Atlantico. Sed quid opus est, ea quae ficta & fabulosa esse constat, tam anxie ac tam scrupulose quaerere? Ad hanc quaestionem respexit Agellius capite VI. libri XIII. cum ait disputatum a familiari quodam suo, errauerit ne Ulixes ἐν τῇ ἐπὶ Σαλαμῶν καὶ Ἀρίστουρον, an ἐν τῇ ἐξω καὶ Κρήτη.*

Vlixis mala.] *Simile Diogenis dictum refertur grammaticos reprehendentis, quod Ulixis mala sollicite acquirere, negligere sua.*

An Penelopa impudica fuerit.] *Sunt enim qui dicant, eam omnibus procis fecisse copiam sui, atque ex illo promiscuo coitu natum Pana. At alij hunc ipsum capripedem deum natum ex Penelopa & Mercurio in hircum conuerso. Egregiam mulieris pudicitiam, quae cum se a virorum consortio puram integramque seruaret, ab hirci, belli videlicet & suauolentis animalis concubitu non abhorruerit.*

Ad musicam transeo.] *Diogenis hoc est. τοῖς μουσικοῖς τὰς μὲν ἐν τῇ λύρᾳ χορδαὶς ἀρμόττειν, ἀνὰ μῦσας δὲ ἔχειν τὰ τῆς ψυχῆς ἡδύ.*

Oleo ac luto.] *Ceronate & baphe, ut in superioribus dixit.*

Ieiuni vomitores.] *Vide epistolam CXXII.*

Pegmata per se surgentia.] *De pegmatis vide Philandrum in nonum Vitruuij, & qui ab eo citantur. De coenationibus autem alijsque aedificijs versatilibus Suetonium in Nerone & hunc nostrum epistola XC.*

Artes quas ἐλάττεται.] *Nescio hic mea an operarum negligentia peccatum sit. Legendum certe est. ἐγκωλύεις: atque ita libri veteres habent.*

Nescio an certior memoria sit.] *Litteras memorie officere potius, quam prodesse, multi ex veteribus indicabant. earum enim fiducia minus plerumque diligentes in ijs quae discimus in memoria infingendis sumus. Itaque Thamus Aegyptiorum rex apud Platonem in Phaedro, cum Theub iuuentor litterarum vocasset eas memoriae medicamentum, ita eum refellit. καὶ νῦν σὺ πατήρ ὢν γεγραμμάτων, διδόναι τὴν ἀπὸν εἶπες, ἢ δυνάται. τὸ τοῦ ἡμῶν μαδόντων λήθην μὲν ἐν ψυχῇσιν ἀπαρτίζει, μνήμης ἀμελετήσια, ἃ τε διὰ πᾶσιν γενομένης ἐξωθεν ὑπὸ ἄλλοτριον τύπον, ἢ ἐνδοθεν ἀπὸ αὐτῶν ἀπομνησκολογούμενοις. ἔκταν μνήμης, ἀλλ' ἀπομνήσκειν φάρμακον εὖρες. Simile quiddam & Caesar libro VI. de bello Gallico.*

Duas litteras in primo versu.] *Nam M & H quae sunt primae litterae Iliados significant XLVIII.*

Eretrici.] *Hi ita vocati sunt a patria Menedemi conditoris sui. Inepte antea legebatur Cretici. & ineptius ex eo fecerat Pincianus Citici.*

Ad Epistolam LXXXIX.

DE iudicio & regula.] *Iusseram scribi, De iudicio, & regulam. Sed mihi obtemperatum non est. καὶ περιτρίβειν ἢ κενόνα. Κριτήριον non satis apte vertitur iudicium: hoc enim perinde est, ac si quis ἀσθητήριον vocaret sensum. Sed in latinae linguae inopia talia multa deuoranda sunt.*

Hanc ΔΙΑΔΕΚΤΙΚΗΝ, Illam ΠΗΤΟΙΚΗΝ. *Huius scripturae veritatem & libri veteres, & sententia ipsa confirmat. Alij inepte Hanc ΑΝΑΔΥΤΙΚΗΝ, Illam ΤΟΠΙΚΗΝ.*

Ad Epistolam XC.

Illa, inquit, sparfos & casulis tectos.] *E Posidonio nimirum hauserat Cicero, cum illa de philosophia scriberet. Tu eos inter se primo domicilijs, deinde coniugijs, tum litterarum & vocum communione iunxisti.*

Vt & Diogenem mireris & Talum?] *alijs Et Daedalum. Et certe Plinius serrae inuentorem Daedalum facit. Eius verba sunt e capite LVI. libri VII. Fabricam materiariam Daedalus, & in ea serram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam. At Ovidius Perdicem Daedali sororis filium. Ita enim de eo scribit octauo metamorphoseon.*

Ille etiam medio spinas in pisce notatas
Traxit in exemplum: ferroque incidit acuto
Perpetuos dentes: & serrae repperit usum
Primus.

*At Diodorus Siculus Talum, his verbis ex quarto bibliothecae. τῆς ἀδελφῆς τῆς Δαυδάλου ἡρώμενος υἱὸς Τάλως ἐπιδιδέτω τῇ Δαυδάλῳ, πῶς ὢν τὴν ἡλικίαν, διφύεστος δ' ὢν τῆς διδασκαλίας, τὸν τε κεραμεικὸν τέχνην εὖρες, καὶ σιγῶνι πεπυργὸν οὐφείας, καὶ ταύτῃ ξυλίοιον μικρὸν διατρίβει, ἐμμιμῶσται τὴν τεχνίτην τῇ δόξῳ. Διόπερ κατὰ σιγῶν ἀσπί-
μνος ἐκ σιγῆς τριόνα, καὶ διὰ τοῦ τοῦ τριόζων τὴν ἐν τοῖς ἔργοις ξυλίνῳ, ἐδόξεν δ' ἔχῃσιν διρηκεῖν μέγα πρὸς τὴν τεχνονικίαν.*

Hanc igitur scripturam in vetere etiam libro meo repertam sequi visum est.

Anacharsis.] *At Diodorus, ut vidimus, hoc quoque inuentum tribuit Talo. Alij ut ait Plinius, Hyperbio Corinthio.*

Ad Epistolam XCI.

TImagenes.] *Hunc locum, ita ut edidi, emendandum esse, primus me per litteras monuit, vir clarissimus optimus, eruditissimus, Nicolaus Faber Parisiensis, consiliarius regius.*

Siremps lex esto.] *Vetus verbum in legibus senatique consultis usitatum. Est autem idem ac si diceret: similis lex omnibus posita esto. Hanc emendationem debemus summo I. C. Iacobo Cuiacio.*

Ad Epistolam XCII.

PArtes ministras.] id est quae famulentur ancillanturque rationi. Incepte autem alij Partes mistas. Quod nos reposuimus, veteres libros ad stipulatores habet.

Propterque ipsum principale.] Ita vocat τὸ ἡγεμονικόν.

Quam helychiam vocant graeci.] Imperite alij, contra veterum librorū fidem scripserāt ΠΑΤΣΩΔΗΝ.

Irrationalis pars animi duas habet partes.] τὸ ἡγεμονικόν, καὶ τὸ ἄνθυμικόν.

Eneruem & abiectam.] Ita scribi iussi, librum Siculum secutus, cum in alijs male, ut opinor, Inermem scriptum esset.

Huic, malitiae vis.] Videntur haec non satis cohaerere cum superioribus.

Ille agit carens malitia.] liber Siculus. Illum agit haerens malitia, quod fortasse verius sit.

Quam secundas ad editum infantem.] Secundas dicit τὰς ὑπεράσας, quae editum infantem sequuntur.

Alte cintum.] militarem, patientem laboris. Horatius.

Hoc iter ignavi diuissimus, altius ac nos

Praecinctis vnum. Discinset, autem, est eneruasset, effeminasset.

Ad Epistolam XCIII.

EAm partē philosophiae.] Duorum generum sunt ea quae in philosophia traduntur: dogmata seu decreta et praecepta. Dogmata sunt ratae quaedam sententiae, quibus de fine bonorum, de sapientia, de statu sapientis, alijsque eiusmodi non vere tantum: sed & firme ac constanter iudicamus. Eiusmodi sunt, beatam vitam in sola virtute consistere: diuitias, firmitatem valetudinis, bonam existimationem & talia praeponenda quidem esse contrarijs, si nobis detur electio: neque tamen bona esse: cum hoc nomen in virtutem tantum & ea quae à virtute manant, conueniat: neque qui eis omnibus careat, omnibus prematur aduersis, dum virtute praeditus sit, idcirco minus beatum fore. Sapientem semper quietum esse, semper placidum, semper similem sui, neque unquam eorum quae extra se posita sunt, aut adeptione laetari, aut amissione torqueri. Haec igitur & huiusmodi sunt dogmata: quae non ad hanc aut illam vitae partē diriguntur, sed ad omnem vitam pertinent, & vniuersae hominis animum informant. At praecepta sunt, quae ad singulas vitae partes pertinent: ut cum praecipimus, quomodo vir cum uxore, pater cum liberis, ciuis cum ciuibz gerere se debeat. Haec quidam sola recipiebant: generales illas disputationes, ut inutiles & superuacaneas, contemnebant: Aristoteli contra, decreta amplexabatur, magnique faciebat: praecepta minime necessaria esse dicebat. Nam neque profutura ijs, qui nō ante decretis confirmati essent, eaque penitus perbibissent: & illa qui cognoscent ipsos sibi praecipere quid faciendum sit, neque monitore ad singula indigere. Seneca rationes quibus Aristoteli nitebatur exponit, easque confutat. Addit praeterea, in ea quae proxime sequitur, epistola, quae huius quasi quaedam appendix est, non praecepta modo vtilissima esse, sed etiam descriptiones quasdam tum vitioforum, tum virtute praeditorum hominum, quibus veteres philosophi ad res tanquam oculis subiiciendas utebantur: quales sunt characteres, qui tribuntur Theophrasto, neque sane illius philosophi elegantia indigni videntur. Sciendum autem est, ex accurata huius epistolae lectione petendam esse intelligentiam loci cuiusdam obscurissimi e primo libro Ciceronis de officijs: cuius hoc principium est, Omnis de officio duplex est quaestio, de cuius vera sententia quotquot usque in hunc diem conatum suum ad libros illos illustrandos contulerunt, ne per somnium quidem cogitarunt.

Aut vacantem quidem.] id est nullis prauis opinionibus occupatam. Male in alijs libris legebatur Vagantē.

Inter insaniam publicam.] quia omnes, praeter sapientem, insani sunt, neque tamen elleborum potant, neque curatorem accipiunt. De hac insaniam intelligendus Horatius, cum ita scribit.

Insanire putas follemnia me: neque rides,

Nec medici credis, nec curatoris egere.

Ad videndum.] Male in alijs, Ad viuendum, de oculis enim sermo est.

Non probo quod Platonis legibus adiecta principia sint.] Ut Senecae a Posidonio licuit, sic mihi hoc loco a Seneca dissetire liceat. Mihi quidem prooemia illa legum Platoniarum plane admirabilia videntur. Prius enim amore honestatis, quod in illis prooemijs fit: tum, si id parum proficiat, propositis poenis, quod praestant subiectae prooemijs sanctiones, animi ciuium ab improbitate & a turpitudine sunt auocandi. Sed suum cuique iudicium.

Ad Epistolam XCV.

PEtis à me.] Haec, ut dixi, appendix quaedam est superioris epistolae. Docet autem, ut neque dogmata, ita neque praecepta per se ad sapientiam sufficere: vilia tamen esse non praecepta modo, sed & eas, quas dixi, descriptiones, siue characteras, quos ipse alio nomine εἰκονισμὸς vocat.

Si negauero.] Si noluerō repraesentare, quod petis, sed in diem suam illud distulero.

Eo magis promitto.] quia negare etiam liberum est.

Aliud optamus.] à dijs petimus, & ἄλλοι.

Aut non exaudiunt aut misereantur.] Si enim annuerent, mala nobis saepe maxima & ea quae, minime vellemus, impingerent.

Etiam si recte faciunt, nesciunt facere se recte.] Neque enim causam tenent, cur quidque fieri debeat. Atque hoc quidem recte & vere a Stoicis dicebatur, Illud absurde, quod dicebant, ex miserrimo beatum posse fieri aliquem, qui tamen nullum prorsus sensum haberet tantae illius mutationis suae. Plutarchus δὲ κοινῶν ἐννοίων. τῆς αἰτίας καὶ τῆς ἀδαιμονίας ἀφαιρουμένης πολλὰ καὶ ἐξ αἰδίου νεώτερον κτησάμενον οἴονται, διαλελιδέναι δὲ αὐτὸν, ὅτι μικρὸν πρὸ τοῦ ἀδαιμονίου ὄντος καὶ ἀφρονέστατος, νῦν ὁμῶς φρόνιμος καὶ μακάριος γέγονεν.

Vis scire quam dissimilis.] *Locus hic erudite ab Aristotele tractatur libro secundo ethicorum.*

Qui mera praecepta.] *id est, nihil praeter praecepta. Inepte alij, Qui in re praecepta.*

Feminis nec capillos defluere nec pedes laborare.] *Hippocrates libro sexto definitionum, ait eunuchos neque recalcitros fieri, neque podagra laborare: quod eis vsuuenire Galenus ait, quia feminarum similes sunt, quae utroque incommodo carent. Subijcit autem Hippocrates ipse, mulieres immunes esse a podagra, nisi quas purgationes illae mēstruae defecerint. Sed addit Galenus, id verum fuisse temporibus Hippocratis, cum virique temperatius moderatiusque vivebant. At suo tempore, propter intemperantiam victus & eunuchos & feminas saepe podagra laborare. Quod & ante Galenum, ut videmus, prodiderat Seneca.*

Vinum omne vomitu remetiuntur.] *Sic Martialis. Data vina remensus. Vbi enim se virorum more in palaeſtia exercuerant, bibebant ante coenam quod statim vomerent. Martialis.*

Nec coenat prius aut recumbit ante,

Quam septem vomuit meri deunces. *Iuuenalis.*

tandem illa venit rubicundula, totum

Oenophorum sitiens, plena quod tenditur urna

Admotum pedibus: de quo sextarius alter

Ducitur ante citum, rabidam facturus orexin.

Dum redit, & loto terram ferit intestino,

Marmoribus riui properant, aut lata falerno

Peluis olet. nam sic tamquam alta in dolia longus

Deciderit serpens, bibit, & vomit. ergo maritus

Nauseat, atque oculis bilem substringit opertis.

Sunt autem haec propomata, quae Plutarchus quoque inter praecipuas causas numerat, ex quibus noui & veteribus incogniti morbi extiterunt. Vide eum problemate nono libri οὐκταυ συμπτωμάτων.

Vino fulcire venas cadentes.] *Ouidius.*

Ut solet infuso vena redire mero.

Non furant.] *Ita legendum, non ut alij, Fuerant.*

Sociorum garum.] *Ita emendandum putavi: cum veteres quoque libri haberent, Sotiorum. De sociorum garo vide Plinium capite VIII. libri XXXI.*

Noblem patinam.] *Patinam Aesopi dicit: de qua vide Plinium capite LI. libri X.*

Veneriae spondilique.] *Vide Rondeletium libro II. de testaceis capite XXXIV.*

ΠΕΡΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΟΣ.] *Hunc librum Cicero vocat de virtute. Priscianus de officio.*

Et cum esuriente panem suum diuidat.] *Quantulum abest ab eo quod in diuinis litteris legitur? Frange esurienti panem tuum.*

Aetiologian.] *Stulte alij, Etymologian.*

Tuberonis ligneos lectos.] *Vide Ciceronem pro Muraena.*

Ad Epistolam XCVII.

Erras.] *Multa vitia, quae nata saeculo nostro videntur, priscis temporibus eadem fuisse. Homines facilius vitia, quam recte facta imitari. Sceleratis nunquam contingere securitatem: quam sententiam & alibi repetit, & epistola CV. Vide autem de ea Ciceronem primo & secundo de finibus.*

Quae obijcit suis quisque temporibus.] *Nam etiam Hesiodus quem illius de quattuor aetatibus figmenti antiquissimum auctorem habemus, ferrea se aetate natum esse conqueritur.*

Μακρότ' ἐπὶ τῷ ὄφελον ἐγὼ πέμψοιμι μετ' ἄνδρα
Ἀνδράσιν, ἀλλ' ἢ παρὰ τὸ φανέν, ἢ ἐπειτα γινέσθαι
Νῦν γὰρ δὴ γῆρας ὄζει σιδῆρεον.

Verba Ciceronis.] *e primo libro epistolarum ad Atticum.*

Conciliaturas.] *Honesto nomine vocauit lenocinia. Conciliandi enim verbum proprie in matrimonio dicitur. Ouidius.*

Non me nupisti conciliantē seni.

Ad Epistolam XCIII.

Mortale est mortaliū bonum.] *Ab Euripide hoc Metrodorus sumpserat. Οὐκ ἔστι δὲ συντὸς ὀλβος. Honores repulit pater Sextius.] Hic cum honores repudiasset, seque ad philosophiae studium contulisset, sub principium tantam e suo illo consilio molestiam sensit, ut parum afuerit, quin mortem sibi ipse conscisceret. Plutarchus. καὶ ἀπερ φασὶ Σέξτον τὸν Ρωμαίων ἀφέντοτα τὸς ἐν τῇ πόλει πρῶτος καὶ ἀρχαῖς διὰ φιλοσοφίας, ἐν δὲ τῷ φιλοσοφῆν αὐτὸν πάλιν διαπαύσασθαι καὶ χεῖρον τῷ λόγῳ χαλεπῶς, τοῦτον ὀλίγον δεῖσαι κατεβαλεῖν ἐαυτὸν ἐκ θένος πῆρας.*

Quibus senex egregius eripitur.] *Cum huius senis nullam in superioribus mentionem fecerit, facile adducor ut putem, multa huius epistole principio desiderari.*

Ad Epistolam XCIX.

Larius cum audiuntur gemunt.] *Ut Gelliam facere ait Martialis.*

Amisum non flet, cum sola est, Gellia, patrem.

Si quis adest, iussae profiliunt lacrimae. *Verum autem est, quod subiicitur.*

Ille dolet vere, qui sine teste dolet.

Esse aliquam cognatam tristitiae voluptatem.] *Ovidius.*

est quaedam flere voluptas.

Expletur lacrimis egierturque dolor.

Ipsa Metrodori verba subscripsi.] *Desiderari hoc loco Graeca verba Metrodori, etiam lacuna, quae in veteri libro est, indicat.*

Ad Epistolam C.

Pauperis cella.] *Multos alios locos in hac epistola restitui: in hoc labor omnis meus irritus fuit.*

Ad Epistolam CI.

Primam moram.] *Inepte in alijs Plurimum amorem. Quod autem hic ait Seneca, difficillimam esse lutationem ijs qui ex paupertate conantur emergere: ubi autem ex ea erepserunt, faciliores eis & expeditiores esse progressus: idem olim nobilem quandam nauclerum Lampin nomine, dixisse tradunt. Interrogatum enim, quomodo tantas opes sibi comparasset, respondisse, paruas quidem magno, magnas autem paruo labore. Plutarchus. ἐν τῷ ἐν γέροντι πολιτάρχῳ. Proculus in Hesiodum.*

Oram casus incidit.] *Oram vocat funem nauticum. Male autem alijs, Horam.*

Ad Epistolam CIIII.

Cum Catonibus viue, cum Laelio, cum Scipione.] *Sumptum est hoc praeceptum ex eo quod Zenoni quaerenti quomodo optime victurus esset, responsum oraculo dicitur. ἐὶ οὐ γέγονε οὐτο τοῖς νεκροῖς: quo ille accepto, totum se ad legendos veterum libros contulit.*

Ad Epistolam CVI.

Tardius rescribo.] *Stoicorum multae graues sententiae erant: multae etiam insigniter fatuae. Huius se cundi generis est ea, quae hic a Seneca molli, ut aiunt, brachio tractatur: Bonum omne esse corpus. Id ita se probare putabant. Quicquid agit, tangendo agit. Tangere autem, aut tangi, nisi corpus, non potest. Quicquid igitur agit, corpus est. Bonum autem & in corpus & in animum agit. Bonum igitur quicquid est, corpus est. Nam & animus ipse quodam corporis genere continetur. Ab hoc principio profecti, ut, ubi falsi aliquid pro vero positum est, necessario multa consimilia consequuntur, eo progrediebantur, ut & virtutes & vitia, & omnes animi motus non corpora modo sed & animalia esse dicerent. De qua stultitiae plena opinione plura dicuntur epistola CXIII.*

Ad Epistolam CVIII.

In Tiberij Caesaris principatum.] *Vel vnus hic locus manifesto conuincit, non esse eundem Senecam qui epistolas scripsit, & qui declamationes. Nam hic adolescens erat Tiberio imperante: ille alter narrat audiri a se potuisse Ciceronem. Sed declamatorem, illum huius, qui nunc in manibus est, patrem fuisse, & lippis iam, ut aiunt, & tonsoribus notum est.*

Prouocationem ad populum etiam a regibus fuisse.] *Hac de re ita M. Fabius apud Liniū libro octauo. Videro, cessurus ne prouocationi sis, cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit.*

Reapse.] *Totus hic locus mirandum in modum in alijs libris deprauatus legebatur. Sed quid ego me in talibus, quae innumerabilia sunt, venditem? Emendatio ad legentium vtilitatem pertinet: putida eorum quae emendata sunt enumeratio ad scribentium ostentationem. Mibi autem alienae vtilitati seruire consilium est: ostentationem illis relinquo, qui cum vnā aut alterā litterulam corrigunt, praedicant & suam, Musarum fidem implorant, seq. tam perspicaces fuisse mirantur.*

Hanc quam nunc in circo metam.] *Cum in vno libro veteri ita scriptum reperissem, notaram illam varietatem ad marginem libri mei, non tamen ut eam probarem. At postea incuria quadam, fatendum enim est, mea, factum est, ut expuncta veteri, noua haec in illius se locum insinuauerit. Omnino tamen iudico, rectius esse Cretam, quam Metam. Creta enim notabatur circus ad victoriae notam. Plinius libro XXXV. capite XVII. Est & vilissima, (de creta loquitur) qua circum praeducere ad victoriae notam, pedesque ueualium trans mare aduektorū denotare instituerunt maiores. Isidorus libro XVIII. originum capite XXXIV. Septem spatia quadrigae currunt, quorum finis est creta.*

Ad Epistolam CIX.

An sapiens.] *Prodesse dicitur, qui bene alicui facit. Videtur igitur nemo prodesse posse ei, qui bona in se habet omnia. Talis autem est sapiens. Sapienti ergo non magis prodesse quisquam potest, quam ignem calefacere. Et Stoici tamen sapientem alium alij prodesse dicebant. Hunc igitur nodum, à Lucilio rogatus, hac epistola soluit & expedit Seneca.*

Obijcies.] *Alij, Hoc scias. Liquere omnibus puto, vtra verior scriptura sit: ut & paulo infra hunc locum, melius legatur Vno modo, an, ut nos, Iſto modo.*

Nam ille ipse qui est.] *qui melle vescitur, qui mel comest. Alij, detracto verbo Est, mancam & mutilam sententiam reddiderant. Id autem quod sequitur plane peruerterant, cum legerent, Ut ille tali sapore non capiatur sed offendatur. Cum legendum sit, ut nos emendauimus, Capiatur non offendatur. Sed discedo à consuetudine mea. Non enim is sum qui velim agitando aut reprehendendo alijs crescere. Itaque talia quamlibet multa sciens omitto.*

Ad haec respondeo.] *Haec verba locum mutauerant, seque altius, quam par erat sustulerant. Nos ea in suum locum reposuimus.*

Ad Epi-

Ad Epistolam CX.

VNicuique nostrū paedagogum.] Extant & Menandri versus qui eandem sententiam continent: *νικηί que nostrum nascenti genium dari totius vitae ducem. Inde illud in comoedia.*

Memini relinqui me deo irato meo.

Illos autem & natiuos & mortales esse putabant. Horatius.

Scit genius, natale deus qui temperat astrum,

Naturae deus humanae, mortalis in vnum

Quodque caput.

Et genium & Iunonem.] *Magis tamen genium viris, Iunonem mulieribus. Itaque apud Tibullum mulier amatorem alloquens.*

Perq. tuos, inquit, oculos, per geniumq. rogo.

Ille contra, Haec per sancta tuae Iunonis numina iuro.

& turpis muliercula apud Petronium. Iunonem meam iratam habeam, si me vnquam virginem fuisse memini.

Adsignati.] *Verbum iuris. De adsignandis libertis.*

Miliarios apros.] *mille librarum.*

Linguas phoenicopterorum.] *Quarum praeipuum saporem esse gulae & nequitiae magister docueras Apicius.*

Ad Epistolam CXI.

Cauillationes vocat.] *In aliquo videlicet libro eorū qui desiderantur. nā in ijs qui extāt, nunquā ita cauillationis nomen accipi puto. Ita eovsus est Callistratus in Lea est natura D. de diuersis regulis iuris antiqui.*

Ad Epistolam CXII.

Desideras.] *Nisi certa & manifesta veterum testimonia extarent, vix crederemus sententiam, quae hic a Seneca confutatur & irridetur, cuiquam ex cordi ac delirae aniculae in mentem venire potuisse. Quid enim absurdius aut magis ridiculum cogitari potest, quam, non modo animum ipsum animal esse, quod si est, certe animum alium habet, quo fit, ut sit animal: atque ille rursus animus alium: neque res vnquam exitum re-pertura est: non eum tantum igitur, sed & omnes virtutes, omnia vitia, omnes motus animorum, ipsas denique cogitationes nostras esse animalia? Et hoc tamen seueri illi Stoicae disciplinae principes, illi barbati magistri, illa sapientiae columnina pro vero ac serio tradiderunt. Neque vero hic substiterunt: sed eo progressi sunt amentiae, ut & qualitatem, & magnitudinem, & figuram, & omnia denique accidētia, quid ni enim vtamur verbo in scho-lis vsitato, cum melius non suppetat? corpora esse contenderent. Et hi sunt, qui se cōmunes notiones in animis no-stris a natura impressas defendere, neque ab eis latum vnguē discedere profitebantur. Huius igitur opinionis stultitiam hac epistola exagitat Seneca: & postremo addit, tempus in talibus ineptijs conterendum non esse. Ex-tat & commentariolus inter νοθολύμνα Galeni, quo haec ipsa opinio irridetur & refutatur. Eius inscriptio est.*

ὅτι αἱ ποιότητες ἀσώματοι.

Otristes ineptias.] *Martialis.*

Turpe est difficiles habere nugas.

Et stultus labor est ineptiarum.

Ad Epistolam CXIII.

Quare quibusdam temporibus.] *E corrupta ratione viuendi corruptū dicendi genus plaerunq. & pu-blice & priuatim prouenire. Esse etiam nonnullos quos stultum imitandi studium eodem perducit.*

Vt ea quae cludere solent coenam, prima ponantur.] *Hoc lactucae euenisse scribit Martialis.*

Claudere quae mentas lactuca solebat auorum,

Dic mihi, cur nostras inchoat illa dapes?

Plutarchus quoque inter causas e quibus noua morborum genera exorta sunt, & hanc non in postremis esse ait, quod quae claudere coenam solebant, ad principium illius tralata sint. Sed Plutarchi verba vulgo male le-guntur, hoc modo. τὴν δὲ τάξιν αὐτῆς ἐδιδόν καὶ μετακίνησιν οὐ μικρὰν εἶναι διαφορὰν, ὅβι pro αὐτῆς Legendum est αὐτῆς. Sequitur αἱ γὰρ καλούμεναι ψυχὰς τράπεζαι πλείτερον ἐστῶν. εἶναι αὐτῆς λαχάνων Legendum, πλείτερον ἐστῶν, ἐχόντων, ὥν λαχάνων. Sequitur. ἀπερ ἐλαφρὸν ὁ πλάτων ἀπὸ ἐραὶ ὅτι σῶμα μεταχέουσι, τὴν πρῶτῴν αὐτῆς τῆς ἐχάτης τάξιν ἐχούσιν. Sed magnum fecerit qui repererit, quid illic inter oua & olera, faciat Plato. Legendum au-tem ὥσπερ ἐλαφρὸν ὁ πλάτων. Haec & eiusdem generis alia plurima iam pridem in Plutarcho emendavi: quae, si Deus volet, suo tempore edentur.

Ad Epistolam CXV.

Et veluti signes.] *Veluti signa quaedam eorum in animo tuo imprimas, ne deleantur. Sic & Graeci dicunt ἐν σημείων. Basilius. ἀμετάστυτα πέφυκεν ἡ τὰ θεῶν τοιούτων μαθήματα διὰ πάλαιατα θεῶν ψυχῶν εἰς βάθος ἐνο-μαινόμενα. Latini, ponere signa. Horatius.*

non est mihi tempus auenti

Ponere signa nouis praeceptis.

Vt fas sit vidiſſe.] *Fuit haec vetus omnium gentium opinio, fas homini non esse, deum videre: & qui vidiſſet, praesens ei mortis periculum imminere.*

Obstringillant.] *obstant, remorantur. vide Nonium.*

Ad mercedem impij.] *Inepte in alijs, Ad misericordiam impij. Hoc enim dicit, nos & mercede adduci ad ea quae honesta sunt, & ad turpia. Nam neque fere quisquam gratis honestatem colit: & nihil tam impium est, quod non interdum homines mercede adducti suscipiant.*

Sine

Sine me vocari.] Horum Euripideorum versuum extremi leguntur apud Stobaeum.

ὦ χεῦσέ μοι φίλωμα καλλιπὲς βροτοῖς.
ὅς ἐδὲ μὴτις ἠδονὰς τοῖας ἔχει
ἢ πῦρ ἀνδρῶπιον, ἢ φίλος πατὴρ.
εἰ δ' ἢ κῶφις τοῖτον θοδάλμῳς ὄρεα,
ἢ θάμν' ἐρωτὰς μύρας ἀντὶ τρέχειν.

Sunt autem à Seneca liberius illi quidem conuersi: sed ita; vt ne Graecis quidem elegantia cedere videantur.

Et summum adeptis dignitatis statum.] Haec verba in locum suum restitui, quo temere ab alijs mota erant.

Ad Epistolam CXVII.

M Vltum mihi tibiq.] Haec quoque epistola meras prope Stoicorum ineptias continet, nisi quod fere sub medium, cum quaerenti haec Lucilio satisfacisset, ipse quoq. talium rerum studium damnat, ostenditque alia potiora, quae ex philosophia peti debeant.

Ad expetendum.] Expetendum vocat αἰρετὸν: ad expetendum, noua voce περιεργετὸν. id est quandam quasi περιεργὴν τὸ αἰρετὸν Talia multa Stoici sine vlla necessitate fingebant.

Praesumptioni.] Anticipatae opinioni, περιλήψει.

Hac detestatione.] Est qui legat Definatione. Ego veterem librum meum sequi malui.

Ad Epistolam CXIX.

I N commune.] Ita dicebant, cum e pluribus, qui una iter facerent, unus boni aliquid in via iacens repererat: cum significarent id cum ceteris quoque commune esse debere. Graeci pro eodem dicebant, κοινὸς ἐρμῆς. Nam Mercurius & vñs praeesse putabatur & lucro. & insperantibus obiecta lucra vocabant. ἐρμῆα.

Ad Epistolam CXX.

E Pistola tua.] Veri boni cognitionem ad homines per analogiam, id est, collationem rationis peruenisse ait. idq. ipsum dilucide explicat. Eadem de re Cato apud Ciceronem libro tertio de finibus. Cumq. rerum notiones in animis fiant, si aut vsu cognitum sit, aut coniunctione, aut similitudine, aut collatione rationis: hoc quarto, quod extremum posui, bonorum notitia facta est. Quinq. autem modis fieri rerum notitias dicebat Zeno, vt est apud Laertium. κατὰ θεωρίαν, κατὰ ομιλίαν, κατὰ ἀναλογία, κατὰ συνθεσιν, κατὰ ἀναμίαν.

Magnam rem puta, vnum hominem agere.] Id est constare sibi, neque mutari ac fluctuare. Itaque de Helena patre Samuelis, principio Regum dicitur. Fuit vnus vir. Et hoc ita interpretatur S. Hieronymus principio commentariorum in Iob. Fuit vnus vir. Non enim per diuersa mobilis & instabilis ferebatur, sed firmus atq. inconcussus persistens, vir vnus erat.

Ad Epistolam CXXI.

L Itigabis.] Esse vnicuiq. animali constitutionis suae sensum: eamque esse primam naturae conciliationem. Laertius. πῶς δὲ φάτω δέ μιν φασὶ τὸ ζῶον ἔχειν ὅτι τὸ πρῶτον αὐτὸ δικαίως αὐτὸ αὐτῷ τῆς φύσεως ἀπ' ἀρχῆς, καὶ δὲ φασὶν ὁ χεῖροσπος ὅτι πρῶτον αὐτὸ τέλει, πρῶτον δικαίον λέγων ἔδ' παντὶ ζῴῳ πῶς αὐτὸ οὖσα, καὶ πῶς τῆς σωφροσύνης. Hinc sunt illa Ciceronis e primo de officijs. Principio generi animantium omni est à natura tributum, vt se vi tam corpusq. tueatur. Et quae sequuntur. & illa Catonis e tertio de finibus. Placet ijs, inquit, quorum ratio mihi probatur, simul atque natū sit animal, ipsum sibi conciliari & commendari ad se conseruandum, & ad suum statum, & ad ea quae conseruantia sunt eius status diligenda. Sed & in quinto de finibus idem locus a Pisone tractatur & saepe alias.

Iudicium accipient.] Litem tecum contestabuntur.

Sensum autem esse.] Vnumquodq. animal sentire vim suam, probat ex eo, quod suapte sponte, etiā cum adhuc tenerum & infirmum est, secundum naturam mouetur. Qua de re ita Cicero. Serpere anguiculus, nare anaticulas, euolare merulas, cornibus vti videmus boues, vespas aculeis: suam denique cuique naturam esse ad viuendum ducem.

Omnia animalia dialectica.] Qui constitutionis suae sensum inesse a natura in animalibus a primo satū negabant, hoc argumento nitebantur. Ne homines quidem, nisi per quam pauci, quidnam illa constitutio sit, intelligunt. Multo minus igitur bestiae. Respondet Seneca, id tum demum processurum, si de exquisita illius cognitione loqueremur. Nunc de crassa quadam & confusa cognitione sermo est, qualis etiam in bestias cadit. Nam si nullius rei notitiam habere diceremur, nisi cuius vim ac naturam definiendo explicare possemus, non multarum sane rerum cognitione gloriari nobis liceret. Equidem quid lapis sit, quid aurū, quid argentum, quid equus, quid bos, scire vtcunq. videor: quorum tamen vt aliarum innumerabilium rerum in quotidiano vsu positarum, si quis à me definitionem requirat, tempus mihi ad cogitandum postulabo: fortassis etiam, cum bene ac diu cogitaro, non habebo quod respondeam. Ne bene quidem valere aut aegrotare me sentiam: cum inter ipsos quoque medicos, de sanitatis ac morbi definitione ambigatur. Obmutescendum nobis fuerit, ait Galenus, si ea tantū nosse dicamur, quorum definitiones tenemus. Hac de re operae fuerit videre, quae is quem modo laudauimus, medicus scripsit, in commentario, quo respondet ad ea, quae in aphorismis Hipocratis reprehenderat Iulianus.

Ad Epistolam CXXII.

E T amicitia Tiberij notus & frigore.] Quod cum apud Tiberium aliquando plurimum potuisset, ab eo postea neglectus est. Ita dixit Frigore, vt Horatius.

& maiorum nequis amicus

Frigore te feriat.

Sic Terentius.

Nimirum hisce homines frigent.

Ad Epistolam CXXIII.

Octauam prohibent.] *Non sinunt eos hora octaua coenare. Ab illa enim incipiebant, qui genio liberius indulgebant. Haec erant, quae vocabant tempestiua conuiuia: quod de die fierent, & tempestiuus quam frugum homines epulandi causa discumbere solerent. Catullus.*

Vos conuiuia sumptuosiora

De die facitis. *Iuuenalis.*

Exul ab octaua Marius bibit, & fruitur dijs

Iratis: at tu victrix prouincia ploras.

Placrunque tamen expectabant nonam. Cicero. Accubueram hora nona. Martialis.

Imperat extructos frangere nona thoros.

In sequentibus multa, ut & in superioribus, emendaui, quae ex collatione cognosci ac diudicari, quam a me appendi annumerariq. malo.

M. ANTONII. MVRETI DISPVATIO. HABITA CV M. SVBSEQUENTEM

SENECAE. LIBRVM. INTERPRETATVRVS. ESSET
ROMAE. III. NON. IVNII. CIO IO LXXV.

DE Seneca nihil hoc loco constitui dicere, nam si vituperatores illius confutare vellem, necessario mihi ducenda essent praecipua argumenta e scriptis ipsius, ut ostenderem eum & doctrinae copia, & scribendi elegantia longe multumque omnibus obrectatoribus suis praestitisse. Nunc cum apud eos differam, quibus Senecae scripta nota non sunt: (quotus enim quisque vestrum ante hunc diem ea, non dicam, euoluit, aut legit, sed inspexit aut attigit?) puto me commodius esse facturum, si prius hunc libellum mole quidem, ut videtis, exiguum, sed & orationis ornamentis, & argumenti gravitate, ut sentietis, eximium vobis proposuero, ac deinde permisero, ut ex eo Senecam, tanquam ex vngui, ut dicitur, leonem aestimantes, de ipsius sapientia & eloquentia arbitrato vestro iudicetis. Urbane Ulixes apud Euripidem in Cyclope, cum Sileno vinum venditurus esset, ita eum alloquitur.

Vin tu prius gustare quid vini feram?

Cui Silenus

Ita conuenit, nam gustus emptorem vocat.

Ego quoque cum vobis hunc scriptorem, non quidem vendere, sed certe commendare, atque ut apud vos in pretio sit efficere cupiam, debere videor eum vobis prius quasi gustandum dare. Hoc tantum à vobis peto, ne quid huc praeiudicate opinionis adferatis, nè permoueamini stultis ac temere iactis vocibus quorundam, qui quae non intelligunt vituperant. Tribuite hoc mihi, ut me non quidem valde intelligentem & idoneum, sed tamen non multo deteriorem, quam isti sunt, harum rerum iudicem existimetis. Qui cum, & ex quo huic muneri praepositus sum, nihil antiquius habuerim, quam ut vos, quantum in me est, omni liberali doctrina excolam atque augeam: & multorum annorum laboribus ac vigilijs hoc consequutus sim, ut non in vulgus modo, sed apud ipsos principes ciuitatis non omnino malus eloquentiae existimator habear: non debeo videri aut tam iniquus, ut obitare profectui vestro, aut tam stultus, ut existimationi meae nocere de industria velim. Sed haec quidem haecenus. Iam enim quod huius libri argumentum sit, explicare decreui. Vos, quae so, excitate atque expergefaccite animos vestros: quaeq; de rebus omnium maximis ac grauissimis dicere ingredior, ea ut penitus percipiat operam date.

Veteres illi quorum animi densissimis errorum tenebris inuoluti, ea, quae nobis diuinitus affulsit aeternae veritatis luce caruerunt, cum verum Deum ignorarent, in varias sententias distrahebantur, & ut nullo firmo ac stabili fundamento subnixi, & commenta opinionum sequentes, huc illuc, tanquam incertis acti tempestatibus, fluctuabant. Interdum itaque cum in caelum oculos sustulerant, & illam admirabilem innumerabilium stellarum sine vlla erratione decurrentium varietatem notauerant, facile intelligebant, praepotens aliquod numen esse oportere, immensum, infinitum, aeternum, quod illi tantae moli praefideret: a quo haec rerum vniuersitas, & a principio constituta esset, & eius consilio ac voluntate regeretur. Rursus autem cum eorum quae infra lunae orbem sunt inconstantiam ac mutabilitatem viderent: nihil in eis inesse certum, nihil perpetuum, nihil constans: eo prolabeantur impietatis, ut partim ex omnibus rebus diuinam prouidentiam tollerent, partim supera quidem & caelestia mente ac consilio regi, haec autem inferiora sine vlllo rectore incertis fortunae casibus agitari existima-

stimarent. Sed cum & dierum ac noctium vicissitudinem, & quadripartitam anni temporum varietatem, & certa tum dierum tum noctium, & incrementa & decessiones, & omnia humanis vsibus seruiencia viderent, haerebant attoniti, vt qui perspicerent, tantum & tam sapienter institutum ordinem nisi a deo esse non posse. Conturbabantur tamen cum alijs argumentis, tum hoc praecipue, quod in rebus humanis multa viderent secus euenire, quam ipsi diuinæ sapientiae ac bonitati conuenire existimarent. Etenim ita statuebant, si humanarum rerum procurationem haberet deus, fore vt bonis ac pijs & iustitiae cultoribus bene esset, malis, impijs & iniustis male. Nunc autem contra videbant, optimos quosque plerunque premi paupertate, cū multi improbi diuitijs abundarent: ignominiam, exilium, orbitatem, morbos, tormenta, cruciatus, proprium quodammodo bonorum virorum patrimonium esse: cum interea multi omnibus flagitijs cooperti in summis delicijs viuerent, & in omnibus negotijs suis secundissima fortuna vterentur. Ergo alij fortunam accusabant vt iniquam & iniustam, quae, quasi dedita opera, improbismater, bonis nouerca esset: alij vt caecam & temerariam, quae nunc bonos nunc malos, nullo discrimine aut extolleret, aut deprimeret: idemq. dicebāt de Pluto, quem diuitiarum deum esse fingeant: & vt fit in erroribus, desultoria quadam leuitate in contrarias sententias ferebantur. Nam vbi quid bonis bene euenerat, aut vbi improbus aliquis, & diu diuina patientia abusus poenas dederat, tum deum & esse & humana curare clamabant. Estis io superi, ait Statius, cum conualuisset a periculoso morbo vir eximiae probitatis Rutilius Gallicus. At contra vbi quid contigerat, contra quā aequum esse censerent, deos aut nullos esse, aut crudeles & iniustos esse dicebant.

Marmoreo Licinus tumulo iacet: at Cato paruo:

Pompeius nullo. credimus esse deos?

Mortuus erat alicuius amicus, quem ipse diutius viuere cupisset? Negabat deos esse: id enim ab eorum iustitia alienum videri. Itaque in morte Tibulli Ouidius.

Cum rapiant mala fata bonos, ignoscite fasso,

Sollicitor nullos esse putare deos.

Apud Senecam Iason, cum Medeam occisis filijs euolantem videret,

Testare, inquit, nullos esse, quae ueheris, deos.

Neque vlla tam leuis aut ridicula causa erat; quae non ad suscipiendam impietatem satis idonea videretur. Reliquerat amicam amator? Nulli dijerant. Propertius.

Et queritur nullos esse relictos deos.

Cupidum & libidinosum adolescentem impudica muliercula fefellerat? Nutabat male de dijs fundata opinio. Ouidius.

Esse deos credam ne? fidem iurata fefellit.

Et manet in solito qui fuit ore decor.

Valde scilicet id dijs curandum fuit. Apud Virgilium amisso immatura morte filio,

Atque deos atque astra vocat crudelia mater.

Ecce tibi alter, quia serpentes vna cum pelle senium exuere dicuntur, deos crudeles vocat, quod non idem beneficium formosis tribuerint.

Crudeles diui, serpens nouus exiit annos:

Formae non vllam fata dedere moram.

At illa quidem leuia, & a poetis fortasse per iocum dicta: etsi tales ioci nullo modo ferendi videntur. Serio quidem loqui videtur apud Aristophanem Chremylus, qui se cum pius ac iustus esset, & male tamen rem gereret, grauiq. paupertate premeretur, ac videret interea alios sacrilegos, calumniatores, improbos diuitijs abundare, profectum esse dicit ad Apollinem, vt ex eo sciscitaretur, quae eius rei causa esset. multoq. magis ille in vetere tragoedia. *Τολμῶ καταιπῶν, μή ποτ' ἐκ ἐπὶ θεοὶ; κακοὶ γὰρ ὁπυχρῶντες ἐκπληττοῦσι μὲ* & eodem argumento delusi, vt ait Iuuenalis,

Sunt qui in fortunae iam casibus omnia ponant,

Et mundum nullo credant rectore moueri,

Natura voluente vices, & lucis & anni.

Grauiissime autē dubitationē ea de re suā expressit optimus aevi sui poeta Claudianus,

Saepe mihi dubiam traxit sententia mentem,

Curarent superi terras, an nullus inesset

✓ Rector,

*Reſtor, & incerto fluereſent mortalia caſu.
 Nam cum diſpoſiti quaſiſſem foedera mundi,
 Praeſcriptoſq. mari ſines, anniq. meatuſ,
 Et lucis noctiſq. vices, tunc omnia rebar
 Conſilio firmata dei, qui lege moueri
 Sidera, qui fruges diuerſo tempore naſci,
 Qui variam Phoeben alieno iuſſerit igne
 Compleri, ſolemq. ſuo: porrexerit vndis
 Littora, tellurem medio librauerit axe.
 Sed cum reſ hominum tanta caligine volui
 Aſpicerem, laetoſq. diu florere nocenteſ,
 Vexariq. píoſ, ruſuſ labefacta cadebat
 Religio: cauſaeq. viam non ſponte ſequebar
 Alteriuſ, vacuo quae currere ſemina motu
 Aſſeruit: magnumq. nouaſ per inane figuraſ
 Fortuna non arte regi. quae numina ſenſu
 Ambiguo vel nulla putat, vel neſcia veri.
 Abſtulit hunc tandem Ruſini poena tumultum,
 Abſoluitq. deoſ.*

Multo autem neruoſius ac vehementius apud Ciceronem Cotta in tertio de natura deorum. Telamon, inquit, vno verſu totum locum conficit, vtrum dii homineſ negligat.

Nam ſi curent, bene boniſ ſit, male maliſ: quod nunc abeſt.

Debebant illi quidem omneſ bonoſ efficere, ſi quidem hominum generi conſulebat: Sin id minus, boniſ certe conſulere debebant. Cur igitur duo Scipioneſ fortiffimoſ, & optimoſ viroſ in Hiſpania Poenuſ oppreſſit? cur Maximuſ extulit filium conſulare? cur Marcelluſ Hannibal interemit? Cur Paulluſ Cannae ſuſtulerunt? cur Poenorum crudelitati Reguli corporeſt praebituſ? cur Africanuſ domeſtici parieteſ non texerunt? Sed haec vetera, & alia permulta, propiora videamuſ. Cur auunculuſ meuſ, vir innocentiffimuſ in exilio eſt? cur ſodalit meuſ interfectuſ domi ſuae Duriuſ? cur temperantiae prudentiaeque ſpecimen ante ſimulacrum Veſtae pontifex maximuſ eſt Q. Scaeuola trucidatuſ? Cur etiam ante tot ciuitatiſ principieſ a Cinna interempti? cur omnium perfidiſſimuſ C. Mariuſ Q. Catuluſ, praetantiſſima dignitate viruſ mori potuit iubere? Dieſ deficiat, ſi velim numerare, quibuſ boniſ male euenerit: nec minus ſi comemorem quibuſ improbiſ optime. Cur enim Mariuſ tam feliciter ſeptimuſ conſul domi ſuae ſenex eſt mortuuſ? Cur omnium crudeliſſimuſ tam diu Cinna regnauit? At dedit poenaſ. prohiberi meliſ fuit, impediſque. ne tot ſummoſ viroſ interficeret, quam ipſum aliquando poenaſ dare. Et paulo infra. Anaxarchuſ Democriteuſ a Cyprio tyranno excarnificatuſ legimuſ: Zenoneſ Eleaten in tormētis necatuſ. Quid dicam de Socrate? cuiuſ morti illacrimari ſoleo Platonem legent. Videſne igitur, Deorum iudicio, ſi viderent reſ humanaeſ, diſcrimen eſſe ſublataſ? Diogeneſ quidem Cynicuſ dicere ſolebat, Harpaluſ, qui temporibuſ illiſ praedo felix habebatur, contra deoſ teſtimonium dicere, quod in illa fortuna tādū viuereſ. Piget plura recitare. eſt enim ipſe Ciceroniſ liber in manibuſ Seneca igitur cum & ab ea diſciplina eſſet, quae omnia maxima minima diuino conſilio gubernari ſtatuit, & ei quem ynice diligebat Lucilio idem perſuaſiſſet: quia tamen ſcrupuluſ in Lucili j animo aliquiſ reſidebat ex eo, quod perſpicere non poterat, cur deoſ optimoſ quoſque. tot acerbitatibuſ vexari ſineret, eiſ rei cauſaſ ad eum miſſo hoc commentariolo tractandaſ explicandaſque. ſuſcepit. Vnde conſtat, veram illiuſ inſcriptionem non eſſe eam, quae vulgo recepta eſt, *De prouidentia*: ſed *Quare boniſ viriſ multa mala accidunt cum ſit prouidentia*. vt conſtat ex Lactantio in libro de ira dei: cuiuſ verba huc pertinētia in eiſ notis, quae veſtra cauſa ad huiuſ libri finem addidi, reperiētis. Quod ſit huiuſ libri argumentuſ videat: quod mihi quidem ita pulchrum & cognitu dignuſ videtur, vt iniuriā quodammodo vobiſ facturuſ videar, ſi tam male de vobiſ exiſtimem, vt voſ pluribuſ verbis ad eiſ tractationem, & cognitionem excitandoſ putem. Mihi credite: qui me attente audient, perficiā, cum deo volente, vt & gratiſſimā ac pulcherrimā quaetione tractā tam diuinituſ a Seneca, & a me ipſum Senecam nō negligenter tractatū eſſe fateantur.

Operae

Operae pretium autem facturus videor, si antequam ad expendenda Senecae dicta veniam, exponam vobis quid super ea ipsa quaestione, quae hoc libello continetur, homines eruditissimi, iidemq. sanctissimi senserint. Nam si, ut vasa eum odorem quo primum imbuta sunt, ita animi quas primas opiniones combiberunt, constantissime servant: diligenter nobis videndum est, ut in grauib. & serijs rebus, statim a principio videamus quid verissimum sit, idq. animo conceptum ac comprehensum perpetuo retineamus. Iohannes igitur Chrysostomus qui singularem vitae sanctitatem admirabili quadā & doctrinae abundantia & dicendi facultate cumularat, cum dixisset, multis absurdum quodāmodo videri, quod Deus pios viros, quosq. ipse apertissimis signis sibi carissimos esse declarat, plerunq. tamen omni genere acerbis agitari vexariq. patiatur, undecim causas adfert, cur ita fieri expediat: quas singulas non modo exponere, sed etiam breuiter illustrare ac confirmare decreui. Prima igitur est, ne qui res magnas ac praeclaras gerunt, propterea inflentur ac superbiant, sed summittant animos, memores imbecillitatis suae. Confirmatur hoc testimonio Dauidis & Pauli, quorū ille bono sibi fuisse ait, quod a Deo depressus, castigatusq. sit, seq. ex eo magis illius iustitiā perspicere: hic autē, cum vsq. ad tertiū caelū raptus esset, eaq. vidisset, quae vix homini in hac vita videre fas est, ne propterea sibi placeret, neve insolesceret, additū sibi esse ait angelū Satanae, a quo quasi colaphis caederetur. Haec igitur prima causa est. Altera, ne ceteri mortales in errorē trahantur, & de praestantibus viris, nō ut de hominibus, sed ut de dijs quibusdam existimēt: a cuius erroris periculo liberantur, cum illos magnos & egregios viros multa perpeti vident, quae illos non deos, sed homines esse declarant. Nam si qui multa bella gesserant, multas vrbes expugnauerant, multa hominum millia occiderant, antiquitus in deorum numerum stulta vulgi opinione referebantur: quid putatis euenturum fuisse ijs, qui verbo, qui nutu, qui contactu, qui vmbra sua fugabant morbos, claudis incessum, surdis auditum, caecis vsum oculorum restituebant, mortuos in vitā reuocabāt, nisi vulgus hominum eos ipsos per quos tam multa admirabilia opera edebantur, esurire, algere, aegrotare, caedi, mutilari, eiusdemq. generis alia innumerabilia quotidie subire ac perferre vidisset? Sic quoque, quamuis vociferarentur, nihil eorum sua virtute fieri, Christum esse qui per doctrinae suae praecones ea perficeret, vix tamen impedire poterant, ne sibi diuini honores haberentur. Ad Paulum quidem, & ad Barnabam Lytenses aliquando etiam tauros coronatos adduxerant, quos eis tanquā dijs immolare cupiebant, nisi id ipsi summa vi prohibuissent. Tertia causa est, ut potestas dei tāto magis elucescat, qui per homines imbecilles, morbis obnoxios, egentes, carceribus & ergastulis clausos, vinculis & compedibus impeditos, catenis onustos, ea faciat, quorum magnitudinem ceteri omnes obstupescant. Itaque Paulus ipse cum fessus malis quodam tempore petisset a Deo, ut a se tantas illas & tam multas acerbitates amoueret, responsum hoc tulit: Satis tibi sit, quod mihi carus acceptusq. es. Quo enim tu infirmior es, & pluribus difficultatibus conflictaris, eo magis perspicitur potestas mea. Quarta est, quod si bonis viris omnia prospere succederent, si diuitijs abundarent, si colerentur ac suspicerentur a ceteris, si nunquam aegrotarent, numquam dolerent, nullum incommodum sentirent, fortassis existimaret vulgus eos pietatem colere, non suapte sponte, sed illa quasi mercede allectos & inuitatos. Nunc cum eos non egestas, non ignominia, non cruciatus corporis, non tyrannorum saecritia, non mortis metus a dei cultu & a vera pietate possit abducere, manifestum constat, honestatem ac virtutem, & Deum in primis ipsum ab eis propter se, non propter vllam mercedem amari. Non gratis te colit Iob, dicebat deo perpetuus ille humani generis hostis. tu enim eum cumulaisti opibus, auxisti liberis, perpetua denique vitae prosperitate profectus es. At Deus, Tu vero, inquit, domos eius inflamma, messes combure, pecora interfice, liberos eneca, totum ipsius corpus arbitratu tuo lacera ac lania: nullus restet nouis vlceribus locus: iaceat in sterquilinio, cui prius somnum capere licebat in purpura: ne sit quidem quo se abstergeat, sed testa manantem ex vlceribus saniem abradat: ut liquido constet, eum mei gratuitum non mercennarium esse cultorem. Eadem aequitate animi homo sanctissimus tulit aduersa, qua & prospera exceperat. Quinta, ut homines tanto certius atque exploratius habeant, non omnia

nia morte terminari, sed superesse aliam vitam, in qua & praemium tribuatur iustis, & ab improbis ac consceleratis poena exigatur. Nam si ne homines quidem usque eo iniusti reperiuntur, ut eos quos causa sua multa perpeffos vident, sine praemio abire patiantur, quanto minus id de Deo aut cogitare aut suspicari possumus? Cum igitur multos plerunque videamus homines optimos & innocentissimos, quantum quidem hominis natura fert, in hac vita numquam interquiescere ac respirare a molestijs, sed perpetua quadam calamitatum serie usque ad extremum spiritum premi: cogitemus necesse est, aut, quod natura ipsa abhorret ac refugit, Deum iniustum esse, aut post hanc vitam sua esse hominum generi praemia, pro suis cuique actionibus, diuinitus constituta. Si spes nostra, ait Paulus, iisdem quibus haec vita terminis ac finibus circumscripta teneretur, nihil nobis infelicius foret. Sexta, ut nos quoque, si quando tale aliquid nobis eueniat, patienter feramus, neque despondeamus animum, aut statim propterea Deo iniustos esse nos arbitremur: cum ijs quoque, qui Deo carissimi & acceptissimi erant, aut eadem, aut grauiora contigisse videamus. Septima, ne vllus tergiversationi locus sit, si quis nos ad illorum praestantium virorum imitationem cohortetur, quasi eos non eiusdem, cuius & nos sumus, sed diuinioris cuiusdam naturae fuisse causamur. Octaua, ut sciamus quibus rebus felicitatem metiri ac dirigere, quosque ex omni hominum numero felices ac beatos, quos contra infelices ac miseros ducere debeamus. Non enim qui multa possidet, beatus est: sed multo ille beatior, qui non tantum diuitias non concupiscit, sed ijs quas habet, vltro se spoliatur, ut copijs suis aliorum inopiam subleuet. Non qui innocens exultat, miser est: sed tanto felicior, si id aequo animo ferens, operam det, ne ab illa aeterna ac caelesti patria exulare cogatur. Non qui fumo ac valenti corpore est, felix: sed ille qui in corpore quamlibet infirmo perpetuam retinet animi firmitatem. Non cui multa dura & perpeffu aspera eueniunt, miser: sed is potius qui prosperis successibus ebrius, neque altius oculos mentis attollens, in caducis ac fallacibus huius vitae bonis acquiescit. Nona, ut magis illustretur eorum patientia ac fortitudo qui se a calamitatibus vinci non sinunt: neque enim a nobis cognoscerentur, nisi a Deo in huiusmodi certaminibus exercerentur. Aurum, ut dicitur Seneca, probat ignis, miseria fortes viros. Decima, quoniam humanae naturae imbecillitas, ne optimos quidem viros omnis peccati expertes esse patitur: neque quisquam aut est, aut fuit praeter paucissimos, quibus id singulari Dei beneficio tributum est, quin aliquando offenderet ac prolaberetur: ut hic potius quam alibi peccata expientur, ut si qua macula ex illis prolapsionibus suscepta est, temporarijs illis acerbitatibus quasi nitro quodam aut lomento eluatur ac deleatur. Nam cum iustitiae diuinae consentaneum sit, neminem in caelum peruenire, qui vlla ex parte pollutus contaminatusque sit: expedit ijs ipsis qui Deo cari sunt, ita in hac vita purgari, ut cum e corporis vinculis excefferint, nulla alia purgatione egentes, sine vlla mora in caelum euolare expediti ac liberi possint. Vndecima, ut quo plura acerba patiuntur, quo plures difficultates superant, quo dimicant acrius, eo maioribus praemijs ornentur, eo plures coronas accipiant, eo maiorem in omni aeternitate gloriam consequantur. Haec igitur vir ille sanctissimus, non, ut ego nunc, arido & inculto dicendi genere, sed ornato, splendido, efficaci: aureo denique illo eloquentiae flumine, quod ei Chrysostomi nomen meritissimo comparauit. Ac vereor, ne quis interdum me, quod e talium scriptorum fontibus hauriam, quo disputationes meas irrigem, reprehendendum putet. Unde igitur, per Deum immortalem, potius repetam, quod honestius aut maiori cum fructu vel a me dicatur, vel a vobis audiatur? An totos dies nunc in poeticis fabulis, nunc in Stoicorum aut Epicureorum stultissimis opinionibus perscrutandis ac peruestigandis conteremus, idque cum faciemus, tempus bene collocare putabimur: ad ea cognoscenda quae ignorare sine pernicie non possumus, nullam partem temporis confereamus? At haec, inquiet aliquis, in theologorum scholis, aut contionibus tradi solent: a te alia quaedam requiruntur. Fateor equidem ab eis haec omnia non tempestiuus modo ac conuenientius, sed etiam melius copiosiusque tractari. Sed tamen vtinam talibus praeceptis, & templa & scholae, & porticus, & ambulationes, & fora, & compita omnia perfo-

personarent. Mandatum est mihi, ut vobis iter ad eloquentiam commonstrare conarer. Numquid igitur vos eloquentiores effecturus sum, si hoc quantulumcunque est, quod in dicendi facultate consecutum esse me nonnulli putant, in nugis & fabulis exercuero, quam si vos ad graues & serias res bonis & lectis verbis explicandas, quantum vires meae ferent, exemplo meo & incitare, & assuefacere studuero? Mihi vero certum ac constitutum est, ea vobis perpetuo tradere, quibus vos non disertiores modo & in loquendo argutiores, sed etiam meliores ac sapientiores redditum iri arbitrabor. Eloquentiam esse ait Cicero, non inanem loquendi profluentiam, sed sapientiam copiose loquentem. Quod si est, qui nihil praeter verborum flosculos & pigmenta tradunt, minimam partem eloquentiae tradunt. Si quis est, qui & res cognitu dignas adferat, & eas non vulgari neque sordido orationis genere effuset, is demum bonus & utilis dicendi magister habendus est. Vera autem sapientia aut illo ex quo hodierna mea disputatio deprompta est, aut nullo prorsus genere scriptorum continetur. Sed longior fui quam putabam. Qua igitur de re Chrysostomi disputationem audistis, de eadem perendie, si Deus volet, disputantem Senecam audietis.

L. AN-

L. A N N A E I . S E N E C A E
Q V A R E . B O N I S . V I R I S
M A L A . A C C I D A N T . C U M
S I T . P R O V I D E N T I A .

Liber unus.

C A P . I .

V A E S I S T I à me, Lucili, quid ita, si prouidentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala. Hoc commodius in contextu operis redderetur, cum praeesse vniuersis prouidentiam probarem, & interesse nobis Deum. Sed quoniam à toto particulam reuelli placet, & vnā contradictionem manente lite integra soluere, faciam rem non difficilem, causam deorum agam. Superuacuum est in praesentia ostendere, nō sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, & quae casus incitat, saepe turbari, & cito arietare: hanc inoffensam velocitatem procedere aeternae legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum & ex dispositione lucentium: non esse materiae errantis hunc ordinem: neque quae temere coierunt, tanta arte pendere, vt terrarum grauissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis caeli fugam spectet, vt infusa vallibus maria molliant terras, nec vllum incrementum fluminum sentiant, vt ex minimis seminibus nascantur ingentia. Ne illa quidem quae videntur confusa & incerta, pluuias dico nubesque, & elisorum fulminum iactus, & incendia ruptis montium verticibus effusa, tremores labantis soli, & alia quae tumultuosa pars rerum circa terras mouet, sine ratione, quamuis subita sint, accidunt: sed suas & illa causas habent non minus, quàm quae a alienis locis conspecta miraculo sunt, vt in medijs fluctibus calentes aquae, & noua insularum in vasto exilientium mari spatia. Iam vero si quis obseruauerit nudari litora pelago in se recedente, eademq; intra exiguum tempus operiri, credet caeca quadam volutatione modo contrahi vndas, & introrsum agi, modo erumpere, & magno cursu repetere sedem suam: cum illae interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt, ampliores minoresque, prout illas lunare sidus elicit, ad cuius arbitrium oceanus exundat. suo ista tempori referuentur. Eo quidem magis, quod tu non dubitas de prouidentia, sed quaeris. In gratiam te reducam cum dijs, aduersus optimos optimis. Neque enim natura patitur, vt bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia est, conciliante virtute. Amicitia dico? immo etiam necessitudo & similitudo: quoniam quidem bonus ipse tempore tantum à Deo differt, discipulus eius, aemulatorque, & vera progenies, quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptosque dijs, laborare, sudare, per arduum ascendere, malos autem lasciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audacia. Idem tibi de Deo liqueat. Bonum virum in delicijs non habet experitur, indurat, ubi illum praeparat.

C A P . II .

Q V A R E multa bonis viris aduersa eueniunt? Nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum superne deiectionum imbrium, tanta mediterraneorum vis fontium non mutant saporem maris, nec remittunt quidem: ita aduersarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu, & quicquid euenit in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa, sed vincit, & alioquin quietus placidusque contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, & erectus ad honesta non est laboris appetens iusti, & ad officia cum periculo promptus? Cui non industrio otium poena est? Athletas videmus, quib. virium cura est, cum fortissimis quibusque configere, & exigere ab his, per quos certamini praeparantur, vt totis contra ipsos viribus vtantur, caedi se vexarique patiuntur: & si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obijciuntur. Marcet sine aduersario virtus. Tunc apparet quanta sit, quantum valeat, polleatque, cum quid possit, patientia ostendit. Scias licet idem viris bonis esse faciendum, vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. Quicquid accidit, boni consulant, in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum dum feras, interest. Non vides quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? Illi excitari iubent liberos ad studia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, & sudorem illis, & interdum lacrimas excutunt. At matres fouere in sinu, continere in umbra volunt: nunquam flere, nunquam tristari, nunquam laborare. Patrium habet Deus aduersus bonos viros animum, & illos fortius amat: & Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitantur, vt verum colligant robur. Languent per inertiam faginata: nec labore tantum, sed

sed mole, & ipso sui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illaesa felicitas. At vbi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnat. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quam optimos esse atq. excellentissimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur, assignat? Ego vero nō miror, si quando voluptatem capiunt dii, dū spectant magnos viros colluctantes cū aliqua calamitate. Nobis interdū voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo exceperit, si leonis incursum interritus pertulit: tantoq. spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. Non sunt ista quae possunt deorum in se vultum conuvertere, sed puerilia, & humanae oblectamenta leuitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus. Ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus, utiq. si & prouocauit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si conuvertere animum velit, quam ut spectet Catonem, iam partibus non semel fractis stantem nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in vnius ditione concesserint, custodiantur legionibus terrae, classibus maria, Caesarianus portas milēs obsideat, Cato qua exeat, habet. Vna manu latam libertati viam faciet. Ferrum istud etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. Libertatem quam patriae non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatū opus, eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentq. alter alterius manu caesi. Fortis & egregia fati conuentio: sed quae non deceat magnitudinem nostram. Tam turpe est Catoni mortem ab vilo petere, quā vitam. Liqueat mihi, cum magno spectasse gaudio deos, quum iam ille vir, acerrimus sui vindex, alienae salutis consulit, & instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte vltima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamq. quae ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & efficax vulnus. Non fuit Dijs immortalibus satis, spectare Catonē semel. retenta ac reuocata virtus est, ut in difficiliore parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quā repetitur. Quid ni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu euadentem? Mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

C. A. P. III.

Sed iam procedente oratione ostendam, quam non sint quae videtur, mala. nunc illud dico, ista quae tu vocas aspera, quae aduersa & abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt, deinde pro vniuersis: quorum maior Dijs cura est, quam singulorum. Post haec volentibus accidere ac dignos malo esse, si nolint. His adijciam, fato ista fieri, recte eadem lege bonis euenire qua sunt boni: persuadebo inde tibi, ne vnquam boni viri miserearis: potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum ex omnibus quae proposui, videtur quod primum dixi: pro ipsis esse quibus eueniunt, ista quae horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exilium proijci, in egestatem deduci, liberos, coniugem efferre, ignominia affici, debilitari: Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minus fame ac siti. Sed si cogitaneris tecum, remedij causa quibusdam & radi ossa, & legi & extrahi venas, & quaedā amputari membra, quae sine totius perniciē corporis haerere non poterant, hoc quoq. patieris probari tibi, quaedam incommoda pro his esse, quibus accidunt: tam mehercules quam quaedam quae laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectauerunt, simillima cruditatibus, ebrietatibusque, & ceteris quae necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrii nostri & haec vox est, à qua recens sum, sonat adhuc & uibrat in auribus meis. Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam. euenit aduersi. Non licuit enim illi se experiri. ut ex voto illi fluxerint omnia, ut ante votum: male tamen de illo Dij iudicauerunt. Indignus visus est, a quo vinceretur aliquando fortuna, quae ignauissimū quemq. refugit. quasi dicat. Quid ego istum mihi aduersarium assumam? statim arma submitter. Non opus est in illū tota potentia mea. leui comminatione pelletur. Non potest sustinere vultum meū. Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manum: pudet congrredi cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: & scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quaerit, quosdam fastidio transit. Contumacissimum quēque & rectissimum aggreditur, aduersus quem uim suam intendat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, uenenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non inuenit. Infelix est Mucius, quod dextera ignes hostium premit: & ipse a se exigit erroris sui poenas? quod Regem, quem armata manu non potuit, exusta fugat? Quid ergo, felicius esset, si in sinu amicae foueret manum? Infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum à repub. uacauit, fodit: quod bellum tam cum Pirrho, quā cum diuitijs gerit: quod ad focum coenat illas ipsas radices, & herbas, quas in agro repurgando triumphalis senex uulsi? Quid ergo, felicius esset, si in uentrem suum longinqui littoris pisces, & peregrina aucupia congereret: Si conchylijs superi atq. inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigeret: Si ingenti pomorum strue cingeret primae formae feras, captas multa caede uenantium? Infelix est Rutilius, quod qui illum damnauerunt, causam dicent omnib. saeculis: quod aequiore animo passus est se patriae eripi, quam sibi exilium? quod Sullae dictatori solus aliquid negauit, & reuocatus non tantum retro cessit. sed longius fugit? Viderint, inquit, hoc isti, quos Romae deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinem, & supra Seruiliū calum (id enim proscriptionis Sullanae spoliū est) senatorum capita, & passim uagantes per urbem percussorum greges: & multa millia ciuium Romanorum, uno loco post fidem, immo per ipsam fidem trucidata.

trucidata. Videant ista, qui exulare non possunt. Quid ergo? felix est L. Sylla, quod illi descendenti ad forum gladio submouetur, quod capita consularium virorum patitur appendi, & pretium caedis per quae storem ac tabulas publicas numerat? Et haec omnia facit ille, qui legem Corneliā tulit. Veniamus ad Regulū. quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patientiae fecit? Figūcutem clauī, & quocunque fatigatum corpus reclinauit, vulnēri incumbit, & in perpetuam vigiliā suspensa sunt lumina. Quanto plus tormenti, tāto plus erit gloriae. Vis scire, quā non paeniteat hoc pretio aestimasse virtutem? Refice tu illum, & mitte in senatum: eandem sententiam dicet. Feliciorē ergo tu Maecenatē putas, cui amoribus anxio, & morosae vxoris quotidiana repudia desolenti somnus per symphoniā cantum ex longinquo lene resonantium quaeritur? Mero se licet sopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quā ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad causam à patientia respicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantē, magis his quae patitur vexat causa patiendi. Non vsque eo in possessionem generis humani vitia venerunt, vt dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci quā Maecenates velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Maecenatē se quā Regulū nasci maluisse, idem iste, taceat licet, nasci se Terentiā maluit. Male tractatū Socratē iudicas, quod illam putionem publice mixtam non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte disputauit vsque ad ipsam? Male cum illo actum est, quod gelatus est sanguis, ac paulatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto magis huic inuidendum est, quā illis quibus gemma ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, suspensam auro niuem diluit. Hi quicquid biberint, vomitu remetientur tristes, & bilem suam regustantes. At ille venenum laetus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse consensus hominum fatebitur. Quem sibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiae potentum graues sunt. Opponatur simul Pompeio, Caesari & Crasso. Graue est, à deterioribus honore anteiri. Vatinio postferatur. Graue est, ciuilibus bellis interesse. toto terrarū orbe pro causa bona tā in feliciter quā pertinaciter militet. Graue est, sibi manus afferre. faciat. Quid per hoc consequar? vt omnes sciant, non esse haec mala, quibus ego dignum Catonem putaui.

C A P. III.

Prospera in plebem ac vilia ingenia deueniunt. At calamitates terroresq. mortalium sub iugum mittere, proprium magni viri est. Semper vero esse felicem, & sine morfu animi velle transire vitam, ignorare est rerum naturae alteram partem. Magnus es vir, sed vnde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendae virtutis? Descendisti ad Olympia. Sed nemo praeter te. coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, sed tanquam consulatum praeturamue adepto. honore auctus es. Idem dicere & bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilius casus dedit, in qua vna vim sui animi ostenderet. Miserum te iudico, quod nunquam fuisti miser. trāstisti sine aduersario vitam. Nemo sciet quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento. quid quisq. posset, nisi tentando non didicit. Itaque quidam vltro se cessantibus malis obtulerunt, & virtuti iturae in obscurum occasionem per quam enitesceret, quaesierunt. Gaudēt, inquam, magni viri aliquando rebus aduersis, non aliter quā fortes milites bellis. Ego mirmillonem sub C. Caesare de raritate munerum audiui querentem: Quam bella, inquit, aetas perit. Auida est periculi virtus, & quo tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam & quod passura est, gloriae pars est. Militares uiri gloriantur vulneribus, laeti fluentē meliori casu sanguinem ostentant. Idem licet fecerint, qui integri reuertuntur. ex acie, magis spectatur, qui saucius redit. Ipsi inquam Deus consulit, quos esse quā honestissimos cupit, quoties illis materiā praebeat aliquid animose fortiterque faciendi. Ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire, quantum aduersus paupertatem tibi animi sit, si diuitijs diffusis? Vnde possum scire, quantum aduersus ignominiam & infamiam, odiumque populare constantiae habeas, si inter plausus senescis, si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus fauor sequitur? Vnde scio, quā aequo animo laturus sis orbitatem, si quoscunque sustulisti, vides? Audiui te, cum alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expauescere ista, quae dii immortales velut stimulos admovent animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet. Magis urgent saeua inexpertos. Graue est tenerae ceruici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallefcit: audaciter veteranus cruorē suū spectat, qui scit se saepe vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoscit, exercet. Eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere: molles venturis malis seruat. Erratis enim, si quem iudicatis exceptum. Veniet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis videtur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quenq. aut mala valetudine, aut luctu, afficit? Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidijs, aut explorent iter, aut praesidium loco deiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Male de me Imperator meruit: sed, Bene iudicauit. Idem dicant quicunque iubentur pati, timidus ignauisque flebilis: Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias, fugite eneruatam felicitatem, qua animi permadescunt, nisi aliquid interuenit, quod humanae for-

etis admoneat velut perpetua ebrietate sopiti. Quem specularia semper à statu vindicarunt, cuius pedes inter fomenta subinde mutata tepuerunt, cuius coenationes subditus & parietibus circumfusus calor temperauit. hunc leuis aura non sine periculo stringet. Cum omnia quae excefferunt modum, noceant, periculosissima felicitatis intemperantia est. Mouet cerebrum, in vanas mentes imagines euocat, multum inter falsum ac verum mediae caliginis fundit. Quid ni satius sit, perpetuam infelicitatem quae aduocat ad virtutem, sustinere, quam infinitis atque immodicis bonis rumpi? Leuior ieiuno mors est: cruditate dissiliunt. Hanc itaque rationem dii sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis praeceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Nunquid tu inuisos esse Lacaedemoniis liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publice verberibus admotis? Ipsi illos patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseverent vulnera praebere vulneribus. Quid mirum, si dure generosos spiritus Deus tentat? Nunquam virtutis molle documentum est. Verberat nos & lacerat fortuna. Patiamur. Non est saeuitia: certamen est. quo saepius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens usus agitauit. Praebendi fortunae sumus, ut contra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos sibi pares faciat, Contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora ferendo mari data: agricolis manus tritae. Ad excutienda tela militares lacerti valent. Agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit: quae quid in nobis efficere possit, scies, si aspexeris, quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor praestet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico, & quicquid circa Istrum vagarum gentium occurrat. Perpetua illos hiems, triste caelum premit, maligne solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? Nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit. Paulatim enim voluptati sunt, quae necessitate coeperunt. Nulla illis domicilia, nullae sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit. Vilis & hic quaerendus manu victus, horrenda iniquitas caeli, infecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, ut confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incurrat: ipsa enim vexatione constringitur, & radices certius figit. Fragiles sunt, quae in aprica valle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, ut esse interriti possint, multum inter formidolosa versari, & aequo animo ferre quae non sunt mala, nisi male sustinenti.

C A P. V.

A Dijce nunc, quod pro omnibus est, optimum quemque, ut ita dicam, militare, & edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere haec quae vulgus appetit, quae reformidat, nec bona esse nec mala. Apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit: & mala esse, si malis tantum irrogauerit. Detestabilis erit caecitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce Appius & Metellus. Non sunt diuitiae bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno, ut homines pecuniam cum in templis consecrauerint, videant & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quam si illa ad turpissimos deferret, ab optimis abigit. At iniquum est, bonum virum debilitari, aut constringi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porro? non est iniquum, fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in urbe securos esse, praecisos & professos impudicitiam? Quid porro? non est iniquum, nobilissimas virgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem saepe consulitur: cum illo tempore vilissimis quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit: boni viri laborant, impendunt, impenduntur, & volentes quidem: non trahuntur à fortuna, sequuntur illam, & aequant gradus. si scissent, antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrii fortissimi viri vocem audisse me memini: Hoc vnum, inquit, dii immortales, de vobis queri possum, quod non ante mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad quae nunc vocatus assum. Vultis liberos sumere: illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto. cito totum relinquam. Vultis spiritum? Quid nisi nullam moram faciam, quominus recipiatis quod dedistis. A volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre quam tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis. sed ne nunc quidem aufereris: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec seruius Deo, sed assentio: eo quidem magis, quod scio omnia certa, & in aeternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt: & quantum cuique restet, prima nascentium hora disposuit. Causa pendet ex causa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est: quia non, ut putamus, incidunt cuncta, sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in vnum venit. accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimus? Ad hoc parati sumus. Utatur, ut uult, suis natura corporibus. Nos laeti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni uiri? praebere se fato. Grande solatium est, cum uniuerso rapi. Quicquid est quod nos sic uiuere iussit, sic mori: eadem necessitate & deos alligat. irreuocabilis humana pariter ac diuina cursus uehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. Semper paret, semel iussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, ut bonis uiris paupertatem, uulnera, & acerba funera adscriberet?

beret: Non potest artifex mutare materiam. Haec passa est. Quaedam separari à quibusdam nō possunt, cohaerent: indiuidua sunt. Languida ingenia, & in somnum iura, aut in uigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis: ut efficiatur uir cum cura dicendus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat. Contra fortunam illi tenēdus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quae molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes uiros. Vide quam alte escendere debeat uirtus. Scies illi non per secura uadendum esse.

*Ardua prima via est, & qua rix mane recentes
Enituntur equi: medio est altissima caelo:
Vnde mare & terras ipsi mibi saepe videre
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.
Vltima prona via est, & eget moderamine certo.
Tunc etiam quae me subiectis excipit undis,
Ne ferar in praeceps, Thetis solet ipsa uereri.*

Haec cum audisset ille generosus adolescens: Placet, inquit, uia. escendo. Est tanti per ista ire casuro. Nō desinit acrem animum metu territare.

*Vtq. uiam teneas, nulloq. errore traharis,
Per tamen aduersi gradieris cornua tauri,
Aemoniosq. arcus, violentiq. ora leonis.*

His quibus deterreri me putas, incitor. Libet illic stare, ubi ipse sol trepidat. humilis & inertis est, tuta festar. per alta uirtus it.

C A P. VI.

Quare tamen bonis uiris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille uero non patitur. Omnia mala ab illis remouit, scelera & flagitia, & cogitationes improbas, & auida consilia, & libidinem caecam, & alieno imminem avaritiam. Ipsos tuetur ac vindicat. Nunquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, ut bonorum uirorum etiam sarcinas seruet? Remittunt ipsi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonae mentis existimans. Quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod uir bonus aliquando uult sibi accidere? Filios amittunt uiri boni. Quid nī, cum aliquando & ipsi occidunt? In exilium mittuntur. Quid nī, cum aliquando ipsi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. Quid nī, cum aliquando ipsi sibi manus afferat? Quare quaedam dura patiuntur? ut etiam alios pati doceant. Nati sunt in exemplar. Pura itaque Deum dicere: Quid habetis, quod de me queri possitis uos, quibus recta placuerunt? Alijs bona falsa circumdedit, & animos inanes, uelut longo fallacique somnio lusi. Auro illos, argento & ebore ornaui: intus boni nihil est. Isti quos pro felicibus aspicitis, si non qua occurrunt, sed qua latent, uideritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est, & quidem tenuis. Itaq. dum illis licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitent & imponunt: cum aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altae ac uerae foeditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaueritis, & undique inspexeritis meliora maioraq. permisi uobis, metuenda contemnere, cupienda fastidire. Non fulgetis extrinsecus: bona uestra introrsus obuersa sunt. Sic mundus exteriora contemplit, spectaculo sui laetus. Intus omne posuit bonum. Non egere felicitate felicitas uestra est. At multa incidunt tristitia, horrenda, dura toleratu, quia non poteram uos istis subducere, animos uestros aduersus omnia armaui. Ferte fortiter. hoc est, quo Deum anteceditis. Ille extra patientiam malorum est, uos supra patientiam. Contemnite paupertatem. Nemo tam pauper uiuit, quam natus est. Contemnite dolorem: aut soluetur, aut soluet. Contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animi, dedi. Contemnite mortem. quae uos aut finit, aut transfert. Ante omnia caui, ne quis uos teneret inuitos. Patet exitus. Si pugnare non uultis, licet fugere. Ideoq. ex omnibus rebus, quas esse uobis necessarias uolui, nihil feci facilius, quam mori. Prono animam loco posui. trahitur. Attendite modo, & uidebitis quam breuis ad libertatem & quam expedita ducat uia. Non tam longas in exitu uobis quam intrantibus moras posui: alioqui magnū in uos regnum fortuna tenuisset, si homo tam tarde moreretur, quam nascitur. Omne tempus, omnis uos locus doceat, quam facile sit renuntiare naturae, & munus suum illi impingere. Inter ipsa altaria & sollempnes sacrificantium ritus, dum optatur uita, mortem condiscite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, & magnarum uirium animalia humanae manus ictus impellit. tenui ferro commissura ceruicis abrumpitur, & cum articulus ille, qui caput collumq. committit, incisus est, tanta illa moles corrui. Non in alto latet spiritus, nec utiq. ferro eruendus est. Non sunt uulnere impresso scrutanda praecordia. In proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinaui locū. quacumq. peruiū est. Ipsum illud quod uocatur mori, quo anima discedit à corpore, breuius est, quam ut sentiri tanta uelocitas possit. siue fauces nodus elisit: siue spiramentum aqua praeclusit: siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit: siue haustus ignis cursum animae remeantis intercidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? Quod tam cito fit, timetis diu?

Noua insularum in vasto exilientium mari spatia.] Exemplum huius rei est apud Linium ad finem libri XXXIX. Vide Plinium capite XCVII. libri secundi.

Vt bona bonis noccant.] Hac de re copiose dixi libro secundo commentariorum in libros Platonis de rep.

Inter bonos viros ac deum amicitia est.] Vnde colligebat Diogenes cynicus, omnia bonorum virorum esse: quod & deorum omnia essent, & amicis omnia inter ipsos communia.

Conciliante virtute.] Quam eandem esse dicebant in homine & in deo. Cicero primo de legibus.

Bonus ipse tempore tantum a deo differt.] Itaq. dicebant, hominem esse, mortalem deum, deum vero hominem immortalem. Sed hoc multo quàm par est, audacius ac superbius dictum est.

Discipulus eius.] *ἑσονται πάντες θεοδιδάκτοι*

Aemulatione.] Estote imitatores dei.

Et vera progenies.] Erunt filij Dei. Dicis interdum hunc hominem litteras sacras attigisse ac degustasse.

Nec hoc dico, non sentit illa.] Nam *ἀναιδής* vitium potius esset. Notum est quid Plato dixerit in Diogenem: cum is, ostentandae patientiae causa columnā marmoream nudus media hieme amplecteretur. Si sentis, stulte facis: si non sentis, nihil magni facis.

Exercitationes.] Recte. Sunt enim aut *καμύνητων* *ιατρείαι*, aut *ὕψαινοντων* *γυμνασία*. Simplicius in Epietum.

Ecce par deo dignum.] Visitato in gladiatoribus verborus est, vt & statim, Compositus. Lucilius. Cum Placideiano hic componitur. & in hoc ipso libro. Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi.

Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentq. alter alterius manu caesi.] Mirabilis in horum morte narranda historicorum dissensio est. Hic noster ait eos mutuis vulneribus caesos; idq. factum Catone nondum mortuo. At Hirtius in libro de bello Africano. Rex interim Iuba, inquit, ab omnibus ciuitatibus exclusus, desperata salute, cum omnia conatus esset, cum Petreio, vt per virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant. Firmior imbecilliozem Iuba Petreium facile ferro consumpsit. Deinde ipse sibi cum conaretur gladio trajicere pectus, nec posset, precibus a seruo suo impetrauit, vt se interficeret, idq. obtinuit. Sed hoc Catone iam mortuo factum esse dicit. Huius igitur testimonio, valentior fuit Iuba. At Florus libro quarto, hoc modo. Iuba cum se recepisset in regiam, magnifice epulatus cum Petreio fugae comite, super mensas & pocula, interficiendum se ei praeiuit. ille & regi suffecit & sibi. En tibi valentiozem Petreium. In hoc autem consentit Florus cum Seneca, quod id factum narrat, antequam manus sibi adferret Cato. Linus, quantum ex epitoma libri CXIV. colligitur, de Petreio cum Floro facit: de tempore dissentit. Prius enim narrat mortem Catonis. Dio libro XLIII. idem sentire videtur, quod Seneca. Appianus Hirti sententiam sequitur. Quid in hac varietate facias? Quid, nisi vt dormias potius, quàm in his, quibus neq. melior quisquam, neq. sapientior sit, subtiliter conquirendis otium conteras?

Si miraris hoc pro aliquo esse.] Hoc ipsum argumentum ita exposuit Simplicius. *Εἰ ἐν τῷ ἡδὲ σομῶτον ἱατρικῶν γυμνάσεων καὶ χεῖρας, καὶ κατὰ τὴν νου, καὶ μὲν ἀποκόπτεσθαι, καὶ τὰ αὐτὰ τοῖς ἀφῆδως κολλομένοις ἀνδράποισ ποιεῖσθαι, ἢ καὶ ἄλλων λέγονται, ἀλλ' ἀγαθόν, καὶ χεῖρ καὶ μὲν τελευτῶν τοῖς ἱατροῖς, διὰ τὴν τὴν τοῦ θεοῦ ἱατρειὰν οὐκ ἀπαρτῶμεν*

Et radi ossa & legi, & extrahi uenas.] Legebantur ossa mortuis. Homerus.

Ἡδ' ἔν τε δῆτοι λέγονται λευκὸν ὅς ἐστιν Ἀχιλλεύς. Virgilius.

Ossa, lecta cado lexit Corinaeus aheni. Propertius.

Ossa, legisti, non illa aetate legenda

Patris. Hic noster libro secundo de ira. Dignus fuit, cui permetteret a conuiuio ad ossa filij legenda discedere. Atq. hoc quamlibet multis veterum testimonijs confirmari potest. Sed & in curandis vlcibus non raduntur modo, sed & exciduntur: vt videre est apud Celsum libro octauo. quibus autem exciduntur: ijs etiam viuis leguntur. Venae etiam noxiae, vt in varicibus, aut aduruntur, aut exciduntur, & eximuntur. Vide Celsum libri septimi capite XXXI.

Longinqui littoris pisces.] Vt muraenas & anguillas Siculas, Ostrea Lucrina, Coracinos Niliacos, lupos ex Timauo, acipenseris Rhodios, Horatius.

Sed non omne mare est generosae fertile testae.

Murice Baiano melior Lucrina peloris.

Ostrea Circaeis, Mifeno oriuntur Echini.

Pectinibus patulis iactat se molle Tarentum.

Talia multa collegerat Varro. *ὅτι δεσπομένων.* Vide Agellium libri VII. capite XVI. Scripserat & Ennius eodem argumento *παλιν*, ex quibus versus aliquot leguntur apud Appuleium apologia prima: sed valde corrupti. Scripserant & Antiphanes & Hermippus: quorum multa extant apud Aibaeneum. Vide et Macrobius libro tertio Saturnaliorum, & Clementem libro secundo paedagogi.

Peregrina aucupia.] Vt attagenas Ionicas. Martialis.

Inter sapores fertur alitum primus.

Ioniarum gustus attagenarum.

Phoenicopteros: quorum etiam linguis patinas implebant: vt & in superioribus diximus. Idem.

Dat mihi penna rubens nomen. sed lingua gulosis

Nostra sapit.

Phasianos, gallinas Numidicas, porphyriones, pauones Samios & similia.
Feras.] *Vt apros. Iuuenalis.*

quanta est gula, quae sibi totos

Ponit apros, animal propter conuiuia natum.

Martialis.

Spumeus in longa cuspide fumat aper.

Idem.

Qui Diomedeis metuendus setiger agris.

Aetola cecidit cuspide, talis erat.

Mirum est autem tantopere illis placuisse vastos illos & immanes apros, cum tenellos constet esse suauiores: nisi forte qui minore periculo capiebantur, minus placebant. Oryces. Martialis.

Matutinarum non vltima praeda ferarum,

Saeuus oryx, constat quot mihi morte canum.

onagros, lalisiones, dorcadus, ceruos, eiusdemq. generis alia.

pigritiam stomachi nausentis.] In eum enim vsus illa sumebant. Horatius.

Toftis marcentem squillis recreabis & Afra

Potorem cochlea. *Idem.*

Languidus in cubitum cum se conuiuia reponit.

Itaque quod alij cibum capiunt, vt esurire desinant: illi eo capiebant, vt pleni ac distenti denuo esurirent.

Ingenti pomorum strue.] Ita enim apponebant aprum, vt indicarent, eum talem pomorum quasi stragem edere solitum esse. Sic squillas cingebant asparagis. Iuuenalis

Aspice, quam longo distendat pectore lancem.

Quae fertur domino squilla, & quibus vndiq. cincta

Asparagis, qua despiciat conuiuia cauda,

Cum venit, excelsi manibus sublata ministri.

Sullae dictatori.] Petenti vt Romam rediret.

Supra Seruiliu lacum.] Cicero pro Sex. Roscio Amerino. Multos caesos, non ad Trasimenum lacum, sed ad Seruiliu vidimus.

Spoliarium.] Pannicularia sunt ea, quae in custodiam receptus secum attulit: spolia, quibus indutus est, cum ad supplicium ducitur. L. Diuus Hadrianus. D. de bonis damnatorum. Ea milites plaerumq. inter se diuidebant. Inde spoliarium locus vbi exui solebant. Seneca. Nunquid aliquem tam cupidum esse vitae putas, vt ingulari in spoliario qudm in arena malit? Plinius in Panegyrico. Nunc templum, non spoliarium ciuium, cruentarumque praedarum saeuum receptaculum. Lampridius in Commodio. Gladiatoris cadauer trabatur: gladiatoris cadauer in spoliario ponatur.

Vomitu remetientur.] Frequens erat apud veteres vomendi consuetudo. Iuuenalis. Bibit & vomit. Idem. Crudum pauonem in balnea portas. Suetonius de Vitellio. Nec temere vnquam triclinio abscessit, nisi distentus ac madens: & vt statim supino ac per somnum hianti pinna in os inderetur ad exonerandum stomachum. Sed & Caesarem vomere solitum ostendunt illa ex oratione pro Deiotaro. Cum te post coenam vomere velle dixisses. Et puto eum, diem sibi vnum solitum deligere ex mense, quo coenaret copiosius vt postea vomeret. Cicero de eo ita scribit libro XIII. ad Atticum. Vinctus est, accubuit, EMETIKHN agebat. Itaq. & edit & bibit ΑΔΕΩΣ, & iucunde, opipare sane & apparate. In illo autem ἐμετικὸν, puto intelligendum, ἡμέραν. S. Hieronymus libro secundo aduersus Iovinianum. Multi impatientiam gulae vomitu remetiuntur, (male vulgo legitur, remediuntur.) & quod turpiter ingesserunt, turpius egerunt. Adhibebant eius rei causa drimyphagian, id est esum acrium, & salforum, sumebantq. omotarichum, raphanum, erucam, salsamentum vetus, organum viridem, caepas, porrum, & talia. Auctores Dioscorides libro primo, Paulus Aegineta libro primo, & libro quarto. Atq. hoc commendat Galenus libro quinto de vsu partium: & laudat veteres medicos, qui tales vomitiones imponebant aut semel aut etiam bis quot mensibus. At Plinius lib. XI. cap. LIII. ait eis frigidiora effici corpora, oculosq. ac dentes insigniter laedi. Plutarchus quoq. in libro de valetudine tuenda, vomitum & purgationem alui per medicamenta vocat turpia redundantiae remedia: & damnat.

Qua animi permadescunt.] Ita hoc verbo vsus est & Plautus.

Continuo pro imbre amor aduenit in cor meum.

Is vsq. in pectus permanauit: permadefecit cor meum.

Non est arbor solida.] Κίνης γὰρ κερταμός, ἀρβύλη δὲ τῆς; ait Hippocrates.

Fata nos ducunt.] Sic alibi:

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt. *& Manilius.*

Fata regunt orbem: certa stant omnia lege.

Nascentes morimur: finisq. ab origine pendet.

& Seneca tragicus.

Fatis agimur. cedit fati,

Fatum vocabant antiquissimi consilium Iouis: quo regerentur omnia. Itaq. apud Homerum cum legerent:

Διὸς δ' ἐπελάετο βαλῆν, fatum intelligebant. Eandem αἶσαν vocabant, quam ait Homerus vnicuiq. hominum nascenti nere id quod ipsi euenturum est. Iuno Iliados ὁ de Aenea loquens,

ὅτερον αὐτὲ τὰ πείσεται, ἄσά δ' αἶσα.

Γενόμενον ἐπένησε λίγην, ὅτε μιν τέκε μήτηρ.
 Eandem, τὸν τᾷ παντός λόγον, id est, mentem & animum mundi. & Ζῆνα, tanquam τᾷ ζῆν ἄπον. & ἀμπερόντων, tanquam εἰρμὸν πῶα omnium quae fierent. & Δία, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ. & πεπορωμένον, quod certa ac definita esset. eandem Plato libro x. de rep. vocat. ἀδραστίας νόμων. His autem omnibus nihil aliud significabant, quam Deum, ut praeclare disputatur ad finem Πευδαεστοτελείου. libelli de mundo ad Alexandrum. & apud Ciceronem in Academicis. Hic si substitissent, ferri poterant. Sed progressi sunt ulterius, ut dicerent, esse ordinem quandam necessarium in rebus omnibus ex omni aeternitate constitutum; cui non inferiora modo haec, sed & Deus ipse serviret: ita ut eum mutare non posset. Hunc ita definebat Chrysippus, ut diceret, fatum esse sempiternam quandam & indeclinabilem seriem rerum & catenam, quae semet ipsa volueret, & implicaret per aeternos consequentiae ordines ex quibus apta connexa esset. Ergo Iupiter ipse Iliados & dolet se Sarpedona morti eripere non posse, quod ei fatale esset, tunc à Patroclo interfici.

Ωμῶς ἐγὼν ὅτε μοι Σαρπηδόνα φίλτατον ἀνδρῶν
 Μοῖρ' ὤπ' παρ' ὀχλοῖο Μενoitάδαο δαμῆναι.

& inde est illud Simonidis: ἀδάγκη ἐστὶ θεοὶ μέχονται. & veteris cuiusdam poetae apud Ciceronem.

Quod fore paratum est, id summum exuperat Iouem.

In quo insaniebant. In deo enim libera & absoluta rerum omnium potestas est: necessitas nulla. Hoc tamen diligentissime observabant, ne Deum mali auctorem facerent. Itaq. in illa oratione Lacheseos, quae Necessitatis filia dicitur, libro decimo de rep. ita scriptum est. ἀφ' ἧς δὲ ἀδέσποτον. ὡς περὶ καὶ ἀπμύζων, πᾶσιν καὶ ἐλαττον αὐτῆς ἐκείνης ἐξέει. αἰτία ἐλόμενα. θεὸς ἀνάπτος. Et apud Homerum libro primo odysseae, Iupiter ait desipere homines, cum malorum causam referunt in deos, in quae ipsi sua se stultitia conijciant.

Ὀπτόται, οἷον δὴ νῦν θεὸς βροτοὶ ἀπτόωνται
 Ἐξ ἡμέων γὰρ φασὶ κακ' ἐμμενα. οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
 Σφῆσιν ἀπειπαλίησιν ὤπ' ἴσθ' ἄλγε' ἐχρυσιν.

Nobis Christianis satius est, ut fortunae. ita fati nomine abstinere. Quod si quis cum fato omnia regi ait, divinum consilium à se fati nomine intelligi dicit, sententiā, ut ait S. Augustinus, teneat, linguam corrigat. Vulgo enim fati nomine accipiunt commenticiam quandam necessitatem, quae ex sideribus pendeat: quae merum somnium est. Absit, ait S. Gregorius, a fidelium cordibus, ut fatum esse aliquid dicant. Ut a tam impiarum opinionum faeditate longissime abesse, ita omnes voces quae illarum suspicionem mouere aliquam possint, studiosissime vitare debemus. Si Christiani sumus, vitamus & moribus & vocibus Christianis.

Non potest artifex mutare materiam. Stulta & haec opinio de origine malorum. Materiam continuisse in se malorum omnium semina: eam autem à Deo non potuisse mutari. Tangit hanc Arnobius libro primo aduersus gentes, his verbis. Quid enim si prima materies, quae in rerum quattuor elementa digesta est, miseriarum omnium causas suis continet rotationibus inuolutas? Non cogitabant videlicet, ut cetera omnia, sic materiam ipsam a Deo conditam esse. Vidit autem Deus omnia quae fecerat: & erant valde bona. Itaq. malorum origo aliunde repetenda & aliter explicanda est.

Ferte fortiter, hoc est quo deum anteceditis. Haec vero intoleranda Stoicorum arrogantia est. Parum putarunt, sapientem suum cum deo conferre. etiam anteposuerunt. Haec monstra opinionum perterrefacere nos debent, ne vnquam ingenio nostro confisi, quidquam de rebus diuinis temere aut statuere aut pronuntiare audeamus.

EXCERPTA QVAEDAM

E. LIBRIS. SENECAE.

Oneſta, inquit, Epicurus, res eſt paupertas laeta. Illa vero iam paupertas nō eſt, ſi laeta eſt. Cui cum paupertate bene conuenit, diues eſt. Non qui parum habet, ſed qui plura cupit, pauper eſt. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis lateat, quantum paſcat aut foeneret, ſi alieno imminet, ſi non acquiſita, ſed acquirenda concupiſcit? Quis ſit diuitiarum modus quaeris? Primo, habere quod neceſſe eſt: ſecundo quod ſatis eſt. Nulli poteſt ſecura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat. Nullum bonū inuat habentem, niſi ad cuius amiſſionem praeparatus eſt animus. Magnae diuitiae ſunt, lege naturae compoſita paupertas. Lex autem naturae, ſcis quos terminos nobis ſtatuit: Non eſurire, non ſitire, non algere. Vti famem ſitimq. depellas, non eſt neceſſe maria tentare, nec caſtra ſequi: parabile eſt quod natura deſiderat, & cito apponitur. Ad ſuperuacua ſudatur. Illa ſunt quae togam terunt, quae nos ſeneſcere cogunt, quae in aliena littora impingunt. Ad manum eſt quod ſatis eſt. Si cui ſua non videntur amplifſima, licet totius mundi dominus ſit, miſer eſt. Miſer eſt, qui ſe beatifſimum non iudicat, licet toti mundo imperet. Non eſt beatus, qui ſe id non putat eſſe, Nihil habeamus, quod cum magno emolumento inſidiantis, eripi poſſit. Quamminimum in corpore tuo ſit ſpoliorum. Nemo ad humanum ſanguinem venit propter ipſum, vel admodum pauci. Nudum latro tranſmittit: etiā in obſeſſa via pauperi pax eſt. Is maxime diuitijs fruitor, qui minime indiget. Si ad naturam viues, nunquam eris pauper: ſi ad opinionem, nunquam diues. Exiguam natura deſiderat, immenſum opinio. Si congeratur in te quicquid multi locupletes poſſederunt, ſi vltra priuatum pecuniae modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura veſtiat, eo deliciarum opumque perducatur, vt terram marmoribus abſcondas, non tantum liceat habere, ſed calcare diuitias: accedant ſtatuae & picturae, & quicquid ars vlla luxuriae auro & argento elaborauit, maiora cupere ab his diſces. Deſideria naturalia, finita ſunt: ex falſa opinione naſcentia, vbi deſināt non habent. Nullus enim terminus falſo eſt. Veritati aliquid extremum eſt: error immenſus eſt. Retrahe te ergo à vanis: & cum voles ſcire an naturalem, an uanam habeas cupiditatem, conſidera num alibi conſiſtat. Si longe progreſſo ſemper aliquid longius reſtat, ſcito id naturale non eſſe. Paupertas expedita, ſecura eſt. Cum clauſicum cecinit, ſcit non ſe peti: cum aliquo cōclamatum eſt, quomodo exeat, non quid efferat, quaerit. At cum nauigandum eſt, non ſtrepitu portus, non vnius comitatu inquieta ſunt littora. Non circumſtat illum turba hominum, ad quos paſcendos tranſmarinarum regionū optanda eſt fertilitas. Facile eſt paſcere paucos ventres, & bene inſtitutos, & nihil aliud deſiderantes, quā impleri. Paruo fames conſtat: magno faſtidium. Paupertas contenta eſt deſiderijs inſtantibus ſatiſfacere. Sanus diues eſt, qui licet habeat diuitias, eas tamen vt fugientes habet. Quid ergo eſt, quare recuſes eā contubernalem, cuius mores ſancti diues imitatur? Si vis vacare animo aut pauper ſis oportet, aut pauperi ſimilis. Non poteſt ſtudio ſalutare fieri ſine frugalitatis cura. Frugalitas, paupertas voluntaria eſt. Perpeſſi ſunt multoties exercitus inopiam omnium rerum. vixerunt herbarum radicibus, & dictu foedam tulerunt famiem. Et haec omnia perpeſſi ſunt pro regno, quo magis mireris, alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum à furoribus liberet? Multis diuitias paſſe, non finis miſeriarum fuit, ſed mutatio. Nec hoc miror. Non in rebus vitium, ſed in animo ipſo eſt. Illud quod paupertatem grauem nobis fecerat, & diuitias graues faciet. Quemadmodum nihil refert, vtrum aegrum in lecto ligneo, an in aureo colloces, quocunque illum tranſtuleris, morbum ſuum ſecum transferet: ſic nihil refert, vtrum aeger animus in diuitijs an in paupertate ſit: malum ſuum illum ſequitur. Ad ſecuritatem non eſt opus fortuna. Quod enim neceſſitati ſat eſt, dabit, licet irata. Ne imparatos nos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, ſi ſciemus quā non ſit graue pauperes eſſe. Incipe cum paupertate habere contubernium.

Aude hoſpes contemnere opes, & te quoq. dignum

Finge Deo.

Nemo alius dignus Deo eſt, niſi qui opes contempſit. Quare poſſeſſiones tibi non interdico, ſed efficere volo, ut illas intrepide poſſideas. Quod uno conſequeris modo, ſi te etiam ſine illis bene victurum ſperaueris: & ſi illas tanquam exituras aſpexeris. Diſcedat quiſquis non te, ſed aliud in te ſequebatur. ob hoc unum eſt amanda paupertas, quod à quibus ameris, oſtendit. multum eſt, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus ille eſt, qui in diuitijs pauper eſt. Nemo naſcitur diues. Quiſquis exit in lucē, iuſſus eſt pane & lacte eſſe contentus. Ab his iniitijs regna nos non capiunt. Panem & aquam natura deſiderat. Nemo ad haec pauper eſt. Intra quae ſi quis deſiderium ſuum clauſit, cum ipſo Ioue de felicitate contendat. Res inquieta, felicitas eſt, ipſa ſe exagitat, mouet cerebrum, non in vno genere. Alios in cultum irritat, alios in potentiam, alios inflat, alios mollit. Si vis ſcire quā nihil mali ſit in paupertate, compara inter ſe uultum pauperis & diuitis. Saepius pauper & fidelius ridet: nulla ſollicitudine concutitur, in alto eſt. Cura velut nubes leuis tranſit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta eſt: huic grauis & ſuprema ſuperbia, licet non palam, triſtitia eſt: eo quidem grauior, quod interdum non licet pa-

iam esse miseros, sed inter aeternas cor ipsum exescentes, necesse est agere felicem. Abstrahunt à recto diuitiae, honores, potentiae, & cetera: quae opinione hominum cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus aestimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est. Nihil habent ista magnificū, quod mentes nostras in se trahat, praeter hoc quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur: sed quia concupiscuntur. Hanc praecedentem causam habent diuitiae. Mutant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, inuidiam trahunt, eo usque mentem alienant, ut fama pecuniae nos etiam nocitura delectet. Bona omnia culpa carere decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant: extollunt quidem animos & delectant, sed sine timore. Quae bona sunt, fiduciam faciunt: diuitiae audaciam. Quae bona sunt, magnitudinem animi dant, diuitiae insolentiam.

EXCERPTA. ALIA.

Icet cunctorum poetarum carmina gremium tuum semper illustrent, aliquando deliberans, hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curavi, quod non praecedentes, sed posterius narrabunt. Vnde ergo primum incipimus? Si tibi videtur, à morte. Ab vltimo, inquis: immo a maximo. Ad hoc praecipue gens humana contremittit: nec immerito tibi videtur hoc facere. Ceteri timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit. Alia nos torquent: mors omnia deuorat. Omnium quae horremus, ad hanc exitus spectat: aliorum quae per circuitum. Etiam qui alioqui se nihil timere iudicant, hoc timent. Quicquid aliud extime scimus, habet aut remedium, aut solatium. Sic ergo te forma, ut si quis tibi palam mortem minetur, omnes terriculas eius deludas.

Morieris. Ista hominis natura est, non poena. Morieris. Hac condicione intraui, ut exirem. Morieris. Gentium ius est, quod acceperis, reddere, Morieris. Peregrinatio est vita. Multum cum deambuleris, domum redeundum est, Morieris. Putabam te aliquid noui dicere. Ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies adducunt. Nascenti mihi natura protinus hunc posuit terminum. Quid habeo quod indigner? In haec verba iuraui. Morieris. Stultum est timere, quod vitare non possis. Istud non effugit, etiā qui distulit. Morieris. Nec primus, nec vltimus. Multi me antecesserunt, omnes sequentur. Morieris. Hic est humani officij finis. Quis sanus exauctorari moleste tulit? Quo transit orbis, ego transibo. Ad hanc condicionem cuncta gignuntur. Quod coepit, & desinit. Morieris. Nihil graue est, quod semel est. Aes alienum meum noui. Hoc equidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere nō possum. Morieris. Dij melius. Nemo hac re melius mortalibus minari potest.

Sed decollaberis. Quid interest, utrum caesim moriar, an punctim? Sed saepe ferieris, & multi in te gladij concurrent. Quid refert, quā multa sint vulnera? Non potest amplius quā vnum esse mortiferum.

Peregre morieris. Vndecunq. ad inferos vna via est. Peregre morieris. Ego quod debeo, soluere paratus sum. Videat foenerator, vbi me appellet. Peregre morieris. Nulla terra est aliena mortuo. Peregre morieris. Non est grauior foris quā domi somnus. Peregre morieris. Hoc est, in patriam sine viatico peruenire.

Sed iuuenis morieris. Optimum est. antequam optes, mori. Iuuenis morieris. Hoc vnum est, quod aequae ad iuuenem quā ad senem pertinet. Non citamur ex censu, nec exigitur numerus annorum. Et adolēcentes & impuberes eadem fati necessitas ducit, Optimum est mori, cum iuuat viuere. Iuuenis morieris. Quicunq. ad extremum fati sui venit, senex moritur. Nō enim refert quae sit hominis aetas, sed quae sit meta. Iuuenis morieris. Fortasse alicui malo subducit me fortuna: si nulli alij, vel senectuti. Iuuenis morieris. Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim. si plus viuere non possum, haec est senectus mea.

Insepultus iacebis. Quid aliud respondeam, quā illud Maronis:

----Facilis iactura sepulcri.

Si nihil sentio, non pertinet ad me iactura corporis insepulti. Si sentio, omnis sepultura tormentum est. Insepultus iacebis.

---Coelo tegitur, qui non habet urnam.

Quid interest, ignis me an fera consumat, an tellus omnium sepultura? Istud non sentienti superuacuum est, sentienti onus Insepultus iacebis. At tu cōbustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu euisceratus & constrictus, at traditus lapidi, qui te paulatim edat & exsiccet. Nulla est sepultura. nō sepelimur, sed projicimur. Non sepelietis. Quid inter tutissima trepidas? Vltra poenarum omnium terminum iste locus est. Vitae multa debemus, morti nihil. Non defunctorum causa, sed viuorum inuenta est sepultura, ut corpora & visu, & odore foeda amouerentur. alios terra obruit, alios flamma consumpsit, alios lapis ossa redditurus inclusit. Non defunctis, sed nostris oculis parcimus.

Aegroto. Venit tempus quo experimentum mei caperem. Non in mari tantum, aut in proelio vir fortis apparet. Exhibetur etiam in lectulo virtus. Aegroto. Non potest istud toto saeculo fieri. Aut ego febrem relinquam, aut ipsa me. Semper vna esse non possumus. Cum morbo mihi res est: aut vincetur, aut vincet.

Male de te loquuntur homines. Sed mali. Moueret, si de me Marcus Cato; si Laelius Sapiens, si alter Cato, si duo Scipiones ista loquerentur. Nunc malis displicere, laudari est. Non potest vllam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est, damnat. Male de te loquuntur. Moueret, si iudicio hoc faceretur: nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur, sed de se. Male de te loquuntur. Bene nesciunt loqui: faciunt, non quod mereor, sed quod solent. Quibusdam enim canibus sic innatum est, ut non pro feritate, sed pro consuetudine latent.

Exulabis. Erras: cum omnia fecerim, patriam meam transire non possum. Omnium vna est. Extra hanc nemo proficisci potest. Exulabis. Non patria mihi interdicitur, sed locus. In quamcunque terram venio in meam venio. Nulla terra exilium est, altera patria est. Non eris in patria. Patria est, ubicumque bene est. Illud autem per quod bene est, in homine, non in loco est. In ipsius potestate est, quae sit illi fortuna. Si enim sapiens est, peregrinatur: si stultus, exulat. Exulabis. Hoc dicis, alterius loci ciuitate donaberis.

Dolor imminet. Si exiguus est, feramus: leuis est patientia. Si grauis est, feramus: non leuis est gloria. Dolor clamorem exprimat, dum secreta non exprimat. Non potest homo par dolori esse, nec rationi dolor. Dura res est dolor: immo tu mollis. Pauci dolorem ferre potuerunt. Simus ex paucis. Imbecilles natura sumus. Naturam infamare nolite. illa nos fortes genuit. Fugiamus dolorem. Quid, quod ille sequitur fugientes?

Paupertas mihi grauis est. immo tu paupertati. Non in paupertate vitium est, sed in paupere. Illa expedita est, hilaris, tuta. Pauper sum. Nescis te opinione, non re laborare. Pauper es, quia videris. Pauper sum. Nihil deest auibus. Pecora in diem viuunt. feris ad alimenta solitudo sua sufficit.

Non sum potens. Gaude: impotens non eris. Iniuriam accipere potero. Gaude: facere non poteris. Magnam pecuniam habet. Hominem illum iudicas? arca est. Quis aetario, quis plenis oculis inuidet? Et iste quem dominum pecuniae existimas, locus est. Multum habet. Vtrum avarus, an prodigus est? Si avarus non habet: si prodigus, non habebit. Iste quem beatum credis, saepe dolet, saepe suspirat. Multi illum comitantur. Mel muscae sequuntur, cadauera lupi, frumenta formicae. Praedam sequitur ista turba, non hominem.

Pecuniam perdidisti. Fortasse te illa perdidisset. Pecuniam perdidisti. Sed habuisti, Pecuniam perdidisti. Sed habebis inde periculi minus. Pecuniam perdidisti. O te felicem, si cum illa avaritiam perdidisti. Sed si manet illa apud te, es tamen utcumque felicior, quod tanto malo materia subducta est. Perdidisti pecuniam. & illa quidem quam multos. Eris nunc in uia expeditior, domi tutior. Non habebis, sed non timebis heredem. Exonerauit te fortuna, si intelligis, & tutiore loco posuit. Damnum putas? remedium est. Desles, gemis, miserum te clamas, quod opibus excussus es. Tuo vitio ista tibi iactura tam tristis est. Non tam moleste ferres, si tanquam perditurus habuisses. Perdidisti pecuniam. nempe quam ut tu haberes, alius ante perdiderat.

Oculos perdidisti. Habet & nox suas voluptates. Oculos perdidisti. Quam multis cupiditatibus via incisa est, quam multis rebus carebis, quas ne videres, vel eruendi erant. Non intelligis partem innocentiae esse caecitatem. Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum quam concupiscat: huic urbem, & mala omnia. Certe irritamenta sunt vitiorum ducesque scelerum.

Amisi liberos. Stultus es, qui defleas mortem mortalium. Quid istud aut nouum, aut mirum est? Quam rara est sine isto casu domus. Quid si infelicem voces arborem, quod stante ipsa, cadunt poma? Et hic tuus fructus est. Nemo extra ictum vulneris positus est. Ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur & ex regia. Non est idem ordo facti, qui & aetatis. Non quomodo quisque venit, emittitur. Quid tamen est quod indigneris? Quid contra expectationem tuam euenit? Periere perituri, Sed ego illos superstitis optabam. Verum hoc nemo tibi promiserat. Perierunt liberi mei. Habebant illi cuius essent magis quam tui: apud te precario morabantur. Educandos tibi fortuna mandauerat. recepit illos, non abstulit.

Naufragium feci. Cogita non quid perdidideris, sed quod euaseris. Nudus exij. Sed existi. Omnia perdidisti. Sed perire potuisti vna cum omnibus.

In latrones incidi. Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores. Plena est insidijs uia. Noli conqueri quod incideris: gaude quod euaseris. Inimicos graues habeo. Quomodo aduersus feras munimenta conquiris, quomodo aduersus serpentes: sic aduersus inimicos auxilia circumspice, quibus illos aut arceas, aut compescas, aut quod optimum est, places. Inimicos habeo. Illud est peius, quod amicos non habes.

Amicum perdidisti. Iam enim te habuisse certum est? Amicum perdidisti. Alium quae: & ibi eum quaeras, ubi inuenire possis. Quaere inter liberales artes, inter honesta & recta officia, quaere in laboribus. Ad mensam ista res non quaeritur. quaere aliquem frugi. Perdidisti amicum. Fortem animum habe, si vnus: erubescet, si vnicum. quid tu in tanta tempestate ad vnam anchoram stabas?

Vxorem bonam amisi. Vtrum inueneras bonam, an feceras? Si inueneras, habere adhuc te posse ex hoc, intelligas licet, quod habuisti. Si feceras, bene spera. Res periit: saluus est artifex. Amisi uxorem bonam.

Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multae diu custoditam perdidere. Decus? Quam multae inter probatas matronalis ordinis, esse coeperunt postea inter exempla mutatarum. Delectabat te fides eius? Quam multas ex optimis coniugibus pessimas videmus, ex diligentissimis solutissimas. Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen muliebris, in lubrico est. Si bonam vxorem habuisti, non potes affirmare in illo eam permansuram fuisse proposito. Nihil tam mobile quam feminarum voluntas, nihil tam vagum. Nouimus veterum matrimoniorum repudia, & foediores diuortio, male cohaerentium rixas. Quam multae quos in adolescentia amauerunt, in communi reliquere senectute: quoties anile diuortium risimus: quam multarum notus amor odio notiore mutatus est. Sed haec & fuit bona, & fuisset, si vixisset. Mors effecit, ut affirmare id sine periculo possis. Bonam vxorem amisi. Inuenies, si nihil quaeris, nisi bonam. Tu modo ne imagines, proauosq. respexeris, nec patrimonium, cui iam ipsa nobilitas cessit. Ista diu cum forma non repugnabunt. Facilius reges animum, nulla vanitate tumentem. Non multum abest à contemptu viri, quae se nimis suspicit. Duc bene institutam, nec maternis inquinatam vitijs. Non cuius auriculis vtrinq. bina patrimonia dependeant. Non quam margaritae suffocent, cui minus sit in dote quam in veste: quam in patente sella circumlatam per urbem populus ab omni parte aequae ut maritus inspexerit: cuius sarcinis domus sit angusta. Hanc facile ad tuos mores rediges, quam nondum corruerunt publici. Vxorem bonam amisi. Non erubescis flere, & intolerabilem vocare iacturam? Hoc vnum deest, utrum illam lugeas an non. Cum maritum te cogitaueris, cogita & virum. Amisi vxorem bonam. Soror bona non potest recuperari, nec mater. Vxor aduentitium bonum est: non est inter illa, quae semel unicuique contingunt. Amisi vxorem bonam. Multos tibi numerare possum, quibus bonam vxorem lugentibus successit melior.

Mors, exilium, luctus, dolor, non sunt supplicia, sed tributa viuendi. Neminem illaesa fata transmittunt. Felix est, non qui alijs videtur, sed qui sibi.

A D E X C E R P T A.

Haec libenter omissem. Senecae enim non esse, vel caeco perspicuum est. Sed veritus sum, nequis ea, cuiusmodi sunt, sublata quereretur. Et in eis tamen multa ex vetere libro emendauimus.

L. A N N A E I. S E N E C A E
D E. I R A. A D. N O V A T V M.
L I B E R. P R I M V S.

C A P. I.

X E G I S T I à me, Nouate, ut scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immerito mihi videris hunc praecipue affectum pertumuisse, maxime ex omnibus taetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti, placidique inest: hic totus concitatus & in impetu doloris est: armorum, sanguinis, suppliciorum, minime humana feruens cupiditate: dum alteri noceat, sui negligens: in ipsa irruens tela, & ultionis secum multa tracturae audus. Quidam itaq. e sapientibus viris iram dixerunt breuem insaniam: aequae enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod coepit pertinax & intenta, rationi consilijque praecclusa, vanis agitata causis, ad dispectum aequi verique inhabilis, ruinis simillima, quae super id quod oppressere, franguntur. Ut autem scias non esse sanos, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intueri. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietae manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exaestuante ab imis praecordijs sanguine, labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsum torquentium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis uocibus sermo praeruptus, & complosae saepius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasq. minas agens, foeda visu & horrenda facies deprauantium se, atq. intumescantium. Nescias, utrum magis detestabile uitium sit, an deformis. Cetera licet abscondere, & in abdito alere. Ira se profert, & in faciem exit: quantoq. maior est, hoc effertur manifestius. Non uides, ut omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notae, ac tota corpora solitum quietumq. egrediantur habitum, & feritatem

ratem suam exasperent: Spumant apri ora, dentes acuuntur attritu, taurorum cornua iactantur in uacuum, & harena pulsu pedum spargitur, leones fremunt, insulantur iratis colla serpentibus, rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tanque perniciosum natura, ut non appareat in illo, ubi ira inuasit, noua feritatis accessio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus uix occultari, libidinem, metumque, & audaciam, dare sui signa, & posse praenosci. Neque enim ulla uehementior intra cogitatio est, quae nihil moueat in uultu. Quid ergo interest? Quod alij affectus apparent, hic eminet.

C A P. II.

IAm uero si effectus eius damnaque intueri uelis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis caedes ac uenena, & reorum mutuas sordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hasta capita uenalia, & subiectas testis faces, nec intra moenia coercitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma reluctantia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta uix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhaustit. Aspice tot memoriae proditos duces, mali exempla fati. Alium ira in cubili suo confodit: alium: inter sacra mensae ira percussit: alium inter leges celebrisque spectaculum fori lancinavit: alium filij parricidio dare sanguinem iussit: alium feruli manu, regalem aperire iugulum: alium in cruce membra diuidere. Et adhuc singulorum supplicia narro. Quin si tibi libuerit, relictis in quos ira uiritem exarsit, aspicere caesas gladio contiones, & plebem immisso milite contrucidatam, & in perniciem promiscuam totos populos capitis damna passos, tanquam aut curam nostram deferentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid gladiatoribus, quare populus irascitur, & tam inique, ut iniuriam putet, quod non libenter pereunt? contemni se iudicat, & uultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium uertitur. Quicquid est, certe non est ira, sed quasi ira: sicut puerorum, qui si ceciderunt, terram uerberari uolunt, & saepe ne sciunt quidem, cui irascantur, sed tantum irascuntur sine causa & sine iniuria, non tamen sine aliqua iniuriae specie, nec sine aliqua poenae cupiditate. Deluduntur itaque imitatione plagarum, & simulacris deprecantium lacrimis placantur, & falsa ultione falsus dolor tollitur.

C A P. III.

Irascimur, inquit, saepe non illis qui laeserunt, sed his qui laesuri sunt: ut scias iram non tantum ex iniuria nasci. Verum est irasci nos laesuris. Sed ipsa cogitatione nos laedunt, & iniuriam qui facturus est, iam facit. Ut scias, inquit, non esse iram poenae cupiditatem, infirmissimi saepe potentissimis irascuntur: nec poenam concupiscunt, quam non sperant. Primum diximus, iram cupiditatem esse poenae exigendae, non facultatem. Concupiscunt autem homines, & quae non possunt. Deinde nemo tam humilis est, qui poenam vel summi hominis sperare non possit. Ad nocendum potentes sumus. Aristotelis finitio non multum a nostra abest: ait enim, iram esse cupiditatem doloris reponendi. Quid inter nostram & hanc finitionem intersit, exequi longum est. contra utramque dicitur, feras irasci, nec iniuria irritatas, nec poenae doloris uel alieni causa. Nam etiam si hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum est, feras ira carere, & omnia praeter hominem. Nam cum sit inimica rationi, nusquam tamen nascitur, nisi ubi rationi locus est. Impetus habent ferae, rabiem, feritatem, incursum. Iram quidem non magis quam luxuriam. Et in quasdam voluptates intemperantiores homine sunt. Non est quod credas illi qui dicit.

*Non aper irasci meminit, non fidere cursu
Ceruam, nec armentis incurrere fortibus urfi.*

Irasci dicit, incitari, impingi. Irasci quidem non magis sciunt, quam ignoscere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem similes illi quosdam impulsus. Alioqui si amor in illis esset, & odium esset: si amicitia, & similtas: si dissensio, & concordia: quorum aliqua in illis quoque extant vestigia: ceterum humanorum pectorum propria bona malaque sunt. Nulli nisi homini concessa prudentia est, prouidentia, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, sed etiam uitij prohibita sunt. Tota illorum ut extra, ita intra, forma humanae dissimilis est. Regium illud & principale parum subtile, parum exactum: ut vox est quidem, sed non explanabilis, perturbata, & inefficax: ut lingua, sed deuincta nec in motus varios soluta.

C A P. IIII.

Capit ergo visus speciesque rerum, quibus ad impetus euocetur, sed turbidas, & confusas. Ex eo procursus illarum tumultusque uehementes sunt: metus autem sollicitudinesque, & tristitia, & ira non sunt, sed his quaedam similia. Ideo cito cadunt, mutantur in contrarium, & cum acerrime saeuierunt, expauescuntque, pascuntur: & ex fremitu decursusque uasano, statim quies soporque sequitur. Quid esset ira, satis explicatum est: quo distet ab iracundia, apparet: quo ebrius ab ebrioso, & timens a timido. Iratus potest non esse iracundus: iracundus potest aliquando iratus non esse. Cetera quae pluribus apud Graecos nominibus in species iram distinguunt, quia apud nos uocabula sua non habent, praeteribo: etiam si amarum nos, acerbumque dicimus, nec minus stomachosum, rabiosum, clamorosum, difficilem, asperum: quae omnia irarum differentiae sunt. Inter hos morosum ponas licet, delicatum iracundiae genus. Quaedam enim sunt irae, quae intra clamorem confidunt: quaedam non minus pertinaces, quam frequentes: quaedam saeue manu, uerbis parciores: quaedam in uerborum maledictorumque amaritudine effusae: quaedam ultra querelas & auersationes non exeunt: quaedam altae grauesque sunt, & introrsus uersae. Mille aliae species,

Species sunt mali multiplicis. Quid esset ira, quæsitum est: an in ullū aliud animal, quàm in hominem caderet, quo ab iracundia distaret, & quæ eius species sint.

C A P . V.

Nunc quaeramus, an ira secundum naturam sit, & an utilis, atq. ex aliqua parte retinenda. An secundum naturam sit, manifestum erit, si hominem inspeximus, quo quid est mitius, dum in recto animi habitus est: quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius? quid ira infestius? Homo in adiutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic cōgregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere: illa etiā carissimos petere. Hic aliorum commodis vel impendere se paratus est: ira in periculum, dum modo secum deducat alium, parata descendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quàm qui optimo eius operi & commendatissimo, hoc ferum ac perniciosum vitium assignat? Ira, vt diximus, auida poenae est: cuius cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori, minime secundum eius naturam est. Beneficij enim humana vita constat & concordia: nec terrore, sed mutuo amore in foedus auxiliumq. commune constringitur. Quid ergo? non aliquando castigatio necessaria est? Quid nō? sed hæc sincera cum ratione. Non enim nocet, sed medetur specie nocendi. Quemadmodum quaedam hastilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, sed vt explicemus, elidimus: sic ingenia vitio praua, dolore corporis animiq. corrigimus. Nempe medicus primo in leuibus vitijs tentat non multum ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitæ dispositione firmare. proximum est, vt modus proficiat: si modus & ordo non proficit, subducit aliqua, & circumcidit: si ne adhuc quidem respondet, interdicit cibis, & abstinentia corpus exonerat. Si frustra molliora cesserunt, ferit venam; membrisque, si adhaerentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius salutaris effectus est. ita legum praesidem, ciuitatisq. rectorem decet, quamdiu potest, verbis & his mollioribus, ingenia curare, vt facienda suadeat, cupiditatemq. honesti & aequi conciliet animis, faciatq. vitiorum odium, pretium virtutū: transeat deinde ad tristiores orationem, qua moneat adhuc & exprobrat, nouissime ad poenas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat. Vltima supplicia sceleribus ultimis ponat, vt nemo pereat nisi quem perire etiam pereuntis interfit.

C A P . VI.

Hoc vno medentibus erit dissimilis, quod illi quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum praestant: hic damnatum cum dedecore & traductione vita exigit: non, quia delectetur vilius poena (procul est enim à sapiente tam inhumana feritas) sed vt documentum omnium sint: & qui vini noluerunt prodesse, morte certe eorum res publica vtatur. Non est ergo natura hominis poenae appetens: ideo nec ira quidem secundum naturam hominis, quia poene appetens est. Et Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alienis vti, ex parte qua nostra sunt? Vir bonus, inquit, non laedit. poena laedit. bono ergo poena non conuenit: ob hoc nec ira: quia poena irae conuenit. Si vir bonus non gaudet, non gaudebit nec eo, quidem affectu, cui poena voluptati est: ergo nō est naturalis ira. Nunquid, quamuis non sit naturalis ira, assumenda est, quia utilis saepe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc flamma subdita est, & hic stimulus peragitaui, mihiq. in pericula audaces.

C A P . VII.

Optimum itaq. quidam putant, temperare iram, non tollere: eoq. detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere: id vero retinere, sine quo languebit actio, & vis, ac vigor animi resoluetur. Primum facilius est, excludere perniciosam, quàm regere: & non admittere, quàm admissa moderari. Nam cum se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt, nec recidi se minui patiuntur. Deinde ratio ipsa, cui fraeni traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab effectibus. Si miscuit se illis, & inquinauit, non potest continere, quos submouere potuisset. Commota enim semel & concussa mens, ei seruit, a quo expellitur. Quarundam rerum initia in nostra potestate sunt: ulteriora nos sua rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt in praeceptis datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morariue defecta potuerunt, sed consilium omne & paenitentiam irreuocabilis praecipitatio abscidit, & non licet eo non peruenire, quo non ire licuisset: ita animus si in iram, amorem, aliosq. se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum: rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, & iam uitiorum natura procliuis.

C A P . VIII.

Optimum est primum irritamentum irae protinus spernere, ipsiq. repugnare seminibus, & dare operam ne incidamus in iram. nam si coeperit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, ubi semel affectus inductus est, iusq. illi aliquod uolūtate nostra datum est. Faciet de cetero quantum uolet, non quantum permiseris. In primis, inquam, finibus hostis arcendus est. Nam cum intrauit, & portis se intulit, modum a captiuis non accipit. Neq. enim sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, vt illos non patiatur ultra quàm oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur. Ideoq. non potest uilem illam vim & salutarem, proditam iam infirmatamque reuocare. Non enim, vt dixi, separatas ista sedes suas diductasq. habent, affectus qui in peius, & ratio quæ in melius animi mutatio est. Quomodo ergo ratio occupata & oppressa vitijs resurget, quæ irae cessit?

Aut

Aut quemadmodum à confusione se liberabit, in qua peiorum mixtura praeualuit? Sed quidam, inquit, in ira se continent. Vtrum ergo ita, nihil ut faciant eorum quae ira dicat, an ut aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Denique interrogo, valentior est quam ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum parere nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium.

C A P. IX.

AT irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cum iam ira euanescit, & sua sponte dedit, non cum in ipso feruore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes intactosque quos oderunt, & à nocendo abstinere faciunt. Quomodo? cum affectus repperit affectum, aut metus, aut cupiditas aliquid imperauit. non rationis tunc beneficio quieuit, sed affectuum infida & mala pace. Deinde nihil habet in se utile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exurgit, & in quantum putauit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter quam quae tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autem illa est, non ut duce, sed ut milite. quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur, quā ducitur, iam non est ira: cuius proprium est contumacia. Si vero repugnat, & non ubi iussa est quiescit, sed libidine, ferociaque prouehitur: tam inutilis animi minister est, quam miles, qui signum receptui datum negligit. Itaque si modum adhiberi sibi patitur, alio nomine appellanda est. Desinit ira esse, quam effraenatam indomitamque intelligo. Si non patitur, perniciofa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis poenam exigit, non ipsius poenae audis, sed quia oportet, non est annumerandus iratis. Hic erit utilis miles, qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quam duces sunt. Ideo nunquam assumet ratio in adiutorium improvidos & uiolentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesque opposuerit: ut irae metum, inertiae iram, timori cupiditatem.

C A P. X.

Absit hoc à virtute malum, ut unquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere: quatiatur necesse est, fluctuetque, qui malis suis tutus est: qui fortis esse, nisi irascitur, non potest: industrius, nisi cupit: quietus, nisi timet: in tyrannide illi viuendum est, in alicuius affectus venienti seruitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similis esse. Quid enim interest, si aequae affectus inconsculta res est sine ratione, quam ratio sine affectu inefficax? Par utrunque est, ubi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectum exaequari rationi? Ira, inquit, utilis affectus est, si modicus est. Immo si natura utilis est. Sed si patiens imperij rationis est, hoc duntaxat moderatione consistetur, ut quo minor fuerit, minus noceat.

C A P. XI.

Ergo modicus affectus nihil aliud quam malum modicum est. Sed aduersus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquam minus: ubi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos & oboediētes. Quid enim est aliud quod Barbaros tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi? Gladiatores quoque ars tuerit, ira denudat. Deinde quid opus est ira, cum idem perficiat ratio? An tu putas venatorem irasci feris: an qui venientes excipit, & fugientes persequitur? Omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumque tot millia superfusa alpihus ita sustulit, ut tantae cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quod erat ita pro virtute: quae ut aliquando perculit, strauitque obuia, ita saepius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque: quorum vnica illis cura est, in alia negligentibus. Quid induratus ad omnem patientiam? ut quibus magna ex parte non regumenta corporum prouisa sunt, non suffugia aduersus perpetuum caeli rigorem. Hos tamen Hispani Gallicae, & Asiae Syriaeque molles bello viri, antequam legio visatur, caedunt, ob nullam rem aliam opportunos, quam ob iracundiam. Agedum illis corporibus illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam. ut nihil amplius dicam, necesse erit nobis certe mores Romanos repetere. Quo alio Fabius affectas imperij vires recreauit, quam quod cunctari & trahere & morari sciuit, quae omnia irati nesciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo stabat, si Fabius tantum ausus esset, quantum ira suadebat. Habuit in consilio fortunam publicam, & aestimatis viribus, ex quibus iam perire nihil sine vniuerso poterat, dolorem vltionemque seposuit in vnam utilitatem: & occasionem intentus, iam ante vicit, quam Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibusque quibus irascendum erat, bellum in Africam transtulit, tam lentus, ut opinionem luxuriae segnitiaeque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque sedit, & hunc suum publicumque dolorem aequo animo tulit, diutius Numantiam quam Carthaginem vinci? Quam dum circumualat, & includit hostem, eo compulit, ut ferro ipsi suo caderent.

C A P . XII.

Non est itaque utilis, nec in proelijs quidem aut in bellis ira. In temeritatem enim prona est: & pericula dum inferre vult, non cauet. Illa certissima est virtus, quae se diu multumque circumspexit & rexit, & ex lento ac destinato prouexit. Quid ergo? vir bonus non irascetur, inquit, si caedi patrem suū viderit, si rapi matrem? Non irascetur: sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus etiam sine ira pietas sit? Aut dic eodem modo: Quid ergo cum viderit secari patrem suū, filiumue, vir bonus non flebit, nec linquetur animo: quae accidere feminis videmus, quoties illas leuis periculi suspicio perculit? Officia sua vir bonus exequitur inconfusus, intrepidus: & sic bono viro digna faciet, ut nihil faciat viro indignum. Pater caedetur? defendam: caesus est? exequar: quia oportet, nō quia dolet. Cum hoc dicis Theophraste, quaeris inuidiam praeceptis fortioribus, & relicto iudice, ad coronā venis: quia vnusquisque in eiusmodi suorum casu irascitur. Putas iudicatuos homines id fieri debere, quod faciunt. Fere enim iustum quisque affectum iudicat, quem agnoscit. Irascuntur boni viri pro suorum iniurijs: sed idem faciunt, si calida non bene praebeatur, si vitrum fractum est, si calceus luto sparsus est. Non pietas illam iram, sed infirmitas mouet: sicut pueri, qui tam parentibus amissis flebunt, quam nubicibus. Irasci pro suis, non est pij animi, sed infirmi. Illud pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, ciuibz prodire defensorem, ipso officio ducente, volentem, iudicantem, prouidentem, non impulsū & rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior est, quā ira: & ob id ipsum ad vindicandum inhabilis, praerapida & amens: ut omnis fere cupiditas ipsa sibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello vnquam bona fuit. Pacem enim similem belli efficit: in armis vero obliuiscitur Martem esse communem, venitque in alienam potestatem, dum in sua non est. Deinde non ideo vitia in vsum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. Nam & febres quaedam genera valetudinis leuant: nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedij genus est, sanitatem debere morbo. simili modo ira, etiam si aliquando ut venenum, & praecipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo salutaris omnino iudicanda est. saepe enim saluti fuere pestifera, Deinde quae habenda sunt in bonis, quo maiora, eo meliora & optabiliora sunt. Si iustitia bonum est, nemo dicet meliorem futuram, si quid detractum ex ea fuerit. si fortitudo bonum est, nemo illam desiderabit ex aliqua parte diminui.

C A P . XIII.

Ergo & ira quo maior, hoc melior. Quis enim vilius boni accessionem recusauerit? Atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malū sit. Utilis, inquit, ira est, quia pugnaciores facit. Isto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces: multique meliores ad ferrum fuere male sobrij. Isto modo dic & phrenesim & insaniam viribus necessariam: quia saepe validiorem furor reddit. Quid? non aliquoties metus ex pauido fecit audacem? & mortis timor etiam inertissimos excitauit in proelium? Sed ita, ebrietas, timor, aliaque eiusmodi, foeda & caduca irritamenta sunt: nec virtutem instruunt, quae nihil vitij eget, sed segnem aliquando animum & ignauum paululum allevant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non fuisset. Ira non in adiutorium virtutis venit, sed in vicem. Quid quodd, si bonum esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? Atqui iracundissimi infantes, senesque & aegri sunt, & inualidum omne natura querulum est.

C A P . XIII.

Non potest, inquit Theophrastus, fieri, ut ne bonus vir irascatur malis. Isto modo quo melior quisque, hoc iracundior erit. Vide ne contra placidior, solutusque affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes vero quid habet cur oderit, cum error illos in huiusmodi delicta compellat? Non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quā multa contra bonum morem faciat, quā multa ex his quae egit, veniam desiderent. Iam irascetur etiam sibi. Neque enim aequus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absolueret: & innocentem quisque se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quanto humanius, mitem & pacatū animum praestare peccantibus: & illos non persequi, sed reuocare. Errantem per agros ignorantia viae, melius est ad rectum iter admouere, quā expellere. Corrigendus est itaque qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & aspere: meliorque tam sibi quā alijs faciendus, non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?

C A P . XV.

At corrigi nequeunt, nihilque in illis spei bonae capax est. Tollantur e coetu mortalium, facturi peiora quae contingunt: & quo vno modo possunt, desinant mali esse: sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maxime prosum, cum illum sibi eripio? Nunquis membra sua odit, tunc cum abscindit? Non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immanis uetum bouem caedimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentosos foetus extinguimus, liberos quoque si debiles monstrisque editi sunt, mergimus. Non ira, sed ratio est, a sanis inutilia secernere. Nil minus quam irasci punientem decet: cum eo magis ad emendationem poena proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quod Socrates seruo ait: Caederē te, nisi irasceret. Admonitionem serui in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cum Socrates non sit ausus se irae committere? Ergo ad coercionem errantium, sceleratorumque irato

irato castigatore non opus est. Nam cum ira delictum animi sit, nō oportet peccata corrigere peccantē.
C A P. XVI.

Quid ergo? non irascar latroni? non irascar uenefico? Non. Neq. enim mihi irascor, cum sanguinem mitto. Omne poenae genus, remedij loco admoueo. Tu adhuc in prima parte versaris errorum: nec grauius laberis, sed frequenter. Obiurgatio te primum secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius iam processisti, quā ut possis verbis sanari. Ignominia non cōtineberis. tibi fortius aliquid & quod sentias, inurendum est. in exilium & loca ignota mitteris. In te duriora remedia, iam solida nequitia desiderat. & vincula publica, & carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & iam non cauis, quae nunquam malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causā, peccare. Perbibisti nequitia, & ira visceribus immiscuisti, ut nisi cum ipsis exire nō possit. Olim miser mori quaeris. bene de te merebimur. Auferemus tibi istam qua vexaris, insaniam, & per tua alienaque voluntato supplicia, id, quod vnum bonum tibi superest, repraesentabimus, mortem. Quare irascar, cui cum maxime profum? Interim optimum misericordiae genus est, occidere. Si intra sem valetudinarium exercitatus & sciens, non idem imperassem omnibus, per diuersa aegrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandae adhibitus sum. pro cuiusque morbo medicina quaeratur. Hunc sanat verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaq. etsi peruersa induenda magistratui vestis, & conuocanda classico contio est; procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed vultu legis: & illa sollemnia verba, seuera magis grauique, quam rabida voce concipiam, & agi iubebo non iratus, sed fenerus. Et cum ceruicem noxio praecidi imperabo, & cum parricidam in suam culleo, & cum mittam in supplicium militare, & cum Tarpeio proditorem, hostemue publicum imponam, sine ira, eo vultu animoque ero, quo serpentes & animalia venenata percutio. Iracundia opus est ad puniendum. Quid enim? videtur lex irasci his quos non nouit, quos non vidit, quos futuros non sperat? Illius itaque sumendus est animus, quae non irascitur, sed constituit. Nam si bono viro ob mala facinora irasci conuenit, & ob secundas res malorum hominum inuidere conueniet. Quid enim est indignius quā florere quosdam, & eos indulgentia fortunae abuti, quibus nulla potest satis mala inueniri fortuna? Sed tam cōmoda illorum sine inuidia videbit, quā scelera sine ira. Bonus iudex improbanda, non odit. Quid ergo, non cum eiusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur animus eius; eritque solito commotior? Fateor. Sentiet leuem quendam, tenuemque motum. Nam ut dixit Zeno, in sapientis quoque animo, etiam cum vulnus sanatum est, cicatrix manet. Sentiet itaque suspiciones quasdam, & umbras affectuum: ipsis quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis bene utatur, pro armis esse. Quod uerum foret, si uelut bellica instrumenta sumi, deponique possent, induentis arbitrio. Haec arma quae Aristoteles virtuti dat, ipsa per se pugnant, non expectant manum. Habent, & non habentur. Nil alijs instrumentis opus est. Satis nos instruxit ratione natura. Haec dedit telum, firmum, perpetuum, obsequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti posset, Non ad prouidendum tantum, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quā hanc ab iracundia petere praesidium, rem stabilem ab incerta, fidelem ab infida, sanam ab aegra? Quid, quod ad actiones quoque, in quibus solis opera iracundiae videtur necessaria, multo per se ratio fortior est? Nam cum iudicauit aliquid faciendum, in eo perseverat. Nihil enim melius inuentura est seipsa, quo muteatur. Ideo stat semel constitutis. Iram saepe misericordia retro egit. Habet enim non solidum robur, sed tantum tumorem: uolentisque principijs utitur: non aliter quā qui à terra uenti surgunt, & fluminibus paludibusque excepti, sine pertinacia vehementes sunt. Incipit magno impetu, deinde desinit ante tempus fatigata: & quae nihil aliud quā crudelitatem, ac noua genera poenarum versauerat, cum animaduertendum est, iam fracta, lenisque est. Affectus cito cadit: aequalis est ratio. Ceterum etiam ubi perseverauerit ira, nonnunquam si plures sunt, qui perire meruerunt, post duorum triumue sanguinem, occidere desinit. Primi eius ictus acres sunt, sicut serpentium uenena à cubili repentium nocent: innoxij dentes sunt, cum illos frequens morsus exhaust. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiserant: & saepe qui minus commisit, plus patitur: quia recentiori irae obiectus est; & in tantum inaequalis est, modo ultra quā oportet, excurrit, modo ceterius debito resistit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quae inuasit, & eripi sibi iudicium suum, etiam si prauum est, non finit. Ratio utrique parti locum dat, & tempus. Deinde aduocationem etiam sibi petit, ut excutiendae spatium ueritati habeat: ira festinat. Ratio id iudicari uult, quod aequū est: ira id aequum videri uult, quod iudicauit. Ratio nihil praeter ipsum, de quo agitur, spectat: ira uanis & extra causam obuersantibus commouetur. Vultus illam securior, vox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitiosior, fauor popularis exasperat. Saepe infesta patrono reum damnat: etiam si ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem: coargui non vult; & in male coeptis, honestior illi pertinacia videtur, quā paenitentia. Cn. Piso fuit memoria nostra, vir a multis vitijs integer, sed prauus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cum iratus duci iussisset eum, qui ex commeatu line commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquiendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio praepositus, condere gladium speculatorem iubet: dā natum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. Nam militem fortuna reddiderat. Ingenti concursu

concurſu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio caſtrorum commilitones. Conſcendit tribunal furens Piſo, ac iubet duci vtrunque; & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? Quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piſo adiecit & tertium. Nam ipſum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iuſſit. Conſtituti ſunt in eodem illo loco perituri tres, ob vniū innocentiam. O quā ſolers eſt iracundia ad fingendas cauſas furoris. Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia cauſa damnationis commilitoni fuiſti: te, quia iuſſus occidere, imperatori non paruiſti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquit, iracundia hoc mali, non vult regi. Iraſcitur veritati ipſi, ſi contra voluntatem ſuam apparuerit: clamore & tumultu, & totius corporis iactatione, quos deſtinauit inſequitur, adiectis conuicijs, maledictiſque. Hoc non facit ratio: ſed ſi ita opus eſt, ſilens quietaque, totas domos funditus tollit, & familias Reipublicae peſtilentes cum coniugibus ac liberis perdit, teſta ipſa diruit, & ſolo exaequat, & inimica libertati nomina exſtirpat. Haec non frendens, nec caput quallans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tum maxime placidus eſſe debet & in ſtatu vultus, cum magna pronuntiat. Quid opus eſt, inquit Hieronymus, cum velis caedere aliquem, prius tua labia mordere? Quid ſi ille vidiffet deſilientem de tribunali proconſulem, & falces liſtori auferentem, & ſua veſtimenta ſcindentem, quia tardius ſcindebantur aliena? Quid opus eſt menſam euertere? Quid pocula aſſiligere? Quid ſe in columnas impingere? Quid capillos euellere? femur, pectusque percutere? Quantam iram putas, quae quia non tam cito in alium quam vult, erūpit, in ſe reuertitur? Tenetur itaq. à proximis, & rogatur, vt ipſe ſibi placeret: quorum nihil facit quiſquis vacuus ira, meritam cuiq. poenam iniungit. Dimittit ſaepe eum, cuius peccatum deprehendit, ſi paenitentia facti ſpem bonam pollicetur, ſi intelligit non ex alto venire nequitiam, ſed ſummo, quod aiunt, animo inhaerere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantiſbus. Nonnunquam magna ſcelera leuius, quā minora compeſcet: ſi illa lapſu, non crudelitate commiſſa ſunt: his ineſt latens, & operta & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo aſficiet, ſi alter per negligentiam admiſit, alter curauit vt nocens eſſet. Hoc ſemper in omni animaduerſione ſeruabit, vt ſciat alteram adhiberi, vt emendet malos: alteram, vt tollat. In vtroque non praeterita, ſed futura intuebitur. Nam, vt Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum eſt, ſed ne peccetur. Reuocari enim praeterita nō poſſunt: futura prohibentur: & quos volet nequitiae male cedentis exempla fieri, palam recidet, non tantum vt pereant ipſi, ſed vt alios pereundo deterreant. Haec cuique expendenda, aſſtimandaque ſunt. Vides quā debeat omni perturbatione liber accedere ad rem ſumma diligentia tractandam, poteſtatem vitae neceſſique. Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum eſt, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non eſt enim illa magnitudo, tumor eſt: nec corporibus copia vitioſi humoris intenſis, morbus incrementum eſt, ſed peſtilens abundantia. Omnes quos vaecors ira animus ſupra cogitationes extollit humanas, altum quidem & ſublime ſpirare ſe credunt: ceterum nihil ſolidi ſubeſt, ſed in ruinam prona ſunt, quae ſine fundamentis creuere. Non habet ira cui inſiſtat. non ex firmo manſuroque oritur, ſed ventofa & inanis eſt: tantumque abeſt à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, à fiducia inſolentia, ab aſteritate triſtitia, à ſeueritate crudelitas. Multum, inquam, intereſt inter ſublimem animum & ſuperbum. Iracundia nihil amplum, decorumq. molitur. Contra mihi videtur veternoſi & infelicis animi, imbecillitatis ſibi conſcij, ſaepe indoleſcere. Vt exulcerata & aegra corpora, ad icuſus leuiſſimos gemunt, ita ira muliebri maxime & puerile vitium eſt. At incidit & in viros. Nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia ſunt. Quid ergo? Non aliquae voces ab iratis emittuntur, quae magno emiſſae uideantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Syllano ſcias ſaeculo ſcriptam. Neſcio vtrum ſibi peius optauerit, vt odio eſſet, an vt timori. Oderint. Occurrit illi futurum, vt execrentur, inſidientur, opprimant. Quid adiicit? Dij illi malefaciant. adeo repperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum pareant? non. dum probent? non. Quid ergo? dum timeant. ſic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum ſpirita putas? Falleris. Nec enim magnitudo iſta eſt, ſed immanitas. Non eſt quod credas iracūctium verbis: quorum ſtrepitus magni, minaces ſunt, intus mens pauidiſſima. Non eſt quod exiſtimes uerū eſſe, quod apud diſertiſſimum virum Liuium dicitur: Vir ingenij magni magis quam boni. Non poteſt illud ſeparari, aut & bonum erit, aut nec magnum: quia magnitudinem animi inconcuſſam intelligo, & introrſus ſolidam, ab imo parem firmamque, qualis ineſſe malis ingenijs non ſolet. Terribilia enim eſſe, & tumultuoſa, & exitioſa poſſunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque bonitas eſt, non habebunt. ceterum ſermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid quod tu magni putes: ſicut C. Caefar, qui iratus caelo quod obſtreperet pantomimis, quos imitabatur ſtudioſius quā ſpectabat, quodq. comeſſatio ſua fulminibus terreretur, prorfus parum certis: ad pugnam vocauit Iouem, & quidem ſine miſſione, Homerū illum exclamans verſum.

ἢ μ' ἀνείκελ' ἢ ἐγὼ σὺν

Quanta dementia fuit. Putauit aut ſibi noceri, ne à Ioue quidem poſſe: aut ſe nocere etiam Ioui poſſe. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandum coniuratorum animos addidiſſe. Vltimae enim patientiae viſum eſt eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cum videtur quidem vehemens, deos hominesque deſpiciens, magnum, nihil nobile eſt: aut ſi videtur alicui magnum animum ira producere, uideatur & luxuria. Ebore ſuſtineri vult, purpura veſtiri, auro regi, terras transferre, maria conclu-

concludere, flumina praecipitare, nemora suspendere. Videatur & avaritia magni animi. Aceruis auri argentique incubat, & prouinciarum nominib. agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quàm quos consules sortiebantur. Videatur & libido magni animi. Transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit vxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. Non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, vno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert, inquantum procedant, extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est. Nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

L. A N N A E I. S E N E C A E
D E. I R A. A D. N O V A T V M
L I B E R. S E C V N D V S.

C A P. I.

R I M V S liber, Nouate, benigniorem habuit materiam. Facilis enim in procliuia vitiorum decursus est. Nunc ad exiliora veniendum est. Quaerimus enim, vtrum ira iudicio an impetu incipiat: id est, vtrum sua sponte moueatur, an quemadmodum plaeraque, quae intra nos inscijs nobis oriuntur. Debet autem in haec se demittere disputatio, vt ad illa quoque altiora possit exurgere. Nam & in corpore nostro ossa, neruique & articuli, firmamenta totius, & vitalia minime speciosa visu, prius ordinantur: deinde haec ex quibus omnis in faciem aspectumque decor est: post haec omnia, qui maxime oculos rapit color, vltimus perfectio iam corpore affunditur. Iram quin species oblatae iniuriae moueat, non est dubium: sed vtrum speciem ipsam statim sequatur, & non accedente animo excurrat, an illo assentiente moueatur, quaerimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptae iniuriae, & vltionem eius concupiscere, & vtrunque coniungere, nec laedi se debuisse, & vindicari debere, non est eius impetus, qui sine voluntate nostra concitetur. Ille simplex est: hic compositus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus est, damnavit, vlciscitur. haec non possunt fieri, nisi animus qui tangebatur, assensus est.

C A P. II.

Q Vorfus, inquis, haec quaestio pertinet: vt sciamus quid sit ira. Nam si inuitis nobis nascitur, nunquam rationi succumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate nostra fiunt, inuicti & ineuitabiles sunt: vt horror frigida aspersus, ad quosdam ictus aspernatio, ad peiores nuntios subriguntur, pili & rubor ad improba verba suffunditur, sequiturque vertigo praerupta cernentes. Quorum quia nihil in nostra potestate est, nulla, quo minus fiant, ratio persuadet. Ira praeceptis fugatur. Est enim voluntariū animi vitium, non ex his quae conditione quadam humanae sortis eueniunt; ideoque etiam sapientissimis accidunt. Inter quae & primus ille ictus animi ponendus est, qui nos post opinionem iniuriae mouet. Hic subit etiam inter ludicra scaenae spectacula, & lectiones rerum vetustarum. saepe Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, videmus irasci. Quis non contra Marij arma, & contra Syllae proscriptionem concitatur? Quis non Theodoto & Achillae, & ipsi puero, non puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio instigat. Martius quoque ille tubarum sonus mouet mentes, & atrox pictura, & iustissimorum suppliciorum tristis aspectus. Inde est, quod aridemus arridentibus, & contristat nos turba maerentiū, & efferuescimus ad aliena certamina: quae non sunt irae, non magis quàm tristitia est, quae ad conspectum inimici naufragi contrahit frontem: non magis quàm timor, qui Hannibale post Cannas moenia circumfidente, lectoris percutit animum: sed omnia ista motus sunt animorum moueri volentium, nec affectus, sed principia praeludentia affectibus. Sic enim militaris viri in media pace togati iam aures tuba suscitatur, equosque castrenses erigit crepitus armorum. Alexandrum aiunt, Xenophanto canente manum ad arma misisse.

C A P. III.

Nihil ex his quae animum fortuito impellunt, affectus vocari debet. Ista, vt ita dicam, patitur magis animus quàm facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moueri, sed permittere se illis: & hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem & lacrimas procidentes, & irritationē humoris obsceni, altumve suspirium, & oculos subito acriores, aut quid his simile, indicium affectus, animique signum putat, fallitur, nec intelligit hos corporis esse pulsus. Itaq. & fortissimus plaerunque vir, dum armatur, expalluit: & signo pugnae dato, ferocissimo militi paululum genua tremuerunt: & magno imperatori, antequam inter se acies arietarent, cor exiuit: & oratori eloquentissimo, dū ad dicen-

dum componitur, summa riguerunt. Ira non moueri tantū, sed excurrere debet. Est enim impetus. Nunquam autem impetus sine assensu mentis est: neque enim fieri potest, ut de ultione & poena agatur animo nesciente. Putauit se aliquis laesum, voluit vlcisci: dissuadente aliqua causa, statim reedit. Hanc irā non voco, sed motum animi, rationi parentem. Illa est ira, quae rationem transilit, quae secum rapit. Ergo prima illa agitatio animi, quam species iniuriae incussit, nō magis ira est, quā ipsa iniuriae species, sed ille sequens impetus, qui speciem iniuriae non tantum accepit, sed approbavit. Ira est concitatio animi ad ultionem voluntate & iudicio pergentis. Nunquid dubium est, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo, an putes aliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut cauere.

C A P. III.

ET ut scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non voluntarius quasi praeparatio affectus, & quaedam cōminatio. Alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cum laesus sim: aut oporteat hunc poenas dare, cum scelus fecerit. Tertius motus est iam impotens, qui, non, si oportet, vlcisci vult, sed utique: qui rationem euincit. Primum illi animi ictum effugere ratione non possumus: sicut ne illa quidē, quae diximus accidere corporibus, ne nos oscitatio aliena sollicitet, ne oculi ad intimationem subitam digitorum comprimantur. Ista non potest ratio vincere: consuetudo fortasse, & assidua observatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio nascitur, iudicio tollitur. Illud etiamnum quaerendum est. Hi qui vulgo saeuunt, & sanguine humano gaudent, an irascantur, cum eos occidunt, a quibus nec acceperunt iniuriā, nec accepisse se existimant: qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris.

C A P. V.

HAec non est ira: feritas est. Non enim quia accepit iniuriam, nocet: sed parata est dum noceat, velle accipere. Nec illi verbera lacerationesque in ultionem petuntur, sed in voluptatem. Quid ergo? Origo huius mali ab ira est: quae ubi frequenti exercitatione & satietate in obliuionem clementiae venit, & omne foedus humanum eiecit animo, nouissime in crudelitatem transit. Rident itaque, gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu absunt, per otium saeui. Hannibalē aiunt dixisse, cum fossam sanguine humano plenam vidisset: O formosum spectaculum. Quanto pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod lacumque complexset. Quid mirum, si hoc maxime spectaculo caperis innatus sanguini, & ab infante caedibus admotus? Sequetur te fortuna crudelitatis tuae per viginti annos secunda, dabitque oculis tuis gratum ubique spectaculum. Videbis istud & circa Trasimenum & circa Cannas, & nouissime circa Carthaginem tuam. Volesus nuper sub diuo Augusto proconsul Asiae, cum CCC. vna die securi percussisset, incedens inter cadavera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, Graece proclamauit: O rem regiam. Quid hic rex fecisset? Non fuit haec ira, sed maius malum, & insanabile.

C A P. VI.

Virtus inquit, ut honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, virtutem & humilem & magnam esse debere? At qui haec dicit, illam extolli vult, & deprimi. Quoniam laetitia ob recte factum, clara magnificaque est, ira ob alienum peccatum sordida & angusti pectoris est, nec vnquam committet virtus, ut vitia, dum compescit, imitetur ipsa: iram castigandam habet, quae nihilo melior est, saepe etiam peior his delictis quibus irascitur. Gaudere laetarique, proprium & naturale virtutis est: irasci non est ex dignitate eius, non magis quā maerere. Atqui iracundiae tristitia comes est: & in hanc omnis ira vel post paenitentiam, vel post repulsam reuoluitur. Et si sapiētis est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus, & saepe irascetur. sequitur, ut non tantum iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus enim esse non potest, si pro facto cuiusque irascendū est. Nam aut iniquus erit, si aequaliter irascetur delictis inaequalibus: aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quā sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? Desinet Socrates posse eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

C A P. VII.

Atqui si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari contristarique ob scelera, nihil est aerumnosius sapiente. Omnis illi per iracundiam maeroremque vita transibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? Quoties processerit domo, per sceleratos illi, avarosque, & prodigos, & impudentes, & ob ista felices incedendum erit. Nusquam oculi eius flectentur, ut non quod indignentur, inueniant. Deficiet, si toties a se iram quoties causa poscet, exegerit. Haec tot millia ad forum prima luce properantia, quā turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent? Alius iudicia patris accusat, quae mereri satius fuit. Alius cum matre consistit. Alius delator venit eius criminis, cuius manifestior reus est. & index damnaturus quae fecit, eligitur: & corona pro mala causa, bona patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cum videris forum multitudine refertum, & septa concursu omnis frequentiae plena, & illum circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc scito, istuc tantundē esse iudiciorum, quantum hominum. Inter istos quos rogatos vides, nulla pax est: alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

CAP. VIII.

Nulli nisi ex alterius damno quaestus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: maiore grauius, minori graues sunt: diuersis stimulantur cupiditatibus: omnia perdit ob leuem voluptatem praedamque cupiunt. Non alia quam in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viuientium pugnantiumque. Ferarum iste conuentus est: nisi quod illae inter se placidae sunt, morsuque similibus abstinent, hi mutua laceratione satiantur. Hoc vno ab animalibus mutis differunt: quod illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos à quibus est nutrita depascitur. Nunquam irasci desinet sapiens, si semel coeperit, omnia sceleribus ac vitijs plena sunt. Plus committitur, quam quod possit coercionem sanari. Certatur ingenti quodam nequitiae certamine: maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est, Expulso melioris aequiorisque, respectu, quocunque visum est, libido se impingit: nec furtiua iam scelera sunt, praeter oculos eunt. Adeoque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus eualluit, ut innocentia non rara, sed nulla sit. Nunquid enim singuli aut pauci rupere legem? vndique, velut signo dato, ad fas nefasque miscendum coorti sunt.

--- Non hospes ab hospice tutus,

Non socer à genero, fratrum quoque gratia rara est.

Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Lurida terribiles miscent aconita nouercae.

Filius ante diem patrios inquiri in annos.

Et quota pars ista scelerum est: non descripsit castra ex vna parte contraria, parentum liberorumque sacramenta diuersa, subiectam patriae ciuis manu flammam, & agmina infectorum equitum ad conquiendas proscriptionum latebras circum volitantia, & violatos fontes venenis, & pestilentiam manu facta, & praeductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concremantia, dominationesque funestas, & regnorum publicorumque exitiorum clandestina consilia: & pro gloria habitata quae quamdiu opprimi possunt, scelera sunt. Raptus ac stupra: & ne os quidem libidini exceptum.

CAP. IX.

Adde nunc publica periuria gentium, & rupta foedera, & in praedam validioris quicquid non resistebat, abductum, circumscriptiones, furta, fraudes, insitiationes, quibus irina non sufficiunt fora. Si tantum irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed insanendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus. Quid enim si quis irascatur, in tenebris parum vestigia certa ponentibus? Quid si quis furdis, imperia non exaudientibus? Quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos aequalium iocos spectent? Quid si illis irasci velis, qui aegrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & haec est, caligo mentium: nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Ne singulis irascaris, vniuersis ignoscendum: generi humano venia tribuenda est. Si irasceris iuuenibus senibusque quod peccant: irascere infantibus, quod peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris: quorum aetas nondum nouit rerum discrimina? Maior est excusatio & iustior, hominem esse, quam puerum. Haec condicione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi quam corporis morbis: non quidem obtusa, nec tarda, sed acumine nostro male vrentia, alter alteri vitiorum exempla. Quisque sequitur priores male iter ingressos. Quid ni habeant excusationem, cum publica via errauerint?

CAP. X.

In singulos seueritas imperatoris distringitur: at necessaria venia est, vbi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis? turba peccantium. Intelligit quam iniquum sit, & periculosum, irasci publico vitio. Heraclitus quonies prodierat, & tantum circa se male viuientium, immo male pereuntium uiderat, flebat, miserebatur omnium, qui sibi laeti felicesque occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo: & ipse inter deplorandos erat. Democritum contra aiunt, nunquam sine risu in publico fuisse. Adeo nihil illi uidebatur serium eorum, quae serio gerebantur. Vbi istic irae locus est? Aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Non irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminem nasci sapientem, sed fieri. Scit paucissimos omni aevo sapientes euadere, quia condicionem humanae uitae perspectam habet. Nemo autem naturae sanus irascitur. Quid enim si mirari uelit, non in siluestribus dumis poma pendere? quid si miretur spineta senesque non vtili aliqua fruge compleri? Nemo irascitur, vbi vitium natura defendit. Placidus itaque sapiens & aequus erroribus, non hostis, sed corrector peccantium, hoc quotidie procedit animo: Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furis ambitionis agitati. Omnia ista tam propitius aspiciet, quam aegros suos medicus. Numquid illa, cuius nauigium multum, vndique, laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsique nauigio irascitur? Occurrit potius, & aliam excludit undam, aliam egerit, manifesta foramina praeccludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo relinquit: nec ideo intermittit, quia quantum exhaustum est subnascitur. Lento adiutorio opus est contra mala continua & foecunda, non ut desinant, sed ne viciant.

CAP. XI.

Vtilis est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primum ira si quantum minatur, valet, os hoc ipsum quia terribilis est, & inuisa est. Periculosius est autem timeri, quam despicere. Si vero sine viribus est, magis expolita contemptui est, & derisum non effugit. Quid enim est iracundia

dia in superuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quaedam, quia terribiora, potentiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quod ferae quoque telum est, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, huius malum? Nunquid ideo quicquam in istis boni est? an contra, omnia despecta, & foeda, & turpia timeantur? Ira per se deformis est, & minime metuenda. At timetur a pluribus, sicut deformis persona ab infantibus. Quid quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter conuertit, quam si missa esset vox publici affectus:

Neceesse est multos timeat, quem multi timent.

Ira natura constituit, ut quod alieno metu magnum est, à suo non vacet. Leoni, inquam, pauida sunt ad leuissimos strepitus pectora. Acerrimas feras umbra, vox, & odor insolitus exagitat. Quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens timeri.

C A P. XII.

Nec ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini est: quoniam quaedam etiam contemptissima timeantur: venena, & ossa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cum maximis ferarum greges linea pennae distincta contineant, & in insidias agant: ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrores sunt. Curriculi motus, rotarumque versata facies leones redigit in caueam. Elephantis porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo umbra ab infantibus, à feris rubens pinna. Non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed leues animos mouet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda est, si velis iram tollere. Neutrum autem potest fieri. Primum potest aliquis non algere, quamuis ex rerum natura hiems sit: & non aestuare, quamuis menses aestiuus sint. Aut loci beneficio aduersus intemperiem anni tutus est, aut patientia corporis sensum vtriusque peruincit. Deinde verte istud. Neceesse est prius virtutem ex animo tollas, quam iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coeunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus, quam aeger & sanus. Non potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominibus natura patitur. Atqui nihil est tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducatur assidua meditatio: nullique sunt tam ferè & sui iuris affectus, ut non disciplina perdormientur. Quodcumque sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnumquodam viderent, consecuti sunt. Vnus quidam, alij Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno, vigiliam indefatigabilem extendit. Didicerunt alij tenuissimis & aduersis funibus currere, & ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi, ac sine ulla respirandi vice perpeti maria.

C A P. XIII.

Mille sunt alia in quibus pertinacia impedimentum omne transcendit, ostenditque nihil esse difficile, cuius sibi ipsa mens patientiam indiceret. Istis quos paulo ante retuli, aut nulla pertinacis studiis, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensos funes ire? qui sarcinae ingenti ceruices supponere? qui somno non submittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis non magno auctoramento labor peruenit. Nos non aduocabimus patientiam, quos tantum praemium expectat, felicitis animi immota tranquillitas? Quantum est effugere maximum malum iram, & cum illa rabiem, saeuitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites affectus eius? Non est quod patrocinium nobis quaeramus, & excusatam licentiam, dicentes, aut utile esse, aut inuitabile. Cui enim tandem vitio aduocatus defuit? non est quod dicas, excidi non posse. Sanabilibus aegrotamus malis: ipsaque nos in rectum genitos natura, si emendari velimus, iuuat. Nec, ut quibusdam visum est, arduum in virtutes & asperum iter est: plano adest. Non vanae vobis auctor rei venio. Facilis est ad beatam vitam: inite modo bonis auspicijs, ipsique dijs bene iuuantibus. Multo difficilius est, facere ista quae facitis. Quid enim quiete otiosius animi? Quid ira laboriosius? Quid clementia remissius? Quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, libido occupatissima est. Omnium denique virtutum tutela facilius est: vitia magno coluntur. Debet ira remoueri. Hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt esse minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura est: sine illa facilius, rectiusque scelera tollentur: mali punientur, & traducetur in melius.

C A P. XIII.

Omnia quae debet sapiens, sine ullius malae rei ministerio efficit: nihilque admiscebit, cuius modum sollicitus obseruet. Nunquam itaque iracundia admittenda est: aliquando simulanda, si fegnes audientium animi concitandi sunt: sicut tarde consurgentes ad cursum equos stimulis facibusque subditis excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit. Irasci quidem non magis vile est, quam maerere, quam metuere. Quid ergo? non incidunt causae, quae iram lacestant? Sed tunc maxime illi opponendae manus sunt: nec est difficile, vincere animum: cum athletae quoque in villissima sui parte occupati, tamen ictus dolorisque patientur, ut vires caedentis exhauriant, nec cum ira suadet, feriunt, sed cum occasio. Pyrrhum maximum praeceptorem certaminis gymnici, solitum autem his quos exercebat, praecipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem: & qua noceat, tantum, non qua caueat, aspicit. Saepe itaque ratio patientiam suadet, ira vindicta: & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam vnius verbi contumelia, non aequo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerant, grauissimis malis obruti sunt, indignati. aliquid ex plenissima libertate diminui, seruire in sese attraxerunt iugum.

CAP.

C A P. XV.

VT scias, inquit, an ita habeat in se generosi aliquid, liberas videbis gentes quae iracundissimae sunt: vt Germanos & Scythas. Quod euenit, quia fortiora solidaque natura ingenia, antequam disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quaedam non nisi melioribus innascuntur ingenijs: sicut valida arbuta & laeta, quamuis neglecta tellus creat: alia foecundi soli silua est. Itaque & ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue & exile capiunt, ignea & feruida: sed imperfectus ille vigor est, vt omnibus quae sine arte, ipsius tantum naturae bono, exurgunt, sed nisi cito domita sunt, quae fortitudo apta erant, audaciae, temeritatisque consuecunt. Quid? non mitioribus animis vitia leuiora coniuncta sunt: vt misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi saepe bonam indolem in malis quoque ostendam, sed non ideo vitia non sunt, si naturae melioris indicia sunt. Deinde omnes istae feritate liberae gentes, leonum, luporumque ritu, vt seruire non possunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenij, sed feri & intractabilis habent. Nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

C A P. XVI.

Ere itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore caelo vtuntur. In frigora Septentrionemque vergentibus immanis uita ingenia sunt, vt ait poeta.

----- *Suoque similima caelo.*

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest irae. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione est impetus. homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quod ne illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Feras ne putem, quibus ex raptu alimentata sunt, meliores, quo iratiores? Patientiam laudauerim bouum, & equorum fraenos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces: cum habeas mundum, Deumque, quem ex omnibus animalibus, vt solus imitetur, solus intelligit? Simplicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & versutis comparantur: & simplices videntur, quia expositi sunt: quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultus, luxuriosus, nepotibusque, hoc nomen imponimus, & omnibus vitij parum callidis.

C A P. XVII.

ORator, inquit, iratus aliquando melior est. Immo imitatus iratum. Nam & histriones in pronuntiando non irati populum mouent, sed iratum bene agentes; & apud iudices itaque, & in contione, & vbicunq. alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt: modo iram, modo metum, modo misericordiam, vt alijs incutiamus, ipsi simulabimus: & saepe id quod veri affectus non effecissent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet esse, nec praedam, nec misericordem, nec crudelem. Illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas non iram, sed vim adhibeat.

C A P. XVIII.

QVoniam quae de ira quaeruntur, tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, vt opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de restituenda, praecepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, vt vincamus. Quaedam ad vniuersam vitam pertinentia praecipientur: ea in educationem, & in sequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam desiderat. Facile est enim, teneros adhuc animos componere. Difficulus reciduntur vitia, quae nobiscum creuerunt. Opportunissima ad iracundiam feruidi animi natura est. Nam cum elementa sint quattuor, ignis, aqua, aer, & terra, potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum, & morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quasdam humidas vocamus, aridasque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt.

C A P. XIX.

REfert quantum quisque humidi in se calidique contineat. Cuius in illo elementi portio praeualebit, inde mores erunt. Iracundos feruidi mixtura faciet. Est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mixtura frigidos facit. Pigrum est enim contractumque frigus. Volunt itaque, quidam ex nostris iram in pectore moueri, efferuescente circa cor sanguine. Causa cur hic potissimum assignetur irae locus, non alia est, quam quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarumque irae acres magis quam graues sunt, leuiioresque, dum incipiunt. Siccis aetatibus vehemens robustaque ira est, sed sine incremento, non multum sibi adiciens: quia inclinatum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, vt aegri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractio sanguinis exhaustus est calor. In eadem causa sunt sui fameque, rabidi, & quibus exangue corpus est, maligneque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cuiusque natura.

C A P. XX.

QVidam ebrij efferuescunt, quidam sicci. Neque vlla alia causa est, cur iracundissimi sint flauis rubentesque: quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet. Mobilis enim illis agitatissim.

ratulque sanguis est. Sed quemadmodum natura quosdam procliuos in iram facit: ita multae incidunt causae, quae idem possint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua peruiugia, noctesque sollicitae, & desideria, amoresque: & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, aegram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia causaeque sunt, plurimumque potest consuetudo; quae si grauis est, alit vitium. Naturam quidem mutare difficile est: nec licet semel mixta nascentium elementa conuertere. Sed in hoc nosse profuit, ut calētibz ingenijs subtrahatur vinum: quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt. Distenduntur enim corpora, & animi cum corpore tumescunt. Labor illos citra lassitudinem exerceat: ut minuat, non ut consumatur calor, nimiusque ille feruor desumpet. Lusus quoque proderunt. Modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, siccioribus & frigidis non est ab ira periculum: sed maiora vitia metuenda sunt, pauor, difficultas, & desperatio, & suspiciones.

C A P. XXI.

Mollienda itaque, fouendaque talia ingenia, & in laetitiam euocanda sunt. Et quia alijs contra irā, alijs contra tristitiam remedijs vtendum est, nec dissimilibus tantum ista, sed contrarijs curanda sunt, semper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, inquam, proderit pueros statim salubriter institui. Difficile autem regimen est: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrunque enim & quod extollendum, & quod deprimendum est, similibus alitur. Facile autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, seruitute comminuitur. Assurgit, si laudatur, & in spem sui bonam adducitur. Sed eadem ista insolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrunque regendus est, ut modo fraenis vtamur, modo stimulis: nihil humile, nihil seruille patiat. Nunquā illi necesse sit rogare suppliciter: nec profit rogasse: potius causae suae, & prioribus factis, & bonis in futurum promissis donetur. In certaminibus aequalium nec vinci illum patiamur, nec irasci. Demus operam, ut familiaris sit his, cum quibus contendere solet: ut in certamine assuescat non nocere velle, sed vincere. Quoties superauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur. Gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia aestimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiā vero otiumque non resoluemus, & procul a contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis fecit iracundos, quā educatio mollis & blanda. Ideo unicis quo plus indulgetur, pupillisque, quo plus licet, corruptior animus est. Non resistet offensis, cui nihil vnquam negatum est, cui lacrimas sollicita semper mater absterfit, cui de paedagogo satisfactum est. Non vides, ut maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobilibusque & magistratibus praecipue apparet, cum quicquid leue & inane in animo erat, secunda se aura sustulit. Felicitas iracundiā nutrit, vbi aures superbas assentatorum turba circumstet. Tibi enim ille respondeat? Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te projcis: & alia, quibus vix sanae, & ab initio bene fundatae mentes resisterint. Longe itaque ab assentatione pueritia remouenda est. Audiatur verum, & timeatur: interim vereatur, semper maioribus assurgat. Nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur: & diuitias parentum in conspectu habeat, non in vsu. Exprobrentur illi perperā facta.

C A P. XXII.

Pertinebit ad rem, praeceptores paedagogosque, pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum est, & in eorum similitudinem crescit, nutricum & paedagogorum retulere mox in adolescentia mores. Apud Platonem educatus puer cum ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Nunquam, inquit, hoc apud Platonem vidi. Non dubito quin citius patrem imitatus sit, quam Platonem. Tenuis ante omnia sit victus, & non pretiosa vestis, & similis cultus cum aequalibus. Non irascetur aliquem sibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed haec ad liberos nostros pertinent. In nobis siquidem fors nascendi & educatio nec vitij locum, nec iam praecepti habet. Sequentia ordinanda sunt. Contra primas itaque causas pugnare debemus. Causa autem iracundiae, opinio iniuriae est; cui non facile credendum est, nec apertis quidem manifestisque statim accedendum est. Quaedam enim falsa, veri speciem ferunt. Dandum semper est tempus. Veritatem enim dies aperit. Ne sint aures criminantibus faciles. Hoc humanae naturae vitium suspectum, notumque nobis sit: quod quā inuiti audimus, libenter credimus: & antequam iudicemus, irascimur.

C A P. XXIII.

Quid quod non criminationibus tantum, sed suspicionibus impellimur, & ex vultu risuque alieno peiora interpretati, innocentibus irascimur? Itaque agenda est contra se causa absens, & in suspensio ira retinenda. Potest enim poena dilata exigi, non potest exacta reuocari. Notus est ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehensus, & ab Hippia tortus, ut confcios indicaret, circumstantes amicos tyranni nominauit, quibus quā maxime caram salutem eius sciebat. Et cum ille singulos, ut nominati erant, occidi iussisset, interrogauit ecquis superesset? Tu, inquit, solus: neminem enim alium, cui carus esses, reliqui. Effecit ira, ut tyrannus tyrannicidae manus commodaret, & praesidia sua gladio suo caederet. Quanto animosius Alexander: qui cum legisset epistolā matris, qua admonebatur, ut a veneno Philippi medici caueret, acceptam potionem non deterritis bibit. Plus sibi de amico suo credidit. Dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius irae fuit. Quo rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis est. Fecit hoc & C. Caesar, ille

far, ille qui victoria ciuili clementissime vsus est. Cum sarcinam deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum, ab ijs qui videbantur aut in aduersis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamuis enim moderate soleret irasci, maluit tamen non posse. Gratissimum putauit genus veniae, nescire quid quisque peccasset. Plurimum mali crudelitas facit. Saepe ne audiendum quidem est, quoniam in quibusdam rebus satius est decipi, quam diffidere.

C A P. XXIII.

Tollenda ex animo suspicio & coniectura, fallacissima irritamenta. Ille me parum humane salutauit, ille osculo meo non adhaesit, ille inchoatum sermonem cito abrupit, ille ad coenam non vocauit, illius vultus auersior visus est. Non deerit suspicioni argumentatio. Simplicitate opus est, & benigna rerum aestimatione. Nihil nisi quod in oculos incurret, manifestumque erit, credamus. Et quoties suspicio nostra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Haec enim castigatio consuetudinem efficiet non facile credendi.

C A P. XXV.

Inde & illud sequitur, ut minimis sordidisque rebus non exacerbemur. Parum agilis est puer, aut tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorax, aut mensa negligentius posita. Ad ista concitari, infamia est. aeger & infelicitis valetudinis est, quem leuis aura contraxit: affecti oculi, quos candida vestis obturbat: dissolutus delicijs, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem aiunt fuisse ex Sybaritarum ciuitate: qui cum vidisset fodientem, & altius rastrum alleuantem, lassum se fieri questus, veruit illud opus in conspectu suo facere. Idem saepius questus est, quod folijs rosae duplicatis incubuisset. Vbi animum simul & corpus voluptates corrumpere, nihil tolerabile videtur: non quia dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur tussis alicuius, aut sternutamentum, aut musca parum curiose fugata nos in rabiem agat, aut versus calix, aut clauis negligentis serui manibus elapsa? Feret iste aequo animo ciuile conuiuium & ingesta in contione curiae maledicta, cuius aures tracti subsellij stridor offendit? Perpetietur hic famem, & aestiuae expeditionis sitim, qui puero male diluenti niuem, irascitur?

C A P. XXVI.

Nulla itaq. res magis iracundiam alit, quam luxuria intemperans & impatiens. Dure tractandus animus est, ut ictum non sentiat, nisi grauem. Irascimur aut his a quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his a quibus accipere potuimus. Ex prioribus quaedam sine sensu sunt: ut librum, quem minutioribus litteris scriptum saepe proiecimus, & mendosum flacerauimus: ut vestimenta, quae, quia displicebant, scidimus. His irasci quam stultum est: quae iram nostram nec meruerunt, nec sentiunt? Sed nos offendunt videlicet qui illa fecerunt. Primum saepe antequam hoc apud nos distinguamus, irascimur: deinde fortasse ipsi quoque artifices excusationes iustas afferent. Alius non potuit melius facere quam fecit: nec ad tuam contumeliam parum didicit. Alius non in hoc ut te offenderet, fecit. Ad vltimum quid est dementius, quam bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui ut his irasci dementis est, quae anima carent, sic & mutis animalibus: quia nulla est iniuria, nisi a consilio profecta. Nocere itaq. nobis possunt, ut ferrum aut lapis: iniuriam quidem facere non possunt. Atqui contemnere quidam putant, ubi equi iidem obsequentes alteri equiti, alteri contumaces sunt: tanquam iudicio, non consuetudine, & arte tractandi, quaedam quibusdam subiectiora sint.

C A P. XXVII.

Atqui ut his irasci stultum est, ita pueris, & non multum a puerorum prudentia distantibus. Omnia enim ista peccata apud aequum iudicem pro innocentia habent imprudentiam. Quaedam sunt, quae nocere non possunt, nullamque vim nisi beneficam & salutarem habent: ut dii immortales, qui nec volunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis & placida est, tam longe remota ab aliena iniuria, quam a sua. Dementes itaque & ignari veritatis, illis imputant saeuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cum interim nihil horum quae nobis nocent profuntque, ad nos proprie dirigatur. Non enim nos causa mundo sumus; hiemem aestatemque referendi. suas ista leges habent, quibus diuina exerceantur. Nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. Nihil ergo horum in nostram iniuriam fit: immo contra, nihil non ad salutem. Quaedam esse diximus, quae nocere non possunt: quaedam, quae nolunt. In his erunt boni magistratus, parentesque, & praecipitores, & iudices: quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quae profutura torquent. Affecti sumus poena. Succurrat non tantum quid patiamur, sed quid fecerimus: in consilium de vita nostra mittamur. Si verum ipsi dicere nobis voluerimus, plaris litem nostram aestimabimus. Si uolumus aequi omnium rerum iudices esse, hoc primum nobis suadeamus, Neminem nostrum esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur. Nihil peccaui, nihil feci: immo nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coercitione nos castigatos: cum illo ipso tempore peccemus, quo adiciamus malefactorum arrogantiam & contumaciam. Quis est iste, qui se profitetur omnibus legibus innocentem? Ut hoc ita sit, quam angusta innocentia est, ad legem bonum esse? Quanto latius officiorum patet, quam iuris regula? Quam multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quae omnia extra publicas tabulas sunt?

C A P. XXVIII.

Sed ne ad illam quidem arctissimam innocentiae formulam praestare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitauimus: alia optauimus, alijs fauimus. In quibusdam innocentes sumus, quia non successit. Hoc

lit. Hoc cogitantes, aequiores simus delinquentibus, cedamus obiurgantibus: utiq. nobis ne irascamur. Cui enim nō, si nobis quoque? Minime dijs. Non enim illorum. sed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloresq. incurrunt. Vtique aliqua fugiendum est, domicilium putre sortitis. Dicitur aliquis male de te locutus. cogita an prior feceris. cogita de quam multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, sed reponere: alios pro nobis facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiā eos qui volentes scientesq. faciunt, ex iniuria nostra nō ipsam iniuriam petere. Aut dulcedine vrbauitatis prolapsus est, aut fecit aliquid: non vt nobis obesset, sed quia consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Saepe adulatio, dū blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens ipse in suspicionē falsam inciderit, quā multis officijs suis fortuna speciē iniuriae induerit, quā multos post odiū amare coeperit, poterit non statim irasci: utiq. si sibi tacitus ad singula quibus offenditur, dixerit: Haec & ipse commisi. Sed vbi tam aequū iudicē inuenies? Is qui nullius non vxorē concupiscit, & satis iustā causā putat amādi, quod aliena est, idē vxorē suam aspici non vult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mendacia persequitur, ipse periturus: & litem sibi inferri aegerrime calumniator patitur. Pudicitiam seruulorum suorum attentari non vult, qui non pepercit suae. Aliena vitia in oculis habemus: à tergo nostra sunt. Inde est, quod tempestiua filij conuiuia pater deterior filio castigat. Nihil alienae luxuriae ignoscit, qui nihil suae negauit: & homicidae tyrannus irascitur: & punit furta sacrilegus. Magna pars hominum est, quae non peccatis irascitur, sed peccātibus. Faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos: Nunquid & ipsi aliquid tale commisimus? Nunquid sic errauimus? Expedite nobis ista damnari? Maximū remedium est irae, mora. Nec ab illa pete initio, vt ignoscat, sed vt iudicet. desinet, si expectat: nec vniuersam illam tentaueris tollere. graues habet impetus primos. tota vincetur, dum partibus carpitur.

C A P. XXIX.

EX his quae nos offendunt, alia renuntiantur nobis, alia ipsi audimus aut videmus. His quae narrata sunt, non debemus cito credere. Multi ementuntur, ut decipiant: multi, quia decepti sunt. Alius criminatione gratia captat, & fingit iniuriam, ut videatur doluisse factam. Est aliquis malignus, & qui amicitias cohaerentes diducere velit. Est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, & ex longinquo tutoque speculetur, quos commisit. De paruula summa iudicaturus, tibi res sine teste non probaretur: testis sine iure iurando non valeret. utriusque parti dares aduocationem, dares tempus, nec semel audires. Magis enim veritas elucet, quo saepius ad manum venit. Amicum condemnas de praesentibus, antequam audias, antequam interrogas. Illi, antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen irasceris. Iam enim iam quid utrinque diceretur, audisti. Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. Non est, inquit, quod me protrahas. Ego productus negabo. Alioqui nihil unquam tibi dicam. Eodem tempore & instigat, & ipse se certamini & pugnae subtrahit. Qui dicere tibi nisi clara non vult, paene non dicit. Quid est iniquius, quam secreto credere, palam irasci?

C A P. XXX.

Quorundam ipsi testes sumus. In his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est: aetati donetur: nescit, an peccet. Pater est: aut tantum profuit, ut illius iam iniuria sit: aut fortassis ipsum hoc meritum eius est, quo offendimur. Mulier est: errat. Iussus est: necessitati quis nisi iniquus succenset? Laesus est: non est iniuria, pati quod prior feceris. Iudex est: plus illius credas sententiae, quam tuae. Rex est: si nocentem punit, cede iustitiae. si innocentem, cede fortunae. Mutum animal est, aut simile muto: imitaris illud, si irasceris. Morbus est, aut calamitas: leuius transiet sustinentem. Deus est: tam perdis operam, cum illi irasceris, quam cum illum alteri precaris iratum. Bonus vir est, qui iniuriam fecit: noli credere. Malus: noli mirari. Dabit poenas alteri quas debet tibi: & iam sibi dedit, qui peccauit. Duo sunt, ut dixi, quae iracundiam concitant. Primum, si iniuriam videmur accepisse: de hoc satis dictum est. Deinde, si inique accepisse: de hoc dicendum est. Iniqua quaedam iudicant homines, quia pati non debuerint: quaedam, quia non sperauerint. indigna putamus, quae inopinata sunt. Itaque maxime commouent, quae contra spem expectationemque euenerunt. Nec aliud est, quate in domesticis minima offendant: in amicis iniuriam vocemus negligentiam.

C A P. XXXI.

Quomodo ergo, inquit, inimicorum nos iniuriæ mouent? quia non expectauimus illas, aut certe non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius: inuiolatos nos etiã inimicis iudicamus esse debere. Regis quisq. intra se animũ habet, vt licentiam sibi dari velit in alterũ, in se nolit alteri. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia. Quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid noui est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, seruus peccat? Turpissimam aiebat Fabius Imperatori excusationem esse, Non putauì. Ego turpissimam homini puto. Omnia puta. expecta. & in bonis morib. aliquid existet asperius. Fert humana infidos animos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cum de moribus vnus iudicabis, de publicis cogita. Vbi maxime gaudebis, maxime metues. Vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi noctura non desunt, sed quiescunt. Semper futurum aliquid quod te offendat, existima. Gubernator nunquam ita totos sinus explicuit securus, vt non expedita ad contrahendum armamenta disponderet. Illud ante omnia cogita, foedam esse & execrabilem vim nocendi, & alienissimam homini, cuius beneficio etiam saeua mansuescunt. A spice elephan

elephantorum iugo colla submissa, taurorum pueris pariter ac feminis persultantibus terga impune calcata, & repentes inter pocula sinusque innoxio lapsu dracones, & intra domum vsorum leonumque ora placida tractantibus, adulantisque domino feras. Pudebit cum animalibus permixtas mores. Nefas est nocere patriae: ergo cui quoque. Nā hic pars patriae est. Sanctae partes sunt, si vniuersum venerabile est: ergo & homini. Nā hic in maiore tibi vrbe ciuis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se mēbra cōsentiunt, quia singula seruari, totius interest: ita homines singulis parcent, quia ad coetum geniti sumus. Salua autem esse societas nisi amore & custodia partium non potest. Ne viperas quidem & matricēs, & si qua morsu aut ictu nocent, effligeremus, si vt reliqua mansuefacere possemus, aut efficere, ne nobis alii sue periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccauit, sed ne peccet. Nec vnquam ad praeteritum, sed ad futurum poena referetur. Non enim irascitur, sed cauet. Nam si puniendus est, cuicumque prauum maleficumque ingenium est, poena neminem excipiet.

C A P. XXXII.

AT enim ira habet aliquam voluptatem: & dulce est, dolorem reddere. Minime. Non enim vt in beneficijs honestum est, merita meritis rensare: ita iniurias iniurijs. Illic, vinci turpe est: hic, vincere inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum, vltio: & a contumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit, tantum excusatus peccat. M. Catonem in balneo quidam percussit imprudēs. Quis enim illi sciens faceret iniuriam? Postea satisfacienti Cato: Non memini, inquit, percussum me. Melius putauit, non agnoscere, quā ignoscere. Nihil, inquis, illi post tantam petulantiam mali factū est: Immo, multum boni. coepit Catonem nosse. Magni animi est, iniurias despicerē. Vltionis contumeliosissimū genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias altius demisere dum vindicant, Ille magnus & nobilis est, qui more magnae ferae latratus minorum canum securus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si vindicauerimus iniuriam. si tanquam ad remedium sine ira veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi vtile.

C A P. XXXIII.

SAepe autem satius fuit dissimulare, quā vlcisci. Potentiorum iniuriae hilari vultu, non patienter tantum ferendae sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, quos laeserunt, & oderunt. Notissima vox est eius, qui in cultu regum consenuerat. Cum illum quidam interrogaret, quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem: Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Saepe adeo iniuriam vindicare non expedit, vt ne fateri quidē expediat. C. Caesar Pastoris splendoris equitis Romani filium cum in custodia habuisset, mūdicijs eius, & cultioribus capillis offensus, rogantē patre, vt salutem sibi filij cōcederet, quasi de supplicio eius admonitus, duci protinus iussit. Ne tamen omnia inhumane faceret aduersum patrem, ad coenam illū inuitauit eo die. Venit Pastor nihil vultu exprobrante. Propinauit illi Caesar heminam: & posuit illi custodem. perdurauit miser, non aliter quam si filij sanguinem biberet. Vnguentum & coronas misit, & obseruare iussit an sumeret. Sumpsit eo die, quo filium extulerat, immo quo non extulerat. Iacebat conuiuia centesimus, & potiones vix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat: cum interim non lacrimas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Coenauit tanquam pro filio exorasset. Quæris, quare? Habebat alterum. Quid ille Priamus? non dissimulauit iram, & regis genua complexus est: Funestam persufamque cruore filij manum, ad os suum retulit, & coenauit, sed tamen sine vnguento, sine coronis: & illum hostis faeuissimus multis solatijs, vt cibum caperet, hortatus est, non vt pocula ingentia super caput posito custode siccaret. **Contempsissem Pastorem, si sibi timuisssem: nunc iram cōpescuit pietas.** Dignus fuit, cui permitteret a conuiuio ad ossa filij legenda discedere. Ne hoc quidem permisit: benignus interim & comis adolescens propinationibus senem crebris, vt cura leniretur, lacescebat. Contra ille se laetum, & oblitum quid eo esset actum die, praestitit. Perierat alter filius, si carnifici conuiuia non placuisset.

C A P. XXXIII.

ERgo ira abstinendum est, siue par est qui laceffendus est, siue superior, siue inferior. Nam cū pare contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem, vt mures & formicae: ad quas si manum admoueris, ora conuertunt. Imbecilla se laedi putant, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quid aliquādo nobis profuerit ille, cui irascimur, & meritis offensam redemerit. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementiae fama, & quā multos venia amicos viles fecerit. Ne irascamur inimicorum & hostium liberis. Inter Syllanae crudelitatis exēpla est, quod a rep. liberos proscriptorum submouit. Nihil est iniquius, quā aliquem heredem paterni odij fieri. Cogitemus, quotiens ad ignoscendum difficles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles esse. Quā saepe veniam qui negauit, petit: quā saepe pedibus eius aduolutus est, quem a suis reppulit. Quid est gloriosius, quā iram amicitia mutare? Quos Pop. R. fideliores habet locios, quā quos habuit pertinacissimos hostes? Quod hodie esset imperium, nisi salubris prouidentia victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis: tu contra, beneficijs prouoca. Cadit statim simultas ab altera parte deserta. nisi par non pugnat. Si vtrinque concurratur, ille est melior, qui prior pedem retulit: victus est, qui vicit, Percussit te? recede. Referendo enim

do enim, & occasionem saepius ferendi dabis, & excusationem non poteris reuelli cum voles. Nunquā velit quisquam tam grauius hostem ferire, ut relinquat manum in vulnere, & se ab ictu reuocare non possit. At qui tale ira telum est, vix retrahitur.

C A P . XXXV.

A Rma nobis expedita prospicimus, gladium commodum &abilem: non vitabimus impetus animi, his graues magis furiosos & irremediabiles? Ea demum velocitas placet, quae ubi iussa est, uestigium, sistit, nec ultra destinata procurrat, & quae flecti & à cursu ad gradum reduci potest. Aegros scimus nervos esse, ubi inuitis nobis mouentur. Senex, aut infirmi corporis est: qui cum ambulare vult, currit. Animi motus eos putemus sanissimos validissimosque, qui nostro arbitrio ibunt, non suo ferentur. Nihil tamen aequè profuit, quàm primum intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non est vilius affectus facies turbator, pulcherrima ora foedauit, toruos uultus ex tranquillissimis reddit. Liquit decor omnis iratos: & siue amictus illius compositus sit ad legem, attrahet vestem, omnemque curam sui effundet. Si capillorum natura vel arte iacentium non informis est habitus, cū animo inhorrescunt, tumescunt venae, concutitur crebro spiritu pectus, rabida vocis eruptio colla distendit. Tunc artus trepidi, inquietae manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intra putas esse animum, cuius extra imago tā foeda est? Quanto illi intra pectus terribilior uultus, acrior spiritus est, intensior impetus, rupturus se, nisi eruperit? Quales sunt hostium vel ferarum caede madentium, aut ad caedem euntium aspectus, qualia poetae inferna monstra finxere, succincta serpentibus, & igneo flatu, quales ad bella excitanda, discordiamque in populos diuidendam, pacemque lacerandam taeterrimae inferum exeunt furiae: tale nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, sibilo mugituque & gemitu & stridore, & si qua his inuisior vox est, perstreptentem, tela manu utraque quatientem. neque enim illi tegere se, cura est. toruam, cruentamque & cicatricosam, & verberibus suis liuidam, incessus vesani, offusam multa caligine, incurstantem, vastantem, fugantemque: & omnium odio laborantem, sui maxime: si aliter nocere non possit, terras, maria, caelum ruere cupientem, infestam pariter, inuisamque. Vel, si videtur, qualis apud vates nostros est:

Sanguineum quatens dextra Bellona flagellum.

Aut scissa gaudens vadit Discordia palla.

aut si qua magis dira facies excogitari diri affectus potest.

C A P . XXXVI.

Q Vibusdam, ut ait Sextius, iratis profuit aspexisse speculum. perturbauit illos tanta mutatio sui, velut in rem praesentem adducti non agnouerunt se: & quantum ex vera deformitate imago illa speculo repercussa reddebat, animus si ostendi, & si in vili materia per lucere posset, intuentes nos confunderet. ater, maculosusque, aestuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius est per ossa carnesque, & tot impedimenta effluentis. Quid si nudus ostenderetur? Speculo quidem neminē deterritum ab ira credo. Quid ergo? qui ad speculum venerat, ut se mutaret, iam mutauerat. Iratis quidē nulla est formosior effigies, quàm atrox & horrida, qualesque esse, etiam uideri uolunt. Magis illud uidendum est, quam multis ira per se nocuerit. Alij nimio feruore rupere uenas, & sanguinem supra uires elatus clamor egeffit, & luminum suffudit aciem in oculos uehementius humor egestus, & in morbos aegri recidere, nulla celerior ad insaniam uia est. Multi itaque continuauerunt irae furorem: nec quam expulerant mentem, unquam receperunt. Aiace in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egestatem sibi, ruinā domui imprecantur, & trāsci se negant: nō minus quàm insanire, furiosi. Amicissimis hostes, vitandique carissimis, Legum, nisi qua nocent, immemores, ad minima mobiles. Nō sermone, non officio adiri faciles. Omnia per uim gerunt, gladijs & pugnare parati, & incumbere. Maximum enim malū illos coepit, & omnia exuperans uitia. Alia paulatim intrant. Repentina & uniuersa uis huius est: omnes denique alios affectus sibi subijcit.

C A P . XXXVII.

A Morem ardentissimum uincit. Transfoderunt itaque amata corpora, & in eorum quos occiderant iacere complexibus. Avaritiam durissimum malum, minimumque flexibile ira calcauit, adacta opes suas spargere, & domui, rebusque in unum collatis injicere ignem. Quid? non ambitiosus magnō aestimata, ira proiecit insignia, honoremque delatum repulit? Nullus affectus est, in quem non ira dominetur.

L. A N N A E I. S E N E C A E

D E. I R A. A D. N O V A T V M.

L I B E R. T E R T I V S.

C A P. I.

Vod maxime desiderasti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certe refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palam aperreque faciendum est, vbi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, vbi nimium ardet, omnique impedimento exasperatur & crescit. Refert, quantas vires, quamque integras habeat. Vtrumne verberanda & agenda retro sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desauit, ne remedia ipsa secum ferat. Consilium pro moribus cuiusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdã terrendo placabimus. Alios obiurgatio, alios confessio, alios pudor coepto deiecit: alios mora, lentum praecipitis mali remedium, ad quod nouissime descendendum est. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardius possunt. Huius incitata, & se ipsa rapiens violentia, non paulatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more vitiorum sollicitat animos, sed abducit: & impotentes sui, cupidosque vel communis mali, exagitat. Nec in ea tantum, in quae destinauit, sed in ocurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira praecipitat. Ceteris etiam si resistere contra affectus suos non licet, at certe affectibus ipsis licet stare: haec non secus quàm fulmina procellaeque, & si qua alia irremediabilia sunt, quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit. Alia vitia à ratione, haec à sanitate desciscit. Alia accessus lenes habet, & incrementa fallentia: in ira deiectus etiam animorum est. Nulla itaque res vrget magis attonita, & in vires suas pronat: & siue successit, superba, siue frustratur, insana, ne repulsa quidem in taedium acta, vbi aduersarium fortuna subduxit, in seipsam morsus suos vertit: nec refert, quantum sit, ex quo surrexit.

C A P. II.

Ex leuissimis enim in maxima euadit. Nulla transit aetatem: nullum hominum genus excipit. Quaedam gentes beneficio egestatis non nouere luxuriam. Quaedam, quia exercitae & vagae sunt, effugere pigritiam. Quibus incultus mos, agrestis vita est, circumscripção ignota est, & fraus, & quodcumque in foro malum nascitur. Nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graecos quàm barbaros potens. Non minus perniciose leges metuentibus, quam quibus iura distinguit modus virium. Denique cetera singulos corripunt: hic vnus affectus est, qui interdum publice concipitur. Nunquã vnuerfus populus vnus feminae amore flagrauit. Nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas spem suam misit. Ambitio viritum singulos occupat. Impotentia non est malum publicum. Saepe in iram vno agmine itum est. viri, feminae, senes, pueri, principes, vulgusque consensere: & tota multitudo paucissimis verbis concitata, ipsum concitatore antecessit. Ad arma protinus, ignesque discursus est, & indicta finitimis bella, aut gesta cum ciuibus. Totae cum stirpe omni crematae domus: & modo eloquio fauorabilior habitus in medio honore, iram suae contionis excepit: in Imperatorem suum legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicum consilium, senatus, non expectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, subitos irae suae duces legit: ac per tecta vrbs, nobiles consecratos viros, supplicium manu sumpsit. Violauit legationes rupto iure gentium, rabieque infanda ciuitatem tulit: nec datum tempus quo resideret tumor publicus: sed deductae protinus classes, & oneratae tumultuario milite. Sine more, sine auspicijs populus ductu irae suae egressus, fortuita raptaque pro armis gessit. Deinde magna clade temeritatem audacis irae luit.

C A P. III.

Hic barbaris forte ruentibus in bella exitus est. cum mobiles animos species iniuriae perculit, aguntur statim: & qua dolor traxit, ruinae modo regionibus incidunt incompoti, interriti, incauti, pericula appetentes sua, gaudent feriri, & instare ferro, & tela corpore vrgeri, & per suum vulnus exire. Non est, inquis, dubium, quin magna ista & pestifera sit vis. Ideo quemadmodum sanari debeat, monstra. Atqui, vt in prioribus libri dixi, itat Aristoteles defensor irae, & vetat illam nobis exsecari. Calcar ait esse virtutis: hac erepta, inermem animum & ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Necessarium est itaque foeditatem eius, ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monstri sit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non sine perniciie sua perniciolus, & ea deprimens, quae mergi nisi cum mergente non possunt. Quid ergo? sanum hunc aliquis vocat, qui, velut tempestate correptus, non it, sed agitur, & furenti malo seruit? nec mandat vltionem suam, sed ipse eius exactor, animo simul ac manu saeuit, carissimorum, eorumque quos mox amissos fleturus est carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem comitemque dat: consilia, sine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducae finistraeque sunt vires, & in malum suum ualidae, in quas aegrum morbus & accessio erexit. Non est ergo, quod

quod me putes tempus in superuacuis cōsumere, quod iram, quasi dubiae apud homines opinionis sit, infamem: cum aliquis sit. & quidem de illustribus philosophis, qui illi indicat operas, & tanquam vtilem ac spiritus subministrantem in proelia, in actus rerum, ad omne quodcunque calore aliquo gerendum est, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effraenata & attonita: apparatusque illi reddendus est suus, eculei & fidiculae, & ergastula & cruces & circumdati defixis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens vncus, varia vinculorum genera, varia poenarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium caueae. Inter haec instrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum stridens, omnib. per quae furit tætrior. Vt de ceteris dubium sit, nulli certe affectui peior est vultus, quē in prioribus libris descripsimus, asperum & acrem, & nunc subito retrorsum sanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu verso, subrubicundum, & similem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis & exilientibus, nunc in vno obtutu defixis & haerentibus.

C A P. III.

A Dijce dentium inter se arietatorum, & aliquem esse cupientium, non alium sonū, quam est apris, tela sua attritu acuentibus. Adijce articulorum crepitum, cum se ipsae manus frangunt, & pulsatum saepius pectus, anhelitus crebros, tractosq. altius gemitus, instabile corpus, incerta verba subitis exclamationibus, trementia labra. interdumque compressa, & dirum quiddam exsibilantia. Ferarum, mehercules, siue illas fames exagitat, siue infixum visceribus ferrum, minus tætra facies est, etiam cū venatorem suum semianimes morsu ultimo petunt, quā hominis ira flagrantis. Age, si exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba sunt? nonne reuocare se quisque ab ira volet, cum intellexerit illam à suo primum malo incipere? Non vis ergo admoneam eos, qui iram summa potentia exercent, & argumentum virium existimant, & in magnis magnae fortunae bonis ponunt paratam ultionem, quā non sit potens, immo nec liber quidem dici possit, ira captus? Non vis admoneam, quo diligentior quisque sit, ut ipse se circumspectiat: alia animi mala ad pessimos quosq. pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia sanis, irrepere? adeo ut quidam simplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgo credatur facillimus quisq. huic obnoxius.

C A P. V.

Q Vorfus, inquis, hoc pertinet: Vt nemo se iudicet tutum ab illa: cum lentos quoque natura & placidos in saeuitiam ac violentiam euocet. Quemadmodum aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens valetudinis cura: promiscue enim imbecilla robustaque inuadit: ita ab ira tā inquietis moribus periculū est quā in compositis & remissis, quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat. Sed cum primum sit, non irasci: secundum, retinere: tertium, alienae irae mederi: dicam primum, quemadmodum in iram non incidamus: deinde, quemadmodum ab illa liberemur: nouissime, quemadmodum irascentem retineamus placemusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, praestabimus, si omnia vitia irae nobis subinde proposuerimus, & illam bene aestimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala, & in medium protrahenda sunt: ut qualis sit, appareat, comparanda cum pessimis est. Auaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior utatur: ira impendit: paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem. quanto plus irascendo, quā id erat propter quod irascebatur, amisit? Ira patri luctum, marito diuortiū attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Peior est etiam, quā luxuria: quoniam illa sua voluptate fruatur, haec alieno dolore. Vincit malignitatem & inuidiam. Illae enim infelicem fieri volunt, haec facere. Illae fortuitis malis delectantur: haec non potest expectare fortunam. Nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil est simultatibus grauius. has ira conciliat. Nihil est bello funestius. in hoc potentium ira prorumpit. Ceterum etiam illa plebeia ira & priuata, inermis, & sine viribus bellum est. Praeterea ira, ut seponamus quae mox secutura sunt damna, insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis sollicitudinem, dat poenas dum exigit: naturam hominis vitiat. Illa in amorem hortatur, haec in odium. Illa prodesse iubet, haec nocere. Adijce, quod cum indignatio à nimio sui suspectu veniat, & animosa uideatur, pusilla est & angusta. Nemo enim non eo à quo se contemptum iudicat, minor est. At ille ingens animus, & uerus aestimator sui non uindictam iniuriam, quia non sentit. Vt tela à duro resiliunt, cum dolore caedentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius, uelut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias contumeliasque respuere? Vltio, doloris confessio est. Non est magnus animus, quem incuruat iniuria. Aut potentior te aut imbecillior laesit. Si imbecillior, parce illi: si potentior, tibi.

C A P. VI.

N Vllum est argumentum magnitudinis certius quam nihil posse, quo instigeris, accidere. Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tēpestatem impelitur, nec uersatur in turbinem: omni tumultu caret. inferiora fulminant. Eodem modo sublimis animus, quietus semper, & in statione tranquilla collocatus, intra se premens, quib. ira contrahitur, modestus & uenerabilis est & compositus, quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furis non primam reiecit uerecundiam? Quis impetu turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in se uerecundi habuit, abiecit? Cui officiorum numerus aut ordo constitit incitato? Quis linguae temperauit?

Quis

Quis ullam partem corporis tenuit? Quis se regere potuit? In immensum proderit nobis illud Democrīti salutare praeceptum, quo monstratur tranquillitas, si neque priuatim, neque publice multa, aut maiora viribus nostris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negotia dies transit, ut non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quae animum in iras pareat. Quemadmodum per frequentia urbis loca properanti in multos incurritandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respersi: ita in hoc vitae actu dissipato & vago multa impedimenta, multae quaerelae incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius interceptit. Non ex destinato proposita fluxerunt. Nulli fortuna tam dedita est, ut multa tentanti ubique respondeat. Sequitur ergo, ut is cui contra quam proposuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum rerumque sit: ex leuissimis causis irascatur, nunc personae, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunae, nunc sibi. Itaque ut quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum, ut dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, supraque vires appetitarum. Facile est, leuia aptare ceruicibus, & in hac aut in illam partem transferre sine lapsu. At quae alienis in nos manibus imposita, aegre sustinemus, victi in proximos effundimus, & dum stamus sub sarcina, impares oneri vacillamus.

C. A. P. VII.

Idem accidere in rebus civilibus ac domesticis, scias. Negotia expedita, & habilia sequuntur auctorem ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facile, & si occupata sunt, premunt atque adducunt administrantem, tenerique iam visa, cum ipso cadunt. Itaque fit, ut frequenter irrita sit eius voluntas, qui non quae facilia sunt, aggreditur, sed vult facilia esse, quae aggressus est. Quotiens aliquid conaberis, te simul & ea quae paras, quibusque pararis, ipse metire. Faciet enim te asperum paenitentia operis infecti. Hic interest, utrum quis feruidi sit ingenij, an frigidi, atque humilis. Generoso repulsa iram exprimet, languido inertique tristitiam. Ergo actiones nostrae nec pravae sint, nec audaces, nec improbae. In vicinum spes exeat. Nihil conemur, quod mox adepti quoque successisse miremur. Demus operam, ne accipiamus iniuriam quam ferre nescimus. Cum placidissimo & facillimo & minime anxio, morosoque viuendum est. Sumuntur à conuersantibus mores. Et ut quaedam in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem vini traxit. Impudicorum coetus fortem quoque & filicem virum emolliit. Avaritia in proximos virus suum transtulit. Eadem ex diuerso ratio virtutum est, ut omne quod secum habent, mitiget. Nec tam valetudini profuit utilis regio & salubrius caelum, quam animis parum firmis in turba meliorum versari. Quae res quantum possit, intelliges, si videris feras quoque conuictu nostro mansuescere: nullique immani bestiae vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimque inter placida deditur.

C. A. P. VIII.

Accedit huc, quod non tantum exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus viuit, sed quod causas irascendi non inuenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debet omnis quos irritaturos iracundiam sciet. Qui sunt, inquit, isti? Multi ex varijs causis idem facturi. Offendet te superbus contemptu, diues contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax contentione, ventosus & medax vanitate. Non feres a suspicioso timeri, à pertinace vinci, à delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos, qui iram tuam non euocent, sed ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen usque in adulationem. Nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certe amicus noster, vir bonus, sed irae paratioris, cui non magis erat tutum blandiri quam maledicere. Caelium oratorem fuisse iracundissimum constat. Cum quo, ut aiunt, coenabat in cubiculo lectae patientiae cliens: sed difficile erat illi in crapulam coniecto, rixam eius cum quo edebat, effugere. Optimū iudicauit quicquid dixisset sequi, & secundas agere. Non tulit Caelius assentientem, sed exclamauit: Dic aliquid contra, ut duo simus. Sed ille quoque quod non irascere iratus, cito sine aduersario desijt. Eligamus ergo vel hos potius, si conscij nobis iracundiae sumus, qui vultum nostrum ac sermonem sequantur. Facient quidem nos delicatos, & in malam consuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi: sed proderit vitio interuallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura, blandientem feret. Nihil asperum taetrumque palpati est. Quotiens disputatio longior & pugnacior erit, in prima resistamus, antequam robur accipiat. Alit se ipsam contentio: demissos altius tenet. Facilius est se à certamine abstinere, quam abducere.

C. A. P. IX.

Studia quoque grauiora iracundis omittenda sunt, aut certe citra lassitudinem exercenda: & animus non inter plura versandus, sed artibus amoenis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & historia fabulis detineat: mollius delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. Quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta esse, sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resoluatur? Confusus oculis profunt virentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore praestringitur. sic mentes aegras studia laeta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia, fugere debemus, & omnia quae exulcerant vitium: aequae cauere lassitudinem corporis. Consumit enim, quicquid in nobis mite placidumque est, & acria concitat. Ideo quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas maioris negotij, bilem cibo temperent, quam maxime mouet fatigatio: siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque eius, venis laborantibus sistit: siue quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. Certe ob eandem causam iracundiores

sunt valetudine aut aetate fessi. Fames quoque & sitis ex eisdem causis vitanda est: exasperat enim & incendit animos.

C A P. X.

Vetus dictum est. A lasso rixam quaeri. Aequae autem & ab esuriente, & à sitiente, & ab omni homine quem aliqua res vrit. Nam ut vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condescunt: ita animus affectus, minimis offenditur, adeo ut quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio, ad litem euocent. Nunquam sine querela aegra tanguntur. Optimum est itaque, ad primum mali sensum mederi sibi: tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile est, autem, affectus suos cum primum oriuntur deprehendere. Morbum signa praecurrunt. Quemadmodum tempestatis ac pluviae ante ipsas notae veniunt: ita irae, amoris, omniumque istarum procellarum animos vexantium sunt quaedam praenuntia. Qui comitali vitio solent corripi, iam aduentare valetudinem intelligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumen, nervorumque trepidatio est, si memoria sublabitur, caputque versatur. Solitis itaque remedijs incipientem casum occupant, & odore gustuque quicquid est quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut si parum medicina profecit, vitauerunt turbam, & sine teste ceciderunt. Proderit morbum suum nosse, & vires eius antequam spatientur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maxime concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliae mouent. Hic vult nobilitati suae, hic formae suae parci. Ille elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus. Hic **superbiae** impatiens est, hic contumaciae. Ille seruos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum saeuus est, foris mitis. Ille rogari inuidiam iudicat: hic non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

C A P. XI.

Scire itaque oportet, quid in te imbecillum sit, ut id maxime protegas. Non expedit omnia videre, somnia audire, multae nos iniuriae transeant: ex quibus pleraque non accipit, qui nescit. Non vis esse iracundus: ne sis curiosus. Qui inquit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiam si secreto habiti sint, eruit, se ipse inquietat. Quaedam interpretatio eo perducit, ut videantur iniuriae. Itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. **Circumscribenda multis modis ira est.** Pleraque in lusum iocumque uertantur. Socratem aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quam molestum esse, quod nescirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodum lata. Nec uideo quare difficilis sit moderatio, cum sciam tyrannorum quoque tumida & fortuna & licentia ingenia familiarem sibi saeuitiam repressisse. Pisistratum certe Atheniensium tyrannum memoriae proditur, cum multa in crudelitatem eius ebrius conuiuia dixisset, nec desissent qui uellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent, placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse, non magis illi se succensere, quam si quis obligatis oculis in se occurrisset. Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut leuia aggrauando.

C A P. XII.

Saepe ad nos ira venit, saepius nos ad illam: quae nunquam accersenda est: etiam cum incidit, reijcia-
Stur. Nemo dicit sibi: Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui. Nemo animum facientis, sed ipsum aestimat factum. Atqui ille intueendus est, an uoluerit, an inciderit: coactus sit, an deceptus: odium securus sit, an praemium: sibi morem gesserit, an manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis aetas facit, aliquid fortuna: ut ferre, aut humanum, aut humile sit. Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. Nunc facit iracundos iniqua nostri aestimatio: & quae facere uellemus, pati nolumus. Nemo se differt. Atqui maximum remedium irae, dilatio est: ut primus eius feruor relanguescat, & caligo quae premit mentem, aut residat, aut minus densa sit. Quaedam ex his quae te praecipitem ferebat, hora, non tantum dies, molliet: quaedam ex toto euanescent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iam iudicium esse, non iram. Quicquid uoles quale sit scire, tempori trade. Nihil diligenter in fluctu cerpitur. Non potuit impetrare Plato à se tempus, cum seruo suo irasceretur, sed poner e illum statim tuni-
cam, & praebere scapulas uerberibus, iussit, sua manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui forte interuenerat, quid ageret, Exigo, inquit, poenas ab homine iracundo. uelut stupens, gestum illum deformem sapienti uiro seruabat, oblitus iam serui: quia alium quem potius castigaret, inuenerat. Itaque abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior: Tu, inquit, Speusippe seruulum istum uerberibus obiurga, nam ego irascor. Ob hoc non caecidit, propter quod alius caecidisset. Irascor, inquit: plus faciam quam oportet. Libentius faciam. Non sit iste seruus in eius potestate, qui in sua non est. Aliquis uult irato committi ultionem, cum Plato sibi ipse imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. **Quare? quia nis omnia licere.** Pugna tecum ipse. Si iram uincere non potes, illa te incipit uincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa eius obruamus: & illam, quantum fieri potest, occultam secretamque teneamus.

C A P. XIII.

Cum magna id nostra molestia fiet. Cupit exilire & incendere oculos, & mutare faciem: sed si eminare illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recondatur, feraturque, non ferat. Imo in contrarium omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, uox lenior sit, gradus leuior: paulatim cum

C A P. XIII.

C. A. P. XV.

C. A. P. XVI.

Z₂ pati,

pati, & necessitatibus suis obsequi: sed cum utilis sit seruientibus affectum suorum, & huius praecipue rabidi atq. effraenis continentia, utilior est regibus. Perierunt omnia, ubi quantum suadet ira, fortuna permittit; nec diu potest, quae multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitantur enim, ubi eos qui separatim gemunt, communis metus iunxit. Pluresq. itaque modo singuli mactauerunt, modo vniuersi, cum illos conferre in vnum iras publicus dolor coegisset. Atqui pleriq. sic iram quasi insigne regum exercuerunt. Sicut Dareus, qui primus post ablatum Mago imperium, Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cum bellam Scythis indixisset, Orientem cingentibus, rogatus ab Obazo nobili sene, ut ex tribus liberis vnum in solatium patri relinqueret, duorum opera vteretur: plus quam rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum: & occisos in conspectu parentis abiecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.

C A P. XVII.

AT quanto Xerxes facilius, qui Pythio, quinq. filiorum patri, vnius vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab utroq. viae latere posuit, & hac victima lustrauit exercitum. Habuit itaq. quem debuit exitum. victus, & late longeque fusus, ac strata ubiq. ruinam suam cernens, medius inter suorum cadauera incessit. Haec barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat. Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & vna educatum, inter epulas transfodit & manu quidem sua, parum adulantem, & pigre ex Macedone ac libero, in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lyfimachum aequae familiarem sibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lyfimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc, cum ipse regnaret, mitior fuit? Nam Telephorum Rhodium amicum suum decurtatum, cum aures illi nasumque abscidisset, in cauea velut nouum animal aliquod & inusitatum diu paut: cum oris detruncati mutilatiq. deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuies corporis, in stercore suo destituti, callosis super haec genibus manibusque, quas in usum pedum angustiae loci cogebant. Lateribus vero attritu exulceratis, non minus foeda quam terribilis erat forma eius visentibus. Factusque poena sua monstrum, misericordiam quoque amiserat. tamen cum dissimilimus esset homini, qui illa patiebatur, dissimilior erat qui faciebat.

C A P. XVIII.

VTinam ista saeuitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum alijs aduenticijs vitijs, suppliciorum irarumque barbaria transisset. M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, cui ture & vino Romanus populus supplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit, & quasi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paulatim & per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij minister? Quis, nisi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? sic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, grauissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito quam nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marins, qui illa pateretur: Sylla qui iuberet: Catilina qui faceret. Sed indigna res, quae in corpus suum pariter & hostium & ciuium gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor? Modo C. Caesar Sextum Papium, cui pater erat consularis, Belienum Bassum quaestorem suum procuratoris sui filium, aliosque, & equites Romanos & Senatores vno die flagellis caecidit, torfit, non quaestionis, sed animi causa. Deinde adeo impatiens fuit differendae voluptatis, quam ingens crudelitas sine dilatione poscebat, ut in xylo maternorum horrorem, qui porticum a ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque alijs senatorib. ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum vna nox mimabatur? quantum fuit, lucem expectare? Denique ne senatores populi Romani soleatus occideret.

C A P. XIX.

Quam superbae fuerit crudelitatis, ad rem pertinet scire: quanquam aberrare aliquando possumus videri, & in deuium exire: sed hoc ipsum pars erit irae super solita saeuientis. Caeciderat flagellis senatores: ipse effecit, ut dici posset, solet fieri. Torserat per omnia, quae in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, talaribus, eculeo, igne, vultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem, si tres senatores, quasi nequam mancipia, inter verbera & flammam diuisit, homo qui de toto senatu trucidando cogitabat, qui optabat ut populus Romanus vnam ceruicem haberet, ut scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in vnum factum & vnum diem cogeret. Quid tam inauditum, quam nocturnum supplicium? Cum latrocinium tenebris abscondi soleat, animaduersiones, quo notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco respondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, isti beluae quotidianum est, ad hoc viuit, ad hoc vigilat. Nemo certe inuenietur alius; qui imperauerit his in quos animaduerti iubebat, os inserta spongia includi, ne vocis emittendae haberent facultatem, Cui vnquam morituro non est relictum, quae gemeret, timuit, ne quam liberio rem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. Sciebat autem innumerabilia esse, quae obijcere illi nemo nisi periturus auderet. Cum ista saeuitia est? Liceat vltimum spiritum trahere. Da exiturae animae locum: liceat illam non per vulnus emittere.

CAP. XX.

A Diccere his longum est, quot patres quoque occisorum eadem nocte, dimissis per domos centurio-
nibus confecti: id est, homo misericors, luctu liberauit. Non enim Caij saeuitiam, sed irae malum
propositum est scribere: quae non tantum viritum furit, sed gentes totas lancinat, sed vrbes, sed flumina
exuta ab omni sensu doloris conuerberat. Sicut rex Persarum, totius populi nares recidit in Syria: inde
Rhinocolura loci nomen est. Percussit illum iudicas, quod non tota capita praecidit: Nouo genere poe-
nae delectatus est. Tale aliquid passi forent Aethiopes, qui ob longissimum vitae spatium Macrobij ap-
pellantur. In hos enim, quia non supinis manibus exceperant seruitutem, missisq. legatis libera respon-
sa dederant, quae contumeliosa reges vocant, Cambyfes fremebat, & non prouisis com meatibus, nō ex-
ploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cui intra primum iter
deerant necessaria, nec quicquam subministrabat sterilis & inculta humanoque ignota vestigio regio.
Sustinebant famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quic-
quid necessitas cibum fecerat. Postquam inter harenas radices quoque & herbae defecerant, apparuitq.
inops etiam animalium solitudo, decimum quemque sortiti, alimentum habuerunt fame saeuus. Age-
bat adhuc ira regem praecipitem, cum partem exercitus amisisset, partem comedisset: donec timuit, ne
& ipse vocaretur ad sortem. tum demum signū receptui dedit. Seruabantur interim illi generosae aues,
& instrumēta epularū camelis vehabatur, cū fortirētur milites eius, quis male periret, quis peius viueret.

CAP. XXI.

Hic iratus fuit genti, & ignotae & immeritae, sensurae tamen: Cyrus flumini. Nam cum Babylonē
oppugnaturus festinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occasionibus sunt, Gynden la-
te fusum amnem vado transire tentauit: quod vix tutum est etiam cum sensit aestatem, & ad minimum
deductus est. Ibi vnus ex his equis, qui trahere regium currum albi solebant, abreptus, vehementer com-
mouit regem. Iurauit itaque amnem illum regijs equis meatum auferentem, eo se redacturum, vt transi-
ri calcarique etiam a feminis posset. Huc deinde omnem transtulit belli apparatus, & tamdiu assedit
operi, donec C. & lxxx. cuniculis diuisum alueum in ccc. & lx. riuos dispergeret, & siccum relinqueret
in diuersum fluentibus aquis: Perijt itaque & tempus, magna in vanis rebus iactura, & militum ardor,
quē inutilis labor fregit, & occasio aggrediēdi imparatos, dū ille bellū indictū hosti cum flumine gerit.

CAP. XXII.

Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Caesar villam in Hercula-
nen si pulcherrimam, quia mater sua aliquando in illa custodita erat, diruit, fecitque eius per hoc
notabilē fortunā. Stantem enim praenauigabamus: nunc causa dirutae quaeritur. Et tam haec cogitanda
sunt exempla quae vites, quā illa e contrario, quae sequaris, moderata, lenia: quibus nec ad irascendū
causa defuit, nec ad ulciscendū potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quā duos manipulares du-
ci iubere, qui incubentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculosissime & libentissime
faciunt, de rege suo male existimāt: Audierat omnia Antigonos, vtpote cum inter dicentes & audientē
palla interesset: quā ille leuiter commouit, & Longius, inquit, discedite, ne vos rex audiat. Idē quadā
nocte cū quosdā ex militibus suis exaudisset, omnia mala imprecantes regi, qui ipsos in illud iter & in-
extricabile lutū deduxisset, accessit ad eos qui maxime laborabant: & cum ignorantes a quo adiuuaren-
tur, explicuisset: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miseras incidistis. Ei autem bene
optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hostium suorum maledicta quā ciuium
tulit. Itaque cum in paruulo quodam castello Graeci obsiderentur, & fiducia loci contemnentes hostem
multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deride-
rent. Gaudeo, inquit, & aliquid boni spero: in castris meis Silenum habeo. Cum hos dicaces fame do-
muisset, capis sic vsus est, vt eos qui militiae viles erant, in cohortes describeret, ceteros praconi su-
biijceret: id quoque se negauit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam ha-
berent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas suos torquebat, qui ex duobus
amicis quos paulo ante retuli, alterum ferae obiecit, alterum sibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obie-
ctus est, vixit.

CAP. XXIII.

Non habuit hoc autum ille vitium, ne paternum quidem. Nam si qua alia in Philippo uirtus fuit,
& contumeliarum patientia, ingens instrumentū in ad tutelam regni. Demochares ad illum Par-
rhelastes ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos uenerat. Audi-
ta benigne legatione, Philippus: Dicite, inquit, mihi, facere quid possum, quod sit Atheniensibus gra-
tum? Excepit Demochares: Te, inquit, suspendere. Indignatio circumstantium ad tam inhumanum res-
ponsum exorta est: quos Philippus conticescere iussit, & Thersten illum saluum, incolumemque di-
mittere. At vos ceteri legati, inquit, nuntiate Atheniensibus, multo superbiore esse, qui ista dicūt, quā
qui impune dicta audiunt. Multa & Diuus Augustus digna memoria fecit, dixitque: quibus appareat illi
iram non imperasse. Timagenes historiarum scriptor, quaedam in ipsum, quaedam in uxorem eius, & in
totam domum eius dixerat, nec perdiderat dicta. magis enim circumfertur, & in ore hominum est teme-
raria vrbinitas. Saepe illum Caesar monuit, vt moderatius lingua vteretur: perseveranti, domo sua in-
terdixit. Postea Timagenes in contubernio Pollionis Afini conuenit, ac tota ciuitate dilectus est. Nullū
illi

illi limen praeclusa Caesaris domus abstulit: historias postea quas scripserat, recitauit, & combussit, & libros acta Caesaris Augusti continentes in ignem posuit. Inimicitias gessit cum Caesare. Nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi fulguritum refugit. Fuit qui praeberet tam alte cadenti sinum. Tulit hoc, ut dixi, Caesar patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus suis, rebusque gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est: hoc duntaxat Pollioni Asinio dixit, *ἄντιπρόσωπος*. Paranti demum excusationem: obstitit. Fruere, inquit, mi Pollio, frui. Et cum Pollio diceret: Si iubes Caesar, statim illi domo mea interdiciam. Hoc me inquit, putas facturum, cum ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec ullam aliam habuerat causam desinendi, quam quod Caesar coeperat.

C A P. XXIII.

Dicat itaque quisque sibi, quoties laceffitur: Nunquid potentior sum Philippo? Illi tamen impune maledictum est. Nunquid in domo mea plus possum, quam toto orbe terrarum diuus Augustus potuit? Ille tamen contentus fuit, à conuiatore suo secedere. Quid est, quare ego serui mei hilarius responsum & contumaciorem vultum, & non peruenientem vsque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? Quis sum, cuius aures laedi nefas sit? Ignouerunt multi hostibus: ego non ignoscā pigris, negligentibus, garrulis? Puerum aetas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primū offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Saepe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit. Inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: stultiori remittamus. Pro quocunque illud respondeamus nobis, sapientissimos quoque viros multa delinquere: neminem esse tam circumspectum, cuius non diligentia aliquando sibi ipsi excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum casus impingat: neminem tam timidum offensarum, qui non in illas dum vitat, incidat.

C A P. XXV.

Quomodo homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum virorum timbare fortunam, & aequiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit acerba funera, etiam ex regia duci: sic animo aequiore feret ab aliquo laedi, ab aliquo contemni, cuicunque venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quod si etiam prudentissimi peccant, cuius non error bonam causam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in vino parum temperans. Si iratus est: demus illi spatium, quo dispicere quid fecerit, possit. Se ipse castigabit. Denique dabit poenas. Non est quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbae, & altius steterit quisquis despexit laceffentes. Proprium est magnitudinis verae, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratū canum lenta respexit. Sic irritus ingenti scopulo fluctus affultat. Qui non irascitur, inconcussus iniuria perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem modo altiore omni incommodo posui, tenet quodam amplexu summum bonum. Nec homini tantum, sed ipsi fortunae responderet: Omnia licet facias, minor es, quam ut serenitatem meam obducas. Verat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. Plus mihi nocitura est ira, quam iniuria. Quid ni plus? Illius modus certus est: ista quousque melatura sit, incertum est.

C A P. XXVI.

Non possum, inquis, pati. Graue est, iniuriam sustinere. Mentiris. Quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram? Adijce nunc, quod id agis ut iram feras & iniuriam. Quare fers aegri rabiē, & phrenetici verba? puerorum proteruas manus? Nempe quia videntur nescire, quid faciunt. Quid interest, quo quisque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrociniū est. Quid ergo? inquis, impune illi erit? Puta te velle: tamen non erit. Maxima est enim factae iniuriāe poena, fecisse: nec quisquam grauius afficitur, quam qui ad supplicium paenitentiae traditur. Denique ad condicionem rerū humanarum respiciendum est, ut omnium accidentium aequi iudices simus. Iniquus autem est, qui commune vitium singulis obiecit. Non est Aethiopis inter suos insignitus color: nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos. Vtrumque decet. Nihil in vno iudicabis notabile aut foedum, quod genti suae publicum est. Et ista quae retuli, vnius regionis atque anguli consuetudo defendit. Vide nunc, quanto in his iustior venia sit, quae per totum genus humanum vulgata sunt. Omnes inconsulti & improvidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid lenioribus verbis hucus publicum abscondo? Omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnusquisque in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? Pestilentia est. Placidiores itaque inuicem simus. Mali inter malos viuimus. Vna res nos facere potest quietos, mutuae facilitatis conuentio. Ille mihi iam nocuit: ego illi non. Sed iam aliquem fortasse laesiisti: sed laedes.

C A P. XXVII.

Noli aestimare hanc horam, aut hunc diem. Totum inspicere mentis tuae habitum, etiam si nihil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est, sanari iniuriam, quam ulci sci. Multum temporis ultio absumit. Multis se iniurijs obijcit, dum una dolet. Diutius irascimur omnes, quam laedimur. Quanto melius est, abire in diuersum, nec vitia viujs componere. Num quis satis constare sibi uideatur, si mulam calcibus repetat, & canem morfu? Ista inquis, peccare se nesciunt. Primum, quam iniquus est, apud quem hominem esse, ad impetrandam ueniam nocet. Deinde, si cetera animalia irae tuae subducit, quod

consilio

consilio carēt: eo loco tibi sit, quisquis consilio caret. Quid enim refert, an alia mutis dissimilia habeat si quod in omni peccato muta defendit, similem habet caliginem mentis? Peccauit. Hoc enim primum hoc enim extremum. Non est quod illi credas, etiam si dixit: Iterum non faciam. Et iste peccabit, & in istum alius, & tota uita inter errores uolutabitur. Mansuete immanueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet, efficacissime & in ira dicitur: Vtrum aliquando desines, an nunquam? Si aliquando, satius est iram relinquere, quàm ab ira relinqui. Sin semper haec cogitatio durabit, uides quàm impacatam tibi denunties uitam. Qualis enim erit semper tumentis.

C A P. XXVIII.

A Dijce nunc, quòd nisi bene te ipse succenderis, & subinde causas quibus stimuleris, renouaueris, sua sponte ira discedet, & vires illi dies subtrahet. Quanto satius est à te illà vinci, quàm a se? Huic irasceris, deinde illi: seruis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbiq; enim causae superflunt, nisi deprecator animus accessit. Hinc te illo furor rapiet, & illinc alio: & nouis subinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis. Quanto nūc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Remp. administrare, transferre in res domesticas operam: quàm circumspicere quid alicui possis facere mali, quo aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas: cū id tibi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiā si cum inferiore concurses? Vincit licet accipias, & ad arbitrium tuum omnipotentiae expositum: saepe nimia vis caedētis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam vbi patientiae est nacta materiam. Adijce nunc, quod nihil tā imbecille natum est, vt sine elidentis periculo pereat. Imbecillos valentissimis alias dolor, alias casus exaequat. Quid, quod plaeraq; eorū propter quae irascimur, offendunt nos magis quam laedunt. Multū autē interest, vtrum aliquis voluptati meae obstat, an desit: eripiat, an non det. Atqui in aequo ponimus, vtrū aliquis auferat, an neget: vtrum spem nostram praecidat, an differat: vtrum contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam vero non tantum iustas causas standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. His tamen nō ignoscimus id facientibus: quod nisi facerent, improbaremus. Immo, quod est incredibile, saepe de facto bene existimamus, de faciente male.

C A P. XXIX.

A T mehercules vir magnus ac iustus, fortissimum quemque ex hostibus suis, & pro libertate ac salute patriae pertinacissimum suspicit, & talem sibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe est, odisse quem laudes: quanto vero turpius, ob id aliquem odisse, propter quod miseri cordia dignus est? Si captiuus in seruitutem subito depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit, si ex otio piger equum uehiculumque domini cursu non exaequat, si inter quotidianas uigilias fessum somnus oppressit, si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, à seruitute urbana & feriata translatus ad durum opus: Distinguamus, vtrum aliquis nō possit an nolit. Multos absoluemus, si coeperimus ante iudicare quam irasci. Nunc autem primum impetum sequimur. Deinde quamuis vana nos concitauerint, perseueramus, ne videamur coepisse sine causa: & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas irae. Retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentum sit iuste irascendi, grauius irasci. Quāto melius est, initia ipsa perspicere, quàm laeuia sint, quàm innoxia. Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes.

C A P. XXX.

F Riuiolis turbamur, & inanibus. Taurum color rubicundus excitat, ad umbram aspis exurgit. Vrfos leonesque mappa proritat. Omnia quae natura fera ac rabida sunt, consternantur ad vanā. Idem inquietis & stolidis ingenijs euenit: rerum suspicione feriuntur: adeo quidem, vt interdum iniurias vo-cent modica beneficia, in quibus frequentissima, certe acerbissima iracundiae materia est. Carissimis enim irascimur, quòd minora nobis praestiterint, quàm mente concipimus, quàm quae alij tulerint: cum vtriusque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulget: nostra nos sine comparatione delectet. Nunquam erit felix, quē torquebit felicior. Minus habeo quàm speraui? sed fortasse plus speraui quàm debui. Haec pars maxime metuenda est. Hinc perniciosissimae irae nascuntur, & sanctissima quaeque inuasurae. Diuum Iulium plures amici confecerunt quàm inimici, quorum non expleuerat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neq; enim quisquam liberalius victoria vsus est, ex qua nihil sibi vindicauit, nisi dispensandi potestatem: sed quemadmodum sufficere tam improbis desiderijs posset, cum tantum omnes concupiscerent, quantum poterat vnus? Vidit itaq; strictis circa sellam suam gladijs commilitones suos, Cimbrum Tillium acerrimum paulo ante suarum partium defenforem, aliosque post Pompeiuni demum Pompeianos.

C A P. XXXI.

Haec res sua in reges arma conuertit, fidissimosque eo compulit, vt de morte eorum cogitarēt, pro quibus & ante quos mori votum habuerant. Nulli ad aliena respicienti sua placent. Inde dijs quoque irascimur, quod aliquis nos antecedit, obliti quantum sequatur à tergo ingentis inuidiae. Tantamen importunitas hominū est, vt quamuis multum acceperint, iniuriae loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi praeturam: sed consulatum speraueram. Dedit duodecim fasces: sed non fecit ordinarium consu-

consulem. A me numerati voluit annum: sed deest mihi ad sacerdotium. Cooptatus in collegium sum: sed cur in vnum? Consummauit dignitatem meam: sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quae debebat alicui dare: de suo nihil protulit. Age potius gratias pro his quae accepisti. Reliqua expecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter voluptates est, superesse quod speres. Omnes vicisti: primum te esse in animo amici tui laetare. Multi te vincunt? Considera, quanto antecedas plures, quàm sequaris.

C A P. XXXII.

Quod sit in te maximum vitium quaeris? Falsas rationes conficis: data magno aestimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat. Quibusdam timeamus irasci, quibusdam vereamur, quibusdam fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si seruulum infelicem in ergastulum miserimus. Quid properamus verberare statim, crura protinus frangere? Non peribit potestas ista, si differetur. sine id tempus veniat, quo ipsi iubeamus. Nunc ex imperio irae loquimur. cum illa abierit, tunc videbimus, quanti sit ista lis aestimanda. In hoc enim praecipue fallimur. Ad ferrum venimus, ad capitalia supplicia: & vinculis, carcere, fame, vindicamus rem, castigandam flagris leuioribus. Quomodo, inquis, nos iubes intueri, quam omnia per quae laedi videmur, exigua, misera, puerilia sint? Ego uero nihil magis suaferim, quam sumere ingentem animum, & haec propter quae litigamus, discurremus, anhelamus, videre quam humilia & abiecta sint, nulli qui altum quiddam aut magnificum cogitat, respicienda. Circa pecuniam plurimum vociferationis est: haec fora defatigat, patres liberosque committit, venena miscet, gladios tam percussoribus quàm legionibus tradit. Haec est sanguine nostro delibuta. Propter hanc vxorum maritorumque noctes strepunt litibus, & tribunalia magistratuum premit turba: Reges saeuunt, rapiuntque & ciuitates longo saeculorum labore constructas euertunt, ut aurum argentumque in cinere vrbium scrutentur.

C A P. XXXIII.

Libet intueri fiscos in angulo iacentes. Hi sunt propter quos oculi clamore exprimuntur: fremitu iudiciorum basilicae resonant: euocati ex longinquis regionibus iudices sedent, iudicaturi, vtrius iustior auaritia sit. Quid si ne propter fiscum quidem, sed pugnum aeris, aut imputatum à seruo denarium, senex sine herede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter vsuram haut millesimam, valetudinarius foenerator distortis pedibus, & manibus ad computandum modo relictis, clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quae cum maxime depromimus, pecuniam proferas, si in medium proijcias, quicquid thesauri tegunt, auaritia iterum sub terras referente quae male egresserat, omnem istam cogeriem dignam non putem, quae frontem viri boni contrahat. Quanto risu prosequenda sunt, quae nobis lacrimas educunt.

C A P. XXXIII.

Cedo nunc persequere cetera, cibos, potiones, horumque causa paratam ambitionem, munditias, verba contumelias, & motus corporum parum honorificos, & suspiciones, & contumacia iumentorum, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienae: quibus efficitur, ut inter iniurias naturae numeretur sermo homini datus. Crede mihi: leuia sunt: propter quae non leuiter excandescimus, qualia quae pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his quae tam tristes agimus, serium est, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & insania est, quod exigua magno aestimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu spe suprema captatum criminatus est: hic scortum meum concupiuit. Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odij causa est, idem velle.

C A P. XXXV.

Iter angustum rixas transeuntium concitat: diffusa & late patens via ne populos quidem collidit. Ista quae appetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Respondisse tibi indignaris libertum & vxorem, & clientem. Deinde idem de Rep. libertatem sublata quereris, quàm domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat. coram domino? inquis. Immo coram patrefamilias. Quid clamas? Quid vociferaris? Quid flagella media coena petis, quod serui loquuntur, quod non eodem loco turba contionis est, & silentium solitudinis? In hoc habes aures, ut non modulata tantum & mollia, & ex dulci tracta compositaque accipiant. Et risum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & prospera, & tristitia, & hominum voces, & fremitus animalium, latratusque. Quid miser expauescis ad clamorem serui, ad tinnitum aeris, ad ianuae impulsus? cum tam delicatus fueris, tonitrua audienda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos: qui non minus fastidio laborant, si male instituti sunt. macula offenduntur & sordibus, & argento parum splendido, & stagno non ad solem perluciente. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi varium ac recenti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam naeuis, qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare: aequissimo animo foris & scabras lutosaeque semitas spectant, & maiorem partem occurrentium squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inaequales.

C A P. XXXVI.

Quid ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moueat, quàm opinio illic aequa & patiens, domi morosa & querula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem. Natura patientes sunt, si animus illos desinat corrumpere, qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat hoc

hoc Sextius, ut consummato die cum se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: Quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet ira, & erit moderatior, quae sciet sibi quotidie ad iudicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? Qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur, quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus cognoscit de moribus suis? Vt hac potestate, & quotidie apud me causam dico. Cum sublatum e conspectu lumen est, & conticuit vxor, moris iam mei conscia, totum diem mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere: Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illa disputatione pugnacius locutus es. Noli postea congregi cum imperitis. Nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuisti quam debebas: itaque non emendasti, sed offendisti. De cetero vide, non tantum an verum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, veri patiens sit.

C A P. XXXVII.

Admoneo bonus gaudet: pessimus quisque correptorem asperrime patitur. In conuiuio quorundam te sales, & in dolorem tuum iacta verba tetigerunt: vitare vulgare conuiuctum memento. solutior est post vinum licentia, quia ne sobrijs quidem pudor est. Iratum vidisti amicum tuum ostiario caudidici alicuius, aut diuitis, quod intrantem submouerat, & ipse pro illo iratus extremo mancipio fuisti. Irasceris ergo cathenario cani? & hic cum multum latrauit, obiecto cibo mansuescit. Recede longius, & ride. Nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorum turba limen obsessum. Nunc ille qui intra iacet, felix fortunatusque est: & beati hominis ac potentis iudicat indicium, difficilem ianuam, nescit durissimum esse ostium carceris. Praesume animo, multa esse tibi patienda. Nunquis se hieme algere miratur? Nunquis in mari naufragare, in via concuti? Fortis est animus, ad quae praeparatus venit. Minus honorato loco positus, irasci coepisti conuiuatori, vocatori, ipsi qui tibi praeferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? Honestiorem te aut turpiorem potest facere puluinus? Non aequis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo male locutus est. Recipis hanc legem? Ergo te Ennius, quo non delectaris, odisset: & Hortensius similitates tibi indiceret: & Cicero, si derideres carmina eius, inimicus esset.

C A P. XXXVIII.

Vis tu aequo animo pati candidatus suffragia? Consummeliam tibi fecit aliquis. Nunquid maiorem quam Diogeni philosopho Stoico? Cui de ira cum maxime differenti, adolescens proteruus inspuit. tulit hoc ille leniter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor: sed dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster melius: cui cum causam agentis, in frontem mediam, quantum poterat attracta pingui salua, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoria factiosus & impotens, absterxit faciem, &: Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere. Contigit iam nobis, Nouate, bene componere animum si aut non sentit iracundiam, aut superior est.

C A P. XXXIX.

Videamus quomodo alienam iram leniamus: nec enim fini esse tantum volumus, sed sanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, furda est & amens: dabimus illi spatium, remedia in remissionibus profunt: nec oculos ridentes tentabimus, vim rigentem mouendo incitaturi, nec cetera vitia dum feruent: Initia morborum, quales curat. Quantum, inquit, prodest remedium tuum, si sua sponte desinentem iram placat? Primum, ut citius desinat, efficit: deinde custodit, ne recidat: ipsum quoque impetum, quem non audeat lenire, fallit. Remouebit omnia vitiorum instrumenta. Simulabit iram, ut tantquam adiutor & doloris comes plus auctoritatis in consilijs habeat: moras necet: & dum maiorem querit poenam, praesentem differet. Omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit: aut pudorem illi cui non resistat, incutiet aut metum. Si infirmior: sermones inferet, vel gratos, vel novos, & cupiditate cognoscendi auocabit. Medium illi, cum regis filium curare deberet, mox sine ferro posset, dum tumorem mammam leniter fouet, scapellum spongia testum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto: eadem quia non expectauit, dolore tulit.

C A P. XXXX.

Quaedam non nisi decepta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud plerosque robur cadat. Indignor mehercule & non inuenio dolendi modum: sed tempus expectandum est, dabit poenas. Serua istud in animo tuo, cum potueris, & pro mora reddes. Castigare vero irascentem, & ultro obuiam ire ei, incitare est. Varie aggredieris, blandequae: nisi forte tanta persona eris, ut possis iram comminuere: quemadmodum fecit diuus Augustus: cum cenaret apud Vedium Polionem, fregerat vnus ex seruis eius crystallinum, ad mortem rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem perituro morte: muraenis obijci iubebatur, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriae causa facere? saeuitia erat. Euasit e manibus puer, & confugit ad Caesaris pedes: nihil aliud petiturus, quam ut aliter periret, nec esca fieret. Mortuus est nouitate crudelitatis Caesar & illum quidem mitti, crystallina autem omnia coram se frangi iussit, compleri que piscinam. Fuit Caesari sic castigandus amicus: bene usus est viribus suis. E conuiuio rapi homines imperas, & noui generis poenis lacerari? Si calix tuus fractus est, viscera hominis distraherentur? Tantum tibi placebis, ut ibi aliquem duci iubeas ubi Caesar est?

Sic instandum potentiae est ut iram ex superiori loco aggredi possit, male tractabilem, ac talem duntaxat, qualem modo retuli: feram, immanem, sanguinariam, quae iam insanabilis est, nisi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit praeceptorum salutarium, assidua meditatio, actusque rerum boni, & intentus mens ad unius honesti cupiditatem. Conscientiae satisfiat, nil in famam laboremus, sequatur vel mala, dum bene merearis. At vulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu, sed simulac aequalitas vitae fidem facit, non sententiam illam animi esse, sed pacem, veneratur idem illos populus, colitque. Nihil ergo habet in se utile, taeter ille & hostilis affectus. At omnia e contrario mala, **ferrum, ignes: pudore calcato**, caedibus inquinavit, manus, membra liberorum disperfit. Nihil vacuum reliquit à scelere, non gloriae memor, non infamiae metiens, inemendabilis cum ex ira in odium occalluit.

C A P. XXXXII.

Careamus hoc malo, purgemusque mentem, & extirpemus radicibus ea vitia, quae quamvis tenuia vndeque, haeserint, renascuntur: & iram non temperemus, sed ex toto remoueamus. Quod enim malae rei temperamentum est? Poterimus autem admitamur modo. Nec vlla res magis proderit: quam cogitatio mortalitatis. Sibi quisque, ut alteri dicat: Quid iuuat tanquam in aeternum genitos iras indicare, & breuissimam aetatem dissipare? Quid iuuat dies, quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transferre? Non capiunt res istae iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? Quid certamina nobis accersimus? Quid imbecillitatis oblitus, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. Iam par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam seditioni conturbamus? Stat super caput fatum, & perentis dies imputat, propiusque accedit. Istud tempus quod alienae destinasti morti, fortasse citra tuam est.

C A P. XXXXIII.

Quin potius vitam breuem colligis, placidamque & tibi & ceteris praestas? Quin potius amabilem te, dum viuis, omnibus desiderabilem, cum excefferis, reddis? Et quid illum nimis ex alto tecum agentem detrahere cupis? Quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum exterrere viribus tunc cetas? Quid seruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris? Sustine paulum. Venit ecce mors, quae nos pares faciat. Ridere solemus inter matutina harenae spectacula, tauri & vrsi pugnam inter se colligatorum, quos, cum alter alterum vexarit, susceptor expectat. Idem facimus. Aliquem nobiscum alligatum lacessimus: cum victo victorique finis aequum imminet. Quietum potius pacatque, quantulumcumque superest, exigamus, nulli cadauer nostrum iaceat inuisum. Saepe rixam conclamatum in vicino incendium soluit, & interuentus ferae, latrone viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, ubi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidijs? Nunquid amplius isti cui irasceris, quam mortem optas? Etiam te quiescente morietur, perdis operam. Facere vis, quod futurum est. Nolo, inquis, utique occidere, sed exilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quam qui pusillam concupiscit. hic enim non tantum mali animi est, sed pusilli. siue de vltimis supplicijs cogitas, siue de leuioribus, quantulum est temporis: quo aut ille poena sua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias. Iam ipsum spiritum expuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo sumus: detrimenta, iniurias, conuicia, vellicationes contempnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum respicimus, quod aiunt, versamusque nos, iam **mortalitas aderit.**

Notae in libros de ira coniunguntur cum ijs quae sunt in libros de Clementia.

XXXV. Q A O

L. AN.

Quin potius vitam breuem colligis, placidamque & tibi & ceteris praestas? Quin potius amabilem te, dum viuis, omnibus desiderabilem, cum excefferis, reddis? Et quid illum nimis ex alto tecum agentem detrahere cupis? Quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum exterrere viribus tunc cetas? Quid seruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris? Sustine paulum. Venit ecce mors, quae nos pares faciat. Ridere solemus inter matutina harenae spectacula, tauri & vrsi pugnam inter se colligatorum, quos, cum alter alterum vexarit, susceptor expectat. Idem facimus. Aliquem nobiscum alligatum lacessimus: cum victo victorique finis aequum imminet. Quietum potius pacatque, quantulumcumque superest, exigamus, nulli cadauer nostrum iaceat inuisum. Saepe rixam conclamatum in vicino incendium soluit, & interuentus ferae, latrone viatoremque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, ubi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidijs? Nunquid amplius isti cui irasceris, quam mortem optas? Etiam te quiescente morietur, perdis operam. Facere vis, quod futurum est. Nolo, inquis, utique occidere, sed exilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quam qui pusillam concupiscit. hic enim non tantum mali animi est, sed pusilli. siue de vltimis supplicijs cogitas, siue de leuioribus, quantulum est temporis: quo aut ille poena sua torqueatur, aut tu malum gaudium ex aliena percipias. Iam ipsum spiritum expuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo sumus: detrimenta, iniurias, conuicia, vellicationes contempnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum respicimus, quod aiunt, versamusque nos, iam mortalitas aderit.

L A N N A E I S E N E C A E

A D N E R O N E M C A E S A R E M

D E C L E M E N T I A

L I B E R P R I M V S

C A P . I

SCRIBERE de clementia, Nero Caesar, institui: ut quodammodo speculi vice fungeret, & te tibi ostenderem, peruenturum ad voluptatem maximam omnium. Quamuis enim recte factorum verus fructus sit fecisse, nec vllum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: iuuat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exultaturam, si hoc iugum fregerit, & ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum vice fungeret: ego vitae necisque gentibus arbiter, qualem quisque sortem, statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronuntiat. Ex nostro responso laetitiae causas, populi, vrbesque concipiunt. Nulla pars vsquam, nisi volente propitioque me florēt. Haec tot millia gladiatorum, quae pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus exscindi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regum circumdari decus oporteat, quae ruant vrbes, quae oriantur, mea iurisdictio est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulsi, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quae saepe tranquillissimis pectoribus quoque patientiam extorsit, non ipsa ostentandae per terrores potentiae, dira, sed frequens magnis imperijs gloria. Conditum, immo constrictum apud me ferrum est. Summa parsimoniam etiam vilissimi sanguinis. Nemo non, cui alia desint, hominis nomine apud me gratus est. seueritatem abditam, clementiam in promptu habeo. Sic me custodio, tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus sim. Alterius aetate prima motus sum, alterius vltima. Alium dignitati donaui, alium humilitati. Quoties nullam inueneram misericordiae causam, mihi peperi. Hodie dijs immortalibus, si a me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus sum. Potes hoc Caesar praedicare audacter, omnium quae in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reip. ereptum. Rarissimam laudem, & nulli adhuc principum concessam concupisti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas ista tua singularis, ingratos aut malignos aestimatores nata est. Refertur tibi gratia. Nemo vnus homo vni homini tam carus vnquam fuit, quam tu populo Romano, magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus imposuisti. Nemo iam diuum Augustum, nec Tiberij Caesaris prima tempora loquitur: nec quod te imitari velit exemplar extra te quaerit. Principatus tuus ad eum gustum quem dedisti exigitur. Difficile hoc fuisset, si non naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad tempus sumpta. Nemo enim potest personam diu ferre. Ficta cito in naturam suam recidunt. quibus veritas subest, quaeque (ut ita dicam) ex solido enascuntur, tempore ipso in maius meliusque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum esset, quo se statim nobilis indoles daret. iam vota publica in tuto sunt. Nec enim periculum est, ne te subita tui capiat obliuio. Facit quidem audios nimia felicitas: nec tam temperatae cupiditates sunt vnquam, ut in eo quod contigit, desinant. Gradus a magnis ad maiora fit: & spes improbissimas complectuntur insperata assecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & haec confessio exprimitur, esse se felices: & illa, nihil iam his accedere bonis posse, nisi ut perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, qua nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens: ius supra omnem injuriam positum. Obuersatur oculis laetissima forma Reip. cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereundi licentia. Praecipue tamen aequalis ad maximos imosque peruenit clementiae tuae admiratio. Caetera enim bona pro portione fortunae suae quisque sentit, aut expectat maiora minoraque: ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam valde innocentia sua placeat, ut non stare in conspectu clementiam paratam humanis erroribus gaudeat.

C A P . II.

Esse autem aliquos scio, qui clementia pessimum quemque putent sustineri: quoniam nisi post crimen superuacua est, & sola haec virtus inter innocentes cessat. Sed primum omnium, sicut medicinae apud aegros vsus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam quamuis poena digni innocentes, etiam innocentes colunt. Deinde habet clementia in persona quoque innocentium locum: quia interdum fortuna pro culpa est: nec innocentiae tantum clementia succurrit, sed saepe virtuti: quoniam quidam conditione temporum incidunt quaedam, quae possint laudata puniri. Adijce, quod magna pars hominum est, quae reuerti ad innocentiam possit. Sed non tamen vulgo ignoscere decet. Nam ubi discrimen inter malos

maiores bonosque sublatum est, confusio sequitur, & virorum eruptio. Itaque adhibenda est moderatio, quae sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac vulgatem clementiam oportet, nec abscessam. Nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quàm nulli. Modum tenere debemus: sed quia difficile est temperamentum, quicquid aequo plus futurum est, in partem humaniorem praeponderet. Sed haec suo loco melius dicentur.

C A P . III.

Nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit manu missionis. Secunda, quae naturam clementiae habitumque demonstrat. Nam cum sint vitia quaedam virtutes imitanda, non possunt secerni, nisi signa quibus dignoscantur impressis. Tercio loco quaeremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & usu suam faciat. Nullam vero ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cum sit nulla humanior, constet necesse est: non solum inter nos, qui hominem sociale animal, communi bono genitum videri volumus: sed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad utilitatem suam spectant. Nam si quietem petit & otium, hanc virtutem naturae suae pactus est, quae pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementiae ex omnibus magis, quàm regem aut principem decet. Ita enim, virtutes magnis viris, decori gloriaeque sunt; si illis, salutaris potentia est. Nam pestifera vis est, ualere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tam supra se esse, quàm pro se sciunt, cuius curam excubare pro salute singulorum atque vniuersorum quotidie experiuntur: quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal e cubili profiliere, diffugiant, sed tanquam ad clarum ac beneficium sidus certatim aduolant, obijcere se pro illo mucronibus inuictum in paratissimi, & subternere corpora sua, si per stragem illi humanam, iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubijs muniunt: latera obiecti circumfusique defendunt: *incurrentibus periculis se opponunt*. Non hic est sine ratione populis urbibusque consensus, sic protegendum, amandique reges, & se suaque iactandi, quocunque desiderauerit imperantis salus. Nec haec uilitas sui est, aut dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus vnam animam redimere, nonnunquam senis & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit, & cum hoc tanto maius tanque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latet incertus, tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerant: illum haec cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurremus: cum ille imperauit, siue avarus dominus est, mare lucri causa scrutamur, siue ambitiosus, tamdudum dexteram flammis obiecimur, aut voluntarie subsiluimus: sic haec immensa multitudo, vnius animae circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

C A P . IIII.

Siam itaque incolumitatem amant, cum pro vno homine, denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, & aduersa vulneribus pectora ferunt, ne imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod Respublica cohaeret: ille spiritus vitalis, quem haec tot millia trahunt, nihil ipsa per se futura, nisi onus & praeda, si mens illa imperij subtrahatur.

Rege incolumi mens omnibus vna.

Amisso rupere fidem.

Hic casus Romanae pacis exitum erit, hic tanti fortunam populi in ruinas ager. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quamdiu sciet ferre fraenos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, haec vnitas & hic maximus imperij contextus, in partes multas dissiliet: idemque huic urbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo principes regesque, & quocunque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari ultra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt, sequitur, ut is quoque carior sit, in quem se Respublica conuertit. Olim enim ita se induit Respublica, Caesar, ut diduci alterum non possit sine utriusque perniciem. Nam ut illi viribus opus est, ita & huic capite;

C A P . V.

Longius uidetur recessisse à proposito oratio mea. At mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Respublicae tu es, illa corpus tuum: uides, ut puto, quàm necessaria clementia sit. Tibi enim parcis, cum uideris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quàm membris languentibus. Et si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne ultra quàm necesse sit incidas. Est ergo, ut dicebam, clementia omnibus quidem hominibus, secundum naturam, maxime tamen decora imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod seruet, quantoque in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum saeuitia bellum est. Cum autem uirtutibus inter se sit concordia, nec ulla altera melior aut honestior sit: quaedam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quàm malam fortunam retundere? Haec tamen in bona fortuna latiore locum habet, meliusque in tribunali quàm in plano conspicitur. Clementia in quamcunque domum peruenerit, eam felicem tranquillamque praestabit. Sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est mirabilius, quàm eum cuius irae nihil obstat, cuius grauiori sententiae ipsi qui peccant assentiuntur, què nemo interrogaturus est, immo si uehementius excanduit, nec deprecaturus quidem,

dem, ipsum sibi manum iniicere, & potestate sua in melius placidiusque vti, hoc ipsum cogitantem. Occidere contra legem nemo non potest: seruare nemo praeter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillumque, & iniurias atque offensiones semper despiciere. Muliebre est furere in ira. Ferarum vero, nec generosarum quidem, praemordere & vrgere proiectos. Elephantes leonesque transeunt, quae impulerunt. Ignobilis bestiae pertinacia est. Non decet regem saeva, nec inexorabilis ira. Non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exaequat. At si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potienti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Servare, proprium est excellentis fortunae: quae nunquam magis suspici debet, quam cum illi contingit idem posse quod dijs, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam mali. Deorum itaque sibi animum asserens princeps, alios ex ciuibz suis, quia viles bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

CAP. VI.

Cogitate in hac ciuitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quoties aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatri viae postulantur, in qua consumitur, quicquid terris omnibus aratur: quanta solitudo & vastitas; futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisque ex quaestoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quaerit? Quotus quisque accusator vacat culpa? Et nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quam qui illam petere saepius meruit. Peccauimus omnes: alij grauiora, alij leuiora, alij ex destinato, alij forte impulsu, aut aliena nequitia ablati; alij in bonis consilij parum fortiter stetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed vsq. ad extremum aevi delinquimus. Etiam si quis tam bene purgauit animum, vt nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

CAP. VII.

Quoniam deorum feci mentionem, optime hoc exemplum principi constituam, ad quod formetur, vt se talem esse ciuibz, quales sibi deos velit. Expediit ergo habere inexorabilia peccatis atq. erroribus numina? expediit vsque ad vltimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non mebra haruspices colligant? Quod si dij placabiles & aequi delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto aequius est hominem hominibus praepositum miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrum mundi status gravior oculis pulchriorque sit sereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiantur, & ignes hinc atque illinc micant. Atqui non alia facies est quieti moderatq. imperij, quam sereni caeli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est inter trementes & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem qui omnia conturbat inconcusso. Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se vindicantibus. Possunt enim laedi, dolorque eorum ab iniuria uenit. Timent praeterea contemptum: & non retulisse laedentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili est, is omissa ea, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positus exerere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem irae suae gerere, liberius est. Leues inter paria ictus sunt. Regi vociferatio quoq. verborumq. intemperantia non ex maiestate est.

CAP. VIII.

Graue putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent. Ista inquis, seruitus est, non imperium. Quid tu non experiris istud nobis esse, non tibi seruitutem? Alia condicio est eorum, qui in turba quam non excedunt, latent: quorum & virtutes vt appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit: & ideo nullis magis cauendum est, qualem famam habeant, quam qui qualemcumque meruerint, magnam habituri sum. Quam multa tibi non licent, quae nobis beneficio tuo licent. Possum in qualibet parte vrbis solus incedere sine timore, quamuis nullus sequatur comes. nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato viuendum est. Aberrare a fortuna tua non potes. obsidet te, & quocunque descendis, magno apparatu sequitur. Et haec summa magnitudinis seruitus est, non posse fieri minorem; sed cum dijs tibi communis ista necessitas est. Nam illos quoque caelum alligatos tenet: nec magis illis descendere datum est, quam tibi: Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. Prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi non magis quam soli latere contingit. Multa contra te lux est, omnium in istam conuersi oculi sunt. Prodire te putas? oriris: loqui non potes, nisi vt vocem tuam quae vbique sunt gentes excipiant. Irasci non potes, nisi vt omnia tremant. Sic neminem potes affligere, nisi ut quicquid circa fuerit, quatiantur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latius, quam nocent: non sine causa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit, cogitatur, in eo qui omnia potest. Adijce nunc, quod priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniore, acceptarum patientia facit: regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia freques vindicta paucorum odium reprimat, omnium irritat: uoluntas oportet ante saeuendi, quam causa deficiat. Alioquin quemadmodum praecisae arbores plurimis ramis repullulant, & multa fatoru genera ut densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum tollendo. Parentes

enim liberique eorum qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedunt. Hoc quàm verum sit, admonere te exemplo domestico volo.

C A P. IX.

Diuus Augustus fuit mitis princeps, si quis illum à principatu suo aestimare incipiat: in communi quidem Rep. cum hoc aetatis esset, quod tu nunc es, duodeuicesimum egressus annum, iam pugiones in sinu amicorum absconderat, iam insidijs M. Antonij consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptionis: sed cum annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium, L. Cinnae stolidi ingenij viri insidias ei struere. Dictum est & ubi, & quando, & quem admodum aggredi vellet. Vnus ex conscijs deferebat. Constituit se ab eo vindicare. Consilium amicorum aduocari iussit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeij nepotem damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat: cum M. Antonio proscriptionis edictum inter coenam dictarat. Gemens subinde voces emittebat varias, & inter se contrarias: Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me sollicito? Ergo non dabit poenas, qui tot civilibus bellis frustra petum caput, tot naualibus, tot pedestribus proelijs incolume, postquam terra marique pax parta est, non occidere constituat, sed immolare? Nam sacrificantem placuerat adoriri. Rursus silentio interposito, maiore multo voce, sibi, quàm Cinnae, irascebatur. Quid viuis, si perire te tam multorum interest? Quis finis erit suppliciorum? Quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuunt. Non est tanti vita, si vt ego non peream, tam multa perdenda sunt. Interpellauit tandem illum Livia vxor: Et admittis, inquit, muliebri consilium? Fac quod medici solent: qui ubi vilitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: Saluidienum Lepidus secutus est, Lepidum Muraena, Muraenam Caepio, Caepionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnae. deprehensus est. Iam nocere tibi non potest, prodesse famae tuae potest. Gaudis sibi, quod aduocatum inuenerat, vxori quidem gratias egit: renuntiare autem extemplo amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnae vnum ad se accersit: dimissisque omnibus e cubiculo, cum alteram Cinnae poni cathedram iussisset: Hoc, inquit, primum à te peto, ne me loquentem interpelles, ne meo sermone medio proclames. dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in hostium castris inuenissem, non factum tantum mihi inimicum, sed natum seruaui, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam diues, vt victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, praeteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constitui. Cum ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: Non praestas, inquit, fidem, Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras. adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cum defixum videret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? Male mehercule cum Republica agitur, si tibi ad imperandum nihil praeter me obstat. Domum tueri tuam non potes. Nuper libertini hominis gratia, in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quàm contra Caesarem aduocare? Cedo, si spes tuas solus impedio. Paulus ne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Seruiliij ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina praeferentium, sed eorum, qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quàm duabus horis locutum esse constat, cum hanc poenam, qua sola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidae. Ex hodierno die inter nos amicia incipiat. Contendamus, utrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Post haec detulit vltro consulatum, questus, quod non auderet petere. Amicissimum fidelissimumque habuit. heres solus fuit illi. Nullis amplius insidijs ab vllo petitus est.

C A P. X.

Ignouit abauus tuus victis. Nam si non ignouisset, quibus imperasset? Sallustium, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortem primam interioris admissiois, ex aduersariorum castris conscripsit. Nam Domitios, Messallas, Asinios, Cicerones, & quicquid floris in ciuitate erat, clementiae suae debebat. Ipsum Lepidum quamdiu mori passus non est? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. Maluit enim illum honorem vocari, quàm spoliū. Haec eum clementia ad salutem securitatemque perduxit, haec gratū ac fauorabilem reddidit, quamuis nondum subactis Reipub. ceruicibus manum imposuisset: Haec hodieque praestat illi famam, quae vix viuis principibus seruit. Deum esse, non tanquam iussi credimus. bonum principem Augustum, & bene illi conuenisse parentis nomen, fatemur: ob nullā aliam causam, quàm quod contumelias quoque suas, quae acerbiores principibus solent esse, quàm iniuriae, nulla crudelitate exequabatur: quod probrosis in se dictis arrisit: quod dare illum poenas apparebat, cum exigeret: quod quosunque ob adulterium filiae suae damnauerat, adeo non occidit, vt dimissis, quo tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cum scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur, non dare tantum salutem, sed praestare.

C A P. XI.

Haec Augustus senex, aut iam in senectutem annis vergentibus. In adolescentia caluit: arsit ira: multa

multa fecit, ad quae inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuae audebit diuum Augustum, etiam si in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quam maturam. Fuerit moderatius & clemens: nempe post mare Atticum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempe post Perusinas aras & proscriptiones. Ego vero clementiam non voco lassam crudelitatem. Haec est, Caesar, clementia vera, quam tu praestas, quae non saeuitiae praenitentia coepit: nullam habere maculam, nunquam civilem sanguinem fuisse. Haec est in maxima potestate, verissima animi temperantia, & humani generis incomprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperij sui. Praestitisti, Caesar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse: eo maius est mirabiliusque, quod nulli vnquam gladius commissus est. Clementia ergo non tantum honestiores, sed tutiores praestat: ornamentumque imperiorum est, simul certissima salus. cum reges consenserint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum execrabilis, ac brevis potestas est. Quid interest inter tyrannum & regem? species enim ipsa fortunae ac licentia par est, nisi quod tyranni ex voluptate faciunt, reges non nisi ex causa ac necessitate.

C A P. XII.

Quid ergo? non reges quoque occidere solent? Sed quoties id fieri publica utilitas persuadet. Tyrannis saeuitia cordi est. Tyrannus autem a rege distat factis non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoque praeferrere multis regibus potest. Et L. Syllam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet e dictatura sua, & se togae reddiderit: quis tamen vnquam tyrannus tam auide humanum sanguinem bibit, quam ille, qui septem millia ciuium Romanorum contrucidari iussit: Et cum in vicino ad aedem Bellonae sedens exaudisset conclamationem, tot milium sub gladio gementium, exterrito senatu: Hoc agamus, inquit, P. C. Seditiosi pauculi meo iussu occiduntur. Hoc non est mentitus: pauci, Syllae videbantur. Sed mox de Sylla consequemur, quomodo hostibus irascendum sit: utique si in hostile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti transferint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, ut magnum inter regem tyrannumque discrimen sit: vterque licet non minus armis valletur sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis utitur, alter ut magno timore, magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus aspicit. Contrarijs in contraria agitur. Nam & inuisus est, quia timetur, & timeri vult, quia inuisus est: & illo execrabili versu, qui multos dedit praecipites, utitur:

Oderint dum metuant.---

ignarus quanta rabies oriatur, vbi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos, assiduus vero & acer, & extrema ad mouens, in audaciam iacetes excitat, & omnia experiri suadet. Si feras lineis & pinna clusas contineas: easdem a tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsa quae fugerant, proculcabuntque formidinem. A cerrima virtus est, quam vltima necessitas extundit. Re linquat oportet securi aliquid metus, multoque plus spei quam periculorum ostendet. Alioquin vbi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi fida sunt auxilia sua, quibus ad communem salutem utitur. Gloriosusque miles (publicae enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, ut parentis cultos. At illum acerbum & sanguinarium necesse est grauentur stipatores sui.

C A P. XIII.

Non potest habere quisquam bonae ac fidae voluntatis ministros, quibus in tormentis & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis utitur, quibus non aliter quam bestiis homines obiectat, omnibus reis noxior ac sollicitior, ut qui homines deosque testes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, ut non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera vel pessimum habet crudelitas: perseverandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. Quid autem eo infelicius, cui iam esse malum necesse est? O miserabilem illum, sibi certe: nam ceteris misereri eius nefas sit, qui cadibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quam domestica: cum arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui vbi circumspexit quaeque fecit, quaeque facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit, saepe mortem timet, saepius optat, inuisior sibi quam seruientibus. E contrario is cui curae sunt vniuersae, quamquam alia magis, alia minus tueretur, nullam non Reip. partem tanquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora; etiam si ex usu est animaduerrere, ostendens quam inuitus aspero remedio manus admoueat; in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potentiam suam placide ac salutariter exercet, approbare imperia sua ciuibus cupiens. Felix abunde sibi visus, si fortunam suam publicauerit, sermone affabilis, accessusque facilis, vultu qui maxime populos demeretur, amabilis, aequis desiderijs propensus, & iniquis acerbis, a tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secreto iocuantur, quae palam. Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas indicta recluditur. Bene se meritum de liberis suis quisque non dubitat, quibus tale saeculum ostenderit. Hic princeps tuo beneficio tuus, nihil praesidijs eger: arma ornamentis causa habet.

Quod ergo officium eius est? Quod bonorum parentum: qui obiurgare liberos nonnunquam blande, nonnunquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus. Nunquid aliquis sanus filium ad primam offensam exhereditat? Nisi magnae & multae iniuriae patientiam euicerint, nisi plus est quod timer, quàm quod damnat, non accedit ad decretorium stilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem & peiore loco iam positam reuocet: simul deplorata est, vltima experitur. Nemo ad supplicia exigenda peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiam principi faciendum est: quem appellauimus patrem patriae, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. Magnos & Felices & Augustos diximus, & ambitiosae maiestati quicquid potuimus titulorum congesimus, illis hoc tribuentes. Patrem quidem patriae appellauimus, ut sciret datam sibi potestatem patriam: quae est temperatissima, liberis consulens, suaque post illos ponens. Tarde sibi pater membra sua abscindat: etiam cum absciderit, reponere cupiat: & in abscindendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim est ut libenter damnet, qui cito. Prope ut inique puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum, memoria nostra, quia filium suum flagellis occiderat, populus in foro graphijs confodit. Vix illum Augusti Caesaris auctoritas, infestis tam patrum quàm filiorum manibus eripuit.

T Arium, qui filium deprehensum in parricidio, exilio damnauit, causa cognita, nemo non suspexit quod contentus exilio, & exilio legato Massiliae, parricidam continuit, & annua illi praestitit, quanta praestare integro solebat. Haec liberalitas effecit, ut in qua ciuitate nunquam deest patronus prioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonum principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in consilium Caesarem Augustum. Venit in priuatos penates, assedit, pars alieni consilij fuit. Non dixit: Immo in meam domum veniat. Quod si factum esset, Caesaris futura erat cognitio, non patris. Audita causa, excussitque omnibus, & his quae adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur, petit, ut sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quae Caesaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur codicilli, iurauit se T. Arii hominis locupletis hereditatem non aditurum. Diceret aliquis, pusillo animo. Timuit, ne videretur locum spei suae aperire velle, filij damnatione. Ego contra sentio. Quilibet nostrum, debuisset aduersus opiniones malignas satis fiducia habere in bona conscientia. Principes multa debent etiam famae dare. Iurauit se non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, sed Caesar libertatem sententiae suae redemit: & postquam approbavit gratuitam esse feueritatem suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandum quo patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decreuit; memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Mollissimo genere poenae contentum esse debere patrem dixit in filio adolescentulo, impulsio in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, umide gessisset: debere illum ab vrbe & à parentis oculis submoueri.

O Dignum, quem in consilium patres aduocarent: o dignum, quem coheredem innocentibus liberis scriberent. Haec clementia principem decet, ut quocumque venerit, mansuetioria omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, ut illum perire non sentiat. qualiscunque, pars imperij est. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est vnum imperandi genus. Imperat princeps ciuibz suis, pater liberis, praeceptor discipulis, tribunus vel centurio militibus. Nonne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos etiam ex leuissimis causis compescet? Vter autem praeceptor liberalibus studijs dignior, qui excarnificat discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parum agilis in legendo oculus haerit: an qui monitionibus & verecundia emendare ac docere malit? Tribuum centurionemque da saeuum: desertores faciet; quibus tamen ignoscitur. Nunquidnā aequum est, gratius homini & durius imperari, quàm imperatur animalibus mutis? Atqui equum non crebris verberibus exterrere, do mandandi peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi, quique iam exercitatis utitur ad excitandas vel persequendas feras. Nec crebro illis minatur: contunditur enim animus, & quicquid est indolis, comminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adijcias his licet, tardiora agentes iumenta: quae cum ad contumelias & miseras nata sint, nimia saeuitia coguntur iugum detrectare.

Nillum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quàm homo. Nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quam in iumentis quidem & canibus erubescere, iram exercere, pessima autem condicione hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur. Atqui & morbus animi mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minime infestum aegro. Mali medici est, desperare, ne curet. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debet, cui credita salus omnium est, non cito spe proijcere, nec mortifera signa pronuntiare. Luctetur cum vitis, resistat; alijs morbum suum exprobet quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque sanaturus remedijs fallentibus. Agat princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestae cicatricis. Nulli regi gloria est ex saeua animaduersione.

Quis enim dubitat posse? At contra maxima, si vim suam continet, si multos irae alienae eripuit, neminem suae impendit.

C A P. XVIII.

Seruis imperare moderate, laus est: & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat aequi bonique natura: quae parcere etiam captiuis, & pretio paratis iubet. Quanto iustius hominibus liberis, ingenuis, honestis, non ut mancipijs abuti, sed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita seruitus, sed tutela. Seruis ad statum licet confugere. Cum in seruum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius vetet. Quis non Vedium Politionem peius oderat, quam serui sui, quod muraenas sanguine humano saginabat: & eos qui se aliquid offenderant, in viuarium, quid aliud quam serpentibus, obijci iubebat? O hominem mille mortibus dignum: siue deuorandos seruos obijciebat muraenis, quas esurus erat, siue in hoc tantum illas alebat, ut sic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate commonstrantur, inuisque & detestabiles sunt: ita regum & iniuria latius patet & infamia, atque odium saeculis traditur. Quanto autem non nasci mellus fuit, quam numerari inter publico malo natos?

C A P. XIX.

Ex cogitare nemo quicquam poterit, quod magis decorum regenti sit quam clementia: quocumque modo is, & quocumque iure praepositus ceteris erit. Eo scilicet formosius id esse, magnificentiusque fatebimur, quo in maiori praestabitur potestate: quam non oportet noxiam esse, sed ad naturae legem compositam. Natura enim commenta est regem: quod & ex alijs animalibus licet cognoscere, & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tutissimo loco. Praeterea onere vacat, exactor alienorum operum: & amisso rege, totum dilabitur examen. Nec vnquam plus vnum patiuntur, melioremque pugna quaerunt. Praeterea insignis regis forma est, dissimilisque ceteris, tum magnitudine, tum nitore. Hoc tamen maxime distinguitur, iracundissimae, ac pro corporis captu pugnacissimae sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec saeuum esse, nec vlionem magno constaturam petere: telumque detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens. Est enim illi mos, exerere se in parais, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatius esse animus debeat, quanto vehementius nocet. Vnam quidem eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec saepius licet nocere quam semel, nec alienis viribus exercere odia. Facile enim lassaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumque momentum immune a metu habeat. Hanc aliquis aegram vitam sustinet: cum liceat innoxium, atque ob hoc securum, salutarem potentiam, laetis omnibus, tractare? Errat enim, si quis existimat tutum esse ibi regem, ubi nihil a rege tutum est. Securitas securitate mutua paciscenda est. Non opus est instruere in altum editas arces, nec in ascensum arduos coles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusque saepire. Saluum regem in aperto clementia praestabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quam viuere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? Si paulum valetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? Nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non salute praetidis sui commutatum velit? Omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet: In hoc assiduus bonitatis argumentis probauit, non Remp. suam esse, sed se Reipublicae. Quis huic audeat struere aliquod periculum? Quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque auertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas, florent, sub quo opulenta ciuitas, copia bonorum omnium, abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quam si dii immortales potestatem visendi sui faciunt intueremur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hoc affectare, hoc imitari decet: Maximum ita haberi, ut optimus simul habeatur.

C A P. XX.

Dvabus de causis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Prius de parte differam, quae ipsum contingit. Difficilius est enim moderari, ubi dolori debetur ultio, quam ubi exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facile credat, ut uerum excutiat, ut innocentiae faueat, ut appareat, non minus rem agi periclitantis, quam iudicis. Hoc ad iustitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, ut manifeste laesus, animum in potestate habeat: & poenam, si tuto poterit, donet: si minus, temperet: longeque sit in suis, quam in alienis exorabilior iniurijs. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahatur: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum, qui cum suis stimulis exagitetur, non profilit, qui intelligit magni animi esse, iniurias in summa potentia pati, nec quicquam esse gloriosius principe impune laeso.

C A P. XXI.

Vltio duas res praestare solet: aut solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, quam ut tali solatio egeat, manifestiorque uis, quam ut alieno malo opinionem sibi uirium quaerat. Hoc dico, cum ab inferioribus penitus uiolatusque est. Nam si quospa

res aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta. Seruauit quidem nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaque animose debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his praesertim, quos scit aliquando suo fastigio obstituisse: hoc arbitriū adeptus, ultionem impleuit, perfecitque quantum verae poenae satis erat. Perdidit enim vitā qui debet: & qui quis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite suo sententiam expectauit, in seruatoris sui gloriam viuet, plusque nomini eius conferet incolumis: quā si ex oculis ablatus esset. Assiduum enim spectaculum alienae virtutis est: in triumpho cito transisset. Si vero regnum quoque suum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo vnde deciderat, ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil praeter gloriam sumere. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se quod dignum esset victore, apud victos inuenisse. Cum ciuibus & ignotis atque humilibus eo moderatius agendum est, quo minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: à quibusdam te vindicare fastidias, & non aliter quā ab animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est. At in ijs qui in ore ciuitatis seruati punitique erunt, occasione notae clementiae vtendum est.

C A P. XXII.

TRanreamus ad alienas iniurias: in quibus vindicandis haec tria lex secuta est, quae princeps quoque sequi debet: aut ut eum, quem punit, emendet: aut vt poena eius ceteros meliores reddat: aut vt sublati malis securiores ceteri viuant. Ipsos facilius emendabis minore poena. Diligentius enim viuit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditae parcat. Impunitatis genus est, iam non habere poenae locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduersionum. Facit enim consuetudine non peccandi, multitudo peccantium. Et minus grauis nota est, quam turba damnatorum leuat: & seueritas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit, auctoritatem. Constituit bonos mores ciuitati princeps, & vitia eius facilius compescit, si patiens eorum est, non tanquam prober, sed tanquam inuitus: & cum magno tormento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Grauior multo poena videtur, quae à miti viro constituitur. Praeterea videbis ea saepe committi, quae saepe vindicantur.

C A P. XXIII.

Pater tuus plures intra quinquennium culeo insuit, quā omnibus saeculis infutos accepimus. Multo minus audebant liberi nefas vltimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi viri, & rerum naturae peritissimi maluerunt, velut incredibile scelus, & vltra audaciam possum praeterire, quā dum vindicant, ostendere posse fieri. Itaque parricidae cum lege coeperunt, & illis facinus poena monstrauit. Pessimo loco pietas fuit, postquam saepius culeos vidimus, quā cruces. In qua ciuitate raro homines puniuntur, in ea consensus sit innocentiae, & indulgetur velut publico bono. Putet se innocentem esse ciuitas: erit. Magis irascitur à communi frugalitate desciscitibus, si paucos eos esse viderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere ciuitati, quanto plures mali sint.

C A P. XXIIII.

IN senatu dicta est aliquando sententia, vt seruos à liberis cultus distingueret. Deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui nostri numerare nos coepissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur. Cito apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prae grauet. Non minus principi turpia sunt multa supplicia, quam medico multa funera. Remissius imperanti, melius paretur. Natura contumax est humanus animus, & in contrarium atque arduum nitens, sequiturque facilius quam ducitur. Et vt generosi atque nobiles equi, melius facili fraeno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu suo sequitur, & dignam putat ciuitas, quam seruet sibi. Plus itaq. hac via proficitur. Crudelitas minime humanum malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac vulnere: & abiecto homine, in siluestre animal transire.

C A P. XXV.

Quid enim interest, oro te Alexander, leoni Lyfimacham obijcias, an ipse laceres dentibus tuis? Tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius ungues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem. Non exigimus à te, vt manus ista, exitium familiare certissimum, vlli salutaris sit: vt iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem caedemque satietur. Clementia vocatur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare vel maxime abominanda sit saeuitia, quod excedit fines, primum solitos, deinde humanos. Noua supplicia conquirat, ingenium aduocat, instrumenta excogitat, per quae varietur atq. extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam peruenit vltimam, cum crudelitas versa est in voluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem virum à tergo sequitur euersio: odia, venena, gladij, tam multis periculis, peritur, quā multorum ipse periculum est: priuatiq. nonnunquā consilijs, alias vero consternatione publica circumuenitur: Lewis enim & priuata perniciēs non totas vrbes mouet. Quod late furere coepit, & omnes appetit, vndiq. configitur. Serpentes paruulae fallunt, nec publice consequuntur: vbi aliqua solitam mensuram transit, & in monstrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & sufflatu deurit, obteritq. quacunq. incescit, ballistis petitur. Possunt verba dare, & euadere pusilla mala: ingentibus obuiam itur. Sic vnus aeger, nec domum quidem perturbat: vbi crebris mortibus pestilentia esse

esse apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga est, & dijs ipsis manus intenduntur. Sub vno aliquo tecto flamma apparuit: familia uicinique aquam ingerunt. At incendium vastum, & multas iam domos de partum, parte vrbis obruitur.

CAP. XXVI.

Crudelitatem priuatorum feruiles quoque manus sub certo crucis periculo vitae sunt. Tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminerebat, excindere aggressi sunt. Aliquando sua praelidia in ipsos confurrexerunt, perfidiamque & impietatem, & feritatem, & quicquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? Non diu paret nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale eius regnum est? Non aliud quam captarum urbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia maestis, trepida, & confusa. Voluptates ipsae timentur. Non conuiuia secunda ineunt, in quibus lingua ioculicite etiam ebrijs custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quaeritur. Apparentur licet, magna impensa, & regijs opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen e ludo in carcerem ire iuuat? Quod istud, dii boni, malum est, occidere, saeuire, delectari sono catenarum, & ciuium capita decidere, quocumque uentum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare. Quae alia uita esset, si leones urbsque regnarent? Si serpentibus in nos, ac noxiosissimo cuique animali daretur potestas: Illa rationis expertia, & a nobis immanitatis crimine damnata abstinent suis: & tuta est etiam inter feras similitudo. Apud homines tantum nec a necessarijs quidem rabies temperat sibi, sed externa suaque in aequo habet, quo possit exercitior a singulorum caedibus, deinde in exitia gentium serpere, & iniicere tectis ignem; aratrum uetustis urbibus inducere, potentiam putat: & unum occidi, aut alterum, parum imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus stetit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad uitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. Nullum ornamentum principis fastigio dignius pulchriusque est, quam illa corona OB. CIVES. SERVATOS. Non hostilia arma detracta uictis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parua bello spolia. Haec diuina potentia est, gregatim ac publice seruare: multos autem occidere, & indiscretos, incendij ac ruinae potentia est.

L. A N N A E I. S E N E C A E
AD. NERONEM. CAESAREM
DE C L E M E N T I A
LIBER. S E C V N D V S

CAP. I.

VT de clementia scriberem, Nero Caesar, una me vox tua maxime compulit: quam ego non sine admiratione, & cum diceretur, audisse memini, & deinde alijs narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnae lenitatis: quae non composita, nec alienis auribus data, subito erupit, sed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduersurus in larrones duos Burrus praefectus tuus, vir egregius, & tibi principi natus, exigebat à te, scriberes, in quos & ex qua causa animaduerti velles. hoc saepe dilatum, ut aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cum charam protulisset, traderetque, exclamasti: Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quae Romanum imperium incolunt, quaeque iuxta iacent dubiae libertatis, quaeque se contra viribus aut animis atollunt. O vocem, in contionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba principes regesque iurant. O vocem prisco generis humani innocentiae: dignam cui redderetur antiquum illud saeculum. Nunc profecto consentire decebat ad aequum bonumque, expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur: pietatem, integritatemque cum fide ac modestia surgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro saeculo dare locum.

CAP. II.

Futurum hoc Caesar ex magna parte sperare & confiteri libet. Tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paulatim per omne imperij corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. Inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa, prout animus eorum uiget

uiget aut marcet. Et erunt ciues, erunt focij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. Parcetur ubique manibus. Diutius me morari hic patere, non ut blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. Maluerim ueris offendere, quàm placere adulando. Quid ergo est, poppter quod benefactis diſſiſque tuis, quàm familiariſſimum eſſe te cupio? ut quod nunc natura & impetus eſt, fiat iudicium. illud mecum conſidero, multas uoces magnas, ſed deſttables in uitam humanam perueniſſe, celebresque uulgo ferri: ut illam, *Oderint, dum metuant*. Cui Graecus uerſus ſimilis eſt, qui ſe mortuo terram miſceri ignibus iubet, & alia huius notae. Ac neſcio quomodo ingenia immania & inuiſa materia foecundiori expreſſerunt ſenſus uehementes & concitados. Nullam adhuc uocem audiui ex bono lenique animoſam. Quid ergo eſt? Vt raro, inuitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando ſcribas neceſſe eſt iſtud, quod tibi in odium litteras adduxit: ſed, ſicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

C A P. III.

ET ne forte decipiat nos ſpecioſum clementiae nomen, & in contrarium aliquando abducatur, uideamus quid ſit clementia, qualiſque ſit, & quos fines habeat. Clementia eſt temperantia animi, in poeſtate ulciſcendi, uel lenitas ſuperioris aduerſus inferiorem in conſtituendis poenis. Plures proponere eſt tutius; ne una definitio parum rem comprehendat; & ut ita dicam, formula excidat. Itaque dici poſteſt & inclinatio animi ad lenitatem in poena exigenda. Illa finitio contradictiones innueniet, quamuis maxime ad uerum accedat, ſi dixerimus, clemetiam eſſe moderationem aliquid ex merita ac debita poena remittentem. reclamabitur, nullam uirtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intel ligunt, clementiam eſſe, quae ſe fleſcit citra id, quod merito conſtitui poſſet. Huic contrariam imperiti putant ſeueritatem, ſed nulla uirtus uirtuti contraria eſt.

C A P. III.

Quid ergo opponitur clementiae? Crudelitas; quae nihil aliud eſt, quam atrocitas animi in exigendis poenis. Sed quidam non exigunt poenas. crudeles tamen ſunt; tanquam qui ignotos homines & obuios non in compendium, ſed occidendi cauſa occidunt. Nec interficere contenti ſaeuiunt; ut Sinis ille & Procrustes, & piratae, qui captos verberant, & in ignem uiuos imponunt. Haec crudelitas quidem: ſed quia nec ultionem ſequitur (nō enim laeſa eſt) nec peccato alicui irafcitur (nullum enim anteceſſit crimen) extra definitionem noſtram cadit: quae finitio continebat in exigendis poenis intemperantiam animi. Poſſumus dicere, non eſſe hanc crudelitatem, ſed feritatem, cui uoluptati ſaeuitia eſt: poſſumus inſaniam uocare, nam uaria ſunt genera eius, & nullum certius, quam quod in caedes hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles uocabo, qui puniendi cauſam habent modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, ſed ſuper humanum ac probabilem modum ſaeuiſſe. Poſſumus effugere cauillationem, & ita finire, ut ſit crudelitas, inclinatio animi ad aſperiora. Hanc clementia repellit longius a ſe: nam cum ſeueritate illi conuenire, certum eſt. Ad rem peruenet, quaerere hoc loco, quid ſit miſericordia. Pleriq. enim ut uirtutem eam laudant, & bonum hominem uocant miſericordem. Haec autem uitium animi eſt. Vtraque circa ſeueritatem; circaque clementiam poſita ſunt: quae uitare debemus, ne per ſpeciem ſeueritatis in crudelitatem, neue per ſpeciem clementiae in miſericordiam incidamus. In hoc, leuore periculo erratur, ſed par error eſt a uero recedentium.

C A P. V.

Ergo quemadmodum religio deos colit, ſuperſtitio uiolat: ita clementiam manſuetudinemque omnes boni praestabunt, miſericordiam autem uitabunt. Eſt enim uitium puſilli animi, ad ſpeciem alienorum malorum ſuccidentis. Itaque peſſimo cuique familiariffima eſt. Apus & mulierculae ſunt, quae lacrimis nocentiſſimorum mouentur; quae ſi liceret, carcerem effringerent. Miſericordia non cauſam, ſed fortunam ſpectat; clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos ſectam Stoicorum, tanquam nimis duram, & minime principibus regibuſque bonum daturam conſilium. Obijcitur enim illi, quod ſapientem negat miſereri, negat ignoſcere. Haec ſi per ſe ponantur, inuiſa ſunt. Videntur enim nullam ſpem relinquere humanis erroribus, ſed omnia delicta ad poenam deducere. Quod ſi eſt, quid hac ſecta durius, quae dediscere humanitatem iubet, portumque aduerſus fortunam certiſſimum, mutuo auxilio cludit? Sed nulla ſecta benignior leniorque eſt, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: ut propoſitum ſit uſui eſſe aut auxilio, nec ſibi tantum, ſed vniuerſis ſinguliſque conſulere. Miſericordia eſt aegritudo animi ob alienarum miſeriarum ſpeciem: aut triſtitia ex alienis malis concepta, quae accidere immerentibus credit. Aegritudo autem in ſapientem virum non cadit. Serena enim eius mēs eſt, nec quicquam incidere poteſt quod illam obducatur. Nihil aequè hominem, quàm magnus animus decet. Non poteſt autem magnus eſſe idem, ſi metus & maeror contundit, ſi mentem obducit & contrahit. Hoc ſapienti ne in ſuis quidem accidet calamitatibus, ſed omnem fortunae iram reuerberabit. & ante ſe frauet. Eandem ſemper faciem ſeruabit, placidam & inconcuſſam: quod facere non poſſet, ſi triſtitiam reciperet. Adijce, quod ſapiens prouidus eſt, & in expedito conſilium habet. Nunquam autem liquidum ſincerumque ex turbido venit. Triſtitia enim inhabilis eſt ad diſpiciendas res, uilia excogitanda, periculosa uitanda, aequa aeſtimanda. Ergo non miſeretur, quia eſt ſine miſeria. Ceterum omnia, quae qui miſerentur, dolentes facerent: hic libens & alacri animo faciet.

CAP. VI.

Succurrer alienis lacrimis, non accedet: dabit manum naufrago, exuli hospitium, egeni supem, non hanc contumeliosam, qua pars maior horum, qui se misericordes uideri uolunt, abiicit & fastidit quos adiuuat, contingique ab his timet: sed ut homo homini ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, & catenas solui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiam noxium sepeliet. At faciet ista tranquilla mente, uultu sereno. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurrer, sed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitosos pro portione, improbandos, & emendandos, bonitatem suam permittet. Afflictis uero, & fortius laborantibus multo libentius subueniet. Quotiens poterit, fortunae intercedet. Vbi enim opibus potius utetur, aut uiribus, quam ad restituenda quae casus impulit: Vultum quidem non deijciet, nec animum, ad aeruscantis ciuis aut pannosi aridam faciem & obnixâ baculo senectutem: ceterum omnibus dignis proderit, & deorum more calamitosos propitius respiciet. Misericordia uicina est miseriae: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam hippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quam morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia uitium est animorum, nimis miseriae fauentium: quam si quis à sapiente exigit, prope est, ut lamentationem exigit, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam. Constituamus nunc quoque quid sit uenia, ut sciamus dari illam à sapiente non debere. Venia est poenae merita remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est.

CAP. VII.

Ego ut breuiter tanquam in alieno iudicio dicam, ei ignoscitur qui puniri debuit. Sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil praetermittit quod debet. Itaque poenam quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex uenia consequi vis, honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiens, consulit & corrigit. Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se quod fieri debuit, omisisse. Aliquem uerbis tantum admonebit, poena non afficiet, aetatem eius emendabilem inuens. Aliquem inuidia criminis manifeste laborantem, iubebit incolumem esse: quia deceptus est, quia per uinum lapsus. Hostes dimittet saluos, aliquando etiam laudatos, si honestis causis pro fide, pro foedere, pro libertate in bellum accincti sunt. Haec omnia non ueniae, sed clementiae opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula, sed ex aequo & bono iudicat. Et absolueri illi licet, & quanti uult, aestimare litem. Nihil ex his facit, tanquam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod constituit, iustissimum sit. Ignoscere autem est, quae iudicas punienda, non punire. Venia, debita poenae remissio est. Clementia hoc primum praestat, ut quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronuntiet. Plenior est ergo quam uenia & honestior. De uerbo (ut mea fert opinio) controuersia est, de re quidem conuenit. Sapiens multa remittet, multos parum sani, sed sanabilis ingenij seruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas proceraeque arbores colunt, sed illis quoque quas aliqua deprauauit causa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circuncidunt, ne proceritatem rami premant. Quasdam infirmas vitio loci, nutriunt. Quibusdam aliena umbra laborantibus caelum aperiuunt. Secundum haec uidebit perfectus sapiens, quod ingenium qua ratione tractandum sit quo modo in rectum praua flectantur.

MVLTA DESVNT.

M. AN-

M. ANTONII. MVRETI. AD LIBROS. SENECAE DE. IRA. NOTAE

M libri, ut pleraque huius scriptoris, ita mutili decurtatique sunt, ut iusta prope causa fuerit grauius ijs irascendi, quorum id negligentia contigit, nisi ipsimet irasci nos vetarent. Feramus hanc quoque iacturam aequo animo: & ex ijs quae supersunt, quae nobis vsui sint, studiose colligamus. Notatum hunc Senecae fratrem fuisse, sunt qui suspicentur: & ego ab eorum sententia non abhorreo.

Feruens cupiditate.] Ita melius puto, quam, ut in alijs, Fruens.

Vltonis secum multa tracturae.] Magnas strages, magnas ruinas daturae. Hic quoque coniecturae aliquid datum est. Alij enim libri habebant, tractare.

Iram dixerunt breuem insaniam.] *μανίας ἐκ τῆς ἰρᾶς*, Horatius. Ira furor brevis est.

In quod coepit pertinax.] *ἐμμένεις ἐπὶ τῇ δόξῃ*, ut Timon in Sillis de Anaxarcho dixerat.

Iam vero.] Hucusque docuit, quam foeda ac turpis sit ira, nunc, quae damna hominum generi importet.

Tamquam aut curam.] Non est dubium, quin hoc loco multa desint. In quibus, quantum e sequentibus manifesto perspicitur, definierat iram, exigendae poenae cupiditatem. Deinde argumentatus erat aduersus eam definitionem: & inter cetera argumenta illud quoque posuerat, quod populus interdum gladiatoribus ignaue se gerentibus irascitur: a quibus tamen nullam iniuriam acceperat: ut propterea poenam ab eis exigi vellet. Respondet autem Seneca, illam non esse veram iram, sed tantum quandam inanem irae similitudinem. Hac ipsa de re ita Cicero pro Milone. Etenim si in gladiatorij pugnis & in infimi generis hominum conditione atque fortuna timidos & supplices, & ut viuere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus: fortes & animosos, & se acriter ipsi morti offerentes seruare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam, qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis ciuibz facere debemus?

Iraescimur, inquit.] Alterum argumentum aduersus eandem finitionem. Poenam exigere non cupimus ab ijs, qui nos laesuri sunt, sed ab ijs tantum qui laeserunt. Iraescimur autem etiam ijs, qui de nobis laedendis cogitant, quamuis nondum laeserint. Non est igitur ira cupiditas poenae exigendae. Respondet, eos qui laedere nos cupiunt, animo iam & cogitatione laedere.

Vt scias, inquit.] Tertium argumentum. Nemo vsque eo infirmus est, ut vel potentissimo non irascatur. Neque tamen sperat, nisi plane desipiat, se ab eo penas exacturum. Aliud igitur est irasci, aliud poenam concupiscere. Duplex hic responsio est. Nam & multa cupimus quae non speramus: & in tanta rerum humanarum inconstantia sperare poenam etiam infirmisimus a potentissimo potest.

Primum diximus.] Vbi dixit, si nihil deerit? Sed iam supra monui, multa desiderari.

Concupiscunt autem homines & quae non possunt.] Quae potest, verum ne sit quod hic dicitur, concupiscere homines etiam ea quae non possunt, an id sanae mentis hominibus vsu venire non possit. Aristoteles quidem libro secundo rhetoricorum videtur aliter sentire, quam Seneca. negat enim, quenquam cupere ea, quae se consequi non posse opinetur. Verba ipsius haec sunt. *Οὐδεὶς δὲ τίς φανόμενον ἀδυνάτων ἐχέτω ἄνω.* At Aristoteles loquitur non simpliciter *οὐδὲ τίς ἀδυνάτων*, sed *οὐδὲ τίς φανόμενον ἀδυνάτων ἄνω*. Fieri autem potest, ut iratus quis concupiscat ea quorum compos effici non potest: cum tamen ipse ira occaecatus aliter opinetur: aut certo interea non cogitet, fieri illa possint an minus. Non pugnant autem haec: neminem cupere ea quae se nullo modo putet consequi posse: & multos cupere ea quae consequi non possint, cum aut ipsi errore ducti aliter de ijs iudicent, aut interea non cogitent talia esse. Sed nonne plena vita exemplorum est, multa cupere homines, quae sciunt nullo modo fieri posse?

Nunc ego Triptolemi cuperem conscendere currus,
ait Ouidius: & alio loco:

O vtinam subito fieri mea munera possem.

Ita igitur excors erat, ut id putaret posse fieri? Quin etiam grauiissimus philosophorum Plato, in quibusdam verbis, ait se cupere fieri caelum: ut pluribus oculis intueretur in eum quem libenter videbat. Et Anacreontis aliorumque poetarum multa consimilia vota sunt. Sed animaduertendum est in primis ipsum loquendi genus, quo in talibus utimur. Nemo enim sanus ita dicit, Cupio volare: aut cupio fieri annulus. Sed, cuperem volare, cuperem hoc aut illud fieri, qua oratione non id significatur, eum qui id dicit, simpliciter cupere: sed quid cuperet, si id quod dicit, fieri posset. Vellem, dii immortales fecissent, ait Cicero in deploranda Sulpicii morte, ut viuo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus: quam honores mortuo quzereremus. Muta: ubi est vellem, ut sit, volo: ceteraque huic verbo consequenter. Insani hominis oratio videbitur: quae nunc pietatis humanitatisque plenissi-

plenissima est. Intelligendum est illud quoque, verbo cupiendi aut concupiscendi nonnunquam significari simplicem quandam animi, sine ullo conatu motionem: ut, cum dicimus. Cuperem ita esse: aut, Utinam ita esset: atque hoc modo cupere dicimur etiam ea quae fieri non queunt: Et inde ait Aristoteles tertio ethicorum, voluntatem esse etiam ἡδονή: interdum adsignificari eo verbo etiam conatum quandam Et studium ac contentionem animi ad efficiendum id quod concupiscitur: Et hoc sensu nemo unquam sanus ea quae se nullo modo praestare ac consequi posse intelligeret, concupiuit.

Cupiditatem doloris reponendi.] ἡ δὲ πάλιν.

Sed dicendum est feras ira carere, & omnia praeter hominem.] Est & haec una de admirabilibus illis Stoicorum sententiis, feras non irasci, sed tanquam irasci, non metuere, sed tanquam metuere: nullum denique esse in eis animi πάθος, sed tantum impetus quosdam eorum similes. πάθος enim esse auersionem quandam a ratione, quare in quibus ratio non esset, in eis ne pathos quidem esse posse. Disputantur quaedam aduersus hanc sententiam a Galeno in libris de decretis Hippocratis Et Platonis.

Regium enim illud.] ἡ δὲ ἡγεμονία, quod statim vocat principale.

Apud Graecos.] Alij enim dicuntur proprie ἐπιήρητοι, qui cito irascuntur, cito placantur: alij ἀνέπιήρητοι, alij μηροί, alij χαλεποί. Vide Aristotelem quarto Ethicorum.

Quaedam saevae manu, verbis parciores.] Inepte in alijs libris, quaedam sede manent. Haec emendatio, ut aliae pleraeque, ex optimo Et vetustissimo libro Siculo est.

Quarundam rerum initia.] Hac de re vide Aristotelem capite quinto libri tertij ethicorum.

Phrenesim.] Scio Graece dici φρεσίν, sed in omnibus cuiusque generis Latinis veteribus libris scriptum video phrenesim, Et phreneticus, non, phreniticus. Et tamen olim quidam plane phreneticus, siue, ut ipse dici malebat, phreniticus, cum quendam Varronis versum ita edidisset, ut reppererem,

Phrenetici, septem trionum filij.

clamabat, omnes qui ira scriberent, Et Graeci Et Latini sermonis imperitos esse: in me, quasi primus ita scripsissem, inuehebatur ridente me, Et cum homine ad conuiciandum exercitatisimo certamen refugiente. Non debet autem cuiquam aut mirum aut nouum videri, in voce peregrina, quam veteres Latini sibi utendam sumerent, unam litteram mutatam esse. Illi, quae erat apud Graecos ὤνη non syluam aut suluam, sed siluam fecerunt: ὕδρ littera n in diphthongum mutata, scaenam dixerunt, quae illis fuerat οἰκία, neque tropaeum, sed trophaeum, neque hyemem, quamuis erat ὕς, sed hiemem vocarunt. Nilum, melonem, Ganymedem, Catamitum, Odyssea, Vlixem, Aeanta, Aiace, nominarunt: Et talantum noluerunt, quod erat τάλαντον: talentum maluerunt. Sed apud insanos, Et in eo quod semel dixerunt obstinatos nihil momenta rationum valent.

Metus ex puido fecit audacem.] Ouidius de Anna sorore Didonis loquens: audacem fecerat ipse timor.

Inualidum omne natura est querulum.] Idem docet Aristoteles secundo rhetoricorum.

Quis enim cui medetur irascitur?] Valde huc pertinere mihi videtur id quod de Demonaste memoriae proditum est, eum nunquam visum esse clamantem, aut immodica contentione utentem, aut indignantem, ne tum quidem cum obiurgandus aliquis erat. Sed peccata quidem acerbè reprehendere, ijs autem qui peccassent, ignoscere solitum: cum diceret, se id medicorum exemplo facere, qui morbis quidem medentur, ira autem aduersus eos, qui aegrotant, non utuntur.

Et per tua alienaque volutato supplicia.] Ita in Siculo: nisi quod pro volutato erat volutate. Alij libri misere hic deprauati erant.

Peruersa induenda magistratui vestis.] Praetextati, ut notum est, incedebant magistratus. sed cum ciuem quempiam capitis damnaturi erant, ponebant praetextam, eamque peruersam induebant, id est, partem illius floridiorem ac nitidiorem introrsus ad se vertebant; maioris significandi gratia. Valerius Maximus de C. Macro. Dum sententiae dicerentur, in moenianum conscendit; indidem cum M. Ciceronem qui id iudiciū cogebar praetextam ponentem vidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum sed reum perijsse: nec sua bona hastae posse subijci. Ac protinus sudario quod forte in manu habebat, ore & faucibus coarctatis incluso spiritu, poenam morte praecurrit. Ponentem videlicet praetextam, ut eam peruersam indueret: quod signum erat imminentis damnationis.

Et conuocanda classico contio est.] Ad incutiendum terrorem. Seneca pater. Ascendit praetor tribunal, inspectante prouincia. Noxiae post terga ligantur manus. Statim intento ac tristi omnium vultu, fit a praecone silentium. Adhibentur deinde legitima verba. Canitur ex altera parte classicum. Tacitus libro secundo annalium ab excessu D. Augusti. In P. Marciū consules extra portā Exquilinam, cum classicū canere iussissent, more prisco animaduertere.

Et agi iubebo.] Sumptum a victimario, qui saepe iterabat; Agon? neq. percutiebat victimam, donec agere iussus esset. Ouidius,

Semper, agat ne, rogat: nec nisi iussus agit.

Ita igitur agendi, aut lege agendi, verbum sumebant Et in supplicijs. Seneca pater. Etiam quibus animaduertere in damnatos necesse est, non dicunt, occide: non, morere: sed lege age. Crudelitatem imperij verbo mitiore subducunt.

Sine ira.] Cogruit cū dicto Demonastis, quē cū quidā, qui ab Imperatore exercitui Et prouinciae praepositus erat interrogasset, quomodo optime imperare posset: Si ira carebis, inquit: Et si pauca loqueris, multa audies.

Aduo-

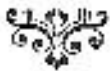
Aduocatio ambitiosior.] Aduocationē vocabant, tempus, quod interdum dabatur a iudice, ijs qui ad causam suam tuendam non satis instructi erant, aduocandorum amicorum causa, quorum consilio & auxilio uterentur. Cicero. Omnibus unde petitur, hoc consilij dederim, ut binas aduocationes postulent. Hic noster libro sequenti. Vtrique parti dares aduocationem, dares tempus, nec semel audires. Ita enim legendum, non, ut vulgo, actionem. Idem tertio horum librorum. Si in hoc petita erit aduocatio, apparebit, iudicium esse, nō iram. & paulo post. Dum conspiciamus, dum nostri sumus, aduocemus.

Nemo prudens.] Platonium. Si certo constare posset, neque eos qui peccarunt, neque alios eorum impunitate permotos, postea peccaturos esse, poena cessaret.

Sine missione.] Ea lege, ut alter cadat. Appuleius. Hodierna pugna non habet missionem.

H M' ANAEIP' H ET ΩΣΕ.] Anni sunt amplius triginta, cum hic locus ita a me restitutus est. In libro autē Siculo ita plane omnibus litteris scriptum est. Legitur & eodem modo apud Dionem.

M. ANTONII MVRETI AD SECVNDVM LIBRVM DE IRA NOTAE

Benigniore.] Faciliorem ad tractandum, & in qua liberius excurrere posset oratio. Mela libro primo. Quem persequi longa est magis quam benigna materia.

Species oblatae iniuriae.] Hoc est, quod Aristoteles dicit, iram existere ἐν παρορμηῇ ἀδίκη.

Quid sit ira.] Sed nonne priore libro, profligata iam haec quaestio est? Neq. hoc tam quaeritur, quid sit ira, quam quas animo semel occupato vires habeat. Fortassis igitur legendum, Quid possit ira.

Ipsi puero.] Ptolemaeo, cuius iussu Pompeius interfectus est.

Manum ad arma misisse.] Cum Diogenes diceret, meliorem sibi eum musicum visum iri, si eos cantus reperisset, quibus Alexander incitatus & furens cohiberi ac reprimi posset. Facile est enim eo quemque impellere, quo suapte sponte propensus est.

Iudicia patris.] Agit de inofficioso.

Septa.] In campo Martio: quae alio nomine ouilia vocabantur.

Infutiationes.] ut eorum qui mutuum, aut depositum abnegant. Martialis.

In ius o fallax atq. infitiator eamus.

Formido.] Huius meminit & libro primo de clementia. Virgilius.

Puniceaeq. agitant pauidos formidine pennae. Hanc Gratius ita describit.

Sunt, quibus immundo decerptae vulture plumae.

Instrumentum operis fuit, & non parua facultas.

Tantum inter niuei iungantur vellera Cygni.

Et fatis armorum est. hae clara. luce coruscant.

Terribiles species. ab vulture dirus auaro

Turbat odor filuas, meliusq. alterna valet res.

Linea quinetiam, magnos circumdare saltus

Quae possit, volacresq. metu concludere praedas.

Digerat innexas non vna ex alite pinnae.

Namq. vrsos, magnosq. fues, ceruofq. fugaces

Terrificant, liniq. vetant transcendere septum.

Seneca tragicus.

Picta rubenti linea pinna

Vano claudat terrore feras.

Nec ut quibusdam visum est.] Aduersus nobilem & omnium sermone celebratam Hesiodi sententiā, qua virtutem in arduo, nequitiam in procliu esse dicit.

Inite modo.] verbum usitatum etiam in formulis. V trisq. superstitibus praesentibus, hanc viā dico. Inite viā. Quidam tamen qui recta corrigebat, deprauata magis etiam distorquebat, mutare hoc apud Ciceronem voluit.

Nec praedam.] *Male ante, Nec praedonem.*

Refert quantum quisque.] *Vide Galeni libellum, ἐπὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἢ τῆς τοῦ σώματος κρείσσον ἔπεται.*

Quod pueris Plato negandum putat.] *Plato libro secundo de legibus. φησὶν μὲν τοὺς παῖδας μάλιστα ἐξ ἀποδείξεως τοῦ ἀρετῆς οἶνον μὴ γένεσθαι. διδάσκοντες δὲ ἐξ ἑαυτῶν ἐχέτωσαν ἐκ τῆς τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν ἀρετῆς τοῦ σώματος ἐγγράφειν παράδειγμα, τὸν ἐμμετῆ δὲ λαβεῖν μαθητὴν ἐξ ἑαυτῶν.*

Quod flenti negatum fuerit, quieto offeratur.] *Expressit vocem usitatam olim nutricibus ad pueros flentes. Desine flere: & accipies. Μὴ κλαῖς καὶ λαβὴ. Plutarchus ἀπὸ ἀπογνοίας.*

Ille tyrannicida.] *Zenonem Eleaten dicit. de quo vide Valerium libri tertij capite tertio: & Laertium in vita ipsius.*

Ab Hippia.] *Ita plane liber Siculus, sed hunc tyrannum alij Phalarim, alij Nearchum, alij Diomedontem vocant.*

Vbi animum funul & corpus.] *Hac de re ita Plutarchus. εἴτε γὰρ ἀρχὴς ἔχει μεγάλας αἰεὶ καὶ ἰσχυράς. αἰτὰ καὶ σώματα καὶ παῖδες καὶ τὸ μέλας πρὸς καὶ διανεύσαι, καὶ πολλὰ τοιαῦτα πολλὰς εἰς ἐργὰν κατασκευάζει.*

M. ANTONII. M V R E T I

AD. TERTIVM. LIBRVM

SENECAE. DE. IRA

N O T A E,

IR A impendit.] *Est quidem in libris veteribus Incendit: sed impendit legendum, & praecedentia & sequentia manifesto declarant.*

Si neque priuatim neque publice.] *Hoc est, quod Epicurus sapientis esse dicebat. τὰ ἐαυτοῦ περὶ τὴν. Cicero, negotium suum agere. Verba Democriti ita leguntur apud Plutarchum. μὴ πολλὰ πράττειν, μήτε ἰδίῃ, μήτε κοινῇ. Conuertit autem ea Seneca etiam in libro de tranquillitate vitae.*

Et secundas agere.] *Horatius.*

Vt puerum saeuo credas dictata magistro

Reddere, vel partes mimum tractare secundas.

Qui conatili vitio.] *Plutarchus. Αἰσχρομῆν δὲν κρᾶπτον ἢ φεύγειν καὶ ἀποκρύπτειν καὶ καταρμύζειν ἑαυτὸν εἰς ἡσυχίαν, ὥστε ἐπιληψίας ἀρχομένης συναδρανομένων.*

Ne sis curiosus.] *Sophocles. τὰ πάντα φερὼν, αἰσχρὰ φερόμενος βροτῶν.*

In Socrate.] *Plutarchus. ὁ σωκράτης δόξας αἰδοῖτο κινεῖσθαι τε γρηγορὸν αὐτῷ πρὸς πᾶσι καὶ εἰλῶν, πρὸς κύματος δὲ πᾶσι ποντίαν ἀρετὴν περὶ δόξαν, ἐνεδίδου τε τῇ φωνῇ, καὶ διεικνίσθη τῷ περὶ σωφροσύνης, καὶ τὸ βλέμμα περὶ πρῶτον παρῆχε.*

Et occisos in conspectu parentis abiecit.] *Alij scripserant otiosos. Altum sane & pingue illud otium fuit. At alio loco, ubi erat iuuenum otiosorum, fecerant occisorum.*

Et hostium & ciuium.] *Non dubitavi coniectura fretus ita scribere: cum librorum partim haberent, iudicium, partim uindicum.*

Gynden late fulum amnem.] *Hoc ipsum ita narrat Freculphus episcopus Lexouienfis. Cyrus cunctis aduersum quos ierat perdominis, Assyrios & Babyloniam petit gentem: urbemq. tunc cunctis opulentio-riorem. sed impetum eius Gyndes fluuius secundae post Euphraten magnitudinis interceptit. nam vnū regionum equorum, candore formaq. excellentem, transmeandi fiducia perluaum, qua per rapacem alueum offensus vado veruces attollebantur, arreptum praecipitatumque merferunt. Rex iratus, vlcisci in amnem statuit, cōteltans eum, qui nunc praeclarum equitem vorauisset, feminis, vix genua vndis attingentibus, permeabilem relinquendum. haec peragendo segnior, totis copijs, perpeti anno, Gynden fluuium per magnas concisum diductumque fossas, in cccclx. alueos comminuit.*

Antigonus.] *Narrantur & haec prope eodem modo a Plutarcho.*

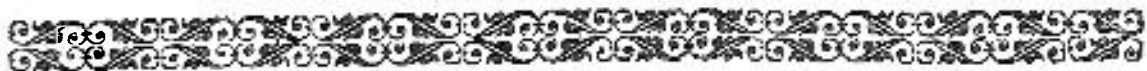
Hoc enim est primum, hoc extremum.] *Ironia est. Significat enim neque primum, neque extremum peccatum esse.*

Euocati ex longinquis regionibus.] *Ad diiudicandas potentiorum controuersias interdum e provincijs homines spectatae fidei & prudentiae euocabantur, qui neq. gratia neq. odio permoti, verius ac sincerius iudicarent. Hoc primum a Graecis institutum fuisse narrat Plutarchus. ἐκκλησίαι κρίσεως ἐν ταῖς ἀρχαῖς ἀρχαῖς.*

τῶν ἄλλων τῶν πρῶτον ἀπείρα τῇ πρὸς ἀλλήλους ἐπειρηθῆσαν, ἀλλοβίας διαπορώμεναι, ὥστε ἐτέρω πρὸς ἑστὶ ἀναγκάσιον, μὴ ἐν
 ὁμῶν παρ' αὐτοῖς δευθῆσαν.

Pacem demus animo.] Male hic affuta sunt omnia usque ad finem libri: neque cohaerent cum superiori-
 bus. sed pertinent ad illum locum ubi quaeritur, num ira habeat aliquid utile: & moderam, da ne an penitus
 tollenda sit.

Ridere solemus.] Inepie antea, videre: & paulo post, suus confector: cum legendum sit, sus
 confector.

M. ANTONII. MVRETI AD. LIBROS. SENECAE DE. CLEMENTIA N O T A E,

EMO sub initia imperij Nerone clementior visus est: siue illa naturalis ingenij bonitas, siue
 simulatio fuit. At postea vel deprauata, vel resecta natura, & foras erumpente saeuitia, ita se
 gessit, ut nomen Neronis, non iam hominis, sed crudelitatis ac feritatis nomen esse videatur.
 Ad eum adhuc adolescentulum Seneca hos libros scripsit, vel ut eum in proposito confirma-
 ret, vel, quod magis puto, verens ac prospiciens id quod postea contigit, ut ei clementiae pul-
 chritudinem crudelitatis, turpitudinem ostenderet. Sed ut agri, sic ingenia quaedam sunt, quae nullo vnquam
 cultu mitescunt.

Et te tibi ostenderem.] Hoc enim speculi munus est. Genus loquendi Horatianum est.

Haec ego procurare, & idoneus imperor, & non
 Inuitus. ne turpe toral, ne fordida mappa
 Corruget nares: ne non & cantharus & lanx
 Ostendat tibi te.

Quae pax mea comprimit.] Male in alijs, pars mea. Sic infra. Tibi in tua pace armato viuendum est.

Quaestoribus.] Ita nunc vocat quaestores, id est, eos qui publica iudicia exercent.

Cuius non membra haruspices colligant?] Fulguritorum membra haruspices colligebant, & eo ipso in lo-
 co sepeliebant, ubi quis de caelo tactus erat. Ab alijs sepeliri eos, aut alium in locum transferri, nefas putabatur.

Mollissimo genere poenae contentum esse de bere patrem dixit.] Terentianum.

Pro peccato magno paulum supplicij fatis est patri.

Haec tria lex secuta est.] De his tribus puniendi causis quaedam non indigna scitu disputantur libro sexto
 notitium Atticarum, capite xliij.

Pater tuus.] Claudium dicit, qui Neronem adoptauerat.

Altissimi viri.] Solonem intelligit.

Dicta est aliquando.] Male alij Indicta. neque enim sententiam indicare latine dicitur.

Ut seruos a liberis cultus distingueret.] Nunquid igitur Romae antiquis temporibus idem liberorum ac
 seruorum cultus fuit? Haec quidem Senecae verba ita id aperte videntur ostendere, ut nullus dubitationi super-
 sit locus. At ciues Romani togam ferebant. Seruis autem certe togae ius non fuit. Praeterea principio belli ci-
 uilis inter Caesarem & Pompeiū, tribuni ex urbe ad Caesarem profugisse dicuntur, de eorum vestibus id est, seruilis veste,
 ne agnoscerentur. quoniam autem est haec seruilis vestis, si inter liberorum & seruorum
 cultum nihil intererat? Sed certe ne tenuiores quidem e populo togam ferre soliti erant: tunicati fere incede-
 bant. Horatius.

Vilia vendentem tunicato scruta popello.

togam fere non sumebant, nisi cum obituri erant officia. ideoq. Martialis raram togam numerat inter partes se-
 licitatis. & idem significatur illo epigrammate.

Denarijs tribus inuitas, & mane togatum

Obferuare iubes limina Baffe tua,
Tunicati autem incedebant & ferui.

OB CIVES SERVATOS.] *Multa vidi vetera nomina, quorum in altera parte facies erat alicuius imperatoris, in altera corona querna cum his litteris.* OB CIVES SERVATOS.

A D. L I B R V M S E C V N D V M.

IC non tam liber est, quàm *ἡρώδης* quoddam libri. Itaq. quod quædam coherere cum superioribus non videntur, non Senecæ culpa est, sed librariorum.

Tibi principi natus.] *Multo hoc melius, quàm, ut in alijs, notus.*

Principes regesq. iurent.] *Iurare in verba, latine & eleganter dicitur. Iuramentum facere in verba, barbarum est. In libro vetere non erat, faciant: & pro iuramentum erat iurament. Delevi duas litteras, & feci, iurent. fortassis legi poterat, iurarent.*

L. ANNÆI SENECAE DE VITA BEATA

AD GALLIONEM FRATREM

LIBER. VNVS

CAP. I.

VERE, Gallo frater, omnes beate volunt: sed ad perueniendū quid sit, quod beatam vitam efficiat caligant. Adeoq. non est facile cōsequi beatam vitam, vt ab ea quisque eo longius recedat, quo ad illam citius fertur, si via lapsus est: quae vbi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris internali causa fit. Proponendum est itaq. primum, quid sit quod petamus: tunc circumspiciendum est, qua contendere illo celerrime possimus: intellecturi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum quotidie profligetur: quantoq. propius ab eo sumus, ad quo d nos cupiditas naturalis impellit. Quādiu quidem passim vagamur, nō ducem secuti, sed fremitum & clamorē dissonum in diuersa vocantiū, conteritur vita inter errores, breuis, etiā si dies noctesq. bonae menti laboremus. Decernatur itaq. & quo tendamus, & quā, nō sine periculo aliquo, cui explorata sint ea in quae procedimus. Quoniam quidē non eadem hic, quae in ceteris peregrinationibus condicio est. In illis comprehensus aliquis limēs, & interrogati incolae non patiuntur errare. At hic triffima quaeq. via & celeberrima maxime decipit: Nihil ergo magis praestandū est, quā ne pecorum ritu sequamur antecedentium gregem, pergentes non quā euadendum est, sed qua itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quā quod ad rumorem componimur, opuma rati ea, quae magno assensu recepta sunt, quorumq. exempla multa sunt: nec ad rationem, sed ad similitudinem viuimus. Inde ista tanta coaceruatio aliorum supra alios ruentium. Quod in strage hominum magna euenit, cum ipse se populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in se attrahat: primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni vita accidere videas licet: nemo sibi tantum errat, sed alij erroris causa & auctor est. Nocet enim applicari antecedentibus: & dum vnusquisque mauult credere quā iudicare, nunquam de vita iudicatur, semper creditur. Versatq. nos & praecipitat traditus per manus error, alienisq. perimus exemplis. Sanabimur, si modo separemur à coetu. Nunc vero stat contra rationē defensor mali sui populus. Itaq. idem euenit quod in comitijs, in quibus eos factos praetores ijdem qui fecere mirantur, cum se mobilis fauor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. Hic exitus est omnis iudicij, in quo lis secundum plures datur.

CAP. II.

Vnde beata vita agitur, non est quod mihi illud discessionum more respondeas: Haec pars maior Cesse videtur. Ideo enim peior est. Nō tam bene cū rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant. Argumentū pessimi turba est. Quaeramus quid optime factū sit, non quid vñtatiissimū: & quid nos in possessione felicitatis aeternae constituat, nō quid vulgo, veritatis pessimo interpreti, probatum sit. Vulgum autem tam chlamydatos quā coronam voco. Non enim colorem vestij, quibus praetexta corpora sunt, aspicio: oculis de homine nō credo. Habeo melius certiusq. lumen, quo à falsis vera dijudicem. Animi bonum animus inueniat. Hic si vnquam illi respirare & recedere in se vacauerit, o quā sibi ipse verum, tortus à se, fatebitur, ac dicet: Quicquid dixi, cum recogito, in multis video. Quicquid optaui, inimicorum execrationem puto. Quicquid timui, dij boni, quanto melius fuit, quā quod concupiui. Cum multis inimicitias gessi, & in gratiam ex odio (si modo vlla inter malos gratia est) redij: mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem. Quid aliud quā telis me opposui, & maleuolentiae quod morderet ostendi? Vides tu istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiae adulantur, qui potētiam extollunt? Omnes aut sunt hostes, aut (quod in aequo est) esse possunt. Quam magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus est.

CAP. III.

Quin potius quaero aliquid usu bonum, quod sentiam, non quod ostendam. Ista quae spectantur, ad quae constituitur, quae alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quaeramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum & aequabile, & à secretiore parte formosius. Hoc eruiamus. Nec longe positum est, inuenietur. Scire tantum opus est, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina transimus, offensantes in ipsa quae desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones praeteribo: nam & enumerare illas lōgum est, & coarguere: nostrā accipe. Nostram vero cum dico, non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus. Est & mihi censendi ius. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam diuidere. Fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quae priores decreuerint, & dicam: Hoc amplius censeo. Interim quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturae assentior. Ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumq. formari, sapientia est. Beata

est. Beata est ergo vita, conueniens naturae suae: quae non aliter contingere potest, quàm si primum sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suae. Deinde si fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumq. ad id curiosa: non anxie tamen, rerum quae vitam instruunt diligens sine admiratione cuiusquam: vitra fortunae muneribus, non seruitura. Intelligis, etiam si non adijciam, sequi perpetuam tranquillitatem, libertatem, depulsis his quae aut irritant nos, aut terriant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quae parua ac fragilia sunt, & in ipsis flagitijs noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, & aequabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas est.

C A P. IIII.

Potest aliter quoque definiri bonum nostrum, id est, eadem sententia, non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in angustum coarctatur, & aut in cornua, sinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, utcunque ordinatus est, eadem est, & voluntas pro eisdem partibus standi: ita definitio summi boni alias diffundi potest & exporrigi, alias colligi, & in se cogi. Idem itaque erit si dixerò: Summum bonum est animus fortuita despiciens, virtute laetus: aut inuicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & conuersantium cura. Libet & ita definire, ut beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque sit, nisi bonus malusq. animus: honesti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant, qui nullum maius bonum eo quod sibi ipse dare potest, nouerit. cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, si euagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, salua & integra potestate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum: cui vnum bonum honestas, vnum malum turpitudine? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatæ vitæ, nec adijciens, sine auctu ac detrimento summi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, velit nolit, sequatur hilaritas continua, & lætitia alta, atque ex alto veniens, ut quae suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quid ni ista penset bene cum minutis, & friuolis, & non perseveranubus corporculi mouibus? Quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

C A P. V.

Vides autem, quàm malam & noxiam seruitutem seruiturus sit: quem voluptates doloresq., incertissimae dominae, impotenuissimaeq., alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est. Hæc non alia res tribuit, quàm fortunæ negligetia. Tum illud orietur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocatae, & sublimitas, expulsiq. terroribus ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitasq. & diffusio animi: quibus delectabitur non ut bonis, sed ut ex bono suo ortus. Quoniam liberallyter agere coepi, potest beatus dici, qui nec cupit nec timet, beneficio rationis. Quoniam & saxa timore & tristitia carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos & illa. Quoniam illis nulla ratio est, his parua, & malo suo, atq. in peruersum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem proiectus. Beata ergo vita est in recto certoq. iudicio stabilita & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit, itatura semper ubi constitit, ac sedem suam etiam irata & infestante fortuna vindicata. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur undique, per omnes vias influat, animumq. blandimentis suis leniat, aliaq. ex alijs admoueat, quibus totas quoque partes nostri sollicitet: quis mortalium, cui vilius superest hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, & deserto animo, corpori operam dare?

C A P. VI.

Sed & animus quoque, inquit, voluptates habebit suas. Habeat sane, sedeatque luxuriæ & voluptatum arbitrer, impleat se omnibus eis, quae oblectare sensus solent: deinde præterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exultet prioribus, futurisque iam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in præsentis sagina iacet, cogitationes ad futura præmittat. hoc mihi videtur inferior, quoniam mala pro bonis legere dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicij rectus. Beatus est præsentibus, qualiacunq. sunt, contentus, amicisque rebus suis. Beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident & illi qui summum bonum voluptatem dixerunt, quàm turpi illud loco posuerint. Itaque negant posse voluptatem à virtute diduci, & aiunt, nec honeste quenquam viuere ut non iucunde, nec iucunde ut non honeste viuat. Non video, quomodo ista tam diuersa in eandem copulam coniungantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas à virtute non possit? videlicet quod omne boni ex virtute principium est. Ex huius radicibus etiam ea quae vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quaedam iucunda, sed non honesta: quaedam uero honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda.

C A P. VII.

Addite nunc, quod uoluptas etiam ad uitam turpissimam uenit. At uirtus malam uitam non admittit. Et infelices quidam non sine uoluptate, imo ob ipsam uoluptatem sunt: quod non eueniret, si uirtuti se uoluptas immiscuisset, qua uirtus saepe caret, nunquam indiget. Quid dissimilia, imo diuersa componitis?

Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, seruire, imbecillū, caducum, cuius statio ac domicilium fornices & popinae sunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro iuris stantem, puluerulentam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem latitantem saepius, ac tenebras caprantem: circa balnea ac sudatoria, ac loca aedilem metuentia, mollem, eneruē, mero atque vnguento madentem, pallidam, fucatam, & medicamentis pollinctam. Summum bonum immortale est, nescit exire: nec satietatem habet: nec paenitentiam. Nunquam enim recta mens vertitur: nec sibi odio est, nec quicquam mutauit optima. At voluptas tunc cum maxime delectat, extinguitur. Nec multum loci habet, itaque cito implet: & taedio est, & post primum impetum marcer. Nec id vnum certum est, cuius in motu natura est. Ita ne potest quidem vila eius esse substantia, quod venit transiue celerrime, in ipso vsu sui periturum. Eo enim peruenit, vbi desinat: & dum incipit, spectat ad finem.

C A P. VIII.

Quid, quod tam bonis quam malis voluptas inest? Nec minus turpes dedecus suum, quam honestos egregia delectant. Ideoque praeceperunt veteres, optimam sequi vitam, non iucundissimam: ut rectae ac bonae voluntatis non dux, sed comes voluptas sit. Natura enim duce vtendum est. Hanc ratio obseruat, hanc consulit. Idem est ergo beate viuere, & secundum naturam. Hoc quid sit, iam aperiam. Si corporis dotes & apta naturae conseruabimus diligenter & impauide, tanquam in diem data & fugacia, si non subierimus eorum seruitutem, nec nos aliena possederint, si corpori grata & aduenticia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia, & armaturae leues. Seruiant ista, non imperent: ita demum vilia sunt menti. Incorruptus vir sit externis & insuperabilis, miratorque tantum sui: fidens animi, atque in vtrumque paratus, artifex vitae. Fiducia eius non sine scientia sit, non sine constantia. Maneant illi semel placita, nec vlla in decretis eius litura sit. Intelligitur, etiam si non adiecero, compositum ordinatumque fore talem virum, & in his quae aget cum comitate magnificum, erit vera ratio sensibus insita, & capiens inde principia. Nec enim habet aliud vnde conetur, aut vnde ad verum, impetum capiat, & in se reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque vniuersi Deus, in exteriora quidem rendit, sed tamen in totum vndique in se redit. Idem nostra mens faciat: cum secuta sensus suos per illos se ad externa porrexerit, & illorum & sui potens sit, & (ut ita dicam) deuinciat summum bonum. Hoc modo vna efficietur vis ac potestas concors sibi; & ratio illa certa nascetur, non dissidens nec haesitans in opinionibus comprehensionibusque, nec in sua persuasione. Quae cum se disposuit, & partibus suis consensit, & (ut ita dicam) concinuit, summum bonum tetigit. Nihil enim prauum, nihil lubricum superest: nihil in quo arietet, aut labet.

C A P. IX.

Omnia faciet ex imperio suo. Nihilque inopinatum accidet: sed quicquid aget, in bonum exibat, facile & parate, & sine tergiversatione agentis. Nam pigritia & haesitatio pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debent, vbi consensus atque vnitas erit: dissident vitia. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa speras voluptatem. Primum non si voluptatem praestatura virtus est, ideo propter hanc petitur. Non enim hanc praestat, sed & hanc: nec huic laborat, sed labor eius quamuis aliud petat, hoc quoque assequetur. Sicut in aruo quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulae, quamuis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositum, hoc superuenit: sic voluptas non est merces, nec causa virtutis, sed accessio. Nec quia delectat, placet: sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso iudicio est, & habitu optimae mentis: quae cum suum habitum impleuit, & finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quicquam amplius desiderat. Nihil enim extra totum est non magis quam ultra finem. Itaque erras, cum interrogas quid sit illud propter quod virtutem petam. Queris enim aliquid supra summum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipsam. Nihil enim est melius: ipsa pretium sui est. An hoc parum magnum est? Cum tibi dicam, summum bonum est, infragilis animi rigor, & prouidentia, sanitas, & libertas, concordia, & decor: aliquid etiamnum exis magis, ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quaero, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

C A P. X.

Dissimulas, inquit, quid à me dicatur. Ego enim nego quenquam posse iucunde viuere, nisi simul & honeste viuat: quod non potest mutis contingere animalibus, nec bonum suum cibo metientibus. Clare, inquam, ac palam testor hanc vitam, quam ego iucundam voco, non sine adiecta virtute contingere. At quis ignorat, plenissimos esse voluptatibus vestris stultissimos quosque, & nequitiam abundare iucundis, animumque ipsum non tantum genera voluptatis praua, sed multa suggerere? In primis insolentiam & nimiam aestimationem sui, tumoremque elatum supra ceteros, & amorem rerum suarum caecum & improvidum: delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus causis exultationem, iam dicacitatem & loquacitatem, ac superbiam contumelijs gaudentem, desidiam, dissolutionemque segnis animi indormientis sibi. Haec omnia virtus discutit, & aurem peruellit, & voluptates aestimat, antequam admittat: nec quas probauit, magni pendit (vique enim admittit) nec vsu earum, sed temperantia laeta est. Temperantia autem cum voluptates minuat, summi boni iniuria est. Tu voluptatem complecteris: ego compe-

fco. Tu uoluptate frueris: ego utor. Tu illam summum bonum putas: ego nec bonum. Tu omnia uoluptatis causa facis: ego nihil. Cum dico me nihil uoluptatis causa facere, de illo loquor sapiente, cui soli concedis uoluptatem.

CAP. XI.

Non uoco autem sapientem, supra quem quicquam est, nedum uoluptas. Atqui ab hac occupatus quomodo resistit labori, ac periculo, egestati, & tot humanam uitam circumstrepentibus minis? Quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerri-morum hostium, à tam molli aduersario uictus? Quicquid uoluptas suaserit, faciet. Age, nō uides quā multa suastra sit? Nihil, inquis, poterit suadere turpiter, quia adiuncta uirtuti est. Non tu uides iterum, quale sit summum bonum, cui custode opus est, ut bonum sit? Virtus autem quomodo uoluptatem reget, quam sequitur: cum sequi parentis sit, regere imperantis? A tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem uirtutis apud uos officium, uoluptates praegustare. Sed uidebimus, an apud quos tam contumeliose tractata uirtus est, adhuc uirtus sit: quae habere nomen suum non potest, si loco cessit. Interim de quo agitur, multos ostendam uoluptatibus oblectos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Aspice Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (ut isti uocant) bona conquirentes, & super mensam recognoscentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem e lectis suis spectantes popinam suam, aures uocum sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes: mollibus lenibusq. fomentis totum laceffitur eorum corpus. Et ne nares interim cessent, odoribus uarijs inficitur locus ipse, in quo luxuriae parentatur. Hos esse in uoluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

CAP. XII.

Male, inquit, illis erit: quia multa interueniūt, quae perturbant animum, & opiniones inter se contrariae mentem inquietabunt. Quod ita esse concedo. Sed nihilominus illi ipsi stulti, & inaequales, & sub ictu paenitentiae positi, magnas percipiunt voluptates: ut fatendum sit, tam longe tum illos ab omni molestia abesse, quā à bona mente, & (quod plerisque contingit) hilarem insaniam inianire, ac per risum furere. At contra sapientium remissae voluptates & modestae, ac paene languidae sunt, compressaeque, & vix notabiles: ut quae neq. arcessitae veniāt, nec, quamuis per se accesserint, in honore sint neq. villo gaudio percipientium excaepae. Miscent enim illas & interponunt vitae, ut ludum iocumque inter seria. Desinant ergo inconuenientia iungere, & uirtuti uoluptatem implicare, per quod vitium pessimis quibusq. adulantur. Ille effusus in voluptates. reptabundus semper atque ebrius, quia scit se cum uoluptate viuere, credit & cum uirtute: audit enim uoluptatem à uirtute separari non posse. Deinde uitijs suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulsus luxuriantur, sed uitijs dediti luxuriam suam in philosophiae sinu abscondunt, & eo concurrunt, ubi audiunt laudari uoluptatem. Nec aestimatur uoluptas illa Epicuri: ita enim inheerules sentio; quum sobria ac sicca sit: sed ad nomen ipsum aduolant, quaerentes libidinibus suis patrociniū aliquod ac uelamentum. Itaq. quod unum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi uerecundiam. Laudant enim ea quibus erubescabant, & uitio gloriantur: ideoque ne resurgere quidem adolescentiae licet, cum honestus turpi desidia titulus accessit.

CAP. XIII.

Hoc est cur ista uoluptatis laudatio perniciosa sit, quia honesta praecepta intra latent: quod corrūpit, apparet. Mea quidem ista sententia est (inuitis hoc nostris popularibus dicam) sancta Epicurū & recta praecipere, & si propius accesseris, tristitia: uoluptas enim illa ad paruum & exile reuocatur: & quam nos uirtuti legem dicimus, eam ille dicit uoluptati. Iubet illam parere naturae. Parum est autem luxuriae, quod naturae satis est. Quid ergo est? Ille qui desidiosum otium, & gulae ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malae rei quaerit auctorem: & dum illo venit, blando nomine inductus, sequitur uoluptatem, non quam audit, sed quam attulit: & vitia sua cum coepit putare similia praeceptis, indulget illis, non timide nec obscure: luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico quod plerique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistrā esse: sed illud dico, male audit, infamis est: & immerito. Nec hoc scire quisquam potest, nisi interius fuerit admissus. Frons ipsa dat locum fabulae, & ad malam spem inuitat. Hoc tale est, quale vir fortis stola indutus. Constante tibi pudicitia, uirtus salua est. Nulli corpus tuum impudicitiae vacat, sed in manu tympanum est. Titulus itaque honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans animum ad ea repellenda quae statim eneruant, quum uenerint, vitia. Quisquis ad uirtutem accessit, dedit generosae indolis spem. Qui uoluptatem sequitur, videtur eneruis, fractus, degenerans a viro, peruenturus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi voluptates, ut sciat quae ex eis intra naturale desiderium sistant, quae in praeceptis ferant, infinitaeque sint, & quo magis implentur, eo magis inexplebiles. Agedum uirtus antecedit: tutum erit omne uesugium. Voluptas nocet nimia: in uirtute nō est verendum, ne quid nimium sit: quia in ipsa est modus.

CAP. XIII.

Non est bonum, quod magnitudine laborat sua. Rationabilem porro sortis naturam, quae melius res, quā ratio proponitur: & si placet illa iunctura, si hoc placet ad beatam vitam ire comitatu, uirtus antecedit, comitetur voluptas, & circa corpus, ut umbra uerietur. Virtutem quidem excelsum

simam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnū animo capientis est. Prima virtus sit, haec ferat signa: Habebimus nihilominus voluptatem, si domini eius & temperatores erimus. Aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, utroque caruere. Virtutem enim amittunt. ceterum non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cuius aut inopia torquentur, aut copia stranguantur. Miseri, si deserantur ab illa: miseres, si obruuntur. Sicut depreheni in mari Syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente vnda fluctuantur. Euenit autem hoc nimia intemperantia, & amore caeco rei. Nam mala pro bonis petenti periculosum est assequi. Ut feras cum labore periculoque venamur, & captarum quaeque illarum sollicita possessio est: saepe enim laniant dominos: ita habentis magnas voluptates, in magnum malum euasere, captaeque cepere. Quae quo plures maioresque sunt, eo ille minor, ac plurimum seruus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine. Quemadmodum qui bestiarum cubilia indagar, & laqueo captare feras magno aestimat, & magnos canibus circumdare saltus, ut illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officiis reunit: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

C A P. XV.

Quid tamen, inquit, prohibet in vnum virtutem voluptatemque confundi, & ita effici summum bonum, ut idem & honestum & iucundum sit? Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum. Nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamuis bonum sit absoluti tamen boni pars est: non magis quam laetitia & tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis causis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. Qui vero voluptatis virtutisque societatem facit, & ne exaequat quidem, fragilitate alterius boni quicquid in altero vigoris est, hebetat: libertatemque illam ita demum, si nihil se pretiosius nouit, inuictam, sub iugum mittit. Nam (quae maxima seruitus est) incipit illi opus esse fortuna. Sequitur vita anxiosa, suspiciosa, trepida, casum pauens, temporumque suspensa mentis. Non das uirtuti fundamentum graue, immobile, sed iubes illam in loco uolubili stare. Quid autem tam uolubile est, quam fortuitorum expectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium uarietas? Quomodo hic potest Deo parere, & quicquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, casuum suorum benignus interpres, si ad uoluptatum dolorumque punctiunculas concutitur? Sed nec patriae quidem bonus tutor aut uindex est, nec amicorum propugnator, si ad uoluptates uergit. Illo ergo summum bonum descendit, unde nulla ui detrahitur: quo neque dolori, neque spei neque timori sit aditus, nec ulli rei quae deterius summi boni ius faciat. Descendere autem illo sola virtus potest. Illius gradu cliuius iste frangendus est. Illa fortiter stabit, & quicquid euenerit, feret: non patiens tantum, sed etiam volens: omnemque temporum difficultatem sciet legem esse naturae. Et ut bonus miles feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus praeceptum: Deum sequere. Quisquis autem queritur, & plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & inuitus rapitur ad iussa nihilominus. Quae autem dementia est, potius trahi quam sequi? Tam mehercule, quam stultitia & ignorantia condicionis suae, dolere, quod aliquid tibi incidit durius, aut mirari aut indigne ferre ea, quae tam bonis accidunt quam malis: morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex transuersione in vitam humanam incurrentia. Quicquid ex vniuersi constitutione patiendum est, magno excipitur animo. Ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quae vitare, nostrae potestatis non est. In regno nati sumus. Deo parere, libertas est.

C A P. XVI.

Ergo in virtute posita est vera felicitas. Quid haec tibi suadebit? Ne quid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitia continger. Deinde ut sis immobilis contra malum ex bono, ut qua fas est, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? Ingentia & aequa diuinis. Nihil cogaris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indēnis: nihil frustra tentabis: nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent. Nihil aduersum accidet. Nihil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad viuendum beate sufficit, per facta illa & diuina? Quid ni sufficiat? immo superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiam si multum processit, opus est tamen aliqua fortunae indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exoluit, & omne vinculum mortale. Quid ergo interest? Quod alij alligati sunt, alij astricti, alij districti quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altius extulit, laxam catenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

C A P. XVII.

Si quis itaque ex istis qui philosophiam conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ego tu fortius loqueris quam uiuis? Quare superiori verba summittis, & pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, & damno moueris, & lacrimas, audita coniugis aut amici morte, dimittis, & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est, quam naturalis usus desiderat? Cur non ad praescriptum tuum coenas? Cur tibi muidior supellex est? Cur apud te vinum aetate tua vetustius bibitur? Cur autem domus disponitur? Cur arbores praeter umbram nihil daturae conferuntur? Quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit? Quare paedagogium pretiosa ueste succingitur? Quare ars

est apud te, ministrare: nec temere, & ut libet collocatur argentum, sed perite seruitur, & est aliquis sciendi obsonij magister: Adijce, si uis, cur trans mare possides? Cur plura quàm nōsti, possides? Turpiter aut tam negligens es, ut nō noueris pauculos seruos: aut tam luxuriosus, ut plures habeas, quàm quorum nouitiae memoria sufficiat. Adiuuabo postmodum conuicia, & plura mihi quàm putas, obiciam. Nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, & ut maleuolentiam tuam pascam, Nec ero. Exigo itaque à me, non ut optimis par sim, sed ut malis melior. Hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex uitijis meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad sanitatem, ne perueniam quidem: delinimenta magis quàm remedia podagrae meae compono, contentus si rarius accedit, & si minus verminatur. Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

C A P. XVIII.

HAec non pro me loquor. ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo, cui aliquid acti est. Aliter, inquit, loqueris: aliter uiuis. Hoc per malignissima capita, & optimo cuique inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant. non quemadmodum ipsi uiuerent, sed quemadmodum uiuendum esset. De virtute, non de me loquor. Et cum uitijis conuicium facio, in primis meis facio. cum potuero, uiuam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis. Ne virus quidem istud, quo alios spargitis, vos necatis, me impediet, quo minus perseuerem laudare vitam, non quam ago, sed quā agendam scio: quo minus virtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet, ut quicquam maliuolentiae inuiolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis diues nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? O virum acerrimum, & contra omnia naturae desideria pugnantem. ita quod sibi interdixit habere, interdixit & poscere. Negat enim sapientem egere. Vides eum? non virtutis scientiam, sed egestatem professus est.

C A P. XIX.

Diodorum Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitae suae manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam praefecuit. Alij dementiam videri uolunt factum hoc eius, alij temeritatem. Ille interim beatus ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium uita excedens, laudauitq. aetatis in portu, & ad ancoram aetiae quietem: & dixit quod uos inuiti audistis, quasi uobis quoque faciendum sit:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius uita, de alterius morte disputatis: & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem uirorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim uobis, neminem uideri bonum: quasi aliena uirtus, exprobratio delictorum uestrorum sit. Inuiti splendida cum sordibus uestris confertis, nec intelligitis quanto id uestro detrimento audeatis. Nam si illi qui uirtutem sequuntur, auari, libidinosi, ambiciosi q. sunt: quid uos estis, quibus ipsum nomen uirtutis odio est? Negatis quēquam praestare quae loquitur, nec ad exemplar orationis suae uiuere. Quid mirum? cum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempestates euadentia: cum refrigerare se crucibus conentur, in quas unusquisque uestrum clauos suos ipse adijcit. Ad supplicium tamen acti stipitibus singulis pendunt. Hi qui in seipso animaduertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus distrahuntur: & maledici, in alienam contumeliam uenusti sunt. Crederem illis, nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspicerent.

C A P. XX.

Non praestant philosophi quae loquuntur: multum tamen praestant, quod loquuntur, quod honesta mente concipiunt. Nam si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? Interim non est, quod contemnas bona uerba, & bonis cogitationibus plena praecordia. Studiorum salutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio est. Quid mirum, si non escendunt in altum? Arduos aggressus uirtutis suspice. etiam si decidunt, magna conantur. Generosa res est, respicientem non ad suas, sed ad naturae suae uires, conari alta, tentare: & mente maiora concipere, quàm quae etiā ingenti animo adornatis effici possint. Qui sibi hoc proposui: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. Ego laboribus, quanūcūque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. Ego diuitias & praesentes & absentes aequae contemnā: nec si aliubi iacebunt, tristior: nec si circa me fulgebunt, animosior. Ego fortunā nec uenientem sentiam, nec recedentem. Ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tanquam omnium. Ego sic uiuam, quasi sciam alijs me natum: & naturae rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? unum me donauit omnibus: vni mihi omnes. Quicquid habebō, nec fordide custodiam, nec prodige spargam. Nihil magis possidere me credam, quàm bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec ulla, nisi accipientis aestimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis causa, omnia cōscientiae faciam: populo spectante fieri credam, quicquid me conscio faciam. Edendi erit bibendique finis, desideria naturae restringere, non implere alium, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. Patriam meam esse mundum sciam: & praesides deos supra me, circaque me stare, factorum dictorumque censes. Quandoquaque autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet, testator exhibeo, bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem imminutam, minime meam.

Qui hoc facere proponet; volet, tentabit, ad deos iter faciet: ne ille, etiam si non tenuerit, magnis tamen excidet ausis. Vos quidem qui virtutem cultoremque eius odistis, nihil noui facitis. Nam & solem lumina aegra formidant, & auersantur diem splendidum nocturna animalia, quae ad primū eius ortum stupent, & latibula sua passim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio. Instate, commordete: citius multo frangetis dentes, quam imprimetis. Quare ille philosophiae studiosus est, & tam diues vitam agit? Quare opes contemnendas dicit, & habet: vitam contemnendam putat, & tamen uiuit? Valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentissime tuetur, atque optimam mauult? Et exilium nomen vanū putat, & ait, Quid est enim mali, mutare regiones? & tamen si licet, senescit in patria. Et inter longius tempus & breuius nihil interesse iudicat: tamen si nihil prohibet, extendit aetatem, & in multa senectute placidus viret? Ait ista debere contemni: non, ne habeat, sed ne sollicitus habeat. Non abiget illa à se: sed abeuntia securus persequetur. Diuitias quidem ubi tutius fortuna deponet quam ibi, vnde sine querela reddentis receptura est: M. Cato cum laudaret Curium & Coruncanium, & saeculum illud in quo censorium crimen erat, paucae argenti lamellae, possidebat ipse quadragies festertertium: minus sine dubio quam Crassus, plus tamen quam censorius Cato. Maiore spatio, si comparentur, proauum vicerat, quam à Crasso vinceretur. Et si maiores illi obuenissent opes, non spreuisset. Nec enim se sapiens indignum vllis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, sed mauult. Non in animum illas, sed in domum recipit. Nec respuit possellas, sed continet, & maiorem virtuti suae materiam subministrari vult.

CAP. XXII.

Quid autem dubij est, quin maior materia sapiēti viro sit animum explicandi suum in diuitijs quam in paupertate: cum in hac vnum genus virtutis sit, non inclinari, nec deprimi: in diuitijs & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & dispositio, & magnificentia, campum habeat patentem? Non contemnet se sapiens, etiam si fuerit minimae staturae: esse tamen se procerum volet. & exilis corpore, ac amisso oculo valebit: malet tamen sibi esse corporis robur. Et haec ita, vt sciat esse aliud in se valētius. malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quaedam enim, etiam si in summam rei parua sunt, vt & subduci sine ruina principalis boni possint, adiungunt tamen aliquid ad perpetuam laetitiam, & ex virtute nascentem. Sic illum afficiunt diuitiae, & exhilarant, vt nauigantem secundus & ferens ventus, vt dies bonus, vt in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro sapientum, nostrorum dico, quibus vnum est bonum virtus, negat etiam haec quae indifferentia vocamus, habere in se aliquid pretij, & alia alijs esse potiora? Quibusdā ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora diuitiae sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire, quā non habeant eundem locum? Mihi diuitiae si effluerint, nihil auferent, nisi semetipsas: tu stupebis, & videberis tibi sine te relictus, si ille à te recesserint. Apud me diuitiae aliquem locū habent: apud te, summum. Ad postremum, diuitiae meae sunt, tu diuitiarum es.

CAP. XXIII.

Desine ergo philosophis pecunia interdicare. Nemo sapientiam paupertate damnauit. Habebit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno sanguine cruentas, sine cuiusquā iniuria partas, sine sordidis quaestibus, quarū tam honestus sit exitus quā introitus, quibus nemo ingemescat, nisi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honestae sunt: in quibus cum multa sint quae quisque sua di ci velit, nihil est quod quisquam suum possit dicere. Ille vero fortunae benignitatem à se non submouebit, & patrimonio per honesta quaesito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo gloriatur, si aperta domo, & admissa in res suas ciuitate, poterit dicere: Quod quisque suum agnouerit, tollat. O magnum virum, optime diuitem, si opus ad hanc vocem consonet, si post hanc vocem tantundem habuerit: ita dico si tutus & securus scrutinyationem populo praebuerit: si nihil quisquam apud illum inuenierit, quo manus iniiciat, audacter & propalam erit diues. Sicut sapiens nullum denarium intra limen suum admittet male intrantem: ita & magnas opes, munus fortunae, fructumq. virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet. Alterum infruniti animi est, alterum timidi & pusilli, velut magnum bonum intra sinum continentis, nec, vt dixi, ei jciat illas ē domo. Quid enim dicet? vtrum ne, Inutiles estis: an, Ego vti diuitijs nescio? Quemadmodum etiam si pedibus suis poterit iter conficere, descendere tamen vehiculum malet: sic si poterit esse diues, volet: & habebit vtiue opes, sed tanquam leues & auolaturas: nec vlli alij, nec sibi graues esse patietur. Donabit. Quid exeristis aures? Quid expeditis sinum? Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eligens: vt qui meminerit, tam expensorum quā acceptorum rationem esse reddendam. Donabit ex recta & probabili causa. Nam inter turpes iacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum, ex quo multa exeant, nihil excidat.

CAP. XXIIII.

Errat, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modo consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc promereor, illi reddo: huic succurro, huius misereor. Illum instruo, dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non

non dabo, quamuis desit: quia etiam si dedero, erit defuturum. Quibusdam offeram. Quibusdam etiam inculcabo. Non possum in hac re esse negligēs: numquā magis nomina facio, quā cum dono. Quidam, inquis, recepturus donas? immo nō perditurus. Eo loco sit donatio, vnde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus alte obrutus: quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa diuitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos vocat? Hominibus prodesse natura iubet: serui liberi ne sint, ingenui an libertini, iustae libertatis, an inter amicos datae, quid refert? vbiunque homo est, ibi beneficio locus est. Potest etiam pecuniam suam in tra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quae non quia liberis debetur, sed quia à libero animo profisciscitur, ita nominata est. Haec apud sapientem nec vnquam in turpes indignosque impingitur, nec vnquam ita defatigata erit, vt non quotiens dignum inuenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quod perperam exaudiat, quae honeste, fortiter, animose, à studiosis sapientiae dicuntur. Et hoc primum attendite. Aliud est, studiosus sapientiae: aliud, iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicit: Optime loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Non est, quod me ad formulam meā exigas: cum maxime facio me & formo, & ad exemplar ingens attollo: si processero, quantum proposui, exige, vt dictis facta respondeant. Affectus vero humani boni summam, aliter tecum aget, & dicit: Primum non est, quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam. Mihi iam quod argumentum est recti contigit, malis displicere. Sed vt tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quaeque aestimem. Diuitias nego bonum esse: nam si essent, bonos facerent. Nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest: hoc illis nomen ne go. Ceterum & habendas esse, & viles, & magna commoda adferentes, fateor.

C A P. XXV.

Quid ergo sit, quare illas non in bonis numerem, & quid in illis praestem aliud, quā vos, quoniam inter vtroque conuenit habendas, audite. Pone in opulentissima me domo, pone vbi aurum argentumq. in promiscuo vsu sit. Non suspiciā me ob ista, quae etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideo tamen me despiciam, quod in illorum numero confideo, qui manum ad stipem porrigunt. Quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quā pontem. Pone me in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit amiculum, quod purpura conuiuiis meis substernetur. Nihilo miserior ero, si lassā ceruix mea in manipulo foeni acquiescet, si super circense tomentum, per luras veteris linteī effluens, incubabo. Quid ergo est? Malo quid mihi animi sit ostendere, praetextatus & Canusinatus, quā nudis scapulis. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, nouae gratulationes prioribus subtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur aninus, damno, luctu, incursionibus varijs, nulla hora sine aliqua quereia sit: non ideo me dicam inter miserrima miserum, non ideo aliquem execrabor diem: prouisum est enim à me, ne quis mihi ater dies esset. Quid ergo est? Malo gaudia temperare, quā dolores compescere. Hoc tibi ille Socrates dicit. Fac me victorem vniuersarum gentium. Delicatus ille Liberi currus triumphantem vsque ad Thebas à solis ortu vehat. Iura reges Persarum petant. Me hominem esse tum maxime cogitabo, cum deus vndique consalutabor. Huic tam sublimi fastigio coniunge protinus praecipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris superbi ac feri pompam: non humilior sub alieno curru agar, quā in meo steteram. Quid ergo est? vincere tamen, quā capi malo. Totum fortunae regnum despiciam: sed ex illo, si dabitur electio, molliora sumam. Quicquid ad me venerit, bonum fiet: sed malo faciliora ac iucundiora veniant, & minus vexatura tractantē. Non est enim quod vllam existimes esse sine labore virtutem: sed quaedam virtutes stimulis, quaedam fraenis egent. Quemadmodū corpus in procliui retineri debet, in ardua impelli: ita quaedam virtutes in procliui sunt, quaedam cliuum subeunt. An dubium sit, quin ascendant, nitatur, oblectetur patientia, fortitudo, perseverantia, & quaecunque alia duris opposita virtus est, & fortunam subigit? Quid ergo non aequè manifestum est per deuexum ire liberalitatem, temperantiam, mansuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur. In illis exhortamur, incitamusque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quae pugnare sciunt, fortiores: diuitijs illas diligentiores, quae suspensum gradum ponunt, & pondus suum sustinent.

C A P. XXVI.

Cum hoc ita diuisum sit, malo has in vsu mihi esse, quae exercēdae tranquillius sint, quā eas, quarum experimentū sanguis & sudor est. Ergo non ego, inquit sapiens, aliter viuo quā loquor, sed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures vestras peruenit: quid significet, nō quaeritis. Quid ergo inter me stultum, & te sapientem interest, si vterque habere volumus? Plurimum. Diuitiae enim apud sapientem virum in seruitute sunt: apud stultum in imperio. Sapiens diuitijs nihil permittit. vobis diuitiae omnia. Vos, tanquam aliquis vobis aeternam possessionem earum promiserit, allue- scitis illis, & cohaeretis: sapiens tunc maxime paupertatem meditatatur, cum in medijs diuitijs consistit. Nunquam imperator ita paci credit, vt non se praeparat bello: quod etiam si non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tanquam nec ardere nec ruere possit, insolentes: vos opes tanquam periculum omne ne trāscenderint, maioresque sint quā quibus cōsumendis satis virum habeat fortuna, obstupefaciūt.

Otiosi

Ostendi diuitijs luditis, nec prouidentis illarum periculum: sicut barbari plerumque inclusi, & ignari machinarum, tegnes laborem oblidendum spectant, nec quo illa pertineant, quae ex longinquo instruuntur, intelligunt. Idem vobis euenit. Marcetis in vestris rebus: nec cogitatis, quot casus vndiq. immineat, iamiamq. pretiosa spolia laturi. Sapiēti quisquis abstulerit diuitias, omnia illi sua relinquet. Viuit enim praesentibus laetus, futuri securus. Nihil magis. Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduersus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quā ne ad opiniones vestras actum vitae meae flecterem. Solita conferte vndique verba: non conuiciari vos putabo, sed uagire uelut infantes. Haec dicit ille, cui sapientia contigit: quem animus uiriorum immunis increpare alios, nō quia odit, sed in remedium, iubet. Adijciet his illa: Existimatio me vestra non meo nomine, sed vestro mouet. odisse: & laceessere virtutem, bonae spei eiuratio est. Nullam mihi iniuriam facitis, sicut ne dijs quidem hi, qui aras euertunt: sed malum propositum apparet, malumq. consilium, etiam ubi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poetarum: quorum alius illi alas imposuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctātem: alius saeuum in deos, alius iniquum in homines: alius raptozem ingenuorum, corruptoremq., & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paterniq. expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quā ut pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quanquam ista me nihil laedat, vestra tamen vos moneo causa. suspicite virtutem. Credite his, qui illam diu secuti, magnum quiddam ipsos, & quod in dies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam ut deos, & professores eius ut antistites colite: & quotiens mentio sacra litterarum interuenerit, fauete linguis. Hoc verbum non, ut plerique existimāt, à fauore trahitur: sed imperatur silentium, ut rite peragi possit sacrum, nulla voce mala obstreperente.

C A P. XXVII.

Quod multo magis necessarium est imperari vobis, ut quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti & compressa voce audiat. Cum sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur, cum aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia atque humeros suspensa manu cruentat, cum aliqua genibus per viam repens vlulat, laurumq. lineatus senex, & medio lucernam die praeferens, conclamat, iratum aliquem deorum, concurritis & auditis, & diuinum esse eum, inuicem mutuum alentes stuporem, affirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omniq. honestiorem curia reddidit, proclamat. Quis iste furor? quae ista inimica dijs hominibusq. natura est: infamare uirtutes & malignis sermonibus sancta uiolare? Si potestis, bonos laudate: si minus, transite. Quod si vobis exercere taetram istam licentiam placet, alter in alterum incurstate. Nam cum in caelum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Praebui ego aliquando Aristophani materiam iocorum. tota illa comicorum poetarum manus in me venenatos sales suos effudit. Illustrata est uirtus mea, per ea ipsa, per quae petebatur. Produci enim illi & tentari expedit: nec ulli magis intelligunt quanta sit, quā qui uires eius laceffendo senserunt. Duritia filicis nulli magis quā ferientibus nota est. Praebeam me non aliter quā rupes aliqua in vadoſo mari destituta, quam fluctus non desinunt vndecunque moti sunt uerberare: nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot aetates crebro incurſu suo consumunt. Assilite, facite impetum, ferendo vos vincam. In ea quae firma & insuperabilia sunt, quicquid incurrit, malo suo uim suam exercet. Proinde quaerite aliquam mollem cedentemq. materiam, in quam tela vestra figatur. Vobis autem vacat aliena scutari mala, & sententias ferre de quoquam? Quare hic philosophus laxius habitat? Quare hic lautius coenat? Papulas obseruatis alienas, ipsi obſiti plurimis vlceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum naeuos aut uerrucas derideat, quem fera scabies depascitur. Obijcite Platoni, quod petierit pecuniam: Aristoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod conſumpserit: mihi ipsi Alcibiadem & Phaedrum obiectate. O vos maxime felices, cum primum vobis imitari vitia nostra contigerit. Quin potius mala vestra circumſpiciatis, quae vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in uisceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanae sunt, etiam si statum vestrum parum noſtis, ut uobis tantum otij superſit, ut in probra meliorum agitare linguam uacet.

C A P. XXVIII.

Hoc uos non intelligitis, & alienum fortunae uestrae uultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, iam funesta domus est, nec annuntiatum malum. At ego ex alto prospiciens, uideo quae tempestates aut immineant vobis, paulo tardius rupturae nymbum suum, aut tam uicinae, ut uos ac uestra rapturae sint, si propius acceſſerint. Quid porro, nonne nunc quoque (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos ueſtros rotat, & inuoluit fugientes, petentesq. eadem, & nunc in sublime alleuatos, nunc in infima allisos rapit? Circi nobis magno conſenſu uitia commendant. Licet nihil aliud quod sit ſalutare tentemus, proderit tamen primo in ſeipſum ſecedere. Meliores erimus ſinguli. Quid, quod ſecedere optimos uiros, & aliquod exemplum eligere, ad quod uitam dirigamus, licet? Tunc poteſt obtinere quod ſemel placuit, ubi nemo interuenit, qui iudicium adhuc imbecillum populo adiutore detorqueat. Tunc poteſt uita aequali & uno tenore procedere, quam propositis diuerſiſſimis ſcindimus. Nam inter caetera mala illud peſſimum eſt, quod uitia ipſa mutamus. Sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexatq. nos. Hoc quoque, quod iudicia noſtra non tantum praua, ſed etiam leuia ſunt. Fluctuamus, aliudq. ex alio

ex alio comprehendimus: petita relinquimus, relicta repetimus: alternae inter cupiditatem nostram, & paenitentiam vices sunt. Pendemus enim toti ex alienis iudicijs: & id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoresque multos habet, non id quod laudandum petendumque est. Nec viam bonam ac malam per se aestimamus, sed turba vestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca: deferis partes. Certe Stoici uestri dicunt: Vique ad ultimum vitae finem in actu erimus, non delinemus communi bono operam dare, adiuuare singulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir disertissimus, Canitiem galea premimus. Nos sumus, apud quos vique eo nihil ante mortem otiosum est, ut, si res patitur, non sit ipsa mors otiosa. Quid nobis Epicuri praecepta in ipsis Zenonis principiis loqueris? Quin tu bene & nauiter, si partium piget, transugis potius, quam prodis: Hoc tibi in praesentia respondebo. Nunquid vis amplius, quam ut me similem ducibus meis praestem? Quid ergo est: non quo miserint me illi, sed quo duxerint, ibo.

C A P. XXIX.

Nunc probabo tibi, non desciscere me à praeceptis Stoicorum: nam ne ipsi quidem à suis descine-runt: & tamen excusatissimus essem, etiam si non praecepta illorum sequerer, sed exempla. Hoc quod dico, in duas diuidam partes. Primum, ut possit aliquis, vel à prima aetate, contemplationi veritatis totum se tradere, rationem viuendi quaerere, atque exercere secreto. Deinde, emeritis iam stipendius, profligatae aetatis, optimos facere & alios: virginum Vestalium more, quae annis inter officia diuinis discunt facere sacra, & cum didicerunt, docent.

C A P. XXX.

Haec Stoicis quoque placere ostendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chrylippiue committere. sed quia res ipsa patitur me ire in illorum sententiam: quam si quis semper unius sequitur, nonne iniuriam infert ceteris? Vtinam quidem iam tenerentur omnia, & inoperta ac confessa ueritas esset: nihil ex decretis mutaremus. Nunc veritatem cum eis ipsis qui docent, quaerimus. Duae maxime in hac re dissident sectae, Epicureorum & Stoicorum: sed utraque ad otium diuersa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad remp. sapiens, nisi si quid interuenerit. Zenon ait: Accedet ad remp. nisi si quid impedierit. Alter otium ex proposito petit, alter ex causa. Causa autem illa late patet: si resp. corruptior est, quam ut adiuuari possit, si occupata est malis, non nitetur sapiens in superuacuum, nec se nihil profuturus impendit: si parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admissura resp. si valetudo illum impedit. Quomodo nauem quam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: sic ad iter quod inhabile sciet, non accedet. Potest ergo & ille cui omnia adhuc in integro sunt, antequam vllas experiatur tempestates, in tuto subsistere, & protinus commendare se bonis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quae exerceri etiam a quietissimis possunt. Hoc nempe ab homine exigitur, ut prosit hominibus, si fieri potest, multis: si minus, paucis: si minus, proximis: si minus, sibi. Nam cum se utilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui se deteriore facit, non sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodesse potuisset: sic si quis bene de se meretur, hoc ipso aliis prodest, quod illis profuturum parat.

C A P. XXXI.

Dvas res publicas animo complectamur, alteram magnam, & vere publicam, qua dii atque homines continentur, in qua non ad hunc angulum respicimus, aut ad illum, sed terminos ciuitatis nostrae cum sole metimur: alteram, cui nos ascripta conditio nascendi. Haec aut Atheniensium erit, aut Carthaginensium, aut alterius alicuius urbis, quae non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore utrique reip. dant operam, maiori minorique: quidam tantum minori: quidam tantum maiori. Huic maiori reip. & in otio deseruire possumus. imo uero nescio an in otio melius: ut quae eramus, quid sit uirtus, una pluresue sint: natura an ars bonos uiros faciat: vnum sit hoc, quod maria terraeque, & maria ac terras inserta complectitur: an multa Deus corpora eiusmodi sparserit: continua sit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta. & solidis inane permixtum sit: Deus sedes opus suum spectet, an tractet: utrum ne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti inditus: immortalis sit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata numerandus. Haec qui contemplatur, quid Deo praestat? Ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse secundum naturam viuere. Natura nos ad utrunque genuit, & contemplationi rerum, & actioni. Nunc probemus quod prius diximus.

C A P. XXXII.

Quid porro, hoc non erit probatum, si se vnusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noscendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores peregrinationis lógunt. ne vna mercede perpetuantur, cognoscendi aliquid abditum remorumque. Haec res ad spectacula populos contrahit, haec cogit praeciusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: & artis sibi ac pulchritudinis suae conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formosa, solitudini ostenderet. Ut scias illam spectari voluisse, non tantum aspici, vide quem nobis locum dederit. In media nos sui parte constituit, & circumspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, sed etiam ut ab ortu sidera in oc-

casum labentia prosequi posset, & vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde sena per diem, sena per noctem signa produxit, nullam non partem sui expli-
 cuit: ut per haec quae obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec
 tanta videmus, quanta sunt, sed acies nostra aperit sibi inuestigando viam & fundamenta veri iacit, ut in-
 quisitio transeat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inueniat antiquius: unde ista sidera exie-
 rint: quis fuerit vniuersi status, antequam singula in partes discederent: quae ratio mersa & confusa di-
 duxerit: quis loca rebus assignauerit: suapte natura graui defederint, euolauerint leuia, an praeter ni-
 sum pondusque corporum aliorum aliqua vis legem singulis dixerit: an illud verum sit, quo maxime pro-
 batur, hominem diuini spiritus esse partem, ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terras defiluisse, at-
 que alieno loco haesisse. Cogitatio nostra caeli munimenta perumpit, nec contenta est id quod osten-
 ditur scire. illud, inquit, scrutor, quod ultra mundum iacet, vtrumne profunda vastitas sit, an & hoc ip-
 sum terminis suis cludatur: qualis sit habitus exclusis, informia & confusa sint, an in omnem partem
 tantundem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum discripta sint: huic cohaereant mundo, an lon-
 ge ab hoc secesserint, & in vacuo volutentur: indiuidua sint, per quae struitur omne id quod natum fu-
 turumque est, an continua eorum materia sit, & per totum mutabilis: vtrum contraria inter se elementa
 sint, an non pugnent, sed per diuersa conspirent. Ad haec quaerenda natus, aestima, quam non multum
 acceperit temporis, etiam si illud totum sibi vindicet: cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia pa-
 tiatur excidere, licet horas suas auarissime seruet, & usque in vltimae aetatis humanae terminos proce-
 dat, nec quicquam illi ex eo quod natura constituit, fortuna concutiat, tamen homo ad immortalium
 cognitionem nimis mortalis est. Ergo secundum naturam viuo, si totum me illi dedo, si illius admira-
 tor cultorque sum. At natura vtrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrumque
 facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis cau-
 sa accesserit, nihil aliud ex illa petens, quam assiduam contemplationem, sine exitu. Est enim dul-
 cis, & habet illecebras suas. Aduersus hoc tibi respondeo. aequae refert, quo animo civilem agas vi-
 tam: an ut semper inquietus sis, nec vnquam sumas vllum tempus, quo ab humanis ad diuina respicias.
 Quomodo res appetere sine vlllo virtutum amore & sine cultu ingenij, ac nudas edere operas, minime
 probabile est: (misceri enim inter se ista, & conferri debent) sic imperfectum ac languidum bonum est,
 in otium sine actu proiecta virtus, nunquam id quod didicit ostendens. Quis negat illum debere profe-
 ctus suos in opere tentare? nec tantum quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exere-
 re, & ea quae meditata sunt, ad verum perducere? Quid si per ipsum sapientem non est mora, si non
 actor deest, sed agenda defunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad otium sapiens secedit?
 Ut sciat secum quoque ea acturum, per quae posteris prodest. Nos certe sumus, qui dicimus, & Zenonem
 & Chrysippum maiora egisse, quam si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non
 uni ciuitati, sed toti humano generi tulerunt. Quid ergo est, quare tale otium non conueniat bono vi-
 to, per quod futura saecula ordinet, nec apud paucos contionetur, sed apud omnes omnium gentium
 homines quique sunt quique erunt? Ad summam quaero, an ex praeceptis suis uixerint Cleanthes &
 Chrysippus & Zenon? Non dubie respondebis, sic illos uixisse, quemadmodum dixerant esse uiuen-
 dum. Atqui nemo illorum remp. administravit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas,
 quae admitti ad publicarum rerum tractationem solet. sed iidem nihilominus non segnem egere ui-
 tam. Inuenerunt quemadmodum plus quies illorum hominibus prodesset, quam aliorum discursus &
 sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse visi sunt, quamuis nihil publice agerent. Praeterea tria gene-
 ra sunt vitae, inter quae, quod sit optimum, quaeri solet. Vnum voluptati vacat, alterum contemplatio-
 ni, tertium actioni. Primam, deposita contentione, depositoque odio, quod implacabile diuersa sequen-
 tibus indiximus, videamus an haec omnia ad idem sub alio titulo perueniant. Nec ille qui voluptatem
 probat, sine contemplatione est: nec ille qui contemplationi inferuit, sine voluptate est: nec ille cuius
 vita actioni destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, vtrum aliqua res
 propositum, an propositi alterius accessio sit. Sane grande discrimen. Tamen alterum sine altero non
 est. Nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo male
 existimare consueuimus, voluptatem inertem probat, sed eam, quam ratione efficit firmam sibi. Ita
 & haec ipsa voluptaria secta in actu est. Quid ni in actu sit, quum ipse dicat Epicurus, aliquando se re-
 cessurum a voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminet paenitentia, aut dolor
 minor pro grauiore sumetur? Quo pertinet hoc dicere? Ut appareat, contemplationem placere omni-
 bus. Alij petunt illam: nobis haec statio est, non portus. Adijce nunc huc, quod e lege Chrysippi vi-
 uere otioso licet. Non dico ut otium patiat, sed ut eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet remp.
 accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat: vtrum quia resp. illi deest, an quia
 ipse reipublicae? Si omnibus defutura resp. est, semper autem deerit fastidiose quaerentibus, interrogo
 ad quam remp. sapiens accessurus sit. Ad Atheniensem, in qua Socrates damnatur, Aristoteles ne dam-
 naretur, fugit: in qua opprimit inuidia virtutes? Negabis mihi accessurum ad hanc remp. sapientem.
 Ad Carthaginiensem ergo remp. sapiens accedet, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta
 libertas est, summa aequi ac boni uilitas, aduersus hostes inhumana crudelitas, etiam aduersus suos
 hostilitas? Et hanc fugiet. Si percensere singulas voluero, nullam inueniam, quae sapientem, aut
 quam

quam sapiens pati possit. Quod si non inuenitur illa resp. quam nobis fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium: quia quod unum praeferrī poterat otio, nusquam est. Si quis dicit optimum esse nauigare, deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, & frequenter subitae tempestates sint, quae rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat nauem soluere, quamquam laudat nauigationem.

Notae in hunc librum coniungentur cum ijs quae sunt in libros de tranquillitate animi.

L. A N N A E I S E N E C A E

A D S E R E N V M D E

T R A N Q V I L L I T A T E

A N I M I L I B E R P R I M V S .

C A P . I .

INQVIRENTI mihi in me, quaedam vitia apparebant resecta, in aperto posita, quae manu prenderem, quaedam obscuriora & in recessu, quaedam non continua, sed ex intervallis redeuntia: quae vel molestissima dixerim, ut hostes vagos, & ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tamquam in bello paratum esse, nec tamquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maxime deprehendo (quare enim non verum ut medico fatear?) me, nec bona fide liberatum ijs quae timebam & oderam, nec rursus obnoxium. In statu ut non pessimo, ita maxime querulo & moroso positus sum: Nec aegroto, nec valeo. Non est quod dicas, omnium virtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramentum & robur accedere. Non ignoro, etiam quae in speciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiae famam, & quicquid ad alienū suffragium venit, mora cōualescere. Et quae veras vires parant, & quae ad placendum fūco quodam subornantur, expectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas ducat. Sed ego vereor, ne consuetudo, quae rebus affert constantiam, hoc vitium in me altius figat. Tam bonorum quàm malorum longa conuersatio amorem inducit. Haec animi inter vtrunque dubij, nec ad recta fortiter, nec ad praua vergentis infirmitas qualis sit, non tam semel tibi possum, quàm per partes ostendere. Dicam quae accidunt mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me summus amor parsimoniae, fateor. Placet non in ambitionem cubile compositum, non ex arcula prolata vestis, non ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa: sed domestica, & vilis: nec seruata, nec sumenda sollicitate. Placet cibus, quem nec parent familiae, nec spectent, non ante multos paratus dies, nec multorum manibus ministratus: sed parabilis facilisque, nihil habens accersiti pretio: sed vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec redditurus qua intrauerat. Placet minister incultus & rudis vernula, argentum graue rustici patris, sine vllō opere & nomine artificis: & mensa non varietate macularum conspiciua, nec per multas elegantium dominorum successiones ciuitati nota: sed in vsum posita, quae nullius conuiuac oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidia. Cum bene ista placuerunt, praestringit animum apparatus alicuius pedagogij, diligentius quàm iam intra priuatum larem vestita & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium. Iam domus etiam qua calcatur pretiosa, & diuitijs per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia, & affectator comesque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucet ad imum aquas, & circumfluentes ipsa conuiuia, quid epulas loquar, scaena sua dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem, multo splendore luxuria, & vndique circumsonuit. Paulum titubat acies: facilius aduersus illam animum quàm oculos attollo. Recedo itaque non peior, sed tristior. Nec inter illa friuola mea tam laetus incedo, tacitusque morsus subit, & dubitatio, nunquid illa meliora sint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim praeceptorū sequi, & in mediam ire Rempublicam. Placet honores fascesque, non purpura aut virgis adductum capessere, sed ut amicis propinquisque, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus parator, vtiliorque sim, propius positus. Sequor Zenonem, Cleanthem, Chrysippum: quorum tamen nemo ad Rempub. accessit, nemo non misit. Ad quam cum animum insolitum arietare permisi, ubi aliquid occurrit, aut indignum (ut in omni vita humana multa sunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno aestimandae poposcerunt, ad otium conuerto: & quemadmodum pccoribus fatigatis quoque velocior domum gradus est. Placet intra parietes suos vitam coercere. Nemo vllum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus. sibi ipse animus haereat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem spectet. Amerur expers publicae priuataeque curae tranquillitas. Sed

ubi lectio fortior erexit animum, & aculeos subdiderunt exempla nobilia: proflire libet in forum, com-
modare alteri uocem, alteri operam, et si nihil profuturam, tamē conaturam prodesse: alterius coercere
in foro superbiam, male secundis rebus elati. In studijs puto mehercule melius esse res ipsas intueri, &
harum causa loqui: ceterum verba rebus permittere, ut qua duxerint, hac inelaborata sequatur oratio.
Quid opus est saeculis duratura componere? Vis tu non id agere, ne te posterī taceant? Morti natus es:
minus molestiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis causa, in vsum tuum, non in prae-
conium aliquid simplici stilo scribe. Minore labore opus est studentibus in diem. Rursus ubi se animus
cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in verba est, altiusque ut spirare, ita eloqui gessit, & ad di-
gnitatem rerum exurgit oratio: oblitus tum legis pressiorisque iudicij, sublimis feror, & ore iam non
meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus rebus haec me sequitur bonae mentis infirmitas, cui ne
paulatim defuam vereor, aut quod est sollicitius, ne semper casuro similis pendeam, & plus fortasse sit,
quā quod ipse provideo. Familiariter enim domestica aspicimus, & semper iudicio fauor officit. Puto
multos potuisse ad sapientiam peruenire, nisi putassent se peruenisse: nisi quaedam in se dissimulassent,
quaedam apertis oculis transiissent. Non est enim quod nos magis aliena iudices adulatione perire,
quā nostra. Quis sibi uerum dicere ausus est? Quis non inter laudantium, blandientiumque positus
greges, plurimum tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc flu-
ctuationem meam sistas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos morus
animi, nec quicquam tumultuosi afferentis scio. Ut uera tibi similitudine id de quo queror exprimam,
non tempestate uexor, sed nausea. Detrahe ergo quicquid hoc est mali, & succurre in conspectu terra-
rum laboranti.

C A P. II.

Q Vaero mehercule iam dudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem. Nec
ullius propius admoneor exemplo, quā eorum, qui ex longa & graui uoletudine expliciti, mo-
tiunculis, leuibusque interim offensis perstringuntur, & cum reliquias effugerint, suspicionibus tamen
inquietantur, medicisque iam sani manum porrigunt, & omnem calorem corporis sui calumniantur.
Horū, Serene, non parū sanum est corpus, sed sanitati parū assueuit, sicut est quidā tremor etiā tranquillū
maris, aut lacus, cū ex tempestate requieuit. Opus est itaque, non illis durioribus, quae etiā transcurrimus,
ut alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi in stes grauius, sed illud quod ultimū uenit, ut fidem tibi
habeas, & recta ire uia te credas, nihil auocatus transuersis multorum uestigiis passim discurrentium, &
quorundā circa ipsam errantiū uiam. Quod desideras autē, magnū & summum est, Deoque uicinū, non
concurti. Hanc stabilem animi sedem, Graeci *ἡσυχία* uocant, de qua Democriti uolamen egregium est:
ego tranquillitatem uoco. nec enim imitari & transferre uerba ad illorum formam necesse est. Res ipsa
de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Graecae vim debet habere, non faciem.
Ergo quaerimus, quomodo animus semper aequalis, secundoque cursu eat, propitiusque sibi sit, & sua
laetus aspiciat, & hoc gaudiū non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollens se unquā, nec de-
primens. Id tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri possit, in uniuersum quaeramus. Sumes tu
ex publico remedio quantum uoles. Totum interim uitium in medium protrahendum est, ex quo agno-
scet quisque partem suam. Simul tu intelliges, quanto minus negotii habeas cum fastidio tui, quā hi
quos ad professionem speciosam alligatos, & sub ingenti titulo laborantes, in sua simulatione pudor ma-
gis quā uoluntas tenet. Omnes in eadē causa sunt, & hi qui leuitate uexantur, ac taedio, assiduaque mu-
tatione propositi, quibus semper magis placet quod reliquerunt, & illi qui marcent & oscitant. Adice
illos, qui non aliter quā quibus difficilis somnus est, uersant se, & hoc atque illo modo componunt,
donec quietē lassitudine inueniant: statū uitae suae formando subinde, in eo nouissime manent, in quo
illos nō mutandi odiū, sed senectus ad nouandū pigra deprehendit. Adice & illos, qui non inconstitiae
vitio, parū leues sunt, sed inertia. Viuunt, non quomodo uolunt, sed quomodo coeperūt. Innumerabiles
deinceps proprietates sunt, sed unus effectus uitij, displicere sibi. hoc oritur ab intemperie animi, & cupi-
ditatibus timidis, aut parum prosperis, ubi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequun-
tur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesque. Quod necesse est accidere pendentibus.
Omni uita pendet, & inhonesta se ac difficilia docet, coguntque: & ubi sine praemio labor est, torquet
illos irritū dedecus, & dolent se praua frustra uoluisse. Tunc illos & paenitentia coepti tener, & incipien-
di timor, surrepitque illa iactatio animi, non inuenientis exitū, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec
obsequi possunt: & cunctatio uitae parum se explicantis, & inter destituta uota torpentis animi situs.
Quae omnia grauiora sunt, ubi odio infelicitatis operosae ad otium profugerunt, & ad secreta studia:
quae pati non potest animus ad ciuilia erectus, agendique cupidus, & natura inquietus, parum scilicet
in se solatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipsae occupationes discurrenti-
bus praebent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus aspicit se, sibi relictum. Hinc illud est
taedium: & displicentia sui, & nusquam residentis animi uolutatio, & otii sui tristis atque aegra pa-
tientia: utique ubi causas fateri pudet, tormenta introrsus egit uerecundia, in angusto inclusae cupidi-
tates sine exitu se ipsae strangulant. Inde maeror marcorque & mille fluctus mentis incertae, quā in-
choata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus otium suum detestantiū, querentiumque
nihil ipsos habere quod agant, & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix
inertia

inertia: & omnes destrui cupiunt, quia se non poterunt prouehere: & ex hac deinde auerfatione alienorum processuum, & suorum desperatione, obitascens fortunae animus, & de saeculo querens, & in angulos se retrahens, & poenae incubans suae. dum taedet sui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus. Grata omnis illi excitandi se materia est, gravior quibusque pessimis ingenijs, quae occupationibus libenter deteruntur. Ut ulcera quaedam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & feram corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala ulcera eruperunt, uoluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quaedam, quae corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectant: ut versare se, & mutare nondum fessum latus. & alio atque alio positum venulari. Qualis ille Homericus Achilles est, modo pronus, modo supinus, in varios habitus se ipse componens. Quod proprium aegri est, nihil diu pati, & mutationibus, ut remedijs uti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagae, & littora pererrantur, & modo mari se, modo terra experitur semper praesentibus infesta leuitas. Nunc, Campaniam petamus. Iam delicata fastidio sunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amoeni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squalore releuentur. Tarentum petatur, laudatusque portus, & hiberna caeli mitioris, & tecta vel antiquae satis opulenta turbae. Iam flectamus cursum ad urbem. nimis diu à plausu & fragore aures vacauerunt. Inuat iam & humano sanguine frui. Aliud ex alio suscipitur, & spectacula spectaculis mutatur: ut ait Lucretius.

Hoc se quisque modo semper fugit.

Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & vrger grauius comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec uoluptatis, nec nostrae, nec vilius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita saepe mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerat nouitati locum. Fastidio illis esse coepit vita & ipse mundus, & subit illud rabidarum deliciarum: Quousque eadem?

C A P. III.

ADuersus hoc taedium quo auxilio putem utendum, quaeris. Optimum erat (ut ait Athenodorus) actione rerum & Reip. tractatione, & officiis ciuilibus se detinere. Nam ut quidam sole & exercitatione & cura corporis diem ducunt, athleticque vtilissimum est, lacertos suos, roburque cui se vni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum ciuilium certamen parantibus, in opere esse longe pulcherrimum est. Nam cum utilem se efficere ciuibus mortalibusque propositum habeat, simul & exercetur & proficit, qui in medijs se officijs posuit, communia priuataque pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus parum tuta simplicitas est, & plus futurum semper est quod obstat, quam quod succedat, à foro quidem & publico recedendum est: sed habet, ubi se etiam in priuato lare explicet magnus animus. Nec ut leonum animaliumque impetus caueis coercetur: sic hominum, quorum maxime in seductu actiones sunt. Ita tamen delituerit, ut ubicunque otium suum absconderit, prodesse velit & singulis & uniuersis, ingenio, voce, consilio. Nec enim is solus Reip. prodest, qui candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace belloque censet: sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorum praceptorum inopia virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque cursu ruentes praesat ac retrahit, & si nihil aliud, certe moratur, in priuato publicum negotium agit. An ille plus praestat, qui inter peregrinos & ciues, aut urbanus praetor praeeuntibus assessoribus tria verba pronuniat, quam qui docet quid sit iustitia, quid pietas, quid sapientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum sit bona conscientia? Ergo si tempus in studia conferas, quod subduxeris officijs, non deserueris, nec munus detractaueris. Neque enim ille solus militat, qui in acie stat, & cornu dextrum laeumque defendit: sed & qui portas tuetur, & statione minus periculosa, non otiosa tamen, fungitur uigiliasque seruat, & armamentario praest. Quae ministeria quamuis incruenta sint, in numerum stipendiorum veniunt. Si te ad studia reuocaueris, omne vitae fastidium effugeris: nec noctem fieri optabis taedio lucis, nec tibi grauis eris, nec alijs superuacuis: multos in amicitia attrahes, affluetque ad te optimus quisque. Nunquam enim quamuis obscura virtus latet, sed mittit sui signa. Quisquis dignus fuerit, vestigijs illam colliget. Nam si omnem conuersationem rollimus, & generi humano renuntiamus, viuimusque in nos tantum conuersi, sequitur hanc solitudinem, omni studio carentem, inopia rerum agendarum. Incipiemus aedificia alia ponere, alia subuertere, & mare submouere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & male dispensare tempus, quod nobis natura consumendum dedit. Alij parce illo utimur, alij prodige: alij sic impendimus, ut possimus rationem reddere: alij, ut nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius est, quam grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentum, quo se probet diu vixisse, praeter aetatem. Mihi, carissime Serene, nimis videtur submisisse temporibus se Athenodorus, nimis cito refugisse. Nec ego negauerim aliquando cedendum, sed sensim relato gradu, & saluis signis, salua militari dignitate. Sanctiores tutioresque sunt hostibus suis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, studiosoque uirtutis si praeualebit fortuna, & praecidet agendi facultatem, non statim auersus inermisque fugiat, latebras quaerens, quasi vilis locus sit. quo non possit fortuna persequi. Sed parcius se inserat officijs, & cum dilectu inueniat aliquid, in quo uilis ciuitati sit. Militare non licet? honores spectet. priuato viuendum est? sit orator. silentium indictum est?

tacita aduocatione ciues iuuet. periculosum etiam ingressu forum est: in domibus, in spectaculis, in cō-
uiujs, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam aga. Officia si ciuis amiserit,
hominis exerceat. Ideo magno animo, nos non unius vrbs moenibus clusimus, sed in totius orbis com-
mercium emisimus: Patriamque nobis mundum professi sumus: vt liceret latiore virtuti campum da-
re. Praeclusum tibi tribunal est, & rostris prohiberis, aut comitiis? respice post te, quantum latissimarū
regionum pateat, quantum populorum. Numquam tibi ita magna pars obstruetur, vt non maior relin-
quatur. Sed vide, ne totum istud vitium tuum sit. Non vis enim nisi consul, aut prytanes, aut ceryx, aut
sufes administrare Remp. Quid si militare nolis, nisi imperator aut tribunus? etiam si alij primam fron-
tem tenebunt: te fors inter triarios posuit: inde uoce, adhortatione, exemplo, animo milita. Praecis
quoque manibus ille in proelio inuenit, quod partibus conferat, qui stat tantum, & clamore iunat. Tale
quiddam facies, si à prima te Reip. parte fortuna submouerit: stes tamen, clamore iuues: si quis fauces
opprefferit, stes tamen, & silentio iuues. Nunquam inutilis est opera ciuis boni. Auditū enim, visu, vul-
tu, nutu, obstinatione tacita, incessuque ipso prodest. Vt salutaria quaedam citra gustum tactumq. odo-
re proficiunt: ita virtus utilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, siue spargitur & se vitur, suo
iure, siue precarios habet excessus, cogiturque vela contrahere, siue otiosa mutaue est, & angusto cir-
cumscripta, siue ad aperta: in quocunque habitu est, prodest. Quid? tu parum utile putas exemplum bene
quiescentis? Longe, inquam optimum est miscere oīum rebus, quotiens actiua vita impedimenti for-
tuitis, aut ciuitatis cōdicionē prohibetur. Nunquā enim usque eo interclusa sunt omnia, vt nulli actio-
ni honestae locus sit. Nunquid potes inuenire urbem miseriorem, quā Atheniensium fuit, cum illam
triginta tyranni diuellerent: mille trecentos ciues, optimum quemque, occiderant. Nec finem ideo fa-
ciebat, sed irritabat se ipsa saeuitia. In qua ciuitate erat ariopagos, religiosissimum iudicium, in qua se-
natus, populusq. senatui similis coibat, quotidie carnicū triste collegiū, & infelix curia tyrānis angusta.
Poteratne illa ciuitas conquirere, in qua tot tyranni, tot satellites erāt? Ne spes quidē vlla recipiendae
libertatis animis poterat offerri: nec vlli remedio locus apparebat, cōtra tantam vim malorū. Vnde enim
miserae ciuitati tot Harmodios? Socrates tamē in medio erat, & lugentes patres cōsolabatur, & despe-
rantes de Rep. exhortabatur, & diuitibus opes suas metuentibus exprobrabat feram periculosaē auari-
tiae paenitentiam, & imitari volentibus magnum circumferbat exemplar, cum inter triginta dominos
liber incederet. Hunc tamen Athenae ipsae in carcere occiderunt: & qui tuto insultauetat agmini tyran-
norum, eius libertatem libera ciuitas non tulit: vt scias & in afflicta Rep. esse occasionem sapienti viro
ad se proferendum, & in florenti ac beata, impotentiam, inuidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vt-
cunque ergo se Resp. dabit, utcunque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus.
Vtique mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Immo ille vir fuerit, qui periculis vndiq. imminenti-
bus, armis & cathenis circumfremetibus, non alliserit virtutem nec absconderit. Non est enim seruare
se, obruere. Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, malle esse se quā uiuere mortuum Vltimum ma-
lorum est, ex viuorum numero exire, antequam moriaris: sed faciendum erit, si in Reip. tempus mi-
nus tractabile incideris, vt plus otio ac litteris vindices: nec aliter quā in periculosa nauigatione sub-
inde portum petas: nec expectes donec res te dimittant, sed ab illis te ipse diiungas.

C A P. IIII.

Inspicere autem debemus primum nosmetipsos, deinde quae aggredimur negotia, deinde eos quorū
causa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia necesse est seipsum aestimare: quia fere plus nobis
videmur posse quā possumus. Alius eloquētiaē fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus impera-
uit, quā ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parum idonea
est verecundia rebus ciuilibus, quae firmam frontem desiderant: quorundam contumacia non facit
ad aulam. Quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria verba quaelibet indignatio ef-
fert. Quidam urbanitatem nesciunt continere, nec periculosos abstinere salibus. Omnibus his vti-
lior negotio quies est. Ferox impatiensque natura, irritamenta nociturae libertatis euitet.

C A P. V.

Aestimanda sunt deinde ipsa quae aggredimur, & vires nostrae cum rebus quas tentaturi sumus,
comparandae. Debet enim semper plus esse virium in latore, quā in onere. Necesse est oppri-
mant onera, quae ferente maiora sunt. Quaedam praeterea non tam magna sunt negotia, quā foe-
cunda, multumq. negotiorum ferunt. Et haec refugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexq.
nascetur. Nec accedendum eo, vnde liber regressus non sit. His ad mouenda manus est, quorum finē aut
facere, aut sperare possis. Relinquenda quae latius actu procedunt, nec vbi proposueris, desinunt.

C A P. VI.

Hominum vtrique delectus habendus est, an digni sint, quibus partem vitae nostrae impendamus,
an ad illos temporis nostri iactura perueniat. Quidam vltro officia nostra nobis imputant. Athe-
nodorus ait, ne ad coenam quidem se iturum ad eum, qui sibi nil pro hoc debiturus sit. Puto intelligis,
multo minus ad eos iturū, qui cum amicorum officijs paria in mensa faciunt, qui fercula pro cōgiarijs
numerant: quasi in alienum honorem intemperantes sint. De me illis testes spectatoresque, nō delecta-
bit popina secreta. Considerandum est, vtrum natura tua agendis rebus, an otioso studio, contem-
plationique aptior sit: & eo inclinandum, quo te vis ingenij defert. Isocrates. Ephorum iniecta manu à
foro

foro subduxit, villiorem componendis monumentis historiarum ratus. Male enim respondent coacta ingenia. reluctante natura irritus labor est.

CAP. VII.

Nihil tamen aquae oblectauerit animum, quam amicitia fidelis. Quantum bonum est, ubi sunt praeparata pectora, in quae tuto secretum omne descendat, quorum conscientiam minus quam tu timeas, quorum sermo sollicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet: Quos scilicet vacuos, quantum fieri poterit, à cupiditatibus, eligemus. Serpūt enim vitia, & in proximum quemque transfiliunt, & contactu nocent. Itaque ut in pestilentia cauendum est, ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrantibus affideamus, quia pericula trahemus, a flatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingenijs dabimus operam, ut quam minime inquinatos assumamus. Initium morbi est, aegris sana miscere. Nec hoc praeceperim tibi, ut neminem nisi sapiētem sequaris, aut attrahas. Vbi enim istum inuenies, quem tot saeculis quaerimus? Pro optimo est minime malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici foetus prouētum bonos quaereres, aut si tibi potestas Catonianae fieret aetatis, quae plerosque dignos tulit, qui Catonis saeculo nascerentur, sicut multos peiores, quam vnquam alias, maximorumque molitores scelerum. Vtraque enim turba opus erat, ut Cato posset intelligi. habere debuit & bonos, quibus se approbaret: & malos, in quibus vim suam experiretur. Nunc vero in tanta bonorum egestate, minus fastidiosa fiat electio. Praecipue tamen vitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non causa in querelas placet. Constat illi licet fides & beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, & omnia gemenis.

CAP. VIII.

Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum aerumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, compares, mortes, aegrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque patientiam, cum ijs quae nobis mala pecunia nostra exhibet; haec pars multum praegrauabit. Itaque cogitandum est, quanto lenior dolor sit, non habere, quam perdere: & intelligemus, paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas animosius detrimenta diuites ferre. Maximis minimisque corporibus par est dolor vulneris. Bion eleganter ait, Non minus molestum esse comatis quam caluis, pilos vellere. Idem scias licet de pauperibus locupletibusque, par illis esse tormentum. Vtrisque enim pecunia sua adhaesit, nec sine sensu auelli potest. Tolerabilius autem est, ut dixi, faciliusque, non acquirere, quam amittere. Ideoq. laetiores videbis quos nunquam fortuna respexit, quam quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam, egestatem voca, & quam voles ignominiosum securitati nomen impone. Parabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inuenieris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter auaros, circumscriptores, latrones, plagiarios, vnum esse, cui noceri non possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat potest idem dubitare & de deorum immortalium statu, an parum beate degant, quod illis non praedia, nec horti sint, nec alieno coloao rura pretiosa, nec grande in foro foenus. Non te pudet, quisquis diuitijs adstupes? Respice agetum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an dijs immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exiit? Feliciorum tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiores esse Pompeio? Numerus illi quotidie seruorum, velut imperatori exercitus, referebatur, cui iam dudum diuitiae esse debuerant, duo vicarij, & cella laxior. At Diogeni seruus vnicus fugit, nec eum reducere, cum monstraretur, tanti putauit. Turpe est, inquit, Manen sine Diogene posse viuere, Diogenem sine Mane non posse. Videtur mihi dixisse: Age tuum negotium fortuna. nihil apud Diogenem iam tuum est. Fugit mihi seruus. immo liber abiit. Familia vestiarius petit, victumque. Tot ventres auidiſsimorum animalium tuendi sunt. Emenda vestis, & custodiendae rapacissimae manus, & stentium detestantiumque ministerijs vtendum. Quanto ille felicior, qui nihil vlli debet, nisi, cui facillime negat, sibi. Sed quoniam non est tantum roboris nobis, angustanda certe sunt patrimonia, ut minus ad iniurias fortunae simus expositi. Habiliora sunt corpora pusilla, quae in arma sua contrahi possunt, quam quae superfunduntur, & vndique magnitudo sua vulneribus obiecit. Optimus pecuniae modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit.

CAP. IX.

Placebit autē haec nobis mēſura, si prius parsimonia placuerit: sine qua nec vllae opes sufficiūt, nec vllae satis patent: praesertim cum in vicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, aduocata frugalitate, conuertere. Assuescamus à nobis remouere pompam, & vsu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido qua necesse est fluat. Discamus membris nostris innoti: cultum victumque non ad noua exempla componere, sed ut maiorum suadent mores. Discamus continentiam augete, luxuriam coercere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem aequis oculis aspicere, frugalitatem colere, etiam si nos pudebit desiderijs naturalibus paruo parata remedia adhibere, spes effraenatas, & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere, ut diuitias à nobis potius quam à fortuna petamus. Non potest, inquam, tanta varietas & iniquitas casuum ita depelli, ut non multum procellarum irruat magna armamenta pendentibus: cogendae in arcum res sunt, ut tela

in vanum cadant. Ideoque exilia interdum calamitatesque in remedium cessere, & leuioribus incommodis grauiora sanata sunt, vbi parū audit praecepta animus, nec curari mollibus potest. Quid nī? consultitur? si & paupertas & ignominiosa rerum euersio adhibetur: malo malum opponitur. Assuescamus ergo coenare posse sine populo, & seruis paucioribus seruire, & vestes parare in quod inuentae sunt, habitare contractius. Non in cursu tantum circue certamine, sed in his spatij vitae interius flectendum est. Studiorum quoque, quae liberalissima impensa est, tamdiu rationem habebō, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita sua indices perlegit? Onerat discentem turba, non instruit: multoque satius est paucis te auctoribus tradere, quam errare per multos. Quadraginta millia librorum Alexandriae arserunt, pulcherrimum regiae opulentiae monumentum. alius laudauerit, sicut Liuius, qui elegantiae regum curaeque egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegantia illud, aut cura, sed studiosa luxuria: imo ne studiosa quidem, quoniam non in studium, sed in spectaculum comparauerant: sicut plerisque ignaris etiam seruilium litterarum, libri non studiorum instrumenta, sed coenationum ornamenta sunt. Paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil in apparatus. Honestius, inquis, in hos impēas quā in Corinthia pictaeque tabulas effuderim. Vitiosum est vbiue quod nimium est. Quid habes cur minus ignoscas nomen marmore atque ebore captanti, quā opera conquirenti, aut ignotorum auctorum aut improbatorum, & in ter tot millia librorum oscitanti, cui voluminum suorum frontes maxime placent, tituliue? Apud desidiosissimos ergo videbis, quicquid orationum historiarumque est, & recto tenus extructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quoque, vt necessarium domus ornamentum expolitur. Ignosce rem plane, si ē studiorum nimia cupidine oriretur. Nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum parierum comparantur.

C A P. X.

AT in aliquot genus vitae difficile incidisti, & tibi ignorantī vel publica fortuna, vel priuata laqueum impexit, quem nec soluere possis, nec abrumperē. Cogita compeditos, primo aegre ferre onera & impedimenta crurum: deinde vbi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile. Inuenies in quolibet genere uitae oblectamēta, & remissiones, & voluptates, si nolueris malam putare vitam potius quā inuidiosam facere. Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quā quod cū sciret, quibus aerumnis nasceremur, calamitatū mollimentum consuetudinem inuenit, cito in familiaritatem grauiissima adducens. Nemo duraret, si rerum aduersarum eandem vim assiduitas haberet, quā primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus. Aliorum aurea cathena est, & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia vniuersos circumdedit: alligatique sunt etiam qui alligauerunt. Nisi tu forte leuiorem in sinistra cathenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt. Quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua: quosdam exilia vno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis vita seruitium est. Assuescendum itaque condicioni suae, & quamminimū de illa querendum: & quicquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbū est, in quo non aequus animus solatium inueniat. Exiguae saepe areae in multos vsus describentis arte patuere, & quamuis angustum pedem dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus, possunt & dura molli, & angusta laxari, & grauiā scite ferentes minus premere. Non sunt praeterea cupiditates in longinquum mittendae, sed in vicinū illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his quae aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, prope posita, speique nostrae alludentia sequamur. Sed sciamus, omnia aequē leuia esse, extrinsecus diuerfas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec inuideamus altius stantibus. Quae excelsa videntur, praerupta sunt. Illi rursus quos fors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunam suam quammaxime poterunt, in planum deferēdo. Multi quidem sunt, quibus necessario haerendū sit in fastigio suo, ex quo non possunt, nisi cadendo descendere: sed hoc ipsum testetur, maximum onus suū esse, quod alijs graues esse cogantur, nec subleuatos se, sed suffixos: iustitia, mansuetudine, humana lege, & benigna manu praeparent multa ad sequentes casus praesidia, quorū spe securius pendeant. Nihil tamen aequē hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quā semper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunae arbitrium desinendi dare, sed ipsos, & quidem vltro, citra extrema consistere. Sic & aliquae cupiditates animum acuent, sed finitae: non in immensum incertumque producent.

C A P. XI.

AD imperfectos & mediocres, & male sanos hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timide, nec pedetentim ambulandum est. Tanta enim fiducia sui est, vt obuiam fortunae ire non dubitet, nec vnquam loco illi cessurus sit: nec habet vbi illam timeat: quia non mancipia tantum, possessionesque & dignitatem, sed corpus quoque suū & oculos, & quicquid est cariorem vitam facturū, seque ipsū inter precaria numerat, viuittque commodatus sibi, & reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideo est vilis sibi, quia scit se suū non esse: sed omnia tam diligēter faciet, tam circumspēctē, quā religiosus homo sanctusque solet rueri fidei commissā. Quandocunque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna: sed dicet: Gratias ago pro eo quod possedi, habuique. Magna quidem res tuas mercede colui: sed quia imperas, cedo gratus libentique. Si quid habere me tu volueris,

etiam nunc seruabo: si aliud placet, ego vero factum signatumque argētum, domum, familiamque meam reddo, restituo. Appellauerit natura, quae prior nobis credidit, & huic dicemus: Recipe animum meliorem quam dedisti, non tergieris, nec refugio, paratum habes à volente, quod non sentienti dedisti. *Aufer.* Reuerti unde veneris, quid graue est? Male viuet, quisquis nesciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum est, & spiritus inter seruitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius praefecerunt. Idem euenire nobis scias. Saepe enim causa moriendi est, timide mori. Fortuna illa quae ludos sibi facit, Quo, inquit, te referuem, malum & trepidum animal? eo magis conulneraberis & confodieris, quia nescis praebere iugulum. At tu & viues diutius, & morieris expeditius, qui ferrum non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animose recipis. Qui mortem timebit, nihil vnquam pro viuo faciet. At qui scit, hoc sibi cum conciperetur, statim conditum, viuet ad formulam: & simul illud quoque eodem animi robore praestabit, ne quid ex his quae eueniunt, subitum sit. Quicquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet, qui ad praeparatos expectantesque nihil afferunt noui, securis & beata tantum spectantibus graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam inquam tumultuosum me contubernium natura duxisset. Totiens in vicinia mea conclamatum est, totiens praeter limen immaturas exequias fax cereusque praecessit. Saepe altius ruentis aedificij fragor sonuit. Multos ex his, quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit, & victas ad solatium manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula accessisse, quae circa me semper errauerunt? Magna pars hominum est, quae nauigatura, de tempestate non cogitat. Nunquam me in bona re, mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisque vehementior ingenio, quotiens mimicas ineptias, & uerba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno non tantum sipario fortiora, & hoc ait:

Cuius potest accidere, quod cuiquam potest.

Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic aspererit, tanquam illis liberum & ad se iter sit, multo ante se armabit, quam petatur. Sero animus ad periculorum patientiam post pericula instruitur. Non parauit hoc futurum. nunquam hoc euenturum credidisset. Quare autem non? Quae sunt diuitiae, quas non egestas, & fames, & mendicitas à tergo sequatur? Quae dignitas, cuius non praetexta, & auguralis, & patricia, & sordes comitentur, & exportatio & notae, & mille maculae, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? Nec magnis ista inter illis diuisa, sed horae momentum interest inter solium, & aliena genua. Scito ergo, omnem conditionem uersabilem esse: & quicquid in vllum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es. nunquid ditior Pompeio? cui cum, vetus cognatus, hospes nouus, aperuisset Caesaris domum, ut suam cluderet, defuit panis & aqua: cum tot flumina possideret in suo orientia, & in suo cadentia, mendicauit stillicidia, fame ac siti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat. Honoribus summis functus es. Nunquid aut tam magnis, aut tam imperatis, aut tam uniuersis, quam Seianus? Quo die illum senatus deduxerat, populus in frustra diuisit: in quem quicquid congeri poterat, dii hominesque contulerant: ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Croesum te mittam, qui rogam suam, & descendit iussus, & extingui vidit, factus non regno tantum, sed etiam morti suae superstes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum quam timuerat, spectauit. Ptolemaeam Africae regem, Armeniae Mithridatem, inter Caianas custodias uidimus. Alter in exilium missus est: alter ut meliore fide mitteretur optabat. In tanta rerum sursum ac deorsum euntium uersatione, si non quicquid fieri potest, pro futuro habes, das in te vires rebus aduersis: quas infregit, quisquis prior uidit. Proximum ab his erit, ne aut in superuacuis, aut ex superuacuo laboremus: id est, ne aut quae non possumus consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatem uanitatem nostrarum sero post multum pudorem intelligamus. Id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Fere enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit, aut successus puer.

C A P. XII.

Circuncidenda est concursatio, qualis est magnae parti hominum, domos & theatra, & fora pererrantium. Alienis se negotiis offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem ex euntem domo interrogaueris: Quo tu? quid cogitas? Respondebit tibi: Non mehercule scio: sed aliquos uidebo, aliquid agam. Sine proposito uagantur, quaerentes negotia: nec quae destinauerunt, agunt, sed in quae incurrerunt. Inconsultus illis uanusque cursus est, qualis formicis per arbusa repentibus, quae in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique similem uitam agunt, quorum non immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam quasi ad incendium currentium misereberis: usque eo impellunt obuios, & se aliosque praecipitant: cum interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis profecuturi, aut iudicium saepe litigantis, aut sponsalia saepe nubentis, & lecticam affectati, quibusdam locis & ipsi tulerint. deinde domum cum superuacua redeunt lassitudine, iurant nescisse seipsos, quare exierint, ubi fuerint, postero die erraturi per eadem illa uestigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. Non industria inquietos, & insanos, sed falsae rerum imagines agitant. Nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur,

tur, proritat illos alicuius rei species, cuius uanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo vnumquemque ex his qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leues causae per urbem circumducunt, nihilque habentem in quo laborer, lux orta expellit: & cum multorum frustra liminibus illisus nomenclator persalutauit, à multis exclusus, neminem ex omnibus difficilius domi quam se conuenit. Ex hoc malo dependet illud taeterrimum uitium, auscultatio, & publicorum secretorumque inquisitio, & multarum rerum scientia, quae nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc secutum puto Democritum ita coepisse. Qui tranquille uolet viuere, nec priuatim agat multa, nec publice, ad superuacua scilicet referentem. Nam si necessaria sunt, & priuatim & publice non tantum multa, sed innumerabilia agenda sunt. Vbi uero nullum officium sollempne nos citat, inhibendae actiones sunt.

C A P. XIII.

NAm qui multa agit, saepe fortunae potestatem sui facit: quam tutissimū est raro experiri, ceterum semper de illa cogitare, & sibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, nisi si quid inciderit: & praetor fiam, nisi si quid obstiterit: & negotiatio mihi respondebit, nisi si quid interuenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. Non illum casibus hominum excepiamus, sed erroribus. Nec illi omnia ut uoluit cedunt, sed ut cogitauit. In primis autem cogitauit aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem leuius ad animum peruenire destitutae cupiditatis dolorem, cui successum non utique promiseris.

C A P. XIII.

FAciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus. transeamus in ea, in quae nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilij aut status pertimescamus: dummodo nos leuitas, inimicissimum quieti uitium, non excipiat. Nam & pertinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna saepe aliquid extorquet: & leuitas multo grauior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est. sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat, recedat quantum potest ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benigne interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noster cum omnia sua audiret submersa: lubet, inquit, me fortuna expeditius philosophari. Minabatur Theodoro philosopho tyrānus mortem, & quidem insepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas. hemina sanguinis in tua potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, o te ineptum, si putas interesse, supra terram, an infra putrescam. Canius Iulus, vir in primis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat, quod nostro saeculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquam abeunti ille dixit: Ne forte inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi. Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid senserit, dubito. Multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse uoluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? Agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tanquam libertatem libenter accepit? Quicquid est, magno animo respondit. Dicit aliquis: Potuit post haec iubere illum Caius viuere. Non timuit hoc Canius. Nota erat: Caij in talibus imperijs fides. Credis ne illum decem medios usque ad supplicium dies sine ulla sollicitudine exegisse? Verisimile non est, quae uir ille dixerit, quae fecerit, quam in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cum centurio agmen periturorum trahens, & illum quoque citari iubet. Vocatus numerauit calculos, & sodali suo: Vide, inquit ne post mortem meam mentiaris te uicisse. Tum annuens centurioni: Testis, inquit, eris, vno me antecedere. Lussit tu Canium illa tabula putas? illudit. Tristes erant amici, talem amissuri virum. Quid maesti, inquit, estis? Vos quaeritis, an immortales animae sint. Ego iam sciam, nec desit, in ipso ueritatem sine scrutari, & ex more suo quaestionem habere. Prosequebatur illum philosophus suus: nec iam procul erat tumultus, in quo Caesari deo nostro fiebat quotidianum sacrum, Quid, inquit, Cani nunc cogitas? aut quae tibi mens est? Obseruare, inquit Canius, proposui illo velocissimo momento, an sensurus sit animus, exire se. promissitque, si quid explorasset, circumiturum amicos, & indicaturum quibus esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas: ecce animus aeternitate dignus, qui fatum suum in argumentum veri vocat, qui in ultimo illo gradu positus, exeuntem animam percontatur, nec usque ad mortem tantum, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit. Nemo diutius philosophatus: sed non raptim relinquetur magnus vir, & cum cura dicendus. Dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Caianae cladis magna portio.

C A P. XV.

Sed nihil prodest priuatae tristitiae causas abiicisse. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, & occurrit tot scelerum felicitum turba, cum cogitaueris, quam sit rara integritas, quam ignota innocentia, & vix unquam, nisi cum expedit, fides, & libidinis luca damnaque pariter inuisa, & ambitio usque eo iam se suis non continens terminis, ut per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, & velut euerfis virtutibus, quas nec sperare licet, nec habere prodest, tenebrae oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, ut omnia vulgi vitia non inuisa nobis, sed ridicula videantur: & Democritum potius imitemur, quam Heraclitum. Hic enim quoties in publicum processerat, flebat: ille ridebat. Huic omnia quae agimus, miseriae: illi ineptiae videbantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. Humanius est deridere vitam, quam deplorare. Adice, quod de humano quoque

quoque genere melius meretur qui ridet illud, quàm qui luget. Ille spei bonae aliquid relinquit: hic autem stulte desit, quae corrigi posse desperat: & vniuersa contemplatus, maioris animi est, qui risum non tenet, quàm qui lacrimas: quando leuissimum affectum animi mouet, & nihil magnum, nihil seuerum, nec serium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula propter quae laeti ac tristes sumus, sibi quisque proponat, & sciat verum esse, quod Brion dixit, Omnia hominum negotia similia initiis esse, nec vitam illorum magis sanctam aut seueram esse, quàm conceptus inchoatos. Sed satius est, publicos mores & humana vitia placide accipere, nec in risum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, aeterna miseria est: alienis delectari malis, voluptas inhumana. Sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem suam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, vt dolori tantum des, quantum poscit ratio, non quantum consuetudo. Placitque enim lacrimas fundunt, vt ostendant: & toties siccos oculos habent, quoties spectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cum omnes faciant. Adeo penitus hoc se malum fuit, ex aliena opinione pendere, vt in simulationem etiam simplicissima res, dolor veniat. Sequitur pars quae solet non immerito contristare, & in solitudinem deducere, vbi bonorum exitus mali sunt. Vt Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exilio viuere, Pompeius & Cicero clientibus suis prebere ceruicem: Cato ille, virtutum viua imago, incumbens gladio, simul de se ac de Repub. palam facere. Necesse est queri, tam iniqua praemia fortunam perfoluere. Et quid sibi quisque nunc speret, cum videat pessima optimos pati? Quid ergo est? Vide quomodo quisque illorum tulerit: & si fortes fuerunt, ipsorum animos desidera: si muliebriter & ignaue perire, nihil periit. Aut digni sunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum desideretur ignauia. Quid enim est turpius, quàm si maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior: humanos effugisti calus, liuorem, morbum: existi ex custodia: non tu dignus mala fortuna. Dns visus es, sed indignus in quem iam aliquid fortuna posset. Subducentibus vero se, & in ipsa morte ad vitam respectantibus, manus iniciendae sunt. Neminem flebo laetum, neminem fientem. Ille lacrimas meas ipse absterxit: hic suis lacrimis efficit, ne vllis dignus sit. Ego Herculem fleam, quod viuus vritur: aut Regulum, quod tot clauis configitur: aut Catonem, quod vulnus suum iterauerit? Omnes isti leui temporis impensa inuenerunt, quomodo aeterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Est & illa sollicitudinum non mediocris materia, si te anxie componas, nec ulli simpliciter ostendas: qualis multorum vita est, ficta, & ostentationi parata. Torquet enim assidua obseruatio sui, & deprehensio alter, quàm solet, metuit. Nec vnquam cura soluihur, vbi toties nos aestimari putamus, quoties aspici. Nam & multa incidunt, quae inuitos denudent: & vt bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda vita, aut securus est, semper sub persona viuendum. At illa quantum habet voluptatis sincera & per se ornata simplicitas, nihil obtundens moribus suis. Subit tamen & haec vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent. Sunt enim qui fastidiant, quicquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admodum oculis reuilescat: & satius est simplicitate contemni, quàm perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. Multum interest, simpliciter viuas an negligenter. Multum in se recedendum est. Conuersatio enim dissimilium, bene composita distubat, & renouat affectus, & quicquid imbecillum in animo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, & alternanda sunt, solitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, haec nostri: & erit altera alterius remedium. Odium turbae sanabit solitudo, taedium solitudinis turba. Nec in eadem intentione aequaliter retinenda mens est, sed ad iocos reuocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubescibat: & Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros, non molliter se infringens, vt nunc mos est, etiam incessu ipso ultra muliebrem mollietiem fluentibus, sed vt illi antiqui viri solebant inter lulum ac festa tempora virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: meliores acrioresque requieti surgent. Vt fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermissa foecunditas, ita animorum impetus assiduus labor frangit. Vires recipient paulum resoluti & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quaedam & languor. Nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quandam voluptatem haberet lusus iocusque: quorum frequens vsus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & somnus refecioni necessarius est. Hunc tamen si per diem noctemque continuas, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur, tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, vt dixi, viri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem inter & otium & curas diuidebant. Qualem Pollionem Asinium oratorem magnum meminimus, quem nulla res ultra decimam retinuit. Ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid nouae curae nasceretur, sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt, & in postmeridianas horas aliquid leuioris operae distulerunt. Maiores quoque nostri nouam relationem post horam decimam in senatu fieri verabant. Miles vigilias diuidit, & nox immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium, quod alimenti ac virium loco sit: & in ambulationibus aperus vagandum, vt caelo libero & multo spiritu augeat

augeat attollatque se animus. Aliquando vestatio iterque, & mutata regio vigorem dabunt, conuictusque & liberalior potio: nonnunquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt deprimat curas. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet: & vt morbis quibusdam, ita tristitiae medetur: Liberque non ob licentiam linguae dictus est inuentor vini, sed quia liberat seruitio curarum animum, & alserit, vegetioremque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem, Arcefilaumque indulisse vino credunt. Catoni ebrietas obiecta est. at facilius efficiet, quisquis obiecerit, hoc crimen honestum, quàm turpem Cato nem. Sed nec saepe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat: & aliquando tamen in exultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas remouenda paulisper. Nam, siue Graeco poetae credimus, aliquando & insanire iucundum est: siue Platoni, frustra poeticas fores compos sui pepulit: siue Aristoteli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiae fuit. Non potest grande aliquid & supra ceteros loqui, nisi mota mens. Cum vulgaria & solita contempsit, instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non potest sublime quicquam & in arduo positum contingere, quamdiu apud se est. Desciscat oportet à solito, & efferatur, & mordeat frae nos, & rectorem rapiat suum: eoque ferat, quo per se timuisset escendere.

Habes, Serene carissime, quae possint tranquillitatem tueri, quae restituere, quae surrepentibus vitiiis resistent. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum, rem imbecillam seruantibus, nisi intentata & assidua cura circumeat animum labentem.

Libri de tranquillitate animi finis.

L. A N N A E I S E N E C A E
A D S E R E N V M, Q V O D
I N S A P I E N T E M N O N
C A D I T I N I V R I A.

C A P. I.

INTVM inter Stoicos, Serene, & ceteros sapientiam professos interesse, quantum inter feminas & mares, non immerito dixerim: cum vtraque turba ad vitae societatem tantundem conferat: sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata sit. Ceteri sapientes molliter & blande, vt fere domestici & familiares medici, aegris corporibus, non qua optimum & celerrimum est medentur, sed qua licet. Stoici virilem ingressi viam, non vt amoena ineuntibus videatur curae habent, sed vt quamprimum nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli iactum surrexit, vt supra fortunam emineat. At ardua per quae vocamur, & confragosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quàm quidam putant. Prima tantum pars saxa rupestque habet, & inuij speciem: sicut plaeraque ex longinquo speculantibus abscissa & cōnexa videri solent, cum aciem longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa quae in vnum congefferat error oculorum, paulatim adaperiuntur: tum illis quae praecipitia ex interuallo apparebant, redit lene fastigium. Nuper cum incidisset mentio M. Catonis, indigne ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quòd Catonem actas tua parum intellexisset, quòd supra Pompeios & Caesares surgentem, infra Vatinios posuisset: & tibi indignum videbatur, quòd illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodq. à Rostris vsque ad arcum Fabianum per seditiosae factionis manus tractus, voces improbas, & sputa, & omnes alias insanae multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi, habere te quòd Reipublicae nomine moueretur, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius ac pessimus quisque venundabat: & caeca cupiditate corrupti non intelligebant, se, dum vendunt, etiam venire.

C A P. II.

PRo ipso quidem Catone securum te esse iussi. Nullum enim sapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam posse. Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quàm Vlixem & Herculem prioribus saeculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronuntiauerunt

runt, iniuctos laboribus, & contemptores voluptatis, & victores omnium terrarum. Cato cum feris manus non contulit, quas confectari venatoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset caelum vnus humeris inniti, excussa iam antiqua credulitate, & saeculo ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiae immensa cupiditate, quam totus orbis in tres diuisus satiare non poterat, aduersus vicia ciuitatis degenerantis, & pessum sua mole sidentis stetit solus, & cadentem Rempublicam, quantum modo vna retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus vel abstractus, comitem se diu sustentatae ruinae dedit: simulque extincta sunt, quae nefas erat diuidi. Neque enim Cato post libertatem vixit, nec libertas post Catonem. Hinc tu putas iniuriam fieri potuisse à populo, quod aut praetura illi detraxit, aut rogam: quòd sacrum illud caput purgamentis oris aspersit? Tutus est sapiens, nec vili affici aut iniuria aut contumelia potest.

C A P. III.

Videor mihi intueri animum tuum incensum & efferuescentem. Paras acclamare: Haec sunt quae auctoritatem praeceptis vestris detrahant. Magna promittitis, & quae ne optari quidem, nedum credi possint. Deinde ingentia locuti, cum pauperem negastis esse sapientem, non negatis solere illi & seruum, & vestem, & tectum, & cibum deesse. Cum sapientem negastis insanire, non negatis & alienari, & parum sana verba emittere, & quicquid vis morbi cogit, audere. Cum sapientem negastis seruum esse, idem non itis infitias, & venum iturum, & imperata facturum, & domino suo seruiiia praestiturum ministeria. Ita sublato alte supercilio, in eadē quae ceteri, descenditis, mutatis rerū nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum atq. magnificum est, nec iniuriam, nec contumeliam accepturum esse sapientem. Multum autem interest, vtrum sapientem extra indignationem, an extra iniuriam ponas. Si dicis illum aequo animo laturum, nullum habet priuilegium. Contigit illi res vulgaris, & quae discitur ipsa iniuriarum assiduitate, patientia. Si negas accepturum iniuriam, id est, neminem illi tentaturū facere, omnibus relictis negotiis Stoicus fio. Ego vero sapientem nō imaginario honore verborum exornare constitui, sed eo loco ponere, quo nulla perueniat iniuria. Quid ergo? nemo erit qui laceat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam sacrum est, quod sacrilegum non inueniat. Sed non ideo diuina minus in sublimi sunt, si existunt, qui magnitudinem multum ultra se positam non icuri petant. Inuulnerabile est, non quod non feritur, sed quod non laeditur. Ex hac tibi nota sapientem exhibeo. Nunquid dubium est, quin certius robur sit, quod non vincitur, quam quod nō laeditur: cum dubiae sint vires inexpertae: at merito certissima firmitas habeatur, quae omnes incurfus respuit? Sic tu sapientem melioris scito esse naturae, si nullius illi iniuria nocet, quam si nulla sit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non subigunt, nec admoda vis hostilis exteret, non cui pingue otium est inter delides populos. Huiusmodi igitur sapientem nulli esse iniuriae obnoxium. Itaque non refert, quam multa in illum coniciantur tela, cum sit nalli penetrabilis. Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est, nec secari adamas, aut caedi vei teri potest, sed incurrentia vitro retundit: quemadmodum quaedam non possunt igne consumi, sed flamma circumfusa, rigorem suum habitumque conseruant: quemadmodum proiecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi vlla saeuitiae vestigia tot verberari saeculis ostentant: ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, vt tam tutus sit ab iniuria, quam illa quae retuli.

C A P. IIII.

Quid igitur? non erit aliquis qui sapienti facere tentet iniuriam? Tentabit, sed non peruenturam ad eum. Maiore enim interuallo à contactu inferiorum abductus est, quam vt vlla vis noxia, vique ad illam vires suas perferat. Etiam cum potentes, & imperio editi, & consensu feruentium validi, nocere ei tentent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quam quae neruo, tormenrisve in altum exprimuntur, cum extra visum exilierunt, citra caelum tamen flectuntur. Quid tu putas, cum stolidus ille rex multitudine telorum diem obscurasset, vllam sagittam in Solem incidisse? Aut demissis in profundum cathenis Neptunū potuisse contingi? Vt caelestia humanas manus effugiant, & ab his qui templa diruunt, aut simulacra constant, nihil diuinitati nocetur: ita quicquid fit in sapientem proteruae, petulanter, superbe, frustra tentatur. At satius erat, neminem esse qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. At non fieri, eorum interest, qui facturi sunt, non eius, qui pati, ne si fiat quidem, potest. Immo nescio, an magis vires sapientia ostendat tranquilla inter lacessentia: sicut maximum argumentum est imperatoris armis virisque pollentis, tuta securitas & in hostium terra. Diuidamus si tibi videtur, Serene, iniuriam à contumelia. Prior illa natura grauior est: haec leuior, & tantum delicatis grauis: quae non laeduntur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorum dissolutio & vanitas, vt quidam nihil acerbius putent. Sic inuenies seruum, qui flagellis quam colaphis caedi malit; & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumeliosa verba. Ad tantas ineptias peruertum est, vt non dolore tantum, sed doloris opinione vexemur: more puerorū, quibus metus incutitur vmbra, & personarum deformitas, & deprauata facies, lacrimas vero euocant nomina parum grata auribus, & digitorum motus, & alia quae impetu quoddam erroris improvidi refugiant. Iniuria propositum hoc habet, aliquem malo afficere. Malo autem sapientia nō relinquit locum. Vnum enim malum illi est turpitudine: quae introire eo, vbi iam virtus honestumque est, non potest.

C A P. V.

Iniuria ergo ad sapientem non peruenit. Nam si iniuria alicuius mali patientia est, sapiēs autem nullus mali est patiens, nulla ad sapientem iniuria pertinet. Omnis iniuria diminutio eius est, in quem incurrit. Nec potest aliquis iniuriam accipere sine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos positarum. Sapiens autem nihil perdere potest: omnia in se reposuit, nihil fortunae credit, bona sua in solido habet, contentus virtute, quae fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui potest. Nam in summum perducta, incrementi non habent locū. Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: virtutem autem non dat: ideo nec detrahit. Libera est, inuiolabilis, immota, inconcussa, sic contra casus indurata ut nec inclinari quidem, nedum vinci possit. Aduersus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, siue illi dura, siue secunda ostendantur. Itaque nihil perdet, quod perire senturus sit. Vnius enim in possessione virtutis est, ex qua depelli nunquā potest: ceteris precario utitur. Quis autē iactura mouetur alieni? Quod si iniuria nihil laedere potest ex his quae propria sapientis sunt, quia virtute sua salua sunt, iniuria sapienti non potest fieri. Megaram Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit, ab hoc Sulpon philosophus interrogatus, nunquid perdidisset. Nihil, inquit: Omnia namque mea mecum sunt. Atqui & patrimonium eius in praedam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam. At ille victoriam illi excussit: & se, vrbe capta, non inuictum tantum, sed indemnem esse testatus est. Habebat enim secum vera bona, in quae non est manus iniectio. At ea quae dissipata & direpta ferebatur, non iudicabat sua, sed aduenticia, & nutum fortunae sequentia. ideo non ut propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calūniator, aut vicinus potens, aut diues aliquis, regnum orbae senectutis exercens, facere iniuriam possit, cui bellum & hostis ille egregiam artē quassandarū urbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes ubiq. gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammās & sanguinem stragemque impulsae ciuitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, vni homini pax fuit. Nō est itaque quod audax iudices promissum: cuius tibi, si parum fidei habeo, sponforem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere, sed si prodit in medium qui dicat,

C A P. VI.

Non est quod dubites, an at tollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, vlcera, tiones, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus aspiciat, & dura placide ferat, & secunda moderate: nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemque inter diuersa sit, nec quicquam suū, nisi se putet esse, ea quoque parte qua melior est. Assum hoc vobis probaturus, sub isto tot ciuitatū euerfore, munimenta incursum arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repente residere, & aequaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quae bene fundatum animum agitent. Erepsi modo ē ruinis domus, & incendijs vndique relucētibz, per flammās, per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumemque esse censum meum profiteor, teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quod me victum, victorem se credas. Vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, vbi sint nescio. Quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti diuites patrimonia: libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta: ambitiosi curiam & forum, & loca exercendis in publico vitij destinata: foeneratores perdiderunt tabellas suas, quibus auaritia falso laeta, diuitias imaginatur. Ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur, strictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habes, Serene, perfectum illum virum, humanis diuinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & inexuperabilibus munimentis praecincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intrauit. Non Carthaginis aut Numantiae moenia, vna manu capta. Non Capitolium, arcem ve. Habent ista hostile vestigium: illa quae sapientem tuentur, à flamma & ab incursum tuta sunt: nullum introitum praebent, excelsa, inexpugnabilia, diis aequa.

C A P. VII.

Non est quod dicas, ita ut soles, hunc sapientem nostrum nusquam inueniri. Non fingimus istud humani ingenij vanum decus, nec ingentem imaginem falsae rei concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. Raro forsitan, magnisque aetatum interuallis inuenitur. Neque enim magna & excedentia solitum ac vulgarem modum crebro gignuntur. Ceterum hic ipse M. Cato, à cuius mentione haec disputatio processit, vereor ne supra nostrum exemplar sit. Denique validius debet esse quod laedit, eo quod laeditur. Non est autem fortior nequitia virtute. Non potest ergo laedi sapiēs. Iniuria in bonos non tentatur nisi à malis. Bonis inter se pax est. Quod si laedi nisi infirmior non potest: malus autē bono infirmior est: nec iniuria bonis, nisi à dispari, verenda est: iniuria in sapientē virū non cadit. Illud enim iā non es admonendus, neminem bonum esse, nisi sapientem. Sed iniuste, inquis, Socrates damnatus est, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse euenire, ut faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tanquam si quis rem cum è villa mea surripuit, in domo mea ponat, ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore tanquam cum aliena concubat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit. Aliquis mihi

venenum

venenum dedit, sed vim suam remixtū cibo perdidit. Venenum illud dando, scelere se obligauit, etiam si non nocuit. Non minus latro est, cuius telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpaē satis est, perfecta sunt. Quaedam eius conditionis sunt, & hac vice copulantur, ut alterū sine altero esse nō possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, ut non curram: currere non possum, ut pedes non moueam. Possum, quamuis in aqua sim, non natāre: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur: si iniuriam accepi, necesse est factam esse: si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt quae submoueant iniuriam. Ut intentam manum deicere aliquis casus potest, & emissa tela declinare, ita iniurias qualescunque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, ut & factae sint, nec acceptae. Praeterea ea nihil iniustum iustitia pati potest: quia non coeunt contraria. Iniuria autem non potest fieri, non iniuste. Ergo sapienti iniuria non potest fieri.

C A P. VIII.

Nec est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere. nec prodesse quidem quisquam potest. & sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris, & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quā dare. Nihil autem habet quod ad se transferri sapiens gauisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse. Quemadmodum diuina nec iuari desiderant, nec laedi possunt. Sapiens autem vicinus proximique diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens pergensque excessa, ordinata, intrepida, aequali & concordī cursu fluentia, secunda, benigna, bono publico natus, & sibi & aliis salutaris, nihil humile concupiscet, nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos casus diuino incedet animo. Non habet unde accipiat iniuriam. ab homine me tantum dicere putas? nec à fortuna quidem: quae quotiens cum virtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud, ultra quod nihil habent iratae leges, ac saeuissimi domini quod minentur, in quo imperium suum fortuna consumit, aequo placidoque animo accipimus, & scimus mortē malum non esse, ob hoc ne iniuriam quidem: multo facilius alia tolerabimus. damna, dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, discidia: quae sapientem, etiam si vniuersa circumueniant, non mergunt, nedum ad singulorum impulsus maereat. Et si fortunae iniurias moderate fert, quanto magis hominum potentium, quos scit fortunae manus esse?

C A P. IX.

Omnia itaque sic patitur, ut hiemis rigorem, ut intemperantiam caeli, ut feruores morbosque, & cetera sorte accidentia. Nec de quoquam tam bene iudicat, ut illum quicquam putet consilio fecisse: quod in vno sapiente est. Aliorum omnium non consilia, sed fraudes & insidiae, & motus animorum inconditi sunt, quos casibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos saeuit. Illud quoque cogita, iniuriarum latissime patere materiam illis, per quae periculum nobis quaesitum est: ut accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quaeque alia inter rogatos latrocinia sunt. Est & illa iniuria frequens, si lucrū alicui excussum est, aut praemium diu captatum, si magno labore affectata hereditas auersa est, & quaestuosae domus gratia erepta. Haec effugit sapiēs, qui ne scit nec in spe, nec in metu viuere. Adice nunc, quod iniuriam nemo immota mente accipit, sed ad sensum eius perturbatur. Caret autem perturbatione uir erectus: moderator sui, altae quietis & placidae. Nam si illum tangit iniuria, & mouet, & impedit. Caret autem ira sapiens, quā excitat iniuriae species: nec aliter careret ira, nisi & iniuria, quam scit sibi non posse fieri. Inde tam erectus laetusque est, inde continuo gaudio elatus, adeo ad offensiones rerum hominumque non contrahitur, ut ipsa illi iniuria usus sit, per quam experimentum sui capit, & uirtutem tentat. Fauemus, obsecro vos, huic proposito, aequisque & animis & auribus assimus, dum sapiens iniuriae excipitur: nec quicquam ideo petulāciae nostrae, aut rapacissimis cupiditatibus, aut temeritati superbiaeque detrahitur. Saluis vitiis vestris, haec sapienti libertas quaeritur. non ut vobis facere non liceat iniuriam, agimus, sed ut ille omnes iniurias in altum demittat, patientiaque se ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus sacris plerique uicere, caedentium manus obstinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum, qui exercitatione longa ac fidei, robur perpetuendi lassandique omnem inimicam vim consecuti sunt.

C A P. X.

Quoniam priorem partem percurrimus, ad alteram transeamus: in qua quibusdam propriis, plerisque uero communibus contumeliam refutabimus. Contumelia est minor iniuria, quam quae si magis quā exequi possumus, quā leges quoque nulla dignam vindictā putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi contrahens se, ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admisit, cū alios admitteret. Sermonē meum aut superbe auersatus est, aut palam risit: & non in medio me loco, sed imo collocauit: & alia huius notae. Quae quid uocem, nisi querelas nauis animi, in quas ferre delicati & felices incidunt. Non vacat enim haec notare, cui peiora instant. Nemo orio ingenia natura infirma, & muliebria, & inopia verae iniuriae lasciuiencia, his commouentur, quorum pars maior constat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiae quicquam in se esse, nec fiducia ostendit, qui contumelia afficitur. Non dubie enim contemptum se iudicat. & hic morsus nō sine quadam humilitate animi euenit, supprimentis se ac deicendentis. Sapiens autem à nullo contemnitur, magnitudinem suam nouit: nullique tantum de se licere renuntiat sibi: & omnes has quas non miseras animorum, sed mo-

lestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt quae sapientem feriunt, etiam si non peruerunt: ut dolor corporis, & debilitas, aut amicorum, liberorumque amissio, & patriae bello flagrantis calamitas. Haec non nego sentire sapientem. Nec enim lapidis illi duritiam ferriue asserimus. Nulla uirtus est, quae non sentias perpeti.

CAP. XI.

Quid ergo est? Quosdam ictus recipit: sed receptos euincit, sanat, & comprimit. Haec vero minora ne sentit quidem, nec aduersus ea solita illa virtute utitur dura tolerandi: sed aut non annotat, aut digna risu putat. Praeterea cum magnam partem contumeliarum superbi insolentique faciant, & male felicitatem ferentes, habet quo illum affectum inflatum respuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi sanitatem magnitudinemque. illa quicquid huiusmodi est trāscurrit, ut vanas somniorum species, visusque nocturnos, nihil habētes solidi, neque veri. Simul illud cogitat, omnes inferiores esse, quā ut illis audacia sit, tanto excelsiora despiciere. Contumelia à contemptu dicta est: quia nemo, nisi quem contemplit, tali iniuria notat. Nemo autem maiorem melioremque contemnit, etiam si facit aliquid quod contemnentes solent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbauit lacerauitque infans, & sputo aspersit, aut nudauit in conspectu suorum tegenda, & verbis obscenioribus non pepercit: & nihil horum contumeliam dicimus. Quare? quia qui fecit, contemnere non potest. Eadem causa est, cur nos mancipiorum nostrorum urbanitas in dominos cōtumeliosa delectet: quorum audacia ita demum sibi in conuiuas ius facit, si coepit à domino. Ut quisque contēptissimus, & ut maxime ludibrio est, ita solutissimae linguae est. Pueros quidam in hoc mercatū procaces, & eorum impudentiā acuti, & sub magistro habent, qui probra meditate effundant. Nec has contumelias vocamus, sed arguas.

CAP. XII.

Qvanta autem dementia est, iisdem modo delectari, modo offendi: & rem ab amico dictam, maledictum vocare: à seruulo, ioculari conuiuium? Quem animū nos aduersus pueros habemus, hūc sapiens aduersus omnes, quibus etiam post iuuentam canosque puerilitas est. An quicquam isti profecerunt, quibus animi mala sunt, utique in maius errores, qui à pueris magnitudine tantum formaque corporum differunt: ceterum non minus vagi incerti que voluptatem sine dilectu appetentes, trepidi, & non ingenio, sed formidine quieti? non ideo quicquam inter illos puerosque, interesse quis dixerit, quod illis taliorum nuncumque. & aeris minuti auaritia est. his auri argentique & urbium: quod illi inter ipsos magistratus gerunt, & praetextam fascesque ac tribunal imitantur, hi eadem in cāpo foroque. & in curia ludunt. Illi in litoribus arena congesta simulacra domuum excitant: hi ut magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis molendis occupati, ad tutelam corporum inuenta, in periculum verterunt. Ergo par pueris, longiusque progressis, sed in alia maioraque error est. Non immerito itaque horum contumelias sapiens ut iocos accipit: & aliquando illos, tamquam pueros, maio poenaque admonet, & afficit: non quia accepit iniuriā, sed quia fecerunt, & ut desinant facere. Sic enim & pecora verberare domantur: nec irascimur illis, cum sefforem reculauerint: sed compescimus, ut dolor contumaciam vincat. Ergo & illud solum scies, quod nobis opponitur, quare si non accepit iniuriā nec contumeliam sapiens, punit eos, qui fecerunt? Non enim se vlsciscitur, sed illos emendat.

CAP. XIII.

Quid est autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum sapientem cadere, cum tibi in aliis idem notare, sed non ex eadem causa liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis sebricitantis & frigida prohibiti, maledicta in malam partem accipit? Hunc affectum aduersus omnes habet sapiens, quem aduersus aegros suos medicus: quorum nec obscena, si remedio egent, contrectare, nec reliquias & effusa intueri dedignatur, nec per furorem fauentium excipere conuicia. Scit sapiens, omnes hos qui rogati, purpuratique incedunt coloratos maleque. sanos esse: quos non aliter videt, quā aegros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt aduersus medentem: & quo animo honores eorum nihilo aestimat, eodem parum honorifice facta. Quemadmodum dū non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis vitimae salutanti mutuam salutationē non reddiderit: sic nec se suspiciet quidem, si illum multi diuites suspexerint. Scit enim illos nihil à mendicis differre, immo inferiores esse. Illi enim exiguo, hi multo egent: & rursus non tangetur, si illū rex Medorū, Attalus ve Asiae, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit. Scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum, quā eius cui in magna familia cura obtigit aegros insanosque compescere. Num moleste feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Castoris negotiantur, nequam mancipia ementes videntesque, quorum tabernae pessimorum seruorum turba refertae sunt? Non, ut puto. quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo ut huius humanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos, sed quos metu continet, sed propter quos remittere arcum tibi non contingit, sed potestros, sed venales, sed nouum aucupantes dominum. Nullius ergo mouebitur contumelia. Omnes enim inter se differunt. Sapiens quidem pares illos ob aequalem stultitiam omnes putat. Nam si semel se demiserit eo, ut aut iniuria moueatur, aut contumelia, non poterit vnquam esse securus. Securitas autem proprium bonum sapientis est: nec cōmittere, ut vindicando sibi cōtumeliā factam, honorem habeat ei, qui fecit. Necesse est enim, a quo quisque contemni moleste fert, suspici gaudeat.

C A P. XIII.

Tanta quosdam dementia tenet, ut contumeliam sibi posse fieri putent à muliere. Quid refert quot habeat lecticarios, quàm oneratas aures, quàm laxam sellam? aequè impudens animal est, & nisi scientia accessit, ac multa eruditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam se à cinerario impulsos moleste ferunt, & contumeliam uocant ostiarii difficultatem, nomenclatoris superbiam, cubicularij supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta uoluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem suam. Quid ergo? Sapiens non accedet ad fores quas durus ianitor obsidet: Ille uero, si res necessaria uocabit, experietur, & illum, quisquis erit, tanquam canem acre, obiecto cibo leniet, nec indignabitur aliquid impendere, ut limen transeat, cogitans, & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc salutationum publicum exercet, donabit. Scit emere uenalia. Ille pnsilli animi est, qui sibi placet, quod ostiario libere respondit, quod virgam eius fregit: quod ad dominum accessit, & petiit corium. Facit se aduersarium qui contendit, & ut uincat, par fuit. At sapiens colaphis percussus, quid faciet? Quod Cato, cum illi os percussum esset: non excauit, non uindicauit iniuriam. ne remisit quidem: sed factam negauit. Maiore animo non agnouit, quàm ignouisset. Non diu in hoc haerebimus. Quis enim nescit, nihil ex his quae creduntur bona aut mala, ita uideri sapienti, ut omnibus? Non respicit quid homines turpe iudicent, aut miserum: non ita quàm populus: sed ut sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium vadit.

C A P. XV.

Desinite itaque dicere: Non accipiet ergo sapiens iniuriam, si caedetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscenorum uocibus improbis per forum agetur? si in conuiuio regis recumbere infra mensam, uescique cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quid aliud ferre cogetur, eorum quae excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcunque ista vel numero, vel magnitudine creuerint, eiusdem naturae erunt. Si non tangent illum parua, ne maiora, quidem. Si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate uestra coniecturam capitis ingentis animi: & cum cogitatis quantum putetis uos pati posse, sapientis patientiae paulo ulteriore terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus sua uirtus collocauit, nihil uobiscum commune habentem. Quare & si aspera, & quaecunque toleratu graua sunt, audituque & uisu refugienda, ingruerint, non obruetur etiam eorum coetu: & qualis singulis, talis uniuersis obstitet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines teneri, male agit. Vincit nos fortuna, nisi tota uincatur. Nec putes istam Stoicam esse duritiam. Epicurus, quem uos patronum inertiae uestrae assumitis, putatisque mollia ac desidiosa praecipere, & ad voluptates ducentia: Rara, inquit, sapienti interuenit fortuna. Quàm paene emisit uiri uocem. Vis tu fortius loqui, & illam ex toto submouere? Domus haec sapientis angusta sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis obseruatur ianitoribus, turbam uenali fastidio digerentibus. sed per hoc limen uacuum, & ab ostiariis liberum fortuna non transit. Scit non esse illic sibi locum, ubi sui nihil est. Quod si Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulgit, aduersus iniurias exurgit: quid apud nos incredibile uideri potest, aut supra humanae naturae mensuram? Ille ait iniurias tolerabiles esse sapienti, nos iniurias non esse. Nec est, quod dicas hoc naturae repugnare.

C A P. XVI.

Non negamus rem incommodam esse uerberari & impelli, & aliquo membro carere: sed omnia ista negamus iniurias esse. non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen iniuriae, quod non potest recipi uirtute salua. Vt uerius dicat, videbimus. Ad contemptum quidem iniuriae uterque consentit. Quaeris quid inter duos intersit? Quod inter gladiatores fortissimos: quorum alter premit uulnus & stat in gradu, alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, & intercedi non patitur. Non est, quod putes magnum, quo dissidemus. Illud quidem agitur, quod unum ad nos pertinet. Vtraque exempla hortantur contemnere & iniurias, & quas iniuriarum umbras ac suspiciones dixerim, contumelias. Ad quas despiciendas non sapienti opus est uiro, sed tantum conspiciente, qui sibi possit dicere: Vtrum merito mihi ista accidunt, an immerito? Si merito, non est contumelia, iudicium est. Si immerito: illi qui iniusta facit, erubescendum est. **Ecce quid est illud, quod contumelia dicitur?** In capitis mei leuitatem iocatus est, & in oculorum ualitudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quae contumelia est, quod apparet, audire? Coram uno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum aliis libertatem non relinquimus, quae ipsi in nos dicere assueuimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur.

C A P. XVII.

Chrysippus ait quendam indignatum, quod illum aliquis ueruecem marinum dixerat. In senatu sententiam uidimus Fidum Cornelium Nasonis generum, cum illum Corbulo Stuthiocamelum depilatum dixisset. Aduersus alia maledicta, mores & uitam conuulnerantia, frontis illi firmitas constitit: aduersus hoc tam absurdum lacrimae prociderunt. Tanta animorum imbecillitas est, ubi ratio discessit. Quid, quod offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis uitium aliquod corporis aut linguae exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante, quàm nobis facientibus. Senectutem quidam inuiti audiunt, & canos, & alia, ad quae uoto peruenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit: quam sibi obiecit, quisquis abscondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam

urbanis detrahitur, si ultro illâ & prior occupes. Nemo aliis risum praeiuit qui ex se cepit. Vatinium hominem natum & ad risum, & ad odium, scurrâ fuisse venustum ac dicacem, memoriae proditum est. In pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces cōcitas: sic inimicorum, quos plures habebat quàm morbos, & in primis Ciceronis urbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui assiduus conui- ciis depudere didicerat: cur is non possit, qui studiis liberalibus & sapientiae cultu ad aliquē profectum peruenit? Adijce, quod genus ultionis est, eripere ei qui fecit, contumeliae voluptatē. Solent dicere: Miserum me, puto non intellexit. adeo fructus contumeliae in sensu & indignatione patientis est. Deinde non deerit illi aliquando par. Inuenietur qui te quoque vindicet.

C A P. XVIII.

C Caesar inter cetera uitia quibus abundabat, cōtumeliosus, mirabili studio ferebatur omnes aliqua nota ferendi, ipse materia risus benignissima. Tanta illi palloris insaniam testantis foeditas erat, tanta oculorum sub fronte anili latentium toruitas, tanta capitis destituti, & emendicatis capillis aspersi deformitas. Adijce obsessam setis ceruicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quae in parentes auosque suos contumeliosus fuit, per quae in vniuersos ordines. ea referam, quae illum exitio dederunt. Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix aequo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuiis, item in contione, voce clarissima, qualis in concubitu esset vxor eius, obiecit. Dij boni, hoc virum audire, principem scire, & vsq. eo licentiam peruenisse, vt non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito princeps & adulterium suum narret, & fastidium? De Chaerea tribuno militum, sermo non pro manu erat, quod languidus sono, & ni facta nosset, suspectior. Huic Caius signum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Haec, ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. Coegit itaque illum uti ferro, ne saepius signum peteret. Ille primus inter coniuratos manum sustulit: ille ceruicem mediam vno ictu decidit; plurimum deinde undique publicas ac priuatas iniurias vlciscendum gladiatorum ingestum est. Sed primus vir fuit, qui minime visus est. At idem Caius omnia contumelias putabat, & fuit ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus. Iratus fuit Herennio Macro, qui illum Caium salutauerat: nec impune cessit primi pilario, quod Caligulam dixerat. Hoc enim in castris natus, & alumnus legionum vocari solebat, nullo nomine militibus familiarior vnquam factus: sed iam Caligulam conuiuium & probum iudicabat. Cōturbatis ergo hoc ipsum solatio erit, etiam si nostra facilitas ultionem omiserit, futurum aliquem, qui poenas exigit à procace, & superbo, & iniurioso: quae vitia nunquam in vno homine, & in vna contumelia consumuntur. Respiciamus eorū exempla, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comoediarum publicatos in se & spectatos sales in partem bonam accepit, risitque non minus, quàm cum ab uxore Xantippe immunda aqua perfunderetur. At Iphicrates, cui mater barbara & Thressa obieciēbatur, respōdit, & deorum matrem Idaeam esse.

C A P. XIX.

Non est in rixam colluctationemque ueniendum. procul auferendi pedes sunt: & quicquid horum ab imprudentioribus fiet, fieri autem nisi ab imprudentibus non potest, negligendum. Et honores & iniuriae vulgi, in promiscuo habendi sunt. Nec his dolendum nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarū aut taedio, necessaria omitemus: & publicis priuatique officiis, aliquando etiam salutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura augit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam irati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non est autem libertas, nihil pati? Fallimur: libertas est, animum opponere iniuriis, & eum facere se ex quo solo sibi gaudenda veniant: exteriora deducere à se, ne inquieta agenda sit vita, omnium risus, omnium linguas timenti. Quis est enim, qui non possit contumeliam facere, si quisquam potest? Diuerso autem remedio uteretur sapiēs affectatorque sapientiae. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum se iudiciū dirigentibus, hoc proponendum est, inter iniurias ipsos contumeliasque debere uersari. Omnia leuiora accidunt expectantibus, quo quisque honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines stare, contumelias & verba probrosa, & ignominias, & cetera dehonestamenta, uelut clamorem hostium ferat, & lōginqua tela, & saxa sine vulnere circa galeas crepitātia. Iniurias vero, vt uulnera, alia armis, alia pectori infixis, non deiectus, ne motus quidem gradu, sustineat. Etiam si premeris, & infesta vi vrgeris, cedere turpe est. assignatum à natura locum tuere. Quaeris quis hic sit locus? Viri. Sapienti aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria est. Ne repuguate uestro bono, & hanc spem, dum ad uerum peruenitis, alite in animis: libenterque meliora excipite, & opinatione ac voto iuuate. Esse aliquem inuictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, e Republica humani generis est.

M. ANTONII. MVRETI

AD. LIBRVM. SENECAE

DE. VITA. BEATA

NOTAE,

E beata vita.] Ita vocant Latini, auctore Cicerone, quam Graeci δὲ μακροβίαν.

Quantum profligetur.] Ita veteres libri; & ita plane legendum. Nam scriptor quidem notum Atticarum non nauci habendus, qui profligandi verbum latine ita accipi negat. Livius libro XXI. Sed ita fortassis decuit, cum foederum ruptore duce ac populo deos ipsos sine ulla humana ope committere ac profligare bellum, nos autem, qui secundum eos violati sumus, commissum ac profligatum conficere. Sed & Tacitus, & Cicero ipse ita saepe accipiunt. Tale est, quod idem grammaticus tradit de verbo superesse, libri primi capite XXII. Nam eo verbo & Tacitus, & Plinius in epistolis, non paulo uterque melior latinae linguae auctor, quam hic μακροβιότης, ita saepe videntur, ut ipse utendum negat.

Cum se mobilis fauor circumegit.] Cum recepit se: cum ad se rediit, & quid egerit, sero iam, re peracta, attentius consideravit.

Discessionum more.] Cum senatusconsulta per discessionem fiunt.

Cum rebus humanis agitur.] Ita veteres libri; non, ut in vulgatis, geritur.

Quicquid optavi.] Hoc est quod dicit Iuuenalis:

Euertere domos totas, optantibus ipsis

Di faciles.

Neque quidquam euenire stultis deterius potest, quam si eorum vota Deus audiat, ut gravissime disputatur in Alcibiade secundo.

Nec longe positum est.] Quod de vitio Hesiodus dixerat, μάλα δ' ἐγγύς ἐστιν, id hic noster ad virtutem elegantissime transtulit.

Et diffusio animi] sic & διαχυσις ψυχῆς veteres Stoici dicebant. Opponitur ei συστολή ψυχῆς, contractio.

Deinde praeterita respiciat.] Turpis haec opinio Epicureorum fuit, Sapientem & praesentibus voluptatibus gaudere, & recordantem praeteritarum, & cogitatione praecipientem futuras. Eam eleganter exagitat Cicero libro secundo de finibus.

Vident & illi.] Male in alijs, Vide autem & in illis. Sed haec & talia cum praetermittere decreuerim, nescio quomodo me interdum abripi patior.

Pollinctam.] Vinctam, delibutam. Vetus verbum ab alijs temere eiectum, in meis libris, omnibus litteris scriptum visitur.

Nec quicquam mutavit optima.] Quod optimum est, mutari non potest. Nam quicquid mutatur, aut ab alio mutatur, aut a semetipso. Optimum non mutatur ab alio. oportet enim aliquid esse optimo potius: cum a quocunque externo aliud mutatur, potentius necessario sit eo, quod mutatur. Ne a se ipso quidem, mutaretur enim a se in deterius, quod a natura abhorret. Ita disputantur haec a Platone, libro secundo de rep. ubi de immutabilitate Dei disputatur. Idem hic & Seneca dicit: quod qui non intellexerant, aliquot voces minime necessarias interiecerant. Eas vetustis libris auctoribus sustuli.

Ideoque praeceperunt veteres.] Socratis hoc praeceptum est apud Xenophontem.

Voluptates praegustare.] ἀπογεύεσθαι. Ita in vetustis libris meis, multo sine dubio melius & elegantius, quam ut in alijs, praestare.

Et si minus verminatur. Liber vetus Ferminatur: unde fecerant, fera minatur. Erroris origo omnibus, ut opinor, in promptu est. Sic quodam loco ex veritate fecerant feritatem.

Crucibus.] Omnes qui tollebantur in crucem, clavis suffigebantur. & quod latrones, qui cum Christo domi no ac deo nostro in crucem acti sunt, multis locis ita videmus expressos, quasi funibus tantum alligati fuerint, pictorum ac statuariorum error est. Docet id primum verbum ipsum, quo Graeci videntur, ἀσπαλῶν. sed & latino verbo suffigendi idem plane indicatur. Et cum crux Domini tanto sanctissimae feminae studio quaesita ac re-perta est, facile statim agnita esset, si ex tribus, quae effossae sunt, in una tantum vestigia clauorum fuissent. Quomodo autem mortui essent, nisi forte longa fame, si funibus tantum reuincti pependissent? At nunc adactis per singulas manus, ac singulos pedes singulis clavis, & venis, & nervis abruptis, defluente ingenti copia sanguinis, incredibili cruciatus eos intra horas aliquot mori necesse erat. Quod si serius fieret, effringebantur eis crura ad accele-

accelerandam mortem. Illud quidem de clavis manifestò ostendunt multa veterum loca. Et quod hic scribitur a Seneca. Cum refrigerare se crucibus contenti, in quas unusquisque vestrum clauos ipse suos adigit. Deinde Plutarchus καὶ ἐξ αἰμάτων φέρει, καὶ μόνον ἀετρίωνος, quod Iulianus ita exponit. τῶν αἰμάτων αετρίωνος τοῖς ἡλκίς. Horatius.

Si quis eum seruum, patinam qui tollere iussus,
Semefos, pisces, tepidumque, ligurrierit ius;
In cruce suffigat. Non dixit, religet, aut, reuinciat: sed, suffigat.

Plinius, lib. XXV III. cap. IV. Item in quartanis, fragmentum clauis a cruce, inuolutum lana, collo subnectunt. Plutarchus. ἀλλὰ εἰς αὐτῶν καὶ ἡλκίους, καὶ σιδηροπλάστους. Appuleius. Hic nares & digiti: illic carnosus clauis pendunt. Sed plura congerere, nihil necesse est.

Crederem illis, nisi quidam.] Vetus librarius scripserat: crederem illis hoc nisi quidam. deinde cum animaduertisset, vocem Hoc redundare, adscripserat minuitiori charactere, vacat. delere enim, etiam si quid perperam scripserant, non solebant: ne libros suos minus venales facerent. At secuti alij, geminato errore, non id quod vacabat sustulerunt: sed utroque recepto, scripserunt, crederem illis hoc uacare. Leuiculus hoc est fateor. sed quia saepe in eo genere peccatum est, semel monere, non alienum esse duxi.

Non ne habeat, sed ne sollicitus habeat.] Hoc est, quod Plutarchus ait, fortunae dicturum esse sapientē:

Ἡδὺ μὲν ἀντὶ φέρει, ἀλγὺν δ' ἀχρεῖαν, ἢν ἀπολείπεις.

Paucae argenti lamellae.] Ita vetus liber. Videtur autem respexisse ad illud Ouidij:

Et leuīs argenti lamina crimen erat.

Ingemescat.] Ne quis putet librariorum erratum esse: ita est in libro Siculo, & saepe in veteribus libris me mini legere Gemefco, treimefco, & talia, per secundam vocalem, non per tertiam. Sed quid negligemus, si haec iam non negligimus?

Infruniti.] De hac voce dixi in superioribus.

Ad Togatos.] Ad eos qui limina potentiorum obseruant, ut eos saluent, deducant, ac reducant.

Iustae libertatis, an inter amicos datae.] Iustam libertatem vocat plenam, ut eorum qui vindicta liberantur, at inter amicos liberati, Latini tantum fiebant.

Praetextatus & Canusinatus.] Ita scriptum est in libro Siculo, melius, ut puto, quam, ut antea legebatur, candidatus. Sed vocis insolentia factum est, ut moueretur loco. Canusinae lanae in optimis & pulcherrimis erant. Plinius libro VIII. cap. XLV III. Circa Tarentum Canusiumque summam nobilitatem habent. Athenaeus libro tertio. καὶ ἀκρίνους οὐ τοῖς ἡμέτεροις καλὸς κανυτίνος, ἀλλὰ λαοποδῶν, ἀντιπαδῶν. Canusinatus igitur est molli & delicata veste indutus, quales e lana Canusina contexebantur.

Quam nudis scapulis.] libri veteres. quam nudis scapulis aferentibus, puto legendum, ac foetentibus. Ob squalorem videlicet & illuuiem. At alij ex illo aferentibus, fecerunt, ut sententiae, non sane ἀσέχους.

Me hominem maxime cogitabo, cum dijs vndique consultabo.] Sic alij. At quanto melius, quod a me ex libro Siculo erutum est? Me hominem esse tum maxime cogitabo, cum deus vndique consulatur, Haec emendare satis erat: ostentare nihil necesse erat. Sed me amicorum quorundam studia ingenio meo indulgere non sinunt.

Fauere linguis.] ὅσα πᾶς ἐστὶ λέξις, ἀφ' ἧμιν χεῖρ. Ita hoc Graeci. & locus mihi diligenter notandus videtur.

Papulas.] In quibusdam veteribus libris, pusulas: quod & ipsum recte legi potest.

Ipsi obfiti.] Liber Siculus, ibi obfiti. Alij putarunt, ibi obfi, per errorem a librarijs scriptum.

Circi nobis.] Alij, cur nobis. Sed illud verius & veterum librorum auctoritate nititur. Saepe autem dicit ludos circenses, aliaque eius generis spectacula, multorum vitiorum fomitem esse. Ego autem quae ab hoc loco usque ad finem huius libri scripta sunt, puto aliunde assuta esse: & pertinere ad librum aliquem, quo quaerere, deberet ne sapiens ad remp. accedere. Ea re fit, ut quibusdam insulsis hominibus Senecae scripta parum interdum inter se cohaerere videantur. Non Aristotelis scripta, in quo omnia alia ex alijs apta & connexa sunt, inter se cohaeserint, si quis adhuc modum ea dilaniauerit.

Praeterea tria genera sunt vitae.] Aristoteleum est e primo Ethicorum ad Nicomachum.

M. ANTONII. MVRETI
AD. LIBRVM. SENECAE
DE. TRANQVILLITATE. ANIMI
NOTAE.

Era huius libri inscriptio est, De tranquillitate animi, non quae vulgo inoleuit, De tranquillitate vitae, quod & veteres libri confirmant: & certe & ἡσυχία Democriti, quam ille alio nomine vocabat τὴν εὐσέβειαν, animi tranquillitas melius vertitur, quàm tranquillitas vitae. Sed & Cicero ipse nomen & ἡσυχίας ita interpretatur.

Inquirenti mihi in me.] Totum hoc principium, vsque ad eam partem, Quaero mehercule, videtur cuiusdam esse, qui Senecam consulat, ab eoque petat, ut sibi rationes tradat se cure tranquilleq. viuendi. Atque hoc ita esse in quibusdam veteribus libris annotatum est: in quibus etiam, quod vulgo legitur, Quedam vitia apparebant Serene, ita scriptum videas, Quedam vitia apparebant Seneca. Genus tamen ipsum dictionis plane Senecam olet. At in libro Siculo neque, Serene, scriptum est, neque, Seneca, sed, Quedam vitia apparebant resecta. Hoc igitur totum quale sit, alij iudicabunt.

Longa conuersatio amorem inducit.] Hoc est quod ait Lucretius:

Consuetudo concinnat amorem.

& Aristoteles in rhetoricis, inter ea quae iucunda sunt, numerat ea, quibus assueuimus.

Parabilis facilisque.] Horatium.

Namque parabilem amo Venerem facilemque.

Cum bene ista placuerunt.] Ovidius.

Iuravi quoties rediturum ad limina nunquam?

Cum bene iuravi, pes tamen ipse redit.

Inter illa friuola mea.] Ita vocabant vniuersalia, & supellectilem non magni pretij. Iuuenalis.

iam friuola transfert V calegon.

Tantusque morsus.] Coniectura ductus, legendum putavi, Tacitusque morsus.

Non purpura aut aureis virgis.] Num virgatas auro vestes, & segmentis ornatas intelligit? An fascos, qui magistratibus praeferebantur? Sed illi certe aurei non erant. Vetera exemplaria variant, & alia habent vocem, Aureis, alia non habent.

Quaero mehercule.] hinc quidam existimant, ut dixi, incipere Senecam ex persona sua loqui.

Homerici Achilles.] Ἄλλοι δὲ πάλαι καὶ ταχέμενος ἄλλοτε δ' αὖτε

τῷ ἰοίος, ἄλλοτε δὲ πάλαι, τότε δ' ὅς ποτε ἀφασός. Iliad. ω.

Malle esse se quam viuere mortuum.] Dictum elegantissimum alij, traiectionis vocibus, corruerant. Qui mortuus est, ei obijci nihil potest, cur quiescat. At mortui viuere dicuntur, qui, cum viuant ac spirent, nihilo tamen plus agunt, quam si mortui essent.

Interiorius flectendum est.] Agitatores exercitati in ludis circensibus, introrsum, quantum poterant, flectebant, ut breuiorem cursum conficerent: ea modo cautione adhibita, ut ne ad metam offenderent, atque arietarēt. Sic igitur etiam in vita ait contrahenda esse vela.

Quadringenta millia librorum.] Septingenta fuisse ait scriptor noctium Atticarum, capite ultimo libri sexti.

Fax cereusque praecessit.] Immaturas exequias fax & cereus praecedere solebant. Cuius consuetudinis mentio fit etiam in libro de breuitate vitae, in extremo.

Ad summam caueam.] ad plebem, quae ex summa cauea spectare ludos solebat.

Et lora patricia.] Quae tandem lora patricia esse dicemus? Vox Lora abest a plerisque veteribus libris, qua deleta non male fortassis interpretabimur patricia, quos Plutarchus & ἡσυχίας vocat πατρικίους, his verbis καὶ αὐτὸν ἐπὶ μὴ φορεῖ πατρικίους. Budaëus vertit Senatoria, significare, quantum opinor, voluit lunatos calceos, quos & Philostratus calceos patricos vocat: ut notauit vir eruditissimus Ianus Parrhasius in Ciceronis Milonianam.

Nunquid ditior Pompeio?] Quis iste Pompeius est tam diues, qui tamen fame ac siti, miserrimo, ut ait Homerus, mortis genere in palatio cognati perierit? Equidem non Pompeio, sed, Ptolemaeo, legendum arbitror: ut Iubaë regis filium intelligamus, quem Suetonius Caligulae consobrinum fuisse testatur. Eum Caligula non sane συγγενικός, Romam euocatum interfecit. Dio. Γάτος δὲ ἐν τούτῳ τὸν τε πτολεμαῖον τὸν Ἰύβαν

τα μεταπίμψας, ὃ μὲν τὸν ὄντα λαοῦται, ἀπὸ τῆς καὶ ἄλλοις πολλοῖς μετ' αὐτῆς. Ζωναν, ὃ δὲ τὸν πολεμικὸν τὸν τῶ Ἰβ-
βα πῶσα μεταπλάμενος, οἷς πλεονάζει, καὶ κείνον ἀπὸ τῆς. Certe fortassis ab alijs aliquid reperietur. Ego quod
potui praestitui.

Alienis se negotijs offerunt.] *Vt ille Horatianus.*

aliena negotia curo,

Excussus proprijs.

Qui tranquille volet vivere.] *Graeca ipsa Democriti verba supra posui.*

Decem medios vsque ad supplicium dies.] *qui dabantur damnatus ex S. C. quod sub Tiberio factum erat. Auctor Tacitus.*

Vsque ad ebrietatem.] *Ita quidem suadet Plato libro primo de legibus.*

Catoni ebrietas.] *Horatius.*

Narratur & magni Catonis.

Saepe mero caluisse virtus.

Graeco poetae.] *Anacreonti: ex quo illud vertit Horatius.*

Dulce est desipere in loco.

Poeticas fores.] *Locus est Platonis in Phaedro.*

Siue Aristotelis.] *Cicero primo Tusculanarum. Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse. Locus Aristotelis est in problematis, τμήματι κ'.*

M. ANTONII. MURETI

AD. LIBRVM. SENECAE

QVOD. IN. SAPIENTEM. NEQ.

INIVRIA. CADAT. NEQVE

CONTVMELIA

NOTAE.

Quod quod inter admirabilia Stoicorum numeravit aliquis, sapientem nulli iniuriae patere, plane Socraticum est. Nam cum iniuriam accipere non dicatur, nisi qui ab alio laeditur: Sapiens autem laedi non queat: consequens est, eum extra iniuriam esse. Siquidem is demum laeditur, qui deterior sit ad obeundum munus suum: ut si equus ad cursum, bos ad culturam agri deterior fiat. At id sapienti rsuenerere non potest: nisi quis ei sapientiam, iustitiam, aliamve quam virtutem auferat: quae bona firmiora & stabiliora sunt, quam ut eripi possint. Quibus positis, efficitur id, quod hoc libro docetur: posse quidem aliquem multa conari, ut iniuriam sapienti faciat: sed iniuriam ad sapientem non peruenire. Haec a Socrate & in apologia, & libro primo de rep. in hanc fere sententiam disputantur.

Cato cum feris manus non contulit.] *Haec comparatio Catonis cum Hercule simile quiddam habere mihi videtur cum comparatione Herculis & Epicuri, quae legitur apud Lucretium libro quinto.*

Animum tuum inclusum.] *Melius e libro Siculo, Incensum. & statim, Paras acclamare, melius; quam, ut vulgo, Paratum acclamare.*

Ex hac tibi nota.] *ἐκ τούτου σοι τὸ κόμματος.*

Tamen delicatis grauis.] *Rectior Siculi libri scriptura: Et tantum delicatis grauis. Sed quid ago? Si haec singillatim annumerare voluerō, ad molem libri addetur aliquid: ad legentium utilitatem nihil. Desinamus ergo λέγειν.*

Quod si laedi nisi infirmior non potest.] *ὃ δὲ δευτέρῳ ἀμείνονα τὸ χείρονος βλάπτει.*

Malus autem bono infirmior est.] *Nam si iniustitia, morbus est animi, iustitia, sanitas, quis aegrotum valente firmiorem dixerit? Itaque ne iniustitia quidem tueri se sine aliqua ope iustitiae potest.*

Renuntiat sibi.] *Pessime alij, Quam sibi, aut, Quantum sibi. Renuntiare sibi, est admonere se: subicere sibi, reuocare sibi in animum & in memoriam. Sic in consolatione ad Polybium. Potest illa res a luctu te prohibere nimio, si tibi ipsi renuntiaueris, nihil horum quae facis posse subduci. Quintilianus lib. xv. cap. xi. Sed ij primum renuntient sibi quanta sit humani ingenij vis.*

Quibus animi mala sunt auctiq. in maius errores.] *Inepta scriptura, & ex qua nullam idoneam sententiam elicueris.*

utique in maius errores . Sic paulo inferius . Ergo par pueris longiusque progressis, sed in alia maioraque error est.

Qui saluatorum publicum exerceat.] Foede deprauatus locus : quem e libro Siculo ita restitui . Qui hoc salutationum publicum exercet . neque quidquam magis ex consuetudine Senecae , id est , urbanus & elegantius dici potest . Publica exercent , qui ex eo publicani vocantur : ut publicum pecoris , publicum salis , vini , ceterarumque mercium pro quibus portorium exigitur . Ita igitur dicit eos salutationum publicum exercere , qui admissionibus praesunt , & ad principes salutandos admittunt eos , quibus , eis conuentis opus est : mercedesque ab eis eo nomine non exiguas exigunt .

Et petijt corium.] Ita legitur in veteribus libris : melius , quam , quod quidam substituere voluit , Lorum . Petere autem corium , est , petere , ut ostiarius vapulet : ut sibi de eius corio satisfiat .

Tanta oculorum sub fronte anili latentium toruitas.] Non displiceret coniectura eorum , qui legendum putant , Sub fronte lima : nisi magis me moueret consensus librorum veterum , in quibus aperte ac perspicue legitur , Sub fronte anili .

De Chaerea tribuno militum sermo promanauerat.] Incredibile dictu est , quanto mihi Siculi libri scriptura verior esse videatur , quae haec est , Sermo non pro manu erat . Hoc enim significat sermonem non fuisse conuenientem manui : cum Chaerea sermone quidem molli & infractus videretur : at manu fortis esset ac strenuus .

Languidus somno , & infracta voce suspectior.] Hic quoque locus mirifice ex eodem libro restitutus est , hoc modo : Languidus , & , ni facta nosset , suspectior . Poterat esse suspectus mollitiae , ni facta nosset , sed facta ipsius nullum ei suspicioni locum relinquebant .

Modo Veneris , modo Priapi dabat.] Ita & apud Suetonium legitur . at apud Dionem & Xiphilinum , in latina quidem interpretatione , Cupidinis aut Veneris . Sed homini eruditissimo , qui eos scriptores interpretatus est , fraudi fuisse graeca exemplaria , in quibus vitiose legitur *παιδου* , cum legendum sit *παιδου* .

L A N N A E I . S E N E C A E

A D . P A V L I N V M . D E

B R E V I T A T E . V I T A E

L I B E R . V N V S

C A P . I .

MAIOR pars mortalium , Pauline , de naturae malignitate conqueritur , quod in exiguum aevi gignimur , quod haec tam velociter , tam rapide dati nobis temporis spatia decurrant , adeo ut exceptis admodum paucis , ceteros in ipso vitae apparatu vita destituat . Nec huic publico , ut opinantur , malo , turba tantum & imprudens vulgus ingemuit . Clarorum quoque virorum hic affectus querelas euocauit . Inde illa maximi medicorum exclamatio est , Vitam breuem esse , longam artem . Inde Aristoteli cum rerum natura exigenti , minime conueniens sapienti viro lis est : illam animalibus tantum indulgisse , ut quina aut dena saecula edurent , homini in tam multa ac magna genito , tanto citiorem terminum stare . Non exiguum temporis habemus , sed multum perdimus . Satis longa vita , & in maximarum rerum consummationem large data est , si tota bene collocaretur . Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit , ubi nulli rei bonae impenditur , vltima demum necessitate cogente , quam ire non intelleximus , transisse sentimus . Ita est . non accepimus breuem vitam , sed fecimus : nec inopes eius , sed prodigi , sumus . Sicut amplae & regiae opes ubi ad malum dominum peruenerunt , momento dissipantur : at quamuis modicae , si bono custodi traditae sunt , vsu crescunt : ita aetas nostra bene disponenti multum patet .

C A P . II .

Quid de rerum natura querimur ? illa se benigne gessit . Vita , si scias uti , longa est . Alium infatigabilis tenet auaritia : alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas : alius vino madet : alius inertia torpet : alium defatigat ex alienis iudicijs suspensa semper ambitio . Alium mercandi praeceptis cupiditas circa omnes terras , omnia maria , spe lucri ducit . Quosdam torquet cupido militiae , nunquam non aut alienis periculis intentos , aut suis anxios . Sunt quos ingratus superiorum cultus voluntaria seruitute consumat . Multos aut affectatio alienae fortunae , aut suae odium detinuit . Pluresque nihil certum sequentes , vaga & inconstans , & sibi displicens leuitas per noua consilia iactauit . Quibusdam nihil quod

cursum

cursum dirigant, placet, sed marcentes oscitantesque fata deprehendunt: adeo ut quod apud maximum poetarum more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est vite quam nos vivimus.

Ceterum quidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Vrgentia circumstant vitia undique: nec resurgere, aut in dispectum veri attollere oculos sinunt, sed mersos, & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad se licet: sed si quando aliqua quies fortuito contingit, velut in profundo mari, in quo post ventum quoque volutatio est, fluctuantur, nec unquam illis a cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas differere, quorum in confesso mala sunt? Aspice illos, ad quorum felicitatem concurrunt, bonis suis effocantur. Quam multis graues sunt diuitiae? Quam multorum eloquentia quotidiano ostentandi ingenij spatio, sanguinem educit? Quam multi continuis voluptatibus pallent? Quam multis nihil liberi relinquit circumfusis clientium populus? Omnes denique, istos ab infimis usque ad summos pererrant. Hic aduocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit: ille iudicat. Nemo se sibi vindicat, Alius in alium consumitur. Interroga de istis, quorum nomina ediscuntur. His illos dignosci videbis notis. Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorundam indignatio est. Queruntur de superiorum fastidio, quod ipsis adire volentibus non vacauerint. Aude quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse nunquam vacat? Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem vultu, sed aliquando respexit. Ille aures suas ad tua verba demisit. Ille te ad latus suum recepit. Tu non inspicere te unquam, non audire dignatus es.

C A P. III.

Non est itaque quod ista officia cuiquam imputes: quoniam quidem cum illa faceres, non esse cum aliquo volebas, sed tecum esse non poteras. Omnia licet quae unquam ingenia fulserunt, in hoc unum consentiant, nunquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Praedia sua occupari a nullo patiuntur: & si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt. In vitam suam incedere alios sinunt, immo vero ipsi etiam possessores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur, qui pecuniam suam diuidere velit: vitam unusquisque quam multis distribuit? Astricti sunt in continendo patrimonio. Simul ad temporis iacturam ventum est, profusissimi in eo, cuius vnus honesta auaritia est. Libet itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem. Peruenisse te ad vltimum aetatis humanae videmus. Centesimus tibi vel supra premitur annus. Agedum ad computationem, aetatem tuam reuoca. Dic quantum ex isto tempore creditor, quantum amica, quantum reus, quantum cliens abstulerit, quantum lis vxoria, quantum seruorum coercitio, quantum officiosa per urbem discursatio. Adice morbos quos manu fecimus. Adice, quod sine usu iacuit. Videbis te pauciores annos habere quam numeras. Repete memoria tecum, quando certus consilij fueris, quotus quisque dies ut destinaueras recesserit, qui tibi usus tui fuerit, quando in statu suo vultus, quando animus intrepidus, quid tibi in tam longo aeuo facti operis sit: quam multi vitam tuam diripuerint, te non sentiente quid perderes: quantum vanus dolor, stulta laetitia, quida cupiditas, blanda conuersatio abstulerit. quam exiguum tibi de tuo relictum sit, intelliges te imitaturum mori.

C A P. IIII.

Quid ergo est in causa? Tanquam semper victuri viuitis. Numquam vobis fragilitas vestra succurrit. Non obseruatis quantum temporis transierit, velut ex pleno & abundanti perditis: cum interim fortasse ille ipse qui alicui vel homini vel rei donatur, vltimus dies sit. Omnia tamquam mortales timetis. Omnia tamquam immortales concupiscitis. Audies pluresque dicentes: A quinquagesimo in otium secedam: sexagesimus annus ab officijs me dimittet. Et quem tandem longioris vitae praedem accipis? Quis ista, sicuti disponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitae tibi referuare, & id solum tempus bonae menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? Quam seruum est, tunc viuere incipere, cum desinendum est? Quae tam stulta mortalitatis obliuio, in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia: & inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt. Potentissimis & in altum subleuatis hominibus excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis praeferrant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere. Nam ut nihil extra lacestat, aut quatiat, in se ipsa fortuna ruit.

C A P. V.

Diuus Augustus, cui dii plura quam vlli praestiterunt, non desijt quietem sibi precari, vacationem a Rep. petere. Omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est, ut sibi speraret otium. Hoc labores suos, etiam si falso, dulci tamen oblectabat solatio, aliquando se victurum sibi. In quadam ad senatum missa epistula, cum requiem suam non vacuum fore dignitatis, nec a priore gloria discrepantem, pollicitus esset, haec verba inueni: Sed ista fieri speciosius quam promitti possunt, me tamen cupido temporis optatissimi mihi, prouexit, ut quonia rerum laetitia moratur adhuc, praeciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta visa est res otium, ut illam, quia usu non poterat, cogitatione praesumeret. Qui omnia videbat ex se vno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem laetissimus cogitabat, quo magnitudinem suam exueret. Expertus erat, quantum illa bona per omnes terras fulgentia sudoris exprimerent, quantum occultarum solitudinum tegerent: cum ciuibz primum, deinde cum collegis, nouissime cum affinibus, coactus armis decernere, mari terraque sanguinem

nem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Aegyptum, Syriam, Asiamque, & omnes prope oras bello circumactus, Romana caede lassos exercitus ad externa bella conuertit. Dum alpes pacat, immixtosque mediae paci & imperio hostes perdomat, dum ultra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouet, in ipsa urbe, Murenæ, Caepionis, Lepidi, Egnatorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat insidias. filia, & tot nobiles iuuenes adulterio velut sacramento adacti, iam infractam aetatem terribant: plussq. & iterum timenda cum Antonio mulier. Haec vlcera cum ipsis membris absciderat: alia subnascebantur. velut cum graue multo sanguine est corpus, partes semper aliquae rumpebantur. Itaque otium optabat: in huius spe & cogitatione labores eius residebant. Hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. M. Cicero inter Catilinas, Clodiosq. iactatus, Pompeiosq. & Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, & illam periculum euntem tenet, nouissime abductus, nec secundis rebus quietus, nec aduersarum patiens, quotiens illum ipsum consulatum suum non sine causa, sed sine fine laudatum detestatur, quam flebiles uoces exprimit in quadam ad Atticum epistola, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hispania fracta arma refouente? Quid agam, inquit, hic quaeris? moror in Tusculano meo semiliber. Alia deinceps adiicit, quibus & priorem aetatem complorat, & de praesenti quaeritur, & de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero. at mehercules nunquam sapiens in tam humile nomen procedet, numquam semiliber erit. Integrae semper libertatis, & solidae, solutus, & sui iuris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

C A P. VI.

Luius Drusus, vir acer & vehemens, cum leges nouas, & mala Gracchana mouisset, stipatus ingenti totius Italiae coetu, exitum rerum non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, execratus inquietam à primordiis vitam, dicitur dixisse, vni sibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigisse. Ausus est enim & pupillus adhuc & praetextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam suam interponere tam efficaeiter, vt quaedam iudicia constet ab illo rapta. Quo non erumperet tam immatura ambitio? Scires in malum ingēs, & priuatum, & publicum euasuram illam tamen festinatam audaciam. Sero itaque querebatur, nullas sibi ferias contigisse: à puero seditiosus, & foro grauis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit. Subito enim vulnere per inguen accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset, an tempestiua. Superuacuum est commemorare plures: qui cum alijs felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, perosi omnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec seipsos. Nam cum verba erumperent, affectus ad consuetudinem relabebatur. Vestra mehercule vita, licet supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur. Ista omnia nullum non saeculum deuorabunt. Hoc vero spatium, quod, quamuis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimae omnium rei moram facitis, sed abire vt rem superuacuum ac reparabilem finitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, nisi vino ac libidini vacant. Nulli enim turpius occupati sunt. Ceteri, etiam si vana gloriae imaginē teneantur, speciose tamen errant. Licet auaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel bellatores, omnes isti viriliter peccant. In venerem ac libidinem proiectorum inhonesta labes est. Omnia istorum tempora excute. Aspice quamdiu computent, quamdiu insidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia sua atque aliena occupent, quantum conuiuia, quae iam ipsa officia sunt, videbis quemadmodum illos respirare non sinant vel mala sua, vel bona. Deniq. inter omnes conuenit, nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil aliud recipit, sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati, quam viuere: nullius rei difficilior est scientia. Professores aliarum artium vulgo multi sunt.

C A P. VII.

Quadam vero ex his pueri admodum ita percepisse visi sunt, vt etiam praecipere possent. Viuere tota vita discendum est: & quod magis fortasse miraberis, tota vita discendum est mori. Toti maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum diuitijs, officiis, voluptatibus renuntiaissent, hoc vnū in extremam vsq. aetatem egerunt, vt viuere scirent. Plures tamen ex his nondum se scire confessi e vita abierunt, nedum vt isti sciant. Magni, mihi crede, & supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tempore delibare: & ideo vita eius longissima est, cui quantocumque patuit, totum ipsi vacauit. Nihil inde incultum, otiosumque iacuit: nihil sub alio fuit. neque enim quicquam repperit dignum quod cum tempore suo permutaret, custos eius parcissimus. Itaque satis illi fuit. His vero necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit. Nec est quod putes, hinc illos non intelligere damnum suum, pluresque certe audies ex his quos magna felicitas grauatur, inter clientium greges, aut causarum actiones, aut ceteras honestas miseras exclamare interdum, Mihi viuere non licet. Qui ni non liceat? Omnes illi qui te sibi aduocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit, quot ille candidatus, quot illa anus, effrendis heredibus lassus? quot ille ad irritandam auaritiam caprantium simulatus aeger? Quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, sed in apparatu habet? Dispunge, inquam ac recense vitae tuae dies: videbis paucos admodum & reiculos apud te resedisse. Assēquutus ille quos optauerat fascēs, cupit ponere, & subinde dicit: Quando hic annus praeteribit? Facit ille ludos, quorum forte sibi obtingere magno aestimauit. Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, ultra quam audiri potest, complet: Quando inquit res proferentur? Praecipitat quisq. vitam suam, & futuri desiderio laborat, praesentium taedio. At ille, qui nullum non tempus in viuis suis confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est, quod iam vlla hora nouae vo-

luptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de cetero fors fortuna ut volet ordinet, vita iam in tuto est. Huic adijci potest, detrahi nihil: & adijci sic, quemadmodum saturo iam & pleno aliquid cibi, quod nec desiderat, nec capit.

C A P. VIII.

Non est itaque quod quenquam propter canos aut rugas putes diu vixisse. Non ille diu vixit, sed diu fuit. Quid enim? illum multum putas nauigasse, quem saeva tempestas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diuerso furentium per eadem spatia in oroem egit? Non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, cum video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud uterque spectat, propter quod tempus petitur: ipsum quidem neuter. Quali nihil petitur, quasi nihil datur. Re omnium pretiosissima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit. Ideoq. vilissima aestimatur, immo paene nullum pretium eius est. Annua congiaria homines clarissimi accipiunt, & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo aestimat tempus. Utuntur illo laxius, quasi gratuito. At eosdem aegros vide, si mortis periculum adnotum est propius, medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, ut viuant, paratos impendere. Tanta in illis discordia affectuum est. Quod si posset quemadmodum praeteritorum annorum cuiusq. numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile est, quamuis exiguum dispensare, quod certum est. Id debet seruari diligentius, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen, quod ignorare putes illos, quam cara res sit. Dicere solent, eis quos valdissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, ut sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt: ideo tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit quae cepit aetas, nec cursum suum aut reuocabit, aut supprimebit: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suae: tacita labetur. Non illa regitur imperio, non fauore populi longius proferet. Sicut iussa est à primo die, curret: nusquam diuertet, nusquam remotabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat. Mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum est.

C A P. IX.

Potest ne quisquam sensus hominum, eorum dico qui prudentiam iactant, operosius, occupati sunt, ut melius possint viuere? Impendio vitae vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant. Maxima porro vitae iactura dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit praesentia, dum vltiora promittit. Maximum viuendi impedimentum est, expectatio, quae pendet ex crastino. Perdis hodiernum, quod in manu fortunae positum est disponis: quod in tua, dimittis. Quo spectas, quo te extendis? Omnia quae ventura sunt, in incerto iacent. Protinus uiue, clamat ecce maximus vates, & velut diuino furore instinctus, salutare carmen canit:

*Optima quaeq. dies miseris mortalibus aevi
Prima fugit.*

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cum occupaueris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, utendi velocitate certandum est, velut ex torrente rapido, nec semper casuro, cito hauriendum est. Hoc quoque pulcherrime ad exprobandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamque aetatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tanta temporum fuga lentus, menses tibi & annos, & longam seriem, utcumque, auiditati tuae visum est, exporris? De die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quoniam prima quaeque optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis: quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati, inermesque, veniunt. Nihil enim prouisum est: subito in illam, nec opinantes inciderunt. Accedere eam quotidie non sentiebant. Quemadmodum quos aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, peruenisse se ante sciunt, quam appropinquasse: ita hoc iter vitae assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

C A P. X.

Quod proposui, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quae probem breuissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrarijs philosophis, sed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, sed incursum auertendam aciem. Sugillationem enim retundi debere, non vellicati. Tamen ut illis error exprobraretur suus, docendi, non tantum deplorandi sunt. In tria tempora vita diuiditur: quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his quod agimus, breue est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc est enim in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati: nec enim illis vacat praeterita respicere: & si vaceat, certe iniucunda est recordatio. Inuiti namque ad tempora male exacta animum reuocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quae aliquo praesentis voluptatis lenocinio subrepebant, retentando patefcunt. Nemo, nisi à quo omnia acta sunt sub censura sua, quae nunquam fallitur, libenter se in praeteritum retorquet. Ille qui multa ambitiose concupiit superbe contempsit, impotenter vicit, insidiosè decepit, auare rapuit, prodige effudit, necesse est memoriam suam timeat. Atqui haec est pars temporis nostri sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunae subducta: quam non inopia, non metus, non morborum incursum exagitat. Haec nec turbari, nec eripiri: perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tantum dies, & hi per momenta praesentes sunt. At praeteritum temporis, omnes cum iusseris adierit, ad arbitrium tuum se inspicere ac detineri patietur quod facere occupatis non vacat

vacat. *Securae* & quietae mentis est, in omnes vitae suae partes discurrere. Occupatorum animi velut subiugo sunt, hēctere se ac respicere nō possunt. Abijt igitur vita eorū in profundū, & vt nihil prodest, quantumlibet ingeras, si nō subest quod excipiat ac seruet: sic nihil refert, quantū temporis detur, si nō est vbi subsidat, per quassos foratosq. animos transmittitur. Praesens tempus breuissimū est, adeo quidē, vt quibusdam nullū videatur: in cursu enim semper est. Fluit & praecipitatur: ante definit esse, quā venit. Nec magis moram patitur quā mundus, aut sidera, quorū irrequieta semper agitatio, nunquam in eodem vestigio manet. Solum igitur ad occupatos praesens pertinet tempus: quod tam breue est, vt arripi non possit, & idipsum illis districtis in multa, subducitur.

C A P. XI.

DEniq. vis scire, quā nō diu viuāt? Vide quā cupiāt diu viuere. Decrepiti senes paucorū annorū accessionē votis mendicant. Minores natu seipsos esse fingunt: mendacio sibi blandiuntur: & tam libenter fallunt, quā si fata vna decipiant. Iā vero cū illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodū pauentes moriuntur, non tanquā exeant de vita, sed tanquā extrahantur? stultos se fuisse quōd nō vixerint, clamitant, & si modo euaserint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quā frustra parauerint, quibus non fruerentur, quā incassum omnis labor ceciderit, cogitāt. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni spatiosa sit? Nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio spargitur, nihil inde fortunae traditur, nihil negligētia interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuū est: tota (vt ita dicam) in reditu est. Quantulacumq. itaq. abunde sufficit, & ideo quādocunq. vltimus dies venerit, nō cunctabitur vir sapiēs ire ad mortē certo gradu. Quaeris forte, quos occupatos vocē. Nō est quod me solos putes dicere, quos à basilica immissi dēum canes eiiciunt, quos aut in sua vides turba specio suis elidi, aut in aliena contemptius, quos officia domibus suis euocant, vt alienis foribus illidant, quos hasta praetoris infami lucro, & quandoque suppuraturo exercet. Quorundam otium occupatum est, in villa, aut in lecto suo, in media solitudine, quamuis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt. Quorum non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

C A P. XII.

Illum tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, anxia subtilitate concinnat, & maiorem dierū partē in aeruginosis lamellis consumit, qui in ceromate (nam, pro facinus, ne Romanis quidem vitij laboramus) spectator puerorum rixantium sedet, qui uinctorū suorū greges in aetatu & colorū paria diducit, qui athletas nouissimo pascit? Quid illos otiosos vocas, quibus apud tonforē mullae horae transnuntuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreuit, dū de singulis capillis in consilium itur, dū aut dissecta coma restituitur, aut deficiens hinc atq. illinc in frontē cōpellitur? Quomodo irascuntur, si tonfor paulo negligentior fuit? tanquā virū tonderet. Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinē iacuit, nisi omnia in annulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicā turbari, quā comam suam? qui non sollicitior sit de capitis sui decore, quā de salute? qui non cōptior esse malit, quā honestior? Hos tu otiosos vocas, inter pectinē speculumq. occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, discendis canticis occupati sunt, dum vocē, cuius rectū cursum natura & optimū & simplicissimū fecit, inflexu modulationis ineptissimae torquēt? Quorū digiti aliquod inter se carmen merientes semper sonant: quorū cū ad res serias, etiā saepe tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? Non habent isti otium, sed iners negotiū. Conuiuia mehercule horū non posuerim inter vacantia tempora, cū uideā quā solliciti argentū ordinent, quā diligenter exoletorū suorū tunicas succingant, quā suspensi sint, quomodo aper à coco exeat. Quanta celeritate, signo dato, glabri ad ministeria discurrant. Quanta arte scindantur aues in frusta nō enormia, quā curiose infelices pueruli ebriorum sputa detergeāt. Ex his elegantiae lautitiaeq. fama captatur, & vsque eo in omnes vitae successus mala sua illos sequuntur, vt nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidē inter otiosos numeraueris, qui sella se & lectica huc & illuc ferunt, & ad gestationū suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lauari debeant, quando natate, quando coenare, alius admonet, & vsq. eo nimio delicati animi languore soluuntur, vt per se scire non possint, an esuriant. Audio quendā ex delicatis, si modo delicatae uocandae sunt, vitā & consuetudinē humanā dediscesse, cū ex balneo inter manus elatus & in sella positus esset, dixisse interrogādo, Iā sedeo? Hūc tu ignorāte an sedeat, putas scire an viuāt, an videat, an otiosus sit? Non facile dixerim, utrū magis miserear, si hoc ignorauit, an si se ignorare finxit. Multarū quidem rerū obliuionem non sentiunt, sed mentiuntur: quaedā vitia illos quasi felicitatis argumenta delectant. Nimis humilis & contēpti hominis esse videtur, scire quid faciat. I nunc, & mimos multa mētiri ad exprobrandā luxuriā puta. Plura mehercule praetereunt quam fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioso in hoc vnum saeculo, processit, vt iam mimorum arguere possimus negligentiam, esse aliquem, qui vsque eo delicijs interierit, vt an sedeat, alteri credat?

C A P. XIII.

Non est ergo otiosus hic: aliud nomen imponas. Aeger est: immo mortuus est. Ille otiosus est, cui otij sui sensus est: hic vero seminiuius, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. Quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse? Persequi singulos longum est: quorū aut laterunculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura consumplere vitam. Non sunt otiosi, quorum voluptates multum negotium habent. Nam de illis nemo dubitabit, quin operose nihil agant, qui in litterarū inutilium studijs detinentur: quae iam apud Romanos quoq. magna manus est. Graecorū iste morbus fuit, quaerere quem numerum remigum Vlixes habuisset: prior scripta esset Ilias, an Odyssaea: praeterea

an eiusdem esset auctoris. Alia deinceps huius notae: quae siue contineas, nihil tacitam conscientiam iuvant: siue proferas, non doctior videberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque inuasit inane studium superuacua discendi. His diebus audiui quendam referentem, quae primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus nauali proelio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum ista, & si ad veram gloriam non tendunt, circa civilium tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia: est tamen quae nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quaerentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit nauem conscendere. Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus caudex apud antiquos vocabatur: unde publicae tabulae codices dicuntur: & naues nunc quoque, quae ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subuehant, caudicariae vocantur. Sane & hoc ad rem pertineat, quod Valerius Corvinus primus Messianam vicit, & primus ex familia Valeriorum, urbis captae in se translato nomine Messana appellatus est, paulatimque vulgo permutante litteras, Messalla dictus est. num & hoc quenquam curare permittas, quod primus L. Sylla in circo leones solutos dedit, cum alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis à rege Boccho iaculatoribus? Et hoc sane remittatur. num & Pompeium primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidisse, commissis more proelii noxijs hominibus, ad ullam rem bonam pertinet? Princeps civitatis, & inter antiquos principes, ut fama tradidit, bonitatis eximiae, memorabile putavit spectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant? parum est. lancinantur? parum est. ingenti mole animalium obterantur. Satis erat ista in obliuionem ire, ne quis postea potens disceret, inuideretque rei minime humanae.

C A P. XIII.

O quantum caliginis mentibus humanis obijcit magna felicitas. Ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cum tot miserorum hominum cateruas, sub alio caelo natis beluis obijceret, cum bellum inter tam disparia animalia committeret, cum in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet, mox plus ipsum fundere coactus. At idem postea Alexandrina perfidia deceptus, ultimo mancipio transfodiendum se praebuit, tum demum intellecta inani iactatione cognominis sui. Sed ut illo reuertar, unde decessi, & in alia materia ostendam superuacuum quorundam diligentiam: idem narrabat Metellum victis in Sicilia Poenis, triumphantem, unum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captiuos elephantos duxisse: Syllam ultimum Romanorum protulisse pomoerium, quod nunquam prouinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quam Auentinum montem extra pomoerium esse, ut ille affirmabat, propter alteram ex duabus causis: aut quod plebs eò secessisset, aut quod Remo auspicante illo loco aues non addixissent. Alia deinceps innumerabilia, quae aut ficta sunt, aut mendacij similia. Nam ut concedas omnia eos fide bona dicere, ut ad praestationem scribant: tamen cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quæ fortiores, quem iustiores, quem liberaliores facient? Dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an satius esset nullis studiis admoueri, quam his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiae vacant: soli viuunt: nec enim suam tantum aetatem bene tuentur: omne aeuum suo adiungunt. Quicquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingrati sumus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, nobis nati sunt, nobis vitam praeparauerunt. Ad res pulcherrimas ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis saeculo interdictum est: in omnia admittimur: & si magnitudine animi egredi humanae imbecillitatis angustias libet, multum per quod spatiemur temporis est. Disputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in consortium omnis aevi pariter incedere. Quid ni ab hoc exiguo & caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quae immensa, quae aeterna sunt, quae cum melioribus communia. Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum bene insanserint, cum omnium limina quotidie perambulauerint, nec villas apertas fores praeterierint, cum per diuersas domos meritoriam salutationem circumtulerint: quotumquemque ex tam immensa, & varijs cupiditatibus districta urbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoueat? quam multi, qui illos, cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quam multi per referum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obscuros aedium aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere, quam excludere. quam multi hesternae crapula semisomnes & graues, illis miseris somnum suum rumpentibus, ut alienum expectent, vix alleuatis labijs insusurratum millies nomen, oscitatione soperbissima reddent? Hos in veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie & Democritum, ceterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastum volent habere quamfamiliarissimos. nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad se beatiores, amantioresque sui dimittet, nemo quenquam vacuis à se manibus abire patietur. Nocte conueniri & interdiu ab omnibus mortalibus possunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret: suos tibi contribuet: nullius ex his sermo periculosus erit, nullius amicitia capitalis, nullius sumptuosa obseruatio.

C A P. XV.

Feres ex his quicquid voles: per illos non stabit, quo minus quantum plurimum cupieris, hautias. Quae illi felicitas, quam pulchra senectus manet, qui se in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, à quibus audiat verum sine contumelia, laudetur sine adulatione, ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere, non fuisse in no-

in nostra potestate, quos fortitemur parâtes: forte nobis datos. Nobis vero ad nostrum arbitrium nasci licet. nobilissimorum ingeniorum familiae sunt. Elige in quam ascisci velis: non in nomen tantum adopraberis, sed in ipsa bona, quae non erunt fordide nec maligne custodienda: maiora fient, quo illa pluribus diuiseris. Hi tibi dabunt ad aeternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eiciet, subleuabunt: haec vna ratio est extendendae mortalitatis, immo in immortalitatem vertendae. Honores, monumenta, quicquid aut decretis ambitio iussit, aut operibus extruxit, cito subruitur: nihil nō longa demolitur vetustas, & mouet ocyus, quod consecrauit. Sapientiae noceri non potest, nulla delebit aetas praesens, nulla diminuet sequens, ac deinde semper vltior aliquid ad venerationem conferet: quoniam quidem in uicino versatur inuidia, simplicius longe posita miramur. Sapientis ergo multum patet vita, non idem illum qui ceteros terminus includit, solus generis humani legibus soluitur: omnia illi saecula, vt Deo, seruiunt. Transiit tempus? aliquid ex hoc recordatione comprehendit, instat? hoc vitur, venturum est? hoc praecipit. Longam illi vitam facit omnium temporum in vnum collatio. illorum breuissima ac sollicitissima aetas est, qui praeteritorum obliuiscuntur, praesentia negligunt, de futuro timent. Cum ad extrema venerint, sero intelligunt miseri, tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.

C A P. XVI.

Nec est quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem inuocant, vexat illos imprudentia incertis affectibus, & in currentibus in ipsa quae metuent. Mortem saepe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum nō est, quo putes diu victuros, quod saepe illis longus videtur dies: quod dum veniat conditum tempus coenae, tarde ire horas queruntur. nā si quando illos deserunt occupationes, in otio relictī aestuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue est: tam mehercules, quā cum dies muneris gladiatorij edictus est, aut cum alicuius alterius vel spectaculi vel voluptatis expectatur constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratae rei longa dilatio est. At illud tempus, quod amant, breue est, & praecept, breuiusque multo fit suo vitio: aliunde enim aliō transfugiunt, & consistere in vna cupiditate non possunt. Non sunt illis longi dies, sed inuisi. At contra, quā exiguae noctes videntur, quas in complexu scortorum aut vino exigunt. Inde etiam poetarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter voluptate concubitus delentus duplicasse noctem. Quid aliud est vitia incendere, quā auctores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo diuinitatis excusatam licentiam? Possunt istis non breuissimae videri noctes, quas tam care mercantur? Diem noctis expectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsae voluptates eorum trepidae, & varijs terroribus in quietae sunt, subitque cum maxime exultantes sollicita cogitatio: Haec quā diu? Ab hoc affectu reges suam fluere potentiam: nec illos magnitudo fortunae suae delectauit, sed venturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum spacia porrigeret exercitum nec numerum eius, sed mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lacrimas fudit, quod intra centum annos nemo ex tanta iuuentute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ille ipse qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in proelio, alios in fuga: & intra exiguum tempus consumpturus illos, quibus centesimum annum timebat.

C A P. XVII.

Quid, quod gaudia quoque eorum trepida sunt? non enim solidis causis innituntur, sed eadem qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera: cum haec quoque quibus se attollunt, & supra hominem efferunt, parum sincera sint? Maxima quaeque bona sollicita sunt: nec vlli fortunae minus bene quā optimae creditur. Alia felicitate ad tuendā felicitatem opus est: & pro ipsis quae successerunt votis, vota faciendā sunt. Omne enim quod fortuito euenit, instabile est: quo alius surrexit, vergit pronius in occasum. Neminem porro casura delectant. Miserrimam ergo necesse est, non tantum breuissimam, vitam eorum esse, qui magno parant labore, quod maiore possideant: operose assequuntur quae volunt, auxilij tenēt quae assecuti sunt. Nulla interim nunquam amplius redituri temporis est ratio. Nouae occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio: miseriarum non finis quaeritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt? plus temporis alieni auferunt. candidati laborare desuimus? suffragatores incipimus. accusandi deposuimus molestiam? iudicandi nanciscimur. iudex desijt esse? quaesitor est. alienorum bonorum mercenaria procuracione consenuit? suis opibus detinetur. Marius caliga dimisit? consulatus exercet. Quintius dictaturam properat euadere? ab aratro reuocabitur. Ibit in Poenos nondum tantae maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni sponsoni per ipsam mora sit, cum loue reponetur? ciuiles seruatorem agitant seditiones, & post fastidiosos à inuene dijs aequos honores, iam senem contumacis exilij delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miserae solitudinis causae: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, semper optabitur.

C A P. XVIII.

Excerpe itaque te vulgo. Pauline carissime, & in tranquilliores portum, non pro aetatis spatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim priuatas sustinueris, partim publicas in te conuerteris. Satis iam per laboriosa & inquieta documenta exhibita virtus est: experire quid in otio faciat. Maior pars aetatis, certe melior Reip. data sit. Aliquid temporis tui sume.

etiam tibi. Nec te ad segnem aut inertem quietem voco: non ut somno & caris turbae voluptatibus, quicquid est in te indolis viuæ, demergas. Non est istud quiescere. Inuenies maiora omnibus adhuc strenue tractatis operibus, quæ repositus & securus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes administras, tam abstinerenter quàm alienas, tam diligenter quàm tuas, tam religiose quàm publicas. in officio amorem consequeris, in quo odium vitare difficile est. sed tamen, mihi crede, satius est vitæ suæ rationem, quàm frumenti publici nosse. Istum animi vigorem, rerum maximarum capacissimum, à ministerio honorifico quidem, sed parum ad beatam vitam apto, ad te reuocat: & cogita, non id egisse te ab ætate prima omni cultu studiorum liberalium, ut tibi multa millia frumenti committerentur. maius quiddam & altius de te promiseras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laboriosa opera. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta sunt, quàm nobiles equi: quorū generosam pernicietatem quis vnquam graui sarcina pressit? Cogita praeterea, quantum sollicitudinis sit, ad tantam te molem obijcere, cum ventre humano tibi negotium est. Nec rationem patitur, nec aequitate mitigatur, nec ulla prece flectitur populus esuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Caesar periit, si quis inferis sensus est, hoc grauissime ferens, quod dicebat, populo Romano superstiti, septem aut octo certe dierum cibaria superesse, dum ille pontes nauibus iungit, & uiribus imperij ludit, aderat ultimum malorum obsessis quoque, alimentorum egestas. Exitio paene ac fame constitit, & quæ famem sequitur rerum omnium ruina, furiosi & externi & infelicitè superbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, saxa, ignes, Caicum excepturi, summa dissimulatione tantum inter viscera latentis mali tegebant: cum ratione scilicet. Quaedam enim ignorantibus aegris curanda sunt. Causa multis moriendi fuit, morbum suum nosse.

C A P. XIX.

Recipe te ad haec tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas esse, utrum cures, ut incorruptum à fraude aduehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore uideatur, & concalecat, ut ad mensuram pondusque respondeat: an ad haec sacra & sublimia accedas, sciturus quæ natura sit Dijs, quæ uoluntas, quæ condicio, quæ forma, quis animum tuum casus expectet, ubi nos à corporibus dimissos natura componat? Quid sit quod huius mundi grauissima quæque in medio sustineat, supra leuia suspendat, in summum ignem ferat, sidera cursibus suis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo, mente ad ista respicere? Nunc dum calet sanguis, vigentibus ad meliora eundum est. Expectat te in hoc genere vitæ multus bonarum artium amor, virtutumque usus, cupiditatum obliuio, viuendi atque moriendi scientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum condicio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant, ad alienum dormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum, amare & odisse, res omnium liberrimas, iubentur. Hi si velint scire, quàm breuis ipsorum vita sit, cogitent, ex quota parte sua sit. Cum videris itaque praetextam saepe iam sumptam: cum celebre in foro nomen, non inuideris, ista vitæ damno parantur, ut vnus ab illis numeretur annus, omnes annos suos conterent. Quosdam cum in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes aetas reliquit. Quosdam cum in cōsummationem dignitatis per mille indignitates erepissent, misera subiit cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulcri. Quorundam vltima senectus dum in nouas spes ut iuuenta disponitur, inter conatus magnos & improbos inualida defecit.

C A P. XX.

Foedus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandem natu & imperitæ coronæ assentationes captantem, spiritus liquit. Turpis ille, qui viuendo lassus citius quam laborando, inter ipsa officia collapsus est. Turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus risit heres. Praetere quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactæ diligentiae senex: qui post annum nonagesimum cum vacationem procurationis à C. Caesare ultro accepisset, componi se in lecto, & velut exanimem à circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finiuit ante tristitiam, quam labor illi suus restitutus est. Adeone iuuat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris, quàm facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quàm quod illos seponit. Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat. Difficilius homines à se otium impetrant, quàm à lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo sunt miseri, vita est sine fructu, sine voluptate, sine vilo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Quidam verò disponunt etiam illa quæ ultra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogam munera & ambitiosas exequias. At mehercule istorum funera ad faces & ad cereos ducenda sunt.

M. ANTONII MURETI
AD. LIBRVM. SENECAE
DE BREUITATE VITAE.
NOTAE,

Autinus, ad quem liber hic scriptus est, socer, ut puto, Senecae fuit.

Maximi medicorum.] *Locus Hippocratis notus est, e principio definitionum. O βίος βραχύς, ἢ δὲ τίς γὰρ μακρὸς.*

Inde Aristoteli.] *Querela haec in libris Aristotelis non extat. Theophrastum hac ipsa de re conquestum esse morientem, narrat Cicero libro tertio Tusculanarum.*

Apud maximum poetarum.] *Quis tandem iste est maximus poetarum? Libri veteres partim habent, apud maximum poetam, partim Apud Axiu poetam. legendum fortasse sit, apud Attium poetam. aut simpliciter apud Attium. ut illud poetam addiderit aliquis, qui declarare vellet, qui fuisset Attius.*

Dicere solent eis quos valdissime diligunt.] *Sic habent veteres libri mei: valdissime, inquam, non, valdissime. De hoc autem antiquo genere blandiendi scripsi quaedam capite primo libri noni variarum lectionum.*

Quam si fata vna decipiant.] *Eleganter Martialis in eū qui capillū sibi tingeat, ut minus senex videretur.*

Non omnes fallis. Scit te Proserpina canum.

Personam capiti detrahet illa tuo.

Qui vicorum suorum greges metatur, & colonorum paria deducit.] *Foede contaminatus locus, quem ope libri Siciliensis ita restitui. Qui victorum suorum greges in aetatum & colorum paria diducit. neq. meo quidem animo, verius aut rectius quidquam excogitari potest.*

Discendis canticis operati sunt.] *Id est, occupati. Lucretius.*

Et quibus in rebus consuerunt esse operati. Horatius.

In cute curanda plus aequo operata iuuentus.

Quin operose nihil agant, qui in litterarum inutilium studijs detinentur.] *Locus summa animaduersione dignus. Nam nostra quoque aetas eodem, aut etiam grauiori, morbo laborat. Multi sunt, qui, quo naso, quibus oculis hic aut ille ex veteribus fuerit, quomodo vestitus, nudus pedibus an calceatis incesserit, Marco an Mauro ei nomen fuerit, ubi habitauerit, diligentius ac sollicitius quaerant, quam quid v, qui magnam sapientiae opinionem habuerunt, de virtute atque officio senserint, quam optimam reip. formam iudicant, quod iter ad sapientiam maxime compendiarium censuerint. Ita in superuacanea curiosi, ad profutura negligentes sumus. Ego autem existimo, aequae in studijs nimiam diligentiam, si male collocetur, ac nimiam negligentiam nocere. Videant, obsecro, quanto leniora atque inaniora sint ea, in quibus multi liberalis doctrinae magnam partem positam esse contendunt, vs, quae hoc loco Seneca meritiſſimo irridet.*

Quominus quantum plurimum ceperis, haurias.] *Libri veteres partim ceperis, partim cupieris. Neutrum damno. Sed capere est πορῆν, quod huic loco accommodatius videtur. Itaq. ceperis malo.*

Tyrannus fuit exactae diligentiae senex.] *Hic tyrannus in alienum locum, non inusitata tyrannus consuetudine, inuaserat. In libro Siculo est Turannius: quod, non dubito, quin verum sit. Sed quod hic de Turannio dicitur, simile quiddam, me puero, narrabatur de mercatore quodam Parisiensi, ceteroqui viro bono, sed qui tota vita nihil vnquam vacui temporis a litibus forensibus habuisset: etiamq. tunc capularis senex fora omnia quotidie peruagretur. Quod cum ad Franciscum primum Galliarum regem, elegantissimi hominem ingenij, perlatum esset, quietis se aliquid misero homini confecturum, & cum omnibus, tum qui quid ab ipso peterent, tum a quibus ipse peteret, bonis & aequis condicionibus transacturū recepit. At infelix senex ad regem accurrit, prouolutusq. ad illius genua, supplex orat, ut sibi vna saltem aut altera lis, in qua se exerceret, relinqueretur: vitam sibi, adempta illa exercitatione, iniucundam & insuauem fore. Risit rex: & homini qui quiescere nisi inquietus non posset, lites suas, ubi se arbitratu suo defatigaret, reliquit.*

LIBER DE CONSOLATIONE AD POLYBIVM

ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

Ostra corpora compares, firma sunt: si redigas ad condicionem naturae omnia destruentis, & vnde edidit, eodem reuocantis, caduca sunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his mirabilia sequentium annorum extruxit ambitio, aliquando solo aequata visentur. Ita est, nihil perpetuum pauca diuturna sunt. Aliud alio modo fragile est: rerum exitus variatur. Ceterum quicquid coepit, & desinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc vniuersum, quod omnia diuina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem veterem tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, & singulas comploret animas, Carthaginis ac Numantiae Corinthique cinerem, & si quid altius cecidit, lamentetur: cum etiam hoc, quod non habet quo cadat, sit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum aliquando nefas ausura, sibi non pepernisse conqueratur.

C A P. XXI.

Q Vis tam superbae impotentisque arrogantiae est, ut in hac naturae necessitate omnia ad eundem finem reuocantis, se vnum ac suos seponi velit? ruinaeque ipsi mundo imminenti aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: & ideo mihi videtur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune fecisse, ut crudelitatem fati consolaretur aequalitas. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem desideras, nec tibi. noles enim longum esse, quod irritum est. Nam si quicquam tristitia profecturi sumus, non recuso, quicquid lacrimarum fortunae meae superfuit, tuae asfunderem. Inueniam etiam nunc per hos exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modo id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur, atque adeo ipse hanc litem meam faciam. Iniquissima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam venerationem receperat, ut, quod raro ulli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem saluo Caesare accipere maximum poterat, impressisti: & cum bene illum undique circumfisses, intellexisti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit, nunc quoque quantum potest, illam a se abijcit, & in tanta felicitate acquirit, nullam maiorem ex ea fructum, quam contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, ut facile in locum amissorum posset alios substituere. Vnum enim hunc ex his quos in principali domo potentes vidi, cognouisse videor: quem omnibus amicis habere cum expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est haec apud eum, quam ut a te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valitudinem? sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse fundatum, ut supra omnes corporis dolores eminere. Eriperes spiritum? quantum nocuisses? Longissimum illi aeuum ingenij fama promisit. Id egit ipse, ut meliore sui parte duraret, & compositis eloquentiae praeclaris operibus, a mortalitate se vindicaret. Quamdiu fuerit ullus litteris honor, quamdiu steterit aut Latinae linguae potentia, aut Graecae gratia, vigeat cum maximis viris: quorum se ingenijs vel contulit, vel, si hoc verecundia eius recusat, applicuit.

C A P. XXII.

H Oc ergo vnum excogitasti, quomodo illi maxime posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc sapientius ferre te consuevit, sine ullo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendam. Quantum erat, tibi immuem ab iniuria praestare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa peruenisse, & non ex tuo more temere incidisse? Adijciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certe eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium aequale omnium hominum. Desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nata materia, multo se liberior exercuit. Nemo potentiam eius iniuria sensit, nunquam ille te fratrem ulli minatus est. Ad exemplum se modestiae tuae formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum esses, & onus. Sufficit ille huic sarcinae. O dura fata & nullis aequa virtutibus, antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est. Parum autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quam magno dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti tam iniusta & tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiae tuae te paenituit? quae ista crudelitas est, in medios fratres imperum facere, & tam cruenta rapina, concordissimam turbam imminuere, tam bene stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, & sine ulla causa de libere voluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis

licitatis summae potentia, summa conseruata abstinencia, nihil sincerus & putus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in vno fratre, quid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatijs timet. Facinus indignum: luget Polybius, & aliquid propitio dolet Caesare. hoc sine dubio impotens fortuna captasti, vt ostenderes neminem contra te, ne à Caesare quidem posse defendi.

C A P. XXIII.

Dutius accusare fata possumus. stant dura & inexorabilia. nemo illa cōuicio, nemo fletu, nemo causa mouet: nihil vnquam parant vlli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil proficietibus. Facilius enim nos illi dolor adijciat, quam illum nobis reducat. Qui si nos torquet, non adiuuat: primo quoq. tēpore deponendus est: & ab inanibus solatijs, atq. amara quadā libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis nostris, ni ratio finē fecerit, fortuna non faciet. Omnes agetū mortales circumspice. Larga vbiq. flendi & assidua materia. Alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocat. Alium ambitio nunquā quiescit sollicitat. Alius diuitias quas optauerat, metuit, & voto laborat suo. Alium sollicitudo, alium labor torquet, alium semper vestibulum obsidens turba. Hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lacrimae nobis deerunt, antequam causae dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiserit, quae primum nascentium iomen fletum esse voluit. Hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit: sic vitam agimus: ideoque moderate id fieri debet à nobis, quod saepe faciendum est: & respicientes, quantum à tergo rerum tristium immineat, si non finire lacrimas, at certe referuare debemus. Nulli parcendum est rei magis quā huic, cuius tam frequens vsus est. Illud quoq. te non minimum adiuuerit, si cogitaueris, nulli minus gratum esse dolorem tuum, quā ei, cui praestari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque eius officij ratio est, quod ei cui praestatur, si nihil sentit, superuacuum est: si sentit, ingratum. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim.

C A P. XXIII.

Quid ergo? quem nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, vt cruciati tuo noceat tibi, vt te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, a studio, & Caesare? Non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri praestitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori: ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque iuuat dolori intabescere: quem, si quis defunctis sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta posset voluntas videri, omnia haec dubie ponerem, & dicerem: Siue te torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: siue non vult, utique inutilem dolorem dimitte. Nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc vero, cuius tā explorata pietas est, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quā hic si tibi casus eius acerbus est, si te villo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine villo flendi sine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil aequae à lacrimis tam inutilibus abducet, quā si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunae iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus afflictis, vt hilaritatem de industria simulent, & aduersas res adumbrata laetitia abscondant, ne militum animi, si fractā ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum est. Indue dissimilem animo tuo vultum, & si potes, proijce omnem ex toto dolorem: sin minus, introrsus abde, & contine, ne appareat, & da operam, vt fratres tui te imitentur, qui honestum putabunt quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo sument. Et solatium debes esse, & consolator illorum. Non poteris autem horum maerori obstare, si tuo induleris.

C A P. XXV.

Potest & illa res à luctu te prohibere nimio, si tibi ipse renuntiaueris, nihil horum quae facis posse subduci. Magnam tibi personam hominum consensus imposuit: haec tibi tuenda est. Circumstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquit, ac perspicit quantum roboris ille aduersus dolorem habeat, & vtrumne tu tantum rebus secundis dextere vti scias, an & aduersas possis viriliter ferre. obseruantur oculi tui. Liberiora omnia sunt ijs, quorum affectus tegi possunt. Tibi nullum secretum liberum est, in multa luce fortuna te posuit: omnes scient, quomodo te in isto tuo gesseris vulnere, vtrumne statim percussus arma submisseris, an in gradu steteris. Olim te in altiore ordinem & amor Caesaris extulit, & tua studia deduxerunt: nihil te plebeum decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre est, quā consumendum se dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. Multa tibi non permittit opinio de studijs ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum expectant. Si volebas tibi omnia licere, non conuertisses in te ora omnium: nūc autem tibi praestandum est, quantum promissisti omnibus illis qui opera ingenij tui laudant, qui describunt: quibus, cum fortuna tua opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt. Nihil vnquam potes indignū facere perfecti & eruditi viri professione, vt non multos admirationis de te suae paenitear. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantum modo non licet, nec somnum quidem extendere in partē diei licet, aut à tumultu rerum in otium ruris, gratia quietis confugere, aut assidua laboriosi officij statione fatigatum corpus voluntaria peregrinatione recreare, aut spectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem disponere.

C A P. XXVI.

Multa tibi non licent, quae humillimis & in angulo iacentibus licent. Magna seruitus est, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. Audienda sunt tot hominum millia, tot dissonandi libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congestus. Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, quieti animi est. Non licet tibi, inquam, flere: ut multos flentes audire possis: ut periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Caesaris peruenire cupientium lacrimae prosint, tibi tuae afficandae sunt. Hoc tamen etiam non in leuioribus remedijs adiuuabit. Cū voles omnium rerum obliuisci, cogita Caesarem: vide quantam huius in te indulgentiae fidem, quantam industriam debeas. intelliges non magis tibi incuruari licere, quā illi, si quis modo est, cuius humeris mundus innititur. Caesari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Caesar orbi terrarum dedicauit, sibi eripuit: & siderum modo, quae irrequieta semper cursus suos explicant, nunquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. Ad quendam itaque modum tibi quoque eadem necessitas iniungitur. non licet tibi ad utilitates tuas, ad studia tua respicere. Caesare orbem terrarum possidente, impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec ulli rei potes: totū te Caesar debet. Adijce nunc, quod cum semper praedices cariorem tibi spiritu tuo Caesarem esse, fas tibi non est, saluo Caesare, de fortuna queri. Hoc incolumi, salutis tibi sunt tui: nihil perdidisti: non tantū siccos oculos tuos esse, sed etiam laetos oportet. In hoc tibi omnia sunt: hic pro omnibus est. Quod longe à sensibus tuis prudentissimis pijsimisque abest, aduersus felicitatem tuam parum gratus es, si tibi quicquam, hoc saluo flere permittis. Monstrabo etiam nunc, non quidē firmitus remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristitia. Nam quandū numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet accessum: omnia in te Caesar tenebit: cum ab illo discesseris, tunc, velut occasione data, insidiabitur solitudini tuae dolor, & requiescenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque nō est, quod ullum tempus vacare patiaris à studijs: tunc tibi litterae tuae, tam diu ac fideliter amatae, gratiam referant: tunc te illae antistitem & cultorem suum vindicent: tunc Homerus & Virgilius, tā bene de humano genere meriti, quā tu de omnibus & de illis meruisti, quos pluribus notos esse voluisti quā scripserant, multum tecum morentur, tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tū Caesaris tui opera, ut per omnia saecula domestico narrentur praeconio, quantum potes compone. Nā ipse tibi optime formandi condendique res gestas, & materiam dabit, & exemplum.

C A P. XXVII.

Non audeo te usque eo producere, ut fabellas quoque & Aesopeos logos, intentatum Romanis ingenij opus, solita tibi venustate connectas. Difficile est quidem, ut ad haec hilariora studia tā vehementer perculsus animus, tam cito possit accedere. Hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius, & redditi sibi, si poterit se a seuerioribus scriptis ad haec solutiora producere. In illis enim quāuis aegrum eum adhuc, & secum reluctantem, aduocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas: haec quae remissa fronte commentanda sunt, non feret, nisi cum iam sibi ab omni parte constiterit. Itaque debebis eum seueriore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamento, si saepe te sic interrogaueris: Vtrum ne meo nomine doleo, an eius qui decessit? Si meo, perit meae indulgentiae iactatio, & incipit dolor, hoc vno excusatus, quod honestus est, cum ad utilitatem respiciat, a pietate desciscens, Nihil autem minus bono viro conuenit, quā in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo, necesse est, alterutrum ex his duobus esse iudicem. Nam si nullus defunctis sensus est, euasit omnia frater meus vitae incommoda, & in eum restitutus est locum, in quo fuerat antequam nasceretur, & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me nūquam dolere desinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus, nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris & arbitrij, gestit, & rerum naturae spectaculo fruatur, & humana omnia ex superiore loco despiciat, diuina vero, quorum rationē tandiu frustra quaeferat, propius intuetur. Quid itaq. eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? Beatum deslere, inuidia est: nullum, dementia.

C A P. XXVIII.

An hoc te mouet, quod videtur ingentibus & cum maxime circumfusus bonis caruisse? Cum cogitaueris multa esse quae perdidit, cogita plura esse quae non timet. Non ira eum torquet, non morbus affligit, non suspicio laceffet, non edax & inimica semper alienis processibus inuidia confectabitur, non merus sollicitabit, non leuitas fortunae cito munera sua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum, quā creptum est. Non opibus fruatur, non tua simul ac sua gratia, nō accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quod ista amisit, an beatum quod non desiderat? Mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, quā is cui parca est. Omnia ista bona, quae nos speciosa, sed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quae generis humani caeca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum inuidia conspiciuntur: eosque ipsos quos exornant, & premunt, plus minantur quā profunt. Lubrica & incerta sunt: nunquam bene tenentur. nam ut nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnae felicitatis tutela sollicita est. Si velis credere altius veritatē intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis aestibus

bus reciprocum, & modo alleuans nos subitis incrementis, modo maioribus damnis deferens, assidueque iactans, nunquam stabili consistimus loco: pendemus & fluctuamus, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, semper timeamus. In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaque inuideris fratri tuo. quiescit. tandem liber, tandem tutus, tandem aeternus est: superstitem Caesarem, omnemque eius prolem, superstitem te cum omnib. habet fratribus. Antequam quicquam ex suo fauore fortuna mutaret, stantem adhuc illam, & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero caelo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas vinculis animas beato recipit linu: & nunc libere vagatur, omniaque rerum naturae bona cum summa voluptate perspicit. Erras. non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est. Omnib. illuc nobis commune est iter. Quid fata desilemus? non reliquit ille nos, sed antecessit.

C A P. XXIX.

E St, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est. Quis in tam obscura & inuoluta veritate diuinat, vtrum ne fratri tuo mors inuiderit, an consuluerit? Illud quoque necesse est te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amisisti, sed beneficium datum, quod tamdiu pietate eius tibi ut fruique licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non reliquit: auidus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriam vocat finem voluptatis: stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi praesentium, qui non & in praeteritis acquiescit, & ea iudicat certiora quae abierunt, quia de illis ne desinant non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quae habet ac videt frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit. cito enim nos omnis voluptas relinquit, quae fuit & transit, & paene antequam veniat, aufertur. Itaque in praeteritum tempus animus mittendus est, & quicquid nos vnquam delectauit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorque est memoria voluptatum, quam praesentia. Quod habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quod cogites, quanto diutius habere potueris, sed quamdiu habueris. Rerum natura illum tibi, sicut ceteris fratribus non mancipio dedit, sed commodauit: cum visum est deinde, repetijt, nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam soluisset se moleste ferat, eam praesertim cuius usum gratuitum acceperit, nonne iniustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi: quae suo iure vsa, a quo voluit, debitum suum citius exegit. non illa in culpa est, cuius nota erat condicio, sed mortalis animi spes auida, quae subinde quid rerum natura sit obliuiscitur, nec vnquam sortis suae meminit, nisi cum admonetur. Gaude itaque habuisse te tam bonum fratrem, & vsu in fructum eius, quamuis breuior voto tuo fuerit, boni consule. Cogita iactantissimi num esse, quod habuisti: humanum, quod perdidisti. Nec enim quicquam minus inter se consentaneum est, quam aliquem moueri, quod sibi talis frater parum diu contigerit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinandi ereptus est. Sui quemque credulitas decipit: & in eis quae diligit, voluuntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli se necessitatis suae gratiam facturam esse testata est. Quotidie praeter oculos nostros transeunt notorum ignotorumque funera: nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota vita denuntiatur futurum. Non est itaque ista factorum iniquitas, sed mentis humanae prauitas, insatiabilis rerum omnium: quae indignatur inde se exire, quo admissa est precario.

C A P. XXX.

Q Vanto ille iustior, qui nuntiata filij morte, dignam magno viro vocem emisit: Ego cum genui, tu moriturum sciu. Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset. non accepit tantum nouum nuntium, filij mortem. Quid est enim noui, hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quam ad morrem iter est? Ego cum genui, tam moriturum sciu. Deinde adiecit rem maioris & prudentiae & animi, Huic rei sustuli. Omnes huic rei tollimur: quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusque id cum reposcemur alium alio tempore fata comprehendent, neminem praeteribunt. In procinctu stet animus: & id quod necesse est, nunquam timeat: quod incertum est, semper expectet. Quid dicam duces ducumque progenies, & multis aut consularibus conspicuos, aut triumphis, forte defunctos inexorabili? Tota cum regibus regna, populi cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, immo omnia in vltimum diem spectant. non idem vniuersis finis est. Alium in medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum iam & exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eundem locum tendimus. Vtrum ne, stultius sit nescio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recusare. Agedum illa quae multo ingenij tui labore celebrata sunt, in manus sume, vtriuslibet auctoris carmina: quae tu ita re soluisti, ut quamuis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transfuisti, ut quod difficillimum erat omnes virtutes in alienam te orationem secutae sint. nullus erit in illis scriptis liber, qui non plurima varietatis humanae incertorumque casuum & lacrimarum ex alia atque alia causa fluentium exempla tibi suggerat. Lege, quo spiritu ingentibus intonueris rebus. Pudebit te subito deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiseris, ut quisquis extemplo, ac modo scripta tua mirabatur, quaerat quomodo tam grandia tamque solida, tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis, quae te torquent, ad haec tot & tanta quae consolantur, conuerte, ac respice optimos

optimos fratres, respice uxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

C A P. XXXI.

AB hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere vnus dolor, quàm haec tam multa solatia. Omnes istos vna tecum perculsos vides, nec posse tibi subuenire, immo etiam vltro expectare, vt à te subleuentur, intelligis: & ideo quâto minus in illis doctrinae minusque ingenij est, tanto magis resistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatij loco, inter multos dolorem suum diuidere: qui quia dispensatur inter plura, exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Caesarem, illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficijs imperiũ custodiatur, quàm armis, illo rebus humanis praesidente, nõ est periculum, ne quid perdidisse te sentias. in hoc vno tibi satis praesidij, satis solatij est. Attolle te: & quoties lacrimae suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Caesarem dirige. Siccabuntur maximi & clarissimi cõspectu numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud possint aspicere, praestringet, in se haerentes detinebit. Hic tibi quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo nunquam deiecis animũ, cogitandus est, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cum tanta illi aduersus omnes suos sit mansuetudo, tantaq. indulgentia, quin multis iam solatijs tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quae dolori obstarent tuo congesserit. Quid porro? vt nihil horum fecerit, nonne protinus ipse cõspectus per se tantummodo, cogitatusq. Caesar, maximo solatio tibi est? Dij illum Deaeq. omnes terris diu commodent. Acta hic D. Augusti, & annos vincat, ac, quamdiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, & ante illum consortem patris quàm successorem accipiat. Sera, & nepotibus demũ nostris dies nota sit, qua illum gens sua caelo asserat.

C A P. XXXII.

ABstine ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. Patere illum generi humano iam diu aegro & affecto mederi: patere quicquid prioris principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod praecipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat & novos: quorum me quoque spectatorem futurum, quae primum obtinet locum, ex virtutibus eius promittit clementia. nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: immo ne deiecit quidem, sed impulsus à fortuna & cadentem sustinuit, & in praiceps euntem leniter diuinæ manus vsus moderate deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & vitam mihi non tantum dedit: sed etiam petijt, Viderit qualem volet aestimari causam meam. vel iustitia eius bonam perspicier, vel clementia faciet. vtrunque in aequo mihi eius beneficium erit, siue innocentem me scierit esse, siue voluerit. Interim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam eius totum orbem peruagantem: quae quum ex ipso angulo, in quo ego defossus sum, complures multorum iam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me vnum transeat. Ipse autem optime nouit tempus, quo cui que debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam Caesar: quæ efficit vt quietiorem sub te agant vitam exules, quàm nuper sub Caio egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium expectant, nec ad omnium nauium cõspectum pauent. Per te habent, vt fortunæ faeuientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac presentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse iustissima, quæ etiam percussi colunt.

C A P. XXXIII.

Hic itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno vulnere maiora adhibuit remedia: iam te omni confirmauit modo: iam omnia exempla quibus ad animi aequitatem compellereris, tenacissima memoria reulit: iam omnium praecepta sapientum assueta sibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupauerit, aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo emissa, omnem vim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solum fortuna desumpsit sibi quem tam graui afficeret iniuria. Nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua comploratione. Transibo exempla vulgaria: quae etiam si minora, tamen mira sunt. Ad fastos te & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quae impleuere Caesareum atrium? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non existis in ornamentum saeculorum refulgentibus uiris, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quam impatiens iniuriae pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. Eodem enim die quo uiatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis priuatus intercessit. tam magno tamen fratrem desiderauit hic animo, quàm defenderat. Quid referam Aemilianum Scipionem, qui uno paene eodemque tempore spectauit patris triumphum, duorumque fratrum funera: adolescentulus tamen, ac propemodũ puer, tanto animo tulit illam familiae suae, super ipsum Pauli triumphum coincidentis subitam uastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne urbi Romanae aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

C A P. XXXIII.

Quid referam duorum Lucullorū direptam morte concordiam? Quid Pompeios: quibus ne hoc quidem saeuens reliquit fortuna, vt vna denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primum forori superstes, cuius morte optime cohaerentis Romanae pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minus alte eum deijceret, quam patrem deiecerat: & post hunc tamen casum non tantum dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia vndique exempla separatorum morte fratrum succurrunt: immo contra vix vlla vnquam horum paria conspecta sunt vna senescentia: sed contentus nostrae domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, vt fortunam vlli queratur luctum intulisse: quam sciet etiam Caesarum lacrimas concupisse. Diuus Augustus amisit Octauiam sororem carissimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui caelum destinauerat: immo vero idem omni genere orbitatis vexatus, sororis filium successioni praeparatum suae perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & generos ille amisit, & liberos, & nepotes. Ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit: tamen tot tantoque luctus cepit rerum omnium pacatissimum eius pectus, victorque diuus Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorum fuit. Caius Caesar, diui Augusti auunculi mei nepos, circa primos iuuentutis suae annos Lucium fratrem carissimum sibi, princeps iuuentutis principem eiusdem iuuentutis amisit in apparatu Parthici belli, & grauiore multo animi vulnere quam postea corporis ictus est: quod vtrumque piissime idē & fortissime tulit. Caesar patruus meus, Drusum Germanicum patrem meū, minorem natu quam ipse erat fratrem, intima Germaniae recludentem, & gentes ferocissimas Romano subiicientem imperio, in cōplexu & osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantum, sed etiam aliis fecit: ac totum exercitum, non solum maestum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: iudicauitque non militandi tantum disciplinam esse seruandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrimas alienas compescere, nisi prius pressisset suas.

C A P. XXXV.

M. Antonius auus meus, nullo minor nisi eo à quo victus est, tunc cum Remp. constitueret, & triumphali potestate praeditus, nihil supra se, exceptis vero duobus collegis omnia infra se cerneret, fratrem interfectum audiuit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis. Eo ipso tempore quo M. Antonius ciuium suorum vitae sedebat mortisque arbiter, M. Antonij frater duci iubebatur. Tulit hoc tamen tam triste vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia aduersa tolerauerat: & hoc fuit ei lugere, viginti legionum sanguine fratri parentare. Sed vt omnia alia exempla praeteream, vt in me quoque ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggressa est, bis intellexit laedi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem: quem quomodo amauerim, intelligit profecto quisquis cogitat, quomodo suos fratres pijs fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, vt nec relinquerem quicquam quod exigi deberet à bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset in principe. Haec ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eundem ostendere quam nihil sacrum intantūq. sit fortunae, quae ex his penaribus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut inique. Potest enim haec aduersus priuatas domos vllam aequitatem nosse, aut vllam modestiam, cuius implacabilis saeuitia, totiens ipsa funestauit puluina? Faciamus licet illi conuicium, non nostro tantum ore, sed etiam publico: non tamen mutabitur: aduersus omnes se preces, omnesque querimonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inausum sibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, sicut semper est solita, eas quoque domos ausa iniuriae causa intrare, in quas per templa aditur, & atram laureatis foribus inducere vestem.

C A P. XXXVI.

Hoc vnum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomē propitia respicit, hunc principem, lapsis hominū rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit. Discat ab illo clementiam, atque à mitissimo omnium principe mitis fieri. Debes itaque omnes intueri eos, quos paulo ante retuli, aut ascitos caelo, aut proximos, & ferre aequo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem per quos iuramus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, & in quantum modo homini fas est, per diuina ire vestigia. Quamuis in alijs rebus dignitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: neminem dedignatur, qui modo dignū se illa iudicet. Optime certe illos imitaberis, qui cum indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc vno se ceteris exaequari hominibus non iniuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt, tuleruntque nec nimis acerbe & aspere quod acciderat, nec molliter & effeminatē. Nam & non sentire mala sua, non est hominis: & non ferre, non est uiri. Non possum tamen, cum omnes circumiuerim Caesares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc praeterire ex omni Caesarum numero excerptum, quem rerum natura in exitum opprobriumque humani generis edidit, à quo imperium euersum funditus, principis pijsissimi recreat clementia. C. Caesar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolere quam gaudere principaliter posset, conspectum, conuersationemque ciuium suorum profugit, exequijsque sororis

quae non interfuit, iusta sorori non praestitit, sed in Albanum suum secessit. At foro & aduocatis, & huiusmodi alijs occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala. Pro pudor imperij, principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille C. Ius furiosa inconstantia, modo barbam capillumque submittebat, modo Italiae ac Siciliae oras errabundus permetiens, & nunquam satis certus utrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore quo templa illi constituebat ac puluinaria, eos qui parum maesti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Eadem enim intemperie animi ad uersarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus euentu, supra humanum intumescerebat modum. Procul istud exemplum ab omni Romano viro, luctum suum aut intempestiuis auocare luctibus, aut sordium ac squaloris foeditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano solatio. Tibi vero nihil ex consuetudine mutandum tua. Quoniam quidem ea instituisti amare studia, quae & optime felicitatem extollunt, & facillime minunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

C A P. XXXVII.

Nunc itaque te studiis tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circunda, nec ex vlla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum. Hoc enim vnum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas. Cetera, quae per constructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnameductos altitudinem constant, non propagabunt longam diem: quippe & ipsa intereunt. Immortalis est ingenii memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo semper consecrabis ingenio, quam irriti dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiam si nunc agi apud te causa eius non potest: omnia enim illa quae nobis dedit, ob hoc ipsum quod aliquid eripuit, inuisa sunt: tunc tamen erit agenda, cum primum aequiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam. Multa etiam nunc dabit quibus redimat. Denique ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio uti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quae parua sunt approbare pro magnis: rursus magna attenuare, & ad minima deducere. Sed alio ista vires seruet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque sit superuacuum. Aliquid enim à nobis natura exigit: plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego à te, ne ex toto maereas, exigam. Et scio inueniri quosdam durae magis quam fortis prudentiae viros, qui negent doliturum esse sapientem. Hi vero videntur nunquam in huiusmodi casum incidisse. Alioquin extudisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset. Satis praestiterit ratio, si id vnum ex dolore, quod & superest & abundat, exciderit. Nam ut quidem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum vlli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum seruet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & pia mentis est, nec emotae. Fluant lacrimae, sed eadem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, ut & sapientibus te approbare possis, & fratribus. Effice, ut frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, ut illum & sermonibus celebres, & assidua recordatione repraesentes tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam eius iucundam magis quam flebilem feceris. Naturale est enim, ut semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitia reperitur. Cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis solertiam, in exequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta eius ac facta & aliis expone, & tibi met ipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque sperari potuerit. Quid enim de illo non tuto sponderi fratre posset? Haec, vicumque potui, longo iam situ obsoleto & hebetato animu composui: quae si aut parum respondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non facile Latina ei verba succurrant, quem Barbarorum inconditus grauisque fremitus circumsonat.

M. ANTONII. MVRETI
AD. CONSOLATIONEM
SENECAE. AD. POLYBIUM
NOTAE.

Polybius hic libertus Claudio a studijs fuit: tantae apud illam pecudem potentiae, tantaeq. arrogantiae, ut saepe conspectus sit medius inter duos consules publice incedens. Eum, fratre amisso dolentem, consolatur Seneca, in exilium iam à Claudio pulsus. Libri maior pars interijt. Summa eloquentia scriptus est, sed foedae ac seruilis adulationis plenissimus. Neque defunt, qui Senecam vehementer accusent, quòd hic quidem Claudio tam demisse & humiliter aduletur, in apocolocyntosi autem eidem mortuo tam petulanter insultet. Atque equidem, ut verum fatear, non video, quomodo reprehensionem effugere possit, si quis cum eo summo iure agere instituat. Sed tamen & patriae desiderio condonandum aliquid est: & vix quisquam ea sapientia reperitur, qui, mortuo eo, a quo gravissimas accepit iniurias, aut non laetari, aut gestientem efferentemque se, conceptam ea ex re laetitiam coercere ac comprimere possit.

Nostra corpora compares.] Dixerat, ut ex his colligitur, & homines & humana omnia caduca ac fragilia esse: & aedificia quoque ipsa, quae firma ac diu duratura videamur, si ad corpora nostra comparentur, firma esse: si ad naturae condicionem, infirma & caduca.

L. ANNÆI. SENECAE
AD. MARCIAM. DE
CONSOLATIONE
LIBER. VNVS

CAP. I.

Nisi te, Marcia, scirem tam longe ab infirmitate muliebris animi, quàm à ceteris vitijs recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici, non auderem obuiam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter haerent & incumbunt. Nec spem concepissem, tam iniquo tempore, tam iniquo iudice, tam inuidioso crimine, posse me efficere, ut fortunam tuam absolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, qualem te in persona patris tui gesseris: quem non minus quàm liberos dilexisti: excepto eo, quòd non optabas superstitem: nec scio an & optaueris. Permittit enim sibi quaedam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutij Cordi, parentis tui, quantum poteras inhibuisti. Postquam tibi aperuit, inter Seianianos satellites illam vnam patere seruitutis fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus: victaque fudisti lacrimas clam, & gemitus deuorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo saeculo, quo magna pietas erat, nihil impie facere. Ut vero aliquam occasionem mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in vsum hominum reduxisti, & à vera illum vindicasti morte, ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optime mèruisti de Romanis studijs, magna illorum pars arserat: optime de posteris, ad quos venit incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata: optime de ipso, cuius viger vigeatque memoria, quamdiu fuerit in preuo Romana cognosci, quamdiu quisquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum, quamdiu quisquam, qui velit scire, quid sit vir Romanus, qui subactis iam cerui-

ceruicibus omnium, & ad Seianianum iugum adaectis, indomitus sit homo, ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum resp. ceperat, si illum ob duas artes pulcherrimas in obliuionem coniectum, eloquentiam & libertatem, non eruisset. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetustatem nullam timet. At illorum carnicum cito scelera, quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur. Haec magnitudo animi tui vetuit me ad sexum tuum respicere: vetuit ad vultum, quem tot annorum continua tristitia, ut semel obduxit, tenet. Et vide quam non surrepam tibi, nec fucum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi. & vis scire hanc quoque plagam esse sanandam? ostendi tibi aequae magni vulneris cicatricem. Alij itaque molliter agant, & blandiantur: ego confligere cum tuo maerore constitui, & defessos exhaustosque oculos, si verum audire vis, magis iam ex consuetudine, quam ex desiderio fluentes continebo: si fieri poterit, fauente te remedijs tuis: sin minus, vel inuita, teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filij locum superstitem fecisti. Quis enim erit finis? Omnia in superuacuum tentata sunt. Fatigatae allocutiones amicorum, auctoritates magnorum & affinium tibi virorum: studia, hereditarium & paternum bonum, surdas aures irritum, ac vix ad breuem occupationem proficiente solatio transeunt. Illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas aerumnas componit, in te vna vim suam perdidit. Tertius iam praeterijt annus, cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit, renouat se, & corroborat quotidie luctus: & iam sibi ius mora fecit, eoque adductus est, ut putet turpe desinere. Quemadmodum omnia vitia penitus insidunt, nisi dum surgunt, oppressa sint, ita quoque haec tristitia & misera, & in se saeuientia, ipsa nouissime acerbitate pascuntur, & sit infelicitis animi praua voluptas dolor. Cupissem itaque primis temporibus ad istam curationem accedere. leuiore medicina fuisset oriens adhuc restringenda mali vis: vehementius contra inueterata pugnandum est. Nam vulnere quoque sanitas facilis est, dum a sanguine recentia sunt: tunc & vruntur, & in altum reuocantur, & digitos scrutantium recipiunt. vbi corrupta in malum vicus veterarunt, difficilius curantur. Non possum nunc per obsequium, nec molliter asequi tam durum dolorem. Frangendus est.

C A P. II.

Scio, à praeceptis incipere omnes qui monere aliquem volunt, & in exempla desinere. Mutari hunc interim ordinem expedit. Aliter enim cum alio agendum est. Quosdam ratio ducit: quibusdam nomina clara opponenda sunt, & auctoritas, quae liberum non relinquat animum ad speciosa stupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima & sexus tui, & saeculi nostri exempla: alterius feminae, quae se tradidit ferendam dolori: alterius quae pari affectu casu, maiore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium, sed cito animum in sedem suam reposuit. Octauia & Liuia, altera soror Augusti, altera vxor, amiserunt filios iuuenes, vtraque spe futuri principis certa. Octauia Marcellum, cui & auunculus & socer incumbere coeperat, in quem onus imperij reclinaret, adolescentem animo alacrem, ingenio potentem, frugalitatis continentiaeque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandae, patientem laboris, voluptatibus alienum, quantumcunque imponere illi auunculus, & (ut ita dica) inaedificare voluisset, laturum. Bene legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem per omne vitae suae tempus flendi gemendique fecit. Nec vllas admisit voces, salutare aliquid afferentes. Ne auocari quidem se passa est. Intenta in vnam rem, & toto animo affixa, talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. non dico non ausa consurgere, sed alleuari recusans: secundam orbitatem iudicans, lacrimas omittere. Nullam habere imaginem filij carissimi voluit, nullam sibi fieri de illo mentionem. Odebat omnes matres, & in Liuiam maxime furebat: quia videbatur ad illius filium transisse, sibi promissa felicitas. Tenebris & solitudini familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandae Marcelli memoriae composita, aliosque studiorum honores reiecit, & aures suas aduersus omne solatium clausit, à sollemnibus officijs seducta, & ipsam magnitudinis fraternae nimis circumlucentem fortunam exosa, defodit se, & abdidit. Assidentibus liberis, nepotibus, lugubrem vestem non deposuit, non sine contumelia omnium suorum, quibus saluis orba sibi videbatur.

C A P. III.

Liuia amiserat filium Drusum, magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intrauerat penitus Germaniam, & ibi signa Romana fixerat, vbi vix vllos esse Romanos notum erat. In expeditione victor decesserat, ipsis illum hostibus aegrum cum veneratione & pace mutua prosequantibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro rep. obierat, ingens ciuium prouinciarumque, & totius Italiae multitudo: per quam effusus in officium lugubre municipijs, colonijsque, vsque in urbem ductum erat funus triumpho simillimum. Non licuerat matri vltima filij oscula gratumque extremi sermonem oris haurire, longo itinere reliquias Drusi sui prosecutae, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret, irritatae. Ut primum tamen intulit tumulto, simul & illum, & dolorem suum posuit: nec plus doluit quam aut honestum erat, aut Caesare, aut aequo maius. Non desit itaque Drusi sui celebrare nomen, vbique illum sibi priuatim publiceque repraesentare, & libentissime de illo loqui, de illo audire: cum memoriam alterius nemo posset retentare, quin illam tristem sibi redderet. Elige itaque, vtrum exemplum putas probabilius. si illud prius sequi vis, eximis te numero viuorum. Auerfaberis & alienos liberos & tuos, ipsumque desiderans, triste matribus omen occures. Voluptates honestas permissas, tanquam parum decoras fortunae tuae recijciens, inuisam habebis lucem: & aetati tuae, quod non praecipitet te quam primum, &

finia t,

finiat, infestissima eris. Quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te vivere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximae feminae te exemplum applicueris, moderatius ac mitius, non eris in aerumnis, nec te tormentis macerabis. Quae enim, malum, amentia est, poenas à se infelicitatis exigere, & mala sua augere? Quam in omni vita seruasti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque re praestabis. Est enim quaedam & dolendi modestia. illum ipsum iuuenem dignissimum quiete, semper nominans, cogitantque, meliore pones loco, si matri suae, qualis viuus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IIII.

Nec te ad fortiora ducam praecepta, ut inhumano ferre humana iubeam modo, ut ipso funebri die oculos matris exsiccem. Ad arbitrum tecum veniam. Hoc inter nos quaeretur, utrum magnus esse debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liviae Augustae, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo feruore cum maxime impatientes ferocelesque sunt miseriae, se consolandam Areo philosopho viri sui praebuit: & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quam populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quam Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, ut in illo acerbo & defletorio gentibus funere, nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic, ut opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud feminam opinionis suae custodem diligentissimam. Usque in hunc diem Livia (quantum quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantum quae in publicum emittuntur, nota sunt, sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in maioribus modo obseruasti, sed in minimis, nequid faceres, cui famam, liberrimam principum iudicem, velles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius petere. Seruandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus aliterue factum velis.

CAP. V.

Deinde oro atque obsecro, ne te difficilem amicis, & intractabile praestes. Non est enim quod ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant: loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil: ne aut obliuio clarissimi iuuenis illi faciat iniuriam, aut mentio tibi, cum secessimus, & in vnum conuenimus, facta eius dictaque quanto meruit suspectu celebramus. coram te altum nobis de illo silentium est. Cares itaque maxima voluptate, filij tui laudibus: quas non dubito quin vel impendio vitae, si potestas detur, in aeuum omne sis prorogatura. Quare patere, immo accersere sermones, quibus ille narretur, & apertas aures praebere ad nomen memoriamque filij tui: nec hoc graue duxeris, ceterorum more, qui in eiusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam, quae deterior est, aspicias. Non conuertis te ad conuictus filij tui, occursumque iucundos, non ad pueriles dulcesque blanditias, non ad incrementa studiorum. Vltimam illam faciem rerum premis. In hanc, quasi parum ipsa per se horrida sit, quicquid potes congeris. Ne, obsecro te, concupieris peruerissimam gloriam, infelicissimam videri.

CAP. VI.

Simul vero cogita, non esse magni animi, se rebus prosperis fortem gerere, ubi secundo cursu vita proccedit. Nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & sequens ventus ostendit. Aduersi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne submiseris te, immo contra fige stabilem gradum: & quicquid onerum supra cecidit, sustine, primo duntaxat strepitu conterrita. Nulla re maior inuidia fortunae fit, quam aequo animo. Post hoc ostendit illi filium incolumem, ostendit ex amisso nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Aegus assedit: te mutata persona consolatus est. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quam vlla vnquam mater amiserit. Non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam. Si fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem sine somno tristitia consumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipsam faciem impetus fiat: atque sese omni genere saeuitiae, profecturus maetor exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta reuocantur, si fors immota, & in aeternum fixa, nulla miseria mutatur, & mors tenet quicquid abstulit, desinat dolor qui perit. Regamur: nec nos ista vis transuersos auferat. Turpis est nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit, permisit tempestati nauem. At ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem & obnixum.

CAP. VII.

Tenim naturale desiderium suorum est. Quis negat? quamdiu modicum est, nam in discessu, non solum amissione, carissimorum necessarius mortus est, & firmissimorum quoque animorum contractio. Sed plus est quod opinio adjicit, quam quod natura imperauit. Aspice mutorum animalium quam concitata sint desideria, & tamen quam breuia. Vaccarum vno die alteroue mugitus auditur. Nec diutius equarum vagus ille amensque discursus est. Ferae cum vestigia catulorum consectatae sunt, & siluas peruagatae, cum saepe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt. Aues cum stridore magno inanes nidos circumfremuerunt: intra momentum tamen quietae, volatus suos reperunt. Nec ulli animali longum foetus sui desiderium est, nisi homini, qui adest dolori suo: nec ran-

tum quantū sentit, sed quantum constituit, afficitur. Vt scias autem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primum magis feminas quā viros, magis barbaros quā placidos eruditaeque gentis homines, magis indoctos quā doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea quae à natura vim acceperunt, eandem in omnibus seruant. Apparet non esse naturale, quod varium est. Ignis omnes aetates, omnium vrbium ciues, tam viros quā feminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit secādi potentiam. Quare? quia vires à natura datae sunt, quae nihil in personam constituit. Paupertatem, luctum, orationem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit: & imbecillam impatientemque reddit praesumpta opinio de nō timendis terribilis.

C A P. VIII.

DEinde quod naturale est, non decrefcit mora. Dolorem dies consumit, licet contumacissimum, quotidie insurgentem, & contra remedia efferuescentem, tamen illum efficacissimum mitigandae ferociae tempus eneruat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens tristitia, & iam videtur duxisse callum, non illa concitata, qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata. Tamen hanc quoque aetas tibi minutatim eximet: quoties aliud egeris, animus relaxabitur, nunc te ipsa custodis. Multum autem interest, vitrum tibi permittas maerere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiae conuenit, finem luctus potius facere, quā expectare: nec illum opperiri diem quo te inuita dolor desinat? ipsa illi renuntia.

C A P. IX.

VNde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non sit naturae iussu? quòd nihil nobis mali, antequā eueniat, proponimus, sed vt immunes ipsi, & alijs pacatius ingressi iter, alienis non admonemur calibus, illos esse communes. Tot praeter domum nostram ducuntur exequiae, de morte non cogitamus, tot acerba funera, nos togam nostrorum infantium, nos militiam & paternae hereditatis successionē animo agitamus. Tot diuitū subita paupertas in oculos incidit: & nobis nunquā in mentem venit, nostras quoque opes aequae in lubrico positas. Neceffe est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quae multo ante prouisa sunt, languidius incurrunt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quae alios tela fixerunt, circa te vibrasse? velut murum aliquē, aut obsessum multo hoste locum, & arduum ascensu, semermis adeas, expecta vulnus, & illa superne volantia cum sagittis pilisque saxa, puta in tuum vibrata caput. Quoties aut ad latus, aut post tergum ceciderint, exclama: Non decipies me fortuna, nec securam aut negligentem opprimes. Scio quid pares, alium percussisti, me petisti. Quis vnquam res suas quasi periturus aspexit? Quis vnquam nostrum de exilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? Quis non, si admoneatur vt de suis cogitet, tanquam dirum omen reſpuat, & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat? Non putauī futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis, scis posse fieri, quod multis vides euenisse? Egregium verū audi, & dignum publico.

Cuius potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: & tu amittere potes. Ille damnatus est: & tua innocentia sub ictu est. Hic nos error decipit, hic effeminat, dum patimur, quae nunquam pati nos posse praeuidimus. Aufert vim praesentibus malis, qui futura prospexit.

C A P. X.

QUicquid est hoc, Marcia, quòd circa nos ex aduenticio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & exclusorum clientium turba, referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa coniux, ceteraque ex incerta & mobili sorte pendentia: alieni commodatique apparatus sunt, nihil horum dono datur: collati- cius, & ad dominos redituris instrumētis scaena adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur: pauca vsque ad finem perseuerabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tanquam inter nostra positi: mutuo accepimus. Vtusfructus noster est, cuius tempus ille arbiter muneris sui temperat. Nos oportet in promptu habere, quae in incertum diem data sunt, & appellatos, sine querela reddere. Pessimus est debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo nostros, & quos superstites lege nascendi optamus, & quos praecedere iustissimum ipsorum votum est, sic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, immo nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Saepe admonēdus est animus, amet vt recessura, immo tanquam recedentia. Quicquid à fortuna datum est, tanquam extemplo abiturum possideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & sine dilatione omne gaudium haurite. Nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam aduocationem dedi. Nihil de hac hora, festinandū est. Instat à tergo mors: iam deficiet iste comitatus. Iam contubernia ista sublato clamore soluentur. Rapina rerum omnium est. Miseri nescitis fuga viuere. Si mortuū tibi filium doles, eius temporis quo natus est, crimen est. Mors enim illi nascenti determinata est. In hanc legem datus, hoc fatum ab vtero statim prosequabatur. In regnum fortunae, & quidem durum atque inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri: corporibus nostris impotenter, contumeliose, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in poenam admotis, vel in remedium: alios nudos mari iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut litus explodet, sed in alicuius ventrem immensae beluae detrudet. Alios morborum varijs generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque detinebit: vt varia & libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, & poenis & muneribus errabit. Quid opus est partes de-
fere?

flere? Tota vita flebilis est. Vrgebunt noua incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. Moderandus est itaque vobis animus ad haec maxime quae immoderate fertis. & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

C A P. XI.

Quae demum ista tuae publicaeque condicionis obliuio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre ipsa fluidumque corpus, & casibus morbisque repetita, sperasti tam imbecilla materia solida & aeterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quae feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quae in foro litigat, in theatris desidet, in templis precatur turba, dispari gradu vadit. Et quae veneraris, & quae despicias, vnus exaequabit cinis. Hoc iubet illa Pythica oraculis ascripta vox, Noſce te. Quid est homo? quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile, iactatu, non tempestate magna, vt dissiperis, est opus. Vbicunque arietaueris, solueris. Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienae opis indigens, ad omnē fortunae contumeliam proiectum: cum bene lacertos exercuit, cuiuslibet ferae pabulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidis que contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, aestus, laboris impatiens: i pso rursus situ & otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia modo copia rumpitur. *Anxiae solitaeque* tutelae, precarij spiritus, & male haerentis, qua parum repentinum audiet, ex improviso sonus auribus grauis excutit. Soli semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem vnus qua singulis opus est. Nunquid enim vt concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque & lassitudo, & vigila, & humor, & cibus, & sine quibus viuere non potest, mortifera sunt. Quocunque se mouet, infirmitatis suae statim conscium, non omne caelum ferens, aquarum nouitatibus, flatuque non familiaris aerae, & tenuissimis causis atque offensionibus morbidum, putre, cassum, à fletu vitam auspicatum: cum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suae venit? Immortalia, aeterna volutat animo, & in nepotes pronepotesque disponit: cum interim longa conantem eum mors opprimit, & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum.

C A P. XII.

Dolor tuus, ò Marcia, si modo illi vlla ratio est, vtrum sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrumne amisso filio mouet, quod nullas ex illo voluptates cepisti, an quod maiores, si ditius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris, tolerabilius efficies detrimentum tuum. Minus enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudij laetitiaeque perceperant. Si confessa fueris percepisse magnas voluptates, oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione: nisi forte hi qui catu, os auesque, & friuola animorum oblectamenta, summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex visu tactuq. & blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus non fructus educationis ipsa educatio est. Licet itaque tibi nihil industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia quaeſierit ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & maior. Melius tamen tecum actum est, quàm si omnino non contigisset. Quoniam si ponatur electio, vtrum satius sit nō diu felicem esse, an nunquam: melius est, discessura nobis bona, quàm nulla contingere. Vtrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantum nomenque filij expleturum habuisse, an tantae indolis, quantae tuus fuit? Iuuenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito curio, cito sacerdos, omnia tam propera. Nulli fere & magna bona & diuturna contingunt. Non durat, nec ad vltimum exit, nisi lenta felicitas. Filium tibi dii immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electi à te à dijs, cui frui non liceret filio. Circunfer per omnem notorū & ignotorum frequentiam oculos, occurrent tibi vbique maiora. Senferunt ista magni duces, senferunt principes. Ne deos quidem fabulae immunes reliquerunt: puto vt nostrorum funerum leuamentum esset, etiā diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes. nullam tam miseram nominabis domum, quae non inueniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis sentio, vt putem posse te lenius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum luentium produxero. Maliuoli solarij genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam: non vt scias hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere: sed vt scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placide. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut malitiam eius & acerrimam virtutem in hostes ciuesque contudit: aut effecit, vt cognomen illud vsurpasse falso videretur, quod amisso filio assumpsit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundae res constabant: nec inuidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit: etiam inimici fatebuntur, bene illum arma sumpsisse, bene posuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos peruenit. Nec nimis admiretur Graecia illum patrem, qui in ipso sacrificio nuntiata filij morte, tibicinem tantum tacere iussit, & coronam capiti detraxit, cetera rite perfecit.

C A P. XIII.

Pluillus hoc fecit Pontifex, cui postem tenenti & Capitolium dedicanti mors filij nuntiata est: quā ille exaudisse dissimulans, & sollemnia Pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpent

pente precationem, & ad filij sui nomen, Ioue propitiato. Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione non abduxit patrē. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen, ut redijt domum, & impleuit oculos, & aliquas voces flebiles misit: & peractis, quae mos erat praestare defunctis, ad Capitolium hilari redijt vultu. Paulus circa illos nobilissimi triumphis dies, quo victum ante currum egit Persen, duos filios in adoptionem dedit: quos sibi seruauerat, extulit. Quales retentos putas, cum inter commodatos Scipio fuisset? Non sine motu vacuum Pauli currum populus Romanus aspexit. Contionatus est tamen, & egit dijs gratias, quod compos voti factus esset. Precatum enim se, ut si quid ob ingentem victoriam inuidiae dandū esset, id suo potius quàm publico damno lueretur. Vides quàm magno animo tulerit orbitati suae gratulatus est. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia perdidit. Non contigit tamen tristem Paulum Persae videre.

C A P. XIII.

Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quaeram miseros? quasi non difficilior sit, inuenire felices. Quota quaeque domus usque ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatum sit? Vnum quemlibet annum occupa: & ex eo magistratus cita. Lucium, si vis, Bibulum, & C. Caesarem. videbis inter collegas inimicissimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quàm fortioris viri, duo simul filij interfecti sunt: Aegyptio quidem militi ludibrio habiti: ut non minus ipsa orbitate, auctor eius, digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, toto honoris sui anno, ob inuidiam collegae, domi latuerat, postero die quàm geminum funus renuntiatum est, processit ad solita in publicū officia. Quid minus poterat, quàm unū diē duobus filiis dare? Tam cito liberorum luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Caesar cum Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audiuit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non aequo laturus animo quenquam alium esse in Rep. magnum, & modum impositurus incrementis, quae grauiā illi videbantur, etiam cum in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, & tam cito dolorem vicit, quàm omnia solebat.

C A P. XV.

Quid aliorum tibi funera Caesarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, ut sic quoque generi humano profuit: ostendens, ne eos quidem qui dijs geniti deosque genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam. Diuus Augustus amissis liberis, ne potibus, exhausta Caesarum turba, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter tanquā eius iam res ageretur, cuius cum maxime intererat, de dijs neminem queri. Ti. Caesar & quem genuerat, & quem adoptauerat, amisit: ipse tamen pro rostris laudauit filium, stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos à funere arceret, & flente populo Romano non flexit vultum: experiendum se dedit Seiano ad latus stanti, quàm patienter posset suos perdere. Vides ne quanta copia virorum maximorum sit, quos non excepit hic omnia prosterbens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publice priuatimque congesta erant? Sed videlicet it in orbem ista tempestas, & sine dilectu vastat omnia, agitque ut sua. Iube singulos conferre rationem, nulli contigit impune nasci.

C A P. XVI.

Scio quid dicas. Oblitus es feminā te consolari. virorum refers exempla. Quis enim dixerit naturam maligne cum muliebribus ingeniis egisse, & virtutes illarum in arcum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta libera facultas: laborem doloremque ex aequo, si consueuere, patiuntur. In qua istud vrbe, dii boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiae Brutum. In qua Cloeliam, contempto hoste & flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transcripsimus. Equestri insidens statuae in sacra via celeberrimo loco Cloelia exprobrat iuuenibus nostris puluinum ascendentibus, in ea illōs vrbe sic ingredi, in qua etiam feminas equo donauimus. Quod tibi si vis exempla referri feminarum, quae suos fortiter desiderauerunt, non ostiatim quaeram. Ex vna tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit. & de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos ciuitas sensit. Ti. Gracchum, & Caium quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occisos vidit & insepultos: consolantibus tamen miseramque dicentibus: Nunquam, inquit, non felicem me dicam, quae Gracchos peperit. Cornelia Liuium Drusum, clarissimum iuuenem, illustri ingenij, vadentem per Gracchorum vestigia, imperfectis tot rogaionibus, intra penates interemptum suos amiserat, incerto caedis auctore: tamen & acerbam mortem filij, & inultam tam magno animo tulit, quàm ipse leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reuerteris, si tela quae in, Scipiones Scipionumque matres ac filios egit, quibus Caesares petijt, ne à te quidem continuit. Plena & infesta varijs casibus vita est: à quibus nulli longa pax, vix indutiae sunt. Quattuor liberos sustuleras, Martia. Nul lum autem frustra cadet telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine inuidia damnoue praeteruehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, sed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex aequo cum potentiore diuidere duas tibi reliquit

quit filias, & harum nepotes: & ipsum quem maxime luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias, similes patri: si male fers, magna onera: si bene, magna solatia. in hoc te perduxit, ut illas cum videris, admoneris filij, non doloris, Agricola, euerfis arboribus, quas aut ventus radicitus euulsi, uat contortus repentino impetu turbo perfregit, subolem ex illis residuam fouet, & amissarum semina statim plantaſque disponit, & momento (nam ut in damna, ita ad incrementa rapidum veloxq. tempus est) adoleſcunt amiſſis laetiora. Has nunc Metilij tui filias in eius vicem ſubſtitue: & vacantem locum exple. Vnum dolorem, geminato ſolatio leua. Haec quidem natura mortalium eſt, ut nihil magis placeat, quam quod amiſſum eſt. Iniquiores ſumus aduerſus relicta, ereptorum deſiderio. Sed ſi aſtutiam volueris, quàm tibi valde fortuna, etiam cum ſaueſcit, pepercerit, ſcies te habere plus quàm ſolatia. Reſpice tot nepotes, duas filias.

C A P. XVII.

Hic illud quoque, Marcia, mouet me, ſi eſſet cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos ſequerentur: nunc video, exempto diſcrimine, & eodem modo malos bonosque iactari. Graue eſt tamen, quem educaueris iuuenem, iam matri, iam patri praefidium ac decus, amittere. Quis negat graue eſſe: ſed humanum eſt. Ad hoc genita es ut perderes, ut perires, ut ſperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres, & optares, & quod eſt peſſimum, nunquam ſcires cuius eſſes ſtatus. Si quis Syracuſas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futurae peregrinationis tuae ante cognoſce, deinde ita nauiga. Haec ſunt quae mirari poſſis: videbis primum ipſam inſulam ab Italia anguſto intercifaſ freto, quam continenti quondam cohaeſiſſe conſtat: ſubitum illo mare irrupit, &

Hesperium Siculo latus abſcidit:

deinde videbis (licebit enim tibi auidiſſimum maris verticem ſtringere) illam fabuloſam, Charybdim dico, quàm diu ab aſtro vacat, quietam, at ſi quis inde ventus ſpirauit, hiaru magno profundoque nauigia ſorbentem. Videbis celebratiſſimum carminibus fontem Arethuſam, nitidiſſimi ac perlucidi ad imum ſtagni, gelidiſſimas aquas profundentem: ſiue illas ibi primum naſcentes inuenit, ſiue immerſum terris flumen integrum ſubter tot maria, & à conſuſione peioris vndae ſeruatum reddidit. Videbis portum quietiſſimum omnium, quos aut natura poſuit in tutelam claſſium, aut adiunxit manus, ſic tutum, ut ne maximarum quidem tempeſtatum furori locus ſit. Videbis vbi Athenarum potentia fracta, vbi tot millia captiuorum, ille exciſis in inſinitam altitudinem faxis, nobilis carcer incluſerat, & ipſam ingentem ciuitatem, & laxius territorium quàm multarum urbium fines ſint: tepidiſſima hiberna, & nullum diem ſine interuentu ſolis. Sed cum omnia iſta cognoueris, grauis & inſalubris aeſtas, hiberni caeli beneficia corrumpit. Erit Dionyſius illic tyrānus, libertatis, iuſtitiae, legum exitiū, dominationis cupidus, etiam poſt Platonem, vitae etiam poſt exilium: alios vret, alios verberabit, alios ob leuem offenſam iubebit detruncari, accerſet ad libidinem mares feminasque, & inter foedos regiae intemperantiae greges parum erit ſimul binis coire. Audiſti quid te inuitare poſſit, quid abſtergere. Proinde aut nauiga, aut reſiſte. Poſt hanc denuntiationem, ſi quis dixiſſet intrare ſe Syracuſas velle, ſatis ne iuſtam querelam de viſo, niſi de ſe habere poſſet, qui non inciſiſſet in illa, ſed prudens ſciensque veniſſet? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. Tu ſi filios ſuſtuleris, poteris habere formoſos, poteris & deformes: & ſi fortasſe tibi multi naſcētur, eſſe ex illis aliquis tam ſeruator patriae quàm proditor poterit. Non eſt quod ſperes tantae dignationis futuros, ut nemo tibi propter illos maledicere audeat. Propone tamen & tantae futuros turpitudinis, ut ipſi maledictum ſint. Nihil vetat illos tibi ſuprema praefare, & laudari te à liberis tuis: ſed ſic te para, tanquam in ignem poſitura, vel puerum, vel iuuenem, vel ſenem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus eſt, quod parens ſequitur.

C A P. XVIII.

Poſt has leges propoſitas ſi liberos tollis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil ſponſponderunt. Ad hanc imaginem agetum totius vitae introitum referamus. Syracuſas viſere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, expoſui: puta naſcenti me tibi venire in conſilium. intratura es urbem dijs hominibuſque communem, omnia complexam, certis legibus aeternisque deuinctam, indefatigata caeleſtium officia voluentem. Videbis illic innumerabiles ſtellas, miraberis vno ſidere omnia impleri, ſolem quotidiano curſu diei noctiſque ſpatia ſignantem, annum in aeſtatem hiememque aequaliter diuidentem. Videbis nocturnā lunae ſucceſſionē à fraternis occuſſionibus lene remiſſumque lumen mutuam, & modo toto ore terris imminem, acceſſionibus damniſque mirabilem, ſemper proximae diſſimilem. Videbis quinque ſidera diuerſas agentia vias, & in contrarium praecipiti mundo nitentia: ex horum leuiſſimis motibus fortunae populorum dependent, & maxima ac minima proinde formantur, prout aequum iniquumue ſidus inceſſit. Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & caeli fragorem. Cum ſatiatos ſpectaculo ſupernorum in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in inſinitum patentium fuſa planicies. Hinc montium magnis & nivalibus ſurgentium iugis, erecti in ſublime vertices, deiectus fluminum, & ex vno fonte in Orientem Occidentemque deſuſi amnes, & ſummis cacuminibus nemora nutantia, & tantum ſiluarum cum ſuis animalibus, auiumque concentu diſſono. Varij urbium ſitus, & ſecluſae nationes locorum difficultate, quarum aliae ſe in erectos ſubtrahunt montes, aliae

aliae ripis, lacu, vallibus, palude, circumfunduntur: adiuta cultu seges, & arbuta sine cultore fertilia, & riuorum lenis inter prata discursus, & amoeni sinus, & littora in portum recedentia, sparsae tot per vastum insulae, quae interuentu suo maria distinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, & inter rapidorum torrentium arenas, aurum interfluens, & in medijs terris, medioq. rursus mari nitentes igniū faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu sciudens, & ingenti licentia exaestuans. Videbis his inquietis, & sine vento fluctuantibus aquis immani, & fidem excedenti magnitudine terrentia animalia, quaedam grauiā & alieno se magisterio mouentia, quaedam velocia, concitatis perniciores remigijs, quaedam haurientia vndas, & magno praenauigantium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas non nouere terras quaerentia. Videbis nihil humanae audaciae intentatum, erisque ei spectatrix, & ipsa pars magna conantium: disces, docebisque artes, alias quae vitam instruant, alias quae ornent, alias quae regant. Sed istic erunt mille corporū & animorum pestes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies caeli, corporisque, & carissimorū acerba desideria, & mors, incertum facilis, an per poenam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis. vt in illa venias, per ista exeundum est. Respondebis, velle te viuere? Quid ni? immo puto ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo vt conuenit.

C A P. XIX.

Nemo, inquis, nos consuluit. Consulti sunt de nobis parentes nostri: qui cum condicionem vitae nossent, in hanc nos sustulerunt. Sed vt ad solatia veniam, videamus primum quid curandum sit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem desiderium eius, quem dilexit, id per se tolerabile apparet. Absentes enim abfuturosque, dum viuerent, non flemus, quamuis omnis vsus illorum nobis & conspectus ereptus sit. Opinio est ergo quae nos cruciat: & tanti quodque malum est, quanti illud taxauimus. In nostra potestate remedium habemus. Iudicemus illos abesse, & nosmetipsi fallamus. Dimisimus illos: immo consecuturi praemissimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui a contemptu vindicet. Vt minime probabili, sed vero solatio utar. In ciuitate nostra plus gratiae orbitas cōfert, quam eripit. Adeoque senectutem solitudo, quae solebat destruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorū simulent, & liberos seruent, & orbitatem manu faciant. Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea. etenim non est dignus solatio, qui filium sibi decessisse sicut mancipium moleste fert: cui quicquā in filio respicere praeter ipsum vacat. Quid igitur te, Marcia, mouet? Vtū, quod filius tuus decessit: an, quod non diu vixit? Si quod decessit, semper debuisti dolere: semper enim scisti moriturum. Cogita, nullis defunctum malis affici. Illa quae nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, nec reos vllos in illa libertate tam laxa: nullos iterum tyrannos. Luserunt ista poetae, & vanis nos agitare terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: vltra quam mala nostra nō exeunt, quae nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miseretur, & non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunae tradit. Mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos intra quos seruij. Excepit illum magna & aeterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non inuidia felicitatis alienae tangitur, nec suae premitur, nec conuiijs quidem vllis verecundae aures verberantur: nulla publica clades conspicitur, nulla priuata, non sollicitus futuri pendet ex euentu, semper in deteriora dependenti. Tandem ibi constitit, vnde nil eum pellat, vbi nil terreat.

C A P. XX.

O Ignaros malorum suorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturae laudatur: quae siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem aut lassitudinem senis terminat, siue iuuenile aeuum, dum meliora sperantur, in flore deducit, siue pueritiam ante duriores gradus reuocat, omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quam de his ad quos venit antequam inuocaretur. Haec seruitutem inuito domino remittit. Haec captiuorum cathenas leuat: haec ē carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. Haec exulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque iaceat. Haec vbi res fortuna male diuisit, & aequo iure genitos, alium alij donauit, exaequat omnia. Haec est quae nihil quicquam alieno fecit arbitrio. Haec est in qua nemo humilitatē suam sensit. Haec est quae nulli paruit. Haec est, Marcia, quam pater tuus concupiuit. Haec est, inquam, quae efficit, vt nasci non sit supplicium: quae efficit, vt non concidam aduersus minas casuum, vt seruare animum saluum ac potentem sui possim. Habeo quod appellam. Video istic cruces non vnius quidem generis, sed aliter ab alijs fabricatas. alij capite conuersos in terram suspendere, alij per obscoena stipitem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & singulis articulis singula machinamēta: sed video, & mortem. Sunt istic hostes cruenti, ciues superbi. Sed video istic & mortem. Non est molestum seruire, vbi si domini pertaesum est, licet vno gradu ad libertatem transire. contra iniurias vitae beneficium mortis habeo. Cogita, quantū boni opportuna mors habeat, quā multis diutius vixisse nocuerit. Si Cn. Pompeium,

peium, decus istius firmamentūque imperij, Neapoli validus abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui tēporis adiectio fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo caesas: & ex illo proelio, in quo prima acies senatus fuit, quae infelices reliquiae sunt, Imperatorem ipsum superfuisse: vidit Aegyptium carnificem, & sacrosanctum victoribus corpus satelliti praestitit, etiam si incolumis fuisset paenitentiam salutis acturus. Quid enim erat turpius, quàm Pompeium vivere beneficio regis? M. Cicero si eo tempore, quo Catilinae fidas deuittauit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberata Rep. conseruator eius: si denique filiae suae funus secutus fuisset, tunc felix mori potuit. Non vidisset strictos in ciuilia capita mucrones: nec diuisa percussoribus occisorum bona, ut etiam de suo perirent: non hastam consularia spolia vendentem: nec caedes, nec locata publice latrocinia, bella, rapinas trium Catilinarum. M. Catonem si à Cypro & haereditatis regiae dispensatione redeuntem mare deuorasset, vel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello stipendium, nonne illi bene actum foret? hoc certe secum tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio paucissimorum, virum libertati non suae tantum, sed publicae natum, coegit Caesarem fugere, Pompeium sequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit Metilio: omnium etiam malorum remisit patientiam. Nimis cito perijt & immaturus. Primum puta illum superesse: comprehendere quantum plurimum procedere homini licet: quantulum est? Ad breuissimum tempus editi, cito cessuri loco, venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium. de nostris aetatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui constat. Computa vrbium saecula. videbis quàm non diu steterint etiam quae vetustate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca sunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cū populis, vrbibusq., & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus: ad vniuersa referētes, minore portionē aetas nostra quàm parte puncti habet, si tempori comparetur omni: cuius maior est mensura quàm mundi: utpote cum ille se intra huius spatium toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cuius quantumcunque fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? vno modo multū est quod viuimus: si satis est. Licet mihi vaces, & in moram tardatae senectutis nouies denos centenosque percentes annos. cum ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa breuissimi longissimi-que aevi differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaueris quanto non vixerit. De inde nō immaturus decessit: vixit enim, quantum debuit viuere. Nihil enim illi iā vltra supererat. Nō vna hominibus senectus est, ut ne animalibus quidem: intra quatuordecim quaedam annos defatigantur: & haec illis longissima aetas est, quae homini prima. Dispar cuique viuendi facultas data est. Nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quàm vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit semper ubi positus est: nec illum vltius diligentia aut gratia promouebit: scit libenter illum vltius diligentiam ex consilio perdidisse. Tulit suum, metasque dati peruenit ad aevi. Non est itaque quod sic te oneres: Potuit diutius viuere. non est interrupta eius vita, nec vnquam se annis casus interiecit. Soluitur quod cuique promissum est. eunt vi sua fata: nec adijciunt quicquam, nec ex promisso semel demunt: frustra vota ac studia fiunt. Habebit quisque, quantum illi dies primus adscripsit: ex illo quo primum lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato propior: & illi ipsi, qui adijciebantur adolescētiaē anni, vitae detrahebantur. In hoc omnes errore versamur, ut non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque iam vergere, cum illo infantia statim & iuuenta omnisque aetas ferat. Agunt opus suum fata: nobis sensum nostrae necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, sub ipso vitae nomine later. Infan-tem in se pueritia conuertit. Pueritiam pubertas, iuuentutem senectus abstulit. Incrementa ipsa, si bene computes, damna sunt.

C A P. XXI.

Q Vereris, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quàm potuisset. Vnde enim scis an diutius illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam bene posita sint & fundatae, ut nihil illi, procedenti tempore timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt. Nulla pars vitae nostrae tam obnoxia aut tenera est, quàm quae maxime placet. Ideoque felicissimis optanda mors est: quia in tanta inconstantia turbaque rerum, nihil nisi quod praeterijt, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filij tui corpus, & summa pudoris custodia, inter luxuriosae vrbis oculos cōseruatum, potuisse ita morbos euadere, ut ad senectutem formae illaefum perferret decus?

C A P. XXII.

Cogita animi mille labe. Neque enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, vsq. in senectutem pertulerunt: sed interuersa plerunque sunt. Aut fera, eoque foedior luxuria inuasit & coegit dehonestare speciosa principia: Aut in popinam ventremque proiectis, summa illis curarum fuit, quid essent, quid biberent. Adijce incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum, ossa viuus le gentium, & totas in viscera manus demittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. Post haec exilium. Non fuit innocentior filius tuus, quàm Rutilius. Carcerem. nō fuit sapienior, quàm Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus, non fuit sanctior quàm Cato. Cum ista perspexeris, scies optime cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitae stipendium, cito in tuum recepit. Nihil est tam fallax quàm vita humana: nihil tam insidiosum, non mehercule quisquam acceperisset, nisi daretur in scijs. Itaque felicissimum est, non nasci: proximum puto, breuitate uitae defunctos, cito in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Scianus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo con-

congariū dedit. Irascebatur illi ob vnum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non poterat. Seianum in ceruices nostras ne imponi quidem, sed escendere. Decernebatur illi statua in Pompeij theatro ponenda, quod exultū Caesar reficiebat. Exclamauit Cordus, tunc vere theatrum perire. Quis ergo non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumentis maximi imperatoris consecrari pessimum militem? consecratur. Subscriptio, & acerrimi canes: quos ille, ut sibi vni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam hominem illum imparatum incipiunt. Quid faceret? si viuere vellet, Seianus rogandus erat: si mori, filia: vterque inexorabilis. Constituit filiam fallere. Vfus itaque balneo, & quo plus imponeres, in cubiculum se quasi gustaturus contulit: & dimissis pueris, quaedam per fenestram, ut videretur edisse, proiecit à coena: deinde quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: altero die, & tertio idem fecit. Quarto ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te. Carissima, inquit, filia, & hoc vnum tota celata vita, iter mortis ingressus sum, & iam medium fere teneo. Reuocare me nec debes, nec potes. Atque ita lumen omne praeciudi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quod ē faucibus auidissimorum luporum educeretur praeda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, ut interpellarent quod coegerant. Adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quaestione, an morte rei perderentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absoluerat. Videtne, Marcia, quanta iniquorum temporū vices ex inopinato ingruant? Fles quod alicui tuorum mori necesse fuit? paene non licuit.

C A P. XXIII.

Praeter hoc etiam, omne futurum incertum est, & ad deteriora certius. Facilius ad superos iter est, animis cito ab humana conuersatione dimissis: minus enim faecis ponderisque traxerunt: antequā obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leuiore ad originē suam reuolant, & facilius, quicquid est illud, absolutū transfluunt. Nec vquam magnis ingenijs cara in corpore mora est. Exire atque erumpere gestiunt, aegre has angustias ferunt, vagi per omne sublime, & ex alto assueti humana despicere. Inde est quod Plato clamat: Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem. Quid tu, Marcia, cum videres senilem in iuuenē prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, diuitias sine auaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quicquid ad summum peruenit, ad exitum properat. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus. Nec vltimum tempus expectant, quae in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fuit, citius extinguitur. Viuacior est, qui cum lenta difficilique materia commissus, fumoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim detinet causa, quae maligne alit. Sic ingenia quo illustriora, eo breuiora sunt. Nam ubi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romae fuisse, statura ingentis viri: sed hic cito decessit, & moriturum breui nemo non prudens dixit. Non poterat enim ad illam aetatem peruenire, quam praeceperat. Ita est indicium imminentis exitij maturitas, & appetit finis, ubi incrementa consumpta sunt.

C A P. XXIII.

Incipe uirtutibus illum, non annis aestimare. satis diu vixit. pupillus relictus, sub tutorum cura usque ad decimumquartum annum fuit: sub matris custodia semper: cum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusauit, ne à te discederet. Computa, Marcia, quā raro liberos videant, quae in diuersis domibus habitant. Cogita, totos illos perire annos matribus, & per solitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent. Scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti. Nunquam à conspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formauit, excellentis ingenij, & aequaturi auum, nisi obstitisset verecundia, quae multorum profectus silētio preffit. Adolescens rarissimae formae in tā magna mulierū turba viros corruptentū, nullius spei se praebeuit: & cum quarundam usque ad tentandum peruenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quod placuerat. Hac sanctitate morum effecit, ut puer admodum dignus sacerdotio videretur, materna sine dubio suffragatione. Sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum contemplatione virtutum sic te gere, tanquam si nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur. Nunquam tibi sollicitudini, nunquam maerori erit, quod vnum ex tam bono filio poteras dolere, doluisti. Cetera exempta casibus, plena voluptatis sunt: si modo uti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit intelligis, imago duntaxat filij tui perijt, & effigies, non simillima: ipse quidem aeternus, meliorisque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Haec quae vides ossa circumuoluta neruis, & obductam cutem, vultumque, & ministras manus, & cetera quibus inuoluti sumus, vincula animorum tenebraeque sunt. Obruitor his animus, offuscatur, inficitur, arcetur à veris & suis, in falsa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen est, ne abstrahatur & fidat: nititur illò vnde dimissus est: ibi illum aeterna requies manet, pro confusis crassisque pura & liquida visentem.

C A P. XXV.

Proinde non est quod ad sepulcrum filij tui curras. Pessima eius, & ipsi molestissima istuc iacent, ossa cineresque, non magis illius partes quā vestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus excessit: paulumque supra nos commoratus, dum expurgat in haere

rentia vitia, situmque omnis mortalis aevi excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illum coetus sacer, Scipiones, Catonesque, vitique contemptores vitae, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, noua luce gaudentem, & vicinorum siderum meatus docet: nec ex coniecturis, sed omnium ex vero peritus in arcana naturae libens ducit. Utque ignotarum urbium monstrator hospiti gratus est: ita scilicet tanti caelestium causas, domesticus interpres, & in profunda terrarum permittere aciem iuvat. Delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tanquam sub oculis patris filijque posita, non illorum quos noueras, sed tanto excellentiorum, & in summo locorum: erubescere quicquam humile aut vulgare, & mutatos in melius tuos flere, in aeterna rerum per vasta & libera spatia dimissos. Non illos interfusa maria disciunt, nec altitudo montium aut imae valles, aut incerta vada Syrtium, tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti, & inuicem peruij sunt, intermixtique sideribus.

C A P. XXVI.

Puta itaque ex illa arce caelesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo proscribentes in aeternum ipse proscripsit, sed tanto clariore, quanto est ipse sublimior, dicere: Cur te filia tam longa tenet aegritudo? Cur in tanta veri ignorantia versaris, ut inique actum iudices cum filio tuo, quod in taedium verius vitae, ipse ad maiores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quam nullis benignam facile se praestiterit, nisi qui minimum cum illa contraxerant? Regesne tibi nomen felicitissimos futuros, si maturius illos mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid aetati detraxeris? an nobilissimos viros clarissimosque ad ictum militaris gladij composita ceruice formatos? Respice patrem atque auum tuum. Ille in alieni percussoris venit arbitrium. Ego nihil in me cuiquam permisi, & cibo prohibitus ostendi, quam magno animo scripsissem: Cur in domo nostra diutissime lugetur, qui felicissime moritur? Coimus in vnum omnes, videmusque vos alta nocte circumdari. Nil apud vos, ut putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum: sed humilia cuncta, & graua, & anxia, & quotam partem luminis nostri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos: nihil in obscuro, detectas mentes, & aperta praecordia, & in publico medioque vitam, & omnis aevi prospectum, euentumque. Iuvat vnus saeculi fata componere in parte vltima mundi, & inter paucissimos gesta: tot saecula, tot aetatum contexta serie, quicquid annorum est licet visere: licet surrectura, licet ruitura regna prospicere, & magnarum urbium lapsus, & maris nouos cursus. Nam si potest tibi solatio esse desideris tuis commune fatum, nihil quo stat loco stabit. Omnia sternit, abducatque secum vetustas: nec hominibus solum (quota enim ista fortuitae potentiae portio est?) sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet: tot supprimet montes, & alibi rupes in altum nouas exprimet: maria sorbebit, flumina auerteret, & commercio gentium rupto, societatem generis humani coetusque dissoluet. Alibi hiatibus vastis subducat vrbes, tremoribus quatiet, & ex infimo pestilentes halitus mittet, & inundationibus quicquid habitatur, obducat. Necabitque omne animal orbe submerso, & ignibus vastis torrebunt incendetque mortalia. Et cum tempus aduenerit, quo se mundus renouaturus extinguat, viribus ista se suis cadent, & sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, vno igne quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit. Nos quoque felices animae, & aeterna sortitae, cum Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis, & ipsi parua ruinae ingentis accessio, in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui ista iam nouit.

Gg

M. AN-

M. ANTONII MVRETI
AD CONSOLATIONEM
SENECAE AD MARCIAM
NOTAE.

Arciam A. Cremutij Cordi filiam, magni & ingenij & animi mulierem, amisso filio immodice dolentem consolatur.

Mortem A. Cremutij Cordi.] de ea vide Tacitum libro quarto annalium ab excessu D. Augusti, & Dionem ad finem libri LVII.

Patriae seruitutis.] legendum, Patere, ut in libro Siculo. Sed & Pincianus hoc monuerat, Victa, fudistiq. lacrimas palam.] Locus mihi quidem deprauatus videtur. Fortassis ita legi possit. Victaq. tenuisti lacrimas palam, & gemitus, non tamen hilari fronte, texisti. Sed haec coniectura modo est, quam veram praestare non auserim.

Libros.] Quos patres censuerant per aediles cremandos esse, Tacitus. Dio, Eorum librorum testimonio alicubi videtur Suetonius.

Carmina celebrandae Marcelli memoriae composita.] Audisse tamen non illibenter dicitur, quae de eo Virgilius ad finem libri sexti Aeneidos scripserat.

Filium Drusum.] patrem Germanici, auum Caligulae. De huius morte vide Strabonem libro VII.

Nec nimis admiretur Graecia illum patrem.] Xenophontem; de quo, itemque de Paluillo vide Valerium Maximum cap. X. libri V.

Decessisse filiam.] Iuliam Pompeij uxorem.

Dijs geniti deosque genituri.] Imitatus est Virgilij versum;

Dis genite & geniture deos.

De dijs neminem queri.] Nam ipsemet, stulta illorum temporum opinione, paulo post futurus erat deus.

In qua istud vrbe, di boni, loquimur?] Imitatus est locum quendam e Ciceronis Miloniana.

Nobilis carcer.] Ita conieci legendum: cum veteres libri haberent partim Nablius, partim Noblius.

Satrio Secundo.] Ita legendum ex Taciti libro IV.

An morte rei perderentur.] Retinenda est haec veterum librorum scriptura: quam qui non intelligunt, deprauare conantur. Sententia autem haec est. Quadruplatores, ut notum est, quartam partem ferebant eius pecuniae, quae conficiebatur e sectione damnati. At qui peribant in reatu, mori damnati non videbantur. Moriente igitur ante damnationem aliquo, cuius ipsi bona spe iam deuorassent, bolus eis e faucibus eripi videbatur. Hoc igitur illi querebantur, & iniquo animo ferebant: si sibi morte eriperentur & elaberentur e manibus rei sui, quorum explorata damnatio esset. Hoc igitur fuisse dicit in quaestione, an quadruplator perderet reum suum, si reum adhuc indemnatum mori contigisset.

L. A N N A E I. S E N E C A E
A D. H E L V I A M. M A T R E M
D E. C O N S O L A T I O N E
L I B E R. V N V S

C A P. I.

Saepe iam mater optima, impetum cepi consolandi te, saepe continui. Ut auderem, multa me impellebant. Primum videbar depositurus omnia incommoda, cū lacrimas tuas, etiam si suppressere non potuissē, interim certe absterfissē. Deinde plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse confurrexissē. Praeterea timebam, ne à me non victa fortuna aliquem eorum vinceret. Itaque utcumque conabar manu super plagam meam imposita, ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc propositum meū erant rursus, quae retardarent. Dolori tuo, dum recens saeuiret, sciebam occurrendum non esse, ne illū ipsa solatia irritarent, & accenderēt. Nam in morbis quoque nihil est magis periculosum, nec perniciosum, quàm immatura medicina. Expectabā itaque dum ipse vires suas frangeret, & ad sustinenda remedia mora mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Praeterea cum omnia doctissimorum ingeniorum monumenta, ad compescendos moderandosque luctus cōposita euoluerem, non inueniebam exemplū eius, qui consolatus suos esset, cum ipse ab illis comploraretur. Ita in re noua haesitabam, verebarque, ne haec non consolatio, sed exulceratio, esset. Quid quod nouis verbis, nec ex vulgari & quotidiana sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos ex ipso rogo caput alleuanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis necesse est, dilectum verborum eripiat, cum saepe vocem quoque ipsā intercludat. Vtcumque connitar, non fiducia ingenii, sed quia possum instar efficacissimae consolationis esse consolator. Cui nihil negares, huic hoc utique te non esse negaturam (licet omnis maeror cōtumax sit) spero, ut desiderio tuo velis à me modum statui.

C A P. II.

Vide quantum de indulgentia tua promiserim mihi: potentior me futurum apud te nō dubito, quàm dolorem tuum quo, nihil est apud miseros potentius. Itaque ne statim cum eo concurrā, adero prius illi, & quibus exciteretur, ingeram omnia proferam, & rescindā quae iam obducta sunt. Dicit aliquis: Quod hoc genus est consolandi, obliterata mala reuocare, & animum in omnium aerumnarum suarum conspectu collocare, vix vnius patientem? Sed is cogitet, quaecumque vsque eo perniciofa sunt, ut contra remedium conualuerint, plerumque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi suos, omnia lugubria admouebo. Hoc erit non molli via mederi, sed vrere ac secare. Quid consequar? ut pudeat animum, tot miseriarum victorem, aegre ferre vnum vulnus in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque diutius, & gemant, quorum delicatas metes eneruauit longa felicitas, & ad leuissimarū iniuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates transierunt, grauissima quoque forti & immobili constantia perferant. Vnum habet assidua infelicitas boni, quod quos saepe vexat, nouissime inducat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à grauissimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, immo dum nascereris: & ad uitam quodammodo exposita es. Creuisti nub nouerca: quam tu quidem omni obsequio, & pietate, quanta vix in filia conspici potest, matrem fieri coegisti. Nulli tamen non magno constitit & bona nouerca. Auunculum indulgentissimum, optimū ac fortissimum uirum, cum aduentum eius expectares, amisisti. Et ne saeuitiam suam fortuna leuiorem ducendo faceret intra tricesimum diē, carissimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extulisti: tibi luctus nuntiatus est, omnibus quidem absensibus liberis: quasi de industria in id tempus cōiectis malis tuis, ut nihil esset ubi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine interuallo in te incurfantes pertulisti. modo in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. Intra vicesimum diem, quàm filium meum in manibus & in osculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audisti. Hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos.

C A P. III.

Grauiissimum est ex omnibus, quae vnquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor. Non summam cutem rupit, pectus, & viscera ipsa diuisit. Sed quemadmodum iones leuiter faucij tamen vociferantur, & manus medicorum magis quàm ferrum horrent: at veterani, quamuis confossi, patienter ac sine gemitu velut aliena corpora exsecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter praebere curationi. Lamentationes quidem & uiulatus, & alia per quae fere muliebris dolor tumultuatur, amoue. Perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. Ecquid video tecū timide egisse? nil tibi subdūxi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui. Magno id animo feci. Constat enim vincere dolorem tuum, non circumscribere.

C A P. III.

V Incam, puto, primum si ostendero nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros etiam quos contingam faciam. Deinde si ad te transiero, & probauero, ne tuam quidem grauem esse fortunam, quae tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi, si hoc tibi demonstrare non potero, ipsas res quibus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non poterit: at ego mihi ipse magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quae miseros solent facere. Non est quod de me alijs credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indiço me non esse miserum. Adijciam, quo securior sis, nec fieri quidem posse miserum.

C A P. V.

B Ona condicione geniti sumus, si eam non deseruerimus. Id egit rerum natura, ut ad bene viuendū, non magno apparatu opus esset. Vnusquisque facere se beatum potest. Leue mouentum in aduenticijs rebus est, & quod in neutram partem magnas vires habeat. Nec secunda sapientem euehant, nec aduersa demittunt. Laborauit enim semper, ut in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? Minime. Nam id quidem si profiteri possem, non tantum negarem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum, & in vicinum Deo perductum praedicarem. Nūc, quod satis est ad omnes miseras leniendas, sapientibus viris me dedi; & nondum in auxilium mei validus, in aliena castra confugi, eorum scilicet, qui facile se & sua tuentur. Illi me iusserunt stare assidue, velut in praesidio positū, & omnes conatus fortunae, & omnes impetus prospicere multo ante quā incurrant. Illis grauis ipsa fortuna est, quibus est repentina. Facile eam sustinere potest, qui semper expectat. Nam & hostium aduentus eos prosternit, quos inopinate occupauit. At qui futuro se bello ante bellum paraauerunt, compositi & aptati, primum, qui tumultuosissimus est, ictum facile excipiunt. Nunquam ego fortunae credidi, etiam si videretur pacem agere: omnia illa quae in me indulgentissime conferebat, pecuniā, honores, gloriam, eo loco posui, vnde posset ea sine motu meo repetere. Interuallum inter me & illam, magnum habui. Itaque abstulit illa, non auulsit. Neminem aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius velut sua & perpetua amauerunt, qui se propter illa suspici voluerunt, iacent & maerent, cum inualidos & pueriles animos, omnis solidae voluptatis ignaros, falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se laetis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit, aduersus vtrunque statum inuictum animum tenet, exploratae iam firmitatis. Nam in ipsa felicitate quid contra infelicitatem valeret, expertus est. Itaque ego in illis quae omnes optant, existimaui semper, nihil veri boni inesse: quin inania, & specioso ac decepturo furo circumlita inueni, intra nihil habētia fronti simile. Nā in illis quae mala vocantur, nihil tam terribile ac durum inuenio, quā opinio vulgi minabatur. Verbum quidem ipsum, per suasionem quadam, & consensum, iam asperius ad aures venit, & audientes tanquam triste & execrabile ferit: ita enim populus iussit. Sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

C A P. VI.

R Emoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies, vtrunque credita est, aufert, videamus quid sit exilium: nempe loci commutatio est. Angustare videor vim eius, & quicquid pessimam in se habet subtrahere. Hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduersus ista postea configam. Interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. Carere patria, intolerabile est. Aspice hanc frequentiam, cui vix vrbis immensa tecta sufficiunt. Maxima pars illius turbae patria caret: ex municipiis & coloniis suis, ex toto denique orbe terrarū confluxerunt: alios adducit ambitio, alios necessitas officij publici, alios imposita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunum vitiis locum quaerens: alios liberalium studiorum cupiditas, alios spectacula. Quosdam traxit amicitia, quosdam industria, laram ostendendae virtuti nata materiam: quidam venalem formam attulerunt, quidam venalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrat in urbem, & virtutibus & vitiis magna pretia ponentē. Iube omnes istos ad nomen citari, & vnde domo quisque sit, quaere. Videbis maiorem partem esse, quae relictis sedibus suis venerit in maximam quidem ac pulcherrimam urbem, non tamen suam. Deinde ab hac ciuitate discede, quae veluti communis patria potest dici, omnes vrbes circum. Nulla est, vbi magnam partem peregrinae multitudinis non inuenias. Nunc trāsi ab iis, quarum amoena positio & opportunitas regionis plures alliciet: deserta loca, & asperimas insulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum & Cosuram pete. Nullum inuenies exilium, in quo non aliquis animi causa moretur. Quid tam nudum inueniri potest, quid tam abruptum undique, quā hoc saxum? quid ad copias respicienti ieiunius? quid ad homines immansuetus? quid ad ipsum loci situm horridius? quid ad caeli naturam intemperatus? plures tamen hic peregrini quā ciues consistunt. Vtique eò ergo commutatio ipsa locorum grauis non est, ut hic quoque locus à patria quosdam abduxerit. Inuenio qui dicant, inesse naturalem quandam animis irritationem commutandi sedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data est. Nunquam se tenet, spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, uaga, & quietis impatiens, & nouitate rerum laetissima: quod non miraberis, si primam eius originem aspexeris. Non est ex terreno & graui concreta corpore. ex illo caelesti spiritu descendit. Caelestium autem natura semper in motu est. Fugit, & velocissimo cursu agitur. Aspice sidera mundum illustrantia. Nullum eorum perstat. labitur

habitu assidue, & locum ex loco mutat: quamvis cum uniuerso vertatur, in contrarium nihilominus ipsi mundo refertur, per omnes signorum partes discurrit perpetua eius agitatio, & aliunde alio commigratio est. Omnia voluntur. Semper in transitu sunt, & ut lex & naturae necessitas ordinauit, aliunde alio deferuntur. Cum per certa annorum spatia orbes suos explicuerint, iterum ibunt per quae venerant. In nunc, & animum humanum, ex iisdem quibus diuina constant compositum seminibus, moleste ferre puta transitum ac migrationem: cum Dei natura, assidua & citatissima commutatione, vel delectet se, vel conseruet. A caelestibus agetum te ad humana conuerte. Videbis gentes, populosque mutasse sedem. Quid sibi volunt in medijs Barbarorum regionibus Graecae vrbes? Quid inter Indos, Persasque Macedonicus sermo? Scythia, & totus ille ferarum, indomitaeque gentium tractus, ciuitates Achaiae Ponticis impositas littoribus ostentat. Non perpetuae hiemis saeuitia, non hominum ingenia, ad similitudinem caeli sui horrentia, transferentibus domus suas obstituerunt. Atheniensis in Asia turba est. Milesus LXXV. vrbiū populum in diuersa effudit. Totum Italiae latus quod infero mari alluitur, maior Graecia fuit. Tuscos Asia sibi vendicat. Tyrij Africam incolunt, Hispaniam Poeni. Graeci se in Galliam immiserunt, in Graeciam Galli. Pirenaeus Germanorum transitus non inhibuit: per inuia, per incognita versauit se humana leuitas. Liberos, coniugesque, & graues senio parentes traxerunt. Alij longo errore iactati, non iudicio elegerunt locū, sed lassitudine proximum occupauerunt. Alij armis sibi ius in aliena terra fecerunt. Quasdam gentes cum ignota peterent, mare hausit. Quaedam ibi confederunt, ubi illas rerum inopia deposuit. Nec omnibus eadem causa relinquendi, quaerendique patriam fuit. Alios excidia vrbiū suarum hostilibus armis elapsos, in aliena, spoliatos suis expulerunt. Alios domestica seditio submouit: alios nimia superfluentis populi frequentia ad exonerandas vrbes emisit. Alios pestilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis soli vitia eiecerunt. Quosdam fertilis orae in maius laudatae fama corrupit. Alios alia causa exciuit domibus suis. Illud itaque est manifestum, nihil eodem loco mansisse quo genitum est. Assiduus humani generis discursus est. Quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua vrbiū fundamenta iaciunt. Noua gentium nomina, extinctis prioribus, aut in accessionem validioris, conuersis, oriuntur. Omnes autem istae populorum transportationes, quid aliud quā publica exilia sunt?

C A P. VII.

Quid tam longo te circuitu traho? Quid interest enumerare Antenore Patauij conditorem, & Eudrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? Quid Diomedem, aliosque quos roianum bellum victos simul victoresque per alienas terras dissipauit? Romanum imperium nepe auctorem exilem respicit: quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas & victoris metus, longinqua quaerente, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias misit? ubique vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libenter nomina dabat: & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: vnum tamen adiiciam, quod in oculos se ingerit. Haec ipsa insula saepe iam cultores mutauit.

C A P. VIII.

Vt antiquiora quae vetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, Graij qui nunc Massiliam colunt, prius in hac insula confederunt. Ex qua quid eos fugauerit incertum est: utrum caeli grauitas, aut praepotentis Italiae conspectus, an natura importuosi maris. Nam in causa non fuisse feritatem accolarū, eo apparet, quod maxime tunc trucibus & inconditis Galliae populis se interposuerunt. Transierunt deinde Ligures in eā, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet. Eadē enim regumenta capitum, idemq. genus calceamentū, quod Cantabris est, & uerba quaedam. Nam totus sermo conuersione Graecorum Ligurumq. à patrio desciuit. Deductae deinde sunt duae ciuiū Romanorū coloniae: altera à Mario, altera à Sylla. Toties huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix deniq. inuenies ullā terram, quam etiam nunc indigenae colant. Permixa omnia & insiticia sunt. Alius alij successit. Hic concupiuit, quod alij fastidio fuit: ille unde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem sepe loco stare fortunam. Aduersus ipsam mutationem locorum, detractis certis incommodis quae exilio adhaerent, satis hoc remedij putat Varro doctissimus Romanorum, quod quocunque venimus, eadem rerum natura utendum est. M. Brutus satis hoc putat, quod licet in exilium euntib. uirtutes suas ferre secum. Haec etiam si quis singula parum iudicat efficacia ad consolandum exulem, utraque in unum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est quod perdidimus? Duo quae pulcherrima sunt, quocunque nos mouerimus sequentur: natura communis, & propria uirtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator uniuersi fuit, siue ille Deus est potens omnium, siue incorporalis ratio ingentium operum artifex, siue diuinus spiritus per omnia maxima minima, aequali intentione diffusus, siue fatum & immutabilis causarum inter se cohaerentium series: id, inquam, actum est, ut in alienum arbitrium, nisi uilissima quaeque non caderent. Quicquid optimum homini est, id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic, quo nihil neque maius, neque ornatiū, rerum natura genuit: animus contemplator, admiratorque mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis, & perpetua, tamdiu nobiscum mansura, quandiu ipsi manebimus. Alacres itaque & erecti, quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

E Metiamur quascunque terras, nullum inuenturi solum intra mundum, quod alienum homini sit. Undecunque ex aequo ad caelum erigitur aties: paribus interuallis omnia diuina ab humanis distant. Proinde dum oculi mei ab illo spectaculo cuius insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum ceteris inhaerere sideribus, dum ortus eorum, occasus, interuallaque, & causas inuestigare velocius meandi, vel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quasdam subito erumpentes, quasdam igne fuso pelstringentes aciem, quasi decidant, vel longo tractu cum luce multa praeteruolantes: dum cum his sim, & caelestibus, qua homini fas est, immiscear, dum animum ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam: quantum refert mea, quid calcem? Atqui non est haec terra frugiferarum aut laetarum arborum ferax. Non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur. Nihil gignit, quod aliae gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis. Non pretiosus hic lapis caeditur, non auri argentique venae eruuntur. Angustus animus, est quem terrena delectant. Ad illa abducendus est, quia: vbique aequae apparent, vbique aequae splendent: & hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa & praue credita ob stare: quo longiores porticus expedi erint, quo altius turres sustulerint, quo latius vicos porrexerint, quo depressius aestiuos specus foderint, quo maiori mole fastigia coenationum subuexerint, hoc plus erit quod illis caelum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in qua latissimum receptaculum caesa est. Ne tu pusilli animi es, & fordide se consolantis, si ideo id fortiter pateris, quia Romuli casam nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium nempe virtutes recipit. Iam omnibus templis formosius erit, cum illic iustitia conspecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas, omnium officiorum recte dispensandorum ratio, humanorum diuinorumque scientia. Nullus angustus est locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium graue est, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro quem de virtute composuit, ait se vidisse Marcellum Mitylenis exulantem, &, quantum modo natura hominis pateretur, beatissime viuentem, neque vnquam bonarum artium cupidiorum quam illo tempore. Itaque adiicit, visum sibi se magis in exilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exilio relinquere. O fortunatorem Marcellum, eo tempore quo exilium suum Bruto approbavit, quam quo populo R. consulatum. Quantus vir ille fuit, qui in admirationem sui adduxit hominem, etiam Catoni suo mirandum. Idem Brutus ait, C. Caesarem Mitylenas praeteruectum, quia non sustineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetravit senatus publicis precibus, tam sollicitus ac maestus, ut omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exulem Brutus relinquere non potuit, Caesar videre. Contigit enim illi testimonium viriisque Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Caesar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad rolandum aequo animo exilium se ipse adhortatus sit? Ita te disciplinis imbuisti, ut scires omnem locum sapienti viro patriam esse, porro hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit? propagandi sine dubio imperij causa: sed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgens belli minis plena, trahit Hispania, quae fractas & afflictas partes refouet, trahit Aegyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperij intentus est, cui primum rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suscipiant & colant gentes: tu viue Bruto miratore contentus. Bene ergo exilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo eius mutauit loci commutatio, quamuis eum paupertas sequeretur, in qua nihil mali esse, quisquis modo nondum peruenit in insaniam omnia subuertentis auaritia, atque luxuria, intelligit. Quantum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, ullam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt: frigus submonere vult, alimentis famein ac sitim extinguere, quicquid extra concupiscitur, vitij non vrbis laboratur. non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia vltimi maris ex ignoto litore eruere. Dij istos deaeque perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperij fines transcendit. Ultra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piger à Parthis, à quibus nondum poenas repetimus, aues petere. Vndique conuehunt omnia nota fastidienti gulae. Quod dissolutus delicijs stomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. Vomunt ut edant, edunt ut vomant. Epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? Si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Inuitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidem recipit, interim certe dum non potest nolenti similis est. C. Caesar, quem mihi videtur rerum natura edidisse, ut ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, ceteris se tertio coenauit vno die, & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuenit quomodo prouinciarum tributum vna coena fieret. O miserae, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur. Pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus est tot artibus ventri seruientibus? quid mercaturis? quid vastatione silvarum? quid profundi perscrutatione? passim iacent alimenta, quae rerum natura omnibus locis disposuit: sed haec velut caeci transeunt, & omnes regiones peruagantur, maria traiciunt, & cum famem exiguo cibo possint sedare, magno irritant.

C A P. X.

Libet dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduersus feras & aduersus homines armatis? quid tanto tumultu discursitis? quid opes opibus aggeritis? Nō vultis cogitare, quā parua vobis corpora sint? Nō ne furor & vltimus mentis error est, cū tam exigua capias, cupere multū? Licet itaq; angustis cōsuis, promoueatīs fines: nunquā tamen corpora vestra laxabitis. Cum bene cesserit negotiatio, multum militiā retulerit. cum indagati vndique cibi coierint, non habebitis vbi istos apparatus vestros colloceatis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores nostri, quorū virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum tecta nondum auro fulgebant, quorum templa nondum gemmis renidebant. Itaque tunc per fictiles deos religiose iurabatur. qui per illos iurauerant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beate vivebat dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cum vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret, illa, quā iam saepe hostem percusserat, laureamque in Capitolini Iouis gremio reposuerat, quā Apicius nostra memoria vixit, qui in ea vrbe, ex qua aliquando philosophi velut corruptores iuuentutis abire iussi sunt, scientiam popinae professus, disciplina sua saeculum infecit, curus exitum nosse operaepretii est. Cum sestertium millies in culinam cōgessisset, cum tot congiaria principum, & ingens Capitolij vetigal singulis comissionibus haussisset, aere alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit. superfuturum sibi sestertium centies computauit, & velut in vltima fame victurus, si sestertio centies vixisset, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniae modum ad rem pertinere, non animi.

C A P. XI.

Sestertium centies aliquis extimuit: & quod alii voto petunt, veneno fugit. Illi vero tam pravae mentis homini vltima portio saluberrima fuit. Tunc venena edebat, bibebatque, cum immensis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, cum vitia sua ostentaret, cum ciuitatem in luxuriam suam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis per se docile. Haec accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est: naturae satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exulis incommodum habet: nullum enim tam inops exilium est, quod non alendo homini abunde fertile sit. An vestem, an domum desideraturus est exul? Si haec quoque ad vsum tantum desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. Aequae enim exiguo regitur corpus, quā alitur. Nihil homini natura quod necessarium sciebat, fecit operosum. Si desiderat saturatā multo conchylio purpuram, intextam auro, variisque coloribus distinctam & artibus, non fortunae iste vitio, sed suo pauper est. etiam si illi quicquid amisit, restitueris, nihil ages. Plus enim restituto deerit ex eo quod cupit, quā exuli ex eo quod habuit. Si desiderabit aureis fulgentem uasis suppellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, aes paucorum infania pretiosum, & seruorum turbam, quae quamuis magnam domum angustet, iumentorum corpora differta, & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides: ista cōgerantur licet, nunquam explebunt inexplabilem animum, non magis quā ullus sufficiet humor ad satiandum eum, cuius desiderium non ex inopia, sed ex aestu ardentium viscerum oritur, non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum aut alimentis euenit. Eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur. quicquid illi congereris, non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessarijs rebus exilia sufficiunt: superuacuis nec regna. Animus est qui diuites facit. hic in exilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis, cum quantum satis est sustinendo corpori, inuenit, ipse bonis suis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis quā ad deos immortales omnia ista quae imperita ingenia, & nimis corporibus suis addicta suspiciunt. lapides, aurum & argentum, & magni leuatiq; mensarum orbes, terrena sunt pondera: quae non potest amare sincerus animus, ac naturae suae memor, leuis, ipse, & quodcumque emissus fuerit, ad summa emicaturus. interim, quantum per moras mororum, & hanc circumfusam grauem sarcinam licet, celeri & volucris cogitatione diuina perlustrat. Ideoque nec exulare vnquam potest, liber, & diis cognatus, & omni mundo omniq; aeuo par. Nam cogitatio eius circa omne caelum, & in omne praeteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur. In hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. Animus quidem ipse sacer & aeternus est, & cui non possit iniici manus.

C A P. XII.

Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem sentit nisi qui putat, vltimum praeceptis sapientum. Primum aspice, quanto maior pars sit pauperū, quos nihilo notabitis tristiores sollicitioresque diuitibus: immo nescio an eo laetiores sint, quo animus eorum in pauciora distrahitur. Trāseamus à pauperibus. eamus ad locupletes. quā multa sunt tēpora, quibus pauperibus similes sunt? Circūcisae sunt peregrinantiū sarcinae: & quotiescunq; festinationē necessitas exigit, comitū turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent: cum omnem apparatus castrensis disciplina submoueat. Nec tantum condicio illos temporum, aut locorū inopia pauperibus exaequat. Sumunt quosdam dies, cum iam illos diuitiarum taedium caepit, quibus humi coeant, & remo-

to auro, argentoque, fistilibus utantur. Dementes, hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis causa imitantur. Me quidem, quoties antiqua exempla respexi, paupertatis uti solatijs pudet. Quoniam quidem eo temporum luxuria prolapsa est, ut maius viaticum exulum sit, quam olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero seruum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo coepit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat. Num ergo quisquam eos miseros vixisse dicet, ut non ipse miserrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicae gratiae sequester fuit, aere collato funeratus est. Atilius Regulus, cum Poenos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum decessisse, & ab eo desertum esse rus: quod Senatu publice curari, dum abesset Regulus, placuit. Fuit tanti, seruum non habere, ut colonus eius populus R. esset. Scipionis filiae ex aerario dotem acceperunt: quia nihil illis reliquerat pater. Equum mehercules erat, populū R. tributū Scipioni semel conferre, cū à Carthagine semper exigeret. O felices viros puellarū, quib. populus R. loco soceri fuit. Beatioresne istos putas, quorum pantomimae decies sestertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi à senatu tutore suo in dotem aes graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam clarae imagines sunt? Indignatur exul aliquid sibi deesse, cū defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus: cum omnibus illis id quod deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantū tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

CAP. XIII.

Responderi potest: Quid artificiose ista diducis, quae singula sustineri possunt, collata non possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantum locum mutet: paupertas tolerabilis est, si ignominia ab sit, quae vel sola opprimere animos solet. Aduersus hunc, quisquis me malorum turba terreat, his verbis utendum erit. Si contra vnam quamlibet partem fortunae satis tibi roboris est, idem aduersus omnes erit. Cum semel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem praestat. si auaritia dimisit, vehementissima generis humani pestis, moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem non quasi poenam, sed quasi naturae legem aspicias, ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis causa homini datam, sed propagandi generis: quem non violauerit hoc secretum & infixum visceribus ipsis exitium, omnis alia cupiditas intactum praeterebit. Nō singula vitia ratio, sed pariter omnia prostermit, in vniuersum semel vincit. Ignominia tu putas quemquam sapientem moueri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus vulgi secessit? Plus etiam quam ignominia est mors ignominiosa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando solus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipsi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis usque eo ad conspiciendam veritatem excaecatus est, ut ignominiam putet M. Catonis fuisse, duplicem in petitione praeturae & consulatus repulsam? Ignominia illa praeturae & consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, nisi à se ante contemptus est. Humilis & proiectus animus fit isti contumeliae opportunus: qui vero aduersus saeuissimos casus se extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euerit, ipsas miseras infularum loco habet: quando ita affecti sumus, ut nihil aequae magnam apud nos admirationem occupet, quam homo fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrebat, deiciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iustitiam animaduertetur. Inuentus est tamen, qui faciem eius inspiceret. poterat ob hoc moleste ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille abstergit faciem, & subridens ait comitanti se magistratui: Admone istum, ne postea tam improbe oscitet. Hoc fuit contumeliae ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse grauius, mortem ipsis potius videri. His ego respondebo, & exilium saepe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit. Non magis illum putes contemni, quam cum aedium sacrarum ruinae calcantur, quas religiosi aequae ac stantes adorant.

CAP. XIII.

Quoniam meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas lacrimas agat, sequitur ut causae tuae te stimulent. Sunt autem duae. nam aut illud te mouet, quod praesidium aliquod videris amisisse: aut, quod desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leuiter perstringenda est. Noui enim animū tuum, nihil in suis praeter ipsos amanti. Viderint illae matres, quae potentiam liberorum muliebri impotentia exercent: quae, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitione sunt, quae patrimonia filiorum & exhauriunt & captant, quae eloquentiam commodando alijs fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimum gaudia es, minimum vasa. Tu liberalitati nostrae semper imposuisti modum, cum tuae non imponeres. Tu filia familias locupletibus filijs ultro contulisti. Tu patrimonia nostra sic administraisti, ut tanquam de tuis laborares, tanquam alienis abstineres. Tu gratiae nostrae, tanquam alienis rebus vtereris, pepercisti: & ex honoribus nostris nihil ad te nisi voluptas & impensa pertinuit. Nunquam indulgentia ad utilitatem respexit. Non potes itaque erepto filio desiderare, quae incolumi numquam ad te pertinere duxisti.

CAP. XV.

Illo omnis consolatio mihi vertenda est, unde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filij carissimi careo, non conspectu eius, non sermone fruor. Vbi est ille, quo viso tristem vultum relaxavi, in quo

in quo omnes sollicitudines meas deposui? Vbi colloquia, quorum inexplibilis eram? vbi studia, quibus libentius quàm femina, familiarius quàm mater, intereram? Vbi ille occurfus, vbi matre visa semper puerilis hilaritas? Adicis istis loca ipsa gratulationum & conuiuium, &, vt necesse est, efficacissimas ad vexandos animos recentis conuersationis notas. Nam hoc quoque aduersus te crudeliter fortuna molita est, quòd te ante tertium demum diem quàm percussus sum, securam, nec quicquam tale metuentem aggredi voluit, bene nos longinquitas locorum diuiserat: bene aliquot annorum absentia huic te malo praeparauerat: redisti, non vt voluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetudinem perderes. Si multo ante afuisses, fortius tulisses, ipso interuallo desiderium molliente: si non recessisses, vltimum certe fructum biduo diutius videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, vt nec fortunae meae interesses, nec absentiae assuesceres. sed quanto ista duriora sunt, tanto maior tibi virtus aduocanda est, & velut cum hoste noto, ac saepe iam victo, acrius est congregiendum. Non ex intacto corpore tuo sanguis hic fluxit, per ipsas cicatrices percussa es. Non est quòd vtaris excusatione nominis muliebris, cui paene concessum est, immoderatum in lacrimas ius, non immensum tamen: & ideo Maiores decem meum spatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinacia muliebris maeroris publica constitutione deciderent, non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam & infinito dolore cum aliquem ex carissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum est, & sentire desiderium, & opprimere.

C A P. XVI.

Non est quod ad quasdam feminas respicias, quarum tristitiam semel sumptam mors finiuit, Nostri quasdam, quae amissis filiis, imposita lugubria nunquam exuerunt. A te plus exigit vita ab initio fortior, non potest muliebris excusatio contingere ei, à qua omnia vitia muliebria afuerunt. Non te maximum saeculi malum impudicitia, in numerum plurium adduxit. Non gemmae te, non margaritae flexerunt: non tibi diuitiae, velut maximum generis humani bonum, refulserunt: non te bene in antiqua & seuera institutam domo, periculosa etiam probis peiorum detorsit imitatio: non te foecunditatis tuae, quasi exprobraret aetatem, puduit. Nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescentem vterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenonicis, ac coloribus polluisti. nunquam tibi placuit vestis, quae nihil amplius, quàm vt nudam componeret: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima, & nulli obnoxia aetati forma: maximum decus visa est pudicitia. Non potes itaque ad obtinendum dolorem muliebre nomen praetendere, ex quo te uirtutes tuae seduxerunt. tantum debes à feminarum lacrimis abesse, quantum à uitiis. Ne feminae quidem te sinent intabescere uulnere tuo, sed leuiori necessario moerore cito defunctam, iubeant exurgere: si modò illas intueri uoles feminas, quas conspecta uirtus inter magnos uiros posuit. Corneliā ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera Corneliae uelles, amiserat decem: si aestimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa te, & fatum eius execrantibus interdixit, ne fortu nam accusarent, quae sibi filios Gracchos dedisset. Ex hac femina debuit nasci, qui diceret in conuentione: Tu matri meae maledicas, quae me peperit? Multo mihi uidetur animosior uox matris. Filius magno aestimabat Gracchorum natales: mater & funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exilium, & usque eo fuit indulgentia constricta, ut mallet exilium pati, quàm desiderium: nec ante in patriam, quàm cum filio redijt. Eundem iam reducē, & in Rep. florentē tā fortiter amisit, quàm secuta est: nec quisquā lacrimas eius post elatum filium notauit. In expulso uirtutem ostendit, in amisso prudentiam. Nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristitia superuacua stultaque detinuit. Cum his te numerari feminis uolo. quarum uitā semper imitata es, earum in coercenda comprimendaque aegritudine optime sequeris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec ullum affectum seruire: minime uero eum qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne remedium contumax est. Volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus: per ipsum tamen compositum fictumque uultū lacrimae profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus. At illum inter ipsa quibus auocatur spectacula. leuis aliqua desiderij nota subibit. Ideo melius est illum uincere, quàm fallere. Nam qui aut deus uoluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsa quiete impetum ad saeuendum colligit. At qui rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaque monstraturus illa, quibus uisus multos esse scio, ut peregrinatione te uel longa detineas. uel amoena delectes, ut rationum accipienda diligentia, patrimonij administratione multum occupes temporis, ut semper nouo te aliquo negotio implices. Omnia ista ad exiguum momentum profunt: nec remedia doloris, sed impedimēta sūt. Ego autem malo illum desinere quàm decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia: illa sanabunt uulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi euellent. His etsi nunquam assuesces, nunc utendum erat: sed quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidem comprehendisti, attigisti tamen. Vtinam quidem uirosum optimus, pater meus, minus maiorum consuetudini deditus, uoluisset te sapientum praeceptis erudiri potius quàm imbui. Non parandum tibi nunc contra fortunam esset exilium, sed proferendum. propter istas quae literis non ad sapientiam utuntur, sed ad luxuriam instituuntur, minus est indulgere studiis passus. beneficio tamen rapacis ingenij plus quàm pro tempore haussisti. Iacta sunt disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te praestabunt illae consolabuntur illae, delectabunt illae: si bona fide

fide animum tuum intrauerint, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam sollicitudo, nunquam afflictionis irritae superuacua vexatio: nulli horum patebit pectus tuum. Nam ceteris vitiis iam pridem clusum est. Haec quidem certissima praesidia sunt, & quae sola te fortunae eripere possint: sed quia dum in illum portum quem studia promittunt, peruenerit, adminiculis quibus innitaris opus est, volo interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos: quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam. In utroque habes quod te diuersa uirtute delectet: alter honores industria consecutus est, alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filij dignitate, alterius quiete, utriusque pietate. Noui fratrum meorum intimos affectus. alter in hoc dignitatem excolit, ut tibi ornamento sit: alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, ut tibi vacet. Bene liberos tuos & in auxilium & in oblectamentum fortuna disposuit. potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officijs: & unius desiderium, duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere: nihil tibi deerit, praeter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice, Marcum blandissimum puerum, ad cuius conspectum nulla potest durare tristitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cuius non lacrimas illius hilaritas supprimit: cuius non contractum solitudine animum illius argutiae soluunt: quem non in iocos vocabit illa lasciuia? quem non in se conuerteret & abducat infixum cogitationibus, illa neminem satiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis superstitem. In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat: quicquid matri dolendum fuit, in me transferit: quicquid auiae, in me. Floreat reliqua in suo statu turba. nihil de orbitate, nihil de condicione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius doliturae domus, piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi daturam pronepotis Nouatillam: quam sic in me traxeram, sic mihi ascripseram, ut possit uideri, quod me amisit, quamuis saluo patre, pupilla. hanc & pro me dilige. abstulit illi nuper fortuna matrem: tua potest efficere pietas, ut perdidisse se matrem doleat tantum, non & sentiat. nunc mores eius compone, nunc formam. Altius praecepta descendunt, quae teneris imprimuntur aetatibus. Tuis assuescat sermonibus. Ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiam si nihil dederis praeter exemplum. Hoc iam tibi sollemne officium pro remedio erit. Non potest animum pie dolentem a solitudine auertere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio. Numerarem inter magna solatia patrem quoque tuum, nisi abesset. nunc tamen ex affectu tuo, quid illius intersit, cogita: intelliges, quanto iustius sit te illi seruari, quam mihi impendi. quoties te immodica vis doloris inuaserit, & sequi se iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepotisque dando effecisti, ne vnica esses: consummatio tamen aetatis actae feliciter in te vertitur. Illo uiuo, nefas est te quod vixeris queri.

C A P. XVII.

Maximum adhuc solatium tuum tacueram, sororem tuam, illud fidelissimum pectus tibi, in quod omnes curae tuae pro indiuiso transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miscuisti, in huius primum respiraisti sinu. Illa quidem affectus tuos semper sequitur. In mea tamen persona non pro te dolet: illius manibus in urbem perlatus sum: illius pio maternoque nutricio per longum tempus aeger conualui. Illa pro quaestura mea gratiam suam extēdit: & quae ne sermonis quidem, aut clarae salutationis sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentia, verecundiam. Nihil illi seductum uitae genus, nihil modestia, in tanta feminarum petulantia, rustica, nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstituerunt, quo minus pro me etiam ambitiosa fieret. Haec est, mater carissima, solatium, quo reficiaris. Illi quantum potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent maerentes ea quae maximae diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quaerere. Tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer: siue seruare habitum istum voles, siue deponere, apud illam inuenies vel finem dolori tuo, vel comitem. sed si prudentiam perfectissimae feminae noui, non patietur te: nihil profuturo maerore consumi, & exemplum tibi suum, cuius ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimum virum amiserat, auunculum nostrum, cui virgo nupserat, in ipsa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictisque tempestatibus corpus eius naufraga euexit. O quam multarum egregia opera in obscuro iacent. Si huic illa simplex admirandis virtutibus contigisset antiquitas, quanto ingeniorum certamine celebraretur vxor, quae oblita imbecillitatis, oblita etiam firmissimis metuendi maris, caput suum periculis pro sepultura obiecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de suo timuit: Nobilitatur carminibus omnium, quae se pro coniuge vicariam dedit. hoc amplius est, discrimine vitae sepulcrum viro quaerere, maior est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, quod per sedecim annos, quibus maritus eius Aegyptum obtinuit, nunquam in publico conspecta est. Neminem provincialem domum suam admisit: nihil a viro petiit, nihil a se peti passa est. Itaque loquax & ingeniosa in contumelias praefectorum provincia, in qua etiam qui vitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, velut vnicum sanctitatis exemplum suspexit: & quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem verborum licentiam continuit: & hodie similem illi, quamuis nunquam speret, semper operatur. Multum erat, si per sedecim annos illam provincia probasset: plus est, quod ignorauit. Haec non ideo refero, ut eius laudes exequar, quas circumscribere est, iam parce transcurrere: sed ut intelligas, magni animi esse feminam: quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiae & pestes, vicerunt, non metus mortis eam, exarmata naui naufragium suum spectantem, deterruit, quo minus ex animi viro haerens, quaereret, non quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem

virtutem exhibeas oportet, & animum à luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui paenitere. Ceterum quia necesse est, cū omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me recurrere, nec quāquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obuersari: non quia illi minus cari sint, sed quia naturale est, manum saepius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Laetum & alacrem, velut optimis rebus: sunt autem optimae, quum animus omnis cogitationis expers operibus suis vacat, & modo se leuioribus studijs oblectat, modo ad considerandam suam, vniuersique naturam, veri audis insurgit. Terras primum, litumq. earum quaerit. Deinde condicionem circumfusi maris, cursusque eius alternos & recursus: tunc quicquid inter caelum terrasque plenum formidinis interiacer, perspicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuisque & grandinis iactu tumultuosum spatium: tum peragratis humilioribus ad summa prorumpit, & pulcherrimo diuinorum spectaculo fruitur, aeternitatisque suae memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus saeculis, vadit.

M. ANTONII MURETI
IN. CONSOLATIONEM
SENECAE AD HELVIAM
MATREM. NOTAE.

Exilium a Claudio pulsus & in Corsicam relegatus, Helviam matrem casu suo incredibiliter dolentem consolatur. Nec illud plane indignum, quod notetur, puto: ex eadem gente duorum sapientissimorum & disertissimorum hominum matres fuisse, Ciceronis & Senecae. Nam Ciceronis quoque matrem Helviam fuisse, a Plutarcho traditum est. Tria autem fuisse dicit, quibus ad solandam matrem incitaretur: totidem quibus reuocaretur: sed ad postremum praeualuisse quae incitabant. Quae incitabant, haec erant: quod sibi quoque magno leuamento sperabat fore, si maternū dolorem aliqua ex parte subleuare potuisset: quod si ipse calamitate percussus & afflictus primus consurrexisset, plus se ad minuendum alijs dolorem sperabat auctoritatis habiturum: postremo, quod metuebat, ne si ipse qui semper philosophiam professus erat, fortunae manus dedisset, ceteri quoque sui ab ea vincerentur. Sed occurrebant haec, quae propositum morarentur. Esse ut corporis sic animi quoque aegritudinum suam quandam maturitatem: quae expectanda esset remedia adhibere volentibus: ex illo veteri praecepto Hippocratis τὰ νέπρια φαρμάκων. Nullū ex omni memoria exemplum extare eius, qui cum ipse cecidisset, suos subleuare conatus esset. Nouo quodam & inusitato dicendi genere opus esse ei, qui rem tam arduam susciperet: doloris autem magnitudine locum dilectui verborum non relinqui. Sed plus ijs omnibus valuisse conceptam de materno erga se amore fiduciam: quae spem dederit fore: ut illa dolori suo modum a filio potissimum velit imponi.

Fleant illi.] Primum argumentum. Non debes huic, quamuis acerbo, casui cedere. Nā a primis annis aetatis tuae exercitata es ad maximas calamitates perferendas. Non debes igitur vinci ab una, quae te perpetuo inuictam aduersus tot alias praestitisti.

Vincā puto.] Bipertita totius libri propositio. Neque meo, neque tuo nomine dolere debes. Non meo. nihil enim mihi contigit, ac ne contingere quidem potest, quo miser fiam. Ex quo sequitur, ut ne tuo quidem nomine dolere debeas: cum ego vnus tibi doloris causa sim. Accedit, quod multa tibi solatia relicta sunt, in quibus acquiescere, et dolorem deponere facile possis. Haec singula deinde per partes exequitur.

Bona condicione.] Nemo inuitus miser est. Nam solavirtus beatos facit: quae nullo casu eripi potest. Ego autem, & si sapiens non sum, nunquam tamen pependi ex iudicio vulgi: neque in eorum, quae vulgo putantur bona, aut adeptione, aut amissione momentum esse vllum ad beatam vitam existimaui.

Remoto igitur.] Primum argumentū ad exilium proprie pertinens. Exilium nihil est aliud, quam commutatio loci. At maior hominum pars tum priuatim tum publice, relictis patrijs sedibus, migrat alio, et sibi voluntarium quodammodo exilium consciscit. Nihil igitur est in exilio mali, sed dicet aliquis, captiosum esse hoc argumentum. Nam exules & paupertas & cōtemptus plaerunque comitatur. Respondet, & tum rationibus tum exemplis euincit, ne ea quidem mala esse.

Hoc saxum.] Corsicam dicit.

Inuenio qui dicant.] Naturale est homini, sedium mutatione gaudere. Vera autem eius rei causa est discendi cupiditas. Multa enim noua videt, qui peregrinantur: ob idque prope assidue discunt: quo nullum est pabulum animorum iucundius. At Seneca sanequam eleganter illud ad caelestem originem refert. Caelestia enim corpora perpetuo moueri.

Vide-

Videbis gentes.] Extat liber accuratissime scriptus de migrationibus gentium, ex quo peti poterunt, quae ad certiore huius loci intelligentiam faciunt.

Quamuis eum paupertas sequeretur. [Transit ad elevanda paupertatis incommoda, docetque neque pauperem quenkum esse posse, qui ad naturam vivat, neque diuitem, qui ad opinionem.]

Ex qua aliquando philosophi velut corruptiores iuventutis abire iussi sunt.] Vide caput xli. libri xv. notitium Aethiarum.

Cuius exitum nosse operae pretium est.] Dio libro LVII. Ἀπὸ τοῦ πάλαι ἀνδρώπῳ ἀσώπῳ ὑποβέβηκε τὸ οὐτως, ὥστε ἐπὶ μακρῇ ποτὶ ἐξέλευσε, ὅσα τε ἡδὺ καὶ τὴν ἀλώκεν, καὶ ὅσα ἐπὶ τὴν γυναικὶ διακρίσει καὶ πενήτων ἀπὸ τοῦ μωροῦ ἐπὶ τῆς ἐλευθέρου, ὥς καὶ λιμὸν τελευτήσῃ μὲλλον, καὶ αὐτὸν διέφθην.

Ignominia.] ostendit ne ignominia quidem quidquam detrahi de felicitate sapientis.

Quoniam meo nomine.] Haec est secunda pars consolationis. Cum, meo nomine, nihil sit quod doleas, ne tuo quidem quidquam est, cur dolere debeas.

Quae se pro coniuge vicariam dedit.] Alcestis.

L. A N N A E I. S E N E C A E

A D. L V C I L I V M. N A T V -

R A L I V M. Q V A E S T I O N V M

L I B E R. P R I M V S

P R A E F A T I O.

Vantum inter philosophiam interest, Lucili vitorum optime, & ceteras artes: tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illam partē quae ad homines, & hanc quae ad deos spectat. Altior est haec, & animosior: multum permittit sibi: non fuit oculis contenta. Maius esse quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum naturae posuisset. Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur in caelo. Altera errores nostros discutit, & lumen admouet, quo discernantur ambigua vitae: altera multo hanc caliginem in qua volumur excedit, & è tenebris ereptos, illo perducit, unde lucet. Equidem tunc naturae rerum gratias ago, cum illam non ab hac parte video, quae publica est, sed in secretiora eius intravi: cum disco, quae uniuerſi materia sit, quis auctor, aut custos: quid sit Deus, totus in se intendant, an ad nos aliquando respiciat: faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mundus: liceat illi hodieque decernere, & ex lege factorum aliquid derogare: an maiestatis deminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necessa est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt. Nec ob hoc minus liber & potens est. ipse enim est necessitas sua. Nisi ad haec admitterer, non fuerat operae pretium nasci. Quid enim erat, cur in numero viuientium me positum esse gauderem? An ut cibos & potiones percolarem? ut hoc corpus casurum ac fluidum, periturumque nisi subinde impleatur, farcirem, & viuerem aegri minister; ut mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inaeſtimabile bonum, non est vita tanti, ut iudem, ut aestuē. O quam contempta res est homo, nisi supra humana se erexerit. Quamdiu cū affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? Etiam si superiores sumus, portenta vincimus. Quid est, cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? Non video quare sibi placeat, qui robustior est valetudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem sermo compositus, nec cor inuolutum, nec auaritia, quae quicquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens quam turpius reparet: nec ambitio, quae te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es. Multa effugisti: te nōdum. Virtus enim quam affectamus magnifica est. Non quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animū laxat, ac praeparat ad cognitionem caelestium, dignumque efficit, qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum sortis humanae, cum, calcato omni malo, petit altum, & in interiorē naturae sinum venit. Tunc iuuat inter sidera ipsa vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totam cum suro suo terram: non illud tantum dico quod egeſſit, & signandum dedit, sed & illud quod in occulto seruat posterorum auaritia. Nec potest ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & tonſiles ſiluas, & deriuata in domos flumina, quam totum circumeat mundum, & terrarum orbem superne despiciens.

Chi sol dell'ottimo
si compiace, non
può mutar conſi-
glio, dove voler
sempre il medesimo.
Né per questo è
meno libero e po-
tente: egli è neces-
sario a se stesso.

despiciēs, angustum, & magna ex parte opertum mari, etiā ea parte qua extat, late squalidū & aut vltum aut rigentem, sibi ipse ait: Hoc est punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur? O quā ridiculi sunt mortalium termini. Vltra Istrum Dacus non exeat: Strymo Thracas includat: Parthis obftet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana distimet: Rhenus Germaniae modum faciat: Pirenaeus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollat. Inter Aegyptum & Aethiopias harenarū inculta vastitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne & illae vnā aream in multas prouincias diuidunt? Cum te in illa vere magna sustuleris, quoties videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modo vltiora explorantem, modo à lateribus affusum, libebit dicere:

It nigrum campis agmen.

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est illud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cum illis vtrunque Oceanus occurrit. Surtum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur: at ita, si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus leuissime ac contentus modico emicuit. Cū illa tetigit, alitur, crescit: ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis suae, quod illum diuina delectant: nec ut alienis interest, sed ut suis. Secure spectat occasus siderum atque ortus, & tam diuersas concordantium vias. Obseruat vbi quaeque stella primum lumen ostendat, vbi culmen eius summum quā cursus sit, quousque descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quaerit. Quid ni quaerat? Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilij prioris angustias. Quantum enim est, quod ab vltimis littoribus Hispaniae vsque ad Indos iacet: Paucissimorum dierum spatium, si nauem suus ventus impleuit. At illa regio caelestis per triginta annos velocissimo sideri viam praestat, nusquam resistenti, sed aequaliter cito. Illic demum discit, quod diu quae fuit. Illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens vniuersi. Quid est Deus? Quod vides totū, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest. Si solus est omnia, opus suum & extra & intra tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei, & nostram? Nostri melior pars, animus est: in illo nulla pars extra animum. Totus ratio est: cum interim tantus error mortalia teneat, ut hoc quo neque formosius est quicquam, nec dispositius, nec in proposito constantius, existiment homines fortuitum & casu volubile, ideoque tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates, & cetera quibus terrae ac terris vicina pulsanter. Nec haec intra vulgum dementia est, sed sapientiam quoque profectos contigit. Sunt qui putent, sibi ipsis animum esse, & quidem prouidum ac dispensantem singula, & sua & aliena: hoc autem vniuersum, in quo nos quoque sumus, expers esse consilij. & aut ferri temeritate quadam, aut natura nesciente, quid faciat. Quam vile existimas ista cognoscere, & rebus terminos ponere? quantum Deus possit: materiam ipse sibi formet, an data vtatur: utrum idea materiae prius superuenit, an materia ideae. Deus quicquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant, & à magno artifice praua formentur inulta, non quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur, saepe inobsequens arti est. Haec inspicere, haec discere, his incumbere, nonne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transcribi sortem? Quid tibi inquis, ista proderūt? Si nihil aliud, hoc certe, sciam, omnia angusta esse. Sed haec deinde.

CAP. I.

Nunc ad propositum veniam opus. Audi quid de ignibus philosophia velit, quos aer transuersos agit. Magna vi illos excuti argumentum est, quod obliqui feruntur, & praerapida celeritate. Apparet illos non ire, sed proijci. Ignium multae variaeque facies sunt. Aristoteles quoddam genus illorum Capram vocat. Si me interrogaueris, quare: prior mihi rationem reddas oportet, quare haedi vocentur. Si autem, quod commodissimū est, conuenerit inter nos, ne alter alterū interroget, Quid dicit ille: satius erit de re ipsa quaerere, quā mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius, qui bellum aduersus Perseum Paulo gerente lunari magnitudine apparuit. Nos quoque vidimus non semel flammam ingentis pilae specie, quae tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa diui Augusti excessum simile prodigium. Vidimus cum de Seiano actum est. Nec Germanici mors sine denuntiatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu intantis erroribus es, ut existimes deos mortium signa praemittere, & quicquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliud isti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia aliis ita complexa sint, ut quod antecedit, aut causa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an diis humana sint curae, an series ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nuntiet. Interim illud existimo, huiusmodi ignes existere, aere vehementius trito, cum inclinatio eius in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnavit. Ex hac vexatione nascuntur trabes & globi & faces & ardores. At cum leuius collisus, & (ut ita dicam) strictus est, minora lumina excutiuntur, crinemque vclantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant, & caelo producant. Ideo nulla sine huiusmodi spectaculis nox est. Non enim opus est ad efficienda ista, magno aeris motu. Denique, ut breuiter dicam, eadem ratione fiunt ista, quae fulmina, sed ut minore. Quomodo nubes mediocriter collisae, fulgurationes efficiunt, maiore impetu pulsae, fulmina Aristoteles eiusmodi rationem reddit. Varia & multa terrarum orbis expirat, quaedam humida, quaedam sicca, quaedam algentia, quaedam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum est, si terris omnis generis & varia euaporatio eiecit: cum in caelo quoque non vnus appareat color rerum, sed acrior sit canalic

*Se le formiche
uolano razione
a modo dell' uomo
non diuideranno
amor esse una
pietate ajnola in
tante prouincie?*

*Quando si volgo
agli oggetti che la
sua natura gli offre, vi
trova il suo parido,
ne vive e quasi
soltanto dalle cose
ridotta al cielo on-
de uanna. Quando
gli è argomento
di sua celeste ori-
gine, che si diletti
delle cose divine,
e le riguarda e tra-
ti non quasi a se
estraneo, ma come
proprio. — — —
Che è Dio? la men-
ta dell' universo.
L'ottimal parte nel
l'aver nostro è lo
spirito: in Dio rien-
te v'ha fuori dello
spirito: e tutto ragio-
ne. — — —*

Belido

*Varii coloris de
planeti, & delle
stello.*

culae rubor, Martis remissior, Iouis nullus, in lucem puram nitore perducto. Necessè est ergo in magna copia corpusculorum quae terrae eiectiont, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire alimenta ignium, quae non tantum collisa possint ardere, sed etiam afflata radijs solis. Nam apud nos quoque stramenta sulphure aspersa ignem ex intervallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiam intra nubes congregatam facile succendi, & maiores minoresque ignes existere, prout illis fuit plus aut minus virium. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, iam defuissent. Nulla enim nox est, qua non plurimae ire, & in diuersum videantur abduci. Atqui, quo solent, quaeque inueniuntur loco. Magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, ut infra illas ista nascantur: & cito intercidant, quia sine fundamento sunt & sede certa. Quare ergo etiam non interdum transferuntur? Quid si dicam stellas interdum non esse, quia non apparent? Quemadmodum illae latent, & solis fulgure obumbrantur: sic faces quoque transcurrunt etiam interdum, sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, ut etiam aduersus diem vindicare sibi suum fulgorem possint, apparent. Nostra certe aetas non semel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem versas, alias ab occasu in ortum. Argumentum tempestatis nautae putant, cum multae transuolant stellae. quod si signum ventorum est, ibi venti sunt, id est, in aere, qui medius inter lunam, & terram est. In magna tempestate apparer, quasi stellae velo insidentes. Adiuuari se tunc periclitantes existimant Pollucis & Castoris numine. Causa autem melioris spei est, quod iam apparet frangi tempestatem, & desinere ventos. Aliquando feruntur ignes, non sedent. Gylippo Syraculas petenti visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in ita delapsis: qui saepe fulminum more animalia ferire solent & arbuſta, & si minore vi mittuntur, defluunt tantum & insident, non feriunt nec vulnerant. Alij inter nubes eliduntur, alij sereno, si aer ad exprimendum ignem aptus fuit. Nam sereno quoque caelo aliquando tonat, ex eadem causa, qua nubilo, aere inter se colliso. Qui etiam si est lucidior ac sicciore, coire tamen & facere corpora quaedam similia nubibus potest, quae percussa reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei, & vastorum imagines ignium, ubi in talem materiam incidit similis causa, sed maior.

C A P. II.

Uoni.
Spigazione
Stella de medesima
Videamus nunc, quemadmodum fiat is fulgor, qui sidera circumnectit. Memoriae proditum est, quo die diuus Augustus urbem, ex Apollonia reuersus, intrauit, circa solem visum coloris varij circum, qualis esse in arcu solet: hunc Graeci halo vocant, quem nos dicere coronam aptissime possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri primum angustissimum orbem, deinde latiore, ac deinde alios maiores, donec evanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum soluat. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aere. cum spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunae vel cuiuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aer, & omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo & aer in hunc modum percussus lumine, exibat. Ob hoc tales splendores Graeci areas vocauerunt: quia fere terendis frugibus loca destinata sunt rotunda. Nos autem non existimemus istas, siue areae, siue coronae sint, in vicinia siderum fieri: plurimum enim absunt, quamuis cingere ea & coronare videantur. Non longe à terra fit talis effigies: quam visus noster solita imbecillitate deceptus, circa ipsum sidus putat positam. In vicinia autem solis & stellarum nihil tale potest fieri: quia illic aether tenuis est. Nam formae crassae demum spissisque corporibus imprimi solent: in subtilibus non habent ubi consistent, aut haereant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam aspici solet, ob aeris densi obscuritatem: frequentissime autem austro, cum caelum maxime graue & spissum est. Nonnunquam paulatim diluuntur & desinunt, nonnunquam ab aliqua parte rumpuntur: & inde ventum nautici expectant, unde contextus coronae perit. Si enim à septentrione discesserit, Aquilo erit: si ab occidente, Fauonius, quod argumentum est, intra eam partem caeli has fieri coronas intra quam venti quoque solent. Superiora autem non habent coronas: quia ne ventos quidem. His argumentis & illud adijce, nunquam coronam colligi, nisi stabili aere & pigro. Aliter non solet aspici. Nam qui stat aer, impelli & deduci, & in aliquam faciem fingi potest. Is autem qui fluit, nec feritur quidem lumine. Non enim formatur, nec resistit: quia prima quaeque pars eius dissipatur. Nunquam ergo ullum sidus talem sibi effigiem circundabit, nisi cum aer erit densus atque immotus, & ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineam luminis, nec sine causa. Repete enim exemplum, quod paulo ante proposui. Lapillus in piscinam aut lacum & aliquam alligatam aquam missus, circulos facit innumerabiles: & hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram, fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aere evenit, ut ille qui manet, possit figurari: at ille qui rapitur & currit, non dei sui potestatem, & omnem ictum venientemque formam exturbet. Haec, de quibus dixi, coronae, cum dilapsae sunt aequaliter, & in semetipsis euauerint, significatur aeris quies & otium & tranquillitas. Cum ab una parte cesserunt, illinc ventus est unde finduntur. Si ruptae pluribus locis sunt, tempestas fit. Quare id accadat, ex his quae iam exposui, intelligi potest. Nam si facies vniuersa subsedit, apparet temperatum esse aera, & sic placidum. Si ab una parte intercisae est, apparet inde aera incumbere, & ideo illa regio ventum dabit. At cum vndique & concepta & lacerata est, manifestum est à pluribus partibus in illam impetum fieri, & inquietum aera hinc atque illinc assilire. Itaque, ex hac inconstantia caeli, tam multa tentatis & vndique

que laborantis, futura tēpestas & vētorū proeliū apparet. Hae coronae noctibus fere circa lunā & alias stellas notātur, interdiu raro: adeo vt quidā ex Graecis negauerint eas omnino fieri, cū illos historiae coarguāt. Causa autē raritatis haec est, quod solis fortius lumē est, & aer ipse agitatus ab illo, calefactusq. solutior est: lunae autē incertior vis est, & ideo à circumposito aere facilius sustinetur, quod sidera cetera infirma sūt, nec persūpere aera vi sua possūt. Excipitur itaq. illorū imago, & in materia solidiore ac minus cedēte versatur. Debet enim aer nec tā spissus esse, vt excludat ac submoueat à se lumē immisū, nec tā tenuis & solutus, vt nullā veniētibus radijs morā praebeat. haec noctibus tēperatura cōtingit, cū sidera cōlectū aera luce leui nō pugnaciter, nec aspere feriūt, spissioremq. quā solet esse interdiu, inficiūt.

C A P. III.

AT contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro: quia luna non habet tantum virium, vt nubes transeat, & illis colorem suffundat, qualem accipiunt sole perstrictae. Sic enim formam arcus discoloris efficiunt: quia aliae partes in nubibus tumidiores sunt, aliae submissiores: quaedam crassiores, quam vt solem transmittant: aliae imbecilliores, quā vt excludant. Haec inaequalitas alternis lucē vmbraque permiscet, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera causa eiusmodi arcus redditur. Videmus, cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi: quae sparsa contra solem oblique positum, faciem arcus representat, Idem videbis accidere, si quando vuleris obseruare fullonem: cum os aqua impleuit, & vestimenta ridiculis diducta leuiter aspergit, apparet varios edi colores in illo aere asperfo, quales in arcu fulgere solent. Huius rei causam in humore esse ne dubitaueris. Non fit enim vnquam arcus, nisi nubilo. Sed quaeramus quomodo fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia, quae solem transmittant, quaedam magis coacta, quā vt transluceant: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his vmbra, & sic vtriusque intercurfu effici arcum, in quo pars fulgeat, quae solem recipit, pars obscurior sit, quae excludit, & ex se vmbra proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant: poterat enim verum videri, si arcus duos tantum haberet colores, & si ex lumine vmbraque constaret.

Sed nunc diuersi niteant cum mille colores,

Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.

Vsque adeo quod tangit idem est, tamen vltima distat:

videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid caerulei, & alia in picturae modum subtilibus lineis ducta, vt ait Poeta, vt an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cum primis extrema contuleris. Nā comitura decipit, vsque adeo mira arte naturae, quod à similibus coepit, in dissimilia definit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atque vmbrae, cum innumerabilium ratio reddenda sit? Quidam ita existimant arcum fieri. dicunt in ea parte in qua pluit, singula stillicidia pluuiæ cadentis, singula specula esse: à singulis ergo imaginem reddi solis. Deinde multas imagines, immo innumerabiles, & deuexas, & in praeeptis transeuntes confundi. Itaque & arcum esse multarum imaginum solis confusionem. Hoc sic colligunt, Pelues, inquit, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginē solis. In singulis solijs dispone singulas guttas: singulae habebunt imaginem solis. At contra ingens stagnum non habebit nisi imaginem vnā. Quare? quia omnis circumscripta leuitas & circumdata suis finibus, speculum est. Itaque piscinam ingentis magnitudinis, infertis parietibus diuide: totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illam sicut est diffusa: semel tibi imaginem reddet. Nihil refert, quam exiguus sit humor aut lacus. Si circumseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quae imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habent. Hae contra intuenti perturbatae apparet: nec dispiciuntur interualla, quibus singula distant, spatio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet vna facies turbida ex omnibus. Aristoteles idē indicat. Ab omni, inquit, leuitate acies radios suos replicat. Nihil autē leuius aqua & aere, Ergo etiā ab aere spisso visus noster in nos redit. Vbi vero hebes & infirma est acies, quolibet aeris ictu deficit. Quidā hoc genere valetudinis laborant, ut ipsi sibi videantur occurrere, vt vbiq. imaginē suam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum nō potest ne proximū quidem sibi aerem perrumpere, sed resistit. Itaq. quod in alijs efficit densus aer, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscunque, ad imbecillem aciem repellendam: longe autem magis visum nostrum nobis remittit, qui crassior est, & peruinci nō potest, sed radios luminū nostrorū moratur, & eo vnde exierint, reflectit. Ergo cū multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem sine figura exprimunt. Deinde cum in stillicidiis innumerabilibus, & sine interuallo cadentibus reddatur idem color, incipit facies esse non multarū imaginum intermissarum, sed vnius longae atque continuæ. Quo modo, inquis, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, vbi nullam video? Et quare cum solis color vnus sit, imaginum diuersus est? Vt & haec quae proposuisti, refellam, & alia quae non minus refellenda sunt, illud dicam oportet: nihil acie nostra fallacius, non tantū in his à quibus subtiliter peruidendis illā colorū diuersitas sum mouet, sed & in his quoque, quae ad manū cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrū aspicientibus multo maiora sunt. Columnarū interualla porticus longiores iungunt. Ad ipsum solē reuertere: hūc quem toto orbe terrarū maiore probat ratio, acies nostra sic contraxit, vt sapientes viri pedalem esse cōtenderint. Quem velocissimum omnīū, esse scimus. nemo nostrū videt moueri: nec ire crederemus, nisi appareret isse. Mundum ipsum praecipiti velocitate labentem, & oriū occasusq. intra momētum temporis reuoluentem, nemo nostrū lentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri imbrium stillicidia non separant, ingentū spatio intuentibus minutarum ima-

ginum discrimen interit: Illud esse dubium nulli potest, quin arcus imago solis sit, roscida & caua nube concepta. Quod ex hoc tibi apparet. Nunquam non aduersa soli est, sublimis aut humilis, prout ille se submisit, aut sultulit cōtrario motu. Illo enim descendente altior est, alto depressior. Saepe talis nubes à latere solis est, nec arcū efficit, quia non ex recto imaginē trahit. Varietas autē non ob aliam causam fit, quā quia pars coloris à sole est, pars à nube illa: humor autē modo caeruleas lineas, modo virides, modo purpurae similes, & luteas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatē efficientibus, remisso & intento. Sic enim & purpura eodem conchylio non in vnum modū exit. Interest, quamdiu macerata sit, crassius medicamentū an aquatius traxerit, saepius mersa sit & excocta, an semel tineta. Nō est ergo mirum, cum duae res sint, sol & nubes, id est corpus & speculum, si tam multa genera colorum exprimuntur, quae in multis generibus possunt aut incitari, aut relanguescere. Alius enim est color ex igneo lumine, alius ex obruso & leniore. In alijs rebus vaga inquisitio est, vbi non habemus quod manu tenere possimus, & late coniectura mittenda est: hic apparet duas causas esse arcus, solem, nubemque, quia nec sereno vnquam fit, nec ita nubilo, vt sol lateat. Ergo vtique ex his est, quorum sine altero non est,

C A P. III.

IAm illud accedit, quod aequè manifestum est, speculi ratione imaginem reddi, quia nunquam nisi ex contrario redditur: id est nisi ex altera parte steterit quod apparet, ex altera quod ostendit. Rationes quae non persuadent, sed cogunt, à geometris adferuntur: nec dubiū cuiquā relinquitur, quin arcus imago solis sit male expressi, ob vitiū figuramq. speculi. Nos interim tētemus alias probationes. Inter argumenta sic nascentis arcus pono, quod celerrime nascitur: igneum enim variumque corpus caelo intra momentum subtextitur, & aequè celeriter aboletur. nihil autem tam cito redditur, quā à speculo imago. Non enim facit quiquam, sed ostendit. Parianus Artemidorus adiicit, & quale genus nubis esse debeat, quod talem solis imaginem reddit. Si speculum, inquit, concavū feceris, quod sit sectae pilae pars, si extra medium confiteris, quicunque iuxta te steterint, vniuersi à te videbuntur, propiores tibi quā speculo. Idem, inquit, euenit, cum rotundam & cauam nubem intuemur à latere vt solis imago à nube discedat, priorque nobis sit, & in nos magis conuersa. Color igitur igneus à sole est, caeruleus à nube: ceteri vtriusque mixturae.

C A P. V.

Contra haec illa dicuntur. De speculis duae opiniones sunt: alij enim in his simulacra cerni putant, id est corporū nostrorū figuras, à nostris corporibus emissas ac separatas; alij imagines aiunt nō esse in speculo, sed ipsa aspici corpora, reorta oculorum acie, & in se rursus reflexa. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo videamus, quodcunque videmus: sed quomodo imago similis debet è speculo reddi. Quidnam est tam dissimile, quā sol arcus, in quo neque color, neque figura solis, neque magnitudo apparet? Arcus enim longior ampliorque est, longeque ea parte, qua fulget, rubicundior quā sol. ceteris vero coloribus diuersus. Deinde cum velis speculum aeri comparare, des oportet mihi eandem leuitatem corporis, eandem aequalitatem, eundem nitorem. Atqui nullae nubes habent similitudinem speculi, per medias saepe transimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium summa conscendunt, spectāt nubem: nec tamen imaginem suam in illa cernunt. Singula stillicidia singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stillicidijs constare nubem. Habet enim quaedam ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa. Nec aquā quidē habet nubes, sed materiam futurae aque. Concedā etiā tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse, & illas faciem reddere: non tamen omnes vnā reddunt, sed singulae singulas. Deinde inter se specula coniungunt: in vnā imaginem non coibunt: sed quaeque particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quaedam specula ex multis minutisque composita: quibus si vnum ostenderis hominem, populus apparet, vnaquaque parte faciem suam exprimente. Haec cum sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex vno turbam efficiunt. Ceterum cateruam illam non confundunt, sed diremptam in facies singulas distrahunt. arcus vno circumscriptus est ductu: vna totius est facies. Quid ergo? non & aqua, rupta fistula, sparsa, & ore excussa: habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac causa, ex qua tu videri vis: quia vnaquaeque stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillae, quā vt concipere imaginem possint. Standum est, vt id quod imitantur, excipiant. Quid ergo fit? Colorem, non imaginem ducunt: alioquin, vt ait Nero Caesar disertissime,

Colla Cytheriacae splendent agitata columbae:

& variis coloribus pauonum ceruix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Nunquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarum omnis inclinatio in colores novos transit? Non minus nubes diuersam speculis naturam habent, quā aues quas retuli, & Chamaeleontes, & reliqua animalia: quorum color aut ex ipsis mutatur, cum ira uel cupidine accensa, cutem suam variant, humore suffuso, aut positione lucis, quā prout rectam uel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cum illa non perluceant, hae transmittant lucem? Illa densa & coacta, hae rae sunt: illa eiusdem materiae tota, hae diuersis temere compositae, & ob hoc discordes, nec diu cohaesurae? Praeterea uidemus, ortu solis partem quandam caeli rubere: uidemus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem unum accipiunt solis occurso, sic multos ab illis trahi, quamuis non habeant speculi potentiam? Modo, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem exci-

excitari, quia nec à speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nā quemadmodum opponendum est speculo id, cuius imaginem in se transferat: sic, ut nubes infici possint, ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Haec dicuntur ab ijs, qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici iudicant visum, hoc respondent. Si vllus esset in arcu color, permaneret, & videretur eo manifestius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara est: interit, cum in vicino est. Huic contradictioni non consentio, cum ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes, sed ita, ut color eius non vndique appareat. Nam ne ipsa quidem vndique apparet. Nubem enim nemo, qui in ipsa est, videt. Quid ergo mirum, si color eius non videtur ab eo, à quo ipsa non visitur? Atqui, quamuis ipsa non videatur, est: ergo & color. Ita non est argumentū falsi coloris: quia idem apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis euenit nubibus: nec ideo falsae sunt, quia non videntur. Praeterea cum dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtum esse velut duro corpori ac stabili & manēti, sed ut fluido & vago, & nihil amplius quàm perbreuem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex intervallo vim suam ostendunt. Purpuram Tyriam quo melior saturiorque est, eo oportet altius teneas, ut fulgorem suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocunque explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, ut arcum iudicem fieri nube formata in modū concaui speculi & rotundi, cui forma sit partis e pila sectae. Hoc probari, nisi geometrae adiuerint, non potest: qui argumentis nihil dubij relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt, quae videre extimescas: tanta deformitate corruptam faciem visentium reddunt, seruata similitudine in peius. Sunt, quae cum videris, placere tibi vires tuae possint: in tantum lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt, quae dexteras facies ostendant, sunt quae sinistras, sunt quae torqueant vel evertant. Quid ergo mirum est, eiusmodi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

CAP. VI.

Inter cetera argumenta & hoc erit, quòd nunquam maior arcus dimidio circulo apparet: & quòd eo minor est, quo altior est sol.

--- Et bibit ingens

Arcus, ---

ut ait Virgilius noster, cum adueniat imber: sed non easdem, vndeunque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole, tantum est illis virium. Si circa occasum refulsit, rorabit, & leuiter impluet. Si ab ortu circaue surrexit, serena promittit. Quare tamen si imago solis est arcus, longe ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, ut maiora multo quàm videat, ostendat, & in portentosam magnitudinem augeat formas: alicuius inuicem talis est, ut minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, vnde sit ille color varius: vnde talis figura sit, non dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quàm solis est, à quo fatearis illi colorem dari: sequitur ut detur & forma. Denique inter me & te conuenit, colores illos quibus regio caeli depingitur, à sole esse. Illud vnum inter nos non conuenit: tu dicis illum colorem esse, ego videri. Qui siue est, siue videtur, à sole, tu non expedit, quare subito desinat, cum omnes fulgores paulatim discutiantur. Pro me est & repentina eius facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quòd non per partes struitur, quòd apparet, sed statim totum fit. Aequè cito omnis imago in illo aboletur, quàm componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel remouenda opus est, quàm ostendi & abduci. Non est propria in ista nube substantia, nec corpus, sed mendacium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Delinet arcus, si obrexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: huius varietas peribit. At maior est aliquanto arcus, quàm sol. Dixi modo, fieri specula, quae multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adjiciam, omnia per aquam videntibus longe esse maiora. Litterae quamuis minutae & obscurae, per vitreā pilam aqua plenam, maiores clarioreque cernuntur. Poma formosiora quàm sint videntur, si innatant vitro. Sidera ampliora per nubē aspicienti videntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod vult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum impleveris aqua, & in id conieceris annulum. Nam cum in ipso fundo iaceat annulus, facies eius in summo aquae redditur. Quicquid videtur per humorem, longe amplius vero est. Quid mirum, maiorem reddi imaginem solis, quae in nube humida visitur, cum de causis duabus hoc accidat: quia in nube est aliquid uitro simile, quod potest perlucere, est aliquid & aquae quam si nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quam ex sua uertatur.

CAP. VII.

Quoniam, inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clauae torola: haec si ex transuerso solem accipit, colorem talem quales in arcu videri solet, reddit: ut scias hic non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa sunt pro me. Primum, quòd apparet quiddam leue esse debere, simile speculo, quo solem reperiatur: deinde, quòd apparet non fieri vllum colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (ut vixi) columbarum ceruix & sumit & ponit, vndeque desecatur.

Hic 3 hoc

hoc autem & in speculo est, cuius nullus videtur color, sed simulatio quaedam coloris alieni. Vnum tamen hoc soluendum est, quod non visitur in illa uirgula solis imago, cuius bene exprimendae capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia levis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter facta est. Si apte fabricata foret, totidem redderet soles, quot habuisset insecturas. Quae quia non discernuntur inter se, non satis in uicem speculi nitent: inchoant tantum imagines, nec exprimunt: & ob ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris vnius adducunt.

C A P. VIII.

AT quare arcus non implet orbem, sed dimidia pars eius videtur cum plurimum porrigitur, incuruaturque? Quidam ita opinantur. Sol cum sit multo altior nubibus, à superiore tantum illas percutit parte, sequitur ut inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab vna parte solē accipiant, unam partem eius tantum imitantur, quae nunquam dimidia maior est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamuis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubē. Ergo & tingit? Quid nī? cum radios transmittere soleat, & omnem densitatem perrumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideo tantum superiori parti nubium affunditur, nunquam terra reus descendit arcus. Atqui vsque in humum demittitur. Praeterea nunquam non contra solem est arcus. Nihil ad rē pertinet, supra infrave sit: quia totum, quod contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cum certe ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamuis solem nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nube, quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cauam faciunt, & sectae pilae partem: quae non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in concauo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet aspici totam pilam, etiamnum diximus circulos apparere soli lunaeque in similitudine arcus circumdatos: quare in illis circulus iungitur, in arcu nūquam? Deinde quare semper concauae nubes solem accipiunt, nec aliquādo planae & tumentes? Aristoteles ait, post autumnale aequinoctium qualibet hora diei arcum fieri, aestate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinato iam die. Cuius rei causa manifesta est. Primum quia medio die sol calidissimus nubes euincit: nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, & vergens ad occasum, minus virium habet: & ideo à nubibus & sustineri & reperiui potest. Deinde cum arcum facere non soleat, nisi aduersus his, in quibus facit, nubibus: cum breuiiores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex aduerso ferire potest. At temporibus aestiuus supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excelsissimus terras rectiore aspiciat lineā, quā ut vllis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc sub se habet.

C A P. IX.

Nunc dicendum est de virgis, quas minus pictas variasque, & aequae pluuiarum signa solemus accipere. In quibus non multum operae consumendum est: quia virgae nihil aliud quā imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta, sed nihil curuati habent. In rectum iacent. Fiunt autem iuxta solem fere in nube humida, & iam se spargente. Itaque idem est in illis qui in arcu color, tantum figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

C A P. X.

Similis varietas in coronis est: sed hoc differunt, quod coronae vbique fiunt, vbicunque sidus est: arcus non nisi contra solem: virgae non nisi in vicinia solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diuiseris, arcus erit: si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est, ex caeruleo fuluoque varius. Virgae soli tantum adiacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronae omnium siderum.

C A P. XI.

Aliud quoque virgarum genus apparet, cum radij per angusta foramina nubium tenues, intenti distantque inter se diriguntur, & ipsi signa imbrum sunt. Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines solis? Historici soles vocant, & binos ternosque apparuisse memoriae tradunt. Graeci parelia appellant: quia in propinquo fere à sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur: sed imaginem eius, figuramque. Ceterum nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitauit de nomine, deinde id de quo dubitauerat, posuit?

--- & quo te nomine dicam,

Rhetica? nec cellis ideo contende Salernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Sunt autem imagines solis in nube spissa & vicina, in modum speculi. Quidā parelion ita definiunt, Nubes rotunda & splendida similisque soli. Sequitur enim illum, nec vnquam longius relinquitur, quā fuit cum apparuerit. Nunquis nostrum miratur, si solis effigiem in aliquo fonte, aut placido lacu vidit? Non, ut puto. Atqui tam in sublimi facies eius potest, quā inter nos, reddi: si modo idonea est materia, quae reddat.

C A P. XII.

Quoties defectionem solis volumus deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo, aut pice implemus: quia pinguis humor minus facile turbatur, & ideo quas recipit imagines, seruat. Apparere autem

autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quemadmodum se luna soli opponat, ut illum tanto maiorem, subiecto corpore abscondat, modo ex parte, si ita contigit, ut latus occurrerit, modo totum. Haec dicitur perfecta defectio, quae stellas quoque ostendit, & intercipit lucem: tunc scilicet, cum uterque orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodum ergo vtriusque imago in terris aspicere potest: ita in aere, cum sic coactus aer & limpidus constitit, ut faciem solis acciperet, quam & aliae nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut rariae, aut sordidae. Mobiles enim spargunt illam, rariae emittunt, sordidae turpesque non sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

CAP. XIII.

Solent & bina fieri parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerint aptae ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illa sententia sunt, quoties duo simulacra talia existunt, ut iudicent vnum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cum plura specula disposita sunt ita, ut alteri sit conspectus alterius, omnia implentur, & vna imago à vero est, ceterae imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit, quod speculo ostendatur. Quicquid enim videt, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes fors aliqua disposuit, ut inter se aspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hae nubes, quae hoc praestant, densae esse, leues, splendidae, plane naturae solis. Ob hoc omnia quae huiusmodi sunt simulacra, candida sunt, & similia lunaribus. Circulis: quia ex percussu oblique accepto sole resplendent. Nam si infra solem nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longe autem posita radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoque specula cum à nobis procul abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet usque ad nos recursum. Pluviarum autem & hi soles (ut ait historica lingua) indicia sunt: vti que si à parte Austri constituerunt, unde maximae nubes ingrauescunt: cum vtrinque solem cinxit tales effigies (si Arato credimus) tempestas surgit.

CAP. XIII.

Tempus est, alios quoque ignes percurrere, quorum diuersae figurae sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando fixi & haerentes, nonnunquam volubiles. Horum plura genera conspiciuntur. Sunt enim velut corona cingente introrsus ignes. Caeli recessus est similis effosae in orbem speluncae. Sunt Pithiae, cum magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis, vel fertur, vel in vno loco flagrat. Sunt Chasmata, cum aliquando caeli spatium discedit, & flammam dehiscens velut in abdito ostentat. Colores quoque horum omnium plurimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam euanidae ac levis flammae, quidam candidae lucis, quidam micantes, quidam aequaliter & sine eruptionibus aut radijs fului. Videmus ergo,

Stellarum longos à tergo albescere tractus.

Haec velut stellae exiliunt & transvolant, videnturque longum ignem porrigere, propter immensam celeritatem: cum acies nostra non discernat transitum earum, sed quacunque cucurrerunt id totum ignem credat. Tanta enim est velocitas motus, ut partes eius non dispiciantur, sed tantum summa prestantur. Intelligimus magis, quae appareat stella, quam quae eat. Itaque velut igne continuo, totum iter signat: quia visus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis, sed videt simul & unde exilierit, & quo peruenierit. Quod fit in fulmine, longus nobis videtur ignis eius: quia cito spatium suum transiit, & oculis nostris occurrit vniuersum per quod deiectus est. At ille non est extensi corporis, per omne quae venit: neque tam longa & extenuata in impetum valent. Quomodo ergo profiliunt? Attritu aeris ignis incensus, vento preceps impellitur: non semper tamen vento attritu fit. Nonnunquam ex aliqua opportunitate aeris nascitur. Multa enim sunt in sublimi, sicca, calida, terrena, inter quae oritur, & pabulum suum subsequens defluit, ideoque velociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert, quale sit id quod incenditur, & quam vehemens quo incenditur. Ventum autem significat eiusmodi lapsus, & quidem ab ea parte qua erumpit.

CAP. XV.

Fulgures, inquis, quomodo fiunt, quos Graeci sela appellant? Multis, ut aiunt, modis. Potest illos ventorum vis edere, potest superioris caeli feruor. Nam cum late fusus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarum motus cursu suo excitare ignem, & in subiecta transmittere. Quid porro? non potest fieri, ut aer vim igneam usque in aethera elidat, ex qua fulgor ardore sit stellae, vel similis excursus? Ex his fulgoribus quaedam in praecipitium eunt, similia profilientibus stellis: quaedam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, ut fugent tenebras, & diem repraesentent, donec consumpto alimento, primum obscuriora sint, deinde flammae modo, quae in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quaedam in nubibus apparent, quaedam supra nubes, cum aer spissus, ignem, quem propior terris diu pauerat, usque in sidera expressit. Horum aliqua non patiuntur moram, sed transcurrunt aut extinguuntur subinde qua reluxerant. Hi fulgores dicuntur: quia brevis facies illorum & caduca est, nec sine iniuria decidens: saepe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his recta videmus ista, quae astrapoplecta Graeci vocant. At quibus longior mora & fortior ignis est, motumque caeli sequens, aut qui proprios cursus agunt, Cometas nostri putant: de quibus dicendum est. Horum genera sunt pogoniae, lampades, & cyparissiae, & alia omnia: quorum ignis in exitu sparsus est.

est. Dubium, an inter hos ponantur trabes, & pithiae, quae raro sunt visae. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ignes illorum orbis aliquando matutini amplitudinem solis exuperet. Inter haec ponas licet, & quod frequenter in historijs legimus, caelum ardere visum: cuius nonnunquam tam sublimis ardor est, ut inter ipsa sidera videatur: nonnunquam tam humilis, ut speciem longinqui incendij praebeat. Sub Tiberio Caesare cohortes in auxilium Ostiensis coloniae cucurrerunt, tanquam conflantis: cum caeli ardor fuisset per magnam partem noctis, parum lucidus crassi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam ostendunt: certa illis substantia est. De prioribus quaeritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mendacio consent: an illis quoque verum sit, quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi. nihil enim iudicamus in speculis, nisi fallaciam esse, nihil aliud quam alienum corpus mentientibus. Non enim est in speculo, quod ostenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modo interirent, modo exciperentur formae. Quid ergo? Simulacra ista sunt, & inanis verorum corporum imitatio: suntque ista à quibusdam ita composita, ut possint detorquere in prauum. Nam (ut dixi) sunt specula, quae faciem prospicientium obliquiter sunt, quae in infinitum augeant, & humanum habitum excedant, modumque nostrorum corporum.

C. A. P. XVI.

Hoc loco volo tibi narrare fabellam, ut intelligas, quam nullum instrumentum irritandae voluptatis libido contemnat, & ingeniosa sit ad incitandum furorem suum. Hostius quidam fuit obsoenitatis usque in scaenam productae. Hunc diuitem avarum sestertium milies seruum diuus Augustus indignum vindicta iudicauit, cum à seruis occisus esset: & tamen non pronuntiavit iure caesum videri. Non erat ille tantummodo ab vno sexu impurus, sed tam virorum quam feminarum audis fuit. Fecitque specula eius notae, cuius modo retuli, imagines longe maiores reddentia, in quibus digitus brachij mensuram, & longitudine & crassitudine excederet. Haec autem ita disponebat, ut cum virum ipse pateretur, auersus omnes admissarij sui motus in speculo videret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tanquam vera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectum, & aperta mensura legebat viros: sed nihilominus mendacijs quoque insatiabile malum delectabat. Inunc, dic, speculum munditiarum causa repertum. Foeda dictu sunt, quae portentum illud lacerandum ore suo dixerit, feceritque, cum illi specula ab omni parte opponerentur, ut ipse flagitiorum suorum spectator esset: & quae secreta quoque conscientia premuntur, & quae accusatus quisque fecisse se negat, non in os tantum, sed in oculos suos ingereret. At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum verecundia. Ille autem, quasi parum esset inaudita & incognita pati, oculos suos ad illa aduocauit: nec quantum peccabat videre contentus, specula sibi per quae flagitia sua diuideret, disponderetque, circumdedit: & quia non tam diligenter intueri poterat, cum compressus erat, & caput merferat, inguinibusque alienis obhaeserat, opus suum sibi per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris sui, spectabat sibi admissos pariter in omnia viros. Nonnunquam inter marem & feminam distributus, & toto corpore patientiae expositus, spectabat nefanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, sed ipsos concubitus portentosos sibi ipse ostendit, sibi ipse approbauit. Quid non putas, eo ipso habitu voluisse pingi? Est aliqua etiam prostituta modestia: & illa corpora, publico obiecta ludibrio, aliquid, quod infelix patientia lateat, obtendunt: adeo quodam modo lupanar quoque verecundum est. At illud monstrum obscenitatem suam, spectaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus ascondendis nulla satis alta nox est. Simul, inquit, & virum & feminam patior: nihilominus illa quoque superuacua mihi parte, alicuius contumelia marem exerceo. Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, & testes eius exactoresque sint. Etiam ea quae ab aspectu corporis nostri positio submouit, arte visantur, ne quis me putet nescire, quid faciam. Nihil egit natura, quod humanae libidini ministeria tam maligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inueniam, quemadmodum, morbo meo imponam & satisfaciam. Quo nequitiam meam, si ad naturae modum pecco? Id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum ista perducerem: quia non licet, mendacio pascar. Obscoenitas mea, plus quam capit, videat, & patientiam suam ipsa mirretur, Facinus indignum, hic fortasse cito, & antequam haec videret, occisus est. Ad speculum suum immolandus fuit.

C. A. P. XVII.

Derideantur nunc philosophi, quod de speculi natura differant, quod inquirant, quid ita facies nostra nobis, & quidem in nos obuersa redditur. Quid sibi rerum natura voluit, quod cum vera corpora dedisset, etiam simulacra eorum aspici voluit. Quorsus pertinuerit, hanc comparare materiam, excipendarum imaginum potentem. Non in hoc scilicet, ut ad speculum barbam faciemque velleremus, aut ut faciem viri poliremus. In nulla re illa negotium luxuriae concessit: sed primum omnium, quia imbecilli oculi ad sustinendum cominus solem ignoraturi erant formam eius, hebetato illum lumine ostendit. Quamuis enim eum orientem occidentemque contemplari liceat: tamen habitum eius, ipsum qui verus est, non rubentis, sed candida luce fulgentis nesciremus, nisi in aliquo nobis humore leuior & aspici facilius occurreret. Praeterea duorum siderum occursum, quo interpolari dies solet, non vi de-

remus,

remus, nec scire possemus, quid esset, nisi liberius humi solis lunaeque imagines videremus. Inuenta sunt specula, ut homo ipse se nosceret. Multa ex hoc consecuta, primo sui notitia, deinde & ad quaedam consilium. Formosus, ut vitaret infamiam: deformis, ut sciret redimendum esse virtutibus, quicquid corpori deesset: iuuenis, ut flore aetatis admoneretur, illud tempus esse discendi, & fortia audendi: senex, ut indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipsos videndi. Fons cuique perlucidus aut leue saxum imaginem reddit.

Nuper me in littore vidi,

Cum placidum ventis stare mare.

Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se comentium? Aetas illa simplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturae in libidinem luxumque rapiebat. Primo faciem suam cuique casus ostendit: deinde cum infusus sui mortalibus amor, dulcem aspectum formae suae faceret, saepius ea despexere, in quibus prius effigies suas viderant. Postquam deterior populus ipsas subiit terras, effossurus obruenda, ferrum primo in usu fuit: & id homines impune eruerant, si solum eruissent. Tunc demum alia terrae mala, quorum leuitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in poculo, ille in aere ad alios usus comparato vidit, & mox proprius huic ministerio praeparatus est orbis: nondum argenti nitor, sed fragilis vilisque materia. tunc quoque cum antiqui illi viri in condite viuerent, satis nitidi, si squalorem opere collectum aduerso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alterique operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu, crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: sed illum sibi sine ullo artifice formosi quatiebant, non aliter quam iubam generosa animalia. Postea rerum iam potente luxuria, specula totis paria corporibus auro argentoque caelata sunt, denique gemmis adornata: & pluris vnum ex his feminae constitit, quam antiquarum dos fuit illa, quae publice dabatur, imperatorum pauperum filiabus. An tu existimas, ex auro nitidum habuisse Scipionis filias speculum, cum illis dos fuisset aes graue: O paupertas felix, quae tanto titulo locum fecit. Non fecisset illis Senatus dotem, si habuissent. At quisquis ille fuit, cui soceri loco senatus fuit, intellexit se accipisse dotem, quam fas non esset reddere. Iam libertinorum virgunculis in vnum speculum non sufficit illa dos, quam dedit senatus pro Scipione. Processit enim immodestius, paulatim opibus ipsis inuitata luxuria, & incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque omnia indiscreta sunt peruerissimis artibus, ut quicquid mundus muliebris vocabatur, sarcinae viriles sint: minus dico, etiam militares. Iam speculum ornatus tantum causa adhibitum, nulli non vitio necessarium factum est.

L. A N N A E I. S E N E C A E
A D. L V C I L I V M. N A T V -
R A L I V M. Q V A E S T I O N V M
L I B E R. S E C V N D V S

C A P. I.

Mnis de vniuerso quaestio in caelestia, sublimia, & terrena diuiditur. Prima pars naturam siderum scrutatur, & magnitudinem, & formam ignium quibus mundus includitur: solidum ne sit caelum, ac firmataeque materiae, an ex subtili tenuique nexum: agatur, an agat: & infra se sidera habeat, an in contextu sui fixa: quemadmodum sol anni vires seruet: an retro flectat: cetera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter caelum terramque versantia. Haec sunt nubila, imbres, niues, & humanas motura tonitrua mentes: quaecunque aer facit, patiturve. Haec sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbuftis, satis, quaerit, & (ut Iurisconsultorum verbo utar) de omnibus quae solo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quaestionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulguribusque dicturus es? Quia cum motus terrae fiat spiritu, spiritus autem sit aer agitatus, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede in qua illum natura disposuit. Dicam, quod magis videbitur mirum: inter caelestia & de terra dicendum erit. Quare? inquis, quia cum propria terrae excutimus suo loco, utrum lata sit & inaequalis, & enormiter proiecta, an tota in formam pilae spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa: animal sit, an iners corpus, & tunc sensu, plenum quidem spiritus,

spiritus, sed alieni, & cetera huiusmodi quoties in manus venerint, terram sequuntur, & in imis collocantur. At ubi quaeretur, quis terrae sit situs, qua parte mundi subsederit, quomodo aduersus sidera caelumque posita sit, haec quaestio cedit superioribus, & (ut ita dicam) meliorem condicionem sequitur.

C A P. II.

Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturae materia diuiditur, quaedam in commune sunt dicenda: & hoc primum praesumerendum, inter ea corpora, à quibus vnitas est, aera esse. Quid sit hoc, & quare praecipendum fuerit, scies, si paulo altius repetiero, & dixerò aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissura continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Nunquid dubium est, quin ex his corporibus quae videmus tractamusque, quae aut sentiuntur aut sentiunt, quaedam sint compositae? Illa constant aut nexu, aut acervatione: ut puta funis, frumentum naui. Rursus non compositae: ut arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quae sensum quidem effugiunt, ceterum ratione prenduntur, esse in quibusdam vnitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum lingua uti voluissim, ut dicerem vnita corpora: hoc cum tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Qua re istud? si quando dixerò vnum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed vnitate sua cohaerentis. Ex hac nota corporum aer est.

C A P. III.

Omnia quae in notitiam nostram cadere possunt mundus complectitur. Ex his quaedam sunt partes, quaedam materiae loco relictæ. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quae manu constat. Quid sit hoc, apertius faciam. Pars est nostri, manus, ossa, nerui, oculi: materia, succus retenti cibi, iturus in partes. Rursus quasi pars nostri est sanguis: qui tamen & materia est. Praeparat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

C A P. IIII.

Sic mundi pars est aer, & quidem necessaria. hic est enim qui caelum terramque connectit, qui ima ac summa sic separat, ut tamen iungat. Separat, quia medius interuenit: iungit, quia vtrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quicquid accipit à terris. Rursus vim siderum in terrena transfundit. Quem sic partem mundi voco, ut animalia & arbuta. Nam genus animalium arbutorumque, pars est vniuersi: quia in consummationem totius assumptum: & quia non est sine hoc vniuersum. Vnum autem animal, & vna arbor quasi pars est: quia quamuis perierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aer autem, ut dicebam, & caelo & terris cohaeret. Vtrique innatus est. Habet autem vnitatem, quicquid alicuius rei natia pars est. Nihil enim nascitur, sine vnitate.

C A P. V.

Terra & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut aequè interrogas, quare caelum pars sit: quia scilicet non magis sine hoc, quam sine illa vniuersum esse potest, quod cum his vniuersum est, ex quibus, id est tam ex illo, quam ex ista, alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur. Hinc quicquid est virium singulis, hinc ipsi mundo tam multa poscendi subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam auida, per diem noctemque, ut in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in aeternum desiderabat, inuasit. Pusillum tibi exemplum magnae rei ponam. Qua tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri satis est.

C A P. VI.

Aer continuus terrae est, & sic appositus, ut statim ibi futurus sit, unde illa discessit. Pars est totius mundi: sed idem tamen, quicquid terra in alimentum misit, recipit: ut scilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconstantia tumultusque est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, ut puluerem struunt, plurimumque à vero recedunt. Nunquam enim contexti nisi per vnitatem corporis nifus est, cum partes consentire ad intensionem debeant, & conferre vires. Aer autem, si in atomos diuiditur, sparsus est. Teneri vero disiecta non possunt. Intensionem aeris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spatium ablata, gestante vento. Ostendent voces, quae remissae elataque sunt, prout aer se concitauit. Quid enim est vox, nisi intensio aeris, ut audiatur, linguae formata percussu? Quid cursus & motus omnis, nonne intenti spiritus opera sunt? Hic facit vim neruis, & velocitatem currentibus. Hic cum vehementer concitatus ipse se torfit, arbuta siluasque conuellit, & aedificia tota corripit in altum, frangit, hic mare per se languidum & iacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine intensione spiritus cantus est? cornua & tubae, & ea quae aliqua pressura maiorem sonitum reddunt, quam qui ore reddi potest, nonne aeris intensione partes suas explicant? Consideremus quam ingentem vim per occultorum agent paruula admodum semina, & quorum exilitas in commissura lapidum vix locum inueniat, in tantum conualescunt, ut ingentia saxa distrahant, & in momenta dissoluant? scopulos rupesque, radices minutissimae ac tenuissimae. Hoc quid est aliud, quam intensio spiritus, sine qua nil validum, & contra quam nil validius est? Esse autem vnitatem in aere, vel ex hoc intelligi potest, quod corpora nostra inter se cohaerent. Quid enim aliud est quod tenet ea, quam spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitur? Quis est illi motus, nisi intensio? Quae intensio, nisi ex vnitate? Quae vnitas, nisi haec esset in aere? quid autem aliud producit fruges & segetem imbecillam, ac viuentes

rentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quàm spiritus intensio & vnitas?

C A P. VII.

Quidam aera discerpunt, & in particulas diducunt, ita vt illi inane permisceant. Argumentum autem existimant non pleni corporis: sed multum vacui habentis, quod aibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimisque per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est: nec de vnitate illarum dubium est, quae sic corpora accipiunt, vt semper in contrariū acceptis resfluant. Hanc nostri circumstantiam, Graeci autem *κεκωρη* appellant, quae in aere quoque sicut in aqua fit. Circumstat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admisso. Sed hoc alias.

C A P. VIII.

Nunc autem esse quandam in rerū natura vehementiam, magni impetus, est colligendū. Nihil enim nisi intensione vehementius est, & tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit: nisi per semetipsum fuerit intentū. Dicimus enim, eodem modo non posse quicquam ab alio moueri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quis autem est, quod magis credatur ex semetipso habere intensiōem, quàm spiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit iactari terram cum montibus, testa, murosque plures & magnas cum populis vrbes, cum totis maria littoribus? Ostendit intensiōem spiritus, velocitas eius & diductio. Oculi statim per multa millia aciem suam intendit, vox vna totas vrbes simul percutit: lumen non paulatim prorepat, sed semel vniuersis infunditur rebus.

C A P. IX.

Aqua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Non quid dubitas, quin sparsio illa quae ex fundamentis mediae arenae crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intensiōe aquae fiat? Atqui nec tolleno magis, nec vllum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quàm spiritus. Huic se commodat: hoc inserto & cogente attollitur, & contra naturam suam multa conatur, & ascendit, nata desfluere. Quid nauigia sarcina depressa, parum ostendunt, non aquam sibi resistere quo minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus, non descendit, sed resilit quemadmodum, nisi spiritu referente? Vox autem qua ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quod solido quoque aer inest, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit: scilicet spiritu non aperta tantum intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam diuisus, sed per ipsa, quibus separari videtur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium. per omnia ista prohibetur nobis esse peruius, non sibi id enim intercluditur tantum, per quod illum nos sequi possumus. Ipse quidem transit per ipsum quod scinditur, & media non circumfundit tantum, sed vtrinque cingit.

C A P. X.

Permeat ab aethere lucidissimo aer, in terram vsque diffusus: agilior quidem, tenuiorque & altior terris, nec minus aquis: ceterum aethere spissior grauiorque, frigidus per se & obscurus. lumen illi calorque aliunde sunt sed per omne spatium sui similis non est: mutatur enim à proximis. Summa pars eius est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiam tenuissima, propter viciniam aeternorum ignium, & illos tot motus siderum, assiduūque caeli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, densa & caliginosa est, quia terrenas exhalationes recepat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemque pertinet: ceterum vtraque parte frigidior. Nam superiora eius calorē vicinorum siderum sentiunt: inferiora quoque tepent, primum terrarum halitu, qui multum secum calidi affert, deinde quia radij solis replicantur, & quousque redire potuerunt, replicato calore benignius fouent. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus animalibus, arbutisque ac satis calidus est. Nihil enim viueret sine calore. Adice nunc ignes, non tantum manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent aliquid teporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aeris ab his submota in frigore suo manet. Natura enim aeris gelida est.

C A P. XI.

Quia cum sic diuisus sit, ima sui parte maxime varius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum agit, plurimum patitur, exagitat & exagitur: nec tamen eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi: ac partibus inquietus est ac turbidus. Causas autem illius mutationis & inconstantiae alias terra praebet, cuius positiones huc aut illo versae, magna ad aeris temperiem momenta sunt. alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum sequitur annus: ad illius flexum hiemes aestateque vertuntur. Lunae proximum ius est. Sed & caeterae quoque stellae non minus terrena quam incubentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasuue contrario, modo frigora, modo imbres, aliasque terrarum iniurias turbidae mouent. Hoc necessarium fuit praeloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aere fiunt, naturam eius explicare oportebat: quo facilius appateret, quid facere aut pati posset.

C A P. XII.

Tria sunt ergo quae accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quae vna facta serius audiuntur. Fulguratio ostendit ignem: fulminatio emitit. Illa (vt ita dicam) comminatio est, & conatio si-

ne ictu ista iaculatio cum ictu. Quaedam sunt ex his, de quibus inter omnes conuenit: quaedam, in quibus diuersae sententiae sunt. Conuenit illis, omnia ista in nubibus & e nubibus fieri: etiamnum conuenit, & fulgurationes & fulminationes, aut igneas esse, aut ignea specie. Ad illa nunc transeamus, in quibus lis est. Quidam putant ignem esse, in nubibus, quidam ad tempus fieri: nec prius esse, quam mitti. Nec inter illos quidam quid proferat ignem conuenit. Alius enim a lumine illum colligit. Quidam autem radios solis intercurrens recurrentisque, saepius in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illum ex aethere distillari, & ex tanto ardore caeli multa decidere, quae nubes diu inclusa custodiant, Aristoteles multo ante ignem colligi non putat, sed eodem momento exilire, quo fiat. Cuius sententia talis est. Duae mundi partes in imo iacent, terra & aqua: utraque ex se reddit aliquid. Terrenus vapor siccus est, & fumo similis, qui ventos, tonitrua & fulmina facit: aquarum halitus humidus est, & imbres & niues creat. Sed siccus ille terrenus vapor, unde ventis origo est, quia coaceruatus est, cum coitu nubium vehementer impactarum à latere eliditur: deinde, ubi latius ferit nubes proximas, plaga & cum sono incutitur: qualis in nostris ignibus redditur, cum flamma vitio lignorum virentium crepat. Et ut ille spiritus habes aliquid humidi secum, cum est conglobatus, rumpitur flamma: eodem modo spiritus ille, quem paulo ante exprimi collisis nubibus dixi, impactus aliis nec rumpi, nec exilire silentio potest. Dissimilis autem crepitus fit, ob dissimilem impactationem nubium. Quare aliae maiorem sonitum habent, aliae minorem. Ceterum illa vis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomen habet, leui impetu accensus & varius. Ante autem videmus fulgurationem, quam sonum audiamus: quia oculorum velocior est sensus, & multum aures antecedit.

C A P. XIII.

Falsam autem esse opinionem eorum, qui ignem in nubibus seruant, per multa colligi potest. Si de caelo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tantundem illic semper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura sursum vocat, defluat. Alia enim condicio nostrorum ignium est, ex quibus fauillae cadunt, quae ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis, sed praecipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo, in quo nihil est quod deprimatur, aut si vlla pars eius deciderit, in periculo totus est: quia totum potest excidere, quod potest carptum. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet, si in abdito suo tenet graue, quomodo illic esse potuit, unde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut haec ipsa de quibus quaerimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliqua illos potentia deprimat, quae non est in aethere. Nihil enim iniuria illic cogitur, nihil rumpitur, nihil praeter solitum euenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodia mundi, summas sortitus oras, operas pulcherrime circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo quidem exprimitur, quia in aethere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata non pugnant.

C A P. XIII.

Vos, inquam, dicitis, cum causas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aeris ad se trahere ignem, ex aethere decidentem, & ex eo superioribus locis ardore hic accendi. Sed plurimum interest, utrum aliquis dicat ignem ex aethere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex ignea vi calorem in ea, quae subiecta sunt, transilire, an hic accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non potest fieri, sed hic nascitur. Videmus certe apud nos late incendio peruagante, quaedam insulas, quae diu concaluerant, ex se concipere flammam. Itaque verisimile est in aere summo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore aetheris superpositi. Necesse est enim, ut & imus aether habeat aliquid aeri simile, & summus aer non sit dissimilis imo aetheri: quia non sit statim ex diuerso in aduersum transitus. Paulatim ista confusio vim suam miscent ita, ut dubitare possis, an aer, an hic iam aether sit.

C A P. XV.

Quidam ex nostris existimant, aera, cum in ignem & aquam mutabilis sit, non trahere aliunde causas flammarum nouas: ipse enim se mouendo accendit, & quum densos, compactosque nubium sinus dissipat, necessario vastum in tam magnorum corporum diruptione reddit sonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem. Sic, quemadmodum ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare, ferri est.

C A P. XVI.

Quid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulguratio, est late ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis, aquam concipere, & compressa utrinque palma in modum syphonis exprimere. Simile quidam & illic fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiae medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammant, & tormenti modo eliciunt. Nam balistae quoque & scorpiones tela cum sono expellunt.

C A P. XVII.

Quidam existimant ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam feruens massa descendit, cum multo murmure extinguitur: ita, ut Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & intercisa vadens, ipsa ignem fuga accendit.

C A P. XVIII.

Anaximander omnia ad spiritum retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis ictus sonus. Quare inaequalia sunt?

sunt? Quia & ipse ictus inaequalis est. Quare & sereno tonat? Quia tunc quoque per crassum & siccum aera spiritus profluit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, qui in flammam non valuit, in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aeris diducens se, corruentis, que iactatio, languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? actionis densiorisque spiritus cursus.

C A P. XIX.

A Naximandrus ait, omnia ista sic fieri vt ex aethere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas interfcindit, fulget: & minor vis ignium, fulgurationes facit, maior fulmina.

C A P. XX.

D iogenes Apolloniatas ait, quaedam tonitrua igne, quaedam spiritu fieri. Illa ignis facit, quae ipse antecedit & nuntiat: illa spiritus, quae sine splendore crepuerunt. Vtrunque sine altero fieri, & esse aliquando, concedo: ita tamen, vt non discreta illis potestas sit, sed vtrumque ab vtroque effici possit. Quis enim negabit spiritum magno impetu latum, cum efficit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes, & non exilire, si plurimarum aceruo nubium, cum paucas percussisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perdetque fulgorem & speciem, dum secuta in terra incendit. Adiice nunc, quod necesse est, vt impetus fulminis & praemitat spiritus, & agat ante se, & à tergo trahat ventum, cum tam vasto ictu aera inciderit. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vento, quem ignis ante se preffit.

C A P. XXI.

D imissis nunc praeceptoribus incipiamus per nos moueri, & à confessis trāseamus ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse: aequae fulgurationem: quae nihil aliud est, quam flamma: futura fulmen, si plus virium habuisset. Non natura ista, sed impetu distat. Esse illum ignem, calor ostendit: qui si non esset, ostendit effectus. Magnorum enim saepe incendiorum causa fulmen fuit. Siluae illo cremantur, & urbium partes, etiam quae non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quaedam vero velut fuligine colorantur. Quid, quod omnibus fulguritis odor sulphureus est? Ergo & vtranque rem igne esse constat, vtranque rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, non in terras vsque perlatum. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationem, vsque in terras perductam. Non ad exercendum verba, haec diutius pertracto: sed vt ista cognata esse, & eiusdem notae ac naturae, probem. Fulmen est quiddā plus, quam fulguratio. Vertamus istud. Fulguratio est paene fulmen.

C A P. XXII.

Q uoniam constat esse vtranque rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eadem enim ratione & supra fit, duobus modis: vno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu inuenitur, sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia praestabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederæ, & alia in hunc usum nota pastoribus. Potest ergo fieri, vt nubes quoque ignem eodem modo vel percussae reddant, vel attritae. Videamus quantis procellae viribus ruant, quāto vertantur impetu turbines. Id tormentum in quod obuium fit, dissipatur, & rapitur, & longe à loco suo proiicitur. Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit, vel aliunde, vel sibi? Vides enim quantum feruorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est.

C A P. XXIII.

S ed fortasse nubes quoque in nubes incitatae, fremente vento, & leuiter vrgente, ignem euocabunt, qui explendescat, nec exiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quam ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum feruorem quaedam attrita perducerentur. Cum autem aer mutabilis in ignem, maximis viribus suis in ignem conuersus, atteratur, credibile est & verisimile, ignem caducum excuti, & cito interiturum, quia non ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaque: tantumque habet morae, quantum itineris: & cursus sine alimento coniectus est.

C A P. XXIII.

Q uomodo, inquis, cum dicas hanc ignis esse naturam, vt petat superiora, fulmen tamen terram petit: an falsum est, quod de igne dixisti? Est enim illi aequae sursum iter, atque deorsum. Vtrunque verum potest esse. Ignis enim natura in verucem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua natura defertur: si tamen aliqua vis accessit, quae illam in contrarium ageret, illo intenditur, vnde imbre deiecta est. Fulmen autem cadit eadem necessitate, qua excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, vt etiam terram attingant, sed cum permiseris, in locum suum exilient. Itaque non est, quod eum spectes cuiusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quo velis, caelum, id est, leuissimi cuiusque sedem repetet: vbi est aliquid, quod eum ferat, & ab impetu suo auertat, id non natura, sed seruiculus eius fit.

C A P. XXV.

D icitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cum sint humidae, immo udae: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex nube, quam ex aqua generari?

Ignis qui nascitur, primum in nubibus non est aqua, sed aer spissus, ad gignendam aquam praeparatus, nondū in illam mutatus, sed iā pronus & vergens. Nō est quod eam existimes tunc colligi, sed efundi. Simul & fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, immo ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidā negauerunt in ignem quicquam posse mutari, priusquam mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, salua, quam continet, aqua, ignem parte aliqua sui reddere: vt saepe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero perimi: sed vbi valentior ignis, quā humor est, vincit. Rursus vbi copia humoris exuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent virentia. Refert ergo, quantum aquae sit. Exigua enim non resistit, nec ignem impedit. Quid nī? Maiorum nostrorū memoria, vt Posidonius tradit, cum insula in Aegaeo mari surgeret, spumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, sed ex interuallis emicantem, fulminum more, quoties ardor inferius iacens, superum pondus euicerat. Deinde saxa reuoluta, rupesque partim illaesa, quas spiritus antequam verteretur, expulerat, partim exesae, & in leuitatem pumicis versae, nouissime cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adiectum, & saxum illud in magnitudinem insulae creuit. Idem nostra memoria, Valerio Asiatico cōsule iterum accidit. Quorsus haec retuli? vt appareret, nec extinctum ignem mari superfuso, nec impetum eius, grauitate ingentis vndae prohiberi exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodotus Posidonij auditor tradidit, per quā diruptis aquis ignis emerit. Quod si immensa aquarum vis, subeuntium ex ino flammarum vim nō potuit cōprimere: quanto minus in aere extinguere ignē poterit, nubiū tenuis humor & roscidus? Adeo res ista non adfert vllam moram, quae contra causas ignium sit: quos non videmus emicare, nisi imminente caelo, serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, vnde splendor effertur: quas videri à nobis terrarum tumor non finit. Adijce nūc, quod fieri potest, vt nubes suda & humiles attritu suo ignem reddant: qui in superiora expressus, in parte sincera, puraque caeli visatur: sed sit in sordida.

Tonitrua distinxere quidam ita, vt dicerent, vnum esse genus, cuius sit graue murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cum spiritum intra se claudere nubes, in concavis partibus earum volutatus aer, similem agit mugitibus sonum, raucaum & aequalem, & continuum. Itaque etiam vbi illa regio humida est, exitum claudit. Ideo huiusmodi tonitrua venturi praenuntia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitum magis dixerim, quā sonum: qualem audire solemus, cum super caput alicuius dirupta vesica est. Talia eduntur tonitrua, cum globata dissoluitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emittit. Hoc proprie fragor dicitur, subitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam vero viui stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille caelestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, vt inclusus aer caua nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cum maiorem sibi locum quaerit, à quibus inuolutus est, sonum paritur. Quid autē? non quemadmodū illisae manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?

Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocunque modo illisae sunt, sonant, sed si apte sunt compositae ad sonum edendum. Auersae inter se manus collisae non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimum interest, vtrum cauae concutiantur, an planae & extantae. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna vi, & procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, & primam quamque partem eius soluit. Ne vesica quidem, quocunque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro diuisa est, sine vilo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, vt sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluerit, non sonant. Adijce nunc, quod nubes in monte actae, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa, & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi vniuersus erumpit, nec crepat. Hoc vt scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (vt ita dicam) ictu, & totum globum semel dissipante opus est, vt sonitus erumpat: qualis auditur cum tonat.

Praeter haec natura aptus est aer ad voces. Quid nī? cum vox nihil aliud sit, quā ictus aer? Debent ergo nubes vtrinque dissecari, & cauae & intentae. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quā plena, quanto intentata quā remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa repugnantem ex vltiore parte spiritum pulsant, haec ad ipsum aerem acta, nisi concauo non tinniunt.

Quidam, inter quos Asclepiodotus est, iudicant sic, quorundam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Aetna aliquando multo igne abundauit. Ingētem vim arenae vrētis effudit.

effudit. Inuolutus est dies puluere, populosque subita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuisse tonitrua & fulmina: quae concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto feruore aeris nullas fuisse. Aliquando Cambyfes ad Ammonem misit exercitum: quem arena Austro mota, & more niuis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenae sese affricantis. Nō repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, utriusque naturae corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aere vagari. Itaque si quid tale interuenit, nubem facit solidiorem crassiolemque, quā si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quae dixi, siue incendijs vaporantibus aera repleuerunt, siue ventis terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quā humida conferrunt. Est autem nubes (ut diximus) spissitudo aeris craffi.

C A P. XXXI.

Ceterum mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quicquā dubij relinquentia, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illaesis conflatur argentum. Manente vagina, gladius liquefcit. Et inuolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec ultra triduum rigor ille durat. Illud aequè inter annotanda ponas licet, quod & hominum, & ceterorum animalium quae ista sunt, caput spectat ad exitum fulminis: quod omnium percussarum arborum contra fulmina hastulae surgunt. Quid, quod malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine ista sunt, venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermīs non nascitur. Fulmine ista, intra paucos dies verminant.

C A P. XXXII.

Quid, quod futura portendunt: nec vnus tantum aut alterius rei signa dant, sed saepe totum fatorum sequentium ordinem nuntiant, & quidem decretis euidētibus, longeque clarioribus, quā si scriberentur. Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quod nubes collisae sunt, ideo fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi, ut fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in ea sunt opinione, tanquam, non quia facta sunt, significant: sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione fiunt, siue illis significare propositum est, siue consequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittantur? Quomodo aues non in hoc motae, ut nobis occurrerent, dextrum auspicium, sinistrumve fecerunt. Et illas, inquit, Deus mouit. Nimis illum otiosum, & pusillae rei ministrū facis, si alijs somnia, alijs exta disponit. Ista nihilominus diuina ope geruntur. Sed non à Deo pennae auium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsa securi formantur. Alia ratione fatorum series explicatur, indicia venturi vbique praemittens: ex quibus nobis quaedam familiaria, quaedam ignota sunt. Quicquid sit, alicuius rei futurae signum est: fortuita, & sine ratione vaga, diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo est, etiam praedictio est. Cur ergo aquilae hic honor datus est, ut magnarum rerum faceret auspicia: aut coruo, aut paucissimis auibus: ceterarum sine praefagio vox est? Quia quaedam in artem nondum redacta sunt. Quaedam vero ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conuersationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu & occurſu suo praedicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quaedam notantur. Auspiciū est obseruantis. Ad eū itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum & illa quae pereunt. Quinque stellarum potestatem Chaldaeorum obseruatio exceperit. Quid tu? tot millia siderum indicas otiosa lucere? Quid est porro aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quā quod paucis nos sideribus assignant: cum omnia quae supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propius vim suam dirigunt, & ea quae frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterū & illa quae aut immota sunt, aut propter velocitatem vniuerso mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumque nostri sunt. Aliud aspice & distribuis rem efficis, tractas. Non magis autem facile est, scire quid possint, quā dubitari debet, an possint.

C A P. XXXIII.

Nunc ad fulmina reuertamur: quorum ars in tria diuiditur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat, secunda ad diuinationem, tertia ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare ut promissa firment: deprecari, ut remittant minas.

C A P. XXXIIII.

Summā esse vim fulminū iudicant: quia quicquid alia portendūt, interuentus fulminis tollit. Quicquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti significatione mutatur. Quicquid exta, quicquid aues minabuntur, secundo fulmine abolebitur. Quicquid fulmine denuntiatur est, nec extis, nec aue contraria refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? Quia vero verius nihil est. Si aues futura cecinerunt, non potest hoc auspicium fulmine irritum fieri. Aut si potest, non futura cecinere. Non enim nunc auem comparo & fulmen, sed duo veri signa: quae si vnum significant, paria sunt. Itaque si fulminis interuentus submouet extorum vel augurum iudicia, male inspecta exta, male obseruata auguria sunt. Non enim refert, utrius rei maior potentiorve natura sit, sed vtra vim attulit. signum, quantum ad hoc, par est. Si dicas, flammae vim maiorem esse, quā fumi, non mentieris: sed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque si hoc dicunt, quoties exta aliud significabunt, aliud

fulmina, fulminum erit auctoritas maior, forte consentiam: sed si hoc dicunt, quamuis altera signa verum praedixerint, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem traxit, falsum est. Quare? quia nihil interest, quàm multa auspicia sint. fatum vnum est: quod si bene primo auspicio intellectum est, secundo non interit idem est. Ita dico, non refert, idem an aliud sit, per quod quaerimus: quoniam de quo quaerimus, idem est.

C A P. XXXV.

Fatum fulmine mutari non potest. Quid ni? Nam fulmen ipsum fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesque, quo pertinent, si immutabilia sunt fata? Permite mihi illam rigidam testam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quàm aegrae mentis solatia. Fata aliter ius suum peragunt, nec vlla commouentur prece, non misericordia flectuntur, non gratia. Seruant cursum irrevocabilem: ex destinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens praecipitat: sic ordinem rerum fati aeterna series rotat, cuius haec prima lex est, stare decreto.

C A P. XXXVI.

Quid enim intelligis fatum? Existimo necessitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc si sacrificiis, & capite niueae agnae exorari iudicas: diuina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cum sapiens quid sit optimum in praesentia sciat, illius diuinitati omne praesens sit. Agere tamen nunc eorum volo causam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submouenda pericula, aliquando ad leuanda, aliquando ad differenda.

C A P. XXXVII.

Quid sit quod sequitur, paulo post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quod nos quoque existimamus vota proficere, salua vi ac potestate fatorum. quaedam enim à dijs immortalibus ita suspensa relictæ sunt, vt in bonum vertant, si admotæ dijs preces fuerint: si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis vota, fiet. Si non est futurum, etiam si susceperis vota, non fiet. Falsa est ista interrogatio: quia illam mediam inter ista exceptionem praeteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si vota suscepta fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota, aut non.

C A P. XXXVIII.

Puta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, vt vtiq; fiant vota. Ideo fient. Fatum est, vt hic disertus sit, sed si litteras didicerit: ab eodem fato continetur, vt litteras discat, ideo discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. At in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est, vt nauiget: ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit praedictas diuinitus minas. At hoc quoque in fato est, vt expiet: ideo expiabit. Ista nobis opponi solent, vt probetur nihil voluntati nostrae relictum, & omne ius fato traditum. Cum de ista re agatur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agitur, explicauimus, quomodo si fati certus est ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula auertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtiq; enim expiare, etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cum sanitas videatur esse de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus venit.

C A P. XXXIX.

Genera fulminum tria esse ait Caecina: Consiliarium, Auctoritatis, & quod status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cum aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictus, aut dissuadetur. Auctoritatis est, vbi post rem factam venit, quam futuram bono malo ue significat. Status est, vbi quietis nec agentibus quicquam, nec cogitantibus quidem fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadetque, hoc solam impendentis periculi euitationem continet. Vt cum timemus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias à seruis. Etiamnum tamen aliam distinctionem vtriusque video. Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem vtraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at vltro monentur.

C A P. XL.

Primo omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod vrit. Quod terebrat, subtile est & flammeum. cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammae tenuitatem: quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit & euadit. Huius late sparsa vis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod vrit, multum terrenum habet, & igneum magis est quàm flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quae percussis inhaereant. Nullum quidem sine igni fulmen venit: sed hoc proprie igneum dicimus, quod manifesta ardoris vestigia imprimit. Quod aut vrit, aut fuscatur, tribus modis vrit: aut enim affiat, & leui iniuria laedit, aut comburit, aut accedit. Omnia ista vrit, sed genere & modo differunt. Quodcunq; combustum est, vtriusque

ustum est. At non omne quod vstum, vtique & combustum est. Item quod accensum est. Potest enim illud ipso transitu ignis vssisse. Quis nescit quaedam vri quidem nec ardere: Nihil autem potest ardere, quod non vratur. Vnum hoc adiuciam. Potest aliquid esse combustum, quod non sit accensum. Potest accensum esse, nec combustum.

C A P. XLI.

Nunc ad id transeo genus fulminis, quo ista fuscantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Vtrique distinctionem suam reddam. Decoloratur id, cuius color vitatur, non mutatur. Coloratur, id cuius alia sit quam fuit facies: tanquam caerulea, vel nigra, vel pallida. Haec adhuc Etruscis & philosophis communia sunt. In illo dissentiunt, quod fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (vt aiunt) monet & placata est, & ipsius consilio Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, sed ex consilij sententia. Duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit: sed tunc quoque non aliter, quam vt noceat. Ne prodest quidem impune. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: sed adhibitis in consiliū dijs, quos superiores & inuolutos vocant. Quae vastat & includit, & mutat statum priuatum vtique & publicum, quem inuenit. Ignis enim nihil esse, quod sit, patitur.

C A P. XLII.

In his prima specie si intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum est quam credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnunquam petere, vt impunitis sacrilegis, percussis quibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum concilium à Ioue deos, quasi in ipso parū consilij sit, aduocari: illa laeta & placata esse fulmina, quae solus excutiat: perniciofa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si quaeris à me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, vt crederent Iouem, aut non aequae voluntatis, aut certe minus paratum esse. Vtrū enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transfret, aut noluit iustus mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent: Ad coercendos animos imperitorū sapientissimi viri, iudicauerunt inuitabilem metum, vt supra nos aliquid timeremus. Vtile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaque eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicem, & quidem armatum.

C A P. XLIII.

Quare ergo id fulmen quod solus Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberauit, & quod aliis quoque dijs auctoribus misit? Quia Iouem, id est, regem, prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cum pluribus visum est. Discant hoc ij, quicunq. magnam potentiā inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti: aduocent, considerent multorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, vbi aliquid percuti debet, ne Ioui quidem suum satis esse consilium.

C A P. XLIIII.

In hoc quoque tam imperiti non fuere, vt Iouem existimarent tela mutare. poeticam ista licentiam decet.

Est aliud leuius fulmen, cui dextra Cyclopus,

Saeuitiae flammaeque minus, minus addidit irae.

Tela secunda vocant superi.

Illos vero altissimos viros error iste non tenuit, vt existimarent Iouem modo leuioribus fulminibus & iustioris vti: sed voluerunt admonere eos, quibus aduersus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quaedam frangi debere, quaedam elidi & distringi, quaedam admoneri.

C A P. XLV.

Ne hoc quidem crediderunt, Iouem qualem in Capitolio, & in ceteris aedibus colimus mittere manu fulmina, sed eundem quem nos Iouem intelligunt, custodem rectoremq. vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, causa causarum. Vis illum prouidentiam dicere? recte dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouideretur, vt inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipse enim est, totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua. Idem Etruscis quoque visum est: & ideo fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur.

C A P. XLVI.

At quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxias ferit? In maiorem me quaestionē vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, sed sic omnia disposita, vt ea etiam quae ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant: quae illius est. Vis eorum, illius permisso est. Nam & si Iupiter illa nunc non facit, fecit, vt fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & causam dedit omnibus.

C A P. XLVII.

Hic illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua aut finita esse fulmina, aut prorogatiua. Perpetua, quorum significatio in totam vitam perinet, nec vnā rem id enūciat, sed contextū rerum

rum per omnem deinceps aetatem futurarum complectitur. Haec sunt fulmina, quae prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut urbis statu fiunt. Finita ad diem utique respondent. Prorogatiua sunt, quorum minae differri possunt, auerti tollique non possunt.

C A P. XLVIII.

Dicam quid sit, quare huic diuisioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Aequae enim talia ad diem respondent. Nec ideo finita non sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogatiuum videtur, finitum est. Nam illorum quoque confessione certum est, quousque impetretur dilatio. Priuata enim fulmina negant ultra decimum annum, publica ultra tricesimum posse differri. Hoc modo & ista finita sunt: quia ultra quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum & omnis euentus dies stata est. Non potest enim vlla incerti esse comprehensio. Quae inspicienda sunt in fulgure, passim & vage dicunt, cum possint sic diuidere, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinae dederat, diuisa sunt, ut inspiciatur ubi factum sit, quando, cui, in qua re, quale, quantum. Haec si digerere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi in immensum procedam?

C A P. XLIX.

Nunc nomina fulminum, quae à Caecina ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam, exponam. Aut esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non rite facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cauendum sit. Pestifera, quae mortem exiliumque portendunt. Fallacia, quae per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus: & hereditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo Deptecanea, quae speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minae. Attestata, quae prioribus consentiunt. Atteranea, quae in inclusio fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis liberae loca: quorum significatio regnum ciuitati minatur. Inferna, cum è terra exiliunt ignes. Hospitalia, quae sacrificijs ad nos Iouem arcessunt, & (ut verbo eorum molliori utar) inuitant. Sed si irascente domino inuitant, tunc venire cum magno inuitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quae aduocata dicuntur, sed aduocantium bono veniunt.

C A P. L.

Qvanto simplicior diuisio est, qua utebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Graeca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quaedam sunt, quae significant id, quod ad nos pertinet: quaedam aut nihil significant, aut id cuius intellectus ad nos non peruenit. Ex his quae significant, quaedam sunt laeta, quaedam aduersa, quaedam nec aduersa nec laeta. Aduersorum hae species sunt. Aut inuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quae minui possunt, aut quae prorogari. Laeta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali: aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec aduersa nec laeta sunt, quae aliquam nobis actionem significant, quae nec terreri nec laetari debemus: ut peregrinationem, in qua nec metus, nec spei quicquam sit.

C A P. LI.

Reuertar ad ea fulmina, quae significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat. tanquam, utrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmina, aut id cuius notitia nos effugit: ut illa quae in vastum mare sparguntur, aut in desertas solitudines: quorum significatio vel nulla est, vel perit.

C A P. LII.

Pauca adhuc adijciam ad enarrandam vim fulminis, quae non eodem modo omnem materiam vexat. Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnunquam sine iniuria transit. Cum lapide ferroque, & durissimis quibusque configit: quia viam necesse est per illa impetu quaerat. Itaque facit viam qua effugiat, teneris & rarioribus parcit, quanquam & flammis opportuna videantur: quia transitu patente minus saeuit. Loculis itaque, ut dixi, integris, pecunia quae in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus per occulta foramina transcurrit. Quicquid autem in tigno solidum inuenit, ut contumax vincit. Non vno autem, ut dixi, modo saeuit: sed quid quaeque vis fecerit, ex ipso genere iniuriae intelligis, & fulmen opere cognoscis. Interdum in eadem materia, multa diuersa, eiusdem vis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimum est, vrit: quod solidissimum & durissimum est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac scindit, folia perstringit ac tundit: vinum gelat, ferrum & aes fundit.

C A P. LIII.

Illud est mirum, quod vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accadat quaerenti mihi, illud occurrit. Inest fulmini vis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in eo humore quem coegit gelauitque, verisimile est. Nec enim alligati potuissent, nisi aliquod illi esset additum vinculum. Praeterea olei quoque, & omnis vnguenti, taeter post fulmen odor est. Ex quo apparet, inesse quandam subtilissimo igni, & contra naturam actio, pestilentem potentiam, qua non tantum ista cadunt, sed etiam afflata. Praeterea quocunque decedit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia natura grauis est, saepius haustus alienat. Sed ad hoc vacui reuertemur. Fortasse enim libebit ostendere, quantum omnia ista à philosophia artium parente fluxe-

re. Illa primum & quæsiuit causas rerum, & obseruauit effectus: & quod fulminis inspectione longe melius est, initiis rerum exitus contulit.

C A P. LIIII.

Nunc ad opinionem Posidonij reuertar. E terra terrenisq; omnibus pars humida effatur, pars sicca & fumida. Haec fulminibus alimentum est: illa imbribus. Quicquid in aera sicci fumosiq; peruenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est ionus, quem nos tonitruum vocamus. In ipso quoque aere quicquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoque si inclusum est, aequè fugam quaerit, & cum sono euadit. Et modo vniuersam eruptionem facit, eoq; vehementius intonat: modo per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut peruolat. Volutatio autem spiritus, in nube conclusi, valentissimum est accendendi genus.

C A P. LV.

Tonitrua nihil aliud sunt, quàm sicci aeris sonitus, qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si colliduntur, inquit, nubes inter se, sit is quem desideras ictus, sed non vniuersus. Neq; enim tota totis concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illis duris sint. Itaque non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquâ, sonat, dum extinguitur. Puta ita esse, pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per extinguentia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignem in nube, & extingui, è spiritu nascitur & attritu. Quid ergo, inquit, non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & extingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem causam quaerimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod dicis. Aliquando post tonitrua emicare ignes, stellis transuersis & cadentibus similes. Non ob hoc tonitrua facta sunt: sed cum hoc fieret, tonitrua facta sunt. Clydemus ait, fulgurationem speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri. Dissimile est exemplū. illic enim splendor intra ipsam aquam apparet: hic qui sit in aere, erumpit & exilit.

C A P. LVI.

Heraclitus existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem. Haec antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Caecinā inuenio, facundum virum, qui habuisset aliquod in eloquentia nomen, nisi illum Ciceronis umbra pressisset. Etiamnum illo verbo utebantur antiqui, correpto, quo nos producta vna syllaba utimur. Dicimus enim ut splendere, sic fulgere. At illis ad significandum hanc è nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, media syllaba correpta, ut dicerent fulgere.

C A P. LVII.

Quid ipse existimem, quaeris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodaui manum. Dicā: Fulgurat, cum repentinum late lumen emicuit. Id euenit, vbi in ignem extenuatus in nubibus aer vertitur, nec vires, quibus longius profiliat, inuenit. Non miraris puto, si aera aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquefcit excussa glans funda, & attritu aeris velut igne distillat. Ideo aestate plurima fiunt fulmina, quia plurimū calidi est. Facilius aut attritu calidorum ignis existit. Eodem modo fit fulgor, qui tantū splendet, & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior vis, alimentiq; est minus. Et, ut breuiter dicam quod sentio. Fulmen est fulgur intentum. Ergo vbi calidi fumidique natura, emissa terris in nubes incidit, & diu in illarū sinu volutata est, nouissime erumpit. Et quia vires non habet, splendor est. At vbi fulgura plus habuere materiae, & maiore impetu arserunt, non apparent tantum, sed decidunt.

C A P. LVIII.

Quidam utique existimant fulmen reuertri: quidam sublidere, vbi alimenta praegrauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatum est. At quare fulmen subitum apparet, nec continuatur assiduus ignis? Quia celerrimi motus est: simul & nubes rumpit, & aera incendit. Deinde definit flamma, quiescente motu. Non enim est assiduus spiritus cursus, ut ignis possit extendi, sed quoties fortius ipsa iactatione se accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cum euasit, & pugna desit, ex eadem causa modo usque ad terram profertur, modo dissoluitur, si minore vi depressus est. Quare oblique fertur? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuosusque. Et quia natura ignem sursum vocat, iniuria deorsum premit, incipit obliquus esse. Interdum dum neutra vis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia opposita sunt nubibus, & è caelo cadentibus, per haec transeundum est.

C A P. LIX.

Intelligo quid iam dudum desideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quàm nosse. Itaque alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti malo, quàm naturam indicari. Sequar quo vocas. omnibus enim rebus, omnibusque sermonibus aliquid salutare miscendum est. Cum imus per occulta naturae, cum diuina tractamus, vindicandus est à malis suis animus, ac subinde fit mandus: quod etiam eruditis, & hoc vnum agentibus, necessarium est: non ut effugiamus ictus rerum (vndique enim tela in nos iaciuntur) sed ut fortiter constanterque patiamur. Inuicti esse possumus, inconcussi non possumus: quanquam interim spes subit, inconcussos quoque esse nos posse. Quomodo, inquis? Contemne mortem, & omnia quae ad mortem ducunt, contempta sunt: siue illa bella sint, siue

naustra-

naufragia, seu morsus ferarum, seu ruinarum subito lapsu procidentium pondera. Nunquid amplius facere possunt, quam ut corpus ab anima resoluant? Haec nulla diligentia euitat, nulla, felicitas domat, nulla potentia euincit alia fortuito disponuntur. Mors omnes aequae vocat. Iratis dijs propitij, (que moriendum est. Animus ex ipsa desperatione sumatur: Ignauissima animalia, quae natura ad fugam genuit, ubi exitus non patet, tentant fugam corpore imbelli. Nullus perniciosior hostis est, quam quem audacem angustiae faciunt: longeque violentius semper ex necessitate, quam ex virtute corrigimur. Maiora, aut certe paria conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos, quantum ad mortem, proditos esse: & sumus. Ita est, Lucili. Omnes reseruamur ad inortem. Totum hunc quē vides populū, quousq. cogitas esse: cito natura reuocabit & conderet: neq. de re, sed de die queritur. Eodem citius tardiusve veniendum est. Quid ergo? Non tibi timidissimus omnium videtur, & insipientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Non ne contemneres eum: qui inter perituros constitutus, beneficij loco peteret, ut vitimus cervicem praeberet? Idem facimus. Magno aestimamus, mori tardius. In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustissima. Nam, quod maximum solet esset solatium extrema passuris, omnium causa eadem est. Sequeremur traditi à iudice aut magistratu, & carni fici nostrō praestaremus obsequiū. Quid interest, utrū ad mortem iussi eamus, an vltro? O te dementē, & oblitū fragilitatis tuae, si tunc mortem times, cum tonat. Ita ne salus tua in hoc vertitur? Viues, si fulmen effugeris? Peter te gladius, peter lapis, peter febris. Non maximum ex periculis, sed speciosissimum fulmen est. Male scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuae celeritas infinita praeuenerit, si mors tua procurabitur, si tu tunc quoque cum expiras, non superuacue, sed alicuius magnae rei signum es. Male scilicet tecum agitur, si cum fulmine cōderis. Sed pauescis ad caeli fragorem, & ad inane nubilum trepidas, & quoties aliquid effulsit, expiras. Quid ergo? Honestius iudicas deiectione animi perire quam fulmine? Eo itaq. fortior aduersus caeli minas surge: & cum mundus vndique exarserit, cogita te nihil habere de tanta mole perdendum. Quod si tibi parari credis illam caeli confusionem, illā tempestatū discordiam, si propter te ingesta illisaeque nubes strepunt, si in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu solatii loco numera, tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. Est inter cetera quoque hoc commodum eius, quod expectationem tuam antecedit. Nemo unquam fulmen timuit, nisi qui effugit.

 L. A N N A E I. S E N E C A E
 NATVRALIVM. QVAESTIO-
 NVM. LIBER. TERTIVS
 QVI. EST. DE. A QVIS

P R A E F A T I O.

Non praeterit me Lucili virorum optime, quā magnarum rerum fundamenta ponam se nex, qui mundū circuire constitui, & causas secretaq. eius eruere, atq. alijs noscenda prodere. Quando tam multa consequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit à tergo senectus, & obijcit annos inter vana studia consumptos, tanto magis vigeamus, & damna aetatis male exactae labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonij longe à domino iacentis cura solvatur: sibi totus animus vacet, & ad cōtemplationem sui saltem in ipso sine respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quicquid amissum est, id diligenti vfu praesentis vitae recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex paenitentia transitus. Libet mihi exclamare illū poetae inclyti verum:

*Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
 Tempore molimur. ----*

Hoc dicerē, si puer iuuenisue molirer. Nullū enim non tā magnis rebus tēpus angustū est. Nunc vero ad rem seriam, grauem, immensam, postmeridianis horis accessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certe, sine aetatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties coepta magnitudinem attendit & cogitat, quantum proposito, non quantum sibi superfit. Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quaeque passi inuicem, ausique sunt populi. Quanto satius est, sua mala extinguere, quam aliena

aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quàm Philippi aut Alexandri atrocitia, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortaliū, quàm inundatio, qua planum omne perfusum est, quàm conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superauerit alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniae cladibus bellum Italiae inopinatus intulerit: infractisque rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges pererrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu. Quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quaerere, adeo sine patria esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quàm quid factum sit, quaerere, ac docere eos, qui sua permisere fortunae, nihil stabile ab illa datum esse: eius omnia fluere aura mobilius? nescit enim quiescere, gaudet laetis tristitia substituire, & utraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat. alternae sunt vices rerum. Quid exultas? Ista quibus veheris in summum, nescis ubi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imum delatus es: nunc est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo varietas, non priuatarum tantum domuum, quas levis casus impellit, sed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes iacuerunt. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus, quàm multa ab aliis fracta sint. nunc cum maxime Deus alia exalat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias iactat. Magna ista, quia parui sumus, credimus. Multis rebus nō ex natura sua, sed ex humilitate nostra magnitudo est. Quid praecipuum in rebus humanis est? Non classibus maria complexisse, nec in rubri maris litore signa fixisse, nec deficiente terra ad iniurias aliorum errasse in oceano, ignota quaerentē: sed animo omne vidisse, & qua nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui vrbes, qui populos habuere in potestate: paucissimi, qui se. Quid est praecipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunae. Nihil dignum putare, quod speres. Quid enim habet dignum, quod concupiscas? qui à diuinorum contemplatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quàm quorum oculi in densam umbram ex claro sole redire. Quid est praecipuum? Possē laeto animo aduersa tolerare: quicquid acciderit, sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Deuissēs enim velle, si scissēs omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, despicere est. Quid est praecipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriae non aduersus tantum, sed & infelicitas: nec audius periculi, nec fugax, qui sciat fortunam non expectare, sed facere: & aduersus utranque intrepidus inconfususque prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est praecipuum? non admittere in animū mala consilia, puras ad caelū manus tollere: nullū petere bonū, quod ut ad te trāseat, aliquis dare debet, aliquis amittere: optare, quod sine aduersario optatur, bonam mentem, Cetera magno aestimata mortalibus, etiam si quis domum casus attulerit, sic intueri, quasi exitura, qua venerint. Quid est praecipuum? Altos supra fortuita spiritus tollere: hominis meminisse, ut, siue felix eris, scias hoc non futurum diu: siue infelix, scias hoc te nō esse, si non putes. Quid est praecipuum? In primis labris animam habere. Haec res efficit non ē iure Quiritium liberum, sed ē iure naturae. Liber autem est, qui seruitutem effugit sui. Haec est assidua seruitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem aequaliter premens, sine interuallo, sine comite. Sibi seruire, grauissima seruitus est: quam discutere facile est, si desieris multa te poscere, si desieris tibi referre mercedem, si ante oculos & naturam tuam posueris & aetatem, licet prima sit ac tibi ipse dixeris: Quid insanio? quid anhelō? quid fudo? quid terram verso? quid forum viso? Nec multo opus est, nec diu. Ad hoc proderit nobis inspicere rerum naturam. primo discedemus à sordidis, deinde animum ipsum, quo magno sumoque opus est, seducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata subtilitas, non erit in aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quae contra nequitiam nostram furoremque discuntur, quae damnamus, nec ponimus.

C A P. I.

Q Vaeramus ergo de aquis, & inuestigemus, qua ratione fiant. Siue, ut ait Ouidius:

Fons erat illimis nitidis argenteus vndis.

siue, ut ait Virgilius:

Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis,

It mare praeruptum, & pelago premit arua sonanti.

siue ut apud te, Iunior carissime, inuenio:

Eleus Siculis de fontibus exilit amnis.

si qua ratio aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum amnium crescāt. Nilum interim seponamus à turba, propriae naturae & singularis: illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quàm calentes. In quibus quaerendum erit: utrum calidae nascantur, an fiant. De ceteris quoque differemus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit utilitas. Quaedam enim oculos, quaedam nervos iuuant, quaedam inueterata & desperata à medicis vitia percurant. Quaedam medentur vlceribus, quaedam interiora fouent potu, & pulmonis ac viscerum quaelas leuant. Quaedam supprimunt sanguinem: tam varius singulis vsus, quam gustus est.

C A P. II.

A Ut stant omnes aquae, aut fluunt: aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliae sunt dulces, aliae variae:

variae: asperae quippe interueniunt, salsae, aut medicatae: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent praeterea multa discrimina. Primum tactus. frigidae calidaeque sunt, deinde ponderis. leues & graues sunt. Deinde coloris. purae sunt & turbidae, caeruleae, lucidae. Deinde salubritatis. sunt enim salubres & viles, sunt mortiferae, sunt quae cogantur in lapidem. Quaedam tenues, quaedam pingues: quaedam alunt, quaedam sine vlla bibentis ope transeunt, quaedam haustae secunditatem afferunt.

C A P. III.

VT stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbris: ex suo fonte natua est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, & nasci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumiecti fluuij deriuantur. Sed & magnae latentefque in ipso vndae sunt. itaque etiam cum hiberni defluxere torrentes, faciem suam seruant.

C A P. IIII.

Primum ergo quaeramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, vnde tantum aquarum exeat. Miramur, quod accessionem fluminum maria non sentiant. Aequè mirandum est, quod detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est, quod illam sic impleuit, vt praebere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcumque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium.

C A P. V.

Quidam iudicant, terram quicquid aquarum emisit, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras & palam venit, secreto reuertitur, colaturque in transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tanta soli varietate exuit, & in sinceram aquam transit.

C A P. VI.

Quidam existimant, quicquid ex imbris terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod paucissima flumina sunt in his locis, in quibus rarus est imber. Ideo siccas esse aiunt Aethiopiae solitudines, paucosque inueniri in interiore Africa fontes: quia feruida caeli natura sit, & paene semper aestiua. Squalidae itaque sine arbore, sine cultore arenae iacent, raris imbris sparsae, quos statim combibunt. At contra constat, Germaniam Galliamque, & proxime ab his Italiam, abundare riuus & fluminibus: quia caelo humido viuunt, & ne aestas quidem imbris caret.

C A P. VII.

Aduersus haec multa dici posse vides. Primum ego tibi, vinearum diligens fessor affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam, quae terram ultra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggerere amnibus vires, qui summam humum tingit? Pars maior eius per fluminum alueos in mare auferitur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absorbet quicquid in se solum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbris non augentur amnes: quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quod quaedam flumina erumpunt saxi & montibus? His quid conferent pluuiiae, quae per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adice, quod in siccissimis locis, putei in altum acti, per ducenum aut tricenum pedum spatia, inueniunt aquarum vberes venas, in ea altitudine, in quam aqua non penetret: vt scias illic non caelestem esse, nec collecticiu humorem, sed quod dici solet, viuam aquam. Illo quoque argumento haec opinio refellitur, quod quidam fontes in summo montis cacumine redundant. Apparet ergo, illos sursum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluuialis decurrat.

C A P. VIII.

Quidam existimant, quemadmodum in exteriori parte terrarum vastae paludes iacent, magni & nauigabiles lacus, quemadmodum ingenti spatio terrae maria porrecta sunt, insula vallibus: sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quam apud nos oceanum, & sinus eius: immo eo latius, quo plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia isti amnes egeruntur: quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cum adiectos maria non sentiant?

C A P. IX.

Quidam haec placet causa. Aiunt habere terram intra se cauos recessus, & multum spiritus: qui necessario frigescit, umbra graui pressus. Deinde piger & immotus, in aquam cum se desit ferre, conuertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aeris umbram facit, ita infra terras flumen aut riuum agit. Supra nos stare non potest segnis diu & grauis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque interualla magna imbris sunt. Sub terra vero quicquid est, quod illum in aquam conuertat, idem semper est, umbra perpetua, frigus aeternum, inexercitata densitas: semper ergo praebebit fonti aut flumini causas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quicquid efflauit, quia non aere libero concipitur, crassescit, & protinus in humorem conuertitur.

CAP. X.

Habes primam aquarum sub terra nascentium causam. Adicias etiam licet, quod fiant omnia ex omnibus. Ex aqua aer. Ex aere aqua. Ignis ex aere. Ex igne aer. Quare ergo nō terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quae si in alia mutabilis est, & in aquā immo maxime in hāc. Vtraq. cognata res est, vtraq. gravis, vtraq. densa, vtraq. in extremū mundi cōpulsā. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat ē terra? At magna flumina sunt. Cū videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, aspice. Rursus miraris, cū labātur assidue, quaedam vero concitata rapiantur, quae praesto sit illis semper aqua noua. Quid si miretis, quod cum venti totum aera impellant, non deficit spiritus, sed per dies noctesque aequaliter fluit: nec ut flumina certo alueo fertur, sed per vastum caeli spatium lato impetu vadit? Quid si vllam vndam superesse mireris, quae superueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorū alterni recursus sunt. Quicquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum aequitate turbata, mundus praeponderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantum aer in ignem transit, sed nunquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transit aer in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aera & aquam facit terra: sed non magis vnquam sine aqua est, quā sine aere. Et ideo facilius inuicem transitus est: quia illis in quae trāseundum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aera: hunc vmbra hiberni frigoris densat, ut faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem. natura sua utitur.

CAP. XI.

Quid ergo, inquis, si perpetuae sunt causae, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Saepe motu terrarum itinera turbantur, & ruina interfecindit aquas, quae retentae nouos exitus quaerunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terrae aliunde alio transferuntur. Apud nos euenire solet, ut amisso canali suo flumina primum refundantur: deinde quia perdiderunt viam, faciant hoc, quod accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem noua vis fontium emerit. Sed & alios quoque casus interuenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut à cursu suo deiciant atque auertant. Fuit aliquando aquarum inops Haemus: sed cum Gallorum gens à Cassandro obsessa in illum se contulisset, & siluas caecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemo- ra ducebant: quibus excisis, humor, qui desijt in arbuta consumi, superflus est. Idem ait & circa Magnesium accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia fere aquosissima sunt, quaecunque vmbrosissima. Quod non eneniret, si aquas arbuta siccarent; quibus alimentum ex proximo est: fluminum vero vis ex intimo manat, vltraque excipitur, quā radicibus euagari licet. Deinde succifae arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo viuunt, sed & id quo crescunt trahunt. Idem ait, circa Arcadiam, quae vrbs in Creta insula fuit, fontes & lacus substituisse, quia defierit coli terra, diruta vrbe: postea vero quā cultores receperit, aquas quoque recepisse. Causam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus, quae propter aquas coli coeperunt, quā quae aquas habere coeperint, quia colebantur. Non enim esse pluuiā hanc aquā, quae vastissima flumina à fonte statim, magnis apta nauigiis defert, ex hoc intelligas licet, quod per hie mem aestatemque par est à capite deiectus. Pluuia potest facere torrentem: nō potest autem aequali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed excitant.

CAP. XII.

Paulo repetamus hoc altius, si videtur: & scies te non habere quod quaeris, cum ad veram amnium originem accesseris. Flumen nempe facit copia cursuque aquae perennis. Ergo si quaeris à me, quo modo aqua fiat? interrogabo inuicem: quomodo aer fiat, aut terra? Si rerum elementa sunt quattuor, nō potes interrogari vnde aqua sit: quarta enim pars est naturae. Quid ergo miraris, si rerum naturae portio tam magna, potest aliud ex se semper effundere? Quomodo aer, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras mouet, sic aqua riuos, & flumina. Si ventus est fluens aer, & flumen est fluens aqua. Satis multū illi virium dedi, cum dixi, elementum est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere.

CAP. XIII.

Aqua, ait Thales, valentissimum elementum est. hoc fuisse primum putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & nos quoq. aut in eadem sententia, aut in vltima sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc euanidū confidere, & nihil relinqui aliud in rerum natura, igne restincto, quā humorem: in hoc futuri mundi spem latere. Ita ignis exitus mundi est, humor primordium. Miraris amnes ex hoc posse exire semper. qui pro omnibus fuit, & ex quo sunt omnia? Hic humor inductione rerum ad quartas reductus est, sic positus, ut fluminibus edendis sufficere, ut riuus, ut fontibus posset. Quae sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim, terrarum orbem aqua sustineri; & vehi more nauigii, mobilitateque eius fluctuare, tunc cum dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina fundenda, cum mundus in humore sit totus. Hanc veterem & rudem sententiam explode. Nec est quod credas, in hunc orbem aquam subire per rimas & facere sentinam.

C A P. XIII.

Aegypti quattuor elementa fecere: deinde ex singulis bina, marem & feminam. Aerem marem iudicant, qua ventus est: feminam, qua nebulosus & iners. Aquam virilem vocant mare: muliebrē, omnem aliam. Ignem vocant masculum, qua ardet flamma: & feminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, saxa cautesque: feminae nomen assignat huic tractabili ad culturam.

C A P. XV.

Mare unde est? ab initio scilicet ita constitutum: habet suas venas, quibus impellitur atque aestuat. Quomodo maris, sic & huius aquae mitioris vasta in occulto via est, quam nullius fluminis cursus exhaustiet. Abdita est virium eius ratio. Tantum ex illa, quantum superfluum sit, emittitur. Quaedam ex istis sunt, quibus assentire possumus: sed hoc amplius censeo. Placet natura regi: terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venae sunt & arteriae: illae sanguinis, hae spiritus receptacula. In terra quoque sunt alia itinera, per quae aqua: & alia, per quae spiritus currit: adeoque illam ad similitudinem humanorum corporum natura formauit, ut maiores quoque nostri aquarum appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarii, alia corrupti, ac paulo pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullae, muci, salivaeque & lacrimae, & quiddam additum articulis, per quod citius estantur ex lubrico: sic in terra quoque sunt humoris genera complura. Quaedam quae matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit auaritia: & quae in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam vero locis terra humorque liquefit: sicut bitumen, & cetera huic similia. Haec est causa aquarum, secundum legem naturae, voluntatemque nascentium. Ceterum ut in nostris corporibus, ita in illa saepe humores vitia concipiunt, aut ictus aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut aestus corrumpere naturā, & sulphuratio contraxit humorem, qui modo diuturnus est: modo brevis. Ergo ut in corporibus nostris sanguis cum percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venae scissura subsedit, atque intercluit, vel aliqua alia causa retro dedit sanguinem: ita in terra, solutis ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Interest, quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modo exiccatur aliquo impedimento, modo coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modo illa vis terrae, quam esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem conuertere: aliquando autem exhausta replentur: modo per se viribus re collectis, modo aliunde translatis. Saepe enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Saepe terra si facilis est, ipsa in tabem resoluitur, & humescit. Idē euenit sub terra, quod in nubibus, ut spissetur, grauioremque, quam ut manere in natura sua possit, gignat humorem. Saepe colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in vnum locis confluit. Sudorem aquileges vocant: quia guttae quaedam vel pressura loci eliduntur, vel aestu euocantur. Hic tenuis vnda vix fonti sufficit. At ex magnis causis, magnisque conceptibus excidunt amnes: nonnunquam leuiter, si aqua pondere suo se tantum detulit: nonnunquam a uehementer & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit.

C A P. XVI.

Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina, quae certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasione singulis quaerere, cum possim eandem causam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statim diem feruat, quemadmodum praesto est ad mensem suum partus, sic aquae interualla habent, quibus se retrahant, & quibus redant. Quaedam autem interualla minora sunt, & ideo notabilia: quaedam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum, & naturam per constituta procedere? Hiems nunquam aberrauit. Aestas suo tempore incaluit. Autumnus, verisque, ut solet, facta mutatio est. Tam solstitium, quam aequinoctium suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis iura naturae, sed non minus certa. Crede infra, quicquid vides supra. Sunt & illic specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui saepe illapsas vrbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Haec spiritu plena sunt. Nihil enim vquam inane est, & stagna obfessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia: ut in aere caeco pinguique concepta, & in aquis torpentibus facta: pleraque ex his caeca, ut talpae & subterranei mures, quibus deest lumen, quia superuacuum est. Inde, ut Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.

C A P. XVII.

Multa hoc loco tibi in mentem venient, quae urbane in re incredibili fabulam dicas. Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Expecto ut aliquis in mari venerit. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibilia sunt opera luxuriae, quoties naturā aut mentitur, aut vincit. In cubili natant pisces: & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur in mensam. Parum uidetur recens nullus, nisi qui in conuiuiae manu moritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit, alios necant in gario, & conduunt viuos. Et sunt qui fabulas putant, piscē viuere posse sub terra, & effodi, non capi. Quam incredibile illis videretur,

videretur, si audirent natare in garo piscem: & coenae causa occisum esse super coenam, cum multum in deliciis fuit: & oculos, antequam gulam, pavit.

C A P. XVIII.

Permitte mihi, quaestione seposita, castigare luxuriam. Nihil est, inquis, mullo expirante formosius. Ipsa colluctatione animam agenti rubor primum, deinde pallor suffunditur: quam aequè variatur, & incerta facies inter vitam & mortem coloris est. Vacatio longa, somniculosae inertitq. luxuriae. Quàm sero experrecta, circumscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo, & tam pulcro piscatores fruebantur, qui coctum piscem & exanimem in ipso ferculo etiam experirentur. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, ut nolent attingere, nisi eodem die captam piscem: qui, ut aiunt, saperet ipsum mare. Ideo cursu aduehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quò peruenere deliciae: Is pro putrido iam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magna tibi credere. Ipse oportet mihi credam: huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc fastum peruenit venter delicatorem, ut gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem, palpitantemq. viderint. Quantum ad solertiam luxuriae pereuntis accedit, tanto subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, vitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum in quo exulter, in quo trepider. Vbi multum diuq. laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur: tunc ut quisq. peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio. Vide quas per latera venas agat, Ecce sanguineum putes ventrem: quàm lucidum quiddam, caeruleumq. sub ipso tempore effulfit. Iam porrigitur & pallet, & in vnum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui sustinet, quam optauit. Quotus quisq. funus domesticum ad rogam profertur? Fratrum, propinquorumq. extrema hora deferuntur: ad mortem nulli concurrunt. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin utar interdum temerarijs verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam, dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque gulosi sunt.

C A P. XIX.

Sed ut ad propositum reuertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis oculis, fertilem foedorum situ piscium. Si quando erupit affert secum immensam animalium turbam, horridam aspici, & turpem acnoxiam gustu. Certe cum in Caria circa Lorymam urbem talis exsilisset vnda, periere quicunque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem caelo nouus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pingua & differta, ut ex longo ocio corpora: ceterum inexercitata, & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quòd anguillae quoq. latebrosis locis nascuntur: grauis & ipse cibus ob ignauiam, utiq. si altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corruatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastae: quorum alijs semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu deuorentur: alij sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quaedam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Ut appareat, hanc magnis amnis aeternam esse materiam, cuius non tægentur extrema, sicut fluminum & fontium,

C A P. XX.

At quare aquis sapor varius? propter quattuor causas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem simulatione eius nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quòd saepe concipiunt corruptae per iniuriam. Hae causae saporè dant aquis varium. Hae medicaminum potentiam. Hae grauem spiritum, odoremque pestiferum. Hae leuitatem grauitatemq., aut calorem, aut nimium rigorem. Interest, utrum per loca sulphurea, an vitro, an bitumine plena transeant, Hac ratione corruptae, cum vitae periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ouidius ait:

Flumen habent Cicones, quod potum fuxea reddit

Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum est, & eius naturae habet limum, ut corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus pulvis, si aquam attingit, saxum est: sic e contrario, haec aqua si solidum tetigit, haeret & affigitur. Inde est, quòd res abiectae in eundem lacum, lapideae subinde extrahuntur. Quod in Italia quibusdam locis euenit, siue virgam, siue frondem demerferis, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturq. paulatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, si notaueris, albulam, & fere sulphuratam aquam, circa canales suos, tubosq. durari. Aliquam harum habent causam illi lacus quos quisquis faucibus haurit, ut idem poeta ait,

Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Similem habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exsiccet, dementia est, & nimia grauitate deferunt in somnum: sic aquae huius sulphurea vis habet quoddam acius ex aere noxi virus, quòd mentem aut furore mouet, aut sopore opprimit. Hoc habet mali & amnis:

Quem quicumq. parum moderato gutture traxit,

Haud aliter titubat, quàm si mera vina bibisset.

C A P. XXI.

IN quosdam specus qui despexere, moriuntur: tam velox malum est, vt transuolantes aues deiciat. Talis est aer, talis locus, ex quo lethalis aqua distillat. Quòd si remissior fuerit aeris & loci pestis, ipsa quoque temperatior noxa, nihil amplius quàm tentat neruos, velut ebrietate torpentes. Nec miror, si locus atque aer aquas inficit, simileque regionibus reddit, per quas, & ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & vini vis existit etiam in aceto. nulla res est, quae non eius à quo nascitur, notas reddat.

C A P. XXII.

Aliud est etiam aquarum genus, quod nobis placet coepisse cum mundo. Siue ille aeternus est, hoc quoque fuit semper: siue initium aliquod est illi, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quaeris? Oceanus, & quodcunque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura est, cum ipso mundo traxisse principia, vt Istrum, vt Nilum, vastos amnes, magisque insignes, quàm vt dici possit, eandem illis originem, quam ceteris esse.

C A P. XXIII.

Haec est ergo aquarum diuisio, vt quibusdam videtur. Post illam caelestes, quas ex superioribus nubila eiciunt. Ex terrenis aliae sunt, vt ita dicam, supernatantes, quae in summa humo repunt: aliae abditaе, quarum reddita est ratio.

C A P. XXIII.

Quare quaedam aquae caleant, quaedam etiam ferueant in tantum, vt non possint esse vsui, nisi aut in aperto euanuere, aut mixtura frigidae intepuere, plures causae redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calefcere, si subiecti sunt solo, per quod aquis transcurfus est. Facere solemus dracones & miliaria & complures formas, in quibus aere tenui fistulas struimus, per decliue circumdatas: vt saepe eundem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatij, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terra Empedocles existimat fieri: quem non falli credent ij, quibus balnearia sine igne calefiunt. Spiritus in illa feruens loco aestuanti infunditur. Hic per tubos lapsus, non aliter quàm igne subdito, parietes & vasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit saporem. euaporatio, quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeuntes vel introeuntes aquas, calorem beneficio materiae, per quam fluunt, trahere: quod ipso odore gustuque testantur. Reddunt enim qualitatem eius, quae caluerunt materiae. Quod ne accidere mireris, viuae calci aquam infunde, feruebit.

C A P. XXV.

Quaedam aquae mortiferae sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit: quia non facie, non odore suspecta est: qualia sunt magnorum artificum venena, quae deprehendi nisi morte non possunt. Haec autem, de qua paulo ante retuli, aqua, summa celeritate corrumpit: nec remedio locus est, quia protinus hausta duratur: nec aliter quàm gypsum sub humore constringitur, & alligat viscera. Est autem noxia aqua in Thessalia circa Tempe, quam & ferae & pecus omne deuittat, per ferrum & aes exit: tanta vis illi inest, etiam dura molliendi: nec arbusta quidem vlla alit, & herbas necat. Quibusdam fluminibus vis inest mira. Aliae enim sunt, quae pota inficiunt greges ouium: intraque breue tempus, quae fuere nigrae, albam ferunt lanam: quae albae venerant, nigrae abeunt. Hoc etiam in Boeotia amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen est: vterque ex eodem lacu exeunt, diuersa facturi. In Macedonia quoque, vt ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oues volunt, adducunt. Quod vt diutius potauere, non aliter quàm infectae mutantur. At si illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infector est, ad Ceronem eundem gregem appellant. Auctores nouos habeo, esse in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat: esse in Cappadocia, quo potò equis, nec vlli praeterea animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, licet grauias sint. Huius rei palam causa est. quamcumque vis rem expende, & contra aquam statue, dummodo vtriusque par sit modus: si aqua grauior est, leuiorem rem, quàm ipsa est, feret, & tanto supra se extollet, quanto erit leuior, grauiora descendet. At si aquae, & eius rei quam contra pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit, nec extabit, sed aequabitur aquae: & natabit quidem, sed paene mersa, ac nulla eminens parte. Hoc est cur quaedam signa supra aquam, paene tota efferantur: quaedam ad medium submersa sint, quaedam ad aequilibrium aquae descendant. Namque cum vtriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit, grauiora descendunt, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, non aestimatione nostra, sed comparatione eius quo vehi debet. Itaque vbi aqua grauior est hominis corpore, aut saxi, non finit id quo non vincitur, mergi. Sic euenit, vt in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quibus quae constant insulae, in Lydia natant: Theophrastus est auctor. Ipse ad Curylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Stationensi. Curyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit, tamen aqua sustinetur: & in hac atque illam partem non tantum veto impellitur, sed & aut. Nec vnquam illi per diem & noctem in vno loco stauio est: adeo mouetur leui statu. Huic duplex causa est. Aquae grauitas medicatae, & ob hoc poderosae: & ipsius insulae materia vectabilis, quae non est corporis solidi, quauis arbores alat. Fortasse enim leues truncos, frondesque, in lacu sparsas pingui

pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaq. etiā si qua in illa saxa sunt, inuenies exesa & fistulosa: qualia sunt quae duratus humor efficit, utique circa medicamentorum fontium riuos: quae ubi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spuma solidantur. Necessario leue est, quod ex ventoso inanique concretū est. Quorundam causa non potest reddi, quare aqua Nilotica foecundiores feminas faciat, adeo ut quarundam viscera longa sterilitate praeclosa, ad conceptum relaxauerit: quare quaedam in Lycia aquae conceptū feminarum custodiant, quas solent petere, quibus parum tenax vulua est. Quod ad me attinet, pono ista inter temere vulgata. Creditum est, quasdam aquas scabiem afferre corporibus: quasdam vitiliginem, & foedam ex albo varietatem, siue infusa siue pota sit: quod vitium dicunt habere aquam ex rore collectā. Quis non grauissimas esse aquas credat, quae in crystallum coeunt? Contra autem est: tenuissimis enim hoc euenit, quas frigus ob ipsā tenuitatem facillime gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud Graecos ex ipso nomine apparet: *κρύσταλλον* enim appellant aequae hunc perlucidum lapidem, quā illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim caelestis minimum in se terreni habens, cum induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis: donec omni aere excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est.

C A P. XXVI.

A Estate quaedam flumina augentur, ut Nilus: cuius alias ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore aestiuo. quattuor autem esse iudicat causas. Aut quia tunc maxime in humorem mutabilis terra est: aut quia maiores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacite suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ostium caeditur, & reuerberatur fluctu, amnis restitit: qui crescere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Haec enim quibusdam mensibus magis urgent, & exhauriunt flumina: cum longius recesserunt, minus consumunt, atque trahunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quaedā flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quaedā consumuntur paulatim, & intercidunt: eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Causa manifesta est, sub terra vacat locus. Omnis autem humor natura ad inferius, & ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina cursus egere secreto: sed cum primum aliquid solidi, quod obstarer, occurrit, praerupta parte, quae minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

Sic ubi terreno Lycus est epotus hiatus,

Existit procul hinc, alioque renascitur ore.

Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapsus,

Redditur Argolicis ingens Erasmus in vndis.

Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu, tandem longe remoto loco, non tamen dubius, an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eieciunt: ut Arethusa in Sicilia, quinta quaque aestate per Olympia. Inde opinio est, Alphæon ex Achaia eo usque penetrare, & agere sub mare cursum, nec ante quā in Syracusano littore emergere. Ideoque ijs diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc & à te traditum est in poemate, Lucili carissime, & à Virgilio qui alloquitur Arethusam:

Sic tibi cum fluctus subter labere Sicanos,

Doris amara suam non intermisceat vndam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum interuallum temporis, foeda quaedam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, ut non tantum lutum, sed folia, testasque, & quicquid putre iacuit, expellant: ubique autem facit mare: cui haec natura est, ut omne immundum, stercorosumque littoribus impingat. Quaedā vero partes maris id certis temporibus faciunt: ut circa Messanam & Mylas simo quiddam simile, turbulentum in littus mare profert, feruetque & aestuat, non sine odore foedo. Vnde illic stabulare Solis boues, fabula est. Sed difficilis ratio est quorundam: utique inibi tempus eius rei, de qua quaeritur, inobservatum & incertum est. Itaque proxima quidem inueniri, & vicina non potest causa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantiū clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quae secunda vis defert & exportat. Illae quae non emittunt quicquid insedit, magis minusue aestuant. Mare vero cadauera, stramenta, & naufragorum reliquiis similia, ex intimo trahit, nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur.

C A P. XXVII.

Sed monet me locus, ut quaeram, cum fatalis dies diluuij venerit, quemadmodum magna pars terrarum vndis obruatur. Vtrum oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisa aestate hiems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus deliciat. An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes novos: aut non sit vna tanto maior causa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant, flumina incrementum, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia vno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturae, utique ubi in finem sui properat. Ad originem rerum parce vitur viribus, dispensatque se incrementis fallentibus: subito ad ruinam toto impetu venit. Quā longo tempore opus est, ut conceptus ad puerperium perducatur infans: Quāto laboribus tener educatur, quāto diligenti nutrimento obnoxius nouissime corpus

adolefcit: at quàm nullo negotio foluitur: Vrbes conftituit aetas: hora diffoluit. *Momento fit cinis: diu filua.* Magna tutela ftant ac vigent omnia: cito ac repente diffiliunt. Quicquid ex hoc ftatu rerum natura flexerit, in exitium mortalium fatis eft. Ergo cum affuerit illa neceffitas temporis, multa fimul fata caufas mouent: nec fine concuffione mundi tanta mutatio eft, vt quidam putant, inter quos Fabianus eft. Primo immodici cadunt imbres, & fine vllis folibus trifte nubilo caelum eft: nebulaque cõtina, & exhumido fpiffa, & caligine, nunquam exiccantibus ventis. Inde vitium fatis, & fegetum fine fruge furgentium marcor. Tunc corruptis quae feruntur manu, paluftris omnibus campis herba fuccrefcit: mox iniuriam & validiora fenfere. Solutis quippe radicibus, arbuftra procumbunt, & vitis atque omne virgultum non tenetur folo, quod molle fluidumque eft: iam nec gramina aut pabula laeta aquis fufinet, tamen laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur: quare ilex & quercus excutitur, & quaecumque in his arduis arbor commiffura astricta lapidum ftetit. Labant ac madent tecta, & in imum vfque receptis aquis fundamenta defidunt, ac tota humus ftagnat, fruftra titubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, & lutofa humo nihil ftabile eft. Poftquam magis magisque nimbi ingruunt, & congeftae faeculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altiffimis montibus rapit filuas male haerentes, & laxa reuolutis remiffa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ouium greges deuehit, vulfusque minoribus tectis, quae in tranfitu abduxit, tandem in maiora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit moenibus fuis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos adeo fimul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo in fe torrentibus raptis plana paffim populatur. Nouiffime ruina magna gentium clarus onufusque diffunditur. Flumina vero fuaapte natura vafte, & tempeftatibus rapta, alueos relinquunt. Quid tu efle Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali fuo curfus eft, cum fupervfui nouas fibi fecere ripas, ac fciffa humo fimul exceffere alueo? Quanta cum praecipitatione voluuntur, vbi per campeftria fluens Rhenus, ne fpacio quidem languidus, fed latiffime velut per anguftum aquas implet: Cumque Danubius non iam radices, nec media montium stringit, fed iuga ipfa follicitat, ferens fecum madefacta montium latera, rupesque deiectas, & magnarum promuntoria regionum, quae fundamentis laborantibus à continente recesserunt. Deinde non inueniens exitum (omnia enim fibi ipfe praecluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque vrbiũ vno vortice inuoluit. Interim permanent imbres, fit caelum grauius, ac fic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox eft: & quidem horrida & terribilis, intercuflu luminis diri: crebra enim micant fulmina, procellae quatunt mare, tunc primum auctũ fluminum accessũ, & fibi anguftum: iam promouet litus: non coninetur fuis finibus, fed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retro: pars tamen maior, vt maligno ostio retenta, refagnat, & agros in formam vnus lacus redigit. Iam omnia, qua proſpici poteft, aquis obſidentur. Omnis tumultus in profundo latet, & immenſa vbique altitudo eft: tantum in ſummis montium iugis vada ſunt. In ea excelliſſima cum liberis, coniugibuſque, fugere, actis ante ſe gregibus: diremptũ inter miſeros commercium ac tranſitus: quoniam quicquid ſubmiſſus erat, id vnda compleuit. Editiſſimis quibuſque adhaerebant reliquiae generis humani: quibus in extrema perductis, hoc vnum ſolatio fuit, quod tranſierat in ſtuporem metus non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum. Quippe vim ſuam perdit in eo, qui vltra ſenſum mali miſer eſt. Ergo inſularum modo eminent montes, & ſparſas Cycladas augent, vt ait ille poetarum ingenioſiſſimus egregie, ſicut illud pro magnitudine rei dixit:

Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto.

nifi tantum impetum ingenij & materiae, ad pueriles ineptias reduxiſſet.

Nat lupus inter oues, fuluos vehit vnda leones.

Non eſt res ſatis ſobria, laſciuire deuorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantae confuſionis imaginem cepit, cum dixit:

Exſpatiata ruunt per apertos flumina campos.

--- *Preſſaeque labant ſub gurgite turres.*

Magnifice hoc, ſi non curauit, quid oues & lupi faciant. Natari autem in diluuio & in illa rapina poteſt: aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, merſum eſt: Concepisti imaginem quantam debebas, obruiſ omniſ terris, caelo ipſo in terram ruente. Perfer. Scies, quid deceat, ſi cogitaſſeris orbem terrarum natate. Nunc ad propoſitum reuertamur.

C A P. XXVIII.

Sunt qui exiſtiment immodicis imbribus vexari terras poſſe, non obrui. Magno impetu magna ſenienda ſunt. Faciet pluuiã ſegetes malas, fructum grando decutiet, intumeſcent riuus flumina: ſed reſident. Quibuſdam placet moueri mare, & illinc cauſam tantae cladis accerſi. Non poteſt torrentium, aut imbrum, aut fluminum iniuria fieri tam grande naufragium. Vbi inſtat illa pernicies, mutarique genus humanum placuit, fluere aſſiduos imbres, & non eſſe modum pluuijs conceſſerim: ſuppreſſis aquilonibus, & ſtatu ſicciorẽ: aſtris nubes & imbres & amnes abundare.

--- *Sed adhuc in damna proſectum eſt.*

Sternuntur ſegetes, & deplorata colonis

Vota iacent, longique perit labor irritus anni.

Non laedi debent terrae, ſed abſcondi. Denique cum per iſta proluſum eſt, creſcunt maria, ſed ſuper ſolitum,

litum, & fluctum vltra extremum tempestatis maximae vestigium mittunt. Deinde à tergo ventis surgentibus, ingens aequor euoluunt, quod longe à conspectu littoribus frangitur. Deinde vbi litus bis terque prolatum est, & pelagus in alieno constitit, velut admoto malo cominus, procurrat aestus ex imò recessu maris. Nam vt aeris, vt aetheris, sic huius elementi larga materia est, multoque in abdito plenior. Haec satis mota, non aestus, (nam aestus sati ministerium est) attollit vasto sinu fretum, agitque ante se. Deinde in mirā altitudinem erigitur: & illis tuis hominū receptaculis superest. Nec id aquis arduū est, quoniam aequo terris fastigio ascenderet. Si quis excelsa perlibret, maria paria sunt. Nam par vndique sibi ipsa tellus est. Caua & plana vndique inferiora sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis aequatus est, in parte autem eius & maria sunt, quae in vnus aequalitatem pilae cocunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quae paulatim deuexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curuaturas maris, & videtur planum quicquid apparet. at illud aequale terris est. Ideoque vt effluat, non magna mole se tollit: dum satis est illi, vt supra paria veniat, leuiter exurgere: nec à littore vbi inferius est, sed à medio, vbi ille cumulus est, defluit. Ergo vt solet aestus aequinoctialis, sub ipsum lunae solisque coitum, omnibus aliis maior vndare: sic hic qui ad occupandas terras emittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusus est, montium creuit, deuoluitur. Per centena millia quibusdam locis aestus excurrit innoxius, & ordinem seruat. Ad mensuram enim crescit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem, qua conflagratio futura est. Vtrumque fit, cum Deo visum ordiri meliora, vetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus est. Ergo quandoque placere res nouae mundo, sic in nos mare emittitur, desuper, vt feruor ignis, cum aliud genus exitii placuit.

C A P. XXIX.

Quidam existimant terram quoque cōcuti, & dirupto solo noua fluminum capita detegere, quae amplius vt è pleno profundant. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeo quidem id affirmat, vt conflagrationi atque dilunio tempus assignet: arsura enim terrena contendit, quando omnia sidera, quae nunc diuersos agunt cursus, in Cancrum conuenerint, sic sub eodem posita vestigio, vt recta linea exire per orbēs omnium possit: inundationem futuram, cum eadem siderū turba in Capricornum conuenerit. Illic solstitium, hic bruma conficitur. Magnae potentiae signa: quando in ipsa mutatione anni momenta sunt. Et istas ego receperim causas (neque enim ex vno est tāta perniciēs) & illam quae in conflagratione nostris placet, huc quoque transferendam puto: siue anima est mundus siue corpus: natura gubernante, vt arbores, vt fata, ab initio eius vsque ad exitum quicquid lege, quicquid pati debeat, inclusum est: vt in semine omnis futuri ratio hominis comprehensa est. Et legem barbae & canorum nondum natus infans habet: totius enim corporis, & sequentis aetatis in paruo occultoque lineamenta sunt. Sic origo mundi, non minus solem & lunam, & vices siderum, & animalium ortus, quàm quibus mutaretur terrena, cōtinuit. In his fuit inundatio, quae nō secus quàm hiems quàm aestas, lege mūdi venit. Itaque nō pluuia istud fiet, sed pluuia quoque: non incurſu maris, sed maris quoque incurſu: non terrae motu, sed terrae quoque motu. Omnia adiuuabunt naturam, vt naturae constituta peragantur. Maximam tamen causam, ad se inundandam, terra ipsa praestabit: quam diximus esse mutabilem, & solui in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cum partes eius interire debuerint, aboleriue funditus totae, vt de integro totae, rudes, innoxiaeque generentur: nec supersit in deteriora magister: plus humoris, quàm semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id, quod debetur, pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, vt quae libramento stant, inaequalitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quicquid illi accesserit, necesse est in alienū locū exundet. Vndare ergo terra debet, vt validiori infirma succumbat. Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata ire in humorem, & assidua tabe defluere. Tunc exilient sub montibus flumina, ipsosque impetu quantient: inde aura tacita manabunt. Solum omne aquas reddet, summi scaturient montes: quemadmodum in morbum transeunt sana, & vlceri vicina consentiunt: vt quaeque proxima terris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiant pluribus locis saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi aequoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebit alienos menses hiems, aestas prohibebitur, & quodcunque terras fidus exiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & Rubrum mare, Ambracii & Cretici sinus; Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen. Confundetur quicquid in suas partes natura digessit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderūt templa supplicibus, nec urbium fumina: quippe fugientes vnda praeueniet, & ex ipsis arcibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriente concurrent: vnus hu manum genus condet dies. Quicquid tam longa fortunae indulgentia excoluit, quicquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata: magnarumque gentium regna pessumdabit.

C A P. XXX.

Sunt omnia, vt dixi, facilia naturae: vtique quae à primo facere constituit, ad quae non subito, sed ex denuntiatio venit. Iam autem à primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi vnitatem discederet, quādo mergeretur terrena, decretū est: & ne sit quādoq. velut in nouo opere, dura molitio olim ad haec maria se exercēt. Nō vides, vt fluctus in littora, tanquā exiturus, incurrat? Nō vides, vt aestus fines

suos transeat, & in possessionem **terrarum mare inducat**: Non vides, vt illi **perpetua** cum claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, vnde tantum tumultum vides, metus est e mari, & magno impetu erumpentibus fluuijs? Vbi non humorem natura disposuit, vt vndique nos, cum voluisset, aggredi posset? Méior, nisi eruentibus terram humor occurrit, & quoties nos auaritia aut defodit, aut aliqua causa penetrare alius cogit, eruendi finis vnda est. Adijce nunc, quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per opera labentium. Vndique ergo erunt causae diluuii, cum aliae aquae subfluunt terras, aliae circumfluunt, quae diu coercitae vincent, & amnes amnibus iungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & maiore hiatu soluet. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit, quemadmodum eunt in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & alijs causis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuelliturque concordia, cū semel aliquid ex hac idonea diligentia remiserit mundus. statim vndique ex aperto superne, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestumque retinentibus, quā magna vis vndae. vtetur libertate permissa, & iubente natura, quae scindit circuitque, complebit. Vt ignis diuersis locis ortus, cito miscet incendium, flammis coire, properantibus: sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia vndis erit: sed peracto exitio generis humani: extinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transferant, iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & reiectus ē nostris sedibus, in sua secreta pelletur oceanus: antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturque terris homo inscius scelerum, & melioribus auspicijs natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, nisi dum noui sunt. Cito nequitia subrepat: virtus difficilis inuentu est, rectorem ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

L. A N N A E I. S E N E C A E
C O R D V B E N S I S. Q V A E S T I O -
N V M. N A T V R A L I V M. L I B E R. I I I I.

in quo de niue, grandine & pluuia agitur.

P R A E F A T I O.

Electat te quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, Sicilia, & officium procuratoris otiosae. Delectabit, si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc, non dubito. Scio quā sis ambitioni alienus, quā familiaris otio & litteris. Turbam rerum hominumque desiderant, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optime conuenit. Nec mirum, paucis istud contingere, imperiosi nobis ipsis & molesti sumus: modo amore nostri, modo taedio laboramus: inflicem animum nunc superbia inflammas, nunc cupiditate distendimus: alias voluptate laxamus, alias sollicitudine exurimus. Quod est miserrimum, nunquam sumus singuli. Neceffe est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere consuesti. A turba quantum potes te separa, nec adulatoribus latus praebeas. artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiam si bene caueris, nō eris. Mihi crede capieris, si proditori ipse te trades. Habent hoc in se naturale blandiciae: etiam cum reijciuntur, placent: saepe exclusae, nouissime recipiuntur. Hoc enim ipsum imputant, quod repelluntur, & subigi ne contumelia quidem possunt. Incredibile est, quod dicturus sum, sed tamen verum. Ea maxime quisque patet, qua petitur. Fortasse enim ideo, quia patet petitur. Sic ergo formare, vt scias non posse te consequi, vt sis impenetrabilis cum omnia caueris, per ornamenta feriet. Alius adulatione clam vtetur parce: alius ex aperto, palam rusticitate simulata, quasi simplicitas illa, non ars sit, Plancus artifex ante Velleium maximus, aiebat non esse occulte, nec ex dissimulato blandientum. Perit, inquit, procari, si latet. Plurimum adulator cum deprehensus est, proficit: plus etiamnum si obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in persona tua Plancos cogita: & hoc non esse remedium tantum mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil cognoui subtilius in omnibus rebus, maxime in distinguendis & curandis vitijs, saepe dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostiū. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicae solet. Quae si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetrium egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad diuitias viam, quo die paenituisset bonae

bonae mentis. Nec inuidebo, inquit, vobis hanc artem, sed docebo eos quibus quaesito opus est, quem admodum non dubiam fortunam maris, non emendi vendendique aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiores fori tentent, quemadmodum non solum facili, sed etiam hilari via pecuniam faciant, gaudentesque dispolient. Te, inquit, longiorem Fido Annaeo iurabo, & Apollonio Pycta, quamuis statutam habeas Threcae incompoliti. Hominem quidem non esse vllum liberaliorem, non mentiar, cum possis videri omnibus donasse, quicquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbior, quo magis frontem suam perfricuit, caecidit alienam, hoc citius expugnat. Eo enim iam demetiae venimus, ut qui parce adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum, quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest, alia vitia non nosse, hoc etiam odisse. ab omni illum parte tentasti. Ingenium suspicere caepisti, omnium maximum & dignissimum, quod consecrari mallet, quam conteri: pedes abstulit. Frugalitatem laudare caepisti. Prima statim verba praecidit. Coepisti mirari comitatem & incompolitā suauitatem: quae illos quoque, quos transit abducit, gratuitum etiam in obuios meritum. Nemo enim mortalium vni tam dulcis est, quam hic omnibus: cum interim tanta naturalis boni vis est, uti artem simulationemque non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditijs tuis restitit, ut exclamares inuenisse te inexpugnabilem virum aduersus insidias, quas nemo non in sinum recipit. Eo quidem magis hanc eius prudentiam, & in euitando inuitabili malo pertinaciam te suspicere confessus es, quia speraueras posse apertis auribus recipi, quamuis blanda diceres, quia vera dicebas. Sed eo magis intellexit obstandum. Semper enim falsis à vero petitur veritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi male egeris mimum, & quasi ille aliquid iocorū aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar componere. Cum quis ad te adulator accesserit, dicito: I tu, ista verba, quae iam ab alio magistratu ad alium cum lictoribus transeunt, ferto ad aliquem, qui paria facturus, vult quicquid dixeris, audire. Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me à vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, ut te petere cominus possint? Longum inter vos interuallum sit. Cum cupieris bene laudari, quare hoc vlli debeas? Ipse te lauda. dic: Liberalibus me studiis tradidi, quanquam paupertas alia suaderet, & ingenium eo duceret, ubi praefens studij pretium est. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad salutare philosophiae studium contuli. Ostendi in omne pectus cadere virtutem: & eluctatus natalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi inimicitia Getulici Caii fidem eripuit, non in aliorum personam infelicitate amatorum, Messala & Narcissus, diu publici hostes, antequam fui, propositum meum potuerunt euertere. Cervicem pro fide opposui. Nullum verbum mihi, quod non salua conscientia procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil, nisi ne parum bonus amicus fuisset. Non mihi muliebres fluxere lacrimae, non è manibus vllius supplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec viro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea, quae minabantur, egi gratias fortunae, quod experiri voluisset, quanti aestimarem fidem. Non debebat mihi paruo res tanta constare. Nec examinavit me quidem diu: neque enim paria pendebant, utrum satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non praecipiti impetu in vltimum consilium, quo me eriperem furori potentium, mihi. Videbam apud Caium tormenta, videbam ignes. Sciebam olim sub illo in eum statum res humanas decidisse, ut inter misericordiae opera haberetur, occidi. Non tam ferro incubui, nec in mare aperto ore defilui, ne viderer pro fide tantum mori posse. Adice nunc inuictum muneribus animum, & in tanto auaritiae certamine, nunquam suppositam manum lucro. Adice nunc victus parsimoniam, sermonis modestiam, aduersus minores humanitatem, aduersus maiores reuerentiam. Post hoc ipse te consule, ut rane an falsa memoraueris. Si uera sunt, coram magno teste laudatus es: si falsa, sine teste derisus es. Possum & ipse nunc videri te, aut captare aut experiri. Vtrumlibet crede, & omnes timere à me incipe. Virgilianum illud excute:

Nusquam tuta fides.

Aut Ouidianum:

— Qua terra patet, fera regnat Erynnis,

In facinus iurasse putes. —

Aut illud Menandri: (Quis enim non in hac magnitudinem ingenij sui concitauit, detestatus consensum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes ait, malos viuere: & in scaenam velut rusticus poeta profiluit. Non senem exceptit: non puerum, non feminam, non virum: & adiicit, non singulos peccare, nec paucos, sed iam scelus esse contextum: Fugiendum ergo, & in se redeundum est, immo etiam à se recedendum. Hoc tibi, etsi diuidimur mari, praestare tentabo, ut dubium viae, injecta manu, ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus vna, qua parte optimi sumus: dabimus inuicem consilia, non ex vultu audientis pendentia. Longe te ab ista prouincia abducam, ne forte magnam historis esse fidem credas, & placere tibi incipias, quoties cogitaueris. Hanc ego habeo sub meo iure prouinciam, quae maximarum urbium exercitus & sustinuit & fregit, cum inter Carthaginem & Romam ingentis belli pretium iacuit, cum quattuor Romanorum principum, id est, totius imperii vires contractas in vnum locum vidit, altamque Pompei fortunam erexit, Caesaris fatigauit, Lepidi trāstulit, omniumque cepit: quae illi ingenti spectaculo interfuit: ex quo liquere mortalibus posset, quam velox foret ad imum lapsus ex summo, quamque diuersa via magnam potentiam fortuna deriuaret.

strueret. Vno enim tempore vidit Pompeium Lepidumque, ex maximo fastigio aliter ad extrema deictos, cum Pompeius alienum exercitum fugeret, Lepidus suum.

C A P. I.

ITaque vt te tota mente abducā, quamuis multa habeat Sicilia in se, circaque se mirabilia, omnes inter in prouinciae tuae quaestiones praeteribo, & in diuersum cogitationes tuas abstraham. Quaerā enim tecum id, quod libro superiore distuli. Quid ita Nilus aestiuus mensibus abundet. Cui Danubium similem habere naturam philosophi tradiderunt, quod & fontis ignoti, & aestate quā hienē maior sit. Vtrumque apparuit falsum. Nam & caput eius in Germania esse comperimus: & aestate quidem incipit crescere, sed adhuc manente intra mensuram suam Nilo, primis caloribus, cum sol vehemētor inter extrema veris niues emollit, quas ante consumit, quā intumescere Nilus incipiat. Reliquo vero aestatis minuitur, & ad hibernam magnitudinem redit, atque ex ea demittitur.

C A P. II.

AT Nilus ante exortum caniculae augetur mediis aestibus, vltra aequinoctium. Hūc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita disposuit, vt eo tempore inundaret Aegyptum, quo maxime vsta feruoribus terra vndam altius traheret, tantum hausura, quantum siccitati annuae sufficere possit. Nam in ea parte, quae in Aethiopiam vergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui insuetam aquis caelestibus terram non adiuuent. Vnam, vt scis, Aegyptus in hoc spem suam habet. Proinde aut sterilis annus aut fertilis est, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum aspiciat caelum. Quare non cum poeta meo iocor, & illi Ouidium suum inpingo? qui ait:

--- Nec pluuios supplicat herba Ioui.

Vnde crescere incipiat si comprehendi pōssit, causae quoque incrementi inuenirentur. Nūc vero magnas solitudines peruagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus circa Philas primum ex vago & errante colligitur. Phylae insula est aspera & vndique praerupta: duobus in vnum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen ferunt. Urbem totam complectitur. Hanc Nilus magnus magis quā violētus, egressus Aethiopiam arenasque, per quas iter ad commercia Indici maris est, praelabatur. Excipiunt eum cataractae, nobilis insigni spectaculo locis. Ibi per arduas excitasque pluribus locis rupes Nilus insurgit, & vires suas cōcit. Frāgitur enim occurrentibus saxis, & per angusta eluctatus, vbicūque vincit, aut vincitur, fluctuat: & illic excitatis primum aquis, quas sine tumultu leni alueo duxerat, violentus, & torrens per malignos transitus profilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At vbi scopulos verberauit, spumat: & illi non ex natura suae, sed ex iniuria loci color est. Tandemque eluctatus obstantia in vastam altitudinem subito destitutus cadit, cum ingenti circumiacentium regionum strepitu. Quem perferre gens ibi à Persis collocata non potuit, obtulis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini paruula nauigia conscendunt, quorum alter nauem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili, & reciprocos fluctus volutati, tandem tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: & cum toto flumine effusi, nauigium ruens manu temperant, magnoque spectantium metu in caput nixi, cum iam adploraueris, mersosque atque obrutos tanta mole credideris, longe ab eo, in quem ceciderant, loco nauigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens vnda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam, quam modo retuli, Philas nōscitur. Exiguo ab hac spatio petra diuiditur, ἄβατον Graeci vocant: nec illam vlli, nisi antistites calcant: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli, Nili venas vocant incolae: ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire posset Aegyptum. In haec ora stipem sacerdotes, & aurea dona praefecti, cum sollemne venit sacrum, iaciunt. Hinc iam manifestus nouarum virium Nilus, alto ac profundo alueo fertur, ne in latitudinem excedat obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, & per campestria vagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, vt sit modus in deriuantium potestate, per totam discurrit Aegyptum. Initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat: cursum illi uiolentiūque eripit latitudo regionum, in quas extenditur dextra leuaque totam amplexus Aegyptum. Quātum creuit Nilus, tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeo ad mensuram fluminis respōdet, quam fertilem facit Nilus. Is arenoso & siccanti solo & aquam inducit & terram. Nam cum turbulentus fluat, omnem in siccis atque hiantibus locis faecem relinquit: & quicquid pingue secum tulit, arenatis locis allinit: iuuatque agros duabus ex causis, & quod inundat, & quod oblimat. Ita quicquid non adiit, sterile ac squalidum iacet. Si creuit super debitum, nocuit. Mira aequae naturae fluminis, quod cum ceteri amnes abluant terras & euiscerent, Nilus tanto ceteris maior, adeo nihil exedit, nec abradit, ut contra adiciat vires, minimumque in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac iungit. Debetque illi Aegyptus non tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cum iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertaeque sunt valles: oppida insularum modo extant. Nullum in mediterraneis, nisi per nauigia commercium est. Maiorque est laetitia gentibus, quo minus terrarum suarum vident. Sic quoque cum se ripis continet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcunque elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud litus porrigit. Ceterum beluas, marinis vel magnitudine uel noxa pares educat. Et ex eo quantus sit, aestimari potest, quod ingentia animalia & pabulo

bulo sufficienti, & ad vagandum loco, continet. Babillus virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse praefectus obtineret Aegyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum à mari occurrentium, & crocodilorum à flumine aduersum agmen agentium, velut pro partibus proelium. Crocodilos ab animalibus placidis morfuque innoxiiis victos. His superior pars corporis dura & impenetrabilis est, etiam maiorum animalium dentibus, at inferior mollis ac tenera: hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt, submersi vulnerabant, & in aduersum enixi diuidebant. Recis hoc modo pluribus, ceteri velut acie versa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritae generis aut sanguinis proprietate superat, sed contemptu & temeritate. Vltro enim insequuntur, fugientesque iniecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus praesens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatra, non ascendisse, decimo regni anno & vndecimo constat. Significatam aiunt duobus rerum potestibus defectionem. Antonii enim Cleopatraeque defecit imperium. Per nouem annos non ascendisse Nilum superioribus saeculis, Callimachus est auctor. Sed nunc ad inspiciendas causas, propter quas aestate Nilus crescat, accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Aethiopiae iugis solutas niues ad Nilum usque decurrere. In eadem opinione omnis vetustas fuit. Hoc Aeschylus, Sophocles, Euripides tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primo Aethiopiam feruentissimam esse, indicat hominum adustus color, & Troglodytae, quibus subterraneae domus sunt. Saxa velut igni feruescunt, non tantum medio, sed inclinato quoque die: ardens puluis, nec humani vestigij patiens: argentum replumbatur: signorum coagmenta soluuntur: nullum materiae superadornatae manet operimentum. Auster quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidissimus est. Nullum ex his animalibus quae latent bruma, vnquam reconditur. Etiam per hiemem in summo & aperto serpens est. Alexandriae quoque, quae longe ab huiusmodi immodicis caloribus est posita, niues non cadunt: superiora etiam pluuias carent. Quemadmodum ergo regio tantis subiecta feruoribus duraturas per totam aestatem niues recipit? Quas sane aliqui montes illic quoque excipiant: nunquam tamen magis quam Thraciae iuga aut Caucasus. Atqui horum montium flumina vere & prima aestate intumescunt, deinde hibernis minora sunt. Quippe vernis temporibus imbres niuem diluunt: reliquias eius primus calor dissipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Ister, nec Caystrus subiacent malo: aestate proueniunt. Altissimae sunt & in illis Septentrionalibus iugis niues. Phasis quoque per id tempus & Borysthenes cresceret, si niues flumina possent contra aestatem magna producere. Praeterea si haec causa attolleret Nilum, aestate prima plenissimus fluere. Tunc enim maximae & integrae adhuc niues, ex mollissimoque tabes est. Nilus autem per menses quattuor liquitur, & illi aequalis accessio est. Si Thaleti credis, Etesiae discedenti Nilo resistit, & cursus eius acto contra ostia mari sustinent, ita reuerberatus in se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quacunq. mox potuit, inconcessus erumpit. Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: Nauigavi, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit maior, quamdiu Etesiae tempus obseruant: tunc enim eiicitur mare instantibus ventis. Cum resederint, & pelagus conquiescit: minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est, & similes Niloticis belluae. Quare ergo, si Nilum Etesiae prouocant, & ante illos incipit incrementum eius, & post eos durat? Praeterea non fit maior, quo illi fluere vehementius? Nec remittitur incitaturque, prout illis impetus fuit: quod fieret, si illorum viribus cresceret. Quid, quod Etesiae littus Aegyptium verberant, & contra illos Nilus descendit, inde venturus, vnde illi, si origo ab illis esset. Praeterea ex mari purus & caeruleus efflueret, non vt nunc turbidus venit. Adde, quod testimonium eius testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc vero tota exteri maris ora mercatorum nauibus stringitur: quorum nemo narrat nunc caeruleum Nilum, aut mare saporis alterius, quod & natura credi vetat: qui dulcissimum quodque & leuissimum sol trahit. Praeterea quare hieme non crescit? & tunc potest ventis concitari mare, aliquanto quidem maioribus. Nam Etesiae temperati sunt. Quod si e mari ferretur Atlantico, semel oppleret Aegyptum. At nunc per gradus crescit. Oenopides Chius ait, hieme calorem sub terris contineri: ideo & specus calidos esse, & tepidiorem puteis aquam: itaque venas interno calore sicari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde crescere per aestatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. quod si verum esset, aestate flumina crescerent, omnesque putei aestate abundarent. Deinde non calorem hieme sub terris esse maiorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aera rigentem extrinsecus non recipiunt. Ita non calorem habent, sed frigus excludunt. Ex eadem causa aestate refrigescunt: quia illo remotus, seductusque aer calefactus non peruenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad se rapit: hunc exsiccata tellus, tum ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri autem non potest, vt vna sicca sit tellus, alia humeat. Sunt enim perforata omnia, & inuicem peruia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terram acciperet, exaruiisset. Ergo vndas sol trahit: sed ex his quae premunt, maxime haec meridiana sunt. Terra cum exaruit, plus ad se humoris adducit: vt in lucernis oleum illo fluit, vbi exurit: sic aqua illo incumbit, quo vis caloris & terrae aestuantis accessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hibernis, Septentrionalibus, vnde exundat. Ob hoc pontus, in inferum mare assidue fluit rapidus, non vt cetera maria, alternatis vltro citro aestibus, in vnam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret, hisque iuuenibus, quod cuique deest, reddere.

redderetur, quod cuique superest, emitteretur, iam aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cum pontus & amnes cuncti inuicem commeēt, non omnibus locis aestate maiora sunt flumina? Aegyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoque, terris aliqua fluminibus fiat adiectio. Deinde quare vlla pars terrae sine humore est, cum omnis ad se ex alijs regionibus trahit: eoque magis, quo calidior est? Deinde quare Nilus dulcis est, si illi è mari vnda est? Nec enim vlli flumini dulcior gustus.

C A P. III.

Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis Gaudacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secundae notae, qui vidisse quidem se negant, sed audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nolunt spondere: sed adiiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatē promittet, tam in illo quod praeteritum, quàm in hoc, quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem versa, sic affirmabit, tanquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro scire potes, cum adnotaueris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quae humorem halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliaque omni leuitate: nam & in herbarum vel arborum folijs, si quae guttae adhaeserunt, in rotundum iacent.

Quid magis est saxo durum? quid mollius vnda?

Dura tamen molli saxa cauantur aqua.

aut, vt alius poeta ait:

Stillicidi casus lapidem cauat.

& haec ipsa excauatio rotunda fit. Ex quo apparet illud, huic quoque simile esse quod cauat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exculpit. Praeterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cum defertur corrotundari, & toties per spatium aeris densi deuoluta aequabiliter atque in orbē teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, immo fusa est, & non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium eius est. Ita non longius illi per aera, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras: cum inter nullos magis quàm inter philosophos esse debeat aequa libertas? Grando nihil aliud est quàm suspensa glacies. Nix in pruina pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruina & glaciem, nec non inter niuem & glaciem interesse.

C A P. IIII.

Poteram me, peracta quaestione, dimittere: sed bene emensum dabo: & quoniam coepi tibi molestus esse, quicquid in hoc loco quaeritur, dicam. Quaeritur autem, quare hieme ninguat, nō grandinet: & vere, iam frigore infracto, grando cadat. Nam, vt fallar tibi, verum mihi quidem persuadetur, qui me vsq; ad mendacia haec leniora, in quibus os praecidi, non oculi erui solent, credulū praesto. Hieme aer riget: & ideo nondum in aquam vertitur, sed in niuem, cui aer propior est. Cum ver coepit, maior inclinatio aeris sequitur, & calidiore caelo maiora sunt stillicidia. Ideo, vt ait Virgilius noster:

--- Cum ruit imbriferum ver,

vehementior immutatio est aeris vndique patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues magis, vastique quàm pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluias habet & tenues: quales saepe solent interuenire, cum pluuia rara & minuta, niuem quoque admixtam habet. Dicimus niualem diem, cum altum frigus, & triste caelum est. Praeterea aquilone flante, & suum caelum habente, minutae pluuiae sunt. Austro imber improbius est, & guttae pleniores sunt.

C A P. V.

Rem à nostris positam nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec praeterire. Quid enim mali est, aliquid & faciliiori iudici scribere? Immo si omnia argumenta ad lancem coeperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum sunt sine aduersario. Cetera etiam si vincunt, litigant. Aiunt, quicquid circa Scythiam & Pontum & Septentrionalem plagam, glaciatum & astrictum est, vere relaxari. Tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes niuem soluere. Credibile est ergo, frigidus spiritus inde fieri, & verno caelo immisceri. Illud quoque adiciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere, niuem ita caue experiaris. Minus algere aiunt pedes eorum, qui fixam & duram niuem calcant, quàm eorum qui teneram & labefactam. Ergo, si non mentiuntur, quicquid ex illis Septentrionalibus locis iam distributa niue & glacie frangēte se fertur, id meridiana partis tepentem iam humidumq; aera alligat, & perstringit. Itaque cum pluuia futura erat, grando fit, iniuria frigoris.

C A P. VI.

Non tempero mihi, quo minus omnium nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos obseruandarum nubium esse affirmant, & praedicere cum grando ventura sit: & hoc intelligere vsu ipso potuisse, cum colorem nubium notassent, quem grando toties insequabatur. Illud incredibile, Cleonis fuisse publice praepositos *χαραζογράταις*, speculatores futurae grandinis. Hi cum signum dedissent, adesse iam grandinem, quid expectas: vt homines ad penulas discurrerent, aut ad scortea? Immo pro

Se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illae nubes alio declinabant, cum ali-
quid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe, quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat,
quod sine damno fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu audas aut crudeles existimes nubes, digitū
suum bene acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minus ab huius agelio grando se auer-
tebat, quā ab illo, in quo maioribus hostijs exorata erat.

C A P. VII.

Rationem huius rei quidam quaerunt. Alteri, ut homines sapientissimos decet, negant posse fieri,
ut cum grandine aliquis paciscatur, & tempestates munusculis redimat, quamvis munera etiam
deos vincant. Alteri suspicari ipsos aiunt, esse in ipso sanguine vim quandam potentem auertendae nu-
bis, ac repellendae. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, ut in altum penetraret, &
eam sentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium & fabula est: At Cleonis iudicia redde-
bant in illos, quibus delegata erat cura providendae tempestatis: quod negligentia eorum vineae vapu-
lassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excan-
tassit. Rudis adhuc antiquitas credebatur & attrahi imbres canibus, & repelli: quorum nihil posse fieri,
tam palam est, ut huius rei causa nullius philosophi schola intranda sit.

C A P. VIII.

VNam rem adhuc adiciam, & fauere, ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuē in ea parte aeris fieri, quae
prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus causis. Vna, quod omnis terrarum euapo-
ratio, cum multum intra se feruidi aridique habeat, hoc est caidior, quo recentior. Altera, quod radii so-
lis à terra resiliunt, & in se recurrunt. Horum duplicatio proxima quaeque à terris calefacit. Quae ideo
plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. Tertia causa est, quod magis superiora perflantur. At quae-
cunque depressa sunt, minus ventis verberantur.

C A P. IX.

Accedit his ratio Democriti. Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius
seruat. Itaque si in sole posueris aeneum vas & vitreum & argenteum, aeneo citius calor accedet,
diutius haerebit. Adiciit deinde, quare hoc existimet fieri. His, inquit, corporibus, quae duriora, & pres-
siora densioraque sunt, necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in lingulis spiritum. Sequitur ut
quemadmodum minora balnearia & minora miliaria citius calefiunt, sic haec foramina occulta & o cu-
los effugientia, & celerius feruorem sentiant & propter easdem angustas quicquid receperunt, tardius
reddant.

C A P. X.

Haec longe praeparata ad id perducunt, de quo nunc quaeritur. Omnis aer quo propior est terris,
hoc crassior. Quemadmodum in aqua & in omni humore faex im est: ita in aere spississima quaeq.
desidunt. Iam autem probatum est, omnia quo crassioris solidiorisquae materiae sunt, hoc fidelius custo-
dire calorem receptum: sed quo editior est aer, & quo longius à terrarum colluue recessit, hoc sincerior
puriorque est. Itaque solem non retinet, sed velut per inane transmitti: ideo minus calefit.

C A P. XI.

Contra autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora esse debere, quo soli propiora sunt.
Qui mihi videntur errare, quod Apeninum & Alpes, & alios rotos ob eximiam altitudinem mō-
tes intantum putant crescere, ut illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quā-
diu nobis comparantur: at vero ubi ad vniuersum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se
vincuntur, & vincunt. Ceterum intantum nihil attollitur, ut collatione totius nulla sit vel maximis por-
tio: quod nisi esset, non diceremus, totum orbem terrarum pilam esse. Pilae proprietas est, cum aequali-
tate quadam rotunditas: aequalitatem autem hanc accipe, quam vides in luoria pila. Non multum illi
commisurae & rimae earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pila,
nihil illa interualla officiant ad speciem rotundi, sic nec in vniuerso quidem orbe terrarum editi mon-
tes, quorum altitudo totius mundi collatione consumitur. Qui dicit altiore montem, quia solem
propius excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citius quā pusillum
debere calefieri, & citius caput eius quā pedes. At quisquis mundum mensura sua aestimauerit, & ter-
ram cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, ut caelestia magis sentiat,
velut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus, & vertices aeterna niue oblecti, nihi-
lominus in imo sunt: et propius quidem soli est mons, quā campus aut vallis: sed sic, quo modo est
pilus pilo crassior. Isto enim modo, & arbor alia magis quā alia dicitur vicina caelo, quod falsum est:
quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collatio-
nem immani corporis ventum est, nihil interest quanto alterum altero sit maius: quia etiam si magno
discrimine, tamen minima dicuntur.

C A P. XII.

Sed ut ad propositum reuertar, propter has quas retuli causas, plerisque placuit, in ea parte aeris ni-
uem concipi, quae vicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aer
& plus habet frigoris, quā ut in aquam & imbrem transeat, & minus quā ut duretur in grandinem.
Hoc medio frigore non nimis intente niues fiunt coactis aquis,

C A P. XII.

Sed ut ad propositum reuertar, propter has quas retuli causas, plerisq. placuit, in ea parte aeris niuē concipi, quae vicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aer & plus habet frigoris, quàm ut in aquam & imbrēm transeat, & minus, quàm ut duretur in grandinē. Hoc medio frigore non nimis intempto niues fiunt coactis aquis.

C A P. XIII.

Quid istas, inquis, ineptias, quibus nec litteratior sit quisquam, nec melior, tam operose persequeris? Quomodo fiant niues, dicis: cum multo magis ad nos dici à te pertineat, quare emendae non sint niues. Iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum istud & sine effectu iurgium est. Litigemus tamen: etiam si superior futura est, pugnantēs ac reluctantēs vincat. Quid porro? Hanc ipsam inspectionē naturae nihil iudicas ad id, quod vis. cōferre? Cum quaerimus, quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinæ similem habere naturam, plus illi spiritus quàm aquae inesse, nō putas exprobari illis: cum emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos vero quaeramus potius, quomodo fiant niues, quàm quomodo feruentur: quoniam non conterti vina diffundere veterana, & per saporēs aetatesq. disponere, inuenimus quomodo supparemus niuem, ut ea aestatem euinceret, & contra anni feruorem defendere retur loci frigore. Quid hac diligentia consecuti sumus? Nempe ut gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quòd spiritum, quòd solem emere non possumus, quòd hic aer etiam delicatis diuitibusq. ex facili nec emptus venit. O quàm nobis male est, quòd quicquam a rerum natura in medio relictum est. Hoc quod illa fluere & patere omnibus voluit, cuius haustum vitæ publicum fecit: hoc quod tam hominī quàm feris auiibusq. & inertissimis animalibus, in vsum large ac beate profudit, contra se ingeniosa luxuria redegit ad pretium. Adeo nihil potest illi placere, nisi carum. Vnum hoc erat, quod diuites in aequum turbæ deduceret, quo vno non possent antecedere pauperrimum. Illi cui diuitiae molestae sunt, excogitatum est, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc peruentum sit, ut nulla nobis aqua satis frigida videretur quae fluere, dicam. Quamdiu sanus & salubris cibi capax stomachus est, impleturque, non premitur, naturalibus fomentis contentus est. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis aestus, sed suos sentit, ubi ebrietas continua visceribus insedit, & praecordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid necessario quaeritur, quo aestus ille frangatur, qui ipsis aquis incalescit, remedijs incitat vitium. Itaq. non aestate tantum, sed & media hieme niuem hac causa bibunt. Quae huius rei causa est, nisi intestinum malum, & uix corrupta praecordia, quibus nullum interuallum unquam quo interquiescerent, datum est, sed prandia coenis vsq. in lucem perductis, ingesta sunt, & distentos copia ferulorum ac varietate, comestati altius misit? Deinde nunquam intermissa intemperantia, quicquid ante decoxerat, efferauit, & in desiderium semper noui rigoris accendit. Itaque quamuis coenationē velis ac specularibus muniant, & igne multo doment hiemē, nihilominus stomachus ille solutus, & aestu suo languidus, quaerit aliquid quo erigatur. Nam sicut animo relictos stupentesque frigida spargimus, ut ad sensum sui redeant: ita viscera istorum uitijs torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa uehementiore perusseris. Inde est, inquam, quid nec niue quidem contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex fido rigor sit, exquirunt, ac saepe appetitis aquis diluunt: quae non e summo tollitur, sed ut uim maiorem habeat, & pertinacius frigus, ex aldito effoditur. Itaque ne unum quidem eius est pretium: sed habet infensores aqua, & annonam, pro pudor, uariam. Vnguentarios Lacedaemonij urbe expulerunt, & prope re cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si uidissent reponendae niuis officinas, & tot iumenta portariae aquae deseruientia, cuius colorem saporemq. paleis, quibus custodiunt, inquinant? At, dii boni, quàm facile est extinguere sitim sanam. Sed quid sentire possunt emortuae fauces, & occallatae cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardentes boletes, & raptim condimento suo mersatos, demittunt paene fumantes, quos deinde restinguant niuatis petitionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo, focaliq. circumdatos, pallentes & aegros, non sorbere solum niuem, sed etiam esse, & frustra eius in scyphos suos deijcere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est: & quidem eo acrior, quòd non tactu uenarum, nec in curem effuso calore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum, & ex molli fluidoq. durum atq. patiens. Non intelligis, omnia consuetudine uim suam perdere: itaque nix ista, in qua etiamnum natatis, eo peruenit usu, & quotidiana stomachi seruitute, ut aquae locum obtineat. Aliquid adhuc quaerite illa frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor.

L. A N N A E I. S E N E C A E
AD LVCILIVM. NATVRA-
LIVM. QVAESTIONVM. LIB. V.

In quo de ventis & aeris motu agitur.

C A P. I.

VENTVS est fluens aer. Quidam ita definierunt: Ventus est aer fluens in vnā partem. Haec definitio videtur diligentior: quia nunquam aer tam immobilis est, vt non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leuiter commouetur, nec in vnā partem inclinatur. Itaque si legeris,

Cum placidum ventis staret mare:

scito illud non stare, sed succuti leuiter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illo impetum capiat. Idem & de aere iudicandum est, non esse vnquam immobilem, etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet. Cum sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minuta in aduersum ferri, alia sursum, alia deorsum, varie concurrant. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoque agitur. At ille abunde sibi cauerit, cuius haec definitio fuerit: Fluctus est maris in vnā partem agitatio. Sic in hac quoque re, de qua cum maxime quaerimus, non circumscribetur, qui ita se gesserit, vt dicat: Ventus est fluens aer in vnā partem: aut: Ventus aer est fluens impetu, aut vis aeris in vnā partem euntis, aut cursus aeris aliquo concitior. Scio quid responderi pro definitione altera possit. Quid necesse est adijcere te, in vnā partem fluens aer? Vtique enim quod fluit, in vnā partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se mouetur, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moueri, & non fluere: at e contrario non potest fluere, nisi in vnā partem. Sed si haec breuitas satis à calumnia tuta est, hac vtamur. Si verò aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cuius adiectio cauillationem omnē poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

C A P. II.

Democritus ait, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, quae ille atomos vocat, sequi ventum. At contra, quietum & placidum aeris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur: vbi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circumdati sumus spatio, cum exiguum locum multa corpora impleuerint, necesse est alia alijs incidunt, & impellantur ac repellantur, implicenturque & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cum illa quae colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinare se. At vbi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.

C A P. III.

HOC falsum esse, vel ex eo colligas licet, quod tunc interim minime ventus est, cum aer nubilo grauis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere: & inde spissior nubium grauitas est. Adijce nunc, quod circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis coniunctisque corporibus, nec tamen ventus est. Interdum verò tanta caligo effunditur, vt conspectum in vicinio stantium eripiat: quod non eueniret, nisi in paruum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quam nebulosum, caret vento. Adijce nunc, quod e contrario venit, vt sol matutinum aera spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cum datum est laxamentum corporibus, & spatium illorum ac turba resoluta est.

C A P. IV.

Quomodo, inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non vno modo. Alias enim terra ipsa magnam vim aeris eijcit, & ex abdito spirat: alias cum magna & continua ex imo euaporatio in altum agit quae merferat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec vt credam mihi persuaderi potest, nec vt taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quae non sine magna naturae iniuria emittitur, & ventrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenter mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quod semper excoquit. Alioquin immòdius aliquid timeremus. Nunquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quae, cum coaceruata sunt, deinde extenuari sole coeperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium maius desiderat, ventus existit?

C A P. V.

Quid ergo hanc solam esse causam venti existimas, aquarum terrarumque euaporationes? Ex his grauitatem aeris fieri, deinde solui impetu, cum quae densa steterant, ut est necesse, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego vero & hanc iudico. Ceterum illa est longe verior causa, valentiorque, habere aëra naturalem vim mouendi se: nec aliunde concipere, sed inesse illi ut aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moueremus, aëra autem inertem, inagibilem relictum esse? cum aqua motum suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quoque innasci aquis, & herbosa quaedam videmus, summo innatantia.

C A P. VI.

EST ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis qui omnia consumit, quaedam etiam creat: & quod videri non potest simile veri, sed tamen verum est, animalia igne generantur. Habet ergo aliquam vim talem aer, & ideo modo spissat se, modo expandit & purgat: alias contrahit, alias diducit, ac differt. Hoc ergo interest inter aëra & ventum, quod inter lacum & flumen: aliquando per se ipse sol causa venti est, fundens rigentem aëra, & ex denso coactoque explicans.

C A P. VII.

IN vniuersum de ventis diximus: nunc virium incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit, quando & vnde procedant. Primum ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex cōuallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam sole: nec fertur ultra terrarum aspectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec ultra aestatem durat. Et inde maxime venit, ubi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundant aquis, tamen carent aura: hac dico, quae pro vento valet.

C A P. VIII.

Quomodo ergo talis flatus concipitur, quem Graeci ἐγχολλίαν vocant? Quicquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & multum est, & assiduum) per diem solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in vnam regionem colligitur. Cum illam impleuit, & iam se non capit, sed exprimitur aliquo, & in vnam partem procedit: hic ventus est. Itaque eo incumbit, quo liberior exitus inuitat, & loci laxitas, in quam coaceruata incurrant. Huius rei argumentum est, quod prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quae circa lucem iam plena est, & onerata, quaerit, quod defluat: & eo potissimum exit, ubi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adijcit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aëra. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondum quidem aëra radijs impellit, iam tamen lacessit & irritat, luce praemissa. Nam cum ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideo non ultra maturinum illis datur flare. omnis illorum vis conspectu solis extinguitur: etiam si violentiores flauere, circa medium tamen diē relanguescunt: nec vnquam vsque in meridiem aurā producitur. Alia autem imbecillior ac breuior est, prout valentioribus minoribusve collecta causis est.

C A P. IX.

Quare tamen tales venti vere & aestate validiores sunt? Leuissimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, surgunt. Quia ver aquosius est, & ex plurimis aquis, locisque ob humidam caeli naturam saturis & redundantibus, maior euaporatio est. At quare aestate aequae profunditur? Quia post occasum solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui euocat exeuntia, ac vehementius trahit, quicquid ex his sponte reddi solet: deinde non tantum habet virium, ut quod euocauit, absumat. Ob hoc diutius corpuscula emanare solita, & efflare, terra ex se atque humor emittit. Facit autem ventum sol ortus, non calore tantum, sed etiam ictu. Lux enim (ut dixi) quae solem antecedit, nondum aëra calefacit, sed percutit tantum: percussus autem in latus cedit. Quanquam ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cum ex calore fiat. Non habet forsitan tantum teporis, quantum tactu appareat. Opus tamen suum facit, & densa diducit ac tenuat. Praeterea loca, quae aliqua iniquitate naturae ita clausa sunt, ut solem accipere non possint, illa quoque nubila & tristi luce calefiunt, & per diem minus quam noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à se repellit. Ergo sol quoque idem facit. Et ideo quibusdā videtur, inde flatus esse, vnde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, & contra ortum plenis velis nauigatur. Quod non eueniret, si semper ventus ferretur à sole.

C A P. X.

Et esiae quoque, qui in argumentum à quibusdam aduocantur, non nimis propositum adiuvant. Dicam primum quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Et esiae, inquit, hieme non sunt: quia brevissimis diebus sol definit, priusquam frigus euincatur. Itaque niues & ponuntur, & durantur. Aestate incipiunt flare, cum & longius extenditur dies, & recti in nos radij diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno niues plus humidi efflare. Item terras exoneratas niue, reiectaque spirare liberius. Itaque plura ex Septentrionali parte caeli corpora exire, & in haec loca quae remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Et esias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, vltraque ortum canticulae non valent: quia iam multum e frigida caeli parte in hanc egestum est. At sol mutato cursu in nostram

nostram rectior tenditur: & alteram partem aeris attrahit, aliam vero impellit. Sic ille Etesiarum flatus aestatem frangit, & à mensium feruentissimorum grauitate defendit.

C A P. XI.

Nunc, quod promisi, dicendum est, quare Etesiae illos non adiuuent, nec quicquam huic conferant causae. Dicimus autem luce auram incitari, tandem subidere, cum illam sol attingit. Atqui Etesiae ob hoc somnulosi à nautis, & delicati vocantur, quòd (ut ait Gallio) mane nesciunt surgere: eo tempore fere incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura est, quod non accideret, si ut auras, ita illos sol commoueret. Adijce nunc, quod si causa illis flatus est, spatium diei ac longitudo, etiam ante solstitium flarent, cum longissimi dies sunt, & cum maxime niues tabescunt. Iulio enim mense iam dispoliata sunt omnia, aut certe admodum pauca iacent adhuc sub niue.

C A P. XII.

Sunt quaedam genera ventorum, quae ruptae nubes & in prouum solutae praemittunt. Hos Graeci ventos *εὐεπτες* vocant. Qui hoc (ut puto) modo fiunt, cum magna inaequalitas ac dissimilitudo corporum, quae vapor terrenus emittit, in sublime eat, & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida: ex tanta discordia corporum inter se pugnantiū, cum in vnum conglobata sunt, verisimile est quasdam cauas effici nubes. & interualla inter illas relinqui fistulosa, & in modum tibiae angusta. His interuallis tenuis includitur spiritus: qui maius desiderat spatium, cum euerberatus cursu parū libero incaluit: & ob hoc amplior fit, scinditque cingentia, & erumpit in ventum: qui fere procellosus est, quia superne demittitur, & in nos cadit vehemens & acer: quia non fusus, nec per apertum venit, sed laborat, & iter sibi vi ac pugna parat. Hic fere brevis flatus est. Quia receptacula nubium per quae ferebatur, ac munimenta perumpit, ideo tumultuosus venit aliquando, non sine igne ac sono caeli. Hi venti multo maiores diuturnioresque sunt, si alios quoque flatus ex eadem causa ruentes in se abstulere, & in vnum confluxere plures: sicut torrentes modicae magnitudinis eunt, quamdiu separatis suis cursus est: cum vero plures in se aquas conuerrere, fluminum iustorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem creditile est fieri & in procellis, ut sint breues quamdiu singulae sunt: ubi vero sociare vires, & ex pluribus caeli partibus elusus spiritus eodem se contulit, & impetus illis accedit, & mora.

C A P. XIII.

Facit ergo ventum resoluta nubes: quae plurimis modis soluitur. Nonnunquam conglobationem illam spiritus rumpit inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnunquam calor, quem modo sol fecit, modo ipsa arietatio, ut magnorum inter se corporum attritus. Hoc loco, si tibi videtur, quā aer potest, cum turbo fiat, qui eueire in fluminibus solet, ut quā diu sine impedimento feruntur, simplex & rectum illis iter sit: ubi incurrere in aliquod saxum ad latus ripae prominens, retorqueantur, & in orbem aquas sine exitu flectant, ita ut circumlatae in se sorbeantur, & vorticem efficiant. Sic ventus quamdiu nihil obstitit, vires suas effundit. Vbi aliquo promuntorio percussus est, aut vi locorum coeuntium in canalem conuexum, tenuemque collectus, saepius in se volutatur, similemque illis, quas diximus conuerti, aquis facit vorticem. Hic ventus circumactus, & eundem ambiens locum, & se in ipsa vertigine concitans, turbo est. Qui si pugnacior est, ac diutius volutatur, inflammatur, & efficit quem *αἰνίσκος* Graeci vocant. Hic est igneus turbo. Hi fere omnia pericula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiantur, & totae naues in sublime tollantur. Etiamnum quidam venti diuersos ex se generant, & impulsu aera in alias quoque partes, quā in quas ipsi inclinauere, dispergunt. Illud quoque dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia, quamuis iam inclinent se & labantur, nondum tamen effecere lapsum, sed ubi plura coiere, & turba vires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: sic quamdiu leues sunt aeris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus est: tunc esse incipit, cum omnes illos miscuit, & in vnum impetum contulit. Spiritum à vento modus separat: vehementior enim spiritus ventus est, inuicem spiritus leuiter fluens aer.

C A P. XIV.

Repetam nunc quod primo dixeram, edi è specu ventos, recessuque interiore terrarum. Non tota solida contextu terra in vnum vsque fundatur, sed multis partibus caua:

----- Et caecis suspensa latebris,

alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam si nulla lux discrimen aeris monstrat, dicam tamen nubes nebulaeque in obscuro consistere. Nam ne hae quidem supra terras, quia videntur, sunt: sed quia sunt, videntur. Illic quoque nihilominus ob id sunt, quòd non videntur. Flumina illic scias, licet nostris paria, sublabi: alia leuiter ducta, alia in confragolis locis praecipitando sonantia. Quid ergo? non illud aequè dabis, esse aliquos & sub terra lacus, & quasdam aquas sine exitu stagnare? Quae si ita sunt, necesse est & illud, aera onerari, oneratumque incumbere, & ventum populsu suo concitare. Ex illis ergo subterraneis nubibus sciemus nutriri inter obscura flatus, cum tantum uirium fecerint, quanto aut terrae obstantia auferant, aut aliquod apertum ad hos afflatus iter occupent, & per hanc cauernam in nostras sedes efferantur. Illud uero manifestum est, magnam esse sub terris vim sulphuris, & aliorum non minus ignem alentium, per haec loca cum se, exitum quaerens spiritus, torfit, accendat flammam ipso obstructu necesse est. Deinde flammis latius fusis, etiam si quid ignaui aeris erat, extenuatum moueri, & uiam cum fremitu uasto atque impetu quaerere. Sed hoc diligentius persequar, cum quaeram de motibus terrae.

Nunc mihi permitte narrare fabulam. Asclepiodotus auctor est, demissos quamplurimos à Philippo in metallum antiquum olim destitutum, ut explorarent quae ueritas eius esset, quis status, an aliquid futuris reliquisset uetus auaritia: descendisse illos cum multo lumine, & multos durasse dies: deinde longa via fatigatos, uidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, nec compressos quidem terra supereminente, sed liberae laxitatis, non sine horrore uisos. Cum magna haec legi voluptate: intellexi enim saeculum nostrum, non nouis uitijs, sed iam antiquitus traditus laborare: nec nostra aetate primum auaritiam, uenas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris male obstrusa quaeuissse. Illi quoque maiores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimus nos esse, spe ducti, montes caeciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis usque latebris sequerentur, & relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum nostrum dierumque perueniret discrimen, & à tergo lucem relinquerent. Quae tanta spes fuit? Quae tanta necessitas hominem ad sidera erectum incurruant, & defodit, & in fundum telluris intimae merfit, ut erueret aurum, non minore periculo quaerendum, quam possidendū. Propter hoc cupiculos egit, & circa praedam lutulentam incertamque raptauit, oblitus dierum, oblitus naturae melioris, à qua se auerunt. Nulli ergo mortuo terra tam grauis est, quam istis supra quos auaritia uirgens terrarum pondus iniecit, quibus abstulit caelum, quos in imo, ubi illud malum virus latitat, infodit. Illò descendere ausi sunt, ubi nouam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus, uentosque per caecum inane experirentur, & aquarum in illis fluentium horridos fontes, & altam perpetuamque noctem. Deinde cum ista fecerint, inferos metuunt.

C A P. XVI.

Sed ut ad id, de quo agitur, reuertar, venti quattuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septentrionemque diuisi. Ceteri, quos uarijs nominibus appellamus, his applicantur.

*Eurus ad auroram Nabaibaeque regna recessit,
Persidaque, & radijs ingo subdita matutinis.
Vesper & occiduo quae littora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horriser inuasit Boreas, contraria tellus
Nubibus assiduis, pluuioque madescit ab austro.*

Vel, si breuius illos complecti mauis, in unam tempestatē (quod fieri nullo modo potest) congregentur:

*Vna Eurisque, Notusque ruunt, creberque procellis
Africus. ---*

Et qui locum in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quattuor enim caeli partes in ternas diuidunt, & singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Varro, uir diligens, illos ordinat; nec sine causa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit. Sed alius est ortus occasusque aequinoctialis; bis autem aequinoctiū est: alius solstitialis, alius hibernus. Qui surgit ab oriente aequinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Graeci illum ἀφελιώτης vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri uocauerunt Vulturum, Et Liuius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra uentum constituit: cum uenti adiutorio ac fulgoris praestringentis oculos hostium uicit. Varro quoque hoc nomen usurpat, Sed & Eurus iam ciuitate donatus est, & nostro sermoni non tanquam alienus interuenit. Ab oriente solstitiali excitatum, Graeci *καυρία* appellant; apud nos sine nomine est. Aequinoctialis occidens Fauonium mittit; quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Graece nesciunt loqui. A solstitiali occidente, Corus uenit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non uidetur: quia Cori uolenta vis est, & in unam partem rapax; Argestes fere mollis est, & tam euntibus communis, quam redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens, apud Graecos ἀΐς dicitur. A septentrionali latere summus est Aquilo, medius Septentrio, imus Thracias. Huic deest apud nos uocabulum. A meridiano axe Euro-notus est. Deinde Notus, Latine Auster. Deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

C A P. XVII.

Placet autem duodecim uentos esse: non quia ubique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarū excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic calus sex dicimus; non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures, quam sex. Qui duodecim uentos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem uentorum esse, quot caeli discrimina. Caelum enim diuiditur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septentrionalis, est solstitialis, est aequinoctialis, est brumalis, est contrarius septentrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit, ut scis. Dimidia enim pars mundi semper supra, dimidia infra est. Hanc lineam, quae inter aperta & occulta est, Graeci *ἐπίζωτια* vocant: nostri finitorem dixere, alij finientem, Adijciendus est ad hunc meridianus circulus, qui horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transuersa currunt, & alios interuentu suo scindunt. Necesse autem est, tot aeris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon siue finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adiicit. Si duodecim aer discrimina accipit & totidem facit uentos. Quidam sunt quorundam locorum proprii, qui non transmittunt, sed

in pre-

in proximum ferunt. Non est illis à latere vniuersi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapix, Athenas Sciron, Pamphyliam Cataegis, Galliam Circius: cui aedificia quaesanti, tamen incolae gratias agunt, tanquam salubritatem caeli sui debeant ei. Diuus certe Augustus templum illi, cum in Gallia moraretur & vouit & fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodum regio est, quae non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem.

C A P. XVIII.

Inter cetera itaque prouidentiae opera, hoc quoque aliquis, ut dignum admiratione suspexerit. Non enim ex vna causa ventos aut inuenit, aut per diuersa disposuit: sed primum ut aera non linerent pigrescere, sed assidua vexatione vtilem redderent, vitalemque tracturis. Deinde ut imbres terris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo diducunt, ut per totum orbem pluviae diuidi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam reiecit: Etesiae non patiuntur apud nos nubes consistere. Iidem totam Indiam & Aethiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi flatu superuacua admixta seruandis ventis latentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem ruptis velamentis suis, quae folliculos agricolae vocant, adaperiret? Quid, quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturae beneficium, si illud in iniuriam suam non vertat hominum furor. Nunc quod de Caesare olim maiore vulgo dictatum est, & à Tito Livio positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci Reip. profuerit, an non nasci, dici etiam de ventis potest: adeo quicquid ex illis utile & necessarium est, non potest his repensari, quae in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si vitio male utentium nocent. Nimirum in hoc prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus, aera ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non ut nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quae nos dementia exagitat, & in mutuum compellit exitium? Vela ventis damus bellum paraturi, & periclitamur periculi causa. Incertam fortunam experimur, vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturae. Non erat tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cum euaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadosi maris: cum effugerimus procellosos de super montes, in quos praecipites nauigantes ventus impingit: cum inuolutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus diuisa nauigia: quis erit huius laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obuius in littore hostis, & trucidandae gentes tracturae magna ex parte victorem, & antiquarum urbium flamma. Quid in arma cogimus populos? Quid exercitus scribimus, directuros aciem in medijs fluctibus? Quid maria inquietamus? parum videlicet ad mortes nostras terra late patet. Nimis delicate fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quaeritis? mortem, quae ubique superest? Peter illa vos & ex lectulo, sed ubique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo, sed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam, circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine iniuria, occurrentia deuastantem ac ferarum more occidere, quem non oderis? Illis tamen in ultionem, aut ex fame morsus est: nos si ne vlla parsimonia nostri alieniq. sanguinis, mouemus maria, & nauigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Graeciam trajecit, quam exercitus non vincet, cum impleuerit. Sic Alexander vltior Bactris & Indis volet quae-rere, quid sit vltra magnum mare, & indignabitur aliquid esse vltimum sibi. Sic Parthis auaritia Crassum dabit. Non horrebit reuocantis diras tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem praefaga fulmina, & deos resistentes, per hominum deorumque iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si ventos flare uetuisset, & inhibito discursu furentium, in sua quemque terra stare iussisset. Si nihil aliud, certe suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum ui domestica, externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longe remota est, quae non mittere aliquo futura malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnae gentis in abdito dominus, fortunae indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Vnde scio, hic mihi, an ille uentus bellum inuehet? Magna pars erat pacis humanae, maria praeccludi. Non tamen (ut paulo ante dicebam) queri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia eius corrumpimus, & ut essent contraria, efficimus. Dedit ille uentos ad custodiendam caeli terrarumque temperiem, ad euocandas suppressendasque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem cum alijs causis adducit ipsa iactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeat, promouens. Dedit uentos ad ulteriora noscenda. fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur natalis soli sine. Dedit uentos, ut commoda cuiusque regionis fierent communia: non ut legiones equitemque gestarent, nec ut perniciose gentibus arma transueherent. Si beneficia naturae utentium prauitate perpendimus, nihil non nostro malo accipimus. Cui uidere expedit? Cui loqui? Cui non uita tormentum est? Nihil inuenies tam manifestae utilitatis, quod non in contrarium transferat culpa. Sic uentos quoque natura bonos futuros inuenerat: ipsi

illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. Non eadem est his & illis causa solvendi: sed iusta nulli. Diversis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Itaque alicui vitio nauigatur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est, minima esse quae homines emant vita. Immo, Lucili carissime, si bene furorem illorum aestimaueris, id est nostrum (in eadē enim turba volutamur) magis ridebis, cum cogitaueris vita parari ea, in quibus vita consumitur.

L. A N N A E I. S E N E C A E
A D. L V C I L I V M. N A T V -
R A L I V M. Q V A E S T I O N V M.
L I B E R V I.

In quo de terraemotu agitur.

C A P. I.

Ompeios, celebrem Campaniae urbem, in quam ab altera parte Surrētinum Sabianumque litus, ab altera Herculansense conueniunt, mareque ex aperto conductum amoeno sinu cingit, desedisse terraemotu, vexatis quae eundem adiacebant regionibus, Lucili virorum optime, audiuius: & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo maiores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic Regulo & Virginio consulibus, qui Campaniam nunquam securam huius mali, indemnem tamen, & toties defunctam metu, magna strage vastauit. Nam & Herculansenis oppidi pars ruit, dubieque stant etiam quae relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, ut sine clade, ita non sine querela est. Neapolis quoque priuatim multa, publice nihil amisit, leuiter ingenti malo perstrictae. Villae vero praeruptae passim sine iniuria tremuere. Adijciunt his sexcentarum ouium gregem exanimatum, & diuisas statuas: motae post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum ut causas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruus casus. Quaerenda sunt trepidis solatia & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimae labant? Si, quod vnum immobile est in illo, fixumque ut cuncta in se intenta sustineat, fluctuat? Si, quod proprium habet terra, perdidit, stare: ubi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculum inuenient? quod sollicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Cōsternatio omnium est, ubi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc praiceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod vrbes sitae sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid ibi esse non dico auxilij, sed solatij potest, ubi timor fugam perdidit? Quid est, inquam, satis munitum? Quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam: praeruptae altitudinis castella, vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempestate nos vindicant portus. Nimborum vim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: aduersus tonitrua & minas caeli, subterraneae domus, & defossi in altum specus remedia sunt. Ignis ille caelestis non transuerberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Nunquam fulmina populos perusserunt. Pestilens caelum exhaustit vrbes, non abstulit. Hoc malum latissime patet, inuitabile, audum, publice noxiū. Non enim domos solum, aut familias, aut vrbes singulas haurit, sed gentes totas, regionesque subuertit: & modo ruinis operit, modo in altam voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse, sed supra nobilissimas vrbes, sine vllō vestigio prioris habitus, solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & e viuorum numero viui auferuntur, tanquam non omne fatum ad eundem terminum veniat. Hoc habet inter cetera iustitiae suae natura praecipuum, quod cum ad exitum ventum est, omnes in aequo sumus. Nihil itaque interest,

erest, vtrum me lapis vnus elidat, an monte toto premar: vtrum supra me domus vnus onus veniat, & sub exiguo eius tumulto ac puluere expirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto terrarum dehiscens sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil interest mea, quantus profundum, meam tumultus sit ipsa vbique tantundem est. Proinde magnum sumamus animum, aduersus istam cladem, quae nec euitari, nec prouideri potest. Desinamus audire istos, qui Campaniae renundare, quiq. post hunc casum emigrauerunt, negantq. se vnquam ipsam regionem accessuros: quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt, & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, haec nox, aut hic ante noctem dies scindet. Vnde scies an melior eorum locorum condicio sit, in quibus iam vires suas fortuna consumpsit, & quae in futurum ruina sua fulta sunt? Erramus enim, si vllam terrarum partem exceptam immunemq. ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem iacent lege. Nihil ita, vt immobile esset, natura concepit. alia temporibus alijs cadunt. Et quemadmodum in vrbibus magnis, nunc haec domus, nunc illa suspen ditur: ita in hoc orbe terrarum nunc haec pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim vrbes simul perdidit. Anno priore Achaia & Macedoniam, quaecunq. est ista vis mali quae incurrit: nunc Campaniam laesit. Circuit fatum, & si quid diu praeterijt, repetit. Quaedam rarius sollicitat, saepius quaedam. Nihil immune esse, & innoxium finit. Non homines tantum, qui bre uis & caduca res nascimur, vrbes oraeq. terrarum & littora, & ipsum mare in seruitutem fati venit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunae, & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis velocissima est leuitas, habituram in aliquo pōdus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promit tentibus in mentem non venit, id ipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neq. enim Campaniae istud aut Achaiae, sed omnis soli vitium est, male cohaerere, & ex causis pluribus resolui, & summam manere, partibus ruere.

C A P. II.

Quid ago? Solatium aduersus pericula dare promiseram: ecce vndique timenda denuntio. Nego quicquam esse quietis aeternae: quod & perire non possit, & perdere. Ego vero hoc ipsum solatij loco pono, & quidem valentissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est. ratio terrorem prudentibus excutit. imperitis sit magna ex desperatione securitas. Hoc itaq. generi humano dictum puta, quod illis subita captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est:

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quàm leuibus causis discutiamur. Nō cibis nobis, non humor, non vigilia, non somnus, sine mensura quadam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida, non magna molitione perdēda. Sine dubio id vnū periculi satis esset, quod tremunt terrae, quod subito dissipantur, ac superposita deducunt. Magni se aestimat, qui fulmina & motus terrarum hiatusque formidat: vult ille imbecillitati suae conscius timere pituitam: ita videlicet nati sumus, tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem creuimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi caelum intonuerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere eius scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior salua suffocat? Ego extimescam emotum sedibus suis mare, & ne aestus, maiore quàm solet cursu, plus aquarum trahens superueniat: cum quoddam strangulauerit potio, male lapsa per fauces? Quàm stultum est, mare horrere: cum scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatium mortis, quàm ipsa mortalitas. Nullum autem omnium istorum quae extrinsecus terrent, quàm quod innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius, quàm ad tonitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius, quàm timere mutationem aut subitos montium lapsus, & irruptiones maris extra littus eieci: cum mors ubiq. praesto sit, & vndique occurrat: nihilque sit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani sans valeat? Adeo non debent nos ista confundere, tanquam plus in se mali habeant, quàm vulgaris mors: vt contra, cum sit necessarium ē vita exire, & aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuat. Necesse est mori vbi cumque, quandoque. Sret licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec vlla iactetur iniuria: supra me quandoq. erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi imponat? Diducitur ingenti potentia nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam altitudinem abducit. Quid porro? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non me vult iacere in ignobili loco? si mihi iniur sui partē? Egredie Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, mihi, caelo cecidisse velim.

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso, non quia fas est optare publicam cladem: sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoq. videre mortalem.

C A P. III.

Illud quoq. proderit praesumere animo, nihil horum deos facere: nec ira numinum, aut caelum con cui, aut terram. Suas ista causas habent: nec ex imperio saeuunt, sed ex quibusdam vitijs, vt corpora nostra, turbantur: & tunc, cum facere videntur iniuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus uerum, omnia terribilia sunt: utpote quorum metum raritas auget. Leuius accidunt familiaria: ex insolito formido

mido est maior. Quare autem quicquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitamus, quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaque huius neglectae poenas, tanquam nouis territi: cum illa non sint noua, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus & quidem publice, siue deficere sol visus est, siue luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit: Longeque magis illae actae in transuersum faces, & caeli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellae per diem visae, subitque transcurfus ignium, multā post se lucem trahentium? nihil horum sine timore miramur: & cum timendi sit causa, nescire, non est tanti scire, ne timeas? Quanto satius est, causas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quicquam inueniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat.

C A P. III.

Quaeramus ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefaceret: cur modo tremat, modo luxata subsistat, nunc in partes diuisa discedat: & alias interuallum ruinae suae diu seruet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notae conuertat introrsus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret: ignesque nonnunquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per saecula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciemque mutat locis, & desert montes, subrigit plana, valles extuberat, nouas in profundo insulas erigit. Haec ex quibus causis accidunt, digna res est excuti. Quod, inquis, erit pretium operae? quo nullū maius est, nosse naturam. Neque enim quicquam habet in se huius materiae tractatio pulchrius, cum multa habeat futura vsui, quā quod hominem magnificentia sui detinet: nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit, propter quod accidunt haec: quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, ut quamuis aliquando de motu terrarum volumen iuuenis ediderim, tamen tentare me voluerim, & experiri, an aetas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certe ad diligentiam adiecerit.

C A P. V.

Causam qua terra concutitur, alij in aqua esse, alij in ignibus, alij in ipsa terra, alij in spiritu putauerunt: alij in pluribus, alij in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam existis causam esse dixerunt: sed non liquere, quae esset. Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum parum exactas esse, & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primo tentantibus, post eadem illa limata sunt: & si quid inuentum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturae latebras dimouere, nec contentum exteriori eius conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere. Plurimum ad inueniendum contulit, qui sperauit posse reperiri. Cum excusatione itaque veteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantū re omniū maxima atque inuolutissima, in qua etiam cum multū actum erit, omnis tamen aetas quod agat inueniet, sed in omni alio negotio, longe semper à perfecto fuere principia.

C A P. VI.

In aqua causam esse, nec ab vno dictum est, nec vno modo. Thales Milesius totam terram subiecto iudicat humore portari & innatare: siue illud oceanum vocas, siue magnum mare, siue alterius naturae, simplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit, vnda sustinetur orbis, velut aliquod grande nauigium, & graue his aquis quas premit. Superuacuum est reddere causas, propter quas existimat, grauissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in causa, quibus hic orbis agitur, quod in omni maiore motu erumpunt fere noui fontes: sicut in nauigijs quoque euenit, ut si inclinata sunt, & abiecti in latus, aquam sorbeant, quae in omni onere eorum quae vehit, si immodice depressa sunt, aut superfunditur, aut certe dextra sinistraque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: nunquam enim nauis dimidia iactatur, nunc vero non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, ut quod totum vehitur, totum non agitur, si id quo vehitur, agitur? At quare aquae erumpunt? Primum omnium saepe tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac causa vnda prorumperet, à lateribus terrae circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, ut incrementum aquarum, quoties nauigia desidunt, in lateribus maxime appareat. Ad vltimum non tā exigua fieret quā dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, ut ex infinito liquore, & ferente vniuersa.

C A P. VII.

Quidam motum terrarum aquae imputauerunt: sed non ex eadem causa. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sine adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per aestatem ingētes aquas inuehit. Hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europā Asiāque disteminans, alter Germanos, audiam gentem belli, repellens. Adijce nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles nauigio paludes, nec ipsis quidem inter se peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, subitos, & ex occulto amnes vomē-

ria. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus: quorū vires quā repentinae, quā breues. Omnis haec aquarum, etiam intra terram, natura faciesque est. Illic quoque aliae vasto cursu deferuntur, & in praecipua volutae cadunt: aliae languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quiete fluunt. Quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, ubi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex deposito multoque funderet. Si hoc verum est, necesse est aliquando illic amnis excreseat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decreseat verberabit. Potest fieri, ut aliquam regionem riuus affluens exeat, ac secum trahat aliquam molem: qua lapsa, superposita quatiantur. Iam vero nimis oculis permittit, nec ultra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terrae sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obstat, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito litus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantundem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quod superiora cum tot animalibus erant diuidenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberius undis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, & ventis, quos omne interuallum terrarum, & omnis aer creat, impelli? Potest ergo maior solito exorta tempestas, aliquam partem terrarum impulsam vehementius mouere. Nam apud nos quoque multa, quae procul à mari fuerant, subito eius accessu vapulae, & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longe audiebatur, inuasit. Illic quoque potest accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum sit sine motu superstantium.

C A P. VIII.

Non quidē existimo diu te hæsitationem, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorūpunt, vnde ad nos veniunt, nisi quod origo humoris inclusa est? Age, cū vides interruptum Tigim in medio itineris sicari, & non vniuersum auerti, sed paulatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum: utique cum videas emergere iterum, non minorem eo, qui prior fluxerat? Quid cum vides Alpheum, celebratū poetis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursus transiecto mari effundere amoenissimum fontem Arethusam? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili aestiua inundatio, & hanc esse, à terra illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Caesar ut aliarū virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad inuestigandum caput Nili miserat, audiui narrantes, longum illos iter peregrisse, cum à Rege Aethiopiae instructi auxilio, commendatūque proximis regibus, penetrassent: Ad vltiora quidem, aiebant, peruenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolae nouerant, nec sperare quisquam potest, ita implicitae aquis herbae sunt, & aquae nec pediti eluctabiles, nec nauigio, quod nisi paruum & vnius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur, siue in terras ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis illam, quicquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, ut eructare tanto impetu possint.

C A P. IX.

Ignem causam motus quidam, & quidem non eandem iudicant. Imprimis Anaxagoras, qui existimat, simili paene ex causa & aera concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aera, & in superiores coactum, eadem vi qua apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit, & ignis ex hoc collitu nubium, cursuque elisi aeris emicuit. Hic ipse in obuia incurrit, exitum quaerens, ac diuellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est viam exundi ad caelum, aut vi atque iniuria fecit. Alij in igne causam quidē esse, sed non ob hoc iudicant: sed quia pluribus obrutus locis ardeat, & proxima quaeque consumat. Quae si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quae subiectis adminiculis destitutae labant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiantur: aut cum diu nutauere, super ea se, quae super sunt, stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus accidere, quoties incendio pars ciuitatis laborat, cum exultae trabes sunt, aut corruptae. quae superioribus firmamentum dabant: tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido refederunt.

C A P. X.

Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse causam motus, nec extrinsecus incurrere, quod illam impellerat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exciderit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut reuellatur, Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quicquam tutum à senectute est. Haec solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in aedificijs veteribus quaedā non percussa tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quā virum: ita in hoc vniuerso terrae corpore euenit, ut partes eius vetustate soluantur, solutae cadant, & tremorem superioribus afferant: primum dum abscedunt (nihil enim vtrique magnum sine motu eius, cui haesit, absconditur: deinde cum deciderunt, solido exceptae resiliant, pilae more, quae cum cecidit exultat, ac saepius pellitur, toties à solo in nouū impetum missa. Si verò in itagnantibus aquis delata sunt, hic ipse calus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus eiecit.

Qui

C A P. XI.

Quidam ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferueant, necesse est ingentem vaporem sine exitu voluant, qui vi sua spiritum intendit: & si acrius instat, opposita diffundit: si vero remissior fuit, nihil amplius quam mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cum violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatone inundantium aquarum, quicquid pulsauerit, agitatur.

C A P. XII.

Spiritum esse qui moueat, & plurimis & maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concaua terrarum deferuntur, deinde ubi iam omnia spatia plena sunt, & in quantum aer potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quaerens locum, omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit, ut terrae, spiritu lucente, & fugam quaerente, moueantur. Itaque cum terrae motus futurus est, praecedat aeris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus, quae concitare ventos solet, in inferna se detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Campania fuit, quamuis hiberno tempore, & inquieto, per superiores dies aer stetit. Quid ergo? Nunquam flante vento terra concussa est? Admodum raro duo flauere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet, quod si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, ut alter superiorem aera agitet, alter inferum?

CAP. XIII.

In hac sententia licet ponas Aristotelem, & discipulum eius Theophrastum, non, ut Graecis visum est, diuini, tamen & dulcis eloquij virum, & nitidi sine labore. Quid utrique placeat, exponam. Semper aliqua euaporatio est à terra, quae modo arida est, modo humido mixta. Haec ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cum vltiorem locum in quem exeat non habet, retro fertur, atque in se reuoluitur: dum spiritus reciprocantis iactat obstantia, & siue interclusus, siue per angusta enisus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiae maxime coluit, & rerum naturae inquisitor fuit. Huius tale decretum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & vna esse non possunt; eo frigidum confluit, unde vis calida discessit: & inuicem ibi calidum est, unde frigus expulsum est. Hoc quod dico, verum est: sed utrunque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum supra terram frigus est, calent putei, nec minus specus, atque omnes sub terra recessus: quia eo se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cum in inferiora peruenit, & eo se quantum poterat ingessit, quo densior, hoc validior est: huic alius superuenit, cui necessario congregatus ille iam & in angustum pressus, loco cedit. Idem e contrario euenit, cum vis maior frigidi illata in cauernis est. Quicquid illic calidi latet, frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur viriusque natura concordiam, nec in vno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima quaeque remouitur ac iactat. Ideoque antequam terra moueatur, solet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus: nec enim aliter posset, ut ait noster Virgilius,

Sub pedibus mugire solum, & iuga celsa moueri:

nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde huius pugnae sunt: definit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & vltro citroque spiritus commeat, concutitur.

C A P. XIV.

Sunt qui existiment, spiritu quidem, & nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia causa, quam Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quaedam angustiora animae receptacula, per quae nihil amplius quam meat: quaedam patentiora, in quibus colligitur, & unde diuiditur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, & aquis, quae vicem sanguinis tenent, & ventis, quos nihil aliud quis quam animam vocauerit, peruium est. Haec duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmodum in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobilitas modum seruat, ubi aliquid aduersi est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt: ita terrae quoque, dum illis positio naturalis est, inconculsae manent. Cum aliquid peccatur, tunc velut aegri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, iecto vehementius, & quassante venas suas: nec, ut illi paulo ante dicebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est, quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moderatius impellit, sed per omnes pari aequalitate discurrit. Vide ergo, nunquid intret in illam spiritus ex circumfuso aere: qui quamdiu habet exitum, sine iniuria labitur: si offendit aliquid, & incidit quod viam claudat, tunc operatur primo infundente se à tergo aere, Deinde per aliquam rimam maligne fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id si ne pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, conglobatus illic furit, & huc atque illo circumagitur, aliaque deiecit, alia intercudit: cum tenuissimus, idemque fortissimus, & irreat quamuis in obstructa, & quicquid intrauit, vi sua diducat & dissipet, tunc terra iactatur. Aut enim datura vento locum discedit, aut cum dedit in ipsam, qua illum emisit, cauernam fundamentum spoliata confidit.

C A P. XV.

Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illi casus imposuit. Alicubi diduxit, quicquid superne terreni erat aqua, alia torrentes exedere, alia aestibus magnis dirupta patuere. Per haec intervalla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & adiecit, nec fluctus retro abire permittit, tunc ille exitu simul redituque praeccluso, volutatur. Et quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & terram prementem reuerberat.

C A P. XVI.

Etiamnum dicendum est, quod plerisque auctoribus placet, & in quo fortasse fiet dissensio. Non esse terram sine spiritu, palam est. Non tantum illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui inest etiam saxi mortuique corporibus: sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hanc nisi haberet, quomodo tot arbutis spiritum infunderet, non aliunde viventibus, & tot satis? Quemadmodum tam diuersas radices aliter atque aliter in se mersas foueret, quaedam summa receptas parte, quaedam altius tractas, nisi multum haberet animae, tam multa, tam varia generantis, & haustu atque alimento suo educantis? Leuibus adhuc argumentis ago. Totum hoc caelum, quod igneus aether, mundi summa pars claudit, omnes hae stellae, quarum iniri non potest numerus, omnis hic caelestium coetus, & (ut alia praeteream) hic tam prope à nobis agens cursus sol, omni terrarum ambitu non semel maior, alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiuntur: nec villo alio scilicet, quam halitu terrarum sustinentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa, tantaque, & se ipsa maiora, terra nutrire, nisi plena esset animae, quam per diem & noctem ab omnibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, ut non multum illi supersit, ex qua tantum petitur ac sumitur, & ad tempus quidem, quod exeat, nascitur. Nec enim esset perennis illi copia suffectari in tot caelestia spiritus, nisi inuicem ista excurrerent, & in aliud alia soluerentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium, quin multum spiritus lateat intus, & caeca sub terra spatia aer latus obtineat. Quod si verum est, necesse est id saepe moueatur, quod re mobilissima plenum est. Nunquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quam aer, & tam versabile & vagatione gaudens?

C A P. XVII.

Sequitur ergo, ut naturam suam exerceat, & quod semper moueri vult, aliquando & alia moueat. Id quando fit? Cum illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placide fluit: cum offenditur & retinetur, infanit, & moras suas abrumpt, non aliter, quam ille poetae:

pontem indignatus Araxes.

Quamdiu illi facilis & liber est alueus, primas quasque aquas explicat. Vbi saxa manu vel casu illata pressere venientem, tunc impetum mora quaerit: & quo plura opposita sunt, plus inuenit virum. Omnis enim illa vnda quae à tergo superuenit, & in se crescit, cum onus suum sustinere non potuit, vim ruina parat, & prona cum his quae iacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quo valentior agilitiorque est, citius rapitur, & vehementius septum omne disturbat. Ex quo motus fit scilicet eius partis, sub qua pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: saepe enim cum terrae motus fuit, si modo pars eius aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit: ut traditur factum eo terraemotu, quo Chalcis laborauit: quod apud Asclepiodotum inuenies, auditorem Posidonij, in ipsis quaestionum naturalium causis. Inuenies & apud alios auctores, huiusmodi vno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

C A P. XVIII.

Maxima ergo causa est, propter quam terra moueatur, spiritus natura citus, & locum e loco mutans. Hic quamdiu impellitur, & in vacanti spatio latet, iacet innoxius, nec circumiectis molestus est. Vbi illum extrinsecus superueniens causa sollicitat, compellitque & in arcum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & vndique obstitit, tunc

magno cum murmure montis

Circum claustra fremit,

quae diu pulsata conuellit ac iactat: eo acrior, quo cum valentiore mora luctatus est. Deinde cum circa perlustrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maxime impactus est, resistit: & aut per occulta diuiditur, ipso terraemotu raritate facta, aut per nouum vulnus emicuit. Ita eius vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet vlla compages: soluit enim quodcunque vinculum, & omne onus fert secum, infususque per minima, laxamentum sibi parat, indomita naturae potentia liber, vique concitatus, sibi ius suum vindicat. Spiritus vero inuicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras

Imperio premat, ac vinclis & carcere fragnet.

Sine dubio poetae hunc voluerant videri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id, quod clausum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aeris statio est. Omnis in fuga ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt, quam si spiritum aliqua causa conturbat: cum timore contractus est, cum senectute languescit, & venis torpentibus

tibus marcet, cum frigore inhibetur, aut sub accessione cursu suo deijcitur. Nam quamdiu sine iniuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori. Cum aliquid occurrit quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis his quae suo vigore tenebat, deficiens concutitur, quicquid integer tulerat.

C A P. XIX.

Metrorum Chium necesse est audiamus, quod vult sententiae loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones praeterire, quas improbo: cum satius sit omnium copiam fieri, & quae improbamus, damnare potius, quam praeterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leuiter mota, tamen circuit, non sine tactu eius tumultuque, quo inclusa est: sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aera suam: quem simul alius superne incidens percussit, agitatur non aliter, quam illa de quibus paulo ante retuli, inania indito clamore sonuerunt.

C A P. XX.

Veniamus nunc ad eos, qui omnia ista quae retuli, in causa esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando utroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terrae concava est & in hanc aquae magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris liquidius. Hoc cum superueniente gravitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet. Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Vbi in vnum locum congeffa est, & capere se desijt, aliquo incumbit, & primo viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire nisi per deuexum potest, diu inclusa, nec in directum cadere moderate, aut sine concussionem eorum, per quae & in quae cadit. Si vero cum iam rapi coeperit, aliquo loco substitit, & illa vis fluminis in se reuoluta est, in continentem terram repellitur, & illam, qua parte maxime tendit, exagitat. Praeterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto, altius sedit, & fundus ipse vitatur: tunc ea pars premitur, in quam maxime aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus vero nonnumquam impellit vndas, & si vehementius insitit, eam scilicet terrae partem mouet, in quam coactas aquas intulit. Nonnumquam in coacta itinera coniectus, & exitum quaerens, mouet omnia: terra autem penetrabilis ventis est, & spiritus subtilior est, quam ut possit excludi, & vehementior, quam ut sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse causas Epicurus ait, pluresque alias tentat: & alios, qui aliquid vnum ex istis esse affirmauerunt, corripit: cum sit arduum, de ijs quae coniectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, ut ait, potest terram mouere aqua si partes aliquas eluit, & abrasit, quibus desit posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impressio spiritus. Fortasse enim aer extrinsecus alio intrante aere, agitatur. Fortasse aliqua parte subito decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte terrae velut columnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitatis ac recedentibus, tremat pondus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab imo in summam usque perfertur: nullam tamen illi placet causam motus esse maiorem, quam spiritum.

C A P. XXI.

Nobis quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in rerum natura potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem, quae vehemensissima sunt, valent. Ignem spiritus concitat: aquae si ventum detrahas, inertes sunt. Tunc demum impetum sumunt, cum illas agit flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarum, & novos montes subrectos extollere, & insulas non ante visas in medio mari ponere. Therasiam nostrae aetatis insulam, spectantibus nauris in Aegaeo mari enatam, quis dubitat, quin in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (ut Posidonio placet) quibus mouetur terra: utrique nomen est proprium. Altera succussio est, cum terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, qua in latera nutat nauigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non enim sine causa tremorem terrae dixere maiores, qui utriusque dissimilis est. nam nec succutuntur tunc omnia, nec inclinantur, sed vibrantur. Res minime in huiusmodi casu noxia, sicut longe perniciosior est inclinatio concussionem. Nam nisi celeriter ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cum dissimiles ij motus inter se sint, causae eorum diuersae sunt.

C A P. XXII.

Prius ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, & rotae maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit, cum petra è latere montis abrupta cecidisset, aedificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, ut ex his quae impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subiacentem caueram cadat, eo vehementius, quo aut plus ponderis habuit, aut venit altius. Et sic commouetur omne tellus cauatae vallis. Nec tantum pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quae religatus est auferit, & illam (ut ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per aeuum diminutio usque eo infirmitat illa, quae

quae quotidie attriuit, vt desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt, tunc illa praecipitata rupes, quicquid ab imo repercussit non passura consistere, succutit. Et ruere omnia vilia repente: vt ait Virgilius noster. Huius motus succutientis terras haec erit causa. Ad alteram transeo.

C A P. XXIII.

R Ara terrae natura est, multumque habens vacui, per has raritates spiritus ferrur: qui vbi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Haec placet & alijs, vt paulo ante retuli, causam quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam Callisthenes probat non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen aeternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit: Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Omnia oceano tenuis vicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciae vsque ad Orientis terminos protulit: dicitur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transferit, ex his quae fecit nihil tam magnum erit, quam scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris, quibus describit quemadmodum Helice Buris-que merfae sunt, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbique, ita & sub mari. Deinde cum est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi a tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideo frequentissime mari opposita vexantur, & inde Neptuno haec assignata est mouendi potentia. Quisquis primas litteras Graecas didicit, scit illum apud Homerum *ἐνδοξυμω* vocari.

C A P. XXIV.

Spiritum esse huius mali causam, & ipse consentio: de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus; vtrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac patentiora: & vtrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus curis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter nervos pulpasque, sed in visceribus & patulo interioris partis recessu commoratur. Idem de terra suspicari licet, vel ex hoc, quod motus non in summo terrae, circave summa est, sed subter & ab imo. Huius indicium est, quod altitudinis profundae maria iactantur, motis scilicet his, supra quae fusa sunt. Ergo verisimile est, terram ex alto moueri, & illic spiritum in cauernis ingentibus concipi. Immo, inquit, cum frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accidens quatit. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, vt idem illi accidat, quod nobis, quos externa causa in horrorem agit. Accidere autem terrae simile quiddam nostrae affectionis, sed non ex simili causa, concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quod cum vehementi motu ad apertum ingenti ruina solum est, totas nonnunquam vrbes & recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certe maxima ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testibus, opus est. Meminimus enim terris interno motu diuulsis, loca disiecta, & campos interisse. Quod iam dicam, quemadmodum existimem fieri.

C A P. XXV.

Cum spiritus magna vi in vacuum terrarum locum penitus applicuit, coepitque rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa intra quae latet, saepius percutit, supra quae vrbes interdum sitae sunt. haec nonnunquam adeo concutuntur, vt aedificia superposita procumbant: nonnunquam in tantum, vt parietes quibus fertur omne regimen caui, decidant in illum subteruacantem locum, totaeque vrbes in immensam altitudinem mergantur. Si velis credere, aiunt, aliquando Ossam Olympo cohaesisse, deinde terrarum motu recessisse, & scissam vnus magnitudinem montis in duas partes. Tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccauit, abductis in se quae sine exitu stagnauerat aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalen polin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laeos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?) spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur, & vna multa titubarent, Nunc exiguae partes laborant, nec vnquam per ducenta miliaria motus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis urbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas stetit? Cum laborauit Aegium, tam propinquas illi, Patras de motu nihil audisse? Illa vasta concussio, quae duas suppressit vrbes, Helicen & Burin citra Aegium constitit. Apparet ergo in tantum spatium motum protendere, quantum illa sub terris vacans loci inanitas pateat.

C A P. XXVI.

Poteram ad hoc probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui Aegyptum nunquam tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo tota concreuerit. Tantum enim (si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quantum naus diurno cursu metiri plenis lata velis potest, sed continenti admoda est. Turbidus enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens, & cum subinde apponens prioribus terris, Aegyptum annuo incremento semper vltra tulit. Inde pinguis & limosus solum est, nec vlla interualla in se habet, sed creuit in solidum arescente limo: quo pressa erat &

sedens structura, cum partes glutinarentur, nec quicquam inane interuenire poterat, cum solido liqui-
dum, ac molle semper accederet. Sed mouetur & Aegyptus & Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt, non moueri, auctore Pindaro. Thucydides ait, ante-
tea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempo-
re ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia quibus denuntiata est duarum urbium Helices & Buris
euerfio, fuere maxime notabilia, columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri
vult, quia mari imposita, habeat concavas rupes & saxa peruia, quae dent deprehensio aeri reditum. Ob
hoc etiam insulas esse certioris soli, vrbesque eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falla haec
esse, Pompeij & Herculaneum sensere. Adijce nunc, quod omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic
Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic iam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum
mare, & agitur. Tyros & ipsa tam mouetur, quam diluitur. Hae fere causae redduntur, propter quas
tremitt terra.

C A P. XXVII.

Q Vaedam tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est.
Aiunt enim sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeiana regione. Non est quare hoc
putes ouibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec
id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. At aer ipse, qui vel terrarum culpa, vel pigritia, & ae-
terna nocte torpescit, grauis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cum est longo si-
tu emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum, affert no-
ua genera morborum. Quid, quod aquae inutiles pestilentesque in abdito latent, ut quas nunquam usus
exerceat, nunquam aura liberior verberet? Crassae itaque, & graui caligine sempiterna, rectae nihil ni-
si pestiferum in se & corporib. nostris contrarium habent. Aer quoque qui admixtus est illis, quique in-
ter illas paludes iacet, cum emerfit, late vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius autem pe-
cora sentiunt, in quae pestilentia incurrere solet, quo audiora sunt, aperto caelo plurimum viuunt, &
aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues vero mollioris naturae, quo propiora terris fe-
runt capita, corruptas esse non miror, cum afflatum diri aeris circa ipsam humum exceperint. Nocui-
set ille & hominib. si maior exisset: sed illum copia aeris sinceri extinxit, antequam ut ab homine pos-
set trahi, surgeret.

C A P. XXVIII.

M Vltia autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur, non manu
sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, ut boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiae lo-
cis per quaedam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non ferae tutum est? Aues
quoque si in illum inciderint, antequam caelo meliore leniatur, in ipso volatu cadunt, liuentque corpo-
ra, & non aliter quam per vim elisae fauces tument. Hic spiritus quandiu terris continetur, tenui fora-
mine fluens, non plus potentiae habet, quam ut despectantia & vltro sibi illata conficiat. Vbi per saecu-
la conditis tenebris, ac tristitia loci creuit in vitium, ipsa ingrauescit mora: hoc peior, quo segnior. Cum
autem exitum nactus est, aeternum illud vmbrosi frigoris malum, & infernam noctem soluit, ac regio-
nis nostrae aera infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in
noxium. Inde subitae continuaeque mortes, & monstrosa genera morborum, ut ex nouis orta causis.
Breuis aut longa clades est, prout vitia valere. Nec prius pestilentia definit, quam spiritum illum gra-
uem exercuit laxitas caeli, ventorumq. iactatio.

C A P. XXIX.

N Am quod aliquot insanis attonitisq. similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, ubi priua-
tus ac modicus est, quid ubi publice terret, ubi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terra concuti-
tur: quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna
non desipere. Itaque lenissima fere ingenia in tantum venere formidinis, ut sibi exciderent. Nemo quidem
sine aliqua iactura sanitatis expauit, similisq. furenti, quisquis timet: sed alios cito timor sibi reddit, alios
vehementius perturbat, & in dementia transfert. Inde inter bella errauere lymphatici: nec vquam plu-
ra exempla vaticinantium inuenies, quam ubi formido mentes religione mixta percussit. Statuam diui-
sam non miror, cum dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum.

*Hæc loca vi quondam, & vasta conuulsa ruina
(Tantum æui longinqua valet mutare vetustas)
Disiluisse ferunt, cum protinus vtrique tellus
Vna foret, venit medio vi pontus & vndis
Hesperium Siculo latus abscondit, aruaq. & vrbes
Littore diductas, angusto interluit æstu.*

Vides totas regiones à suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in confinio fuerat: vides & vrbiū
fieri gentiumque discidium, cum pars naturae concitata est ex se, vel aliquod mare ingens spiritus im-
pegit, quorum mira, ut ex toto, vis est. Quamuis enim parte saeuat, mundi tamen virib. saenit. Sic & His-
panias à contextu Africae, mare eripuit. Sic hac inundatione, quā poetarum maximi celebrant, ab Italia
Sicilia reiecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quae ex infimo veniunt. Acriora enim sunt,
in qui-

in quibus nifus est per angustia. Quantas res ij terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est.

C A P. XXX.

CU ergo aliquis ad hoc stupet, quod aes vnus statuæ, ne solidum quidem, sed concavum ac tenue ceditum est: cum fortasse in illud se spiritus, quaerens fugam, incluserit: illud vero quis nescit? Di ductis ædificia angulis vidimus moueri, iterumque componi. Quædam vero parum aptata positu suo, & à fabricis negligentius solutiusque composita, terraemotus sæpius agitata compegit. Quod si rotas parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium, quæ solida sunt scindit, & pilas operibus subditas dissipat: quid est, quare quisquam dignum annotari putet, sectam esse æqualiter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desijt enim assidue tremere Campania, clementius quidem, sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiebat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exciderat, sed adhuc emissæ parte maiore oberrabat.

C A P. XXXI.

INter argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod dubites & hoc ponere. Cum maximus editus tremor est, quo in vrbes terrasque sæuitum est, non potest par illi subsequi altius, sed post maximum leues motus sunt, quia vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Reliquæ deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cum iam viam inuenerint, sequanturque ea qua prima vis ac maxima euasit. Hoc quoque dignum memoria iudico, ab eruditissimo & grauissimo viro cognitum: forte enim cum hoc euenit, lauabatur, vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab altera separari, iterumque committi: & aquam modo recipi in commissuras, pavimento recedente, modo, compresso, bullire & elidi. Eundem audiui narrantem, vidisse se molles materias, mollius crebriusque tremere, quàm natura duras.

C A P. XXXII.

HAec, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas causas. Illa nunc quæ ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert nostra fortiores fieri, quàm doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo venit robur, quàm à bonis artibus, quàm à contemplatione naturæ. Quem enim non hic ipse casus aduersus omnes firmauerit & erexerit? Quid est cur ego hominem aut feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? maiora me pericula expectant. Fluminibus & terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaque animo mors prouocanda est, siue nos aequo vastoque impetu aggreditur, siue quotidiano & vulgari exitu: nihil refert quàm minax veniat, quantumque sit, quod in nos trahat: quod à nobis petit, minimum est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leuiter offensus. Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contemptus animæ. Hanc qui contempserit, securus videbit maria perturbari: etiam si illa omnes excitauerint venti, etiam si aestus aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus aspiciet fulminantis caeli truce & horridam faciem: frangatur licet caelum, & ignes suos in exitum omnium in primis suum misceat, securus aspiciet ruptis compagibus, dehiscens solum. Illa licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voragine inintrepidus: & fortasse quo debet cadere, desiliat. Quid ad me, quàm sint magna quibus pereor? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volumus esse felices, si nec hominum, nec deorum, nec rerum timore vexari, si despiciere fortunam superuacua promittentem, leuia minitantem, si volumus tranquille degere & ipsis dijs de felicitate controuersiam facere, anima in expedito est habenda. Siue illa insidiæ, siue morbi petent, siue hostium gladij, siue insularum cadentium fragor, siue ipsarum ruina terrarum, siue vasta vis ignium, vrbes agrosque pari clade complexa, quum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quàm exeuntem hortari, & cum bonis ominibus emittere? vade fortiter, vade feliciter. Nihil dubitaueris reddere. Non de re, sed de tempore est quaestio. Facis quod quandoque faciendum est. Nec rogaueris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exiturum tuleris retro. Rerum natura te, quæ genuit, expectat, & locus melior ac tutior. Illic non tremunt terræ, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, non incendia regiones vrbesque vastant, non naufragiorum totas classes sorbentium metus est, non arma contraria disposita vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium par furor, non pestilentia, & ardentes promiscue, communes populis cadentibus rogi. Istud leue est. quid timemus? Graue est. potius semel incidat, quàm semper impendat. Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum ista quatiantur quæ quatunt, & in iniuriâ nostrâ non sine sua veniunt? Helicen Buringque totas mare accepit: ego de vno corpusculo timeam: Supra oppida duo navigatur: duo autem, quæ nouimus, quæ in nostram notitiam memoria litteris seruata perduxit. Quàm multa alia alijs locis mersa sunt? Quot populos aut terra in se, aut mare incluserit? Ego recusem mei finem, cum sciam me sine fine non esse? immo cum sciam omnia esse finita? Ego vltimum suspirium timeam? Quantum potes itaque ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis. Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam vitam cui parcat, inquietat, ac perdit. Hic omnia ista dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres constanter, si cogitaueris nihil interesse inter exiguum tempus & longum. Horæ sunt quas perdimus. Puta dies esse, puta menses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perueniam ad illos? Aut tempus, & audissimos sui deserit. Nec quod futurum est, meum est, nec quod fuit. In puncto

fugientis temporis pendeo : & magni est, modicum fuisse . Eleganter Laelius ille Sapiens dicenti cuidam , Sexaginta annos habeo : Hos , inquit , dicis sexaginta , quos non habes ? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis vitae condicionem & sortem temporis semper alieni , quòd annos annumeramus omisso . Hoc affigamus animo , hoc nobis subinde dicamus : Moriendum est . Quando ? Quid tua ? Mors naturae lex est , mors tributum officiumque mortalium , malorumque omnium remedium est . Optabit illam , quisquis timet . Omnibus omisso , hoc vnum , Lucili , meditare , ne mortis nomen reformides : effice illam tibi cogitatione multa familiarem : vt si ita tulerit , possis illi vel obuiâ exire .

L. A N N A E I. S E N E C A E
AD LVCILIVM. NATVRA-
LIVM. QVAESTIONVM
LIB. VII. ET VLTIMVS.

In quo agitur de Cometis.

C A P. I.

Mo vsque eo tardus , & hebes , & demissus in terram est , vt ad diuina non erigatur , ac tota mente consurgat : vtique vbi nouum aliquod è caelo miraculum fulsit . Nam quamdiu solita decurrunt , magnitudinem rerum consuetudo subducit . Ita enim compositi sumus , vt nos quotidiana , etiam si admiratione digna sunt , transeant : contra minimarum quoque rerum , si insolitae prodierunt , spectaculum dulce fiat . Hic itaque coetus astrorum , quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur , populum non conuocat . At cum aliquid ex more mutatum est , omnium vultus in caelo est . Sol spectatorem nisi cum deficit , non habet . Nemo obseruat lunam , nisi laborantem . Tunc vrbes conclamant , tunc pro se quisque superstitione vana trepidat . Quanto illa maiora sunt , quòd sol totidem (vt ita dicam) gradus , quot dies habet , & annum circuitu suo claudit : quòd à solstitio statim inclinât , & dat spatium noctibus : quòd sidera abscondit : quòd terras , cum tanto maior sit illis , non vrit , sed calorem suum intensionibus ac remissionibus temperando fouet : quòd lunam nunquam implet , nisi aduersam sibi , nec obscurat . Haec tamen non annotamus , quamdiu ordo seruatur . Si quid turbatum est , aut praeter consuetudinem emicuit , spectamus , interrogamus , ostendimus . Adeo naturale est , magis noua , quàm magna mirari . Idem in Cometis fit . Si rarus , & insolitae figurae ignis apparuit , nemo non scire quid sit , cupit : & oblitus aliorum , de aduenticio quaerit : ignarus , vtum debeat mirari , an timere . Non enim desunt qui terreant , qui significationes eius graues praedicent . Sciscitâtur itaque , & cognoscere volunt , prodigium sit , an sidus . At mehercules non aliud quis aut magnificentius quaesierit , aut didicerit vtilius , quàm de stellarum siderumque natura : vtum flamma contracta , quod & visus noster affirmat , & ipsum ab illis fluens lumen , & calor inde descendens : an non sint flammei orbis , sed solida quaedam terrenaque corpora , quae per igneos tractus labentia inde splendorē trahant , coloremque , non de suo clara . In qua opinione magni fuere viri , qui sidera crediderunt ex duro concreta , & ignem alienum pascencia . Nam per se , inquit , flamma diffugeret , nisi aliquid haberet quod teneret , & à quo teneretur , conglobatamque nec stabili inditam corpori , profecto iam mundus turbine suo dissipasset .

C A P. II.

A D haec inuestiganda proderit quaerere , num Cometae eius condicionis sint , cuius superiora . Videntur enim cum illis quaedam habere communia , ortus & occasus , ipsam quoque , quamuis spargantur & longius exeant , faciem . aequae enim ignei splendidi sunt . Itaque si omnia terrena sidera sunt , his quoque eadem fors erit . Si vero nihil aliud sunt quàm purus ignis , manentq. mensibus senis , nec illos conuersio mundi soluit & velocitas : illa quoque possunt & tenui constare materia , nec ob hoc discuti assiduo caeli circumactu . Illo quoque pertinebit hoc excussisse , vt sciamus , vtum mundus terra stante circumbeat , an mundo stante terra vertatur . Fuerunt enim qui dicerent , nos esse , quos rerum natura nescientes ferat , nec caeli motu fieri ortus & occasus , sed ipsos oriri & occidere . Digna res est contemplatione , vt sciamus in quo rerum statu simus : pigerrimam fortiti , an velocissimam sedem : circa nos Deus omnia , an nos agat . Necessarium est autem , veteres ortus Cometarum habere collectos .

Depre-

Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an vices seruent, & illos ad suum diem certus ordo producat. Noua haec caelestium obseruatio est, & nuper in Graeciam inuecta.

CAP. III.

Democritus quoque, subtilissimus antiquorum omnium, suspicari ait se, plures stellas esse quae curant: sed nec numerum illarum posuit, nec nomina, nondum comprehensis quinque siderum curribus. Eudoxus primus ab Aegypto hos motus in Graeciam transtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Aegyptios quidem, quibus maior caeli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon postea diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis seruatas ab Aegyptijs collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non praetermissurus, si quid explorati apud illos comperisset. Duo certe, qui apud Chaldaeos studuisse se dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritissimus inspiciendorum naturalium, inter se dissident. Hic enim ait, Cometas in numero stellarum errantium poni à Chaldaeis, tenerique cursus eorum. Epigenes contra ait, Chaldaeos nihil de cometis habere comprehensi, sed videri illos accendi turbine quodam aeris concitati & intorti.

CAP. IV.

Primum ergo, si tibi videtur, opiniones huius ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimum virium habere, ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Haec cum proxima signa Marti premit, aut in Lunae viciniam transit, aut in solis incidit radios, natura ventosa & frigida contrahit pluribus locis aera, conglobatque. Deinde si radios solis assumpit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque consentientem habet, fulminat. Praeterea, inquit, aliam materiam habet fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim, & omnis humidi euaporatio, splendores tantum caeli citra ictum minaces mouet. Illa autem calidior sicciorque terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes vero & faces, quae nullo alio inter se quam magnitudine distant, hoc modo fiunt. Cum humida terrenaque in se globus aliquis aeris clausit, quem turbine dicimus, quacumque fertur, praebet speciem ignis extenti. Quae tamdiu durat, quamdiu manfit aeris illa complexio, humidi intra se terreniq. multum vehens.

CAP. V.

Vt à proximis mendacijs incipiam, falsum est, faces & trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur, Ideoque arbuta radicitus vellit, & quocumq. incubuit, solum nudat: filuas interim & recta corripens, inferior fere nubibus, vtiue nunquam altior. At contra trabes editior caeli pars ostentat. Ita numquam nubibus obstituerunt. Praeterea turbo omni nube velocior rapitur, & in orbem vertitur. Super ista velociter definit, & ipse se sua vi rumpit. Trabes autem non transcurrunt, nec praeteruolant, vt faces, sed commorantur, & in eadem parte caeli collucent. Charimander quoque in eo libro quem de cometis composuit, ait Anaxagorae visum, grande insolitumque caelo lumen magnitudine amplae trabis, & id per multos dies fulsisse. Talem effigiem ignis longi fuisse. Callisthenes tradit, antequam Burin & Helicen mare absconderet. Aristoteles ait, non trabem illam, sed Cometen fuisse: ceterum ob nimium ardorem non apparuisse sparsum ignem, sed procedente tempore cum iam minus flagraret, redditam suam Cometae faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna, quae notarentur: nihil tamen magis, quam quòd vt ille fulsit in caelo, statim supra Burin & Helicen mare fuit. Nunquid ergo Aristoteles non illam tantum, sed omnes trabes Cometas esse credebat? Hanc habetis differentiam, quòd ijs continuus ignis est, ceteris sparsus. Trabes enim flammam aequalem habent, nec vllò loco intermissam aut languidam, in vltimis vero partibus coactam: qualem fuisse illam, quam modo retuli, Callisthenes tradit.

CAP. VI.

Dvo, inquit Epigenes, Cometarum genera sunt. Alij ardorem vndique effundunt, nec locum mutant: alij in vnam partem ignem vagum in modum comae porrigunt, & stellas praetermeant: quales duo aetate nostra visi sunt. Illi priores criniti, vndique etiam immoti, humiles fere sunt, & eisdem causis quibus trabes facesque constantur, & ex intemperie aeris turbidi, multa secum arida humidaque terris exhalata versantis. Potest enim spiritus per angusta elisus accendere supra se positum aera, plenū alimentis idoneis igni. Deinde propellere ex nitido, ne ex aliqua causa refluat rursus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac sequentibus consurgere, & eundem locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad constitutum redire. Pluuiæ quoque, & alia tempestatum genera, ad praescriptum reuertuntur. Vt breuiter autem voluntatem eius exprimam, eadem fere ratione hos fieri Cometas existimat, quae sunt ignes turbine eiectionis. Hoc vnum interest, quòd illi turbines ex superiori parte in terras deprimuntur, ij de terra in superiora eleuantur.

CAP. VII.

Adversus haec multa dicuntur. Primum si ventus in causa esset, nunquam cometes sine vento appareret. Nunc autem & quietissimo aere apparet. Deinde si vento fieret, cum vento caderet. Et si vento inciperet, cresceret vento: eoque esset ardentior, quo ille incitatur. His accedit illud quoque. Ventus multas aeris partes impellit, Cometes in vno loco apparet: ventus in sublime non peruenit, Cometae autem visuntur supra quàm ventis ire licet. Transit deinde ad illos, quos ait certiores habere stellarum speciem, qui & procedunt, & signa praeteriunt. Hos ait ex eisdem causis fieri, quibus illos, quos

dixit humiliores. Hoc tantum interesse, quòd terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, & in editiora caeli aquilone pellantur. Deinde si illos aquilo propelleret, ad meridiem semper ageretur, quòd ventus hic nititur. Atqui varie concurrunt, alij in ortum, alij in occasum, omnes in flexum: quod iter non daret ventus. Deinde si aquilonis illos impetus à terris in altum leuaret, alij ventis non orirentur Cometae, atqui oriuntur.

C A P. VIII.

Illam nunc rationem eius (vtraque enim vitur) refellamus. Quicquid humidi aridique terra effluit, cum in vnum coit, ipsa discordia corporum, spiritum versat in turbinem. Tunc illa vis venti circumuehens quicquid intra se comprehendit, cursu suo accendit, & leuat in altum: ac tam diu manet splendor ignis expressi, quàm diu alimenta sufficiunt: quibus definentibus, & ipse subsidit. Qui hoc dicit, non notat qualis sit turbinum cursus, & qualis Cometarum. Illorum rapidus ac violentus, & ipsis ventis citatior est: Cometarum lenis, & quod per diem & noctem quantum transferit, abscondat. Deinde turbinum motus vagus est & disiectus, & (vt Sallustij vtar verbis) verticosus: Cometae autem compositus, & destinatum iter carpens. Num quis nostrum crederet, aut lunam, aut quinque sidera rapi vento, aut turbine rotari? Non, vt puto. Quare? quia non est illis perturbatus & impotens cursus. Ad Cometas idem transferamus. Non confuse nec tumultuose eunt, vt aliquis credat illos causis turbulentis & inconstantibus pelli. Deinde etiam si vertices isti comprehendere terrena humidaque, & ex humili in altum exprimere possent: non tamen supra lunam efferrent. Omnis illis vsque in nubilum vis est. Cometas autem immixtos stellis videmus per superiora labentes. Ergo verisimile non est, in tantum spatium perseuerare turbinem: qui quo maior est, maturius corrumpitur.

C A P. IX.

Vtrumlibet itaque eligat: aut vis leuis tam alte peruenire non poterit, aut magna & còcitata citius ipsa se frangat. Praeterea humiliores illi Cometae ob hoc (vt putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Grauitas illos sua in proximo tenet. Atqui necesse est, his Cometis diuturnioribus & celsioribus, plenior materia sit. Neque enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modo, non posse diu verticem permanere, nec supra lunam, aut vsque in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem, plurium ventorum inter ipsos luctatio. Haec diu non potest esse. Nam cum vagus & incertus spiritus conuolutatus est, nouissime vni vis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellae quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cum ad summum uenerunt, remittuntur omni violentia. Necesse est ista concitatione in exitum sui tendant. Nemo itaque turbinem toto die vidit, ne hora quidem. Mira velocitas eius, & mira breuitas est. Praeterea violentius celeriusque in terra, circaque eam voluitur: quo celsior, eo solutior, laxiorque est, & ob hoc diffunditur. Adijce nunc, quòd etiam si in summum pertenderet, vbi sideribus iter est, vtrique ab eo motu, qui vniuersum trahit, solueretur. Quid enim est illa conuersione mundi citatius? hac omnium ventorum in vnum coniecta vis dissiparetur, & terrae solida fortisque compages, nedum particula aeris torti.

C A P. X.

Praeterea in alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quid porro tam incredibile est, quàm in turbine longior mora? Vtique motus motu contrario vincitur: habet enim suam locus ille vertiginem, quae rapit caelum,

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et vt des eis aliquam aduocationem, quod fieri nullo modo potest: quid de his Cometis diceretur, qui senis mensibus apparuerunt? Deinde duo debent esse motus eodem loco: alter ille diuinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus: alter nouus & recens, & turbine illatus. Necesse est ergo alter alteri impedimento sit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorumque supra lunam meantium motus irreuocabilis est: nec haesitat vsquam, nec resistit, nec dat vllam nobis suspensionem obiectae sibi morae. Fidem non habet, turbinem violentissimum & perturbatissimum tempestatis genus, in medios siderum ordines peruenire, & inter disposita ac tranquilla versari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hunc expulsum in sublime, praebere nobis opinionem speciemque sideris longi. At puto tale esse debet, quale est id, quod ignem efficit. Turbinis autem rotunda facies est. In eodem enim vestigio versatur, & in columnae modo circumagentis se voluitur. Ergo ignem quoque qui inclusus est, similem esse illi oportet. Atqui longus est, & disiectus, minimeque similis in orbem coacto.

C A P. XI.

Epigenem relinquamus, & aliorum opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud in primis praesumendum est, Cometas non in vna parte caeli aspici, nec in signifero tantum orbe, sed tam in ortu quàm in occasu, frequentissime tamen circa Septentrionem. Forma eis non est vna. Quamuis enim Graeci discrimina fecerint eorum, quibus in morem barbae flamma dependet, & eorum qui vndique circa se velut comam spargunt, & eorum quibus fusus quidem est ignis, sed in verticem tendens: tamen omnes isti eiusdem notae sunt, Cometaeque recte dicuntur. Quorum cum post longum tempus appareant formae, inter se eos comparare difficile est. Illo ipso tempore, quo apparent, inter spectantes de habitu illorum non conuenit: sed prout cuique acrior acies aut hebetior, ita dicit aut lucidiorem esse aut rubicundiorē, & crines aut in interiora deductos, aut in latera diuisos. Sed

siue

sive sint aliquae differentiae illorum, sive non sint, eadem fiant ratione necesse est Cometae. Illud vnum constare debet, praeter solitum aspici nouam sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdam antiquorū haec placet ratio, cum ex stellis errantibus, altera se alteri applicuit, confuso in vnum duarum lumine, facie longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantum euenit, cum stella stellam attingit, sed etiam cum appropinquauit. Interuallum enim, quod inter duas est, illustratur ab vtraque, inflammaturque, & longum ignem efficit.

C A P. XII.

His illud respondebimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere, & Cometen. Ex quo manifestum fit, non illarum coitu fieri Cometen, sed proprium & sui iuris esse. Etiamnum frequenter stella sub altioris stellae vestigium venit. Et Saturnus aliquando supra Iouem est, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea despicit. Nec tamen propter hūc cursum, cum alter alterum subit, Cometes fualioquin annis omnibus fieret. Omnibus enim aliquae stellae in eodem signo simul sunt. Si Cometam faceret stella stellae superueniens, momento esse desinere. Summa enim velocitas transeuntium est. Ideo omnis siderum defectio brevis est: quia cito illas idem cursus, qui admoerat, abstrahit. Videmus solem & lunam intra exiguum tempus, cum obscurari coeperint, liberari. Quanto celerior debet fieri in stellis congressio, tanto minoribus? Atqui Cometae senis mensibus manent, quod non accideret, si duarum stellarum conuentu gignerentur. Illae enim diu cohaerere non possunt, & necesse est illas lex celeritatis separet. Praeterea ista nobis vicina videntur, ceterum interuallis ingentibus dissident. Quomodo ergo potest altera stella vsque ad alteram stellam ignem mittere, ita vt vtraque iuncta videatur, cum sint ingenti regione diductae? Stellarum, inquit, duarum lumen miscetur, & praebet vnius speciem. Nempe sic, quemadmodum rubicunda fit nubes solis incurfu, quemadmodum vespertina aut matutina flauescunt, quemadmodum alterne arcus solis visitur. Haec omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim est, qui ista succendit. Stellarum non est eadem potentia. Deinde nihil horum, nisi infra lunam in terrarum vicinia nascitur. Superiora pura & sincera sunt, & coloris sui semper. Praeterea si quid tale accideret, non haberet moram, sed extingueretur cito: sicut coronae, quae solem lunamve cingunt, & intra breuissimum spatium exolescunt. Nec arcus quidem diu perseuerat. Si quid esset tale, à quo mediū inter duas stellas spatium confunderetur, aequè cito dilaberetur. Vnq. non in tantum maneret, quantum morari Cometae solent. Stellis intra signiferum cursus est, hunc gyrū premunt: at Cometae vbiq. cernuntur. Non magis certum est illis tempus quo appareant, quàm locus vllus, vltra quem non exeant.

C A P. XIII.

Adversus hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tantum stellas quinque discurrere, sed solas obseruatas esse. Ceterum innumerabiles ferri per occultū, aut propter obscuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulatorum positionem talem, vt tunc demum, cum ad extremam eorum venire, visantur. Ergo intercurrunt quaedam stellae, vt ait, nobis nouae, quae lumen suum cum stantibus misceant, & maiorem quàm stellis mos est, porrigant ignem. hoc ex his quae mentitur, leuissimum est: tota eius narratio mundi, mendacium impudēs est. Nam si illi credimus, summa caeli ora solidissima est, in modum tecti durata, & alti crassique corporis, quod atomi congestae, coaceruataeque fecerunt. Huic proxima superficies est ignea, ita compacta, vt solui vitarique nō possit. Habet tamen spiramenta quaedam, & quasi fenestras, per quas ex parte exteriori mundi influant ignes, non tam magni, vt interiora conturbent. Rursus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque haec quae praeter consuetudinem apparēt, influxerunt ex illa vtraque mundi iacente materia. Soluere ista quid aliud est, quàm manum exercere, & in ventum iactare brachia?

C A P. XIV.

Velim tamen mihi dicat iste, qui mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi tantam esse crassitudinem caeli. Quid fuit, quod illo tam solida corpora adduceret, & ibi detineret. Deinde quod tantae crassitudinis est, necesse est & magni ponderis sit. Quomodo ergo in summo manent grauiā? Quomodo illa moles non descendit, & se onere suo frangit? Fieri enim non potest, vt tanta vis ponderis, quantam ille substituit, pendeat, & leuib. innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur, nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia praecipitatio eius aeterna est, nihil habens nouissimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cum rationem nullam inuenirent, propter quam pondus in aere staret. Fertur, inquiunt, semper: sed non apparet an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo probes, non quinque tantum stellas moueri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine vilo probabili argumento licet respondere, quid est, quare non aliquis aut omnes stellas moueri, aut nullam dicat? Praeterea nihil te adiuvat ista stellarum paucitas euntium turba. Nam quo plures fuerint, saepius in alias incident: rari autem Cometae, & ob hoc mirabiles sunt. Quid, quod testimonium dicet contra te omnis aetas, quae talium stellarum exortus & annotauit, & posteris tradidit?

C A P. XV.

Post mortē Demetrii Syriae regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuere, paulo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde paulatim magnitudo eius districta est, & euanuit claritas. Nouissime autem totus intercidit. Quot ergo coire stellas oportet, vt tantum corpus efficiant? Nulle in vnum licet congreges, nunquam hunc ambitū solis aequabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus. Deinde sustulit se diffuditque, & vsque in aequinoctialem circulum venit, ita vt illam plagam caeli, cui lactea nomen est, in immensum extentus aequaret. Quot ergo conuenisse debēt erraticae, vt tam longum caeli tractum occuparent igne continuo?

C A P. XVI.

Contra argumentum dictum est: contra testes dicendum est. Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non euitant, hi appetunt. Et hoc in commune de tota natione: quae approbare opus suum, & fieri popolare non putat posse, nisi illud mendacio aspergit. Ephorus vero nō religiosissimae fidei, saepe decipitur, saepe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit euentus, cum Helicen & Burin ortu suo merfit, ait illum discessisse in duas stellas: quod praeter illum nemo tradidit. Quis enim posset obseruare illud momentum, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adiecit, in quas stellas diuisus sit, cum aliqua ex quinque stellis esse debuerit?

C A P. XVII.

A Pollonius Myndius in diuersa opinione est. Ait enim, Cometen non vnum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confusio ignis extentus: sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis aut lunae. Talis illi forma est, non in rotundum restricta, sed procerior, & in longum producta. Ceterum non est illi palam cursus: altiora mundi secat: & tunc demum apparet, cum in imum cursus sui venit. Nec est quod putemus, eundem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Caesare apparuit, & Cometes detraxit infamiam, illi similem fuisse, qui post necem diui Iulij, ludis Veneris genitricis, circa vndecimam horam diei emerfit. Multi varijque sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: alijs rubor est sine vlla luce: alijs candor, & purum liquidumque lumen: alijs flamma, & haec non sincera, nec tenuis, sed multum circa se voluens fumidi ardoris. Cruenti quidam, minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt. hi minuunt augentque lumen suum, quemadmodum alia sidera: quae clariora, cum descendere, sunt, maioraque ex loco propiore visuntur: minora, cum redeunt, & obscuriora, quia abducunt se longius.

C A P. XVIII.

Adversus hoc protinus respondetur, non idem accidere in Cometis, quod in ceteris. Cometae enim quo primum die apparuerint, maximi sunt. Atqui deberent crescere, quo propius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiāt extingui. Deinde quod aduersus priores, etiam aduersus hunc dicitur. Si erraret Cometes, essetq. sidus, intra signiferi terminos moueretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Nunquam apparet stella per stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, vt per illud superiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quam per nubem vltiora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed leuem ignem ac tumultuarium.

C A P. XIX.

Zenon noster in illa sententia est: congruere iudicat stellas, & radios inter se committere: hac societate luminis existere imaginem stellae longioris. Ergo quidam nullos esse Cometas existimant, sed species illorum per percussionem vicinorum siderum, aut per coniunctionem cohaerentium reddi. Quidam aiunt esse quidem, sed habere cursus suos, & post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem, sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora dissipantur.

C A P. XX.

In hac sententia sunt plerique nostrorum: nec id putant veritati repugnare. Videmus enim, in sublimi varia ignium concipi genera, & modo caelum ardere, modo,

Longos a tergo flammarum albescere tractus:

modo faces cum igne vasto rapi: ipsa etiam fulmina, etsi velocitate mira, simul & perstringunt aciem, & relinquunt ignes suos, aeris attriti, & impetu inter se maiore collisi. Ideo ne resistunt quidem, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alij vero ignes diu manent: nec ante discedunt, quam consumptum est omne, quo paicebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnae, clypeique flagrantēs, aliaeque insigni nouitate flammæ: quae non aduerterent animos, si ex consuetudine & lege decurrerent. Ad haec stupent omnes, & repentinum ignem ex alto efferunt, siue emicuit aliquid & fugit, siue compresso aere & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna

cuna cedentis retro aetheris patuit, & vastum in concauo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc?

medium video discedere caelum,

Pallentesque polo stellas.

quae aliquando non expectata nocte fulserunt, & per medium eruperunt diem. Sed alia huius rei ratio est, quare alieno tempore apparent, quas esse, etiam cum laterent, constat. Multos Cometas non videmus, quod obscurantur radijs solis: quo deficiente, quendam Cometen apparuisse, quem sol vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Saepe autem cum occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, & ideo aspici non potest. Cometae autem radios solis effugiunt.

C A P. XXI.

Placet ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut tubas, trabesque, & alia ostenta caeli, denso aere creari. Ideo circa Septentrionem frequentissime apparent, quia illic plurimum est aeris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit: dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. Quamuis enim illi ad superiora nisus est: tamen deficiente materia retroiens ipse descendit, in aera quoque, si dextram laeuam que premit partem. Nulla enim illi via est: sed qua illum vena pabuli sui duxit, illo repit, nec ut stella procedit, sed ut ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non cito exstinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu laetissimo vidimus, spectandum se praebuit, in diuersum illi Claudiano circumactus. Ille enim à Septentrione in verticem surgens, Orientem petijt semper obscurior: hic ab eadem parte coepit, sed in Occidentem tendens, ad Meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & apiora ignibus, quae profectus est: huic rursus vberior fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt, inuitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectauimus, fuisse diuersum: cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eandem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu voluit in occasum, illae ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est: ille quo eunt, & hic quo auferuntur.

C A P. XXII.

Ego nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneum ignem, sed inter aeterna opera naturae. Primum quaecunque aer creat, breuia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aere aliquid idem diu permanere, cum ipse aer nunquam idem maneat? fuit semper, & breuis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quam in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluius, nunc serenus, nunc inter vtrunque varius: nubesque illi familiarissimae, in quas coit, & ex quibus soluitur, modo congregantur, modo digeruntur, nunquam immotae iacent. Fieri non potest, ut ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter haereat, quam quem natura, ne vnquam excuteretur, aptauit. Deinde si alimento suo haereret, semper descenderet. Eo enim crassior aer est, quo terris propior: numquam Cometes in imum vsque demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quo illum natura sua ducit, id est sursum: aut eo quo trahit materia, cui adhaesit, & quam depascitur.

C A P. XXIII.

Nillis ignibus ordinarijs & caelestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometae alij fecerint, nescio: duo nostra aetate fecerunt. Deinde omne quod causa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in unum valent ictum: sic quae transuersae dicuntur stellae & cadentes, praeteruolant & secant aera. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico diuinis, quos habet mundus aeternos, quia partes eius sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum seruant, paresque sunt. Nam alternis diebus maiores minoresve fierent, si ignis esset collecticius, & ex aliqua causa repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenius aleretur aut malignius. Dicebam modo, nihil diuturnum esse, quod exarsit aeris vitio: nunc amplius adjicio. Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrens, & quisquis alius est ignis aere expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideo non cito expellitur, sed emittitur spatium suum: nec exstinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis vnum stellis limitem ponit? Quis in angustum diuina compellit? Nempe haec ipsa sidera, quae sola moueri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quae in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est, quare in aliqua parte caelum peruium non sit? Quod si iudicas, non posse vllam stellam nisi signiferum attingere: Cometes potest sic latum habere circulum, ut in hunc tamen parte aliqua sui incidat, quod fieri non est necessarium, sed potest.

C A P. XXIIII.

Vide ne hoc magis deceat magnitudinem mundi, ut in multa itinera diuisus sit: nec hanc vnā de-
rerat semitam, caeteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore inter innumerabiles stellas, quae noctem decore vario distinguunt, quae aera minime vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quibus exercere se liceat, ceteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogauerit: Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harum obseruatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quae esse concedimus: qualia sint, ignoramus. Habere nos animum, cuius imperio & impellimur & reuocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille rector dominusque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quam vbi sit. Alius illum dicet esse spiritum, alius concentum quendam, alius vim diuinam & Dei partem, alius tenuissimum aerem, alius in

corpo-

corporalem potentiam. Non deerit qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus, ut adhuc ipse se quaerat.

C A P. XXV.

Q Vid ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum finesque notescere, quorum ex ingentibus intervallis recursus est? Nondum sunt anni mille quingenti, ex quo Graecia

stellis numeros & nomina fecit.

Multaeque hodie sunt gentes, quae tantum facie nouerint caelum, quae nondum sciant cur luna deficiat quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quae nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris aevi diligentia. Ad inquisitionem tantorum aetas una non sufficit, ut tota caelo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter studia ac vitia non aequa portione diuidimus? Itaque per successiones istas longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posterius nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harum quinque stellarum, quae se ingerunt nobis, quae alio atque alio occurrentes loco, curiosos nos esse cogunt, qui maritimi vespertinique ortus sint, quae stationes, quando in rectum ferantur, quare agantur retro, modo coepimus scire. Vtrum emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset (nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inuenti sunt qui nobis dicerent: Erratis, qui vilam stellam aut suppressere cursum iudicatis, aut vertere. Non licet stare caelestibus, nec auerti: prodeunt omnia: ut semel missa sunt, vadunt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc aeternum irreuocabiles habet motus: qui si quando confiterint, alia ex aduerso incident, quae nunc tenor & aequalitas seruat.

C A P. XXVI.

Q Vid est ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occurfus speciem illis tarditatis imponit, & naturarum circularumque sic positorum, ut certo tempore intuentes fallant. Sic naues quamuis plenis velis eant, videntur tamen stare. Erit qui demonstret aliquando, in quibus Cometae partibus errent, cur tam seducti à ceteris eant, quanti qualesque sint. Contenti sumus inuentis: aliquid veritati & posteris conferant. Per stellas, inquit, vltiora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primum si sit istud, non in ea parte sit, qua sidus ipsum est spissi ac solidi ignis, sed qua rarus splendor excurrit, & in cines dispergitur. Per intervalla ignium, non per ipsos vides. Stellae, inquit, omnes rotundae sunt, Cometae porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, ut ceterorum siderum, globus est, ceterum fulgor extenditur. Quemadmodum sol radios suos longe lateque dimittit, ceterum ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior, quam ceterorum siderum apparet.

C A P. XXVII.

Q Vae? inquis. Dic tu mihi prius, quare luna dissimillimum soli lumen accipiat, cum accipiat à sole? Quare modo rubeat, modo palleat? Quare liuidus illi & ater color sit, cum à conspectu solis excluditur. Dic mihi, quare omnes stellae inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diuersissimam soli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamuis similia non sint: ita nihil prohibet, Cometas aeternos esse & sortis eiusdem, cuius cetera, etiam si faciem illis non habent similem. Quid porro mundus ipse, si consideres illum, non ne ex diuersis compositus est? Quid est quare in leone semper sol ardeat, & terras aestibus torreat? in aquario astringat hiemem, flumina gelu claudat. Et hoc tamen & illud sidus eiusdem condicionis est, cum effectus & natura dissimile sit. Intra breuissimum tempus aries extollitur, libra tardissime emergit: & tamen hoc sidus & illud eiusdem naturae est: cum illud exiguo tempore ascendat, hoc diu proferatur. Non vides, quam contraria inter se elementa sint? graua & leuia sunt, frigida & calida, humida & sicca. Tota huius mundi concordia ex discordiis constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma eius non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quam simillima sit illa, quae tricesimo anno reuertitur ad locum suum, huic quae intra annum reuifit sedem suam. Non ad vnā naturā formā opus suum praestat, sed ipsa varietate se iactat. Alia maiora, alia velociora aliis fecit. Alia validiora, alia temperatiora: quaedam autem eduxit à turba, ut singula & conspicua procederent: quaedam in gregem misit. Ignorat naturae potentiam, qui illi non putat aliquando licere, nisi quod saepius facit. Cometas non frequenter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit & his magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quam ut fortuitam putes, siue amplitudinem eorum consideres, siue fulgorem, qui maior est ardentiorque quam ceteris. Facies vero habet insigne quiddam & singulare, non in angustum coniecta & arctata, sed dimissa liberius, & multarum stellarum amplexa regionem.

C A P. XXVIII.

A Ristoteles ait, Cometas significare tempestatem, & ventorum intemperantiam atque imbrum. Quid ergo? non iudicas sidus esse, quod futura denuntiāt? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futurae pluuiæ,

Scintillare oleum, & putres concrefcere fungos:

aut quomodo indicium est saeuiri maris, si marinae

In sicco ludunt fulicæ: notæque paludes

Deferit, atq. altam supra volat ardea nubem:

sed sic, quomodo æquinoctium in calorem frigusque hæc æntis anni, quomodo illa quæ Chaldaei canunt, quid stella nascentibus triste lætumve constituat. Hoc vt scias ita esse, non statim Cometes ortus, ventos & pluuias minatur, vt Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo, quæ in proximum daret signa traxisse, sed habere reposita & compressa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Paterculo & Vopisco consulibus apparuit, quæ ab Aristotele Theophrastoque sunt prædicta. Fuerunt enim maximæ & continuæ tempestates vbique. At in Achaia, Macedoniaque, vrbes terrarum motibus prorutæ sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum est, grauioribus esse, multumque in se habere terreni: ipsi præterea cursus. fere enim compelluntur in cardines.

C A P. XXIX.

V Trunque falsum est. De priore dicam prius. Quare quæ tardius feruntur, grauias sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnibus iter suum lentissime efficit, grauis est? Atqui leuitatis argumentum habet, quod super ceteras est. Sed maiore, inquam, ambitu circuit, nec tardius it quàm ceteras, sed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiam si segnior illis cursus sit. Sed mendacium est, ire eos tardius. Nam intra sextum mensem dimidiam caeli partem transcurrit hic proximus. Prior intra pauciores menses recepit se. Sed quia graues sunt, inferius deferuntur. Primum non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus à Septentrione motus sui initium fecit, & per Occidentem in Meridiana peruenit, erigenque suum cursum obliuit. Alter ille Claudianus à Septentrione primum visus, non desijt in rectum assidue celsior ferri, donec excessit. Haec sunt quæ aut alios mouere ad Cometas pertinentia, aut me. Quæ an vera sint, dii sciunt, quibus est scientia veri. Nobis rimari illa & coniecturare in occulto tantum licet, nec cum fiducia inueniendi, nec sine spe.

C A P. XXX.

E Gregie Aristoteles ait, nunquam nos verecundiores esse debere, quàm cum de dijs agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultum submittimus, togam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cum de sideribus, de stellis, de deorum natura disputamus, ne quid temere, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur? Nec miremur tam tarde erui, quæ tam alte iacent. Panaetio, & his qui videri voluit Cometen non esse ordinarium sidus, sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est, an aequæ omnis pars anni edendis Cometis satis apta sit: an omnis caeli regio idonea in qua creentur: an quacunque ire, ibi etiam concipi possint: & cetera, quæ vniuersa tolluntur, cum dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto mouet. Quàm multa præter hos per secretum eunt, nunquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus humanis oculis nota fecit. Quota pars operis tanti nostris oculis committitur? Ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totam hoc fundauit deditque circa se, maiorque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.

C A P. XXXI.

M Vltæ præterea cognata numini summo, & vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mireris, oculos nostros & implent & effugiunt: siue illis tanta subtilitas est, quantam consequi acies humana non possit: siue in sanctiore secessu maiestas tanta delituit, & regnum suum, id est se regit, nec vlli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire non possumus. Et miramur, si quos igniculos parum nouimus, cum maxima pars mundi Deus lateat? Quam multa animalia hoc primum cognouimus saeculo? & quidem multa venientis æui populus ignota nobis sciet. Multa saeculis tunc futuris cum memoria nostri exoleuerit, reseruantur. Pusilla res mundus est, nisi in illo quod querat omnis mundus habeat. Non semel quaedam sacra traduntur. Eleusis seruat, quod ostendat reuisentibus. Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus. in vestibulo eius haeremus. Illa arcana non promiscue nec omnibus patent: reducta & in interiore sacrario clausa sunt. Ex quibus aliud haec ætas, aliud quæ post nos subibit, aspiciet. Quando ergo ista in notitiam nostram perducetur? Tardè magna proueniunt, vti que si labor cessat. Id quod vnum toto agimus animo, nondum perfecimus, vt pessimi essemus. Adhuc in processu vitia sunt. Inuenit luxuria aliquid noui, in quod intaniet. Inuenit impudicitia nouam contumeliâ sibi. Inuenit deliciarum dissolutio & tabes aliquid tenerius molliusque, quo pereat. Nondum satis robur omne proiecimus. Adhuc quicquid est boni moris, extinguimus leuitate & politura corporum. Muliebres mundicias antecessimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri fumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum, non ambulamus, sed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Quotidie comminiscimur, per quæ virilitati fiat iniuria, vt traducatur, quia non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscœnam partem ludi fugit, & locatus ad mortem, infamiae armatur. Egenus etiam, in quo morbum suum exerceat, legit.

C A P. XXXII.

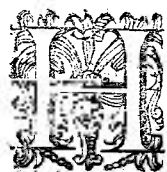
M Iraris, si nondum sapientia omne opus suum impleuit? Nondum tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur, & huic omnes operam damus: huic oculi nostri, huic manus seruiunt. Ad sapientiâ quis accedit? Quis dignam iudicat, nisi quam in transitu nouerit? Quis philosophiam, aut vllum liberale respi-

le respicit studium, nisi cum ludi intercalantur. cum aliquis pluuius interuenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiae philosophorum sine successore deficiunt. Academici & veteres & minores nullam antistitem reliquerunt. Quis est qui tradat praecepta Pyrrhonis? Pythagorica illa inuidiosae turbae schola praeceptorem non inuenit. Sextiorum noua & Romani roboris secta, inter initia sua, cum magno impetu coepisset, extincta est. At quanta cura laboratur, ne cuius pantomimi nomen interciderat? Stat per successores Pyladis & Batilli domus: harum artium multi discipuli sunt, multique doctores. Priuatim vrbe tota sonat pulpitum. In hoc viri, in hoc feminae tripudiant. Mares inter se vxoresque contendunt, vter det latus illis. Deinde sub persona, cum diu trita frons est, transitur ad ganeam: philosophiae nulla cura est. Itaque adeo nihil inuenitur ex his quae parum inuestigata antiqui reliquerunt, vt multa quae inuenta erant, obliuerentur. At mehercules si hoc totis membris premeremus, si in hoc iuuentus sobria iacumberet, hoc maiores docerent, hoc minores addiscerent, vix ad fundum veniretur: in quo veritas posita est, quam nunc in summa terra & leui manu quaerimus.

Naturalium quaestionum finis.

M. ANTONII. MVRETI
AD LIBROS SENECAE
NATVRALIVM. QVAESTIO-
NVM. NOTAE.

Hilibrī, maximam partem, sumpti sunt ex Aristotelis Meteorologicis: quod e singulis partibus magis intelligitur. Hoc autem proemio tractatur quaestio multis contentionibus agitata apud veteres: cum duae partes sint Philosophiae, vna quae ad cognitionem ac contemplationem refertur, quam Graeci theoreticen, altera quae ad actionem, quam iidem practicen vocant: vtra alteri anteponenda sit. Et Seneca quidem theoreticen, vt pulchriorem ac diuinorem, anteponebat quae eadem sententia est, cum aliorum, tum Aristotelis libro decimo ad Nicomachum, & septimo Politicorum: qui etiam non obscure idem confirmat libro sexto Ethicorum, vbi sapientiam prudentia superiorem facit. Et certe cum prudentia referatur ad agendum: omnis autem actio ad finem aliquem dirigatur: at cognitio expetatur ipsa per se, neque alio respiciat: ne dubitari quidem videtur posse, quin maius quiddam & sublimius sit cognitio. Immo vero, si quis vim verbi accuratius inspiciat, ea demum vere ac proprie philosophia est. Nam cum sapientes proprie vocemus eos, qui sublimia quaedam & a vulgi captu remota intelligunt: quomodo Anaxagoram, Democritum, Thalem Milesium sapientes nominauit antiquitas: certe qui ad ea perquirenda omni studio incumbunt, quae qui tenent sapientes habentur, ij proprie dicendi sunt philosophari. Et quod Aristoteles ait admirationem hominibus causam ac principium philosophandi fuisse, ad hanc partem philosophiae manifesto refertur. Admirati enim homines tum certos ac definitos siderum cursus, tum ea quae in sublimi fierent, tum statas tempestatum anni varietates, aliaque eiusmodi, causas quae quidque eorum efficerent, curiose perquirere ac peruestigare coeperunt. Ea origo philosophiae fuit. Magnum tamen earum rerum tractatio contemptum, magnam etiam inuidiam in vulgus philosophis comparauit. Nam & meteoroleschas eos vocabant, id est, de sublimibus rebus nugantes: & Thaletem a vetula irrisum ferunt, cum in siderum contemplatione defixus in foveam decidisset: & de toto genere illud a Pacuio dictum est:

Quod ante pedes est, nemo spectat: caeli scrutantur plagas.

& parum religiosos esse opinabantur, qui tam curiose atque anxie rimarentur ea, quae di hominibus tecta atque abdita esse voluissent. Itaque Socrates vsus notissimo dicto, quae supra nos essent, nihil ad nos attinere, philosophiam a rebus oculis & a natura ipsa inuoluit, vt ait Varro apud Ciceronem auocauit, & ad vitam communem adduxit, vt de virtutibus ac vitis, omninoque de bonis rebus & malis quaereret. Qui etiam dicebat, vno Homericō versu summam totius philosophiae contineri:

Ὅτι τοι ἐν μεγάροις καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ πένετονται.

Omnes

Omnes autem illas quaestiones, quomodo imbres, grandines tonitrua fierent, fluitas & inuitiles esse dicebat, ut sperie constat e libro primo commentariorum Xenophontis. Ex quo facile intelligitur omnia illa quae impudenter & malitiose Aristophanes in nebulis aduersus Socratem deblatterauit, non falsa modo, sed a Socratis ingenio ac moribus alienissima fuisse. Nos, his omissis, Senecam, ut instituiamus, excutiamus, & ut maculae, quae ei aliorum negligentia aspersit, per nos aliqua ex parte eluantur, operam demus.

Quae vniuersi materia sit.] Vna omnium materia est a parente omnium Deo ex nihilo condita.

Quis auctor aut custos.] Idem & auctor & custos Deus.

Quid sit Deus.] Hoc maius est, quam ut ab homine aut quæri debeat, aut percipi possit.

Totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat.] Et perpetua sui cognitione fruatur, & humana respicit, ut qui propter hominem alia condiderit omnia.

Faciat quotidie aliquid an semel fecerit.] Quae semel fecit, semper conseruat: quod ipsum genus quoddam perpetuae productionis est.

Pars mundi sit an mundus.] Neutrum, neque enim opifex opus suum, aut operis sui pars est.

Liceat illi hodieque.] Licet Deo quicquid libet. Ipse autem non mutatur: sed perpetuo idem est: etsi nobis interdum, propter imbecillitatem nostram, mutari videtur.

An ut cibos & potiones percolare?] Haec est quam charadrii vitam vocat Plato in Gorgia: ubi vetus scholion habet charadrium esse auiculam, cuius aspectu sanentur arquati: eius autem esse naturae, ut simul cibum & sumat & egerat.

A D C A P. I.

Vdi quid de ignibus.] Idem argumentum tractatur ab Aristotele libro primo Meteorologicon. Aristoteles quoddam genus illorum capram vocat.] Ita loquitur, quasi Aristoteles illius appellationis auctor fuerit. Quod tamen verum non est, sed vulgo ita vocabantur: quod ostendunt illa philosophi uerba. καὶ ἐν καλοῦμενοι κατὰ πᾶν δαλοὶ καὶ αἶρες. Causam autem cur caprae vocentur, hanc esse aiunt, quod in caprarum morem quasi barbulas quasdam pendentes habeant.

Maiore impetu pulsae fulmina.] Voces aliquot quae hic accreuerant, & sententiam corrumpebant, veteris libri nixus auctoritate deleui.

Quaedam algentia.] Vetus liber, alentia. ex quo fecerant, calentia. Ego algentia malui. Vt enim humidis sicca, sic algentia idoneis ad concipiendos ignes opponuntur. Ατμός & ἀναδυμάνων Aristoteles vocat: illam potestate aquam, hanc potestate ignem.

Pollucis & Castoris numine.] Celebrata ab omnibus poetis & mythologis fabula. Vide Plinium lib. ii. cap. xxxvii.

Nam sereno quoque caelo aliquando tonat.] Neque tonat tantum: sed & fulmen deiicitur. Cicero:

Aut cum terribili perculsus fulmine ciuis,

Luce ferenanti vitalia lumina liquit.

Qua ipsa de re ita Iulius Obsequens. Sereno Varguenteius Pombius de caelo exanimatus. Fortassis autem apud Senecam quoque vox caelo, delenda sit. At Plinius hunc ipsum M. Herennium decurionem ex Pompeiano municipio vocat.

Clypei.] Plinius. Clypeus ardens ab occasu ad ortum scintillans transcurrit solis occasu, L. Valerio C. Mario Cos. Narratur & idem ab Obsequente.

A D C A P. II.

Dixit de capris, trabibus, facibus, ceterisque eiusmodi fulgoribus. Nunc exponit quemadmodum area siue corona fiat. Videndum Aristoteles capite tertio libri tertij Meteorologicon.

Quo die diuus Augustus.] Plinius cap. xxviii. libri ii. Obsequens cap. cxxviii.

Nonnunquam paulatim diluuntur & desinunt: nonnunquam ab aliqua parte rumpuntur.] Illud Aristoteles vocat μαρμαίνεσθαι, hoc διασπένδω: qui etiam eadem, quae hic Seneca, & ob easdem causas significari docet.

Et tunc aquam expecta.] Non erant in libris veteribus: eoque deleui. Addita videtur ab aliquo, ex Aristotelis sententia: qui ita scribit. Εὰν μὲν γὰρ μὴτε καταιμάσσῃ, μὴτε διασπένδῃ, ἀλλ' ἐὰν τὸ φῶς καταμαρμαίνῃ, εὐαίως, ὅσατος εὐαίως σημεῖόν ἐστι.

A D C A P. III.

Ab soluta tractatione areae, trabis, facum, & similium, ordinem Aristotelis secutus, de arcu siue iride disputare incipit in cuius causa reddenda Aristoteles est.

At contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro.] Veteres quidem eum noctu nunquam fieri opinabantur: sed raritas eis causa errandi fuit. Aristoteles. καὶ μετ' ἡμέραν μὲν ἴσως γίγνεται, νόκτω δὲ σπάντως, ὥς μὲν ἐν ἀρχαῖς φέροντο, ἐν ἡμετέροις δὲ ἐκπύδον δια τὸ πάντων ἐλαττωθῆναι γίγνεται μὲν γὰρ ἐλαττωθῆναι ὅ γίγνεται. Addit id fieri tantum plenilunio: atque ita raro, ut ipse totis quinquaginta annis bis tantum id notauerit.

Ridiculis, alij tendiculis. Ego veteri libro fidem habui. Est autem ridicula nomen imminutum a ridica.

Quidam hoc genere valetudinis laborant.] Aristoteles. οἷον ποτε αὐτὸς αὐτὸς πᾶσι, ὅτι καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ. καὶ γὰρ εἰδὼς ὅτι ἐστὶν αἰτία τοῦ βλαστῆσαι αὐτὸν, ἐξ ἐναντίας βλάσκει αὐτὸν. ποτε δὲ ἐπὶ τῷ δόκῳ ἀναλίσκει αὐτὸν. οὐ γὰρ αἰτία ἢ καὶ ἀπὸ τοῦ αἵματος καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ αἵματος, ὅτι ἐν τῷ βιβλίῳ ἐστὶν καὶ τῶν αἰτίων αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν αἰτίων αὐτῶν. Sunt qui hunc Antiphrontem fuisse dicant, hominem motae mentis, de quo quiddam legitur etiam in libro de memoria. Mihi hoc satis exploratum non est.

Purpuram Tyriam.] *Huc referendum est illud dictum Augusti, quod his verbis a Macrobio exponitur. Cum de Tyriae purpurae, quam emi iusserat, obscuritate quereretur: dicente venditore, Erige altius & suscipe: his usus est salibus. Quid ergo? ut me populus R. dicat bene cultum, in solario ambulaturus sum?*

Et bibit ingens arcus.] *Hinc urbanissime dictum est a Palinuro Plantino, qui anum, senio incuruam, bibentem videret:*

Ecce autem bibit arcus: pluet,
Credo, hercle hodie.

Aristoteles ait, post autumnale aequinoctium.] *Vide Aristotelem capite v. libri iij. Meteorologicon.*

Si Arato credimus.] *Arati hac de re versus hi sunt.*

Οὐδ' ὅτ' ἀμφοτέρωθεν ἡμῶν πρὸς μέσσοις ἔρπον.
Ἡέλιον κ' ἔπειτα νεφέλαι, καὶ δὲν ὠκεανόιο
Γίγνεται ἀμβολίη, διόθεν χειμῶνος ἰόγτος.

M. ANTONII. MVRETI AD LIBRVM. SECVNDVM NATVRALIVM. SENECAE QV AESTIONVM NOTAE.

Disputaturus de fulguratione, tonitruo, fulmine, terrae motu, quaedam de vi & potestate aeris ei disputationi necessaria praemunit.

Solidumne sit caelum.] *Vt significat Homerus, cum illum abeneum esse dicit.*

Aliquid esse continuum, aliquid commissum.] *Ex hac Stoicorum disciplina sumpta sunt, quae disputantur a Pomponio in l. Rerum mixtura D. de vsurp. & vsucapionibus.*

Sicut cum duo ligna inter se diutius trita sunt.] *Lignorum attritu excitari ignem, multi graues scriptores prodiderunt. Thucydides, ἡδὲ καὶ ἐν ὄρεσιν ὅλην τριφθέσει. καὶ ἀνέμων πρὸς αὐτῶν, καὶ πεντομέτου πῦρ καὶ φλόγα αὐτῶν. Lucretius.*

Emicat interdum flammai feruidus ardor,

Mutua dum inter se rami stirpesque teruntur.

Vitruuius.] Interea quodam in loco ab tempestatibus & uentis densae crebritatibus arbores agitatae & inter se terentes ramos, ignem excitauerunt. Inde apud veteres igniaria ex ligno: quae ex qua materia optime parentur, docet Plinius cap. xl. libri xvi. Lucianus. αὐτοὶ δὲ τὰ πυρρῆα συνβρίψαντες, καὶ ἀναχέουσιν, δέπνον ἐν τῇ παρόντων ἐπιέμεθα.

Quidam negauerunt.] *Theophrastus quidem diserte scribit. ἀδὲ ὑπόθετος οὐδὲν ἐστὶν ἕως. Est enim humor, ignis alimentum.*

Ceterum mira fulminis.] *Quaedam ijs consimilia narrat & Plinius lib. ii. cap. li. Mihi hoc contigit, ut paucis mensibus antequam Hippolytus Cardinalis Ferrariensis, qui ita de me meritis est, ut perpetuo animae ipsius bene precari debeam, ex hac vita discederet, fulmen, in palatium ipsius decedens, ad mea usque cubacula peruenerit. Ibi gladij qui ad lectum vnus e famulis meis pendeat, mucronem ipsum ita colliquefecit, ut in globulum conuerterit, vagina prorsus illaesa.*

Quorum ars in tria diuiditur.] *Mirum cur non & pro quarto addiderit artem fulminum eliciendorum, siue euocadorum, de qua est apud Ouidium libro tertio fastorum, & apud Plinium cap. liiii. lib. ii & alios sed illam fortassis, tanquam nimis periculosa, abiecerant. Possem multa notare ad ea quae sequuntur, de varijs generibus fulminum. Sed me, ut verum fatear, ineptiarum piget.*

M. ANTONII. MVRETI

AD LIBRVM TERTIVM

NATVRALIVM. SENECAE

QV AESTIONVM

NOTAE.

AD PROOEMIUM.

Eus alia exaltat, alia deprimat.] *Hoc Aesopus quasi proprium Dei opus esse respondit. Et notum est illud Hesiodi,*

Ῥέα μὲν γὰρ βριάει, ῥέα δὲ βριάοντα χαλέπει,
Ῥέα δ' ἀρίζηλον μιν ὕθει, καὶ ἄδελον, ἀέξει
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, οὗτος δ' ἄρ' ἐπ' αὖτ' ἀνέματα νάει.

AD CAP. II.

A Ut stant omnes aquae, aut fluunt, aut colliguntur.] *Prima diuiso aquarum. Τῶν ὑδάτων τὰ μὲν στάμα, τὰ δὲ ῥυτὰ, τὰ δὲ συλλογὰς.*

Quaedam haustae foecunditatem afferunt.] *Theophrastus libro nono αὐτῶν, Ἐνταυτῷ μὲν γὰρ φασὶ τὸ ὕδωρ πνεύζον ἐν γυναιξίν, ὡς αὖτε καὶ ἐν Θεσπιάς, ἐνταυτῷ δὲ ἄρ' ὡς ἐν Πυρῷ. Plinius libro xxxi. Thelpiarum fons conceptus mulieribus repraesentat. Item in Arcadia flumen Elatum. Custodit autem partum Linus fons in eadem Arcadia, abortusque fieri non patitur. E diuerso in Pyra flumen, quod Aphrodisium vocant, steriles facit. Solinus in capite de Sicilia. Ibi & fontes duo. Alterum si sterilis sumplerit, foecunda fiet: alterum si foecunda hauserit, vertitur in sterilitatem.*

AD CAP. V.

Q Vidam iudicant.] *De causa & origine fluuiorum ac fontium videndus Aristoteles cap. xij. libri primi Meteorologicon.*

AD CAP. X.

F lunt omnia ex omnibus.] *Vide eundem Aristotelem capite quarto libri secundi αὐτῶν περὶ οὐρανοῦ καὶ ἀστρονομίας. Omnia in omnibus sunt.] *Vetus dictum Anaxagorae. πᾶν ἐν παντί μέμικται.**

AD CAP. XI.

I N Coryco monte.] *Plinius, In Coryco monte amnis erupit postquam coeptus est coli. Haemus.] *Hacc de re ita idem Plinius. Nascuntur fontes decisis plerunque siluis, quos arborum alimenta consumeant: sicut in Haemo, obsidente Gallos Callandro, cū ualli gratia siluas caecidissent. Idem ait circa Arcadiam. Plinius. Et coli mouerique terram, callumque summae cutis solui, aquarum interest. Proditur certe in Creta expugnato oppido, quod vocabatur Arcadia cessasse fontes, amnesque qui in eo situ multi erant. Rursus condito, post sex annos emeruisse, uti quaeque coepissent, partes coli.**

AD CAP. XIII.

A Qua, ait Thales.] *Aquam principium rerum omnium esse tradidit Thales, ut auctor est Aristoteles libro primo maiore αὐτῶν περὶ φυσικῶν. eandem putabant fuisse sententiam uetustissimorum poetarum, quos illi Theologos vocabant. Nam & eodem respexisse Homerum illo versu,*

Ὀκεανὸν τε θεῶν ῥέοντα, καὶ μιν τέρατ' ἀνέλοι.

& cum Odyssaeus, Neptunum ab Ioue ipso vocari facit deorum antiquissimum & optimum.

AD CAP. XIII.

S Ed hoc amplius censeo.] *Senatorium loquendi genus: cum qui sententiam dicturus erat, probabat quidem quae ab alijs dicta erant, sed addebat aliquid etiam de suo.*

AD CAP. XVI.

S Ed quare quidam pontes senis horis pleni, senisque sicci sunt?] *Huic simile quiddam de Dodoneo fonte scriptum reliquit Plinius libro secundo. Meridie, inquit, semper deficit: qua de causa anapauome non vocant. Mox increfcens ad medium noctis exuberat: ab eo rursus semper deficit. Paulo post addit, fontes esse calidos contra Timauū amnem, qui pariter cum aestu maris crescunt, minuuntur re. Vide quae de fonte Comensi scribit Plinius Caecilianus epistola vltima libri quarti: quae eadem & Plinius amnuculus, sed breuius, tradiderat.*

Et in aquis torpentibus situ.] *Male in alijs libris, Facta.*

Subterranei mures.] *Ita veteres libri, non, ut alij, Vermes.*

Inde, ut Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruantur.] *Hunc ipsum, ut opinor Theophrasti locum citat Athenaeus principio libri octauo. Plinius etiam copiosius capite lxxij. libri noni.*

IN mari venetur.] *Multo haec scriptura melior, quam illa vulgata, In mari versetur.*
 Vitreis ollis inclusi offeruntur.] *De his ipsis delictis vide quae scribit Plinius libro nono.*

IAm pro putrido.] *Totus hic locus quanto melius in veteribus, quam in vulgatis libris legatur, cupio ex col-
 latione cognosci. Ita enim scriptum est in illis. Is pro putrido iam piscis est, qui hodie eductus, & cetera.*
 & paulo post. Ut gustare possint, nisi quem. Vox, piscem, reducat, de nullo enim tantum loquitur.

IN Caria circa Lorumam urbem.] *Ita iam pridem legendum docui capite septimo libri duodecimi Variarum
 lectionum: idque ex libro vetere, Strabone, Mela, Plinio, Ptolemaeo. Mentio eius oppidi est apud Linum li-
 bro xxxvii.*

HOchabet mali Lyncestius amnis.] *Ita legendum ex vetere libro & ex historia. Theopompus ἐν Λυ-
 κῆσις ποτὶ πηνὸν ἔσται τῇ μὲν γούσι ἐξ ἱζουσαν, τοὺς δὲ πένοντας μεδύσας αὐα. Athenaeus libro secundo. Meminit
 & Vitruvius, & Plinius, & Oribasius.*

IN quosdam specus.] *Noti sunt Virgiliani versus de Averno.*
 Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu
 Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
 Quam super haud ullae poterant impune volantes
 Tendere iter pennis, talis se se halitus atris
 Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat.

DRacones & miliaria.] *Utraque vasa sunt ad aquam calefaciendam. Dracones a figura dicti. Miliariorum
 & apud iuris auctores, & apud alios mentio.*

CIrca Nonacrin.] *Vitruvius. Item est in Arcadia Nonacris nominata terrae regio, quae habet in mon-
 tibus e saxo stillantes frigidissimos humores. Haec autem aqua συρὸς ὕδωρ nominatur, quam ne-
 que argenteum, neque aeneum, neque ferreum uas potest sustinere: sed desilit & dissipatur. Conseruare
 autem eam & continere nihil aliud potest, nisi mulina ungula, qua etiam memoratur ab Antipatro in
 prouinciam, ubi erat Alexander, per Iollam filium perlata esse & ab eo ea aqua regem necatum. Hu-
 ius aquae Herodotus, Curtius, Plinius, Plutarchus, alij eandem esse vim tradiderunt.*

*Alia enim sunt, quae pota.] Vitruvius. Sunt Boeotiae flumina Cephissus & Melas, Lucaniae Crathis,
 Troiae Xanthus, inque agris Clazomeniorum & Erythraeorum & Laodicensium fontes ac flumina. cum
 pecora suis temporibus anni parantur ad conceptionem partus, per id tempus adiguntur eo quotidie po-
 tum: ex eoque quamuis sint alba, procreant alijs locis leucophaea, alijs pulla, alijs coracino colore.*
Quidius.

*Crathis & hinc Sybaris vestris conterminus oris,
 Elethro similes faciunt, auroque capillos.*

*Νουφώδης καὶ Θεόφαστος φασὶν, τὸ Κεράδιδος τὸ ὕδωρ ξανθὸν εἶναι. Scholiastes Theocriti in eidyllium quintum. Vide
 & Plinium libri ii. cap. ciii. & capite secundo libri xxxi. ex quo intelliges, recte a me scriptum paulo infra haec
 uerba, In Ceronem, ubi alij legebant, In Penenion. De Xantho idem ab Aristotele traditur libro iii. de historia
 animalium, nisi quod pro Xantho Scamandrum vocat.*

*Est item noxia aqua in Thessalia.] Meminit huius & Vitruvius libro octauo: & Plinius capite secundo li-
 bri xxxi.*

*Insulae in Lydia natant.] Vide Plinium cap. xcvi. libri ii. Talem insulam parua quidem, sed quae tamen
 arbores habeat, & in qua & pecudes & armenta pascantur, in via Tiburtina saepe magna cum voluptate
 spectavi.*

VT Nilus, cuius alias ratio reddetur.] *libro proxime sequenti.*
 Sic ubi terreno Lycus.] *De Lyco, Erasino, Tigride idem & apud Plinium legitur.*

*Tandem longe remoto loco.] Locus hic foede mutilatus ab alijs, ita in uetere libro meo legitur. Tandem
 longe remoto loco, non tamen dubius an idē sit, emergit. Quidā fontes certo tēpore purgamenta eieētāt.
 Ego autem, qui iam pridem ita restituissem, monueram decem ab hinc annos, ita restituendum esse, capite septi-
 mo libri duodecim inuariarum lectionum. Sed negligentia eius, cuius opera in eis libris, grauiter tunc aegrotus,
 utebar, factum est, ut ea omnia omīssa sint, quae ex uetere libro addenda erant.*

Vt Arethusa.] Plinius libri secundi cap. ciii.

Circa Messanam & Mylas.] Plinius libri secundi cap. cv.

*Poetarum ingeniosissimus.] Notanda eximia, eademque uerissima laus Ouidij, quem hodie nonnulli inep-
 te fastidiosi contemnere audent. Notandum etiam, quanto iudicio Seneca in eo reprehendat ea, in quibus luxu-
 rianti ingenio nimis indulget. Haec nos in scribendo cautiore & consideratiores facere debent.*

M. ANTONII. MVRETI
AD LIBRVM. QVARTVM
NATVRALIVM. SENECAE
QV AESTIONVM
NOTAE.

Tomnes disputationes suas, vsitata sibi consuetudine, sermone aliquo, qui ad formandos mores pertineat condit, de Nilo, grandine, niue, pluuiaque dicturus, elegantissimo prooemio vitur de vitandis adulatoribus: & quantopere eorum consuetudo tum periculosa, tñ perniciofa sit. In eo emendando quid praestiterim & ipse mihi conscius sum, & sciet, si quis hos libros cum antea editis conferre voluerit.

Ante velleum.] Parum abest, quin legendum suspicer Velleum, vt intelligatur Velleus Paterculius, cuius fragmenta quaedam historiarum extant. Ille quidem certe perfrietae frontis adulator fuit.

A D C A P. I.

Q Vid ita Nilus aestiuus mensibus abundet.] De hac nobilissima quaestione multa disputat Herodotus libro secundo, sed multo copiosius multoque eruditius Diodorus Siculus libro primo bibliothecae. Vide & Solinum capite xlv. & Plinium capite nono libri quinti. & Heliodorum libro secundo Aethiopicon.

A D C A P. II.

P Roinde aut sterilis annus.] Plinius. In duodecim cubitis famem sentit: in tredecim etiamnum esurit: xiiii cubita hilaritatem afferunt: xv. securitatem: xvi. delicias.

Cum poeta meo.] Id est, tecum. erat enim & hic Lucilius poeta. Alij inepte, Cum poeta in eo.

Ouidium.] memoriae lapsus. Tibulli enim versus est, non Ouidij.

Te propter nullos tellus tua postulat imbres,

Arida nec pluuio supplicat herba Ioui.

Hanc delphini.] Et de hoc naturali astu delphinorum aduersus Crocodilos, & de Tentyritarum audacia vide Plinium cap. xxv libri octauo.

Et Borysthenes.] Inepte alij, Eas oras tenens.

Eudimenes Massiliensis.] Legendum, Euthymenes, e libro quarto eorum qui Plutarcho tribuuntur, de placitis philosophorum.

A D C A P. III.

G Randinem.] Aristoteles capite xii. libri primi Meteorologicon.

A D C A P. IIII.

B Ene emensum dabo.] Bene emensum vocat ἐμμετρον, auctarium, corollarium. vt cum multis modis tritici pugillos aliquot pro cumulo adijciunt.

Os praecidi, non oculi erui solent.] Praecidere, aut fortassis praecludere os audientibus videntur, qui ita mentiuntur, vt contra dici non facile possit: at oculos eruere, qui non uerentur ea pro veris affirmare, quae aspectu ipso mendacij coargui possunt. Excaecare enim eos qui audiunt, quantum in ipsis est, videntur.

A D C A P. VI.

N On tempero mihi.] Horum speculatorum futurae grandinis meminit & Plutarchus libri septimi symposiacon capite secundo. Et ne tota res, quae alioqui primo aspectu ridicula est, fabulosa existimetur, grauis & sanctus scriptor, Clemens Alexandrinus, putat magos fuisse, qui longa eorum quae in sublimi fierent obseruatione, grandinem imminuentem praenoscerent, & illis impijs sacrificijs, aut sanguinis e digito effusione, populum in impietate ac superstitione reinerent. Vide eum libro sexto Stromateon.

A D C A P. VII.

Q Vamuis munera etiam deos vincant.] Respicit ad illud Homericum,

Δῶρα θεῶς πείθει, δῶρ' ἀδίκους βλάπτει.

A D C A P. VIII.

D E origine niuis, de qua hic agitur, videndus Aristoteles capite vndecimo libri primi Meteorologicon.

M. ANTONII. MVRETI. AD
LIBRVM. QVINTVM. NATVRALIVM
SENECAE. QV AESTIONVM. NOTAE.

Entus est fluens aer.] Hanc definitionem non a Stoicis primum proditam, sed reuistam esse ostendit Aristoteles: & certe Hippocratis in libro de flatibus eam sententiam esse constata: quam tamen multis modis Aristoteles secundo Meteorologicon erroris mendacijque conuincit.

Quomodo in nostris corporibus] *Ridicula opinio. Itaque Aristophanes Socratem ut populi ludibrio exponeret, eodem prope modo de trionitruī & fulminis origine differentem facit.*

A nimalia igne generantur.] *Contra Ovidius,*
Nec tu aliud Vestam, quā puram intellige flammam.
Nataque de flamma corpora nulla vides.

Sed hac de re vide Aristotelem libro quinto de historia animalium, & Plinium capite xxxvi. libri xi.

Nunc vititum incipiemus illos excutere.] *De his omnibus, quae hoc loco de ventorum varietate narrantur, vide Plinium libro secundo a cap. xlv. usque ad caput L. & scriptorem noctium Atticarum cap. xxii. libri secundi.*

Galliam circius.] *Galliam Narbonensem: ubi hodieque & vehementiam & nomen retinet. Cercium M. Cato vocat, si emendata sunt exemplaria.*

M. ANTONII. MVRETI

A D. LIBRVM. SEXTVM

NATVRALIVM. SENECAE

QV AESTIONVM

N O T A E.

Pompeios.] *Vix vlla res est, de qua maiore contentione disputarint philosophi, quā de terrae motu. De quo tamen nihil adhuc pro certo atque explorato statuere potuerunt. Videndus Aristoteles libro secundo meteorologicon, & qui in eum scripserunt: Plinius libri secundi cap. lxxix. & deinceps. Liber tertius de placitis philosophorum.*

Et quidem diebus hibernis.] Aristoteles quidem auctor est, vere & autumno saepius terram moueri: aestate & hieme rarius: sed tamen nullam esse anni partem ab hoc mali genere tutam, experimenta docuerunt.

Sexcentarum ouium gregem.] Hoc ex eo contigisse videri potest, quod in terrae motu taetri ac pestiferi halitus afflantur e terra: quorum noxia vis ad pecudes citissime ac facillime peruenit: ut quae humi pascantur, neque fere vnquam caput attollant. Sic Homerica pestis greges primum & armenta corripuit. Sed hoc Seneca ipse postea dicturus est.

Theram & Therasiā.] *Locū hūc, qui etiam in vetustis libris mutilus ac deprauatus est, ita legēdū puto. Inter Theram & Therasiam, hanc nostrae aetatis insulam. &c. Plinius libro quarto. Thera, cum primum emerfit, Calliste dicta: ex ea auulsa postea Therasia, atque inter duas enata, mox Automate, eadē Hierā. & in nostro aeuo Thia iuxta eandem Hieram nata. Vide eundem cap. lxxxvii. libri secundi.*

Helice Burisque.] *Vocatur & Bura, earum vnā hiātu terrae absorptam, alteram vndis obrutam fuisse scribit Strabo libro primo. Vide eundem et libro octauo, & Pausaniā in Achaicis, & Plinium cap. xci. libri secundi.*

Ceu cum frigore inhorruimus.] *Lucretius,*
Frigus uti nostros penitus cum venit in artus,
Concutit, inuitos cogens tremere atque mouere.

Thucydides ait.] Libro tertio. Atalanta autem insula est in Locris Opuntijs.

Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede.] Hoc ipsum narrat: & auctorem eundem Posidonium laudat Strabo libro primo.

Cvm laborauit Aegium.] *Vere & erudire locum hunc emendauit Pincianus.*

A D C A P. XXVI.

Agyptum nunquam tremuisse tradūt.] *Aliam huius rei causam affert Plinius, cuius haec verba sunt, cap. lxxx. libri secundi. Ideo Galliae & Aegyptus minime quatuntur, quoniam hic aestatis causa obstat, illic hiemis.*

Si Homero fides est.] *Hac de re Homeri uersus sunt Odyssae libro quarto.*

Νῆσος ἐστὶν τὰ περὶ τὴν πολυχρόνη ἐνὶ πόντῳ,
Αἰγύπτῳ ἀπὸ πέρσεως. φάρον δὲ ἡ καλλιόσσα.
Τόσσον αὐτὴν ὥστε παννυχίην γυμνασθῆναι
ἔστιν, ὅτι λείπει ὁ πόντος ἐπὶ τὴν νύκτα.

Et Delos, quam Virgilius stare iussit.] *Eleganter quod de Apolline Virgilius dixerat, id ad ipsum Virgilium transfudit.*

Credula natio.] *Plaerumque enim, non tam, verum sit aliquid, nec ne sit, quam posito verum esse, causas cur ita fiat, inquirunt.*

Auctore Pindaro.] *Locus Pindari apud Pindarum ipsum non extat: sed citatur a Strabone libro decimo. Apud Callimachum quidem in hymno in Delum ita legitur.*

Κεῖν δ' ὠκεῖα καὶ ἀπὸ πόντου.

Herodotus tremuisse ait Delon, quo tempore Dareus in Graeciam exercitum duxit: cum prius oraculo ita responsum esset,

Quinetiam Delon, quanquam est immota, mouebo.

Thucydides ait.] *libro secundo. ἐπὶ δὲ Δῆλος ἐμνήσθη, ὁλίγη πρὸς τοῦτων, πλεονέκων ἔργων, ἀφ' ὧν Ἕλληες μύμνηται. Plinius libro iiii. Ipsaque lōge clarissima, Cycladū media, templo Apollinis & mercatu celebrata Delos: quae diu fluctuata, vt proditur, sola motum terrae non sensit ad M. Varronis aetatem. Mucianus prodidit bis concussam.*

M. ANTONII. MURETI A D. LIBRVM SEPTIMVM NATVRALIVM. SENECAE QV AESTIONVM

N O T A E.

DE cometis, quae propria huius libri materia est, videndus Aristoteles cap. sexto, & cap. septimo primi Meteorologicon. Plinius cap. xxv. libri secundi & alij.

A D C A P. I.

QVod a solstitio ad minuendos dies vertitur.] *Haec omnia & absunt a veteribus libris, & plane redundant. Quare deleri iussi.*

A D C A P. II.

Vtrum mundus terra stante.] *Cicero in Academicis. Hicetas (ita enim iam pridem legēdum docui, non vt vulgo, Nicetas) Syracusius, vt ait Theophrastus, caelum, solem, lunā, stellas, supera denique omnia stare cenfet: neque, praeter terram, rem vllam in mundo moueri: quae cum circum axem se summa celeritate conuertat & torqueat, eadem effici omnia, quae, si, stante terra, caelum moueretur. Atque hoc etiam Platonem in Timaeo dicere quidam arbitrantur, sed paulo obscurius. Laertius ab alijs hunc, ab alijs Philolaum huius admirabilis sententiae auctorem putari ait. Sed & Heraclides Ponticus, & Ecphantus Pythagoreus idem sensisse traduntur.*

A D C A P. XI.

QVibusdam antiquorum.] *Anaxagorae & Democriti opinio haec fuisse dicitur.*

A D C A P. XXI.

Sex enim mensibus.] *Quomodo igitur tuebimur Plinium, cuius haec verba sunt? Breuissimum quo cerne rentur spatium septem dierum annotatum est: longissimum octoginta. Nimirum addenda est Plinio vna littera C: vt sit, C. octoginta. Totidem enim diebus sex menses constant.*

L. A N N A E I. S E N E C A E
R H E T O R I S, C O N T R O -
V E R S I A R V M. A D. N O V A T V M
S E N E C A M, E T. M E L A M. F I L I O S.

L I B E R. P R I M V S.

P R O O E M I V M.

Xigitis rem magis iucundam mihi, quàm facilem. Iubetis enim iudicare, quid de his declamatoribus sentiam, qui in aetatem meam inciderunt, & si qua memoriae meae nondum elapsa sunt, ab illis dicta colligere: ut quamuis notitiae vestrae subducti sint, tamen non credatis tantum de illis, sed etiam iudicetis. Est, fateor, iucundum mihi, redire in antiqua studia, melioresque ad annos respicere, & vobis querentibus quòd tantae opinionis viros audire non potueritis, detrachere iniuriam temporum. Sed cum multa iam mihi ex me desideranda senectus fecerit, oculorum aciem retuderit, aurium sensum hebetauerit, nervorum firmitatem fatigauerit: inter ea, quae retuli, memoria est, res ex omnibus partibus animi, maxime delicata & fragilis: in quam primum senectus incurrit. Hanc aliquando in me floruisse, ut non tantum ad usum sufficeret, sed in miraculum usque procederet, non nego. Nam duo millia nominum recitata, quo ordine erant dicta, referebam: & ab his qui ad audiendum praeceptorem nostrum conuenerant, singulos versus à singulis datos, cum plures quàm ducenti efficerentur, ab ultimo incipiens usque ad primum recitabam. Nec ad complectenda tantum, quae vellem, velox erat mihi memoria: sed etiam ad continenda, quae acceperat. Nunc autem & aetate quassata, & longa desidia, quae iuuenilem quoque animum dissoluit, eo perducta est, ut etiam si possit aliquid praestare, tamen promittere non possit: & diu ab illa nihil repetui. Solebat bonae fidei esse. Nunc quia iubetis, quid possit experiar, & illam cum cura scrutabor. Ex parte enim spero bene. Nam quaecunque apud illam aut puer, aut iuuenis deposui, quasi recentia, & modo audita sine cunctatione profert. At si qua illi intra proximos annos commisi, sic perdidit & amisit, ut etiam si saepius ingerantur, toties tanquam noua audiam. Itaque ex memoria, quod vobis satis sit, superest. Neque enim me de his interrogatis, quos ipsi audistis: sed de his, qui ad vos usque non perueniunt. Fiat quod vultis: mittatur senex in scholas. Illud necesse est impetrem, ne me quasi certum aliquem ordinem velitis sequi, in contrahendis quae mihi occurrent. Necesse est enim per omnia studia mea errem, & passim quicquid obuenerit controuersiarum, apprehendam. Sententias forte ponam pluribus locis in vna declamatione dictas. Non enim dum quaero, aliquid inuenio: sed saepe quod quaerenti non comparuit, aliud agenti praesto est. Quaedam vero quae obuersantia mihi, & iam ex aliqua parte se ostendentia non possum occupare, eadem securo & composito animo subito emergunt. Aliquando etiam seriam rem agenti & occupato, sententia diu frustra quaesita intempestiue molesta est. Necesse est ergo me ad delicias componam memoriae meae, quae mihi iam olim precario paret. Facitis autem iuuenes mei, rem necessariam & utilem, quod non contenti exemplis saeculi vestri, prioris quoque vultis cognoscere. Primum, quia quo plura exempla inspecta sunt, plus eloquentia proficitur. Non est vnus, quauis praecipuus sit, imitandus: quia nunquam par sit imitator auctori. Haec natura est rei. Semper citra veritatem, & minor est similitudo. Deinde ut possitis aestimare, quantum quotidie ingenia decrescant: & nescio qua iniquitate, & ad malum pronitate naturae, eloquentia se retro tulerit. Quicquid Romana facundia habet, quod insolenti Graeciae aut apponat, aut praeferat, circa Ciceronem effloruit. Omnia ingenia, quae lucem nostris studiis attulerunt, tunc nata sunt. In deterius deinde quotidie data res est: siue lux temporum: nihil est enim tam mortiferum ingenijs quàm luxuria: siue cum praemium pulcherrimae rei cecidisset, translatus est omne certamen ad turpia, multo honore quaestuque vigentia: siue fato quoddam, cuius maligna perpetuaque in omnibus rebus lex est, ut ad summum perducta, rursus ad infimum, velocius quidem quàm ascenderant, relabantur. Torpent ecce ingenia desidiose inuētutis, nec in vilius honestae rei labore vigilatur. Somnus languorque, ac somno & languore turpior, malarum rerum industria, inuasit animos. Cantandi, saltandique nunc obscuro studia effeminatos tenent: & capillum frangere, & ad muliebres blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum feminis, & immundissimis se excolere munditijs, nostrorum adolescentium specimen est. Quis aequalium vestrorum, quid dicam satis ingeniosus, satis studiosus, immo quis satis vir est? Emolliti, eneruelque quod nati sunt, inuiti manent: expugnatores alienae pudicitiae, negligentes suae. In hos nec Dijs tantum mali permittant, ut cadat

cadat eloquentia: quam non mirarer, nisi animos, in quos se conferret, eligeret. Erratis, optimi iuvenes, si illam vocem non M. Catonis, sed oraculi creditis. Quid enim est oraculum? Nempe voluntas diuina, hominis ore enuntiata. Et quem tandem antistitem sanctiorem inuenire sibi diuinitas potuit, quam Catonem, per quem humano generi non præciperet, sed conuicium faceret? Ille ergo vir quid ait? Orator est, Marce fili, vir bonus, dicendi peritus. Itē nunc & in istis vultu atque expolitis, & nusquam nisi in libidine, viris, quaerite oratores. Merito talia habent exēpla, qualia ingenia. Quis est, qui nunc memoriae studeat? Quis, qui non dico magnis viribus, sed suis placeat? Sententias a disertissimis viris factas, facile in tanta hominum desidia pro suis dicunt: & facerrimam eloquentiam, quia præstare non possunt, violare non desinunt. Eo libentius, quod exigitis, faciam. Et quaecunque à celeberrimæ facundiae viris dicta teneo, ne ad quenquam priuatim pertineant, populo dedicabo. Ipsi quoque multum præstaturus videor, quibus obliuio imminet, nisi aliquid tradatur posteris, quo memoria eorū producatur. Fere enim aut nulli commentarij maximorum declamatorum extant: aut, quod peius est, falsi. Itaque ne aut ignoti sint, aut aliter quàm debeant noti, summa cum fide suum cuique reddam. Omnes autem magni nominis in eloquentia videor audisse, præter Ciceronem. Nec Ciceronem quidem aetas mihi eripuerat, sed bellorum ciuiliū furor, qui tunc totum orbem peruagabatur. Intra coloniam meā me continui: alioquin potuissē eum audisse in illo atrio, in quo duos grandes prætextatos ait secum declamare solitos. Potui & illud ingenium, quod solum populus Romanus par imperio suo habuit, cognoscere, & quod vulgo de alio dicit solet, sed de illo proprie debet, potui viuam vocem audire. Declamabat autem Cicero, non quales nunc controuersias dicimus, nec tales quidem, quales ante Ciceronem dicebantur, quas theses vocabant. Hoc autem genus materiae, quo nos exercemur, adeo nouum est, ut nomen quoque eius nouum sit. Controuersias nos dicimus: Cicero causas vocabat. Hoc vero alterum nomen Graecum quidem est, sed in Latinum ita translatus, ut pro Latino sit. Scholastica controuersia multo recentius est, sicut ipsa declamatio: apud nullum auctorem antiquum, ante ipsum Ciceronem & Caluū, inueniri potest: qui declamationem distinguit. Ait enim: Declamare est, iam non mediocriter bene dicere. Alterum putat domesticæ exercitationis esse: alterum verae actionis. Modo nomen hoc prodijt. Nam & studium ipsum nuper celebrari coepit. Ideo facile est mihi ab incunabulis nosse rem post me natam. In alijs autem an beneficium vobis daturus sim, nescio: in vno accipio. Latronis enim Porcij, carissimi mihi sodalis, memoriam saepius cogor retractare, & a prima pueritia vsque ad vltimum eius diem perductam familiarem amicitiam cum voluptate maxima repetam. Nihil illo viro grauius, nihil suauius, nihil eloquentia sua dignius. Nemo plus ingenio suo imperauit. Nemo plus indulgit. In vtraque parte vehementi viro modus deerat: nec intermittere studia sciebat, nec repetere. Cum se ad scribendum concitauerat, iungebantur noctibus dies: & sine interuallo grauis sibi instabat: nec desinebat, nisi defecerat. Rursus cum se dimiserat, in omnes lusus, & in omnes iocos se resoluebat. Cum vero se siluis montibusque tradiderat, omnes illos agrestes in siluis ac montibus natos, laboris patientia ac venandi sollertia prouocabat: & in tantam sic viuendi peruenerat cupiditatem, ut vix posset ad priorem consuetudinem retrahi. At cum sibi manum iniecerat, & se blandiendo vnde abduxerat, reuocarat, tantus viribus incumbebat in studium, ut non tantum nihil perdidisse, sed multum acquisuisse desidia videretur. Omnibus quidem prodest subinde animum relaxare. Excitatur enim otio vigor: & omnis tristitia, quae continuatione pertinacis studij adducitur, feriarum hilaritate discutitur. Nulli tamen intermissio manifestius proderat. Quoties ex interuallo dixerat, multo acrius, violentiusque dicebat. Exultabat enim nouato & integrato robore: & tantum à se exprimebat, quantum concupierat. Nesciebat dispensare vires suas, sed immoderati aduersum se imperij fuit. ideoque studium eius prohiberi debebat, quia regi non poterat. Itaque solebat & ipse, cum se assidua & nunquam intermissa contentione fregerat, sentire ingenij lassitudinem: quae non minor est quàm corporis, sed occultior. Corpus illi erat & natura solidum & multa exercitatione duratum. Itaque nunquam eum ardentis impetus animi deferuit. Vox robusta, sed sordida lucubrationibus, & negligentia non natura infusata: beneficium tamen laterum extollebatur: & quamuis inter initia parum attulisse virium videretur, ipse actio accrescebat. Nulla vnquam illi cura vocis exercendae fuit. Illum fortem, agrestem, & Hispanae consuetudinis morem non poterat dediscere: vtrunque res tulerat, ita viuere: nil uocis causa facere: non illam per gradus paulatim ab imo vsque ad summum perducere: non rursus à summa contentione paribus interuallis descendere: non sudorem olei vnctione discutere: non latus ambulatione reparare. Saepe cum per totam lucubrauerat noctem, ab ipso cibo statim ad declamandum perueniebat. Iam vero cum rem inimicissimam corpori faceret, vetari nullo modo poterat. Post coenam fere lucubrabat, nec patiebatur alimenta per somnum quietemque aequaliter digeri, sed perturbata & dissipata in caput agebat. Itaque & oculorum aciem confuderat, & colorem mutauerat. Memoria & natura quidem felix, sed plurimum adiuta arte. Nunquam ille quae dicturus erat, ediscendi causa relegebat. Edidicerat illa, cum scriberet: cum id in illo magis mirabile videri possit, quod nec lente & anxie, sed eodem paene, quo dicebat, impetu scribebat. Illi quidem qui scripta sua torquent, qui de singulis verbis in consilium veniunt, necesse est, quae toties animo suo admouerint, nouissime affigant. At quorumcunque stilus est velox, tardior memoria est. In illo non tantum naturalis memoriae felicitas erat, sed ars summa, & ad apprehendenda quae tenere debebat, & ad custodienda, adeo ut omnes declamationes suas quascunque dixerat, teneret. Iam itaque superuacuos sibi fecerat codices. Aiebat se scribere

bere in animo. Dicebat ita, vt in nullo vnquam verbo eum memoria deceperit. Historiarum omnium summa notitia: iubebat aliquem nominari ducem, & statim eius acta cursu reddebat. Adeo quaecunque in animum eius semel descenderant, in promptu erant. Video vos, iuvenes mei, plus iusto ad hanc eius virtutem obstupescere. Alia vos in illo mirari volo. Hoc quod tam vobis mirum videtur, non operosa potest tradi arte. Intra exiguum paucissimorum dierum tempus, poterit quilibet facere id, quod Cyneas fecit: qui missus à Pyrrho legatus ad Romanos, postero die nouus homo & senatum, & omnem vrbana circumfusam senatui plebem, nominibus suis persalutauit. Aut quod ille fecit, qui recitatum a poeta carmen nouum, suum esse dixit, & protinus memoria recitauit: cum hoc ille cuius carmen erat, facere non posset. Aut hoc fecit Hortensius: qui à Sisenna prouocatus, in auctione perfedit diem totum, & omnes res & pretia, & emptores ordine suo recensuit, argentarijs recognoscentibus, ita vt in nullo falleretur. Cupitis statim ista discere. Suspendam cupiditatem vestram, & faciam alteri beneficio locum. Interim hoc vobis, in quo iam obligatus sum, persoluiam. Plura fortasse videor de Latrone meo vobis, quam audire desideratis, exposuisse. Ipse quoque hoc praeuideram futurum, vt à memoria eius, quoties occasio fuisset, difficulter auellerer. Tamen nec his contentus ero, sed quoties me inuitauerit memoria, libentissime faciam, vt illum totum & vos cognoscatis, & ego recognoscam. Illud vnum non differam, falsam opinionem de illo in animis hominum conualuisse. Putant enim fortiter quidem, sed parum subtiliter eum dixisse: cum in illo si qua alia virtus fuit, etiam subtilitas fuerit. Id quod nunc a nullo fieri animaduerto, semper fecit. Antequam dicere inciperet, sedens, quaestionem eius, quam dicturus erat, controuersiae proponebat: quod summae fiduciae est. Ipsa enim actio multas latebras habet: nec facile potest, si quo loco subtilitas fuerit, apparere: cum orationis cursus iudicium audientis impediat, dicentis abscondat. At vbi nuda proponuntur membra, si quid aut numero, aut ordine excidit, manifestum est. Quid ergo? Vnde haec de illo fama? Nihil est iniquius his, qui nusquam putant esse subtilitatem, nisi vbi nihil est praeter subtilitatem: & in illo cum omnes oratoriae virtutes essent, hoc fundamentum tot & tantis superstructis molibus obruebatur. Nec deerat in illo, sed non eminebat. Et nescio an maximum vitium subtilitatis sit, nimis se ostendere. Magis nocent insidiae, quae latent. Vtilissima est dissimulata subtilitas, quae effectum apparet, habitu latet. Interponam itaque aliquibus locis quaestiones controuersiarum, sicut ab illo propositae sunt. Nec his argumenta subtexam, ne & modum excedam, & propositum tam meum quam vestrum, cum vos sententias audire velitis, & quicquid ab illis abduxerit, molestum futurum sit. Hoc quoque Latro meus faciebat, vt amaret sententias. Cum condiscipuli essemus apud Marullum rhetorem, hominem satis aridum, paucissima belle, sed non vulgato genere dicentem: cum ille exilitatem orationis suae imputaret controuersiae, & diceret, Necesse est me per spinosum locum ambulante, suspensos pedes habere: aiebat Latro, Non mehercules tui pedes spinas calcant, sed habent. Et statim ipse dicebat sententias, quae interponi argumentis cum maxime declamantis Marulli possent. Solebat autem & hoc genere exercitationis uti, vt aliquo die nihil praeter epicheremata scriberet, aliquo die nil praeter enthymemata, aliquo die nil praeter has translatutias, quas proprie sententias dicimus, quae nihil habent cum ipsa controuersia implicitum, sed satis apte & alio transferuntur: tanquam quae de fortuna, de crudelitate, de saeculo, de delicijs dicuntur. Hoc genus sententiarum supellectilem vocabat. Solebat schemata quoque per se quaecunque controuersia reciperet, scribere. Et putant illum homines hac virtute caruisse: cum ingenium quidem eius hac dote abundauerit, iudicium autem fuerit strictius. Non placebat illi orationem inflectere, nec vnquam recta via discedere: nisi cum hoc aut necessitas coegisset, aut magna suassisset utilitas. Schemata negabat decoris causa inuenta, sed subsidij: vt quod palam aures offensurum esset, si palam diceretur, id oblique & furtim surreperet. Summam quidem esse dementiam, detorquere orationem, cui rectam esse liceret. Sed iam non sustineo vos morari. Scio quam sit odiosa Circensibus pompa. Ab ea autem controuersia incipiam, quam primam declamasse Latronem meum memini, admodum iuuenem, in Marylli schola, cum iam coepisset diem ducere.

Patruus abdicans. Controuersia I.

LEX est. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema.* Duo fratres inter se dissidebant, alteri filius erat: patruus in egestatem incidit. patre vetante, adolescens illum aluit: ob hoc abdicatus; tacuit. adoptatus a patruo est. patruus accepta haereditate, locuples factus est. egere coepit pater. vetate patruo, aluit illum, abdicatur. *Pro adolescente Porcij Latronis.* Quid mihi obijcis? Puto luxuriam. quicquid vnquam immodesta largitione effudimus, id omne consumebatur in alimentum duorum senum. cum vetaret me pater, aiebat: Ipse mihi cum egerem, alimenta non dabat.

Eo iam perductus erat, vt omnem spem vltimorum alimentorum in ea domo poneret, in qua habebat abdicatum, & inimicum. [Ecce oppressit incrementum. quid acturus es? pluri tibi frater efferendus quam alendus est. [quis rogatus est? aut quid fratrem tam locuples frater alere non potest? Miserrimus senex diuitias suas, & iam extremum blandimentum in stipem perdidit. [Ipse, inquit, me non aluit. Imitationem alienae culpae innocentiam vocas? Nec eo quidem aestimas, quanta ista crudelitas sit: quod si quis fratrem non alit, nec a filio quidem alendus est. [Quid adoptionem iactas? Tunc ad te veni, cum haberem diuitem patrem. [Pariis quaeso fratres, ludices habemus deos. Scis tuto te facere, etiam si abdicaueris,

ueris,alam. [Fatendum est crimen meum:tardius misertus sum. [Iterū do poenas:ege. Parētibz meis cum in cetera odium sit,tantum in meam notam conuenit. [O felix spectaculum, si vos in gratiam possum reducere, faciam hoc, quod vultis quoque vestri hortantur. Surgite patres, adeste iudices. alter mihi ex parentibus seruatus, alter seruandus est. porrigite mutuas manus in gratiam, me foederi medium pignus addite. Inter duos contendentes, medius elidat. [Ergo fame morientem videbo, per cuius cineres furaturus sum? [Omnis instabilis & incerta felicitas est. Quis crederet, iacentem supra crepidinem Marium aut fuisse consulem, aut futurum? Quid porro tam longe exempla repero? tanquam modo non sit qui illum vidit. Quid nō timendum felicibus putas? quid desperandum infelicibus? [Iunij Gallionis. Ego indicabo, cur me abdicēs: tu indica, cur adoptaueris. Quaedam accedunt noua. Et quidem noua. [Illud non miror, quod misericordia obijcitur. Illud miror, quod hic obijcit. Sic enim me gessi, vt hoc crimine duos patres obligarem. vterque me amat, vterque ali miser desiderat, vterque prohibet. Nec secum, nec mecum fortuna bene conuenit. Componite aliquando bonos quidem, sed contumaces viros. Vter discordiae causam praebuerit, nolite à me exigere. Vterque patruus est, vterque pater est. [Trāsit ad istum fratris sui & fortuna & animus. Misericors sum. non mutassem patrem, si naturam mutare potuissē. [P. Asprenatis. Fortunae est lex, praestare quae exegeris. Miserere: mutabilis est casus: dederunt victis terga victores: & quos prouexerat fortuna, destituit. Quid referam Marium, sexto consulatu Carthagine mendicantem, septimo imperantem? Ne circa plura instabilis fortunae exempla te mittā, vide quis alimenta rogetur, & quis roget. [Osbonis Iunij. Pater timeo mutationem, & ille nihil prius ex bonis quā filij perdidit. [Arelij Fusci. Pater ecquid aperis mi penares tuos? Non sum hospes grauis, vnum senem adduco. hoc tibi vitio pater placui. [Venit ignotus senex. volo transire iacentem. per patrem rogat. Ergo aliquis peribit fame, qui filium suum optat superstitem? [Quid hoc esse dicam, quod me tam periculose abdicant? quod toties isti fortunam mutant, quoties ego patrem? [Redite in gratiam. Inter funestas acies armatae manus in foedus porriguntur. Perierat totus orbis, nisi iram finiret misericordia. Aut si tam perti nacia placent odia, parcite. Iactatus inter duos patres vtriusque filius, semper tamen felicioris abdicatus: posuit inter duo pericula, quid faciam? qui alunt, abdicant: mendicant, qui non alunt. Illud tamen pater deos testor, diuitem te relinquo. [Castij Pij. Tali me operi praeparaueram. volebam fratres in gratiam reducere. at nisi impetrarero vt boni fratres sint, impetrabo ne mali patres sint. Vterque me amauit, vterque pro me vota fecit: quantum est, si dixero, vterque me aluit? Quae causa fuerit discordiae, nescio. Timeo, ne iste prior egere coeperit. [Quid obijcis pater? Hoc tu obijcis? scio quēdam in hac ciuitate propter istud crimen adoptatum. Frater me, inquit, alere noluit. Inuenisti quo possim me defendere. [Possum liberos tollere, vt prae meis oculis narrem auum illorum fame perisse? Non fefelli. qualis essem, sci uisti & cum adoptares. [Bis abdicatus sum, volo vtrunque causam meam agere, neutrū pro me volo. adfit mihi alius. semper causa mea habebit aduocatū patruū, aut patrē. Alter alterū amet: vterque me amabit. Vis illum veras poenas dare? sentiat, quam bono fratri iniuriam fecerit. [Pompeij Silonis. De patre bene quod eum per aetatem nosse non possum: sed habet & ille beneficium meum. duos eius filios alui.

* Surge infelix senex. quid putatis illū flere? quod eger? imo quod abdicauit. [Argentarij. Vides enim liberalis in domo tua esse coepi: ille propter me duxit vxorē, cū fortasse iuuenē adoptare posset. [Haec abdicantis fuere verba: I ad illum, quem magis amas, quā patrem. Non omnibus imperijs parendum est: nihil interim noui facio: scis me & priori patri non paruissē. [Venit demissa barba, capilloque deformi, non senectute, sed fame membris trementibus, semela & tenui atque elisa ieiunio voce, vt uix exaudiri posset, introrsum conditos oculos uix alleuans: Alui. quomodo, quaeritis? quomodo istum. [Cornelij Hispani. Putate me hodie non abdicari, sed adoptari. Volo quaedam futura praedicere patri. Hic quem vis adoptare, inimicum patris sui inuito patre aluit: reliquit aequo animo beatam domum, vt cum mendico uiueret. Noueris oportet hoc eius vitium. ad praestandam calamitosam misericordiam cōrumax est. Habeo quod de hoc vitio queri possim: hoc enim patrem, hoc patruum perdidit. Quā multi patres optant similem filium? Bis abdicor. Homo est: non vis ali hominem? ciuis est: non vis ali ciuem? amicus est: non vis ali amicum? propinquus est, non vis ali propinquum? sic peruenitur ad patrem: homo est, ciuis est, amicus est, propinquus est. Ergo non erit vitium porrexisse stipem, nisi dixero, Pater est? [Vibij Calui. Circuibō tecum, pater, aliena limina: ostendam omnibus & me qui alimenta dedi, & te qui negasti. [Romanij Hispanis. Scio pater, melius esse quod tu dicis. istud ego si possem, nunquam abdicatus essem. Fateor vitium meum: hoc quoque prior in me emendare voluit pater, nec potuit. Impulisti me in fraudem, qui me abdicabat, aiebat, Non oportet fieri: tu dicebas, Oportet: tibi credidi. Non dedit, inquit, mihi alimenta. defuerūt tibi? [Quisquis alimenta a mendico rogatus est, nihil amplius quā iter ei monstrat. Vade ad fratrem, i ad filium: iam quidam nobis eandem fortunam precantur. Crede mihi, sacra populi digna est. [Albutij Sili. Tollite vestras, diuitias, quas huc atque illuc incertae fortunae fluctus appelleret: redite in gratiam: innocens sum.

PARS altera. Vallisyriaci. Crescere ex mea proposuit inuidia. sequemur senes, quō vocat ambitio iuuenilis: & contionem illi praebebimus. melius se potest iactare quā defendere. Ecquid iustus metus meus est? ne heredem ingratum scribam, inimicum relinquam. Inter cetera, quae mihi cum inimico patior esse communia, & hoc est infelicissimum. ambo tristissimam egimus vitam, excepto vno, quod alter alterum egentem uidimus, immo fecimus. adijce istis verborum contumelijs, Ad caelum manus sustu-

lit, falsus se huius spectaculi debitorem: & tunc primum fratri vitam precatus est. [Laetitia patrimonij parti, ut ex tantarum calamitatum stupore, nullam percepi, nisi quod isti daturus eram omnia. illi negaturus. [Liquet nobis deos esse. Qui non aluit, eger: qui in domum suam fratrem non cepit, in publico manet. Aequavit iam potentiam meam cum illius potentia fortuna: nisi quod haec prior facere non possum. [Adoptavi te, cum abdicatus es. cum abdicas, abdicō. [Vibij Furi. Cum egerem, aiebam: Satis se vindicauit, quod a dispensatore locupletis inimici, confors modo omnis fortunæ diurnum petam. [Marylli. Ille autem audebit rogare, qui mori mallet quàm verba sua sibi dici? Multis debeo misericordiam: à multis tuli. quisquis est qui me vlla calamitate similem effinget, perinde habebō, ac si gradu cognationis attingat. Scio quàm acerbū sit, supplicare exteris: scio quàm graue sit, repelli a domesticis: scio quàm graue sit, quotidie & mortem optare, & vitam rogare. [Etiam si tu non odisti eum qui mihi fecit iniuriam: ego odi eum, qui fecit tibi.

DIVISIO. Diuisio cōtrouersiarum antiqua simplex fuit: recens vtrum subilior, an tantum operosior, ipsi aestimabitis, ego exponam quae aut veteres inuenerunt, aut sequentes astruxerunt. *Latro* alias quaestiones fecit: diuisit in ius & aequitatem, an abdicari possit, an debeat. sic quaerit, an necesse fuerit illi patrem alere, & ob id abdicari non possit, quod fecit lege cogente. Hoc in has quaestiones diuisit: An abdicatus non desinat esse filius: an is desinat qui non tantum abdicatus, sed etiam ab auo adoptatus est, etiā si filius erat: an quisquis patrem non alit, puniatur, tanquam aeger, victus, captus: an aliquam filij lex excusationem accipiat: an hoc accipere poterit: an abdicari debeat. Per hoc quaesuit, an etiam si ille indignus fuit qui aleretur, hic tamen recte fecerit qui aluit: deinde, an indignus fuerit qui aleretur. Noui declamatores Graecis auctoribus adiecerunt primam illam quaestionem, An adoptatus abdicari possit. hac *Caestius* vsus est. adiecit quaestionem *Gallio* alteram, An abdicari possit iam adoptatus, ob id vitium, quod antequam adoptaretur, notum fuit adoptanti. hoc autem ex aequitatis parte pendet, & tractatio magis est quàm quaestio. *Gallio* quaestionem primam *Latronis* duplicauit sic: Licuit mihi alere, etiam te vetante: deinde non licuit non alere. In priori parte hoc vindicauit, non posse filium ob id abdicari, quod esset suae potestatis: nulli autem interdici misericordiam. Quid si flere me vetes, cum vidi hominem calamitosum? quid si vetes propter aliquod honestum factum periclitanti fauere? affectus nostri in nostra potestate non sunt: quaedam enim iura non scripta, sed omnibus scriptis certiora sunt. Quamuis filius familiae sim, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaueri. Iniquum est, collapsis manum non porrigere: commune hoc ius generis humani est. nemo inuidiosum ius postulat, quod alteri profuturum est. *Latro* illud vehementer pressit. Non feci ratione, affectu victus sum. cum vidissem patrem egentem, mens non constitit mihi: quid veteris, nescio. Hoc aiebant non esse tractandum tanquā quaestionem, esse tamen potentius quàm vllam quaestionem. *Fuscus Arellius* pater hoc monit in ultimo, tanquam quaestionem: Putavi te, quamuis vetares, nihilominus velle alii fratrem. Vultu vetabas, aut mihi ita videbaris. *Caestius* audacius: Non fuit contentus dicere, Putavi velle te: adiecit, Voluisti, & hodie quoque vis: & sua figura dixit omnia, propter quae velle deberet: quare ergo abdicas? puto indignaris praereptum tibi officium.

COLOR. *Latro* colore simplici pro adolescēte, habere, nō quod, excuset, sed quo gloriatur. Nō potui, inquit, sustinere illud durum spectaculum. Offensam mihi putas tantum excidisse? mens excidit, non animus mihi constitit: non in ministerium sustinendi corporis suffecerunt pedes: oculi subita caligine obtorpuerunt. Alioquin ego si tunc meae mentis fuisset, expectassem dum rogarer? *Fuscus* illum colorem introduxit, quo frequenter vti solebat, religionis: Mouet, inquit, me natura, mouet pietas, mouet & humanorum causa, & tam manifesto approbata exemplo veritas. Stare ante oculos fortuna videbatur, & dicere talia: Hi sunt, qui suos non alunt. *Albutius* hoc colore. Accessit, inquit, ad me pater, nec summissis verbis locutus est, non rogauit, sed, quomodo agendum erat cum filio, alere me iussit. recitauit legem, quam ego semper scriptam etiam patruo putavi. Deinde dixit, Praestiti non quantum patri praestare debui, sed quantum vetanti surripere potui. *Blandus* colore diuerso. Venit subito deformis squalore, lacrimis. O graues fortunavires tuae. ille diues modo superbus rogauit alimenta, rogauit filium suum, rogauit abdicatum suum? interrogas, quamdiu rogauerit? ne dii istud nefas patiātur, ut diu rogauerit: diutius tamē quàm tu. Quaeritis, quid fecerit? quod solebat. *Silo Pompeius* hoc colore. Mouet inquit, me, quod nihil suo iure, nihil pro potestate, quod tanquam patruus accessit: ego vero non expectavi verba, nō preces: complexus sum, & osculatus patrem: dedi alimenta: hoc vnum crudeliter feci, quod dixi fratrem dedisse. Non alere, sed exprobrare visus sum. [Triarius hoc colore. Timui, inquit, si non aluisssem, ne abdicarer a patre: sciebam quomodo illi placuisssem. [† hoc colore. Accessit, inquit, ad me pater obrutus sordibus, tremens, deficientibus membris: rogauit alimenta, interrogo vos Iudices, quid facere oporteat: nam istum non interrogo. Scit quid facturum sim. † Nam patrem ut alteri patri faciam iniuriam, alteri inuidiam. Cum vetuisssem me alimenta praestare, si qua est fides, non putavi illum ex animo vetare. le nocinatur inquam gloriae meae, ut videar etiam prohibitus aluisse. [Maryllius nouo colore egit. Cecidit in pedes meos senex, squalidus barba, capilloque. mouit inquam, nescio quis iste misericordiam meam. alleuaui, cum ignorarem quis esset: vultis repellam, quod pater est? [Caestius hoc colore. Haec mecum cogitaui. Patrem meum egentem video: frater nec miseretur, nec praestat alimēta: hoc est inquam nouitij, eripere filio officium, Sciebam hanc fortunam meorum, has iam meas esse partes. hoc peccaui, quod non

non vltro ad patrem accessi. sed aiebam, Noio quicquam amplius praestare, quàm illi praestiti. Expectaui, donec patruus ad me veniret. & nunc expectabo. Venit ad me pater, quid debui facere? Perducerem illum ad patruum: non feci, merito irascitur. Potuit enim, si aluisset, leuare quidem fortunam fratris; sed causam aggrauare. [*Buteonis* colorem non approbat *Latro*: praestitisse se dixit exiguum, tantum quo spiritum posset producere: & dum descripsisset pallorem eius & maciem, adiecit, Apparet illum ab inimicis ali. Hunc colorem cum improbarer *Latro*, hac sententia vsus est: Non est, inquit, abdicato quidquam ex gloria sui criminis detrahendum. [*Hispanus* hunc colorem venustius. nam & miserationi eius qui benignissime alit, adiecit aliquid; & pietati suae nihil detraxit. Quomodo, inquit, illum alo? Exiguos furtiue cibos mitto: & si quid de mensa mea detrahare potui, famelico seni porrigo. Non credis, quia scis quomodo te aluerim. [*Colorem* ex altera parte quae durior est, vltro aiebat hunc sequendum, vt grauissimarum iniuriarum inexorabilia & ardentia induceremus odia. Thyeesteo more aiebar, patrem non irasci tantum debere, sed furere. In declamatione vsus est summis clamoribus, illo versu tragico: Cur fugis fratrem? scit ipse. Hunc colorem secutus *Syriacus Vallius*, durum sensum videbatur non dure posuisse in narratione sic: Infelicissimam ambo, & tristissimam egimus vitam: excepto quòd alter alterum egentem vidimus. Aequè efficaciter videbatur odium expressisse fraternum, hac sententia: Vos Iudices audite, quàm valde eguerim: fratrem rogaui. Hanc partem memini apud *Caestium* declamari ab *Alfio Flauo*: ad quem audiendum me fama perduxerat: qui cum praetextatus esset, tantae opinionis fuit, vt *P. Romano* puer eloquentia notus esset. Semper de illius ingenio *Caestius* & praedicauit, & timuit. Aiebat tam immature magnum ingenium non esse vitale: sed tanto concursu hominum audiebatur, vt raro post illum auderet *Caestius* dicere. Ipse omnia mala faciebat ingenio suo: naturalis tamen illa vis eminebat: quae post multos annos tamen delidia obruta, & carminibus eneruata, vigorem tamen suum tenuit. Semper autem eloquentiam eius commendabat aliqua res extra eloquentiam. In puero lenocinium erat ingenij aetas, in iuvene delidia. Hic cum declamaret partem abdicantis, hanc summis dixit clamoribus sententiam. [*Alfii*. Quis es tu, qui de facto fratrum sententiam feras? Ille tunc peccauit: tu nunc peccas: ad te arbitrum odia nostra non mittimus: iudices habemus deos. Et illam sententiam: Audiuimus fratrum fabulosa certamina, & incredibilia, ni si nos fuissetis: impias epulas, detestabili parricidio furuum diem. Hoc vno modo iste frater a fratre ali meruit. Quàm innocenter me contra parricidium vindico? filium illi suum reddo. *Caestius* hunc colorem tam strictum non probauit, sed dixit temperandum esse: & ipse hoc colore vsus est, quem statim à principio induxit. Miratur aliquis, quòd cum duo grauissimam acceperimus iniuriam, ego & filius, ego solus irascor? non est quòd quisquam miretur. iam filio satisfactum est. Debuiisti me rogare, vt ipse praestarem: debuiisti illum ad me perducere: debuiisti reconciliationem tentare, non famam pietatis ex nostra captare discordia. Fortasse ego cum egerem, fratrem rogassem, si tu non fuisses. fortasse ille me rogasset, si tu non fuisses. poterat nobis conuenire, si non fuerit in medio, quem potius miseri contumaces rogent. [*Hermagoras* in hac controuersia transit à prooemio in narrationem eleganter, rarissimo quidem genere, vt in eadem re transitus esset, sententia esset, schema esset: sed vt *Latroni* placebat, schema quod vulneret, non quod titubet. Ex altera parte transit à prooemio in narrationem *Gallio*, & ipse per sententiam sic: Quid ni filium mihi nolim, cum isto communem esse, cum quo vinam communem nec patrem habuissem. [*Diocles Caristius* illum sensum à Latinis iactatum dixit breuissime, rarissimo genere, quòd sententia verbis consumatur, nec enim paucioribus potest.

EVCTEMON leuis declamator, sed dulcis, dixit noue & amabiliter illum aequè ab omnibus vexatum sensum, quo reconciliatio fratrum tentatur.

Sacerdos prostituta. Controuersia II.

LEX. Sacerdos casta e castis, pura e puris sit. *Thema*. Quaedam virgo a piratis capta venijt: empta à lenone, & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem. militē qui ad se venerat, cum exorare non posset, colluctantem & vim inferentem occidit. accusata, & absoluta remissa ad suos est: petit sacerdotium. Contradicitur. [*Contra puellam. Porcij Latronis*. Sacerdos nostra adhuc in lupanari viueret, nisi hominem occidisset. Inter barbaros quid passa sit, nescio: quid pati potuerit, scio. Sacerdoti ne purus quidē contigit dominus. Absint ex hoc foro lenones, absint meretrices: ne quid parum sanctum occurrat, dum sacerdos legitur. si nihil aliud, certe osculatus est te, quisquis puram putabat. O egregium pudicitiae patrocinium: militem occidi. At hercules lenonem non occidisti. Deducta es in lupanar, acceperisti locum, pretium cōstitutum est, uulnus inscriptum est: haec in te inquiri potest. Ceterum nescio quid cellulā & obscœnum lectulum voces. De pudicitia sacerdotis hic quaeritur. Nemo, inquit, mihi virginitatem eripuit. Sed omnes quasi erepturi venerunt: sed omnes quasi eripuissent, recesserunt. Quo mihi sacerdotem, cuius precaria est castitas? cum ex illo lupanari cruenta fugeres, si qua tibi occurrisset? [*Si mater tua prostitisset, tibi noceret: propter te liberis tuis sacerdotium non daretur. Fuluij Sparsi*. Quid inclusa feceris, nec quaerere debemus, nec scire possumus. [*Corneliij Hispani*. Occidisti hominem, quid respondes? vim afferebat mihi. [*Papio*. Sacerdoti pro libertate vota facienda sunt: captivae mandabitur? Pro pudicitia vota facienda sunt: prostitutae mandabitur? Pro militibus vota facienda sunt: illi mandabitur?

Id enim deerat, ut templâ reciperent, quas aut carcer, aut lupanar eiecit. [*Marÿllij*. Ut sciamus illâ apud lenonem fuisse, blanda est: ut sciamus apud piratas, cruenta est. Nemo, inquit, me attigit. domi lenonis rationes captura conueniet. Age, si quis venit pertinax: age, si quis hoc ipsum concupiuit quod virgo eras: age, si quis, ne negare posses, ferrû appulit. [*P. Vinicij*. Eam sacerdotem facite, quae aut honeste maneat, quod semper fuit: aut poenam sentiat, si esse desierit. Cuius audaciae es puella? etiam si nobis non timeamus, tu tibi metuere deberes. Aliter deorum numini subiecta vniuscuiusque conscientia est, aliter nostrae aestimationi. Nos tantum quae feceras palam, vidimus: illi, etiam quae secreta sunt. Indignam sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Procedente hac licitor submouebit: huic praetor via cedit: summum imperium cōsules cedent tibi. Quaecunque meretrix prostrata fuit, fugiet. Fas sacerdoti non esset, ancillam tibi similem habere. fieri te sacerdotem fas erit? Nam quod ad sortem pertinet, ne reliquae virgines contaminarentur, haec segregata est. Castam te putas, quia inuisa meretrix es. Nuda in littore stetit ad fastidium emptoris: omnes partes corporis & inspectae & contrectatae sunt. Vultis actionis exitum audire? Vendit pirata, emit leno, excipitur nihil. eo deducta es, ubi tu aliud honestius nihil facere potuisti quàm mori. quae stipem rogasti, sacerdotium rogas? Fortuna, inquit, hoc me cogit pati: misereri debent omnes mei. Et ego misereor tui, puella: sed non facimus miserandas sacerdotes: non est apud nos maximus honor, vltimorum malorum solatium. [*Mentonis*. Honorem habitum auribus maiestatique velim vestrae, quod necesse est in hac causa nominare lupanar, lenonem, meretricios quaestus, homicidium. Quis credat? Inter haec sacerdos quaeritur. At mehercules futurae sacerdoti nihil ex his audiendum erat. Sacerdotis vestrae summa notitia est, quod prostituit: summa virtus, quod occidit: summa felicitas, quod absoluta est. Non potest in ea sperari sacerdos, in qua sperari meretrix potest. Alijs oculis virginem leno aestimat, alijs pontifex. [*Blandi*. Virgo sum, inquit, interroga, si dubitas, archipirata: interroga gladiatorē, an rogatus virginitati pepercerit. Non refello, dum scias clausa esse testibus tuis templâ. In autione, nemo uoluit liceri, ut enouit, seruissē piratis: non uidebatur iste virginis uultus, ista constantia, & ne armatum quidem timens audacia. [*Arellij Fusci* patris. Ne metuas puella, pudica es: sed sic te viro lauda, non tēplo. Meretrix vocata es, in cōmuni loco stetisti, superpositus est cellae tuae titulus, ueniētes receperisti. Cetera, etiam si in cōmuni loco essem, tamen potius tacerem. [*Pompeij Silonis*. Excipitur meretricum osculis. Docetur blanditias, & in omnem motū corporis confringitur. Auertite aures petiturae sacerdotiū, dū reliqua narro, nihil ad vos deferā, dubiū, nihil audietis, nisi quod vicina ciuitas vidit. Tu sacerdos? quid si tantū capta? quid si tantū prostituta? quid si tantū homicida? quid si tantū rea fuisses? [*Romani Hispanis*. Nunquid hoc negas, colluctatā te tamen cū uiro? quem in illa uoluntate necesse est prius super te fuisse. [*Adiiciebat* Zeno, merito occisum militem. Plus ausum, quàm in prostitutam licebat. Exorasti populum. Nunquid & lenonem? nunquid & piratam illum, quem non poteras occidere? [*Argentarij*. Armatum, inquit, occidi. Quid inermis gloriatur homicidio eius, quem nescio an sero occiderit? [*Caestij Pij narratio*. Ita domi custodita est, ut rapi posset: ita cara fuit suis, ut rapta non redimeretur: ita raptae pepercere piratae, ut lenoni venderetur. Sic emit leno, ut prostituat. Sic uenientes deprecata est ut ferro opus esset. Coniectum in urnam nomen eius non exiit, sed eiectum est: tempus erat nos fortiri. urna purgata est. Stetisti puella in lupanari, ut nemo te uiolauerit, locus ipse uiolauit. Stetisti cum meretricibus, stetisti sic ornata, ut populo placere posses, ea ueste quàm leno dederat. Nomen tuum pependit in fronte. Pretia stupri acceperisti: & manus, quae dijs datura erat sacra, capturas tulit. cum deprecareris intrantis amplexus, ut omnia alia impetraris, osculo rogasti. Ancillae ex lupanaribus sacerdoti non emuntur: coram sacerdote obscenis homines abstinent. Non sine causa sacerdoti licitor appareret, occurrenti tibi meretricē submouisset. Nō est credibile, temperasse à libidine piratas, omni crudelitate efferatos, quibus omne fas nefasque lusus est, simul terras & maria latrocinantē, quibus in aliena impetus per arma est: iam ipsa fronte crudeles, & humano sanguine assuetos, praefereutes ante se vincula & catenas, grauiā captis onera. A stupris remouere potuisti, quibus inter tot tanto maiora scelera, virginem stuprare, innocētia est? Sed lupanar excepit omnes: sordida iniuriisquē turba huc influit: nec quisquam eo ut iudicet, venit. At omnes fauere fabulis tuis: at omnibus persuasum est. Nemo in tanta euniorum redeuntiumque turba inuentus est, qui fortunae tuae vellet illudere? Ergo tu cum tam innocens quàm dicis, ista passa es, credis deos esse? Nihil, inquit, passa sum. hoc satis est nūpturae, sacerdoti parum. Vbi adhuc fuisti? discede, ignota es: discede, nimium nota es. [*P. Aspernatis*. Contradico, non inimicitijs cuiusquam impulsus. Quod enim odium, quae inimicitiae cuiusquam esse possunt, quam nemo ciuium suorum norat antequam prostituat? Mouet me respectus omnium virginum, de quibus hodie grauis fertur sententia, si in ciuitate nulla inueniri potest, neque meretrice castior, neque homicida purior. Piratae te inuiolatam seruauerunt? à sacerdote se non abstinuisset pirata, leno, mango. De sacerdotis pudicitia, his sponsores credendum est? Iacui in piratae myoparone. Contrectata es alicuius osculo, alicuius amplexu. An melius pirata seruauit, quàm pater? conuersata est diutius inter humano sanguine delibutos: inde est profecto quod potest hominem occidere. Proclama ingenuam esse te. quid expectas? cum in lupanar veneris, iam tibi omnia templâ praecclusa sunt. Conseruarum oculis inquinatur, inter ebriorum conuiuarum iocos iactatur, modo in puerilem, modo in muliebrem habitum composita. Istinc ne patri quidem redimenda es. Nulla satis pudica est, de qua quaeritur. Non

Nō legerem te sacerdotem, etiam si sacerdoti seruiffes. Virginem esse sacerdotem nostram, cui credimus? meretrici, lenoni, piratis? haec enim testium summa est. Castigationem ex pontificis maximi arbitrio meruerat sacerdos, si te e lupanari redemisset. Conuenit omnis libidinosorum turba, & concurrit ad meretricem nouam. Illud certe fateberis, pudicitia tua precaria est. Tot intrauerunt cellam tuam gladiatores, tot iuuenes ebrij, & omnes ante militem inermes. Ego illam dico prostitisse: illa se dicit etiam mendicasse. Pudicitiam sacerdotis meae etiam carnifici debeo. [*Iunij Gallionis.* Ambitiosa lex est, ad sacerdotium notae non sanctitatis tantum, sed felicitatis admittit. Inquiri in mores, in corpus, in vitam. Vide tu, quemadmodum tam morosae legi satisfacias. Capta es à piratis: inter seruos, inter homicidas, in illis myoparonis angustijs spatata es. Viderimus quid in te audere potuerit feritas hostium, libido barbarorum, licentia dominorum. Certum habeo, iudices, cum hanc feritatem barbarorum audiat, fauetis illi, vt quàm primum mutet seruitutem. Sic istam seruauerūt piratae, quemadmodum qui lenoni essent vendituri. Stare in illo ordine, ex eadem vesci mensa, in eo loco viuere, in quo etiam si non patiaris stuprum, videas. Aliquis fortasse inuentus est, quem hoc ipsum irritaret, quod rogabas. Ipse autem leno perpercit? Ignoramus istos: quibus vel hoc in eiusmodi quaestu praecipue placet, quod illibatam virginitatem decerpunt. Seruauit te leno, quam prostituturus erat in libidinem populi: ita est. Sic leno tanquàm nos castam e castis. Omnes, inquit, exorau. Si quis dubitat, an meretrix esset, audiat quàm blanda sit. Haesisti in complexu: osculo pacta es vt felicissima fueris: pro pudicitia impudice rogasti. Quid faciam mulieri in crimina sua desilienti? Cum dico, Vim passa es: Occidi, inquit, cum dico, Hominem occidisti: Inferrebat, inquit, vim. Sacerdos nostra stuprum homicidio, homicidium stupro defendit.

DIUISIO. Latro in has quaestiones diuisit: An per legem sacerdos fieri non possit: & si lex illi non obstat, tamen sacerdotio indigna sit. An lege prohibeatur, in haec duo diuisit: An casta sit, an pura sit. An casta sit, in haec diuisit: Vtrum castitas tantum ad virginitatem referatur, an ad omnium turpium obsoenarumque rerum aestimationem. Puta enim virginem quidem esse te, sed contrectatam oculis omnium: etiam si citra stuprum cum viris volutatam. Es casta talis, qualis videri potest, cui lex nocere vult. Matrem quoque incestam esse, si ad virginitatem tantum refertur castitas. An haec virgo sit, aiebat Apollodorus quidem placere, si fixa esset, haereat & tuta: sed hic non repugnare controuersiam huic suspitioni. Non enim potitur adhuc virgine: & multa sunt propter quod credibile sit non esse. illud adijciebat: Denique etiam si non effecero, vt credant iudices non esse virginem, consequar tamen vt non putent dignam sacerdotio, de qua dubitari potest, an virgo sit. An pura sit, in haec diuisit: An etiam si merito occidit hominem, pura tamen non sit homicidio coinquinata: deinde, An merito occiderit hominem innocentem, vt corpore prostituto volentem. Absoluta est. ostendit non puram se esse, sed tutam. An idonea sit, in tractationes quas quisque vult diuisit: An idonea sit tam infelix vt caperetur, vt vaineret lenoni potissimum, vt prostitueretur, occidere hominem cogeretur, vt causam diceret. [*Caestius* etiam altius petit, & obijcit, quod tam vilis suis fuisset, ut non redimeretur. [*Silo Pompeius* dum praecceptum sequitur, quo iubemur, ut quoties possumus de omnibus legis uerbis controuersiam faciamus, illam quaestionem mouit, Casta e castis: Lex, inquit, de castis cum dicit, hoc non tantum ad parentes refert, sed ad omnes quib. cum uersata est uirgo. Non enim adijcit, E castis parentibus: sed, E castis, vult illos a quibus virgo venit, castos esse. Intellego, inquit, sub hoc verbo multa. Castis cum dicit penatibus, tu ex incestis venis: intelligo castis disciplinis, tu ex obsoenissimis venis. quid enim didicisti? & quaecumque hoc loco dici poterant. Idem & in illa parte fecit, Pura e puris. [*Hispo Romanus* accusatoris usus pugnacitate, negauit puram esse, non ad eam hoc referens, sed ad corpus: tractauit impuram esse, quae osculum impuris dederit, quae cibum cum impuris ceperit. [*Albucius* figuram diuisit in controuersiam. Dixit enim: Putemus tres sacerdotium petere: vnam, quae capta est: alteram, quae prostituta: tertiam, quae hominem occidit. Omnibus nego: & sic causam contra singulas egit. [*Fuscus Arellius* sic diuisit. Probabo indignam sacerdotio: primum, etiam si pudica sit: deinde, quia nescimus an pudica sit: nouissime, quod non sit pudica.

EVSCVS pro puella colorem hunc introduxit. Voluerunt Dij immortales in hac puellā vires suas ostendere, vt appareret, quàm nulla vis humana diuinis resisteret: magis putauerūt miraculo esse in captiua libertatem, in prostituta pudiciā, in accusata innocentiam. [*Latro* dixit: Aliqua capta felicior fuit, nulla fortior. *Maryllus* cū descripsisset dignationem puellae magnam fuisse, altius quiddam superbiusque vultu ipso praeferentem, hanc adiecit sententiam, quam solebat mirari Latro, immo (vt ipse aiebat) exosculari: Narrate sane omnes tanquam ad prostitutam venisset, dum tanquam à sacerdote discesserint. [*Albucius* dixit: Nescio quis fero & violento animo venit, ipsis credo dijs illum impellentib. vt futurae sacerdotis non violaret castitatem, sed videret: praedixit illi, abstinere a sacro corpore manum. Non est quod audeas laedere pudiciam, quam homines seruant, dijs expectant. Cruenta & in perniciem cruenta tuam haec, inquit, arma, quae nescis tenere pro pudicitia: & raptum gladium in pectus piratae sui tor sit. Hoc factum eius ne lateret, eisdem Dijs immortalib. fuit curae. Accusator eius inuētus est, qui iudici eius in foro testimoniū redderet. Nemo credebat occisum virū à femina, iuuenē à puella, armatū ab inermi: maiora videbātur, quàm vt possent credi sine Deorū immortalū auxilio gesta. [*Caestius* timuit se in narrationē demittere, sed illā transcurrit: hoc dixit in sacerdote futura maxime debere aestimari, pudiciā, innocentiam, felicitatē. quàm pudica sit, miles ostendit, quàm innocens, iudex, quàm felix, reditus.

Etiam habemus quandam praerogatiuam sacerdoti ab ipso numine datam, licet isti obijciant illi captiuam, lenoni postea seruisse, causam nouissime dixisse: inter tot pericula non seruassent illam, nisi sibi seruaturi fuissent. [*Argentarius* illud in narratione dixit. Accusator in hoc maxime preuream, aiebat occisum esse intra verba, antequam vim afferret. [*Silo Pompeius* hac figura narrat: vobis sacerdotem promitto, quam incessans nulla facere possit fortuna. Potest aliquid seruus eos seruiuit & barbaris & piratis inuoluta apud illos manere. Potest aliquam corrumpere prolapso saeculi praua consuetudo: etiam matronarum notum in libidine magisterium, licet illam ponatis panari, & per hoc illi intactam pudicitiam effere contigit. fuit in loco turpi, probro se leno illum pretuit, populus adorauit, nemo non plus ad seruandam pudicitiam contulit, quam ad violandam aruit. Multum potest ad rectum quoque pudici animi propositum: hostis gladio non succubet, nemo, si fuerit, pudicitiam vindicabit. Incredibilem videor in puella rem promittere, tam praestitit: adolefcenti misericordiae populi beneficium polluere tentantem gladio repulsi. Fuit qui illum accusaret caedis, aluta est, ne qua vobis posset esse dubitatio, quae uenitura erat ad sacerdotem, an pura esset, an integriudicatum est. [*Triarius* dixit: Negat se puella fecisse, negat illum suis manibus occidisse. Alior inhumana visa est circa me species emnere, & puellares sacerdos supra virile robur attollere, quicquid estis Dij immortales, qui pudicitiam ex illo infami loco cum miraculo uoluitis emergere non ingruellae opem tulistis. Vobis pudicitiam dedicat, quibus debet. [*Alterius* partis color nihil habet cultatis, dicendum est in puellam vehementer, non sordide, nec obscene. Sordide *Baithus* qui dixit: tra portam istam virginem, & Ostende istam aeruginosam manum. *Vibius Rufus*, qui dixit: Redole huc fuliginem fornicis. Obscene, quemadmodum *Murrhedius* rhetor, qui dixit: Vnde scimus, an uenientibus, pro uirginitate, alio libidinis genere deciderit? Hoc genus sensus mentiri quendam peritiorum dicere, cum declamaret controuersiam de illa quae egit cum uiro malae tractationis, quod uellet, & damnauit: postea petijt sacerdotium. Nouimus, inquit istam maritorum abstinentiam, qui et si primam virginibus timidis remittere noctem, vicinis tamen locis ludunt. Audiebat illum *Scaurus*, tantum disertissimus homo, sed uenustissimus, qui nullus unquam impunitam stultitiam transire, sus est, statim *Ouidianum* illud,

Dum timet alterius vulnus inepta loci.

& ille excidit, nec ultra dixit. Hoc autem vitium aiebat *Scaurus* à Graecis declamatoribus tractum, nihil non & permiserint sibi, & penetrauerint. *Hybreas* inquit, cum diceret controuersiam de illo, tribada deprehenderat & occiderat, describere coepit mariti affectum, in quo non deberet exigi in hosta inquisitio. *Grandaeus Asianus* aequae declamator cum diceret in eadem controuersia: Num ideo odi adulteros non paterentur, dixit. † in hac controuersia de sacerdote, non nus obscene dixit *Murrhedius*. Fortasse dum repellit libidinem, manib. excepit. Longe recedendum omni obscenitate & verborum & sensuum, quaedam satius est causae detrimento tacere, quam verediae. *Vibius Rufus* videbatur quotidianis verbis usus nō male dixisse. Ista sacerdos quantum mihi abstuli.

Incesta de saxo. Controuersia III.

LEX. Incesta de saxo deiiciatur. *Thema.* Incesti damnata, antequam deiiceretur de saxo inuoc Vestam, vixit deiecta, repetitur ad poenam. *Contra Incestam. Latronis.* Hoc expectatis, ut ca demisso verecundia se ipsa antequam impelleretur, deiiceret: id deerat, ut modestior esset in saxo, qui in sacro fuerat, constitit, & circumlatis in frequentiam oculis sanctissimum numen quasi parum uio set inter altaria, coepit in ipso quo vindicabatur violare supplicio. Hoc alterum damnatae incestum si damnata est, quia incesta erat: deiecta est, quia damnata erat: repetenda est, quia & incesta & damnata deiecta est. Dubitari potest, quin usque eo deiicienda sit, donec efficiatur propter quod deiecta est? *Pacini*um suum vocat pereundi infelicitatem. Quid tibi importuna mulier imprecet, nisi ut nec his dem deiecta pereas? Veniet ad colendum Romani imperij pignus, etiam si non stupro, at certe carnific manu incesta. Inuocaui, inquit, deos, statuta in illo saxo deos nominasti: & miraris, si iterum te deiici u lunt? si nihil aliud, in loco incestarum stetit. [*Caestij Pij* narratio. Quid agam? exponam quando stupr commiserit? cum quo? quibus cōscijs? Ista quia probaui, damnata est, quid postea accessit, quod illam u ginem faceret? quod iacuit in carcere? quod ducta est ad saxum? quod inde proiecta? ait se innocentē, qui perire non potuit. Ita lex de sacerdotum iure, in iudicio quaeri uoluit, de iudicibus in supplicio? amplia tur a iudicibus in poenam, postulat, ut, cum contra poenam causa tuta non fuerit, contra causam tuta po na sit. Non putas legem cauisse ut perires: quae cauit, quemadmodum perires? Exoremus te mulier, v iterum absoluaris. Aut tu sacerdotium violasti, aut dij sacerdotem. Male de dijs existimas, si sacerdoti suae tam sero succurrunt. lata est sententia: pronuntiatum est: damnata es. Interrogo te hoc loco mulier: responde mihi. Sunt dij? [*Arelj Fufci* patris. Iterum experiamur: Quid times propitios deos? Erat, inquit, praeruptus locus, & immensae altitudinis, dicebam tibi, Incestam lex mori uoluit, stat moles abscondita in profundū, frequentibus exasperata saxis, quae aut elidant corpus, aut de integro grauius impellant: inhorrent scopulis enascentibus latera, & immensae altitudinis tristis aspectus electus potissimum locus, ne dānati saepius deiiciantur. [*Fuluij Sparfi.* A superis deiecta, ab inferis nō recepta, in cuius poenā laxum

saxum extruendum est. [*Iunij Bassi*. Nihil putabam amplius adjici posse audaciae istius, quàm quod in illa cruce Vestam nominauerat. ab ipso enim supplicio in templum usque reuoluta, quicquid secundum deos sanctissimum est, contactu suo polluit: quam a saxo nusquam reuerri fas est, nisi ad saxum. Quanto minus quàm in templum refluit? huc potius venit, ubi damnatur, quàm illo ubi absoluitur. [*Albuij Silli*. Si quis adhuc dubitabat de deiectione, veniat, & sibi ipsi credat. Haec impudentia virginis est: in vrbe tam beata cum tot superent virgines, cum tot principum filiae sint, postulat, ut praeteritis his propemodum ab inferis eruatis sacerdotem. Quare ergo si incesta sum, uiuo? nescio: hoc vnum scio, nec fieri quod non potest, nec portentum esse quod potest. Absit, nefas est, ut id saxum absoluat, quod tantum damnatos accipit. [*Argentarij* narratio. Paene iudices narrare coepi, qualis esset rea, sed quid efficiam, cum illam incestam probauero? nempe ut de saxo deicienda videatur, iam visa est. Non inuitabor istius impudentiam, ut repetendo iudicium, quod factum est improbasse videar, quod exigebatur, probaui: quod iudicatis, exequor. [*Cornelij Hispani*. Deos deasque inuoco, quos priore iudicio non frustra inuocaui. incesta quàm tardissime pereat. Inuocaui, inquit, numina. Quid inuocas mulier? Si innocens es, dii non sunt. Videre quantum sacerdos peccauerit, quae nec absolui potuit, nec mori. Aut tu sacerdotium violasti, aut nos sacerdotem. Erras si satis ad sacerdotium putas, perire non posse. [*Romani Hispanis*. Ab Tarbeia ad Vestam, cuius vittam carnifex rupit, à templo ad saxum, à saxo ad templum, hic pudicae sacerdotis inter supplicia & vota discursus est. inter superos inferosque iactata, in nouam poenam reuixisti. [*Pompeij Silonis* narratio. Quod ad rerum expositionem pertinet, iudices, non committam ut deorum immortalium ultionem morer, incesta saxo deiciatur, lege damnata est, habetis iudicium, deiecta est, habetis exemplum. [*Vibij Galli* narratio, breuius expositio rerum est. Aduersariam incesti postulaui, accusaui, damnaui, carnifici tradidi: permittitis iam abeam? Accusator recede eamus ad absolutionem tuam, ita Diij damnatam absolvere maluer, quàm sacerdotem? sero innocentiam damnata concupisti, vitam deiectione.

ALTERA pars. Silli Sparfi. Damnata deiectione est, absoluta descendit. [*Arelij Fusci* patris. Putares puellam demitti, non cadere. [*Caestij Pij*. Nullam habebat gratiam, in templo dixerat, itaque tantum Deos inuocabat. Lex sacerdotem non usque ad saxum disferret, nisi expectaret Deorum sententiam. [*Cornelius Hispanus* descripsit altitudinem montis, etiam secure despicientibus horrédam, & adiecit: Carnifex quoque recedens impellit, nihil fecit tanquam reat: contumax est innocentia, turpe putabat sacerdos, rogare, nisi Deos. [*Marylli*. Mirandum est, si oppressa est virgo sine gratia, cuius enim genibus submitit, manus quem deprecata est? quare tardè rogauit etiam Deos?

DIVISIO. Latro in has quaestiones diuisit: Vtrum lex de incesta tantum sit, quae deijciatur? nec pereat: an etiam damnata, si innocens post damnationem apparuit, deijci non debeat: An haec innocens sit, An haec deorum adiutorio seruata sit. [*Caestius* & illa subiunxit huic vltimae quaestioni, An dii immortales humanarum rerum curam agant. Et si agunt, an singulorum agant. Si singulorum agant, an huic ius egerint. Improbabat Albucius quod haec non tanquam particulas incurrentes in quaestionem tractasset sed tanquam problemata. [*Euscus Arellius* pater sic diuisit: Vtrum incestae poena sit deijci, an perire: vtrum prouidentia deorum, an causa seruata sit. Si voluntate deorum seruata sit, an in hoc ut crudelius periret.

COLOR. Hic color fere sententijs quas proposui, permixtus est. Quid tamen Caestius senserit, indicabo. Contra sacerdotem qui dixerunt, videri Deos infectos illi, in hoc eam seruasse, ut diutius torqueretur, aiebat Caestius, malle se casu videri factum, quàm Deorum voluntate. nam si semel illos interuenire huic rei fateremur, manifestius erit in poena seruata esse sacerdotem, quàm in poenam actam: quae non probabat ille. [*Triarij*. Remissam tibi poenam putas? ampliata est, & ipsa inquit ampliatio, quae apud iudices fieri solet: & verbum in sententia positum, non est damnantis, sed dubitantis. Declamauerat apud illum hanc ipsam controuersiam Varus Quintilius, tunc Germanici gener, ut praetextatus, cum descripsisset circumstantem turbam dolentem quod tam cito oculis poena subduceretur, dixit: Exaudierunt Diij immortales populi vota. Incestam, ne cito praeceps supplicium transcurreret, reuocauerunt. Caestius multa contumeliose dixit in ipsam sententiam. Sic, inquit, quomodo quadrigas, reuocauerunt: nam & ante posuisti similitudinem, quia & haec de carcere exierat. Cum multa dixisset, nouissime adiecit rem, quam omnes improbauimus. Ista negligentia pater tuus exercitum perdidit, filium obiurgabat, patri maledixit. [*Pastor Aietius* hanc controuersiam apud Caestium iam senator dixit, & hunc colorem optimū putauit: Sic beneficijs corpus induruit, ut saxa reuerberaret. Multum Caestius hanc corripuit, & dixit: Hoc est, quare ego auditores meos inuitem ad alios audiendos ire: hoc male mihi facit ille, qui aut athleta aut pythes est. Dicebat autem in Albucium, qui illis diebus dixerat in hac controuersia, durius saxo, & in Bassum Iulium multa, qui dixerat Virgo de sub saxo. Orthonem Iunium patrem memini colorem insulsum inducere, quod minus ferendum est, quod libros colorum edidit. Fortasse, inquit, poenae se praeparauit: & ex quo peccare coepit, cadere condidit. [*Silo Pompeius* hunc colorem tentauit. Praestatur, inquit, quaedam damnatis sacerdotibus uerecundia, erubimus quicquam ex damnatae ueste detrahere. [*Hispanus* dixit: Ita putaueras una te poena posse defungi, cum in saxo deos nominasses? [*Triarius* indignantium uoces descripsit, & dicentium: Quia non potes, non uis mori. [*Maryllius* dixit: Constituta in saxo inuocauit Deos, publica indignatio exorta est, audet ista nominare Deos, audet hoc loco? Quid autem habet iam quod illos roget, nisi bonam mortem? [*Diocles Carystius* dixit.

LEX. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum vtrunque corpus interficiat, sine fraude sit. *Altera.* Liceat adulterium in matre & filia vindicare. *Thema.* Vi fortis in bello manus perdidit: deprehendit adulterum cum vxore, ex qua filium adolescentem habebat: imperauit filio vt occideret. Non occidit: adulter effugit: abdicat filium. *Contra filium. Porcij Latronis.* Adulteros meos tantum excitaui. me miserum. quamdiu iacuerunt, postquam deprehenderam? Ego te non abdicem, quem possem occidere? O acerbam mihi virtutis meae recordationem. O tristem victoriae memoriam. Ille onustus modo hostilibus spolijs vir militaris, adulteris meis tantum maledixi: solus ego ex omnibus maritis nec dimisi adulteros, nec occidi. Quid ridetis? inquam quod non habeo manus? voco filium. Tu viri fortis filius, qui stringere ferrum non potes? ne truncus quidem capi potui, nisi domi. vtrunque tamen potui, oblitus sum, & truncum corpus opposui. Exierunt adulteri, tantum meo sanguine cruenti. [*Cornelij Hispani.* O dignum, cui aut pudica contingat vxor, aut impudica, dum armatus est. Te res publica inuoco, quae manus meas possides: quis non putet aut me sine filio fuisse, aut filium sine manibus? *Caestij Pij.* Conceptus est iste: ex quo sciemus, cum adulteros deprehendero. Nunquam putavi futurum salua republi- ca, vt vir fortis sentiret se manus perdidisse. [*Maryllij.* Adulteros meos vsque ad limen profecutus sum. cucurri miser ad ferrum, quasi manus haberem. [*Triarij.* Deciderunt arma cum manib. tunc primum sensi me manus perdidisse.

Dij boni, & has manus aliquis derisit? [*Asprenatis* Arcessitus vt occideret adulteros, venit vt dimitteret. Ita ego manus etiam pro adulteris perdidit. steti deprehensus ab adulteris meis. Patris desertor, matris leno, quem puto iam creditis non esse filium viri fortis, tertius in cubiculo derisor stetit. [*Fuluij Sparsi.* In bello suas, in domo etiam filij manus perdidit. Processit in bellum hic vnus omnium adolescentis filij vicarius, in acie vicit, domi captus est. portat inter spolia viri fortis volutantes adulteros. Adolescens, venit tempus militiae tuae. indignare si deceptus es. tam frustra ad filium quam ad gladium cucurrit. ridebant adulteri truncas viri fortis manus, circa sua arma labentis. *Argentarij.* Ante patriae quam patri negauit manus. libenter causam eius suscepi. Quis enim illum non vindicet? quid hoc infelicius, quem adulteri tunc riserunt, cum deberent mori? Vir fortis in ciuitate truncus, integros adulteros spectat. [*Iulij Bassi.* Non est quod putetis puniri illum: ad suos dimittitur, inquam, ad matrem suam: nescio an & ad patrem. Meruit hereditatem illius, quem occidere parricidium putauit. Nulli vnquam plus debuistis viro forti vsque eo pro vobis pugnavit, vt pro se non posset. Adolescens, quos dimisisti, sequere.

PARS altera. Vibij Galli. Matrem, inquit, non occidisti. quem minus hoc crimine perdere debui quam patrem? Pater occidere iussit: lex vetat. non comparassem patri legem, nisi cum illa lex fuisset. alterum putavi parricidium, matrem coram patre occidere. [*Arelj Fusci* patris. O misera pietas. Inter quae parentum vota constitisti. Non semper scelera nostri iuris sunt. & truces quoque animos misericors natura debilitat.

DIVISIO. Latro hac vsus est diuisione: An licuerit filio: An vindicare oportuerit: An si licuit, & oportuit, ignoscendum sit illi, si non potuit, indulgentia repugnante. An licuerit, in illa diuinit: An tunc liceat adulterium filio vindicare, cum maritus non est: An tunc liceat, vbi maritus in eo loco est, quasi omnino non cesset. An oportuerit, tractationis quidem est, quam vt quisque vult variat. Latro tamen sic ordinauit. Oportuit, etiam si pater non iuberet, occidere adulteram, viri fortis vxorem oportuit, iubente patre, etiam si ipse posset occidere. oportuit, cum & iuberet, & ipse non posset. Noui declamatores illam quaestionem tentauerunt ex verbo legis natam. Adulterum cum adultera qui deprehendit, dum vtrunque corpus interficiat, sine fraude sit. an nemo possit occidere, nisi qui deprehenderit. Tentauerunt & illam, an non possit abdicari filius, ob id quod illi facere salua lege non licuit.

COLOR. Color pro adolescente vnus ab omnibus qui declamauerunt introductus est: Non potui occidere: ex illa Ciceronis sententia tractus, quam in simili controuersia dixit, cum abdicaretur is, qui adulteram matrem occidendam acceperat, & dimiserat terrore. [*Latro* descripsit stuporem totius corporis, in tanto inopinati flagitij spectaculo: & dixit: Pater, tibi manus defuerunt, mihi omnia. sed cum oculorum caliginem, animi defectionem, membrorum omnium tortionem descripsisset, adiecit: Antequam ad me redeo, exierunt. [*Gorgias* inepto colore, sed dulci. Pammenes ex bonis declamatoribus dixit. *Gorgias* egregie dixit. Pammenes dixit. *Fuscus Arellius* dixit: Maius erat scelus quod imperabas, quam quod deprehenderas. [*Albutius* non narrauit, sed hoc colore egit ab initio vsque ad finem: Ego me defendere debeo: si quid mihi obiectum erit, aut negabo, aut excusabo. Si quid exegeris maius viribus meis, dicam, Ignosce, non possum. Ignoscit filio pater nauigationem, excusanti, se non ferre mare: ignoscit non sequenti castra, si non potest, quamuis pater ipse militaris sit. Non possum occidere. Agedum ipsam legem recita: Liceat & marito, liceat & patri. Quare tam multos nominat, nisi quod putat aliquos esse qui non possint? Et in descriptione dixit: Cum me vocauit pater, hoc inquam, putauit supplicium futurum morte grauius, si adulteram filio ostenderet. Et illud dixit: Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium stupentem. [*Silo Pompeius.* hoc colore narrauit. Non putauit mihi licere. *Blandus* hoc colore. Vtrunque filij nomen audio: pater rem petit iustiore, mater faciliorem. Et illud

illud post descriptionem adiecit. Fatebor vobis, parricidium coram patre facere non potui. [*Caestius* hoc colore egit: Prosiluit, inquit, protinus mater, & amplexu suo manus meas alligauit. Ago confusio-
meae gratias, quod nihil in illo cubiculo vidi, nisi patrem & matrem. Pater rogabat, vt occiderem: mater,
vt viueret, Pater, ne nocens impunita esset: mater, vt ego innocens essem. Pater recitabat legem de adul-
teris, mater de parricidis. Et vltimam sententiam dixit: Occidere matrem si turpe est noluisse, non potui.
[*Argentarius* dixit: Non est quod me ex hoc habitu aestimetis, quod manus habeo: tunc non habui. Et
illud dixit. Dat poenas tibi, perdidit virum, perdidit filium, aegrotanti non assidebo, egentem non alam.
omnia mihi libera sunt, iam vitam illi non debeo.

EX altera parte multa sunt pulcherrime dicta: sed nescio an Graecis nostri cessuri sint. In hac contro-
uersia dixit *Amas*: † Habet aliquid corrupti haec sententia. [*Latro* dixit: Quantū ego tunc questus sum
cum fortuna mea, quod non & oculos perdidissem. *Silo Pompeius* dixit, Fili, aut oculos erue, aut manus
commoda. Omnes aliquid belli dixerunt, illo loco quo deprehensi sunt adulteri dimissi. *Latro* dixit: Ad-
ulteros meos tantum excitaui. *Fuscus Arellius* dixit innuisse nuntiae. frigidius dixit contrariam illi sen-
tentiam: Adulteros interuentu meo ne excitaui quidem. *Vibius Rufus* dixit: Adulteri marito non assurre-
xerunt. [*Pompeius* dixit: Adolescens, denique adulteros excita: postquam tu venisti, securius iacent. [*La-
tro* dixit: Erratis, qui me putatis manus non habere: filium vocaui: vt intrauit, ab adultero salutus est.
Fuscus dixit: Fili, tuam fidem. ostende, te integro, manus me non perdidisse. controuersiam mihi de te fa-
cit adulter, veni. vtrius filius sis, indica. [*Punitius* & pulchre dixit, & noue. sumpsit ab omnibus bene di-
cta. Irrupi in cubiculum adulterorum: quid mentiar miser? aperto cubiculo expectabant adulteri. [*Cae-
stius* dixit: Vocaui filium, risit adulter, tanquam qui diceret: Meus est. †

[*Vibius Rufus* dixit: Quam otiosi, quam
securi adulteri transierunt praeter oculos meos, praeter filij manus. [*Latro* cum exeuntes adulteros de-
scripsisset adiecit: Adolescens, parentes tuos sequere. [*Nicetes* illam sententiam pulcherrimam, qua ne-
scio an nostros antecesserit, sed illum Albucium qui Graecis praeminet: cum pugnanti in acie se de-
scripsisset, dixit: Me miserum, quas manus adulter effugit. & illud Albucij. Non potui, inquit, matrem
occidere, quo excusator sis, adijce & patrem. *Albucius* sic narrauit, vt tanquam filio sciente factum es-
set adulterium, suspectum quasi conscius matri suae fecerit. [*P. Aspernas* dixit. Exijt nouissime ma-
ritus, & dedit adulteris locum. Idem dixit: Matrem occidere non potes. adulterum certe occide. An &
iste pater est? dixerat *Nicetes*.

Murrhedius dum hanc sententiam imitari vult,
stultissimam dixit: Reliqui in acie pugnaces manus.

Raptor duarum. Controuersia V.

EX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema*. Vna nocte quidam duas ra-
puit: altera mortem optat, altera nuptias. *Contra Raptorem*. *Porcij Latronis*. Iam se parabat in ter-
tiam, nisi nox defecisset. Stupri accusatus, stupro defenditur. Cum altera litigat rapta, alteram aduocat.
Vindicate patres, vindicate fratres, vindicate mariti: fortior disciplinae publicae seueritas surgat: iam bi-
nae rapiuntur. [*Mentonis*. Postera die erat in huius domo fletus, lamentatio matris spes suas deploratis:
cum interim ex alia domo alia vociferatio oritur, alius tumultus: coit populus, velut publico metu ex-
territus: credit duos raptores fuisse. Cum interim producitur publicus pudicitiae hostis, quem vna no-
cte vnius virginis iniuria non fatigauerat. [*Caestij Pij*. Alteram iniuriae rapuit, alterā patrocinio. Quan-
tum suspicor, ne rapta quidem es. quaeris argumentum? non irascere. quomodo istud fit? duabus iniu-
riam fecit: vna queritur. Misericors sum, inquit. Gaude. habes qui te vindicet. Vide qualem habitura sis
virum. non est vna contentus. *Argentarius* eundem sensum dixit, hoc adiecto. Non est vna contentus, ne
vna quidem nocte. [*Pompeij Silonis*. At quā bene mimum egit, quomodo raptam se quæsta est, qua vo-
ciferatione, quam perbene illi optionem cessimus. [*Triarij*. Perieras raptor, ni bis perire meruisses. [*Iu-
nij Gallionis*. Sumatur de illo supplicium, constituatur in conspectu publice: caedatur diu: toto die pereat
qui tota nocte peccauit. Subito fastidiosus raptor occurrit, & ait: Iam nec nuptias volo. Stulta deciperis:
dicam suus? quid dixerim tibi, idem enim dixi & huic dum te peto, in illam incidi. [*Arellij Fusci* patris.
Retro amnes fluant, & sol contrario cursu orbem reuocet: confugiat sacrilegus ad aras, raptorem rapta
vindicat.

EX altera parte. *Pompeij Silonis*. Postero die cum illi narratus esset nocturnus error, dum putat se in
vnam incidisse, huic priori supplices submisit manus, hanc prius deprecatus est, exorauit, propter hoc
puto ista magis raptori irascitur. Altera ex puellis raptorem mori vult, altera seruari reum. Alter iu-
dex damnat, alter absoluit. Inter dispares sententias mitior vincat, dicam quod sentio: magis irascetur,
si vnam tantum rapuisset: diceret, Ergo ego sola digna visa sum, cui iniuriam faceret? [*Argentarij*. Refe-
rat nunc Virginiam, referat Lucretiam: plures tamen Sabinæ sunt. Ex tribunis potentior est qui interce-
dit: non est inuidiosa potestas, quae misericordia vincit. Quid cessas puella? pro marito roga. Haec sen-
tentia deridebatur a *Caestio*, quasi improba.

DIVISIO. In hac controuersia de prima quaestione nulli cum altero conuenit. *Latro* primam fecit
quaestionem. Non posse raptorem, qui ab rapta mori iussus esset, seruari. Si legatus, inquit, exire debet,

peribit: si militare debet, peribit: si legem dicere debet, peribit. Si raptam ducere debet, aequè peribit. Si is ante te rapuisset, & nuptias optasset, interposito deinde tempore, antequam nuberet, hanc vitiaffet: negares illum debere mori, rapta iubente? Atqui nihil interest: nisi quod dignior est raptor morte, cuius inter duos raptus ne vna quidem nox interest. Si rapta nupisset, deinde post tertium diem rapuisset aliam, negares illum mori debere? Atqui quid interest? nisi quòd honestius tunc maritum defenderes, quàm nunc raptorem defendis. Alteram fecit. An rapta, quae nuptias optat, nihil amplius raptori praestare possit, quam ne sua lege pereat: contra alienam legem nullum ius habeat. Optasti nuptias: non occidetur tanquam raptor tuus. At idem si eadem nocte qua te rapuit, stationem deseruit, fuisse ferietur. Si sacrilegium fecit, occidetur. Licet tu dicas, Quid? ergo ego non nubam? Tu raptori praestas, ut illum ipsa non occidas: non potes praestare, ne quis occidat. quomodo sacrilegus, quamvis a te seruatus, periret, sic alterius puellae raptor a te seruatus peribit. Si rapuisses te: deinde deprehensus in adulterio adseruaretur in tormentum diutius pereundi, tu interimeducta nuptias optasses (datur enim optio & in absentem) vetares illum occidi à marito? Quid interest, qua lege pereat? nisi quòd modestius alienam legem interpellares quàm tuam. Tertiam fecit: Cum quod vtraque optat, fieri non possit, an ea eligenda sit optio, qua vitio ad vtramque perueniat. Atqui mortem optat mea optio, & te vindicat: tua me non vindicat. Et hoc tibi mea optio praestat, quod mihi, occiso raptore inuidiam. Illa respondet: Optio tua me non vindicat. Vindictam tu meam putas, non fieri quod volo, fieri quod nolo? etiam mihi contumeliosum erit, te dignam videri in cuius honorem occidatur: me indignam in cuius honorem seruetur. Isto modo & mea te vindicat. Nempe lex duas poenas scripsit vitiautori: alteram passurus est, non eris inulta. iam raptor non erit impunitus, habebit poenam, indotatam vxorē. Respondet eodem modo. Morietur: sed non mihi. Seruabitur, sed tibi. Quartam fecit quaestionem: Si non potest vtriusque rata esse optio, vtra dignior sit. Vltimam non quaestionem, sed tractationem, nullum non raptorem impunitum futurum: si haec via impunitatis monstretur, ut qui plures rapuisset, tutior esset. Neminem non inuenturum aliquam humilem, quae se in optionem commodaret. [*Fuscus Arellius* primam quaestionem hanc fecit: Qui duas rapuit, perire vtrique debet. Lex inquit quae dicit, Rapta raptoris aut mortem optet, aut nuptias: de eis loquitur, qui singulas rapuerunt, non putauit quenquam futurum, qui vna nocte duas raperet. Non quaero, quid optetis, quod feruissime optare potestis, occupo. necesse est raptorem mori. Quare? vtrique raptae debet vitio contingere. Vtraque enim non potes ducere, vtrique mori potes. Vna pars legis ad hunc raptorem pertinet, in qua mors est, putate enim vtramque nuptias optasse. Quid futurum est? in raptoris matrimonium ambitus erit. Putate illum plures rapuisse quàm duas: quid fiet? una nubet: nuptiae ad vnam pertinebunt, mors ad omnes. Qui duas rapuit, vtrique debet mori. quare? dicam: Quod vult, eligat: aut nuptias optabunt: aut altera mortem, altera nuptias. Si nuptias optauerint, non poterit fieri quod vtraque voluerit. Vno modo poterit fieri quod vtraque volet, si vtraque mortem optauerint: ergo fiat id, quo vno duae vindicari possunt. Hic tractauit: Ne exemplo quidem vile est, non vtrique perire eum qui duas rapuerit. hinc morem perniciosissimum introduci ciuitati, ut aliquis propter hoc non pereat, quia perire saepius meruit. Reliquam partem controuersiae *Fuscus* in haec diuisit: Vtra optio honestior sit, vtra iustior, vtra utilior. [*Caestius* hanc patrem controuersiae sic diuisit: Vtra puella dignior sit, quae valeat: vtra optione raptor dignior sit. *Caestius* & coëcturalem quaestionem tentauit, An haec cum raptore colluserit, & in hoc rapta sit, ut huic opponeretur. *Latro* aiebat, non quicquid spargi possit suspiciose, de eo etiam dicendum. Colorem hunc esse, non quaestionem: eam quaestionem esse, quae impleri argumentis possit. *Caestius* aiebat, & eam impleri posse argumentis. Hunc sensum à Latinis iactatum *Nicetes* dixit. *Glycon* dixit. *Diocles Caristius* dixit. hunc sensum *Vibius Rufus* subtiliter dixit: Volo tibi malam gratiam cum sponso tuo facere, habet amicam. in hoc controuersiam dixit. [*Albucius* ambulat in masculos. adeo nullum sine amatore vitium est, ut hoc quidam disertum putauerint. ego tamen magis miror, hoc *Albucium* potuisse dicere, quàm aliquos potuisse laudare. Ex Latinis dixit *Triarius*: Gratulor vobis virgines, quòd citius illuxit. *Argentarius* dixit: Quaeritis quid isti finem rapiendi fecerit? dies.

Archipiratae filia. Controuersia. VI.

THEMA. Captus à piratis scripsit patri de redemptione. non redimebatur. Archipiratae filia iurare eum coegit, ut duceret se vxorem, si dimissus esset. iurauit. Relicto patre secuta est adolescentem. rediit ad patrem. duxit illam. orba incidit. pater imperat, ut archipiratae filiam dimittat, & orbam ducat: nolentem abdicat. *Contra Filium. Porcij Latronis*. Pro dij boni, & haec puella hospitio patris excepta est. prohibeo domo, terra prohibendam. Bonae spei vxor, bonae spei nurus, quae amare potest captiuum, odisse vel patrem. Captus, inquit, in tenebris iacebam. Narra obsecro soceri tui beneficia. Possum, inquit, ludices, esse securus? filius meus ait se uxori partitidum debere. [*Caestij Pij*. Quis interfuit nuptijs tuis? pater? denique puellae pater?

EX altera parte *Silij Bassi*. Hodie captiuus essem, nisi haec archipiratae filia fuisset. Ut dixi, Patrem habeo: inter bonos captiuos sepositus sum. Archipiratae filia vocatur, puto ex aliqua nata captiua: certe animi eius natura à patre abduxerat: misericors erat, deprecabatur, Hebat, mouebatur periculis omnium:

nihil

nihil in illa deprehendi poterat piraticum. Promisi nuptias. & quasi aliquam sacram testamentum, totum nomen inserui. Eo loco me non deseruit, in quem venire etiam patres timuerunt. Arctius nos fortuna alligauit, quàm ut orba possit diuellere. Vidisses tecum pannis corpus, omnia membra vinculis pressa, maciem, retractos introversus oculos, obtritas catenis & inuiles manus. talē quis amare tibi misericors posset? Decepi te puella, alia pollicitus sum. Venies in patriam mecum, ibi tibi referam gratiam: hic catenatus, egens, squalidus quid possum? pater meus, socer tuus (hoc enim iampridem te vocabat) tocer, inquam, tibi tuus gratiam referet. Quidā auitas paternaeque flagitij obruerunt imagines, quidam ignobiles nati fecere posteris genus, in illis non seruasse: quod acceperant, maximum dedecus: in his quod nemo dederat fecisse, laudabile. Si possent homines sibi sortem facere nascendi, nemo esset humilis, nemo egens, vnusquisque felicem domum inuaderet. Sed quamdiu nō sumus nata nos regit, & in quemcunque vult casum nos mittit. Hinc sumus aestimandi, cum sumus nostri. Quis tunc Marius, si illum in suis inspexerimus maioribus? humilis. In consulatu nihil habet clarius, quàm se auctiorem. Pompeium si hereditariae extulissent imagines, nemo Magnum dixisset. Seruium regem tuhi Romanū cuius virtutibus humilitate nominis nihil est clarius. Quid tibi videntur illi ab aratro citati, qui paupertate sua beatā facere rempublicam? Quemcunque volueris reuolue nobilem, ad humilitatem peruenies. Quid recensito singulos, cum hanc urbem possum tibi ostendere? nudi steterē colles. Inter haec tam effusa moenia, nihil est humili casa nobilius. fastigiatis supra tectis auro puro fulgens praeclucet Capitolium. Potes obtrigare Romanos, quod cum humilitatem suam obscurare possint, ostendunt. Sed haec non putant magna, nisi apparuerit ex paruis surrexisse. Misereri illius oportet, quia orba est, ista tamen habet propinquos, habet amicos paternos, habet te imbecillitatis suae tutorem fortissimum. Omnes vxores diuites feruū exigunt. Crede mihi, vult in suis regnare diuitijs: & tamen aequum est eam possidere domum, quam meam agnouerit. Si coeperimus esse magis liberi, si paulo speciosior animo eius effulserit domus, si parum blande fecerimus, relinquit: & tunc est tormentum, carere diuitijs, cum illas iam senseris. Vides quid inter duas vxores intersit, ista si nos reliquerit, repetet suos: haec quod dedit, dimissa non auferet. Multi duxere sine dotibus vxores: quidam dictas non accipere dotes: quidam emptis cōtenti fuere mancipijs: & cum possent accipere diuitias, emere quibus libertatem darent maluerunt, quàm suam vendere. Aliquis in adoptionem iuuenis petitur, si vult ire: quaeret senex ille qui petit, quales & quos habeat maiores, quāta bona, an satis magno se possit addicere. Aliquis captare orbos senes vult, & suas spes in aliorum mortes diffundere, excutiat testamēta, scrutetur census, vbi vero quaeret vxorem, videat an nuptias si amet, an nihil pluri faciat marito, an misericors sit, an foris sit, an possit, si quid viro inciderit mali, intolerare. Si his bonis fuerit instructa, dotata est. Nō possumus vna felices esse: quod solemus, vna ini felices erimus. Fac, inquit, quod imperat, nolo propter me patrem tuum offendas. Ibo, inquit, sola. Tu ibis an quo, infelix? Quas petitura regiones? Est enim tibi aliquis locus? pater tuus nobis maria praeclusit, meus in terras. [*Caestij Pij*. Solent qui coguntur à patribus ut vxores ducant, illa dicere: Nō sumus etiam nūc capere nuptijs. Ego contra refugio vxorem, quia vxorius sum. [*Arrellij Fusci* patris. Insolens malum est, beata vxor: cum immensum pondus auri orba attulerit, cum pecunia arcas nostras onerauerit, quid aliud quàm beatæ seruiemus? Altera filium dat tibi, altera patrimonium. Pater, vtra magis diues est? Locuples se est, pater, quam mihi concilias. O si scires, quàm diues haec fuisset. Orba, inquit, est. & haec orba est. Inter duas orbas ea mihi curanda est magis, quam orbam ego feci.

DIVISIO, in hac controuersia nihil litium fuisse fere omnes consentiunt. *Latro* primam quaestionē fecit. An pater propter matrimonium, filium abdicare possit, cum liberum cuique huius rei arbitrium sit. *Gallio* subiecit hūc: Etiam si potest imperare filio, ut vxorem ducat, an ei quāta habet? *Latro* secundam fecit: Si ius est patri, etiam propter matrimonium abdicandi: an liberum hūc fuerit, non parere cū iurasset. Hoc in haec diuisit: An nemo iurē iurando teneatur, quo per necessitatem adactus est: An expleuerit ius iurandum, ducendo illam vxorem? An etiam si non expleuit, non teneatur religione, qui coactus aliquid contra ius iurandum fecit: hūc autem cogi à patre super ius iurandum facit, an possit parere patri, an debeat. Hic de meritis puellae & moribus.

COLOR. Colore hoc vsus est *Latro* pro patre: Puellā nō misericordia motā, sed libidine: & ideo nō esse beneficium. In argumentis eleganter hanc partem tractauit: Etiam si beneficium dedisset, non esse sic referendam gratiam, deinde beneficium esse quod iudicio datur, non quod furore aut morbo. [*Hippodamus Romanus* alio colore dixit: Illam nō amore adolescentis, sed odio patris sui secutam esse. Voluit ille & amoris commendationem detrahere. [*Buteo* longe accersito colore vsus est: Voluit eam nubere non invito patre, sed secreto suadente, palam dissimulante totum hoc gestum. Ratione illa honestam conditionem nuptiarum inuētā, cum alio nullo modo posset. Neque enim aliter illos effugere potuisse, nisi patre inuito. Sed aiebat *Latro*, nō esse tanti, detrahere illi commendationem solui adolescentis, ut detraheretur inuidia relictī patris. [*Fuscus Arrellius* egregie declamauit: Nō enim propter nuptias orbae dimitti illam, sed quamuis orba non esset, ei ei iussit, nō aliam sibi magis placere, sed illam displicere dixit: & hoc quod *Latro* transcurrerat, praesent. Timere se puellam tenerariā, inter piratas natā, inter piratas educatā, impiam in patrem. [*Gallio* illud quod omnes scholastici transtulerunt, dixit: Timere se, ne haec speculatrix esset, & piratis omnes occasiones indicaret: certe ne videretur, nolle se suspectum esse rei publicae, illi iurasse timuit, ne à puella videretur improbe iurandum exegisse. Ne quid liberi huius esset, adiecit,

cit, iurasse per patrē. [Triarius dū sententiam puerilē captat, inepte dixit, Iurasse & se per orbam. Aiebat enim *Caestius*, valde hanc fieri orbam, etiam si iurasset. [Latro aiebat quoque iusiurandum ineptum esse: nihil enim minus conuenire, quā aliquem per patrem iurare, patrem relicturæ. Omnes honestam matrem puellae dederunt: omnes dixerunt eam misericordia motam, non amore. Solus *Pollio* iudicio fecisse vult eam, etiam à misericordia discessisse. dixit enim illam non potuisse cum piratis viuere. Vt primū honestam occasionem inuenerit discedendi, discessisse. [Q. *Haterius* a parte patris pulcherrimam imaginem mouit. Coepit enim subito quo solebat cursu orationis feruere, quasi exaudiret aliquem tumultum, vastari omnia ac rapi, comburi incendiis villas, fugas agrestium: & cum omnia impleffet terrore, adiecit: Quid exhorruisti adolescens? socer tuus venit.

GLYCONIS valde leuis & Graeca sententia est. Tolerabilem dixit illam rem, cum iurandi vim describeret: hoc esse quod foedera sanciret, quo astringeretur exercitus.†

ARTEMON circa eundem sensum uersatus est à parte adolescentis, cum dixisset relictum patrem, adiecit.†

Tyrannicida a piratis dimissus. Controuersia VII.

LEX. Liberi parentes alant, aut uinciantur. *Thema*. Quidam alterum fratrem tyrannum occidit: alterū in adulterio deprehensum, deprecante patre, interfecit. A piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam scripsit, si praeciderent manus, duplum se daturum. piratae illum dimiserunt, patrem egentem non alit. *Pro tyrannicida. Porcij Latronis*. Da mihi epistolam esurientis istius. Manus, inquit, praecidantur, in quam partem corporis durius saeuitia incurrat? cetera membra mea sunt, manus publicae sunt. Talem me dimittite, qualem à piratis recepistis. Non habeo quod de fortuna queri possim, eum qui manus meas configit. Si praecideritis, inquit, manus, irasceris? scribe potius, Si occideritis. Tyrannicida exitum tyranni rogo, non timeo. Manus quas piratae soluerunt, Iudices alligant. Ex omnibus quae mihi fortuna terra marique priuatim mala publiceque congeffit, tyrannum, adulterum, piratas, nihil expertus sum durius quā patrem. Tyrannus cum timeret manus meas, non praecidit. Iniuria matrimonij nihil abstulit corpori, piratae, quasi beneficio meo uiuerēt, gratis miseri sunt. Vnum hostem inexorabilem habui, quod felici re, quod subito inimico, non ante tyrannidem nauigauī. Genui, inquit, educaui, nempe istud beneficium & tyranno praestitisti, & adultero. Has manus si per te redimere non potes, rempublicam appella. Adulter cum manibus sepultus, tyrannus cum manibus proiectus est. Magnis sceleribus iura naturae intereunt. Non magis tu pater, quā illi fratres. Audite nouam captiui vicem. Tutus sum: si pater meus nihil habet, quicquid habes pro redemptione filij mitte: nō est quod timeas: non deerunt tibi alimenta, cum dixeris tyrannicidae patrem. Pro adultero filio rogas. quaerite nunc quomodo tyranni fiant. [Caestij Pij. Cedo mihi epistolas patris, quaeris unde habeam, cum mihi nullas miseris? Duplam dabo pecuniam, vnico filio rogat. Duplam pecuniam dabo: vnā summam pro filio, alteram pro tyrannicida. Si manus praecideritis, hoc ne adulteris quidem licet. Non habui pecuniā, sed rogare illos potes, & audacter roga, in misericordes piratas incidi. Quare non alo? quia captum filiū tuum, age, parum est, si dixero, non redemisti. Alere non possum: perdidī manus, non credis? epistolam lege, duplam pecuniam dabis, auaris dabis, piratis dabis, sic excusabant piratae, ipsas mihi cum praeciderent manus: Pater iussit, aiebant, magnum facinus est, sed magno licet. Egens sum, inquit, mentiris. Cedo mihi patris mei censum. Quid ergo alis patrem? dimissus fortasse promittam, cum rogaueris, nihil paci scōr. Etiamnum manus meas petis, nega tuam esse epistolam, & habes argumentum, dices, erogare adultero soleo, Qui non aluit, inquit, patrem, alligetur. Plus de manibus meis timui. [Cornelij Hispani. Quid me rogarit pater, nescio: publica vindicta cruentum gladium priuato tyranno impressi. Captum me piratae nihil, nihil aliud quā alligauerūt. [Q. Pius. Duplam pecuniā dabo. Polliceris, inquā, petitur unde tantas patrimonij vires habeas, etiamnum, tanquam de tyranni arca loqueris. Corrupt frater uxorem meam, quam nec tyrannus violauerat. Vt pretium piratae constituerunt: Gaius sum, inquā, locuples pater poterat dare, etiam si duplam poposcissent. Remiserunt me reip, cum manibus, patri cum epistolis. [Pompeij Silonis. Pactus sum de redemptione, scripsi patri, quicumque pro tyrannicida vestro pependistis certum habeo: solliciti optatis, ut hae litterae ad patrem perueniant. Egeo, inquit, sic subito? quod ex toto emi non debet, duplo emit. [Arelij Fusci patris, Causam meam tenui apud eos, qui nihil debebant manibus meis. Tunc primum egere queritur iste, cum manus meas vidit, quid mirum, si non putauerunt turpe piratae, accipere mercedem quam pater dabat? Ades pietas: si sancte vixi & innocenter, effice ut iste manus meas, qui odit, desideret. Tarde mihi epistola solui videbatur: hoc prorsus fabulis, repleto sceleribus nostris seculo, deerat, ut narraretur aliquis solutus a piratis, & alligatus à patre. [Blandus. Hic qui unde uiuat non habet, quā care tyrannicidae vestro se mancipat? quid agis pirata filij, piratarum magister, eius crudelitatis emptor, cuius nec pirata venditor est? [Romani Hispani. Pater piratis salutem. Hāc eripis filio, duplam dabo. Quid necesse est? potui vilis solui. Ut praecidatis manus. Obstupuerunt piratae: & cum dimitterent, dixerunt: I, dic patri tuo, non omnia piratas vendere. [Mentonis. Adhuc Iudices tanquam pro manibus meis egi, verum est confitendum vobis, remissae sunt: exhibeo res publica piratarum depositum tibi: manus hae tuae saluae ad te perlatae sunt, fac quod uoles: illud unum rogo, si pecca-

peccauerunt, cui tibi tu uinciendas trade: si isti tradis, sic alligabit quomodo uoluit. praecidet. [*Allegij Flauij*. Adhuc qualem optem patrem, nescio. diuitem? debilitat: egentem? alligat. neutrum manibus meis: expedit. Duplam dabo, ut manus praecidatis. Filium minus crudelem habuisti. [*Maryllij*. Vt allata est epistola, coeperuntque eam piratae soluere, ut recitata dupla in epistola pecunia est. Hic est, inquam, pater quem uobis laudaueram. [*Triarij*. Vbi est patrimonium tuum illud, quod tyrannos instruit? quod ad alteros facit? ubi est? certe in me nil impendisti.

PARS altera Silij Bassi. Infelix futura est etiam uictoria mea. si non teneo causam, fame moriar: si teneo, hoc tantum consequar, ne fame moriar. Duxi uxorem nimium foecundam: peperit mihi tria nescio quae prodigia, varijs generibus inter se & me furentia: unum qui posset patriam opprimere, alium qui fratrem uiolare, alium qui patrem. Testor, Iudices, omnes ciues meos. una seruimus: nemo tyrannidem me uno sensit magis. Argumentum habeo maximum, quod uiuo non pepercissetis mihi, si putassetis me patrem tyranni. Dum inter se pugnant, uicit respub. Reliqui duo, quia non poterant in nos, inter se tyrannidem exercuerunt. habebat iste nescio quam uxorem, quam in arce cognouerat. Si alligare te possem, proficiscentem alligassem. Non opus est tibi magna impensa ad sustinendum patrem. tu mecum alimenta partire. nolo me tam bene alas, quam ego te alui: nolo ignoscas mihi quicquid passus es, quicquid timuisti patrem. posce flagella, scinde rugas, ultores subijce ignes, & mortuam hanc partem, quae ratum in contumeliam suam spirat, quia extingui non potest, exure. si parum est, fac quod ais ne piratas quidem fecisse, manus praecide. exhibeo tibi. hae sunt illae, quae quidlibet scribunt. Vbi est gladius tuus? stringe. tyranno licuit vulnere mori: adulter uno ictu breuiter confectus est. Pater, te pro beneficio similem sortem rogo. ne tu quidem apud piratas famem timuisti, neminem tyrannus sic torfit. [*Porcij Latronis*. Fili, nihil amplius quam famem deprecor: si tamen inexorabilis es, illud pro beneficio peto, ut aut tanquam adulter moriar, aut tanquam tyrannus. Par erat utriusque fortuna illo tempore. tu alligatus eras, ego senectute immobilis, & uincto simillimus: tu in sollicitudine, ego in omnium meorum solitudine: tu lucem non videbas, ego etiam modicam, hoc unum inter nos interest, quod tu etiam a piratis cibum accepisti. [*Blandi*. Deprecabar non pro adultero, sed pro domo. ne fratrem occideret, tyrannicidium inquinaret, patrem respergeret. Roganti mihi, & has interponenti manus, paene praecidit. Haec sententia deridebatur a Latrone, tanquam puerilis. Hoc & pro isto est, ut aliquem ex suis reliquisse videatur, quem non occiderit. [*Vibij Ruli*. Hae nempe scripserunt epistolam manus. praecede: praecide, & ale. [*Pompeij Silonis*. Liberi parentes alant, aut vinciantur. ad te legem meam transero, licet alliges, & alas.

DIVISIO. Fere hac uis sunt diuisione: An lex causam nec patris nec filij aestimet, sed hominis: Pater an filio alendus sit. Dixit legem hanc pro malis patribus scriptam esse, bonos etiam sine lege ali. An omnes alendi sint, an hic alendus sit. Hanc quaestionem Latio in haec diuisit, An alendus sit, quod filium a piratis non redemit, hoc loco quaerit, An potuisset redimere, an uoluisset. deinde, An alendus sit, si etiam praecidi filij manus uoluerit: nouissime, An praecidi uoluerit. [*Hispo Romanus* separatim quasi iuris quaestionem fecit, An qui non redemit filium, non possit ab eo alimenta petere. Sed hoc utraque quaestio continet, ut aiebat Gallio, & prior in qua quaeritur: An omnis pater alendus sit dicitur enim: Quod si quis filium excaecauerit, quid si quis non redemerit? Et cum ad alteram quaestionem ventum est, in qua quaeritur, An hic pater alendus sit: nihil aliud dici potest, quare non alatur, quam quod non redemit, quam quod duplam promissit, ut manus praeciderentur. Graecorum improbam quaestionem satis erit in eiusmodi controuersijs semel aut iterum annotasse, An in tyrannicidam uti pater hac lege possit: quasi enim sacras & publicas manus esse: in quas ne piratae quidem licere quicquam putent. Nostri hoc genus quaestionis summouerunt. [*Silo Pompeius* non eis tantum usus est quibus ceteri, cum dicerent, hunc patrem non debere ali, quod non redemisset filium, & quod praecidi manus filio uoluisset: sed a priuatis causis transit ad publicam causam. dixit enim, non debere ali hominem perniciosum Reip. qui tyrannum filium habuisset, qui desiderasset amissum, quod non vindicasset. Sed negauit ullam aliam causam illi esse persequendi tyrannicidam, nisi libertatem publicam: & descripsit mores hominis impij, cruenti: qui quia per liberos non posset, per piratas tyrannidem exerceret: ut liberius diceret, latrocinij filio dedit: & illud in hac parte laudatum est a Silone declamante. Coeperat hoc tractare, non debere ali tyranni patrem, omnibus fauentibus illum fame necandum: & cum diu pressisset, illum tyranni patrem esse adiecit: Aude postulare ut illud tibi profit, quod tyrannicidae pater es. [*Blandus* hunc sensum, cum postero die declamaret, in ironiam vertit: & cum obiecisset, quod tyranni pater esset, adiecit: Nolite illi auersari. habet quod opponat. & adulteri pater est.

COLOR. Colorem pro parte alius alium introduxit. [*Fuscus* iratum se illi confessus est fuisse, quod fratrem in conspectu patris occidisset: & huic loco vehementer instigit, cum nemo hoc tyrannus, nemo pirata fecisset. Iratus, inquit, ob hoc ipsum fui, quod hoc scelere etiam tyrannicidam inquinaueras. apparet te morbo quodam aduersus tuos furere: & seruauit hunc actionis tenorem. Iratus fui, hodieque pacifcor, nec queror: nec se demisit in preces aut rogauit, sed iure patrio usus est. Illud ad excusanda epistolae crudelitatem adijciebat: Scripsi piratis, non eo animo ut manus tibi praeciderentur, sed ut exprobrarem tibi cruentas in conspectu patris fraterno sanguine manus: tuto autem scribebam. sciebam enim piratas non facturos, nisi pecuniam accepissent, quam non mittebam. Quamobrem neque praeciderunt. & si sperassent, utique praecidissent. Sed apparuit illas epistolas irascens esse, non promittentis. In ultri-

mo descripsit, quàm miser futurus esset, alimenta accipiēs illis manibus, quas paulo ante spectauerit fratrem occidentes: & adiecit, quod aiebat praeceptore suo dicente, summa cum admiratione exceptum, illud Homeri Priamo aptum. [*Silo Pompeius* & ipse iram fassus est, aiebat enim nō habiturum fidem, si se negasset iratum fuisse: sed irae causam non dixit. [*Q. Fuscus* transeundas aiebat eas offensas, quibus ille gloriaretur: hanc causam posuit, quod relictus esset ab vnico filio, quod inuito se nauigasset: cum videret senem orbem iam paene egentem, iam tum illum fugisse, ne aleret: & ad preces patrem deduxit, & rogauit in epilogo filium, vt sparsim hoc colore declamasset. Memini hominem inter scholasticos sanum, inter sanos scholasticum. [*Caestius* alio colore vsus est, dixit enim, non iram illam patris fuisse, sed calliditatem: Non habebam, inquit, vnde redimerem. Quem rogarem pecuniam in tam auara ciuitate, in qua ne filij quidem patres alunt? vsus sum consilio, sciebam piratas non crudeles esse, sed auaros. volui efficere, vt desperarent illum redimi, & propter hoc superuacuum, & cum impensa futurum, dimitteret. An prudenter cogitauerim, nescio, feliciter certe cogitavi, post epistolas illas quas accusat, dimissus est. [*Latro* se totum ab istis remouit coloribus, & aduocauit vires suas tanto totius actionis impetu, ut attonitos homines tenuerit, hoc enim colore usus est: Nescio quid scripserim: olim iam mihi excussa mēs est, ex quo vidi filium vnum in arce, alterum in adulterio, tertium in parricidio: ex quo respersus sum sanguine morientis filij, ex quo relictus sum solus, senex, orbis, egens, odi meos. Hic color illius viribus approbatus est. Quanto enim opus est, vt aliquis accusando se miserabilem faciat? [*Albucius* omnes colores miscuit: & vt hoc liberum esset, patronum patri dedit, nec voluit narrare. Ad propositionem coepit. Alimēta pater à filio petit, deinde cum ad defendendum venit, quod scripsit duplam se daturum, si manus praecidissent, primum Latroniano colore vsus est: Hoc, inquit, respondeo, nescit quid fecerit, in insaniam malis actus est, hic philosophicum locum introduxit, quomodo magnis calamitatibus animi euertentur, deinde anthypophoram sumpsit. Mentiris, ille vero iratus fuit. Cogis, inquit, me dicere, iratum tibi merito fuisse. Executus est omnia, hoc illi inter cetera obiecit, quod occupans fratrem suum ignorasset aut dissimulasset: ait tyrannicidio quoque eius commendationem facere. deinde ad illum colorem redit. Caestianum: Sed illum puto consilio fecisse quae fecit, quid ergo? quid iste tandem dicit quare scripsisset? nihil dixit: flet, mori vult, sed non fame. In hac declamatione hanc *Albucius* sententiam dixit dubiam inter admirantes & deridentes: Panem quem cani das, patri non das. *Glycon* egregie dixit. † *Gorgonius* fuit Buteonis auditor, postea scholae quoque successor, vocis obtusae, sed pugnacissimae, cui *Baro* scurra rem venustissimam dixit: Centum raucorum vocem habes. Hic putauit varium colorem se excogitasse pro patre: Ego, inquit, dī caui, Duplam dabo, si manus non praecideritis, librario vna syllaba excidit, Non: & scripsit, si praecideritis, digna res, quae voce illa diceretur. † *Artemon* dixit: † *Andreas* dixit, † *Nicetes* dixit, † *Terfortis*. *Controuersia. V. III.*

LEX. Qui ter fortiter fecerit, militia vacet. *Thema.* Ter pater fortem in acie, quarto volentem exire relinquit: nolentem abdicat. *Contra ter fortem.* *Porcij Latronis.* Miserrimus pater iam non viderem filium nisi abdicarem, fortis plus quàm aut legi aut patri sat est. Tertio mihi non redditus, sed relatus est, quod patriae superest, patri vindico, fugit me filius, & quidem ad hostem. Quousque pauidus proeliorum nuntios expectabo? fili, mihi vacationem peto. [*Caestij Pij.* Abdico filium, vt habeam, non minus vacatio mea Reip. profuit, quàm militia duxi uxorem. Sic descendit in narrationem. Tertio audiui velut denuntiantis deos, Faciat adolescens iam felicitatis suae finem. Ego à dijs vacationem in vnam pugnam petij. Accidat, inquam, quicquid timeo, si illum amplius in aciem dimiserō. Cum dijs pactus sum. Non timeo, inquit. Hoc est cur timea. Obijciunt mihi, quod me filius oderit. [*Arelij Fusci* patris. O me filio pugnante iam lassum, nihil hoc putas, quod viri fortis pater timet? Miserum me, iam hosti nimis notus sum, iam pro te nescio quid etiam lex timet. Miraris, si quod legi satis est, patri nimis est? Nunquid luxuriam, inquit, obijcis? ego vero te etiam morari posco inter voluptates. Quousque in duro castrorum iacebis cubiculo? quousque somnum classico rumpes? quousque cruentus viues? sumus hilares. Trium victoriarum vota soluenda sunt, tot acies sustinisti, tot vulnera, possum cum Repub. queri, sero dimitteris. Subinde audio te dicentem: Malo gloriam quàm vitam. Hoc ergo me exanimat, quod mori tibi tam facile est. Denique vno quiesce bello. [*Pompeij Silonis.* Causa abdicandi est, ne sine filio viuam: quem tam diu non viderem, nisi abdicarem. Abdicatio mea in potestate abdicati est. [*Romani Hispanis.* Quid fatigatae felicitati molestus es? quid expectas, donec castris eijs cianis? [*Mentonis.* Erubescit Resp. tam cicatricoso militatu. Non oportet tantam virtutem sine successore concedere, ducenda vxor est, sed iam nunc te admoneo, ne vnum tollas. [*Cornelij Hispani.* Non ante te retinere coepi, quam dimisit Resp. Nullum iam tibi vulnus, nisi per cicatricem imprimi potest, adhuc diutius fuisti cum hoste quàm apud patrem. Domi tantum sanatus es. [*Iulij Orthonis* patris. Optimus virtutis finis est, antequam deficias, definere, vobisq. **EX** altera parte *Adrian.* Ter fortiter pugnare, abdicatis licet. [*Albucij Sili.* Quis hic subinis infonuit tu multus? nunquid imperator vocat? venio. Plurimum in prima acie laboraui, pudet me ter victum militare. [*P. Asprenatis.* Quousque, inquit, periclitaberis? Bene habet, Iudices: pater me putat dignum esse qui saluus sim. Senator post sexagesimum & quintum annum in curiam venire non cogitur, nō vetatur. Praetorio

torio licet praetexta toga uti festis, aut sollemnibus diebus. nunquid necesse est? Quicquid aut praemij aut honoris nomine datur, in utramque partem sumi liceat: alioquin definit praemium esse, cui necessitas iungitur. Pareo tibi pater: qui gloria nos immortales fieri dicebas, qui ex acie redeuntis vulnera osculabaris. Ad haec noua & diuersa imperia subito me circumagi putas posse: non ita est. Ille in nos dominatur affectus, qui animum **primus intravit. Luxuria, auaritia, desidia, iniustitia, timor, non dediscuntur.** & quotidie haec omnia aut castigantur, aut puniuntur: in tantum etiam vitiorum tenaces sumus. Crede mihi pater. non sum mei iuris, cum ille proelij clamor exortus est: inuadere hostis liber, obstantis cum neos gladijs diducere: hic impetus, hic ardor animi, domum tuam trinis hostium spolijs adornauit: huic supplicationes illas debeo. propter hoc me etiam cum abdicas, diligis. Non animus, non lingua constat in alieno opere deprehensus sum: toga ipsa humeris non cedit. Ad obsidendum hostem, ad occupandum castris locum, ad intercipiendos hostium commeatus ire iusseris. otium imperas animo non otioso. Quotiescunque tumultus aliquis exortus est, in me ciuium diriguntur oculi, meas spectant manus: & adhuc (verum dicendum) nihil patria debet mihi: nunquam pugnaui, nisi coactus. Credisne quicquid refero tibi? scimus quem vitae cursum agamus: eadem pericula nos ubique circumstant, & totidem viae ad mortem sunt. Interdum continuatus labor firmiores facit: saepe quos labor roborauerat, desidia consumpsit. [Marrylij. Si me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea legis manus est. Pugnabo & abdicatus: nec verebor, ne vilis sit opera mea patriae. Athenienses abdicato vicerunt duce. quantum inter illum & me interest? ille abdicationem virtute deleuit, ego merui.

DIVISIO. Prima quaestio illa ab omnibus facta est vulgaris: An filius ob id, quod sui iuris sit, abdicari possit: deinde, an debeat. Haec tota tractationis est. Graeci illam quaestionem primam solent tentare, quam Romanae aures non ferunt: An vir fortis abdicari possit. Non video autem quid allaturi sint, quare non possit, nam quod & uir fortis est, & toties fortiter egit, non plus iuris illi adfert, sed plus commendationis.

COLOR. Colorem à parte patris quidam duriorem, fecerunt: voluerunt enim videri inuisum filio patrem: itaque malle illum cum hostibus viuere, quam cum patre: paenè omnes, esse adolescentem insatiabilem gloriae: sed propter ipsum patri & moderandum & continendum. Quidam ex toto ad patris indulgentiam refugerunt, & non disputauerunt hoc modo, quo Silo Pompeius disputauit, qui sic diuisit, ut diceret: Etiam si patrem non haberes, desinere debebas. quia patrem habes, desinere debes, quia pater vetat. Facit illo modo quo Gallio, qui sic diuisit hanc partem: Hoc impero Reipub. causa, tua causa, mea causa. sequentia duo videtis, quemadmodum potuerit implere illud Reip. causa, imperare, sic tractauit, primum ut pluribus iuuenibus pateat ad virtutem aditus, non debere omnium occasionem fortiter faciendi ab vno occupari: deinde expedire Reip. non videri tantum ex vno pendere, futurum ut & animi hostium crescerent, & suorum frangerentur, si casu ter fortis occidisset. Ad vltimum, vile esse Reip. ter fortem seruari, ut sit qui offendatur iuuentuti. Iam illum magis posse ornamentum esse quam praesidium. illum sensum veterem, iam pro viro forti nescio quid etiam lex timeret, hoc loco Gallius posuit: hoc quoque inquit: Ter viro forti aut diffidit, aut consulit. Nec illa quidem secuti sunt tractationem, qua vsus est Blandus, qui dixit: Militia tibi superuacua est, inuidiosa est, periculosa est. Superuacua est: quia non cogers, immo verecunde vetaris. Gloriae causa aliquis militat, consecutus es gloriam. vacationis causa, consecutus es praemium. Tria domi praemia sunt, & sic transit, ut diceret, inuidiosum esse, vnum hominem toties optare omnes honores intercipere: quam periculosa res esset inuidia, quam magnos viros oppressisset, hic exempla, periculosam esse militiam, eodem loco collegit. Illud vnum adiecit, non posse illum iam fortiter facere, quia omnes illum hostes peterent: & adiecit, Ideo lex ter fortem dimisit. scit illum iam obseruari ab hoste. His ergo omisissis, illi qui amantem patrem induxerant, hoc genere egerunt: Non possum pati, non possum desiderium tui sustinere. Hoc loco Aeschines ex bonis declamatoribus, cum diceret: Non me gloria cupidiorum tui fecit, non omnibus admiranda virtus. Constitutebor, inquit, affectus patris, quos ut quisque volet, interpretetur. Videbatur hic, dum indulgentiam exprimit, non seruasse dignitatem patris. Placebat autem Latroni, potius ratione retineri patrem quam affectu: cum in ratione habeat aliquem locum & affectus. [Asprenas colorem secutus est longe alium: dixit enim, se non negare Reip. viri fortis operas, sed ad necessarios vsus referuare. Si magnum aliquod bellum incideret, tunc & veteranos vocari ad arma. Et illa sententia eius hoc loco valde laudata est: Nunc illi militent quibus necesse est: tu militabis, si erit necesse. Sic venisse populum Rom. ad Scipionem Aemilianum, cum maius bellum Numantinum apparuisset, quam quod alij duces sustinere possent. Magnum interuallum inter Numantiam & Carthaginem Scipioni datum. Sic ad Pompeium, cum piratae maria clausissent. Magna praesidia non esse consumenda. Hoc loco Asprenas de lege dixit & ipse sententiam. Videlicet ad hos casus lex ter fortem seposuit. A parte filij colorem induxerunt quidam, ut illum cupidum gloriae & bellicosum facerent. *Nicetes* quidem hoc vsus est verbo & sic egit, ut quereretur quod cessarent manus suae, quod inermes essent. *Latroni* non placebat hic color: malebat adolescentem iudicio, quam morbo militare. Hoc est, inquit, quod pater efficaciter dicat, detrahare illum operibus suis. glomerarium, sanguinarium, quem nec pater possit retinere, nec lex dimittere. Quidam patris sunt cum patre tanquam *Mento*: qui dixit semel tantum se militare velle, ut aliquid videretur Reip. supra legem praestitisse: quidam perpetuam denuntiauerunt militiam, quam diu vires fuissent, non desu-

turum Reipub. virum fortē. Non probabat hunc colorem *Latro*. Negabat patri abscindendam spem filij in perpetuum. [*Vibius Rufus* hoc colore egit quo Mento: sed illud adiecit, peruenire ad se voces iniudorum illas: Nunquid amplius pugnavit, quā quod necesse illi fuit? Quidam hoc compositum & simulatum inter nos putauerunt, ut ego militare vellem, tu veteres. [*Latro* vehementer egit à parte patris, & adiecit: Abdicato non permittam exire, iniiciam manus, tenebo, nouissime ante limen exeuntis cadauer hoc sternam, ut ad hostem peruenias, patrem calca. Putabat *Plancus*, summus declamator, *Latronis* hunc sensum, à *Latrone* fortius dictum, à *Lesbo* *Cle Graeco* tenerius, qui dixit sic: † [*Fuscus Arellius* religiose patrem induxit ominibus territum: aiebat praeceptorem suum in hac controuersia describentem pericula futuri praelij, *Homeri* versus ob hoc edidisse: † *Glycon* dixit: †

Aeschines non ille orator, tunc enim non declamandi studium erat, sed hic ex declamatoribus dixit nobis cum denuntiaret filio periculum. & praeclarijs tangi se diceret. † *Dionysius Carystius* dixit sententiam, quae non in declamatione tantum posset placere, sed etiam in solidiore aliquo scripti genere, cum de fortunae varietate locum diceret. † *Dorion* dixit, rem paulo quidem elatiorem, quā pressa & ciuilis oratio recipit, sed qua egregie attonitos patris affectus exprimeret. †

L A N N A E I S E N E C A E

CONTROVERSIARVM

LIBER. SECVNDVS.

P O R T I V M.

VM repeterem quos vnquam bene declamantes audissem, occurrit mihi inter alios *Fabianus* philosophus: qui adolescens admodum, tantae opinionis in declamando, quantae postea in disputando fuit. Exercebatur apud *Arellium Fuscum*: cuius genus dicendi imitatus, plus deinde laboris impendit, ut similitudinem eius effugeret, quā impenderat, ut exprimeret. Erat explicatio *Fusci Arellij* splendida quidem, sed operosa & implicata: cultus nimis exquisitus, compositio verborum mollior, quā ut illam tam sanctis fortibusque praeceptis praeparans se animus pati posset. Summa inaequalitas orationis, quae modo exilis erat, modo nimia licentia vaga & effusa: principia, argumenta, narrationes aridae dicebantur. In descriptionibus extra legem omnibus verbis, dum modo niterent, permixta libertas. Nihil acre, nihil solidum, nihil horridum. Splendida oratio, & magis lasciuia quam laeta. Ab hac cito se *Fabianus* separauit: & luxuriam quidem cum voluit, abiecit: obscuritatem euadere non potuit. Haec illum usque in philosophiam profecta est. Saepe minus quā audienti satis est, eloquitur: & in summa eius ac simplicissima felicitate dicendi, antiquorum tamen vitiorum remanent vestigia. Quaedam tam subito desinunt, ut non breuia sint, sed abrupta. Dicebat autem *Fabianus* fere dulces sententias: & quoties incidebat aliqua materia, quae conuicium saeculi reciperet, inspirabat magno magis quā acri animo. Deerat illis oratorum robur, & ille pugnatorius mucro: splendor vero velut voluntarius non elaboratae orationi aderat. Vultus dicentis lenis, & pro tranquillitate morum remissus: vocis nulla contentio, nulla corporis assuefactio, cum verba velut iniussa fluere. Iam videlicet compositus & pacatus animus, cum vero compressisset affectus, & iram doloremque procul expulisset, parum bene imitari poterat, quae effugerat. Sua fortis aptior erat: locorum habitus, fluminumque decursus, & urbium situs, moresque populorum, nemo descripsit abundantius. Nunquam inopia verbi substitit, sed velocissimo cursu ac facillimo omnes res beata circumfluebat oratio. Haec eo libentius, *Mela*, fili carissime, refero, quia video animum tuum à ciuilibus officijs abhorrentem, & ab omni ambitu auersum, hoc vnum concupiscentem nihil concupiscere, ut eloquentiae tantum studeas. facilis ab hac in omnes artes decursus est. Instruit etiam, quos non sibi exercet. Nec est quod insidias putes tibi fieri, quasi id agam, ut te bene cedentis studij labor teneat. Ego vero non sum bonae mentis impedimentum. perge quo inclinat animus: & paterno contentus ordine, subduc fortunae magnam tui partem. Erat quidem tibi maius ingenium quā fratribus tuis, omnium bonarum artium capacissimum: est & hoc ipsum melioris ingenij pignus, non corrumpi bonitate eius, ut illo male utaris. Sed quoniam fratribus tuis ambitiosae curae sunt, foroque se & honoribus parant, in quibus ipsa quae sperantur timenda sunt: ego quoque aliquando eius processus audis, & hortator, laudatorque vel periculosae, dum honestae modo, industriae, duobus filiis nauigantibus, te in portu retineo. Sed proderit tibi illa, quam tota mente agitas, declamandi exercitatio, sicut *Fabiano* profuit: qui aliquando cum *Caestium* audiret, nihilominus declamabat, & tam diligenter, ut pu-

vt putares illum illi studio parari, non per illud alteri. Habuit etiam Blandum rhetorem praeceptorem, qui eques Romanus Romae docuit. Ante illum inter libertinos praeceptores pulcherrima disciplina continebatur: & minime probabili more, turpe erat docere, quod honestum erat discere. Nam primus omnium Latinus rhetor Romae fuit, puero Cicerone Plotius. Apud Blandum diutius quàm apud Fuscum Arellium studuit: sed cum iam transfugisset, eo tempore quo eloquentiae studebat, nō eloquentiae vacabat: & ego multo minorem natu quàm ipse erat, audiebam quoties inciderat, non quoties volueram. In hunc ergo libellum quaecunque ab illo dicta teneo, conferam.

Adoptandus post tres abdicatos. Controuersia I.

THema. Diues tres filios abdicauit, petit à paupere vnicum filium in adoptionem, pauper dare vult, nolentem ire, abdicat. Contradicitur. *Pro adoptando. Porcij Latronis.* Hancine meam esse fortunam? Eodem tempore & abdicor & adoptor. Ista videlicet domus adolescentem me non capit, quae te senem fecit. quietiora tempora pauperes habuimus: bella ciuilia aurato Capitolio gessimus. Diuitias putas aurum & argentum, ludibria fortunae, quae inter iocum ipsis dominis veniunt? Denuntio, tibi diues, etiam si venero, dabo operam, quod in tua domo facillimum est, vt abdicer. Etiam si multa contra expectationem accidunt, nunquam tamen futurum putauit, vt aut pater meus liberos odisset, aut diues concupisceret. Non desidero patrimonium. Fragilis & caduca felicitas est, & omnis fortunae blandientis speciosus cum periculo nitōr: & sine causa saepe fluit, & sine ratione destituit. Vidi ego magni exercitus ducem sine comite fugientem: vidi ambitiosa turba clientum limina deserta, sub domino rectorē venalia. Nam quid ex summis opibus ad egestatem deuolutos loquar? Multa tibi succurrent exempla, etiam si in vna domo quaeras. [*Rufi Vibij.* Habendos esse liberos is quoque iudicat, qui non libentis fime habet. Ego illos in friuola inuitauit nostra. Qui illis meam promisi domum, suam eripiam? quid faciam? Si paruero, abdicabor: si non paruero, abdicabor. Patrem habeo. haec est contumacia mea, diues filium non habet, me dabis. si diues reduxerit suos, me recipies. Ita non adoptari recuso, sed commodari. [*Caestij Pij.* Accipe vitae meae testem, quid magni aestimas diuitem, cui placere difficile est? Vultis scire, quare patrem non relinquam qui genuit me, qui educauit, qui abdicauit? diu dubitauit, ille amicum taret, an hic filium. Abdico, inquit. Hoc pater verus. Quid ab eo qui adoptabit sperare possum?

NARRATIO *Caestij Pij.* Diues sustulit vnum filium, non fuit contentus, quid enim erat diuiti vnus? tres sustulit, poterat vnum in adoptionem dare, abdicauit vnum, alterum, tertium. Iam nihil diuiti superesse putatis? quartum abdicat. *Arellij Fusci* patris. Quisquis es auarus pecuniae custos immensae, cum multa quaesieris, poteris ne omnibus frui? Filium quaeris. ecce turba iuuenum sine patre. Impera quiduis, non negabo: militabo, dummodo vbicunque fuero, tuus sim. Ita nos pauperes sumus, qui habemus, quod diuites rogent? vnde talem patrem? non irascēris, nisi vt ames? quid porro ista matrimonia, in quae male sani ruitis? gaudia dominorum, an onera sunt? Mille cum ventum inter vices suas exempla referebas, & inter illa ponebas & diuitis domum. Merito abdicasti, an immerito? Si immerito abdicasti, odi patrem tot eiicientem innocentes: si merito, odi domum tot facientem nocentes. Aliquid in domo locupletis non agendum agam. Quae apud nos frugalitas est, apud illos humilitas est. Petis iterum potius filios quàm recipis. Colit etiamnum in Capitolio casam victor omnium gentium populus, cuius tantam felicitatem nemo miratur. Merito potens est: nemo ab eius origine est, quem non reliquerit. Pater egredientem te, certe domum redeuntem comitabor, nec nisi in limine deseram: ero in publico filius. Amo aequae pauper pauperem patrem, vtique consueui. Non possum agere in domo diuitis filium. Si carum tibi seruum venderes, quaereres quis empror esset. Non mehercule habeo, quo tibi irato satisfaciam. Interim pluris omni patrimonio puto, hoc somnium quod sic me amittere curas, satis amare non possum. Quid faciam adoptatus? loquar filiis eius bene de abdicatione? Ego in domum vestram intrabo, tanquam ego vos ciecerim? ego ornamenta vestra occupabo? Tum illic si quid commiserō, me nec meus recipiet pater. Quid est quod aut negandum mihi, aut excusandum sit? Non insanissimum dispēdiorum malum, non erubescendos amores, neque luxuriantem habitum, neque potatus obijcis filio. haec si non potes, aliqua saltem ex commentarijs amici tui describe, madentem vnguētis hesternis, conuulneratum libidinibus, incedentem, vt feminis placeat, femina mollius, & cetera quae morbi, non iudicij sunt. Abdicatio loquax est. Quàm te paupertas amo, si beneficio tuo innocens sum. Accusatorem non habeo: me miserum, etiam laudatorem habeo, & eum cui non omnes placent, hoc enim malo dicere, quàm omnes non placent. Non tibi per multos liberos angusta domus est, neque turba lateri circumerrat, nec multus intra limen heres est: quanquam nec sic quidem debuisti dare, cum deos cum votis patris vidisses certantes. & tutior aduersus fortunam est, cui aliquid post damnum superest, & habemus exemplum, posse aliquem tres filios perdere. Ille Croesus inter reges opulentissimus, ad tormenta post tergum vinctis manibus ductus est. Tu Crasse, post euestigata illa fugitiuorum arma vrbis Romanae diuissimus, qui nunc apud Parthos eges sepulchro quoque. Dicta praeterea illa corruptentium non fero. quoties enim inter diuitias suas exemplo istam posueris domum, meliores perdentem diuitijs suis liberos? hoc scio nostros fuisse maiores, hoc illum Aelium Tuberōnem, cuius paupertas vir-

tus fuit: hoc Fabricium, Samnitium non accipientem munera: haec ceteros patres nostros, quos apud aratra ipsa, mirantes decora sua, circumsteterunt lictores. Surgite, surgite iuvenes: & meum rogando patrem, vestrum rogare discite. [*Blandi*. Tres genuit: quattuor abdicat. Abdico, inquit. apparet unde venias. [*Galli Vibij*. Si quis me audit, abdicari iam putat adoptatum. quare? ne auferam patri filium, filijs patrem: nec tam vicino exemplo emendaris. Qui abdicauit suos, quaerit alienos, nulla certa felicitas est. Paulo ante ego diuitis filijs inuidebam: modo illi mihi laudat me pater, cum abdicet: laudo ego patrem, cum abdicet. haec una inter nos disputatio est: iste me dignum putat beato patre, ego meo. [*Fabiani Papirij*. Ecce instructi exercitus saepe ciuium cognatorumque conferturi manus, confiterunt, & colles equis vtrique complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadaverum, vel spoliantium. Si quaesierit aliquis, quae causa hominem aduersus hominem in facinus coegit? nam neque feris inter se bella sunt: nec si forent, eadem hominem deceant, placidum proximumque diuino genus. Quae tanta vos fert ira, cum una stirps, idemque sanguis sitis: vel quae furiae in mutuam sanguinem egere? Quod tantum malum humano generi vel sorte vel fato inuectum an ut conuiuia poculis extruantur, & tecta auro fulgeant, patricidium tanti fuit? Magna enim uero & laudanda sunt, propter quae mensam & lacunaria sua potius quam lucem innocentes intueri maluerint. An, ne quid ventri negetur libidineque, orbis seruitium expetendum est? quid tandem sic pestiferae istae diuitiae expetuntur, si ne in hoc quidem ut liberis relinquantur? quid tandem est quod in uicio corruerint? Primum si inde incipere velis, aedes ipsae, quas in tantum extruxere, ut domus ad usum & munimentum paratae, sint nunc periculo, non praesidio: tanta altitudo aedificiorum est, tantaque uia rum angustiae, ut neque aduersus ignem praesidium, neque ex ruinis ullum ullam in partem effugium sit. Ad delicias dementis luxuriae lapis omnis eruitur, caeduntur quae gentium siluae: aeris ferrique usus. iam auri quoque in extruendis & decorandis domibus: nempe ut anxii interdiu, & nocte ruinam igneque metuant, qui tectis iniectus est fortuitus. Hinc & vicina urbium excidia sunt: quippe non defendis uni, sed in communi periculo apprehendam: hostesque aliena & in sua damna validiora ceduntur alia, ipsaeque cum maxime flagrant, spoliū ex alienis ruinis ferunt. In hos ergo exitus varius ille secatur lapis, ut tenui fronte parietem tegat, quam uinctis seuerē in hoc pauimentum leuatum & infusum tectis aurum. O paupertas quam ignotum bonum es. Quin etiam montes siluaeque in domibus marcidis & umbra fumoque viridibus. Quid faciam? Si caruero, abdicabor: patrem amo. haec est contumacia mea. Ut maria amnesque mutentur, vix possum credere quemquam uidisse siluas patentisque campos, quos rapidus amnis ex praecipiti, vel cum in plana infusus est placidus interfluit: non maria unquam ex colle uidisse lata aut hiberna, cum ventis penitus agitata sunt. Quis enim tam paruis oblectare animum in vita possit, si vera cognouerit? Videlicet quae instantibus tangi comprehendique manibus aut sinu possunt. An magna non capit? exiguum est & hoc. litoribus quoque moles inuehuntur, congestisque in altum terris exaggerant sinus: alij fossis inducunt mare: adeo nullis gaudere ueris sciunt sed aduersus naturam alieno loco, aut terra, aut mari mutata aegris oblectamenta sunt, ut imbres fastidio rerum naturae laborantibus. Iam ne liberi quidem, nisi alieni placent. [*Hispani Cornelij*. Solus omnium abdicor, quia me meus pater diligit, alienus appetit. [*Vibij Rusti*. Diues filium non habet: me dabis? diues reduxerit suum: me recipies? ita non adoptari, sed commodari recuso. Quid mihi obicitur? Meritis amoris alienum feci. Dic diues audiat: Diuitem, inquit, te esse uolo. O me abdicandum, si talem patrem relinquo. Laudabat mihi pater paupertatem, narrabat diuitum incommoda: aiebat multos diuites accusatos: ego certe memini abdicatos. Abdico, non est patris mei uerbum. [*Triarij*. Quare abdicas? nunquid dies noctesque impendo turpibus conuiuijs? plurimum uiuo in lupanari? si nescis quae crimina obijciantur, ab amico discite: si omnes mali sunt, quid isto patre cruentius? [*Romani Hispanis*. In hanc ego domum ibo, in qua aut toties insanitur à patre, aut toties peccatur in patrem? cum prodiero repente diues, dicent omnes: Quis est iste, quem magna fortuna non decet? haec est diuitijs quarta abdicatio. [*Silonis Pompeij*. Quantumcunque est, mihi satis est: unicus sum, fortiter fortunam meam feram: hoc non mihi primum accidit. dictus sum filius. Et iam abdicor. Quid uideri me uelis, nescio: innocentem? sed abdicor: nocentem? sed adoptor. Vtunque tamen abdicatio tolerabilior est: unum abdicat adoptio, tres abdicat natura. Non potest mihi dici, quod ceteris abdicatis, in tua potestate fuit: si paruisses patri, non perdidisses patrem: etiam si non abdicarer, perditurus fui.

PARS altera. Porcij Latronis. Si nescirem quid mali esset pauperies, nunc intelligerem, cum abdicationem filius meus non timet. Fabriciorum imagines Metellis patuerunt. Aemiliorum, & Scipionum familias adoptio miscuit: etiam abolita saeculis nomina per successores novos fulgent. Sic illa patriciorum nobilitas ab fundamentis urbis, usque in haec tempora constitit. Adoptio fortunae remedium est. Non ignoro ego, quorum inopia per otium in angulis diuitiarum conuictos strepit, accusatioque consequitur, neque quiescere sinit. Sed nulla materia in rebus humanis virtutes clarius ostendit. Censui senatorum gradum ascendit, census in castris ordinem promouet, census iudices in foro legit: non persuadeo tibi. I ergo ad illos, quos mauius sequi quam reducere. [*Fusci Arellij* patris. Facilius possum paupertatem laudare, quam ferre. Quid mihi Phocionem loqueris? quid Aristidē? Tunc paupertas erat saeculi. Quid loqueris Fabricios? Quid Coruncanios? pompae ista exempla. Fictilib. fuerunt dii faciles: tibi non noueris diuitias esse paupertatem. quid uos liberis uestris optatis? ego meo imperium.

DIVISIO. Non puto vos quaerere, quomodo haec controuersia diuisa sit, cum habeat negotij nihil. *Fuscus* tamen sic diuisit: Dico mihi licuisse adoptare: dico mihi licuisse recusare adoptionem: dico etiam ut licuerit, recte tamen recusasse: & quod iure fit, verum est: & quod sine iure quoque rationem habeat, recte fit. Cum de iure diceret, dixit: Sub arbitrio, inquit, patris sum: & hoc subijciat patri, quia pius sum: in hoc sine dubio, ut pius sim: & ad manum argumentum est, nempe abdicanti respondeo, quid ita? quia respondeo, scilicet id ago ne desinam illius esse. quid ago, cum respondeo emancipanti: quid enim ad amittendum patrem interest, utrum ei jciar, an transferar? Si non licet recusare, cur potius abdicas me quam tradis? Cum de officio diceret, in haec diuisit: Dico non fuisse dandum sine magna causa filium in adoptionem: dico multo magis a te: dico minime illi. [*Silo Pompeius* sic diuisit, coepit euertere, & explosa quaestione: In omnia patri pareo, dum sit: etiam si in omnia, ibi non parendum, quo efficitur ne pater sit. Deinde quaerit, an inuitus filius dari in adoptionem possit: si non potest a nobis abdicari, quod arbitrij sui est, an possit, non cum contra voluntatem patris est, sed cum male arbitrio suo utitur. hic subiecit, an hic bene usus sit. De officij parte tractauit, & ita diuisit: Turpem esse adoptionem, inutilem esse, periculosam esse. Cum diceret turpem, dixit aliena bona inuadere, & trium filiorum sub se sortem esse, & liberis spem reconciliationis paternae eripere, quam inhumanum esset. Cum inutilem diceret, dixit patri inutilem esse, adoptanti inutilem esse. Cum patri inutilem diceret, tractauit quam graue esset, unico carere filio, quem alius concupisceret, & cum diceret diuitem esse, quodque qui tot haberet solatia, filium quaereret: dixit: Tibi non erit facile adoptare. Inutilem esse diuiti cum diceret, sic tractauit: Futurum ut ad suos rediret, si non adoptasset. Hoc loco belle videbatur dixisse. Si animum patris intelligis, dat tibi notam reconciliandi tuos, negat se solitudinem pati posse. Cum inutilem sibi esse diceret, paupertatem laudauit, in diuitias inuectus est: dixit se posse diuitijs corrumpi, quibus corrumpi possit exercitus. Cum in diuitias inueheretur, dixit: Aiunt multa vitia diuites habere istos, & hoc grauissimum, quod suos non amant. Nec esse quod quisquam se satis putet firmum ad repellenda vitia, contactu ipso nocentia transeunt. Ne peccare discam? Ecce tu quam cito abdicare didicisti. Dixit futurum, ut diuiti displiceret propius inspectus ipsum amorem paupertatis ab illis fastidiri: dixit futurum, ut abdicaretur, si adoptatus placuerit, ego nec meo placeo: adiecit periculosam sibi futuram adoptionem in domo, suos dominos desiderante, & totam familiam expellere insitium heredem cupientem. [*Latro* ultimam quaestionem posuit, quam fere solebat: Etiam si non recte fecit, quod adoptari a diuite noluit: an tamen bono id aduersus patrem animo fecerit, an ignoscendum sit. In hac quaestione bona pars adolescentis est, patrem amantis, & opibus praeferentis. *Latro* tamen negabat patrem daturum manus, bono aduersus se animo factum, sed consensum filiorum aduersus patrem dicturum tacitum, nescio quem. [*Brocco* quidam non male re usus, qui dixerat adolescentem videri sibi habere capitalia quaedam vitia, male de se existimare eum, qui ire ad iudicem districtum innocens nollet. [*Argentarius* omnes priores transiens partes, statim ad hoc venit, Debuerit ne patri parere, an non debuerit: & in figuram contulit declamationem. Volo, inquit, alius filium abdicet, qui petitur a patre paupere, ut in adoptionem diuitis daretur. Quam bonam, inquit, causam pater habebit? Dicit hic, deinde transit. Sic cum declamasset eam controuersiam, quae usitata non erat: Si ille filius malam causam haberet, ego bonam habeo: contulit suam causam cum illo.

COLOR. De colore magis quaesitum est, an adolescens debeat aliquid in diuitem dicere. quid enim faciet? diceret in eum qui tantum aes habet, & in amicum paternum? non dicit in eum quem fugit? & illi tamen qui sibi abstinentiam conuiciorum imperauerant, non bene praestiterunt. aliqua sententiae dulcedo surrepsit. Aridi declamatores fidelius quos proposuerunt colores, tumentur. nihil enim eos sollicitat, nullum schema, nulla dulcedo sententiae subrepat. sic quae malam faciem habent, saepius pudicae sunt: non animus illis deest, sed corruptor. [*Fabianus philosophus* hoc colore usus est, ut diceret: Etiam si sustinerem, at tradi diuiti nollem, & in diuitias dixit, non in diuitem: illas esse quae frugalitatem, quae pietatem expugnassent, quae malos patres, malos filios facerent. [*Gallus Vibius* fuit tam magnae olim eloquentiae, quam postea insaniae. Huic accidisse vni scio, ut in insaniam non casu incideret, sed iudicio perueniret. nam dum insanos imitatur, dum lenocinium ingenij furorem putat, quod simulabat, ad verum redegit. Hic controuersiam postero die quam erat à Fabiano dicta, declamauit. Solebat autem sic ad iocos peruenire, ut amorem describeret pene cantantis modo, ut diceret. Amorem describere volo: tanquam, Bacchari volo. Deinde describebat, & toties coepturus reperebat: Amorem describere volo. In hac controuersia plane quod voluit, consecutus est, ut diuitias nobis in odium adduceret. Saepe enim ingessit: Diuitias describere volo: & multa facunde explicuit, corruptius quam Fabianus, sed dulcius. hoc vnum occurrit, in quo pusillum inest insaniae: Non me delectatis, non, feruorum greges, nec sonantia laxi ruris ergastula patrem gratis amo. [*Fuscus Arellius* & hunc colorem dixit: Hominib. offendor. cum primum de adoptione ista cogitarem, occurrerunt mihi tres abdicati: & audio in ista domo tres fuisse filios, nec esse. Timeo infelicem liberis domum. & alias causas dixit. licet enim plura abdicato dicere, propter quae non liget: sed nunc refero, cui rei quisque maxime insisterit. [*Latro* illo colore usus est, sodalem se tribus diuitis filijs fuisse: Semper, inquit, illos colui, immo adhuc colo. cum abdicati essent, ego illis suasi ut tacerent, & patrem cedendo mitigarent. dixi, Cum primum tempestiuum putabitis, patrem vestrum rogabit meus. Ecce admonent me aptissimum esse tempus. Verum est. non potest pater inuenire

reconciliationis aptius tempus. diues filios quaerit. [*Caestius* illo colore : Quos abdicatione non potuit terrere , putat se castigaturum adoptione. Nō ille tuum filium concupiscit, suos corrigit: dum illos correctos putauerit, me statim abdicabit. Non faciet? atqui neminem adhuc habuit, in quo hoc aut facilius aut iustius faceret. [*Fabianus* hoc colore, vt dixi, egit: Nolo diues esse. *Rufus Vibius* hoc : Nescio diues esse. Haec in hoc loco cum diceret, excepta sunt. Non est quod putes, omnibus diuitias conuenire: nihil est insolentius nouitio diuite. Sed & illud dixit: Alius animose loquitur, vt ex contemptu diuitiarum gloriam petat. ego non dico, Diues esse nolo: sed, nescio. [*Albucius* & ipse diuitias infecutus est, & dixit pulchram de Fabricio sententiam. Munera, inquit, regia respuit, cum auro dominum timet accipere. & illum locum egregie tractauit: Omnes cibos habebō suspectos, omnes potiones. Trium paedagogi, ex illis occidere me vult, quisquis frugalissimus fuerit. Non venenum pauperes timent, non heredem: adhuc nec abdicationem timebamus. [*Silo Pompeius* illo colore egit: Nemo illi placere potest. Ne in hoc quidem aliquem retinuit, vt non omnes abdicaret. Ecce nunc, inquit, inuenit nouam abdicationem, ne quid de reditu sperare possent. Et cum multa dixisset in diuitem, dixit: Non est quod mireris si te oderunt, quos abdicasti. Colorem aperte paratius aliquid cur hic desiderat? quidam dixerunt patrem cupidum diuitiarum, quod inuidiosum est in hoc vsum: quidam ita, Diuitias filio dare vult, vt filijs eripiat? Itaque Latro optimo colore vsus est: In hoc, inquit, te in adoptionem volo dare, vt facilius per te abdicati reconcilientur. [*Caestius*. Timeo, inquit, ne abdicar. vellem timeres. [*Albucius* hoc colore vsus est, Summam sibi amicitiam cum diuite fuisse: dixisse illum sibi dubitanti, an filium tolleret. Tolle, inquit, in meum patrimonium: ego istum fratrem liberorum iudicabo. Itaque cum & tertium abdicaret, dixit: Nisi mihi illudis, vnicum etiamnum filiū habeo. venit ad me, & ait: Redde quem educaſti mihi: si emendati erunt, fruiere habebō hunc pro illis. Tentasti statim illum reducere in gratiam cum filijs. intempestiuum erat, Tentauī, quoties subtrahendum eum respondit: non tanquam possit diuiti deesse filius. [*Silo* dixit: Amicos, inquit, abdicat. vsus sum. quid ergo? mauis inimicum adoptet? si intraueris domum, videbis, an aliqui animum patris a filijs auertant. Si reduxerit, inquit, illos? & quid fiet? capit diuitis domus quatuor liberos. Si illi te fratrem grauabuntur, libentissime recipiam. Sic de me diues meruit, vt illi darem filium paratissime commodato. [*Blandus* hoc colore egit, vt diceret, Diuitem inexorabilem esse liberis: omnia se fecisse vt illū placaret: videre se magnas causas & graues. Itaq; certā futurā adoptionē. [*Otho Iunius* pater, solebat difficiles controuersias belle dicere, eas in quibus inter silentium & actionem medio temperamento opus erat. Edidit quidem quatuor libros colorum, quos belle Gallio noster Antiphontis libros vocabat: tantum in illis somniorum est. & hoc vitium ab antiquis, qui artem dicendi tradebant, duxerat. Illi enim colores probant qui non possunt coargui, non vt omnia asseuerent. vt non esse aliquo homine offensus. Sed ridiculum est affectanti, quod falsum probari non possit. Non multum interest in causa sua, falsum aliquis testem deprehenderit, an seruum: alteri enim credi non debet, alteri non solet. *Otho* tamen *Iunius* bene dicebat has controuersias, quae suspiciose dicendae erant. Item memini optime dicere illum pro iuvene adulterij reo, in quem *Syriacus Vallius* homo disertus ad calumniam iurauerat. Erat genus iudiciale. Speciosum iuuenem dominus suus deprehendisse cum vxore in cubiculo testatus est, & ob id vxorem suam dimisit, hoc nomine, seruū pro adultero postulatū, dominus non defendebat: mulierem, quam petebat, praeiudicium tuebatur. opus erat aliquo colore, cum in cubiculo visa esset cum seruo a marito. *Otho Iunius* nullam rem certam posuit, sed tantum circumuentam a viro mulierem egregie tractauit: cuius actio quā vtilis fuisset, statim apparuit, *Nigro Brutidio* dicente, qui hoc colore vsus est: Accersitum a domino seruū, qui inter se mediū & dominam, cum domina rem haberet, illam non esse passam: maritum indignatum, prorsuluisse quasi in corruptorem. Vsus est colore. dixit enim, arcessitum vt dominicae libidini paparium faceret. *Syriacus* cum secunda actione hunc colorem vrgeret, diserte multa dixit, inter quae & hoc: Adulterum accusator in cubiculum vsque perduxit, patronus in lectum, & a pene causam abstulit. & illud cum *Syriaco* vafre & facit, & belle respondet, cū prima actione diceret, non posuit causam, sed argumentatus est: dixit probaturum se deprehensam in cubiculo cū seruo. *Niger Brutidius* cum ageret, obiecit *Syriaco*, quod causam non posuisset, & intulit assidue, quare non appareret, quomodo seruus sollicitatus esset, quomodo perductus in cubiculum. cum responderet *Syriacus*, ait: Primum non apud eundem praeceptorem studuimus. Tu Appollodorum habuisti, cui semper narrare placet: ego Theodorum, cui non semper. deinde si quaeris *Niger*, quare ego non narrauerim: vt tu ista narrares. Tunc & contra Maximum Stertinium quo premebatur, cum comes eius fuisset, dixit per annos duodecim in officio fui: Dic quid in domo tua peccauerim? Sed haec consuetudo vestra. Iniuriam vocatis finem seruitutis. Tamdiu vobis cordi sumus, quā diu vsui. Haec a *Syriaco* dicta, magnis excepta clamoribus, cum occurrerent mihi, praeterire non potui. Ad Orthonem redeo, a quo longius aberrauī. Solebat hos colores adhibere, qui silentium & significationem desiderant. Bene itaque & hanc controuersiam hoc colore dixit, tanquam in emendationem abdicaturus, & reconciliationis causa faceret. Hoc non detegebat, sed omnibus sententijs vtebatur ad hoc tendentibus: tanquam, Non possum, inquit, pati sine patre me: an sine te putas pati posse quenquam, aut patrem putas pati sine liberis posse? & illud: Credite mihi, impium nihil de liberis duo patres cogitant. & illud: Recipiat, inquit, suos, non possum sine te pati. hoc fortasse illi placebit, quod ad tuum patrem reuerti voles. & illud: Non amas abdicatos? domum illorum occupa. ama, serua, dixit & illud: Libenter inquit, pauper sum & ego. Dicit aliques:

aliquis: Quare ergo in adoptionem diuitis filium recipi volo? Et excusationem si dixerō, filij mei causa facio: honestius autem nunc facio, quā si filium ei facerem. & illud: Hoc aut meum consilium est, aut illius, aut commune, consentiatis licet duo senes. Iungit & illud, temerariam adoleſcētiā, & incautam contumaciam: fortasse iam superuacua esset adoptio, si non repugnasset. Et illud: Non recipio, omnia licet facias: non ero pater orbo diuite. & illud in ultimo: Scis me non inuitum esse pauperem. ego te genui, ego diuitias docui contemnere. sequere auctoritatem meā. nihil turpiter suadeo, nihil fordide concupisco, crede fidei meae. hoc fieri expedit, quod inquit, me tibi diuiti: nihil amplius dico. Totā bene dixit controuersiam, sed hoc genere, ut putares illo dicente dicendum sic esse: deinde mirarere, quid illi suspiciosa actione opus fuisset, cum aperte liceret. Bene de hoc vitio, illius Scaurus aiebat, illum acta in aurem tegere. *Glycon* † *Scyridion* ex altera parte satis dulcem dixit sententiam. † *Artemon* dixit. † *Hermagoras* dixit. †

Iusiurandum mariti & vxoris. Controuersia II.

THEMA. Vir & vxor iurauerunt, ut si quid alteri obligisset, alter moreretur. Vir peregre profectus, misit nuncium ad vxorem, qui diceret decessisse se. Vxor se praecipitauit. recreata, iubetur à patre relinquere virum. non vult, abdicatur. [*Porcij Latronis*. Dij immortales, qua debetis prouidentia humanum genus regitis. effecistis ut illud non periculum esset amantis, sed experimentum. [*Caestij Pij*. Antequam iurarem, diu inter nos haec tacita lex erat. Si abdicata fuerim, non viuet. Huic pater non credit, nec est nouum: nec vir illi credidit. Quaeris quod iusiurandum fuerit? ita patri placeam. [*Fusci Arellij* patris. Iam vxor non nauigabo, nō peregrinabor. fides tua me timidum fecit. Mentitus inquit, hic est, sollemne est amantibus. ideo non nisi iurantibus credimus. Hos diuidere vult focer, quos ne mors quidem diuidit. Moriar, inquit, habeo & causam, & exemplum. Quaedam ardentibus rogis thorum miscuerunt: quaedam vicaria maritorum salutem animā redemerunt: quā magna gloria breui sollicitudine pensata est. O te felicem vxor: inter has viua numeraris. [*Marulli*. Assiduae contentiones erant, ego magis amo, immo ego: sine te viuere non possum, immo ego sine te. qui solet esse exitus certantium, iurauimus. Hic animus sine dubio iurantium fuit, ut viui non diduceremur, cum illud quoque caueremus ne morte diuideremur. respexistis nos dij, nunquam vōs violauimus. [*Hisponis Romani*. Difficile est, iudices, eorum secretorum causas reddere, quae amantibus etiam sine ratione iucunda sunt. nec est quod putetis de abdicatione hodie tantum illius agi: de spiritu agitur, Scitis quemadmodum suos amet. non magis sine patre viuere potest, quā sine viro. [*Iunij Gallionis*. Socer huius (sic enim te appellabo quamdiu vixero) quid sibi volūt altiores gemitus, & fortiora inter lacrimas suspiria? nescio quid videris fortius puella promittere. non sum tanti, ut bis pro me pericliteris. [*Argentarij*. Noceat illi indulgentia suorum. in duo pericula mulier incidit: quorum neutrum esset experta, si aut minus amaret virum, aut minus amaret patrem. [*Alfii Flauii*. Nec est quod putetis, illi facilius istius esse desiderium. & patrem amat, tāmquam iurauerit.

PARS altera. P. Asprenatis. Nempe si quid acciderit viro, peritura est: & si bene filiam meam noui, peritura est: si quid genero meo acciderit, filia mea moritura est, adiciā quod sit indignū: si quid filiae meae acciderit, vir eius victurus est. Vide qua te lege constrinxeris: si parueris, viues. [*Blandi*. O condicionem aequam. alteri vitam debet, alteri deuouit. [*Papirij Fabiani*. Non possum, inquit, relinquere virū. Quidquam, inquam, non potes, quae mori potes? Ita ne qui falsum mortis nuntium misit, virum recipis? Vir dum nimis amat vxorem, paenē causa periculi totum: vxor dum nimis amat virum, paenē causa luctus fuit: pater dum nimis amat filiam, abdicat. Seruate totam domum, amore mutuo laborātem. Moriar, inquit: hoc patri minaris, viro promittis. Potes sine viro pati. peregrinationem eius tulisti. facilius potes carere eo qui spiritum debet, quā eo qui impendit.

DIVISIO. Et haec controuersia non erat in diuinatione. nam praeter illam quaestionem, An pater abdicare posset propter matrimonium, reliqua, cum ad aequitatem pertineant, tractationis sunt. Primā tamen coniecturalem quaestionem *Latro* fecit: proposuit illam, An etiam si non malo aduersus vxorem animo maritus fuit, fecit tamen, ut tam temerarius & inconsultus relinquendus sit. deinde, An etiam malo aduersus vxorem animo fecerit. *Fuscus Arellius* iuris quaestiones subiecit, Non posse illam discedere à viro: nam & hoc iureiurando illam obligauit. hunc enim animum fuisse sine dubio iurantium, ut viui non diducerentur. *Latroni* contrarium uidebatur, onerari iuri iurandi inuidiam, cum extenuari deberet: & illud iusiurandum contra fortunam uideretur, hoc etiam contra patrem. [*Caestius* contra fecit, & toto dixit iureiurando illam liberatam: illo casu solutos ipsos uinculo religionis: & ideo non futurum periculum uxoris, si quid accidisset uiro. [*Silo Pompeius* contra dixit, illam teneri iureiurando: & adiecit, Et si repudio diducta fuerit, non tamen solui foederis pactiōem: & ideo inquit, Honestum mortis titulum uiuidico: ne si quid acciderit, aut ego pro aliena uxore moriar, aut illa pro alieno uiro.

COLOR. Hispo Romanus hoc colore usus est, iusiurandum iocosum fuisse: sicut multa quotidie iurant amantes, & ipsum iurasse: idque oblitum se an iurasset, misisse nuntium, ut experiretur affectus uxoris, non ut perimeret. Vxorem intellexisse falsum nuntium esse, & ex eo se loco praecipitasse, ex quo praecipitata perire non posset: Ut quomodo ego illam, inquit, falso nuntio terrueram, sic illa me falso pe-

riculo terreret. [Marillius praeceptor noster licenter uerbo usus est, satis sensum exprimente, cum diceret uxorem intellexisse mariti mendacium: & ipsa aduersum temerarios mariti iocos, relusit. Hanc controuersiam memini me uidere Nasonem declamare apud rhetorem Arellium Fuscum, cuius auditor fuit. Nam Latronis admirator erat, cum diuersum sequeretur dicendi genus. habebat enim ille constans & decens & amabile ingenium. Oratio eius iam tum nihil aliud poterat uideri, quàm solutum carmen. Adeo autem studiose Latronem audiuit, ut multas eius sententias in uersus suos transtulerit. In armorum iudicio dixerat Latio: Mittamus arma in hostes, & petamus. Naso dixit.

Arma uiri fortis medios mittantur in hostes, Inde iubete peti---

& alium ex sua foria sensum, quem à Latrone mutuatus est. memini Latronem in praefatione, quadam dicere, quod scholastici quasi carmen didicerant, Non uides, uti immota fax torpeat, & exagitata reddat ignes: mollit uiros ocium, ferrum situ carpitur, & rubiginem ducit. Naso dixit.

Vidi ego iactatas mota face crescere flammis:

Et rursus, nullo concutiente, mori.

Tunc autem cū studeret, habebatur bonus declamator. Hanc certe controuersiam ante Arellium Fuscum declamauit, ut mihi uidebatur, longe ingeniosius: excepto eo, quod sine certo ordine per locos discurreret. Haec illo dicente excepta memini: Quicquid laboris est, in hoc est, ut uxori uirum, & uiro uxorem diligere concedas. Necesse est deinde, iurare permittas, si amare permiseris. Quod habuisse nos iusiurandum putas? Tu nobis religiosum nomen fuisti. Si mentiremur, illa sibi iratum patrem inuocauit, ego socerum. Parce pater, parce socer: non peierauimus. Ecce obiurgator noster: quàm effraenate amor fertur. quanquam esse filiam preceris: charum quidem, quod illum ab indulgentia sua auocet. Dij boni, quomodo hic amauit uxorem? amat filiam, & abdicat: dolet periclitatam esse, & ab eo abducit, sine quo negat se posse uiuere: queritur periculum eius, quia pene caruit hic qui amare caute iubet. Facilius in amore finem impetres quàm modum, tum hos ponis terminos? ut nihil faciant, nisi considerare: nihil promittant, nisi ut ius facturi: omnia uerba ratione & fide ponderent. Senes sic amant. Pauca nosti, pater, crimina: & litigauimus aliquando, & cecidimus: & fortasse, quod non putas, peierauimus. Quid ad patres pertinet, quod amantes iurent? Si vis credere, nec ad deos pertinet. Non est quod tibi placeas vxor tanquam prima peccaueris, periit aliqua cum viro, periit aliqua pro viro: illas tamen omnis aetas honorabit, omne celebrabit ingenium. Fer, socer, felicitatem tuam, magnū tibi quàm paruo constat exemplum? in reliquum diligentiores facti sumus: errorem nostrum confitemur: exciderat iurantibus, esse tertium qui magis amaret: sic, dij, sit semper. Perseuera socer, recipe filiam: ego qui peccaui, poena dignus sum. quare vxore necata, socero causa sum orbitatus? Discedam e ciuitate, fugiam, exulabo utcunque potero, desiderium misera & crudeli patientia perferam. Morerer, si solus moriturus essem. Declamabat autem Naso raro controuersias, sed non nisi ethicas: libentius dicebat suasorias: molesta illi erat omnis argumentatio: uerbis minime licenter usus est, nisi in carminibus, in quibus non ignorauit vitia sua, sed amauit. Mani festum potest esse, quod rogatus aliquando ab amicis suis, ut tolleret tres uersus, inuicem petiit, ut ipse tres exciperet, in quos nihil illis liceret, aequa lex uisa est: scripserunt illi quos tolli uellent, in utriusque codicillis iisdem uersus erant, ex quibus primū fuisse narrabat Albinouanus Peto, qui inter arbitros fuit.

Semibouemque uirum, semiuirumque bouem.

Secundum:

Et gelidum Borean, egelidumque notum.

Ex qua apparet, summi ingenij viro iudicium non defuisse ad compescendam licentiam carminum suorum, sed animum. Aiebat interim, decentiorem faciem esse, in qua aliquis naeuus esset.

Raptor patrem suum non exorans. Controuersia III.

LEX. Raptor nisi suum & raptae patrem intra triginta dies exorauerit, pereat. *Thema.* Raptor raptae patrem exorauit: suum non exorat. accusat dementiae. *Contra Raptores.* Porcij Latronis. Moriar, inquit, moriar hodie. ego uirum non fleo. Quid contremiscis senectus? quid lingua trepidas? quid oculi obitupuisse? nondum est trigessimus dies. Vitam rogas? dedi, & perdidisti. Mori, inquit, filium vis. ego te mori uolo: immo furor tuus, illa caeca & temeraria cupiditas. Et inter haec pater illius, qui nimis cito exoratus est. Quare tam cito senex ille remisit iniuriam? Ne tristiore quidem vultu expugnata filiae pudicitiam tulit. timeo ne uerum sit quod audio, ne nouo, inauditoque more de nuptijs puellae exoratus sit. [Caestij Pij. Quo melius de re iudicare possitis? narrabo me iuuenem. habui patrem sanae mentis: nec tam seuerum, scilicet ut crudelis esset, nec tam indulgentem, ut incautus. Duxi uxorem, quam pater iusserat: & tamen nuptiarum mearum me paenitet. Fili, nonne saepe excandui, saepe reconciliatus sum, saepe quod negaueram dedi? Ipse dispensasti triginta dies: ut haberet primos socer, medios reus, nouissimos pater. Ne omnia a prima adolescentia repetam, uirginem rapuit, patrem accusat. Haec intra triginta dies. Putas me accusatori promissurum, quod filio negaui? Impetraui, inquit, ab illo: alij aiunt illum a te. medijs me diebus accusas. Rapuisti uirginem, cum tam libenter uiueres? [Arelij Fusci patris. Moriar, inquit etiamnum minaris: nondum rogas. Quid, inquit, rogabo? iam lassus es, nec ullum adhuc roga-

rogasti. Non possum, inquit, exorare tam diu? Nouo more obijcit dementiae constantiam. Quid? ergo tu poteris uidere morientem filium? fortasse non potero: & ideo irascor, dum licet. [*Pompeij Silonis*. Haec audacia eius ex parte culpae meae est: nimium indulgenter nutritus est: omnia sibi putat licere: nec ille unquam me rogauit. Ignouit, inquit, & alius. Ante me rogatus est. Non nosti condicionem legis tuae: in hac qui pares sententias habent, pereunt. ipse ad alienam se misit, lex illum admisit ad meam. Raptor nisi & suum & raptae patrem exorauerit, pereat. Vis scire, lex utrum maluerit? non exoratus irascitur. ex duobus patribus eum raptor accusat, qui legem sequitur. [*Arelij Fusci*. Miraris me dubitare? ipsa lex inter mortem & nuptias dubia est. Quid me intempestivae proditis lacrimae? Nondum erat tempus fletu di. Non est quoddam quicquam tibi promississe lacrimas putes. fleo, quod necesse mihi est spectare filium morientem. Quid facturum sim, adhuc nescio: utique tu ante trigesiumum diem nescies. Exorabo, inquit, patrem. Quid ergo mihi molestus es, si hoc tibi satis est? O dii, effregit fores: & identidem leges inuocantem coegit pati stuprum, nisi tam facile puellam exorauit, quam patrem. Mortem vita meruit, accusatio ne deprecatur. consumuntur interim dies. Vter nostrum consumit? Rogo, inquit. Non est tuum me rogare. Nunc ego rogare debueram, qui periclitor. [*Papirij Fabiani*. Demens sum, vides: turpiter uiuo, meretricem amo, leges ignoro, dies tuos non numero: ad iudicem vocatus, non adsum. Ergo moriar, inquit, hoc si reo dicis, non curo: si iudici, videbo: si dementi, non intelligo. Et huic aliquis ignoscere potest, qui sic rogat? Vos mei iudices estis. iste habet suum iudicem. nec potest inexorabilem queri, quem nondum expertus est. [*Iunij Gallionis*. Rogo, inquit. Num sic? Si volebas rogare, admouisses propinquos, amicos, maiorum imagines, lacrimas, repetitos alte gemitus. Testor deos, sic rogaturus fui puellae patrem. Cum, inquit, multum in supplicijs habitum submiseris, cum dixeris: Paenitet quod rapui, quod te priorem non rogauit: cum dixeris te dementem fuisse, deliberabo cum amicis, deliberabo cum propinquis, deliberabo cum tua matre. Me miserum, quam paene promisi? anime dura. heri fortior eras: & multum habeo quod deliberem. diuersi me affectus distringunt. inter reum & patrem distrahor. Hinc iniuria est, hinc natura. Quid properas? nemo tibi praeter me rogandus est. Ergo, inquit, misereberis? nihil promitto ante trigesiumum diem. Miserum me, quod tantum triginta diebus irasci possum. longiore tempore opus erat. Audi a demente exempla huic crimini. Denis vicinisque annis inter bella iuuentus consenuit: nos triginta dies ferre non possumus. Deliberabo, lex nihil vult temere fieri. Magna res est, inquit: delibera, cogita, tempus accipe. effregisti domum, ciuis, ut dicis, etiam misericordis, morere. Non est hoc nocenti graue, ego nihil peccaui: propter te mori cupio. ratio à me exigitur alienae culpae, non meae potestatis. Quid ergo facturum es? non pronuntiabo ante supremum. Quid sic miraris, si illum citius exorasti? facilius est iniuriam donare, quam crimen. Agedum in medium senex, cuius misericordia crudelis sum: non putasti mecum deliberandum. Vnde autem scis, quem filium habeam? ego certe adhuc nescio, qualem filiam habeas: nullum tempus uni verbo angustum est. Iam, inquit, angustum tempus est. & tibi vacat accusare? [*Vibij Ruli*. Quis unquam praeter me ignoscere iussus est? iam, inquit, tempus angustum est: ita non putas me subducere quantum super sit? Iam, inquit, tempus angustum est. Angustum erat, si duos rogare deberes. Angustum tempus est, exclamat: nescio quid rogem. Roga ergo. Me priorem rogare debuisti: non dico quia dignior sum, qui prius roget: quia pater tuus: id quod minimum est, propius habito. Huc videlicet illa pars legis pertinebat, ut suum patrem exoret. Patrem sic aliquis exorat, si deprecatur? Apparet nunc te primum rogare. Demens sum: imo si vis, argumentum dabo tibi. filius meus moriturus est, nondum testamentum mutauit. [*Cornelij Hispani*. Multi me affectus diducunt: necesse est de alijs querar, de alijs erubescam: de alijs timeam, de omnibus etiamnum deliberem. Ne ille quidem, quamuis dicatur nimis exorabilis, ignouisset, si sic rogatus esset.

PARS altera. *Arelij Fusci* patris. Me miserum, pater. irae tuae detractum est nihil, & tempori multum infelicius sum, quam si neutrum exorassem. Morre timeo, postquam mihi homines gratulati sunt. Quid tibi, optime socer, pro ista misericordia tua, qua mihi & patri meo perpecisti, precer, nisi superstitem filiam? [*Papirij Fabiani*. Non possum dissimulare pater. quod illum exorauit, tuum beneficium est. certe cum exoratus est, hoc dixit. Aliud quidem suadebat dolor meus: sed quid faciam? patris tui misereor. Miserere pater: scis quam brevis sit aduocatio mea. Misereor, inquit. vis verum dicam, quid dixerit? patris tui. Vnde ego miser. ab hoc patre veniens timerem patrem? [*Castij Pij*. Timeo mortem, nec iam habeo cui peream. [*Marillij*. Si tibi tam pertinax aduersum me odium est, audacter quid sis facturum, pronuntia. dic exorari te non posse. quid me incerta mortis expectatione suspendis? sollicitus inter somnos quoque velut admotam ceruicibus meis securim expauesco. si non impetro ut viuam, hoc certe impetrem, ne diu moriar. Non est quod putetis legem in numero dierum angustam fuisse. lex illius, diu mori. Responde pater: si seruaturus es filium, iam tempus fuit: si occisurus, iam tempus est: non possum sustinere ultra haec tormenta. diebus paucis & in me mihi aliud licet. [*Blandi*. Ita parum contigit tibi, quod solus periclitante filio non rogas?

DIVISIO. Latro sic diuisit, An intra trigesiumum diem raptor agere possit: sicut non potest qui in custodia est, qui in carcere. etiam si cum alio potest, an cum patre possit, cui vitae mortisque arbitrium datum est. cum illi accusare eum liberum est, quem mortiferum est non exorasse etiam si cum patre potest agere, an ob id possit cuius faciendi potestatem lex patri dedit? Ista enim ratione nihil licet, si aut exorari, aut accusari ei necesse est: deinde si possit agere, an debeat. Irascendi causam tractauit, quod alium prius

prius rogauit, quod me non rogauit, quod etiam accusat. si non exorauit filius, dementia est. tantam demetiam ferre non possum, cum adhuc an exoretur, incertum sit. Hic paterno affectu tractauit: spem faciendi, non probabat Fulcum, qui paulo apertius agebat: est controuersiam promittere. potest nihilominus & bonus agi pater, & non exoratus. [*Fabianus* eam quaestionem fecit, & in ea multum moratus est, dementiae non posse agi, nisi cum eo qui morbo fureret: in hoc enim latam esse legem, ut pater a filio sanari deberet, non ut regi. [*Latro* eleganter dicebat quasdam esse quaestiones, quae deberent inter res iudicatas referri: tanquam, An quicquid optauerit vir fortis, aut tyrannicida, accipere debeat: quasi iam pronuntiatum sit non debere. Nemo quaestionem hanciam tractat, sicut ne illam quidem, An quicquid pater imperat, faciendum sit. Inter has putabat & hanc esse, An pater ob dementiae quae morbo fieret, tantum accusari a filio debeat. Aiebat enim manifestius esse de lege & officio patris quaeri, & fingi quasdam controuersias, in quibus pater furiosus probari non possit, nec absolui tamen propter nimiam impietatem, libidinem foedam. Quid ergo, aiebat, nunquam utar hac quaestione? utar, sed cum alijs deficiat. [*Pollio Asinius* dicebat, hoc Latronem videri tanquam forenssem facere, ut ineptas quaestiones circuncideret. in nulla magis illum re scholasticum deprehendi. Remittit, inquit, eam quaestionem, quae semper pro patribus valentissima est. Ego semper scio, nullum patri curatorem dari, quia iniquus pater sit, aut impius, sed quia furiosus: hoc autem in foro esse curatorem petere, quod in schola dementiae agere. [*Gallio* & superiore usus est quaestione, & illam adiecit: An agi cum patre dementiae possit, ob id quod facturus esset, non ob id quod fecerit. neminem iniuriarum accusari, quod iniuriam facturus sit: non adulterij, quod adulterium commissurus sit: ne dementiae quidem, quod demens facturus sit aliquid. Tu vero, inquit, mecum agis, non quod non exorasti, sed quod exoraturus non es: puta enim me hodie exorari. ergo demens videor, qui vno me verbo sanare possum? Lex triginta dies dedit: quia iudicauit aliquem durtiorem futurum. Etiam si demens est, qui non exoratur a filio, num qui etiam vigesimo? ergo non potes hoc nomine damnare me, quod exoratus non sim: etiamnum enim exorari possum. Itaque si quis vestrum agere mecum hoc crimen non potest, ut si quem ad triginta dies exorare possum, post triginta quaeri non potest, aut crimen non habeo, aut accusatorem. [*Silo Pompeius* fecit quaestionem, qua Gallio usus est, nihil acturum adolescentem, etiam si damnauerit patrem. nihilominus enim periturum, quia lex nullam aliam salutis viam dedit raptori, quam si exorauerit patrem. [*Latro* haec omnia quasi membra in aliquam quaestionem incurrentia tractabat, non ut quaestionem: quanquam hoc ipsum in aliam aiebat quaestionem incurrere, in qua quaeritur, An raptor possit accusare patrem intra trigessimum diem. Nam cum dico, Non potes accusare eum, in cuius arbitrio positum est, moriaris, an viuas: non magis quam magistratum in ius vocare, quam de iudicibus tuis ferre sententiam, non magis quam miles in Imperatorem suum animaduertere, adjicio, Non potes accusare. nihil enim tibi proderit. etiam si damnaueris, morieris. Lex enim, si non exoraueris, perire te vult. non exoras autem, etiam si damnas. Quare hoc non quaestionis loco ponebat, quod imbecillum putabat. Apparet enim exigere legem ab eo, ut exoret patrem, qui non habet quem exoret. puta enim patrem alicuius esse tam palam furiosum, ut nihil intelligat: hunc exorari a filio non vult. Atqui eodem loco est manifestus. Clemens iustus parum hoc putabat valens esse, tanquam quaestionem: satis valens tanquam argumentum: & illam alteram satis valentem quaestionem, non posse cum patre agi eo nomine, quod non peccauerit: sed tractaturus iste iniquitatem tractationis ponebat, cum diceret: Agere mecum dementiae, etsi iam potest, nunquid enim peccaui? non sum exoratus, nondum tempus transijt, etiamnum exorari possum. quam iniquum est nondum esse me nocentem, esse iam reum.

COLOR. Omnes infamauerunt raptae patrem, quasi cum raptore colludentem. [*Gallio* dixit: Ingenius virginem rapuit, si tamen rapuit. [*Silo Pompeius* eandem suspicionem in omnia contulit. Exorauit, inquit, raptae patrem. Ita tu, cum tam exorabilem patrem haberes, rapuisti? [*Hispanus* dixit: Omnia cito facta sunt: iste cito rapuit, ille cito ignouit. nisi demens sum, est aliud suspicandum. [*Argentarius* dixit: Rapta est, & statim exorata: immo nescio an exorata, deinde rapta. spero te innocentiorē fuisse quam vis videri. Tu exorasse te dicis. ego te exoratum puto: dic quid tibi cum locero conuenit? [*Rufus Vibius* dixit: Dic mihi, quid tibi conuenierit, quando tibi nuptias promiserit, nec victū te hercules fateberis, cum dies venerit. [*Asprenas* dixit: Iam, inquit, non multum reliquum est ex triginta diebus: si ex illo dies numerarem, cum primum exorasti, aiunt iam triginta dies praeterisse. [*Latro* dixit id quod inter sententias scriptum est, adoriar: dic ergo verum. [*Caestius* hac figura declamauit, ut rogaret patrem, tanquam exoratus esset raptae pater: deinde ad hanc sententiam transit: Nunquid peiorem causam habeo, si apud alterum iudicem? [*Lucius* eadem figura declamauit, & *Hippo* Romanus: sed transit mollius. Scio quid respondere mihi possit: Facile est domestico iudici satisfacere. Videro te, cum ad raptae patrem veneris. In hac controuersia *Triarius* dixerat: Non scies an exores, nisi vltimus dies venerit: & tunc, quoad lucebit, persequerabor. Deinde cum scholasticorum summo fragore: Et tu quisquis es carnifex, cum strictam sustuleris securum, antequam ferias, patrem respice. Belle deridebat hoc *Asinius* Pollio. Filius, inquit, ceruicem porrigat, carnifex manum tollat, deinde respiciat ad patrem, & dicat: Agon? quod fieri solet victimis. Sed ioco quoque remoro, aiebat rem verissimam, non posse carnificem venire, nisi eo tempore quo iam pater exorari non posset. [*Caestius* ex altera parte hoc colore usus est: Quia priorem rogasset raptae patrem, suspensum esse volui, statim illum securum esse nolui. De me queritur, quod illum potius cogitare de

de patrimonio filij, quàm de periculo volui. [*Latro* hoc colore vsus est. Scitis periclitantes alieno arbitrio agere: illi qui circa erant sodales, qui occurrerant amici paterni, aiebant: Eamus statim ad raptæ patrem. in huiusmodi casu illi rogantur: nam raptoris patres rogant. [*Silo Pompeius* diuersum colorem huic secutus est: Non erit, inquit, duritia patris mei: item amici suaferunt, ad raptæ patrem iremus, ne nocerent apud illum quod tarde suum exoret patrem. [*Hippo Romanus* bello docissimo vsus est. Vultis, inquit amici, eamus ad raptæ patrem? occurremus. ille domi est. *Fuscus Arellius* dixit: Ille prior rogatus est, qui magis timebatur. *Triarius* à parte adolescentis dixit: Timeo ne mutetur etiam exoratus. Hunc sensum non imprudenter *Silo Pompeius* improbabat: aiebat enim nō posse mutari semel latam sententiam. Quidam voluerunt videri, cito exoratum raptæ patrem: quidam tarde. *Fuscus Arellius* dixit: Magnam partem legis consumpsi: nec de mora queror: raptæ pater rogabatur. *Caestius* non probabat, & hac sententia vsus est, cum hunc colorem arguendum putaret: Vult videri rogatum diu raptæ patrem, effecit vt videatur eum diu non rogasse, malo autem videri hoc patrem tarde exorari, quàm tarde rogari. *Hermagoras* solebat interdum diu schemata prosequi, interdum breuiter & fortius attingere: sicut in hac sententia fecit, cum suspicionem facere vellet, inter raptæ patrem & raptorem collusionis. *Artemon* dixit: Hunc sensum commodius dixit *Lepidus*, Neronis præceptor: Miser eris, nisi etiam ultimo die: egomet iam tui misereor. *Diocles Carystius* à parte patris ethicos dixit.

Nepos ex meretrice susceptus. Controuersia. IIII.

THema: Abdicauit quidam filium, abdicatus se contulit ad meretricem: ex illa sustulit filium. aeger ad patrem misit. cum venisset, commendauit ei filium suum, & decessit. adoptauit puerum, ab altero filio accusatur demetriae. *Pro patre Porcij Latronis*. † Qualem vidi, ipsa fungebatur officijs, sedula circa lectum aegrotantis in omnia discurrebat ministeria, non impulsit tantum, sed laniatis capillis. Vbi est, inquam meretrix? venit ad me sedulo, qui diceret: Filius antequàm moritur, rogat venias. Non expectaui, dum iste permitteret, amens cucurri. Cetera quemadmodum narrem nescio: steterim, an federim, quid loquutus sim, quid audierim, nescio: hoc vnum scio, iacuisse me inter duos filios: accede huc puer, depositum, crimen meum: non habeo miser, cui te moriturus commendem. [*Caestij Pij*. Recepi in sinum nepotem. Vultis, & hunc abdicem? duos filios tuli. huic numero iam affueui. Patrem accusat, fratrem infamat, infantem persequitur. Rogo vos, non satius est meretricem amare, quàm neminem? Noui generis dementia arguitur. sanus eram, si non agnoscerem meos. Tradidit infantem, & expirauit: non habui cui redderem. offerebam me propinquis: illa videlicet in hac cogitatione tacebat. Nos rogabimus, cum frater non audeat? Meretricis, inquit, filium recepisti: nempe eius quae meum receperat. Fateor me aliquando insanum fuisse. Nescio quis esset abdicatus: meliorem extuli. [*Papirij Fabiani*. Quàm nihil in domo illa meretricia foedi vidi? affidebat mulier tristi vultu, affecta, aegro simillima ipsa, demissis in terrâ oculis. Pater, inquit, nihil tecum frater locutus est: in sinu meo filium posuit. domum pertuli. dementia vocat, quod infantem non abdicauit. Quid facerem? negarem aliquid filio, cum ille rogaret pro filio? Ignosco tibi, quod tam durus es. Aegrum fratrem non vidisti. ille magni successor modo patrimoni natus in lectulo precario moriebatur. Non seruorum turba circumsabat, non amicorum: inter infantem & mulierculam, deficientis adolescentis spiritus in aduentum meum sustinebatur. Vt intraui, cadentes iam oculos ad nomen meum erexit, fugientemque animam retinuit. Pater, inquit, quod adhuc nihil deprecatus sum, non contumacia feci. fratri mandaueram. Indico tibi crimina mea: expirantem coheredem tuum ad vitam volui reuocare. Vt saluus esset, rogaui deos: & licet dementia voces, si vixisset, recepissem. *Arellij Fusci* patris. Securius eram, quoniam putaueram illi omnia praestare fratrem: cum subito nuntiatum est, in ultimis esse filium: nec hoc à fratre. o me miserum, quod solum nepotem recepi. [*Albucij Sili*. Vt vidit vxorem, vidit & fratrem, circumspectiebat & patrem. [*Iulij Bassi*. Tibi debeo mulier, quod habuit filius meus in qua domo aegrotaret. Pudet dicere: vt nepotem agnoscerem, rogatus sum. Non potest vno crimine dementia intelligi. Nemo sine vitio est. in Catone moderatio, in Cicerone cōstantia desideratur. ad summam, tres fuimus. omnes peccauimus: ego, quod abdicauit: frater, quod tacuit: tu, quod pro fratre non rogasti. Nō sum vno herede contentus: duos habere volui: & quo magis concupiscam, habui. Misit ad me adfectus aeger, non ibo: mihi crede, adi & tui. Cogitate & quis roget, & quē roget, videbitis negare non posse, nisi qui accusare possit & patrem.

ALTERA pars. *Porcij Latronis*. Quem honestius subiecit meretrix quàm peperit. Pater istius incertus est. bene cum ipso ageretur, si & mater. [*Fusci Arellij* patris. Errat, si quis sit qui me putet pecunia moueri: primum affueui coheredem habere, deinde olim iam cum puero isto paternis diuisi, quia mulier ille frater donauit plus quàm pro sua parte. [*Romani Hispanis*. Incidit in meretricem, inter omnia mala, foecundā. Verae inimicae. Noscis quibus ante in cubiculū ritualis venit, quàm maritus. [*Argentarij* Cum abdicaret, aiebat: Hoc scilicet expectabo, donec hac è meretrice liberos tollas. Mulier, nescio an aduersus patrem iniuriosior sis, quod abstulisti illi haeredem, an quod dedisti. [*Albucij Sili*. Sine ueniāt illuc amici: sine propinqui. nunc erubescunt in domum meretricis accedere. Mulier quae sine praefatione

tione honeste nominari non potes, cedo istum puerum nulli agnoscendum: sed mater asserat. Seuerissimus pater abdicauit etiam, quem sciebat suum. Erat in domo puer, qui omnes vocabat patres. Adoptauit eius filium, propter quam etiam suum eiecerat. [*Caesij Pij*. Nullum genus iudicum recuso. si seueri erunt, nocebit isti, quod receperit meretricis filium: si clementes, quod abdicauit suum. Clamauit pater: In domum ergo meam meretrix veniet, aut (quod turpius est) filius ad illam ibit? Misit in domum nostram publicum puerum. Quis illis nuptijs interfuit, nisi aut abdicatus, aut abdicandus?

DIVISIO. Latro sic diuisit, An pater ob illam adoptionem accusari possit, an ob hoc debeat: omnes infamauerunt adolescentem, quasi illius criminationibus factum sit, vt frater abdicaretur. Et ideo sententia laudatur *Fabiani*: Nihil tecum locutus sum. Cum hoc vnum puero noceat, quod ex meretrice natus est, omnes operam dederunt, vt quantum in controuersia licebat, huic vitio moderentur, efficerentque ne quid in illa videretur meretricis fuisse, nisi nomen. [*Marillus* decenter hoc dixit, simul obijciens fratri impietatem. Nihil, inquit, in illa domo meretricium fuit: scires, si mecum fuisses. [*Albucius* ethicos, vt multi putant, dixit: certe laudatus est, cum diceret, Exeuntem persecutus est. non probabat hanc *Messalla* sententiam: Non habebit, inquit, fiduciam, si mauult videri recepisse puerum quam abduxisse: & ea ratione eum adoptasse, non quia debuerit, sed quia secutus est. Fuit autem *Messalla* exactissimum ingenij in omnis quidem studiorum partis, Latini vtique sermonis obseruator diligentissimus. Idem itaque cum audisset Latronem declamantem, dixit: Sua lingua disertus est. Ingenium illi concessit, sermonem obiecit. Non tulit hanc contumeliam Latro, & pro Pythodoro *Messallae* orationem disertissimam recitauit, quam suaforiam *Theodoto* declamauit per triduum. quae dixerit, suo loco reddam, cum ad suaforias venero.

COLOR. A parte adolescentis non vnus omnibus color placuit. Quidam personam eius qualem acceperant, introduxerunt duram & asperam. Ex quibus fuit & *Hispo Romanus*. [*Iunius* vnum aiebat efficiendum, vt non durus videretur, sed seuerus. In hac parte dixit nobilem illam sententiam, quam *Fabius Maximus* circumferebat: Venit assidue in domum meretrix: non recedit: paulum abest, quin nouerca sit. [*Caesius* bella figura egit: Dementia, inquit, res est sanitati contraria: Non quaeram extra exempla sani hominis: & quod pater me rogat, ipsum sibi comparabo. Fuit aliquando sanus. Tunc quid faciebat? Oderat luxuriam: vt tunc castigaret, nunc iam seuerus. Senem putabitis sanum, si vobis in lupanari ostendero? Sic declamauit, vt fratri patrem daret accusatorem, & illum argueret sibi ipsi comparandum. [*Latro* fratri pepercit, puerum pressit, & dixit fratris filium non esse, & ne fratrem quidem hoc fieri voluisse. Illa verba ab aegro impetrata. [*Fabianus* ex omnibus istis colorem secutus est optimum, qui aiebat, dicere *Messallam* non tantum bonam partem adolescentis fieri, sed etiam honestam. obiecit patri, quod fratre abdicasset, non schemate, sed certo. Nihil, inquit, peccauerat. amat meretricem. solet fieri. adolescens est. expecta. emendabitur, ducet vxorē. quare tunc non egisti dementiae? Expectabat poenitentiam tuam aiebat. iam recipiet. Hoc per transitum obijcere coepit, quod non recepisset, quod vidisset in lupanari habitantem. Abdicasti, inquit, vt emendares, non vt vitia augeres in dies. nullum illius vitium aetatis est. amor est. recipe antequam aliquid faciat, cur mox pudore moriatur. Ad vltimum obiecit illi, quod aegrum non fuisse videret. Potest, inquit, conualescere, si uiderit penates suos. mitius certe morietur in paterno solo suo. Quare, inquit, tu apud fratrem non fuisti? & ego quoror, ille cum ad te mitteret, putauit se ad duos mittere. Vtinam tecum fuisses, pater: redisses illinc cum filio, sed tuo. De adoptione nouissime questus est & hac figura: Abstulisti mihi fratrem, cum quo natus sum, cum quo educatus sum, ut dares istum. Indignor hanc fratri meo contumeliam, ut huius vocetur pater. Sed ut aliquid iocer, *Fabianus Maximus* nobilissimus uir fuit, qui primus foro Romano hunc uomicum morbum, quo nunc laborat, intulit: de quo *Seuerus Cassius* antequam ab illo reus ageretur dixerat: Quasi disertus es, quasi formosus es, quasi diues es, unum tantum es, non quasi, alapam. Hanc controuersiam cum declamaret *Maximus*, dixit: Quasi tricolū tale, qualia sunt quae basilicam infestant. Dicebat autem à patre, omnes aliquid ad nos imbecilli alter alterius onera detulimus. Accusatur pater in ultimis annis, nepos in primis abdicatur: nullus autem. Haec subinde refero, quod aequae uitandarum rerum exempla ponenda sunt, quam sequendarum. In hac controuersia *Latro* contrariā rem controuersiae dixit, sed sibi. Declamabat illam, *Caesare Augusto* audiente & *Agrippa*, cuius filios nepotes suos, *Caesar* *Luciū* & *Caium* adoptaturus diebus illis uidebatur. Erat *Agrippa* inter eos, qui non nati sunt nobiles, sed facti. Cum diceret partem adolescentis *Latro*, & tractaret adoptionis locum, dixit: Nam isti adoptione nobilitati furunt. haec & alia in hanc sententiam. *Maeceenas* inuit patri. fascina recusare. finire iam quidam declamationem putabant. hanc malignam re *Maeceenas* esse: effecisse enim nobilem, non ut audiret quae dicta erant à *Caesare*, sed ut notaret. Tanta autem sub diuo *Augusto* libertas fuit, ut praepotenti tunc *M. Agrippae* non defuerint, qui ignobilitatem exprobrarent. *Vipsanius Agrippa* fuerat, *Vipsanij* nomen quasi argumentum paternae humilitatis sustulerat, & *M. Agrippa* dicebatur. cum defenderet reum, fuit accusator qui diceret *M. Agrippam*, & quod medium est. volebat *Vipsanium* intelligi. Fuit qui diceret: Concurrite, *Agrippa* malum habebis, responde dijs. Ea in parte vtique mihi videtur admiratione dignus diuus *Augustus*, sub quo tantum licuit. Sed horum non possum misererī, qui tanti putant caput potius quam dictum perdere. *Latro* dignus fuit miseratione, qui ne excusare quidem errorem suum potuit. Nihil est autem crudelius quam sic offendere, vt magis sis offensurus si satisfeceris.

THEMA. Torta à tyranno vxor: nunquid de tyrannicidio sciret, perseuerauit negare. postea maritus eius tyrannum occidit, illam sterilitatis nomine dimisit, intra quinquennium non parientem. Agit illa ingrati. *Pro vxore Porcij Latronis.* Si cum liberis torta est, & incaste: Escende, inquit, occide tyrannum, nisi occideris, indicabo. Subiniecta manu satelles: Quid moraris? inquit, iam exposita tormenta sunt. Bene est, inquit mulier, ad stuprum vocor. Instabat quotidie viro vxor, exigebat tyrannicidiū. Tempus est: escende. Si nihil aliud, vt liberos habeas, nisi tyrannicidae paritura non sum. Miraris, si eo tempore matrona dicere potuit, Escende, occide tyrannum? comes sequeretur, nisi me inutilem dimisisset tyrannus: Escende, ego iam feci tyrannicidium meum, Eas nuptias tyrannicidium diducit, quas non diduxit tyrannus. [*Caestij Pij.* Subito infelices nuptias oppressit tyrannus. Trahebantur matronae: rapiebantur virgines: nihil tutum erat: nulli feliciores tunc videbantur, quàm qui liberos non habebant. Quaedam itaque elifere conceptos, quaedam foecunditatem suam moratae sunt. Quod ad hanc pertinet, agit suae fortunae gratias, quòd illo tempore nihil peperit. Tyrannus suspicatus est, istum nescio quid de tyrannicidio cogitare: siue isti aliquid excidit, siue magna consilia non bene vultus tegit. Vtique de vxoris garrulitate queri non potes, cum scias, quemadmodum taceat. Misit itaque satellites: Attrectate, inquit, vxorē, & adiecit, Si quos filios habet. Veniunt in domum crudelissimi carnifices, in quorum vultibus erant tormenta, iactatur misera inter satellitum manus, & toto itinere non ducitur, sed trahitur. Isti de tyrannicidio: audacter iam consilium indicemus. Iam enim puto licet. Nupsit isti propter liberos: sed infelices nuptias cito tyrannus oppressit, hoc publicum diuortium fuit. Rapitur in arcem mulier, inter satellitū manus vexatur atque distrahitur. Hanc aliquis etiam si non torqueatur, non parere miretur? exposita in eculeum, saepius absentem virum respexit, quàm praesentem tyrannum. Quàm multas matres audiui illo tempore: Quid nam volui, quae peperit? [*Arelij Fusci* patris. Explicantur tyrannicae crudelitatis aduersus infelicem feminam apparatus, & alia instrumenta virorum quoque animos ipso visu frangentia, ad excutiendam muliebri pectori constantiam proponuntur: instat tam denuntiationibus, quàm tormentis tyrannus, & minando torquet. Tacet. Videt intentum tyranni vultum, videt oculos minaces, & tacet, plus tibi praestare nō potuit, si de te liberos sustulisset. Caeduntur flagellis artus, verberibus corpus abrumpitur, exprimiturque ipsis vitalibus. Tacet. An sit tibi ista data liberae nescio? tyrannicidium dedit. Ita est, mulier, non vis parere, delicata es, cruciatus puerperae times. Fremebat indignatione captae ciuitatis maritus, & consilio suo, & vxoris adiutorio fortior, quomodo occidā tyrannū? Quae pars accedenti maxime vacat? vbi custodiae cessant? vbi natura loci minore munimento virtutē submouet? Sic vir & vxor mentem exercebant, miraris si transiit quinquennium inter vxorem tortam, & virum occupatum? saeuiebat etiamnum tyrannus: torquebantur in conspectu virorum vxores: paenitebat matres saecunditatis suae. [*Hispo Romanus* inquit: Desiderabas liberos, vt sint quibus relinquo patrimonium. Ingrate, ita tu hac salua heredem non habes? nullum tormenti genus omisit, omnia membra laniata, omnes partes conuulsae sunt, scissum corpus flagellis, exustum, conuulsū tormentis, ignoscetis puto mulierculae, si dixerō: Falsa est. [*Hisponis Cornelij.* Contabatur ille: nec ullis adhortationibus in tyrannicidium poterat impelli, prorsus cum uxorem uidisses, posses timentē ignoscere. Assidue tormenta uariantur; accenduntur extincti ignes: tortor vocatur, sub quo mariti uxore prodiderant, pacisci me tecum puta, Vt taceā, donas quinquennium? Quid gloriaris? tanquam non facilius sit occidere tyrannum, quàm sustinere uerbera, laminas, equuleos: quicquid antiqua saeuitia inuenerat: quicquid adiecerat noua. Duplici beneficio vxori suae obligatur: & quòd non est occisus, & quòd occidit. Fastidit sterilem, qui fecit. [*Iulij Gallionis.* Instabat tyrannus. Torque. Illa pars etiam potest subijci in ignes, in illa parte iam exaruit cruor: seca, uerbera, oculos lancina, faciam ne viro placeat. [*Papirij Fabiani.* Describam nunc ego cruciatus, & miseram corporis patientiam inter tyrannica tormenta saeuientia; extincti sanguine refouebantur ignes: haec desinebat torqueri aliquando, vt saepius posset. Quid amplius dicam? tyrannus torquebat, & cum de tyrannicidio quaereret. O nos felices, quòd nullis aucta puerperijs fuit, acuit hanc. fecit tyrannicidium silentio, certe tyrannicidam. Conuulsis laceratisque membris, nec adhuc sufficientibus non dimissa est ex arce, sed proiecta. Quid est quòd vxorem dimiseris? nunquid premit te onerosa sumptibus, & vt saeculi mos est, in deterius luxu fluente, muliebris ambitio certamine mutuo vsque in publica damna priuatum insanit? Nunquid gemmas, & ex alieno litore petitos lapillos, & aurum vestemque nihil in matrona tecturam concupiuit? Si talis esset, facile illam corripisset tyrannus. Expecta, potest parere. Non respondet ad propositum, nec ad certum diem foecunditas: sui iuris rerum natura est, nec ad leges humanas componitur: modo properat, modo vota praecurrit, modo lenta est & demoratur. Expecta modo, pariet. Quid dicis? non potest fieri, quare? quia torta est. Imputat tibi quòd publicata est. imputat tibi quòd torta est. imputat tibi quòd sterile est. [*Iulij Bassi.* Aiebat tyrannus: Vre, caede ventrem. [*Argentarij.* Caede ventrem, ne tyrannicidas pariat. [*Triarij.* Non ex formula natura respondet, neque ad praescriptum casus obsequitur. semper expectari fortuna mauult, quàm regi. Aliubi offenditur improuisa segetum maturitas, aliubi seram magno foenore moram redemit. Licet lex dies finiat, natura non recipit. Quid faciam? Non agam gratias, quòd non indicauit vxori meae, ne votis in gratiam. Aiebat tyrannus: Indica, nulla tua culpa est. Caeditur, tacet. Igitur tacere, tutum putas? mirantur tuum tyrannicidium, huius

silentium. Expectasse aliqua per longum tempus maritum dicitur, quanta laus est seruasse, cum expectasse tanta sit? Alia desiderio viri attonita, in ardentem rogem se misisse, haec nō cū viro arsisset, quae pro viro arsit? Alia pro incolumitate mariti vicaria morte decedit. Cedo hanc, nec in tormentis oppressam, morte amplius pro viro praestitisset, si quid amplius elegeret tyrannus. [Marcelli. Si tamen peccasset in partu, ignosci ei posset. Nupserat enim isti occupato. Crudelior es etiam illo, quem occidisti, tyranno, ille tortus & dimisit ad virum. [Albuij Sili. Vicerat saeuitiam patientia: deerat iam sanguis, superabat fides, aliquando proiecta est, differebatur distortis manibus, emotis articulis, nondum in sua membra artus redierant. Talem vxorem tortor dimisit ad partum, ingratus vocabatur quod in praemio nullam vxoris fecerat mentionem. Res tuas tibi habe, iniicere debuit manum, & ipsum inter res suas trahere, nihil amplius patri debes quàm vxori, mihi crede, maius fuit tyrannicidium pati, quàm facere.

PARS altera. Argentarij. Ego torta sum. Merito obijceres, nisi vindicasset. Fuluij Sparfi. Vobiscum Iudices loquor. †

DIVISIO. Controuersia haec reum facere primum, si materia patitur. Non accepi quidem, & reddidi: aut accepi quidem, sed non potui reddere, aut ista nouissima, non facere. Non quisquis non reddidit beneficium, ingrati tenetur, animus aestimandus est non reddentis. [Pollio Asinius aiebat, nunquam tentandas esse quaestiones: primam manifesto obtinere posse, qua negamus nos beneficium accepisse. perit tota causa, nisi in hoc vicit. Apparet enim ingratum esse, qui ne fatetur quidem se accepisse beneficium. [Gallio noster putat quoties possit, hoc auferendum aduersario: quoties non possit, concupiscendum: quoties ne hoc quidem possit, transeundum, quasi donemus, & possimus quidem facere controuersiam, sed nolimus. Idem Attico Vipsanio Apollodori discipulo placuit. Hoc ille amplius. Quoties non potuerimus, aiebat, an beneficium acceperimus, controuersiam facere, hoc modo faciamus, non esse tam magnum quàm ille dicat: sicut in criminibus facimus, quoties negare non possumus, esse quidem crimine illud fatemur, sed leuiore poena dignum, quàm accusator arguat. [Latro in hac controuersia non dubitabat facere primam quaestionem, an beneficium dederit, hoc in haec diuisit: Etiam si scisti de tyrannicidio viri, nec indicasti, non est beneficium scelus non facere: deinde ne scisti quidem. Non enim tibi indicaui, nec tam magnum consilium, virilibus quoque animis graue, committi muliebri garrulitati: quae id solum potest tacere, quod nescit. Etiam si dedit beneficium, an receperit. Occidi tyrannum, libertatem mihi, tibi vltionem reddidi plenissimam: persecutus sum nefarium hostem, illic occidi vbi torserat. Dices me Reip. causa fecisse. & tu Reip. causa tacuisti. Tutus sit, quod lege fecerit. Deinde vltima aequitatis tractatio. An quod fecit, facere debuerit. Hoc diuisit in haec duo: An iam certam sterilitatem vxoris bonae ferre debeat: an ne sterilis quidem pro certo sit. Noui declamatores † Pos. cum Apollodoro, qui reus veneficij fuit, & à Pollione Asinio defensus, damnatus Massiliae, docuit, & hanc quaestionem fecerunt in hanc cōtrouersiam, An inter viros & vxores data beneficia, ingrati lege teneantur. Non est beneficium, sed officium, facere quod debeas: vt si filius patri se dicat beneficium dare. Hanc quaestionem fecit & Gallio noster. [Blandus in vltima parte controuersiae, qua de Republica disputatur, quaestionem fecit, An quinquennium numerari debeat excepta tyrannide: illud tempus non debere imputari quasi sterili, quo matres etiam editos partus abominatae sunt, illud tempus imputatur feminis in Rep. quando pariunt non plus tyranno. Huic subiecit, An etiam si & alijs imputari tempus tyrannidis solet, huic non debeat. [Latro ex suo more has non quaestiones putabat, sed membra illius vltimae partis, ex aequitatis quaestione pendentia. An sterilis quidem, alius repeti: an non quaecunque quinquennio non peperit, sterilis est. Quid enim si vir alicuius abfuerit toto paene quinquennio in peregrinatione? viro imputabitur. Quid si vir aegrotauerit? quid si maritus emiratus inutilis in concubitu vxoris suae iacuisset, imputaturus fuit? quinquennio quaeritis, quare non peperit? tyrannus erat. Nemo non cum parentibus suis querebatur, quod natus esset, haec, quod torta est, hic, quod maritus occupatus tyrannicidio non vacauit in vxoris voluptates. Buteo aridus quidem declamator, sed prudens diuisor controuersiarum, contra Latronem sentiebat, Blando accedebat. Aliud enim esse aiebat, quae intra quinquennium non potuit, non vtiue sterilis est: aliud, quae intra quinquennium non peperit, non statim dimitti potest sterilitatis nomine. Hic quaeritur de conditione iuris: illic, de spe fecunditatis. Sed Blandum quoque arguebat: aiebat enim sic fuisse quaerendum, An tyrannidis tempus excipi deberet: deinde, etiam si non in alijs, an inter has gradus est. Sed ipse sic hanc in partes quaestionem diuidebat: An quaecunque quinquennio non peperit, tanquam sterilis dimitti possit. Posset enim accidere, quod Atheniensibus in bello accidit, vt liberi & coniuges in aliquo tutiore loco deponantur. Imputabitur hoc tempus feminis, quo viros destituunt, non quo non habent. Sic tyrannus non vetuisset istam parere, quin inter †. Et cum hoc vehementer implenuisset, & probasset, non omnes posse dimitti, si quinquennio non peperissent, tunc illo transijt: An haec posset & hicetiamnum. non hoc quaerebat, an deberet dimitti, sed an posset. Et hoc cōtra Latronem dicebat: Quomodo istam quaestionem putas in aequitatis tractationem cadere, cum quid liceat quaeratur, non quid oporteat? haec enim, an haec possit, per illum non posset, quia tyrannidem non ceperat. Aliquod tempus impune à legibus miseriae faciunt. Non dico quia torta est, sed hoc adhuc, propter aequitatis tractationem referuo, sed non peperit, Quia tu maxima in cogitatione occupatus, nihil de liberis cogitasti. [Passienus vir eloquentissimus & temporis sui primus orator, hanc subtilitatem actionis nō probabat in Latrone, sed assentiri dicebat

dicebat, ideo quaestiones tractandas per se esse, si haec mulier iusti repudij ageret, non ingrati. Ita non quaeritur an legitime, sed an ingratis dimissa sit, itaque in aequitatis tractationem cadunt, etiam quae iuris sunt. Nam cum quaeratur, An potuerit haec dimitti, etiam si licuit: apparet, quod utique non oportuit, si ne licuit quidem. [*Albucius* decentissime fecit. solebat enim fere in aliquas figuras declamationem describere, & prius egit inulti repudij, deinde ingratis: in quibus putat esse, an vllum beneficium viro contulerit, à quo tanquam inique dimissa. Hic omnes quaestiones ad sterilitatem & aestimationem quinquennij pertinentes libere tractauit, deinde transit in ingrati accusationem.

COLOR. Caestius pro viro introduxit colorem: Eo tempore vxor torta est, quo nihil adhuc de tyrannicidio cogitabam: postea cogitavi, & haec ipsa cogitandi causa fuit, vxoris ultio. Vtrunque secutum est, ut illa marito insolentiam imputare non posset, maritus illi tyrannicidio posset. [*Latro* dixit: Si iam tum de tyrannicidio cogitasset, vxori non indicasset. [*Fabianus* philosophus colorem magis bono viro conuenientem introduxit, quam oratori callido. Dixit enim, & cogitasse tyrannicidio, & vxori indicasse: & illam tum quidem fecisse, quod probam feminam facere oportuit: nunc peccare, quod putet beneficium esse, recte facere. Hic color illi & in illa parte profuisset: Si beneficium putas te dedisse quod tyrannicidio non prodidisti, ego prior dedi, qui tibi tyrannicidio credidi. repudium ex tuo quo vis liberorum cupiditatem, quo semper vii tanquam vir eius debuisset, postea magis tanquam tyrannicida. [*L. Vinicius*, Vinicij frater, Fabiani colorem valde probabat, & aiebat, onerari vxorem vno modo posse, si nihil vnquam secretum ab illa maritus habuisset. Si dixerit, inquit, post tormenta se de tyrannicidio cogitasse, tum tyrannicidio vxori melius deberi meruit, si torta tyrannicidam fecit, quam si tacuisset. Apparet & aliquid de tyrannicidio cogitatum, de quo tyrannus vsque eo suspicatus est, ut torqueret. Dixerit, cogitasse quidem se de tyrannicidio ante tormenta, sed vxori non indicasse: augebit vxoris beneficiū. Libernus enim potuit, ait, tyrannicidio indicare, quod illi commissum non erat. Potuit enim vxor, etiam non indante marito, tam magni consilij molitionem deprehendere. At si hunc colorem Fabiani sequor, mutam efficiam. Si olim de tyrannicidio cogitavi, honestior sum vetus tyrannicida: & non priuatis, sed publicis malis ad ultionem impulsus. Si cum cogitarem, non celaui vxorem: facilius persuadebo, me malum hodie maritum non esse, cui semper tam deditus fui. Ad vltimum hoc consequar, si quod audierat, tacuit, non beneficium est, sed fides. Hic est *L. Vinicius*, quo nemo ciuis Romanus in agendis causis praesentius habuit ingenium: quicquid longa cogitatio illi praestitura erat, prima intentio animi dabat: ex tempore causas agebat, sed non desiderabat hanc commendationem, ut ex tempore agere videretur. De hoc eleganter dixit diuus Augustus: Vnus Vinicius ingenium in numero habet. [*Hispo Romanus* maligne & accusatorie: Nihil, inquit, ego isti narraueram: ista, ut erat necesse, aliquid ex vultu, aliquid ex nocturnis vigilijs suspicata est. vnde emanauerit sermo, scieris. Videtis quo veniat tyrannus, non ad amicum meum, non ad seruum, sed ad istam, quae nihil negotij habuisset, si tacuisset. Tua enim causa tacuisti: sciebas te perituram, si confessa esses tyrannicidio.

Hybreas dixit, †

Pater & filius luxuriosi. Controversia VI.

THEMA. Quidam luxuriante filio luxuriari coepit, accusatur à filia dementiae. Contradicitur. Pro patre. *Porcij Latronis*. Vtriusque tamen comparetur luxuria. Tu consumis patrimonium patris tui: ego accusatoris mei. nauiga, milita, peregrinare, quare adolescens, vtere senex. Accusator meus inter se contrarios affectus habet: cupit reum damnari, crimen absolui. [*Caesii Pij*. Potest nobis conuenire. similes sumus, puta te patrem: dic quid me velis facere. Si tam bona fide frugi es, & hoc imitor. Te ego imitor, an tu me? Rogo vos. ego prior coepi: tu posterior luxuriaris. Patrimonium, inquit, computemus. Sed tu senex, inquit. hoc dicit: Luxuria tua serius coepit, citius desinet. [*Arelij Fusci* patris. Sed tu, inquit senex es. vnde scis te non futurum luxuriosum senem? Omnia à te vitia: quod vnguento coma madet, tuum est: quod laxior vsque in pedes tunica demittitur, tuum est. Quid est quod aliud a te senes discant? quid porro? domus nostra luxuriosos duos non capit? indulgentius te abdicare non potui. Ecquid mihi licet seniles annos meliore vita reficere? hoc nouissimum meum meritum est: sed quod tibi proxime imputo, pro te etiam luxuriosus factus sum. *Fabianus*. Noli pecuniam concupiscere, quid tibi dicam? Haec est quae auget discordiam, vrbes & terrarum orbem in bellum agit, humanum genus cognatum natura, in fraudes & scelera mutua instigat: haec est quae senes corrumpit. Quidam summum bonum dixerunt voluptatem, & omnia ad corpus retulerunt. nihil est mihi opus praecipientibus. exemplum habeo. proposui quicquid tu feceris, facere: nauigabo, si nauigaris: militabo, si militaris. dic hodie quid putes melius. Sed illud excipio, ne obijcias, quod elegeris. [*Blandi*. Obijcit luxuriam propriam, & hoc dicit adolescens: Frugaliter vixi quamdiu frugi patrem habui. ante me desiste, ante me coeperas. [*Blandi*. Senex luxuriaris. respondeo tibi, Adolescens nauigaui. Ego iam, inquit, desij: tu nondum. Non miror, si desisti prior: prior coeperas. [*Mentonis*. Quod gaudium accepisti vere luxurior. [*Pompeij Silonis*. Si modo emendatus est filius meus (solet enim etiam luxuria simulari) suo quisque ordine reus sit. Vis me ducere vxorem. si nouercam haberes: iam abdicatus esses. [*Vibij Galli*. Conuiuiae certe tui dicunt: Bibamus, moriendum est. Si intelligo, hoc nulli magis in domo dicitur, quam mihi.

quam in te non videbas. Alliga me, dum te custodias. [*P. Asprenatis*. Quia nihil proficiebam obiurgando, volui illi vitam suam ostendere. [*Iunij Othonis*. Malam causam haberem, si alium accusatorem haberem. Malam causam haberem, si te filium non haberem.

ALTERA Pars Iunij Gallionis. A laudibus patris incipiam. hic adolescens temperatissimus, & lubricum tempus sine infamia transit: duxit uxorem, filium sustulit, ad aetatem perduxit. iam senex factus est: nisi quod sibi bonum videt, luxuria usque eo se proiecit, ut accusetur. Senex amens, senex ebrius, circumdatus fertis, delibutus vnguentis, & in praeteritos annos se retro agens, & validus in voluptatibus quasi iuuenis exultans, non ne portentum est? Luxuriosus adolescens peccat: senex luxuriosus insanit. aetates exhauriunt, vitia lasciuunt. [*Papirij Fabiani*. Nauem in portu mergis. alter solito tempore labitur, alter insolito: alter alieno, alter suo: alter annos sequitur, alter senectuti repugnat. Non est luxuria tua. patrem videre velimus. Non simulas ista, sed facis: nec amantem imaginaris, sed amas: nec potantem adumbras, sed bibis: nec te doces dissipare bona, sed dissipas. Nemo vitia quae odit, imitatur. Quis imperator ob hoc ipse de proelio fugit, ut bene pugnaret exercitus? quis ut ambitum comprimeret, ipse honores mercatus est? quis ut seditionem leniret, turbauit rempublicam? Non coercet vitia, qui prouocat.

DIVISIO. Latro sic diuisit. An ob hoc accusari pater possit. Hic illam uocalem quaestionem posuit, quam solebat fastidire Seleucius, minime solere patri obijci luxuriam, non magis quam auaritiā, quam iracundiā. Non uitia patris accusari solere, sed morbum: & si possit aliquid praeter dementiam obijci patri, luxuria non possit. Alioquin filijs, inquit, abdicare permittis. Hic de suo consumit, an si ob hoc pater accusari potest à filio, haec ultionum exprobratio. Si ebrietatem obijcere patri solet ebrius, si perulantiam iniuriae damnatus: etiam si ob hoc accusari potest, etiam si à tali filio, an si ad castigandum filium hoc consilio usus est, damnandus sit. Ait enim adolescens: Quolibet alio genere debuiſti me obiurgare, quid si adulterium vindicare vellet committendo? Turpe est sic castigare vitia, ut imiteris. Deinde an consilio luxuriatur. Non enim concedit hoc filius: aut, inquit, Quare, si coepisti sic emendare filium, cum emendaueris, non desinis? [*Caestius* pater, patris aiebat simulationem luxuriae significandam magis quam profitendam: Ita, inquit, adparebit illum simulasse, si etiamnum simulat. si desinit simulare, ostendit iam sibi nihil prodesse ea consilia, quasi filius emendatus sit. emendatum autem esse non concessit, & assidue dixit, nihil magis sequi interuallum hoc luxuria. etiam vere intermissa vitia vehementius surgere. [*Latro* aperte putabat simulationem confitendam. Incipio, inquit, non tantum honestum senem, sed prudentem defendere: si quod vitium videri poterat, efficio consiliū, quare potius significet, quam dicat frugi esse. [*Blandus* hac figura declamat filium, & pro abdicatione respondit. [*Caestius* aiebat, adolescentis partem diligentius colorandam: facere illum rem non improbam, non ita patri remittere quod à patre ipsi remissum sit. Itaque sic narrauit, ut suam quoque luxuriam imputaret patri. non seueram fuisse disciplinā, non bene institutae domus legē, quae posset adolescentis mores formare, & à vitijs aetatis abducere: Quodammodo, inquit, ad luxuriā à patre praemissus sum. Vnguento cani madet, & comissator senex nulli nimis luxuriosus, sed parum sanus videtur. Merito in adolescentibus non omnem luxuriā vindicant: cito desinunt. Cum haberem luxuriae istius exemplū, quaeritis, quae res mihi remedio fuerit? Aetas illa quae faciebam, imputabat, me non discere. Hunc sensum ipse Caestius sano genere dixit: Flauium Alrium auditorem suum, qui eandem rem lasciuus dixerat, obiurgauit. *Flauius* hoc modo dixit, cum desideria descripsisset, paulatim se ad frugalitatem rediisse, & odio sibi vitium factū: Hoc, fuit inquit, quare desinere. Sentiebam, inquit, me senem fieri. [*Caestius* hoc aiebat dulcius quidem, sed corruptit & vnā sententiam. Incredibile est, inquit, cum iuuenis sit, sensisse se senem fieri: & noluisse videri tam diu luxuriatum, donec sentiret se senem fieri. [*Fuscus Arellius* dixit: Non accusaturus patrem, sed me defensurus sum, ne aliena luxuria mea laudatio. Consilio luxuriantem filium istum emendo. Superuacuum in narratione hunc colorem habuit: subito furore collapsam patri mentem, meretricem dependentem collo senis, & parasitorum circumfusam regi turbam, sic cum rivalibus rixari, & ebrietati nocturnae addi item diem. Putaui initio & ego consilium esse, non morbum. desinet luxuriari: desinet, inquam, si propter me coepit. Permanet in iuuenilibus vitijs: hoc turpius luxuriosus, quo diutius. Quid faciam? si suo more emendare patrem volo: luxuriandum est. [*Silo Pompeius* patronum adolescenti dedit: quod non putabat in accusatoris persona Latro faciendum, ut aliquis per patronum accusaret patrem. [*Rufus Vibius*. Festiuum senem, qui in honorem filij sui adolescentis ebrius sit. In narratione hoc usus est colore, solutum patrem, iam mentem eius labantem laudare coepisse luxuriam. dicerem esse felicius: si his qui sibi amare permetterent, necessarium tantum habere, quantum acceperant: obiurgarent, interim quasi non commemorarent. Rusticum, inquit, iuuenem. praematura seueritas non est frugalitas, sed tristitia. Quid tu senex facies? non creditis haec illum dixisse, qui dum uitia etiam obiurgare uult, luxuriatur? [*Argentarius* hoc colore declamauit: Duo luxuriantur una in domo: alter iuuenis, alter senex: alter filius, alter pater: uterque licenti cultu per publicum incedit. Alter uobis ait: Hoc concessum aetati. Vtor, & iuuenili lege fungor, id facio, quod pater meus fecit, cum iuuenis esset. negabit. bona ergo aetate coepit simul primum hoc tirocinium adolescentiae, quasi debitum ac sollemnne persolvere. Reuertar ad bonos mores, qui qualem causam habeant, uideritis. Faciant etiam si non quod oportet fieri, at quod solet. Alter ait, Scio me nouum ciuitatis miraculū, incedere luxuriosum senem: sed hoc castigandi genus commouere visum. Ut emendaret filium

filium, ipse peccare coepit. at si auus viueret, nemo in domo luxuriosus non esset, tres luxuriosi fuissetis.

A PARTE patris. *Glycon Syricon* dixit. †

Agrotas Massiliensis longe liuidiorem sententiam dixit, quàm ceteri Graeci declamatores, qui in hac controuersia tanquam riuales rogati sunt. Dicebat autem *Agrotas* inculta: vt scires illum inter Graecos non fuisse: sententijs fortibus, vt scires illum inter Romanos fuisse. Sententia quae laudatur, haec fuit. †

Damos Cambrus, †

Diocles Carystius, †

Hermagoras raras sententias dicebat, sed argutas & quae auditorem diligentem penitus afficerent, securum & negligentem transcurrerent. In hac controuersia dixit, †

Barbarus dixit vulgarem sensum satis vulgariter †

elegantius hoc composuit *Hispo Romanus*. Placet vobis frugalitas mea, quòd patrimonium seruo, quòd acquisiui, vxorem mature duxi, semper dilexi, quòd ad omnem me tutum fabulam praestiti. Illud affirmo, nihil tota vita frugalius feci. Rem ab omnibus dictam celeberrime *Syriacus Vallius* dixit: Fili, quando vis, desinamus.

Peregrinus negotiator. Controuersia VIII.

THEMA. Quidam cum haberet formosam vxorem, peregre profectus est. in viciniam mulieris, peregrinus mercator commigravit. ter illam appellauit de stupro. adiecit preces, negauit illa. decessit mercator, testamento heredem omnibus bonis reliquit formosam: & adiecit eclogion, Pudicam reperi. adit hereditatem: redit maritus, accusat adulterij ex suspitione.

CONTRA vxorem. *Porcij Latronis*. Quanquam eo prolapsi mores iam sunt, vt nemo ad suspicanda adulteria nimium credulus videri possit, tamen ego adeo longe ab eo vitio semper fui, vt etiam timeam, ne quis in me aut nimiam patientiam, aut nimium stuporem arguat, quòd tam seram querelam detuli. Non accuso adulteram nisi diuitem factam: ex ea domo ream protraho, in qua iam nihil meum est. cum ego tamdiu peregrinatus sim, nullum, periculum terra marique fugerim, plus ista intra vnam viciniam, quàm ego toto mari, quaesuit. Post tãtos impudicitiae quaestus, si tacere possim, confitendū habeo, hac me causa abfuisse, vt in accessione patrimonij peregrinãdo cum vxore certarem. illud iudices mihi tormentum est, quòd notata iudicio vestro, vt multiplicatam dotem perdat, plus tamen ex quaestu habet, plus habitura est, quàm quantum damnatae perdendum est. Tantum in istam diues amator effudit, vt post poenam quoque expediat fuisse adulteram. Quae praeceperim vxori proficiscens, scio: cetera, quemadmodum adolescens, formosus, diues, ignotus, in viciniam formosae, & in absentia viri nimium liberae mulieris commigrauerit, quemadmodum assidua societate quotidianae per diem noctemque libidinis exhaustis viribus perierit, interrogate rumorem. Vos interrogo Iudices, quid officij mei fuerit. Poteram ego saluo pudore meo nihil de hereditate suspicari, in qua etiamnum auctor ab vxore dictus sum? Veni, nihil aliud quàm vt fortunam meam querar: nam causam melius vos nostis. Tempus est Iudices, de vxore & marito credi, mulierem tam formosam amari potuisse. Pudica forte sic amari, ne sollicitaretur potuit. Neque est quòd dicat: Non in meo istud arbitrio positum. Erratis vos iudices, si vnum ad sollicitandam matronam putatis irritamentum, spem corrumpendi quamuis facilem, quamuis amabilem sexum. Si tantum in formosa sperari potest, quantum placere potest, omnes formosae in se vniuersos populos conuerterent. Matrona quae se aduersus sollicitantes auiam volet, prodeat in tantum ornata, ne immunda sit: habeat comites eius aetatis, qui impudicos, si nihil aliud, verecundia annorum remoueant: ferat iacentes in terram oculos: aduersus officiosum salutorem inhumana potius quàm inuerecunda sit, etiam in necessariam resalutandi vicem multo rubore confusa. longe ante impudicitiam neget ore, quàm verbo. in hac seruandae integritatis custodia, nulla libido irrumperet. Proдите mihi fronte in omne lenocinium composita, paulo obscoenius quàm posita veste nudae, exquisito in omnes facetias sermone, tantum non vltro blandientes, vt quisquis viderit, non metuat accedere. Deinde miramini, si cum tot argumentis pudicitiam proscrisperit, cultu, incessu, sermone, facie, aliquis repertus est, qui incurreret, & reti adulterae, se non subduceret. Internuntium, puto sollicitantis se, arripi & denudari iussit, flagella & verbera, & omne genus cruciatus poposcit, in plagas deterrimi mancipij vix imbecillitatem muliebris manus continuit. Nemo sic negantem iterum rogat. Cum quo quæsta es? apud quem indignata es? Abunde in argumentum pudicitiae profuturum putas, si stuprum tantum negaueris, quod plaerunque etiam impudicissima spe vberioris praemij de industria simulat. Quando de iniuria tua viro scripsisti, & ne in occasione similis iniuriae solitudo tua pateret, maturiorem reditum rogasti? & quanto decentius contumeliam penatralium meorum vxoris epistola, quàm testamento sollicitatoris cognoscerem? Misererrimus omnis saeculi maritus, sic contempta absentia mea, etiam nunc iniuriam meam nescirem: si qui fecerat, tacere voluisset. Toties sollicitantem in istam faciem qua placere poteras, conuertisti. Non omne ornamentum, veluti causam talis iniuriae execrata es? quod proximum est à promittente, rogata stuprum, tacet. Inspecte adulteri censum ex eo impune, si quod adulteris edidit, si est aliquid quod non erit. Quid singillatim omnia percenseo? quicquid ego non emi in mundo tibi miser, vt maritus, cum omni censu meo inter munera adulterae lateo. Sola mihi heres esto. Quid ita? habes, inquit, scripsit causas. quia cū

semel appellassem, cum iterum, cum tertio, non corrumpti. O nos nimium felices, & aureo, quod aiunt, saeculo natos, si etiam qui impudicas quaerunt, pudicas honorant. Omnium bonorum meorum, omnis pecuniae meae sola heres esto: quia corrumpti non potuit, quia tot sollicitationibus expugnari non potuit, quia tam fideliter pudicitiam custodiuit. Tace paulisper nomen auctoris: nunquid non testamentum viri credetur? nullam esse in vxore suspicatur infamiam inter mutuam eius amorem: aut certe ita creditum, iam moriturus tabellas occupare, si vultis cum muneribus meis imponere, eclogium ex testamento adulteri petendum est. Sola heres esto: quamuis aliena, quamuis ignota: tantum, quia pudica, quia incorrupta est. Quid isti tam censorio adultero non mater est? non soror? non propinqua? aut nulla earum pudica est? Idcirco scilicet cum tantis diuitijs peregrinas vrbes in honorem pudicitiae incognitae perambulabat. Illic ubi natus est, nulla pudica erat, at illic ubi negotiatus? quia nulla non prostituta erat, vacuo testamento pudica heres per errorem quaesita est. Ego adulteram arguo, quam in matrimonium recepi, qui communeis ex illa liberos precatus sum, qui pudicam libentissime crederem. Adeone iam ad omnem patientiam saeculi mos abiit, ut aduersus querimoniam viri vxor alieno teste defendatur? At hercules aduersus externorum quidem opiniones speciosissimum patrocinium erat: Ego viro placeo. At ego, si hunc morem inscribendi recipitis, in conspectu vestro ita scribam: Vxor mea heres esto, quod peregrinate me adamata est, quod heres ab adolescēte alieno ac libidinoso relicta est, quod tā infamē hereditatem adiit. A duobus vos testamentis in consilium mitto. vtrum secuturi estis? quod ab adultero absoluitur, an quod damnatur à viro? Magnus pudicitiae fructus est, pudicam credi: & aduersus omnes illecebras atque omnia delinimenta muliebris ingenij, est veluti solum ac firmamentum, in nullam incidisse fabulam: nouos fortasse, non in omnium aestimationem occurrere: & horrenda multa, deinde ac varia daturus experimenta, femina quae damnum pudicitiae qui vis est, atque curandus est esse ac videri pudicam. Muliebrium vitiorum fundamentum auaritia est. Quae potest non timere opinionem adulterij, potest non timere adulterium. Ex omni rupe cōchylum trahitur, quo vestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, ut adultera tenui veste perspicua sit: & nihil in corpore vxoris suae plus maritus, quàm quilibet alienus peregrinusque agnouerit. Frustra aestimabo esse indicia, si tantum qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur, pudicam tantum vnus, & peregrinus: qui plus laudator quàm accusator nocet. Vxorem meam nusquam audiui pudicam, nisi in adulteri eclogio. Deijce in terrā oculos, & aures tuas externorum vocibus claude. Sibi quisque pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto plus creditis ciui, quàm peregrino: marito, quàm adultero. Ipsum eclogium corruptoris animo scripsit, Quia pudicam, inquit, comperi, quod nulli praeter me contigit.

PARS Altera. Formosa est: hoc natura peccauit. Sine viro fuit: hoc maritus peccauit. Appellata est: hoc alius peccauit. Negauit: hoc pudice. Heres relicta est: hoc feliciter. Hereditatem adiit: hoc consulto fecit.

L. ANNÆI SENECAE

CONTROVERSIARVM

LIBER. TERTIVS.

PROOEMIUM.

VOS DAM disertissimos agnoui viros, non respondentes famae suae cum declamarent, in foro maxima omnium admiratione dicentes, simul ad has domesticas exercitationes secesserāt, desertos ab ingenio suo. Quod accidere plerisque aequè mihi mirum, quàm certū est. Memini itaque me à Seuero Cassio quaerere, quid esset, cur in declamationibus illi sua non responderet eloquentia. In nullo enim hoc fiebat notabilius. Oratio eius erat valens cultu, ingentibus plena sententijs. Nemo minus passus est aliquid in actione sua otiosum esse. Nulla pars erat, quae non sua virtute staret. Nihil, in quo auditor sine damno aliud ageret. Omnia nitentia & intenta aliquo, aliquid petentia. Nemo magis in sua potestate habuit audientium affectus. Verum est quod de illo dicit Gallio noster. Cum diceret, rerum potiebatur, adeo omnes imperata faciebant. Cum ille voluerat, irascebantur. Nemo non illo dicente timebat ne desineret. Non est quoddam illum ex his quae edidit, aestimetis. Sunt quidem & haec quibusdam grata. Verum eloquentia eius longe maior erat quàm lectio. Non hoc ea portione illi accidit qua omnibus fere, quibus maiori cōmendationi est, audiri quàm legi, sed in illo longe maius discrimen est. Primum tantundem erat in homine, quantum in ingenio: corporis magnitudo conspicua, suauitas valētissimae vocis. Quamuis haec inter se raro coeāt, vt eadem vox & dulcis sit & solida. Pronuntiatio quae histrionem posset producere, tamen quaestionis posset videri. Nec tamen illo quicquam magis mirareris, quàm quod grauitas quae deerat vitae, actioni supererat: quandiu citra iocos se continebat, censoria oratio erat. Deinde ipsa quae dicebat, meliora erant quàm quae sciebat. Vir enim praesentis animi, & maioris ingenij quàm studij, magis placebat in his quae inueniebat, quàm in his quae attulerat. Iam vero iratus commodius dicebat. Ideo diligentissime cauebant homines, ne dicentem interpellarent. Vni illi proderat excuti, melius semper fortuna, quàm cura, de illo merebatur. Nunquam tamē haec felicitas illi persuasit negligentiam. Vno die priuatas plures agebat, & ita vt alteram ante meridiem ageret, alteram post meridiem: publicam vero nunquam amplius quàm vnam vno die. Nec tamen scio, quem reum illi defendere nisi se contrigerit. Adeo nunquam vllam materiam dicendi, nisi in periculis suis, habuit. Sine commentario nunquam dixit: nec hoc commentario contentus erat, in quo nudae res ponuntur. Ex maxima parte perscribebatur actio. Illa quoque quae falso dici poterant, annotabantur: sed cum procedere nollet nisi instructus, libenter ab instrumentis recedebat. Ex tempore coactus dicere, infinito se antecedeat. Nūquam non vtilius erat illi deprehendi quàm praeparari: sed magis illum suspiceret, quod diligentiam non relinquebat, cum illi tam bene temeritas cederet. Omnia ergo habebat, quae illum vt bene declamaret, instruerent: phrasin nec vulgarem nec fordidā sed lectā: genus dicendi non remissum aut languidum, sed ardens & cogitatum: nec lenis, nec vacuas explicationes, sed plus sensuum quàm verborum habentes: diligentiam, maximum etiam mediocris ingenij subsidium. Tamen non tantum infra se cum declamaret, sed etiam infra multos erat. Itaque raro declamabat, & non nisi ab amicis coactus. Sed quaerenti mihi, quare in declamationibus impar esset sibi, hoc aiebat: Quod in me miraris, paene omnibus euenit. Magna quoque ingenia, à quibus multum abesse me scio, quando plus quàm in vno eminuerunt opere? Virgilium illa felicitas ingenij, in oratione soluta reliquit. Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit. Orationes Sallustij in honorem historiarum leguntur. Eloquentissimi viri Platonis oratio, quae pro Socrate scripta est, nec patrono, nec reo digna est. Hoc non ingenijs tantum, sed corporibus videmus accidere: quorum vires non ad omnia, quae viribus efficiuntur, aptae sunt. Illi nemo luctando par est: ille ad tollendam magni ponderis sarcinam praeualet: ille quidquid apprehendit, non remittit, sed in procliue nitentibus vehiculis, moraturas manus inijcit. Ad animalia venio: alij ad aprum, alij ad ceruum canes faciūt. Equorum nō omnium, quamuis celerrimi sint, idonea curriculis velocitas est. Quidam melius equitem patiuntur, quidam iugum. Et vt ad morbum te meum vocem, Pylades in comoedia, Baryllus in tragoedia, multum à se aberant. Numenio cum velocitas pedum non concedatur tantum, sed obijciatur, lentiores manus sunt. Quidam cum hoplomachis, quidam cum Threcibus optime pugnant. Et quidam sic cum scaena componi cupiunt, quomodo alteri est. In ipsa oratione quamuis vna materia sit, tamen ille qui optime argumentatur, negligentius narrat. Ille non tam bene implet, quàm praeparat. Passienus noster cum coepit dicere, secundum principium statim fuga fit, ad epilogum omnes reuertuntur. Media tantum quibus necesse est, audiunt. Miraris eundem non aequè bene declamare quàm causas agere? Aiunt eundem nō tam bene sua-

sorias, quàm iudiciales controuersias dicere. Silo Pompeius sedens cum facundus & litteratus & disertus haberetur, si à proclamante dimitteret, declamabat tam male, ut videar belle optasse cum dixi: Nunquam surgas. Magna & varia res est eloquentia: nec adhuc ulli sic indulgit, ut tota contingeret: satis felix est, qui in aliquam eius partem est receptus. Ego tamen & propriam causam videor posse reddere: assueti non auditorem spectare, sed iudicem: assueui non mihi respondere, sed aduersario. Non minus deuoto superuacua dicere, quàm contraria. In scholastica quid non superuacuum est, cum ipsa superuacua sit? Indicabo tibi affectum meum. cum in foro dico, aliquid ago: cum declamo, id quod bellissime Censorius aiebat, de his qui honores in municipijs ambitiose peterent, videor mihi in somnis laborare. Deinde res ipsa diuersa est tota. Aliud est, pugnare: aliud, ventilare. Hoc ita semper arbitratum est, scholam quasi ludum esse, forum harenam. Et ideo ille in foro primum dicturus, tiro dictus est. Agedum istos declamatores produci in senatum, in forum. cum loco mutabantur, velut in assueta classe, & dilecta umbra corpora sub dio stare non possunt. Non imbrem ferre, non solem sciunt: vix se inueniunt. Assueuerunt enim suo arbitrio diserti esse. Non est quòd oratorem in hac puerili exercitatione spectes. Quid si velis gubernatorem in piscina aestimare? Diligentissime tibi me excusarem, tanquam huic rei non essem natus: nisi scirem & Pollionem Asinium, & Messallam Coruinum, & Passienum, qui nunc primo loco stat, minus bene videri quàm Caestium, aut Latronem. Vtrum ergo putas hoc dicentium vitium esse, an audientium? Non illi peius dicunt, sed hi corruptius iudicant. Pueri fere, aut iuuenes, scholas frequentant. Hi non tantum disertissimis viris, quos paulo ante retuli, sed etiam Ciceroni Caestium suum praeferrent, nisi lapides timerent. Quo tamen vno modo possunt, praeferunt. Huius enim declamationes ediscunt. Illius orationes non legunt, nisi eas quibus Caestius rescripsit. Memini me intrare scholas, cū recitaturus esset in Milonē Caestius: ex consuetudine sua miratus, dicebat: Si Thrax essem, Fufius essem: si Pantomimus essem, Pantillus essem: si eques, Melison. Non continui bilem, exclamaui: Et si cloaca esses, magna esses. Risus omnium ingens. scholastici intueri me, quis essem qui tam crassas ceruices haberem. Caestius Ciceroni responsurus, mihi quid responderet, non inuenit, sed negauit se executurum, nisi exirem de domo. Ego negaui me de balneo publico exiturum, nisi lotus essem. Deinde libuit Ciceroni de Caestio in foro satisfacere. subinde nactus eum, in ius ad praetorem voco: & cum, quātum volebam, iocorum conuiciorumque effudissem, postulauī ut praetor nomen eius reciperet lege inscripti maleficij. Tanta illi perturbatio fuit, ut aduocationem peteret. Deinde ad alterum praetorem eduxi, & ingrati postulauī. Iam apud praetorem vrbānum curatorem ei petebam, interuenientibus amicis, qui ad hoc spectaculum concurrerāt, & rogantibus dixi, molestum me amplius non futurum, si iurasset disertiorē esse Ciceronem, quàm se. verum nec ut hoc faceret, vel ioco, vel serio effici potuit. Hanc, inquit, tibi fabulā retuli, ut scires in declamationibus in tantum aliud genus hominum esse. Si comparari illis volo, non ingenio mihi maiore opus est, sed sensu minore. Itaque vix iam obtineri solet, ut declamem: illud obtinere non potest, ut velim, alijs quàm familiarissimis audientibus: & ita faciebat. Eius declamationes inaequales erant: sed ea quae eminebant, in quacunque declamatione posuisses, inaequalem eam fecissent. Compositio aspera, & quae vitaret compositionem: sententiae viciae. Iniquum tamen erit ex his eum aestimari, quae statim subtexam: non enim haec ille optime dixit, sed haec optime teneo.

Luxuriosus a sodalibus excaecatus. Controuersia I.

LEX. Caecus de publico mille denarios accipiat. *Thema.* Decem adolescentes cum bona sua comedisent, sortiti sunt, ut cuius nomen exisset, ex pacto excaecaretur, & acciperet mille denarios. Exijt fors cuiusdam. Excaecatus est. petijt mille denarios: negantur.

CONTRA excaecatum. Hi sunt oculi, quos extimuiſtis mariti. O legem, si excaecat homines, abrogandam. Nulli dat mille denarios, nisi qui inuitus accipit. Dic nunc, miser homo, cum excaecareris, non dixisti. Respub. debilitatem consolatur, non emit. Consumptis patrimonijs membra conferunt. Vtilius est: Reip. vnum caecum repelli, quàm nouem fieri. Non solus à nobis petit alimenta, sed primus. Alam eum, qui propter debilitatem alitur: non alam, qui propter alimenta debilitatur. Sic fit, vbi homines maiorem partem vitae in tenebris ita agunt, ut nouissime solem quasi superuacuum fastidiant.

PARS altera. Illis nouem nihil daturus est: nulli non fauorabilis erit, si eos a quibus excaecatus est, deceperit. Circumuentus adolescens ab illis nouem veteranis consumptoribus: Solus, inquit, nouem cogenitibus resistere non potui. Omnia ex composito facta sunt. Vnus mentionem intulit, omnes approbauerunt. Electus est, qui sortiretur. Sors huius quae exiret prima, subiecta est. Cum repugnaret, excaecatus est. Si circumuentus est, inquit, iniuriam persequatur: de vi agat, talionem petat. Videbimus: primum est, ut habeat unde uiuat.

Parricida aequis sententijs absolutus. Controuersia II.

THEMA. Quidam filium accusauit parricidij. Aequis sententijs absolutum abdicat. **CONTRA** filium. Minus est iam quod rogo. non peto ut me à parricida vindicetis, sed ut separetis. Parricidam nō accuso, sed fugio. An iste accusatori parcat, qui patri non pepercit? Igitur nihil meridiū

dium est inter testamentum, & culeum. Non est absolutus parricida, sed dubijs sententijs. Ut absolutus, multis tibi sententijs opus est: ut damneris, vna. Non absoluerunt reum, sed saeculo pepercerunt. Miraris in hac ciuitate misericordiam, in qua lex absolutionem dat paribus tabulis? Quaeris quàm multis non placeas? si vnum adiecero, parricida es. Absolutionem legi, non innocentiae debes. Absolutus, inquit, sum. Non ab dico te propter parricidium, sed propter alia vitia, quae te fecerunt tam credibilem parricidam.

PARS altera. Manifestus est adolescentis color, ut dicat se auctoritate patris oppressum.

Abdicandus quia fratrem abdicatum adoptauit. Controuersia. III.

LEX. Cum filio tricenario pater patrimonium diuidat. *Thema.* Quidam habuit filium frugi, & luxuriosum. Abdicat luxuriosum. Frugi, peregre profectus est. Captus est à piratis: scripsit de redemptione patri. Patre cessante luxuriosus praeuenit, & redemit. Redijt frugi. Adoptauit fratrem suum. Abdicatur.

PRO fratre adoptante. Non est quòd quisquam me laudet. Prior frater fecit inter nos pietatis exemplum. Vna nauigauit, vna periclitatus est, vna omnes emensus est terras. Non reliquit me. tandem ad paternam domum reduxit. Non est quòd excusatione aetatis utaris. Potes nauigare. Vtrique gratias agere debes. Frater me isti reduxit: ego isti fratrem. Si tanquam inertem abdicasti, nauigauit: si tanquam impium, suos redemit. Non potest eripi filio, quod lege accepit. Quomodo enim pater potest eripere, quod non potest dare?

PARS altera. Mihi necesse est abdicare què nolo. Hoc vno alter alteri placet, quo vterque patri displicet. Utamur medicina qua cogimur, quod in vulneribus periculosis fieri solet, ut malum cum ipso corpore exsecetur. Adoptare adolescenti permittis, quem lex in diuidendo patrimonio experitur. Lex te ad misterium patrimonij admittit, non in dominium. Est aliqua aetas, à qua filius esse desinat? Nec tricenario quidem filio adoptare licet. Neque enim quisquam potest alium in manum suam recipere, qui ipse in aliena manu est. Quomodo fieri potest, ut tibi potestas vitae necisque, aut in fratrem sit, aut in filium non sit? Si bene de te meruerat, patrem pro filio rogasses. Nam quòd ego non redemi, paupertatis fuit. Nihil in medio comparebat. Quicquid tricenarius reliquerat, abdicatus abstulerat. Quid facerem solus, senex, inops: cuius patrimonium alter diuiserat, alter absumpserat?

Seruatus à filio. Controuersia. IIII.

LEX. Seruatus contra seruatorem ne quam habeat actionem. *Thema.* Seruatus à filio eum abdicat. Ille praescribit.

CONTRA filium. Licuisset perire, cui non licet loqui. Seruatum me putas? Captus sum. Redde me hosti. Captiuus loqui licet. Quo iam tantopere beneficia vitae iactat? Audite quis prior dederit. Si quis me hosti reddiderit, seruatorem vocabo. An vos abdicationem putatis actionem? etiam si actio est, lex quae de seruato loquitur, ad personas tantum extraneas pertinet. Ad filiū, & ad patrem non magis, quàm ad seruum & dominum, libertum & patronum. Ut à patria potestate discedas, & ad aestimationem beneficij venias, qui dat vitam, si prior accepit, non obligat, sed reddit. Processi in aciem, in exemplum filio meo. Vicit me non hostis, sed aetas. Seruauit me, quem saepe seruaueram. Rediuuium me senem meretrix vocat. Parasitorum iocantium materia sum. Omnibus istis tanquam seruatoribus tacere iubeor. Fili, si viuere mihi non licet, cur perire non licuit? Ego, inquit, te protexi. Ita tu adolescens in acie non ante patrem stetisti? Audite filij mei gloriam. Parricidium non fecit: cum posset seruare, seruauit.

PARS altera. Hic me genuit. Hic mihi spiritum, hic mihi has manus, quibus seruaretur, dedit.

Pater raptam continens. Controuersia V.

LEX. Rapta, raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optet. *Thema.* Raptor postulat, ut rapta ducatur: pater non vult.

CONTRA raptorem. Ille raptor est, ego in ius adducor. Non est enim tam facile homini probo occidere, quàm perdito mori. Communis, inquit, lex est. dij faciant, ne cogas me experiri, an tota mea ista sit. Quando ergo, inquit, optabis? Hoc tempore non possum. Curo vulnera. Familiam reficio. Expugnata domum lugeo: ereptam virginitatem consolor. Minantem sibi ipsi custodio. Quando optabis? Cum rapta voluerit, non cum raptor. Quando optabis? Cum tu non voles. Quando, inquit, optabis? paro me optioni. Confirmo animum. Non est facile hominem occidere: premo interim gemitus meos, & introrsus erumpentes lacrimas ago. Scio quid futurum sit. Vultus te meus decipit. Stulte, quenquam morari putas nuptias filiae suae? in securim incurris, & carnificem ultro vocas. Cum rogare debeas, conuicium facis. Nemo vindicare se cogitur.

PARS altera. Nihil est miserius, quàm incertū inter vitam mortemque destitui. Iam beneficium erit, etiam si mortem optauerit. In amorem filiae istius incidi. Appellare de nuptijs debui patrem. feci. Sed vide,

de te, quàm etiam in lege lētus sit. Raptor vitam alieni arbitrij habet, libertatem sui. Lex communis est. Habet hic raptor quod timeat. Habet & quod sperare possit. In lege, inquit, non est scriptum quando: im-
mo statim. Quoties tempus non adiicitur, praesens intelligitur. Tam longum tibi ius in caput cuius non
permittitur. Crudelius est quàm mori, semper timere mortem.

Domus cum tyranno incensa. Controversia. VI.

ACT. O. Damni illati sit actio. *Thema.* Quidam tyrannum ex arce fugientem cum persequeretur, in priuatam domum compulit. Incendit domum. Tyrannus cum domo conflagrauit. Praemio ac-
cepto, agit cum illo dominus damni.

PARS prima. Pro tyrannicida. Cur non exclusisti? Quare recepisti? quare nullam aliam domum tyrannus petijt? Nemo non venienti domum clausit. Aditum in domum nō habui, qui in arcem habui. Non gaudes te aliquid impendisse publicae libertati? Hic est in cuius domo tyrannus occisus est. Tan-
quam tyrannicida, monstraris. Redde, inquit, domum. Ita viuo tyranno non perdideras, tyranni amicus, tyranni satelles: certe, quod negare non potes, hospes. Diu expectaui, an eijceretur tyrannus. Facilius potes accusare aut te, qui tam familiaris tyranno fuisti, ut illi maxime tua placeret domus, qua illum re-
cepisti: aut tyrannum, qui tibi damnum dedit, quod in tuam domum confugit. Aut, ut culpa te liberem, facilius potes accusare fortunam, quae tyrannum potissimum ad te detulit.

PARS altera. Eius debet esse damnum, cuius est praemium. Non est iniquum, eius rei tibi iniu-
riam imputari, cuius fructum percepisti. Non elegit domum tyrannus: nec enim hoc illi vacabat: sed in eam quam potuit, irruperat. Cum ego in ea non essem, nactus hic occasionem nocendi, intrare no-
luit: sed tyrannicidium elegit, dubium, lentum, periculosum vrbi: accepit praemium, maius sine dubio, quàm sit damnum. sarcire debet.

Venenum datum filio furenti. Controversia. VII.

THEMA. Filio furenti, & sua membra lanianti, pater venenum dedit. Accusator ab vxore malae
tractationis.

CONTRA maritum. Non mirum est quare viuat, quae filium perdidit. Viuit, qui occidit.

PARS altera. Quem quotidie perdebam, aliquando extuli. Fall eris misera mulier, in orbitatis tuae
tempore: non perdidisti filium nunc, sed extulisti.

COLOR. Alfius Flauus hanc sententiam dixit: Ipse sui & alimentum erat, & damnum. Hunc Cae-
sius quasi corrupte dixisset, obiurgans: Apparet, inquit, te poetas studiose legere. Iste sensus est eius, qui
hoc saeculum amatorijs non artibus tantum, sed sententijs impleuit. Ouidius enim in libris *Metamor-
phoseon* dicit:

*Ipse suos artus lacero diuellere morsu
Coepit, & infelix minuendo corpus alebat.*

Olynthius pater reus concursus. Controversia. VIII.

LEX. Qui coetum & concursum fecerit, capitale sit. *Thema.* Victa Olyntho, cum filio adolescente
Olynthius senex Athenas venit. Athenienses omnibus ciuitatem Olynthijs decreuerunt. Inuitatus
ad coenam ab adolescente luxurioso, cum filio venit. Ibi cum de stupro filij mentio esset, pater profugit.
Filius retentus est. Pater flere ante domum coepit: incensa est domus. Decem adolescentes perierunt, &
filius Olynthij. Accusatur pater, quod coetum concursumque fecerit.

PRO reo concursus. Misero si flere non licet, magis flendum est. Imperari dolori silentium non po-
test. Fuerunt ex populo qui dicerent. Hic meum filium, hic meam corruptam vxorem. Suum quisque illo &
ignem attulit, & dolorem. Timeo fili, ne dum te quaero, in ossa alicuius raptoris incidam. Vbi Athena-
rum fides? Vbi hospitales inuicem dextrae? Capti, inquam, fili, sumus. Dum licet, fugiamus: sed tanquā
à Philippo. Pariter apud Philippum certe viri fuimus. Lacrimae meae vocantur in crimen, quasi ex quo
Olynthus capta est, flere desierim. Tantus scilicet sum, ut ea ciuitate populum concitare potuerim, in
qua filium seruare non potui. Non quoties conuenerunt in aliquem locum plures, coetus & concursus
est: sed quoties conuocati, quoties parati, quasi ad ducem suum concurrerunt. Non si vna vicinia coit,
aut si transeuntium paucorum numerus affluxit, sed vbi totus, aut ex parte magna populus, ubi diuisa
est in partes ciuitas. Coetus multitudinis magnae nomen est, coeuntis ex consensu quodam. At illic ini-
tio pauci fuerunt. Deinde reliqui non ad me conuenerunt, sed ad incendium: quod tamen populus ma-
luit spectare, quàm extinguere. Lex non eum punit, propter quem coetus factus est: sed eum, à quo
coetus factus est. Non mihi tanti ultio fuit, ut amittere filium vellem: & tentavi populum rogare, nec
potui.

PARS altera. Quid coetu opus est? Sunt scriptae ad vindictam iniuriarum omnium leges. Mora se-
mel multitudo modum non seruat. Ardere illo incendio ciuitas potuit.

Crux serui venenum aegro domino negantis. Controuersia. IX.

THEMA. Aeger dominus petijt à seruo, vt sibi venenum daret. Non dedit. Cavit testamento vt ab heredibus crucifigeretur. Appellat seruus tribunos.

PRO seruo. Lex Cornelia te appello. Ecce heres iubet, quod tu vetas. Ne quis illum domino displicuisse putet, tunc huic parari crucem iussit, cum sibi venenum. Plura serui crimina confitemur. Intemptas potiones, inutiles cibos, desideranti negauit. Quid enim voluit, qui venenum petijt? Maluit crucem pati, quàm mereri. Si vincitur, periturus est: si vincit, seruiturus est ei, à quo in crucem petitur. Ex altera parte lex est, ex altera testamentum. Crux vtrunque. Furiosus seruum sine causa occidere voluit. Quaeritis insaniae argumentum? & se ipse voluit occidere. Seruo, inquit, tribuni num possunt succurrere? Seruum natum, regem habuimus. Seruo indice, patefacta est Bruti liberorum cum Tarquinij conu-ratio. Ergo nihil interest, venenum domino aliquis dederit, an negauerit? Etiam vbi remedium est, mori, scelus est occidere. Tam cito vos de vita domini seruum desperare vultis, quàm heredem? Mortem si supplicium putas, quid rogas? Si beneficium, quid minaris? Venenum quisquam obijcit, nisi datum? Finem vllum facies tribuniciae potestati? quam P. R. vt ipse plurimum posset, valere plus quàm se voluit. Venenum habere scelus est tam magnum, quàm dominum occidere.

PARS altera. Mori volens elegit huic ministerio nequissimum seruum, audacem, infestum sibi. Ille non saluti consuluit domini, què videbat insanabili morbo tabescere, sed tormenta extendit. Seruus herilis imperij non censor est, sed minister. Agitur de iure testamentorum: quorum interijt omnis potestas, si viui neglexerint imperta mortuorum. Tribunine ferent, vt fur praeferatur domino? Non morieris domini arbitrio, morietur dominus tuo?

L. A N N A E I. S E N E C A E
C O N T R O V E R S I A R V M
L I B E R. Q V A R T V S.

P R O O E M I V M.

VOD munerarij solent facere ad expectationem populi detinendam, noua paria per omnes dies dispensant, vt sit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non semel omnes produco, aliquid noui semper habeat libellus: vt non tantum sententiarum vos, sed etiam auctorum nouitate sollicitet. Acrior est cupiditas ignota cognoscèdi, quàm nota repetendi. Hoc in histrionibus, in gladiatorib. de quibus modo aliquid fama promissit. in omnibus denique rebus videmus accidere. Ad noua omnes concurrunt, ad noua conueniunt. Non tamen expectationem vestram macerabo, singulos producendo: liberaliter hodie & plena manu faciam. Pollio Asinius nunquàm admissa multitudine declamauit: nec illi ambitio in studio defuit. Primus enim omnium Romanorum aduocatis hominibus scripta sua recitauit. Et inde est, quòd Labienus homo mentis quàm linguae amioris dicit: ille triumphalis senex *boni dicitur* suas nunquam populo commisit. Siue quia parum in illis habuerit fiducia, siue (quod magis crediderim) tantus orator inferius id opus ingenio suo duxerit. exerceri quidem illo volebat, gloriari fastidiebat. Audiui autem illum & viridem. & postea iam senem cum Marcello Efernino nepote suo, quasi praeciperet. Audiebat illum dicentem: & primum quidem disputabat de illa parte quam Marcellus dixerat: praetermissa ostendebat, tacita leuiter implebat, vitiosa coarguebat. Deinde dicebat partem contrariam. Floridior erat aliquanto in declamando, quàm in agendo. Illud strictum eius & asperum, & nimis ratum in dicendo iudicium, adeo cessabat, vt in multis illi venia opus esset, quae ab ipso vix impetrabatur. Marcellus, quamuis puer, iam tantae indolis erat, vt Pollio ad illum pertinere successionem eloquentiae suae crederet, cum filium Asiniū Gallum relinqueret magnum oratorem: nisi illum (quod semper euenit) magnitudo patris non produceret, sed obrueret. Memini intra quartum diem quàm Aterium filium amiserat, declamare eum nobis: sed tanto vehementius quàm vnquam: vt apparetet, hominis naturam contumacem cum fortuna suarixari. Nec quidquam ex ordine vitae solito remisit. Itaque cum mortuo in Lycia Caesare per codicillos questus esset diuus Augustus, vt erat mos illi clementissimo viro, non ciuilitate tantum, sed etiam familiariter, quòd in tam magno & recenti luctu suo homo carissimus sibi, pleno conuiuio coenasset, rescriptis Pollio: Eo coenauit, quo Aterium filium amisi. Quis exigeret maiorem ab amico dolorem, quàm à patre?

atre? O magnos viros, qui fortunae succumbere nesciunt, & aduersas res suae virtutis experimenta faciunt. Declamauit Pollio Asinius intra quartum diem, quàm filium amiserat. Praeconium illud ingentis animi fuit, malis suis insultantis. At contra Aterium scio tam imbecillo animo mortes filiorum tulisse, ut non tantum recenti dolori cederet, sed veteris quoque & oblitterati memoriam sustinere non posset. Memini cum diceret controuersiam de illo, qui a sepulcris trium filiorum abstractus iniuriarum agit, mediam dictionem fletu eius interrumpi: deinde tanto maiore impetu dixit, tanto miserabilius, ut appareret, quam magna interim pars esset ingenij, dolor. Declamabat Aterius admissio populo ex tempore: solus omnium Romanorum, quos in eo tempore cognoui, in Latinam linguam transtulit Graecam facilitatem. Tanta illi erat velocitas orationis, ut vitium fieret. Itaque diuus Augustus optime dixit: Aterius noster sufflaminandus est. Adeo non currere, sed decurrere videbatur: nec verborum tantum illi copia, sed etiam rerum erat: quoties velles eandem rem, & quamdiu velles, diceret. Alijs toties figuris, alijs tractationibus. Ita ut nec regi posset, nec consumi, Regi autem ab seipso non poterat, alioquin libertum habebat: cui & parebat, & sic ibat, quomodo ille aut concitauerat eum, aut refrænauerat. Iubebat eum transire, cum aliquandiu locum dixerat: transibat, insistere iubebat: eodem loco permanebat. Iubebat epilogum dicere: dicebat. Habebat in sua potestate ingenium, in aliena modum. Diuidere controuersiam, putabat ad rem pertinere, si illum interrogares: non putabat, si audires. Is illi erat ordo, quem impetus dederat. Ac non dirigeat se ad declamatoriam legem, nec verba custodiebat. Quaedam enim scholae iam quasi obsoleta refugium: nec si qua sordidiora sunt, aut ex quotidiano usu repetita, possunt pati. Ille in hoc scholasticis morem gerebat, ne verbis calcatis & obsoletis vteretur. Sed quaedam antiqua, & à Cicerone dicta, a ceteris deinde deserta dicebat, quae nec ille quidem orationis citatissimae cursus poterat abscondere. Adeo quicquid insolitum est, etiam in turba notabile est. Hoc exempto, nemo erat scholasticis nec aptior, nec sublimior: sed dum nihil vult, nisi culte, nisi splendide dicere, saepe incidebat in ea, quae derisum effugere non possent. Memini illum (cum libertinum reum defenderet, cui obijciebatur, quod patroni concubinus fuisset) dixisse: Impudicitia in ingenuo crimen est, in seruo necessitas, in liberto officium. Res in iocos abiit: non facis mihi officium, & multum ille & hic in officijs versatur: ex eo impudici & obsceni, aliquandiu officiosi vocitati sunt. Memini & illam contradictionem sic ab illo positam, magnam materiam Pollionis Asinij, & tunc Cassij Seueri iocis praeuisse. At, inquit, inter pueriles condiscipulorum sinus lasciuia manu obscœna lussisti, & plaeraque huius generis illi obijciebantur. Multa erant quae reprehenderes, multa quae suspiceres, cum torrentis more magnus quidem, sed turbidus fluere. Redimebat tamen vitia virtutibus: & plus habebat quod laudares, quàm quod ignosceres: sicuti in ea, in qua fleuit declamatione.

Pater à sepulcro à luxurioso raptus. Controuersia I.

THEMA. Quidam amissis tribus liberis, cum affideret sepulcro, à luxurioso adolescente in vicinos hortos deductus est, & detonsus. Coactus conuiuio interesse, mutata veste, dimissus iniuriarum agit.

PRO patre. Nunquam lacrimae opprimuntur imperio, sed etiam irritantur. Nulla flendi maior est causa, quàm flere non posse. Rapuit me, qualem in conuiuio puderet venire, dimisit, qualem ad sepulcrum redire puderet. Credo mirari aliquem, quòd in forum amissis modo liberis, veniam. At ego iam in conuiuio fui. Quousque, inquit, flebis? Est quaedam in ipsis malis, miserorum voluptas, & omnis aduersa fortuna habet in querelis leuamentum. Ibi me flere prohibes, ubi crudeliter ipse non fleres. Cum miserrimum sit flere, quàm infelix sum, cui ne hoc quidem licet. Vidi ebriorum sinum, & vomitum famem. Quis est iste, qui supra lugentem patrem censuram lugendi postulat? proiectus in omnia gulae libidinisque flagitia, omnibus denotandus censoribus, saeculo praecepta componit. Scit quantum super amissis tribus filijs patri flendum sit: cui si viueret pater, fleret. Senex, orbis, infelix, hoc tantum inter miseras solatium capio, quòd miserior esse non possum. Cineres meorum in sepulcro video. Magnum solatium est, appellare saepius nomina filiorum, non responsura. Hic mihi viuendum est: nec de nuptijs nec de liberis cogitandum. Dirum omen occurrit: cogit flere, qui non sinit. In illo conuiuio morari, etià felix patris esset iniuria.

PARS altera. Quaestus fui pridem de inhumanitate eorum, qui illum propinquitate contingerent. Nemo amicus, nemo, inquit, propinquus est. Sed melius, ut video, illius tabiem nouerant. Feste die sodales, amicique ineunt: quorum vnus, Quid hunc miserum sic perire patimur? Nemo sibi ipsi finem flendi fecit. Pudet illos desinere: cogi volunt. Consolater te diutius, nisi iam & accusare posses.

Metellus caecatus. Controuersia. VII.

LEX. Sacerdos integer sit. Thema. Metellus pontifex cum arderet Vestae templum, dum Palladium rapit, oculos perdit. Sacerdotium illi negatur.

Pro Metello. Vestae mater, fortasse nullum sacerdotem haberes, nisi Metellum habuisses. Sacrorum causam ago, non Metelli. Plus eorum interest, ne Metellum sacerdotem: quàm Metelli, ne sacerdotium perdat.

perdat. Non erat tantus Metellus, cum illi sacerdotium dedimus. Ciuitas sollicita pendebat. Duo periclitabantur, quibus nihil populus habebat pretiosius, sacra & Metellus. O faciendum sacerdotem, nisi esset. Lex integrum ad animū refert, non ad corpus. Lex aestimari hoc voluit, tunc cū quis peteret, nō cum haberet sacerdotium. Habes Vesta duplex pontificis tui meritum: seruauit sacra, nec vidit.

EXTRA controuerſiam Pollio: Ante hoc, si cæcus factus esset, non abstulisset. Si postea cæcus factus est, vidit.

PARS altera. Sacerdos non integri corporis, quasi mali omnis res vitanda est. Hoc in victimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? Post sacerdotium magis obseruanda est debilitas. Non enim sine ira deorum debilitatur sacerdos. Apparet non esse propitios deos sacerdoti, quem ne seruati quidem seruant.

COLOR. Hunc colorem Gallio non probabat, summo cum honore Metelli, asserens contra Metellū agendum ita, ut rogetur cum iudicibus officio pontificum & ipse consulere.

Patre exule filia rapta. Controuerſia III.

LEX. Imprudentis caedis damnatus quinquennio exulet. Altera. Rapta raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optet. Thema. Cum quidam haberet filiam & filium, imprudentis caedis damnatus, in exiliū abiit. Filia eius rapta est. Raptor ad patrē puellae se contulit. Impetravit ab illo, ut iuberet filiā nuptias optare: & epistolam daret ad filium. Fratre auctore, mortem optauit puella. Pater redijt: abdicat filium.

CONTRA filium. Quomodo me excusabo Reip. cui duos abstuli? Neutrum mea culpa. In altero me fortuna decepit, in altero filius. Filia etiam fratri paruit: Filius nec patri. Per humanos, inquit, errores. Agnouī preces meas. Potes, inquit, omnibus ostendere, quā non possis hominem occidere. Scis me ciuem debere Reipublicae. Hoc intererit tamen, quod imprudentes occidimus: prudentes seruauimus. Aliquem in exilio infra fortunam meam vidi.

PARS altera. Irrupit contumeliose, tanquam in exulis domum. Peruenit ad patrem, nō pepercit eius dolori. At ego querebar, quod absenti fecit iniuriam. Non possum ob hoc abdicari, quod lege factum est. Non potuisti pater de iniuria iudicare, quam non noueras. Multa nobis extorquentur, quae nolumus scribere: & tu in ea fortuna eras, in qua posses iniuriam accipere: & ille is erat, qui etiam in patria posset iniuriam facere. Quia sciebat malam causam suam, egit apud illum, qui eam non nouerat. Redijt superbus, iubebat, & nos optare nuptias cogebat. Videbatur sic & illic coegisse. Aliquid tamen epistolis confectus est. Nemo vnquam tardius periit. Collegit ingentem numerum perditorum. Expugnauit domum. Vexauit puellam. Hoc tibi raptor non narrauerat.

COLOR. Latro aiebat, semper inuisum esse, qui reum alium pro se subijceret. Non oportet hoc deriuari factum, in sororis voluntatem. Qui defendit, inquit crimen, auditur tanquam reus: qui transfert, tanquam accusator. Malo autem loco est, qui habet rei fortunam, accusatoris inuidiam. Asinius Pollio dicebat, colorem in narratione ostendendum, in argumentis exequendum. Imprudenter eos facere, qui in narratione omnia instrumenta coloris consumerent. Nam & plus eos ponere, quā narratio desiderasset, & minus quā probatio.

Armis sepulcri victor. Controuerſia. IIII

LEX. Sepulcri violati sit actio. Thema. Bellum cum esset in quadam ciuitate, vir fortis in acie amissis armis, de sepulcro viri fortis arma sustulit. Fortiter pugnavit, & reposuit. Praemio accepto, accusatur sepulcri violati.

PRO viro forti. Arma vix contigeram, secuta sunt. Haec si sumo, arma sunt: si relinquo, spolia. Vidiſſes iam vere violari sepulcrum, si illo venisset hostis. Vterque quod alteri deerat, commodauimus. Ille viro arma, ego armis virum. Resp. multum consecuta est. Vir fortis nihil perdidit. Necessitas est, quae nauigia iactu exonerat. Necessitas est, quae ruinis incēdia opprimit. Necessitas est lex temporis. Quicquid fit non legitime pro legibus melius est. Pro ipso sepulcro actum est, in quo notiora sunt arma iterum victricia. Pro Republica plerumque templa nudantur, & in vsum stipendij dona conſlamus.

PARS altera. Reum habemus, in proelio inertem, in fuga audacem, in vtroque turpem, non minus patrocinio, quā crimine. Arma sua perdidit. Hoc excusari non poterat, nisi rapuisset aliena. Rapuit aliena. Hoc excusari non poterat, nisi & sua perdidisset. Arma victricia, arma consecrata dijs manibus, arma quae te quoque fecerunt virum fortem. Reposui, inquit, arma. Gloriatur, quod non & illa perdidit. Nō teneor lege, quia reposui. Tā teneris hercle, quā qui vulnerauit aliquem, licet vulnus sanauerit: quā qui surripuit aliquid, licet deprehensus reddiderit. Non est hoc illi crimen propter virtutem donandum. Iam gratiam virtuti retulimus, praemium consecuta est. Aequos nos esse conuenit. Vnum virum fortem honorauimus, alterum vindicemus.

Pruiignus medicus. Controversia V.

THEMA. Abdicauit quidam filium. Abdicatus medicinae studuit. Cum pater aegrotaret, & medici negarent posse sanari, sanauit. Reductus est patri. aegrotare nouerca coepit. Desperauerunt medici. Rogat pater filium, ut curet nouercam. Nolentem abdicat.

PRO filio medico. Quo pacto istud euenit, ut abdicatione mea pater aegrotaret, reditu nouerca? Pietati cessare morbi. medicinam relinquo. Multum laboris, multum vigiliarum. Adijce huc, quod qui sanantur, ingrati sunt: & medicus possum decipi. & non possum priuignus excusari. Eundem inquit, medici morbum esse dicunt: nempe illi, qui negauerunt te posse sanari. Ego vero cedo domo, si fateris illam sic posse sanari. Timeo fortunam. Imputabitur mihi, si quid acciderit. Ecce tu me non posse non credis. Omnes medici negant: & nunc diligentiores fuerunt, quia in te decepti sunt. Non sum tantae scientiae, quātae videor. Magnis praeceptoribus opus est. Ego abdicatus studui. Quaeris, quomodo te sanauerim? Non tibi medicus, sed filius profuit. Desiderio laborabas. Gratum tibi erat, quicquid meis manibus acceperas. Ut primum intraui, recreatus es. Quid in te curandum esset, aduerti. Haec non eodem morbo laborat. Multa sunt dissimilia, sexus, aetas, animus. Nihil magis aegris prodest, quā ab eo curari, à quo volunt. Temerarijs remedijs graues morbi curantur, quibus vi non audeo in nouerca.

NON oportet adolescentem quicquam nouercae succensere. alioquin odit & gaudet. Ferendus est adolescens, si se excusat: non est, si vlsciscitur.

PARS altera. Lugendum est, flendum est. in hoc me conseruasti. Hostis aliquando vulnus sanauit quod fecerat, ob hoc maxime, quia alius sanare non poterat. Negant posse sanari. Nemo suscipit: nemo enim vult filio curationem praeripere.

POLLIO dicebat, inter patres & filios id solum iudex putat licere, quod oportet.

Indiscreti filius & priuignus. Controversia VI.

THEMA. Quidam mortua vxore quae in partu perierat, duxit aliam: puerum rus misit. Ex illa subinde sustulit filium. Virumque puerum ruri educauit. Post longum tempus redierunt similes. Quaerenti matri vter eius esset, non indicat. Accusatur ab ea malae tractationis.

PRO marito. Quid fletis pueri: securi estote. Non minimae iam lites sunt, & nondum indicaui. Quales eris nouerca, quae sic fieri cupis? Alter tuus est. Alter tui frater est: & si per te licuit, neuter priuignus erit. Dum alterius vis esse mater, vtriusque es nouerca. Si coegeris, mentiar. Non mater, sed nouerca decipieris. Hos ipsa noluit natura distingui. Indicarem, nisi tam pertinaciter quaereres. Hic tuus est. Quid alterum nouercalibus oculis intueris? Ille tuus est. Vni tibi contigit, ut habeas priuignum & non sis nouerca.

PARS altera. Filius huius rus ablegatus à patre, & educatus est, sic, ut ignotus esse posset & matri. Tibi redijt vterque filius, huic vterque priuignus. Eo crudelius filio caret, quo propius accessit. Times huius iniquitatem: cum iniquius ipse magis ames eum, cui alterius vis donare matrem, quā cui non vis reddere suam.

COLOR. Quod ad colorem pertinet viri. *Hispo Romanus*, & *Silo Pompeius* hoc vti sunt: Nescio, & ideo non indico tibi. Quidam miscuerunt etiam, & vtroque vti, dixerunt: Nescio, & si scirem, non indicarem tibi. Quod *Latro* & *Caestius*: sed *Asinius Pollio* neutrum colorem probabat. Si dicit, inquit, Nescio: nulli fidem facit. Vxor ipsa non quaereret ab eo, nisi ille scire posset. Dicit contra virum potest: Quaere à nutrice & paedagogo. Verisimile nō est, neminem domi esse qui sciat. Ille autem mixtus color vtrumque corrumpit, & ignorantis fidem, & non indicantis fiduciam. Nam cum dicit, Etiam si scirem, non indicarem: efficit ut illum iudex scire putet. cum dicit, Nescio: efficit ut videatur indicare debere, si sciat. Hoc autem ipse colore vsus est, quem aiebat simplicissimum: Scio, sed non indico: quia pueris hoc vtile est, & tuo filio. Magis amaturus sum eum, qui matrem videbitur non habere.

Tyrannicida, & adulter tyranni. Controversia VII.

LEX. Tyrannicidae praemium detur. *Thema.* In adulterio deprehensus à tyranno, gladium extorsit à tyranno, & occidit eum. Petit praemium. Contradicitur.

CONTRA tyrannicidam. Non fecisset tyrannicidium, nisi illum tyrannus armasset. Cuius adulter non fuit, qui etiam tyranni fuit? Imputat nobis, quod deprehensus in adulterio mori noluit. Tyrannicida noster iure occidi potuit à tyranno. Certamen in pari condicione contractum publica fortuna distraxit. Non innocentior vicit, sed fortior. Tulit secum tyrannus gladium. Sic enim occisuri veniunt. Cur solus ad praemium venis: tyrannum certe occidisti cum adultera. Non lorica, clypeum ve sumpsit, sed tenuem ac perlucidam vestem: perfulsus vnguento intrauit cubiculum, in quo non esse tyrannum diligenter agnouerat. Tyrannicida noster ne tyrannum inueniret, optauit. Ducat tyrannicidam in arcem tyrannus, non vxor: odium, non amor: ascensurus ferat animum, ferat ferrum: eat illo, ubi inueniat tyrannum. Omnia honesta opera voluntas incohatur, occasio perficit. Saepe honorata virtus est, etiā ubi

eam fefellit exitus. Scelera quoque quamuis citra exitum subfederunt, puniuntur. Nec infelix virtus amittit gloriae titulum: nec gloriam virtutis intercipit fortuita felicitas. Nunquam maiorum nostrorum prudentia tantis muneribus tyrannicidium emeret, si etiam id libido promitteret. Nouo inauditoque more pugnabant: Tyrannicida pro adulterio, tyrannus pro pudicitia. Occidisti tu maritum, fortunâ tyrannum. tyrannum cadere Reipublicae volo. Occidat illum ciuis iratus, misceat maledicta vulneribus, qualia in adulterum maritus contulerat. Ab adulterae osculis ad praemiû curris. Nolo tyrannicida imitetur, antequam occidat tyrannum. Pop. Romanus veneno vinci hostem noluit, proditione noluit. Honorabo subitum tyrannicidium: non honorabo fortuitum, non coactum.

PARS altera. Non habebas, inquit, ferrum. Quid enim tyranno profuit quod habuit? In eo qui inermis ad tyrannum venit, non minor virtus est, sed periculum maius. Non quaeras quid in arcem tulerim: tyrannicidium retuli. Non est gladius meus: sed manus mea est, sed animus meus est, sed consilium, sed periculum, sed tyrannicidium meum. Adulterium vocas, quo effectum est, ne quis timeat adulterium? Diligenter arce munita occasionem requirens, tentavi seruos, tentavi amicos. Per vxorem solam fuit occasio. Non putavi adulterium, vxorem tyranni polluere: sicut nec homicidium, tyrannum occidere. Ferrum in arcem ferre, periculosum erat: inuenire, facile. Si tyrannum, inquam, inuenero obuium, quaelibet res telum erit. Certe semper solet secum tyrannus habere ferrum. Gladius inter duos, fortioris est. Quàm sollicitus fui adulter, ne non deprehenderer.

Patronus operas remissas repetens. Controuersia VIII.

LEX. Per vim meumve gesta, irrita sunt. *Thema.* Bello ciuili patronus victus & proscriptus, ad libertum confugit. Receptus est ab eo, & rogatus, vt operas remitteret. Remisit. Consignatio facta est. Restitutus exigit operas. Contradicitur.

PRO patrono. Patronus à liberto restitutionem peto. Si pacisci tunc à me voluisses operas, spondidissem. Bona bello perdidisti, ad restitutionem nudus veni. Nunc libertorum operas desidero. Profer tabulas crudeliores tabula Syllanae proscriptionis. Persequebatur illa, quos vicerat: hae persecutae sunt, quos receperant. In illa vitio fuit, in his perfidia. Denique illa iam desijt, hae perseverant. Non mea, inquit, sed aliena vis fuit. Aequè dignus est poena, qui ipse vim adhibet, vt qui ab alio admota, ad lucrû suû vititur. In hunc primum incidi. Et dum timeo ne offenderem, secutus sum hoc exigentem, Non recepit me, sed inclusit. Nihil est venali misericordia turpius.

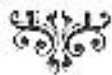
PARS altera. Nihil tibi opus est potestas. Scisti illum parere, etiam cum cogi non potest. Quaslibet indicas operas, nunquam tamen indices ita periculosas, quàm indixisti. Habeo iudicia tua. Bene de seruo iudicasti, manumisti. Bene de liberto. Proscriptus mihi potissimum te commisisti. Si voluisses, patronum non habere potui. Vnus ex proscriptis fuisti, qui tunc posses etiam rogari. Restitutio tibi proscriptionem remisit, non quicquid in proscriptione gessisti, rescidit.

COLOR. Omnes inuecti sunt in libertum. *Varius Geminus*, & *Otho Iunius* egerunt lenius, vt patronus remissurus videretur operas, si obtinuisset. Nam *Otho* dixit: Sine me iudicio meo. Videris emisse. Faciam, remittam. Quid me sic times, tanquam inuitus promiserim? Contra *Caestius* ait: Tunc huiusmodi vtendum esse colorib. vbi verendum est, ne videamur rem duram postulare. Vbi contra honestam personam, promisso iudex molliore fallendus est. Quid in hac persona veremur & causa? nisi hoc vnum, quod ex hoc colore metuendum est: ne si nolimus haec remittere, etiam noluisse videamur.

L. A N N A E I. S E N E C A E

C O N T R O V E R S I A R V M

L I B E R Q V I N T V S.

Laqueus incisus. Controversia I.

CTIO. Inscripti maleficij sit actio. *Thema.* Quidam naufragio facto, amissis tribus liberis, & vxore, incendio domus, suspendit se. Praecidit illi quidam ex praetereuntibus laqueum. A liberato reus fit maleficij.

PRO incidente laqueum. Tres, inquit, liberos perdidisti. Vtinam & illos seruare potuisses. Viue. Mutantur vices felicitatis humanae. Proscriptus aliquando proscriptus. Victi fugiunt, proscripti latent, natant naufragi. Amisi, inquit, vxorem, liberos, patrimonium. Tu putabas ea te condicione accepisse, ne perderes? Ludit de suis fortuna muneribus. Et quae dedit, auferit: & quae abstulit, reddit. Nec vnquam tutius est eam experiri, quam cum locum iniuriae non habet. Cn. Pompeius in Pharsalia victus acie, vixit. Mortem tuorum, tuum putas esse naufragium? Crassus vixit: & non priuatas perdiderat, sed publicas opes. Omnia tibi fortuna abstulit, sed spem reliquit. Tolle spem hominibus, nemo victus retentabit arma. Nemo infelicitate expertus negotiationem, alios appetet quae estus. Nemo naufragus viuet. Spes est vltimum aduersarum rerum solatium. Vt viueres, natasti: miseratus sum. Nec in te amplius quam periculum cogitavi. Non attendi incendium, non orbitatem. Aut si attendi, memineram te post illa vixisse. Non visus es mihi animum moriendi habere. Legeras locum, in quo interpellari posses.

PARS altera. Tot ille fundorum dominus, aliena arbore suspendo laqueum. De fortuna nihil queror. Mori permittit. Nunc, inquit, morere. Iniuria est, ut qui meo arbitrio debui, tuo moriar. Amisi vxorem, liberos, patrimonium. Fortuna mihi nihil praeter laqueum reliquit. Iste nec laqueum. Sumpsi instrumenta mortis, solitudinem & laqueum. Alterum aptum morituro, alterum misero. Quisquis interueneris, si amicus es, desle: si inimicus, specta. Cum a me iste accusetur, grauiorem de me quam de reo ferte sententiam. Ego, ut moriar: iste, ut ne prohibeat. Ne haec narrarem, mori volui. Praecidit remedium meum. Si qua fides est, non enataui, sed eiectus sum. Nihil iam timebam, nisi viuere. Domus meae fata claudio, nullo miserius, quam quod vltimus morior. Cui me vita referuas? Vt aedificem? Aspice incendium. Vt nauigem? Aspice naufragium. Vt educes? Aspice sepulcrum. In tam calamitosa domo feliciores fuistis, vxor & liberi. Vobis mori contigit.

Gener diuitis inimici. Controversia II.

THEMA. Pauper cum haberet filium, & diuitem inimicum filiam habentem, peregre profectus est. Rumor fuit de morte eius. Filius cum diuite in gratiam redijt, & eius filiam duxit. Reuersus pater cogit illum vxorem repudiare. Nolentem abdicat.

PRO patre paupere. Nemo quicquam facile credit, quo credito dolendum sit. Ego diu non credidi de nuptijs tuis, desertor patris, inimici cliens, vxoris mancipium. Non fleuisti patrem, non quaesivisti, sic inimico placuisti. Rumor, inquit, fuerat, decessisse te. Mirabar, si talem vxorem viuente patre habere potuisses. Non quaeris, ubi perierim. Mors mea tibi debet esse suspecta. Inimicum habeo. Quis alius hanc famam potuit immittere, nisi qui me viuo, filiam collocare non poterat? non times, ne inter ipsas nuptias tuas patris ossa referantur? Tot serui sequuntur, tot liberi, tot clientes, ut quicquid dixerit, rumor sit. Fabricius aurum a Pyrrho accipere noluit. beator iste fuit animo, quam ille regno. Plures insidias in itinere fugi: & factum diues, quod faciendum mandauerat, credidit.

PARS altera. Vanum gloriae genus, odium diuitiarum. Mortales esse inimicitiae debent. Scipio Gracchi inimicus, & postea focer. Cuius vitio inimicitiae contractae sint, apparet. Ille amat filium tuum, tu nec tuum.

SEVIANVS rem stultissimam dixit: Diues me semper contempsit, nunquam nisi pro mortuo habuit. Vt aliquid & ipse simile de Seuiano dicam, post hanc sententiam Seuianum semper pro mortuo habui.

ACTIO. Malae tractationis ſit actio. *Thema.* Duos filios quidam pancratiaſtas inſtituit, & ad Olympia duxit. Cum compoſiti eſſent, vt ſimul pugnarent, acceſſit ad pugnantes pater, & ait abdicationem ſe, ſi quis perdidit. Commortui ſunt iuuenes, & decreti ſunt his honores diuini. Reus ſit pater malae tractationis ab vxore.

CONTRA patrem. Tertius ſine ſorte pugnaſti, & vtrumque viciſti. Stetit cruentus pater. Iam perierant, & adhuc minabatur. Moriuntur: non alter ab altero, ſed vterque a patre. Miſera mater, odiſſe non poteſt, qui filium ſuum occidit. Iuuenes inuiſti, niſi habuiſſent patrem. Pij iuuenes, nec parricidium patri negare potuiſtis. Vincere propter parricidium nolunt, vinci propter abdicationem. Abdico, inquit, eum qui victus erit. Demens meliorem abdicaturus es. Inuoco Iouem, cuius Olympia parricidijs abſoluta ſunt.

PARS altera. Non facturus dixi: etſi facturus, pro gloria eorum dixi. Non debeo in inuidia ſolus eſſe, cum luctus communis ſit. Omnes aiebant colluſuros fratres. Minatus ſum, non vt neceſſitatem filijs imponerem, ſed vt populo ſatisfacerem.

Damnatus parricidij alligat fratrem. Controuerſia IIII.

LEX. Qui falſum teſtimonium dixerit, vinciatur apud eum, in quem dixit. *Thema.* Eduobus filijs profectus cum vno pater. Adoleſcens ſolus redijt. Accuſatus eſt à fratre parricidij, & dānatus. Diebus feſtis intercedentibus poena ex lege dilata eſt. Redijt pater. Accuſauit damnatus fratrem falſi teſtimonij, & obtinuit, & vinxit. Cogit pater vt vinctum ſoluat. Nolentem abdicat.

PRO patre. Falſum, inquit, teſtimonium frater dixit. Si vis graue illius crimen facere, te exorabilem praefla. Crudelis in fratrem, miraris, ſi in te creditum parricidium eſt? Ergo ego duos filios habere non poſſum? Adoleſcens, iam potes & parricidium facere. Alligatus eſt alter filius, quia non reuertebat: alter, quia iam redijt. Nunquam ſolues fratrem? Si talis es, nihil teſtis mentitus eſt. Parricida es. Non impio in te, ſed in patrem pio animo dixit. Suſpectum habuit, quòd reliqueras patrem. Inter catenas filij iaceo, eodem clauſus ergaſtulo. Ingrate, teſtem tuum ſimul alligaſti.

PARS altera. Meo periculo ſolutus ſum, meo alligatus. Vix ſolui poterat, ſi teſtimonium falſum pro fratre dixiſſet. Parricidium de patre finxit, de fratre commiſit. Veniſſe patrem mihi carnifex nuntiauit. Parricida ſum, ſicut obijcitur. Hoc leuius irasco. Miraris, ſi eum fratrem alligare poſſum, qui me potuit occidere? Ingrata paene erat ipſa poenae meae dilatio. Expectare grauius videbatur quàm pati. Imaginabar mihi culeum, ſerpentem, profundum.

Exuſta domus cum arbore. Controuerſia V.

LEX. Qui ſciens damnum dederit, reddat quadruplum: qui inſciens, ſimplum. *Thema.* Diues pauperem vicinum rogauit, vt ſibi venderet arborem, quam ſibi dicebat obſtare. Pauper negauit. Diues incendit platanum, cum qua & domus ariſit. Pro arbore pollicetur quadruplum, pro domo ſimplum.

CONTRA diuitem. Excitatus flammaram ſono, vicinorum primo fidem imploraui. Arbor ramis diſcurrentibus totam domum texerat. Non poteſt exorari. Incendatur. Eſt hoc impotentiae, ſine fine concupiſcere, ſine modo irarſci. Non poteſt expugnari precibus: expugnetur ignibus. Nihil inter me & pauperem intereſt, ſi iure agamus. Liceat & pauperem gaudere proſpectu. Vos poſſidetis agros, vrbium fines, vrbeſque domibus impletis. Intra aedificia veſtra vndas & nemora comprehenditis. Nihil laetius oculis tuis occurrit, quàm ruinae meae. Domum perdiſti, qui carere nec arbuſcula quidem poteram. Delicijs tuis diues ardebimus. Oculis voluptas incendio quaeritur, & proſpectus ignibus relaxatur. Proſpectui obſtabat. Quid? inambulantiſque nobis non obſtant ſeruorum cateruae? & in immenſam erecti altitudinem parietes lucem non impediunt? Inſinitis porrectae ſpatijs ambulationes, & vrbium ſolo aedificatae domus, non nos prope à publico excludunt? Sub hac arbuſcula imaginabar diuitum ſiluas. Quantum perdiſti, quem fatetur iratus inimicus plus perdiſſe quàm voluit? Non iniquum poſtulo. Eius damno deſinat incendium, cuius conſilio coepit. Scilicet vt domus ad caelum omne conuerſae, brumales aeuſtus habeant, aeuſtiua frigora, & non ſuis vicibus intra iſtorum penates agatur annus: alunt in ſummis culminibus mentita nemora, & nauigabiliū piſcinarum freta. Arata quondam populis rura, ſingulorum nunc ergaſtulorum ſunt. Latiusque nunc villici quàm reges imperant. Maria ſubmouetur proſectis molibus. Neſciebas quanta ſit potentia ignium, quàm irreuocabilis, quemadmodum totas abſumat vrbes, quàm leuib; initijs oriantur incendia: etiam ſi partem damni dare voluiſti, partem noluiſti, in totum quaſi prudens dederis, tenendus es. Ex toto enim noluiſſe debet, qui imprudentia defenditur. Si fatereris ſcienter ianuam incendiſſe, ſi vnum tignum, puto tota domus intelligeretur ex parte. Nec enim quiſquam omnia incendit, ſed vnam aliquam rem, ex qua ſurgat in omnia ſe ſparſurus ignis. At qui pars domus eſt arbor, quae in domo eſt.

PARS altera. Peſtilentem mihi domum faciebat arbor. Caelum omne per quod ſalubris ſpiritus ve-

pire posset, obduxerat. Rogavi pauperem, & dixi: Nihil tibi nocet arbor recisa, mihi plurimum non recisa. Quid ad te illi rami pertinent, qui extra domum sunt? Quasdam partes domus meae rami premebant. Iam etiam quosdam parietes mouerant. Scitis quanta vis sit arborum? muros discutiunt.

Raptus in veste muliebri. Controversia VI.

LEX. Impudicus contione prohibeatur. *Thema.* Adolescens speciosus sponsonem fecit, muliebri veste se exiturum in publicum. Processit. Raptus est ab adolescentibus decem: accusauit illos de vi, & damno. Contione prohibitus à magistratu, reum facit magistratum iniuriae.

CONTRA adolescentem. Muliebre vestem sumpsit, capillos in feminae habitum composuit, oculos puellari lenocinio circumdedit, colorauit genas. Non creditis? & qui non crediderant, victi sunt sponsonem. Et hoc de sponsonem forsitan venerat, ut auderet impudicus contionari. Date illi vestem, puella est: date noctem, rapietur. Sic illum vestis sumpta decuit, ut videretur non tunc primum vestem sumpsisse. Facta totius adolescentiae remitto. Vna nocte contentus sum: sic imitatus est puellam, ut raptorem inuenerit. Nunquid cecini? Nunquid carmen famosum composui, aut (ut proprium genus iniuriae tuae dicam) nunquid te rapui? Apud patres nostros, qui forensia stipendia auspicabatur, nefas putabatur brachium extra togam exerere. Quam longe ab his moribus aberant, qui tam verecunde etiam virtute vtebantur? Constat hunc stupratum: cum damnati sint, qui rapuerunt.

PARS altera. Constat semper grauem, semper seuerum fuisse, semper rigidum. Sed hoc iocis adolescentium factum est. Ceterum tam nota erat verecundia eius, ut nemo sine sponsonem crediderit.

Trecenti ab imperatore non recepti. Controversia VII.

LEX. Nocte portas aperire in bello non liceat. *Altera.* Imperator in bello summam potestatem habeat. *Thema.* Trecenti ab hoste captiui ad portas nocte venerunt. Imperator non aperuit. Ante portas occisi sunt. Imperator post victoriam reus est laesae reipublicae.

PRO Imperatore. Non putavi meos. Nouerant legem. Cur, inquit, trecenti perierunt? immo cur ne perirent, capti sunt? Hos ego de die non recepissem, nisi victores: noctu, ne victores quidem. Procedens postridie in proelium, pugnaturis ostendi trecentos, in quibus laudari nihil potest, nisi fuga: nihil desiderari, nisi numerus. Fugiant, ut leges relinquant: redeunt, ut tollant. Populus Romanus in Cannensi proelio in summas redactus angustias, cum seruorum desideraret auxilia, captiuorum contempsit: & credidit eos libertatem magis tueri posse, qui nunquam habuissent, quam qui perdidissent. Nocte quomodo hostem ciuemque distinguam? Quam mihi dabis notam, ut arma cognoscam? Credo in insidijs hostes fuisse, ut exclusos occiderent, sequerentur admissos.

PARS altera. Infestus illis trecentis fuit, in quo eos collocauit loco. hoc ne argui posset, non recepit. Capti sunt fortissimi duces, Regulus, Crassus. Haec postremo rogantium vox erat: Mitte arma. Certe lex non vetat.

Tyrannus post abolitionem candidatus. Controversia VIII.

LEX. Competitori liceat in competitorem dicere. *Thema.* Tyrannus sub abolitione dominationem deposuit, ut si quis obiecisset tyrannidem, capite puniretur. Petit magistratum: competitor contradicit.

CONTRA tyrannum. Candidatus: Anno meo spondeo, nulla rapietur, nullus occidetur, nullam spoliabitur templum. Cur honores tam diu non gesserit, narret, per communem deprecor libertatem. Moriar. obijcietur tibi quod occideris ciuem. Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnae nobilitatis, magnae gratiae, ingentis pecuniae. Siciliae dicitur fuisse dominus, qui inclusos aeneis tauris homines subiectis vrebat ignibus, ut mugitum ederent, verba non possent. O hominem in sua crudelitate fastidiosum: qui cum vellet torquere, tamen nolebat audire.

PARS altera. Quicquid egi, quicquid gessi, causa Reipublicae feci. Peto ne mihi lex pro me lata noceat, ne ve quid noceat: quia non obijcitur, quod non noceret obiectum.

L. A N N A E I. S E N E C A E

C O N T R O V E R S I A R V M

L I B E R S E X T V S.

Chirographum abdicato fratri datum. Controversia I.

HEMA. Abdicato fratri, frater chirographum dedit, dimidiam se partem hereditatis daturum, si non respondisset irato patri. Ille tacuit. Abdicatur alter a patre.

PRO patre. Tantum aeris alieni habet, quantum viuo patre non posset soluere. Vis scire cuius fidei sis? nec frater quidem tibi sine chirographo credidit. Alterius spe morior, alterius fide. Viuo: & iam patrimonium meum diuisum est. Nisi succurritis, vincit me: & ille qui tacuit, non dissimulo me hodie duos abdicare. Chirographum prode parricidarum foedus, & nefariae spei pactum: chirographum danti impium, accipienti turpe, patri periculosum.

PARS altera. In omnem me fortunam, frater, tibi iungam comitem. Si militandum, vna militabimus: si peregrinandum, vna vrbes peragrabimus: si quotidianam rogauero stipem, & illam tecum diuidam. Nolui recentem iram, exagitari patris. Malui, vt tacendo patrem vinceret. Meae partis heres ero, tuae custos. Et quia de re maxima melius sibi quisque credit, do chirographum: tu da operam, vt istud magis à patre accipere, quàm à fratre videaris. Hoc quod honeste, & quod pie gerebamus, tam palam egimus, vt pater sciret. Quid enim timebam, nisi, si rescisset pater, moleste ferret filium suum, hominem avarum non esse, fratrem pium. Ita mihi contingat patrem vtrique nostrum placari.

Exul pater fundo prohibitus. Controversia II.

LEX. Exulem recto & cibo iuuare non liceat. Altera. Imprudentis caedis damnatus quinquennium exulet. Thema. Quidam cum filium & filiam haberet, imprudentis caedis damnatus, in exiliū profectus est. Solebat venire in possessionem vicinam finibus. Rescivit hoc filius. Caecidit villicum. Villicus exclusit patrem. coepit ire ad filiam. Accusata illa, quod exulem recepisset, aduocato fratre absoluta est. Post quinquennium pater abdicat filium.

PRO patre. Accusator, ciuium me fecit exulem: filius etiam meorum. Filiam honestiorem inueni, quod accusata est: seruum frugaliorē, quod caesus est. Male meruisti de patre, quem exclusisti: de sorore, cui praeiudicio nocuisti: de iudicibus, quos in tam bona timuisti causa. Aut tu peccasti, aut soror. Filius me docuit, quod illum non recipio. Absoluta est, inquit, me aduocato, soror. Ita tu patrem non recipies, cum tam bene istam causam agere posses? cum absoluta sit quae receperat, damnatus est qui non expulerat? Filia me patrem indicauit: seruus dominum. Vni filio exul fui. Ignosce fidelissime seruulorū, & tibi, imprudens nocui. Quam bonam eius causam putas fuisse, quae ne te quidem aduocato damnata est. Si te herede possum mori, dignus sum, qui etiam tibi hunc seruum relinquam. Alij exul est, tibi pater est. Nulla lex scelus imperat. Certe quae fecit, absoluta est. Lex eum tenet, qui iuuat exulem, non qui pauatur iuuari. Ignora, dissimula: lex te innocentem, non curiosum esse iubet. Si mea causa faciebas, me admonuisses: seruum prohibuisses, non caecidisses.

PARS altera. Facere lege prohibente nō potui. Accusata & absoluta est: quia muliercula non videbatur nosse leges. Non pro me timui, sed pro te. Res in notitiam hominum venerat. Captabaris: timui, ne occidereris. Vis scire notū fuisse? Soror accusata est, Malui seruum caedere frugalissimum, quàm patrem optimum amittere.

Mater nothi, lecta pro parte. Controversia III.

LEX. Maior frater diuidat patrimonium, minor eligat. Altera. Liceat filium ex ancilla tollere. Thema. Quidam cum haberet legitimum filium, alium ex ancilla sustulit, & decessit. Maior frater sic diuisit, vt totum patrimonium ex vna parte poneret, ex altera nothi matrem. Minor elegit matrem, & accusat fratrem circumscriptoris.

PRO notho. Vnus omnium exheredatus sum diuidendo. Elegisset, inquit, alteram partem. Tu solus talis potuisti esse filius, qualis frater eras. Lex te diuidere, me eligere iussit. A parte, ne minor circumscribatur, timet. Sic diuisit, vt si vellem, non essem mendicus, relinquerem fratrem in egestate, matrem in seruitute.

uitute. Non est diuidere, ex altera parte patrimoniū ponere, ex altera onus. Talis fuit, vt illi coheredē pater ex ancilla tolleretur. Elige, vt aut patrimonio careas, aut scelere. Circūscriptores dici solent, qui aliquid sustulerūt. Ille nihil reliquit. Tu, inquit, voluisti pauper esse. Cur igitur queror, si egestate delector? Obijci, inquit, non potest, quod lege factum est: immo non nisi quod lege factum est. Nam si quid aliter factum est, per se irritum est. Circumscriptio semper crimen sub specie legis inuoluit. Quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, insidiosum. Semper circumscriptio per ius ad iniuriam venit. Lex iubet maiorem diuidere, minorem eligere. Nec tu diuisti, nec ille elegit. Sic à te alligatus est, vt necesse haberet, quod non expediebat. Male nota fuit mea in matrem pietas. Non timuit, ne eligere possem alteram partem.

PARS altera. Ego nihil aliud quàm diuisi. Circumscriptio non in diuisione est, sed in electione. Habes matrem, quam quidam totis redemerunt bonis: habes gloriam, quam multi per ignes petierunt. Multa de patrimonio rapuit, cum haberet ius dominae ancilla. Imprudentia timebas, ne in illam saui-rem. Non expediebat mihi, cum in illa totum patrimonium habiturus essem. Nunc tantundem habes. Habes enim partem quam voluisti, vt tantundem haberes, nec pater voluerat. Ideo matrem tuam ancillam reliquit.

Potio ex parte mortifera. Controuersia III.

ACTIO. Veneficij sit actio. *Thema.* Proscriptum vxor secuta est. Quodam tempore secreto poculū tenentem interrogauit, quid esset. Ille dixit, venenum: & mori se velle. Rogauit illa vt partem sibi daret: & dixit, se nolle sine illo viuere. Partem bibit ipse, & partem vxori dedit. Perijt illa sola. Testamentum inuentus est maritus heres. restitutus arguitur veneficij.

CONTRA maritum. Sic egit, vt deprehenderetur: sic deprehensus est, vt exoraretur: sic bibit, vt viueret. Quod est hoc venenum, quod tantum heredi non nocet? Nemo vnquam tam palam vxori dedit venenum. Fugit ne occideretur, qui dixit se mori cupere. Vnus proscriptione locupletior factus est. vt viuere vellet, vxor illi persuadere non potuit. Persuasit res blandior, vxoris hereditas: sciuit quam partem positionis hauriret: contrarias partes gladio persecutus est, suas veneno: occidendi finem prius victores fecerunt, quàm victi. Quidnam putabatis futurum, cum in exilium vxor testamentum tulisset, maritus venenum? Vbi est vxor? Ecquid te pudet? iam etiam proscripti redeunt. Statim consumpta portione collapsa est. Nolite mirari, si tam efficax venenum est. Heres est, qui dedit. Summis fere partibus leuis & innoxius humor suspenditur. Grauis illa & pestifera pars suo pondere subsidit. Apparet te diu praeparatum venenum habuisse. Scisti diuidere. Etiam si potest defendi qui volenti dedit, tu non potes, qui fecisti, vt vellet. Id genus veneni fuit, quod pondere subsideret in imum. Portionem bibit iste, vxor venenum.

PARS altera. Virum in pace dilexit, in bello secuta est, in consilio ultimo non reliquit. O, inquit, dignum, quem innocens sequatur. Bello ciuili lege proscriptus sum. Exulaui. Quid his mali adijci potest, nisi vt venenum bibam, & vitam? Venenum, inquam, est. Hoc qui daturi sunt, dissimulant. Venenum Caio vendidit. Querite, an proscripto licuerit emere, quod liquit Catoni vendere.

Iphicrates reus. Controuersia V.

LEX. Qui vim in iudicio fecerit, capite puniatur. *Thema.* Missus Iphicrates aduersus Thracum regē, bis acie uictus, foedus cum eo percussit, & filiam eius duxit uxorem. Cum Athenas redisset, & causam diceret, visi sunt circa iudicium quidam Thracum cultris armati, & ipse reus gladium strinxit. Cum iudices citarentur ad iudicandum, palam absolutorias tulerunt sententias. Accusatur, quod vim in iudicio fecerit.

CONTRA Iphicratem. Nemo iudicum tuorum non timuit sic, tanquam tu de illis iudicaturus esses. Cum toto tibi regno socer venit aduocatus. Non maioribus copijs bellum instruxit, quàm iudiciū. Iphicrate, conde gladium. Iudicium est. Quid tibi cum gladio? Certe bis victis arma ponenda sunt. Quae est ista contra rerum naturam permutatio? In bello nuptiae, in iudicio bellum.

PARS altera. Ego vim non feci. Omnia enim legitime peracta sunt. Accusator suo loco dixit: reus suo respondit. Perfectum per omnes numeros suos iudicium est. Cum iudices sententias suas ferrent, strinxi gladium, ut occiderem me, si damnatus essem. Iudices tulerunt palam absolutorias, ut gratiam duci suo referrent. Nuptiarum causa, utilitas Reipublicae fuit. Miles saepius pulsus erat infelici proelio. Barbaros circa iudicium fuisse, non propter iudicium armatos, sed propter morem suum. Quid potestis, inquit, queri? Quid, inquam? obfides uobis abduxi.

Adultera venefica. Controuersia VI.

ACTIO. Veneficij sit actio. *Thema.* Quidam cum haberet uxorem, & ex ea filiam nubilem, indicauit uxori, cui eam collocaturus esset. Illa dixit: Celerius morietur, quàm illi nubat. Decessit puella ante diem nuptiarum, dubijs signis crudelitatis & ueneni. Torfit ancillam pater. dixit illa, se nihil scire de veneno,

veneno, sed de adulterio dominae, & eius cui collocaturus erat filiā. Accusat vxorē veneficii & adulterii.

CONTRA vxorem. Morietur. teneo veneficam. celerius quā nubat. teneo adulteram. Morietur. factum est. celerius quā nubat. factum est. Adulterium serius deprehendi quā factum est, veneficium antequam fieret. Duo crimina ad vos detuli, & duas indices. Alter dicit, quod factum est: altera, quod futurum est. Generi adultera, filiae pellex. Quā infelix est domus, in qua adulterij argumentum est. Dixi, Honestus est: dixi, Pulcher est: dum laudo generum, commendaui adulterum. O me tardissimum in malis meis. Veneficium nec denuntiātum quidem credidi: in veneficio demum adulterium deprehendi. Versae sunt in exequias nuptiae: genialisque lectus mutatus est in funebrem. Subiectae sunt rogo infelices faces. profertur putre corpus, & venenis tumens. Quid ultra quaeritis? Verbis signa, signis tormenta conueniunt. Ad vocem tuam facta conueniunt. Morietur antequam nubat: factum est. Vidimus fluens corpus, & in cadauere illius materna verba credidimus. Generum adulterio perdidit, vxorem parricidio, filiam veneno.

PARS altera. Duo grauissima crimina obijcit, adulterium & veneficium. Adulterium, ancilla teste: veneficium, nec ancilla quidem. Cum indignaretur se non rogatam, exciderunt illi verba, quae non minus quā pater filiam luget. At quare dixisti: Celerius morietur, quā illi nubat? Verba dolor parum considerat. Exciderunt. Et est saepe fortuita diuinatio.

Demens qui filio cessit vxorem. Controuersia VII.

ACTIO. Dementiae sit actio. *Thema.* Quidam habebat duos filios: duxit vxorem. Alter ex adolescentibus, cum aegrotaret, & in ultimis esset, medici dixerunt animi vitium esse. Intrauit ad filium stricto gladio pater, rogauit vt indicaret causam sibi. Ait, amare se nouercam. Cessit illi vxorem pater. Ab altero accusatur dementiae.

Pro patre. Audite rem nouam: fratrem crudelem, nouercam misericordem. Insanus sum, quia aliquis meo beneficio sanus est. Tradidi vxorem illi: sed eripueram. Testor, inquit, praesides pietatis deos, prius amare coepi, quā duceres. Ita tu iniuriam vocas, quod fratrem habes, non habes nouercam? Transij praeter istius oculos cum ferro. Gladium mihi nemo, nisi aeger extorsit. Patri, qui periculum filij morientis sustinere non potuit, ignoscendum in qualicumque facto est.

PARS altera. Alter lenocinio curauit, alter parricidio conualuit. Quid hoc adulterium non putas, quod marito conciliante committitur? Nescio furiosius vxorem duxerit, an habuerit, an dimiserit, an collocauerit. Quā demens est, cui adulterium pro beneficio imputandum est? Strinxit gladium maritus, non vt adulterum vindicaret, sed vt faceret. Mori potius debuit frater quā sanari turpiter. Quid enim si matrem, si sororem concupisceret? Quaedam remedia grauiora ipsis periculis sunt. Omnia inter nouercam & priuignum composita sunt. Simulatum morbum, derisum animo turpissimo patrem.

Versus virginis Vestalis. Controuersia VIII.

THEMA. Virgo Vestalis scripsit hunc versum:
Felices nuptae. moriar, nisi nubere dulce est.

Rea est incesti.

CONTRA Vestalem. Felices nuptae. cupientis est. Moriar nisi. affirmantis est. Nubere dulce est. Aut experta iuras, aut inexperta peieras. Neutrum sacerdotis est. Tibi magistratus suos fasces submittunt. Tibi consules praetoresque via cedunt. Nunquid exigua mercede virgo es? Sacerdos raro iuret, nec vnquā nisi per suam Vestam. Moriar. Nunquid perpetuus ignis extinctus est? Moriar. Nunquid de nuptijs appellata es? Ad vltimum Vestam inuoco, vt tam infesta sit sacerdoti, quā inuisa est. Recita carmen. dum quaero quale carmen sit, tu carmen scribas, tu verba pedibus suis emollias, & seueritatem templo debitā modulatione frangas? Quod si vtiue laudare vis nuptias, narra Lucretiam. De illius morte scribe, antequam iures de tua. O te supplicio omni dignam, cui quicquam sacerdotio felicius est. Dulce est. quā expressa vox, quā ex imis visceribus emissa, non expertae tantum, sed delectatae. Incesta est etiam sine stupro, quae cupit stuprum.

PARS altera. Vnus illi versus obijcitur, & hic quidem non totus. Non oportet, inquit, scribere carmen. Multum interest, obiurges, an punias. Incesti damnari nulla potest, nisi cuius corpus violatum est. Quid tu putas poetas, quae sentiunt, scribere? Vixit modeste, castigate. Non illi cultus luxuriosior: non conuersatio cum viris licentior. Vnum crimen vobis confiteor: Ingenium habet. Quid ni inuideat Corneliae matri Gracchorū? Quid ni illi, quae Catonē peperit? Quid ni inuiderint sacerdotes parientibus?

EXTRA controuersiam. Varius Geminus apud Caesarem dixit: Caesar, qui apud te audent dicere, magnitudinem tuam ignorant: qui non audent, humanitatem.

L. A N N A E I. S E N E C A E

C O N T R O V E R S I A R V M

L I B E R. S E P T I M V S.

INSTATIS mihi quotidie de Albucio: non ultra vos differam, quamuis non audierim frequenter, cum per totum annum quinquies sexies ve populo diceret, ad secretas exercitationes non multi irrumperent, quos tamen gratiae suae paenitebat. Alius erat cum turbae se committebat: alius, cum paucitate contentus erat. Incipiebat enim sedens, & si quando illum produxerat calor, exurgere audebat. Illa intempestiua in declamationibus eius philosophia sine modo tunc, & sine fine euagabatur: raro totam controuersiam implebat. Non posses dicere diuisionem esse, non posses declamationem: tanquam declamationi multum deerat, tanquam diuisioni multum supererat. Cum populo diceret, omnes vires suas aduocabat, & ideo non desinebat. Saepe declamante illo, ter buccinauit, dum cupit in omni controuersia dicere, nec quicquid debet dici, sed quicquid potest. Argumentabatur moleste magis quam subtiliter. Argumenta enim, argumentis colligebat: & quasi nihil esset satis firmum, omnes probationes probationibus alijs confirmabat. Erat & illud in argumentatione vitium, quod quaestionem non tanquam partem controuersiae, sed tanquam controuersiam implebat. Omnis quaestio suam probationem habebat, suam excusationem suos excessus, suas indignationes, epilogum quoque suum. Ita vnam controuersiam proponebat, plures dicebat. Quid igitur? omnis quaestio per numeros suos implenda non est? Est quidem: sed tanquam accessio, non tanquam summa. Nullum habile membrum est si corpori par est. Splendor orationis, quantus nescio an in vlllo alio fuerit. Non thesis magna, sed phrasis. Dicebat enim citato & effuso cursu, sed praeparato. Extemporalis illi facultas, ut affirmabant qui propius norant, non deerat, sed putabatur ipse sibi deesse. Sententiae, quas optime Pollio Asinius albas vocabat, simplices, apertae, nihil occultum, nihil insperatum afferentes, sed vocales & splendidae. Affectus efficaciter mouit, figurabat egregie, praeparabat suspiciose. Nihil est autem tam inimicum, quam manifesta praeparatio. Apparet enim subesse nescio quid mali. Ideoque moderatio est adhibenda, ut illa sit praeparatio, non confessio. Locum beate implebat. Non posses de inopia sermonis Latini queri, cum illum audires: tantum orationis cultae fluebat. Nunquam se torfit quomodo diceret. Sufficiebat enim illi in quantum voluerat, explicandi vis. Itaque ipse dicere solebat, cum vellet ostendere, non haesitare se in electione verborum: Cum res animum occupauere, verba ambiunt. Inaequalitatem in illo mirari libebat. Splendidiissimus erat. Idem res dicebat omnium sordidissimas, acetum, & puleium, & laternas, philerotem, spongas: nihil putabat esse, quod dici in declamatione non posset. Erat autem illa causa: timebat, ne scholasticus videretur. Dum alterum vitium deuitabat, incidebat in alterum: nec videbat, nimium orationis splendorem, his admixtis sordibus, non defendi, sed inquinari: & hoc aequae omnium est, ut vitia sua excutere malint, quam effugere. *Albucius* enim non quomodo non esset scholasticus quaerebat, sed quomodo videretur: Nihil detrahebat ex superuacuo strepitu. Haec sordida verba ad patrocinium aliorum afferebat. Hoc illi accidit, inconstantia iudicij. Quem proxime dicentem commode audierat, imitari volebat. Memini omnibus illum rebus omisiss apud Fabianum philosophum tanto iuniorem quam ipse erat, cum condiscipulis sedere. Memini admiratione Hermagorae stupentem, ad imitationem eius ardescere. nulla fiducia ingenij sui, & ideo assidua mutatio. Itaque dum genera dicendi transfert, & modo exilis esse vult, nudisque rebus haerere, modo horridus & valens potius quam cultus, modo brevis & concinnus, modo nimis se attollit, modo nimis deprimat, ingenio suo illudit, & longe deterius senex dixit. Aetas ei proderat ad profectum, cum semper studium eius esset nouum. Idiotismus est inter oratorias virtutes, res quae raro procedit. Magno enim temperamento opus est, & occasione quadam. Hac virtute varie usus est. Saepe illi bene cessit, saepe decidit, nec tamen mirum est, si difficulter apprehenditur vitio tam vicina virtus. Hoc nemo praestitit vnquam Gallione nostro decentius. Iam adolescentulus cum declamaret, apte & conuenienter & decenter hoc genere vrebatur. Quod eo magis mirabar, quia tenera aetas refugit omne, non tantum quod sordidum, sed & quod sordido simile est. Raro Albucio respondebat fortuna, semper opinio: quamuis poenituisse, adire libebat. Tristis, sollicitus declamator, & qui de dictione sua timeret, etiam cum dixisset. Vique eo nullum tempus securum erat. haec illum sollicitudo fugauit e foro, & tantum vnus figurae crudelis euentus. Nam in quodam iudicio centumviri, cum diceretur iurisiurandi condicio aliquando facta ad aduersario, induxit eiusmodi figuram, qua illi omnia crimina irrogaret. Placet, inquit, tibi re iureiurando transigi: iura, sed ego iusiurandum dabo. Iura per patris cineres, qui inconditi sunt. Iura per

patris memoriam, & executus est locum, quo perfectò surrexit. *L. Aruntius* ex diuerso ait: Accipimus condicionem: iurauit. Clamabat *Albucius*: Non detuli condicionem, schema dixi. *Aruntius* instabat, Centumviri rebus iam vltimis se parabant. *Albucius* clamabat: Ista ratione schemata de rerum natura tolluntur. *Aruntius* aiebat: Tollantur. poterimus sine illis vivere. Summa rei haec fuit. Centumviri dixerunt, dare ipsos secundum aduersarium. *Albucij*, si iuraret ille. iurauit. *Albucius* non tulit hanc contumeliam, sed iratus calumniam sibi imposuit: nunquam enim amplius in foro dixit, homo summae probitatis, qui nec facere iniuriam, nec pati sciret. Et solebat dicere: Quid habeo quare in foro dicam, quàm plures me domi audiant, quàm quenuquam in foro? Cum volo, dico: quamdiu volo, & quamuis non fateatur, hoc delectabat illum in declamationibus, quòd schemata sine periculo dicebantur. nec tamen in scholis effugere contumelias poterat *Caestij*, mordacissimi hominis. Cum in quadam controuersia dixisset *Albucius*: Quare calix si cecidit, frangitur: spongia si cecidit, non frangitur? aiebat *Caestius*: Ite ad illum cras, declamabit vobis, quare turdi volent, cucurbitae non volent. Cum dixisset *Albucius* in illo, qui fratrem parricidij dānatum exarmata naue dimisit, Imposuit fratrem in culeum ligneum: *Caestius* eandem dicturus, sic exposuit controuersiam: Quidam fratrem domi à patre damnatum, nouerca accusante, cum accepisset ad supplicium, imposuit in culeum ligneum, vt perueniret nescio quo terrarum. ingens risus omnium secutus est. Sed nec ipsi bene cessit declamatio. paucas enim res bonas dixit. sed cum à scholasticis non laudaretur: Nemo, inquit, imponit hos in culeum ligneum, vt perueniant nescio quo terrarum, vbi calices franguntur si ceciderint, spongiae non franguntur. Video quid velis, sententias potius audire, quàm iocos. fiat, Audite sententias in hac ipsa controuersia dictas.

Ab archipirata filio dimissus. Controuersia I.

THEMA. Mortua quidam vxore, ex qua duos filios habebat, duxit aliam. Alterum ex adolescentibus domi parricidij damnatum tradidit fratri puniendum: ille exarmato nauigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus est. Postea pater peregre profectus, captus est ab eo: & remissus in patriam. abdicat illum.

CONTRA patrem. *Albucij Siliij*. De fratre nec iudicare audeo, nec loqui. Vno nomine gratias ago, & gratulor, quòd patrem seruare potuit. Tanta tempestate confusus, neque aestimare quicquam, neque discipere potui. Plura indicabo crimina pater, fortuna torquente, quàm quae videris ipse nosse. Nec satis memini. solum mihi fratrem tradideris, an alligatum: nescio. quantum ad meum stuporem attinet, etiam fugere potuit, nec satis memineram, tale ministerium mihi pater an nouerca mandasset. ministerium an poenam esse uoluisset, uindictam parricidij, an parricidium. Insui fratrem culeo iubes, non possum pater. Non ignoscis, an non credis? ego contendo nec te quidem posse. Si quis tibi dixisset tyrannus: Veni, tuis manibus filium insue: in hoc opere potes oculis tuis, potes manibus, uti? potes audire inclusi filij gemitum? Si potes: timeo ne innocentem damnaueris, Si non potes: quid frater in fratrem non possit, patrem testem dedi. Quid accusas, quod impunitatem fratri dederim? in quo facto consilium meum uictum est? à me frater ut uiueret, non impetrauit: ut fugeret, nō impetrauit. Nihil aliud impetrauit, quàm vt aliter, quàm in culeo moreretur. Causam malam habeo, vt inter fratres. Vbi spes? in gubernaculo nulla est: in remigio? ne hoc quidem, in comite? nemo repertus est naufragij comes. in velo? in arte? omnia paene instrumenta circuncisa sunt. Adminiculum in spe nullum est. patri sum excusandus, an fratri? de filio tuo hoc respondeo, quamdiu in patrio solo morari licet, cuius est. proiectus in mare, quicquid post exilium & naufragium vel facit vel patitur, ab omni foedere uitae communis abstractus, poenarum eius pars non est, nequitiae opus est. sed alijs quaerentibus, se ipsum testem dabo, non esse piratam. Ego illi terrae, ego lucis conspectum, ego etiam mortis humanae facultatem abstuli. Fortuna ipsa, quae misera eius est: nihil tamen illi praeter mare reliquit. Moriendum est mihi. pater iussit: neque ego te deprecor, ne moriar, nec tibi licet non facere quod iussus es. Inter patrem iratum & fratrem moriturum, arbitriū pietati tuae necessarium suscipe. Sanguinem meum patri refer, culeum mihi remitte: uolo mori, sed pura manu tua: hoc tuae pietatis munus ad inferos perferam, licuisse mihi per fratrem aliter quàm parricidae mori. [*Asinij Pollionis*. Aequas mihi praebete aures, dabo uobis etiam damnatum absolendum. Viuit, inquit, frater. non credo. seruauit, inquit, me. fecisti vt crederem. Haec est summa rerum gestarum. In ea domo, in qua facile parricidium creditum est, ego fratrem occidere non potui, frater patrem. Quid mihi cum ista tabula? semel mori volo. [*Q. Haterij*. Emicabant densis vndique nubibus fulmina, & terribili fragore horridae tempestates absconderant diem, imbres vndique & omnia procellis saeuientia. Expectat, inquit, parricidam mare. intumuerat subitis tempestatibus mare, iustis quoque nauigijs horrendum. Fateor, fateor, dixi: fratrem tibi, si innocens est, fortuna commendo, fragmentum infelix, etiam nauigaturis omen: quòd si quis gubernator vidisset, iter suum distulisset. Naufragus e littore emittitur. [*Marcelli Efernini*. Habes, inquam, frater, si innocens es, nauigium: si nocens, culeum. non feci parricidium &, quàm facile erramus homines, factum putavi. deliberabam, an parerem patri. Fratrem, inquit *Turannius*, in domo parricidium facies inuenire, etiam locum à naufragijs nauigium. [*Argentarij*. Quod iusseras, factum est: periit frater. Viuit, inquit, & me dimisit. bono argumento probatur viuere. Vtraque ad caelum manus iussit. Si nihil vnquam impie cogitavi, si patrem meum etiam damnatus diligo. Dij immortales

rerum iudices adesse: si aliter sentiret, infelicia sibi imprecatus est maria. sic naue[m] suam rexit. [*Blandi*. Latebat in littore nauigium: quod etiam integrum infelicitate vexerat. Credam parricidam, si ubi proficiscenti nauigium suum reddidit. Subito mihi ferrum non sentienti cum animo pariter excidit, torpent manus, & nescio qua perturbatione tenebrae stupentibus offunduntur oculis. Intellexi quàm difficile esset, parricidium facere, etiam quod imperaret pater. Ita mihi, quae sola miseros in domo nostra respicias, fortuna succurras, ita mihi contingat aut honestè viuere, aut mori: ita ex domo nostra ego sim ultimus reus, ut ille iurabat, meliorem se nouercam habuisse, quàm fratrem. [*Cornelij Hispani*. Fateor, uolui occidere: sed tunc intellexi, quàm difficile esset parricidium. Ego, inquit, occidere patrem nolui: ne nunc quidem possum. Pater noster nauigauit sereno die, tranquillo mari, auspiciato itinere, integra naui. Quid hoc est? nauigauit damnatus felicius, quàm qui damnauerat. Vade, inquit, patrem te habere mihi non licuit: habebo patronum, reuertere. Magnum pietatis argumentum, filio carus pater, etià post supplicium. Vtrum vobis videtur innocentiam apud piratas didicisse, an ne apud piratas quidem perdidisse? [*Arrellij Fusci* patris. Potuit patrem occidere: & quem testem timebat abdicatus à patre? Quò me conferam? in mare? non possum: iratos habeo piratas. Cum traditus est mihi frater, imperatumque ut sumerem supplicium, si qua est fides, tentari me putavi; an possem parricidium facere. [*Porcij Latronis*. Perieras pater, nisi in parricidam incidisses. [*Triarij*. In naufragio nauigabat: parum est quòd non occidit patrem, immo etiam integra naui dimisit patrem, resolutis compagibus, infelix omen nauigationis. Insue me culeo: certè sentiam maria: non ea videbo. Scissà quoque vela fecerant sinus, & armatas classes naufraga praecesserat ratis: scires nauigare qui seruaturus esset patrem. Et iam pirata dicitur: iterum falso crimine male audit. [*Caestij Pij*. Erat nauigium, immo fuerat: sed adhuc crudelis & pertinax nouerca, post omnia deuicta nihilominus saeuit: maria iam quiescunt, praedones iam miseren-tur, irati iam parcunt. Ibamus praeter sepulcrum matris, ille mortem timens, ego scelus: expecta, vide an fortuna nobis obuiat scelus. Iacebat nauigium peruetus, & attritum salo, vix vnus capax animae. Veni ad vos, victoriam pulchram peturus, ut probem me parricidam. Non occidisti, inquit, fratrem nouerca, audiui iucundissimam vocem: fateor me parricidam, occidi fratrem: tutus sum pater, si hoc probetur: imposui in exarmatam naue[m]: non est occidere? Nouercae quidem nunquam satis priuig-nus occiditur. Multas rerum natura mortis vias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt: & haec est condicio miserrima humani generis, quòd nascimur vno modo, multis morimur: laqueus, gladius, praeceps locus, venenum, naufragium, mille aliae mortes insidiantur huic miserrimae animae: & hoc occidere vocatur, sed diutius. Si quis nunc stat in turba, & hoc dicit: huic quisquam parcat, qui fratrem suum occidit, & occidisse se probat? Componis in domo patrem, ut alter scelere sit parricida, alter ministerio. Impositus est in naue[m] frater: qualem naue[m]? scitis, nihil esse periculosius, quàm etiam instructa nauigia: parua materia seiungit fato. Quid si vero non rudentibus committitur illa anima, non velis, non gubernaculo defenditur? exarmata nauis, & utroque patens latere. Imponitur miser in naufragium: nauigio per se pessum ituro, pòdus insuitur. Ecce naue[m] diuinitas armat. subito visa sunt vela, subito nauis coepit & regere se, & attollere. Magnū est praesidiū in periculis innocentia. Saenū mare inuoluitur, procellae spumante impetu latera nauigij vrgent, pulsatur vndique nauis periculis: innocentia tamē tuta est. O maria iustiora iudicij. O mitiores procellae patre, quam eiecistis animam. Nec hoc tantum diuinitus gestum est, quòd peruenit tutus in portum: excipitur classe praedonum. Habeat pater mentem nauigandi, capiatur iudex, ut illum paeniteat sententiae suae. Damnare me nouerca parricidij potuit: parricidam facere nec damnando quidem potuit. Cognosce innocentiam meam in mari, quam domi noluisti. Complexu, osculis prosecutus est: sic patrem parricida dimisit.

IVNII Gallionis. Multa non agnosco: frater domi damnatus est, ego in publico: illi obiectum est quòd parricidium fecerit, mihi quòd non fecerim: ille negabat: mihi nouo patrocinio vtendum est, fratrem occidi: in ea domo in qua parricida damnatur, haec innocentia est. Video vos inuitos audire hoc genus defensionis: malo itaque me vobis innocentem probari quàm patri. Fratrem non occidi, non potui fratrem occidere. Idē timuimus, idē doluimus, idem fleuimus: eundē patrem habuimus, eundē matrem, eandem nouercam: mitioris natura pectoris sum, mollioris animi. Non idem omnibus mortalibus natura tribuit ingenium: animus meus durior est, illius clementior: apud piratas quoque inuenitur, qui non possit occidere: putas me dicturum, ne alius occideret? Si mater nostra viueret, puto illi tradidisset. Quod proximum fuit, mihi tradidit. Vtrum vobis videtur per manus patris punire filium voluisse, an ablegare priuignum? pudet me patrocini mei. Timeo, ne, cum coepero narrare quid fecerim, dicatis: Certe negabas te posse hominem occidere. [*Musae*. Traditus est frater puniendus mihi potissimum. quo istud proposito pater feceris, apud plerosque disputationem habet. Ego, si quid mitius illo tempore voluit fieri, non intellexi. Imposui multum recusantem, & insui culeo postulantem. Obijcis mihi molliorem animum, alius mitior est plusquam debet, alius seuerior est quàm necesse est: medijs alius affectibus inter vtrumque positus, totus in sua potestate est. Quidam & accusare & damnare possunt, & occidere: quidam tam mites sunt, ut non possint in caput ne testimonium quidem dicere. Non possum hominem occidere: hoc vitium & apud piratas inuenitur. Alij viuere sine reipublicae administratione non possunt: alijs in priuato latere, & extra omnem inuidiam secessisse praecipua tranquillitas est: alijs non potest persuaderi, ut matrimonio obligentur: alijs, ut careant. Sunt qui castra timeant, sunt

qui cicatricibus suis gaudeant. In tanta morum varietate, videte quantum sit quod excusum; non ambitioni, non inertiæ veniam peto: misericors sum, non possum occidere hominem. Gratulare pater naturæ meae. Nunquam eiusmodi filius parricidium faciet. Hoc vitium à te traxisse videor. An non putas misericordem, qui quem damnauit, fratri puniendum dedit? Centurio Luculli Mithridatem non potuit occidere: dextera simul ac mente languit: pro bone Iupiter, Mithridatem quàm non dubium parricidam. [*Pompeij Silonis*. Gaude pater, neuter filius tuus parricidium fecit: dimisi in portum naufragum. Vis pater scire, accusator nocentior sit, an reus? Conijce in alteram nauem nouercam: illa faciat votum, precetur, si neminem innocentem accusauit, si priuignum immerentem non oppressit: in eos piratas incidat, qui nesciant captos dimittere.

P A R Saltera. [*Musae*. Parricida meus in mari regnat. [*Sepullij Bassi*. Nega tu parricidam fuisse, quem scis esse piratam. [*Caï Sabini*. Facinus indignum, parricida damnatus post poenam potuit dicere patri suo: Morere.

DIVISIO. Latro in has quaestiones diuisit: An licuerit illi quod iubebat pater, facere. Non licet, inquit, fratrem necare. ille damnatus erat: non enim iudicio publico ceciderat. ignosce, si diligentior sum, cum videam hominem tam facile damnari. Timeo ne quis me parricidij postulet. facile est si dicenda sit domi causa. etiam nocens absolutionem sperare potero: in foro quid respondebo? Occidi fratrem. Parricidam me quoque vocant, quòd non affui reo. Si licuit, an debuerit. Nocens est iste, sed mihi frater est. naturae iura sacra sunt. Quid de me iudicaturus es, si fecero? puto difficulter postea in me parricidium credes. Etiam si debuit parere patri, an ignoscendum sit illi, si non potuit. Fatebor, inquit, quod forte offensurum est aures: patri parere volui, fratrem occidere non potui. Obortae sunt subito tenebrae: dirigit animus, sublapsum est intercepto spiritu corpus. non possum fratrem occidere. Pone hoc loco piratam. non poterit. Quidam occidere hominem tantum non possunt. Quorundam aduersus hostes deficit manus. Fratris quoque beneficium non est tam magnum pater, quàm putas. Non ille te noluit occidere, sed non potuit. Nouissimas illas partes fecit: Quamuis non occiderit: si tamen potuit damnatum, an abdicari debeat. Dicit enim pater: Si non poteras, nega: & misisses ad me, non posse te. Hoc loco Latro dixit rem valde laudatam: Dixisses, inquit, te non posse. Ita tu nesciebas, non posse me occidere: Quid ergo sic loquebaris, tanquam vnum parricidij condemnasses? Deinde an punierit fratrem. Haec descriptio supplicij, quod dixit grauius etiam culeo fuisse: & adiecit, hoc die illum poenas dare inter barbaros inclusum, per quos necesse est populari, patrē capere. Sed ne per illos quidem necesse est parricidium facere. Hac diuisione vsi sunt, quibus placuit & illius causam defendere: inter quos & Geminus Varius fuit, qui aiebat adolescentem optimam causam habere, si non occidit fratrem etiam nocentem: meliorem tamen, si non occidit innocentem. Partitam autem materiam fecit erga has quaestiones Geminus, & quibus idem placuit: An abdicari non debeat, etiam si nocentem fratrem non occidit: hic dicit, Non licuit, non debui, non potui. An innocentem non occiderit. Bellam rem Geminus hoc loco dixit, cum coepisset per omnes numeros fratrem tanquam reum defendere. Dicit, inquit, aliquis: Tam sero defendis? Non potui citius. Hodie primum res in forum delata est. Nouissime, an etiam nocentem satis punierit.

COLOR. De colore inter maximos & oratores & declamatores disputatum est, vtrum ne aliquid deberet dici in nouercam, an nihil. P. *Asprenas* & *Albucius*, & praeter oratores magna bonorum rhetorum manus in hanc partem transierant, & qui in nouercam inueherentur fuerunt, & illi qui non quidem palam dicerent, sed per suspiciones & figuras: quam rem non probabat *Passienus*, & aiebat, minus verecundum esse, aut tolerabile, infamare nouercam quàm accusare. Quidam principia tantum habuerunt in sua potestate, deinde ablati sunt impetu. Excusatus est autem, in malum colorem incidere, quàm transire. [*Latro* illum introduxit colorem rectum in narratione, quo per totam actionem vsus est: Non potuit occidere. Et cum descripsisset ingenti spiritu titubantem, & interrogatione fratris occidendi concidentem, dixit: Nouerca aliud quaere in priuignum tuum crimen. hic parricidium non potest facere. [*Caestius* colore alio vsus est. Transibamus, inquit, secundum matris sepulcrum, inuocare coepit manes eius. motus sum. Et puerili sensu colorem transcurrit: Quid facerem? inquit: occidere pater iubebat, mater vetabat. & eum colorem dixit: Haec mecum cogitavi, Non est imperatum vt manu occiderem, non vt laqueo, non vt mari: eligere supplicij genus liberum est. [*Fuscus Arellius* hoc colore vsus est: Tentari me à patre putavi: Vno, inquit, supplicio alterum filium puniri, alterum experiri vult. [*Albucius* in argumentis plura posuit, & omnes fere colores cōtrexit. In narratione hoc colore vsus est, & dixit: Hoc vnum mihi praesta beneficium: sine me tanquam parricidam mori. [*Argentarius*. Non tanquam frater essem: sed huius consilij inuentor, dixi: Cogitavi quid facerem. Tandem inueni, quomodo parricidium vindicarem sine parricidio. [*Passienus* hoc colore vsus est: Non putavi patrem utique velle occidi filiū. Videbatur mihi omnia misericordiae adiumenta praeparasse, quòd domi cognouerat, quòd inter suos. Fratri, inquam, tradidit. age si parcere voluisset, cui tradidisset? [*Pollio Asinius* dixit in nouercam. itaque illo colore vsus est: Cogitavi mecum quid liceret, qui oporteret. si tantum, inquam nefas commissum est, nullae meae partes sunt ad expiandum scelus. Triumuiris opus est, comitio, carnifice. Tanti sceleris, non magis priuatum potest esse supplicium, quam iudicium. [*Marcellus* dixit ita: Si iste parricidium fecit, ideo & ego faciam? & illam quam supra sententiam retuli: Habes, inquam, frater. *Varius*

Geminus & ipse dixit: Noli occidere. Egregie, inquam, nouerca inter priuignos diuinit odium, aliter alium aggressa est: alteri parricidium obijcit, alteri mandat. & hac illum figura defendit in narratione. Interrogauit fratrem. Apud quem praetorem causam dixisti? apud nullum, inquit. Quis accusator fuit? nemo. Quis testis? immo qui testes? Vni enim etiam de minore scelere non creditur. Nemo, inquit. Quis de te pronuntiavit? nemo. Quid porro inquit? Ego si reus fuisssem, ad te non misisssem? [*Sepullius Bassus* hoc colore usus est: Non habui parricidae instrumenta, non culeum, non serpentes: parricidam tamen in maria proieci. [*Vipsanius* duro colore usus est: Hoc, inquit, supplicium tanquam grauius elegi. Quid iste, inquam, infuetur, & statim omnem sensum supplicij effugiet? immo sollicitus pede, & quod ne insuti quidem parricidae patiuntur, ipse poenam suam spectet: nihil speret, timeat omnia, peius debet quam ceteri parricidae mori. a patre damnatus est. Et hoc colore per totam declamationem usus est, ut diceret, hoc se tanquam grauius elegisse. Displicebat color hic prudentibus. Quam enim spem habuit absolutionis, si nec paruit, nec pepercit? [*Haterius* hoc colore usus est: Diu mecum disputaui. parricida est, quem non testis probauit, non iudex coarguit? quid ergo? innocens, quem condemnat pater? Inueni aequae poenam simillimam reo, meritam, non tamen ex toto, perditam ratem: quae vel punire fratrem posset, vel absolvere. [*Triarius* & ipse quasi sententiam de fratre ferre voluisset, egit, & dixit: Tandem ad caelum manibus leuatis: Quicquid est, inquam, quod terris imperat, quod regnat profundo, quicquid est quod ex sublimi res spectat humanas, inuoco. damnatus alto committitur. Dij iudicate post patrem. Haec sententia dicebatur ex Graeco translata, sed Graeca corruptior est. A parte patris, quod ab archipi rata dimissus est sic. [*Caesilius*: Poenam, inquit, putauit mihi hanc esse morte grauiorem. & sic posuit in narratione: Rogabam ut occideret, non impetraui. *Varius Geminus* ait: In hoc me dimisit, non quia volebat saluum esse, sed ad patrocinium suum: ut quia non nunc occiderat, videretur nec ante voluisse. [*Latro* dixit: Quis porro vno me miserior est, qui vitam parricidae debeo? [*Diocles Carystius* elegantem sensum in proemio posuit pro adolescente, cum diceret causas se abdicationis non inuenire, luxuriae se occasionem non habuisse, parricidium sibi non obijci, & contra reos se minime laborare: Fortasse, inquit, queritur, quod captum non redemerit. adiecit. †

Et cum tractaret in vltima parte, debere patrem nosse vitia liberorum, & ferre utique in vnico, adiecit. †
Artemon in descriptione tempestatis laudatus est, & belle accessit ad eam.

Et cum de ipso nauigio diceret, pulchre coepit. †

Et vltimum descriptionis suae sententiam proposuit. †

Et ad partem narrationis eleganter transit. †

Glycon dixit. †

SOL EO dicere vobis, Caestium Latinorum verborum inopia hominem Graecum laborasse, sensibus abundasse. Itaque quoties laetius aliquid describere ausus est, toties substituit: utique cum se ad imitationem magni alicuius ingenij direxerat, sicut in hac controuersia fecit. Nam in narratione, cum fratrem traditum sibi describeret, placuit sibi in hac explicatione vna & infelici: Nox erat concubia, & omnia iudices canentia sideribus muta erant. *Montanus Iulius*, qui comis fuit, quique egregius poeta, aiebat illum imitari voluisse Virgilij descriptionem:

Nox erat, & terras animalia fessa per omnes,
 Alituum, pecudumque genus sopor altus habebat.

At Virgilij imitationem bene cessisse, qui illos optimos versus Varronis expressisset in melius:

Desierant latrare canes, orbesque silebant:
 Omnia noctis erant placida composita quiete.

Solebat Ouidius de his versibus, dicere, potuisse fieri longe meliores, si secundi versus vltima pars abscinderetur, & sic desineret:

Omnia noctis erant.---

Varro quem voluit sensum, optime explicuit. Ouidius in illius versu suum sensum inuenit: aliud enim intercisus versus significaturus est, aliud totus significat.

Popilius Ciceronis interfector. Controuersia II.

LEX. De moribus sit actio. *Thema*. Popilium parricidij reum Cicero defendit: absolutus est. proscriptum Ciceronem ab Antonio missus occidit Popilius, & caput eius ad Antonium retulit. accusatur de moribus.

CONTRA Popilium. [*Bassi Sepulij*. Si accusasset Cicero Popiliū, viueret. Occidit Ciceronem Popilius. Puto iam creditis occisum ab isto patrem. ut vno ictu pereat: tantum dabo. pro Cicerone sic liceat pacisci. [*Gabij Sabini*. Quod vnum potuimus, effecimus, ut veniret tempus, quo Popilius Ciceronem desideraret. Popili potes, inquit, Ciceronem occidere? Pro te vel patrem. [*Porcij Latronis*. Prorsus occisurus Ciceronem, debebat incipere à patre. Antonius, inquit, iussit. Non pudet te Popili? Imperator te tuus credidit posse parricidium facere. Abscidit caput, amputauit manum: effecit ut minimum in illo esset crimen, quod Ciceronem occidit. Facinus indignum. felicissime licet cedat actio, id solum efficiemus, ut qui occidit Ciceronem, tantum erubescat. Pro dij boni, occisum Ciceronem, & caput

caput eius humerotenus recisum. [*Allucij Sili.* Caede ceruices tanti viri, & humerotenus recisum amputa caput. Inunc, & nega te parricidam. Hoc vnum tamē feliciter fecisti, quod ante occidis patrem quā Ciceronem. Facilius Cicero pro parricidio iudices mouit, quā pro se clientem. Ad vos hoc patroni exemplum pertinet. Nullos magis odit Popilius, quā quibus plurimum debet. Vbicunque estis Iudices, qui in istum reum federatis, ecquid paenitet absoluisse? [*Argentarius.* Impius est, ingratus est: a deo dicere, parricida. Senlit qui defenderat. Respice forum. hic sub Cicerone sedisti: respice rostra. hic supra Ciceronem stetisti. Quantum eloquentia tua Cicero potuit? Popilius de morib. reus est. abscidit ceruices loquens: haec est absoluti clientis post longum tempus salutatio. Parce iam quaeso Popili. Nihil tibi nisi occidendum Ciceronem mandauit. Duo fecit parricidia: quorum alterum audistis, alterum vidistis. [*Caestij Pij.* Si dixerō, Adolescentia turpis est, infamis pueritia est: respondebit, iam ista Cicero defendit. Nō pudet Popili? accusator tuus viuit, quid tam commune, quā spiritus viuus, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Parricida sic etiam tu perisses. [*Fuluij Sparfi.* Non credidisset Popiliū fecisse Antonius, nisi in mentem illi venisset, illum & parricidium fecisse. Facinus indignum: à me, defenditur Cicero, cum Popiliū Cicero, defenderit. [*Mentonis.* Non magis quisquam alius occidere Ciceronem potuit praeter Popiliū, quā nemo Popiliū praeter Ciceronem defendere. parricidam quem viuus negarat Cicero, occisus ostendit. Fortunam Ciceronis. Antonius illum proscripsit, qui accusatus est: Popilius occidit, qui defensus est. Si damnatus esses, carnifex te culeo totum insuisset. Video quid respondeat. Non credit Antonius occisum Ciceronem à Popilio, nisi ei signum attulerit. [*Triarij.* Praesta Ciceroni quod propinquit Catilinae, quod amici Verri praestiterunt. Proscriptū transi. Ne à mortuo quidem manus abstinere, lacerat occisum. Popili, hoc parricidium tertium tuum est. [*Pompeij Silonis.* Nunquid magis exonerare te possum? praesta Ciceroni quod Antonius. [*Cornelij Hispani.* Dic Antonio: Ego istud scelus facere possum. & patrem occidi. Securi erant amici Ciceronis, postquam ad illum Popilius missus est. [*Arellij Fusci* patris. Potuisti Ciceronem occidere. At quā bene persuaferat nobis Cicero, parricidium te facere non posse. Occidisti tu Ciceronem loquentem. Nunquid, inquit, & aliquis ex tuis venerat index, an nemo Ciceroni timendus est, qui cum Popilio venit? [*Q. Harterij.* Qui modo Italiae humeris relatus est, nunc sic à Popilio refertur. proposito in rostris capite Ciceronis, cum vnus metu omnia tenerentur, gemitus tamen populi liber fuit. [*Iulij Bassi.* Proscriptus, inquit, erat Cicero, pater certe tuus proscriptus non fuit. [*Blandi.* Dij manes, Popilij senis patris, & inultae Cicero te persequuntur umbrae: vt quem negasti, parricidam sentias. [*Capitonis.* Deduxi ad vos reum omnium, quos terra sustinet, nocentissimum, ingratum, impium, percullorem, bis parricidam: nec tamen timeo. Patroni viderint. Nemo à Popilio quidem nisi post beneficium occiditur. Nec damnationem tamen istius despero. Non enim à Cicerone nunc defenditur: timeo ne causae non satisfaciam. Maior causa est, occisum à Popilio Ciceronē queri, quā fuit aliquando probare non occisum patrem. Ciceronem quisquam potuit occidere, qui audiuit? Minturnensis palus exulem Mariū non hausit. Cimber etiam in carcere vidit imperantem: praetor iter à conspectu exulis flexit. Qui in crepidine viderat Mariū, in sella figurauit. Non possumus de Popilio queri: eodem loco patronum habuit, quo patrem. Pompeius terrarum marisque domitor, Hortensij se clientem libenter confessus est. Hortensius bona Pompeij, non Pompeium defenderat. Romulus, horum moenium conditor, & sacratus caelo parens, non tantam urbem fecit, quantam Cicero seruauit. Metellus in Vestae aede extinxit incendium: Cicero Romae. Glorietur Hannibale Scipio, Pyrrho Fabricius, Antiocho alter Scipio, Perse Paulus, Spartaco Crassus, Sertorio & Mithridate Pompeius. nemo hostis Catilina propius accessit. Fert appensum conto caput, & defluente sanguine hunc ipsum inquinat locum, in quo pro Popilio dixerat. [*Buteonis.* Quantae fuit eloquentiae? probauit ab eo non occisum patrem, à quo occidi poterat etiam Cicero. [*Marillij.* Si inimicus essem patronis, optarem vt reus absolueretur. Turpe iudicium, in ea ciuitate Ciceronem non defendi, in qua defendi potuit etiam Popilius. [*Popiliū* pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis: sed hi quoque non parricidij reum à Cicerone defensum, sed in priuato iudicio. Declamatoribus placuit, parricidam reum fuisse. Sic autem eum accusant, tanquam defendi non posset: cum adeo possit absolui, vt ne accusari quidem poterit. [*Latroni* non placebat illum sic accusari, quomodo quidam accusauerunt: Obijcio tibi quod occidisti hominem, quod ciuem, quod senatorem, quod consularem, quod Ciceronem, quod patronum tuū. Hac enim ratione non aggruari indignationem, sed fatigari. statim illo veniendum est, ad quod properat auditor. Nam in reliquis adeo bonam causam habet Popilius, vt detracto eo quod patronum occidit, nihil negotij habiturus sit. Patrocinium eius est ciuili belli necessitas. Itaque nolo per illos reum gradus ducere, quos potest tutius euadere. Licuit enim in bello & ciuem & senatorem & consularem occidere: nec in hoc crimen est, quod Ciceronem, sed quod patronum. Naturale est autem, vt quod in nullo patrono fieri oportuit, indignius sit factum in Cicerone patronum. [*Latro* accusauit illum de moribus: primum quod sic vixisset, vt causam parricidij diceret: deinde, quod patronum suum occidisset. Et fecit has quaestiones, An posset eo nomine accusari, quo absolutus est. Si quis, inquit, hodie uolet me parricidij postulare, non poterit. Quomodo crimen quod obijci non potest, puniri potest? An in bello ciuili acta obijci non possint. Honeste dixit, cum hunc locum tractaret *Marius Geminus*. Si illa, inquit, tempora in crimen vocas, dicis nō de hominis, sed de Reip. moribus. Si potest, quod ciuili bello

actum est, obijci, an haec obijci debeant. Hanc quaestionem in illa diuisit: An etiam si necesse ei fuit facere, non sit tamen ignoscendum. Ad quaedam enim nulla debet necessitas compellere.

DIVI SIO. Hoc loco *Latro* dixit summis clamoribus: ta tu *Popili*, si *Antonius* iussisset, patrem tuum occideres? Deinde, an non fuerit ei necesse: Potuisti excusare te, potuisti praemittere aliquē ad *Ciceronē*, ut sciret & fugeret. Necesse certe non fuit, manum caputque praecidere mortuo.

COLOR. Colorem pro *Popilio Latro* simplicem habuit, necessitate coactum fecisse. & hoc loco illam sententiam dixit: Miraris, si eo tempore necesse fuit *Popilio* occidere, quo *Ciceroni* mori? [*Albucius* dixit, in poenam *Ciceronis* electum amicissimum *Ciceronis*, quasi exprobraturus per hoc illi suam fortunam esset. Molestius, inquit, feret, se à *Popilio* occidi, quàm occidi. [*Marcellus Eserninus* eundem colorem aliter induxit: Cogitabat, inquit, *Antonius* secum: Quod *Ciceroni* excogitabo supplicium? Occidi iussit? olim iam aduersus hunc metum emuniuit animum. Scit mortem nec immaturam esse consulari, nec miseram sapienti: fiat aliquid noui quod non expectat, quod non timet: non indignabitur ceruicem hosti porrigere, indignabitur clienti. *Popilium* aliquis vocet, ut sciat quantum illi defensionis rei profuerint. [*Silo Pompeius* hoc colore usus est: Offendebatur, inquit, proscriptione, & quaedam liberius loquebatur, non miror. *Ciceronis* cliens est: tanto magis occide *Ciceronem* tuum. Et dixit, non suae infirmitatis sententiam: Vterque, inquit, sed diuerso genere punitus est. *Ciceronis* proscriptio fuit, occidi: mea, occidere. [*Mirillius* praeceptor noster sic narrauit: Iussit, inquit, imperator, iussit victor, iussit qui proscribent: ego illi negare quicquam possem, cui nihil negare poterat *Respublica*? [*Blandus*. Hoc inquit loco, volui me excusare, dixi. *Cicero* me defendit, respondit, Scio. me accusauit. I ergo, ut sciat plus sibi *Antonij* accusationem nocuisse, quàm *Popilij* defensionem profuisse. [*Buteo* hoc colore: Vocetur, inquit, ille *Ciceronianus*, ille cliens, amicus. Excogitavi quomodo *Cicero* sua periret manu. [*Caestius* hoc colore: Durissima, inquit, mihi militia in *Antonij* castris fuit, ob hoc ipsum, quòd *Ciceronis* eram cliens, difficillimae mihi expeditiones dabantur. Tunc quoque vocatus sum quasi ad poenam. I, inquit, occide *Ciceronem*: Nec credam, inquit, nisi attuleris caput, magisque admiratus est potentiam suam, quòd *Ciceronem* *Popilio* non licebat non occidere. [*Fuscus Arellius* hoc colore usus est: *Antonij* se partes secutum, ut si quid posset, *Ciceroni* prodesset: facta proscriptione ad genua se *Antonij* procidisse, deprecatum pro *Cicerone*: offensum *Antonium*, eo magis dixisse: Occide, quem mori non vis. Hic color displicebat *Pasieno*, quia ad tettem ducit, nam si hoc fecit *Popilius*, non tantum quod defendat non habet, sed habet quod gloriatur. [*Hippo Romanus* vehementi colore usus est, & duro. Patronum enim *Popilio* dedit, & dixit aliter se causam acturum *Popilij*, aliter *Antonij*: pro *Popilio* dicturum, Occidere nolui, coactus sum: pro *Antonio* dicturum, Occidi *Ciceronem* oportuit, & dixit locum, aliter nò potuisse pacari *Remp.* quàm si ille turbator otij e *Rep.* sublatu esset. Solus ex declamatoribus in *Ciceronem* inuectus est: Quid ille, inquit, cum *Antonio* hostem iudicaret, & omnes *Antonij* milites, non intelligebat se & *Popilium* proscripsisse? Hic color prima facie asperior est, sed ab illo egregie tractatus est. [*Varius* quidem minus dixit: Cum imperasset mihi *Antonius*, passus sum, ne aliquis *P. Clodij* mitteretur, qui contumelijs afficeret antequam occideret, & viuum laniaret. [*Argentarius* dixit: Vocatus veni, post proscriptionem *Antonius* terribilior erat factus etiā suis. Iussus sum *Ciceronem* occidere: quid facerem? Non parere vno modo poteram, si me occidisset: hoc nec *Cicero* poterat. A parte accusatoris illo loco, quo *Popilius* venit, nemo non aliquid noui voluit dicere, *Latro* ait: Praecluserat fores, nemo ad proscripum recipiebatur. *Popilius* ut venit, admissus est. [*Caestius* dixit: Ut renuntiatum est *Ciceroni*, ait: *Popilio* semper vaco. [*Vipsanius Cornelius* fecit etiam querentem *Ciceronem*: *Popili*, tam sero? [*Albucius* dixit: Quid est *Popili*? ecquid tuto lateo? nunquid mutandus est locus? Inepte *Auidienus Paulus*, qui induxit *Ciceronem*, tum maxime orationem pro *Popilio* legentem. Et *Murrhedius* non est passus hanc controuersiam transire, sine aliqua stuporis sui nota. Descripsit enim ferentem manum & caput *Ciceronis* *Popilium*, dixit *Popilio*: Quanto aliter reus *Ciceronis* tenebas manum eius?

Ter abdicatus venenum terens. Controuersia III.

THEMA. Ter abdicatus, ter absolutus deprehensus est à patre in secreta domus parte medicamentum terens, interrogatus, quid esset? dixit, venenum: & velle se mori, & effudit, accusatur parricidij.

PRO filio. [*Caestij Pij*. Dic quid commiserim, certe nec secreta te fallunt, dimittam te: intelligetis cui parauerim, dic quid ante commiserim: nisi forte contentus es reo obijcere parricidium, parricidae nihil. [*Argentarij*. Volo mori, quia reus fui, quid ergo, reus viuet, quia sordidatus affidebit pater? Reuertar ad venenum, quando iniqua fortuna nullo me periculo defungi semel passa est. [*Albucij Sili*. Quare ergo non moreris? Non iuuat me mori, si quem alium iauet. Ut interuenit, in alias cogitationes abij. Ergo quisquam tam infelix fuit? ergo quisquam me magis odit, quàm ego miser memet coepi? *Varij Gemini*. Ter, inquit, abdicatus es. Videris mihi pater obijcere, quòd tam diu viuam, quòd venio, quòd pro me loquor. Nolite mirari: tam iucundum est innocentibus mori, quàm miseris defendi. [*Cornely Hispani*. Scio quosdam periclitanteis illa iactare, Nunc primum causam dico, hoc ego dicere non possem. Iterum reus fui: nec dubito, quin vobis in odium venerim, cum ipse me oderim. [*Porcij Latronis*. Ter causam dixi: accessi ad haec supplicia mea, venenum teneo: hoc si tibi satis non est, viuam.

ALTERA pars. Albucij Sili. Testor deos immortales, hoc me tribus iam cauisse abdicationibus, ne in domo mea venenum deprehenderem. Parricidij reus viuit, qui abdicatus mori voluit. In quàm angusto domus meae fortuna posita est? aut patri pereundum est, aut filio. Quid habes, quare me mori velis? Viuunt orbi, viuunt naufragi, viuunt etiam quibus contigerunt liberi. Ter abdicatus cum se mori velle dicat, vitam rogat. Teneo parricidam, quod apparet, etiam in suam mortem paratissimum. [*Cornelij Hist. pari.* Nolite mirari, si debitas vires dolori meo non exhibuero: tribus iudicijs experti estis, patres accusare non posse. [*Vibij Ruffi.* Cum tantum est quod fateris, quantum est quod negas? Tu venenum quaesisti, tu venenum emisisti, tu venenum intulisti in eam domum, in qua habebas inimicum patrem. recte vitam odisses, si iam tibi parricidium obiecissem. Vis scire quid peccaueris? indica quis tibi vendiderit. dicitur illi: Tu illi venenum vendebas, tu ter abdicatione vendebas: sine dubio sciebas cui daturus esset: ita hoc ego iudicio filij mortem moror. Si me cum isto includitis, moriar: vt vobis hanc faciam inuidiam, quam iste mihi facere voluit. [*Varij Gemini.* Quaeritis, filius meus venenum cui parauerit? viuit. [*Pompeij Silonis.* Mihi, inquit, parauit. & hoc est patri parare. Absolutus mori vult, reus viuit. [*Muse.* Habuit malum medicamentum Mithridates. Quis enim alius debebat habere, quàm parricida? habuit, inquit, Demosthenes venenum, & vixit. Id est, ego tibi pater, quod Demostheni Philippus. [*Porcij Latronis.* Cum abdicarem, si quid obieceram, aiebat, Nunquid deprehendisti? non tamen habebitis quod multum de eo dubitetis. quod negat, parricidium: quod confitetur, venenum est. Mori, inquit, volo viuo patre: & hoc parricidium est. Miser aequè timui ne biberet venenum, quàm ne daret. [*Arelij Fusci* patris. Mihi, inquit, parauit venenum, ne quis dubitet an alium possit occidere. [*Iunij Othonis* patris. Reus est parricidij, qui mauult mori, quàm patrem videre, quomodo vultis, magis probem vobis illum noluisse? non vult mori. Mori, inquit, volui. quare? quia ter vicisti. Si mihi creditis, parricidium facere voluit: Si isti, a me parricidium fieri voluit: Qualis est reus, cuius hoc vnum patrociniū est, indignum se vita fuisse? Dico tam iniustum illi patrem fuisse, vt occidere voluerit. Ipse fatetur, tam iniustum sibi fuisse, vt mori voluerit.

DIVISIO. Non puto vos exigere diuisionem, cum coniecturalis sit controuersia. habet tamen dissimilem ceteris coniecturam, & duplicem: nō quomodo solet aut inter duos reos, cum alterum coarguimus: aut inter duo crimina, cum alterum probamus, vt id alterius fiat probatio: tanquam cum dicimus adulteram fuisse, vt credatur etiam propter hoc venefica. In vno homine coniectura duplex est. Quaerimus enim, vtrum venenum in suam mortem, an in patris parauerit.

COLOR. Si hic color displicet pro adolescente, quo dixit Latio, vt nihil mutaret, sed diceret: Mori volui taedio abdicationis, & infelicitatis assidue, cum in hoc tantum sordes ponerem, vt cum maiore tormento positas resumerem, & absolutio mihi vni, non finis esset periculi. sed initium: incipit praeter coniecturam, & illa prima vulgaris in eiusmodi controuersijs & pertrita quaestio incurrere, an venenū habere in mortem suam liceat. [*Albucius* illo colore pro adolescente dixit, non fuisse venenum. Cum putarem, inquit, odio esse patri meo, volui experiri affectum eius, quomodo mentionem mortis meae ferret. Itaque palam, & ita vt interueniret pater, tenui. [*Fuscus Arellius* eodem colore vsus est, sed aliter: Non dixit, Experiri patrem volui, sed vt miserabilem me patri facerem. [*Murrhedius* pro cetero stupore suo dixit, medicamentum se parasse ad somnum: quia assidue sollicitudines, vigiliarum sibi facerent consuetudinem. Vsus colore est, & Publiam sententiam dixit: Abdicationes, inquit, suas veneno diluit. Et iterum: Mortem, inquit, meam effudi. Memini nos, cum loqueretur de hoc genere sententiarum, quo iam infecta erant adolescentulorū omnium ingenia, queri de Publio, quasi iam ille hanc insaniam introduxisset. *Cassius Severus*, summus Publij amator, aiebat, non illius hoc vitium esse, sed illorum, qui illum ex parte, qua transire deberent, imitarentur: transirent, quae apud eum melius essent dicta, quàm apud quenquam comicum, tragicumque, aut Romanum, aut Graecum: vt illum versum, quo aiebat vnū versum inueniri non posse meliorem.

Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet.

& illud de eadem re dictum:

Desunt luxuriæ multa, auaritiæ omnia.

& illos versus, qui huic quoque ter abdicatione possent conuenire:

O vita misero longa, felici brevis.

Et plurimos deinceps versus referebat Publij disertissimos. Deinde auctorē huius vitij, quod ex captio ne vnus verbi plura significantis nascitur, aiebat Pomponium Attellanarum scriptorem fuisse: a quo primum ad Laberium transisse hoc studium imitandi, deinde ad Ciceronem, qui illud ad virtutum studia transtulisset. Nam vt transeam innumerabilia quae Cicero in orationibus, aut in sermone dixit, & nota vt non referam à Laberio dicta, cum Mimi eius, quicquid modo tolerabile habent, tale habeant: id quod Cicero in Laberium. Diuus Iulius ludis suis Mimum produxit, deinde equestri illum ordini redditum iussit ire sellum in equestria: omnes ita se coarctauerunt, vt venientem non reciperent. Cicero male audierat, tanquam nec Pompeio certus amicus, nec Caesari, sed vtriusque adulator, multosque tūc in senatum legerat Caesar, & vt replet exhaustum bello ciuili ordinem, & ut his qui bene de patribus meruerant, gratiam referret. Cicero in vtramque rem iocatus, misit ad Laberium transeuntem: Recepissim te, nisi anguste sederem. Laberius ad Ciceronem remisit: Atqui solebas duabus sellis sedere. Vterque elegantissime: sed neuter in hoc genere seruat modum. Ab his huius studij diffusa est in plures

imitatio. Sed vr ad cōtrouersiam redeam. *Cassius Seuerus* aiebat, placere sibi illum colorem : Mori volui. Et quādam dixit inter disputandum sententias: Tercio, inquit, cum abdicarer, aiebam : Nihil tanti est. infelicem hanc animam, quam toties exagitat pater & infestat, semel recipiat. Sed illud rursus dicebat: Mihi serua istum animum, facies quod voles absolutus. Quare ergo nunc non moreris? dicet aliquis: Primum, non semper idem miseris libet: nonnunquam iuuat cum fortuna sua concurrere, illam fatigare. Deinde verum vis, quare non moriar interim? quia puto te velle. *Otho Iunius* ineptam sententiam videbatur dixisse: Non multum interest mea, aut enim me, aut filium meum voluit occidere.

Mater caeca filium retinens. Controuersia III.

LEX. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema.* Quidam cum haberet vxorem, & ex ea filium, peregre profectus, & à piratis captus, scripsit de redemptione epistolas vxori & filio. Vxor flendo oculos perdidit. filium euntem ad redemptionem patris alimenta poscit non remanentem, alligari vult.

PRO matre. *Caestij Pij.* Non est quod mulieris affectum lege aestimetis, qua minatur : omnia fecit, ne filius alligetur: nauigaturus reliquit vxori filium: nec adhuc caeca erat. [*Albucij Sili.* Deducite filiū. itaque tene, complectere. audeo dicere, hoc par ne piratae quidem diuiderent, si vellet filium alligare, pateretur ire quo properat. Ergo tu adolescens, matri tuae nec decem mensium quidem alimenta reddes? si pascere non vis matrem, expecta saltem vt efferas. [*Triarij.* Legem attulit, qua catenas mineatur, causam qua timet. [*Marcelli Aesernini.* Si perseueras, me quoque ad piratas trahe: impetrabo ab illis alimenta, & virum meum. [*Fuluij Sparfi.* Mater si non pascitur, moritura est. Pater etiam si non redimitur, pascitur tamen. [*Iulij Bassi.* Patri tuo supersunt & oculi & alimenta.

ALTERA pars. *Caestij Pij.* Matrem meam imitari volo. amare me docuit. Vnius vinculis duos alligat. Si matris exemplo pius esse voluero, etiam oculos patri debeo. [*Arellij Fusci* patris. Desertorem tuum apud patrem inuenies. [*Varij Gemini.* Qualis fortuna est, cui victo mater catenas denūtiat. victori eundem est ad piratas: Omnia licet patri praestem, meliorem tamen habuit vxorem. Quam multi me putant, quia nolim ad patrem redimendum ire, cum matre colludere. [*Fuluij Sparfi.* Matri nihil timeo, si eam apud vos relinquo. Patri quid timeo, si eum apud piratas relinquo? [*Buteonis.* Oculos certe etiam mihi, ne plus marito praestiterit vxor.

DI V I S I O. Latro hanc controuersiam, quasi esset tota officij, declamauit. Nullas quaestiones iuris inseruit, sed comparauit inter se incommoda patris & matris: & tanquam quaereret, dixit: Vtrum ad redimendum potius captum patrem filius ire deberet, an ad alendam caecam matrem subsistere? Et sic eam diuisit, vt diceret: Hoc quod pater desiderat, vtile est patri. Nouissime tractauit, ne patri quidem vtile. vtrique si sciat matrem in hac esse fortuna, non passurum. In epilogis vehemens fuit. [*Apollonius Graecus & Buteo* fatuam quaestionem mouerunt primam. An lex quae de alendis parentibus lata est, ad patris tantum nomen pertineat. Illi sunt omnia priuilegia data: & ipsam poenam non alentium, signum esse non muliebris potestatis. Res est ineptior quam vt coarguenda sit: itaque trāseo. Illud vnum quod dicebat *Pollio Asinius*, referam: Nunquam tentari debere in causa verecunda improbam quaestionem. [*Hispo Romanus* illam mouit quaestionem, An lex de alendis parentibus non pertineret ad matres: Vt viuis parentibus, filius, inquit, familiae nulli poterit seruire nisi patri: omni alia seruitute liber est. Puta enim te alimenta petere ab eo, quem pater mittat peregre, quem nauigare iubeat. Primae partes sunt patris, secundae matris. [*Albucius* non iuris fecit illam quaestionem, sed aequitatis: ita tamen, vt iuri adiungeret, & matris prius esse, quam patris officium. [*Silo Pompeius* illam fecit quaestionem. An quoties duobus communis esset potestas, eius tota fieret, qui praefens esset. Puta, inquit, te seruum esse communem: huic domino seruius, qui praefens est. puta fundum esse communem: is fructus percipiet, qui praefens est. Illam quaestionem huic duram subiecit: An nunc pater nullum ius in filium habeat. Quon.odo, inquit, cuius iura habeat, qui liberi hominis non habet? pater nullam in te potestatem: mater in totius legis possessione est. Est iam non commune illi ius in te, sed proprium. [*Varius Geminus* sic diuisit: An non semper filius cogi possit, vt matrem alat. Deinde, An nunc cogendus non sit. Non semper, inquit, filius cogitur. Transeo illos qui non possunt, aegrotos & inuitiles. Aliquis ad propellendum hostem proficiscitur, in cuius vnus militia posita est salus publica. Hunc retinebit mater, puta legatum, de summa Rep. puta foederis. Huic mater vincula iniiciet: Per partes comparādo vtrumque officiū: Ille, inquit, peregre est, tu domi: ille captus, tu libera: ille inter piratas tu inter ciues: ille alligatus, tu soluta es. at tu caeca es. ille hoc infelicius quod videt. Quid enim videt? catenas suas, & caedes, & vulnera, & cruces eorum qui non redimuntur. At periculosum est nihil, domi manere & flere. [*Latro* dixit, pro matre submisit & leniter agēdū. Non enim vindictā, inquit, sed misericordiā quaerit: & cū eo adolescēte cōsistit, in quo ita exigit pietatē, vt impediatur. Aiebat itaq; verbis horridioribus abstinendum, quoties talis materia incidisset: ipsam orationem ad habitum eius, quē mouere volumus ad affectus, molliendam. In epilogis nos quoque vocem de industria infringere, & vultū deiicere, & dare operam, ne dissimilis sit orationi orator: compositionem quoque illis minorem conuenire. [*Caluus*, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquentiae habuit, vsque eo violentus accusator, & concitatus fuit, vt in media actione eius surgeret *Vatinius reus*, & exclamaret: Rogo vos

go vos Iudices, num si iste disertus est, ideo me damnari oportet? Idem postea cum videret, à clientibus
 * Catonis rei sui Pollionem Asinium circumuentum in forecae, imponi se supra cippū iussit. Erat enim
 paruulus statura, propter quod etiam Catullus in hendecasyllabis vocat illum Salaputium disertum: &
 iurauit si quam iniuriam Caro Pollioni Asinio accusatori suo fecisset, se in eum iuraturum calumniam:
 nec vnquam postea Pollio à Catone aduocatisque eius aut re, aut verbo violatus est. Solebat praeterea
 excedere subsellia sua, & impetu elatus vsque in aduersariorum partes transcurrere. Et carmina quoque
 eius, quamuis ioca sint, plena sunt ingentis animi. Dicit de Pompeio:

digito caput vno

Scalpit, quo credas hunc sibi velle virum.

COMPOSITIO quoque eius in actionibus ad exemplum Demosthenis riget: nihil in illa placidum, nihil lenē est, omnia excitata & fluctuantia. Hic tamen in epilogo quem pro Messio, tunc tertio causam dicente habuit, non tantum leniter componit, sed cum dicit: Credite mihi, non est turpe misereri: & omnia in illo epilogo fere non tantum emollitae compositionis sunt, sed infractae. In hac controuersia Publiam sententiam dedit. *Verus* quidam rhetor, staturae pusillae, in quem Euctemon homo venustissimi ingenij Graece dixit: Antequam te viderem, nescio rhetor an foratos esses. Fuit autem *Caestij* sententia: Captus est, inquit, pater si te capti mouent, & haec capta est, & quasi non intellexissemus, ait: Nescitis dici captos luminibus? & illud dixit: Mittes tamen epistolam infructuosam, odisse illam debes, haec est quae matrem tuam excaecauit, & illam falsissimam, in quam multi incidunt: Propter hoc ipsum, inquit, magis flebilis est, quod non potest flere. Et iterum inquit: Lacrimae matri defunctae, causae supersunt: tanquam caeci flere non soleant. Memini *Crispum* quendam antiquum rhetorem, in illa controuersia viri fortis, qui tertium filium retinet, cum alter filius in tyrannicidio perdidisset oculos, alter in acie manus: Exurgite nunc viuā cadauera, rogate pro fratre. Sed quid ego meos derideo? alter quos roget, non videt: alter quo roget, non habet. Multis compositio belle sonantis sententiae imposuit. Itaque memini *Latronem Porcium*, vt exprobraret hanc audiendi scholasticis negligentiam, maxime quia Triarius compositione verborum belle cadentium multos scholasticos delectabat, omnes decipiebat, in quadam controuersia, cum magna quasi fluere & concitata, sic locum conclusisse: Inter sepulcra monumenta sunt. Et cum scholastici magno clamore laudarent, inuectus est in eos vt debuit: & hoc effecit, vt in reliquum etiam quae bene dicta erant, tardius laudarent, dum infidias vererentur. *Glycon* dixit: †

Hybreas in hac controuersia dixit: †

Nec quibusdam corruptum videbatur: *Romanus* tamen

Quinquennis testis in procuratorem. Controuersia V.

THEMA. Mortua quidam vxore, ex qua filium habebat, duxit aliam: sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem in domo speciosum. Cum frequenter essent iurgia nouercae & priuigni, iussit eum emigrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio procuratoris & matris familiae. Quodam tempore paterfamiliae in cubiculo occisus inuentus est, vxor vulnerata, communis paries perfossus: puer iubetur percussorem cognoscere. Ille procuratorem digito denotauit: accusat filius procuratorem caedis, ille filium parricidij. [*Arelj Fufci* patris. Vt audiui clamorem, si qua est fides, deprehensos à patre adulteros putavi. Quis ferret te voluntariam testem in forum venientem, etiam si venires dictura pro filio? miserrime puer, quamuis periclitor, plus tamen pro te timeo, nimium fraternis insistis vestigijs: itaque iam tibi cum matre nō conuenit. Quamdiu mater vixit, pater me fuit procuratore contentus. Non facile fit parricidium. Vis scire quantum natura possit? etiam infans pro patre loquitur. [*Triarij*. Viuo patre adultera, moriente conscia, mortuo testis. Aliquis vno te ste contentus est: dabo populum, obijcit priuigno parricidium, filio mendacium. intrat procurator quae solebat. Dic puer, quis patrem tuum occiderit. dic audaciter, eundem nominas, quem populus. nox placet sceleri, prorsus adulteri tempus. habui patrem tam bonum, vt cum vxore habere vellet, tamen me nouercam habere noluerit. Quo mihi lumen? tantum admissuro nefas optanda nox est. Quid, inquit, ante peccaui? dissimile est. memento enim de homicida quaeri. potest tirocinium esse homicidium, parricidium non potest. Lumen attulisti vt discerneres. erat illic quam leuiter vulnerare deberes. Videmus adactum in praecordia gladium. sic ego nouercam vulnerassem? frater, quaero an videris procuratorem proxima nocte, nihil de prioribus quaero. [*Vibij Galli*. Ego taceam de adulterio, quod persequitur etiam populus? ego taceam de parricidio, quod persequitur etiam puer? Testor vos Iudices. saluum patrem reliqui. O magnam in contrarium saeculi nostri peruersitatem: inuentus est qui patrem posset occidere, & nouercam non posset. Etiam si quis occidere patrem non potest, nouercam potest. [*Sepullij Bassi*. Dū perfodio parietem, aliquis sentiet. Cuius vis leuissimum somnum: pueri, an senis, an mediae aetatis? Pueri? frater sentiet. senis? pater. mediae aetatis? nouerca. Quaererem quā fordida domo natus esset, si vllam habuisset: nunc inquisitionem nostram humilitate effugit. Non miror si nescis, quā difficile sit patrem occidere, cum incertum habeas patrem. [*Albucij Sili*. Quaero à te mulier, an filio tuo credendum putes. Liceat mihi nutrire puerum, nec cum matre illi, nec cum tutore conuenit. Tres in cubiculo

sunt. patrem occidis, puerum contemnis, adulteram non times. singuli se serui libertique offerebant. puer itabat ante omnes: percussor latebat post adulteram. Quid ante peccaui? cuius uxorem corrupe? quod si fecissem, hominem occidere possem: patrem non possem. bonos habeo testes. timet hunc in aliena potestate. Aspice corpus patris. quàm grauis plagi, quàm altè adactus est gladius. sic ego non ercam percussissem? [*Caestij Pij*. Adulteriū te esse, non vnum testē dabo, non corruptū: dabo multos: dabo etiā pueros. Patrem tam grauiter percussi, quàm debui nouercam. Nouercam ne sic quidem, quemadmodū patrem. [*Iulij Bassi*. Tibi fuit necessarium lumen, ne eam occideres, propter quam occidebas. mihi super uacuum erat, ne instrumento parricidij detegerem parricidium. Si rerum natura pateretur, obliuiscendum mihi erat patris, dum occiderem. Maiore licentia, quæ non videmus, agimus: & quamuis non minor sit atrocitas facinoris, formido minor est. Si patrem occidi, totus mihi lectus purgandus est, cui parcam? non habeo, non possum gloriari vitione patris. frater illam meus occupauit. [*Blandi*. Quàm difficile est filio, patrem vulnerare. quàm facile priuigno, nouercam occidere. [*Varij Gemini*. Patrem, inquit, occidisti. Testor vos Iudices, nihil leuiter hæc manus faciunt: vtrum non habui potestatem? atqui vulnerata es. quid? nolui te occidere? atqui vulnerata es: leuiter vulnerata es. quàm diligenter seruata es. Tu testimonium dic, & ostende vulnus. percussor ille quàm timuit, ne occideret. [*Porcij Latronis*. Quare lumen affero: fortius parricidium faciam, si non videro patrem. Occidere aliquis patrem, antequam nouercam, potest: nouercam ne post patrem quidem potest? [*Triarij*. Aliquis parricidio puras manus seruat, & inde incipit quod peruenire difficile est?

DIVISIO. Has controuersias, quæ & accusationem habent non eodem ordine omnes declamauerunt. quidam fuerunt, qui ante defenderent quàm accusarent: ex quibus *Latro* fuit. [*Fuscus Arellius*. Debet, inquit, reus in epilogo definere. optimè autem epilogum contexit defensionis: & homines magis defendenti quàm accusanti fauent. Vltima sit pars, quæ iudicem fauentem possit admittere. Quidam permiscuerunt accusationem ac defensionem, vt per comparisonem duorum reorum irent, & crimen simul repulissent, itatim transferrent: ex quibus fuit *Caestius*. Hoc non semper expedit. vti que qui imbecillio rem partem habent: non est vile, cominus congregi: facilius latent, quæ non comparantur. In hac controuersia duo vel tres rei: nouerca enim procuratori coniungitur. Itaque à filij parte vti que aiebat prius accusandum: quia vnum debebat crimen defendere, duo obicere, & adulteri & caedis: si qua sunt ex vtraque parte difficilia, non colorem, sed argumentationem desiderant. itaque ne modum excedam, praeteribo. Circa vulnus nouercae quidam bellas res dixerunt, quidam ineptas: immo multi ineptas. Prius illa quæ belle dicta sunt, referam. [*Fuscus*. Vt distincta leui vulnere est cutis. non credas factum manu priuigni, credas amatoris. [*Pasienus* ait: Sed leuiter te vulnerauit dextera illa, cui nec paries obstitit, nec pater. [*Varius Gemini* dixit: Da ferrum testi meo. fortius feriet. [*Caestius* dixit, cum descripsisset quàm leue vulnus esset: Nocueras, inquit, mihi, si amicae tuae nocere potuisses. [*Niger Brutidius* quotidiano verbo satis significanter vltus est: Riualet, inquit, occidit, amicam fauciauit. [*Hippo Romanus* eiusdem generis rem dixit: Ostende nouerca, ostende id quod amator tuus vellicauit. [*Bassus Sepullius* dixit: Maritum occidit, adulteram strinxit. Ex illis qui res ineptas dixerant, primus ibi ante omnes *Musa* vester: qui cum vulnus nouercae descripsisset, adiecit: At hercules pater meus tanquam paries perfolius est. *Murrhedius* patrociniū putat esse, quod causae suae sanguinem misit. [*Nepos Licinius* ait: Non est istud vulnus, sed ludentis adulteri morsus. [*Senianus* ex illa stultorum nota sententiam protulit. Non vulnerauit, inquit, nouercam, sed viri sui sanguine aspersit. cum illic vulnerata ponatur. [*Vinicius*, exactissimū vir ingenij, qui nec dicere res ineptas, nec ferre poterat, solebat hanc sententiam Seniani deridere, & similem illi referre in oratione dictam Montani Votieni. *Senianus* in hac eadem controuersia dixerat: Nihil puero est teste certius, vti que quinquenni. Nam & ad eos peruenit annos, vt intelligat: & nondum ad eos, quibus fingat. Et hæc definitio, inquit, ridicula est, nihil esse puero teste certius, vti que quinquenni: puta nec, si quadrimus, puer testis est, nec si sex annorum. Illud venustissimè adiciebat: Putes, inquit, aliquid agi. omnia in hac sententia circumscripti hominis sunt, finis, exceptio. Nihil est autem inamabilius, quàm diligens stultitia. *Montani Votieni* sententiam huic aiebat esse similem, & deridebat. Acre omnino & expectatum est animal, canis vti que cathenarius. [*Paratus* autem non erat aequus ipsi Montano. accusauerat illum apud Caesarem à colonia Narbonensi rogatus. at Montanus adeo toto animo scholasticus erat, vt eodem die quo accusatus est à Vinicio, decertauerit. in Vinicii actionem sententias suas referebat. [*Eleganter* illud dixit *Surdinus*: Rogo nunquid putas illum alteram partem declamasse? Grauis scholasticos morbus inuasit. exempla cum dixerunt, volunt & illa ad aliquod controuersiae thēma redigere. Hoc vt aliquando faciendum est, cum res patitur, ita ineptissimum est luctari cum materia, & longe arcessere, sic quomodo fecit in hac controuersia *Musa*, qui cum diceret pro filio locum de indulgentia liberorum in parentes, venit ad filium Cræsi, & ait: Mutus in periculo patris naturalia vocis impedimenta rapit, qui plus quàm quinquennio tacuerat. quia quinquennis puer ponitur, putauit vbi cunque nominatum esset quinquennium, sententiam fieri: quia *Latro* bene cesserat: qui cum diluisset vulnus exiguum, dixit: Aspicite, istam vix apdarentem cicatricem? rogo vos, non putetis puerulum fecisse, & ne puerulum quidem quinquennem? [*Gallus Vibius* improbam dixit sententiam, cum caedem describeret. Occidit, inquit, maritum, nouercam laelit, puero pepercit. etiam hunc putabat suum. Valde enim puero *Caestius* aiebat parcedum. Itaque dixit, cum laudaret eius testi-

testimonium: Procuratore natus es. [*Hermagoras* hunc sensum decentius posuit. † *Blandi* sententia laudabatur, cum descripsisset à puero demonstratum procuratorem. O digitum multa significan-
tem. [*Euctemon* dixit: †

MVRRHEDIVS Mimico genere fatuam sententiam dixit, cum dixisset nouercam disputare contra filij sui testimonium: Facit, inquit, quod solet, pro amatore sanguini suo non parcit. *Nicocrates* *Lacon* aridus, & exsuccus declamator dixit: †

HERMAGORAS cum miserabilem dixisset pueri condicionem esse, qui infestis nouercae & procuratori redderetur, dixit iam procuratorem clamare. †

Dementia accusatur, qui seruo filiam iunxit. Controversia VI.

THEMA. Tyrannus permisit seruis, dominas suas rapere: Profugerunt principes ciuitatis. Inter eos, qui filium & filiam habebat, profectus est peregre cum omnes serui dominas suas vitiaissent, seruus eius virginem seruauit. occiso tyranno reuersi sunt principes, in crucem seruos sustulerunt. Ille manumisit, & filiam collocauit. accusatur dementia.

CONTRA patrem. [*Argentarij*. Habermus solatium, si has nuptias fecisset tyrannus, non pater. habe hunc illi honorem: fac dotalem: sine dominam custodiat. Sanum putatis esse, qui manu tyrannū imitari quàm seruum? pater noster honestis parentibus natus, qui enim aliter condicionem matris nostrae habere potuisset, si tantum ingenuus fuisset? [*Caestij Pij*. Soror, opto tibi perpetuam sterilitatem. cum dicerem, Manumittamus seruum: aiebat. Expectemus sororias nuptias. Ergo tibi soror, vt honestos habeas liberos, adulterandum est? Fecit se similem tyranno, filiam raptis, libertum cruciariis. Plus seruo dominus permisit, quàm tyrannus. Qui facit has nuptias, insanus est, aut tyrannus. Quis hoc potest credere, optandum filiae fuisse, ne finiretur tyrānis, ne rediret pater? Si interrogauero patrem, quod grauissimum in tyrannide fuerit scelus: si sanus est, respondebit, Quod dominae seruis collocatae sunt. [*Fuluji Sparsi*. Eligitur maritus, quem sanus pater dotalem dedisset gener tuus ipsis nuptiis crucem meruit. Egregiam generum cui nihil est gloriosius, quam quod inter cruciarios non est. Grauiissima quoque ipsi seruo facta est iniuria. dominam suam non licuit illi seruare virginem. [*Blandi*. Fecit etiam seruo iniuriam, cum detraxit abstinentiae gloriam: nuptiis suis manumissus est. O matrimonium omni adulterio turpius. [*Iulij Bassi*. Liberata Rep. quod me tristem vidistis, nolite mirari. nobis etiamnum viuuit tyrannus. Virginitatem quam sub tyranno seruauerat, perdidit sub patre. Dic furcifer, cui sororem meā virginem seruasti? dic, si placet, Mihi. Non vitiauit, inquit, cum liceret illi. Ita ne dignus est nuptiis, quia indignus est cruce? ex cella suae dominae migrabit in cubiculum, vel domina ex cubiculo suo migrabit in cellam. [*Cornelij Hispani*. Melioris condicionis sunt vitatae quàm virgo: illis mutare nuptias contigit. Quare tyrannicida praemium accepisti? etiamnum aliqua ex edicto tyranni nupta est. qui edictum tyranni fugerat, redit cum edicto. Dementia hoc patris factum est, ne tyrannum accusare posset. Quod ille, inquit, filiam meam virginem alteri seruauit, nunc maritus est: qui sub tyranno quoque nihil aliud potuit quàm raptor esse: is qui dotalis destinatus erat, custos relictus est. propositum est edictum, quod ne ferremus, fugimus. nihil per totum publicae seruitutis spacium indignius visum est, nihil diis hominibusque minus ferendum. itaque tyrannus post hoc occisus est. desponsa est puella: omnia ex edicto tyranni facta sunt. [*Albucij Sili*. Egregius gener, cuius haec una gloria est, quod comparatus cruciariis frugalior est: melius seruus custodiuit dominam, quàm pater filiam. Suam collocauit, quemadmodum iratus tyrannus alienas. Inimici tibi nepotes precantur. cum sanus pater fuit, ne has videret nuptias, fugit. Parum putatis magnum argumentum dementiae, quod egit tyrannum in mortem, patres in exilium, seruos in crucem? quomodo qui sic fugis, sic collocas? Honestius exules, quàm socer. Si voles inuenire generi tui propinquos, ad crucem eundum est. *Arellij Fusci* patris. Ex seruo gener, & ex domina vxor, ex domino socer est factus. quis has nuptias non tyranni putet? patrem tyranni criminibus accuso, tyrannum patris. quid de tyranno loquor? patris similis est. Quid de patre non querat? tyranno similis est. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas: id in filia tua coegisti, quod tyrannus tantum permisit. Nunc nobis pater, si sanus es, exulandum est. quid enim miserius accidere potest, quàm is status in libertate, quem ceteri vix ferunt in seruitute? fugimus, ne seruiremus: felicitatem nostram in calamitatem conuertit. Aliquanto enim fuit satius, cum ceteris contumeliam ferre, quàm liberatis omnibus, solos in tyrannidem reici. Seruo libertatem dedit, filiae seruitutem: seruo filiam dedit, innocentiam abstulit. Nescio quid sibi velit, quod serui meritum laudat. Tyrannum enim laudare debebat. Seruus non stultus, tergum, & caput suum deliciis praesentibus praetulit. Si dicit se timuisse tantum, laudabo, & hac illi etiam nunc optabo mentem. Ceterae honestos inuenerunt seruos: haec talem habet, quales illae in tyrannide habuerunt. Soror mea ancillulae pell ex est, sed vt domina nuberet, conseruula de cellula exacta est. Nullum in tyrāno maius scelus fuit, quàm quod tibi libuit imitari. O te soror miseram, quod ista non sub tyranno passa es: iam enim pati desisses. Hoc tu putas praemium esse, quia dominam non violauit? violet, quantum volet. Iste vero, vt dicis, iniuriam tibi fecit: qui affinitatem tuam moratus est. Si non cessasset, iam fortasse ex illo nepotes habermus. habeamus generum, si possumus, parem: sin minus, non erubescendum: cui cognatus sit aliquis, cui sacra aliqua & penetralia, in quae deducatur vxor: quem

quem adiungamus ad domum, non quem ex censu deleamus. [*Porcij Latronis*. Qui omnia toleramus, hos fugimus. Vocat seruum: & quia crucem non meruerat, mereri iubet. Itane furcifer tu potuisti dominam complecti? putasti autem te per tyrannum victurum, aut semper futurum patrem? felicissimi videbuntur, quibus contigerit raptus tyrannus. Ita sine dubio beneficium dedit, qui custodiuit dominam à stupro, se à cruce. Cum infelici face ad dotalem suum noua nupta deduceretur, si qua fides est, exhorui, quasi repositum esset edictum. Cogitabam, quem sorori virum eligerem. simpliciter fatebor, fastidiebam eas condiciones, quæ ante profectiorem fuerant. aiebam, Illo tempore & aliae virgines erant. Non vitiauit, inquit, sub tyrannide. O nos felices, si ne nunc quidem. [*Triarius*. Age, hoc non est præmium, vnum spectare omnium cruce? Certum habeo, si habuisset tyrannus filiam, non scripsisset edictum. Indicit festum diem, aperiri iubet maiorum imagines, cum maxime tegendae sunt. [*Varij Gemini*. Eadē hora & liberrum fecit, & generum. hoc fecit quod tyrannus non cogit, nisi cum irascitur: seruus ne tunc quidem facit cum cogitur. Generum habes, qualem? vt illi laudationem suam reddam, nempe frugi seruum, seruis tuis paritura fratres. Quantum ad expositionem rerum pertinet, sunt quidem acerba tyrannidis mala, tamen tristiora exponam, quae post tyrannidem gesta sunt. non dubitabam quin esset tyrannicidarum nuptura, si sub tyranno vitiaata esset, haberemus. Hoc non tibi vni accidit. nondum tyrannum occisum puto, etiamnum tyrannicas nuptias video. [*Marylli*. Nunc sciam, an meritò libertatem acceperis, si liber non merueris crucem. hoc quod obiiicio, qui in pluribus fecit, occisus est. [*L. Vinicij*. Nunc in domo nostra matrimonium est: cuius me puderet, etiam si raptus esset. Quam miseros putatis Iudices esse eos, quibus quidem duo quae miserrima fuerunt, optanda sunt, tyrannus & raptor. Vna generi tui commendatio est, quod se aliquando ista puella putauit indignum. [*Vallij Syriaci*. In eadem conditione Iudices sumus, vt consolari debeamus sororem, quod aut rapta non sit, aut nupsit. & tamē quid ille meruit, quandiu per dominum licuit, innocentissimus seruus? [*Sepullij Bassi*. Nuptias clausa domo fecimus. in contubernium deducta serui domina est: ita iste dexteram sororis meae, nisi dum manumittitur, non contigit. [*Pollionis Asinij*. Inter nuptiales fescenninos in crucem generi nostri iocabantur. Miserrimum egisse me diem memini, quo seruire coepit resp. Miserrimum diem egisse memini, quo in exilium fugimus. Inter hos dies sororis nuptias numero. Miserrima soror, fortasse vernularum tuorum nouerca es. Pater, volo ducere vxorem: dic quam mihi ex ancillis despondeas. [*Contrà. Albucij Sili*. Seruauit dominam, si quis tyranno indicasset, solus in cruce pendisset.

DIVISIO. Latro in has quaestiones diuisit: An etiam si non debuit filiam sic collocare, damnari tamen ob hoc non possit dementiae. Licet, inquit, mihi filiam meam cui velim collocare. isto modo & repudium remisero genero. Accusor. Male collocaſti filiam: & multi alij. Quid tibi videntur hi, qui abdicant filias suas? auari. sed mala causa est: nec ob hoc damnabor. Tu patrem debes dementem accusare, non sanum regere. Ego istud an sine ratione fecerim, videbimus: satis est, si sana mente feci. Deinde, An sic filiam collocare debuerit. Hoc in haec diuisit, An etiam si meruit seruus, non tamen sic illi referenda fuerit gratia. Deinde, An bene meruerit. De facto serui primū disputauit. dein de animo. factū quale. Non dominam constuprauit. Auge beneficia: nec dominum occidit, nec adultero dominam venundedit. Non est beneficium, scelere abstinere. Et tyrannus permisit dominam rapere, non coegit. De hoc beneficio non est quod laudes seruū: alioquin iniuriam fecit, si non subducta est iniuriæ, sed reseruata: tunc tamen solatium fuisset, cum multis pati. Denique quod aliae in tyrannide passae sunt, haec in libertate: ceteræ absentibus suis, haec praesentibus. In aliis stuprum vocabatur, in hac matrimonium: in aliis finis expectabatur iniuriæ, in hac nullus. Denique illarum stupratores suffixi sunt, huius manumissus. Deinde de animo serui.

COLOR. Latro colorem à parte filij, quare non vitiaſſet seruus, hunc fecit: timuisse illum supplicium, scisse futurum, vt liberata Rep. omnes, poenas, qui contaminassent dominas suas, darent: & aduentare iam tempus vltimum tyrannidis videbatur, cum ad summam esset perducta rabies: quæ nunquam nisi ex desperatione fit. Itaque cum videret, inquit, suffigi cruci seruos, clamabat: Hoc ego futurum sciebam. [In vltima oratione *Latro* dixit: Serui quoque nomine tecum queri possum: quem qui frugi fuerat, nequam fecisti. [*Albucius* hoc colore vsus est: Immatura etiamnum puella, nec adhuc iniuriæ idonea, & ideo illam non abduximus, quia aetatis beneficio tyrannidem sentire non poterat. [*Caestius* dixit: Ego planè non sum detractus seruo suæ laudem. habuit bonam mentē: sperauit posse fieri, vt si virginem seruassent, nuptiis dominae manumitteretur. [*Varius Geminus* ait: Fortassis amicam habebat. hac delectatus abstinuit. nam quidam virginum concubitum refugunt. fortasse sciuit illam non esse passuram, & illud quod nequā quoque seruos interdum frugi facit, malam fortunā timuit. & hanc sententiam quae valde circumlata est, adiecit: An etiam furcifer auderet cum domina concumbere, nisi illi pater permisisset? & illud dixit: Ad hoc pater ab exilio redibas? In exilium ergo quid fugimus? [*Buteo* voluit videri reuera mente lapsum patrem, & in narratione hoc dixit: Quam maestus venit domum ab edicto tyranni. quantum in sinu filiae fletit. puto illo tempore mentem esse concussam. [*Varius Geminus* dixit de abstinentia: Sic contaminare dominam suam, & trahere in cellam non est ausus. nisi fortè hoc modo maui narrem, iam tunc sperare sororis nuptias coeperat. [A parte patris magis defensione opus esse dicebat Latro, quam colore. Varius Geminus factum ipsum defendit, magnos viros fecisse, vt libertinas vxores ducerent. M. Cato, inquit, coloni sui filiam duxit vxorem. Sed ingenuam. Respon-

deam:

deam: Sed Cato. plus interest inter te & Catonem, quàm inter libertum & colonum. Quàm multa bona haberet subiectus, & obsequens maritus. Non petulantiam timebit, non verborum contumeliam, non pellicem, non repudium. Filiam meam semper domi habeo: quam eo magis desidero, quòd habeo. Deinde fide factum liberti laudauit. Albucius & Phaneus dixit, neminem natum liberum esse, neminē seruum: hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam. Denique, inquit, scis & nos nuper seruos fuisse. Retulit Seruium regem. *Silo Pompeius* hoc colore vsus dixit: Exhaustum tyrannidis iniuriis patrimonium: non habuisse se dotem quam daret. [*Argentarius* voluit videri puella volente se fecisse. Visa est, inquit, indulgere illi: certè debuit. [*Caius Sabinus* hoc colore vsus est, vt in quantum posset dignitatem suam destrueret, & humilitatem confiteretur: Et ideo, inquit, facilius potuit. Non vitiaui, quia nemo in domum nostram oculos dirigebar: & fueram, inquit, facere cui collocarem: quærendus mihi erat gener aliquis libertinus. quid ergo? alieno potius liberto? hunc iam noui. scio cuius affectus in nos sit. si moriar, scio me meam filiam apud hunc tutorem relicturum. Et hanc sententiam adiecit, quæ valde excepta est: Eum non contempni generum, qui tyrannum contempserat. *Attius Postumus* hoc colore vsus est: Nihil est, inquit, inuidia periculosius. hanc sapientes viri veluti pestiferam vitandam esse præcipiunt. hanc ita vincens inuidiam eram. Hic nunc nobis obicit fortunam liberorum nostrorum. oderant filiam meam feminae, me patres quasi publici mali segregem exprobratores: quo vno modo honestè potui, feci filiam meam ceteris similem. fortuna mea publicæ partis detracta omnis inuidia est: filiam nō habeo honestiorem quàm vos, seruum frugaliorem habui quàm vos. [*Hispo Romanus* dixerat: Maritum autem ego istum vocem, raptorem seruinum. verbum hoc quasi amputanti, quod non erat vsurpatum, quibusdam displicebat. eiusdem verbi explicatione, vt extra reprehensionem esset, vsus est, cum diceret, nondum esse consummatam aduersus seruos publicam vindictam: Etiamnum in domo nostra residuus raptor est. [*Saturninus Furius*, qui volens vel condemnauit, maius nomen in foro quàm in declamationibus habuit: solebat tamen tam honestè declamare, vt scires illum huic materiae non minus idoneum esse, sed minus familiarem. Is in hac controuersia cum L. Lamiae filio declamaret, dixit sententiam. †

Ex tabellis

emptionis multi sententiam trahere tentauerunt. *Albucius* dixit: Profer mihi tabellas. quid hoc est: generum socer manci pio accepit. [*Triarius* dixit: Fugitiuum, erronem non esse: Ita, si malum auctorem habemus, gener non ster non fugitiuus est. [*Blandus* dixit: Relegamus auctoritatis tabellas, furtis noxaeque solutus: hæc generi nostri laudatio est? [*Gallio* dixit: Furtis noxaeque solutus est. [*Sparsus* dixit: Ostēde tabellas. quid nobis cū isto genero: prior dominus promisit, fugitiuum non esse. Gratulor vobis posteri. patrem fugitiuum non habebitis. [*Varius Geminus* dixit: Erronem non esse: adiicio, fugitiuum non esse: adiicio, furtis noxaeque solutum. nunquid de generi tui nobilitate detraxi? [*Pollio* aiebat ridere se, quòd declamatores decreuissent hunc utique emptitium esse: Mirari vos puto, quòd in hac controuersia omnes declamatores mentis suæ fuerint. [*Nepos Mamilius* cum hortaretur libertum ad repudium sororis, dixit: Refer nobis gratiam. & tu sororem meam manumitte. [*Nepos Licinius* illi nō cessit, dixit enim: Sub illa subsellia transite serui, transite liberti, emptia cognatio. & cum illum sensum elegantem, & ab omnibus iactatum, subripuisset: Soror, opto tibi sterilitatem. adiecit: Nec est quòd mireris me timere partum tuum: audio sic nasci tyrannos.

Cauete proditionem. Controuersia VII.

LEX. Proditionis sit actio. *Thema.* Pater & filius imperium petierunt. Praelatus est patri filius. Bellum commisit cum hoste: captus est. missi sunt decem legati ad redimendum imperatorem. euntibus illis occurrit pater cum auro: dixit filium suum crucifixum esse, & se aurum ad redemptionem tulisse. illi peruenerunt ad crucifixum imperatorem. quibus ille dixit: Cauete proditionem. Accusatur pater proditoris.

CONTRA patrem. [*Albucij Sili.* Quid desideratis vltra? imperator supplicium tulit, proditor pretium. tristiores istum vidimus, cum filius imperator renuntiatus est, quàm cum captus. Redde rationem, quemadmodum redieris tutus, senex, solus, cum auro: cum etiam imperatores capiantur. Imperator adolescens renuntiatus est omnibus laetis, praeter patrem. [*Caestij Pij.* Plus accepit auri, quàm quod posset abscondi. nolite mirari, & imperatorem, & filium vendiderat. Cauete proditionem, iam commitiis cauimus. Abstulissent tibi aurum hostes, nisi dedissent. Cum de redemptione ageretur, omnes in curia fuerunt, praeter competitorum. Indicium fuit, morientis breue, filij verecundum. [*Blandi.* Quomodo te dimiserunt? si nihil aliud, & ducem genuisti, & tu esse voluisti. Si non decreueramus, consiliū nostrum expectari debuit: si decreueramus, officium. [*Arelij Fusci* patris. Vnde tam graues paterni finis: nunquid ossa filij reportant? expectat videlicet iudicia vestra reus: tanquam nesciat, quid de illo sentiat. Non tu semel apud hostem fuisti, sed nos semel legatos misimus. Imperator non audet nominare te, tanquam patrem. [*Iunij Gallionis.* Fuit adolescens optimus, verecundissimus: qui patri suo cessisset, si salua pietate potuisset. Iterum vobis inter patrem & filium iudicandum est. Candidatus processit contra patrem, si silentium eius intelligere scissetis, & tunc vobis verecundè indicauerat. Habebas apud hostes auctoritatem: apparebat te Reip. irasci. Legati nostri aurum ferebant: pater auferebat. Dixeras illos sero

los sero venturos: nonne peruenerunt? sero imperatorem nostrum conuenerunt. Imperator istum accusat, nos subscribimus. hoc fuit imperatoris nostri testamentum. Oboice, inquit, aliqua anteaetæ vitæ crimina. non possum. Verecundum comperitorem habuisti. multum tacebat. quod possum tibi maius crimen obiicere? filius tibi tuus credi Reipublicam noluit. Non est quod dicas, Quem mihi ad hostes: tanquā ipse ire non posses: cur tam citò reuerteris? Diutius nos cōtra filiū rogasti, quā pro filio hostē. Num immobilis stetisti? num illi quasi & ipse affixus hæuisti? quid tam citò recedis? etiam nū uiuit, etiānum loquitur. recessurus interroga, si quid velit mandare. voce proditiōē coarguit, silentio proditorē. Intellego quanto periculo istum offendam. quemadmodum enim iste accusationem vindicauit? cruce. Omnibus argumentis premitur. dabo qui viderint, dabo qui audierint: dabo aurum, dabo testem: & ne quid de dignitate dubitari possit, imperatorem. De hoc utrum uolet, dicat inimicus est, hunc indicauit. Aurum tantum habuerat, ut appareret etiam non quaerentibus: tantum suspectus erat, ut quemuis potius quā vos admoneret. Proditionem cauete. Optimus adolescens, optimus imperator, qui Reip. curam agere ne in cruce quidem desit. Dignum te nō putauit filius, cui diceret: Caue proditiōem. [*Varij Gemini*. Nolite omnia expectare ab accusatore, & occupato & verecundo. rem intelligite. crimina audistis: quaeritis anteaetæ vitæ crimina? non habet: nihil vnquam tibi filius obiicere voluit. Tam citò lassatae preces tuæ sunt. quid faciet miser? Nec imperator potest tacere proditiōem, nec filius loqui proditorē. [*Porcij Latronis*. Quid abitis? itaque iam peruenit usque ad crucem. Vereor ne tam sero caueamus, quā imperator noster: qui non ante intellexit proditiōem, quā proditus est: nec vnquam praesentius periculum fuit. Respublica sine imperatore est, proditor sine custode. Quid est quare tibi hostes pepercerint? Et imperatoris nostri pater es, & aurū habes, & legatus non es. Si tibi dicam, expecta dum legati mittuntur: filius tibi publicè remittetur. dices: Paternus affectus non sustinet moram: rapit me desiderium filij: etiam si redimere uiuum non potero, mortuum redimam. Nunquam tam durus hostis fuit, ut paternis lacrimis non flecteretur. Ut ignoscā tibi, quod tam cito isti: obiiciam, quod tam cito redisti. dic quid dixerit tibi? an nihil cum patre loqui uoluit? Cauete proditiōem. hoc dixit: Videte ne quis nocte insciis custodibus exeat, ne quis Rep. ignorante ad hostem perueniat: ne quis ex hostium castris grauis auro reuertatur. Nihil deest indicio. Si quid de proditiōe quaeritis, imperator vobis dicit: si quid de proditore, legati.

PARRALTERA. [*Arelij Fusci* patris. Quantū est pretium, quo vendo, ut filiū pater spectem in cruce, si filius patrem de cruce: tanti & impetorem & parricidium vendidi. Gratulabantur omnes repulso magis quā designato nimis ambiciose. Nunc paenitet. & filium & patriam vendidit: tam exiguum auri accepit, ut vnus senex portare posset.

DIVISIO. In hac controuersia, etiam si coniecturalis est, habetq. quasi certum tritumque iter: fuit tamen aliqua inter declamantes dissensio. *Latro* semper contrahebat, & quicquid poterat citò relinquere, praeteribat. Itaque & quaestionum numerum minuebat, & locos nunquam attrahebat: illos quoque quos occupauerat, non diu dicebat, sed valenter. Hoc erat itaque praeceptum eius, quaedam declamatorem tanquam praetorem facere debere, minuendae litis causa. quod in hac controuersia fecit: non enim curauit dicere, nullam esse factam proditiōem, sed se proditorē non esse. Et suspectus, inquit, iudici est, qui plus quam se defendit: & nolo cum filij voce pugnare, ut imperatorem & filium mentitum dicam: praesertim cum odium aduersus filium obiiciatur patri. [*Albucius* in duas parteis declamationem diuisit, primum negauit illam esse proditiōem: deinde ut esset, ad se non pertinere.

COLOR. Colorem contra patrem *Silo Pompeius* hunc introduxit, odio illum Reipub. a qua repulsus erat, fecisse, & odio ipsius filij quem oderat: & quia competiuerit, & quia vicerit. [*Varius Geminius* dixit statim permissē patrem hoc proposito imperium, ut proderet hominem avarum & lucro inhiantem: & quia noti mores eius erant, victum ab eo competitore a quo vinci fas non erat, nisi hominem turpissimum. Ante comitia, inquit, paratus erat & pecuniam accipere, & filium proderet: post comitia paratus erat pecuniam dare, ut filium perderet. Ut captus est dux: aiebamur, inquit, Non potest hoc sine proditiōe fieri. excusauimus nos imperatori. diximus perferuisse ad redemptionem, quamuis deterruisset pater. Hoc loco ille respondit: Cauete proditiōem. [*Blandus* dixit, aegrē ferentem pudorem repulsae, voluisse occidi filium, ut in eius locum substitueretur ipse. [*Hippo Romanus*. Vltionem, inquit, suam hosti vendidit. tam facile, inquit, exiit, nocte peruenit ad hostes, rediit: ut scires illum non tunc primum fecisse. [*Argentarius* dixit: Perfer ad senatum mandata filij tui. necesse est tibi multa dixerit. legatis quoque aliqua mandauit. fortasse proditoris nomen patri dixit. Indica nobis. Nihil, inquit, dixit mihi. Sublata omnis quaestio est. Quaeritis, quē dixerit: videte, cui nihil dixerit. [*Pro patre de comitiis hic color Latronis* fuit. Ne quis filium meum vinceret, timui: itaque professus sum, ut auctoritate mea deterrerem futuros competitores: deinde ipse filio meo cessi. [*Albucius* hoc colore usus est: Aiebat, inquit, talem imperatorem fieri debere, qualis Scipio fuisset: talem senem, qualis Maximus fuit: senem nihil temerē facturum. vtriusque populo copiam feci. [*Caestius* hoc colore usus est: Noueram vitia filij mei: sciebam esse acrem adolescentem, fortem, sed inconsideratum, temerarium. Itaque petij imperium Reip. causa filij mei, quem idoneum ad tantum sustinendum onus nō putabam. [*Fuscus Arellius* dixit, in hoc se competiisse, ut hostium animi frangerentur, cum audissent posse Reipublicā vel in vna domo duos eligere. [*Hippo Romanus* simpliciter putauit agendum. Inepti, inquit, hi colores sunt.

componantur competitores. hoc itaque egit colore, ut quereretur, de exitu comitiorum adolescentulos omnes conspirasse, quasi de aetatis comparatione ageretur: facile itaque victum senem non ambientem. De me, inquit, queri non potestis: clamaui, Non est vobis utilis huius aetatis imperator. Mansit itaque illi & post comitia eadem contumacia: nihil referebat ad patrem, nihil communicabat: itaque captus est. & cum descripsisset quam imperitè disposuisset aciem, quemadmodum inexploratis locorum insidiis oppressa eius temeritas esset, adiecit: Hoc erat quod vobis clamabam, Ducem senem eligit. [Otho Iunius pater: Praetagiis quibusdam, & in somniis hanc fortunam praenuntiantibus agnita re, comperisse dixit. erat autem ex somniatoribus totus. vbicunque illum defecerat color, somniū narrabat. De eo quod inscio senatu egressus est. Latro sic colorauit, amentem & attonitum protinus percurrille. [Albucius hoc colore usus est: Semper de duce citò constitui. longum erat expectare: ad summam festinaui, nec occurri. [Varius Geminus dixit: Maluisse solum ire. hostes enim auctoritate legatorum non moueri, ad lacrimas patrum saepe flecti. [Silo Pompeius ait: Putaui vilius esse, priuata illum pecunia redimi: minoris enim posse aestimari, quam si tanquam imperator redimeretur. [Argentarius ait: Nihil tam iniquum erat, quam legatos ad redemptionem mitti. nunquam enim reddidissent, quem sic desiderari publicè iudicassent. Itaque praecurri rogaturus, & hoc dicturus: Exercitus contemnit illum, Resp. relinquit. [Blandus ait: Cogitanti mihi quid facerem, contentusne essem paternis lacrimis, an comitatu publico preces meas adiuuarem: tandem venit in mentem, Troianum regem ad redemptionem filij sine legatis isse, & cum auro. [Sepullius Bassus ait, non expectasse se curiam, quia putauerit futuros qui redimendum negarent, quod factum apud Romanos saepius erat: itaque antè se voluisse redimere, quā posset aliquid de non redimendo constitui. [Caestius dixit: Non quaesiui secretos tramites, & occultum iter: proditor scilicet eadem via veni, qua legati. [De voce filij, colorem Albucius hunc fecit: Pudebat illum, inquit, quod captus erat, quaerebat aliquod fortunae suae patrociniū: uoluit videri non culpa sua, sed proditione hoc sibi accidisse: itaque nomen adicere non potuit. [Fuscus Arellius dixit, alienatam iam supplicis animum & errantem has voces effudisse sine argumentis, sine reo. [Varius Geminus omnia complexus est: Potest, inquit, propter hoc, potest propter illud: ego vobis idem suadeo, Cauete proditionem. hoc si cauere vultis, imperatores senes facite. Illud & in hac controuersia & in omni vi-
gandum aiebat Caestius, quoties aliqua vox poneretur, ne ad illam quasi ad sententiā decurramus. sicut in hac apud Caestium quidā auditor hoc modo coepit: Ut verbis ducis vestri scilicet, iudices, incipiā, Cauete proditionem. sic finiuit declamationem, ut diceret, In quibus vitam finit imperator, Cauete proditionem. Hoc sententiæ genus Caestius *ἡρξ* vocabat, & dicenti discipulo statim exclamabat †

ut in illa sua foria, in qua deliberat Alexander, an oceanum nauiget: cum exaudita vox esset, Quousque inuicte? ab ipsa uoce quidam coepit declamare, & in hanc desuit. Ait illi Caestius desinenti: †

Et alter, cum descriptis

Alexandri uictoriis, gentibus perdomitis, nouissimè poneret: Quousque inuicte? exclamauit Caestius: Et tu quousque? [Otho pater hoc colore usus est pro patre. dixit enim molestū fuisse imperatori, quod illum suffixum legati intuebantur. itaque ut ab hoc illos spectaculo arceret, & exoneraret verecundiam suam, id dixisse, quo audito festinarent. Itaque dixisse illum, non, Caueant proditionem: sed, Cauete: quia si ipsis legatis esset periculum, ne proderentur.

Mutanda optio raptore conuicto. Controuersia VIII.

LEX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema*. Rapta producta nuptias optauit. Iuuenis raptorem se negauit. Conuictus est. Illa optionem petit. Contradicitur.

CONTRA raptam. [Albucij Sili. Praeterquam quod in omni discrimine periculosa libertas est, meruit puella ut taceremus: misericors in nos etiam antequam rogaremus, fuit. inhumana libertas est, si vincimus aduersus iudices. Non oportet tibi amplius quam semel licere optare. omnis nimia potentia saluberrimè breuitate constringitur. qui potest condemnare, possit semel: qui potest occidere, possit semel: aut si quā iteratio recipi potest, in paenitentiam mortis recipienda est. Proponite vobis iam supplicij faciem, carnificem, securim. tamen hoc semel licere, nimium est. exorata sum, conde gladium: irata sum, repeto optionē. & non semel mori satius est? occide iam non vitiatorē, sed virū. [Porcij Latronis. Periculosius est negare raptū, quam commisisse. in hanc perturbationē adolescens perductus erat, ut ignoraret, quid fecisset: non refugiebat tamen puellae nuptias. fauebat tantū sibi, ut innocens duceret. itaq; nihil aliud petit quam libertatē, ut honestius duceret. Ita apud vos Iudices, tutius est peccare quā erubescere. Dignior poena erat, si id peccasset, quod meminisse posset. Exurge adolescēs, & sine vllō respectu pudoris ad pedes te puellae demitte: accedite & vos amici propinqui. & tu mater & pater: quid tu puella? ecquid te horū lacrimae mouēt? Nō eo, inquit, ad illū magistratū. non dissimulo. metuo te puella, si nusquā rogari vis, nisi ubi occidere potes. Grauius punior nunc, cū me peccasse pudet, quā cū peccaui. Quae post iniuriā ignoscit, perdit misericordiā. [Caestij Pij. Venit ad vos, vestro beneficio retenturus puellae beneficium. optauit nuptias: neque adhuc sciebat, quā verecundum maritū esset habitura. Raptorē dimisisti: virum occides? aiebat iudex: Quid habes, quod tā pertinaciter neges? nuptias optat. minus est ergo quod vitiauit, quā quod negauit. [Q. Haterij. Nō sum, inquit, optatura mortem, sed volo

mihi licere & mortem optare: quam potestas ista delectat, crudelis est. [*Blandi*. Ergo nos iniuriam periculosius negauimus, quàm fecimus. [*Iunij Gallionis*. Quadam nocte, quid dicam? Nox, vinum, error, quid irasceris puellam? iam negare non audeo: non diligenter causa mea acta est, dum nihil timeris: facilius me puellae credidistis. Confitendum est vitium nostrum: nos nuptiis fecimus moram. Siue adhuc esset vitata, siue non esset, visa est indigna matrimonio, quae hominem posset occidere. Tibi consulebā, ne dicereris vitatori nupta: si per te licuisset, honestiorem maritum habuisses: tu negasti. O hominem impudentem: ita tu non ante magistratus tribunal, in conspectu populi, in medio foro clamitasti: Ego virginē rapui? neminem habere tam obsequentem maritum potes: hic iam nihil negauit. [*Varij Gemini*. Exponā vobis rerum ordinem, sic tanquam ab eo didicerim, qui quid fecerit, nescit. [*Vibij Galli*. Vbi estis qui dicebatis: Nihil interest tua, Confitere, confitere: quia honestius putasti raptori nubere. Sit, inquit, mihi heres, si quis intra decem menses natus fuerit, nunquid negat? Surge adolescens: dic, Rapui, vitiaui: incipe scire quod nescis: miraris si tibi non credit? multum est de quo timer.

PARS altera. [*P. Asprenatis*. Nescio vtro iudicio aduersarius fuerit improbius: priore id egit, ne quam omnino poenam stupri penderet: hoc id agit, ut ipse optet, ex duobus lege constitutis suppliciis, vtrum velit pendere. Faterur enim impunē se habere maluisse, quàm ducere vxorem: vxorem ducere malle, quàm mori, antea legem vitiationis euertere conatus est, nunc transferre vult: aduocatos rogat, iudices rogat, omnes potius quàm vitiatam. Vtinam nō hoc illum liberaret metu, quod iudicis suae mouit clementiam. nobis clamabat se innocentem: si quid peccasset, mori non recusare. Aderat raptori populus: nec quicquam magis suspectam faciebat vitatae causam, quàm lenitas optionis. Si tibi iam de stupro tuo liquet, est quaedam proxima innocentiae verecundia, praebere se legibus: tu verò ne meruisti quidem mortem, illa infitiationem. ignorasti an peccasses, innocens esse voluisti, causam haberes: reuerrere ad partes puella, quandoquidem toties iam rogas, quae rogari ipsa debueras.

DIVISIO. [*Latro* tres fecit quaestiones, an illa optio iusta fuerit. Non fuit, inquit, iusta: nō enim constabat te raptorem esse. Nihil refert, inquit, an negauerit: erat enim raptor, etiam ita si negabat, & iusta fuit optio. An si iniusta optio fuit, reuocari possit. Optio, inquit, semel puellae datur: immutabilis est, semel emissā est. Iudex quam tulit de reo tabellam, reuocare non potest. quaestor non mutauit pronuntiationem suam. Nihil tam ciuile, tam vtile est, quàm breuem potestatem esse, quae magna est: si uolet & alteram suam optionem reuocare, & deinde tertiam, nunquam constabit quid futurum sit: cum illa quod optauerit, possit sequenti semper optione rescindere. Tertiam fecit quaestionem, An si possit aliquando reuocari optio, nunc debeat. Haec defensio adolescentis, qui negauit se vitiasse. [*Fuscus* & ordinem mutauit, & quaestionum numerum auxit, fecit enim primam quaestionem, An rapta non possit amplius optare quàm semel. Potest, inquit, lex enim non adiecit, quoties optet, sed ex quibus. Aut hoc, inquit, aut illud. Non adiecit, Neque amplius, quàm semel. Contra ait: Lex iubet te alterutrum optare. Tu hodie si mortem optatis, facies quod nunquam factum est: vitunque optaueris. Etiam si non licet, inquit, amplius quàm semel, & mortem optabis & nuptias. Ego nōdum optaui: optio est enim, quae legitime fit: illa non est facta legitime. si praetor defuisset, nunquid optionem vocares? Si rapta defuisset, raptor non fuit. Non est illa optio: sermo est. An proximo iudicio confirmata sit optio. Rapta ait: Agebatur apud iudices, vtrum deberet raptae esse optio: non iudicatum est raptam esse debere: rapta sit. Non, inquit, puella: quaesitum est enim, an ego in raptorem ius haberem: iudicatum est habere me: vti debeo. Non possum ante legem habere, quàm raptorem. Nouissimam quaestionem fecit aequitatis, An raptae debeat esse optio. [*Passienus* hanc ultimam partem sic diuidebat: An si adolescens malo aduersus puellam animo infitatus est raptum, ut nuptias effugeret, dignus sit qui iterum fortunam subeat optionis recusatae. deinde, an malo animo fecerit. [*Varius Geminus*: Ultimae quaestioni vel parti, inquit, quid debeat fieri, quaeritur. Duo haec adiciebat, quae per se quaeri putabat: An si puella pro certo adolescentis mortem optatura est, non debeat illi permitti optio, tam crudeliter vsurae sua potestate, deinde, An mortem optatura sit. Quid est, inquit, quare velis optare, nisi quod nuptias non vis? Hoc non tantum patimur, sed rogamus.

COLOR. Color pro adolescente introductus est à Latrone talis, ut diceret, se ebrium fuisse, & ignorare quid fecerit: hoc die magis credere de facto suo, quàm scire: recusasse autem, non ne duceret vxorē, sed ut sua voluntate duceret: & iudices non audisse sollicitos: faciles fuisse quasi de nuptiis ageretur. [*Varius Geminus* raptam confessus est, & dixit, nihil tam contrarium esse adolescenti, quàm etiamnum negare: ne non tantum raptam, sed etiam iudicem offēdat. [*Caesilius* nec Latronem secutus est dicentem, nescisse se, hodieque, nescire: nec Varium Geminum confitentem, se non rapuisse, apertius negauit. Virū, inquit, inuenire non poterat iudices. Tertiam sententiam secutus est. Si rapuit, indignum est puellam inuitam raptam esse: si non rapuit, nonne indignum est fieri illum maritum? [*Silo Pompeius* dixit, adolescentem verecundum naturā, & rustici pudoris, non sustinuisse confessionem. Non placebat Latroni color. Minus, inquit, ignoscetur illi, si scit se rapuisse, & sciens mentitus est. Contradicebat Silo, posse vlli fidem fieri, aliquem nescire an rapuerit. [*Hispanus Cornelius*. Non subducere illi, inquit, maritum volui, sed honestiorem dare. Digna est, inquit, tam misericors puella, quae non videatur nupsisse raptori. [*Hispo Romanus* ait, illos sodales qui ipsum impulerant, circumstetisse & dixisse: Non est haec quam rapuisti, timuit, ne illi, quam rapuerat, faceret iniuriam. [*Argentarius* dixit: Velle

lenti mortē optasset, non esset hic raptor iudicatus. Non causa tua illum premit, sed optio. Dū vnusquisque iudex dicit, quid habet quod tantopere recuset, putat de capite agi: & ipse ait, se velle ducere vxorē, sed titulum recusare. Nempe victus ducet vxorem. Non est sollicitudo de eo iudicandum, cui damnato gratulandum. [Silo hoc colore vsus est: Confusum adolescentem subito, & tanto tumultu parum sibi contulisse: & negasse, quia perturbatus erat: perseverasse, quia negauerat.

L A N N A E I S E N E C A E

CONTROVERSIARVM

LIBER OCTAVVS.

Orba post laqueum sacrilega. Controuersia I.

LEX. Magistratus de confesso summat supplicium. *Thema.* Amisso quaedam viro cū duobus liberis, laqueo se suspendit. Incidit ei laqueum tertius filius. Cū sacrilegio facto, quaereretur sacrilegus, illa dixit magistratui se fecisse sacrilegium. Vult magistratus tanquam de confessa sumere supplicium. Filius contradicit.

CONTRA magistratū. Faciam Iudices in foro quod domi feci, matrem mori prohibens. Quomodo, inquam, fecisti? quo loco quae sustuleras, condidisti? Haerebat, nec quicquam sacrilegij nisi paenam nouerat. Amissis duobus filiis, sacrilega sibi videbatur, quod viuebat. Non affuturus veni, sed seruaturus. Alij pro reis rogant: ego rogabo ream. Nullum accusator nisi in subselliis meis habet testem. Non est confessio, nisi quam accusator eruit, negat rea, tortor expressit. Fertur quaedam viso contra spem filio expirasse. Si ad mortem agit matres magnum gaudium, quid magnus dolor? Mater, habes non mediocre solatium. Vides aliquid & deos perdere. Magis deos miseri, quā beati colunt. Nō fecit sacrilegium mulier, non fecit orba, non fecit quae custoditur, non fecit quae constitetur. Iratis, inquis, diis sacrilegium potuit committere. Frangitur calamitosus animus, & ipsa se infelicitas damnat: & hoc condicio humana vel pessimum habet, quod fortuna quos miseros fecit, & superstitiosos facit. Diligentius dii coluntur irati. Quis ergo fecit? Vnde scire, possum, qui matrem custodio? Ago causam legum, ne carnificem, quem sacrilegis minantur, calamitosus adhibeant. Deos ita coluit, vt quae tam pro multis timeret. Confessio conscientiae vox est. Confessio coacti, & quae fecit agnoscentis, est verbum.

PARS altera. Omnium vox erat, sacrilegium latere non poterit. Quisquis est, non ipse bonum exitum faciet, non quisquam suorum. Et si nemo fuerit accusator, ipse narrabit. Concitata processit, velut diis ipsis persequentibus. Feci, inquit, Supplicium de ea vel nunc exigamus homines, de qua olim dii exigere coeperunt. Violatorum numinum maiestate compulsus est, vt mori & vellet & deberet, & nō posset. Incisus est ei laqueus. Tu putabas sacrilegam secretò mori posse? Omnia fecit, vt taceret: quae ne confiteretur, etiam mori voluit. Si crimen quaeritis, sacrilegiū factum est. Si facti causam quaeritis: si priusquam amitteret liberos, auara: si postquam amiserit, irata.

Phidias amissis manibus. Controuersia II.

LEX. Sacrilego praecidantur manus. *Thema.* Elij ab Atheniensibus Phidiam acceperunt, vt is Iouem Olympium faceret: pacto interposito, vt aut Phidiam, aut centum talenta redderēt. Ioue perfecto Elij Phidiam aurum rapuisse dixerunt, & manus tanquam sacrilego praeciderunt: truncatum Atheniensibus reddunt. Petunt Athenienses centum talenta. Contradicitur.

CONTRA Elios. Jam Phidiam commodare non possumus. Tunc demum illa maiestas exprimi potest, cum animus opera prospexit. Manus duxit ante sibi, quā operi. Iouem fecit. Sacrilegi vos estis, qui praecidistis consecratas manus. Primum sanguinem sui artificis vidit Deus. Testor Iouem, iam proprium Phidiae deum. Ars alios in miseria sustinet, te fecit miserum. Paciscendum Phidiam manus fecerant. Sine eo Phidiam nos recepturos speraus, sine quo vos accepturi non fuistis? Commodauimus qui posset facere deos, recepimus qui ne adorare quidem possit. Non pudet vos Iouem debere sacrilego? Superest homo, sed artifex periit. Poenam nobis Phidiae, non Phidiam redditis. Manus quae deos solebāt facere, nunc nec homines quidem rogare possunt. Talem fecit Iouem, vt hoc eius opus Elij vltimum esse vellent. Manus commodauimus: manus reposcimus. Elius testis est, Elius accusator, Elius iudex: Atheniensis tantum reus. Inuoco deos, & illos quos fecit Phidias, & illos quos facere potuit. Recepimus Phidiam. Confiteor, si possumus commodare.

PARS altera. Habuimus aurum olim sacrum. Habuimus ebur. Sacrae materiae artificem quaeſuimus. Diſpoſueramus quidem, vt aliis quoque templis ſimulacra Phidias faceret. Sed non tam neceſſe erat ornare deos, quàm vindicare.

Infamis in nurum. Controuerſia III.

THEMA. Duorum iuuenum pater vni vxorem dedit: quo peregre proſecto, infamari coepit ſocer in nurum. Maritus reuerſus abduxit ancillam vxoris, & torſit. Illa in tormentis perit. Maritus incertus quid quaeſierit, laqueo ſe ſuſpexit. Imperat alteri filio pater, vt eandem ducat. Nolentem abdicat.

CONTRA patrem. Duc, inquit, fratris vxorem. Sic hoc fieri poteſt. Adulterium frater inuenit. Haec eſt mihi cauſa abdicationis, quae fratri mortis fuit. Duc, inquit, fratris vxorem. Tentari me, ſi quaeſt fides, credidi. Mulier ſi nubere iugenti potes, facis vt omnia de te credantur. Cogor eam ducere, quae mihi cauſa abdicationis eſt, populo rumoris, viro mortis. Legi iam vxorem: quae, ſi peregrinatio incidere, mecum peregrinari velit: quae, ſi viro aliquid acciderit, alteri nubere nolit. Qui audiunt me abdicari, putant fratrem aliquid ſuſpicatum de me.

PARS altera. Obieciſti mihi vltimum nefas, & quod qui tantum eſt ſuſpicatus, noluit viuere. Impulſu tuo frater torſit ancillam: & quia nihil reperit, falſas ſuſpicionem morte piauit.

Homicida ſui. Controuerſia IIII.

LEX. Homicida inſepultus abiiciatur. *Thema.* Quidam ſe occidit. Petit vt inſepultus abiiciatur. Contradicitur.

PRO homicida ſepeliendo. Afferre ſibi coactus eſt manus aſſiduis malis. Summam infelicitatum ſuarum in hoc remouit, quòd exiſtimabat licere miſero mori. Infeliſſime adoleſcens, cum te & ſepultura prohiberi video, deſino mirari quòd periſti. Tales inimicos habes, vt etiam mortuum perſequantur. Facilius miſerum, quàm ſcleratum fortuna vincit. Sumpſiſti hoc ferrum Cato, & quàm inuidioſum, quòd Catonem occideris. Non perdideras ſepulturam, niſi in morte reperiſſes. Quid eſt miſerius in vita, quàm velle mori? Quid in morte, quàm ſepeliri non poſſe? Quis miretur eum mori voluiſſe, què fugientem quoque fortuna perſequitur? Omnibus natura ſepulturam dedit. Naufragos idem fluctus qui expulit, ſepelit. Suffixorum corpora crucibus in ſepulturam ſuam deſluunt. Eos qui viui vruntur, poena funerat. Iraſcere interfectori, ſed miſerere interfecti. Homicida, inquit, eſt qui ſe occidit. Huic iraceris? Pro quo iraceris? Nò aliud Scaeuolae Mucio cognomè dedit, quàm quòd à Porſena libertatè, manus ſuae vſione defendit, nec aliud quàm vilitas ſui. Nò aliud Codrū ceteris imperatoribus dedit exemplū, quàm quòd poſitis imperatoris inſignibus, ad mortè cucurrit. Nec vllò maior fuit dux, quàm quòd ſe ducem non eſſe mentitus eſt. Non poſtulo, vt glorioſum, ſed vt tutum ſit mori. Non magis crudeles ſunt, qui volentes viuere occidunt, quàm qui mori volentes non ſinunt. Curtius deiiciendo ſe in praecipitem lacum, fatum ſepulturae miſcuit. Celebretur Cato. huic miſerrimo, quòd aliquid non ignauè de ſpiritu ſuo ſtatuit, tantum impunè ſit. Etiam vulnera infeliſis ſcrutantur in crimen. Aeſtimate an viuere licuerit, cui ne mori quidem licuit.

PARS altera. Facinus indignum, ſi inueniantur manus quae ſepeliant eum, què occiderunt ſuae. Sumpſit gladium. Video ardentem oculos. In quem, neſcio: ſcelus cogitat. Neſcio cuius criminis ſibi conſcius conſugit ad mortem. Cuius inter ſclera etiam hoc eſt, quòd damnari non poteſt. Contra hos inuentum eſt, vt aliquid poſt mortem timerent, qui nec mortem timent. Nihil non auſurus fuit, qui ſe poſtuit occidere.

Nolens ad patrem redire. Controuerſia V.

THEMA. Abdicauit quidam filium. Ille tacuit. Fortiter fecit. Petit pro praemio ad patrem redire. Pater contradicit. Pater poſtea fortiter fecit. Petit ad ſe filij reditum. Filius contradicit.

CONTRA filium. Ego fortior ſum. poſt tuam pugnam pugnaui: poſt meam vicimus. Reuertere. dignam domum te feci. Iſti oculi mei ſunt. Iſtae manus meae ſunt. Iſta contumacia mea eſt. Si mereor praemium, patri date: ſi non mereor, iſti ſuum reddite. Ego, inquit, eadem lege praemium non accipi. Hoc eſt vnde abdicatus es. Putas nihil inter te & patrem intereſſe? poſt ſimilia opera, ſi tantum comilito eſſes, me patrem adoptare debueras. Admoneo te iuuenis. Hoc praemium qui reſuſauerat, petit. Timeo, inquit, ne me iterum abdicet. Cōmiſſurum me putas, vt iterum rogem? Bello grauiore pugnaui, quo neceſſe fuit etiam ſenibus militare, quo fortes eſſe non potuerunt, etiam qui priore bello fuerant. Ille annos ſuos exercuit. Ego vici meos. Tu fregiſti bellum. Ego ſuſtuli. Quanta exhortatio iuuenum fui ſenex fortis. Vtriq. noſtrū praemium reddite. Militaui ſenex: militaui exanguis: militaui qui iam vicariū dederam. Vterq. noſtrum cum rogatur, ſaſtedit: cum relinquitur, rogat. Quid nos ſuſpicari cogis, quòd non vis in paternam domum venire? Turpe orat virum fortem, niſi à patre coacto, non recipi.

PARS altera. Quid me captiuum ex libero cupis? Quid ignominiae subiicis virum fortem? Quid efficis, vt possim abdicari? Meus, inquit, es filius. Quid opus est praemio, si tuus sum?

Pater naufragus diuitis focer. Controuersia VI.

LEX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. Diues pauperem de nuptiis filiae interpellauit tertio. Ter pauper negauit. Profectus cum filia, naufragio expulsus est in diuitis fundum. Appellauit illum diues de nuptiis filiae. Pauper tacuit, & fleuit. Diues nuptias fecit. Redierunt in urbem. Vult pauper educere puellam ad magistratus. Diues contradicit.

CONTRA diuitem. Adducatur ad magistratus puella. quid times? Certè vxor tua est. Queri nec de morte poteris, si hanc puella maluerit. Nemo vnquam raptor serius perijt. Vt litus agnouit, naufragus in altum nataui. Quid times, si exorasti? Accessit ad me primum: Filiam tuam ducere volo, inquit. Non fleui. tunc enim licuit negare. Nuptias filiae, tanquam naufragium meum fleui. Naufragus plus de littore queror. Inter naufragium quidem & nuptias, ne vna quidem nox interfuit. Differat nuptias, dum flere focer desinat. Putat me iam filiam commisisse sibi, cum hic necdum se committat vxori. Lacrimis inter verba manantibus venio: talis & in nuptiis filiae fui. Si rapta es, cur optionem recusas? Si vxor es, cur times? Loquor vbi primum licet: procul à conspectu reliqueram patriam, nondum tamen possessionem diuitis praeterieram. Subitò fluctibus inhorruit mare, ac discordes in perniciem nostram flauere venti. Demissa est nox caelo, & tantum fulminibus dies redditur: inter terram & caelum dubij pependimus. Adhuc tamen bene Iudices nauigauimus. Naufragium maius restat in littore. Erat in summis montium iugis ardua diuitis specula. Illiciste naufragiorum reliquias computabat, illic vectigal infelix, & quantum sibi iratum redderet mare. Interrogor de nuptiis filiae, cum adhuc pulsaret aures meas fluctus. Feci quod debui, & captus & naufragus. Inimico stuprum lacrimis negaui. Delicatus diues, qui etiam inter naufragia amare potest. matrimonij celeritatem remoti angulo ruris abscondit. Ibi fecit nuptias, quò nemo nisi naufragus venit. Lacrima est indicium inoptatae rei. Lacrimae pignora sunt nolentium, & repugnantis animi vultus index. Nemo vnquam quod cupit, defler. Lacrimae coacti doloris inter praecordia, & intolerabilis silentij eruptio. Sicut ille qui super cinerem defler patrimonium, odit incendium: sic qui naufragium defler, maria detestatur. Fletus humanarum necessitatum verecunda execratio est. Tuae nunc sunt partes puella. Discedo. Et quod prius feci, taceo. Si nupta es, habes quod optes: si vitiata, quod imperes.

PARS altera. † Naufragum duo sacratissima inter homines exceperunt, hospitium & affinitas. Alterum praestiti: alterum & rogauit. Oblatas conciliante fortuna nuptias, quod erat amantis, saepius rogauit: quod festinantis, non distuli. Quid hic raptoris est, nisi quod indotatam duxi? Errat focer, qui putat mihi cariorem futuram puellam, si me potuerit occidere. Quid enim mihi superest? preces meae quas toties adhibui, an istius lacrimae quas moui? Nihil mihi inimicus obicere potest praeter matrimonium. Magnus est amor, qui ex misericordia venit. Fundebamus lacrimas ex paenitentia dissidij prioris. Nec plura aut me proloqui, aut istum respondere passae sunt mentes gaudiis occupatae. Nulla integritas tantum sibi, etiam explorata, confidit, vt causam velit dicere. Si interrogaueris filiam, partem legis amputaturus es: si non interrogaueris, legem. Si genero vitam daturus esset, etiam innocentiam reliquisset. Queritis, quid dum fleret, faceret? Non negauit, & solebat negare. Si nollet mortem, optaturus est: Non enim potest eas partes legis desiderare, quas non habet.

L. A N N A E I. S E N E C A E

C O N T R O V E R S I A R V M

L I B E R. N O N V S.

I A M videbar promissum meum impleſſe. Circumſpiciēbā tamen, nunquid me praeteriret. Vltro Votieni Montani mētionem intuliſtis: & velim vos ſubinde aliqua nomina mihi offerre, quibus aduocetur memoria: quae quando ſenilis per ſe marcet, admonita, & aliquando laceſſita, facile ſe colliget. *Montanus Votienus* adeo nunquam oſtentationis declamauit cauſa, vt ne exercitatus quidem declamauerit. Rationem quaerenti mihi ait: Vtram vis? honeſtam, an veram? Si honeſtam, ne malē allueſcam. Qui declamationē parat, ſcribit nō vt vincat, ſed vt placeat. Omnia itaq. lenocinia ita conquirunt: argumentationes quia moleſtae ſunt, & minimum habent floris, relinquit: ſententiis explicationibusq. audienteis delinire contentus eſt. Cupit enim ſe approbare, non cauſam. Sequitur autem hoc viſque in forum declamatores vitium, vt neceſſaria deferant, dum ſpecioſa ſectantur. Accedit etiam illud, quōd aduerſarios quamuis fatuos fingunt: reſpondent illis & quę volunt, & cū volunt. Præterea nihil eſt quod errorem aliquo damno caſtiget: ſtultitia eorum gratuita eſt. Vix itaq. in foro futurus periculofus ſtupor diſcuti poteſt: qui creuit, dum tutus eſt. Quid, quōd laudationibus crebris ſuſtinentur, & memoria illorum aſſuevit certis interuallis quieſcere? Cum ventum eſt in forum, & deſiit illos ad omnem geſtum plauſus excipere, aut deſiciunt, aut labant. Adice nunc, quod ab aliis nullius interuentu excutitur. Nemo rider, nemo ex induſtria obloquitur: familiares ſunt omnium vultus. In foro, vt nihil aliud, ipſum illos forum turbat: hoc quod vulgō narratur an verū ſit, tu melius poteſ ſcire. Declamatoriae virtutis *Latronem Porcium* vnicum exemplum, cum pro reo in Hiſpania Ruſtico Porcio propinquo ſuo diceret, vſque eō eſſe conſuſum, vt à ſoloeciſmo inciperet: nec ante potuiſſe cōfirmari, tectum ac parietes deſiderantem, quā impetrauit vt iudiciū ex foro in baſilicam transferretur. Vſque eō ingenia in ſcholaſticis exercitationibus delicate nutriūtur, vt clamorem, ſilentium, riſum, caelum deniq. pati neſciant. Non eſt autem vtilis exercitatio, niſi quae operi ſimillima eſt illi ad quod exercet: itaque durior ſolet eſſe vero certamine. Gladiatores grauioribus armis diſcunt quā pugnant: diutius illos magiſter armatos quā aduerſarius ſuſtinet. Luſtantes binos ſimul ac ter nos fatigant, vt facilius ſingulis reſiſtant. Curſores quod intra exiguum ſpatium de velocitate eorum iudicetur, id ſaepe in exercitatione decurrunt, quod ſemel decuſuſi ſunt in certamine. Multiplicatur ex induſtria labor quo condiſcimus, vt leuetur quo decernimus. In ſcholaſticis declamationibus, contra euenit: omnia molliora & ſoluſiora ſunt. in foro partem accipiunt, in ſchola eligūt: illic iudici blandiūtur, hic inſeruiunt: illic inter fremitum circumſonantis turbae intendendus animus eſt, vox ad aures iudicis perferenda eſt: hic ex vultu dicentis pendent omnium vultus. Itaque velut ex vmbroſo & obſcuro prodeuntes loco, clarae lucis fulgor obcaecat: ſic iſtos à ſcholis in forum tranſeuntes, omnia tanquam noua & inuſitata perturbant: nec antē in oratorem corroborantur, quā multis perdomiri contumeliis, puerilem animum ſcholaſticis deliciis languidum vero labore durarunt. *Lepidus*, vir egregius, & qui declamatorio non ſtudio ꝑ.

Cimon ingratus Calliae. Controuerſia I.

L E X. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum vtrumque corpus interficiat, ſine fraude ſit. Ingrati ſit actio. *Thema.* Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus deceſſit. Cimon filius eius vt eum ſepeliret, vicarium ſe pro corpore patris dedit. Callias ſordidē diues natus, redemit eū à Rep. & pecuniam ſoluit. eiq. filiam ſuam collocauit, quam ille deprehenſam in adulterio, deprecante patre occidit. Ingrati reus eſt.

P R O Cimone. [Albucij Sili. Non me mouet periculum meum. ſemper nos in malis noſtris non fortunam, ſed cauſam ſpectauimus. Nō dubito, quin Callias redempturus Miltiadem ſi iam habuiſſet filiam nubilem.] [Mufae. Aliud aliis pati non poteſt. mihi adulterium carcer eſt.] [Arelij Fuſci patris. Nihil, inquit, filiae plus poſſum dare quā Cimonem virum. quando mihi contingent ex eo nepotes? Ferrum à lege mihi traditum, ad vindictam pudicitiae, proiciam? Perdidisti pecuniam Callias, ſi tales ſoluiſti manus. damnatus peculatus nihil aliud heredi ſuo relinquit, quā ſe patrem.] [Caefij Pij. Non poteſt generoſus animus contumeliam pati. Merito tu ex Cimone nepotes habere concu-

-concupisti. Quid magis in me probasti, quàm carcerem? non sum innocentior quàm pater: ne felicior quidem. Hoc vnum interest inter parentis & filij fortunam, quòd illius calamitatum exitus fuit carcer, meorum initium. Exponam vobis, quàm in neminem meorum ingratus sim. Vnus Miltiadis census inuentus est Cimon filius: nec hic quidem quicquam habuit, quod dare pro patre praeter seipsum posset. In Cynegyri domo sperare nuptias poteram, nedum in Calliae. nec verebar, ne Cynegyrus pluris suas aestimaret manus. Redemptus Cimon redemptoris felicitas est. [*Votieni Montani*. Beneficium reddam, cum tam honestum desideraris quàm dedisti. Ego adulteros dimittam? quid aliud facerem, si alligatas haberem manus? egit me attonitum dolor. Non mehercule sic exorasset Miltiades pater. Nihil Calliae debeo, nisi liber sum. Est vir egregius Callias, est misericors. Sed utinam tantum aduersus bonos. Maior iniuria est, si nunc manus Cimonis alligantur, quàm fuit beneficium quo tunc solutae sunt. Non iste iniquiore animo filiam amisit, quàm ego vxorem: sed aequiore animo impudicam pati voluit. Vis diuitias tuas abscondere, cum in eos inciderint qui mendicitate censentur? Nihil habet domus nostra melius quod ostendat, quàm paupertatem. Da pecuniam Miltiadi, qua damnationem luat, nocens erit: da Cimoni qua patrem redimat, pius non erit. [*Vibij Galli*. Nullo mihi felicior videor, quàm quòd Miltiadis pretium fui. Alligatus iacebat Persicae potentiae vindex, libertatis publicae assertor. Alligatus iacebat crimen ingratae ciuitatis. Adulteram dimittam patri, adulteram? qui non tam gloriolus, quòd filius sim Miltiadis, quàm quòd vicarius. Quid tu poenam putas pro Miltiade alligari? si adulterum solum occidero, exulandum est. Quid faciam? Non occidam? plus quam praestitisti exigis: pro carcere exilium. Vnum beneficium dedisti: duo petis. Magnum vterque beneficium, dum damus, recepimus. Cimon, quod Miltiadem redemit: tu, quòd Cimonem. Videbatur mihi omnis maiorum meorum circa me turba fremere dicentium: Vbi sunt illae manus quae soluere Miltiadem? Non mihi occurrit indulgentia vxoris, non Callias fover, non vilius aut rei, aut beneficij memoria: feci quod soleo, nihil aliud aspexi quam patrem. [*Mentonis*. Cogita adulteros esse pro quibus rogas, cogita qualium misereri soleas. Turpe est, ab eodem dimitti & adulteros & Cimonem. Ego sum, qui referre gratiam ne mortuis quidem de sino. Ita mihi veros habere liberos contingat, quod quantum sit, Miltiades expertus est. [*Porcij Latronis*. Ego adulteros dimittam? ardet cupiditate vindictae animus. Has manus continere non posset Miltiades quas alligare potuit. Si in hoc solutus sum, redde me carceri. Ille Graeciae seruator, & Persarum vindex, Orientisque domitor, cui modo tam insignem triumphum fortuna de hoste detulerat, damnatus est peculatus, ob hoc videlicet ipsum, ut innocentia eius, quae alioquin latere potuerat, ipsa damnatione ostenderetur. damnatus est innocens. Quis in ciuitate misericors est? nunc occasio misericordiae venit. Miltiades redimendus est. Redemi corpus tuum Miltiade, ne funeri quidem interfuturus, in quod me ipsum impenderem. Misereor accusatoris mei, non quia perdidit filiam, sed quia habuit. Dignus erat Callias habere tales, quales redemit. quod si me in hanc stuprorum patientiam redemisti, matrimonio carcerem praefero. Honestius patri alligor, quàm adultero solvor. Ut audiui esse qui pecuniam numeraret, miratus sum fuisse in ciuitate nostra quenquam, qui Cimonem redimere quàm Miltiadem maluisset. Ego ne patrem quidem meum, nisi innocens fuisset, redemissem. [*Blandi*. Obijciat licet vincula: nunquàm tamen efficiet, ut non magis carcere glorier quàm matrimonio. Diuersi sunt hominum affectus. Tu fortasse Callia vincula ferre non potes: ego adulteram vxorem. Effugient ergo adulteri, tanquam alligatas Cimonis manus? [*Argentarij*. Redemptum me protinus appellare coepit de filiae nuptijs. Statim, inquàm Callias experitur an gratus sim. habet filiam sine Cimone, pro vna rogat, duos eripit. [*Fuluij Sparfi*. Dic nunc, Ego te carcere exemi: dum ego respondeam, ego me carceri tradidi: nunquàm effici poterit, ut melius actum putem quod à Callia redemptus sum, quam quòd pro Miltiade alligatus. Filia tua abstulit tibi generum Cimonem. Ductus est pater meus in carcerem, etiamnum captiuus tuis plenum, [*Iunij Gallionis*. Beneficium, inquit, tibi dedi, quod filiam tibi collocaui. nunc vero Miltiade grauiorem fortunam carcere sustines. Callias tecum communicare dignatus est. Ego me redemptum putabam, filiae istius emptus sum. Steterunt ante oculos meos maiorum imagines, emissusque sede sua Miltiades, maiestate imperatoria refulsit, & iterum meas inuocauit manus. [*Iunij Bassi*. Calliae filiam vxorem duxi. Hanc tibi pater iniuriam feci, dum ingratus esse nolo. Placeas tibi licet, & istas iactes diuitias: tantidem tamen redemi patrem, quanti à te redemptus sum.

DIVISIO. Latro in has quaestiones diuisit: An quisquis gratiam non retulit, cum possit, ingrati teneatur. Multa, inquit, interueniunt, propter quae non debeam facere, etiam si possum. Si non tenetur, quisquis non retulit gratiam, cum posset, an hic teneatur. Hoc in haec diuisit, An possit ob id damnari, quòd lege fecit: deinde, an facere debuerit. Nouissime, an si affectu & indignatione ablatus, non fuit in sua potestate, ignoscendum illi sit. Hoc non tanquam quaestionem, sed, ut illi mos erat, pro tractatione aut loco. [*Montanus Votienus* quaestionem hanc adiecit: an gratiam retulerit Cimon Calliae. Tuli inquit, filiam tuam vxorem: filia tua Miltiadis nurus facta est. non non putas beneficium, habere communes cum Miltiade nepotes? [*Gallio* illam quaestionem duram mouit, sed diligenter executus est, quae solet esse in ingrati controuersijs prima, an beneficium acceperit. Non erat, inquit, mihi poena in carcere esse in ingrati controuersijs prima, an beneficium acceperit. Non erat, inquit, mihi poena in carcere esse mea voluntate illo perueneram. ita me putas libentius in cubiculo iacuisse? Nullus tum erat locus Athenis honestior, quàm qui Miltiadem habuerat. Deinde & illam subiunxit quaestionem, An teneatur is qui beneficium acceperit, quod non petiuit. Non rogavi, inquit, te, dedisti istud iactationi tuae. puta-

sti ad gloriam tuam pertinere. ita tu non accepisses beneficium, si tibi solvere Miltiadem contigisset? [Silo Pompeius à parte Calliae duo beneficia dixit se dedisse, quod redemisset, & quod egēti filiam collocasset. hoc quod secundum posuit, nemo alius pro beneficio impetravit, in quo adeo non est dubium an beneficium non dederit, ut dubium sit, an acceperit. [Niger Brutidius illas praeterea quaestiones fecit, An si sua causa fecit hoc Callias, ut redimeret Cimonem, an sit beneficium. Beneficium enim est, inquit, quod totum eius causa praestatur, in quem confertur. Vbi aliquis ex eo aut sperat quid, aut praeparat, nō est beneficium, sed consilium. & diu executus est, & argumentis & exemplis. Deinde, an sua causa fecerit Callias. Voluisti, inquit, opinionem sordium illustri facto effugere, petisti ex hoc aeternam memoriam. Non magis poterat ignotum esse, à quo Cimon solutus esset, quàm pro quo alligatus. Voluisti habere generum nobilem, pium. Hispo Romanus duram quaestionem fecit: An retulerit gratiam hoc ipso quod occidit. Liberaui, inquit, te dedecore summo. inuito tibi beneficium dedi. non est quod mireris. Nam & me tu non rogantem redemisti. Hoc loco commemoravit illos patres, qui filias vitiatas occiderunt, qui incluserunt.

COLO R. Color & Gallioni & Latroni & Montano placuit, ut nihil in Calliam diceretur contumeliose, & redemptorem, & focerum, & infelicem. [Caestius multa in avarum & in foeneratorem, & menfularium & lenonem dixit, dum vult illud probare, reddidisse se beneficium, quod talem focerum habere sustinisset. [Latro dixit: Filiam tuam dimittam. quid adultero faciam? pro vna rogas, duos eripis. Hanc Hybreas aliter dixit sententiam.†

Haec tota diuersa sententia est à priore, etiam si ex eadem est petita materia. Illa non est similis, sed eadem, quam dixit prior Addeus rhetor, ex Asianis non proieci nominis: deinde Arellius Fuscus †

Hanc sic tractauit Arellius Fuscus: Non dices me Callia ingratum: vnde redemeris, cogita. Memini deinde Fuscum cum haec à discipulis sententia ei obijceretur, non infitiri, transulisse se eam in Latinum, & aiebat non commendationis se id, aut furti, sed exercitationis causa facere. Do, inquit, operam, ut cum optimis sententijs certem: nec illas corrumpere conor, sed vincere. Tum deinde retulit quandam Thucydidis sententiam. † deinde Sallustianam, Res secundae mire sunt vitijs obtentui. cum sit praecipua in Thucydide virtus breuitatis: hac eum Sallustius vicit, & in suis illum castris caecidit. Nam in sententia Graeca tam breui habes, quae saluo sensu detrahas, deme vel †

constabit sensus, etiam si non aequè comptus, aequè tamen integer. At ex Sallustij sententia nihil demum sine detrimento sensus potest. T. autem Liuius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam & tanquam translatam, & tanquam corruptam dum transfertur, obijceret Sallustio. Nec hoc amore Thucydidis facit, ut illum praeferat: laudat, quem non timet: & facilius putat posse à se Sallustium vinci, si ante a Thucydide vincatur. [Caestius colorem hunc pro Callia habuit: obiecit ultro Cimoni, quod passus esset uxorem suam adulteram fieri, quod non custodisset, quod expectasset dum superueniret pater, ut spectator calamitatis suae fieret. Iam, inquit, etiam si dimiseris, ingratus es. ego non expectaueram dū rogaret. [Hispo Romanus hunc colorem secutus est, & dixit adolescentem tumidum, & nobilitatis suae cogitatione insolentem, inuisa habuisse beneficia sua, moleste ferentem focerum suum dici Calliam. Itē omnem operam dedisse, ut mores puellae in vitia non tantum labi pateretur, sed ipse impelleret, ut haberet iustam dimittendi causam. Nactum eam occasionem non intermisisse, sed expectasse etiam dum superueniret pater: hoc se cogitasse, Expectat me. vult mecum pares rationes facere. fecisset, si non ostendisset patri adulteram filiam. Gorgonius in hac controuersia foedo genere cacozeliae vsus, dixit: Istud publicum adulterium est, sub Miltiadis trophaeis concumbere. Dorion cum descripsisset gloriae sibi fuisse carcerem, nunquam non se illam fortunam ostentasse dixit. †

Flamininus inter coenam reum puniens. Controuersia II.

THEMA. Flamininus praetor inter coenam a meretrice rogatus, quae aiebat se nūquam decollari hominem vidisse, vnum ex damnatis occidit. Accusatur maiestatis.

CONTRA Flamininum. [Mentonis. Iam etiam perituri dormiebāt. peragitur totus ordo supplicij ne quid se meretrix negaret vidisse. O miserum, si quis meretricem offendit. O miseram matrem familiae, si cuius formae meretrix inuidet: nihil petenti praetor negaturus est. [Mysae. Hic est Flamininus qui exiturus in prouinciam, uxorem à porta dimisit. [Argentarij. Non obijcio luxuriam, non obijcio histriionum locos. apud vos refrixerunt. in conuiuio nihil aliud quàm occiditis. Qui in carcere vixerunt, in conuiuio perierunt. [Blandi. Feriatur in foro. omnes videant, meretrix audiat. Reliquiae praetoris vincto trahebantur. Maiestatem laesam dixissem, si exeunti tibi licitor à conspectu meretricem non summo- uissem. [Vibij Ruffi. Paratus erat accusator cum commentarijs. aiebat, Quid si meretrix desiderarit? In hoc te cum uxore non misimus? Ut salua prouincia sit, optemus meretrici bonam mentem. Dedimus tibi legatum, dedimus quaestorem, ut tu cum meretrice coenares? meretrix vxoris loc accubuit, immo praetoris. [P. Aspernatis. Vni fortasse osculo donauit homicidium. etiam carni fices coenaturi manus abluunt. [Porcij Latronis. Ne à sobrio quidem licitore percussus est. Non inquirō in totum annum. vna nocte

contentus sum. Bibe licitor, ut fortius ferias. Ecquid intelligitis, quomodo damnatus sit, qui sic occisus est? quid scio, an in cuius gratiam occisus est, in eiusdem etiam damnatus sit? quantum tibi perdiderat, tantum tu meretrici dedisti. Si negaret, quos testes haberem? quis enim in illo conuiuium fuit, cui tecum sit credendum? facilius est, ut qui meretrici alia dederit, homicidium neget, quam ut qui hoc quoque dedit quicquam inde minuerit. Nunquam istud mulierum oculis ostendi solet, aut ista iam saepe vidisset. [*Tullij Bassi*. Inter temulentas reliquias sumptuosissimae coenae, & fastidiosos sub ebrietate cibos, modo excisum caput humanum fertur. Inter purgamenta & iactus coenantium, & sparsam in conuiuium scobem, humanus sanguis euerritur. Gratulor fortis tuae prouincia, quod desiderante tale spectaculum meretricis, plenum carcerem damnatis habuisti. Seruum si verberare voluisses, extra conuiuium abduxisses. [*Romani Hispanis*. Quis ferret te, si in triclinio tuo iudiciū coegisses? Scelus est, in conuiuium damnari hominem: quid occidere ad arbitrium meretricis? de reo pronunciaſti: nisi forte facilius in honorem eius decollas, quam iudicas. [*Fuluij Sparſi*. Contactam sanguine humano mensam loquor, strictas in triclinio secures. Quis credat ita aut concupisse meretricem, aut fecisse praetorem? Cadaver, secures, sanguinem loquor. Quis inter haec de conuiuium cogitat? Hominem, inquit, occidi nunquam vidi. alio quam Flaminio praetore, omnia alia vidisti. [*Silonis Pompeij*. Virum nobilissimum, & tantis honoribus functum turpiter meretrix clementem fecisset. crudelem fecit. Nunquam vidi. adijce si vis, nec alio praetore videre potes. [*Albucij Sili*. Si quis autem est Iudices, qui desideret, ut praetoris referam crudelitatem, quot praeter hunc iugulauerit, quot innoxios damnauerit, quot carcere incluserit: huic ego me satisfacturum polliceor. vno conuiuium, cum sua praetura reum euoluam. Instituuntur ab isto in prouincia epulae, & magnifico apparatu extruitur conuiuium, distinguuntur argenteis poculis aurea. quid multa? e carcere in conuiuium praetoris, cui stupenti misero meretrix arridet. Interim virgae promuntur, & victimae crudelitatis ante mensam ac deos trucidatur. Me miserum, imperij Romani terrore lusiſti. O qui crudelitate superasti omnes tyrannos, soli tibi inter epulas voluptati fuit morientium gemitus: hic vltimus apparatus coenae fuit. In eodem triclinio video praetorem, amatorem, scorta, caedes. meretrix praetori, praetor prouinciae imperat. In conuiuium constituitur catenatus: qui cum languentis praetoris istius aspexit oculos, existimans ipsum praetoris beneficium dimitti, gratias isti agere, & utrisque manibus mensam tenens: Dij, inquit, immortales tibi parem gratiam referant. Quicumque in eodem triclinio accubabat, alius vbertim demisso capite flebat: alius auertebat ab illa crudelitate oculos: alius ridebat, quo grator esset meretrici. Hic iste inter varios conuiuiarum vultus submoueri iubet: miserum stare ad praebendas ceruices immotum. Interim distinguitur mora poculis. nec sobrii quidem carnificis manu, ciuis Romanus occisus est. Non peto, quo minus securi percutiatur. Illud rogo, legi potius quam scorto cadat. Memento terrorem imperio quaeri, non oblectamenta mulierculis. Quid ego nunc referam Iudices, ludorum genera, saltationes, & illud dedecoris certamen, praetor ne se mollius moueret, an meretrix? [*Capitonis*. Exurgite nunc Bruti, Horatij, Decij & cetera decora imperij. Vestri fasces, vestrae secures, in quantum, pro bone Iupiter, dedecus reciderunt. Istis obscenae puellae iocantur. Quid si per deos immortales nullo sollempni die, populo inspectante, in foro conuiuium habuisses? non minuisse maiestatem imperij nostri? atqui quid interest, conuiuium in forum, an forum in conuiuium attrahas? Deinde descripsit, qualiter in foro decolleretur. Ascendit praetor tribunal, inspectante prouincia: noxiae post terga ligantur manus, statim intento ac tristi omnium vultu, fit à praecone silentium: adhibentur deinde legitima verba: canitur ex altera parte classicum. Nunquid vobis videor describere conuiuales iocos? Heu quam dissimilis exitus iniitijs adest. Accusauit te: quis? Iudicarunt te: qui? Te praetor damnatum pronuntiauit, occidit meretrix. [*Buteonis*. Ut iste cum amica coenaret iucundius, homo occisus est. Nunquid Iudices vnquam pro rostris vidistis praetorem cum meretrice coenantem? [*Votieni Montani*. Qui sic conuiuatur, quomodo irascitur? Damnaturi iurant nihil se gratiae, nihil precibus dare. Postulo, ut in hanc legem iures. Maiestas Populi Romani per omnes nationes, per omnes diffusa prouincias, in sinu meretricio iacet. Ea imperat praetori nostro, quae prostitit: cuius osculo nemo se abstinuit, nisi qui pepercit suo. Conuiuias tuos ipsa narra: fuere credo tribuni, fuere praefecti, fuere equites Romani: cum ijs ergo praetor. [*Cassij Seneri*. Ne de seruo quidem aut captiuo omni loco aut omni genere, aut per quos libebit, aut cum quibus libebit, supplicium sumi fas est, adhibeturque ad ea magistratus ob custodiam, non laetitiam. [*Triarij*. Quo crimine damnatus est: caedis. non tamen in conuiuium occiderat. Animaduerte diligenter, meretrix, ne iterum homicidium roges.

DIVISIO. Montanus Votienus has putabat quaestiones esse: An quod quis in magistratu peccauit, procos. vindicari possit maiestatis laesae. Reus enim quod tueri se facto non potest, ad ius confugit, & dicit se hac lege non teneri. Num quicquid peccauit in magistratu aliquis, maiestatem laedit? Puta aliquem, dum magistratus est, patrem suum occidere, veneno uxorem suam necare. Puto, non hac lege causam dicet, sed illis parricidij & veneficij. Vis scire, non à quo fiat, ad rem pertinere, sed quid fiat? priuatus potest accusari maiestatis laesae, si quid fecit quo populi Romani maiestatem laederet. Puta amicam habet proconsul: ideo maiestatis damnabitur: quod amplius dico, puta matronam **corruit, dum proconsul** est: adulterij causam dicet, non maiestatis. Singula, inquit, aeterna quae obijcis. Si tantum amicam habuisset, nunquid accusares? quod animaduertisset in aliquem nullo rogante, **nunquid accusari possit**. Si non omne non recte factum hac lege vindicari potest, an id quod sub auctoritate publica geritur. Nam

cum

cum adulterium committit, tanquam ciuis peccat, item cum veneficium: cum animaduertit, auctoritate publica vitur. In eo autem quod sub praetextu publicae maiestatis, actione vindicandum est. Dic enim mihi, si cum animaduerrere debeat, nec legitimo cultu ac more sollemni vsus interdii, tribunal conscenderit conuiuiali veste: si cum classicum canere debeat, symphoniam canere iusserit, non laedet maiestatem? atqui quod fecit, foedius est. & comparauit. Deinde si potest vindicari maiestatis lege id quod proconsul, maiestatis publicae & iuri & apparatus est, peccauit, an hoc possit, non potest, inquit: nihil enim detractum est populi Romani magnitudini. Is laedit populi Romani maiestatem, qui aliquid publico nomine facit: tanquam si legatus falsa mandata affert, aliter quam populus Romanus dederit. Imperator foedus percussit, videtur populum Romanum percussisse, & continetur inito foedere: nunc nec viribus quicquam populi Romani detractum est, nec opinioni, ei imputatur, si quid fecit, non populo Romano. At ex te ceteros aestimant. Nonne & ante hunc alij fuerunt, ex quibus aestimari possit? & post hunc erunt. At singulorum vitia nemo vrbibus ascribit. Attamen factum ipsum turpe est. Et multa alia: nec ideo illis populi Romani maiestas laeditur. Nemo paene sine vitio est: ille iracundus est, ille libidinosus est: non tamen si quid in aliquo est mali, eo statim maiestas laeditur. deinde ad facti ipsius aestimationem venit, & dixit haec obijci, quod meretricem habuit, quod aliquem occidit, quod noctu, quod in conuiuio, quod rogante meretrice. [*Silo Pompeius* has adiecit quaestiones: An si quod ei facere licuit, fecit, non possit maiestatis lege accusari. Potest, inquit. haec enim lex, quid oporteat, quaerit: aliae quid liceat. Licet ire in lupanar. Si praecedentibus fascibus praetor deduceretur in lupanar, maiestatem laedet, atqui quod licet fecerit. Licet qua quis velit veste vi. Si praetor ius in veste serui vel muliebri dixerit, violauerit maiestatem. Deinde illam fecit quaestionem, An ei hoc facere licuerit. Non licuit, inquit, illo loco, aut illo tempore, aut ex illa causa occidere. Quaedam quae licent, tempore & loco mutata non licent.

COLOR. De colore, inquit, quaeritur, quo vti debeat is, qui pro Flaminio dicit. Quaedam controuersiae sunt, in quibus factum defendi non potest, excusari potest: ex quibus est & haec. Non possumus efficere ut propter hoc non sit reprehendendus: non speramus, ut Flaminium iudex probeat, sed ut dimittat. sic agere debemus, tanquam pro facto non. emendato non, scelerato tamen. Itaque negabat se pro Flaminio narraturum *Montanus*, sed his quae obijciuntur respondurum. Aiebat autem illam sententiam *Rufi Vibij*, colore actionis esse bonum. [*Senecio* dixit, bonum se habere animum pro reo, in quo libido omnis intra meretricem esset, crudelitas intra carcerem. Ipse *Montanus* illum locum pulcherrime tractauit, quam multa populus Romanus in suis imperatoribus tulerit: In *Gurgite* luxuriam, in *Manlio* impotentiam, cui non nocuit & filium & victorem occidere: in *Sylla* crudelitatem, in *Lucullo* auaritiam. In praetore, inquit, cum illi constiterit abstinentia, ne excutatis, quomodo vna nocte coenauerit, Vtrum tamen, inquit, iniqui est quod obijciunt, quod *dánatus* perierit meretrice postulat, proconsul perire damnato. [*Colorem Fuscus Arellius* hunc introduxit, ebrium fuisse, nescisse quid fecerit. [*Silo Pompeius* hoc colore vsus est: Non putauit ad rem pertinere, vbi aut quando periret qui perire deberet. [*Triarius* ineptum introduxit colorem: Sermo erat, inquit, in conuiuio, contemni nimiam praetoris lenitatem: alios fuisse praetores, qui quotidie animaduerrerent: huius anno nullum esse occisum. Dixit aliquis ex conuiuiis: Tu ergo nunquam iratus? dixit & mulier. Ergo iratus, quod clementia sua contemptui esset. Curabo, inquit, sciant non deesse mihi sceleratum, quem videre lucem ultra non oportet. Occisus est: qui? *dánatus*. vbi? in praetorio. quo tempore? Est enim vllum tempus, quo nocens perire non debeat? [*Gallus Vibius* dixit: Meretrix orauit, timebá mehercules, ne exorasset ut aut occideretur, indénatus, aut damnatus viueret. [Ex altera parte multa bene dicta sunt, multa corrupte: in descriptione supplicij utique illi qui voluerunt omnia legitima supplicij verba in sententias trahere, in vitia inciderunt: tanquam dixit *Triarius*, Summoue, audis lictor? summoue a praetore meretricem. hoc loco non male adiecit, uerba: sed uide ne uirgae tuae pocula nostra disturbent. Despolia, meretrix agnoscis hoc uerbum? certe prouincia agnoscit. [*Silo Pompeius*, homo qui iudicio censebatur, & ipse ad hanc descriptionem accessit, minimum tamen mali fecit: ait, Animaduerte meretrix, age lege. quicquam enim lege hic agitur? *Hispanus* dixit: Age lege: tibi dicitur Flaminine: uiue sine meretrice, coena sine carnifice. [*Argentarius* in quae solebat schemata, attrectationem violentissimam fregit. Age lege: scis, inquit, quid dicat? interdii age, in foro age. stupet lictor. idem dicit, quod meretrix tua: hoc nunquam se uidisse. [*Montanus Votienus* dixit: Percussurus lictor ad praetorem respexit, praetor ad meretricem. [*Vibius Gallus* dixit: Lictori quia bene percusserat, propinatum est. Illud quod tanquam Latronis circumfertur, non esse Latronis, pro testimonio dico, & Latronem a sententia inepte tumultuosa uindico. ipse enim audiui *Florum* quendam auditorem Latronis dicentem, non apud Latronem: neque enim illi mos erat quemcunque audire declamantem. declamabat ipse tantum: & aiebat se non esse magistrum. sed exemplum. nec ulli alij contigisse suo, quam apud Graecos *Nicetae*, apud Romanos Latroni, ut discipuli non audiri desiderarent: sed contenti essent audire. Initio contumeliae causa a deridentibus, discipuli Latronis auditores uocabantur: deinde in usu uerbum esse coepit: & promiscue poni pro discipulo auditor. hoc erat non patientiam suam, sed eloquentiam uendere. Ut ad *Florum* reuertar, ille dixit in *Flaminio*: Refulsit inter priuata procula publicae securis acies: inter remulentas ebriorum reliquias humanum euerritur caput. Nūquam Latro sic composuisset, ut quia publicam securim dicturus erat, diceret, priuata pocula neque

neque in tam mollem compositionem eius sententia euauisset, neque tam incredibiles vnquam figuras compingebat, vt in ipso triclinio inter lectos & iocos & mensas percussum describeret. Ille cum in hac cōtrouersia descripsisset atrocitatem supplicij, adiecit: *Quid exhorruistis Iudices? meretricios lusus loquor.* Et ille dixit minus notam sententiam, sed non nimis bonam: In socium nostrum praetor populi Romani animaduertit, cum priuata voce, tumultuario tribunali, ebrius fortasse, nec calciatus quidem, nisi si vt omnia spectaret meretrix, diligenter exegit. [*Rufus Vibius* erat, qui antiquo genere diceret. belle cessit illi sententia sordidioris notae: Praetor ad occidendum hominem soleas poposcit. Alteram eiusdem generis, sed non eiusdem successus sententiam. cum deplorasset condicionem violatam maiestatis, consuetudinem maiorum descripsisset, qua semper voluissent ad supplicium aduocari, sententiam dixit: At nunc à praetore lege actum est ad lucernam. *Pollio* tamen *Asinius* aiebat hanc se sententiam recipere. *Liuius* de oratoribus, qui verba antiqua & sordida confectantur, & orationis obscuritatem seueritatem putant, aiebat *Miltiadem* rhetorem eleganter dixisse † tamen in iis etiam si minus est infaniae, minus spei est. Illi qui tument, & abundantia laborant: plus habent furoris, sed plus etiā corporis. Semper autem ad sanitatem procliuius est, quod potest detractioe curari. illi succurri non potest, qui simul & insanit & deficit. Sed ne hoc genus protegere videar, in *Flaminio* tumidissime dixit *Murrhedius*: Praetorem nostrum in illa ferali coena saginatum meretricis sinu excitabit occisuri. Et illud tetracolon: Seruiebat forum cubiculo, praetor meretrici, carcer conuiuio, dies nocti. Nouissima pars sine sensu dicta est, vt impleretur circuitus: quem enim sensum habet, Seruiebat dies nocti? Hanc ideo sententiam retuli, quia & in tricolis, & in omnibus huius generis sententijs curamus vt numerus constet, non curamus vt sensus. Omnia autem genera corruptarum quoque sententiarum de industria pono: quia facilis quid imitandum, & quid vitandum sit, docemur exemplo: & certe illud genus cacozeliae est, quod amaritudine uerborum quasi aggrauatur. Iam res petit, ut in hac cōtrouersia referamus id quod *Licinius Nepos* dixit: Reus damnatus est legi, periit fornicari. & illud quod *Senianus* dixit, habet sui generis insaniam cum diceret, nocte non debere sumi supplicium, post longam descriptionem, cum nunc demum ne victimae quidem occiduntur. Et ad hanc cōtrouersiam: Graeci apposuerunt manum. dixit in hac *Nicetes*. †

Euctemon dixit, †

pūs Cappadox cum coenam luxuriosam descripsisset, indignam maiestate praetoris, adiecit †

Hoc idem elegantius dixit *Addeus*, cum descripsisset coenam nocturnam †

Nicetes dixit: †

xit sententiam: †

Artemon eodem loco aliam di-

Glycon dixit

Expositum repetens e duobus. Controuersia III.

LEX. Per vim metumque gesta, ne sint rata. *Alia*. Pacta, conuentaue legibus, rata sint. *Alia*. Expositum qui agnouerit, solutis alimentis recipiat. *Thema*. Quidā duos expositos sustulit, educauit. quaerenti patri naturali pollicitus est se indicaturum ubi essent, si sibi alterum ex illis dedisset. pactum interpositum est. reddit illi duos. repetit vnum.

PRO patre. [*Arelij Fufci* patris. Aequū est, vt cum alienis diuidamus liberos, quos non diuidimus cū matribus? si alterum non abstuleris, vtrumque habebis. quid faciam? vtrumque genui, vtrumque desideravi, pro vtroque pactus sum. [*Albucij Sili*. Vna nati sunt, vna expositi, vna educati, redditi potissimum distrahuntur. distraxit illos fortuna aliquando à parentibus, nunquam ab ipsis. Misere mini Iudices, grauis inuidia est. [*Iunij Gallionis*. Duos exposui: qui alterum eligere non poteram. periclitor ne qui cum duobus liberis in iudicium veni, sine vilo reuertar. Nam quem perdam, eligere non possum. causa patris mei fuit, vt haberem filios: consummatio, vt perderem. pro filiis tibi debeo, non filios. Pete quantū vis pro disciplinis, imputa quantū vis pro alimentis: licet plus petas, dum ne minus reddas. Maiores nostri viderunt, quā effusa esset indulgentia pro suis timentium, quā parata quicquid posceretur dare. Itaque pro patre lex, non cum educatore pacta est. Non potui obligari de eis, qui in mea potestate non erant. si vis, ex aequo diuidamus: at habeatur vtriusque ratio: habeam ego tamdiu duos, quamdiu tu habuisti. Nolite timere pueri: non diducam vos. aut vtrumque habebo, aut neutrum. in auctione fratres quamuis hostilis hasta non diuidit. Plus quiddam est geminos esse quā fratres. perdit vterque gratiam suam, nisi cum altero est. [*Fuluij Sparfi*. Ignoscere mihi aduersarius debet, meos retinenti, cum ipse alienos concupiscat. repetit quod adhuc habuit, retineo quod modo agnouit. Agnitio diuidet, quos iunxit: etiā expositio? [*Cornelij Hispani*. Dic vter obsequentior sit, vter indulgentior. vterque, inquis. Miraris, si iam meos diuidere non possum? omnia pro filio paciscor, praeter filium. [*Votieni Montani*. Ego vero ne patrocinium quidem habeo. Si tam facile filios remitto, libenter exposui. Reddere istud est liberos, an eripere? Vtroque modo perdendi erant: vel paciscenti, vel neganti. pactus sum flens tremēq. tanquam cum exponerem. [*Caestij Pij*. Ne diuiderem filios, vna exposui: iste quoque duos sustulit, qui tantum vno contentus est. iterum cogor exponere.

A L T E R A pars. [*Iunij Gallionis* contra. Expeditae partes vestrae sunt, vtrumque ex hoc iudicio potestis patrem dimittere. [*Mentonis*. Iste assuevit carere liberis: ego etiam si vnum accipiam, necesse est torquear.

torquëat. duobus affueui. Quid vnquam commisi? & habes domi quos de me interroges. nihil vnquam sine illis feci, nisi indicium. vim vocas, quae te patrem facit? sine herede manere me, qui paulo ante habui filios duos tales, vt ex illis vnus quilibet satis sit. [*Pompeij Silonis*. Videte quàm modeste agam. ego sustuli, ego educaui, ego reddidi: iste eligat. [*Vibij Ruli*. Salui sunt, inquam, liberi tui. post hanc vim meâ iste me osculatus est. [*Passieni*. Cedo mihi tabulas testamenti, plures in testamento habeo quàm in pacto: hoc testamentum delere non cogito. si meos filios heredes facere nō possum, tuos faciam: preces meas ad filios transferam. hoc enim nomen licebit, puto, mihi vsurpare, dum litigo. [*Arelij Fusci* patris. Ferris hoc optimi iuuenes? ego vos expositos sustuli, ego educaui, ego aegrotantibus assedi: senem me fecistis, & relinquitis? [*Argentarius*. In ista vi duos filios perdi.

DIVISIO. [Latro sic diuisit: In re vis aut necessitas sit. Nulla, inquit, vis est: arma lex & vincula, & vltimum periculum complectitur: quorum nihil fuit in tua persona. Illic, ait, vis est & necessitas, vbi velim nolim succumbendum est. mihi erat necesse. non enim poteram habere alterum filium, nisi alterum promississem. Respondetur. Primum non est vis, vbi aliquid expediendae rei causa patiendum est, sed ratio. tanquam, Quia non possum domum habere, nisi hanc emerō. nulla alia venalis est. hanc occasionem videt venditor, & premit. non tamen hanc emptionem rescindes: alioquin in infinitum calumnia excedet. Dicit alius: Necesse mihi erat. tibi necesse? quare? primum etiamnum carere poteras. deinde & alia via poteras inuenire, sperare alium indicem. An aliter inuenire non poteras? ergo hoc tibi plus praestiti. An si est in re vis & necessitas, ita tamē rescindantur quae per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à pacifcente adhibita est. Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, si non à me cogaris. Meam culpam oportet esse, vt mea poena sit. Non, inquit. neque enim lex adhibenti vim irascitur, sed passio succurrit: & iniquum illi videtur, id ratum esse, quod aliquis non quia voluit, pactus est, sed quia coactus est. nihil autem refert, per quem illi necesse fuit. iniquum enim quod rescinditur facit fortuna eius, qui passus est, non persona facientis. Deinde an ab hoc vis admota sit. Tu, inquit, mihi vim admouisti, qui non aliter indicabas, quàm si pactus essem. Non est, inquit, admonere vim, aliquid cum certa condicione promittere. si qua vis est, à te tibi adhibita est, quod & sponte & ad exonerandum se venisset, vt tantum patri redderet, quantum educatori superfuisset.

COLOR. Pro educatore *Gallio* hunc colorem secutus est, se misericordia motum. Cum viderem, inquit, morbidum sine herede esse, dixit modo ipse qui audius est: Possumus duo patres esse. & dixit illam amabilem sententiam: Da itaque nunc poenas misericors. [*Montanus Votienus* sic coepit: Si quis me vidit, Iudices, modo duorum liberorum patrē, nunc solitudine periclitantē, ceriū habeo, dicit crudelem indicem. Et summis cum aduersario egit: rogauit, vt altero contentus esset. Et illam sumpsit contradictionem: Nescio, inquit, vtrum. & dixit: Mihi crede, qui illos optime noui: vtrum vis elige. ideo sic pactus sum, quia nihil intererat. [*Hispo Romanus* erat natura, qui asperiores dicendi viam sequeretur. Itaque hoc colore egit, ut inueheretur tanquam in malum patrem, & diceret, crudeliter exponentem, perfide recuperantem. In hoc, inquit, reperit, non quia habere vult, sed quia eripere. irascitur mihi quod duos educaui, quod indicaui. Et cum descripsisset saeuitiam exponentis, adiecit: Etiamnum mihi videtur eiusdem animi, eiusdem duritiae: quia nihil putat se debere ei, qui liberos suos educauit. Durus est pater, crudelis est. nolite credere ex illa feritate tam subitam mutationem. Sinite me in uno filio experiri. Dixerat in hac controuersia illam quaestionem, qua dicebat se nequaquam uim adhibuisse: Quid ergo? quis adhibuit uim? tu tibi. Non est quod dicas, Quis sibi ipsi uim adhibet? solet fieri. ecce ego ipse mihi nocui. & illud dixit: Placet mihi in irritum reuocari quae gesta sunt. dono quod indicauerim. [*Argentarius* dixit ex altera parte, miseriorem se nunc esse, quàm cum ignoraret suos. & cum tormenta patrij animi descripsisset, ait: Etiam nunc pacisci uolo. quid do, ut liberos meos recipiam? quid do, ne agnouerim? Indignabatur *Caestius*, detorqueri ab illo toties, & mutari sententias suas: Quid putatis, aiebat, Argentarium esse? Caestiosimius est. Solebat & Graece dicere, † Fuerat enim Argentarius *Caestij* auditor, & erat imitator. Aiebat inuicem: Quid putatis esse Caestium, nisi *Caestij* cinerem? & sic solebat iurare: Per manes praeceptoris mei *Caestij*: cum *Caestius* uiueret. Omnibus autem insistebat uestigijs *Caestij*: aequae extempore dicebat, aequae contumeliose, multa interponebat: illud tamen optima fide praestitit, cum uterque Graecus esset, ut nunquam Graece declamaret: illos semper admiraretur, qui non fuerunt contenti unius linguae eloquentia. cum Latine declamauerant, toga posita, sumpto pallio, quasi persona mutata, redibant. & Graece declamabant: ex quibus fuit *Sabinus Clodius*, in quem uno die & Graece & Latine declamantem multa urbane dicta sunt. Dixit. Haterius quibusdam querentibus, pusillas mercedes eum accepisse, cum duas res doceret, nunquam magnas mercedes accepisse eos, qui Hermeneumata docerent. [*Maecenas* dixit: † [*Cassius Severus* venustissimā rem ex omnibus. qui ab auditione eius cum rediret, interrogatus quomodo dixisset, respondit: Male. vicit. *Glycon* dixit: †

Gallio autem elegantissime dixit à parte patris, cum in vltima parte testamenti figuram tractaret: Quando ego mortuus ero, tunc mihi heres sit: vis interrogem, vter? *Triarius* dixit à parte educatoris: Ergo ego tollere potui, educare potui, tacere non potui?

A filio in arce pulsatus. Controuersia III.

LEX. Qui patrem pulsauerit, manus ei praecidantur. *Thema.* Tyrannus patrem in arcem cum duobus filijs accersijt. imperauit adolescentibus, vt patrem caederent. Alter ex his praecipitauit se, alter caecidit. Postea in amicitiam tyranni acceptus, occiso tyranno, praemium accepit. Reus sit caesi patris. Petuntur manus eius. defendit pater.

P R O filio. [Caestij Pij. Felicior essem, si plures reos defenderem. [Triarij. Haec vulnera quae in ore videtis meo, postea feci quàm dimissus sum. [Iunij Gallionis. Gratias ago filio, quod me non reliquit solum tyranno. quòd manu illius vsus sum, ego iussu. itaque crimini meo assum. Amicus, inquit, tyranni fuit. age, hoc tantum filius meus in arce simulauit? Procumbo ad genua vestra ludices, ille contumax, qui cum vapularem, non rogauit. [Musae. Occisus est tyrannus. à quo putatis, nisi ab eo qui patrem pulsare non poterat? praeciditis tyrannicidae manus. quid hoc est? integer tyrannus iacet. praeciduntur tyrannicidae manus. patri praecidite, ne vindicem filium, propter quem ne à tyranno quidem impune vapulaui. postquam occupauit arcem, secuti sunt illum homicidae, secuti venefici, secuti quisquis pulsare patrem poterat. necesse fuit patrem caedere, tam hercules quàm necesse fuit spoliare templum, virgines rapere. Aiebam: Fili fortius feri. tyrannus spectat. Si talis erat filius meus, qualem describitis, nescio cui magis expedierit tyrannum viuere. O quantum istis debemus manibus, per quas iam nihil necesse est. Occidit tyrannum. sic huius iratae manus feriunt. Cum occideret tyrannum, sic aiebat: Pater interficit, pater te ferit. sic feriunt qui volunt. Tecum fili inconsideratae pietatis queror. Validius patrem caecidisti quàm iussit tyrannus iratus. iacenti ipsas cadaueris manus in me iniecasti. [Fuluij Sparfi. Tales fuerunt, ex quibus posset alter contemnere tyrannum, alter occidere. [Iulij Bassi. Compressas filij manu in os meum impegit, caedentem consolatus sum. [Porcij Latronis. Caedat, inquit, patrem. dum ego negligens sum: occupauit se ex arce filius. hoc non est patri parcere, sed sibi. Dura fili. ad tyrannum tibi per patrem eundem est. Tenent ecce cruentum tyranni caput. nunc illas praecidite. [Blandi. Vt vidi tyrannicidam ex arce descendentem, nihil prius quàm manus osculatus sum. [Pompeij Silonis. Vtrum ex filijs meis probatis? alter se occidit, alter tyrannum. nemo ius habet in istas manus, meae sunt istae. Etiam cum tyranno seruirent, mihi paruerunt. ita mihi superstiti filio mori liceat, vt ego illum qui mori maluit, parricidam vocaui. [Arelly Fufci patris. Rogo vos per securitatem publicam, per modo restitutae libertatis laetitiam, per coniuges liberosque vestros. nemo tam suppliciter audiuit me rogantem, cum vapularem. Quàm languidae caedentis erant manus. non putas res illas tyrannicidium posse facere: istae mihi salutares porrexerunt cibos, istae potiones: nunq iam tam indulgentiores sensi manus, quàm cum me caederent. [Votieni Montani. Pereant, inquit, potius, qui sunt, qui tam fortiter loquantur? Vix inuentus est, qui tyrannum occideret. Fili fortius, inquam, feri, ne nos colludere tyrannus intelligat. suspensas leuiter admouebat manus. filius simulabat iussus, pater gemitus. Si qua est fides, iratus filium extuli, quòd me non caeciderat. Necessitas magnum humanae imbecillitatis patrocinium est. Haec excusat Saguntinos, quamuis non caeciderint patres, sed occiderint: haec excusat Romanos, quos ad seruilem delectum Cannensis ruina compulit, quae quicquid coegit, defendit. Ille quoque mihi pepercisset, si vnicus fuisset. ille me fratri relinquebat, hic tyranno. Etiamnum, inquit, in facie tua vulnera apparent. Fili, nocet tibi, quòd tam cito occidisti tyrannum. [Mentonis. Queritis, quis haec fecit vulnera? ille cuius caecidit me in funere manus. Ita mihi libero & viuere contingat & mori, ita oculos meos filij manus operiant, vt ego inter liberos meos fortior steti.

E X altera parte. [Arelly Fufci patris. Tamdiu caecidit patrem, donec placeret tyranno satelles. quid? Tu tyrannicidium facere non potes, nisi in parricidio exercueris manus? Pater, inquit, adest. malo. non enim tantum patrem, etiam patronum caecidisti. [Iulij Bassi. Quoniam eo scelerum peruentum est, vt parricidae pater adsit, non istius aduocationi adsum. defendit quamuis nocentem. Equid agnoscitis indulgentiam illius? Frater qui maluit perire quàm patrem caedere, infelix causam suam cum fratre iungebat. exclamat iste: Nihil illi mandaui. ego tibi & pro illo satisfaciam: vt validius, inquit, caederet. Pro Repub. inquit, feci. Vis tu pudorem habere, nec imputare Reip. idem quod tyranno? Pater, inquit, mihi adest. At me hercules frater non adesset. Habuisti, quod tyranno iactares. Frater maluit mori. quisquis caedendus erat, isti tradebatur. Tyrannum, inquit, occidi. at patrem quantumominus quàm occidisti? [Pompeij Silonis. Gaudeo in subscellijs istius esse patrem. quomodo enim aliter efficere potuissim, vt vulnera eius videretis? Non multum refert mea, vbi sit. ab hac parte crimen obijcitur, ab illa ostenditur. Grauior testis esse solet, qui à reo surgit: Talis prorsus pater, quem nemo alius posset caedere, nisi amicus esse posset tyranni. Frater perijt, ne parricidium aut faceret, aut videret. In illa praecipitia non minus, inquam, fratrem fugit quàm tyrannum. [Corneliij Hispani. Descendebat cruentus pater, vexato laceratoque corpore vix agnoscendus. putares duos fuisse qui caecidissent. fecit quod debebat. qui patrem caeciderat, amicum occidit. [Caestij Pij. Ego, inquit, caesus sum. poenam remitto. Mirarer, nisi pro tam bono patre fuisset qui mori vellent. Dignus est quem inuitum vindicetis. ita ne apud vos tantum crudeles patres vindicantur? Pater, inquit, iussit. ergo frater tuus impius fuit, qui patri non paruit.

paruit. Si quando lente parebant satellites, aiebat tyrannus: Non spectatis quemadmodum patrem caeciderit. Qui patrem caeciderit, manus eius praecedantur, hanc legem moriens laudauit tyrannus. Nouissime inter filium & patrem tyrannus intercessit. An nō quisquis patrem caeciderit, puniatur. In lege, inquit, nihil excipitur: sed multa quamuis non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est: quaedam vero tam manifesta sunt, ut nullam cautionem desiderent. Quid legis interest, excipere, ne fraudi sit ei qui per insaniam patrem pulsauit: cum illi non supplicio, sed remedio opus sit: Quid opus est cauere lege, ne puniatur infans si pulsauerit patrem? quid opus est cauere, ne puniatur, si quis aut patrem sopitum, aut subita corporis grauitate collapsum excitauit: cum illa non iniuria, sed medicina fuerit? Nondum de propria, sed de communi causa loquor. Si officiose quis caecidit patrem, non pulsauit, puniri debet?

DIVISIO. Hanc quaestionem in partes plureis diuisit, An tutus sit qui tyranno iubente fecit. Cogitate quā multa tyrannus exegerit. Pro publica innocentia est, non licere hoc quoque tyrannis, ut nos faciant nocentes. Tyranno iubente fecit. miserior fuit ipso vapulante. Ille non dicitur sacrilegus, qui deorum immortalium dona manibus suis tulit ad tyrannum, aut qui funestas tyranni imagines inter effigies deorum immortalium consecrauit. An tutus sit, qui patre iubente fecit. Non caecidit, sed paruit. & illud dixit in narrationibus: Stabat contumaci frater vultu, intellexit non posse cogi à tyranno. An tutus sit, qui pro patria facit: An hic pro patria fecerit. Item, An illo iam tempore cogitationem tyrannicidij habuerit, & hoc animo caeciderit, ut aditum faceret sibi ad amicitiam tyranni. [Montanus & illam quaestionem ultimam fecit: An etiam si quid peccatum est, tanto merito redemptum sit. [Callio illam quaestionem primam fecit: An ultio caesi patris, nullus sit nisi patris. Inuitum, inquit, me nemo vindicaret, si à quolibet alieno caesus essem, & nollē agere iniuriarum: nemo nomine meo ageret, atqui nihil interest: poena maior est eius qui caecidit, ius idem eius qui caesus est. Contra aut omnibus actionem dari. non enim priuatam esse iniuriam, sed publicam: itaque nec taxatione defungi damnatum, aut iniuriarum poena, sed manus pendere: ad omnes patres pertinere hoc exemplum, ad omnes filios, & ad ipsam Rempublicam. tales esse qui fiant tyranni, certe qui tyrannorum amici. Et ultimas has fecit quaestiones: An si pio animo fecit, non teneatur: An bono animo fecerit. Et in illa quaestione Latronis, An tutus est qui patre volente fecerit: Nunc, inquit, fingis in filij patrociniū, sed tunc noluiſti. Et adiecit: Ne dixeris idem voluisse patrem quod tyrannum. Quaeritis, utri paruerit? Tyrannus illum amauit, tanquam sibi paruisset, Pater inquit, voluit, ita tu non tyranno tantum, sed patri dignus parricidio visus es? Cum de scripſisset impium in fratrem, impium in patrem, adiecit: Tyrannum quoque tunc cum amare deberes, occidiſti.

COLOR. [Montanus partem accusatoris declamauit, & hoc colore vsus est: Indulgentissimū fuisse in filios patrem: nimiam pietatem eius fuisse notam tyranno. Itaque illum qui quaereret pudicis dolorem ex impudicitia, contumacibus ex seruitute, pijsſimo patri tormentum quaesisse ex filiorum impietate: & induxit illum animose loquentem, qui iussus est prior patrem caedere. Quid si non caecidero, inquit, quid facturus es? torquebis? occides: plus est quod imperas, quā qđ minaris. Certamen erat in vno homine, utrum plus posset natura, an tyrannus. Caede, inquit, non caedo. verbera: non ferio. Haec fratre audiente. Et illud dixit, cum promitteret amicitiam tyrannus: Magis praemium extimui tyranni, quā imperium. Et cum descripſisset cicatrices patris: Et forma est adhuc faciei, dixit, ab utroque caesum putes. [Montanus tamen aiebat, nihil posse melius dici. Ex hac parte tyrannus iubet, ex altera lex vetat. morieris, si caecideris: morere, ne caedas. [Caestius dixit: Tyrannus imperat ut patrem caedas. non est nouum: noluiſti facere. Laudaturum me putas? ego vero non laudo, alterius ista gloria est. tu fratrem imitatus es. [Argentarius dixit: Tu patrem caecidiſti, cum & legem noſſes, & fratrem. [Montanus dixit: Parricida esse voluiſti: violaſti patris corpus, fratris beneficium. Ab altera, hoc colore omnes declamauerunt tanquā patre iubente fecisset. Triarius dixit: In filij mei manus incurri. [Bassus Iulius: Ego me filij mei manibus caecidi. [Haterius dixit: Ago gratias tyranno, quod alterum filium meum custodiri iussit, ne mori posset. [Caestius ait in narratione: Tyrannus iubet caedere, exposita tormenta sunt. quid faciat? moriatur, inquis. hoc dicis. ne caedat patrem: occidat. [Fuscus Arellius dixit: Complecti volo istas manus, optime de me etiam ante tyrannicidium meritas. [Callio dixit: Viderit quantum tibi se putet debere Respublica. ego plus me quā illam debere tibi iudico. difficilius est quod me iubente feciſti. [Montanus Votienus dixit in narratione: Si perseueras fili, fratrem sequar. Videris utrum patrem caedere malis, an occidere. Hanc controuersiam & ab Iulio Sabino bene declamari memini, cum describeret tyrannum occisum, & eum ingenti gloria ex arce deductum. O te parricidam: nisi post tyrannicidium quoque intelligis, quanto melius frater tuus perierit, quā tu occideris. Illud non probaui, quod multa in re seuera tentauit false dicere. Erat autem vrbaniſſimus homo, ut vobis saepe narraui, ut quicquid illi in eloquentia deerat, vrbaniſſimate pensaret. Meminimus cum illum Syriacus Vallius, homo disertus, accusaret, & videret Latinum Calumniam testem circa coronam iudicij obuerſari, & toties occurrere eunti Syriaco, & quaerere, quid haberet spei: deinde post iudicium, cum Syriacus gratias illi ageret, quod tantam curam sui egisset: At mehercules, inquit, timebam, ne vno rhetore plus haberemus. & testis productus cum interrogatus eſſet, an accepiſſet à patre festeria: dixit quot accepiſſet: an haberet, negauit. Deinde interrogatus, an Calumniam haberet? Ipse, inquit,

inquit, negligentiam meam nosti: an habeam, nescio: accepisse me scio. & in Domitium nobilissimum virum in consulatu, cum thermas prospicientes viam sacram aedificasset, coepisset deinde rhetores circumire, & declamare: Ego, inquit, sciebam hoc te facturum, & matri tuae querenti de tua desidia dixeram.

Duas eius urbanas res praeterire non possum. Secutus erat in prouinciam Cretam Occium Flamam proconsulem. Graeci coeperunt in theatro postulare, ut Sabinus maximum magistratum gereret. Mos autem est, barbam capillumque magistratui Cretensium summittere. Surrexit Sabinus, & silentium fecit, deinde ait: Hunc magistratum ego Romae bis gessi. bis causam dixerat. Graeci non bene intellexerunt, sed bene precati, à Caesare petebant, ut honorem Sabinus & tertio gereret. Postea deinde offendit illos tota comitum cohors: oppressi sunt in templo ab omni multitudine, quae postulabat, ut Romam Sabinus cum Turdo proficisceretur. Erat inter infames maxime & iniustos homines Turdus. Cum Turdus promitteret iturum se, ut inde posset exire, Sabinus silentio facto, ait: Ego ad Caesarem non sum iturus cum mattea. Postea hoc Sabino cum causam diceret, obiectum est. Multa illum diserte dixisse memini. Cum introductus esset ex carcere in senatum, postulaturus ut diariam acciperet, tunc dixit de fame questus: Nihil onerosum à vobis peto, sed ut me aut mori velitis, aut viuere. atque illud dixit: Nolite, inquit, superbe audire hominem calamitosum.

Saepe qui misereri potuit, misericordiam rogat.

Et cum dixisset Seianianus locupletis in carcere esse: Homo, inquit, adhuc indemnatus, ut possim viuere, patricias panem rogo. Cum mouisset homines & flebili oratione & diserta, rediit tamen ad sales: rogauit ut in Lautumias transferretur: Ne, inquit, quenquam vestrum decipiat nomen ipsum Lautumiae, minime lauta res est. Hoc retuli, ut & ipsum hominem ex aliqua parte nossetis: & illud sciretis, quàm difficile sit, naturam suam effugere. Quomodo posset ab illo obtineri, ne in declamationibus iocaretur qui iocabatur in miserijs ac periculis suis: in quibus iocari eum non debuisset, quis nescit? potuisse, quis credit? [Murrhedius non degenerauit in hac controuersia. nam colorem stultissimum induxit. Voluit, inquit, & hic fratris sequi exemplum. dum retineo, dum luctor, visus est patrem caecidisse. Vnum ex his quos audiui declamantes, scio Mentonem usum non patrono patre, sed aduocato. ipsum tyrannicidam induxit dicentem, & colore usus est: Non iustum se à patre, quia aiebat incredibile omnibus videri, patrem coram tyranno caedi se iussisse: sed initum esse tyrannicidae consilium, ut per hoc ad amicitiam perueniret, per amicitiam ad tyrannicidium. Haec eius sententia laudata est, cum describeret se patri manus afferentem: Nihil in toto tyrannicidio difficilius feci. Illud dixit: Iam tum factum esset tyrannicidium, si me frater non reliquisset. Et illud dixit: Vos ego tunc respexi templa, leges, Resp. nam si me tantum spectassem, facile tyrannum effugissem, illa, qua frater effugerat.

Primignus ab auo raptus nouercae. Controuersia V.

LEX. De vi sit actio. Thema. Quidam duos filios sub nouerca amisit: dubia cruditatis & veneni signa infecuta sunt. Tertium filium maternus auus rapuit, qui ad visendos nepotes aegros non fuerat admissus. quaerenti patri per praeconem, dixit apud se esse. accusatur de vi.

CONTRA auum. [Iunij Gallionis. Violentus & impotens senex hominem liberum sinu meo rapui. quod seruare tibi difficile est, auo dona. Quoties miserum me puer audies? nouerca, quis est? fugitiue reductus es. Habui filiam, quamuis iste vnus filius superstit, foecundam. Quàm indulgenter puerperia diuisit. natus est filius: dixit, Filius hic meus est. natus est alter: dixit, Hic matris est. natus est tertius: dixit, Hic aui est. Cum quaereret filium, erant qui suaderent & dicerent: Tace, meruit excludi. [Caestij Pij. Quàm causam rapiendi habebat impotens senex? nūquid fratres eius occiderat? Ignoscite mihi, si tantum filiae meae madata narro. hanc solā ex meis morientē vidi. habui filiā: de omnibus meis, Habui, dicendū.

ALTER A pars. Habitu vagabatur lugubri, sordidaque praetexta: omnes illius miserebantur, quosdam etiam dicentis audiui: Quid? iste puer matrem non habet? patrem non habet? auum non habet? [Arelij Fusci patris: Tres filios filiae meae debes, vnum mihi: sine apud me nutriatur. Quid times? ne non admittare cum veneris? exposuisse haecenus iuuat. Iam nunc fortuna, aut nouerca narranda est. ut vidit me, haesit complexibus meis, puerum osculabar miser, interrogabam de fratribus: dum interrogo, dum fleo, perueneram domum. Rogo ne hoc causam meam peiorem fecerit, quod ille quem rapui, vnicus erat. [Votieni Montani. Mittis praeconem. adice illi omnia insignia. hic puer matrem perdidit, fratres amisit, nouercam habet. Affirmo tibi, non indicabit quisquis fuerit. erras, & vehementer erras. filios quos perdidisti, non quaeris: quem quaeris, non perdidisti. Vtra tandem iustior querela est? pater ab auo vnum repetit: auus duos a patre. [Vibij Rufi. Raptor ille & impotens, dum moriuntur nepotes mei, ad ianuam steti: plus habeo, quod auo, quàm quod reo timendum sit. [Fuluij Sparfi. Vnus perit, alter perit: toties fortunam accusas, nunquam nouercam. Facinus indignum: puer ad supplicium in domo aui a patre quaeritur. Ad aegrotantē nepotē veni, nō sum admissus: haec vis vera fuit. [Argentarij. Pater quos confcios habuit, nescio: domi non fui: amissa filia volui aliquē adoptare ex nepotibus: sed aiebam, Quid necesse est? quoties videre volam, in domum veniam: quoties volam, in domum abducam: agamus tanquam affines. Tres habes filios. diuidamus: & vide quàm non improbam diuisionem desiderem, ex tribus vnum posco. Vtinam omnes, quos perdidit, quaereret. [Blandi. Cum tradere vellem puerum, nescio

quis exclamauit: Puer, nunc peristi. nihil vobis subtraham. quid ni? praeconi quoque omnia indicaui. [Mentonis. Rapui nepotem, habeo. redderem, si pater quaereret.

D I V I S I O. Mōtanus Votienus in has quaestiones diuisit, An in re vis sit. Nulla, inquit, vis est. quae arma, quae pugnam, quae vulnera non habet. Volo mihi describi comitatum istius tumultus: Quae turba est? vnus puer, & vnus senex. Rapuisti, inquit, filium meum, immo nepotem suum sustulit, immo venientem non potuit excludere. An si pro illo fuit, fieri vim, quae facta dicitur, non teneatur qui fecit. Vis iniuriola damnatur: solet enim esse & salutaris. Cum latrones aliquid obsiderent, si perfodissem villam armata manu, coniugem, liberos eius rapuissem, accusari possem? Quod viuit puer, beneficium meum est. Et medici alligant, & corporibus nostris, vt medeantur, vim afferunt. An pro illo fuerit rapi. Hoc loco accusatio nouercae, & insectatio patris tam patienter suos perdentis. [Gallio & illam quaestionem fecit, & prius sumendam quaestionem putauit ex persona, quàm ex re: An cum auo nepotis nomine agi possit. Non magis, inquit, quàm cum patre filij nomine, non magis quàm cum matre. Habet sua iura natura: & hoc inter auum patremque interest, quòd auo suos seruare licet, patri etiam occidere. Non potes, inquit, sic mecum agere tanquam cum alieno, vt dicas: Quid tibi cum illo, qui est intestati filius? tuus heres futurus sit, quem dementem alligaturus est? quaedam iura non lege, sed natura nobis attributa. Si nepotem suum auus peccantem aliquid, & inter lasciuos iocos petulantius lasciuientem feriret, num iniuriarum quisquam cum illo ageret? Et vltimam illam Gallio fecit, cum tractasset illa: Licet mihi vt prosum facere. deinde huic profuit. An auo ignoscendum sit cum pro nepote, affectu latus, fecerit. Hoc loco tractauit, quàm indignum esset damnari illum ab hoc. [Latro duas vltimas quaestiones aliter posuit, & plus complexus est. Etiam si vim fecit, an tamen damnari non possit, si bono animo fecerit, ait enim, & de animo fieri controuersiam auo, & dicere patrem: Non vt nepotem seruaret, fecit, sed vt infamaret vxorem meam, tanquam veneficam, me tanquam veneficae emancipatū, cui male liberi sui committerentur.

C O L O R. Colore ergo hoc Latro eodem vsus est pro patre, vt diceret, ne viua quidem vxore bene sibi cum focero conuenisse. suas vero professas inimicitias illum gessisse secum. languente vero puero, illum venisse, cum conuicio, cum vociferatione nefaria, & dicentem & auspicantem: auctores habere amicos se, ne admitteret hominem, non ad officium nepotum, sed ad inuidiam & contumeliam generi venientem, qui ad sanos nepotes nunquam dignatus esset accedere: medicis vero suasisse ne uenirent, ut puerum confunderet: & impleret suspicionibus. [Silonis Pompeij color fuit, ut Latroni uidebatur, qui controuersiae repugnaret. dixit enim, uenisse auum ad imbecillum puerum, ad aegros non semper proximos admitti: unique ad eos qui grauius aegrotant, saepe & patrem non admissum. Sic auo quoque intempestiue uenienti dictum, Nunc non potes: statim cum conuicio abisse. in altero idem fecisse. Latro aiebat hunc colorem optimum esse, si recitasset, se recipi non posse: quia ponatur, Non est admissus: sub hoc themate intelligere nos, non hoc illi dictum, Nunc non potes: sed ex toto, Non potes. [Gallio utrumque miscuit, & hoc colore qui videri non potest alioquin thema euertere, parcius vsus est. Dictum est, inquit, illi: Quiescit puer. paulum commorare. medici vetuerunt quenquam admitti. scitis solere dicere illos. Nec si pater venerit, Protinus ille clamare coepit, Testor me non admitti: & tantum non tabellis signatis denuntiare. Auum distuleram, accusatorem exclusi. Iterum, inquit, venit cum conuicio. Iam vnū occidistis, alterum occiditis. Nihil est miserius, quàm ubi alicui ex miseria sua inuidia quaeritur. Non est admissus, cum diceret, se nepotem suum, non uidere velle, sed inspicere. Sic egit: Veni non ut istum accusarem, sed ut me defenderem. [Gallio hoc colore usus est: Non admisi auum, quia dictum erat mihi, hoc illum animo uenire, ut raperet. [Ex altera parte colorem hunc Caestius introduxit: Timuisse se de puero. Frustra, inquit, duos occiderat nouerca, & ait: Vellem ad uos nocentior uenirem reus, uellem tres raperem. [Argentarius hoc colore usus est. rogatum à puero auum. Negabat, inquit, posse se uiuere, si in illa relinqueretur domo. Hispanus hoc colore usus est, affectu esse ablatum. Sustuli, inquit nepotem meum. Non potui, inquit, satiari osculis, non potui ab illo tam cito distrahi: nolite mirari. post longum tempus illum uideram. [Albucius hoc colore usus est, ut diceret: Noluisset illum in tam infausta domo educari, ex qua duo iam fratres elati essent: ei qui postea decessit, inter causas moriendi casum fratris fuisse. Et seruauit hunc colorem, ne quid in nouercā, ne quid in patrē diceret: aiebat, iustissimū futurū auum, si tantum se defendere uoluisset. Quid ergo? quare rapuisti? amabam. huic maxime ab initio animi meum addixeram. In domo uestra nihil praeter ipsam domum timui. Si apud me duo decessissent, ex domo mea illum transtulisset. [Marcellum Marcium aiebat sic narrasse. Puer me secutus est. non criminor uobis illum. quicquid est, potius quàm illius periculo fiat, ego rapui. Vbi est? inquit. Viuit, saluus est: ueni, cum uoles aspicere. Redde, inquit, patri suo. ego asper. Age, monstrabo si uis, quis ante me tibi filios abstulerit. [Varius Geminus eundem sensum dixit: Quae est ista tam sera pietas? quare re tuos tertio incipis. [Montanus Votienus, homo rarissimi, etiam si non emendatissimi, ingenij, uitium suum quod in orationibus non euitabat, in scholasticis quoque euitare non potuit: sed in orationibus, quia laxior est materia, minus earundem rerum annotatur iteratio. In scholasticis si eadem sunt quae dicuntur: quia pauca sunt, notantur. Memini illum pro Galla Numisia apud centumuiros atrocium ponere. Ex uncia heres erat patris sui Galla. obiciebatur illi ueneficium. dixit rem disertissimam, & omnibus saeculis duraturam, qua nescio an quicquam melius in eo genere causarum dictum.

Vnciam nec filiae deberi, nec veneficae. Non fuit contentus, adiecit: In paternis tabulis filiae locus, aut suus debetur, aut nullus. etiamnum adiecit: Relinquis nocenti nimium, innocenti parum. Ne sic quidem satiare se potuit, adiecit. Non potest filia tam anguste paternis tabulis adhaerere, quas aut totas possidere debet, aut totas perdere: & plura multa, quae memoria non repeto. Ex eis quaedam in orationem contulit, & alia plura quàm dixerat, adiecit. nihil non ex eis bellum est, si solum sit: nihil non rursus ex eis alteri obstat. Idem in hac declamatione fecisse eum memini. Erras pater, inquit, & vehementer erras, quos perdidisti, non quaeris: quem quaeris, non perdidisti. Deinde: Puer iste inuentus perit. Deinde: Quisquis puero fauet, ne inueniatur optet. Deinde: Puer nisi auum sequitur, fratres secuturus est. Desine quaerere: quem si inueneris, sic perdes, ut inuenire nō possis. et deinde: Rapuit istum auus, ne raperet nouerca. Et deinde: Vnum tantum pater ex liberis suis quaerit, qui saluus est. [*Glycon* hunc sensum semel dixit, sed genere corrupto.]

Habet hoc *Montanus* vitium, sententias suas repetendo corrumpit. dum non est contentus, vnam rem semel bene dicere, efficit, ne bene dixerit. & propter hoc & alia, quibus orator potest poetae similis videri, solebat *Scaurus* *Montanum* inter oratores Quidium vocare. Nam & *Quidius* nescit, quod bene cessit, relinquere. Non multa referam, quae *Montaniana* *Scaurus* vocabat. Vno hoc contentus ero: Cum *Polyxena* esset abducta, ut ad tumulum *Achillis* immolaretur, *Hecuba* dixit:

--- cinis ipse sepulti

In genus hoc pugnat. --- poterat hoc contentus esse. adiecit:

--- tumulo quoque sensimus hostem.

Nec hoc contentus, adiecit:

Aeacidae foecunda fui.

aiebat autem *Scaurus*. Non minus magnam virtutem esse, scire desinere, quàm scire dicere.

Filia conscia in veneno priuigni. Controuersia. VI.

LEX. Venefica torqueatur, donec conscios indicet. *Thema*. Quidam mortua vxore, ex qua filium habebat, dedit vxorem: & ex ea filiam sustulit, decessit adolescens. accusauit maritus nouercam veneficij, damnata cum torqueretur, dixit sibi consciam filiam esse. petitur ad supplicium puella. pater defendit.

Pro filia. [*Caestij Pij*]. Non est quod putetis has lacrimas aut filiae esse, aut me patrem. Non prodesset tibi puella ne hoc quidem, quod te frater amauit, nisi mater odisset. hoc me odisti nouerca, quod scisti consciam me, eligere poenae. Dixit, Ante actam eius vitam excutiamus. [*Fuluij Sparfi*]. Nefaria mulier, filiae quoque nouerca, ne mori quidem potuit, nisi & occideret. Inter gladiatores victoris, quoque condicio pessima est, cum moriente pugnantis, Nullum magis aduersarium timeas, quàm qui viuere nō potest, occidere potest. [*Vibij Galli*]. Concitatissima in mortem rabies est. desperatione vltima in furorē animus impellitur. Quaedam ferae tela omnia commordent, & ad mortis auctorem per vulnera sua ruunt. Abscissa missione gladiator, quem armatus fugerat, nudus insequitur. Praecipitati non quod impulit tantum trahunt, sed quod occurrit: & naturali quodam deploratae mentis affectu morientibus grauissimum est commori. [*Votienij Montani*]. Dum filium vindico, ubi grauissime mihi nocere possit, ostendit. Veneficium simile est mendacio. Sic credibile esse in sorore parricidium creditis? non timeo ne quis hoc in sorore credat, quod ego vix probaui in nouerca. Natam mihi filiam quasi futurae pacis obsidem sustuli: aiebam, Dum matris meminit, obliuiscetur nouercae. at illa dum nouercae meminit, matris oblita est. Filia, inquit, mihi conscia est. post hanc vocem remissa putares tormenta. similis facta torquenti est. soror fratri venenum dedit? quamdiu luctati sumus, ut crederetur nouerca priuigno dedisse. Nouerca quod volueras, consecuta es. damnasse iam paenitet. [*Argentarij*]. Facio rem iudices, non nouam: liberos meos a nouerca vindico. Peto, ne, quia filium vindicaui, filiam perdam. nisi succurritis, nouerca vicit, ego victus sum. Duxi, nescio peiorem vxorem an nouercam. hoc mihi carior est, quod tam inuisa matri fuit. [*Cornelij Hispani*]. Si conscia esset, neminem expectarem: scitis quemadmodum veneficam oderim. instabam tormentis: aiebam, Morere peius quàm odisti. Non satis mihi ardere ignes videbantur, non satis insidere verbera. dixi: Si quid adficere tormentis tuis possum, puto iubebo filiam afferri. Vocet huc aliquis matrem. quid expauiisti puella? quid ad sinus meos refugisti? quid extimuiisti tanquam nouercam? [*Marrylli*]. Ne inter supplicia quidem desijt occidere. & hanc quisquam putet non potuisse venenum sine conscia dare? puella, quae occidisse fratrem dicitur, quid ante peccauit? Nouerca quoque non ante occidit priuignum? Et filia, & bonae spei est. quaeritis argumentum? matri suae non placet. [*Arellij Fusci*]. Etiam cineribus tuis infesta est nouerca. quod vnum potest, persequitur sororem tuam. Quid adhuc potest nosse, nisi fratrem? Prosit illi apud vos, quod illam pater laudat, prosit quod talis mater accusat. [*Mentonis*]. Non misereris huius? inferior est quàm frater. ille habuit sine dubio nouercam torqueri. Consecuta es mulier quod voluisti. solus omnium magis sensi nouercam cum perdidisti. [*Porcij Latronis*]. Habui filium tam bonum, ut illum amare posset etiā nouerca: nisi in eam incidisset quae posset etiā filiam odisse. Huc mea scelera reciderunt, ut parricidium puellare sit. aetas, si magnitudinem rei non intelligit, nō est idonea parricidio. Sed veneficae, inquit, filia est. Si parentes inspiciuntur, cur non potius patri uideatur similis, cui placet, quàm matri cui displicet? Deniq; non recuso, quo minus in illa uel matris exigatur imitatio. illa cū huius aetatis erat, nec nouerca erat, nec venefica. [*Albucij Sili*]. Duxi vxorem,

rem, nullis adhuc inquinatam fabulis, nec miror, innocentem tunc fuisse: adhuc puella erat. [Blandi. Ve scelerata sit, nempe matri suae similis est: ante veneficium oportet faciat, quàm parricidium. Filia, inquit, conscia est. Dij te perdant: etiam cum torqueris, occidisti. Seruus tortus Catonem conscium furii dixit. Quid agitis? vtrum plus creditis tormentis, an Catoni? [Buteonis. Si conscius à te puella quaeretur, nominato patrem. Quod nouerca tam sero, puella tam cito? Filia, inquit, conscia est. Male pereas: at ego te putabam vnus nouercam. [Triarij. Filia, inquit, tua conscia est. Videbatur sibi post hanc vocem vicisse. Amisum fratrem fleuit in funere, totius populi habitum lacrimis suis expressit: itaque illam nouerca peius perire voluit quàm priuignum. Filia, inquit, conscia est. Hoc vltimum fuit nouercae veneficiū. [QHaterij. Succurrite quaeso, ne cum torta sit quae filiū meū occiderat, filiā etiam, dum torquetur, occiderit. Liberos semper effero, vnus mulieris aut mendacio, aut veneno. No flet quantum reae fatis est, quemadmodum illi extorquebo lacrimas? afferte mihi imaginem fratris. video subito desiderio fletus concitatos, nunquid talem vultum, cum mater torqueretur, habuit?

PARS altera. [Triarij. Si odissemus te, pateremur cum eiusmodi filia viuere. Quarumdam ferarum catuli cum rabie nascuntur: venena statim à radicibus pestifera sunt. Quantum illi ad scelera aetatis adiecit, quod illam nouerca peperit? Quid illa, quae fratrem in moram patri sequenti sparsit? Habemus exemplum, quod & sorori conueniat, & virgini.

DIVISIO. [Caestius in duas partes coniecturam diuisit. Et primum quaesuit, An conscia illis opus fuerit: deinde, Si opus fuit, an hanc habuerit. Non seruauit autem modum. Nam & illum locum diu tractauit, non posse sororem in mortem fratris impelli. Et iterum tam puellam voluit videri, vt nulli esset idonea ministerio. Itaque elegantissime deridebat *Montanus Votienus* in hac cōtrouersia ineptias rhetorum, quòd sic declamarent, tanquam haec quae nominata est, infans esset: nec intelligerent si tales essent, ne futuram quidem ream. Itaque hoc debemus, inquit, proponere nobis puellā eius aetatis, in qua torta, credibile scelus illud quidem, sed intolerabile esse aiebat. Induxerat Caestius matrem dicentem filiae: Da fratri venenum. *Triarius* multo rem magis ineptam, quia non inuenit illam, sed concupiuit: nā excessus sententiam traxit. Induxerat nouercam dicentem: Da fratri venenum. Fecit illam respondentem: Mater & mihi da. quid enim est tam absurdum, quàm matrem sic locutam cum puella? Da fratri venenum. Non ferebant nec illam *Triarij* sententiam, qua aliter *Haterius* vsus est, cum ad epilogum peruenisset. hoc loco debebat reus flere. non flet puella. inueniat quemadmodum fleat aliquis, hoc est imaginem fratris. Illa enim si tam puella est, vt dicat, Mater, quid est venenum? non potest tantae pietatis esse, vt eam imago fratris in lacrimas concitet. Tantus autem error est in omnibus studijs, maxime in eloquentia, cuius regula incerta est, vt vitia quidam sua & intelligant, & ament. [Caestius pueriliter se dixisse intelligebat: Mater, quid est venenum? Deridebat enim *Murrhedium*, qui hanc sententiam imitatus est in epiloquo, cum alloqui coepisset puellam, & diceret: Compose te in periclitantium habitum, profunde lacrimas, manus ad genua demitte, rea es. fecerat respondentem puellam: Pater, quid est rea? Et aiebat Caestius: Quod si ad deridendum me dixit, homo venustus fuit. Et ego nunc scio, me ineptam sententiam dicere. Multa autem dico, non quia mihi placent, sed quia audientibus placitura sunt. Et illud *Rufi Vibij* tolerabilius aiebat esse, sed & ipsum aliqua obiurgatione dignum. dixerat in epiloquo: Nutrix ream tolle. Illud in *Haterio*, qui & promisit oratorem, & praestitit, negabat se posse ferre quod dixerat: Haec rea non mittenda in exilium, sed ferenda est. Cum sciret, inquit, in exilium exportandos locari solere. quid enim intelligi vult hac sententia, nisi ex toto puellam ambulare non posse vsque in exilium? Verum est, sed nec mater eius potuisset. [Silo à parte patris comparisonem fecit inter se matris & filiae. totam hac figura declamauit: Non sum, inquit, vobis dicturus, qualis debeat esse venefica: operam perdam, si coepero describere, debere esse aetate prouectam, vsu exercitatum, inuisam viro, quae possit etiam filiam occidere. Superuacuum est vt pluribus verbis. in hac ipsa causa habemus veneficae exemplar: comparemus inter se duas reas. nec est quòd quaeratis aliquem, qui cognitionem vestram per omnes comparisonis parteis ducat. Ego vobis dicam, quomodo illam accusauerim. Ego illi obieci ante actam vitam: vos illi potestis obijcere. Et sic omnia circumijcit, & comparando defendit. Illam quaestiunculam, quae in prima parte tractata erat à quibusdam, Non illi vtique fuisse opus & conscia, sic transcurrit: Aiebat, inquit, tota actione rea haec, Quam consciam habueram. ego negabam illi opus fuisse. aiebam, In eadem domo eras, venenum notum erat, nouercae occasio facilis conuiuenti, non eras suspecta, nemo te timebat propter sororem. Ex altera parte hoc vsus est colore: Nouercam video venenum dedisse, vt filia sua sola heres esset: eandem illi & consciam fuisse veneficii, & causam. Omnes declamatores aiebat voluisse aliquid noui dicere, eo loco quo nominabat nouerca filiam consciam. dixit, inquit, *Hybreas*.†

Hanc sententiam *Fuscus*

Arellius cum esset ex Asia, non casu dixit, sed transtulit ad verbum quidem: Quid ergo, inquit, mentita est de filia sua? immodè mea. Modestius hanc sententiam vertit *Haterius*: Quid ergo? mentita est, quae nihil lamentabatur de accusatoris sui filia? *Caestius* dixit: Nominauit priuigni sui sororem. *Albucius* dixit: Quid habuit quod dubitaret, an parceret filiae eius a quo occidebatur, sorori eius quem occiderat? *Triarius* dixit: Quid ergo mater mentita est? tolle matris nomē, post dānationē nouerca est. *Blandus* dixit: Nominabo istā quae patri affuit, istā quae mortuo fratre ac matre nō flevit. *Silo Pōpeius* dixit: Filia, inquit,

quit mihi conscia est. post hoc eundem vultū eius notavi, quem videram moriente priuigno. *Montanus* *Votienus* Marcellum Marcium amicum suum cuius frequenter mentionem in scriptis suis facit, tanquā hominis deserti, aiebat hanc dixisse sententiam: Inuenit quomodo damnata accusaret, moriens occideret, tota torqueret. non est hoc indicium, sed alterum nouercae veneficium. Latro dixerat, cum descripsisset tormenta: Instibam super caput non accusator, sed tortor: ipse ignes subiiciebam, ipse ad intendendum eculeum manus admovebam. Ego non bibam sanguinem istius, non eruam oculos; filium mihi eripuit: nisi citius illam oppressissem, & filiam abstulissem. *Triarius* dixit: Cum accusarem, obieci veneficium. In vltima parte inter preces meas excitavi puellam ad vltionem fratris sui. Haec res maxime iudices mouit, haec maxime nouercam offendit. *Albucius* dixit: Postquam nominauit filiam, ad me respexit: videlicet ut sciret, an satis tortulisset. *Nicetes* egregie dixit in hoc eodem loco. †

Montanus cum diceret illum locum, quamuis sceleratos parentes, velle tamen innocentes liberos suos esse, dixit: Potest ista filiā veneficam fingere, si potest facere: difficilius est filios inquinare, quā perdere. & illud: Fauete saeculo Iudices, cum ingentia scelera ferat, ne etiam immatura tulerit: fauete. nullum scelus commissum sit, nisi quod solet: fauete, ut potius non deserit nouerca parricidium facere, quā soror coeperit. damnare illam potui, effugere non potui. Serō fecisti nouerca. Si hoc antē dixisses, potuisti praeuaricationem pacisci recte cum damnareris, animosa eras. recte nihil potes facere. si qua fides accusator insidias reatimui, nusquam à sinu meo dimisi puellam, ipse omnes praegustavi cibos. O incauta futuri mortalitas. Postquam ad tortorem perduxī nouercam, timere de filia desij.

COLOR. Omnes illo colore vti sunt, nominatam à nouerca filiam in dolorem patris. *Gallio* plura dixit: Fortasse, inquit, hanc nominauit, ut veros conscios celaret: fortasse, ut quia acerrime instabat accusator, hoc metu territus finem tormentis imponeret: fortasse in dolore tormentorum stupefacta nesciuit quid loqueretur. Nouissime dixit, fortasse in hoc, ut quae poenas veneficij dabat, accusationis exigeret. Illum sensum adiecit: Ex meis hoc affectibus aestimo, cum tum ira, tum odio furerē, circumspiciebam omnes vltionis vias, oblitus innocentiae, si proprios habuisset liberos nouerca occidisset. In hanc ipsam quoties impetum facere volui: sed propter hoc à me tuta erat, quod à matre non erat.

L. ANNÆI SENECAE CONTROVERSIARVM LIBER. DECIMVS.

SENECA. NOVATO. SENECAE. MELAE. FILIIS S.

VOD ultra mihi molesti sitis, non est. Interrogate, si qua vultis. Sinite me ab istis iuuenilibus studiis ad senectutem meam reuerti. Fateor vobis, iam res taedio est. Primo libenter assilui, velut optimam vitae meae partem mihi reducturus: deinde iam pudet, tanquam diu non seriam rem agam. Scholastica studia leniter tractata delectant, contractata & propius admota, fastidio sunt. Sinite ergo me semel exhaurire memoriam meam, & dimittite vel adactum iureiurando, quod ferme dixisse memini me quae scui, quaeque audiui, quaeque ad hanc rem pertinere credidi. Pertinere autem ad rem non puto, quomodo L. Magius gener T. Luuij declamauerit, quamuis aliquo tempore suum populum habuit, cum illum homines non in ipsius honorem laudarent, sed in soceri ferrent: quomodo L. Asprenas, aut Quintilianus senex declamauerit: transeo istos, quorum fama cum ipsis extincta est. De Scauro si me interrogatis, cum illum mecum audieritis, iniqui estis. Non noui quenquam, cuius ingenio P. R. pertinacius ignouerit. Dicebat negligenter saepe causam in ipsis subsellis, saepe dum amicitur, discibat: deinde litiganti similior quā agenti, cupiebat euocare aliquam vocem aduersariorum, & in altercatione vires suas nouerat. Nihil erat illo venustius, nihil paratius: genus dicendi antiquum, verborum quoque non vulgarium grauitas. ipse cultus habitusque corporis, mire ad auctoritatem oratoriam aptatus. Sed ex iis omnibus scire posses, non quantum oratorem praestaret Scaurus, sed quantum defereret. Pleraque actiones malae, in omnibus tamen aliquod magni neglectique ingenij veltigium extabat. raro aliqua actio bona, sed quam fortunae imputares. Sed illum longa, immo perpetua desidia eō perduxerat, ut nihil curare vellet, nihil pos-

Vu + set. Ora.

set. Orationes septem edidit, quae deinde senatusconsulto combustae sunt. Bene cum illis ignis egerat. Sed extant libelli, qui cum fama eius pugnant, multoque dissolutiores ipsis actionibus. Illas enim cum destituerit cura, calor adiuuabat: ij calor minus habent, negligentiae non minus. Declamantem audiui-
 mus, nouissime quidē illepidet: ita, ut quod difficillimū erat, sibi displiceret. De Labieno interrogatis. De-
 clamauit non quidem populo, sed egregie. Non admittebat populum: & quia nondum haec consuetu-
 do erat inducta, & quia putabat turpe ac friuolae iactationis. affectabat censorium supercilium: cum
 alius animo esset, magnus orator, qui per multa impedimenta eluctatus, ad famam ingenij, confitenti-
 bus magis hominibus peruenerat, quam uolentibus. Summa egestas erat, summa infamia, summum
 odium. Magna autem debet esse eloquentia, quae inuitis placeat. cum ingenia fauor hominum osten-
 dat, fauor alar, quantam vim esse oportet, quae inter obstantia erumpat? Nemo erat, quin cum homini
 omnia obiecerat, ingenio multum tribueret. Color orationis antiquae, vigor nouae. Cultus inter nostrū
 ac prius saeculum medius, ut illum posset utraque pars sibi uindicare. Libertas tanta, ut libertatis no-
 men excederet. ut quia passim ordines hominesq. laniabat, Rabienus uocaretur. animus per uitia in-
 gens, & ad similitudinem ingenij sui uiolentus, & qui Pompeianos spiritus nondum in tanta pace po-
 suisset. In hunc primum excogitata est noua poena. Effectum est enim per inimicos, ut omnes eius libri
 incenderentur. Res noua & insueta, supplicia de studiis sumi. Bono hercule publico, ista in poenas in-
 geniosa crudelitas post Ciceronem inuenta est. Quid enim futurum fuit, si ingenium Ciceronis trium-
 uiris libuisset proscribere? Sūt dij immortales lenti quidem, sed certi vindices generis humani, & ma-
 gna exempla in caput inuenientium regerunt: ut iustissima patiendi vice, quod quisque alieno excogi-
 tauit supplicio, saepe excipiat suo. Quae vos dementissimi homines tanta vaecordia agit? parum vi-
 delicet in poenas notae crudelitatis est? Conquiritis in uosmetipsos noua, quibus pereatis. & si quid ab
 omni patientia rerum natura subduxit, sicut ingenium memoriamque nominis, inuenitis quemadmo-
 dum perducatis ad eandem rem corporis mala. Facem studiis subdere, & in monumenta disciplinarum
 animaduertere, quanta & quam non contenta certa materia saeuitia est? Dij melius, quod eo saeculo
 ista ingeniorum supplicia coeperunt, quo & ingenia desierunt. Eius qui hanc in scripta Labieni senten-
 tiam dixerat, postea uiuentis adhuc scripta combusta sunt: iam non malo exemplo, quia suo. Non tulit
 hanc Labienus contumeliam, nec superstes esse ingenio suo uoluit, sed in monumenta se maiorum suo-
 rum ferri iussit, atque ita includi: ueritus scilicet, ne ignis qui nomini suo subiectus erat, corpori nega-
 retur: non finiuit tantum seipse, sed etiam sepeliuit. Memini aliquando cum recitaret historiam, ma-
 gnā partem conuoluisse, & dixisse: Haec quae transeo, post mortem meam legentur. Quanta in illis li-
 bertas fuit, quam etiam Labienus extimuit? Cassij Seueri, hominis Labieno iunctissimi, belle dicta res
 ferebatur. Illo tempore quo libri Labieni ex S. C. urebantur: Nunc me, inquit, uiuum uri oportet, qui
 illos edidici. Monstrabo uobis bellum libellum, quem à Gallione uestro petatis. Recitauit rescriptum
 Labieni pro Bathyllo Maecenate, in quo suspicietis adolescentis animum, illos dentes ad mordendum
 prouocantis. Puto iam nihil, quod interrogetis, restat. Musa rhetor, quem interdum soletis audire, licet
 Mela meus contrahat frontē, multū habuit ingenij, nihil cordis. Omnia usque ad ultimum tumorem per-
 ducta, ut non extra sanitatem, sed extra naturam essent. Quis enim ferret hominem de siphoniis dicē-
 tem, Caelo repluunt: de sparsionibus, Oloratos imbres: & in cultum viridum, Caelatas siluas: & in pi-
 ctura, Nemora surgentia? Aut illud quod de subitis mortibus memini eum dicentem, cum uos me illo
 perduxissetis: Quicquid auium uolat, quicquid piscium natat, quicquid ferarum discendit, nostris se-
 pelitur ventribus. Quare nunc, cur subito moriamur. Mortibus uiuimus. Non ergo & si iam manumif-
 sus erat, debuit de corio eius nobis satisfieri. Non sum ex iudicibus seuerissimis, qui omnia ad exactam
 regulam redigam. Multa donanda ingeniis puto: sed donanda uitia, non portenta sunt. Si qua tamen to-
 lerabiliter dicta sunt, non subtraham. ne plura videantur, vel subiiciatis uos. Oscus non incommode di-
 xit, sed sibi nocuit: dum nihil sine schemate dicere cupit, oratio eius non figurata erat, sed praua. Itaque
 non inurbane Pacatus rhetor, cum illi Massiliae mane occurrisset, schemate illum salutauit. Poteram,
 inquit, dicere: Aue Osce. Ipse ab eloquentia multum aberat, natus ad contumelias omnium ingeniis in-
 urendas. Nulli non impressit aliquid, quod effugere non posset. Ille Pafsieno, prima eius syllaba in Grae-
 cum mutata, obsoletum nomen imposuit, declamatori subtili, sed arido. ille Sparso dixit, scholam cō-
 munem cum rhetore quodam habenti: Tu potes controuersiam intelligere, qui nō intelligis te laterem
 lauare? Sparfus autē dicebat ualēter, sed dure. Ad imitationē Latronis se direxerat: nō tamen unquā simi-
 lis illi erat, nisi cum eadem diceret. Vtebatur suis uerbis, Latronis sententiis. Cum Basso certamen illi
 fuit, quem uos quoque audistis, homine disertō: cui demptam uelim quam confectabatur amaritudinē
 & simulationem actionis oratoriae. Nihil indecentius, quam ubi scholasticus quod non nouit, imita-
 tur. Amabam itaque Capitonem, cuius declamatio est de Popilio haec quae meo Latroni subiicitur. Bo-
 na fide Scholasticus erat, in his declamationibus quae illi bene cesserunt, nulli non post primum Tetra-
 colon praeferendus. Primum Tetracolon quorum faciam, quaeritis? Latronis, Fusci, Albucij, Gallionis.
 Hi quoties conflixissent, penes Latronem gloria fuisset, penes Gallionem palma: reliquos, ut uobis ui-
 detur, componite. Ego uobis omnium feci potestatem. hos minus nobiles finite in partem abire, Pater-
 num, Moderatum, Fabium, & si quis est nec clari nominis, nec ignoti. Dum in his ad satietatem uestrā
 me praestiterim, permittite me mihi & aliquos, quos non nostis, ex sinu proferre: quibus quo minus ad
 famam

famā peruenerint, nō ingeniū defuit, sed locus. Bene declamauit Caius Silo: cui Caesar Augustus, cū frequenter causas agentem in Tarraconensi colonia uidisset, plenum testimonium reddidit. dixit enim: Nunquam audiui patrem familias disertiozem. Erat qui patrem familias praeferret, oratorem subduceret. Partem enim eloquentiae putabat, eloquentiam abscondere. Solebat declamare studiose Turrinus Clodius, cuius filius fraterno vobis amore coniunctus est, adolescens summae eloquentiae futurus, nisi mallet exercere quantum habet, quā sequi quantum consequi posset. Sed Turrinus Clodius multū de viribus remisera, dum Apollodorum sequitur, & summam legem dicendi eum putat. Tantum tamē illi superfuit virium, quantum valeret, etiam si ars abesset. Sententias dicebat excitatas, insidiosas, aliquid petentes. Nunquam non de colore Latroni controuersiam fecit. Latro nunquam solebat disputare in conuiuio, at aliquando declamare ex tempore solebat. Dicebat quosdam esse colores, prima facie dueros, asperos: eos non posse, nisi actione probari. Negabat nisi agitata quaedam illis placere posse, nisi totum nossent: se & suas vires nosse, & illarum fiducia aliis metuenda & praerupta audere. Multa se nō persuadere iudici, sed auferre. Turrinus contra nihil probare, nisi tutum: non quia imbecillus erat, sed quia circumspectus. causas nemo exposuit diligentius, nemo respondit paratius: & pecuniam itaque & dignitatem, quam primum in prouincia Hispania habuit, eloquentiae debuit. Natus quidem erat patre splendidissimo, auo D. Iulij hospite: sed ciuili bello attenuatae domus nobilis vires excitauit, & ita ad summā perduxit dignitatē, ut si quid illi defuit, scias locū defuisse. Inde filius quoque eius, id est, meus (nunquam enim illum à vobis distinxī) habet in dicendo paternam diligentiam, quae vires ex industria retundit. Hoc & in ipso genere vitae sequitur ad summa euasurus iuuenis, nisi modicis contentus esset. Ideo dignus est, cuius tam modestis cupiditatibus fortuna praestet fidem. Horum nomina non me à nimio fauore, sed à certo posuisse iudicio scietis, cum sententias eorum retulero, aut pares notissimorum auctorum sententiis, aut praeferendas.

Lugens pauperis filius diuitem sequens. Controuersia I.

LEX. Iniuriarū sit actio. *Thema.* Quidā cum haberet filiū, & diuitem inimicum, occisus, in spoliatus inuēctus est. Adolescēs sordidatus diuitem sequebatur. Diues eduxit eum in ius, & postulauit, si quid suspicaretur, accusaret se. Pauper ait: Accusabo, cum potero: & nihilominus sordidatus diuitem sequebatur. Cum peteret honores diues, repulsus est. Accusar iniuriarum pauperem.

PRO paupere. [Vibij Galli. Gratias ago diuiti, quod quos odit, reos iam facere contentus est. in terdiu publico nobis interdictur. quaerite quid nocte fiat. Non ambulabis, inquit, eadem via qua ego: non calcabis vestigia mea, non offeres delicatis oculis sordidatam vestem, non flebis inuito me, non tacebis, perieramus, si hic magistratus esset. [Albucij Sili. Quod sordidatus fui, luctus est: quod fleui, pietas est: quod non accusaui, timoris est: quod repulsus est, vestrum est. Non taceam, qui adhuc uiuo, quod tacui? Nostis populi loquacis suspiciones. Quare iste honores illo uiuo nunquam petiit? ego verò omnes quaeso, omnes ut me in inquisitionem paternae mortis adiuuent: & ad tua gentia diues venissem, nisi timerem, ne inuidiam tibi fieri diceret: & iam pridem hoc animo sequor, occasionem loquēdi capto: nec me hercules possum dicere, inhumanitate tua fieri quod non audeo. sed vitium me meum sequitur. Taceo. utinam hoc vitium habuisset & pater. dum libere loquitur, multos offendit: neque te puto solum in ciuitate habuit inimicum. Ut iste ait, causam meam populo probaui. Iulij Bassi. Quando autem istis diuitibus non sordidati sumus? Accusa, inquit, pauper diuitem, egens candidatum. Ego accusem? ambulare mihi meo arbitrio non licet. In ius vocauit. Reum, inquit, me perage, perora. Quis accusare sic loquentem potest? Cur, inquit, me sequeris? quasi aliud iter pauperes, aliud diuites habeant. [Caestij Pij. Non essem reus, si accusassem. barba demissa, sordidatus cum criminibus meis ad vos veni. Omnia licet fiant, non desinam inquirere percussorem: & fortasse iam inueni. Quam subito pater meus in media ciuitate: Quid me intueris? quid obseruas? quid dicam? subductus est? [Arelij Fusci patris. Incedere magno comitatu, splendido cultu, non est fortunae meae: ista diuites possunt: satis est, si viuimus. Cum spoliatum cadauer non sit, quis fuerit percussor, nescio. quisquis fuit, quasi diues spolia contempsit. Quare, inquit, me sequeris per publicum? facinus indignum commissum est: diues & pauper per eadem vestigia incesimus. [Ofci. Accusa, inquit, ubi est qui primò coeperat? Vellem pater meus quoque à te non discessisset. uiueret. Quare, inquit, me reum non facis? quia accusatorem me non times. Mortuo patre, timeo ne quis iniuriam sibi fieri putet. si dixero, Occisus est pater meus: à quo? si permittis, nescio. [Iunij Gallionis. Quid iste accusanti fecisset, qui persequitur tacentem? cur non agis? quia vis tecum agi. Nūquid nunc tibi iniuriam facio sordidatus? quod reo licet, lugenti non licet? Quid potui patri meo minus praestare? in honorem eius uestem mutaui. [Fuluij Sparfi. Sordidatus es, inquit, fles. hoc dicis: Pauperis occisi filius pauper es. Pater meus in media ciuitate saluis legibus occisus est. quis hoc sine lacrimis narrare possit? non deponam has sordes, nisi inuenero cui induam. Quis occidit patrem meum? nescio. Nihil amplius testari possum, quā hanc uocem meam: Adhuc nescio. Delibero interim, ut induā uestem quam patri meo reliquit percussor. Cur me sequeris? Magistratus post terga sua non summovent. [Argentarij. Non uis patrem meum fleam? laceessere nos ultro non solebat. [Clodij Turrini patris. Quare, inquit, sordes sumpsi? quid igitur? Ne lugebo quidem quem uindicare non possum? Nulli iniuriam

iniuriam facio nisi patri, quem adhuc tacitus fleo. [*Porcij Latronis*. Cuius necessarius, ita crudeliter interempti patris dolor est. Nihil fortius est, quàm quòd gemit. Accusa, inquit, me. Vnde tam securus es? inuenisse videris, quis alius occiderit. Non erat praeda quam grassator sequeretur, sed erat firmissimum ignoti monumentum, contumax aduersus fastidium diuitiarum innocentia. Haec ab inimico petita sunt spolia. Nescio quomodo miserum esse interdum in miseria iuuat, & plerumque omnis dolor per lacrimas effluit. Nimum funere nostro exultat. Non solebat viuo illo prouocare nos ut reus fieret. Si quis omnium mortalium miseriarum inter necessarias super occisum patrem lacrimas, increditam adhuc inertiam miratus est, in hac indignitate praesentis periculi omnem suam ponat admirationem. Si pauper accusandi diuitis animos non sumpsit, miramini? quia tacet, reus est. Per has lacrimas, per hunc squalorem, per haec necessaria omnibus periclitantibus instrumenta, non inuidiosum vestrae misericordiae praemium petimus, ut absoluto sic esse tanquam reo liceat. Potens iste & gratus, & quod ne ipse quidem negat, diues fuit, & qui nihil vnquam sibi putaret timendum, etiam reo. Crescere deinde in dies odium alterius impotentia, alterius libertate. Diues nihil aliud quàm nos pauperes existimare, nos nihil aliud quàm innocentes, inter quotidianas acies semper inuicti. quis de nostra interim morte cogitauerit, nescio: quod dissimulari non potest, scio quis optauerit. Venit iste cum turba clientium & parasitorum, & aduersus paupertatem totam regiam suam effundit. Cur me non accusas? non postulas? vix temperabat quin diceret: Quid ego in te accusatorem non audeam, qui occidendum eum curauit, qui tantum mecum litigauerat? Ciuitates plerumque finitimae inter repentinam discordiam bellum tument. Inter ciuilia bella tantum in vltionem satis est, quantum quisque ad maledicendum occupauit. M. Cicero qua violentia in absentiam Metelli strepit? M. Cato Pulchro obliuente furtorum crimina, audiuit. Quae maior indignitas esse potuit illius saeculi, quàm aut Pulcher accusator, aut reus Cato? In Cn. Pompeium terra, marique victorem fuit qui carmen componeret, vno, ut ait, digito caput scalpentem. Fuit aliquis qui licentia carminis tres auratos currus contemneret. M. Bruti sacratissimam eloquentiam lacerat, cum quidam eius ciuili sanguine non inquinatas solum manus, sed infectas ait: atque ille tamen cum tres consulatus, ac tres triumphos scinderet, adeò non timuit, ne esset reus, ut etiam disertus esse curauerit. Solus hic est in uestra ciuitate innocentior Catone, nobilior Metello, fortior Pompeio.

D I V I S I O. Latro sic diuisit, An in re iniuria sit. Nulla, inquit, iniuria est. Sordidatus sum, inquam: multi faciunt: omnia iniuriae genera comprehensa sunt. Pulsare non licet, conuicium facere contra bonos mores non licet. Hoc loco *Scaurus* dixit: Noua formula iniuriarum componitur, quod nihil contra bonos mores fecit. Etiam si in re iniuria est, An si non malo animo fecit, tutus sit. An malo animo faciat. Hoc *Latro* in duas quaestiones diuisit, An si credidit, ob hoc ipsum patrem suum occisum, & propter hoc securus est, ignoscendum illi sit. Deinde, An credidit. *Gallio* illam primam fecit quaestionem: An quod liceat cuiquam facere, si faciat, iniuria non teneatur. Licet, inquit, flere, licet ambulare qua velis, sumere nihil, inquit, ut & alienum iniuriarum facere. Sordidatus es, non queror: sed si fordes tuae inuidiam mihi concitant, queror.

C O L O R. De colore quaesitum est. Quidam aperte inuesti sunt in diuitem: quidam ex toto nihil dixerunt: quidam secuti sunt mediam viam. Cum praeter haec nihil sit, *Latro* volebat videri inuenisse quartum genus, ut hoc modo in diuitem diceret: Tu quidem non fecisti, sed tamen ego habui causas propter quas possem decipi, & de te aliquid frustra suspicari, quia in spoliatus pauper inuentus est. Hoc est autem medium illud genus, nec dimittendi diuitem, nec accusandi. Nam & dimittere non debet, quem distulit: & accusare propter hoc ipsum non debet, quia distulit. *Albucius* nihil dixit in diuitem. Hoc colore declamauit: Committit iniuriarum, inquit, si quem non postulauit, accusat. Quare, inquit, sequeris me? ut aliquando mei miserearis, ut desinas afflictam domum persequi, ut scias me in hoc habitu accusare non posse, ut concupiscas gloriam vindictae mortis. Tu solus potes, si voles, inuenire quis occiderit, tu accusare. At me quidam propter hoc suspectum habent. Potes discutere istam suspicionem. quare quis fecerit. Ut scias, inquit, te inuidiam mihi facere: cum dixissem, Accusa me: non negasti te accusaturum, sed respondisti, Accusabo cum potero. Ignosce mihi, non magis adhuc quemquam accusare possum quàm absolvere. Quaero quis fecerit. Haec leuia argumenta sunt, haec vana sunt quae alios tangunt: quòd inimicus est, quòd ille in spoliatus inuentus est, non est quare accusem, est quare suspicer. [*Rufus Vibius* hoc colore posuit: Sordidatus sum, lugeo: sequor te, ut tutior sim: timeo nescio què illum qui patrem meum occidit. Scio me, quamdiu tecum sum, perire non posse. Dum hunc colorem sequitur *Murrhedius*, ineptissime dixit: Quare te sequor? pater meus quia solus inambulabat, occisus est. *Ofci* color non placuit *Gallioni*, Sequor, inquit, ut inueniam quis fecerit. hoc mecum cogito: Quisquis est ille qui fecit, volet hoc inimico imputare, ad diuitem veniet. Multo, inquit, hoc iniuriosius est, si inquirendi causa facit, si non tantum in conuicium, sed periculum diuitis sequitur. [*Gallio* subtiliter agendum putauit, & ad positionem controuersiae colorem actionis dirigendum, ut diceret: Suspicio à te patrem meum occisum. quis enim illum alius oderat magis? quis impotens alius est? vestem enim illius sine dubio nescio quis percussor non concupiscebat. Dicit aliquis: Quid ergo? si inimicus est, protinus interfecto est? non. ideo non accuso. [*Hippo Romanus* palam accusauit, & dixit: Non causam sibi deesse, sed vires. etiam hanc sententiã in prooemio, magno cum assensu hominũ dixit: Eum accusatorem habeo, qui se reum non esse miratur. [*Basius Iulius* in hac controuersia dixit: Quare me sequeris per publicum?

cum? facinus indignum Iudices factum est, pauper & diues eandem terram calcamus. Consectari autē solebat res sordidas, & inueniebat qui illas vnice suspiceret. Memini illum declamantem declarasse controuersiam de lenone, qui decem iuuenibus denuntiavit, ne in lupanar accederent, & foueam igne reple tam terra superiecta obruit, in quam adolescentibus lapsis & consumptis accusatur Reip. lxx. Apud illum declamantem Albucius fastidiosus auditor, eos quibus inuidere poterat, admirabatur. Hanc Bassi sententiam non mehercules referrem, si canem ad ostium alligasses. Idem Latronis illas sententias aiebat tumidas magis esse quā fortes. Summa hominum admiratione circumferebatur: Lugent argumenta patres, & ossa liberorum coniecturam diuidunt. & illam: Producta sacerdos tuam. & illam: Super cineres liberorum nostrorum lupanar de quantum est. Ipse utiq; laudabat: itaque docuerat. Nam in hac ipsa controuersia ne Bassius quidem videbatur aliquid dixisse fordidius. dixit ipse: Itane peribunt decem iuuenes propter dipondios tuos? *Euctemon* à filij parte, cum patrem suum narrasset solum sine comite oppressum & occisum, dixit: †

Hermagoras dixit. †

Illud in narratione. †

mon dixit. †

Arte-

Vir fortis non cedens forti patri. Controuersia II.

LEX. Vir fortis, quod præmium volet, optet. Plures iudicio contendant. *Thema*. Pater & filius fortiter fecerunt. Petit pater à filio, ut sibi cederet, ille non vult. iudicio contendit. vicit patrem. petit pro præmio statuam patri. pater ipsum abdicat. *Iunij Gallionis*. Dubito quid de euentu huiusce iudicii optem, cum crimen meum sit, vicisse. Videtis, quemadmodum in hoc quoque iudicio opera sua iactat: & miratur quisquam, si hoc patre natus, gloriæ cupidior est? Faciles habetis partes: viros fortes iungite. Dissidemus, quia nimium similes sumus. cum exiremus in aciem, aiebat: Si adolescens essem, nemo pugnaret fortius. Maiorum quoque suorum virtutes referebat, sed omnibus se præferebat. Cum ad aetatem tuam peruenero, non contendam cum villo, quamuis si exemplum tuum sequi voluero, etiam cum filio contendam. Quia patriae iudicium habeo, patris perdidit. Dicam abdicanti, Non luxuriabor, non amabo: hanc emendationem criminum meorum non possum promittere. Ego verò pugnabo & fortiter, & fortissimè. Vidi patrem iam senem lorica induentem: multum est pugnare cum exemplo. Iudicium vocatur, quo pater & filius spolia contulimus. Ecce amitto: ego tibi cedere possum, seni non possum. Quod contendit, legis: quod vici, iudicium: quod pugnaui, patris est: volui cedere: concurrerunt iuuenes, aetatis causa agebatur. Vici non filius patrem, sed iuuenis senem. Ego vici, sed omnes patri gratulati sunt. parui adolescens, magnis exemplis deceptus sum, dum cogito mecum Horatium Etruscas acies corpore suo summouentem, & Mucium in hostilia arma ruentem: & dum te Deci cogito, qui & ipse noluit patri cedere: transibo in subsellia tua, cōplectar inuitum. licet repugnes, fortior sum, [*Fulvii Sparsi*]. Necesse fuit mihi fortiter militare: pugnandum habebam non Imperatori tantum, sed patri. Si tu vicisses, diceretur: Patri cessit, abdicationem enim timuit. Solebas enim semper optare, ut contingeret tibi habere filium meliorem. Iudicium vocas duplicem domus nostrae triumphum. *Clodij Turpini*. Tu Mucio diceres, Non est quod ostendas istam manum: tu Scipioni post deletam Carthaginem, Tace. Loquax est virtus, nec ostendit se tantum, sed ingerit. Aiunt etiam nunc quidam, Pater cessit filio, & in hoc abdicat, ut verum videatur fuisse certamen. Opta pater, ut & à nepote vincaris. Postea inquit, fortiter pugnare poteris. unde scio? vulneribus me senem feci. Quis te felicior? tu omnes vicisti, te filius: quanto honestius modo pater & filius inter se contenderant, honestiorem facturum victum vter vicisset. Dubito quid faciam. taceam? sed silentium videtur confessio. Narrē virtutes meas? sed illud quoque nouum accidit mihi, quod vni mihi abdicato meas narrare non concessit. Processi in aciem coram patre: Fortiter, inquit, pugna. Turpe est adolescenti, vinci à sene. Auidus sum gloriæ: hoc si vitium est, paternum est. fortis sum: nunquid improbas pater? At iam abdicabis, si viro fortissimo sum fortior. dicam tamen audacter, Fortissimus sum: nec timeo in ea ciuitate hoc crimen, in qua fortes etiam senes no uimus. *Iulij Bassi*. Ad te quoque ignominiae meae pars redundat. Pudeat te pater, si à filio abdicando victus es. *Arellij Fusci*. Ignosce. iuuenis erravi: ambitiosus non ero, cum senex fuero. *Gaiij Silonis*. Vtrū putas vicisse? ego præmium tantum habeo, tu & præmium, & virum fortem. Permittente lege fecit, immo in eadem re & habet legem, & timet. Contra ait: Si quid fecit quod non licet, lex vindicabit, sed quicquid licet, non oportet. Pater non queritur de scelere filij, sed de officio. Deinde vtatur quisq. sua lege: tibi illud licuit, & mihi hoc licet. abdicare liberos liceat. est aliqua lex, quae filio patrem præferat: Si potest abdicari, etiam propter id quod lege permittente fecit: an abdicari etiam propter hoc non possit, quod præmium accepit. Non potest, inquit, in ea re priuatim puniri, in qua publice honoratur. Eidem rei nō potest præmium dari, & nota denuntiari. Cetera iura puto paterno imperio subiecta esse: hoc ius maius est ceteris, quod victoria summa virtute quaeritur, Non potes propter hanc legem filium abdicare, propter quam à filio victus es. Si potest abdicare, an debeat: hoc diuisit. An etiam si nō debeat cum patre contendere, ignoscendum tamen sit, si adolescens gloriæ cupiditate lapsus est. Deinde, an contendere debuerit. Tum, inquit, & honestum certamen erat, & tutum. Quid enim est gloriosius quā aut virum fortem vincere, aut vinci à filio? si non debuisset contendere, non vicisset. Et potuit fieri, ut

ri, ut si hic tibi cecisset, alius quis ad certamen procederet, qui nunc non processit: quia sciebat nihil sibi profuturum si te vicisset, cum deberet à filio tuo vinci: nulla laus tua fuisset. apparnisset enim illam victoriam non uiri fortis fuisse, sed patris. Silentio uirtutes nostrae transissent: nunc illustratus es, dum cōferuntur. [Turrinus hoc loco belle dixit: Plures tibi inuidere coeperunt, postquam uictus es. Itaque noui generis res accidit. filius uicerat: Omnes aiebant: O felicem patrem. Nouissimam fecit quaestionem, An etiam si quid iudicio peccauit, praemio emendauerit. Hoc loco dixit Gallio illam sententiam, quae ualde excepta est: Cum diu deprecatus esset, ait, si nihil profecero, quid me facturum putas? ad templum iurum, aut ad deos supplicem? ad tuas statuas confugiam.

DIVISIO. Silo Pompeius tentauit & in hac controuersia illam quaestionem, quam in omnibus uirorum fortium abdicationibus putabat esse tenendam, An vir fortis abdicari possit. aiebat in nulla magis controuersia illam posse tractari. Non potes, inquit, eum abdicare, qui te potest uincere. Miraris, si patria lege subducitur, qua & comparatur & praefertur?

COLOR. Colorem pro adolescente Gallio illum dixit: Meae, inquit iuuenis, aetatis causa agi uidebatur. cum dubitaret exaudisse quendam dicentem: Nihil agis, ego tibi cedo, illi non cedo. [Cassius hoc colore usus est, putasse se ipsi patri honestius hoc esse, certe domui, laudes utriusque in foro inspicere. [Montanus Votienus ait: Cognoui non quid imperares, sed quid praecepisses: dixeras semper, cum me hortareris ad gloriam, ut nulli cederem. inuidiosa omnibus in illo iudicio fortuna tua uidebatur, cum quaereretur, utrum pugnasses feliciter, an genuisses? Non est quod putes me uisum illis fortiorē: decepti sunt pater. iudicauerunt non quod erat, sed quod te malle crediderunt. [Argentarius ait: Occasionē beneficii quaestu non concupiui accipere: praemium habet alter, alter accipit. [Fuscus Arcellius pater ait: Si nauigare imperasses, per hibernos fluctus egissem ratem: si peregrinari, nihil fuisset iubente te durum, hanc rem imperabas difficilem forti uiro, uinci. [Blandus hoc colore narrauit: Pater mihi obiecit, quod illi una te non cesserim? Ego multiplicabo crimina mea. Nunquam illi quoties recte faciendum fuit, cessi: semper uolui uideri frugalior, uideri uolui laboriosior. nam cum ad uires uentum erat, etiam ipse cedebat: non ego illū uincebam, sed aetas. [Turrinus hoc colore usus est: Volui, inquit, cedere: sed erant qui dicerent, non licere. Hoc enim modo legem saluberrimam tolli. Disputaturi contra praemium patris uidebantur, & dicturi: Non licet inter se cedere fortibus. non ipsorum tantum causa agitur, sed publica. Omnium interest scire, quis sit fortissimus. His uocibus hominum missus sum ad id certamen, in quo ad istum utraque pertineret victoria. Quid putatis me dicturum? fortiorē me uisum? falsum est: cum hoc quoque, quod ego fortis eram, istius esset. Quid ergo? quare vicerim, quaeritis? Visum est ad roborem totius iuuentutis pertinere, neminem pugnasse fortius, quā senem. Et cum dixisset, se praemia in patrem contulisse: dixit, Vici te pater: sed nempe vici tibi. [Albucius hoc colore narrauit: Noluit, inquit, uideri per collusionem patri titulum fortissimi viri contigisse. Non cessi ante iudicium: ut in iudicio cederē. & feci. Nihil aliud quā laudari patrē, virtutes eius retuli: uisus sū propter hoc ipsum praemio dignus. [Silo Gaius ait: Solebas mihi pater inter dignorum virorum exempla narrare quaedā etiā domestica. aiebas autem: Patrem fortem virum habuisti. uide ut tu sis fortior. processit tecum in aciem, nec illinc inulti redimus, omnis gloria in una domo erat. Iubebat Resp. fortes viros recognoscere. O quātam ego cupiditatem gloriae in patre meo vidi, quā iuuenilem. Contendere me uetabat imperio, iubebat exemplo. Ventum est in iudicium. omnium quas ego noui, res inuidiosissima. quaerebatur de patre meo: utrum fortior esset, an felicior. [Oscus hoc colore narrauit. Erant qui accederent, & dicerēt: Roga patrem tuum, cedat tibi. non est uile Reip. hostium excitare animos. Excitabuntur, si scierint, neminem in hac ciuitate esse fortiorē quā senem: illi me coegerunt, quasi tunc quoque aliquid praestiturus essem reip. venire in iudicium: in quo quid habet? ego sum iudicatus iunior. [Dento dixit: Timeo ne ob hoc ipsum patri uilius fiam. ego sciam an usquam gloriosus sit. [Triarius hoc colore usus est: In iudicio uolui tibi cedere, ut non imperasse uidereris, sed uicisse. & cessi. defunctorie causam meam egi: sed notum sit illum cedere quia parum est illi, non putabat. Nicetes in hac controuersia dixit: †

SCAVRVS hunc sensum aliter dixit: O si auus meus interesset iudicio. quā libenter spectaret & discordiam nostram, Clamasset mihi: Non est quod cedas, ipse mihi nunquam cessit. [Labienus partem patris declamauit, & dixit quod etiam desertoribus. licet: Nolo habitare cum aduersario meo, non capit idem contubernium fortem virum & uictum. Statuam, inquit, tibi posui. immo ne possem unquam me uictum obliuisci, ignominiam meam in aes incidisti.

Demens qui mori coegit filiam. Controuersia III.

LEX. Dementiae sit actio. *Thema.* Bello ciuili quaedam uirum secuta est, cum in diuersa parte haberet patrem, & fratrem. uictis partibus suis, & occiso marito, venit ad patrem: non recepta in domū, dixit: Quemadmodum tibi vis satisfaciam? Ille respondit: Morere. suspendit se ante ianuam eius. Accusatur pater à filio dementiae.

CONTRA patrem. [Porcij Latronis. Sic sibi satisfieri ne uictor quidem uoluit: excusauit uictos, qui restituit. Quoniam reposcis vitam, quam dedisti, accipe: nullum fuit in proscriptione mulieris caput. [Osci. Inquinasti filiae sanguine penates, quanquam quid dico penates? tanquam in domo perieris.

Allatum

Allatum ad se Caesar Pompeij caput, fleuit. hoc illi propter filiam praestitit. **ARELLI** Fusci. Quemadmodum tibi vis faciam satis? hoc ipso satisfacisse debuerat. filiam habuit piam, & in maritum & in patrem. Alterum vsque in mortem secuta est. alteri etiam per mortem satisfecit. quàm periculose eum offendo, qui simul irasci coepit, nescit ignorare? [*Clodij Turrini* patris. **Morere.** Quid aliud meruerat, si satisfacere noller? Nisi occupasses soror, fortasse pater tibi satisfacisset. Hoc certum habeo. vnusquisque vestrum suadebat puellae: Ad iratum patrem venis. in quas potes te componere blanditias: roga, deprecare: si nihil proficies, habes quemadmodum cogas: morituram te denuntia. hoc quod ignouisti victor, ad viros pertinet: illi tibi gratias agunt, nam feminas, ne si irascereris quidem proscripsisses. Quare secuta es virum? Adeo tibi vetera exempla exciderunt bonarum coniugum, quibus filiam solebas sanus hortari? Aliqua spiritum viui redemit suo: aliqua se supra ardentis rogi misit. impendisset se puella viro, nisi seruasset patri. [*Fuluij Sparfi.* Filia ante limen paternum in cruore suo volutatur: quid exhorruitis? paterna **satisfactio est.** **Nostis domus** nostrae legem: aut dicendum mihi, aut moriendum est. Qualis est ista satisfactio, qua filia exoratum patrem sibi non sentit? [*Albucij Sili.* Vtrae meliores partes essent, soli videbantur iudicare dii posse. Si vis satisfacere mihi, morere. Quod ad me attinet, irascere malo. Si parricidium est, fuisse in diuersis partibus, nunquam defendisset apud Caesarem **Ligarium.** **Cicero.** Marce Tulli, quàm leue iudicasti crimen, de quo confessus es: Dona filiam, si misericors es, deprecanti: si hostis, edicto: si pater, naturae: si iudex, causae: si iratus es, fratri. [*Buteonis.* Ante ipsum limen domus decessit, ne dubitari posset, virum marito perisset, an patri. vbi studuisti? vbi audisti? nego te istuc in bello didicisse. [*Marcelli.* Meruerat, inquit, mori, etiam num accusas? certe iam tibi satisfactum est. O nouum monstrum: irato victore viuendum est: exorato patre moriendum est. [*Passieni.* Vtinam interuenissem, non satisfacisses sola patri, furiosum te dicerem, si pro genero non rogasses. Secutus est gener diuersas partes, vxor suas. [*Labienu.* Hoc obsequio consequatur denique, vt intra domum moriatur. **M. Cato,** quo viro nihil speciosius ciuili tempestas abstulit: potuit beneficio Caesaris viuere, sicut Tullius, si voluisset. Optima ciuili belli defensio, obliuio est. [*Musae.* Allato ad se capite Cn. Pompeij, Caesar auertisse oculos dicitur: quod tu ne in morte filiae quidem fecisti. [*Cornelij Hispani.* Peruagata est illa crudelis belli fortuna omnem ordinem, & vsque ad vltimae plebis supplicia descendit, nihil in ciuitate nostra immune victoris irae praeter feminas fuit. Hanc laudem miserae urbi feruare licuit. At tu pater, vt victor infans. [*Mentoni.* Semel repulsa, iterum redit: iterum repulsa tertio rogat: non fatigatur, scit exorari etiam hosteis. O te crudelem, nisi iam tibi & pro genero satisfactum est. Non ignoro, in quanto periculo sim. Nescit placari iratus, & hoc etiam si filiae excanduit. [*Triari.* An non exorares victorem pro alio pater? **Morere.** Illi quoque quibus animaduertere in damnatos necesse est, non dicunt, Morere: sed, Age lege: crudelitatem imperij verbo mitiore subducunt.

PARS altera. [*Turrinus Clodius* belle dixit: Nolite mirari si duriorib. vtar: non sum processurus vltra verba: minabor, deinde ignoscam, fecit & victor.

DIVISIO. Latro vsus est in hac controuersia, illa vulgata quaestione: An possit agi cum patre ob vllam aliam rem, quàm ob dementia. Imperens sum, immitis, non tamen demens. Mores tuos patri debes approbare, non patris exigere. Dic delipis, nihil intelligis: Ego sanitatis meae, si potuero, argumenta colligam: dicam in senatu non stulte sententiam: Quid tibi videor fecisse dementer? Partes male egit: damnare non potes patrem propter verba, immo propter verbum. Si damnari dementiae aliquis pater, etiam non demens ob aliquod improbandum factum potest, an hic possit. Hoc in duo diuisit. An etiam si hoc animo dixit, vt filiam mori vellet, damnandus tamen non sit. Hic accusatio filiae, contrarias partibus à patre sequentis, cum illam ipsa natura publicis excepisset malis. Animaduertit Manlius in filium, & victorem: animaduertit Brutus in liberos non factos hosteis, sed futuros. Vide an sub ijs exemplis fortius loqui liceat. Deinde, An non eo animo dixerit, vt eam mori vellet. Dixit, inquit, iratus, cum vellet castigare, non occidere. **Gallio** & illam quaestionem fecit, An non ob id puella perierit, quod pater illi tam dure responderit. Perijt, inquit, propter desiderium viui, alioquin vnus verbi amaritudinem morte pensasset: Immo mulier praeceps, temeraria, infans flagrans amore & attonito, quae virum patre relicto secuta fuerat, res viui consecuta est. **Silo Pompeius** huic quaestioni praeponerebat illam, ex qua in hanc transitus sit, An etiam si propter hoc verbum patris periit, damnari tamen pater non debeat. nec enim euentus imputari debet cuiusque rei, sed consilium. Si post hoc verbum puella vixisset, nunquid patrem dementiae damnare posses? atqui hoc verbo si quid factum est, non à patre, sed à puella factum est. Non oportet autem illius temeritatem, dementiae videri patris. Post hanc quaestionem faciebat illam, An ob hoc perierit.

COLOR. Color à parte accusatoris simplex est: ait patrem durum fuisse, crudelem, bono publico eum fuisse perituum. Dixit, dure, inquit, eo vultu, ea affirmatione, vt videretur non iubere tantum, sed occidere. Hoc loco dixit **Turrinus Clodius:** Hoc post bellum, immo post edictum: & adiecit, Nunc intelligit Resp. imperator, quantum tibi debeat, cui sine sanguine satisfactum est. Omnes enim dixerunt, patre nolente illam nupsisse. [*Gallio* dixit: Nondum mihi videbatur scire quid meruisset. Volui illam intelligere crimen suum. [*Caestius* hoc loco: Contumaciter, inquit, rogauit, sic quomodo periit: nō vultu demisso, non summissioribus verbis, nondū tanquā victa. Primū quare ad me non fratrem suū misit, an etiam fratri irascitur? [*Argentarius.* Nos duces exorauimus, quorum liberi in diuersis partibus fuerant:

diximus, Ignosce nobis seueris esse, si licuerit esse securis. Quid peccaui, quod filiam ex hostium castris venientem non primo verbo recepi? [*Turrinus Clodius* ait: Volui fratrem sorori dare beneficium, eo durius loquat, vt ille me pro sorore sua deprecetur. Primum quare me solum rogat, cum debeat duobus satisfacere? [*Silo Gaius* dixit: Volui, inquā, mora torquere: sine, inquā, iterum ac tertio roget. Nec mirissimus quidem victor statim ignouit. [*Labiennus* ait: Non sum statim exoratus: & si vixisset, non essem fractus primis vocibus eius: ne tertio quidem rogatus, aut quarto. At victor cito exoratus est. Noli mirari: facilius est ignoscere bello quam parricidio. [*Hispanus* de morte eius hoc dixit: Iterū illam nobis vir abduxit. [*Albucius*, Tuto me ait, putavi loqui fortius, non dubitavi enim quin frater illi dicturus esset: Non est quod timeas, exorabitur: si difficilius erit, illū ego rogabo, et si rogasses, adolescens, fecissem, nō magis tibi ego, quam sorori tuae maritus. [*Montanus Votienus* dixit: Nō est quod putes illā cecidisse ira patris, cui vixerat, periit, illa se cui addixit, impendit. Et eundē sensum in argumētis, cū dixit nō propter patrem illam perisse. Quid ergo, inquis? propter quem? Scis illam virum habuisse, pro quo mori posset.

Debilans expositos. Controuersia IIII.

LEX, Reip. laesae sit actio. *Thema.* Quidam expositos debilitabat, & debilitatos mendicare cogebat, ac mercedem exigebat ab eis. Reipub. laesae accusatur.

CONTRA debilitantem expositos. *Portij Latronis.* Aestimate, quale sit scelus istius, in quo laesi patres liberos suos aut vt agnoscant, aut recipiant, etiam confessas iniurias tacent. Vectigalis istius crudelitas fuit, eo magis quod omnes praeter istum misericordes sumus. Mendicantes, nisi tot mendicos fecisses. Effecit scelestus iste, vt nouo more nihil esset miserius expositis, quam tolli: parentibus, quam agnoscere. [*Caestij Seueri*: Huic caeci innitentes baculis vagantur, huic trunca brachia circumteruntur, huic conuulsi pedum articuli sunt, & torti tali: huic elisa crura: illius, inuiolatis pedib. cruribusque, femina contudit: aliter in quemque saeuens ossifragus iste, alterius brachia amputat, alterius enervat: alium distorquet, alium delumbat: alterius diminutas scapulas in deformē tuber extundit, & risum in crudelitate captat. Producat agendum familiam semiuiuam, tremulam, debilem, caecam, manicam, famelicam: ostende nobis captiuos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium spoliarium: sua cuique calamitas tanquam ars assignatur. Huic resecta membra sunt: & si nemo obstat naturae, proceritas micabit. Ita frangatur, vt humo se alleuare non possit, sed pedum crurumque resolutis vertebis reptet: huic extirpentur radicitus. huic speciosa facies est, potest formosus mendicus esse, reliqua membra inuoluta sunt, vt fortunae iniquitas in beneficia sua saeuientis magis hominum animos peruellat. Sine satellitibus tyrannus calamitates humanas dispensat. [*Vibij Galli*. Intuemini debilia infeliciū membra, nescio qua tabe consumpta: illi praecisas manus, illi erutos oculos, illi contractos pedes. Quid exhorrescitis? sic iste miseretur, tot membra franguntur, vt vnū ventrem impleant: & nouū monstrū, integer alitur, debiles alunt. [*Albucij Sili*. Perissent, inquit, ita non sic infelicius super sunt, quam perituri fuerant? Perissent, inquit, interroga partes, vtum maluerint. Eruantur, inquit, oculi illius, huius praecedantur manus. Quid si aliquis ex istis futurus sit tyrannicida? quid si sacerdos? Nec puto incredibile in hac fortuna loquor. Certe ex hac turba origo Romanae gentis apparuit. Egregius educator plus acceptū crudelitati, quam expensum misericordiae refert. [*Triarij*. Perissent, inquit, Puto, experieris nos non esse crudeles, tamen nemo non nostrum, cum istis stipem porrigeret, mortem precatus est. Surge tu debilis: conatur, & corruit. Surge tu mute: sed quid excitaris? rogare non potes. Surge tu caece: sed ad quorum eas genna, nescis. O te inter omnes debiles ante hoc iudiciū felicissimum, quod istum dominum non videbas: in hoc iudicio infelicissimum, quod istum reum non vides. Expositos aluerunt etiam ferae, satis futurae mites si praeterissent. [*Cornelij Hispani*. Ergo si illis temporibus iste carnifex apparuisset, conditorem suum Roma non haberet. Timeo ne hoc profit reo, quod nemo ex his quenquam videri vult suum. [*Iulij Bassi*. Intuemini vtranque partem, & ei succurrite, quae miserabilior est. liceat videre mercenarios tuos. hic caecus est, hic debilis, hic mutus. his tu mori non permittis? Vis in te iudices more tuo misericordes sint? tuo exemplo? [*Argentarij*. Quorum cum vbique audiantur preces, in sua tantum causa cessant. Adiciamus aliquid ad quaestum. deme huic oculos, illi manus. [*Arelj Fusci* patris. Praecedatur, inquit, lingua. genus est rogandi, rogare non posse. Misere mini horum omnium iudices, & misereri etiam singulorum soletis. [*Cestij Pij*. Vt hanc causam suscipere, ne ab eis quidē rogatus sum, pro quibus ago, quid enim miseri rogare sciunt, nisi stipē? quid infelix iste peccauit aliud, quam quod natus est? [*Clodij Turrini* patris. Age si quis agnouerit suum, petes alimenta, tanquam alueris? non est quod timeas, nemo agnoscer. O miserum, si quis alimenta suo dat: o miserum, si negat. Ita nos istis vindictam negaturos putas, quibus ne id quidē negamus, quod tibi daturi sint? Et quod est indignissimum, crudelis cum sit, misericordia publica viuit. Venite miseri, & hodie primum vobis rogare. [*Mentonis*. Errant miseri circa parentum suorum domos: & fortasse aliquis a patre alimenta non impetrat. Nulli plus reddunt integra mancipia. Cur tu tam exiguum refers? poterat, vt non rogares, vt non acciperes: spiritum tibi non relinquerem, nisi crudelior futurus essem te relinquendo. Tibi captura quotidiana nō respondet, apparet te nondū hominibus satis miserum videri. [*Gaij Silonis*. Tu, inquit, in illa vicinia mendicabis. tu ad limen accedes: & cru-

& crudelis, miseris parentum domos demonstrat. hic non facile stipem impetrat. etiamnum aliquid illi detrahatur. [*Iunij Gallionis*. Serua oculos, ut videat quem roget: serua manus, ut habeat quibus stipem accipiat. Occurrunt nuptis omnia dira, sacris publicis tristitia auspicia: feriatis maxime ac sollemnibus & hilaritati dicatis diebus semianimes isti greges oberrant: à te fortasse aliquis acceptam stipem portat ad deos. [*Fulvii Sparfi*. Scio, Iudices, varijs quemque causis ad accusandum solere compelli. quosdam ambitio gloriae, quam ex damnato petierunt, prouocauit: alios odia & simultates protraxerunt. Non dubito fuisse quosdam qui praemium peterent: ego omnibus ceteros impellentibus causis vaco. Quae enim gloria est in tam sordido reo? quae simultates, ut non eas quoque contraxisse pudeat? aut quod praemium, cum stimulant ij, qui se alere non possunt? Non is est qui rogare nesciat, etiam docere solet. Quos affectus vestros optare debeam, nescio: si misericordiae propiores fueritis, crimina rei vobis ostendam, si† fuerit. At reū hunc nos publice pascimus. Exigitur à te talio, non habes totidem mēbra, quot debes. Lupa oblita feritatis, placidior, velut foetibus suis, praeuisse vbera fertur. Sic lupa venit ad infantes. expectemus hominem. Gratulor tibi Roma, quod in conditores tuos homo non incidit. Ergo cum de publica misericordia cogitares, tam crudelis esse potuisti? Proxima, inquit, die hic plurimum re tulit, faciendus est huic similis alter, hic satis retulit, fiat & alius miser ad hoc exemplum. Ite nunc, inquit, & alimenta mihi quaerite. Tu, inquit, qui oculos non habes, per oculos rogato. Tu, inquit, qui manus perdidisti, per manus rogato: tu per illa mēbra quae trahis debilia: per ea quisque quae non habet, ambiat. O miseros qui sic rogant: miseres, qui sic rogantur. Ecce, nescio quis. Meus, inquit, filius si uideret, huic fortassis similis esset. Num, inquit, ego meum transeo? Alius inquit: Potuit meus in eundem incidere dominum. quid si incidit? omnes omnibus conferunt, dum unusquisque timet ne suo neget.

PARS altera. *Arelij Fusci*. Debilitasti, inquit, plus illis patres nocuerant.

DIVISIO. Latro sic diuisit, An laesa sit Resp. Primum quod Reip. crimen constare oportet. deinde tunc reum quaeri. An laesa sit Resp. non solet argumentis probari. Manifesta statim Reip. damna sunt, si muri diruti sunt, si classis incensa est, si exercitus amissus, si vestigalia deminuta. hoc damnum quod tu objicis, non videbat. Dic mihi, quando Remp. laesi? cum vnum expositum debilitauit, atqui etiam qui occidit vnum, non tamen Reip. laesae tenetur reus, sed caedis: etiam qui duos, etiam qui plures. Dic mihi, quis numerus efficiat, ut laesa videatur Resp. duo debilitantur, nondum Resp. Infantes perdidit, & infelices. Potuerunt, inquit, duces fieri: potuerunt etiam sacrilegi esse & homicidae: potuerunt & perire. Attamen crudelem rem facit & lanista, nec damnatur Reip. laesae: & leno qui cogit inuitas pati stuprum, nec laedit Remp. Ego nunc non laudari reum desidero, sed absolui, ne ceat hoc illi, cum honores petit. Potest aliquis & non esse homo honestus, & esse innocēs reus. Deinde an laesa sit Resp. an ab hoc laesa sit. Non à me, inquit, sed à parentib. qui proiecerunt. Hic crudelis, ut multum illis abstulerit, vitam reddidit. Contra, ait, illi singulos exponunt, tu omnes debilitas: illi spem, tu instrumenta viuendi detrahis. Deinde, An teneatur Reip. laesae, si fecit quod ei facere licet. Non potuit, inquit, vlla res lege damnari, quae legi innititur. Si domum meam diruam, nunquid dices me Remp. laedere? Et poteras describere, quā inhumanum sit, illos parietes maiorum in nostram vsque perductos memoriam, in hostilem modum deiici. In agris meis arbuta succidere velim. Deinde, An hoc liceat illi facere. licuit, inquit. Expositi, inquit, in nullo numero sunt: serui sunt: hoc legum latori visum est. denique si non licet, habent legem talionis. agere singuli iniuriarum possunt. Reip. quidem laesae non potest agi eorum nomine, qui extra Remp. sunt. Non potest pro omnibus agi, pro quibus singulis non potest. Scio quosdam putare quaestionē esse, An possit à priuato homine laedi Resp. [*Sparsum* certe ita declamare memini. Quod si quisquam recipit, & illam recipiet: An a muliere possit, an à senē, an à paupere possit: quorum nihil vnquam quaeritur. Sed dici tamen solet, quomodo cum illa quaestio tractatur, An Resp. laesa sit, toties reus in argumenta non laesae Reip. non dicit: ne potuit quidem laedi à priuato, à paupere, ab aegro, ab infante. *Gallio* fecit illam quaestionem, An in expositis laedi possit Resp. Non potest, inquit. An laedi possit in aliqua sui parte: haec nulla Reip. pars est. non in censu illos inuenies, non in testamentis. Sed haec quoque in illam incurrit, An Resp. laesa sit. dicitur enim: Ne laedi quidem potuit in eis, quos non habebat.

COLOR. Pro illo qui debilitat expositos, pauci admodum dixerunt. Dixit *Gallio*, & hoc colore vsus est: Egentem hominem, & qui ne se quidem alere, nedum alios posset, sustulisse eos, qui iam relictī sine spe vix spiritum traherent: quibus non iniuria fieret si aliquid detraheretur: sed beneficiū daretur, si vita seruaretur. Faciant inuidiā, alicui oculos deesse, alicui manus. dicant, dum hoc quoq. dicant, illū per hunc viuere. *Gallio* illud quoq. in argumentis tentauit: A deo, inquit, haec res non nocuit Reip. ut possit videri etiam profuisse. Pauciores erunt, qui exponant filios. [*Turrinus Clodius* hoc colore vsus est: Multos patres exponere solitos inuites partus. Nascuntur, inquit, quidam statim aliqua parte corporis mutili, infirmi, & in nullam spem idonei: quos parentes sui proijciunt magis, quā exponunt: aliqui etiā vernulas, aut omine infauisto editos, aut corpore inualidos abijciunt. Ex his aliquos hic sustulit, & eas partes quae cuiq. possent miserabiliores esse, miseratus abstulit: stipem rogāt, & vnus misericordia viuunt, omniū aluntur. At res foeda est, mendicos habere, à mendicis ali, inter debiles versari. Age non pudet vos ex hoc producere contubernio reū, à quo dicatis laesam Remp.: & sic descendit ad argumēta, ut diceret: Quomodo hic potuit laedere? [*Silo Pompeius* illo colore vsus est: Misericordē hunc fuisse,

voluisse vitam dare, sed non potuisse alere: itaque eo compulsus, ut unusquisque aliquam partem corporis pro toto dependeret. *Labienus* tam diserte declamauit partem eius, qui debilitabat expositos, quam nemo alteram partem: cum illam omnes disertissimi viri, vel ad experimenta suarum virium dixerint. Illum autem locum vehementissimè dixit, vacare homines huic cogitationi, ut curent quid homo mendicus inter mendicos faciat. Principes, inquit, viri contra naturam diuitias suas exercent: castratorum greges habent, exoletos suos ut ad longiorem patientiam impudicitiae idonei sint, amputant. Et quia ipsos pudet viros esse, id agunt, ut quàm paucissimi sint. His nemo succurrit delicatis & formosis debilibus. Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis, quòd isti beati solitudines suas ingenuorum ergastulis excolunt: non curatis, quòd iuuenum miserorum simplicitatem circumueniunt, & speciosissimum quemque maxime idoneum castris in ludum conijciunt. In mentem vobis venit misereri horum, quòd membra non habeant? quid illorum, quòd frustra habent? Hoc genere infectatus saeculi vitia, egregia figura, inquinatum & infamem reum, maiorum criminum impunitate defendit. Celebris haec apud Graecos controuersia est. Multa ab illis pulchre dicta sunt, à quibus non abstinerunt nostri manus: multa corrupte, quibus non cesserunt. *Niceretes* dixit †

Hunc dixit sensum

P. Asprenas, eodem modo, vno verbo proprio vsus: Hos alit, qui alimenta poscit, quibus crudelis est qui negat. Circa hunc sensum est & ille à *Quintiliano* dictus: Nescio vtrumne vos miserabiliores dicant, quòd alimenta accipitis, an quòd huic datis. Accipitis enim, quia debiles estis. Ei datis per quem debiles estis. *Addeus* rhetor. †

Hunc sensum quidam Latini dixerunt: sed sic, ut putem illos non mutuatos hanc sententiam, sed imitatos. *Blandus* dixit: Porrigit aliqua mendico rogata stipem: utique si peperit, si exposuit. O quàm misera cogitatio porrigentis est: hic fortasse meus est. [*Oscus* dixit: Qui iam porrexit pluribus stipem, suo negat. [*Arellius Fuscus* dixit: Alit rogata filium mater: misera, si scit suum esse: misera, si nescit. [*Artemon* dixit: †

Hanc sententiam *Latro Porcius* virilius dixit, qui non potest furto suspectus esse. Graecos enim & contemnebat & ignorabat. cum descripsisset debiles artus omnium, & alios incurstantes, alios repentes, adiecit: Pro dii boni, ab his aliquis alitur integer? *ΔΑΜΑΚΚΟΜΒΡΟΣ* dixit: †

Hunc sensum *Caestius* transtulit. Effecisti, inquit, ut maius periculum esset educari, quàm exponi. [*Fuscus Arellius* aliter dixit: Illa adhuc in miserae sortis infantia timebantur, ferae, serpentesque, & inimicus teneris artubus rigor, & inopia: inter expositorum pericula non numerabamus educatorem. *Glycon* corruptam dixit sententiam: †

Sed nostri quoque bene insanierunt. *Murrhedi* dixit: Producitur miserorum longus ordo, maior pars se sine se trahit. Et *Licinius Nepos*: Ut soluendo sis in poenas, quoties tibi renascendum est? Illud *Sparsus* dixit, quòd nō corruptum tantum, sed contrarium dicebat esse Montanus: Solus plura habes membra, quàm tot hominibus reliquisti. Ita enim hic potest videri laesisse rem publicam, si multi sunt debilitati. Apparet autem non multos esse, si plura habet membra, quàm debilitatis reliquit. Et illud aeque ab illo aiebat corrupte dictum: Pro dii, erunt plures mendici, quàm membra. Graecas sententias in hoc refero, ut possitis aestimare, primum quàm facilis Graecae eloquentiae in Latinum transitus sit, & quàm omne, quòd bene potest dici, commune omnibus gentibus sit: deinde ut ingenia ingenijs conferatis, & cogitetis Latinam linguam facultatis non minus habere, licentiae minus. *Labieni* sententiam separavi, quia locuti de illa homines erant. Sed ubi quotidianum diurnum & mendicantium quaestus recognoscit, tu hodie minus attulisti. cedo lora. gaudeo me non omnes emancasse. Quid flet? quid rogas? plus retulisses, si sic rogasses. Dixerat & illam sententiam: Date miseris, quòd vnum percipere gaudium possunt. Aliquis ex illis damnatum istum videat, aliquis audiat. *Glycon* dixit: †

Vinicius summus amator Ouidij, hunc aiebat sensum disertissime apud Nasonem Ouidium esse positum, quem ad fingendas similes sententias aiebat esse memoria tenendum. occiso A chille hoc epiphonema apponit:

Quod Priamus gaudere senex post Hectora posset,

Hoc fuit. ----

Cassius Seuerus dixerat: Ostende nobis captiuos. *Iulius Bassus* dixerat: Ostende nobis mercenarios tuos. *Labienus* commodius videbatur dixisse: Ostende nobis alumnos tuos. *P. Asprenates* dixit: Cum induxisset stipem porrigentem mendico, O infelicem patrem: & hoc qui dicit, fortasse pater est.

Parrhasij Prometheus, Controuersia V.

LEX. Laesae religionis sit actio. *Thema*. *Parrhasius* pictor Atheniensis, cum *Philippus* captiuos *Olynthios* venderet, emit vnū ex his senē. perduxit Athenas, torfit. & ad exemplar eius pinxit *Promethea*. *Olynthius* in tormentis perit, ille tabulam in tēplo *Minervae* posuit. accusatur religionis laesae.

CONTRA *Parrhasium*. [*Gaij Silonis*. Infelix senex vidit iacentis diuulsae patriae ruinas: abstractus à coniuge super exustae *Olynthi* cinerem stetit. iam ad figurandum *Promethea* satis tristis est. Pro *Iupiter*, (quem enim melius inuocem aduersus *Parrhasium*, quàm quem imitatus est?) *Olynthium* tantum picturae tuae excipio. Num quis ut naufragium pingeret, meruit? caeditur. parum est. inuritur. etiamnum

etiamnum parum est. laniatur. hoc, inquit, in irato Philippo satis est, sed nondum in irato Ioue. [*Iulij Bassi*. Producitur. Superuacuum est, inquit: nondum quantum satis Prometheo, potest gemere. Vltima Olynthij deprecatio est: Atheniensis redde me Philippo. Non est istud donum, sacrilegium est. Seruus, inquit, meus fuit. Putes Philippum loqui. Aedem Mineruae tanquam castra Macedonum fugiunt. [*Clodij Turrini*. Parum, inquit, tristis est. cur, nisi quia Atheniensem dominum sortitus est? Dabo tibi Parrhasi, maiora tormenta. duc illum ad iacentem Olynthum, duc illo vbi liberos, vbi domum perdidit: scis certe quàm tristem illum emeris. Olynthiis: urbem aperuimus, templa praeclusimus. ergo nemo Olynthius tortus esset, si omnes illos Macedones emissent? Torquetur. hoc nec sub Philippo factum est. moritur: hoc nec sub Ioue. [*Argentarij*. Hoc hospitio Olynthius Athenis exceptus est. tantum ergo Olynthius possit, Parrhasius quid? non & oculos nostros torquet: ibi ponit tabulam, vbi forrasse nos tabulam foederis posuimus. Hoc Promethea facere est, non pingere. Aiebat tortoribus: Sic intendite, sic istum quem fecit, cum maxime vultum seruate, sit sibi ipsi exemplar. [*Caestij Py.* Emi, inquit. immo si Atheniensis es, redemisti. si nescis Parrhasi, in isto templo pro Olynthijs dona soluuntur. Crudelis ille Graeciae carnifex, istum tamen nihil amplius quàm vendidit. producit nobilis senex, longa miseriarum tabe confectus, reductis introrsus oculis, tam tristis, quasi iam tortus esset. Vt ad moueri sibi cathenas vidit: Superuacuae, inquit, sunt, si ad alium dominum peruenissem, Athenas fugerem. Istud tibi in nullo Olynthio permitto, nisi Lathenem emeris. [*Triarij*. Corrupti duo maxima Promethei munera, ignem & hominem. Quemcunq. praeco flentem viderat, sciebat te emptorem: miserabantur omnes. Te fortasse ipse Philippus reduci iussisset, si Atheniensem vidisset emptorem: quod ego fabulosum esse non dubito. Sed virum vult Parrhasius, eligat: parum pie, aut infami auctione imitatus est. Clamabat iste: Nondum satis tristis es: nondum satis, inquam, adiecisti ad priorem vultum, talis in auctione Philippus. [*Musae*. Narraturus sum Olynthij senis ignes, verbera, tormenta. aliquis me nunc queri de Philippo putat. Dij deaeque te perdant. misericordem Philippum fecisti. Si isti creditis, iratum Iouem imitatus est: si nobis, iratum Philippum vicit. Pinge Philippum crudelem, oculo effosso, iaculo perfracto, per tot damna a dijs immortalibus tortum. [*Cornelij Hispani*. Vltima membrorum meorum tabes tormentis immoritur. Parrhasi quid agis: non seruas propositum. hoc supra Promethea est. tantum patiendum est, pingente Parrhasio, quantum irato Ioue. [*Arelij Fusci* patris. Pingere Promethea, sed homines facientem, sed igneis diuidentem: pingere, sed inter munera potius quàm inter tormenta. Inrēt altaria, Olynthij senis crucem posuit. Miserrime senex, forte ex seruis tuis aliquis felicius seruit: vtrique felicius est, quisquis Macedoni seruit. [*Fuluji Sparsi*. Si ad currendū profectus es, queror: quod vtinam Philippe his auctorem cum exceptione fecisses, ne quis Atheniēsis emeret. Nō vidit Phidias Iouem: fecit tamen velut tonantem. Nec stetit ante oculos eius Minerua: dignus tamen illa arte animus & concepit deos, & exhibuit. Quid facturi sumus, si bellum volueris pingere? diuersas virorum statuimus acies, & in mutua vulnera armabimus manus, victi sequentur, victores cruenti reuerterentur? Ne Parrhasij manus ludat temere coloribus, internecioni humanae timendum est. Si necesse est aliquem torqueri, eme nocentem seruum, vt eodem tempore ex eo exemplum sumas & supplicium. Statuitur ex altera parte Parrhasius cum coloribus, ex altera tortor cum ignibus, flagellis, eculeis. Ista aut videntem, aut expectantem Parrhasi, parum tristem putas? Dicebat miser: Non prodidi patriā. Athenienses, si nihil merui, succurrite: si merui, reddite Philippo. Inter ista Parrhasius dubium est studiosius pingat, an ille saeuat, torqueat, verberet. Sic iste carnifex colores temperat. Quid ais? parum tristis videtur, quem Philippus vendidit, emit Parrhasius? Etiamnum torque, etiamnum bene habet, sic tene. Iste vultus esse debuit lacerati, hic morientis. [*Porcij Latronis*. Si videtur tibi, istis muneribus aram Misericordiae orna. Nemo ergo ex Olynthijs miserrimus seruit, quàm qui Atheniensem dominum sortitus est? Miser, vbi cunque Philippum non viderat, pacem putabat. Alliga, inquit, Aiebat, Solutus apud Philippum fui. [*Albucij Sili*. Expecta dum Euthycrates aut Lathenes capiatur. Phintias omnia Parrhasio tortore digna fecit. Philippus quoque vendidisse contentus est. Producitur senex nobilis, flens, respiciens patriam: placuit isti vultus. habuit aliquid Promethei simile. etiam antequam torqueat, diligenter agit causam, vt Philippus. Olynthio non est: ego pecuniam perdidit, redi ad auctorem. Propter hominē Prometheus distortus, propter Promethea homines ne torseris. Philippus sic rogabatur, Liceat Olynthijs viuere. Parrhasius aliter rogatur, Olynthijs mori liceat. Tristem volo facere. Nemo faciet, si philippus non fecit.

D I V I S I O. Hanc controuersiam magna pars declamatorum sic dixit, vt non controuersiam diuideret, sed accusationem: quomodo solent ordinare actionem suam in foro, qui primo loco accusant. In scholastica, quia non duobus dicitur locis, semper non dicendum tantum, sed respondendum est. obijciunt quòd hominem torserit, quòd Olynthium, quòd deorum supplicia imitatus sit, quòd tabulam in templo Mineruae posuerit. Si Parrhasius responsurus non est, satis bene diuidunt. Nihil est autem turpius, quàm aut eam controuersiam declamare, in qua nihil ab altera parte responderi poterit: aut non refellere, si responderi potest. [*Gallio* fere similem diuisionem in Parrhasio habuit ei, quam habuerat in illa controuersia, cuius mentio est in hoc ipso libro: debilitabat expositos, detractis quibusdam. Diuisit autem sic: An laesa sit religio. quid perdidit, inquit? nihil. Nondum de iure controuersiam facio. Perdidit vnum senem Olynthius: fac Atheniensem. non ages mecū reipublicae laesae, si Atheniensem senatorem occidero, sed caedis. Ita. verū Atheniensium corrumpitur opinio, misericordia semper censi sumus. Nū

quam vnus facto publica fama corrumpitur. Solidior est opinio Atheniensium, quam vt labefactari vltimo modo possit. Laesa est inquit, respublica. Si quis Olynthi depositum negauerit, videbitur, vt existimo, non rempublicam, sed hominem laesisse. Olynthijs hoc tribuisti, vt eodem loco essent, quo Athenienses. Laesisti, inquit, rempublicam. laedut remp. qui aliquid illi auferunt, non qui adijciunt: qui diruunt templa, non qui ornant. Peccauerunt ergo & sacerdotes, qui tabulam receperunt. quare tamen non reciperent? Deorum adulteria picta sunt. positae sunt picturae Herculis liberos occidentis. Deinde, An ob id accusari possit laesae Reip. quod ei facere licuit. Ea lege persequere, qua non licuit. dicis mihi, Hoc facere non oportet. huic rei aestimatio immensa est, itaque nulla vindicta est. Et id tantum punitur, quod non licet. Satis abundeque est, si opifex rerum imperitus ad legem innocens est, An hoc ei facere liceat. Hoc in illa diuiditur, An Olynthius fuerit apud Atheniensem, etiam antequam fieret decretum. Seruus, inquit, est meus, quem ego emi belli iure. Vobis Athenienses expedit: alioquin imperium vestrum in antiquos fines redigitur, quicquid est bello partum. Et est contra. At ille seruus alij emptori esse potest, Atheniensi non. Quid enim si Atheniensem a Philippo emissem? Atqui sciebas Olynthios nobis coniunctos esse foedere. Vt scias, inquit, seruos fuisse, decretum postea factum est Atheniensium, quo iuberentur & liberi & ciues esse. Quare hoc illis ius, si iam habebant, dabatur? Deinde, an decreto hoc non contineatur, liberi vt fiant, sed vt esse liberi iudicentur. Hoc censuimus Olynthios ciues nostros esse. ita & ille ciuis noster fuit. Non, inquit: nam decretum in futurum factum est, non in praeteritum. Vis hoc scire? Non quisquis Olynthium seruum habuit, accusabitur, quod ciuem in sua seruitute tenuerit. Si quis tunc inter necessaria seruilium officiorum ministeria percussit, aut caecidit, iniuriarum accusabitur: Atqui quantum ad ius attinet, nihil interest, occiderit, an caeciderit. Nam aut nec caedere licuit, aut & occidere.

COLORE. A parte Parrhasij fecit hunc colore, emptum esse a Parrhasio senem, inutilem, expiraturum. Si verum vultis, inquit, non occidit illum, sed deficientis, & alioquin expiraturi morte vltus est. Torfit, inquit, tamen: si lucri causa, obijce. nempe crudelitatis pretium Athenae habent. In argumentis dixit, quantum semper artibus licuisset: medicos, vt vim ignoratam morbi cognoscerent, viscera rescidisse: hodie cadauerum artus rescindi, vt neruorum, articulorumque positio cognosci possit. [*Albucius* hoc colore: Calamitosum fuisse, orbem, palam mortem optantem: nec aliter illum Philippus vendidisset, nisi putasset illi poenam esse viuere. [*Silo Pompeius* putabat commodius esse, si hoc animo isset Parrhasius ad auctionem, vt aliquem in hunc usum emeret, poterit enim videri, elegisse vilissimum & maxime inutilem. *Fusco Arellio* placebat, emptum quidem illum in alios usus: sed cum deficeret, & mori vellet, in id quod vnum ex cadauere artifex poterat impensum. *Gallio* ad neutrum se alligauit, nec dixit, quo animo emisset. *Gallionis* color intolerabilis est, dixit enim, senem ex noxijs Olynthijs emisse. Quod si licet illi fingere, non video quare non eadem opera dicat, & conscius prodicionis Lestheni fuisse, & se poenae causa torfisse. *Hispo Romanus* ignorantiam illam excusauit. Pictor, inquam, intra officinam suam clausus, qui haec tantum vulgaria iura nouerit, in seruum nihil non domino licere, pictori nihil non pingere, mancipium suum operi suo impendit. Non omnia, inquit, narras: Olynthius fuit ille qui periit. Quid autem ad rem pertinet, cuius nationis seruus fuerit? Audes, inquit, seruum dicere Olynthium? etiam, post bellum, & ante decretum, alioquin quod vos illis dedistis beneficium, nisi quod iam illos nec torquere licet, nec occidere? Graeci nefas putauerunt, pro Parrhasio dicere: omnes illum accusauerunt, in eodem sensu incurrerunt. *Glycon* dixit †

Triarius hoc ex aliqua parte cum surriperet, inflexit. Hos aiebat *Seuerus Cassius*, qui hoc facerent, similes sibi videri furibus, alienis poculis anfas mutantibus. Multi sunt, qui detracto verbo, aut mutato, aut adiecto, putant se alienas sententias lucrificasse. *Triarius* autem sic verit, Corruptisse duo maxima Promethei munera, ignem & hominem. sed egregie illam surripuerunt, *Euctemon* qui dixit, † *fanius* quam *Glycon* † *Damius* corruptissime. †

hic est *Craton*, venustissimus homo, & pro homo & professor. [*Asinius* qui bellum cum omnibus Atticis gerebat, cum donaret illi Caesar talentum, in quo xxiiij. sestertia sunt Atheniensium more hic Caesari quod illud nunquam nisi mente Decembri audiret dixit & cum commendaretur a Caesare Passieno, nec curaret, interroganti, quare non complecteretur tanti viri gratiam † Saepe solebat apud Caesarem cum Timagene conflagere homine accidae linguae, & qui nimis liber erat: puto quia diu non fuerat ex captiuo cocus, ex coco lecticarius, ex lecticario vsque ad amicitiam Caesaris felix. vsque eo vtranque fortunam contempsit, & in qua erat, & in qua fuerat, vt cum illi multis de causis iratus Caesar interdixisset domo, combureret historias rerum ab illo gestarum: quasi & ipse illi ingenio suo interdiceret, disertus homo & dicax, a quo multa improbe, sed venuste dicta, ne modum excedam, excurro, & ad Parrhasium reuertor. *Nicetes* dixit: †

Hispo Romanus dixit: Ignem, ferrum, tormenta: pictoris ista an Philippi officina est. *Sparsi* sententia in descriptione picturae habet aliquid corrupti: & vbiunque sanguine opus est, humano vitur: dixit enim quod fieri non potest. Illum locum omnes tetrauerunt: Quid si volueris bellum pingere? Quid si incendiū? Quid si parricidiū? A Graecis *Dion* furiose dixit: Sed nihil est quod minus ferri possit, quam quod a *Metrodoro* dictum est:

Triarius dixit: Nondum dignum irato Ioue gemuisti. *Iaterius* dixit *fanius*: Nondum vultus ad fabulam conuenit, & illud: Parrhasi, vt omnia fiat ad exemplum, viuat qui tortus est. Sed si vultis audire, supra quod non possit

possit procedere infania. *Licinius Nepos* ait: Si vultis digne punire *Parrhasiū*, ipse se pingat. Non minus stulte *Aemilianus* quidā Graecus rhetor: quod genus stultorū amabiliissimū est. *Hexarida* fatuus dixit: †

Otho Pater cum pro *Parrhasio* diceret, in hoc colore derisus est: Quia conciderant, inquit, per proditores *Olynthij*, volui pingere iratum proditori suo Iouem. *Gargius* multo stultius, quare *Promethēi* *Parrhasius* supplicium pinxisset. Ego, inquit, ardente *Olyntho* non odissem ignium auctorem? *Latronis* illa celebris sententia est, quam *Sparfus* quoque subtractis quibusdam verbis dixit in descriptione mortuorum: *Parrhasi*, emorior, sic tene. hanc sententiam aiunt & *Dioclem Carissium* dixisse non eodem modo †

Hispo rideon honeste. *Romanus* fecit: multo enim vehementius insanit, quā nostri fanatici. Voluit videri volutrios ad tabulam *Parrhasij* aduolare, fabula eleganti ad turpem sententiam perductus. Traditur enim *Zeuxin*, ut puto, pinxisse puerum, vnam tenentem: & cum tanta esset similitudo vuae, ut etiam aues aduolarent operi, quandam ex praesentibus dixisse, aues male existimare de tabula: non fuisse enim aduolaturas, si puer similis esset. *Zeuxin* aiunt obleuisse vnam, & seruasse illud, quod melius erat in tabula, non quod similis. *Spiridio* aequē familiariter in templum volutrios subire putauit, quā passerēs aut columbas. Dixit enim: †

Sed nolo Romanos in illa re vinci. Restituet aciem *Murrhedi*, qui dixit: Pinge *Triptoleum*, qui iunctis draconibus sulcauit auras. Inter illos, qui de *Prometheo* corrupte aliquid dixerant, & *Apaturius* locum sibi vindicat. dixit enim: O †

Fur accusator proditoris. Controuersia VI.

LEX. Iniuriarum sit actio. *Lex*. Fur concione prohibeatur. *Thema*. Quidam cum diuitem postulasset prodicionis, noctu parietem domus eius perfodit, & scrinium, in quo missae erant ab hostibus litterae, sustulit. Damnatu est diues. Concionari cum vellet accusator, a magistratu prohibitus est. Agit iniuriarum.

P R O Fure [*Porcij Latronis*. Id solum sustuli, quod fur reliquisset. nihil tam fur timuit, quā ne do minus res suas non agnosceret. Fac mihi inuidiam. prodidi furtum meum. ago magistratui isti gratias: cum ad illum furtum meum detulissem, furem summoueri non iussit. Ruentem ciuitatis statum vnus parietis ruina reposui. [*Osci*. Sollicitus erat, ne, quod perdiderat, quaereretur. Indicium profiteor. multos furti conscios habeo; at illud tuto illi ostendi; hoc furtum non solus habeo. Furtum est, quod timet dominus agnoscere? potui non esse pauper, habui quod magno venderem. Teneo ecce epistolas, in quibus manifesta prodicionis argumenta sunt, in quibus hostium consilia. Te interrogo: si furtum est, repono. [*Musae*. Furtū vocas, quod qui perdiderat, negabat suum? furtum feci, sed ex hostibus. [*Clodij Turpini*. Furtum vocas, quod qui perdiderat, supplicium tulit: qui surriperat, praemium? Vtri permisissetis loqui, si eodem tēpore fur venisset & dominus? Potui remp. magno vendere vel proditori. [*Arelj Fulcij* patris. Mille nauium duces furto Troiā cepistis. Si bene furto euertuntur vrbes, quanto melius seruantur? Si non indicauero cuius sit, nemo cognoscat. [*Vibij Rusi*. Cuius ego, si potuissem, non parietem tantū, sed pectus ipsum perfodissem. Nondū totū consummaui officiū: nō est tam angusta Respublica, vt ab vno opprimi possit. [*Caestij Pij*. Nolite a me omnia exigere quae scio. multa sunt: quaedā & in cōtione dicēda. Hoc furtū liberos vestros docete. Rogo vos Iudices, per furtū meū. quoties furtū meū protuli, tacet dominus. ego fur? Ecce altera iniuria. Non tu, inquit, per fodisti domum? Tace, ego noui ista melius. Narrare soleo, non negare quae scio. In forum veni, narraui nocturnam expeditionem meam. Conueniant omnes, tanquam ad contionem. Cur me submoues ante actionem, cum nec proditores inauditi pereant? O furtum in contione narrandum. proditoris vigilantissimum pectus, & in exitia nostra semper sollicitum, publica fata sopierant. Ita etiam ministros eius alligauerat somnus, vt mihi liceret eligere quod tollerem. Diruere mihi videbar hostium muros. Furtum vocas, quo nihil melius tuo anno factum est. Nemo fur Rempub. cogitat. nihil non licet pro Rep. facere.

P A R S altera, pro magistratu. Quale id spectaculum fuit? composuerat inter se fortuna Reip. furē, & proditorem. vt vidit inutile furtum suum, prodidit, vt nobis venderet, quod nulli poterat. Tam callidus fur, vt etiam proditori posset imponere. Consilium uideri vult felicitatem furti sui. Lex quae nocturnum furem occidi quoquo modo iubet, non de damno tantum, sed de fure loquitur. Odit hoc vitium. nec immerito: non multum abest a proditore. Sustulit quod non elegit, sed quod illi fatum publicae felicitatis obiecit. Vno tempore & proditorem nobis ostēdit, & furem, qui diuitem compilare mallet, quā damnare. Effregit domum manu suspensa. Scias illum non tunc primum fecisse. Sustulit, non quod voluit, sed quod potuit. Bono exemplo damnatus proditor, malo inuentus.

L. A N N A E I. S E N E C A E
O R A T O R I S . E T R H E T O -
R I S . S V A S O R I A R V M
L I B E R . V N V S .

Suasoria prima.

INITAM vt cuique rei magnitudinem natura dederat, dedit & modum. nihil infinitum est, nisi Oceanus. *Auitus.* Fertiles in Oceano iacere terras, vltraque Oceanum rursus alia littora, alium nasci orbem, nec vsquam naturam rerum desinere, sed semper inde, vbi desisse videatur, nouam exurgere: facile ista finguntur: quia Oceanus nauigari non potest. Satis sit haecenus vicisse Alexandro, quàm mundo lucere satis est. Intra has terras caelum Hercules meruit. Stat immotum mare & quasi deficientis in suo fine naturae pigra moles, nouae ac terribiles figurae, magna etiam Oceano portenta, quae profunda ista vastitas nutrit, confusa lux alta caligine, & interceptus tenebris dies, ipsum vero graue & defixum mare, & aut nulla aut ignota sidera. Ita est Alexander rerum natura: post omnia Oceanus: post Oceanum nihil. [*Argentarij.* Resiste, orbis te tuus reuocat: vicimus qua lucet, nihil tantum est, quod ego Alexandri periculo petam. [*Pompei Silonis.* Venit ille dies Alexander, exoptatus, quo tibi operae est adesse: ijdem sunt termini & regni tui, & mundi. [*Osci.* Tempus est Alexandrum cum orbe & cum sole desinere, quod noueram, vici nunc concupisco quod nescio. Quae tam ferae gentes fuerunt, quae non Alexandrum posito genu adorarint? Qui tam horridi montes, quorum non iuga victor miles calcauerit? Ultra Liberi patris trophaea constitimus. Non quaerimus orbem, sed amittimus. Immensum, & humanae intentatum experientiae pelagus, totius orbis vinculum, terrarumque custodia, inagitata remis vastitas, littora modo saeniente fluctu inquieta, modo fugiente deserta. taetra caligo remitter fluctus. Nescio quid humanis natura subduxit oculis, extrema nox obruit. [*Musae.* Foeda belluarum magnitudo, & immobile profundum testantur Alexander, nihil ultra esse, quod vincas: reuertere. [*Albucij Sili.* Terrae quoque suum finem habent, & ipsius mundi aliquis occasus est. nihil infinitum est. modum magnitudini facere debes cum fortuna non facit. Magni pectoris est inter secunda moderatio. Eundem fortuna victoriae tuae, quem natura finem facit. Imperium tuum cludit Oceanus. O quantum magnitudo tua rerum quoque naturam supergressa est. Alexander orbi magnus est. Alexandro orbis angustus est. aliquis etiam magnitudini modus est. Non procedit ultra spatia sua caelum. Maria intra terminos suos agitantur. Quicquid ad summum peruenit, incremento non reliquit locum. Non magis quicquam vltra Alexandrum nouimus, quàm vltra Oceanum, [*Marylli.* Maria sequimur, terras cui tradimus? orbem quem non noui quaero, quem uici relinquo. [*Fabiani.* Quae ista toto pelago infusa caligo? Nauigantem tibi uidetur admittere, quae prospicientem quoque excludit. Non haec India est, nec terribilis ferarum ille conuentus. immanes propone belluas. aspice quibus procellis fluctibusque saeuat, quas ad littora undas agat. tantus uentorum, tanta conuulsi funditus maris insania est: nulla praesens nauigantibus statio est, nihil salutare, nihil notum. rudis & imperfecta natura penitus recessit. Ista maria ne illi quidem petierunt, qui fugiebant Alexandrum. Sacrum quidem terris natura circumfudit Oceanum. Illi qui iam siderum collegerunt metas, & annuas hiemis atque aestatis uices ad certam legem redegerunt, quibus ignota nulla pars mundi est: de Oceano tamen dubitant, utrumne terras uelut uinculum circumfluat, an in suum colligatus orbem, & in hos, per quos nauigatur sinus, quasi spiramenta quaedam magnitudinis exaestuati: ignem post se, cuius augmentum ipse sit, habeat, an spiritum. Quid agitis commilitones? regem dormitoremque generis humani, magnum Alexandrum eo demittitis, quod adhuc quid sit disputatur? Memento Alexander, matrem in orbe victo adhuc magis, quàm pacato relinquis.

D I V I S I O . Aiebat Caestius, hoc genus suasoriarum aliter declamandum esse, quàm suadendum. Non eodem modo in libera ciuitate dicendam esse sententiam, quo apud reges: quibus etiam quae prosunt, ita tamen ut delectent, suadenda sunt. Et inter reges ipsos esse discrimen: quosdam magis aut minus rerum usum habere. Veritatem facti Alexandrum exisse. Quosdam superbissimos, & supra mortalis animi modum elatos cernimus. Denique ut alia dimittantur argumenta, ipsa suasoria insolentiam eius coarguit, orbis illum suus non capit: itaque nihil dicendum aiebat, nisi cum summa ueneratione re-

gis, ne accideret idem quod praeceptorum eius Callistheni accidit, quem occidit propter intempestive liberis sales. Nam cum se deum vellet videri, & vulneratus esset, viso sanguine eius philosophus mirari se dixerat, quod non esset. *ἰχθυόσας περ τε πέδιμα μέγαλοι θεοῖσι.* Ille se ab hac urbanitate lancea vindicauit. Eleganter in C. Cassij epistola quadam ad M. Ciceronem missa positum. multum iocatur de stultitia Cn. Pompeij adolescentis, qui in Hispania contraxit exercitum, & ad Mundam acie victus est. Deinde ait: Nos quidem illum deridemus, sed timeo ne ille nos gladio *ἀπ' ἀμυκτηρίσῃ.* In omnibus regibus haec urbanitas extimescenda est. Aiebat itaque, apud Alexandrum ita dicendam esse sententiam, ut multa adulatione animus eius permulceretur. Seruandum tamen aliquem modum, ne nobis accideret tale aliquid, quale accidit Atheniensibus, cum publicae eorum blanditiae non tantum deprehensae, sed & castigatae sunt. Nam cum Antonius vellet se Liberum patrem dici, & hoc nomen statuis subscribi iuberet, habitu quoque & comitatu Liberum imitaretur, occurrerunt venienti ei Athenienses cum coniugibus & liberis, & *Διόνυσον* salutauerunt. Bene illis cesserat, si nasus Atticus ibi substitisset, dixerunt despondere ipsos in matrimonium Mineruam suam, & rogauerunt ut duceret. At Antonius ait ducturum, sed dotis nomine imperare se illis mille talenta. Tum ex Graeculis quidam ait: *κύριε, ὃ ζῆς, τίς μήτερά σου Σεμέλην ἀποροικὸν ἔρχε.* Huic quidem impune fuit: sed Atheniensium sponsalia mille talentis aestimata sunt, quae cum exigerentur, complures contumeliosi libelli proponebantur: quidam etiam ipsi Antonio tradebantur: sicut ille qui subscriptus statuae eius fuit, cum & eodem tempore Octauiam uxorem haberet, & Cleopatram: Octauia RES TVAS TIBI HABE. Bellissimam tamen rem Deillius dixit, quae Messala Corvinus desultorem bellorum civilium vocat, quia ab Dolabella ad Cassium transitorius, salutem sibi pactus est, si Dolabellam occidisset: & a Cassio deinde transiit ad Antonium: nouissime ab Antonio transfugit ad Caesarem. Hic est Deillius, cuius epistolae lasciuiae ad Cleopatram feruntur. Cum Athenienses tempus peterent ad pecuniam conferendam, nec exorarent, Deillius ait: Et tamen scito illos tibi annuam, bimam, trimam diem debere. Longius me fabellarum dulcedo produxit. Itaque ad propositum reuertar. Aiebat Caestius, magnis cum laudibus Alexandri hanc suasoriam esse dicendam: quam sic diuisit, ut primum diceret, etiam si nauigari posset Oceanus, nauigandum non esse: satis gloriae quaesitum: regenda esse & disponenda, quae in transitu vicisset: consulendum militi, tot viciorum lasso: de matre illi cogitandum: & alias causas complures subiecit. Deinde illam quaestionem subiecit, ne nauigari quidem Oceanum posse. [*Fabianus* philosophus primam fecit quaestionem eandem, Etiam si nauigari posset Oceanus, nauigandum non esse. At rationem aliam primam fecit: modum imponendum esse rebus secundis. hic dixit sententiam: illa demum magna est felicitas, quae arbitrio suo consistit. Dixit deinde locum de varietate fortunae, & cum descripsisset nihil stabile esse, omnia fluere, & incertis motibus modo attolli, modo deprimi, aborberi terras, & maria siccare, montes subsidere: deinde exempla rerum e fastigio suo deuolutarum, adiecit: Sine potius rerum naturam, quam fortunam tuam deficere. Secundam quoque quaestionem aliter tractauit. Diuisit enim illam sic, ut primum negaret vllas in Oceano, aut trans Oceanum esse terras habitabiles: deinde si essent, perueniri tamen ad illas non posse. Hic difficultatem ignoti maris, naturam non patientem nauigationis. Nouissime ut possit perueniri, tanti tamen non esse. Hic dixit incerta peti, certa deserui, descituras gentes, si Alexandrum rerum naturae terminos supergressum notuisset. Hic matrem memorauit, de qua dixit, quomodo illa trepidauit, etiam quod Granicum transitorius esset. [*Glyconis* celebris sententia est, *τὸ ἐκ ἐστὶ σιμῆς, οὐδὲ γράνικος, τὸτο εἶ μὴ πὶ χαλὸν ἦν, οὐκ ἀνύστατον ἔκαστο.* Hoc omnes imitari voluerunt. [*Plutonium* dixit: † [*Artemon* dixit: † [*Apaturius* dixit. *ἐν τῷ θέν. . . . μιας φορὰς ἀνατολὰς, ἐν δὲ εἰς τὰς ἀστροφῶν δόσεις.* [*Caestius* descripsit: Fremit Oceanus, quasi indignetur, quod terras relinquant. Corruptissimam rem omnium, quae vnquam dictae sunt, ex quo homines deserti insanire coeperunt, putabant Aoriones esse in metaphrasi dicta Homeri: Tum excaecatus Cyclops saxum in mare reiecit. Haec quomodo ex corruptis eo perueniant, ut & magna, nec tamen sana sint, aiebat *Maecenas*, apud Virgilium intelligi posse. Tumidum est. Virgilius quidem ait:

--- *Rapit haud partem exiguum montis.* ---

ita magnitudini se dat. Sed ut non impudenter discedat à fide: est inflatum. Virgilius ait de nauibus, credas innare reuulsas Cycladas, non dicit hoc fieri, sed videri. propitijs auribus auditur: quamuis incredibile est, quod excusatur antequam dicitur. Multo corruptiorem sententiam Menestrari cuiusdam declamatoris, non abiecti suis temporibus nactus sum in hac ipsa suasoria, cum describeret belluarum in Oceano nascentium magnitudinem. Efficit haec sententia, ut ignoremus ei, qui dixit, ipsis Charybdi & Scylla maius portentum, Charybdi ipsius maris naufragium videri, & ne in mare semel insaniret: quid ibi potest esse salui, ubi ipsum mare perit? [*Damaseticus* induxit matrem loquentem, cum describeret assidue prioribus periculis noua superuenisse. [*Barbarus* dixit, cum introduxisset excusantem se exercitum Macedonum, hunc sensum. [*Fuscus Arellius* dixit: Testor ante orbem tibi tuum deesse, quam militem. [*Latro* sedens hanc dixit: Non excusauit militem, sed dixit: Dum sequor, quis mihi promittit hostem, quis terram, quis diem, quis mare? Da ubi castra ponam, ubi signa ponam. Reliqui parentes, reliqui liberos, commeatum peto: nunquid immature ab Oceano? Latini declamatores in Oceani descriptione non nimis vixerunt. nam aut tumide scripserunt, aut curiose. Nemo illorum potuit tanto spiritu dicere, quanto *Pedo*, qui nauigante Germanico dixit:

Iam pridem post terga diem solemque relictum,
 Iam pridem notis extorres finibus orbis,
 Per non concessas audaces ire tenebras,
 Hesperij metas, extremaq. littora mundi.
 Nunc illum pigris immania monstra subondis:
 Qui ferat Oceanum, qui seuas undique Pristis,
 Acquoreosque canes ratibus consurgere prensis.
 Accumulat fragor ipse metus, iam fidere limo
 Nauigia, & rapido desertam flamine classem,
 Seque feris credunt per inertia fata marinis,
 Tam non felici laniandos forte relinqui.
 Atque aliquis prora spectat sublimis ab alta
 Aera pugnaci luctatus rumpere nisu.
 Vt nil crepto valuit dinoscere mundo,
 Obstructo taleis effundit pectore voces:
 Quo ferimur? ruit ipse dies, orbemq. relictum
 Vltima perpetuis claudit natura tenebris.
 An ne alio positas vltra sub cardine gentes,
 Atque alium libris intactum quarimus orbem?
 Dij renocant, rerumque vetant cognoscere finem
 Mortaleis oculos: aliena quid aquora remis
 Et sacras violamus aquas, diuumq. quietas
 Turbamus sedes? ---

Ex Graecis declamatoribus nulli melius haec suasoria processit, quàm Glyconi. Sed non minus multa magnifice dixit, quàm corrupte. Vtriusque vobis faciam potestatem. Et volebam vos experiri, non adijciendo iudicium meum, nec separando à corruptis sana. potuisset etenim fieri, vt vos illa magis laudaretis, quae infaniunt: & nihilominus potest fieri, quamuis distinxerim. Illa belle dixit: sed fecit quod solebat, vt sententiã adiectione superuacua atq. tumida perderet. Adiecit enim illud. ΤΑΡΑΠΑ δὲ οὐρανὸν ἔχοντες ὅρατε γῆν, ὅρατε Νάξου, Σάλασα. Quosdam iudices dubios sui habet, ego non dubito contra sententiam ferre.

Suasoria II.

T Recenti Lacones contra Xerxem missi, cum trecenti ex omni Graecia missi fugissent, deliberant, an & ipsi fugiant. [*Arellij Fusci* patris. At puto rudis lecta aetas, & animus, qui frangere cur metu insueto, armaque non passurae manus, hebetataque senio, an vulnerib. corpora, quid dicam potissimos Graeciae? An Lacedaemonios? an Eleos? an repetam tot acies patrum, tot excidia urbium, tot victarum gentium spolia? Et nunc, pro dolor, concidunt, si remeabimus, templa. Pudet consilij nostri: pudet, etiam si non fugimus, deliberasse talia. At cum tot millibus Xerxes venit, o Lacedaemonij, si aduersus Barbaros, reueremini opera vestra, non auos, non patres, quorum nos exemplum moueat? Ab infantia surgit ingenium: pudet Lacedaemonios sic adhortari: tuti sumus, licet totum classe Orientem trahat, licet metuentibus explicet inutilem numerum. Hoc mare, quod tantum ex vasto patet, vrgetur in minimum, insidiosis excipitur angustijs, qua vix minimo aditus nauigio est, & huius quoque remigium arcet inquietatione, quod circumfluit mare, fallacia cursus, vada altioribus internata, aspera scopulis, & cetera, quae nauigantium vota decipiunt. Pudeat, inquam, & Lacedaemonios & armatos quaerere, quemadmodum tuti sint. Non referam Persarum spolia: certe super spolia nudus cadam. Sciet & alios non habere trecentos, qui sic non fugiant, & sic cadant. Hunc sumite animum. Nescio an vincere possimus, vinci non possimus. Haec non utique perituris refero: sed et si cadendum est, erratis, si metuendam creditis mortem. Nulli natura in aeternum spiritum dedit, statutaque nascentibus in finem vitae dies est. Imbecilla enim nos materia Deus orsus est, quippe minimis succidunt corpora, indenuntiata forte rapimur: sub eodem pueritia fato est, eadem iuuentus causa cadit: optamus quoque plerique mortem: adeo in securam quietem recessus est. At gloriae nullus finis est, proximique Deo. Sic ages ea fatagunt: semipis quoque frequens hinc in mortem pro gloria iter est. Quid Lycurgum? quid interritos omni periculo, quos memoria sacrauit viros referam? vt vnum Otryadem citem. annumerare trecentis exempla possum. [*Triarij*. Non pudet Laconas nec pugna quidem hostium, sed fabula vinciri. Magnum & alumnium virtutis nasci Laconem. ad certam victoriam omnes remansissent, ad certam mortem tantum Lacones. non est Sparta lapidibus circumdata. Ibi muros habet, vbi muros non habet. Melius reuocabimus fugientes Troezenos, quàm sequemur. Sed montes perforat, maria contegit. Nunquã in solido stetit superba felicitas: & ingentium imperiorum magna fastigia obliuione fragilitatis humanae collapsa sunt. Scias licet ad finem peruenisse, quae ad inuidiam perducta sunt. Maria, terrasque rerum natura statione mutauit sua. moriamur trecenti; vt hic primum inuenerit, quod mutare non possit. Si

fit. Si tandem amens placitum consilium erat, cur non potius in turba fugimus? [*Porcij Latronis*. In hoc scilicet morati sumus, vt agmen fugientium cogeremus: furori terga uertitis. Sciamus saltem quis sit iste, quem fugimus: vicit. At victoria dedecus elui potest. Vt omnia fortiter fiant, feliciter cadant: multum tamen nomini nostro detractum est iam Lacones, quod, an fugeremus, deliberauimus. Vt enim non moriamur, quantum ad me quidem pertinet, post hanc deliberationem nihil aliud timeo, quam ne reuertamur. Arma nobis fabulae excutiunt: Nunc nunc pugnemus. Latuisset virtus inter Troezenos: ceteri quidem fugerunt. Si me quidem interrogatis quid sentiam, ego in nostrum & in Graeciae patrociniū loquar: electi sumus, non relictī. [*Alii Sabini*. Turpe est cuilibet viro fugisse: Laconi etiam delibasse. [*Marylli*. In hoc restitimus, ne in turba fugientium lateremus: habent quemadmodum se excusent Troezeni Graeciae: munitas Thermopylas satis putauimus, cum relinqueremus illic Laconas. [*Caestij Pij*. Quam turpe fugere iudicatis Lacones, tamdiu non fugiendo? Omnibus sua decora sunt. Athenae eloquentia indytae sunt, Thebae sacris, Sparta armis. Ideo hanc Eurotas amnis circumfluit, qui pueritiam indurat ad futurae militiae patientiam: ideo Taygeti montis difficilia nisi Laconibus iuga: ideo Hercule gloriamur operibus caelum merito: ideo muri nostri arma sunt. O graue maiorum virtutis dedecus: Lacones se numerant, non aestimant. Videmus quanta turba sit: vt habeat certe Sparta etiam si non fortes milites, at nuntios veros: ita ne bello quidem, sed nuntio vincimur. Merito Hercules omnia contempsit, quem Lacones audire non sustinent. Si vincere Xerxen non licet, viuere liceat. Volo scire quem fugiam. Adhuc non sum ex vlla parte Atheniensium similis, non muris, nec educatione: nihil prius illorum imitabor, quam fugam? [*Pompeij Silonis*. Xerxes multos secum adducit, Thermopylae paucos recipiunt: erimus inter hostes fugacissimi, inter fugaces tardissimi: nihil refert, quantas gentes in nostrum orbem Oriens effuderit, quantumque nationum secum Xerxes trahat: tot ad nos pertinent, quot locus ceperit. [*Cornelij Hispani*. Pro Sparta venimus, pro Graecia stemus: vincamus hostes, socios iam vicimus: sciat iste insolens Barbarus, nihil esse difficilius, quam Laconis armati latus fodere. Ego vero quod Troezeni discesserunt, gaudeo: liberis nobis reliquere Thermopylas. Nil erit quod virtuti nostrae se opponat, quod inserat: non latebit in turba Laco: quocumque Xerxes aspexerit, Spartanum videbit. [*Blandi*. Referam praecepta matrum, Aut in his, aut cum his? Minus turpe est, a bello inermem reuerti, quam armatum fugere. Referam captiuorum verba: captus Laco: Occide, inquit, non seruo: potui non capi, si fugere voluissim. Describite terrores Persicos: omnia ista cum mitteremur, audiuius. Videat trecentos Xerxes, & sciat, quanti bellum aestimatum sit, quanto aptus numero locus. Reuertamur, ne nuntij quidem nisi non uisim. Quis fugerit, nescio. Hos mihi Sparta commilitones dedit.

Descriptio Thermopylarum. Nunc me delectat, quod fugerunt Troezenij, angustas militum Thermopylas fecerant. [*Contra Cornelij Spatini*. At ego maximum dedecus futurum Reipub. nostrae arbitror, si Xerxes nihil prius in Graecia vicerit quam Laconas: ne testem quidem virtutis nostrae habere possumus. id de nobis credetur, quod hostes narrauerint. Habetis consilium meum. idem autem meum, quod totius Graeciae: si quis aliud suadet, non fortes vos esse, sed perditos gaudet. [*Claudij Marcelli*. Non vincent nos, sed obruent. Satisfecimus nomini: multum rei gessimus: ante nos rerum natura victa est.

DIVISIO. Huius suaseriae feci mentionem, non quia in ea subtilitatis erat aliquid, quod vos excitare posset, sed vt sciretis quam nitide Fuscus dixisset, vel quam licenter ipse sententiam feram. Vestri arbitrij erit, vtrum explicationes eius luxuriosas putetis, an (vt poeta Pollio Asinius aiebat) hoc non esse suadere, sed inuidere, ne volo nihil fuisse & iuuenis te amo, tanquam has explicationes Fusci, quas nemo nostrum non alius alia inclinatione vocis, velut sua quisque modulatione cantabat. At quia semel in mentionem incidi Fusci, ex omnibus suaserijs celebres descriptiunculas subtexam, etiam si nihil occurrerit, quod quisquam alius nisi suaser dilexerit. Diuisione autem hac suaseria Fuscus vsus est illa vulgari, vt diceret, non esse honestum fugere, etiam si tutum esset: deinde aequè periculosum esse fugere, & pugnare. nouissime, periculosum esse fugere, pugnantis hostes timendos, fugientibus & hostes & suos. Caestius primam partem sic transegit, quasi nemo dubitaret, an turpe esset fugere: deinde illo transijt, an non esset necesse. Haec sunt, inquit, quae vos confundunt, hostes, sociorum paucitas. Non quidem hae suaseriae. Sed in hac materia, disertissima illa fertur sententia Dorionis, cum posuisset hoc dixisse trecentis Leonidam, quod puto etiam apud Herodotum esse: οὐτως ἀφίστητε ὅς ἐστι δδου δειπνήσαντες. Sabinus Asydus, venustissimus inter rhetores scurra, cum hanc sententiam Leonidae retulisset, ait: Ego illi ad prandium promissilem, ad cenam renuntiafsem. Attalus Stoicus, qui solum vertit a Seiano circumscriptus, magnae vir eloquentiae, ex philosophis, quos nostra aetas vidit, longe & subtilissimus & facundissimus, cum tam magna & nobili sententia certauit, vt mihi dixisse videatur animosius quam prior. Occurrit mihi sensus in eiusmodi materia, a Cornelio Senero dictus, tanquam de Romanis, nescio an parum fortiter. Edicta in posterum diem pugna, epulanteis milites inducit, & ait:

.... Stratiue per herbam:

Hic meus est, dixere, dies.

Elegantissime quidem affectum animorum incerta sorte pendentium expressit, sed parum Romani animi seruata est magnitudo. Cenant enim tanquam crastinum desperent. Quantus illis Laconibus animus erat,

mus erat, his qui non poterant dicere: Hic dies est meus. Illud Porcellus grammaticus arguebat in hoc versu quasi solecismum, quod cum plures induxisset, diceret, Hic meus est dies: non, Dies hic est noster. & in sententia optima accusabat id quod erat optimum. muta enim, ut poster sit, peribit omnis verus elegantia: in quo hoc est decenissimum, quod ex communi sermone trahitur. nam quasi prouerbij loco est, Hic dies meus est. & cū ad sensum retuleris, ne Grammaticorū quidem calumnia ab omnibus magnis ingenijs submonenda, habebit locum. Dixerunt enim non omnes simul, tanquam in chorū manu ducente Grammatico, sed singuli ex his: Hic meus est dies. Sed ut reuertar ad Leonidam & trecentos, pulcherrima illa fertur Glyconis sententia. †

In hac ipsa suatoria non sane refero memoria ullam sententiam Graeci cuiusquam, nisi Damae. †

De positione loci eleganter dixit Aterius, cum angustias loci facundissime descripsisset, natus trecentis locus. Caestius cum descripsisset honores, quos habituri essent, si pro patria cecidissent, adiecit, Per sepulchra nostra iurabitur. Nicetas longe disertius hanc phantasia mouit, & adiecit: Nisi antiquior fuisset Xerxes quā Demosthenes Cipro, qui dicere hanc suam dixit sententiam, aut certe non deprehensam, cum descripsisset opportunitatem loci, & tuta undique pugnantium latera & angustias à tergo positas, sed aduersas hostibus. Potamō magnus declamator fuit Mitylenis, qui eodem tempore vixit, quo Lesbocles magni nominis & nominis respondentis ingenij: in quibus quanta fuerit animorum diuersitas in simili fortuna, puto vobis indicandum: multo magis, quia ad vitam pertinet, quā si ad eloquentiam pertineret. Vtrique filius iisdem diebus decessit. Lesbocles scholam soluit, nemo vnquam ampliore animo se gessit. Potamon à funere filij contulit se in scholam, & declamauit. Viriusque tamen affectum temperandum puto: hic durus tulit fortunam quā patrem decebat, ille mollius. Verum Potamon cum suatoria de trecentis diceret, tractabat, quā turpiter fecissent Lacones, hoc ipsum quod deliberassent de fuga: & sic nouissime clausit. Insanierunt in hac suatoria multi circa Otryaden. [Murrhedius qui dixit, Fugerunt Athenienses: non enim Otryadae nostri litteras didicerant. [Sarconius dixit: Otryades qui periit ut falleret, reuixit ut vinceret. [Licinius Nepos. Cum exemplo vobis etiam mortuis vincendum fuit. [Antonius Atticus inter plures sententias videtur palmā meruisse, dixit enim: Otryades paene à sepulchro victor digitis vulnera gessit, ut trophaea Laconū inscriberet, dignum Spartano sacramento virum, cuius ne litterae quidem fuere sine sanguine. [Caestius Crispus. Municipalis Gatozeos dixit post relatum exemplum, Otryade dicebat, municipalis aliud ceteros, aliud Laconas decet: nos sine delicijs educamur, sine muris vivimus, sine vita vincimus. [Senetio fuit, cuius nomen ad vos potuit peruenisse, ingenij consili ac turbulentij, qui cupiebat grandia dicere, adeo ut nouissime huius rei morbo & teneretur & rideretur, nam & feruos nolebat habere, nisi grandes, & argentea vasa, non nisi grandia. Credatis mihi velim non iocanti, eo peruenit infania eius, ut calceos quoque maiores sumeret, sicut non esset nisi mariticas. Concubinam ingentis staturae habebat, omnia grandia probabat: ei impositum est cognomen, vel, ut Messala ait, cognomentum, & vocari coepit Senetio Grandio. Is in hac suatoria cum posuisset contradictionem, ait: Omnes qui missi erant à Graecia, fugerunt, sublatis manibus, insistens tummis digitis, sic enim solebat, quo grandior fieret) exclamat: Gaudeo, gaudeo, mirantibus nobis quid tantum boni illi contigisset, adiecit: Totus Xerxes meus erit. Idem dixit: iste qui ciuitatibus suis maria surripuit, qui terras circumscripsit, dilatauit profundum, nouam rerum naturae faciem imperat. Ponat sane contra caelum, astra, commilitones habeo deos. [Senianus multo potentius dixit: Terras armis obsidet, caelum sagittis, maria vinculis: Lacones nisi succurreris, mundus captus est. Decenissimi generis stultam sententiam referam Victoris Sutorij, municipis mei, cuius fabulis memoria dignissimis aliquis suatoria occasione contradictionem sumpsit. At, inquit, trecenti sumus: & ita respondet: Trecenti, sed viri, sed armati, sed Lacones, sed ad Thermopylas. Nunquam vidi plures trecentis. [Luro in hac suatoria, cum tractasset omnia quae materia capiebat, posse ipsos & vincere, posse certe inuictos reuerti, & beneficio loci, tum illam sententiam: Si nihil aliud, erimus certe belli mora. Postea memini auditorem Latronis Abronum Sylonem, patrem huius Sylonis, qui Pentomimis fabulas scripsit, & ingenium grande non tantum deseruit, sed posuit, recitare carmen, in quo agnouimus sensum Latronis in his versibus:

Ite agite à Danais, magnum Paena canentes:

Ite triumphantes, belli mora, concidit Hector.

Tam diligentes tum auditores erant, ne dicam tam maligni, ut vnus verba surripi non possent. At nūc cuilibet orationes inuertere tuto licet pro suis. Sed ut sciatis, sensum bene dictum dici tamen posse melius, notate prae ceteris quanto decenius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre:

belli mora concidit Hector.

Item:

Quicquid apud durae cessatum est moenia Troiae,

Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium Haesit.

[Messala aiebat, hic Virgilium debuisse desinere; quod sequitur, Et in decimum vestigia rettulit annum, explerentum esse. [Maecenas hoc etiam, priori comparabat. Sed ut ad Thermopylas reuertar. [Diocles Carystius dixit. † [Apatrius dixit. † [Coruo testimonij stuporis reddendum est, qui dixit: Quid si iam Xerxes ad nos suo mari nauigat, fugiamus antequam nobis terra surripiatur. Hic est Coruus, qui cū tentaret scholā Romae sumo illi, qui Iudaeos subegerat, declamauit controuersia, de ea, quae apud matronas discebatur, liberos nō esse tollēdos, & ob hoc accusatur Reip. laesae. In hac controuersia, sententia eius

eius haec ridebatur. Inter pyxides & redolentis animae medicamina constitit myrrata contio. Sed si vultis, historicum quoque vobis fatuum dabo. [Thuscus ille, qui Scaurum Mamercum, in quo Scaurorum familia extincta est, maiestatis reum fecerat, homo quàm improbi animi, tam infelicis ingenij, cū hanc suaforiam declamaret, dixit: Expectemus si nihil aliud, hoc effecturi, ne insolens barbarus dicat: Veni, vidi, vici. cum hoc post multos annos D. Iulius victo Pharnace dixerit. [Durio dixit. [Andreas aiebat, Nicocratis Lacedaemonis insignem hanc sententiam fuisse futuram, si media intercideretur. Sed ne vos diutius infatuem, qui praedixeram me Fusci Arellij explicationes subiecturum, finem suaforiae faciam: quarū nimius cultus, & fracta cōpositio poterit vos offendere, cum ad meam aetatem veneritis. Interim non dubito, quin nunc vos ipsa, quae offensura sunt, vitia delectent.

Suasoria III.

D Eliberat Agamemnon, an Iphigeniam immolet, negante Chalcante aliter nauigari posse. [Arellij Fusci. Non in aliam condicionem Deus fudit aequora, quàm ne omnis ex voto iret dies. nec ea fors mari tantum est, ceterum ipsa non sub eadem condicione sidera sunt. alia negatis imbribus exurunt solum, & miseri cremata agricolae legunt semina, & haec interdum anno lex est: alijs serena clauduntur, & omne caelum nubilo graue, subdit solum, & creditum sibi terra non retinet: alius incertis sideribus cursus est, & variantur tempora, neque soles nimis vrgent, neque vltra debitum imbres cadunt, quicquid asperatum aestu est, quicquid nimio defluxit imbre, inuicem temperatur altero: siue ita natura disposuit, siue (vt ferunt) luna cursu gerit: quae siue plena lucis suae est, splendensque pariter affurgit in cornua, imbres prohibet, siue occupata nubilo, sordidiorem ostendit orbem suum, non ante finit quàm in lucem redit: siue ne lunae quidem ipsa potentia est, sed flatus qui occupauere annum, tenent, quicquid bonum est, extra iussu Dei tutum fuit adultero mare. An non potero vindicare adulteram? prior est salus pudicae. Ne quid virginitati huius timerem, persequabar adulterum. Victa Troia virginibus hostium parcā, nihil adhuc virgo Priami timet. [Caestij Py. Vos ergo ad hanc diem immortales inuoco, sic reclusuri estis maria? Obstate potius. Ne Priami quidem liberos immolaturus es. Describe nunc tempestatem. Omnia ista patimur, nec parricidium fecimus. Quod hoc sacrum est, virginis deae templo virginem occidere? libentius hanc sacerdotem habebit quàm victimam. [Cornelij Hispani. Inestae, inquit, sunt tempestates, & saeuunt maria: neque adhuc parricidium feci. Ista maria si numine suo Deus regeret, adulteris clauderentur. [Marrylij. Si non datur nobis ad bellum iter, reuertamur ad liberos. [Argentarij. Iterum in malum familiae nostrae fatale reuoluimur, propter adulteram fratris liberi pereunt. Ista mercede nollem reueri. At Priamus bellam pro adultero filio gerat.

DIVISIO. Hanc suaforia sic diuisit Fuscus, vt diceret, etiā si aliter nauigare non possent, non esse faciendū. & sic tractauit vt negaret faciendū, quia homicidiū esset, quia parricidiū, quia plus impendere tur, quàm peteretur. Peti adulteram, impendi Iphigeniam, vindicari adulteriū, committi parricidiū. Deinde dixit, etiā si non immolasset, nauigaturum. Illam enim moram naturae maris & ventorum esse, deorum voluntatem ab hominibus non intelligi. Hoc Caestius diligenter diuisit. Dixit enim, deos rebus humanis non interponere arbitrium suum: si interponant, voluntatem eorum ab homine non intelligi: vt intelligatur, non posse fata reuocari: si non sint fata, sacra profutura: si sint, non posse mutari. Silo Pompeius etiam si quod esset diuinandi genus certum, augurijs negauit credendū. quare ergo si nescit Chalcas, affirmat primum, & scire se putat? Hic cōmunem locū dixit in omnes, qui affectaret scientiā: deinde irascitur sibi, inuitus militat, quaerit sibi tā magno testimonio apud omnes gentes fidem in ea descriptione, Primum in hac suaforia Fuscus Arellij Virgilij versus voluit imitari. Valde autē lōge peti, & paene repugnat materiae, certe nō desiderat inserui. Ait enim de luna, quae siue plena lucis suae est, splendensque pariter affurgit in cornua, imbres prohibet: siue occupata nubilo sordidiore ostendit orbem suum, non ante finit quàm vicem reddit. At Virgilius haec quanto simplicius & beatius dixit:

Luna reuertentes cum primum colligit ignes,

Si nigrum obscuro comprehenderit aera cornu,

Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber.

Et rursus.

in bellorū diuina ortu in quarto (namque is certissimus auctor)

Plena, neque obitus per caelum cornibus ibit.

Solebat autē ex Virgilio Fuscus multa trahere, vt Maecenati imputaret. Toties enim pro beneficio narrabat, in aliqua se Virgiliana descriptione placuisse: sicuti in hac ipsa suaforia dixit: Cur iste inter eius ministerium placuit? cur hoc os Deus elegit? cur hoc potissimum sortitur poesis? quod tantū non impie aiebat se imitatum Virgilium, Plena Deo? Solet autem Gallio noster hoc aptissime ponere. Memini vna nos ab auditione Niceris ad Messalam venisse. Niceres suo impetu valde Graecis placuit. Quaerebat à Gallione Messala, quid illi visus esset Niceres? Gallio ait, Plena Deo: quoties audierat aliquem ex his declamatoribus, quos scholastici caldos vocant, statim dicebat, Plena Deo. Ipse Messala nunquam aliter eum ab hominis auditione venientem interrogabat, quàm vt diceret: Nunquid plena Deo? Itaque hoc ipsi tam familiare erat, vt inuito quoque excideret. Apud Caesarem cum mentio esset de ingenio Haterij, consuetudine prolapsus, dixit: Et ille erit plena Deo. Quaerenti deinde

Yy quid hoc

quid hoc esse vellet, versum Virgilij retulit, & quomodo hoc semel sibi apud Messalam excidisset, & nunquam postea potuisset excidere. Tiberius ipse Theodorus offendebatur Nicetis ingenio, atque delectatus est fabula Gallionis: hoc autem dicebat Gallio, Nasoni suo valde placuisse: ita que fecisse quod in multis alijs versibus Virgilius fecerat, non surripiendi causa, sed palam imitandi, hoc animo ut vellet agnosci: esse autē in tragoedia eius: Feror huc illuc, ut plena Deo. Iam vultis ad Fuscum reuertar, & descriptionibus eius vos satiabo. Haec potissimum ex his quas in similitudinis tractatione posuit, cum diceret, omnino non concessam futurorum scientiam.

Suasoria IIII.

Deliberat Alexander Magnus, an Babyloniam intret, cum de nuntiatum esset illi responso auguris periculum. [*Arelij Fusci*. Quis est qui futurorum scientiam sibi vindicet? nouae oportet sortis sit, qui iubente Deo canat. non eodem contentus sit vtero, quo imprudentes nascimur: quandam imaginē Dei praeterat, qui iussa exhibeat Dei. sic est. Tantum enim regem, tantique rectorem orbis esse in metu cogit: magnus iste & supra humanae sortis habitum oportet sit, cui liceat terrere Alexandrum: ponat iste suos inter sidera patres, & originem caelo trahat. agnoscat suum vatem Deus, non eodem claudatur vitae sine, aetate magna, extra omnem futurorum necessitatem caput sit, quod gentibus futura praecipiat. Si vera sunt ista, quid ita non huic studio seruit omnis aetas? Cur non ab infantia, rerum naturam deosque, qua licet, visimus? cum pateant nobis sidera, & interesse numinibus liceat, quid ita inuuli desidemus facundia? aut periculosis atteritur armis manus? an melius alio pignore quam futuri scientia, ingenia surrexerint? Qui vero in media se, ut praedicant, fatorum misere pignora, natales inquirunt, & prima mediōrum annorum habēt initia, quo ierint motu sidera, in quas discurrerint parteis: contrane Deus steterit: an placidus affulserit sol: an plenā lucē, an initia surgentis acceperint: an abdiderit in noctē obscurū caput luna: Saturnus nascentem, an ad bella Mars militem, an negotiosum in quaestus Mercurius exceperit: an blanda annuerit nascenti Venus, an ex humili in sublime Iupiter tulerit. Existimant tot circa vnum caput tumultuantis deos? Futura nuntiant. Plerosque dixere victuros, & nihil metuentes oppressit dies: alijs dedere finem propinquum, at illi superfuere. Egentes inutilis animae, felices nascentibus annos sponponderunt: at fortuna in omnem properauit iniuriam, incertae enim sortis viuimus: vni cuique ista pro ingenio finguntur, non ex scientiae vi. Deerit aliquis toto orbe locus qui te, victorem non viderit? Babylone cluditur, cui patuit Oceanus?

D I V I S I O, In hac suasoria nihil aliud tractasse Fuscum scio, quam easdem quas supra reruli, quaestiones, ad scientiam futuri pertinentes. Illud quod nos delectauit, praeterire non possum. Declamabat *Fuscus Arellius* controuersiam, de illa, quae posteaquam ter mortuos pepererat, somniasse se dixit, ut in luco pareret. Valde in vos contumeliosus fuero, si totam controuersiam, quam ego intelligo medicare, *Fuscus* declamaret, & aperte, aut non agnoscentis puerum, tractaret locum contra somnia, & deorum prouidentiam, & male de magnitudine deorum dixisset mereri eum, qui illos circa puerperas mitteret, summis clamoribus dixit illum Virgilij versum:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos Sollicitat. ---

Auditor *Fusci* quidam, cuius pudori parco, cum hanc suasoriam de Alexandro ante Fuscum diceret, putauit aequē belle poni versum eundem, dixit:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos Sollicitat. ---

Fuscus illi ait: Si hoc dixisses audiente Alexandro, scires apud Virgilium & illum versum esse:

--- capulo tenuis abdidit ensem.

Et quia solent mihi molesti esse de Fusco, quid fuerit, quare nemo videretur dixisse cultius ingeram vobis *Fuscinas* explicationes. Dicebat autem suasorias libentissime, & frequentius Graecas quam Latinas. *Hybreas* in hac suasoria dixit: *ὁ ἄναξ βαβυλῶν μόντιν ἐχέσμεν*.

Suasoria V.

Deliberant Athenienses, an trophaea Persica tollant, Xerxe minante reditum se, nisi rolleretur. [*Arelij Fusci*. Pudet me victoriae vestrae: sic fugatum creditis Xerxen, ut reuerti possit? tot caesa milia, nihil ex hac acie relictum minanti, nisi quod vix sequi fugientem possit. toties merfa classis? Quid Marathona? quid Salamina referat? Pudet dicere, dubitamus adhuc, an vicerimus. Xerxes veniet? At nescio quomodo languet circa memoriam iacturae animus, & disturbata arma non repetit. Prior enim metus, futuri pignus esset. amissa, ne audeat, amissurum monent. Ut in gaudia interdum surgit animus, & spem ex praesenti metitur, ita aduersis frangitur. Omnis est sic animum dies: vbi ignominia spem premit, vbi nullā meminit aciem, nisi quae fugerit, errat circa damna sua, & quae male expertus est, vota deponit. Si venturus esset, nō minaretur. Suis ira ardet ignibus, & impacta nō soluitur. Nō denūciaret, si venturus esset: neque armaret nos nuntio, nec instigaret victricē Graeciā, nec sollicitaret arma felicia: magis superueniret improvidis, nā & arma indenuntiata moueret. Quantūcūq. Oriens valuit, primo in Graeciā impetu effusum est: hoc ille numero ferox, & in deos arma tulerat. Extincta tot ante Xerxen milia, tot

milia, tot sub ipso iacent? Nulli, nisi qui fugerunt, super sunt. Quid dicam Salamina? quid Cynagryon referam? & te Polytes? & hoc agitur an viceris? Haec ego trophaea deposui, haec in totius Graeciae conspectu statui, ne quis timeret Xerxen minantem. Me miserum, pugnante Xerxe trophaea posui, fugiente tollam? Nunc Athenae vincimur, non tantum credetur rediisse, sed vicisse Xerxes. Non potest Xerxes, nisi per nos trophaea tollere. Credite mihi, difficile est attritas opes recolligere, & spes fractas novare, & paenitenda acie in melioris euentus fiduciam surgere. [Caesii Pij. Inferam, inquit, bellum: alia mihi trophaea promittit: potest maior venire quam victus est?] [Argentarij. Non pudet vos? pluris trophaea vestra Xerxes aestimat, quam vos.

DIVISIO. Fuscus sic diuisit. Etiam si venturus est Xerxes, nisi tollimus, non sunt trophaea tollenda. Confessio seruitutis est, iussa facere: si venerit, vincemus. hoc non est diu colligendum, de eo dico, vincemus, quem vicimus. Sed nec veniet quidem, si venturus esset; non denuntiaret. Fractus est & viribus & animo. [Caesii & illud dicit, quod in prima parte tractauit, non licere Atheniensibus trophaea tollere: commune in illis ius totius Graeciae esse, communem victoriam, commune bellum fuisse. deinde nefas quidem esse: nunquam factum, ut quisquam consecratis virtutis suae operibus manus adferret. ista trophaea non sunt Atheniensium, deorum sunt, illorum bellum fuit: illos Xerxes vinculis, illos sagittis persequeretur. haec omnia ad impiam & superbam Xerxis militiam pertinent. Ecquid? ergo bellum habebimus? habebimus: etsi Xerxen remouebis, inuenietur alius hostis. Nunquam magna imperia otiosa. Omnium bellorum prospere ab Atheniensibus gestorum. Deinde non erit bellum. Xerxes enim non veniet: multo timidiore esse qui superbissimi fuerint? Nouissime ut veniat, cum quibus veniet? reliquias victoriae nostrae colliget: illos adducet, quos priore bello quasi inutiles reliquias nouit, si qui ex fuga conserui sunt. Nullum habet militem, nisi aut fastidium aut victum. [Argentarij his duobus contentus fuit: aut non venturum Xerxen, aut non esse metuendum si venerit. His solis institit: & illud dixit quod excerptum est: Tollite, inquit, trophaea. Si vicisti, quid erubescis? si victus es, quid imperas? Locum mouit non utiliter: iudicare quidem se, neque Xerxen, neque iam quemquam Persarum ausurum in Graeciam effundere: sed eo magis ipsis trophaea tuenda. Si quis unquam illinc venturus hostis esset, ut conspectu trophaeorum animi militum accenderentur, hostium frangerentur. [Blandus dixit: Repleat ipse prius hirtus, & maria in antiquam faciem reducat: apparere voluit posteris quemadmodum venerit, appareat etiam quemadmodum redierit. [Triarij. omni dimissa diuisione, tantum exultauit quod audierit Xerxen venire ad se, ipsis nouam victoriam, noua trophaea. [Silo Pompeius venusto genere sententiae usus est: Nisi tollitis, inquit, trophaea, ego veniam. hoc ait Xerxes: Nisi haec trophaea tollitis, alia ponetis. Alteram partem solus Gallio declamauit, & hortatus est ad tollenda trophaea, dixit, gloriae nihil detractum: bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro coniugibus, pro liberis. Pro re superuacua, & nihil notitura si fieret, non esse suscipiendum. Hic dixit, utique, venturum Xerxen, & descripsit aduersus ipsos deos tumentem: deinde habere illum, magnas vires: neque omnes illum copias in Graeciam produxisse, nec omnes in Graecia perdidisse: timendam esse fortunae varietatem: exhaustas esse Graeciae vires: nec posse iam pati alterum bellum, illi esse immensam multitudinem hominum. Hoc loco disertissimam sententiam dixit, quae vel in oratione vel in historia ponitur: Diutius illi perire possunt, quam nos vincere.

Suasoria VI.

Deliberat Cicero, an Antonium deprecetur. [Q. Aterius. Sciant posteris, potuisse Antonio seruire Rempublicam, non potuisse Ciceronem. Laudandus erit tibi Antonius: in hac causa etiam Ciceronem verba deficient. Crede mihi, cum diligenter te custodieris, faciet tamen Antonius quod Cicero tacere non possit. Si intelligis Cicero, non dicit, Roga ut viuas: sed, Roga ut seruias, quemadmodum autem hunc senatum intrare poteris exhaustum crudeliter, repletum turpiter? Intrare autem tu senatum voles, in quo non Cn. Pompeium visurus es, non M. Catonem, non Lucullos, non Hortensium, non Lentulum atque Marcellum, non tuos, inquam, Cons. Hircium & Panfam? Cicero quid in alieno saeculo tibi? Iam nostra peracta sunt. M. Cato solus maximum viuendi moriendi que exemplum, mori maluit quam rogare: nec erat Antonium rogaturus, & illas usque ad ultimum diem puras à civili sanguine manus, in se infestas, acerrime armauit. Scipio cum gladium poni iussus foret, dicitur abdidisse se, quaerentibus qui in nauem transferant militibus imperatorem: Imperator, inquit, bene se habet. Victus vocem victoris emisit. Vetat, inquit, Milo rogari iudices, vir clarissimus nunc & Antonium rogat. [Porcij Latronis. Ergo loquitur imperator Cicero, ut non timeat Antonius: loquatur unquam Antonius, ut Cicero timeat? Civilis sanguinis Syllana sitis in ciuitate redit, & ad triumphalem hastam pro vestigalibus civium Romanorum mortes locatur. Inusta bella albo Pharsalica, ac Mundenis Mutinensibusque ruina vincitur, consularia capita auro rependuntur. Tuis verbis Cicero, utendum est: O tempora, o mores, videbis arduos crudelitatem simul ac superbiam oculos: videbis illum non hominis, sed belli civilis vultum: videbis illas fauces, per quas Cn. Pompeij bona transferunt, illa latera, illam totius corporis gladiatoriam firmitatem: videbis illum pro tribunali loco, quem magister equitum cum raptaretur, praeerat, vomitu foedauerat. Supplex accidens genibus deprecaberis, & ore, cui se debet salus publica, humilia in adulationem verba submittes? Pudeat

Verrē quoq. quia proscriptus fortius perit. [*Cyri Marylli Esernini*. Occurrat tibi Cato tuus, cuius à te laudata mors est. Quicquam ergo tanti putas, vt vitam Antonio debeas? [*Caestij Pij*. Si ad desiderium populi respicis Cicero, quandoque perieris, parum vixisti: si ad res gestas, satis vixisti: si ad iniurias fortunae & praesentem Reipublicae statum, nimium diu vixisti: si ad memoriam operum tuorum, semper victurus es. [*Pompeij Silonis*. Scias licet, tibi non expedire viuere, si Antonius permittit vt viuas. Tacebis ergo proscribente Antonio? & Rempublicam laniante? & ne gemitus quidem tuus liber erit? Malo populus Romanus mortuum Ciceronem, quàm viuum desideret. [*Triarij*. Quae Charybdis est tam vorax? Charybdis dixi? quae si fuit, animal vnum fuit. Vix medijsfidius Oceanus tot res tamque diuersas vno tempore absorbere potuisset. Huic tu saeuienti putas Ciceronem posse subduci? [*Arelij Fusci*. Ab armis ad arma discurritur: foris victores, domi trucidamur. dum in sanguine intestinus hostis incubat, quis non hoc populi Romani statu, Ciceronem vt viuat, cogi putat? Rogabis Cicero turpiter Antonium, frustra? Non te ignobilis tumultus abscondet: idem virtutis tuae qui finis est immortalium, humanorum operum custos memoria, quae mansuri vita perpetua est, in omnia te saecula sacratum dabit. Nil aliud intercideret, quàm corpus fragilitatis caducae, morbis obnoxium, casibus expositum, proscriptionibus obiectum. Animus vero diuina origine haustus, cui nec senectus vlla, nec mors, onerosi corporis vinculis exsolutus, ad sedes suas & cognata sidera recurret. Et tamen si ad aetatem, annorumque, nunquam obseruatum viris fortibus, numerum respicimus, sexaginta supergressus es: nec potes videri non nimis vixisse, qui moreris Reipublicae superstes. Vidimus furentia toto orbe ciuilia arma, & post Italicas Pharsalicasque acies Romanum sanguinem hausit Aegyptus: quid indignamur in Ciceronem Antonio licere? Sic in Pompeium Alexandrino licuit. An non occiduntur, qui ad indignos confugiunt? [*Cornelij Hispani*. Proscriptus est ille, qui tuam sententiam secutus est: tota tabula tuae morti proluditur, alter fratrem proscribi, alter auunculum patitur: quid habes spei? Vt Cicero periret, tot parricidia facta sunt. Repete, age, tot patrocinia, tot clientelas, & maximum beneficiorum tuorum te ipsum: iam intelliges Ciceronem in mortem cogi posse, in preces non posse. [*Argentarij*. Explicantur triumphalis regni delicata conuiuia, & popina tributo gentium instruitur: ipse vino & somno marcidus deficientis oculos ad capita proscriptorum leuat. Iam ad ista non satis est dicere, O hominem nequam.

DIVISIO. Latro sic hanc diuisit omnē suasoriam: Etia si impetrares vitam ab Antonio, non est tanti rogare: deinde impetrare non potes. In priore illa parte posuit: Turpe esset cuilibet Romano, nedum Ciceroni, vitam rogare. Hoc loco omnium, qui vltro mortem apprehendissent, exempla posuit: deinde inutilis illi sua vita futura proponitur, morte grauior, detracta libertate. Hic omnem acerbiter feruitutis futurae descripsit: deinde non futurum fidei impetratae beneficium. Hic cum dixisset, Aliquid erit quod Antonium offendant aut factum tuum, aut dictum, aut silentium, aut vultus: adiecit sententiam: Haud enim placiturus es. [*Albucius* aliter diuisit. primam partem fecit, moriendum esse Ciceroni, etia si nemo proscriberet. haec insectatio temporum fuit. deinde moriendum est: ille enim se sua sponte conficeret, quia moriendum esset, etiam si mori noluisse: graues odiorum causas esse: maximam causam proscriptionis ipsum esse Ciceronem. Et solus ex declamatoribus tentauit dicere, non vnum illi esse Antonium infestum. Hoc loco dixit illam sententiam: Si cui ex triumuiris non es inuisus, grauis es. Et illa sententia valde excepta est: Roga Cicero, exora vnum, vt tribus seruias. [*Caestius* sic diuisit: Mori tibi utile est, honestum est, necesse est, vt liber & illibatae dignitatis consummes vitam. Hic illam sententiam dixit audacem: Vt numereris cum Catone, qui seruire nec Antonio quidem nondum domino potuit. [*Marcellus* hunc sensum de Catone melius: Vsque eo ne omnia cum fortuna populi Romani conuersa sunt, vt aliquis deliberet, vtum satius sit viuere cum Antonio, an mori cum Catone? Sed ad diuisionem Caestij reuertamur. Dixit utile esse, ne etiam cruciatus corporis pateretur: non simplici illum modo periturum, si in Antonij manus incidisset. & in hac parte cum descripsisset contumelias insultantium Ciceroni, & verbera & tormenta, dixit illam multum laudatam sententiam: Tu mehercules Cicero, cum veneris ad Antonium, mortem rogabis. [*Varius Geminus* sic diuisit: Hortarer te, si alterutrum utiq. faciendum esset, aut moriendum, aut rogandum, vt moreris potius, quàm rogares. & omnia complexus est, quae à ceteris dicta erant, sed addidit & tertium: adhortatus est illum ad fugam, illic esse M. Brutum, illic C. Cassium, illic Sex. Pompeium. Et adiecit illam sententiam, quā Cassius Seuerus vnice mirabatur: Quid deficiemus? & Respub. suos triumuiros habet. Deinde etia quas petere posset regiones, percucurrit: Siciliam dixit vindicatam esse ab illo, Ciliciam à proconsule egregie administratam, familiares studijs eius & Achaiam & Asiam, Deiotari regnum obligatum beneficijs, Aegyptum & habere beneficij memoriam, & agere perfidiae paenitentiam, sed maxime illum in Asiam & Macedoniam hortatus est in Cassij & in Bruti castra. Item Cassius Seuerus aiebat, alios declamasse, Varium Geminum vnum consilium dedisse.

Alteram partem pauci declamauerunt, nemo ausus est Ciceronem ad deprecandum Antonium hortari, bene de Ciceronis animo iudicauerunt. Geminus Varius declamauit alteram quoque partem, & ait: Spero me Ciceroni meo persuasurum vt velit viuere, quod grandia loquitur, & dicit: Mors nec immanis consulari, nec misera sapienti, non mouet me. idiotam petit. Ego belle mores hominis noui: faciet, rogabit. nam quod ad seruitutem pertinet, non recusabit: iam collum tritum habet, & Pompeius illum, & Caesar subiecerunt. Veteranum mancipium videris, & complura alia dixit scurrilia, vt illi mos erat. Diuisit sic, vt diceret, non turpiter rogaturum, non frustra rogaturum. In priori parte illud posuit, non esse turpe, ciuem

ciuem victorem rogari à victo: hic quàm multi rogassent C. Caesarem, hic & Ligarium, deinde iniquū esse quidem, Ciceronem satisfacere, qui prior illum proscripsisset, qui & iudicasset ab eo semper nasci satisfactionem, ac dato rogari. Deinde non pro vita illum, sed pro Republica rogaturum: satis illum sibi vixisse, Reipublicae parum. In sequenti parte dixit, exorari solere inimicos, ipsum exoratum à Vatinio. C. quoque Verri affuisse, facilius exorari Antonium posse, qui cum tertius esset, ne quis tribus hanc tam speciosam clementiae occasionem praeteriret, fortasse irasci Antonium, qui ne tanti quidem putasset illum quem rogaret. Fuga quàm periculosa esset, cum descripsisset, adiecit: Quocunque peruenisset, feriendum illi esse: ferendam aut Cassij violentiam, aut Bruti superbiam, aut Pompeij stultitiam. Quando in hanc suasoriam incidimus, non alienum puto, indicare quomodo quisque se ex historicis aduersus memoriam Ciceronis gesserit. Namque Cicero nec tam timidus fuerit vt rogaret Antonium, nec tam stultus vt exorari posse speraret, nemo dubitat, excepto A. Iunio Pollione, qui infestissimus famae Ciceronis permansit, & is etiam occasionem scholasticis dedit. Solent enim scholastici declamatores ponere.

Alia suasoria pro Cicerone.

Deliberat Cicero, an promittente salutem Antonio, orationes suas comburat. Haec inepte ficta cui libet videri potest. Pollio vult illam veram videri: ita enim dixit in illa oratione, quā pro Lamia dedit. [A. Iunij Pollionis. Itaque nunquam perficeret, nec mora fuit, quin eiuraret, suas esse, quas cupidissime effuderat orationes in Antonium, multiplicisque numero & accuratius scriptas illis contrarias edere, ac vel ipse palam pro concione recitare, pollicebatur: ceteraque his alia fordidiora multo: vt tibi facile liqueret, hoc totum adeo falsum esse, vt ne ipse quidem Pollio in historijs suis ponere ausus sit. Huic certe actioni eius pro Lamia qui interfecerunt, negant eum haec dixisse (nec enim mentiri sub triumvirorum conscientia sustinebat) sed postea composuisse. Nolo autem vos iuuenes mei contristari, quod à declamatoribus ad historicos transeo: satisfaciam vobis, & fortasse efficiam, vt his sententijs lectis solidis, & verum habentibus, recedatis aequiores. Hoc si tamē recta via consequi non potero, decipere vos cogar, veluti salutarem pueris daturus potionem absinthiati poculi. Liuius adeo detractionis consilium habuisse Ciceronem non dicit, vt neget tempus habuisse. Ita enim ait. [Liuij. M. Cicero. sub aduentum triumvirorum cesserat vrbe, pro certo habens id quod erat, non magis Antonio eripi se, quàm Caesari Cassium & Brutum posse: primo in Tusculanum fugit, inde transuersis itineribus in Formianum, vt ab Caieta nauim conscensurus, proficiscitur. Vnde aliquoties in altum propectum cū modo ventu aduersi retulissent, modo ipse iactationem nauis caeco volente fluctu pati non posset, taedium tandem eum & fugae & vitae cepit. regressuque ad superiorem villam, quae paulo plus mille passibus à mari abest, Moriar, inquit, in patria saepe seruata. Satis constat, seruos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum, ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod fors iniqua cogeret, iussisse. Prominenti ex lectica, praebentique immotam ceruicem, caput praecipuum est. Nec satis solidae crudelitati militū fuit manus quoque scripsisse in Antonium aliquid exprobrantes praeciderunt. Ita relatum caput ad Antonium, iussuque eius inter duas manus in rostris positū, vbi ille consul, vbi saepe contularis, vbi eo ipso anno aduersus Antonium, quanta nulla vnquā humana vox, cū admiratione eloquentiae auditus fuerat: vix attolentes lacrimis oculos homines inueneri trucidata membra eius poterant. Bassus Aufidius, & ipse nihil de animo Ciceronis dubitauit, quin fortiter se mori non praebuerit tantū, sed obtulerit. [Aufidij Bassi. Cicero paulū remoto velo postquā armatos vidit: Ego vero confiso, ait: accede veterane, & si hoc saltem potes recte facere, incide ceruicem. Trementi deinde, dubitanteque: Quid si ad me, inquit, primū veniferis? Cremutius Cordus & ipse ait, Ciceronem cum cogitasset, vtrumne Brutum, an Cassium, an Sextum Pompeiū peteret, omnia illi displicuisse, praeter mortē. [Cremutij Cordi. Quibus visis laetus Antonius, cum peractam proscriptionē suam dixisset esse: quippe non satiatu modo caedendis ciuibz, sed defectus quoque, iussit pro rostris exponi. Itaque quo saepius ille ingenij circumfusus turba processerat, quae paulo ante coluerat pijs concionibus, quibus multorum capita seruauerat, tū per artus suos latus aliter ac solitus erat, à ciuibz suis conspectus est, praetendenti capiti, orique eius impensa sanie, breui ante princeps senatus Romaniq. nominis titulus, tum pretium interfectoris sui. Praecipue tamen soluit petora omnium in lacrimas gemitusque, visa ad caput eius deligata manus dextera, diuinae eloquentiae ministra: ceterorumque caedes priuatos luctus excitauerunt, illa vna communē. [Brutidij Nigri. Elapsus interim altera parte villae Cic. lectica per agros ferebatur, sed vt vidit appropinquare notū sibi militē, Popiliū nomine, memor defensum à se, laetiore vultu aspexit. at ille, victoribus id ipsum imputaturus, occupat facinus, caputque, decisum, nihil in vltimo fine vitae facientis, quod alterutrā in partē posset notari, Antonio portat, oblitus se paulo ante defensum ab illo. Et hic voluit positi in rostris capitis miserabile faciē describere, sed magnitudine rei obrutus est. Item [Brutidij Nigri. Vt vero, iussu Antonij inter duas manus positū in rostris caput conspectū est, quo toties auditū erat loco, dato gemitu & fletu maximi viri inferiae, nec vt solet, ita depositu in rostris corporis concio audiuit, sed ipsa narrauit. Nulla nō pars fori aliquo actionis inclytae signata vestigio erat. Nemo non aliquod eius in se meritum fatebatur: hoc certe publicum beneficium palam erat, illam miserissimi temporis, seruitutem ac aleam delatam

in Antonium. Quoties magni alicuius mors ab historicis narrata est, toties fere totius consummatio vitae, & quasi funebris laudatio redditur. hoc semel atque iterum à Thucydide factum, idem in paucissimis personis usurpatum à Sallustio, Liuius benignius omnibus magnis viris praestitit. Sequentes historici multo id effusius fecerunt. Ciceroni hoc, vt Graeco verbo vtar, ἀντάκιον Liuius reddit. [T. Liuij. Vixit tres & sexaginta annos, vt si vis afuisset, ne immatura quidem mors videri possit: ingenium & operibus & praemijs operum felix: ipse fortunae diu prosperae, & in longo tenore felicitatis, magnis interim ictus vulneribus, exilio, ruina partium, pro quibus steterat, filiae morte, exitu tam tristi atque acerbissimo, omnium aduersorum nihil vt viro dignum erat, tulit, praeter mortem. quae vere aestimati minus indigna videri potuit, quod à victore inimico nil crudelius passurus erat, quàm quod eiusdem fortunae compos ipse fecisset. Si quis tamen virtutibus vitia pensarit, vir magnus, acer, memorabilis fuit, & in cuius laudes sequendas Cicerone laudatore opus fuerit. Vt est natura candidissimus omnium magnorum ingeniorum aestimator T. Liuius, plenissimum testimonium Ciceroni reddidit. Cordi Cremutij non est operae, deferre etiam redditam Ciceroni laudationem. Nihil enim in ipsa Cicerone dignum est: ac ne hoc quidem, quod paene maximum est, tolerabile est. [Cremutij Cordi. Priuatas enim simulates deponendas interdum putabat, publicas nunquam. Vides credendam eius non solum magnitudinem virtutum, sed multitudinem quoque conspiciendam. [Afidij Bassi. Sic M. Cicero decessit, vir natus ad Reipub. salutem: quae diu defensa & administrata, in senectute demum e manibus eius elabatur, nō ipsius vitio laesa, quod nihil in salute eius aliud illi, quàm si caruisset Antonio, placuit. Vixit sexaginta & tres annos, ita vt semper aut peteret alterum, aut inuicem peteretur: nullamque rem rarius, quàm diē illum, quo nullius interesset ipsum mori, vidit. Pollio quoque Asinius, qui Verrem Ciceronis reum fortissime morientem tradidit, Ciceronis mortem solus ex omnibus maligne narrat, testimonium tamen, quamuis iniquus, plenum ei reddit. [Asinij Pollionis. Huius ergo viri tot tantisque operibus mansuris in omne aeuum, praedicare de ingenio atque industria superuacuum est. Natura autem pariter atque fortuna obsecuta est. Ei quidem facies decora ad senectutem, prosperaque permansit valetudo: tum pax diutina, cuius instructus erat artibus, contigit. namque à prisca seueritate iudicis exacti, maximorum noxiarū multitudo prouenit, quos obstrictos patrocinio incolumes pleroque habebat. Iam felicissima consulatus ei tors petendi & gerendi. magna munera, deum consilio, industriaque. vtinam moderatius secundas res, & fortius aduersas ferre potuisset. namque vtraeque cum venerant ei, mutari eas non posse rebatur. Inde sunt inuidiae tempestates coortae graues in eum, certiorque inimicis aggrediendi fiducia: maiore enim simulates appetebat animo, quàm gerebat. Sed quando mortalium nulli virtus perfecta contigit, qua maior pars vitae atque ingenij sterit, ea iudicandum de homine est. Atque ego ne miserandi quidem exitus eum fuisse iudicarem, nisi ipse tam miseram mortem putasset. Affirmare vobis possum, nihil esse in historijs eius hoc quem retuli, loco disertius: vt mihi tunc non laudasse Ciceronem, sed certasse cum Cicerone videatur. Nec hoc deterrendi causa dico, ne historias eius legere concupiscatis: concupiscite, & poenas Ciceroni dabit. Nemo tamen ex tot disertissimis viris melius Ciceronis mortem deplorauit, quàm Cornelius Seuerus.

CORNELII SEVERI.

Oraque magnanimum spirantia paene virorum
In rostris iacere suis: sed enim abstulit omnis,
Tanquam sola foret rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia Consulibus acta,
Iurataeque manus, deprensaque foedera noxae,
Patriciumque nefas: est tunc & poena Cethegi,
Deiectusque redit votis Catilina nefandis.
Quid fauor aut coetus, pleni quid honoribus anni
Profuerunt? sacris exacta quid artibus aetas?
Abstulit vna dies aeni decus, ictaque luctu
Conticuuit Latiae tristis facundia linguae,
Vnica sollicitis quondam tutela salusque,
Egregium semper patriae caput, ille senatus
Vindex, ille fori, legum ritusque, togaeque.
Publica vox eius aeternum obmutuit armis.
Informes vulnus, sparsamque cruore nefando
Caniciem, sacrasque manus, operumque ministras
Tantum, pedibus ciuis proiecta superbis
Proculcauit ouans: nec lubrica fata, deosque
Respexit, nullo luet hoc Antonius aeuo.
Haec nec in Aemathio mitis victoria Perse,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoste Philippo.

*Inque triumphato ludibria cuncta Iugurtha
 Afuerant, noſtraeque cadens ſeruis Hannibal irae,
 Membra tamen ſtygias tulit inuiolata ſub vmbraſ.*

Non laudabo municipem noſtrum bono verſu, ex quo hic multo melior Cornelij Seueri proceſſit:

Conticuit Latiae triſtis ſacundia linguae.

Sextilius Ena fuit homo ingenioſus magis quàm eruditus, inaequalis poeta, & paene quibuſdã locis talis, quales eſſe Cicero Cordubenſes poetas ait, pingue quiddam ſonantes atque peregrinum. Is hanc ipſam proſcriptionem recitaturus in domo Meſſalae Coruini, Pollionem Aſinium aduocauerat: & in principio hunc verſum non ſine aſſenſu recitauit:

Deſtendus Cicero eſt, Latiaeque ſilentia linguae.

Pollio Aſinius non aequo animo tulit, & ait: Meſſala, tu quid tibi liberum ſit in domo tua, videris: ego iſtum auditurus non ſum, cui mutus videor. atque ita conſurrexit, ne intereſſet recitationi eorum: quod Cornelium ſcio, cui non aequè diſplicuiſſe hunc verſum, quàm Pollioni, apparet: quòd meliorem quidem, ſed non diſſimilem illi & ipſe compoſuit. Si hic deſiero, ſcio futurum, vt vos deſinatis eo loco legere, quo ego à ſcholasticis receſſi. Ergo vt librum velitis vſque ad vmbilicum reuoluere, adijciam ſuaſoriam proximae ſimilem.

Alia ſuaſoria ad Ciceronem pertinens.

Deliberat Cicero, an ſcripta ſua comburat, promittente Antonio incolumitatẽ, ſi feciſſet. [*Q. Atrius.* Non feres Antonium: intolerabilis in malo ingenio felicitas eſt: nihilque cupientes magis accendit, quàm proſperae turpitudinis conſcientia. Difficile eſt. Nò feres, inquam, & iterum iritare inimi cum in mortem tuam cupies. Quod ad me quidem pertinet, multum à Cicerone abſum: tamen non taceo tantum me vitae meae, ſed pudet: ne propter hoc quidem pertinet multum à Cicerone. Ingenium tuum amas, quòd illud Antonius plus odit quàm te. Remittere ait ſe tibi vt uiuas: commentus, quem admodum eripiat etiam quo uixerat. Crudelior eſt paſſio Antonij, quàm proſcriptio. Ingenium erat, in quod nihil iuris haberent triumuiralia arma. Commentus eſt Antonius, quem admodum quod non poterat cum Cicerone proſcribere, tolleret per Ciceronem. Hortarer te Cicero, ut uitam magni aſſimares, ſi libertas ſuum in ciuitate haberet locum, ſi ſuum in libertate eloquentia, ſi non ciuium ceruicibus luderetur. Nunc vt ſcias ni hil melius eſſe quàm mori, vitam tibi Antonius promittit: pendet nefariae proſcriptionis tabula: tot praetorij, tot conſulares, tot equeſtris ordinis viri periire: nemo relinquitur, niſi qui ſeruire poſſit. Neſcio an hoc tempore viuere velis Cicero: nemo eſt cum quo velis. Merito hercules illo tempore vixiſti, quo Caſar vltro te rogauit, vt uiueres ſine vlla paſſione: quo tempore non quidem ſtabat Reſpublica, ſed in boni principis ſinum ceciderat. [*Caſtj Pij.* Nunquid opinio me feſellit? intellèxit Antonius, ſaluſ eloquentiae monumentis, non poſſe Ciceronem mori. ad paſſionem vocaris: qua paſſione melior in te pars tui petitur. Accommoda mihi pauliſper eloquentiam. Ciceronem perituum rogo. Si te audiſſent Caſar & Pompeius, neque inſiſſent turpem ſocietatem, neque diremiſſent: ſi vti vnquam conſilio tuo voluiſſent, neq. Pompeius Caſarem, neque Caſar Pompeium deſeruifſet. Quid conſulatum ſalutarem vrbi, quid exilium conſulatum honeſtius, quid prouocatam inter initia adoleſcentiae libertatem tyrocinijs tuis Syllanam potentiam, quid Antonium auulſum, Catilinam Reipublicae redditum? Ignosce Cicero, ſi diu iſta narrauero. Forſitan hac die nouiſſimo audientur. Si occidetur Cicero, iacebit inter Pompeium patrem filiumque: & Afranium Petreiumque, Q. Catulum, M. Antonium illum indignum hoc ſucceſſore generis. Si ſeruatur, viuet inter Ventidios & Canicios & Saxas. Ita dubium eſt, an ſatius ſit cum illis iacere, an cum his viuere? Pro vno homine iactura publica pacifieris. Scio omne pretium iniquum eſſe, quod ille conſtituit: nemo tanti emit Ciceronis vitam, quanti vendit Antonius. Si hanc tibi paſſionem ferret, Viues, ſed eruentur oculi tibi: viues, ſed debilitabuntur pedes: etiam ſi in alia damna corporis praefteſtes patientiam, excepiſſes tamen linguam. Vbi eſt ſacra illa vox tua: Mori enim naturae ſinis eſt, non poena? hoc tibi vni non liquet? At videris Antonio perſuaſiſſe. Aſſere te potius libertati, & vnum crimen inimico adijce. Fac Antonium moriendo nocentio rem. [*P. Aſprenatis.* Vt Antonius Ciceroni parcat, Cicero ipſe eloquentiam ſuam animaduertet. Quid autem tibi ſub hac paſſione promittitur? Vt Cn. Pompeius & M. Cato, & ille antiquus reſtituatur Reipublicae Senatus, digniſſimus apud quem Cicero loqueretur? Multos victuros animi ſui contemptus oppreſſit: multos perituros parati ad pereundum animi ipſa admiratio eripuit: & cauſa illis viuendi fuit, tortiter mori. Permite te populo Romano contra Antonium. Si ſcripta combuſſeris, Antonius paucos annos tibi promittit: at ſi non combuſſeris, populus Romanus omnes. [*Pompeij Silonis.* Quale eſt vt perdamus eloquentiam Ciceronis, fidem ſequamur Antonij? miſericordiam tu iſtã vocas, ſupplicium ſummum ingenio Ciceronis? Credamus Antonio: Cicero, ſi bene illi pecunias crediderunt foeneratores, ſi bene pacem Brutus & Caſſius, hominem & vitio naturae, & licentia temporum inſanientem, inter ſcenicos amores ciuili ſanguine luxuriantem: hominem, qui creditoribus ſuis oppignorauit Rempublicam, cuius gulae duorum principum bona, Caſaris & Pompeij, non potuerunt ſatisfacere. Tuis vtar Cicero verbis: Cara eſt cuiquam ſalus, quam aut dare, aut eripere poteſt Antonius?

Non eſt

Non est tanti seruare Ciceronem, ut seruatum Antonio debeam. [*Triarij*. Compulsus aliquando populus Romanus in eam necessitatem est, ut nihil haberet praeter Iouem obsessum & Camillum exulē: nullum tamen fuit Ca. nilli opus maius, quā quod indignum putauit viro, salutem patriae debere. O grauem vitam, etiam si sine pretio daretur. Antonius hostis à Republica iudicatus, nunc hostē Rem publicam iudicat. Lepidus, ne quis putet illum male Antonio collegam placuisse, alienae semper demētiaē accessio, viriūque collegae mancipium, noster dominus. [*Argentarij*. Nihil Antonio credendum est. mentior: quid enim iste non potest, qui occidere Ciceronem potest? qui seruare, nisi crudelius, quā occidebat, non potest? Ignoscentem tibi illum putas, qui ingenio tuo irascitur? ab hoc tu speras vitam, cui nondum verba tua exciderunt? Ut corpus quod fragile & caducum est, seruetur, pereat ingenium quod aeternum est? ego mirabar, si non supplicio crudelior esset Antonij venia. P. Scipionē à maioribus suis descendentem generosa mors in numerum Scipionum reposuit. Mortem tibi remittit, ut id pereat, quod solum in te immortale est. Qualis est pactio? Aufertur Ciceroni ingenium sine vita: promittuntur obliuioni nominis tui pauci seruitutis anni. Non ille te viuere vult, sed facere ingenij tui superstitem. Viue, ut Cicero audiat Lepidum, Cicero audiat Antonium, nemo Ciceronem? Pati poteris, ut quod in te optimū habes, ante te efferas? Sine durare post te ingenium tuum, perpetuā Antonij prosc̄ptionem. [*Arelij Fusci*. Quoad humanum genus incolume manserit, quā diu vñs litteris, honor summae eloquentiae pretium erit: quamdiu reip. nostrae aut fortuna steterit, aut memoria durauerit, admirabile posteris vigeat ingenium, & vno prosc̄riptus saeculo prosc̄ribes Antonium omnibus. Crede mihi, vilissima pars tui est, quae tibi vel eripi, vel donari potest. Ille verus est Cicero, quem prosc̄ribi Antonius non putat, nisi à Cicerone posse. Non ille tibi remittit prosc̄ptionē, sed tolli desiderat suā. Si fidem deceperit Antonius, morieris: si praestiterit, seruiēs. Quod ad me attinet, fallere malo. Per te M. Tullij, per quattuor & sexaginta annos pulchre actos, per salutarem Reipub. consulatum, per aeternam si pateris ingenij tui memoriam, per Rempubl. quae ne quid te putes carum relinquere, ante te perijt, oro, & obtestor, ne moriaris, confessus quod nolueris mori.

H V I V S suavioriae alteram partem neminē scio declamasse: omnes pro libris Ciceronis solliciti fuerunt, nemo pro ipso, cum adeo illa pars non sit mala, ut Cicero, si haec condicio ei lata fuisset, deliberaturus non fuisset. Itaque hanc suavioriam nemo declamauit efficacius quā Silo Pompeius. non enim ad illa speciosa se contulit, ad quae Caestius: qui dixit, hoc grauius esse supplicium quā mortem, & ideo hoc Antonium eligere, breuiem esse vitam homini, multo magis sen. ita memoriae consulendum, quae magnis viris aeternitatem promitteret. non qualibet mercede vitā redimendā: & has condiciones intolerabiles esse. omnia potius subeunda, quā monumenta ingenij sui ipsum exurere. Iniuriam illū, facturum populo Romano, cuius linguam in tantum extulisset, ut insolentis Graeciae studia tanto antecederet eloquentia, quanto fortuna: iniuriam facturum generi humano. paenitentiam illum acturum, tam care spiritus empi, cum in seruitute senescendum fuisset. in hoc vñm eloquentia vtendum, ut laudaret Antonium. Male cum illi ait, dare vitam, eripi ingenium. [*Silo Pompeius* sic egit, ut diceret, Antonium non pacisci, sed illudere: non esse illam condicionem, sed contumeliam. combustis enim libris, nihilominus occisurum. non esse tam stultum Antonium, ut putaret ad rem pertinere, libros à Cicerone comburi, cuius scripta per totum orbem celebrarentur, & hoc petere eum quod posset ipse facere: nisi forte non esset in scripta Ciceronis is, qui esset in Ciceronem. Quare nihil aliud eum agere, quā ut ille Cicero multa fortiter de mortis contemptu locutus, ad turpes condiciones perductus occideretur. Antonium illi non vitam cum condicione promittere, sed mortem sub infamia quaerere. Itaque quod turpiter postea passurus esset, nunc illum fortiter debere pati. Et haec suavioria insignita est. Dixit enim sententiam Cacoethiae genere humillimo & sordidissimo, quod detractu, aut adiectione. syllabae facit sententiam. Pro facinus indignum. peribit ergo quod Cicero scripsit, manebit quod Antonius prosc̄ripserit? Apud Caestium praetorem declamabat hanc suavioriam Surdinus, ingeniosus adulescēs, à quo Graecae fabulae eleganter in Latinum sermonem conuersae sunt. Solebat dulces sententias dicere, frequentius tamen praedulces & infractas. In hac suavioria cum iurandum bellis sensibus prioribus complexus esset, adiecit: ita te legam. [*Caestius*, homo nasutissimus. dissimulauit exaudisse se, ut adulescentem ornatum quasi imprudens obiurgaret: Quid dixisti? quid? ita te fruar. Erat autem Caestius nullius quidem ingenij, Ciceroni etiam infestus: quod illi non impune cessit. nam cum M. Tullij filius Ciceronis Asiam obtineret, homo qui nihil ex paterno ingenio habuit praeter vrbānitatem, cenabat apud eum Caestius. M. Tullio & natura memoriam dempserat, & ebrietas: si quid ex ea supererat, subducebat; subinde interrogabat, Quis ille vocaretur qui in imo recumberet: & cum saepe subiectum nomen Caestij excidisset, nouissime seruus ut aliqua nota memoriam eius faceret certiore, interroganti domi no, quis ille esset qui in imo recumberet, ait: Hic est Caestius, qui patrem tuum negabat literas scisse. affert protinus flagra iussit, & Ciceroni, ut oportuit, de corio Caestij fatisfecit. Erat autem etiam ibi Pietas, Niger, & Cotula Hybriae disertissimi viri filio male apud se causam agēti. ATHMHON ΠΑΤΗΡΩΝ. & cum in quadam postulatione Hybrias de paritate stultorum locum ad litteram omnibus agnoscentibus diceret: Age, inquit, non putas me scripta didicisse patris mei: Quousque tandem abutere Catilinae patientia nostra? [*Cargonius* amabilissimus in hac suavioria dixit duas res, quibus stultiores ne ipse quidem vnquam dixerat. vnam in principio. nam cum coepisset scholasticorum frequentissimo iam more à iure-

¶ iureiurando, & dixisset multa: Ita quamprimum tantum timeat, quantum potest, ita aut totus viuat Cicero, aut totus moriatur, vt ego quae hodie pro Ciceronis ingenio dixero, nulla pactione delebo. Alteram rem dixit, cum exempla referret eorum qui fortiter perierant: Iuba & Petreius, mutuis vulneribus concurrerunt, & mortes foenerauerunt.

Suasoriarum finis.

L. ANNÆI SENECAE

CLAVDII CAESARIS

APOCOLOCYNTOSIS.

VID actum sit in caelo ante diem tertium eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auio la Cofs. anno nouo, initio saeculi felicissimi, volo memoriae tradere. Nihil offensae vel gratiae dabitur. Haec ita vera si quis quaesierit: vnde sciam: primum, si noluerit, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio meliberum factum, ex quo suum die obijt ille, qui verum prouerbum fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis vnquam ab historico iuratores exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quaerite ab eo, qui Drusillam euntem in caelum vidit. Idem Claudium vidisse se dicit iter facientem, non passibus aequis. Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quae in caelo agantur. Appiae viae curator est: qua scis & diuum Augustum, & Tiberium Caesarem ad deos isse. Hunc si interrogaueris, soli narrabit: coram pluribus nunquam verbum faciet. Nam posteaquam in senatu iurauit se Drusillam vidisse caelum ascendentem, & illi pro tam bono nuntio nemo credidit, verbis conceptis affirmavit, se non indicaturum etiam si in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quaecunque audiui, certa claraque affero, ita illum saluum & felicem habeam.

Iam Phoebus breuiore via contraxerat ortum

Lucis, & obscuri crescebant tempora somni.

Iamque suum victrix augebat Cynthia regnum:

Et deformis hiems gratos carpebat honores

Diuitis autumnus, visoque senescere Baccho

Carpebat raras serus vindemitor vnas.

Puto magis intelligi si dixero, mensis erat Octobris, dies tertius eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere, facilius inter philosophos, quam inter horologia conueniet. Tamen inter sextam & septimam erat. Nimis rustice acquiescunt oneri poetae, non contenti ortus & occasus describere, vt etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phoebus diuiserat orbem,

Et propior nocti fessas quatiebat habenas,

Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere coepit, nec inuenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio eius delectatus esset, vnam de trib. Parcis educit, & ait: Quid femina crudelissima hominem miserum torqueri pateris? nunquam meritum, vt tam diu cruciaretur. Annus sexagesimus & quartus est, ex quo cum anima luctatur: Quid huic inuides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum postquam princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errat, horam eius nemo nouit. Nemo enim illum vnquam natum putauit. Fac quod faciendum est.

Dede neci, melior vacua sine regnet in aula.

Sed Clotho: Ego mehercle, inquit, pusillum temporis adijcere illi volebam, dum hos pauculos, qui superfunt, ciuitate donaret. Constituerat enim omnes Graecos, Gallos, Hispanos, Britannos, Sauromatas, & si qui ultra glaciale Boream incolunt Barbari, togatos videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinquere, & tu ita iubere fieri, fiat. Aperit tum capsulam, & treis fufos profert. Vnus erat Augurini, alter Babae, tertius Claudij. Hos, inquit, treis vno anno exiguis interuallis temporum diuisos mori iubebo: nec illum in comitatu dimittam. Non oportet enim eum, qui modo se tot millia hominum sequentia videbat, tot praecedentia, tot circumfusa, subito solum destitui. Contentus erit his interim conuictoribus.

Haec ait: & turpi conuoluens stamina fuso,
 Abrupit stolidae regalia tempora vitae.
 At Lachesis redimita comas, sornata capillos,
 Pieria crinem lauro frontemque coronans,
 Candida de niueo subtemina vellere sumit,
 Felici moderanda manu: quae ducta colorem
 Assumpserunt nouum: mirantur pensa sorores.
 Mutatur vilis pretioso lana metallo.
 Aurea formoso descendunt secula filo.
 Nec modus est illis, felicia vellera ducunt,
 Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
 Sponte sua festinat opus, nulloque labore,
 Mollia contorto descendunt stamina fuso.
 Vincunt Tithoni, vincunt & Nestoris annos.
 Phoebus adest, cantuque iuuat, gaudetque futuris:
 Et laetus nunc plectra mouet, nunc pensa ministrat.
 Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
 Dumq. nimis citharam, fraternaque carmina laudant,
 Plus solito neuere manus: humanaque fata,
 Laudatum transcendit opus: Ne demite Parcae,
 Phoebus ait: vincat mortalis tempora vitae,
 Ille mihi similis vultu, similisque decore,
 Nec cantu, nec voce minor: felicia lassis
 Saecula praestabit, legumque silentia rumpet.
 Qualis discutiens fugientia lucifer astra:
 Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris.
 Qualis cum primum tenebris aurora soluit:
 Induxit rubicunda diem, sol aspiciit orbem
 Lucidus, & primos a carcere concitat axes:
 Talis Caesar adest, talem iam Roma Neronem.
 Aspiciet, flagrat nitidus fulgore remisso
 Vultus, & affuso cernix formosa capillo.

Haec Apollo. At Lachesis, quae & ipsa homini formosissimo faueret, fecit, & plena orditur manu, & Neroni multos annos de suo donat. Claudium autem iubent omnes. *χαίροντίς, δισημύτας επιμετρήν δέμων.*
 Et ille quidem animam ebullit, & eo desijt viuere videri. Expirauit autem dū comoedos audit, vt scias me non sine causa eos timere. Vltima vox eius haec inter homines audita est, cum maiorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loquebatur: Vae me, putō, concacauit me. Quid autem fecerit, nescio: omnia certe concacauit. nec post boletum opipare medicamentis conditum, plus cibi sumpsit. Quae postea in terris sunt acta, superuacuum est referre. Scitis enim optime: nec periculum est, ne excidant, quae memoriae publicum gaudium impressit. Nemo felicitatis suae obliuiscitur. In caelo quae acta sint, audite: fides penes auctorem erit. Nuntiatur Ioni, venisse quendam bonae staturae, bene canum, nescio quid nuntii minari: assidue enim caput mouere, pedem dextrum trahere. quae fuisse se, cuius nationis esset: respondisse illum nescio quid perturbato sono, & voce confusa, non intelligere se linguam eius: nec Graecum esse, nec Romanum, nec ullius gentis notae. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererrauerat, & nosse videbatur omnes nationes, iubet ire & explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules, primo aspectu sane perturbatus est, vt qui etiam non omnia monstra domuerit: vt vidit noui generis faciem, infolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis beluis solet) rauca & implicata, putauit sibi terrarum decimum laborem venisse. Diligentius autem inuenienti, visus est quasi homo. Accessit itaque, & quod facillimum fuit Graeculo, ait: *πὸς πόθεν εἶς ἀνδρῶν, πόθεν ἴσθης.* Vbi haec Claudius, gaudet esse illic philosophos homines, sperat futurum aliquem historiis suis locum. Itaque & ipse Homérico versu Caesarem se esse significans, ait: *Ἰνὸς δὲν πρὸς ἀνέμους Κινάεσσιν ἦλθε βασιλεὺς.*

Erat autem sequens versus verior, aequè Homericus: *Ἰνὸς δὲν πρὸς ἀνέμους Κινάεσσιν ἦλθε βασιλεὺς.*
 Et imposuerat Herculi homini minime vafro, nisi fuisset illic Febris, quae sano suo relicto, sola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romae reliquerat. Iste, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quae cum ipso tot annos vixi, Lugduni natus est: Munatij municipem audis: quod tibi narro, ad sextumdecimum lapidem à Vienna natus est, Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. Hunc ego reddo tibi Lugduni natum, vbi L. Licinius multos annos regnavit. Tu autem, qui plura oca calcasti, quam vllus mulio perpetuarius, Lugdunenses scire debes, & multa milia inter Xanthum Rodanum interesse. Excandescit hoc loco Claudius, & quanto potest murmure irascitur. Quid diceret, nemo

ret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo gestu solutae manus, & ad hoc vnum satis firmac, quo decollare homines solebat. Iusserat illi collum praecidi. Putares omnes illius esse libertos, adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & desine fatuari: venisti huc, ubi mures ferrum rodunt. Citius mihi verum, ne tibi alogias excutiam. Et quo terribilior esset, tragicus sit, & ait:

*Exprome propere, sede qua genitus cluas,
Hoc ne peremptus stipite, ad terram occidas:
Haec clava reges saepe mactavit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto sonas?
Quae patria, quae gens mobile eduxit caput,
Ediffere, equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, unde ab Hesperio mari
Inachiam ad urbem nobile aduexi pecus,
Vidi duobus imminens fluuijs iugum,
Quod Phoebus ortu semper obuerso videt:
Vbi Rhodanus ingens amne praerapido fluit,
Ararque dubitans quo suos cursus agit,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Est ne illa tellus spiritus altrix tui?*

Haec satis animose, & fortiter. Nihilominus mentis suae non est, & timet *μυσοῦ παύειν*. Claudius ut vidit virum valentem, oblitus nugarum, intellexit neminem parem sibi Romae fuisse: illic non habere se idem gratiae: Gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Itaque quantum intelligi potuit, haec visus est dicere: Ego te fortissimè deorum Hercules, speravi mihi affaturum apud alios: & si quis à me notorem petisset, te fui nominaturus, qui me optime nosti. Nam si memoria repetis, ego eram, qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus mense Iulio & Augusto. Tu scis quantum illic miseriarum pertulerim, quum caudicos audirem, & diem & noctem in quos si incidisses, valde fortis licet tibi videaris, maluisses cloacas Augiae purgare: multo plus ego stercoris exhausti. Sed quoniam volo, non mirum, quod impetum in Curiam fecisti: nihil tibi clausi est. Modo dic nobis, qualem deum istum fieri velis: *ὁ θεὸς ὅστις δὲς* non potest esse: *τὸ αὐτὸς περὶ γὰρ ἔχει, & τὸ ἄλλος παρέχει*. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (ut ait Varro) sine capite, sine praepotio? Est aliquid in eo Stoici dei: iam video, nec cor, nec caput habet. Si mehercules à Saturno petisset hoc beneficium, cuius mensam toto anno celebravit, non tulisset. Illum deum apage, qui quantum quidem in illo fuit, damnatum incesti L. Syllanum, generum suum occidit: Oropenque sororem suam, festiuissimam omnium puellarum, quam omnes Venere m vocarēt, maluit Iunonem vocare. Quare, inquit, quaero tantum sororem suam stulte studere, Athenis dimidiū licet, Alexandriae totum? Quia Romae, inquit, mures molas lingunt: hic nobis curia corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam caeli scrutatur plagas, deus fieri vult. Parum est quod templum in Britannia habet, quod nunc barbari colunt, & ut deum orant. *Ἀλλοῦ φιλοῦσι γὰρ*. Tandē Ioui venit in mentem, prius intra curiam morantibus sententiam dicere, nec disputare. Ego, inquit, P. C. in interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia fecistis. Volo seruetis disciplinam curiae. Hic qualiscunque est, quid de nobis existimabit? illo dimisso, primus interrogatur sententiam. Ianus pater: is designatus erat in Kal. Iulias postmeridianus Cos. homo, quantumvis vaser, qui semper videt *ἄμα παρὰ τὸν καὶ ὁπώρα*. Is multa diserte, quod in foro viuar, dixit, quae notarius persequi non potuit: & ideo non refero: ne alijs verbis ponam, quae ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat: deum fieri: iam summa minimum fecit, & iam pessimum quemque illū affectare. Itaque ne videar in personam, non in rem sententiam dicere, censeo ne quis post hunc diem, deus fiat ex his, qui *ἀρούρης καὶ πῶν ἀδούνη*: aut ex his, quos alit *ζέφυρος ἀρούρα*. Qui contra hoc S. C. deus factus, fictusve erit, eum dedilarius, & proximo munere inter novos autoratos, ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur sententiam Diespiter Nicipotae filius, & ipse designatus Cos. numulariolus. Hic quae est se sustinebat, vendere ciuitatulas solebat. Ad huncce belle accessit Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in haec verba censet: Cum diuus Claudius diuum Augustum sanguine contingit, nec minus diuam Augustam auiam suam, quam ipse deam esse iussit, longeque omnes mortales sapientia antecellat, sitque e Rep. esse aliquem, qui cum Romulo

---- possit feruentia rapa

Vorare: ----

Censeo, ut D. Claudius ex hac die deus fiat, ita uti ante eum quis optimo iure factus sit. Eamque rem ad *μεταμορφώσεως* Oridij adiciendam. Variæ erant sententiae, & videbatur Claudius sententia vna vincere. Hercules enim, qui videret ferrum suum in igne esse, modo huc, modo illuc cursabat, & aiebat: Noli mihi inuidere, mea res agitur: deinde si quid volueris, inaicem faciam: Manus manum lauat. Tum diuus Augustus surrexit sententiae loco dicendae, & summa facundia disseruit. P. C. vos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullam verbum me fecisse, semper in eum negotium ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem, quem grauiorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperit: ideo ciuilia bella compescuit: ideo legibus urbem fundauit, operibus ornaui. Et quid dicam, P. C. non inuenio

omnia infra indignationem verba sunt. Confugiendum est itaque à me ad Messalae Coruini disertissimi viri illam sententiam: Perijt ius imperij, hic P. C. qui vobis non posse videtur muscam excitare, tam facile homines occidebat, quàm canis exta edit. Sed quid ego de tot acribus viris dicam? Non vacat deplorare publicas clades, intuenti domestica mala. Itaque illa omittā, haec referam. Nam *πῆς ἀγῶν* aegre senescit *ἢ νόσος*. *Περὶ πολέμου* iste, quem videtis per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit, vt duas amitas suas, proneptes meas occideret, alteram fame, alteram ferro: vnum abnepotem L. Syllanum. Videris Iupiter, an in causa mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi diue Claude, quare quenquam ex his, quos, quasque occidisti, antequam de causa cognosceres, antequam audires, damnaſti? hoc fieri solet in caelo? non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, vni Vulcano crus fregit, quem

ἢ ἡ πόλις περὶ τὸν ἀπὸ βελού διὰ πρὸς τοῦτο

& iratus fuit vxori, & suspendit illam: nunquid occidit? Tu Messalinam, cuius aequae auunculus maior eram, quàm tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dij tibi malefaciant: adeo istud turpius est, quod nescis, quàm quod occidisti. Iste C. Caesarem non desijt mortuum prosequi. Occiderat ille socerum: hic generum. Caius Caesar Crassi filium vetuit Magnum vocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in vna domo Crassum Magnum, Scriboniam, Bassioniam, Alfarionem, nobiles tamen: Crassum vero tam factum, vt etiam regnare posset. Cogitate P. C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat. Principes pietate & iustitia dij sunt. Scilicet hic pius & iustus, quoniam Dryudarum immanem religionem aduexit: nostram prorsus extirpauit, vt Romae nuptiarum sacra essent, quibus ipse, cum sibi Agrippina nuberet, xxx. Senatoribus, innumeris Eq. Rom. mactatis, principium dedit. Hunc nunc deū facere vultis? Videte corpus eius, dijs iratis natum. Ad summam tria verba cito dicat, & seruum me ducat. Hunc deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei P. C. si honeste inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicate iniurias meas. Ego pro sententia mea hoc cenſeo. Atque ita ex tabella recitauit: Quandoquidem diuus Claudius occidit consocerum suum Appium Syllanum, generos duos, Pompeium Magnum Antoniae ex Petina, L. Syllanum Octaviae ex Messalina, socerum filiae suae Crassum, trugi hominem, tam similem sibi, quàm ouo ouum. Scriboniam socrum filiae suae, Messalinam vxorem suam, & ceteros, quorum numerus iniri non potuit: placeat mihi in eum seuerè animaduerti, nec illi rerum iudicandarum vacationem dari, eumque quamprimum exportari, & caelo intra dies xxx. excedere, olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos illoc, vnde negant redire quēquam. Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominū, & num Claudij funus esset? Ecce erat omnium formosissimum, & impensa cura plenum, vt scires deum esse ferri, tibi cinum, cornicinum, omnisque generis aeneatorum tanta turba, tantus conuentus, vt etiā Claudius audire posset. Omnes laeti, hilares. P. Rom. ambulabat tanquam liber, Martho, & pauci cauidici plorabant, sed plane ex animo: iurisperiti e tenebris procedebant, pallidi, graciles, vix habentes animam, tanquam qui cum maxime reuiuiscerent. Ex his vnus cum vidisset capita conferentes, & forrunas suas deplorantes cauidicos, accedit, & ait: Dicebam vobis, Non semper Saturnalia erunt: Claudius vt vidit funus suum, intellexit se mortuum esse. Argenti enim *μεγαλὴ ναπία* naenia cantabatur *ἀναπαεστis*.

<i>Fundite fletus,</i>	<i>Editae planctus,</i>	<i>Fingite luctus,</i>
<i>Resonet tristi</i>	<i>Clamore forum:</i>	<i>Cecidit pulchre</i>
<i>Cordatus homo,</i>	<i>Quo non alius</i>	<i>Fuit in toto</i>
<i>Ille citato</i>	<i>Vincere cursum</i>	<i>Poterat celeres,</i>
<i>Ille rebelles</i>	<i>Fundere Parthos,</i>	<i>Lenibusque sequi</i>
<i>Persida telis,</i>	<i>Certaque manu</i>	<i>Tendere neruum:</i>
<i>Qui praecipites</i>	<i>Vulnere paruo</i>	<i>Figeret hostes,</i>
<i>Pictaque Medi</i>	<i>Terga fugacis</i>	<i>Ille Britannos</i>
<i>Vlira noti</i>	<i>Littora ponti,</i>	<i>Ex caeruleos</i>
<i>Cute Brigantas</i>	<i>Dare Romuleis</i>	<i>Colla catenis</i>
<i>Iussit, & ipsum</i>	<i>Noua Romanas</i>	<i>Tura securis</i>
<i>Tremere Oceanum.</i>	<i>Bestete virum,</i>	<i>Quo non alius</i>
<i>Potuit citius</i>	<i>Discere causas,</i>	<i>Qua tantum</i>
<i>Parte audita,</i>	<i>Saepe & neutra:</i>	<i>Quis nunc iudex</i>
<i>Toio lites</i>	<i>Audiet anno?</i>	<i>Tibi iam cedeo</i>
<i>Sede relicta,</i>	<i>Qui dat populo</i>	<i>Tura silentij,</i>
<i>Cretaea tenens</i>	<i>Oppida centum?</i>	<i>Caedite moestis</i>
<i>Pectora palmis,</i>	<i>O cauidici</i>	<i>Venale genus:</i>
<i>Vosque poetae</i>	<i>Lugete non,</i>	<i>Vosque in primis</i>
<i>Qui concusso</i>	<i>Magna parastis:</i>	<i>Lucra fritillo.</i>

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutius spectare. Injcit illi manum Talthybius deo-
nuntius, & trahit capite obuoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium, & inter
Tiberim

Tiberim & viam rectam descendit ad inferos. Antecesserat iam compendiarie via Narcissus libertus, do-
minus domini, ad patronum excipendum, & venienti nitidus, ut erat à balineo, occurrit, & ait: Quid dij
ad homines? Celerius praecedito, inquit Mercurius, & venire nos nuncia. Ille autem patrono plura blan-
diti volebat. quem Mercurius iterum festinare iussit, & virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus
euolat. Omnia proclia sunt, facile descenditur. Itaque quamvis podagricus esset, momēto temporis per-
uenit ad ianuam Ditis: ubi iacebat, ut ait Horatius, bellua centiceps, sese mouens, villosq. horrendos ex-
cutiēs. pusillum subperrubatur, ut illum vidit canem nigrum (nam albam canem in delicijs habere con-
sueuerat) villosum sane: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Cae-
sar venit. Ecce ex tēplo cum plausu procedūt cantantes: ἡγήσασθαι συνχαίρωμεν. Hic erat C. Silius Cos. desig-
natus Iunius Praetorius, Sex. Trallus, M. Helvius Trogus, Corio tectus, Valens, Fusidius, Equ. Rom. quos Nar-
cissus duci iusserat. Medius erat in hac cantantiū turba Mnestor Pantomimus, quē Claudius decoris causa
minore fecerat. Necnon ad Messalinam cito rumor percipuit, Claudium venisse. Conuolarunt primum
omniū liberti, Myron Amphironas, Ampaeus, Pheronas, Posides, hasta pura insignis, Felix cum Pallante
fratre, Harpocras, Polybius: quos Claudius omnes quaestorij, praetorijq. muneribus nec ubi imperitus
esset, praemiserat. Deinde praefecti duo, Iustus Catonius, & Rufus Pompeij F. Deinde amici, Saturnius
Lucius, & Peto Pompeius, & Lupus, & Celer Asinius, consulares. Nomissime fratris filia, sororis filia, ge-
neri, socii, socri, omnes plane consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cū vidisset Clau-
dius, exclamat: πῶς ἔσθ' ἡμεῖς. Quomodo vos huc venistis? Tum Peto Pompeius: Quid dicis homo
crudelissime? Quaeis quomodo? Quis enim nos alius huc misit quam tu, omnium amicorum interfe-
ctor? In ius eamus: ego tibi hic sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Aeacis, is lege Cornelia, quae de
sicarijs lata est, quae rebat: postulat, nomen eius recipit, aedit subscriptionem. Occisos Senatores XXX,
Equites Rom. CCCXV, atque plures. Caeteros CCXXI, *δοὶ Ἰασηνῶς τὴν νόμιον τὴν*. Exterritus Claudius o-
culos undecunque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Aduocatū non inuenit. Tan-
dē procedit P. Petronius, veras conuictor eius homo. Claudiana lingua disertus, & postulat aduocationē.
Non datur. Accusat Peto Pompeius magnis clamoribus. Incipit Patronus velle respondere. Aeacus, ho-
mo iustissimus, verat. Altera tantum parte audita, condemnat, & ait: *ὅτι πῶς ἔσθ' ἡμεῖς. Σίμω τ' ἰδοὺ πῶς ἔσθ' ἡμεῖς.*
Ingēs silentium factum est. Stupebant omnes, nouitate rei attoniti: negabant hoc vnquam factum. Clau-
dius iniquum magis videbatur, quam nouum. De genere poenae diu disputatum est, quid illi pati oporteret.
Erāt qui dicerent, si minus dij latura fecissent, Tantalum sitī periturum, nisi illi succurreretur: non
vnquam Sisyphum onere reletuari, aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam. Non placuit vlli ex
veteranis missionem dari, ne vel Claudius vnquam simile speraret. Placuit nouam poenam excogitari de
bere, instituendum illi laborem irritum, & alicuius cupiditatis, species sine fine & effectu. Tū Aeacus iu-
bet illum alea ludere pertuso friullo. Et iam coeperat fugientes semper tesseris quaerere, & nihil pro-
ficere.

Nam quoties missurus erat resonante friullo,

Vtraque subducto fugiebat tessera fundo:

Cumque relictos auderet mittere talos,

Lufuro similis semper, semperque petenti,

Decepere fidem: refugit digitosque per ipsos

Fallax assiduo dilabitur alea furto,

Sic cum iam summi tanguntur culmina montis,

Irrita Sisyphio voluuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Caesar, & petere illum in seruitutem coepit: producit testes, qui illum viderant ab il-
lo flagris, ferulis, colaphis vapulantem. Adiudicatur C. Caesari: illum Aeacus donat. Is Menandro li-
berto suo tradidit, ut a cognitionibus ei esset.

F I N I S.

I V L I V S R O S C I V S

H O R T I N V S

L E C T O R I S.

Annaei Senecae operum inter omnes, quae hactenus prodierunt emendatissimae editioni, quam postremum ingenij sui foetum studiosis quasi testamento reliquit moriens M. Antonius Muretus, quod mihi contigerit Indicem addere, summi beneficij loco habui. Vno enim tempore perutilis simul ac iucundae lectionis longo interuallo repetitae fructum cepi: & quod a me Mureto pro veteri studio officiū debebatur, eius aliqua ex parte persoluendi occasio oblata est. Fueram in florentissimū Rom.

Seminarium puer receptus, iamq. decurso politiorum literarū studio in philosophiae arenam descenderam, cum mihi Mureti familiaritatē inire magno emolumento concessum est. ex eo enim tempore me hortari coepit, ac litteris etiam, quae in luce hominum versantur, benigne monere, vt non vulgarem philosophandi tenerem viam; sed ē Graecorum in primis fontibus altius haurirēm, audirem q. suo Platonem & Aristotelem, ceterosq. idiomate loquentes. et vero erat hoc optimo viro peculiare inter cetera, quibus commendatur, vt quoscunq. siue ad studia literarum, siue ad virtutem propensos videret, incitaret, & quasi calcar currentibus adderet. Quod quidem vt in litteris perfecit, cum viua voce, tum editis multiplicis doctrinae monumentis, quae extabunt in omnem memoriam; ita in virtute affectus est exemplo maxime beneaetae, ac conclusae vitae: vt hoc ipsum indicat, quod inter manus habens castissimum auctorem, omnibus Christianae religionis sacramentis munitus ad beatiorē vitam vocatus est. Quis igitur dubitet quin siue librariorū, siue temporum iniuria erroribus aspersos Senecae libros optime emendare potuerit qui ad eius sanctissima praecepta mores primum suos, vitamq. totam composuisset? Nam vt ad Senecam veniamus, praeclarum illi testimonium D. Hieronymus reddidit cum in catalogo Christianorum auctorum eum adnumerare non in congruum putauit, nimirum & multa in eo Christianae legi affinia agnoscens, & non indignum iudicans, qui a nostris legeretur. id adeo a posteris diligenter est obseruatum, vt omnes ferme, qui de moribus scripserunt, grauissimi huius auctoris sententijs libros refererint, & ad ornandas conciones ex eodem egregiarum supellectilem Christiani oratores petere soleant. Verumtamen quoniam eos qui corruptam naturam ducem sequuntur fidei lumine orbatos impingere, & aberrare interdum haud difficile est, nil mirum si & Seneca in nonnullas opiniones incidit a veritate, quam nobis Christiana religio aperuit, abhorrentes. Quare ne tam aliqui probatus scriptor minus caute ad eum accedentes in errorem aliquē illiceret, iure metuendū videbatur. Ego vero IACOBI SABELLI Cardinalis amplissimi in primis cōsiliū secutus, qui in ijs, quae ad prauitatem haeticorum coercendam, ac conseruandam religionis dignitatē pertinent, vigilantissimus est, operae pretium duxi & de hoc primum admonere lectorem, & eorum errorum, qui apud Senecam reperiuntur, exempla quaedam, ē quibus alij intelligi possint, indicare. Nam & de diuina natura vītato Ethnicorum more loquitur, quasi plures Dij sint, & fatorum necessitati nimium saepe tribuit. Tum de mundo an ex tempore vel ex aeternitate sit conditus, non definit; de eodemque vtrum corpus an anima sit ambigit. Quam deinde inconstanter de animo humano disputat? quem modo igne tenuiorem, corporeum tamen videtur dicere modo Deum ipsum in humano corpore hospitantem appellat, modo animal asseuerare non dubitat, eiusque immortalitatem ab omnibus sapientibus receptam in certamen

men vocat. Eiusdem affectus & motiones corpora esse, & animalia confingit, vt itidem virtutes ac vitia, atque haec postrema omnia paria, sicuti & beneficia. Praeterea virtutem neque amitti, nec diuinitus dari posse: honestum ac bonum nullam accessionem recipere: sapientes omnes pares: eos qui sibi manus consciuerunt laudat. Ridet caeremonias Hebraeorum, qui Sabbathis lumina accenderent, supplicia denique inferorum pro fabulis habet. In haec aut similia cum Christianus lector inciderit, caute legat, eademque ad Ecclesiae Rom. petram, tanquam ad lydium lapidem probet. Nec interim contemnat alia longe plura sapientissime dicta, eaq. non praepropera lectione excurrat; sed diligenter considerata, animoq. infixa, exequi re ipsa ac perficere studeat. Nam vtijs quorum exempla protulimus, erroribus in simili argumento cum veritate Christiana coniunctissimas sententias apud Senecam haberi ostendamus, nonne cum dicit, Deum etiam ingratis multa tribuere, alludere ad illud videtur, quod est in Euangelio; Pluit super iustos & iniustos? Nonne quod Regius propheta dicit: Omnia aperta sunt oculis eius, simillimum est illi, quod Seneca alijs uerbis exponit, Deum omnia nosse etiam futura? quid id quod ait, Dei omnia esse, nonne idem est quod Regius Vates dixit: Domini est terra, & plenitudo eius? Et illa quae apud nostros saepe legimus, crebra sunt apud Senecam, Deum maximum ac potentissimum omnia vehere: fabricandi mundum bonitatem ipsius causam fuisse: eundem prouidentia, quam Pronean uocant Stoici, opus suum disponere, ac sedentem spectare: fato nec preces, nec uota, nec expiationes, nec libertatem arbitrij ullo modo repugnare: Deum probare homines, & quos amat recognoscere, atque exercere; nullam sine eo mentem sanam esse: mortem denique expectandam sine raedio uitae. Miserandum sane, Virum, qui nascentis religionis nostrae initia spectare, Petrumq. & Paulum ueritatis praecones audire potuit, fidei fulgorem diuinitus tunc mundo illucescentem non respexisse. Nam si sacro ei lauacro ablui datum esset, paucis mutatis, Christianum philosophum haberemus. Est igitur quod auctorem hunc diligenter euoluamus, atq. ex eius sententijs id quod frugiferum est, quasi apes mel ex floribus libemus. Quod vt commodius fieri possit Index à nobis operi adiunctus, non parum, ut ego quidem existimo, adiumenti affert. Doctissimo autem uiro optimeq. de litteris merito M. Antonio Mureto gratias ingentes agere aequum est, qui Senecam iam pridem deprauatum suae integritati restituerit. Cui est uiuis nuper erepto, cum ipse bene precor, tum ut ceteri idem faciant obsecro. Quamquam eum beatissimam uitam cum superioris aetate gere religionis, charitatis, ceterarumq. uirtutum ipsius nunquam delenda memoria dubitare non fuit.

INDEX RERVM AC VERBORVM QVAE in omnibus L. Annaei Senecae operibus conti- nentur copiosissimus.

(593)
(293)

A IVLIO ROSCIO HORTINO CONFECTVS.

- A** BATON antistites o'um calcant. 382
Abdicatus a patruo 421. 422. De abdica-
tione filij 434. 435. 437. 445. De abdica-
tione lege. 455. 460. 465. 474. 475. 486
Abstinentia animalium: quorūdam apud
Pythagoreos 172. De abstinentia lege:
191. 192. 175. & de abstinentia Cato-
nis. 144
Academici incerta omnia dicunt 146. de his lege 87. & ni-
hil se scire aiunt. 149
Accidentia corpora esse crediderunt Stoici. 215
Accusandi mos sub Tiberio Caesare 22
Acerabula prestigiarum. 96
Achaiae vrbes tremore ceciderunt 155. 393. lege etiam de
Achaia. 395
Acherusius lacus. 103
Acria stomachum excitant. 109
Actio qualis in disputando 125. actio aduersus ingratia an
detur. 18. 19. 20. 21. actio de vi 497. actio iniuriarū 503.
actio laesae religionis. 510
Actiologiam descriptionem virtutis vocat Posidonius 4-
lij *χαρκτηρισμὸν*. 168
Adiaopora indifferentia. 136
Admonitio & conuiciū differunt. 66
Adoptio filij 437. adoptio fortunae remedium. 438. 439.
Adrumeti obsidio 22. Adrumetum vrbs est in Africa. 26
Aduersa aequo animo ferenda 227. 236
Aduocatio quide flet. 278
Adulterij deformitas 20. adulterium vt vindicaretur 418.
adultera venefica 466. 467. de adultera. 477. 478
Adulationis reprehensio. 380. 381. 258
Aedificatio Scipionis Africani 141. aedificandi luxus
pag. 179. 181.
Aegeum mare. 498
Aegialus diligētissimus pater familias. 143
Aeglen Hesiodus gratiarum maximam natu appellat. 2
Aegyptus cur non laboret tonitru variae opiniones 399.
400. 417. Aegyptus spem omnem habet in Nilo 382.
Aegyptij quattuor elementa faciunt, & singula marem ac
fenerant. 374
Ae loti consolat. 235
Aeneae pietas in patrem 25. quaeritur an fuerit pius. 54.
Aeneum car prius calchiat vitreo & argenteo vase. 385
Aequinoctialis aestus sub lunae solisque coitum. 379
Aequiuocum nomen pes & canis. 15.
Aer frigidissimus Stoicis 201. mūdi pars necessaria 360
continuus terrae 360. Aeriae regionis diuisio 361. aer
aptus ad voces 364. aer est mas & femina 374. aeris mo-
tus proprius 388. aer quo est propior terris, eo est cra-
ssior. 385
Aeschines auditor Socratis 3. pauper & cum nihil habe-
ret se ipsum donat praecceptorī 3. quis eius esset pa-
ter. 7
Aesopi patina. 165
Aetas nulla vacauit culpa 169. aetas tenera facillime cor-
rigitur. 263
Aeterno nihil noxium 105. aeterna nobis in hac vitae bre-
uitate cogitanda. 318
Aethiopes ob longum vitae spatium Macrobij nuncupa-
ti 259. Aethiopia feruentissima cum sit, non potest ha-
bere niues 383. Aethiopiae solitudines cur siccae. 372.
Aetna Siciliae mons non solus ignem emittit 100. vt cō-
sumatur 131. 132. cur igne abundet. 364
Affectuum vis 126. 160. 161. affectus vincendi 178. 179.
affectus an corporis sint 170. affectus habere an vile sit
181. 182. vt temperandi 182. 252. 253. an sint in feris
237. vt incipiant aut decrescant 244. affectus etiam in
minimis temperadi 249. affectus sunt in feris. 277. affe-
ctus quasi ferae nūquam mansuescunt. 140
Africa resurgens belli minis plena 344. Africa cur pau-
cos habeat fontes. 372
Africanū exilium. 220
Agenda omnia tamquā aliquis ea spectet 85. agere quid
esset apud veteres. 277
Agricolarum comparatio cum beneficiis. 10
Aiacem in mortem egit ira 252
Albanum venit Seneca itinere incommodo 191. A lib: nū
secedit C. Caesar. 328
Albucij qualis declamandi mos. 468
Albula sulphurea & circa canales tubosq. duratur 375
Alcibiades ditissimus fuit. 3
Alexander Macedo ciuitate a Corinthijs donatus 5. In In-
dia fuit 108. nimis gloriae audius 5. de eius cupiditate
58. 163. 186. 391. reprehēditur 5. 11. ebrius 138. eius-
dem dictum cum esset vulneratus 108. factum magni-
ficum 11. quot subegerit 178. vt portione venenatam bi-
berit 248. Clitum castissimum inter epulas transodit
258. Thelesphorum Rhodium amicum suum auribus
nafoque abscisso in caveam introducit 258. in conui-
uiū lanceas torquet 259. Leoni Lysimachū obijcit 272.
Alexander reprehensus qui occiderit Callisthenē 399.
Alexadri latrocinia 371. a nemine se beneficijs victum
gloriat 38. de eiusdem liberalitate 55. 102. Liberi &
Herculis vestigia sequitur 58. cur Geometria didicerit
155 lege etiam de Alexandro 38. Alexander deliberat
an Babyioniam intret. 520
Alexandriae non sunt niues 128. Alexandrinae naues 128.
Alexandrina marmora. 142
Allobrogum cohortes a Catilina in urbem admittae 42.
lege etiam de his cohortibus. 34
Alpes frigidae licet viciniore foli. 385
Alpheus vt exurgat. 395
Alphonfi Siciliae regis liberalitas. 55
Ambitio non patitur hominem in mensura honorum cō-
quiescere 14. vt sit vitanda 69. quae nam querat 82. pro
prietates eius 122. ambitio etiam in ijs qui eam fugere
videri volunt 196. quam late pateat. 295
Ambulatio quid sit. 177
Amicitiae vis qualis 67. 68. amicitiae incundae ratio 68.
non causa vilitatis incunda 71. 72. amicitia pluribus
negotio est 71. amicitias cōmodo metimur vt homi-
nes Epicurei dicebant 198. amicitia inter Deum & ho-
mines 224. amicitiae fidelis vilitates. 297
Amicorum omnia communia quomodo 60. amicus quis
sit videndum est 80. amicis aude fruamur 109. amico-
rum affectus quam sit vtilis 129. amici mors plus de-
scenda quam filij 171. amici nomen varium est ac mul-
tiplex 195. amicus quibus rebus profit 197. amici amif-
si consolatio 235. amicum & inimicum voluntas fa-
cit 47. amicum facere iucundius quam habere 71. ami-
cas tempore Senecae vocari solitas 191. 192. 314.
Amor non augetur, sed exercetur 61. amoris & amicitiae
differentia 91. amatorum Hecatonis si uis amari ama-
71. amor prauus fugiendus. 56
Amphitheatri altitudo. 361
Anacharsis an fuerit inuentor rotae figuli. 153
Anaxagorae de sole error 66. idem distillari de aethere i-
gnem in nubula ait 362. ait etiam Nilum ex niuibz re-
solutis nasci 383. lege etiam de eodem. 395
Anaxarchus Democritus a Cyprio tyranno excarnifica-
tus.

I N D E X.

cus.	220	Arcei philosophi consolatio.	
Anaximander Meteorologica ad spiritum refert	362.	Arenarum vastitas iater Aegyptum & Aethiopas	331
eiusdem opinio de fulgure.	363	rena vt exercitum obruerit.	351. a.
Anaximenes opinio de tonitru.	362. ait etiam terram sibi	Arethusa fons celebratissimus	335. Siciliac miraculum
ipsi esse causam motus.	395	377. lege etiam de Arethusa.	395
Ancillatolus.	7	Argentum replumbatur in Aethiopia.	395
Anguillae laticroscis in locis nascuntur.	375.	Argestes ventus.	383
Animalia igne generantur	388. animal aliud mortale a.	Aridaeus regno impositus	34. fuit frater Alexandri ma.
liud immortale.	106	gni.	37
Animus quā misere a multis contemnat	68. animi sub	Arietata arma.	108
tilitas copia ciborum impeditur	76. animus mutatus nō	Atiopagos religiosissimum iudicium.	297
caelū	86. animus Deus est in humano corpore hospitis	Aristarchus aliena carmina compunxit.	144
89. animus facit nobilē	95. animi nostri origo	Aristidi iustitia nomen dedit	33. Aristides ductus Athenis
157. ani	mus igne tenuior Senecae, itaque falso corpusculū ponit	ad supplicium.	346
105. animus immortalis	105. 111. 127. pulchritudo	Aristippus delectabatur vnguentis.	63
animi	112. affectus	Aristogiton tyrannicida.	61
126. animus occultis delectat	167. animorum confusio ex Lucretio	Aristonem & Gryllum ob Xenophontem & Platonem fi	24
175. animus est ani	mal Senecae	lios nouimus.	150. Aristonis Stoici praecepta de re familiari
176. animus rex noster	180. animorum aeternitas	Ariston malle se aiebat adolescentem tristem quam hila	159
182. animi motus animalia & corpora esse vo	lunt Stoici	rem	91. de hoc philosopho lege 87. & eiusdem dictum
214. animus angustus his quos terrena dele	ctant	pag.	181
344. animus aeternitatis memor	349. animus ex	Aristoteles pecuniam accepit	290. ne damnetur fugit
colendus magis quam corpus	350. animus in qua	291. eiusdem dictum	301. 313. ratio eiusdem aerearum
parte corporis maneat incertum Senecae	266. animus im	impressio num	351. eiusdem de arcu opinio
mortalis in caelo siderum cursus nouit	338. 339. ani	opinio arcum fieri post autumnale aequinoctium qua	353. eiusde
mi post mundi euerfionem cum Deo erunt ex	Senecae opinione	liber hora diei	356. ignem ait momento exilire ex au
339. animus & ratio perfecta in homine	sola laudanda	bibus	362. defensor irae.
94. lege de animo nostro varias opinio	nes.	Arithmeticae munus quod sit.	253
	407. 408	Arquatus historias belli Punici scripsit.	147
Annales Tamulij.	158. 159	Ars naturae imitatio	111. artium varia genera
Annaei Streni mors defletur a Seneca.	110	147. ars cō	templatiua quaelibet certa habet decreta
Annus vt nominaretur ab Atheniensibus & Romanis.	199	164. artes a	philosophia inueniuntur
Antenor Patulij conditor.	343	151. artis alius est fructus alius	artificis
Antigonai dictum.	11. 17. 259. patri ab eo delatum praemium a bello reportatum.	15. ars captandi testamenta	54. artes ελευθερας
Antipatri opinio de rebus fortuitis.	156	liberales vocant.	141
Antipodes in vrbe qui nam fuerint Catoni.	190	Aclepiadis festa.	164
Antistites bonarum artium qui fuerint.	318	Aclepiodotus Posidonij auditor.	364. 397
Antonius ingratus in dictatorem suum quem iure occisum dixit	42. Antonius occidit Ciceronem	Afae vrbes dirutae tremore.	155. 393
243. fuit tri	umuir.	Afaucus Valerius.	308
	327	Aflym quod Graeci oestrum.	105
Annulis plus quam animis creditur.	20	Astimate Seneca laborabat.	204
Annus quid sit.	197	Astrologiam esse probatur.	365
Appelles Chius donatus ab Arcefilao.	16	Atabalus Apuliam infestat.	391
Apes in scribendo imitati debemus	139. apes in pugna aculeos relinquunt.	Atali philosophi dictū	71. 109. 122. 134. Attalus praeceptor Senecae
Apicius gulae deditur	285. scientiam popinae professus	171. 172. Attalus Asiae rex	306. Attalus
345. Apicij coenae.	188. 166	etruscorum disciplinam graeca subtilitate miscuit	368
Apologia latinae exprimi nequit.	146	Atterrata fulmina quae.	368
Apuliae deferta.	144	Attestata fulmina quae.	368
Appetitus pugna cum ratione.	81	Athenas tyranni triginta vexarunt	296. Athenarum potentia vbi fracta.
Appion grammaticus sub C. Caesare quā vana scripserit de Homero.	148	Athenienses deliberant an trophea Persica tollant.	510
Aquam habere quemdam in se spiritum	36. aquarum ortus qualis	Athenodorus scriptor	72. dictum eiusdem.
371. 372. 373. aquarū varietas & natura mul	tiplex	Athletarum fatum.	104
371. 372. aquae vt in Haemo exciso exortae	373. aqua principium omnium Thaleti	Atlanticum mare.	383
373. aqua mundum sustineri falsum est	373. aqua virilis mare est	Atria Caesarum plena imaginibus.	326
374. aqua rum varius sapor	375. 376. aquarum diuisio	Atticam mare Romano cruore infectum.	269
376. aqua alligans viscera	376. aqua in Thessalia circa Tempe a feris etiam viratur	Attij poetae dictum.	201
376. aqua inficiens greges ouium	376. aquarum quarundam causa non potest reddi	Attilius Bura praetor	190. Attilij reguli rus a Senatu curatum.
377. aqua rum stantium purgatio quaedam est	377. aquarum magnitudo	Auaritia maior est in magnarum opum congestu	14. aua
379. aqua viua quibusdam in locis concedenda est.	372	ritiae reprehensio	60. damna.
	357	Auctoritatis quid sit.	366
Arati coniectura.	143	Auentinus mons an extra pomocrium fuerit.	318
Arboretum trimum & quattrimum.	373	Auiditas non patitur quemquam esse gratum.	14
Arcadia vrbs fuit in Creta insula.	302	Augurales libri.	173
Arcefilas agrotato etiam infcio sacculum subiecit	10. oblatam pecuniam a filio familiae reiecit	Augustus filiam intra pudicitiae maledictum impudicam	relegat
13. eiusdem liberalitas in Apellem Chium	16. indulgit vino.	53. non solitus irasci	159. eiusdem clementia
Archelaus rex Socratem rogat vt se conueniat	38. antiquitatis obseruator.	263. 268. 270. ingreditur principatum annum agēs duo	deuiginti
396		268. eiusde ad senatum epistola	314. amittit Octauiam sororem
Arcus de nocte raro fit	353. vt fiat	327. eius obitum prodigiū praemonstrat	351. Augusto Apollonia reuerfio vitus in sole
353. 354. quid praemofret	355. cur non impleat orbem	352. in Gallia templum Circo	vento & vouit & fecit
355. 356. cur non fiat in meridie aestatis tempore.	356	351. eiusdem iudiciū	5. aca
Arcus Fabianus.	302	constantia	334. de eodem lege.
Ardea capta.	155	Auster siculum pelagus exasperat.	75
		Auxilium quid significat apud antiquos.	173

I N D E X.

B	
A ba & Ixion fatui sui temporis.	199
B abillus doctus & praefectus Aegypti.	383
B a ac vitandae 100. diuersorium vitiorum.	100
B alistræ cur tela cum sonitu expellant.	362
B alnea libertinorum 210. 142. in balneis quae fierent describitur 103. de balneis.	284
B arbam capillumq. submittere.	328
B asilicae iudiciorum.	262
B assus Aufidius vir optimus & infirmo & exsucco corpore.	88
B ea vita vt constet rectis actionibus 164. beata vita nulla est sine sapientiae studio 77. in excelsis est, sed penetrabilis 110. de beatitudine disputatio 140. 141. beatus quis 156. 157. beate viuere omnes volunt 282. beata vita quid sit 283. in quo sita 283. beate viuere idem est ac viuere secundum naturam 284. beata vita latine dicitur.	309
B estione <i>Bestione</i> cantus quo Pacuius in cubiculum deferbatur.	74
B elienus Bassus quaestor a C. Caesare flagellis caesus. 258	258
B ellonae aedes.	269
B ellerophontes in tragoedia Euripidis.	181
B enacus fluuius.	28
B enefaciendi voluntate beneficium metimur.	3
B eneficia & dare & accipere difficillimum 1. beneficium quale esse debeat 2. non manu agitur, sed animo cernitur 3. beneficium & eius materia multum differunt 3. beneficium est ipsa tribuentis voluntas 3. beneficiū semper durat 3. beneficij definitio 3. beneficia non quanti sunt, sed a quali dentur spectandum 4. beneficia quacūq. danda sunt 4. quo ordine danda 4. 8. vt debeant esse grata 3. 4. mensura praecipue dari debent 5. cui dentur considerandum 5. ne sine iudicio dentur 5. beneficiorum tabulae quae 7. beneficium ingratum est quod diu inter manus dantis haesit 8. beneficia alia palam, alia secreto danda 9. beneficium a quo detur non opus est sciri 10. beneficia interdum negare licet 11. beneficiorum initia & exitus spectare decet 11. beneficia vt dentur plura perscrutanda 11. beneficia accipiunt nonnulli superbe 12. beneficium an ab homine impuro accipiendum sit 13. beneficium accepto statim de reddendo cogitandum 13. beneficium acceptum augendum est 14. beneficium qui libenter accepit reddit 15. beneficiū est actio, & id quod per illam datur 15. beneficium qui dar tacere debet 16. beneficijs gratiam non referre turpe est 17. beneficia quaedam vocantur, quia nimis concupiscuntur 19. beneficia dans Deos imitatur 20. beneficij & officij distinctio 21. beneficium est quod cum quis dedit ei liceret non dare 21. beneficium non est nisi quod ratione datur 29. beneficium non est in quaestum mistandum 30. beneficia in animalia & arbuta 30. beneficijs nemini vinco potest 38. beneficium an sibi ipsi quis dare possit 39. 40. beneficia multa tristem frontem & asperam habent 43. beneficium quomodo corrumpamus 43. beneficium non res sed actio est 46. beneficium nulli legi subiectum est 47. beneficium etiam nesciens accipit 47. beneficium voluntas nuda non efficit 48. beneficiū multum distat a negotiatione 48. beneficium effugere quid sit 53. 54. beneficium aliud est absolutum, aliud vulgare 62. beneficium quando repetendum 63. beneficiū perdere & dare magni animi est 65. beneficia Stoicis aequalia sunt 65. beneficiorum materia inaequalis 65. beneficiorum libri citati a Seneca 133. beneficio accepto quae consideranda 134. beneficium sine vfura dandum 134. beneficia in aliquem magna conferre periculofum 135. beneficijs magis quam armis imperiū custoditur 326. beneficium incorporale est 46. beneficiū au eripi possit 46. beneficium quod quibuscumque datur gratum nemini est 11. beneficium aliquando a seruo dominus accipit 23. beneficium dare virtutis est 27. beneficium non est nisi a bona voluntate proficiatur.	47
B erosus Belum interpretatus fluminem ortus in sidera reijcit.	379
B ibliotheca maxima Alexandriae incendio absumpta 298	298
quot librorum esset.	311
B ionis dictum.	301. 297
B	
B ocouae amnes duo inficiunt greges.	376
B oleti voluptrarium venenū 165. boleti condimento merati.	386
B onitas Dei propositum nostrum esse debet 111. boni conditiones 112. bona tria sunt 112. bonum omne an sit optabile 115. bonum vnum est quod honestum est 123. bona animi corporis & fortunae. 41. boni etiam farre & stilla religiosi 3. bonum quid sit 89. bona vera quae sunt 124. bonum in animo est 124. bonum summū quod 144. 145. bonum non nascitur ex malo 145. 146. bonū quod 156. 186. bonum multiplex 156. bona aliqua indifferentia 183. bonum esse quod appetitionem sui mouet 185. bonorum diuisio apud Aristotelem 207. bonorum pugna 228. bonus tempore tantum a Deo differt Stoicis 224. 225. bono nihil mali potest accedere 224. bonum solidum quod nam sit 282. 283. bonū an sit aliud quod ex distantibus 175. bonum publicū in omni quae stione debet esse propositū 61. bona mēs quaerenda 77. bonus quis sit 91. velle bonum fieri pars magna bonitatis 91. bonus vir sine Deo nemo est 93. 94. bona duo sunt apud Epicurum 115. bonis detractorum voces negligendae 91. bonum vnum esse omnes concedunt 140. bonum summum extrinsecus instrumenta non quaerit.	72
B rachia & crura saepe lauabant veteres.	143
B reuiarium latine summarium.	92
B ritannia temporibus Senecae non dum aperta erat a C. Caesare peragrata.	326.
B urrus Neronis praefectus.	334
C	
C accina facūdus nisi Ciceronis vmbra obstitisset.	359
C aelestatidis consolatio.	235
C aelestium rerum quantia admiratio 402. caelum si graue, cur non descendit 405. caelestium stata magnitudo 132. caelestium notitia 147. caelum Dijs hominibusq. communis 335. caelestium contemplatio vt superet diuitum opes 350. caeli immensitas quanta 351. caelestium contemplatio iucundissima 351. caelestium natura semper in motu est.	342
C aelius orator iracundus.	255
C Caesar vitur aureo foculo & margaritis distincto 10	10
Dat vitam Pompeio Penno 10. obsidet Cornificium 22. elementia eiusdem 23. 60. humani sanguinis audissimus 34. ducenta donata reijcit 60. iubet lepidum Decimo trib. praebere ceruicem 68. Caesaris dictū 129. caedes 138. bella 163. eius vxor a Clodio violata 169. Sex. Papirium flagellis caedit 258. Caesari Deo fiebat quotidianum sacrum 300. erat contumeliosus inter cetera vitia 308. fuit deformis 308. mitissimus 324. clemens 326. lege etiam de C. Caesare 320. 226. 242. 76. 83. 100. Caesar vetuit Crassi filium Magnum vocari. 530.	138
C assius tota vita aquam bibit.	138
C Marius iubet occidi C. Catulum 220. creatur septimū consul 220. ad consulatum perducitur 42. C. Marij consulatus vnus verus.	163
C Vettius praetor Marforum.	22
C haelzopolitani speculatores futurae grandinis.	384
C alculi deuehebantur ex Aegypto 181. lege etiam de calculis.	184
C allimachus de Nili defectu.	383
C allistrati facinus.	54
C allisthenes quid de terrae motu senserit 399. eiusdē laus, libri mors.	399. 515
C ambyles furiosus 142. eius crudelitas 257 vt famem patius maximam 259. eius exercitus ad Ammonem missus.	365
C amillus in exilium missus.	42
C ampaniae fomenta eneruauerunt Hannibalem 100. campaniae aspectus 128. lege etiam de campania 98. 103. 58. pag.	295
C andauiae deserta.	89
C anentium ordo olim per vias.	139
C anis acquiuocum nomen.	15
C anobus domicilium omnium libidinum.	203
C anuinac lanac.	310
C apite censeri 59 caput aperiebatur temporibus Senecae 110. capitis damnaturū qua veste vterentur magistratus	277. ca-

I N D E X.

277. capitis tegumenta & calciamenta. 343
 Capillorum defluxus. 165
 Capitoliij postem tenere. 333
 Capra quid sit apud Aristotelem. 351
 Cardiaci vita est bibere & sudare. 76
 Caria circa Lorymam urbem. 375
 Caricae Kal. Ian. mitti solitae. 210
 Carmina miscet Seneca fufae orationi 28. 47. 57. & passim.
 carminum conficiendorum quae ratio. 146
 Cataractę spectaculū mirū apud Persas excipiūt Nilū. 382
 Catu s'phory idest per orationem. 146
 Catagis Pamphyliam lustrat. 391
 Categoriū diuifio. 105
 Cautilina ingratus 42. sceleratus. 258
 Catoni Populus Rom. consulatū & praeturam negat 42
 Cato assertor libertatis 75. Seneca ad Catonem oratio
 nem conuertit 76. Cato mortem sponte subit 83. Cato
 nis mors voluntaria 116. 118. 119. 120. Cato vt diu
 ignoratus 132. vno caballo contentus 144. Catoniana
 sententia 160. Catonis fortitudo 168. 225. 226. 179.
 Catonianum dictū 32. 185. 203. Catonis patientiae
 exemplum 263. 307. 251. Cato virtutum viua imago
 301. vino laxat animum 301. eiusdem ebrietas 302. Ca
 to neglectus 302. Herculi comparatur 312. obrutus spu
 tis in carcerem truditur Cato 76. Cato Censorius mo
 rum corrector 144. Catonis duplex in praetura repulsa
 346. mors Catonis describitur 83. 84. lege etiam de Ca
 tone 303 337. 70. 73. 85. 106. 110. 136. 143. 288
 Catulli hendecasyllabi. 477
 Caudex quid esset. 318
 Cauea aeneatorib' cingi solita 139. cauea spectabat plebs
 ludos. 311
 Cautiones vocat Cicero sophismata 176. vsus Cicero
 cautionis nomine, sed non in libris qui extant. 215
 Causa causarum, fatum ac prouidentia idem sunt. 367
 Causae ubi agerētur 57. Causa Aristoteli trifariam dicitur
 111. causarum explicatio & condiciones 57. causidici o
 stiaro iratus 263. de ianitorum molestia. 307
 Cellae pauperum. 78
 Censura conuictarum. 97
 Centauri vt gigantes sunt in genere rerum quae nō sunt
 pag. 106
 Ceraste na uis nomen. 63
 Cerei tenuis fila 178. cercus & fax immaturis funeribus
 praeferebatur. 299
 Certamina apud Lacedaemonios. 38
 Chaetrea tribunus militum. 308. 313. 68
 Chalcide terraemotus. 397
 Chaldaeorum observatio siderum. 365
 Chamaeleon vnde habeat varios colores. 354
 Chaos describitur 50 chaos Epicureum. 122
 Charimander librum de cometis composuit. 403
 Chatinus magistratus. 79
 Chelidon vnus ex Cleopatre mollibus. 144
 Charybdis quicra est dū ab Austro vacat eo exorto nauig
 ia absorbet 335. fabulosa 335. de charybdi lege.
 pag. 75. 89. 95. 315
 Charis apud Hesiodum quid significat 2. charites Iouis fi
 liae Chrysippo. 3
 Charondae leges. 151
 Chori in conuiuijs & theatri olim. 139
 Chremylus quae dicat apud Aristophanem de prouiden
 tia. 219
 Chrysippus subtilissimus indagator veri 2. brevis in scri
 bendo 2. libris de beneficijs fabulis repleuit 2. tres Gra
 tias fecit 2. magnus vir, sed quia Graecus reprehendi
 tur 2. pungit non perforat 2. quid de seruo senserit 22.
 eiusdē distinctio 72. Chl'anthis discipulus 177. Chry
 sippi similitudo de pilae lusu 11. piaceptum de reddē
 do beneficio 13. lege de eodem. 59. 90. 103. 307
 Chrysostomi rationes vnde cur pios vexari Deus pa
 tiatur. 221. 222
 Cibus qualis debeat esse. 69
 Cicero quae hauserit ex Posidonio 211. de prouidentia scri
 bit in libris de natura Deorū 220. Ciceronis carmina
 263. a Clodio & Cautilina factatus 315. Cautilinae ficas
 vitant 337. Cicero illius cum Augusto consul fuit 37.

Ciceronem filium consulem fecit patris gloria 34. Ci
 ceronis miseriae 42. citatur a Seneca 78. Ciceronis epi
 stolae non sinunt perire nomen Attici 81. Cicero grada
 rius fuit 93. Cicero negat se habiturum tempus, licet
 actas duplicaretur, vt legat lyricos 99. Ciceronis verba
 contra Clodium 169. Ciceronis laus in scribendo 173.
 Ciceronis libri de repub. 173. Cicero iubet Atticum
 scribere quidquid in buccam venerit 184. lege de Cice
 rone 59. 106. 268. Cicero deliberat an Antoniu depre
 cetur 521. Cicero deliberat an promittente Antonio vi
 tam orationes suas comburat. 523 525. 526
 Cimbrius Tillius 261. cimbricae caedes per C. Mariū
 42. per Caesarem. 163
 Cimon ingratus Calliae. 488
 Cinna ad consulatū receptus ex hostium castris 34. cru
 delissimus fuit & diu regnat. 226
 Circius Galliam Narbonensem infestat 416. Circius Gal
 lia excurrit. 391
 Circus Flaminius 42. Circensium clamor 137. Circi vt vi
 tia commendarent 290. Circi certamina 298. Circen
 ses ludi 311. de circis lege. 214
 Circumagere ritus manumittendi. 197
 Circumlitio in picturae modum variata. 142
 Circumstantia graecis *περίστασις*. 361
 Ciues seruati 273. 281. ciuib' etiam improbandis parcē
 dum. 266
 Ciuitate donari gloriosum. 5
 Cyparissiae vt fiant. 357
 Cypri imperium ab Antigono victum 25. Cyprus clade
 vastatur. 155
 Cyrenaicorum de philosophiae diuisione opinio. 150
 Cyrus Gyden vado transire tentat 259. Babylonem oppu
 gnat. 259
 Claranus condiscipulus Senecae 112. eiusdem exemplū
 pag. 206
 Claritas quae nam post mortem contingat 175. quid
 sit. 175
 Classes in Sicilia fractae. 269
 Claudiani versus de prouidentia. 219. 220
 Claudij beneficium 5. Claudius dicto pungitur 17. Clau
 dij Quadraticij annales 22. Claudius Neronem ado
 prauerat. 280
 Claudij Caesaris Apogolecynosis. 526
 Claudius Sabinus diues aetate Senecae floruit. 86
 Cleant his exemplum 48. idem ait multum differre a be
 neficio negotiationem 48. Cleantes Zenonem expre
 fit 69. quid senserit de oeconomia 159. eiusdem versus
 171. lege de eodem. 90. 95. 110
 Clementiae exemplum 22. 23. 60. affectiones 265. 266. di
 sputationes de clementia diuifio 266. fructus 266. ma
 xime conuenit gubernatori 271. quid sit 274. ei contra
 ria est crudelitas 274. clementiae opera. 275
 Clonon de grandine signum. 384. 385
 Cleopatrae amor perdidit M. Antonium 138. Cleopatrae
 regnantis defectum vt Nilus ostenderit. 383
 Clitus ab Alexandro ebrio occisus. 138
 Clyde mus fulgurationem putat speciem inanem esse non
 ignem. 369
 Clodij in iudicio pecunia versata est 169. Clodius Cice
 ronem Roma expellit. 243
 Cloelia flumen traiecit. 334
 Clostrum seu claustrum vnde dictum. 66
 Cn. Pompeius quae in temp. gesserit 42. eiusdem exerci
 tus 119. cupiditas 163. a Caesare victus 138. Pompeij
 caput 68. os molle. 73
 Cn. Lentulus augur auarissimus 14. nummos citius emit
 tebat quam verba 14. omnia sua incrementa debuit Au
 gusto. 14
 Coenae modicae 78. coena peracta reliquiae circumstanti
 bus solitae distribui 29. coenae sumptuosae 166. coena
 tiones 211. coenanti ad pedes stare quid esset 26. coe
 nae mutandae ratio. 219
 Collectio argumentatio est. 140
 Coloniae Romanorum. 343
 Colores varij quomodo in arcu 354. colorum varietas in
 ceruice pavonum. 354. 355
 Columnae ex Africa. 181
 Come-

I N D E X.

Cometae an sint caelestis naturae 401. cometarum alpe- ctu vt moueantur homines 452. de cometis varias opi- niones 403. cometarum non ex stellarum coitu sunt 405. cometarum variis aspectibus varijs temporibus 406. co- metas magnitudo post mortem Demetrii regis Syriae 406. cometarum ubi fiant 407. 408. cometarum significa- tiones 408 409. cometarum frequenter vi sunt circa se- pimentionem 404. & redditur causa. 406	quam multi exerceant 132. corporis qualitas molium. conferat ad iram temperandam 247. corpus vinculum animae 338. corpus custodia animae. 345.
Comam alebant veteres 317. 359. comas vt a virgibus diffe- rant 356	Corificae antiqua monumenta 343. Corificae mutatio quanta. 343
Comitialis morbi vitium vt cognoscatur. 256	Correctio qualis debeat esse 69. 200. correctionem possi- mi nolunt. 263
Commodorum alia est condicio, alia bonorum. 146	Cossus vrbis praefectus 138. de Cossis lege. 268
Comparationes plurimae 122. 127. 145. comparatio plu- rimorum scriptorum 173. comparatio locutionis Sal- lustij & Arruntij. 179	Crassi mors apud Parthos 68. 391. lege de Crasso 179. 186. 225 288 315.
Compendiarium excogitare. 86	Crates Stilponis auditor. 72
Compensationes quae sunt. 56	Creta notabatur circus ad victoriae notam. 214
Computatorum est rationes ponere. 144	Crines fiunt cum leuius collisus est aer. 351
Concupiscant ne homines etiam quae non possunt. 276	Crisin eandem habere. 137
Concursus ad Marlyam. 53	Crispus Passienus subtilis in curandis vitijs 380. eiusdem dictum. 5
Cōsagratiōnis mūdi causa ex Berofo in sidera reijcit. 379	Crispus antiquus orator. 477
Congraria philosophis obijcere 87. congrariū dare. 338	Crytallum aquae caelestes conficiunt. 377
Conon defectiones solis ab Aegyptijs seruatas colligit. pag. 403	Crocodilorum & Delphinorum certamen in Nilo. 383
Conscientiae fructus 15. conscientia bona 32. 287. con- scientiae gratus 55. conscientia bona qualis 95. conscie- tia excutere vesperi quā vtile 263. conscientia falsa. 381	Croesus falsus seruus 97. lege de Croeso. 299
Consensus hominum in opinionibus potest multū. 182	Crudelitas Phalaridis tyranni 62. crudelitas spectaculorū 70. crudelitatis damna 249. crudelitatis exempla 257. 258. 259. 263. 269. 270. 272. 244. crudelitas sequitur vi- olentiam 138. ei contraria est clementia. 274
Consilium cum re mutare non turpe 35. consilium nemo cū clamore dat 91. consiliarium quid sit 366. consilium vile maximum beneficium. 53	Crux 75. crucem acutam sustinere 174. 254. clauis cruci suffigebatur homines 287. 309. 310. cruces variae 336. 457.
Consolatoria epistola 109. consolatio in patriae vastita- te 154. 155. consolatio pro defuncto 158. pro filio amis- so 171. 235. consolationis argumenta plurima 322. 332. 227. consolatio fratris mortui 324. 325. consolandi multiplex ratio 330. consolari suos difficile & inusitātū 341. consolatur matrem 345. 349. consolatio in detra- ctione 235. consolationes variae. 235	Culeo insuti plurimi sub patre Neronis. 172
Constitutio varia hominum. 189	Cultor agri domino beneficium dat, non agro. 42
Consuetudo lege omni valentior 43. quam difficile tolli- tur 176. consuetudo doctorum virorum quantum pro- fit 196. consuetudo in iratis plurimum potest 248. con- suetudo prauorum quam obstat 255. consuetudo contin- nat morem. 311	Cupiditas mortalium quanta 18. 58. 64. 180. 186. 303. cu- piditatis auri exemplum Pythagorici cuiusdam 63. cu- piditas rerum humanarum reprehenditur 108. cupidi- tas hominum qualis 122. 261. 262. cupiditati nihil sa- tis est. 345
Contemptus rerum humanarum quaerendus 90. contem- ptus rerum omnium. 109	Cursus Dentatus primus duxit elephanthos in triumpho 318. eiusdem dictum. 296
Continuum vt distinguatur a commisso. 360	Custodiarum agmē in via latina 129. custodia eadem vni- uersos habet. 298
Contribuere quid significet. 56	Cutylarum insula cur cum aqua suffineatur & arbores- nutriens huc atque illuc impellatur. 376
Controuersiarum auctor Seneca pater. 418	D
Controuersiae Senecae ad Novarum 418. earundem iudi- cium ibidem. Cicero controuersias vocat causas 419. ea- rundem diuisio qualis 422. Aeschinis tempore non er- rat declamandi studium 436. de declamationum varie- tate. 453. 468. 502. 503	Dacus non exit vltra Istrum. 351
Controuersiae vt dirimerentur aduocabatur homines ex diuersis & alienis prouincijs. 279	Daedalus ferrae inventor. 211
Contubernium ad discendum plurimum prodest. 69	Dammum dans sciens quadruplum reddit. 463
Contumelia est minor iniuria 306. vnde dicta 306. an possit fieri a muliere. 307	Damnaadum non est quicquid est reprehendendum. 54
Conuiuij descriptio 96. 97. censura conuiuiorum. ibidem.	Danubius Sarmatica ac Romana determinat. 351. cur ac- stare abundet 381. Danubij fines 394. lege de Danubio pag. 378
Cordi mors. 338	Dare & accipere vt differant. 40
Coriolanus ingratus. 42	Darii mater serua. 97
Corycus mons. 373	Debeamus ne illi qui nobis inuitus profuit 47. debita persoluenda esse. 63
Corynthij per legatos gratulantur Alexandro Macedoni ciuitate donato 5. Corynthia pretiosa 317. de Coryn- tho lege. 322	Decembri mense ciuitas maxime defudet 78. eodem men- se ioci. 199
Corium forma publica percussum pro pecunia 41. corii petere quid esset. 313	Decij morte patriam seruata. 54. 116
Corona in sole vt fiat 352. corona varia in sole indicat ventos 352. coronas fieri circa sidera negarunt qui- dam. 353	De Brutus iugulatus. 208
Corneliarum laus 334. Cornelia Scipionis filia Graccho- rum mater constantissima 334. Cornelia decem filios amissa. 347	Decimus tribunus. 68
Cornelij Seueti carmen de morte Ciceronis. 524	Declamatoriae scholae fingunt falsa. 56
Corpus serui solum domino subiicitur 21. corporis cari- tas 75. corpus vt diuidatur in Dialecticis 106. corpora	Declamare quid sit 419. declamatorum plurimorum iu- diciū. 458
	Decoctores, qui sunt. 44
	Decollatus ob meretricem. 490. 491. 492
	Decretoria 184. decretoria hora. 176
	Decuriae iudicium quae. 26
	Defectio solis in pelue vt videatur. 356
	Deformari quid sit. 65
	Defunctis an sit sensus apud Senecam 323. defuncti me- moriam iucunda est 109. defunctis quae praestari so- lita. 334
	Deianira dans Herculi tunicam noluit nocere. 17
	Delegare quid sibi velit. 56
	Demetrius cynicus magni iudicii 57. 287. scriptor de mo- ribus 58. Demetrii laus 59. 60. Demetrio cognomen Po- liorites 72. Demetrii sententijs utitur Seneca 80. De- metrium vel Seminudum amat Seneca 109. Demetrii dictum 116. 380. 225. Demetrius Pompeianus 297. De- metrius capit Megaram. 304
	De-

I N D E X.

Demens est qui perstat in errore 35. **dementiae actio** 467. 479. 566. 507.

Democriti furor 132. **Democritus** an inuenerit fornices 153. **Democriti** risus 245. **praeceptum** 255. **Democritus** pecuniam neglexit 290. **Democriti** volumen 294.

Democritus vt tranquillitatem sibi compararit. 300
Democriti opinio de terrae motu 398. vt cometas plurimas stellas esse crediderit 403. **ventorum ortum** in atomos reiecit. 387

Demonax is clementia. 277

Denarius à seruo imputatus. 262

Dependere quid sit vnde actio de bene dependo. 45

Deptecanea fulmina quae. 368

Destillationibus vexari. 129

Deus vnde habuerit varias appellationes 28. **Deo** quantum debeamus 27. 28. **Deos** nemo sanus timet 31. **Deum** inermem facit Epicurus 31. **Deos** sequimur beneficiorum largitione 32. **Dij** etiam ingratissimam multa tribuunt 33. **Dij** omnia norunt etiam futura 34. **Deorum** notitiam nulla res effugit 44. **Dij** sciunt quae faciunt 50. **Deorum** omnia sunt 58. 59. **Deorum** prouidentia in rebus humanis 65. **Deum** rogare debemus quae palam rogaremus 72. **Deo** gratiae agenda 74. **Deo** dignus quis sit 79. **Dij** orandi ne quid ex optatis contingat 89. **Deum** nemo nouit 89. **De** **Deo** multae opiniones 89. **Deus** maximus ac potentissimus omnia vult 89. **Dei** imago 89

Deum etiam in tenebris veneramus 93. **Deus** colitur & amatur 97. **Deum** vt imitemur 102. **Deus** maior & potentior cunctis Platonis 106. **Deus** prouidentia formas rerum omnium tenet 106. **Dei** cura omnia defenduntur 106. **Deo** faciendi mundum causa fuit bonitas 111. **Deus** omnia gubernat 112. 120. **Deus** potentior materia 112. **Diuinorum** quod discrimen 113. **Deus** ad homines venit 123. **Diuina** semina in corporibus humanis dispersa sunt 123. **Deus** rebus corporeis caret 124. **Deo** nihil occultum 137. **Dei** focij & membra vt simus 157. **Dij** rerum omnium testes 176. **Diuina** lux post obitum consequitur 176. **Deus** vt habeat nostri curam 174. **Dij** explebe Ouidio 174. **Deus** bonorum amantiissimus 225. **Deus** probos exercet 227. **Deus** quā diu patiat peccat oves 267. **Deus** rector vniuersi 284.

Deum sequi debemus 286. **Deus** sedens opus suum spectat 291. **Dij** nudi omnia dant 297. **Deorum** materia 308. **Dei** natura assidua & citatissima mutatione oblectatur 343. **Deus** formator vniuersi 343. **Diuius** spiritus per omnia maxima ac minima diffusus 343. **Dij** an mortis signa praemittant 351. **Dei** sententia vt mutari possit 365. **Deus** mundi dispositor prouidentia sua 391. **Dei** prouidentia vt alia exaltat, alia submittat 371. de dijs quaestiones cum tractamus verecundi debemus esse 409. **Deorum** supplicatio. 8

Dialecticorum voces & subtilitas 96. **dialecticis** legendis non tempus terendum 99. **Dialecticae** leges 136. **diuino** diuino 150. **Dialecticorum** interrogationes 209. **Dialecticorum** ludus. 203

Dialogorum altercatio. 43

Dictator caesus. 42

dictum Satellij Quadrati 86. **dictum** a lasso rixam quae-ri 256. **dictum** illud non esse beneficium exprobrandum 10. **dictum** Graecini Iulij 13. **dictum** Cn. Lentuli de Augusto quod a studiis esset abductus 14. **dictum** Mamercii Scauri Cos. 34. **dictum** Tiberij Caesaris 44. **dictum** veterani cuiusdam apud Caesarem 44. **Demarati** Lacedaemonij 52. **dictum** cuiusdam in Pythagoricum 63. **Socratis** 63. **Democriti** 70. **auctoris** ignoti 70. **dictum**, omnia mea bona mecum porto etiam Poliorcetae 72. **Epicuri** 77. 78. 79. 80. 81. 84. 85. **dicta** peruulgata celebranda. 110

Didymus grammaticus quattuor millia librorum scriptis 148. quam vanas quaestiones sit persecutus. ibid.

Dies beneficio reddendo non dicitur. 19

Digerere in litteram fenos orbes. 117

Diluuij vniuersalis descriptio 378. 379. 380. **diluuij** fatalis causa quae sit. 377. 378

Diodorus Epicureus se ipsum necat. 287

Diogenes per medias Macedoniae gazas nudus incescit calcatis regij opibus 38. **Diogenes** seruauit 97. **Dioge-**

nis Cynici dictum infestum Platonis 196. **Diogenes** philosophus Stoicus patetiae exhibet exemplum 263. eiusdem dictum 278. **Diogenis** Apolloniatae de tonitru 363. eiusdem opinio de Nili ortu 383. **Diogenis** Cynici dictum de prouidentia 220. lege etiam de Diogene. 297

Dionysius maior pluribus regibus 269. de **Dionysio** Tyranno. 335

discendi modus qualis Senecae in scholis 171. **discendū** tum docendum 291. **discendum** semper 126. **discendum** vt doceamus. 69

discurrere ad penulas aut ad Scortea. 384

diffimulandum potius quam vlciscendum. 251

disputationes etiam nocent 98. **disputantem** ab octaua au- dire 126. **disputationes** saepe quam vanae sint. 178

diuinorum munerum iniqui aestimatores reprehensi 14. **diuina** beneficia nos decet plurima contemplari 14. **Deo-** rum in nos infinita beneficia 27. 28. 31. 33. 65. 175. 297

diuina beneficia bonis. 228

diuisio qualis esse debeat. 149

diuitiarum contemptus 46. 175. 176. 133. 288. 289. 293. 299. **diuitiarum** quis sit modus 67. **diues** nemo nascitur 81. **diuitis** historia qui doctus docto famulatu cin-

ctus videri volebat 86. **diuitias** comparandi modus 109

diuitum signa quae sint 144. **diuitiae** non sunt inter bo- na numerandae 144. 145. **diuitijs** fidere quam vanum sit 174. **diuitias** comparandi via compendiaria 185. 214

diuitum cum pauperibus comparatio. 345. 346

Docenti seria oratio brevis est necessaria. 193

Doctoneus fons vt meridie deficiat. 413

Dogmatum quorundam collectio 202. *dogmata*. 164

Dolia musto cur rumpantur. 138

Dolor vt fortiter ferendus 83. **dolor** nullus ia extremo an- helitu 88. **doloris** ambitio 109. **dolor** est ex eo quod se- titur 125. **doloris** consolatio 235. **dolor** an sit naturalis 331. 332. **doloris** vis 172. **doloris** qui sit maximi 130

doloris medicina. 130

Domini cum seruis familiaritate vtantur 96. **dominorum** superbia notatur 96. **dominus** vt ex habitu dignoscat- ur 113. **domini** potentiores vocati. 195

Domitius Corfinij a Caesare inclusus tenebatur. 22

Dolabra ire piscatum. 374

Dorica lingua. 129

Dorus librarius. 59

Dossenni titulus. 149

Druilla soror C. Caesaris. 227

Drusus Liuii filius in Germania Romanorum signa fixe- rat 330. 331. 327. **domi** occisus. 220

Dubia ex confectis colliguntur. 363

Duci quid sibi velit. 195

Duilius primus nauali proelio victor. 318. 268

Duodecim tabulae. 179

E

E brietati bonos turpiter habitus 4. 8. **ebrius** duobus mo- dis dicitur 137. **ebrietas** plurimorum 138. **ebrij** vt nō contineant secretum comparatio venusta 138. **ebrieta-** tis damna 138. **ebrietas** quid sit 180. **ebrietatis** exem- pla 302. **lege** de ebrietate 312. 375. 376. 213

ebrietatis oriuntur ex varijs corporibus. 389

Egere & indigere non idem est apud Stoicos 197. 11

Edos quid sit apud Platonem. 106. 111

Elephantorum feritas 2. **elephantes** a mimis genua infle- ctere docebantur 142. **elephantes** porcina vox terret pag. 246

Elleboro hominem curare 16. **elleborum** vomitum pro- uocat. 139

Elementa quibus mundus administratur 184. **elemento-** rum alterni cursus. 373

Eloquentia Romana à Cicerone extitit 93. **eloquentia** Ci- ceronis temporibus floruit. 418

Emimus res minus quam valent. 49

Empedoclis opinio de caliditate aquarum. 376

Ennij versus in libris de re repub. Ciceronis 173. **Enniani** versus de Africano ibidem.

Entis nomine vii debent philosophi 205. **entis** diuio in corporale & incorporale 205. **ens** apud Platonem sex modis dicitur. 205

Ephe-

- Ephemeridem** patri approbare. 193
Ephestion in igne floret. 131
Epicuri dictum 70. **Epicurum** compilat **Seneca** 71. 86. **Epicurus** plurima habet sapienter dicta 71. **Epicurus** negat sapientem se ipso contentum 71. **Epicuri epistola** 72. **Epicuri praeceptum** 73. **Epicuri dicta** laudantur à **Seneca** 75. **Epicuri sententia** 76. **Epicuri dicta** 77. vsque 85. **Epicuri epistolae** ad **Polyaenum** 79. 82. **Epicurea cantilena** 84. **Epicurei** personam induit **Seneca** 97. **Epicuri dictum** 113. **Epicurus** doctissimus **Athenis** delituit 132. **Epicurus** etiam sancta & tristitia praecipit 285. **Epicurus** pecuniam sumpsit 290. **Epicurei** vt discrepēt à **Stoicis** 294. **Epicurus** contra iniurias scribit 307. **Epicurus** queritur quod aduersus praeterita sumus ingrati 18. **Epicureorum** delicata & ymbatica turba 27. **Epicurus** Deum inermem facit 31. **Epicurus** Dei prouidentiam sustulit 31. **Epicurus** in intermundijs Deum posuit 37. **Epicurus** reprehensus circa diuinam prouidentiam 65. **Epicurum** saepe legebat **Seneca** 67. **Epicuri deliramentum** de igne & solis ardore 66. **Epicuri schola** 69
Epigeni duo genera sunt cometarum 403 eiusdem opinio reiecta. 404
Epistolis adscribendae sententiae graues veterum 90. **epistolae** veterum viriles ac sine flosculis 90. **epistolarum** commercium 92. **epistola** imago absentis 93. **epistolae** initio ponendum si philosopharis bene est 76. **epistolas** scribendi qualis forma sit 125. **epistolae** **Ciceronis** plenae negotiorum 184. **epistolis** adijci solebat, si vales bene est 76. **epistolae** notos homines faciunt 81. **epistolarum** quarundam vanitas 82. **epistola** non debet sinistra manu implere 96. lege de **epistolis**. 314
Epistomia argentea. 142
Equestria equitum **Romanorum** 60. 61. **equestris** quid essent 65. **equus** **Romanus**. 89. 95
Equuleo longior factus. 115
Erausius **fluuius**. 377
Erasinus deprauator **Senecae** 65. **Erasmi** ineptiae. 199. 200
Essentia vox apud **Ciceronem**. 105
Etesiae mare vt retineant ne in **Aegyptum** influat 383. **Etesiae** cur hyeme non sint 388. **Etesiarum** ortus 389. **Etesiae** nubes pellunt 391. **Etesiae** somniculosi & delicati vocantur. 389
Euander in ripa **Tiberis** regna **Arcadum** collocavit. 343
Eudorus primus stellarum cursus ex **Aegypto** in **Graciam** transtulit. 403
Eunuchi & mulieres non laborant podagra modo temperate viuunt. 213
Euphrates fluuius 23. obstat **Parthis**. 351. 391
Euphrosyne media **Gratiarum**. 2
Euripidis versus dum recitantur populus commotus 181. eiusdem versus. 216
Eurynome mater **Gratiarum** 2. cur dicta sit. ibidem.
Euthymenes **Massiliensis**. 383
Excantare fructus alienos xil tabulis prohibitum. 385
Excavatio saxi rotunda existit. 384
Excepta vox sumpta a diuisione agrotum. 26
Exceptiones philosophorum. 98
Excusandi qui sint si errent. 260
Exempla mala in alios redundant 70. exemplis illustrib. vita est instituenda 138. exempla bona multum profutura 176. exempla abstinentiae 188. exempla aliorum consideranda. 85
Exemplar quid sit 106. exemplar causa apud **Aristotelem**. 111
Exequiae ambitionis. 320
Exercitatio vertendi sententias veterum utilissima 7. exercitationes studiosius 76. exercitationes uariae iuuentutis. 147
Exheredantur filij non sine causis. 270
Exilium qui patienter tulerint 83. exilij consolatio 335. 345. exilium quid sit. 349
Eximia raritate commendanda. 94
Experientia magni momenti est. 117
Expositum repetere. 493
Expositos debilitans 508. expositi nullo in numero sunt. 509
Fabianus vir egregius & disputator 93. 101. orator 105
Fabiani **Papirij** libri de reb. ciuilibus 173. 338. **Fabianus** in **Senatum** testis inductus erubuit 73. **Fabiani dictum** 318. **Fabianus** philosophus declamator laudatur 436. 468.
Fabius cunctando restituit rem 33. **Fabius Persicus** 34. **Fabij** ecc. non victi sed occisi 38. **Fabij** ausus 239. **Fabij dictum** 250. **Fabius Persicus** homo infamis 13. de **Fabij** leg. 136. 143. **Fabij Verrucosi** dictum. 9
Fabircius **Pyrihi** regis aurum repulit. 187
Fabularum quam vana cognitio 146. 2. 3. **Fabellas** **Aescopios** logos vocat 324. **fabulae** narratio 390. **fabularum** utilitas. 146
Factum praeclarum **Graecini** **Iulij**. 146
Fallaces rerum species quibus credimus. 146
Fames incendit animum. 146
Fascia regum. 133
Fatum Deus etiam vocatur 28. quid sit, ibidem. **fati** etymologia 45. **fatorum** ordo 147. **fatum** computatur argumentis 231. 232. de **fato** non est cur queramus 286. **fata** inexorabilia 322. 323. **fatorum** series 365. **fatum** vnū est, nec fulmine immutari potest 366. **fatum** est necessitas rerum omnium actionumq. **Stoicis** 366. **fati** explicatio 366. **fatum** circuit 393. De **fato** lege 129. 379. 77. 224. 227. 229.
Fauor popularis malis artibus quaeritur. 87
Fax & **cereus** praeferrī soliti immature obeuntibus 311
pag. 320
Febbris signa. 102
Felicitas vera in virtute posita est 286. **felicitibus** quomodo reddere gratiam possumus 52. **felix** qui ita clam vt in publico uiuit 95. **felices** infelicitissimi sunt. 193
Fecundatio est beneficium expensum ferre. 2
Ferae quae sit 244. **ferae** domantur 251. 142. **ferae** foetus suos non distinguunt 14. **ferae** non mordent proiectos 267. **ferae** ex **Stoicorum** schola non irascuntur. 277
Festi dies cur a legibus instituti. 301
Fiducia **Tuberonis** semper durabunt. 168
Fides vnde dicta. 336
Fidus **Cornelius Nasonis** gener deflet in **Senatu** ob facere dictum in se 307 de **Fido** **Annaeo**. 381
Figurarum ignearum varia ratio. 357
Filij quicquid habet patris est 23. 25. **filij** saepe parentes illustrant 24. 25. **filij** parentes e pluribus periculis eripiunt 25. **Filiae** **Augusti** licentia 53. **Filij** in conuiuio dati 257. **Filij** amissi consolatio 333. 235. **filij** an maior beneficia dare possint parentibus. 23
Finis praecipue spectandus in rebus omnibus 119. 185. **finis** vnus habendus 139. **finis** constituendus in rebus humanis. 83
Finitionis trae confutatio. 276
Flagellorum sonitus circa horam tertiam noctis. 191
Flendi ius in vnum diem dedit **Homerus**. 109
Florales toti nudarum meretricum. 169
Fluuius quid sit. 387
Fluminum cursus vt continuetur 372. ortus fluminum qualis 373. 379. **fluminibus** magnis aeterna data est materia 375. **flumina** quam abradunt terram **Nilus** obliuiscunt 382. **flumina** **Caucasi** & **Thraciae** aestate intumescunt 383. **flumina** varia 394. 395. **fluminum** capitum veneratio & arae 94. **flumen** **Cappadociae** equos solu infert. 376
Fontes exorti in **Coryco** monte post terrarum tremorem 373. **fontium** quorundam mira natura 374. 376. 377. **fontes** vt siccantur. 373
Fori quae officia. 173
Formae rerum in **Deo** 106. **forma** non causa, sed pars 111.
Formidarum mira natura 351.
Formidatis variae poetarum descriptiones. 178
Formulam confundere. 47
Fortitudo quid sit 85. **fortitudo** **Socratis** 87. **fortis** esse putabat **Stoici** se occidere 84. **fortitudo** plurimum orum 170
fortitudinis exempla 119. 129. **fortis** animi dictum 37. **fortis** quis sit 141. **fortis** animi commendatio 329
fortis viri descriptio ex **Virgilio**. 168. 170. 304
Fortuna multos fauat. 47
Fortunam arguit 10. **fortunae** ludus 123. 124. **fortunae** potentia 381. **varietas**. 421
Frates **Rancratistae**. 463
Fri

I N D E X.

Trivola quae essent. 311
 Frontis inscriptiones. 354
 Fructus alius artis artificis 15
 Frugalitas potest producere seaeutem 107. frugalitatis descriptio. 293
 Fulgere correpta penultima protulerunt veteres 369. fulgor ut fiat 352. fulguratio ostendit ignem, fulminatio emittit 361. 362. 363. 369. fulgura fiunt etiam nocte tranquilla 364. fulgetre. 363
 Fullonius salus. 76
 Fulminis mira vis 105. Fulmina maximo impetu fiunt 351 cur varie feriant 352. fulmen ut differat à fulgure 363. fulmen cum sit ex igne cur terram petat 363. fulminis admirabilis vis 365. fulminum portenta ac signa 365. fulminum tria genera tradit Caecina 366. fulminum rationem aliam habent Etrusci. aliam Philosophi 367. fulminum diuisio reiecta 367. 368. fulmina priuata quae sunt & publica 368. fulminibus nomina à Caecina imposita 368. fulmina fallacia ibid. fulminibus inest vis pestifera 368. fulmine non modo tacta sed afflata encantant 368. fulmina cur plurima aestate fiunt 369. fulminis descensus obliquus est, quia contra naturam 369. fulminis timor abiiciendus 370. fulmina etiam sereno caelo 411. fulmina varia. 414
 Funeribus lucrum quod quidam optaret Athenis dampnatus. 54
 Fur accusator proditoris. 513
 Furnij dictum ad Caesarem Augustum 13. Furnij pater Antonianas partes fuerat secutus. 13
 Furnorum inuencio. 152
 Furor quid sit. 79
 Futura incerta 338. futura Dijs notissima sunt. 34

G

 Alatae flumen inficere greges. 376
 Galeni opinio de podagra in mulieribus. 113
 Gallia cur riuus abundet 372. Gallorum gens a Cassandro obfessa 373. Galli in Graeciam se immiserunt 343. De Gallia lege. 42
 Gallicanis vox morbum loci esse, non corporis 177. Gallio pater Senecae. 381
 Gaudij aequalitas sapientiae effectus. 108
 Gelliae fletus apud Martialem. 213. 326
 Gemini Varij dictum. 193
 Gener diuici inimici. 462
 Genium & lunonem singulis dederunt Stoici 175. geniū nobis nascentibus dari. 215
 Genus quid sit 105. genus ex Stoicorum Schola quale 106. genus ente superius apud Stoicos quiddam. 205
 Geometria subtilitate lubrica esse 18. geometres docet metiri la tifandia 147. geometricae rationes cogunt pag. 356. 355
 Germania in bello erat temporibus Senecae 42. Germani capillum vincire solent 193. 260. cur iracundi. 247
 Gigai omnia ex omnibus. 373
 Gylippo Siracusas petenti visa est stella super lanceam cōstitisse. 352
 Gyndes fluuius. 279. 259
 Glacies apud Scythas, Pontem & Septentrionem. 384
 Gracchana mala 315. de Graccho. 53. 179
 Gracchus tibicen habet concursum 126. Graeci reprehenduntur 2. Gracchorum licentia 93. curiositas nimia 317. Graeca lingua 322. Graeci se in Galliā immiserunt 343. Graeciae vrbes in medijs barobarum regionibus. 343
 Graecinus Iulius vir egregius a C. Caesare occisus 13. 87. a Fabio Persico magnam pecuniam ob ludos missam quia erat infamis homo repudiavit 13. pecuniam quam Rebilus consularis miserat quod esset infamis noluit ibidem.
 Graij Phocide relictā Maſiliam coluerunt. 343
 Grammatici munus quod sit 146. grammaticorum elementa 98. grammatici custodes laui sermonis. 168
 Grandinis futurae speculatores 415. grando sit ut apud nos glacies 384. ut uentura praedicat 384. ut auerteretur. 385
 Graphijs confossus 270. graphio, pungebantur, ut grandinem auerterent veteres. 385
 Gratiae cur tres 2. earum proprietates ibidem. cur nudae

& implexis manibus ibidem. cur virgines 2. 7. cur soluta veste 2. earum nomina & interpretatio ibidem. gratiae Homero non sunt vestales ibidem, ut varie a poetis fingantur ibidem a Chryſippo Iouis & Eurinomes filiae dicuntur ibidem. aetate minores quam Horacibi de datae comites Veneri ibidem. gratiae pro beneficijs acceptis publice agendae 13. gratiam ut reddamus opus est tribus 18. gratia an sit referenda 36. gratia reddenda. 133
 Gratulatur Seneca Neronis Caesari creato. 265
 Gratum beneficium quale sit 3. gratum est quod rarum 5. grati animi fructus 21. grati animi affectio qualis 31. gratum esse numquam obest 31. gratus etiam est interdum qui ingratus videtur 31. grati Deo & hominibus sumus 42. gratus qualis sit. 115
 Gubernator qualis esse debeat 320. gubernatoris pulchritudo comparatio. 141
 Gulae reprehensio 175. 180. 131. 344 345. gulae exempla 285. 286. gula veterum Romanorum. 150. 375

H

 Abitus qualis debeat esse. 69
 Haedi unde dicti. 351
 Haemus aliquando fuit inops aquarum. 373
 Halo & corona idem sunt. 352
 Hannibalis viro quid soluerit 100. interimit Marcellum 240. superat Alpes 371. De Hannibale lege. 142. 319. 243.
 Haphe puluis quo inspergebantur luctaturi. 204
 Harmodius tyrannicida. 61
 Harpago liberi epulandi appositus. 257
 Harpalus praedo. 220
 Haustum unde dictum. 66
 Hecaton reprehensus 13. Hecatonis quaestio de beneficijs 21. 54. Hecatonem legebat Seneca 69. Hecaton praecpta plurima habet 69. Hecatonis dictum 71. Hecato n scripsit de gratijs. 2
 Hecuba serua facta est 97. an minor fuerit Helena. 146
 Helena natu grandior Hecuba. 211
 Heluia mater Senecae 341. Heluinae sororis laudes. 348
 Heminam propinare. 251
 Heracleoticum ostium Nili maximum. 383
 Heracliti lacrymae 245. de fulguratione opinio 369. dictum 106. lege de eodem, 300
 Herculeus nodus 146. Hereulanense 259. Herculeanense oppidum 392. Herculeum Corinthij ciuitate donarunt 5. Hercules Centauri tincta tunica donatus 17. unde dictus Hercules 28. viuus vixit 301. Herculeus Scyphus. 138
 Hereditas & res hereditaria differunt. 36
 Herodorus de bello Xerxis in Graeciam. 56
 Hesiodus gratijs nomina imposuit 2. Hesiodus an par aetate Homero 210. Hesiodi sententia reiecta. 278
 Hieme cur ningeat non grandinet. 384
 Hieran facere. 137
 Hiero rex Syracusanorum. 179
 Hieronymus tyrannus. 65
 Hippocratis secta. 164
 Hircum olere. 143
 Historia minutissime scripta & arctissime plicata 163. historijs non magna habenda fides 381. historicorum mos 384. historica lingua. 317
 Hispani moribus & lingua similes Corsis. 343
 Homerus Pasithecā vnam ex Graijs appellauit 2. Homerus gratias in matrimonium duxit 2. Homericus sacerdos Dijs alligat officia 44. Homerus philosophus 146
 Homerus pater philosophiae 210. Homerus & virgilius benemeriti de genere humano 324. Homerus vni habebat seruum 346. Homericus Achilles. 295
 Homicida sui. 486
 Hominis ad bonum quanta facultas 123. Homini optimum, ratio 126. 127. 128. Hominem Deo Stoici audacius comparant 230. hominum varij mores viuendi 246. hominum dementia 303. hominis miseriae 323. homo quanto labore nutriatur 377. homo a Deo secundas est sortitus 14. homini omnia subiecta ibidem. hominum omnium vnus parens est 23. homo animantibus praestat ratione & societate 31. hominis imbecillitas

I N D E X.

litas 31. humanitati aliqua dari non homini 33. hominis ingenui quid sit 56. homines inter oleum & vinum occupati 76. Homo non ex veste considerandus 97.
Honestum per se expetendum 27. 30. honestum ac bonum nullam acceptionem recipiunt. 112. 113.
Honor non est praetexta aut corona sed honoris signum 3. honos Deorum non est in victimis, sed in pia acrela voluntate. 3.
Horarum in studijs diuifio. 110.
Horatij Flacci carmen 143. Horatij versus de hominum inconstantia 188. Horatij dictum de Sili 186. Horatius Cocles pontem defendit. 187.
Hortentij memoria. 420.
Hospitalis mensa res sacra 235. hospitij ingratiissimi exemplum 35. hospitalia fulmina quae. 368.
Humani animi difficilis coniectura 34. humanae vitae imago 64. breuitas 67. miseriae quot & quantae 123. 298. 337. humana vita constat beneficijs & concordia 238. humanae vitae varietas. 299.
Humilitas animi. 305.
Humor fuit mundi exordium. 373.
I
Iacere in conuulso 110. iacendi ratio humi in culcitra 143. culcitra qualis Senecae. 173.
Ianitorum insolentia notatur. 263.
Iapix Calabriam infestat. 391.
Iasonis vox de prouidentia. 219.
Idae immortales immutabiles infatigabiles 111. numquam fiunt, semper sunt 205. quid essent Platonem 106.
Idomeneo scripsit Epicurus. 81.
Ignis & ardoris semina Epicuro conueniunt 66. ignes qui aere exarant quid sint 351. ignium variae facies 351. ignes ex aere trito fiunt 351. ignem non esse in nubibus, sed ad tempus fieri 362. ignis non ab aethere labitur in nubes 362. ignis uis 363. ignis ut etiam ex humore educatur 364. igne ut mons exuterit 364. ignis exitus mundi est. 373.
Ignoscendum esse plerumque. 267. 268.
Imagines in arrio veteres exponebant 23. 326. imagines veterum tenendae ad excitandum animum. 110.
Imitatio qualis debeat esse. 90.
Impatientiae exempla. 307. 71.
Imperia semper fuere penes eos, qui in mansueto caelo viuunt 247. imperatori turpis excusatio 250. imperium multiplex. 270.
Imperiti quod oculis cernunt putant beneficium. 3.
Imperturbatus quis sit Peripateticis. 140.
Impotentis consolatio. 235.
Inane aeri quidam falso permiscunt. 361.
Incedium visum saepe in aere & vnde. 358.
Incertus dies mortis. 174.
Incessa de saxo desiccebat. 426. 417.
Indi habent mel in arundinum folijs. 139.
Indifferentia quae sint. 136.
Indolentia. 144.
Indulgendum culpis communibus. 249.
Inertiae damna. 294.
Infamis regio 75. infamis ia nulum. 486.
Inferna fulmina quae. 368.
Inferos negat Epicurus 84. inferni descriptio. 116.
Inferos impie fabulas esse putat Seneca. 336.
Institutiones fori. 245.
Institutum non esse vniuersum. 514.
Infrunita idest insulsa quae sint. 10. 26. 310.
Ingenia quam pauci exerceant 132. ingenium nullum magnum sine mixtura dementiae fuit 302. ingenia quo illustriora eo breuiora sunt. 338.
Ingratorum exempla 41. ingrati animi vitium 64. ingrati hominis condiciones 133. ingrati miseriae 134. ingrati beneficium quale 3. ingrati animi poenae 21. ingrati animi vitium vitandum 31. ingratorum plurima genera 17. ingrati datur actio 18. 488. ingratis a Dijs beneficia dantur. 33.
Inticere manum verbum iuris. 36.
Inimicis parcendum esse. 264. 267.
Iniqua vniuersorum. 112.
Inuriam sapiens accipere non potest 16. iniuria contra-

ria est beneficio 30. iniuriam facere vitare debemus 30. iniuria comparatur beneficio 46. iniuriarum remedium 160. iniuriae inimicorum ut nos moueant 250. iniuria sustinere non est graue 260. iniuriarum impatientes 307. iniurijs animus opponendus 308. iniurijs ignoscebat Augustus 268. iniuria a contumelia distinguitur 303. iniuriae ut depellantur 306. iniuria non repugnat naturae. 307.
Industria morbus est animi. 302.
Innocentiae formula 249. Innocentis exemplum. 346.
Institutionem quae vitis capiat. 176.
Insolentia hominum mire retunditur. 23.
Instiores artificiorum sordidissimorum 42. institor mercis 94. instiores aquarum 386. instiores popinarum. 103.
Instiores primi in sectum ferre sciendi. 53.
Insulae variae 342. insula nata in Vadimonis lacu Horatij agri. 376.
Interrogatio eadem ac syllogismus. 209.
Inuentio plurimarum artium vnde. 152. 153.
Iphigenia an immolanda. 519.
Iphicrates Thressa mater barbara 308. Iphicrates reus pag. 466.
Iracundia solers ad fingendas causas furoris 242. iracundia an simplices 247. iracundi flauis & rubentes sunt. 247. iracundis studia gemina omittenda. 255.
Iratis ferrum negandum 111. ira immodica gignit insaniam 79. ira ut possit leniri 236. irati descriptio 236. 236. 257. 237. irae effectus & damna 237. 253. 161. ira non solum ex iniuria nascitur 237. ira ut differat ab iracundia 237. ira an utilis 238. 240. 245. an sit secundum naturam 238. iram cohibere optimum 238. irae iracundiam primum spernere optimum est 238. irati quidam ut se coarctant 239. ira ut sit necessaria ex Aristotelis opinione 239. ira in correctione 240. ira in poenis instigenda 241. ira an iudicio vel impetu incipiat 243. quid sit 243. irascimur imaginibus impiorum 243. ira: remedia 247. 252. 253. 255. 256. 257. 250. ira cur cur cor 247. ira ut in pueris remouenda 248. ira abijcienda 246. irasci quem facile sit 260. ira sua sponte descedit 261. ira aliena ut sananda 263. ira penitus remouenda 264. ira vnde oritur Aristoteli 278. irascimur saepe leuissimis de causis 249. irasci stultum est 249. irae remedium maximum mora 250. ira ut dissimulanda 251. ab ira abstinendum esse 251. irae vitia nos ab ira reuocant. 254.
Irrationalis animi pars bipartita est. 156.
Isoerates Ephorum a foro subduxit. 296. 297.
Istri initium. 376.
Italia cur riuis abundet. 372.
Itinera prorsum valitudini & studijs. 139.
Iubae & Petreij mors varie describitur ab historicis 230. 225.
Iubae regis filius. 311.
Iudicium populi plerique sapientum reiciunt. 342.
Iudicium nomina ut fortirentur. 26.
Iuliae turpitudine 57. Iulia Pompeij vxor. 340.
Iunio Faba mete batur & milium sece batur temporibus Senecae. 143.
Iuno dabatur mulieribus & Genius viris. 215.
Iupiter resolutus mundo in se ipso requiescit 72. Iouem fulmina e nubibus mittere fabulosum 367. Iupiter est spiritus & animus vniuersi 367. Iouis filius dictus Alexander 108. Iupiter stator cur dictus. 28.
Iurare in verba. 281.
Iuris consultorum verbum 359. modus respondendi. 43.
Iustitiam non est committenda insanis. 16.
Ius gentium 4. ius sacratissimum beneficiorum 12. iure civili quomodo omnia regis sint 58. ius gentium rumpitur violatione legationum. 253.
Iusurandum mariti & vxoris. 441.
Iussa praestare. 328.

Kalendarium adscribere beneficia 2. kalendarium versatice 76. Kal. Ian. annus nouus incipit 137. Kal. Ian. Seneca solutus in aquam virginem insilire 104. Kalendarij liber 144. Kalendis Ian. quid fieret 209. de Kalendario lego. 60.

I N D E X.

L Aberiano versu totus populus conuersus est.	246
Labor inutilis susceptus à Cyro.	259
Lacedaemonij, vetant suos pascratio aut cestu decernere	
38. lacedaemonij corio forma publica percusso pro pecunia utebantur 41. lacedaemoniorum sordidus vestitus ad atrogantiam 196. lacedaemonij vt exercebant filios.	227
Lacris adolescentis acrimonia.	129
Lacrimandum est non plorandum 109. lacrimae an fundae ob dolorem 172. lacrimae tollendae 347. 348. lacrimarum magna materia.	323
Lacus Strationensis 376. lacus Italiae quidam petram gigaunt, vt Vadimonis in agro Hortio 375. lacus nandi homines imperitos ferunt.	376
Ladas velox.	140
Laelius sapiens.	110
Lampidis dictum.	214
Lana pulla inficitur gregi ad Ceronem.	376
Laqueus incitus.	462. 485
Larnae nudis ossibus cohaerentes.	84
Latina via.	129
Latocinij consolatio.	235
Latropis Porcij declamationes 419. eiusdem copiosa laudatio ibidem.	420. 442
Latrunculis ludere 170. de latrunculis.	317
Lauare manus ad finem prandij.	137
Lauream louis gremio quis reposuerit.	345
Laus alit artes, dictum veteris poetae.	175
lectio multorum auctorum non est utilis 67. in lectione quid obseruandum 67. lectio certa prodest varia delectat 95. lectio sine dilatione totius libri esse debet 96. lectio alit ingenium 139. lectio philosophorum quantum proffit.	173
Legiones pila torserunt in Imp.	253
Leno quis sit.	358. 59
Lenulus homo factiosus.	263
Leonidas vox.	136
Leonum ora impune à magistris tractantur. 2. leonis in Theatro beneficij accepti gratia in magistrum.	12
Lex naturae 68. lege diuina vniuersa procedunt 127. legum vtilitates 161. lex Cornelia 226. lex alienas iniurias vt vindicet 272. lex legi non miscetur 47. lex a quinquagesimo anno militem non cogit, nec a sexagesimo senatorem citat 320. lege omnia continentur 379. leges quaedam nec iubent nec vetant 2. lex Dei est eius aeterna voluntas.	50
Liberalitatis munus 5. liberalitatis factum egregium 10. 11. liberalitatis exempla 55. liberalitas in multis diuidenda est.	14
Liberalium studiorum consilium & ratio 146. liberalia studia an virum bonum faciant 146. 147. liberalia studia quae 210. liberalia studia neglecta.	381
Libri vestigia sequitur Alexander Macedo 5. liber pater cur dictus 28. liber inuicator vini 302. vnde dictus. 302	
Libri parentes alant oportet.	43. 476. 477
Libertas vera quae sit 100. quanti facienda 129. eius nomen in tabellas conijciebat 133. libertas ex philosophia.	71
Libertinorum opes sub Claudio.	17
Libro & pugillaribus non semper imminendum 76. libri non quam multi, sed quam boni videndum 95. librum retractare 96. libellos disponere.	324
Lyciae aqua feminatum conceptus custodiuntur.	377
Lycurgus si ea aetate fuisset, othaus sapiens esset appellatus.	151
Lycus vt renascatur.	377
Lignorum attritu excitari ignem 412. lignum Senatoris censu aestimatum.	60
Ligures affines moribus Corsicis.	343
Lycei acies visus acutissima.	33
Linguarum dare quid sit 37. linguae Phoenicopterorum pag.	215
Lis contestata 74. litibus vt quidam gaudeant exemplum venustum.	321
Lyfimachus ab Alexandro licet esset familiaris, obijciatur feris.	258
Literni Scipio exulauit.	100. 142

Litterae infularum loco sunt 76 litterae an memoriae officiant 21. litteratura prima quae.	147
Liutiae vxoris Caes. prudentissimum consilium.	268
Liuij dialogi de philosophia 173. Liuius Drusus leges nouas condidit 315. de Liuiio Druso lege 53. de Liuiio etiam pag.	242. 298
Locum mutatio nil prodest nisi animus mutetur 177. 6. mutatio cur grata 349. loci mutatio an iuuat ad tollendas molestias.	195
Locus integris vt fulmine aurum absorbeat.	368
Locus animorum post hanc vitam quis sit 120. loci mutatio nihil prodest nisi mores mutes.	200
Lora Patricia quae essent.	311
Lucilius audiuit Serapionem philosophum 93. Lucilius ad quem scribit Seneca versabatur in Sicilia 95. Lucilius scripsit de Siciliae ambitu & de Charybdi 131. Lucilij versus 199. Lucilij poema 377. Lucilius habuit Siciliae procuracionem.	381
L. Cinna insidias struit D. Augusto.	268
L. Piso vrbis cultos vsque in horam sextam dormiebat 138. Thraciae ab Augusto praepositus 138. lege de L. Pisonae.	109
L. Sylla patriam sanat 42. à Praenestina arce ad collinam portam per sanguinem incedit 42. M. Mario oculos eruit & membratim occidit 258. est tyrannus 269. primus leones in circo solutos dedit 318. filium amittit 332. lege etiam de L. Sylla.	226
Lucis mira vis.	112
Lucretij versus 164 opinio de re corporea.	170
Lucrum ex alienis incommodis esse solet.	54
Lucullorum dirempta morte concordia.	327
Lugdunum Colonia exusta.	154
Luna vnde accipiat lumen 335. cur raro habeat coronam pag.	352
Luxuries potentiam describitur 60. luxuria veterum in aedificijs 142. luxuries veterum Romanorum 150. 151. luxuries arguitur 359. structurae aedificiorum luxuries reprehensa 154. 345. 262. 409. luxuries hominum 165. 190. 191. luxuria iram maxime alit 249. libidinis praeposterac reprehensio 375. 165. 358. libidinis turpissimae exemplum 358. de luxuria lege 286. 287. 242. luxuria reprehensio.	450

M

Macedoniae oppida euerfa 155. Macedonicus sermo inter Indos & Persas 343. Macedoniae fluuius oves albas reddit.	376
Macellum.	168. 129
Machaera Hispana.	44
Machinamenta singulis articulis.	336
Macrobij furtum.	303. 26
Maculae columnarum.	181
Maccenatis versus 174. oratio 180. deliciae 188. dictum 199. amoribus anxius vxorem repudiat 226. sententia eiusdem 80. lege de Maccenate 35. liber eius Prometheus.	80
Macrois qualis medicina.	110
Magistro Leo gratiam reddit in theatro 12. magister equitum 173. magister equos domandi.	270
Magi Athenis immolant Platoni.	107
Mala cur permittat Deus 226. Malus an accipere possit beneficium 4. malo quando reddendum beneficium 62. quid sit 141. mala non sunt quae videntur.	225
Malignitas nihil est quod vellicare non possit.	14
Malitia ipsa maximam partem veneni subibit.	134
Mamercus Scaurus Cos. 34. opprobrium maiorum.	37
Mancia in magisterium recepta.	76
Manuensis laus.	167
Manubias Ioui dant Etrusci.	367
Manuleatus Epicurus est.	90
Marcelli memoria versibus celebrata 330. Marcelli laus 340. Marcellus Mytilenis exulauit.	144
Marcellinus aetate Senecae.	287
M. Agrippae opera insignia 24. M. Agrippae sententia de concordia.	162
M. Allius praetor.	29
M. Antonij apud Rabinum poeta dictum.	46
M. Mario Rom. populus turc & vino supplicauit.	258

M Brutus scripsit librum quem inscripsit <i>περὶ κακῶν</i>	
de praecipuis varijs 166. an iure a Iulio vitam accipere debeat.	12
Marcus puer nepos Helviae.	248
Marciae filia laudat 338 Marcia Acremuni Cordi filia.	340
Marciae commendatio.	329
Mare ut est, ab initio est constitutum 374. cadauera ad lit- tus projicit 377. varia habet nomina 379. sub cauer- nis.	395
Marius Corficam deduxit Coloniam.	343
Marfyas status in foro erat.	57
Massa ex vna omnia a Deo discreta.	112
Matellam sumere.	22
Mathematica in alieno aedificat.	148
Matrimonium non fieri solitum cum extraneo.	35
Matrum qualis animus debeat esse erga filios 346. matrē Seneca consolatur ex praesentia suorum.	348
Matutina arenae spectacula.	263
Meander implicatur crebris asfractibus.	178
Medicorum est proprium urbem perambulare 56. eorum verba iubere & imperare 56. medicina prius fuit solum ex herbis 164. medicorum officia 165. medici pruden- tia in mammae tumore sanando 263. medicaturū aqua- rum varietas.	376. 377
Medi soli instituerunt actionem aduersus ingratum 18. medorum extrema.	121
Medorum rex.	306
Megareses non Corinthij, contra ac Seneca ait, ciuitate donant Alexandrum magnum.	8
Mel ut producat.	139
Melas fluuius cur. dictus.	376
Memoria qui excelluerint.	420
Memoria beneficiorum 18. memoria beneficiorum fragi- lis 64 meminisse ac scire ut differant.	90
Menenius Agrippa aere collato funeratus est.	346
Mensae opiparae descriptio.	131
Mentem bonam suadet 82. mens bona quaerenda 99. 100. mens ut Deo comparetur 284. mens nulla sine Deo bo- na est.	123
Mercatores omnes sumus.	181
Mercator urbibus prodest.	30
Mercurius cum gratijs pingitur quia ita pictorib. visum est 2. Mercurius vnde dictus 28. Mercurius occumbens vesperi quid significet.	147
Meritorum signa dignitates sunt 3. meritorum memoria haerere debet 13. meritorum commemoratio & expro- bratio reijctur.	10
Messalla scriptor meminit Aetnae 100. Messalla dictus a Messana deuicta 318. de Messalla.	381
Messana victa 318. de Messana.	367
Mesam in circo calcem vocabant temporib. Senecae 173. meta sudans.	204. 214
Metus non probandus in repub.	242
Metallorum leuium fructus in summo est.	83
Metellus exilium fortiter fert 83. victis in Sicilia Poenis centum & viginti Elephantos ante currum duxit.	318
Metellus excaecatus dum capit Palladium.	458. 459
Meteorologica probabilibus nituntur argumentis 354. 355. Meteorologicae de sublimibus rebus nugantes.	410
Metodorus Chius quid senserit de terrae motu 398. pri- mus veri indagator 101. dictum eius 134. eius ad foro- rem consolatio.	170
Metronadis philosophi mors.	158
Metrodori sententia.	74
Mycaenae patria Agamemnonis.	114
Miles vigilias diuidit.	301
Minima etiam seclari vtile est.	192
Misistrium & beneficium ut differant.	21. 22
Miracula septem 322. miracula in insularum 376. miracula quae in aere hant.	406
Miseriam humanarum enumeratio 52. 154. 155. 171. mi- seriae hominum variae ferendae 170. miser quis dica- tur.	342
Misericordia ut sit necessaria 274. quid sit ibidem. an sit in sapiente 274. 275. misericordiae opera.	275
Modus in omni negotio maxime considerandus.	9
Morantj Iulij carmen.	190
Morantj Vorteni declamandi modus.	488
Monitorum quid sit 366. monitoria fulmina quae.	368
Moralis philosophiae tripartita diuisio 149. 150. philoso- phia moralis se scripturum affirmat Seneca 179. 171 moralis philosophiae scriptores.	90
Mora in beneficijs vitanda.	9
Morbi sunt visio ac animi affectiones 8. morbis quae pa- tiatur 130 morborum varia genera 130. morbi varij pag.	164
Morbi & affectus animi ut differant.	126
Morbus quo laborabat Seneca 102. morbum & senectutē simul ponit Virgilius.	173
Morum euerforum querela 4. mores variarum nationū. 91 Mortalium imbecillitas quanta.	351
Motus animi rationi parens non est ira 244. motus ac vo- luntas rerum omnium 343. motus quid sit 360. mo- tu liquefit glans.	369
Mortis M. Caionis descriptio 83. 84. mortis contemptus 84. morimur quotidie 84. 85. de morte sententiae Epi- curi 84. mors astra probat 85. mortis meditatio 86. 68. moritendum alacri animo 88. mors magna res, & diu di- scenda 88. mors expectanda sine odio vitae 88. mors nō timetur, sed mortis cogitatio 89. mors similis lucernae extinctae 102. mors omnium 106. 117. 171. 200. 203. 299. 333. 370. 140. mortē seni conficere an sibi liceat 107. mortui locum aliquem habent post hac vitam 110 mors contemnenda 117. mori bene curandū 117. mors quid sit 120. mortem ut obierit Marcellinus 128. 129. mors in quo rerum genere contineatur 136. morientis descriptio 176. mortuorum ossa legebantur 230. mori- tis cuiuslibet generis consolatio 234. morientium felici- tatis 325. mors optimum naturae inuentum 336. mor- tis comoda 336. mortis metus depellendus 346. mors facilis 393. mors quam proxima sit 109. mortis contē- ptus 401. nemo moritur sine querela 42. mortis quanta pericula 68. mortem nemo est qui non timeat 82. mori- mur peiores quam nascamur 82. mortis Ciceronis de- ploratio versibus.	524
Machinae manus in ara relictæ.	61. 83. 115. 127
Mulieribus lugendi tempus annum a maioribus statu- tum. mulierum par cum hominibus ad virtutes facultas 334. laus earundem ibidem. mulieribus concessus im- moderatus luctus 347. muliebri in veste raptus.	464
Mulus excaecatus.	144
Mullus 166. mullo expirante nihil formosius.	275
Mulsum & alicam poscere.	191
Mundus licet aeternus semper mutatur 106. mundi pul- cherrima descriptio 335. 336. mundi renouatio post di- lunium & ignem 339. mundi mutatio 343. mundus co- paratur ovo 360. mundus similis homini 374. mundus an in tempore creatus sit dabitur Seneca 376. mundus an sit anima an corpus.	379
Munera non tam pretiosa quam cara debent esse 5. mun- era per multorum teritur manus 9. munera amicorum interdum non differunt ab hostium votis 11. munera etiam indignis damus.	33
Murenis obijci.	263
Mureus dissentit a F. Duareno in verbo imperare 56. dif- sentit a Lacuino Torrentino in litteris Marfyae 57. a Seneca dissentit in Platone de legibus.	212
Murrhina pocula.	60
Musa apud Homerum Thalia est.	144
Musicae bonum duplex.	322. 381
Mutatio rerum humanarum quanta.	56
Mutuum vnde dictum.	110
Natales veterum celebrabat Seneca.	110
Naturae vis 25. natura ipse Deus est & diuina ratio 28. natura per se prona ad misericordiam 52. naturae plurima secreta, eaq. ignota 57. naturam sequi debemus in vita 69. natura rerum tota vmbra est 149. natura pau- cis ut contenta sit 152. naturae condicio quā varia. 170 naturae vita tenenda 191. natura commenta est regem 271. natura cuiusque consideranda ad quid magis apta sit 296. natura ratione comprehendenda.	394
Naturalis philosophiae bimembris diuisio 150. naturale suorum desiderij est 331. naturales quāes sumpti maxi- ma	

I N D E X.

ma ex parte ex Aristotele Seneca.	410	Odyssae Homeri moralitas.	146
Naufragi consolatio 235. naufragij descriptio 470. de naufragio.	487	Ody & amoris infani idem exitus 31. odium iungitur timori.	274
Nauigandi ars vnde inuenta 151. nauibus nomina animalium imponebantur. 65. 66. nauigatio vt adiuvetur ventis.	391	Oenopides Chius in frigus internum reiecit ortum Nili.	383
Naumachiae spectaculum.	119	Officia etiam ferae sentiunt 2. officij ac beneficij distinctio 21. officiorum finis qui 37. officia vitae quae spectare debeant.	196
Nausea bilem mouens in nauigando.	101	Officina Epicuri	76
Nausiphani nihil certum habent.	149	οικονομικης scientia administrandae rei familiaris 149. οε	
Neapolitanae Cryptae descriptio 104. de Neapoli	116	Oeconomia quanti sit momenti.	159
337. 392.		Olearum colendarum ratio.	143
Nebula cur frequens circa flumina.	387	Opinionem omnia teneatur.	130
Necessitates quomodo calcidae 74. necessitates effugere non possumus. sed possumus vincere 92. necessarium & superuacaneum quid sit. videndum.	175	Optimum somnum prouocat.	139
Negotiari ad Castorem.	306	Optimum quid sit 291. optimum mutari non potest.	309
Nepos decoctorem significat.	16	Ordo rerum an sit causa vel signum rerum sequentium.	351
Nepotus.	141. 142	Organorum ac tibiarum genus omne olim ex pulpito personabat.	139
Neronis Caesaris laudes plurimae 265. Nero duodeuigesimum annum agebat cum scriberet ad ipsum de clementia Seneca 268. Neronis clementia 269. 273. 274. 280 eius carmen 354 Nero Caesar ad Nili caput inuestigandum misit 395. Neronis principatu visus cometes. 406 407. 409.	108	Oraculi definitio.	419
Nestor vixit tantum 90. annos.	108	Orationis obscuritas dedit cognomen Heracleto 74. oratio rapida & abundans circulari apta 93. oratio popularis qualis 93. orationem fundere quid sit 173. oratio cur fuerit corrupta quibusdam saeculis 178. oratio vultus animi est 180. oratio modo seminis spargenda 92. oratio D. Augusti plena clementiae ad Cinnam.	268
Nili abundantia. frugum abundantiam significat 382. Nilus inundat & oblimat 382. Nilus per septena ostia in mare dimittitur 382. Nilum aliquando marinam aquam detulisse Theophrastus est auctor 383. Nilus per menses quattuor liquitur 383. Nilus aestiuo incremento tumet 178. 394. 395. Nili inundatio 371. Nili ostium 376. Nilus aestate curaugeat 377. 382. 383. Nilus vt nauigetur 382. Nili primum incrementum circa Phylas insulam nascitur 382. Nili incrementum.	399	Osculandum dedit sinistram pedem C. Caesar.	10
Nilotica aqua fecundiores feminas facit 377. niloticae belluae.	383	Ossae & Olympi montis fabulae.	399
Niue & glacie fracta vinum diluebant veteres 131. niues altissimae in septemtrionalibus iugis 383. niuis natura 384. nix vt solita a veteribus asseruari 386. niuis damna plurima 386. nix in qua aeris parte fiat 385. 386. cur calida ex Democrito.	385	Ostentus Colonia.	358
Nobilior est cui rectius ingenium & artibus bonis aptius 23. nobiles aequae omnes.	95	Ostrea lucrina.	131
Nocturnum proprium est trepidare.	169	Os inserta spongia includi solitum. ne vox emitteretur.	185
Nomenclator vetulus 86. nomenclatoris superbia 307. de nomenclatore.	80	Otio vt vi debeamus 116. otium & conditium 135. otium sine litteris mors est 135. quam perniciosum 290. otium vt miscendum negotijs 296. otium quibuldam est inerte negotium 317. de otio.	167
Nomentanum Senecae 177. suum vocat 174. Nomentanus gulosus.	285	Ousia quid significet.	105
Nomina facere quid significet 6. nomina per tabulas facere 20. nomina in sortem conijcere 48. nomina ex ambitione aut ex inuiriis nata	89	Ouidius citatus a Seneca 30. Ouidius cur nihil scripserit de Aetna.	131
Nonis Februarij terrae motus in campania.	392	P	
Noſce te ipsum.	109	Pacuius vsu Syriam suam fecit. 34. eiusdem mors ibidem Pacem etiam feras docent.	165
Notas libris apponebat Seneca.	69	Padus flumen	49
Nothus ex ancilla.	465	Paenae cum maturitate irrogandae 262. poenae in gloria saepe fuerunt.	298
Noua placent.	457	Palladij ex incendio ereptum.	458. 459
Nouus frater Senecae.	276	Pallio caput velare exclusis vtrinque auribus.	78
Nouatilla pupilla.	248	Pancratio aut cestu decernere.	38
Nouercae & priuigni iurgia.	477. 478. 497. 499	Paneti dictum.	182
Nubes vel in aquam vel in ventum resoluuntur 101. non habent verum locum 355. nubium pugna excitat ignem 262. 263. vt sonum edant 364. est spissitudo aeris crassipag.	365	Panis Siligineus 191. panis lapidosus quis 9. vt coeperit fieri.	152
Nucerinorum Colonia.	392	Paphi vastatio.	155
Numerus octuagesimus primus cur perfectus.	107	Paradoxa Stoicae sectae 15. παραδοξα inopinata sunt. 134 παρανετικη praecipua pars philosophiae.	163
Numidicae crustae 142. de Numidis.	144	Parthasius pictor Atheniensis.	510
Nummi asperi qui sint.	199	Parabolis vtebantur Syri & Palaestini 206. parabola in scribendo necessariae.	107
Numina excubant in aere.	176	Parmenides ait ex his quae videntur nihil esse in vniuersum.	149
O		Parricida absolutus.	454
Oblivionem diuitis cuiusdam irridet.	86	Paricidij damnatus.	463
Obruta fulmina quae.	368	Parthus Cassium occidit 68. Parthorum reges nemo potest sine munere salutare 78. Parthi fuso capillo vtebantur. 193	
Oceanus cum mundo natus 386. Oceani effusio.	57	Parſimonia quid sit 15. parſimonia fera est in fundo 67. parſimonia mira Senecae.	293. 297
Occidendi homines uis arguitur 166. occidere se laudabant Stoici.	287	Paruo magna constat 49. paruo assuescere debemus.	191
Ostium prohibere quid sit.	217	Patroclus iunior Achille.	211
Oculi luctuosi qui sint 17. oculorum infirmitate quidam se ipsos vident in aere.	353	Parthorum bellum.	327
		Patria quibus ingrata fuerit exempla 42. patriae amor 54 114 patriae causa qui obierint 116. patria carere an sit graue.	342
		Patientiae exemplum in M. Catone 251. in alijs exempla 308. 257. 263. 304. 307. 325. 326. 327. 328. 333. 314. patientiae praeccepta.	260
		Patronus a liberta restitutionem petit.	461
		Patri monia maxima a criminum materia.	292
		Pater naufragus 487. patri filius cedit 505. patrem pulsanti manus amputantur.	495
		Pater seruatus a filio.	454
		Patri in filios seueritas 270. pater Neronis crudelissimus	

282 patri quantum debeat filius 23. 24. pater a filio accusatur 449. 450. pater exul fundo prohibitus. 465	Pietatis filiorum in parentes exempla varia. 25
Patruus abdicans. 410 421. 422	Pilae lusui beneficia comparauit Chrysippus 11. 12. pilae lusus beneficium reddendum docet 15. 62. pilas numerare. 103
Paulina vxor Senecae 177. Paulina ad quam scribitur de breuitate vitae fuit vxor Senecae. 321	Pirenaeus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollit. 351
Paulo aduersus Perseum capra visa est 351. Paulus praetorius 22. Paulus Cannae obiit 220 Paulus dum victu egit Perseus duos filios exulit. 334	Pyrrhi memoria admiranda. 420
Paupertas composita magnae diuitiae 68. pauperi pax etiam in obfessa via 76. paupertas optima ad philosophandum 78. pauper sine desiderio cum Iouis felicitate contendit 85. paupertatis laus 146. 233. 345. 346. 359. paupertas in capitolio consecrata 168. paupertas memini mala est nisi repugnanti. 192	Pyrrhus maximus praeceptor certaminis gymnici. 246
Pecuniae optimae apud amicos deponuntur 55. pecuniarum contemptus 171. pecuniarum perditarum consolatio. 235	Piscis emptus quinque millibus H.S. 166. piscium varietas 230. pisces an viuere possint sub terra 374. 375. piscium gula. 375
Pedo Albinouanus fabulator. 191	Pistores vt signum darent ad inferendam coenam. 165
Peluis cur varias reddat imagines. 353	Pythagorici credunt animam humanam immortalem 63
Penelope an impudica fuerit. 146	pythagorae silentium quinque annis 101. 151 pythagorae discipuli qui 151. pythagorae dictum 161. pythagorae perturbationes animi lyra componebat 255. pythagorae praecepta. 172
Peregrinantes etiam discimus. 177. 178	Pythius quid pro filiis a Xerxe petierit. 258
Percampalia fulmina quae. 368	Pythoclea via diuitem aliquem facere. 81
Peripatetici non tollunt affectus sed temperant 140. quid sentiant de diuitijs 146 Peripatetici ad malos peruenire beneficia voluerunt 41 peripateticorum responsum argumeto Stoicorum. 140	Pyxides variae & feramenta. 165
Peristasis causa motus in aere & aqua. 361	Placenta ac melle frui. 109
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Planci dictum. 803
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Plato a Seneca citatus 34. Plato agit Socrati gratias quod ab illo didicit 39. eiusdem dictum de officio praestito 49.
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Platonis Phaedrus 56. Platonis libro lecto Caro se occidit 83. Plato seruunt 97. Platonis rerum omnium partitio 106. Plato ad senectutem peruenit 107. eiusdem corpus valdum 107. navigationes 107. Plato natali suo decessit annum agens octuagesimum primum 107. Plato quinque genera causarum facit 111. Platonis dictum in Diogene 230. dictum de punitione 242. vt iram cohibuerit 256. petijt pecuniam 290. Plato moderate viuere vitam produxit 206. Platonis vox est sapientis animi totum in morte promittere 338. Platonis tres serui fuerunt 346. Platonis dictum. 392
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Pluvia nulla terram ultra decem pedes permeat. 372
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Pocula Murrhina. 60
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Podagra vt dignoscatur. 102
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Podagra ut a tempore veniat. 374
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Poetarum fabulae de fulminibus 367. poetae Cordubenses quales. 425
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Poetae non putant ad rem pertinere verum dicere 2. 3. quodcunque immutant modo belle faciunt aduersum 2. plurima sapienter tradiderunt. 71
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Potententia non cadit in sapientem. 35
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Poliorectes vnde dicatur. 72
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Polybius liberatus Claudio a studijs. 329
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Pollio Asinius orator magnus 301. 34. eius oratio salebro- sa 173
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Pollucis & castoris cur numina sint apud nautas. 352
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Popilius Cicer. intersector. 472. 473. 474
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Pomoerium Romanorum. 318
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Popeiana regione sexcentae oues terrae motu perditae. 400
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Pompeius interfectus in fluuio Ptolemaei 273. Pompeius quidam ditissimus 31. Pompeius primus fuit qui dedit pugnam xviii. ele phanthorum in circo 318. lege alia de Pompeio littera C.
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Pomponius scriptor. 68
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Pontificales libri. 173
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Poti quaedam flumina Theophrasto cistate cur augeant 377
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Porta Exquilina. 277
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Portam in bello aperire non licet. 464
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Portitor nihil petijt a Platone. 49
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Posidonius saeculum aureum penes sapientes fuisse ait 151. maximus fuit philosophus 152. eius opinio de arcu 355. de tonitru 369. de grandine. 384
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Possessio rerum quam vana. 158
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Postulatoria fulmina quae. 168
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Potentes ac diuites demittit 58. potentia plurimorum malo comparata non diu stare potest. 258
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Potio mortifera. 466
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Praeceptorum quantum debeamus 25. praeceptorum voluptas ex discipulorum fructu 90. praeceptores placidi debent esse 248. praeceptorum qualis debeat esse discipulos oratio. 172
Perseus Ieruitus 10. 17. regnum 58. Perseus rex totius populi nares recidit in Syria 259 Perseus regis lacrymae de breuitate vitae 319 Perseus obtusis auribus. 382	Praecepta multum profunt 196. 264. praecepta quantum possint 161. 162. praecepta varia in oeconomia 156. 160. prae-

I N D E X.

praecepta viuendi 371. Praecepta pauca in vsu & inpro-	gellis excussa.	47
ptu plus possunt quam multa quae non habeas ad ma-	Quies omnibus rebus praeferenda 91. quies vera rationis	104
num 57. praecepta vitae singularia 70. praecepta semi-	pag.	219
nibus comparatur 92. praecepta an sufficiant ad beatam	Quintius dictaturam proferat euadere.	63
vitam.	Q. Staterius orator celeberrimus.	220
163. 164	Q. Scacola pont. ante simulacrum vestiae trucidatus.	110
Praetexta posita toga virilis sumebatur 68. praetextati	Q. Sextij patris Stoici liber laudatur.	591
incedebant magistratus.	Quintilianus declamator.	77
277	Quiritum fidem imploramus in fine orationis.	R
Praefecti aurea dona cum solempne venit sacrum iaciunt	Rabirius poeta.	46
in Nilum.	Raptoris poenae 429. 430. 442. 443. 444. 455. de raptore	459. 481. 482. 487.
382	Ratio quid sit 113. rationis vis 124. ratio Dijs hominibus	
Praestitisse verbum ad alios spectat.	que communis est.	157
40	Rationalem epicurei remouerunt a philosophia.	149
Praexafpes carus Cambyfi.	Reapse dicitur a Cicerone pro reipsa.	173
257	Rebilus consularis homo infamis.	13
Prandium sicco pane.	Recreatio aliqua vtilis studiosis.	76
137	Redemptio a piratis.	430
Preces admittunt Stoici cum fato 366. preces Deus audit	Reddere quid sibi vellet.	56
contra Epicurum.	Redigi ad quartam.	373
27	Regalia fulmima quae.	368
Priamus vt iram dissimularit.	Regiae potentiae ministri reprehenduntur.	9
251	Regio proxima sideribus purissima & pacatissima est 154.	
Principes animus est reipub. 266. principis clementia qua	regionum variarum opes.	145
lis 267. princeps talis sit erga ciues quales erga se Deos	Regis vitam vt tucatur exercitus.	265
optaret 267. princeps duas ob causas solet punire 271.	Regula in consolando.	74
principum quantae sint cura.	Regulus occiditur a Poenis 220 de regulo lege 225. 226.	
324	301. Regulus captus est a poenis no victus. 38. eius for-	
Principia rerum causa & materia.	titudo.	120
111	Religionem quam multa incuriant 394. religio ex mul-	
Prunus medicus.	tis capitibus colligitur.	94
460	Remus cur appareat fractus in tenui aqua.	353
Probabiles rationes de impressionibus afferri possunt.	Respub. duas animo complecti debemus 291. Reipub. be-	
pag.	negesse praemium.	59
384	Reuerentia quantum possit.	161
Prodeffe generosi animi est.	Rheus Germaniae modum facit 351. Rheni termini 394.	
20	Rheus fluuius.	23
Proditoris actio 481. proditio cauenda.	Rhinocollura loci nomen.	259
482	Rhodierum fons in Chersoneso.	377
Proficiens propriae vox Stoicae sectae.	Rhotorius diuifio.	150
65	Rixae fugiendae.	308
Proficientium tres gradus.	Rogare molestum verbum.	68
125. 126	Roma incendijs pulchrior resurgebat 155. Romanus vbi	
Profigere quid sit.	vincebat ibi habitabat 343. Romanorum varia bella 371.	
309	Romanae linguae angustiae.	105
Promachus Liber Maecenatis.	Romuli casa 344. Romulus periit in solis defectione.	173
80	Rubrum mare.	379
Promissio Iouis qualis sit.	Rufillus vt oleret.	143
367	Rufini poena probat prouidentiam esse.	220
Promissis quantam fidem haberet Zenoe.	Rufus uir ordinis senatorij Caesari infidiatur.	23
36	Rutilius innocens laet in Asia 42. eiusdem factum praecla-	
Pronuntiandi consuetudo veterum.	rius facto Callistrati 54. libeter fert exilium 83. eiusdem	
57	exilium.	116
Propositum in legendo statuendum 172. propositum quar	Rutilij gloria iniuria eluxit.	132
ta causa.	Rutilij Gallici vox de prouidentia apud Statium 219. Ru-	
111	lius in exilio moritur.	301
Prostitutae controuersia.		S
423. 424. 425	Abianum litus.	392
Protagoras ait de omni re in vtramque partem disputari	Sacramento regari.	91. 111
posse.	Sacerdos non integri corporis 459. Sacerdotes stipem ia-	
149	ciunt in Nilum 382. Sacerdos prostituta 423. 424. 425.	
Prouidentia Dei probatur contra Epicurum 27. prouiden-	Sacra certamina.	305
tiae defensio 34. prouidentia Dei defenditur 50. prouiden-	Sacrilegium est parum se grate gerere 3. sacrilegi qui 41	
tia maximum bonum 69. prouidentia an sit 77.	Sacrilegus Deo non potest facere iniuriam.	59
prouidentia humana prodest vt diutius viuamus 107.	Sagmata conficere.	86
prouidentia an sit prouidentium negotiorum 175. prouiden-	Sallustius citatus a Seneca 27. Sallustij sententia 108. Sallu-	
tia an esset dubitabant veteres 219. 220. ar-	stij locutio.	179
gumenta veterum quibus negabant prouidentiam.	Salutatur non sine munere reges Parthorum. 78. Saluta-	
210. prouidentia cur bonis mala accidant 224. prouiden-	tiorum publicum exercere.	313
tiae argumenta plurima conglobata 224. prouiden-	Samaum legati.	345
tiae argumenta plurima conglobata 229. prouidentiae	Sanguis an habeat vim auertendae nubis 385. an pars no-	
argumenta 229 prouidentiae opus ventorum varietas. 391	stri 360. sanguis vilissimus 27. Sanguis emittendus ad	
Prudentia ad beatam vitam satis.	leuandum dolo: em capitis.	118
140	Sapere an bonum sit 182. sapere & sapientia idem sunt	
Prunae & glacies vt distinguantur.	Peripateticis.	183
384		Aaa 3
Prolemaeus Africae rex.		Sacro-
259		
Publij versus.		
332		
Publicum nullum vsu capi solet iuris consultis. 132.		
147		
Pudor dum est, spes est.		
85		
Puerorum exemplum in disciplina 162. puer ob chrysal-		
linum fractum muracnis obijcitur.		
263		
Punicum bellum.		
54		
Pupillus & spado de Pompeij capite ferunt sententiam.		
68		
pag.		
Purpura saturata conchylio 345. vt fiat varie purpura		
conchylio.		
354. 355		
Purgatio statum diem seruat.		
374		
Putcolorum pilae 128. Putcolanus puluis si aquam atti-		
git laxum fit.		
375		
Q		
Quadragenarium pupillum sub tutela continere		
85		
Quadra panis aut stipis acris electi no est beneficium.		
33		
Quadratum agmen.		
107		
Quadruplatores qui essent.		
340		
Quadruplatores beneficiorum.		
63		
Quaestio de vniuerso vt diuidatur. 359. Quaestiones variae		
317. 321. quaestiones quae vtilis philosophorum 99.		
quaestionum plurimarum conuolutio 112. quaestiones		
variae.		
147. 148		
Quaesturae ob ebrietatem homo ignotus nobilissimis		
praefertur.		
8		
Quartana vt ad horam veniat. 374. quartana quorundam		

Sacrorum ritus ubi adulterium commisit Clodius.	169	218. Seneca dissentit aliquando a Stoicis 191. Senecae	in natando artificium 162. Senecae sententiae utilissi-
Sabbatis accendere lucernas prohibitum.	166	mae concionatoribus 7. Senecae studia quae 381. eius-	dem paupertas 481. Seneca pater Ciceronis aetate fuit
Saeculorum quadripartita diuisio.	213	418 Senecae patris sententiæ.	277
Sacculi aurei felicitas.	151. 151	Seneca audiebat philosophos disputantes in scholis 126.	ab Epicuro dissentit Seneca.
Sapientiam pauci sectantur 409. 410. sapiens iniuriam ac-		Senecae matris commendatio 346. 347. Seneca in exilium	a Claudio pulsus in Corsicam 349. Senecae constantia
cipere non potest 302. 303. 304. 307. 305. sapienti ne-		342. Seneca adorat manes & aram Scipionis 142. Seneca	abstinencia 143. 144. Seneca Nomentanum profici-
mo iniuriam aut vilitatem afferre potest 306. sapiens		scitur ut febri lenes 177. Senecae pater philosophiam	oderat 72. Seneca pater Cic. temporibus floruit. 419
caret ira & perturbationibus 306. sapiens praesentibus		Senecio Cornelius eques Rom. subito angina moritur.	pag.
voluptatibus ut gaudeat & reprehenditur in hoc opinio		Senectutis incommoda.	173. 174.
Stoicorum 309. sapiens nulli iniuriæ patet 312. sapien-		Senectutis argumenta 73. senectus plena voluptatis 73. se-	Senectutis defensio 73. seni quid agendum 39 senectus no-
tiae auctores quid praecipiant 9. sapiens iniuriam non		ctus lapsae non fractae actus 85. senectus naui dehisce-	ti comparatur 88. seni ex commentario sapere turpe est
potest accipere 16. sapiens non mutat consilium 35. sa-		90. senilis expeditio 95. senectutis incommoda 107 se-	nectus quid doceat 109. senectutis partem maiorem in
pientis animus qualis 57. 58. sapienti an possit dari be-		senato ponebat Seneca.	115
neficiū 59. sapientis quomodo sint omnia 58. 59. sa-		Sententiae collectae in controuersis etiam malae ut ab his	bonae dignoscantur 493. sententiarum usus utilissimus
pientes quales 140. sapientis proprietates 142. sapien-		7. sententiae Senecae congruunt maxime cum nostra	religione 7. sententiae variae poetarum 71. sententiae
tiae regnū quale 60. sapiētū aliquid donari potest 60. sapiēs		semper Seneca colligit ad calcem cuiuslibet epistolae	82. sententiam in senatu diuidere 81. sententiarum col-
sapiētū solū beneficiū absolutū praestare potest 62 sapiēs		lectorem se proficitur Seneca 90. sententiarū breuium	usus optimus 194. sententiarum superlex.
se ipso contentus 71. sapiēs quis sit 108. sapientis animus		420	Septa in campo Martio.
quis esse debeat 156. 157. sapientia quid edoceat 153. sa-		278	Sepultura neglectus 300. sepultura viro sapiētū negligē-
pientiae effectus quis 108. sapientiae studiosus quis 289.		da 158. sepulcri cura 45. sepulcro assidere 458. sepulcri	violati actio.
sapiēs an accedere debeat ad Rem pub. 291. sapientū re-		459	Serapionis oratio concitata 202. cursus orationis 93. fuit
missae sunt voluptates 285. sapientum tres classes 125.		etiam philosophus.	93
sapiens solus beneficium retinet 134. sapienti a opes re-		Sermo indolis signum 73. sermo proficit si sensum in ani-	105. 151
praestent 78. sapientiae definitio 80. sapientiae via quae		103	Seruilij Variae villa.
fit 139. sapientia ars est 87. sapientis animus qualis 121.		225. 231	Seruilij lacus.
122. 123. 128. sapientes omnes pares 132. sapiens solus		Seruitus regum qualis 267. seruis imperare moderate	laus est 270. seruis ad statuum licet confugere 271. ser-
scit gratiam referre 134. sapiens plenus est omni bono		272. 280. seruitus impro-	borum 283. seruorum dies fastus 97. serui cui mensae ad
173. sapiens sapienti ut proficit 173. 174. sapiens humani		277. serui sunt a do-	minis hostes 96. seruorum quae ratio habenda 96. serui
generis paedagogus 150. sapientiae contemplatio 110. sa-		69. serui plurimi facti etiam magni 97. serui	qui 135. serui mens non subditur domino 21. seruis
pientia etiam in Phalaridis tauro 113. sapiens nociturā po-		21. seruis	num dare possit beneficium domino 21. 26. seruis per-
tentia vitat 75. sapientia efficit beatā vitā. 77. sapientia		21. 26. seruis per-	petuus mercenarius Chrysippo 23. serui exemplum tri-
gratiae sapientia.	149	plex pro Domini defensione 22. seruis pro domino	mutata veste cernicem porrigit 22. serui ad pedes do-
Salutis nostrae quā negligēs sumus	108	mini erant 86. serui centenis millibus empti a diuitis	ut disceret ab illis 86. seruis non irascendum 203. ser-
Satellius Quadratus arator diuitum.	86	uorum menstruum 108. seruo filiam collocare dement-	is est.
Saturnus & Mars ē contrario stantes quid praedicant.	147	479	Sestertium millies in culinam congeffit Apicius.
Saxa sunt terra ipsa.	374	345	Sex. Pompeium vnius magnitudo euexit.
Scabiem afferens aqua.	377	34	Sextius philosophus ac scriptor acer.
Sceleratus duo bona euenire possunt ex Platone.	66.	107	Sextius honores repulit 213. Sextij dictum de iratis 252.
Sciētia perit nisi continetur 18. sciētiæ cupiditas. 191. 292		163.	sextius vespere repererat secum quid boni egisset 263.
Scipiones duo ab Hannibale oppressi in Hispania 210. sci-		123	eiusdem dictum.
pio delectabatur tripudio 301. scipionis filiae ex aera-		249	Sybaritarum ciuitas.
rio dote accipere 346. 359. scipioni Africano mors fra-		103	Sibili in balneis confecti.
tris in exilio nuntiata est 326. Scipio praetextatus ser-		54	Siciliae miracula 382. circuitus 131. siculi iuuenes in Act-
uat in bello patrem 24. Scipionis laus in beneficiis tri-		335.	nae incendio vehunt patres 25. eorundem pietas.
buendis 45. scipio in Punico bello 54. scipio Gn. Pom-		379.	Siderum excurrentium descriptio 335. quaestiones variae
peij socer ferro se transuerberauit 84. Scipionum fata-		379.	Sidera cum in cancrum conuenerint conflagratio-
lis in Africa gloria 84. Scipio luerni potius quam		206	nem reddent 379. cum in capricornum concurrerint
Baij exulauit 100. Affricani villa 142 dictum.	142	343	deluuium reddent 379. siderum mutatio apud Platonē.
Scire quid sit.	90	335	pag.
Sciron Athenas in festat	391	335	Sylla in corsicam deduxit Coloniam.
Schola iuris.	47	335	Syracusarum descriptio.
Scholastica studia leuiter tractata delectant.	015	335	Syriae stagnum & siciliae cur non absorbeat grauius
Scribendi nullus sine no. scriptores prius aliquid legunt	180	155	oppida diruta.
no. scriptio non debet esse solli cita.	180	286	Syrpticum marc.
Scribonia amita Drusi Libonis.	118		
Scripta quantum profint posteris 197. scriptio veterum			
totā cum litteris maiusculis 202. scripta ut nulla debā-			
tur obliuione.	308		
Scythiae ac Sarmatiae rex 133. scythae capillo sparso vtun-			
tur 153. cur ira cundi	247		
Secreta quomodo credenda amicis.	68		
Seetae uariae philosophorum 410. secta Epicureorum fal-			
so magistra flagitiorum dicitur.	285		
Seianum iugum.	330		
Sedere ad album.	98		
Selecti qui essent.	26		
Seminū etiam minutissimorum quāta uis. 23. 229 seminū			
quis inuentor 28 seminis vis	360		
Senatores ad lucernam decollati.	258		
Seneca arguitur qui Claudiotam humiliter aduletur. 329.			
Senecae epistola e vno libro contineri debent 194. Sene-			
ca fluctuat in animorū immortalitate 204. Seneca scri-			
ptor declamationum fuit pater eius qui scripsit episto-			
las 214. Seneca plurima ex alienis auctoribus colligit			
68. 69 Senecae vigilātia in studijs 70 posteris prodesse			
studet 70. philosophus fuit & causas egit 98. Seneca se			
excusat cur vtatur Epicuri sententijs 90. Senecae desectio			

INDEX.

Si rumpis lex esto verus verbum in legibus. 211
 S. V. B. quid significet. 212
 Signum epistolae imprimere Seneca. 182
 Silentij utilitas. 179
 Scylla patri animi irrationali comparatur. 156
 Syllogismus agere. 138
 Simphonia in cubiculū a coena deferre batur Pacuvius. 74
 Sitis iram prouocat. 256
 Societatis fructus 31. Societati hominum consulendum 98. Societatis pax retinenda. 167
 Socculo aucto margaritis distincto vsus est Caesar. 10
 Socrates non fuit patricius 95. de se fuit potentum 39. ita pauper vt pallium vnde emeret non haberet 63. dictum. 38. 63. 86. 177. 178
 Socrates sopheroniscum expirare non patitur 24. Socrates in carcere disputat 83. Socrates venenatus calix 116. 117
 Socrates quaestiones de rebus meteorologicis irridet 41. Socrates irati signū erat loqui parcius 257. Socrates in carcere egredientis oratio 290. eiusdē oratio ad Athenienses 296. Socrates in carcere moritur 301. cum pueris ludere non erubuit 301. de Socrate lege 304. 305. Socratis praeceptum 309. Socratis opinio an iniuria sapienti inferri possit. 312
 Solemnia Pontificalis carminis. 333
 Solis beneficia 29. 32. 50. Solis defectio quomodo fiat. 39
 Solis regiae descriptio 181. Sol vbi quotidie spectetur 335. Sol bipedalem veteres quidam crediderunt 353. Solis boues vbi fabulae stabulare dicant. 377
 Solitudinis laus. 301
 Solon indulget vino 302. Solon Athenas aequo iure fundat. 151. inter septem sapientes. 15
 Solutis tunicis incedere. 178
 Sotus in auribus vnde exiit. 369
 Sophismata captiones sunt 96. 98. 170. Sophisma duplex in syllaba Senecae 98. Sophisma ab Antipatro solutum 146. Sophismata vt latine vocentur & vt vitanda. 176
 Sortem suam quisque ferat oportet. 14
 Sorites inexpugnabilis. 43
 Sorion pythagoricus. 172
 Spadonibus tributum datum a Romanis. 42
 Species quid sit. 105
 Spectacula fugienda 70 mane & meridie fiebant. 70
 Speculum concacuum quid repraesentet 354. Speculorum disputatio varia 354. Specularis ratio 355. 357. Specula non habent verum colorem 356. 358. Specula cur adinuenta 358. Speculum aspexisse iratis profuit 252. Specula humorem halitū colligunt. 384
 Specus spectantes mortuis. 376
 Spē metus sequitur 69. Spē ac metus mira cōiunctio. 196
 Spensippus sola virtute beatum fieri ait. 140
 Sp. Anius lucifuga. 191
 Spiritus uis 360. 361. Spiritū esse in aqua 361. Spiritus vt ima terrarum penetret 399. Spiritu terram tremere 396. 398. Spiritus saxis etiam mortuis corporibus inest 397.
 Stagna quaedam sine fundo sunt vt in vadimonio agri Hortini probatum. 375
 Status quid sit. 366
 Statura ingens puer Romae breui moritur. 338
 Stellae nō decidunt vt vulgo existimant 352. eorum decursus ibidē. Stellae vt micent 357. vide sidus.
 Stilponis philosophi dictū idem cum Biante omnia mea bona mecum porto 304. Stilponi quid obiecerit Epicurus 71. eiusdem dictum. 72
 Stilpon praceptor Cratetis. 72
 Stymo Thracas includit. 351
 Stux in Arcadia aduenas fallit. 376
 Stipitibus pendere. 287
 Stipulatio emptorem venditori obligat. 20
 Stipem colligebant plurimi ad pontem Publiciū. 289
 Stomachus vitatus cibos oēs in causam doloris trahit. 41
 Stoica institutio qualis. 12. 32. stoicae sectae paradoxa 15 143. stoicorū disputatio 33. stoicorum quaestio de beneficijs 39. stoicos urget disputatione 40. stoici vt peccata ita recte facta paria omnia dixerunt 57. stoicorū dictum 72 stoica lingua 74 stoica sententia 82. stoica significatio 107. stoici an actiuam magis quam contemplatiuam vitam adamant 196. 197. stoici louem ignē

esse dicebant principij rerum 197 198 stoicorū sententiae plurimae graues 214 stoicorum reijciatur opinio nes, virtutes non esse animalia 215. stoici hominē Deo audacius comparant 231. stoici quid discrepent ab alijs philosophis 302. stoici virilem ingrediuntur viam. 302 stoicorum secta rigida a Z: none coepit. 346
 Straton naturae inquisitor. 396
 Studia allenare solent dolorē 328. studijs. tēpus refarciendū 370 studiij pretiū vbi esset 381. stud. oēs munera. 295
 Studendi ratio varia. 173
 Studiosi certis ingenijs immorari debent 67. studia liberalia non impediuntur negotijs. 109. studiorum varia ratio 121. 139. studium liberale iunētutis quod sit. 147
 Studijs vanis non vacandum. 149
 Stultitia morbus est animi 62. stulti omnes mali sunt. 41
 Supra matronarum salarij loco exacta. 169
 Struthiocamelus depilatus. 307
 Suasoriae Senecae a 514. vsque ad. 526
 Subscriptores qui dicerentur. 26
 Sublimium scientia lubrica est. 18
 Sublicia vox sumpta a diuisione agrorum. 26
 Subtilitas nimia solet esse infesta 149. subtilitas in pluribus vitanda. 98
 Sudatoria Baiarum. 100
 Suffragiū committimus insanis. 16
 Sugillatus athleta. 74
 Sulphuris vis sub terris. 389
 Summarij utilitas. 92
 Summum bonum secundum naturam viuere. 291
 Superstitio error iustus est. 192
 Surrentinum litus. 392
 Supplicio afficiendis qui dies darentur. 312
 Superbiae quid proprium. 53
 Suppensum libellum deicere quid esset. 36
 Suspicionis tollendae ex animo. 249
 Syllana proscriptio 225. Syllanum saeculum crudele 242. Syllanae crudelitatis exemplum. 251

T Abellam dimittere 19 lege 46. tabulae beati senis 78. tabellariae nauis. 128
 Talentum dare regi est denarium accipere Cynici. 11
 Taipae cur careant lumine. 374
 Tardiloquium laudatur. 93
 Tarenti portus. 295
 Tarquinius vnus fuit post tot reges ferro ac fulminibus occisos. 12
 Tauromenitarum litus. 131
 Tectorum gregale. 143
 Templum intransitibus alius animus fit. 161
 Tempus non perdendum 67. tempus tantum nostrum est 67. Temporis breuitas non patitur superuacua discere 98. tempus an sit inter causas 111. tempus reparandum 117. non perdendum 173. temporis ratio habenda 191. tempus quot partibus constet. 193
 Tempus est quid incorporale ideo fallit 316. tempus pretiosissimum. 316
 Tempestatis argumenta quae apud nautas. 352
 Terrarū in cauernis nasci pisces & alia animalia credit Theophrastus 374 terra cur concutiat variā opinio nes. 394. 395
 Terrarum fines varij 351. terra pars mūdi et materia. 360
 Terra simillima corpori humano 396. terra habet spiritum vitalem & vegetum 397. rarissima est 399. puncti loco est. 337. 351
 Terraemotus campaniae & aliarum vrbiū 392. 393. 396. terraemotus effectus 394. 400. terraemotus variā opinionones 399. timor ex eo 400. descriptio terraemotus & timoris ex eo. 401
 Testis secundae noxae 384. testis magnam partem peccatorum debet. 73
 Testamentum quanta cura ordinemus 29. testamentum vnde dictum. 56
 Thales male ethesiarum obseculo sublato, mare inficere ait in Aegyptum 383. Thales Milesius falso ait terrā aquis innatare. 394
 Thalia apud Hesiodum charis est 2. tertia Gratiarum. 2
 Thasius lapis. 142
 Termo.

Termopilarum angustia.	136	Venenum aliquando remedio fuit.	12
Theatrum Neapolitanorum.	126	Venenatis corporibus vermis nō nascit quæ fulmine ista	
Themistij epigramma dum esset a Iuliano apostata con-		verminant 365 venena nō nisi morte deprehenduntur	
consul creatus.	207	376.venenum terere 474.475.venenum datum filio fu-	
Themisonis secta.	164	renti 456.de veneno dato a Senuo.	457.499
Theotonicus victi a Cesare.	163	Ventorū ortus & obit ⁹ vt dignoscatur 352.353.ventorū q̄	
Theophrasti dictum 240. eiusdem opinio de ortu fontū		sit origo 362. vēti definitio 415.387.causa 388. cur vere	
reprehenditur.	373	& æstate validiores 388.ventū facit resoluta nubes.389	
Thraciae iuga.	383	ventorum diuisio 390.venti duodecim apud quosdam	
Tusci retinebant fulminum scientiam.	365	390.ventorum commoda.	391
Thucydidis dictum de insula Atalanta.	399	Verba aliqua perierūt 105. verborum antiquorū pprietas	
Tiaram rectam capite gerere.	53	mira 133.verba eorū qui in lanistarū verba iurabāt.201	
Tiberio imperante habitus ebrietati bonos.8.Tiberij cæ-		Verecundia in adolesecente.	473
saris dictum 9.imago in eminēte gemma 22. eius tem-		Vere cur cadat grando.	384
porc accusandi publica rabies 21.Tiberius proficiscitur		Veritas inuoluta in alto latet 57. veritatis simplex orati-	
in Campaniam 138. eius factum 166. Tiberij,Cæsaris		est 99.veritatis qui primi indagatores 101.veritas & vi-	
principatu iuuenis erat Seneca 172. Tiberij dictum de		tus idem sunt Socrati 120. veritatis vna facies est. 175	
paupertate 190. lege etiam de Tiberio 44.Tiberius per-		Vertebrarum dolor.	130
petuas committebat prouincias 198. Tib.Cæsare Ostiæ		Vestaliū mos.	291
fi Coloniae cōflagranti a Romanis auxiliū datū. 358		Veteriosissimi artificij nodi.	136
Tiburinum salubre 29.Tiburtinus calix.	185	Verustas omnia consumit.	339
Tigris vt interrumpatur 395. vt eripiat ex oculis	178.	Vicissitudo rerum 91.92.vicissitudo vniuersi.	33
Tillius cimber.	138	Victus non mutat nomen,cetera omnia mutant.	166
Timagenes vt inuideret Romæ 155. hiforias & acta Cæ-		Vigiliæ Senecæ 137.vigilantiæ laus.	190
saris combussit.	259.260	Villæ Romanorū apud Baias locis editis ædificatæ 100.	
Timor mortis tollendus 84 timores varij generis 104. 105		villæ Vatiæ descriptio 103. villæ Scipionis descriptio.142	
timor communis.	195	Vinū fracto dolio stat fulgure percussio 365.vinum fulmi-	
T. Arius filium exilio damnat.	230	ne tactum aut exanimat.aut dementem facit 368. vini	
T. Lili ⁹ ait se nescire an profuerit Cæsari nasci anno 39		veteris amaritudo delectat.	109
T. Manlius a patre relegatus.	251	Virgilius citatus a Seneca 18.81.116.113.122.130.140. &	
Tituli principum 230 titulus Idomeni.	81.	alibi sæpe.Meminit eius de Aetna opusculi.	131
Toga quando sumeretur 280.Togati qui.	310.	Virgæ quomodo fiant 356. virgæ pluuiarum signa 356.	
Tonitru ratio 363. distinctio 364. quid fiat tonitrua.369		virgæ paralia dicuntur.	356
To ⁹ dy latine mutari nequit.	105	Viro aliquo bono vt semper spectatore vti debeamus 73.	
Tormentorum variorum enumeratio. 35.131.254.336		vir bonus secundæ notæ 94. Viris decē menses luctū	
Trabes vt differant a comectis 403.vnde oriantur.351.352		permiserunt veteres 347. vir est firmus & constans.216	
Tragici dictum.	99	Virtutis diuisio bimembris 162. virtus disciplina constat	
Tranquillitas plurima perturbat 255. tranquillitas ani-		& exercitatione 162. Virtus est quiddā regale 284.virtu-	
mi 311. tranquillitas vt conseruetur 299. 300. de animi		tis descriptio 284.virtus vt regat voluptatē 285.virtu-	
tranquillitate 311. tranquillitatis portus quis sit 319.trā-		tis signa 286.virtus nulli præclusa 21. virtus volupta-	
quilli cæli signum ex sole.	352	tū ministra Epicuro 27.virtutis vitæ 31. virtus semp cō-	
Transmigrationis animorum qualis Pythagoræ.	172.201	tra fortunam luctatur 61. virtutes discimus,vitia dedi-	
Tribunum T. Manlius aggreditur.	25	seimus 99. virtus secundū naturā est 100.virtutes inter	
Triumvralis proscriptio.	10	se pares 113.114.120. quid sit virtus 114 virtus non di-	
Troglodytis subterraneæ domus sunt.	380	ci pōt latere 132.virtutum descriptiones 168 virtus fat-	
Troianū bellū plurimos per alienas terras dissipauit. 343		tis est ad vitā beatā 140.virtus confunditur cū philoso-	
Tuberontis lignei lectuli.	168.173	phia 149 virtutū semen in omnibus est 171. virtutes an	
Tuber quidam tyranni gladio diuisit qui ad eum occidem		sint a nimalia 176.177.178. virtutes diuini ⁹ dari negāt	
dum venerat.	12.17	Stoici 201.virtutē nō amitti dogma Stoicū 203. virtus	
Tullij Marcellini dictum.	118	sola satis est ad bene beateq. viuendū 209.virtutes ani-	
Tunica alimentis ignium illita & intexta.	75	malia esse & corpora credūt Stoici 214. virtus sine ad-	
Turbam maxime diffare ab exercitu Xerxes experitur 52.		uersario marcer 214.viri ⁹ & humilis & magna est.244	
53.turba vitanda.	69	Vita humana similis ciuitati captæ 64 vitæ pars maxima	
Turbo vt fiat.	403.	nihil agētibus elabitur 67.vitæ humanæ molestiæ 79	
Turannius exactæ diligentiae senex.	320	vitæ breuitas 97.98.vitæ beatæ magnitudo 110 vitæ	
Tusculanum 29. Tusculanum suum vocat Cicero.	315	secura mare mortuū est 116.vitæ curius 117.vitæ corri-	
Tuscos Asia sibi vindicat.	343	gēda 287.vitæ breuis querela 313.414.207.vitæ si scias	
Tyrunculi vt excitari debeant.	132	viri lōga ⁹ est 313.314.vitæ tyrannorū quā multa inuidiē	
Tyrannicida defenditur	432.456.460.461	tur 315.vitæ tota descendū est mori 315.vitæ quot nego-	
Tyrāni ac regis quæ sit differentia 266.de Tyranno 464.		tius distrahat 315. vitæ breuitatē Theophrastus arguit	
Tyranni descriptio.	443	321.vitæ an diuturnior expediat ignoram ⁹ 337.viuere	
Tyrij Africam incolunt.	343	iucūde non pōt qui nō honeste viuit 284 vitæ Senecæ	
Vadimonis lacus qui in Hortino agro est.	376	qualis 381.137.vitæ nostra similis vino 195.vitā tueri	
Valerius Coruinus primus Messaniam vicit 318. Va-		natura datum est 216 viuēdum est vt præcipimus.173	
lerio Asiatico consule mons exortus.	364	Vitale aliquid aquis inesse.	388
Valetudo bona quæ 17. vlere est a philosophari 76. va-		Vitilicem aqua quædam affert.	377
lerudinarium.	86	Vitia excidere vel imbibere 87. vitia omnia in omnib ⁹ .	
Valgius scriptor meminit Aetnæ.	100	sed nō omnia in singulis 33. vitū vñ qui habet,om-	
Varro vt ventos distribuerit.	390	nia habet 41. vitū non in rebus, sed in animo 78. vitia	
Varices exsecare.	131	aliquorū emendāda aliquorū frangenda 85. vitia quo-	
Varus eques Rom. L. Vinij comes.	190	cunq. sequitur 86.vitia varia in hominibus 293.vitia	
Vas obsecum afferre seruorū fuit 129 vasa bona omnia si		quantum hominum excreuerit 381 vitia animalia &	
gnificant quæ non sunt soli 6.vasa colligere.	79	corpora esse volunt Stoici 214.vitia aliena in oculis ha-	
Vatinius scurra Ciceronis vrbanitatem vt effugerit.	308	bemus a tergo nostra.	250
Vedij crudelitas 263. Vedium Pollionē serui oderāt.	271	Vitrum cur efficiat varios colores.	355
Vehiculum rusticum & caeliatum.	144	Vlixis naufragia 101.Vlixes ad Ithacā pperat 114.Vlixes	
Venationis voluptas.	286	alligatus transmittit Sirenas 192. Vlixis dictum apud	
Venæ Nili.	382	Silenum 218 de Vlixæ lege.	210.211

I N D E X.

Vitro tributa quae sint ignorare se ait Muretus.	36	Vox quid sit 360. 361. vocis intentio vtilissima exercitatio 193. Viua vox plurimum prodest,	69
Vnctio plebeia 102. vnctio ne corpus reficere post nauicam 102. vnguentis oblectatur Aristippus 63. vnguentarios Lacedaemonij vrbs eiecerunt.	385	Vrbs grauitas ob vapores.	177
Vniuersi omnia in sex mo los Plato partitur 106. vniuersi quacstio tripartita 359. vicissitudo.	365	Vsua essentia latine.	204. 205.
Vnum non solum ad numeru sed etiam ad naturam corporis refertur.	360	Vsus & dispositio in scientijs satis est: no vsus fructus tantum rerum videtur esse.	332
Volesus proconsul sub D. Augusto.	244	Vxor pro marito torta 447. a stupro defensa.	451
Voluntas satis est vt sit gratus qui non potest reddere beneficium 6. voluntas boni semper prodest 32. voluntas & res in beneficio requiruntur.	61	X	
Voluptas certissima quae erigi no potest 18. voluptatis vituperatio 58. voluptas in seipiti est 83. voluptatu serui 92. voluptas qua multos fallat 108. voluptates si modu transcedant poenae sunt 138. voluptatem natura necessaria rebus admiscuit 182. voluptatis descriptio.	284	Xantippe vxor Socratis.	308
Vomendi consuetudo apud veteres sed reprehensa.	231	Xenocratis opinio de beatitudine.	140
Vota dissoluere 43. vota Di s facimus 44. vota turpissima quae 198 vota profunt stantibus satis.	36	Xenophon de regum Tiara.	56
		Xerxes Graeciae bellu indicit 52. eiusde crudelitas	158
		Z	
		Zeno nullu habuit seruum 346. Zenonis dictu de contemptu pecuniaru 300. Zenonis opinio de cometis 406. Zenonis exempli 36. Zeno seclae sanctissimae conditor 137. Zenon vt acceperit ab oraculo viuendi responsu 214. Zenon ex his quae videntur nihil esse ait 149. idem in tormentis necatus.	220

Bb

F I N I S.

IN. M. ANTONII. MVRETI O B I T V M

Guilielmi Blanci Albienfis Galli Iuriconsulti epigramma.

Gallia me genuit, genitum me Roma recepit:

Illa sinu iuuenem fouit, & ista senem.

Illa dedit vitam: vitam mihi susulit ista:

Illa dedit cunas, ista dedit tumulum.

Vtraque me genitum gaudet, colit vtraque viuum,

Vtraque defunctum flensq. gemenq. dolet.

R E G E S T V M.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss
Tt Vv Xx Yy Zz. AAa BBb.

Omnes sunt Terniones, praeter A, & AAa, Duerniones. est BBb folium.

R O M A E, Apud Franciscum Zannettum.

C I O. I O. X X C V I.